355.40(430)

NEMAČKA OBAVEŠTAJNA SLUŽBA

II

DRŽAVNI SEKRETARIJAT
ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE FNRJ

UPRAVA DRŽAVNE BEZBEDNOSTI

III odeljenje

NEMAČKA
OBAVEŠTAJNA SLUŽBA

II

BEOGRAD
1955

NEMAČKA OBAVEŠTAJNA SLUŽBA U STAROJ JUGOSLAVIJI

PREDGOVOR

Knjiga o nemačkoj obaveštajnoj službi u staroj Jugoslaviji obuhvata vreme od dolaska nacista na vlast do kapitulacije stare Jugoslavije (1933 —1941), dakle period od osam godina. Za ovih osam godina nacistička špijunaža u našoj zemlji prešla je put od neznatnih začetaka do široko izgrađene i sistematski vođene organizacije, sa velikim obaveštajnim aparatom i masovnom agenturom, koja je odigrala značajnu ulogu u razbijanju i slomu stare Jugoslavije.

Obaveštajna služba je instrumenat vladajuće klase, oruđe njene države. Ona je jedno od pomoćnih sredstava kojima se država služi u ostvarivanju svojih težnji i planova. Ona je i jedna funkcija državnog aparata. Zato se obaveštajna služba ne može posmatrati izolovano.

Nacistička obaveštajna služba bila je instrumenat nacionalsocijalističkog režima u Nemačkoj. Kao oruđe nacističke politike, ona je u svojoj delatnosti i svojcj strukturi bila uslovljena tom politikom. Kao grana nacističkog državnog aparata, ona je bila opredeljena strukturom i funkcijama toga aparata. U sklopu spoljnopolitičke aktivnosti države, ona je bila organski povezana sa njenom međunarodnom politikom.

Nacisti su, po dolasku na vlast, prvo morali da povedu ogorčenu borbu protiv mnogobrojnih političkih protivnika, borbu za održanje vlasti i stabilizaciju svoga režima. Ne birajući sredstva u toj borbi, primenjujući najdrastičnije mere i teror, oni su brzo savladali svaki otpor, suzbili akcije nezadovoljnog naroda i uništili svaki ostatak demokratije u zemlji.

Odmah posle toga došli su na red njihovi imperijalistički planovi prema inostranstvu. Dok su u zemlji vršene odgovarajuće pripreme i stvarane potrebne mogućnosti i baze za to

(podizanje ratne industrije, izgradnja oružane sile itd.), istovremeno se na sve moguće načine nastojalo prodreti u inostranstvo i-zauzeti što bolje pozicije. Ove prve pozicije trebalo je da omoguće ostvarenje nemačke politike dominacije i kontrole i da dovede pojedine strane zemlje u potpuno zavisan položaj ili omogući njihovo porobljavanje.

Nacistička obaveštajna služba bila je instrumenat ovakvog režima, sa ovakvim njegovim imperijalističkim ciljevima. Služba takvom režimu i takvim ciljevima određivala je karakter i ulogu nemačke špijunaže. Ona je, prema tome, morala da pruži svoj udeo u ostvarenju nemačkih imperijalističkih ciljeva, da da svoj doprinos nemačkoj ekspanzionističkoj politici. Ciljevi nemačke politike prema inostranstvu određivali su smernice i sadržinu rada nemačke špijunaže. Zato se pri posmatranju delatnosti obaveštajne službe mora uvek imati u vidu režim kome ona služi i politika koju taj režim vodi. Jer, ona zajedno sa drugim instrumentima države, služi ostvarenju određenih političkih ciljeva.

Zbog svega toga nastojalo se da se nemačka špijunaža u bivšoj Jugoslaviji prikaže u njenoj organskoj povezanosti i zavisnosti od faktora koji su uslovljavali njenu ulogu, određivali sadržinu njenog rada, uticali na njen razvoj.

Za razumevanje delovanja nemačke špijunaže u staroj Jugoslaviji, neophodno je bilo prvo ocrtati ciljeve i osnovne karakteristike nemačke politike prema našoj zemlji odnosno dati opšti prikaz nemačke ekspanzije u Jugoslaviju. Zato je u prvoj glavi opisano sistematsko nemačko prodiranje u Jugoslaviju. Ono je imalo tri osnovna vida: politička, privredna i kulturna penetracija. Ovi osnovni vidovi nemačke ekspanzije opisani su detaljnije zato što je za njih najuže bila povezana nemačka obaveštajna služba. Za sve vreme delovanja u staroj Jugoslaviji za nemačku špijunažu je bilo karakteristično da je pre svega koristila ove osnovne vidove opšte ekspanzije. Ona se u tolikoj meri infiltrirala u razne kanale nemačke ekspanzije, da je njenu delatnost nemoguće prikazati odvojeno od njih.

Naravno da se ovim prikazom nije htela dati obuhvatna slika nemačke političke, ekonomske i kulturne ekspanzije. Pogotovu se nije htelo ulaziti u celoviti prikaz političke situacije u staroj Jugoslaviji, koja je omogućila ovu ekspanziju.

I politička, i ekonomska, i kulturna ekspanzija, kao i opšta situacija u zemlji, dati su samo utoliko, ukoliko se smatralo da je to nužno za razumevanje delovanja nemačke špijunaže.

Onakva kakva je bila, bremenita svim mogućim suprotnostima, buržoaska Jugoslavija pružala je najpovoljnije uslove za razvoj i delatnost stranih špijunaža, pa i nemačke. Nemačkoj obaveštajnoj službi, u ovakvoj truloj buržoaskoj državi, nije bilo teško naći snage na koje se može osloniti. Korumpirano činovništvo i organi vlasti, separatističke i terorističke organizacije, razne grupe nezadovoljnika itd. bile su spremne da se stave u službu Nemaca i njihove špijunaže- Ali daleko važniji i masovniji oslonac od svih drugih pretstavljala je nemačka nacionalna manjina takozvani Volksdeutscher-i. Oni su sve vreme bili tesno povezani sa nemačkom obaveštajnom službom, pretstavljali neiscrpni rezervoar nemačke špijunaže, i naročito pred kraj uspešno ostvarili ulogu masovne »pete kolone«. Bilo je stoga nužno dati opširniji prikaz o nemačkoj nacionalnoj manjini u Jugoslaviji, njen istorijat i razvoj i njenu opštu delatnost u zemlji, da bi se potpuno razumeo njen rad i shvatila njena uloga i značaj za nemačku špijunažu. Iz tih razloga je druga glava posvećena nemačkoj nacionalnoj manjini.

Razvoj nemačke špijunaže u staroj Jugoslaviji pokazuje neprestano jačanje obaveštajnog aparata i stalno intenziviranje obaveštajne delatnosti. Od relativno malog interesovania u prve dve-tri godine posle dolaska nacizma na vlast, nemačka špijunaža je — uporedo sa nemačkom politikom — postepeno postajala sve zainteresovanija za našu zemlju, sve se više angažovala u njoj ukoliko su se planovi Trećeg Reich-a neposredni je odnosili na Jugoslaviju, dok nije dostigla kulminaciju intenziteta obaveštajnog rada u vreme »konačnog rešavanja pitanja Jugoslavije« 1941 godine.

U ovakvom razvoju nemačke špijunaže pada u oči da početak Drugog svetskog rata 1939 godine označava značajan prelom. Do 1939 godine nemačka obaveštajna delatnost u Jugoslaviji odvijala se pod normalnim mirnodopskim uslovima. Međutim, izbijanjem rata 1939 godine, celokupna špijunska delatnost je u znaku rata, nosi njegov pečat, uslovljena js ratnim potrebama i planovima. Stoga je i u knjizi napravljena

podela na dva perioda, pa je period do 1939 godine prikazan u trećoj, a period 1939 —1941 u četvrtoj glavi.

Posebna karakteristika nemačke obaveštajne delatnosti u Jugoslaviji u vremenu od 1939 —1941 godine jeste stalna borba sa obaveštajnim službama ratnih protivnika Francuske i Britanije. Istovremeno je vođena borba i sa jugoslovenskom kontraobaveštajnom službom. U uslovima rata ova borba stranih obaveštajnih službi na našoj teritoriji poprimila je karakter oštrog međusobnog razračunavanja i pretstavljala je poseban vid obaveštajne delatnosti, kome je nemačka špijunaža morala da poklanja znatnu pažnju. Iz tog razloga u petoj glavi je posebno obrađen sukob obaveštajnih službi.

Višegodišnji rad nemačke špijunaže u Jugoslaviji dostigao je svoju kulminaciju 1941 godine. Nemačka špijunska delatnost je naročito drastično došla do izražaja u kratkom ali burnom vremenskom razdoblju od 27 marta do konačnog sloma stare Jugoslavije. U ovih zadnjih dvadesetak dana kraljevine Jugoslavije nemačka špijunaža je razvila vrlo živu i grozničavu delatnost u širokom opsegu. Sve ono što je godinama konspirativno pripremano dobilo je u ovim danima svoj vidan odraz u sistematskim i mnogobrojnim akcijama nemačke obaveštajne službe. Čitava ova delatnost nazvana je -u narodu »petokolonaškom«. To je bio poseban, drastičan vid delatnosti nemačke špijunaže u jednom vremenski vrlo kratkom, ali po događajima i posledicama vrlo značajnom razdoblju. Zato je ovaj rad »pete kolone« posebno opisan u šestoj glavi-

U sedmoj glavi je učinjen opšti osvrt na nemačku špijunsku delatnost u staroj Jugoslaviji i podvučene neke njene karakteristike.

Na kraju knjige dodati su — kao prilozi — neki karakteristični dokumenti koji ilustruju pojedine momente o kojima se govori u knjizi.

Knjiga o nemačkoj obaveštajnoj službi u staroj Jugoslaviji nije kompletan prikaz u tom smislu da obuhvati celokupni rad nemačke špijunaže. Pre svega, vrlo je teško rekonstruisati celokupnu nemačku obaveštajnu delatnost sa njenim mnogostrukim linijama i vidovima, mnogobrojnim kanalima i punktovima, sa masovnom agenturom i vezama. Zatim, nije se moglo u potpunosti uneti u knjigu ni sve ono

što je dosadašnjim radom otkriveno, jer bi u tom slučaju knjiga bila pretrpana i nepregledna. Iz tog razloga nisu opisani svi otkriveni slučajevi nemačke špijunaže, nisu navođeni svi utvrđeni agenti i kanali itd. Međutim, težilo se da se navedu primeri iz svih sredina i slojeva u koje se infiltrirala nemačka špijunaža, da se opišu karakteristični slučajevi za sistem i metode rada i si. kako bi ovi primeri ilustrativno pokazali rad nemačke obaveštajne službe. Tako su naprimer iz oblasti rada nemačke špijunaže u političkim krugovima stare Jugoslavije opisani samo neki *od mnogih slučajeva i navedeni samo neki od brojnih nemačkih agenata iz tih krugova, što se u istoj meri odnosi na prikaz rada U vojsci, policiji, industriji, nacionalnim manjinama itd.*

Neki vidovi delatnosti opisani su opširnije zbog današnje aktuelnosti obnavljanja starih metoda i formi rada, a mnoge ličnosti su posebno navedene zato što se ponovo »bave« Jugoslavijom.

I

JUGOSLAVIJA U POLITICI TREĆEG REICH-a

1. Osnove nemačke politike

a. Jugoistočna Evropa u nemačkim političkim planovima

Dolazak Hitlera na vlast, 30 januara 1933, doneo je sa sobom radikalni preokret u unutrašnjoj i privrednoj politici Nemačke. U prvim dvema godinama nacional-socijalističke vladavine nisu se mnogo osećale spoljno-političke implikacije novog totalitarnog režima. Hitlerova NSDAP bila se, svim svojim fanatičnim dinamizmorn, posvetila ostvarenju unutrašnje-političkog programa.

Radilo se, s jedne strane, o učvršćivanju vlasti NSDAP u svim oblicima i granama unutrašnjeg života. Protivničke grupe i snage su razbijane i uklanjane, sistematski i bezobzirno. S druge strane, pred novi režim su se isprečile mnogobrojne privredne teškoće, koje su zahtevale hitno rešenje. Rešavanje privredne krize uz puno učešće krupnog kapitala, pokretanje privrednog aparata, uvođenje radne snage u proizvodni proces, povećanje proizvodnje itd., sve je to trebalo ostvariti da bi III Reich postao privredno snažna zemlja. A samo kao takav on je mogao odigrati ulogu koju su mu nacisti odredili.

Međutim, pred Hitlerovu Nemačku postavljao se jedan veoma ozbiljan i složen ekonomski problem. Čim je, pod dejstvom niza smišljenih mera, privreda počela opet oživljavati i razvijati se u sve snažnijem tempu, ponovo se

/

pojavilo pitanje povezanosti Nemačke sa svetskim tržištima. Osnovni problem nemačke privrede, posmatrane kao celine, pretstavljala je ishrana stanovništva. Nemačka nije proizvodila dovoljno namirnica, a naročito se osećao nedostatak masnoća. Zato je ishrana Nemačke dobrim delom zavisila od uvoza iz inostranstva. Drugo, Nemačka nije na svojoj teritoriji imala sve potrebne industriske sirovine. Istina, uglja i gvožđa imala je u dovoljnim količinama, ali je druge metale, tečna goriva itd. morala najvećim delom, ili potpuno, nabavljati iz inostranstva. Zbog toga je Nemačka bila prinuđena da izvozi i njena privreda je od kraja prošlog veka bila usrnerena na međunarodnu razmenu. Njen izvoz industriskih produkata obezbeđivao je snabdevanje stanovništva hranom, a industrije važnim sirovinama.

Tu se, /međutim, isprečila snažna konkurencija razvijenijih industriskih zemalja, koja je otežavala nemačko prodiranje na svetska tržišta. Sve su više dolazile do izražaja imperijalističke suprotnosti u borbi za svetsko tržište. Hitlerovi planovi o uzdizanju Nemačke u prvi red evropskih i svetskih sila neminovno su morali naći rešenja i za privredne probleme koji su se, u ovakvoj situaciji, postavljali. U početnoj fazi nacističke vladavine, kada su se u prvom planu nalazili akutni problemi nezaposlenosti i umrtvljenosti privrednog života, nacizam je rešenje tražio u oživljavanju unutrašnjeg tržišta i planiranju i dirigovanju privredom. Tu je glavnu ulogu odigrao nemački krupni kapital, u prvom redu preko bankara Hjalmara Schachta. Schacht je svome položaju pretsednika Reichsbank-e ubrzo dodao i funkciju ministra privrede, čime je, praktično postao apsolutnim naredbodavcem u nemačkom privrednom životu. Još slaba da se frontalno uhvati u koštac sa preprekama koje je spoljni kapitalistički svet postavio pred njenu ekonomsku ekspanziju, Nemačka je u svojoj međunarodnoj privrednoj i opštoj spoljnoj politici morala tražiti rešenja koja se nisu mnogo razlikovala od prakse svakog drugog kapitalističkog učesnika u međunarodnoj i međudržavnoj privrednoj razmeni. U tom periodu, koji je trajao nekako do 1934—35, dinamika nacizma bila je usmerena,pa unutrašnje jačanje Nemačke, a u praksi još nisu bile u većoj meri došle do izražaja ten-

dencije imperijalističke politike i ekonomske ekspanzije, koje su ubrzo postale osnovnom karakteristikom politike Trećeg Reich-a. Istina, Hitler je još u svom »Mein Kampf«-u, napisanom 1924—25 politiku ekspanzije istakao kao svoj cilj, obrazlažući to, između ostalog, i potrebom da se nemačkom narodu pruže nove teritorije na Istoku, dakle u Poljskoj i Rusiji. Međutim, u praksi, sve dok nemački unutrašnji ekonomski i politički potencijal nije dostigao potrebni stepen, te Nemačka nije mogla u spoljnoj politici upotrebljavati metode pritiska i sile, ovi su ekspanzionistički planovi služili, istina, kao propagandna parola za »pridobijanje masa«, ali se nisu mogli ostvariti konkretnim spoljno-političkim merama.

Jugoistočna Evropa, prvenstveno agrarna i, istovremeno, sirovinski rezervoar bez sopstvene dovoljno razvijene industrije, nije još bila ušla u domen konkretnog nemačkog prodiranja. Tako je, naprimer, Hitler jugoslovenskom poslaniku u Berlinu, Živojinu Balugdžiću, u razgovoru koji je sa njim imao u prvoj polovini 1934 godine, naglasio da ne vidi mnogo mogućnosti za intenzivniju razmenu sa Jugoslavijom. On tada nije pokazivao naročiti interes za produbljavanje jugoslovensko-nemačkih odnosa.

Međutim, te iste godine situacija je počela da se menja. Nacisti su došli do zaključka da su dovoljno učvrstili svoj položaj i da njihova stranka drži Nemačku čvrsto u ruci. S druge strane bilo je očigledno da zapadnim silama ne će odgovarati Hitlerove spoljno-političke pretenzije. Nacistička Nemačka se još oktobra 1933 godine povukla iz sklopa evropske politike, čiji je simbol dotle pretstavljala Liga Naroda, i krenula sopstvenim putem. Njeni politički teoretičari postavili su tezu o primatu velikih sila u svetu. Po njima, svetom vlada sedam velikih sila: Velika Britanija, Francuska, Italija, Nemačka, Sjedinjene Američke Države, Sovjetski Savez i Japan. U odnosu na njih sve ostale države nalaze se u podređenom položaju. Manje države treba da se grupišu uz skut i u senci ovih velikih sila prvoga reda. Sa svoje strane, svaka od ovih velikih sila iima pravo i dužnost da među manjim, drugorazrednim državama zauzme što čvršće pozicije i da im nametne svoju politiku. Razvoj manjih država vezan je

za jednu od velikih sila, kojoj po položaju i po političkim i ekonomskim odnosima prirodno gravitiraju.*

Ovoj političkoj koncepciji, koja je trebalo da dobije međunarodno-pravni karakter, odgovarao je, na privrednom planu, pojam »privrede velikog prostora« — »Grbssraumwirtschaff«. Mesto svetske privrede, u kojoj učestvuju nacionalne privrede svih država sveta, nacistička ekonomska doktrina proklamovala je načelo da se privredni proces organizuje — i ima organizovati — na velikim područjima, u privrednim celinama koje obuhvataju po nekoliko država. Ova područja, međusobno nezavisna, stupaju — i treba da stupaju — u uzajamne odnose razmene. U prvom redu, treba urediti svaki ovakav »veliki privredni prostor«, kako bi se on u sebi izbalansirao i izgradio u celinu koja je sama sebi dovoljna. To je moguće jedino planiranjem koje prelazi okvir jedne države i obuhvata čitavo ovakvo područje. To praktično znači da svaka od velikih sila mora izgraditi svoj »veliki privredni prostor«. Pošto velike sile pretstavljaju zemlje sa snažndm industrijom, ova shvatanja o »Grossraumwirtschaft«-u znače pravo svake od njih da ekonomski potčini izvestan broj manje razvijenih država, koje bi joj služile kao sirovinski rezervoar i kao tržište za njenu industrisku produkciju. Naravno da je ovladavanje svojom interesnom sferom trebalo da posluži Trećem Reich-u samo kao etapa u ostvarivanju krajnjeg cilja: gospodstvo nad svetom.

Ova političko-ekonomska doktrina odgovarala je, prema Hitlerevoj oceni, tadašnjem stepenu moći Trećeg Reich-a. Nedovoljno snažan da se uhvati u koštac sa zapadnim silama koje su sa, podozrenjem gledale na opasnost od nemačke konkurencije na svetskim tržištima i na nemačko političko jačanje, Treći Reich je pristao da se izjednači sa još šest drugih velikih zemalja, da im prizna ona prava, koja je tražio za sebe, i da podupre njihove tendencije za imperijalističkim podjarmljivanjem i eksploatacijom zaostalih i siromašnijih zemalja. Ove teoretske postavke,

* Navedena teorija o velikim silama i njihovoj ulozi je opšte poznata nacistička teorija, koja je predavana i na univerzitetima. Naročito je ovu teoriju razradila katedra svetske politike na univerzitetu u Kiel-u.

koje je razrađivala »nauka« i praksa Trećeg Reich-a, nisu bile prihvaćene od strane sila koje su dominirale svetskim tržištima, svetskim izvorima sirovina i svetskim saobraćajnim puteviima. Njima, naravno, nije išao u račun nemački zahtev za novom podelom tržišta. Ali Nemačka je, ipak, počela da i u praksi, u svojim spoljnim odnosima, primenjuje ove svoje postavke. Područje njene ekspanzije bio je, prirodno, u prvom redu evropski Jugoistok, kao onaj deo Evrope koji je, prema shvatanju Trećeg Reich-a, spadao u političku i ekonomsku interesnu sferu Nemačke.

Usput treba napomenuti da teorija o primatu velikih sila i o velikim privrednim prostorima nije identična sa pojmom »životnog prostora« (Lebensraum), koji je takođe bio jedna od parola nacizma. Parola o »životnom prostoru« značila je da Nemačka u svojim granicama ne može da proizvede dovoljno hrane za svoje stanovništvo, naročito ako želi da podigne njegov životni standard. Odatle potiče krilatica o »narodu bez prostora« (Volk ohne Raum), kojom je nacizam nametao Nemcima uverenje da moraju širiti granice svoje države, da moraju dobiti nove teritorije za naseljavanje viška svog stanovništva i za proizvodnju potrebnih količina hrane. Parola o primatu velikih sila i o velikim privrednim prostorima trebalo je da opravda imperijalističku politiku privrednog i političkog podjarmljivanja drugih zemalja, i nije dovodila u pitanje formalno postojanje tih zemalja. Parola o »životnom prostoru«, međutim, bila je usmerena na osvajanje teritorija i na njihovo prisajedinjavanje Nemačkoj.

Velika preorijentacija nemačke spoljne politike — uključivši tu i nemačku spoljno-trgovinsku politiku — izvršena je u vremenu od 1934 do 1936. U Nemačkoj se u tom periodu počelo pojavljivati sve više raznih publikacija, od velikih naučnih i analitičkih studija, pa do propagandističkih brošura, u kojima se ukazivalo na ekonomske i političke mogućnosti razvoja nemačkih odnosa sa državama jugoistočne Evrope. Novinari i etnografi, geolozi i ekonomisti, filolozi i muzikolozi, — ukratko, svi mogući pretstavnici raznih grana nemačkog javnog, naučnog i kulturnog života, nemačke politike i nemačke privrede, počeli su otkrivati nemačkom narodu evropski Jugoistok, pisali o njemu, proučavali ga, upoznavali sa

njim i propagirali ideju da je to pravac buduće nemačke političke, privredne i kulturne ekspanzije. Godine 1878 Bismarck, prvi kancelar Drugog Reich-a, izgovorio je poznate reči o tome da celi Balkan ne vredi kostiju jednog pomeranskog grenadira, želeći time da istakne nezainteresovanost Nemačke za jugoistočnu Evropu, a naročito Balkan. Nešto preko pola veka kasnije nacisti su objavili i svojom ekspanzijom pokazali da je baš taj prezreni prostor od najveće važnosti za Nemačku.

U prvoj fazi izgradnje nemačkih pozicija u svetu, napori nacista bili su, kao što je već pomenuto, usmereni na unutrašnje jačanje Nemačke i na zadržavanje uobičajenih šema politike svetskog tržišta i međunarodnih odnosa. Druga faza je otpočela onda kada je Hitler smatrao da je Nemačka dovoljno ojačala i da može istupiti protiv dotadašnjeg reda u Evropi, javno odbaciti Versailleski ugovor (što je zvanično učinjeno, istina, tek deklaracijom nemačke vlade od marta 1937). Treći Reich je u toj fazi posegao preko svojih granica i počeo da izgrađuje sebi političke i ekonomske pozicije u Evropi, nastojeći da i druge države uključi u svoj politički i ekonomski sistem.

Celokupna dinamika zahuktale nacističke Nemačke okrenula se u tom pravcu. U ovoj fazi — dakle od druge polovine 1934 godine pa nadalje — počinje politička aktivnost raznih nemačkih državnih i partiskih ustanova u zemljama jugoistočne Evrope. Te ustanove i eksponenti uspostavljaju veze sa licima i grupama, pokušavaju da vrše uticaj na politiku tih zemalja, na njihov ekonomski život i na njihov kulturni razvoj. Ova mnogostrana nemačka aktivnost sukobila se sa uticajima koji su u tome delu Evrope dotle bili dominantni, u prvom redu sa francuskim, ali takođe i sa engleskim.

Kao tipičan primer težnji za ekonomskom ekspanzijom treba ovde navesti organizaciju nemačkih privrednih interesenata, osnovanu u to doba u Berlinu pod nazivom »Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag« (Srednjeevropski privredni savet). Tu su organizaciju osnovale najveće nemačke firme, zainteresovane za srednje-evropski i jugoistočno-evropski prostor, zbog sirovina ili kao za tržište ili kao za nov izvor agrarnih proizvoda. U to doba državna privredna politika tek je počela da se pojavljuje

kao faktor u određivanju novih odnosa Nemačke prema jugoistočnoj Evropi. Međutim, ona je ipak omogućavala — pa i stimulirala — nastojanja privatne inicijative, u ovom slučaju krupnih privrednih interesenata.

Stvaranje »Srednjoevropskog privrednog saveta« — koji je bio poznat pod kraticom MWT — ima dublju pozadinu. Još pred Prvi svetski rat postojao je u Nemačkoj izvestan krug krupnih privrednika čije je gledište bilo da Nemačka treba, u privrednom pogledu, da »misli kontinentalno«. Drugim rečima, uviđajući da će Nemačka teško moći da izađe na kraj sa konkurencijom drugih velikih kapitalističkih sila, koje su već pre nje izbile na svetska tržišta i zauzele na njima čvrste pozicije, zastupnici te »kontinentalne« koncepcije smatrali su da Nemačka mora svoja privredna tržišta tražiti na samom evropskom kontinentu, naročito u zemljama koje su upućene na uvoz industriskih proizvoda. U Viljemovo vreme, ove ideje su bile potisnute njegovim neobuzdanim željama za dizanje Nemačke na stepen velike svetske sile, stvaranja kolonijalnog carstva, velike okeanske ratne flote itd. Međutim, kada je Hitler otpočeo sa svojom politikom privrednog oživljavanja Nemačke, zamisao o »kontinentalnoj orijentaciji« pojavila se ponovo, ovog puta u jačem i određenijem obliku. Njeni pretstavnici smatrali su da bi Treći Reich, ovakvom svojom orijentacijom, postigao dvostruki uspeh: pre svega, smanjio bi se britanski strah od konkurencije, i time omogućio sporazum između Berlina i Londona, kome je Hitler tada težio; drugo, Nemačka ne bi morala da se bori za obezbeđivanje prilaznih puteva svojim sirovinskim bazama i svojim tržištima, ako bi bila u mogućnosti da sebi obezbedi sirovine koje pruža kontinentalna Evropa, a isto tako i tržište koje pružaju evropske agrarne zemlje.

Cilj MWT-a (koji nije bio formiran kao trgovačko preduzeće, već kao udruženje opšteg tipa, sa zadatkom proučavanja i istraživanja) bio je da se stvore i jačaju privredne veze između Nemačke i zemalja jugoistočne Evrope, da se vrše istraživački radovi u tim zemljama, da se proučavaju njihove privredne strukture i mogućnosti za privrednu razmenu sa Nemačkom, da se propagira investiciona i trgovinska delatnost nemačkog kapitala u

tim zemljama itd. Pored pretstavnika privrednih krugova, u MWT-u su bili učlanjeni i razni naučni i javni radnici, zainteresovani za probleme evropskog Jugoistoka. Članstvo MWT-a bilo je sastavljeno skoro isključivo od lica iz krugova oko konzervativne nacionalističke grupe, koju su u Nemačkoj sačinjavali krupna industrija, finansije, veleposednici, stara diplomatija, aristokratija i si. Političko središte tih krugova pretstavljao je »Herrenklub«, koji je među svoje članove nekada ubrajao i Hindenburga i generala Schleicher-a.

Na čelu MWT-a stajao je, kao njegov pretsednik, baron von Wilmowski, potpretsednik upravnog odbora firme »Friedrich Krupp A. G.«, a pašenog Gustava Krupp-a. Ostali članovi bili su: Carl Mueller, generalni direktor hemiskog koncema »Ruettgerswerke«; dr ing Max Heinhold, bivši generalni direktor »Mansfeld-Konzern«-a i bivši jugoslovenski počasni generalni konzul u Halle-u, komercijalni savetnik Giulini, pretsednik istoimenog industriskog koncema. Pored ovih, istaknutu ulogu u MWT-u igrali su i pretstavnici elektrotehničkog koncerna AEG, grupe »Deutsche Vanadium-Gesellschaft«, moćnog »Kali-Syndikat«-a, itd. Od diplomata, članovi MWT-a bili su baron Dufour von Feronce, raniji nemački poslanik u Beogradu, i Ullrich von Hassell (ovaj poslednji, koji je takođe bio poslanik u Beogradu, a kasnije ambasador u Rimu, ušao je u MWT tek pošto je 1938 penzionisan). Poslovođa udruženja bio je dr Max Hahn, privredni organizator i poslovni čovek velikog stila. Posle Hahn-ove smrti (1938 godine), preuzeli su poslovodstvo direktor »Deutsche Vanadium Gesellschaft«, Paul Nitzschke, i direktor AEG-a, Hans Schimmel. Za šefa-geologa svojih obimnih rudarskih istraživanja u zemljama jugoistočne Evrope, MWT je angažovao ing Felix-a Hermann-a, a za publicističko-propagadni rad bivšeg bečkog novinara Karla Alscher-a.

Delatnost MWT-a bila je naročito snažna u periodu 1935—1938, to jest dok je bio živ dr Hahn. Kasnije je aktivnost ove organizacije zamrla. Nemačka zvanična privredna politika je, zajedno sa državnim organizacijama, neposredno preuzela privredne odnose sa jugoistočnom Evropom. Privatna inicijativa nije više bila poželjna

i na njeno mesto stupila je državna politika Trećeg Reich-a.*

MWT nije ni u doba svoje najveće aktivnosti preduzimao, kao organizacija, nikakve neposredne trgovinske poduhvate. On je svojim zadatkom smatrao proučavanje i otkrivanje mogućnosti za takve poduhvate, koje bi onda preduzimali neposredni interesenti. Tako, naprimer, geološka istraživanja nisu imala za cilj neposredno angažovanje MWT-a u rudarstvu jugoistočnih zemalja, već ukazivanje na otkrivene mogućnosti za eksploataciju rudnih nalazišta ili za vršenje istraživačkih radova. Privredna struktura i tržišne prilike u jugoistočnim zemljama proučavani su zato da bi rezultati toga proučavanja poslužili članstvu MWT-a i nemačkoj privredi kao orijentacija u pogledu eventualnih investicija i trgovinskih angažmana. Iz krila MWT-a proizišle su, međutim, razne konzorcije i grupacije interesenata, koje su, na osnovu haučno-istraživačkih radova udruženja, vršile dalje rudarske radove, preduzimale eksploataciju nalazišta itd.

Za izvozničke poslove osnovana je uz MWT posebna trgovačka firma pod nazivom »Osteuropaeische Handelscompagnie« (Istočnoevropska trgovačka kompanija), čiji su članovi bile velike firme, pretstavljene preko svojih rukovodilaca u MWT-u. Ova kompanija vodila je, uglavnom, poslove oko izvoza industriskih instalacija u zemlje jugoistočne Evrope, ali je služila i kao posrednik za nabavku sirovina (ruda, metala i dr.)

MWT je uzeo i inicijativu za osnivanje mešovitih trgovinskih komora, u koje su se učlanjivale nemačke firme zainteresovane u jugoistočnoj Evropi, kao i firme iz ovih zemalja, koje su tražile poslovne veze sa Nemačkom. Naravno da ni MWT ni mešovite trgovinske komore nisu nikako iscrpljivale u svom okviru sveukupnu nemačku privrednu aktivnost usmerenu prema jugoistočnoj Evropi. Osim i mimo ovih ustanova, niz raznih privrednih interesenata nastojao je da zauzme čvrste pozicije na tržištima u zemljama Podunavlja i Balkana. Na tome je

* Konačni slom doživeo je MWT jula 1944, kada je uhapšen von Hassell kao učesnik u zaveri protiv Hitlera i predviđeni ministar inostranih poslova prevratničke vlade. Tada je uhapšen takođe i von Wilmowski.

rađeno puteni sopstvenih zastupnika, koji bi obilazili ove zemlje, stvaranja posebnih stalnih zastupničkih firmi u tim zemljama, ili poveravanja stalnog zastupništva njihovim uvoznim preduzećima.

Kad je reč o MWT-u, treba već ovde ukazati da je on radio i na kulturnom polju. Putem jedne fondacije, koja mu je bila priključena, davao je stipendije raznim licima iz zemalja svoga delokruga aktivnosti. Sa tim licima održavana je veza i posle završenih studija i odlaska iz Nemačke. Preko ove svoje delatnosti MWT je želeo da u zemljama evropskog Jugoistoka stvori kadar ljudi na koje će se moći oslanjati u svom radu. Međutim, ova delatnost dala je rezultate koji su bili značajni i u obaveštajnom pogledu. O tome će, međutim, biti govora na drugom mestu.

»

Pored privrednog bio je naročito intenzivan i kulturni rad. Kulturni rad trebalo je, s jedne strane, da obezbedi nemačkom kulturnom uticaju dominantan položaj u jugoistočnoj Evropi, a s druge, da stvori kulturne veze koje će se koristiti za političke ciljeve. Pre nego što je Treći Reich pokazao neposredno interesovanje za Podunavlje i Balkan, u Nemačkoj su se razni veći ili manji instituti i pojedini naučnici bavili proučavanjem odnosa i prilika u inostranstvu — pa i u jugoistočnoj Evropi, i ta je delatnost nesumnjivo bila na liniji nemačke kulturne penetracije. Ali, do potpunog političkog sistematizovanja i usmeravanja tog rada, od strane nacista, došlo je tek onda kada je nacizam počeo da prodire i u ovu oblast kulturnog života u samoj Nemačkoj. Treći Reich je istakao načelo da sve te naučne ustanove i njihov rad treba organizovati, objediniti, a zatim staviti u službu nacističke politike. Naučna istraživanja imala su se, prema nacističkom shvatanju, obavljati samo tamo gde su to zahtevali interesi Trećeg Reich-a. Kulturne snage morale su se staviti u službu politike. Naročito je, u vezi sa ovakvim shvatanjem, bilo važno da i kulturni rad na području jugoistočne Evrope i Balkana bude jedinstveno politički usmeren i podvrgnut jedinstvenim ciljevima.

Ističući u svojoj prepotenciji da balkanske zemlje, za svoje političko buđenje i svoje oslobođenje iz turskog ropstva, treba da zahvale samo nemačkim idejama (romantičari, Herder), nacizam je smatrao da je Nemačka pozvana da i dalje vrši na Balkanu svoju »kulturnu misiju«. Naročito je, u vezi s tim, raznim kulturnim institutima i drugim ustanovama stavljeno u zadatak da privuku mladu inteligenciju balkanskih zemalja u nemačku sferu, da je pridobiju za nemačku kulturu i tim putem za nemačku politiku.

Karakteristično je da je čitav niz kulturnih ustanova, koje su postojale još od ranije, osnovao, u vreme ove nove orijentacije Trećeg Reich-a, posebne otseke ili institute čija je delatnost bila usmerena prema evropskom Jugoistoku. Tako je, naprimer, Nemačka akademija u Muenchenu — značajna kulturna ustanova, koja se specijalno bavila kulturnom propagandom u inostranstvu — osnovala ujesen 1936 godine jpecijalni odbor za Jugoistok. Taj odbor je imao zadatak da objedini razne naučne i kulturne veze koje je Nemačka akademija bila stvorila u zemljama toga dela Evrope.

U zemljama Podunavlja i Balkana izdržavala je Nemačka akademija mnogobrojne lektore i lektorate za nemački jezik i nemačku kulturu i stvorila mnogobrojne veze sa značajnim ličnostima iz naučnih i političkih krugova tih zemalja. Jugoistočni komitet Nemačke akademije imao je 26 članova, koji su se već pre toga naučno ili kulturno-politički bavili problemima jugoistočne Evrope ili koji su duže vremena proveli u zemljama Jugoistoka i raspolagali u njima vezama sa raznim ličnostima i ustanovama. Odbor je redovno izdavao publikacije sa tematikom jugoistočne Evrope, starao se za izdavanje prevoda iz literature tih zemalja (tako je, naprimer, izdao nemački prevod romana Bore Stankovića, »Nečista krv«), publikovao monografije o pojedinim zemljama, ili o izvesnim njihovim značajnim problemima. Najzad, izdavao je i mesečni časopis »Izveštaji sa Jugoistoka« (Suedostberichte), koji se kasnije počeo zvati »Glasovi sa Jugoistoka« (Stimmen aus dem Suedosten). Odbor je u jugoistočnim zemljama organizovao i mnogobrojne priredbe kulturnog karaktera, kao predavanja, naučna putovanja, izložbe itd.

U Leipzig-u su razni univerzitetski instituti, koji su se bavili zemljama evropskog Jugoistoka, objedinjeni 1936 stvaranjem jedinstvenog Jugoistočno-evropskog instituta. Ovaj- je obuhvatao razne filološke seminare, institute za privredna istraživanja, za opštu i kulturnu istoriju, za nauku o rasama i etnografiju, za proučavanje indoevropske prošlosti, za slavistiku, za poljoprivredu jugoistočne Evrope, za mineralogiju i petrografiju, za geologiju i paleontologiju, za geografiju, za geofiziku, za novinarstvo itd. Ovaj rad, postavljen na najširu osnovu i obimno snabdeven svima potrebnim materijalnim sredstvima, dao je, naprimer, punu kartografsku obradu jugoistočno-evropskog prostora. On je omogućio obimnu izradu raznih kartoteka o licima i ustanovama jugoistočne Evrope, stvaranje bogate zbirke publikacija svih vrsta iz zemalja toga sektora, raznih statistika itd. Sa ovim naučnim institutom tesno je sarađivala i uprava Leipziškog sajma.

Institut u Leipzig-u imao je pravni oblik »radne i istraživačke zajednice filozofskog fakulteta leipziškog univerziteta«. Na čelu instituta stajao je, uz njegovog pretsednika, posebni stručni savet čiji su članovi bili naučnici, od kojih je svaki imao dužnost da koordinira i nadzire rad u jednoj od grupa nauka. Članovi stručnog saveta su bili: dr Freyer (Narodi i države), dr Junker (Jezici i rase), dr Golf (Privreda i geografija), dr Weickmann (Prirodne nauke). Sva četvorica bili su redovni profesori univerziteta. Uz njih su postojali posebni referenti za publikacije, finansije, ferijalne kurseve i predavanja stranaca. Naučna saradnja ostvarivana je kroz deset posebnih odelenja, oformljenih za pojedine zemlje jugoistočne Evrope. Sem toga, postojalo je i posebno odeljenje za zajednička jugoistočno-evropska pitanja i za pitanja Nemaca u jugoistočnoj Evropi. Šef odeljenja za Jugoslaviju bio je viši asistent Instituta, dr Guenzel. Institut je izdavao svoj časopis, seriju naučnih publikacija, organizovao posebne kurseve i kolokvije za strance, zatim kurseve sa tematikom iz jugoistočne problematike za Nemce itd.

U istom se smislu kulturno-političkim radom bavio i Institut za svetsku privredu u Kiel-u. Njegova je delatnost, istina, bila ograničenija, ali je on raspolagao ve-

oma obimnom bibliotekom sa delima iz jugoistočnih zemalja i publikacijama koje se tim zemljama bave. Značajno je da je ovaj institut brižljivo prikupljao sve publikacije poljoprivrednih, industriskih i trgovinskih komora, privrednih organizacija, stručnih i profesionalnih udruženja itd., uključujući tu i godišnje i periodične izveštaje, zatim sve naučne i stručne časopise i uopšte sve vrste publikacija koje su mogle da posluže upoznavanju jugoistočne Evrope i pomognu proučavanju ili razumevanju njenih problema.

I drugi univerziteti i visoke škole u Nemačkoj imali su posebne otseke za jugoistočnu Evropu. Tako je visoka škola za inostranstvo u Berlinu imala svoj otsek za Jugoistok, sa posebnim lektorima za pojedine jugoistočne zemlje. Nemačka visoka škola za politiku, na čijem je čelu stajao dr von Loesch, imala je posebni seminar za jugoistočnu Evropu u kome su obrađivana specijalno pitanja u vezi sa oblastima uz nemačke granice. Obrada je vršena sa etnografskog gledišta. Na tome su institutu radili, između ostalih, dr von Metnitz i dr von Harpe.

Univerzitet u Muenchen-u imao je posebni institut za istraživanja, koji se bavio problematikom nemačke narodnosti u južnoj i jugoistočnoj Evropi. Ovaj je institut bio podređen ministarstvu unutrašnjih poslova Reich-a, a takođe i bavarskom ministarstvu prosvete i vera. Rukovodilac instituta bio je profesor Machatschek, a poslovođa dr Valjavec. Institut je osnovan još 1930 godine, ali je 1935 potpuno reorganizovan u smislu novih načela koja su primenjivana u nemačkom kulturnom radu u inostranst'vu. Raspolagao je vrlo velikim bibliotekama, koje su obuhvatale gotovo sve publikacije, objavljivane u zemljama koje su ulazile u delokrug instituta. Isto tako, imao je i posebnu zbirku isečaka iz štampe. Uz institut postojala je i značajna arhiva važnih službenih akata iz XIX i XX veka. Publicistička delatnost instituta sastojala se u izdavanju radova, rasprava i studija 0 problemima jugoistočne Evrope (5 do 7'godišnje), kao 1 časopisa »Suedostdeutsche Forschung« (Jugoistočno-nemačka istraživanja). U listu su sarađivali nemački stručnjaci za jugoistočnu Evropu, Nemci iz zemalja Podunavlja i Balkana, kao i naučnici i publicisti tih zemalja.

Izvanredno značajan je bio rad Nemačkog instituta za inostranstvo (Deutsches Auslandsinstitut, skraćeno DAI). Institut se naročito bavio pitanjem nemačkih narodnosnih grupa van Nemačke. On je raspolagao vrlo velikom bibliotekom, jer je iz zemalja koje je obrađivao primao sve značajnije listove i časopise. Imao je i veliki fotografski arhiv i posebno odeljenje za kartografiju. Institut je izdavao mesečni časopis »Der Auslandsdeutsche« (Nemac u inostranstvu), koji je kasnije bio nazvan »Deutschtum im Ausland« (Nemstvo u inostranstvu). Ovaj list je donosio izveštaje o nemačkim manjinskim grupama u Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Jugoslaviji i Rumuniji, a isto tako i o Nemcima u Bugarskoj, Grčkoj i Turskoj. Pored toga DAI je izdavao i posebni bilten za nemačku štampu. Veoma zamašan bio je i njegov izdavački rad. DAI je izdao niz publikacija o problemima koji su u njegovom okviru obrađivani. Tako su, naprimer objavljene knjige 0 nemačkom naseljavanju u Bosni, o Nemcima u Makedoniji, o podunavskim Švabama u Bačkoj, o Nemcima u južnoj Baranji, u Slavoniji, u Sremu itd.

DAI je postojao i pre Trećeg Reich-a, još od weimarskih vremena. Ali on je 1936 godine proširio i sistematizovao svoj rad. Tada je, u zajednici sa Nemačkom akademijom, osnovao posebni radni institut za etnografska istraživanja o Nemcima u inostranstvu. Na čelo tog instituta postavljen je dr H. L. Beyer. Ovaj radni institut izdavao je tromesečni časopis »Auslandeutsche Volksforschung« (Narodnosna istraživanja o Nemcima u inostranstvu), a isto .tako seriju rasprava i naučnih radova sa tematikom iz oblasti koju je obrađivao. Na čelu DAI nalazio se pretsednik opštine grada Stuttgarta, dr Karl Stroelin. Poslovima instituta je rukovodio dr Richard Csaki, dok je referat za štampu i školovanje vodio dr Hermann Ruediger.

Pored ovih raznih univerzitetskih i naučnih instituta 1 ustanova, kulturnim i naučnim radom u odnosu na jugoistočnu Evropu bavili su se i posebni otseci raznih nemačkih državnih i partiskih organizacija. Tako su naročite otseke za inostranstvo imali: Savez nemačkih studenata, Hitlerova omladina, Staleška organizacija ishrane

(Reichsnaehrstand) itd. U okviru tih otseka veoma mnogo se radilo baš u odnosu na Podunavlje i Balkan.

Niz instituta i saveza formalno privrednog karaktera, koji su zvanično pretstavljali ustanove za privrednu saradnju, takode se bavio i delatnošću iz domena kulturne i kulturno-propagandne i političke penetracije. Tako je, naprimer, postojao u Dresdenu Srednjeevropski institut (Mitteleuropa-Institut, skraćeno MEI), koji je osnovan još 1929 godine, sa ciljem da se bavi negovanjem kulturnih i privrednih odnosa sa zemljama jugoistočne Evrope. Posle 1934, Institutu su od strane nacističkog državnog rukovodstva dodeljeni naročiti konkretni zadaci šireg obima. Za rad ovog instituta karakteristično je, da je raspolagao velikim specijalnim arhivama o jugoistočnoevropskim zemljama. Između ostaloga, te su arhive obuhvatale i bilanse svih najvažnijih privrednih preduzeća u jugoistočnoj Evropi.

Srednjeevropski institut izdavao je svoj nedeljni informacioni bilten, a pored toga i obaveštenja koja su nosila naziv »Die geheimen kulturpolitischen Nachrichten« (»Tajne kulturno-političke vesti«). Ova obaveštenja davana su ministarstvu spoljnih poslova i i ministarstvu propagande, kao i drugim interesentima. Institut je u svima većim mestima jugoistočne Evrope imao svoje dopisnike, koji su mu dostavljali materijal za njegove arhive i publikacije. On je bio u bliskoj vezi sa ekonomskom visokom školom u Leipzig-u, a i sa privrednom komorom u Dresdenu. Između ostalog, u delokrug Instituta spadalo je i pridobijanje mladih privrednika i trgovaca iz zemalja Jugoistoka. Oni su, posredstvom Instituta, teoretski i praktično upućivani u nemaćki privredni život, pri čemu se nastojalo da se sa njima uspostave i prisnije lične veze.

Na čelu Instituta stajao je, kao njegov pretsednik, saksonski ministar privrede, Lenk. Stvarni rukovodilac mu je bio profesor ekonomske visoke škole, Loerch. Loerch-ovi najbliži saradnici bili su dr Heinicke, Kohlhauser i Annerose Krueger. Značajno je da je Loerch istovremeno vodio i brigu o razmeni studenata i predavača sa univerzitetima u inostranstvu.

Sličan institut postojao je i u Leipzig-u. Osnovan je još 1928 godine, uz leipziški univerzitet, kao »Institut za srednje- i jugoistočno-evropska privredna istraživanja« (Institut fuer mittel- und suedosteuropaeische Wirtschaftsforschung). Na čelu Instituta stajao je profesor Seraphim, čiji su saradnici bili dr H. Gross i dr E. Dittrich. Institut se naročito bavio publicističkom delatnošću: izdavao je knjige, rasprave i naučna dela raznih stručnjaka za probleme Jugoistoka. Samo u toku prvih nekoliko godina po dolasku NSDAP na vlast, Institut je izdao oko 50 knjiga. On je, sem toga, pomagao studente iz zemalja jugoistočne Evrope, koji su studirali u Leipzig-u, stavljao im je na raspoloženje materijal za studije, omogućavao u svojim seminarima naučni rad, izdavao njihove dizertacije itd.

Nezavisno od ovih ustanova radile su razne organizacije koje su neposredno organizaciono delovale među nemačkim manjinama u raznim zemljama jugoistočne Evrope. O ovima će biti reči kasnije.

Dok u fazi unutrašnjeg jačanja, učvršćivanja nacističke vlasti i rešavanja najhitnijih unutrašnjih ekonomskih i političkih problema u Trećem Reich-u nije preduzimana nikakva značajnija delatnost u smislu sistematske penetracije prema Jugoistoku, dotle je u drugoj fazi, sa preorijentacijom nemačkih političkih i ekonomskih nastojanja, uporedo sa snažnom aktivnošću na privrednom, kulturnom i političkom polju, sve više stupala u dejstvo obaveštajna služba. Ona je pratila puteve i smerove kojima je nemačka ekspancija tekla prema Jugoistoku. Ona je stvorene veze koristila za svoju kamuflažu. Ona je podupirala nastojanja za kulturnom i ekonomskom penetracijom. Ona je težila da i za sebe stvori veze i pozicije u jugoistočnoj Evropi.

b. Politika izgradnje »Veliko-nemačkog Reich-a« i njeno dejstvo na jugoistočnu Evropu

Marta 1935 godine Hitler je pogazio vojne odredbe Versailleskog ugovora. U Nemačkoj je zakonom ponovo uvedena opšta vojna obaveza. Otpočelo je formiranje

Wehrmacht-a, stvaranje Luftwaffe u velikom stilu. Snažno je pokrenuta izgradnja moćne industrije naoružanja. 7 marta 1936 prešlo je, po Hitlerovoj naredbi, nekoliko nemačkih bataljona mostove na Rajni i ušlo u oblast koja je, po odredbama Versailleskog ugovora, trebalo da ostane demilitarizovana. Ovim rizičnim potezom otpočela je nova faza nemačke spoljne politike.

Pobude za ove sudbonosne Hitlerove odluke, koje su pretstavljale uvod u Drugi svetski rat, političke postavke sa kojih je krenuo, kao i ciljevi kojima je podredio celokupno političko stremljenje Trećeg Reich-a otkriva poznati zapisnik sa konferencije održane u Reichskancelariji novembra 1937 godine. Taj zapisnik, koji je, prema Hitlerovom adutantu koji ga je vodio nazvan »Hossbachovim protokolom«*, objašnjava ne samo pozadinu i smisao političkih poteza koje je Hitler preduzimao posle te konferencije, već i značaj svih mera koje je već bio dotle preduzeo, a čiji je početak pred svetom pretstavljao zavođenje opšte vojne obaveze i godinu dana kasnije remilitarizacija Rajnske oblasti. Hossbach-ov protokol pretstavlja program Hitlerove agresivne politike, kojoj je krajnji cilj bio stvaranje Veliko-nemačkog Reich-a, najmoćnije snage na evropskom kontinentu. Taj bi Reich svoje granice pomerio daleko van teritorija dotadašnje Nemačke, podvrgao, bez ikakvih obzira i ustručavanja, evropske narode svojoj vlasti ili okupaciji i zauzeo dominantni položaj u svetskoj politici. Mada ovaj protokol iznosi i objašnjava, uglavnom, Hitlerove poglede na evropske i svetske velike sile. on je od velikog značaja i za zemlje jugoistočne Evrope, pošto se jednim delom odnosi i na njih i pošto se od toga vremena nemačka politika u pogledu jugoistočne Evrope upravljala prema postavkama koje je Hitler izneo na tom sastanku u Reichskancelariji.

Pred najužim krugom, kome su, sem Goeringa, pripadali i vrhovni komandanti nemačkih oružanih snaga i ministar inostranih poslova von Neurath, Hitler je ista-

* Hossbach-ov protokol naveden prema knjizi: „Hochverratsprozess gegen dr Guido Schmidt", Beč, 1947, str. 573-576.

kao da Nemačka za rešenje svojih problema može upotrebiti jedino put sile. Prvi cilj Nemačke treba da bude okupacija Austrije i Čehoslovačke. Ako tim bude stvorena zajednička granica Nemačke sa Mađarskom, može se računati na neutralnost Poljske u slučaju nemačko-francuskog sukoba. Hitler je istakao da su Velika Britanija, pa i Francuska, po svoj prilici, već otpisale Austriju i Cehoslovačku. Zato okupacija Austrije i Čehoslovačke ne bi morala da dovede do rata između Nemačke i zapadnih sila. U vezi s tim, Hossbach-ov protokol sadrži opširna Hitlerova rasmatranja o daljem razvoju evropske politike, koja nisu od neposrednog interesa kada je u pitanju Jugoistok.

Mada se od zemalja sa jugoistočnih granica Nemačke u Hossbach-ovom protokolu pominju samo Austrija i Čehoslovačka, treba pravilno razumeti i ono, što u ovom zapisniku nije izrečeno: da u zamisli o stvaranju Velikonemačkog Reich-a osvajanje Austrije i Čehoslovačke pretstavlja samo prvi korak u prodiranju na Jugoistok. U širenju na ovu stranu, Hitler je ocenio da neće naići na odlučan otpor zapadnih velikih sila. Naprotiv, on je čak smatrao da baš tim načinom može pokazati kako ne želi da širi Treći Reich u pravcu onih ekonomskih i političkih prostora, za koje su zapadne sile bile naročito zainteresovane. Smatrao je da će na taj način postići neku vrstu priznavanja svoje interesne sfere, mada mpžda uz izvesne teškoće.

Hitler se nije prevario u pogledu spremnosti zapadnih sila da Austriju i Cehoslovačku prepuste njegovom zahvatu. Kada je početkom 1938 došlo do krize oko Austrije, austriski državnici nisu dobili podršku ni u Parizu ni u Londonu. Sto se Čehoslovačke tiče, poznato je da su tadašnje vlade Velike Britanije i Francuske — a naročito Velike Britanije — smatrale priključenje Sudetskih oblasti Nemačkoj gotovo prirodnom neminovnošću. Uspeh u vezi sa zauzimanjem Austrije i Čehoslovačke, koje je ostvareno 1938—1939 godine, pojačao je Hitlerovo uverenje o neefikasnosti i moralnoj i materijalnoj slabosti zapadnih sila. To je ubrzalo i njegovu odluku da napadne Poljsku, pri čemu je odlučujuću ulogu odigrala saglasnost Sovjetskog Saveza sa ovim planom. Ta sa-

NOSIOCI NEMAČKE EKSPANZIJE

Hitler i Goebbels

Po dolasku na vlast u Nemačkoj, januara 1933 godine, Hitler je prvo učvrstio vlast i uspostavio nacistički režim u zemlji, a onda se okrenuo inostranstvu. Njegove imperijalističke težnje izražene u knjizi „Mein Kampf", postale su programom nacističkog režima i osnovom nacističke politike prema inostranstvu. Nastala je opšta ekspanzija u inostranstvu. Jugoslavija je bila zemlja u koju je ova ekspanzija vršena od samog početka. Glavni pokretač i organizator ove ekspanzije bio je sam Hitler. Blisti saradnik Hitlerov, ministar propagande i organizator kulturne ekspanzije, bio je dr. Josef Goebbels (na slici u razgovoru sa Hitlerom).

glasnost dovela je do potpisivanja sovjetsko-nemačkog pakta.

U nemačkoj koncepciji o stvaranju Veliko-nemačkog Reich-a bilo je predviđeno rešenje pitanja »Lebensraum»-a, s jedne, i »velikog privrednog — i političkog — prostora«, s druge strane. Sem Čehoslovačke i Austrije u Treći Reich je trebalo uključiti i Poljsku i Ukrajinu. Zemlje evropskog Jugoistoka, u prostoru između granica ovako proširenog Reich-a i Crnog mora i Turske, imale bi, po toj koncepciji, formalno da zadrže svoj status samostalnih suverenih država, no stim da to, ustvari, budu vazalne zemlje, sateliti Veliko-nemačkog Reich-a. Njihov politički život imao bi da se prilagodi odnosno podredi nemačkom, njihova privreda nemačkoj. Jedan od značajnih instrumenata u obezbeđivanju nemačke dominacije nad ovim zemljama imale bi da budu nemačke manjine u njima, rasute u manje-više zatvorenim grupama po svima zemljama evropskog Jugoistoka.

Priključenje Austrije i Beča pretstavljalo je za program stvaranja Veliko-nemačkog Reich-a značajni dobitak. Beč, nekadašnji centar Austro-Ugarske carevine koja je u svojim granicama delimično obuhvatala države jugoistočne Evrope pretstavljao je za te zemlje još uvek privlačni kulturni i ekonomski centar. Beč, sa svojim visokim školama i naučnim ustanovama, ostao je za inteligenciju jugoističnih zemalja značajno središte. U industriji i bankarstvu ovih zemalja međunarodni kapital učestvovao je u najvećoj meri preko bečkih banaka.

U godinama posle Prvog svetskog rata, francuski i britanski kapital dobrim delom je uzeo pod svoje nekada moćne i samostalne bečke velike novčane ustanove. Preko njih je ostvario kontrolu nad skoro čitavom krupnom privredom u zemljama evropskog Jugoistoka. U godinama pred »Anschluss« Austrije, britansko-francuski kapital, osetivši pravac razvoja međunarodne politike, počeo je da se povlači. Posle okupacije Austrije, to je povlačenje dovršeno ubrzanim tempom. Pozicije su prepuštene nemačkom kapitalu. Tako su, naprimer, bečki Credit-Anstalt i Wiener Bankverein, dve velike banke koje su kontrolisale znatan deo industrije i bankarstva u zemljama koje su ranije pripadale Austro-Ugarskoj, iz-

vršile 1934. fuziju, uzevši ime Kreditanstalt-Bankverein, a preko ove banke plasiran je naročito francuski i britanski kapital međunarodne finansiske grupe Rotschild. Godine 1938, londonski i pariški kapital je ustupio svoje mesto nemačkom, koji je radio preko Deutsche Bank i Disconto Gesellschaft, Berlin. Na taj su način mnogobrojne veze bečkih banaka — jer se ovaj proces nije ograničio samo na Kreditanstalt-Bankverein, nego je zahvatio i druge banke — sa jugoistočnim zemljama, koje su decenijama održavane i negovane, došle u nemačke ruke. Pa kako je nemačka privreda, zajedno sa nemačkim kapitalom, pretstavljala u Trećem Reich-u domen državnog planiranja i državne politike, to je i nemačka državna politika sa svojim rukovodstvom dobila mogućnost da kontroliše veliki deo privrede zemalja evropskog Jugoistoka.

Za nemačku privrednu penetraciju prema Jugoistoku, putem privredne politike i kanalima međunarodno-privrednih veza, nije bilo od važnosti samo sticanje kontrolnih pozicija u krupnom bečkom bankarstvu i na bečkom finansiskom tržištu. Zbog svojih vekovnih veza sa zemljama Jugoistoka, Beč je mnogo bolje poznavao mentalitet i prilike tih zemalja, no što su ih poznavali Nemci iz »užeg Reich-a«, koji sa tim delom Evrope nisu imali mnogo neposrednog kontakta. Zato su mnoge eksportne firme iz Nemačke, izgradile u Beču svoje ekspoziture za rad na Jugoistoku. One su tu otvorile svoja trgovinska zastupništva, svoje izvozničke centrale i svoje nabavljačke ustanove. Iz Beča su na Jugoistok kretali mnogobrojni trgovinski zastupnici. Odatle su se plele niti trgovinskih veza. A cela ta mreža bila je na usluzi nemačkoj ekonomskoj i političkoj penetraciji i — dobrim delom — nemačkoj obaveštajnoj službi.

Beč je odigrao značajnu ulogu i u kultumo-političkoj ekspanziji prema Jugoistoku. U jednom poverljivom uputstvu* za rad na kulturnoj ekspanziji, izdatom 1938 godine, istaknuto je da se svi zadaci kulturne politike, pa i oni koji na izgled imaju isključivo takav karakter i značaj, imaju dovesti u vezu sa opštim političkim

* SÜDOSTFORSCHUNG — Materialsammlung fuer eine deutsche Kultur-politik im Südosten Europas. Zusammenstellung der Institute, Gesellschaften und Persönlichkeiten. Oktober 1938.

ORGANIZATOR PRIVREDNE EKSPANZIJE

Goering

Važan vid nacističkog prodiranja u Jugoslaviju bila je privredna ekspanzija, koja je Trećem Reich-u trebalo da osigura dominantan uticaj i dovođenje Jugoslavije u privrednu zavisnost od Nemačke. Glavni organizator privredne ekspanzije bio je prvi čovek nacističke Nemačke posle Hitlera, Hermann Goering. On je bio glavni rukovodioc i koordinator celokupne nemačke privrede i, s obzirom na privrednu zainteresovanost Nemačke za našu zemlju, imao odlučujući uticaj u r.emačkoj politici prema Jugoslaviji.

ciljevima. Ukoliko kulturne snage budu više prožete snagom političke moći, utoliko će kulturna penetracija biti jača i efikasnija. Priključenje Austrije Reich-u, nastavlja uputstvo, dovodi Veliko-nemački Reich u neposrednu vezu sa jugoistočnim prostorom. Time Reich postaje »odgovornim za velike političke probleme koji se pojavljuju na Balkanu«. Uputstvo naglašava da je razvoj oslobođenja balkanskih naroda od turske dominacije donekle okončan Prvim svetskim ratom, ali da on nije dobio svoje zadovoljavajuće rešenje. Zadatak nemačke kulturne penetracije jeste, stoga, da se energično proširi na Jugoistoku, da tamo istisne druge uticaje, naročito sovjetski, a da pri tom koristi i mnogobrojna nemačka naselja »koja se kao kulturni eksponenti nalaze na isturenim položajima i pretstavljaju ostrva jedne plemenite kulture«. Ova su naselja, usled političkih događaja, postala »najaktivnijim frontom«.

Odmah po »Anschluss«-u pozabavile su se razne nemačke državne i partiske ustanove zadatkom da u Beču, kao »kapiji prema Jugoistoku«, stvore novi institut za jugoistočnu Evropu koji je imao sledeći delokrug:

1. Naučno proučavanje zemalja Jugoistoka po pitanjima etnografije, istorije, geopolitike, jezika itd.
2. Privrednu obradu Jugoistoka; ispitivanje privrednih činilaca (korišćenje sirovina, intenziviranje tla) i stranih uticaja drugih velikih sila.
3. Izgradnju kulturno-političkog aparata; negovanje društvenih veza i raznih jezika, izmenu studenata i stručnjaka itd.

Prvi zadatak novog instituta bio je stvaranje jedinstvenog plana za kulturno-političku penetraciju. Odluke, koje određuju pojedinosti ovog rada, ističu potrebu koncentracije svih snaga u zajedničkom radnom aparatu. U tom cilju se, uz održavanje važnih instituta u drugim oblastima Reich-a, u Beču imaju organizovati radne konferencije koje će vršiti raspodelu zadataka i dirigovati celokupnim kulturno-političkim radom. Treba postići, podvlači se u ovim odlukama, da se naučna aktivnost zemalja Jugoistoka sama poveže sa Bečom. Beč mora postati privlačnom tačkom za balkansku inteligenciju. Samo tim putem moći će se savladati uticaj drugih velikih sila, naprimer Francuske, na Balkanu. Beč bi, dalje, imao da po-

služi kao prihvatna stanica, odakle bi se pretstavnici balkanskih naroda upućivali naučnim i kulturnim ustanovama Reich-a. Njegovom pomoći instituti i organizacije jugoistočnih zemalja povezivali bi se sa odgovarajućim ustanovama u Nemačkoj.

Pitanjem koncentracije kulturne delatnosti prema jugoistoku Evrope u Beču bavile su se centralne ustanove Nemačkoga Reich-a na najširem planu. Ne samo rukovodeći funkcioneri u Beču, već i najviše ustanove vrhovne državne uprave, koje su bile nadležne za resor prosvete i kulture, zainteresovale su se za ovo pitanje. Kao i u mnogim drugim poduhvatima Trećeg Reich-a, tako se i po ovom pitanju pojavilo mnogo interesanata koji su želeli da zadobiju merodavni uticaj na planiranu ustanovu za kulturnu penetraciju prema jugoistoku. Zamišljeno je stvaranje jednoga široko postavljenog instituta koji bi imao da objedini i diriguje tom delatnošću.

Prvobitno stavljen na temelje naučnoga rada, ovaj je plan sve više dobijao fizionomiju političkog poduhvata. Pojavila su mnoga lica sa raznim predlozima, prema kojima je težište rada trebalo prebaciti na delovanje preko studenata i pretstavnika naučnih i kulturnih krugova jugoistočnih zemalja. Međutim, do ostvarenja u prvobitno zamišljenom obliku nije došlo. U Beču je, istina, obrazovan centar za kulturni rad prema Jugoistoku, a u vezi sa bečkim univerzitetom obrazovani su i posebni kursevi i reorganizovani instituti. Međutim, instituti i naučno-kulturne ustanove drugih univerziteta i naučno-kulturnih centara (kao Muenchen, Leipzig, Wuerzburg, Graz i si.) ostali su i dalje da funkcionišu, nastavljajući delatnost prema Jugoistoku. Novostvoreni centar u Beču prigrabio je, istina, važni deo opštega rada na kulturnoj penetraciji prema zemljama jugoistočne Evrope, a)i nije uspeo da dobije za taj rad neku vrstu monopola, kako je prvobitno bilo predlagano.

Treba istaći da se u ove planove izrana ukopčao i SD. On je, preko svojih esponenata za posmatranje i kontrolisanje kulturne aktivnosti nastojao da predviđeni institut podredi svojim ciljevima. Tako je, od samoga početka, nemačka obaveštajna služba smatrala projekt sa stvaranjem centralnog kulturnog instituta za rad sa zemljama

jugoistočne Evrope poduhvatom koji može i treba korisno da posluži nastojanjima za intenziviranje obaveštajnoga rada u zemljama Balkana i Podunavlja.

Pošto usled otpora drugih zainteresovanih centara nije došlo do ostvarenja zamisli o koncentraciji sveukupne kulturne delatnosti prema evropskome Jugoistoku u Beču, formirano je tu Društvo za jugoistočnu Evropu (Suedosteuropa—Gesellschaft), koje je stajalo izvan univerziteta i naučnih univerzitetskih instituta. U tome su društvu bila okupljena mnoga istaknuta i »reprezentativna lica« kulturnog, privrednog i političkog života Trećeg Reich-a. Činjenica da je društvo stajalo pod pokroviteljstvom ministra privrede Reich-a, a da su mu naročito pripadali pretstavniei velikih nemačkih koncerna i preduzeća, zainteresovanih u privrednoj ekspanziji prema Jugoistoku, pokazuje da je težište društva bilo zamišljeno u privrednom sektoru, mada je ono razvijalo i značajan kulturni rad. U smislu ovog grananja društvene delatnosti na privredni i na kulturni deo, uz pretsedništvo, kome je stajao na čelu bečki Gauleiter i namesnik Reich-a Baidur von Schirach, formirana su dva savetodavna odbora koja su obuhvatala veći broj najistaknutijih lica iz ova dva područja.

Za vezu Društva za jugoistočnu Evropu sa nemačkom obaveštajnom službom karakteristično je da je glavni poslovođa društva, August Heinrichsbauer dostavljao SD-u u Beču imena i lične podatke svih lica koja bi nameštao u birou društva, tražeći za njih političku ocenu i saglasnost SD-a. Uticaj nemačke obaveštajne službe na rad društva prema Jugoistoku vidi se i po tome što je naprimer SD u Beču preko svoga pretstavnika učestvovao i u određivanju lica iz inostranstva koja bi, dolazila u obzir kao predavači na letnjim seminarima bečkoga univerziteta, a pod okriljem društva.

Od kolikog je značaja za nemačku politiku prema Jugoistoku bio Beč, dokazuje činjenica da su razne ustanove državnog aparata i razna politička tela i centri koji su imali spoljno-političke zadatke u odnosu na jugoistočnu Evropu preneli svoja sedišta u Beč ili tamo stvorili posebne ekspoziture za rad na Jugoistoku. Na isti je način

postupila i nemačka obaveštajna služba. Ona je težište svoga rada prema Jugoistoku prenela na svoje novoformirane centre u Austriji.

Pored ovih ekonomskih, kulturnih i geopolitičkih prednosti, Reich je okupacijom Austrije dobio i značajni ljudski materijal. Pretvorivši »Anschluss«-om Austrijance u državljane Trećeg Reich-a, Nemačka je stekla političke radnike i stvarne ili tobožnje stručnjake za sva pitanja jugoistočnih zemalja. Austriski nacional-socijalisti, neobično fanatizovani i agresivni, usled svog dugogodišnjeg ilegalnog rada, bili su naročito beskompromisni i vatreni pobornici ekspanzivnih planova, u pravcu jugoistočne Evrope. Usto, oni su se smatrali u svakom pogledu potzvanim da u centralnim ustanovama u Berlinu objašnjavaju razne probleme koji su mogli biti od interesa za Nemačku u vezi sa jugoistočnom Evropom. Oni su se osećali pozvanim eksponentima nemačkog prodiranja na Jugoistok, nosiocima ideje o proširenju Reich-a na — po mogućnosti — sve oblasti koje je nekada obuhvatala Austro-Ugarska. Njihovi planovi prelazili su čak i taj okvir. Ukratko, u pogledu imperijalističke politike Trećeg Reich-a prema Istoku i Balkanu, oni su bili među najekspanzivnijim i najradikalnijim elementima u NSDAP.

Istina, najviši položaji u državnoj i partiskoj hijerarhiji Trećeg Reich-a već su bili čvrsto u rukama nacista iz uže Nemačke. Beč je politički i privredno) bio podvrgnut Reich-u. Vodeći austriski nacisti stajali su na lestvicama političke hijerarhije tek od ranga Gauleiter-a nekih austriskih provincija pa naniže. Ali oni su, ipak, kao savetodavci i eksperti, kao stručnjaci i izvršioci, imali dosta snažan uticaj ne samo na sprovođenje, već i na samo- uobličavanje nemačke politike prema jugoistočnoj Evropi. Tu su se istakli svojom odlučnošću i svojim radikalizmom, a u toku godina, sve do sloma Trećeg Reich-a, nalazili su se politički u ofanzivi, stićući sve više uticaja na nemačko političko planiranje u vezi sa jugoistočnom Evropom, a tako isto i sve važnije položaje u sprovođenju tih planova u delo.

2. Nemačka penetracija u Jugoslaviju

a. Politički činioci

Jugoslavija se pojavljuje kao stavka u nemačkim političkim računima počev od 1934 godine. To interesovanje Nemačke za Jugoslaviju bilo je posledica preorijentacije nemačke spoljne politike prema jugoistočnoj Evropi. U to vreme Jugoslavija se nedvosmisleno nalazila u taboru zapadnih sila i bila je naročito čvrsto vezana za Francusku.

Nema potrebe da se u ovoj knjizi vrši analiza tadašnje jugoslovenske spoljne politike. U okvir ovih rasmatranja ona ulazi samo onoliko koliko je potrebno da se pravilno shvate nemački pogledi na Jugoslaviju, pobude i osnove neimačkog političkog stava i nemačke praktične politike prema njoj, i da se, na osnovu toga, pravilno shvati i delovanje instrumenata nemačke političke penetracije i nemačke obaveštajne službe. Zbog toga je, na ovom mestu, dovoljno istaći da je Jugoslavija, kojom su upravljale buržoaske političke snage, u održavanju versailleskoga sistema videla jedinu garantiju za svoj opstanak.

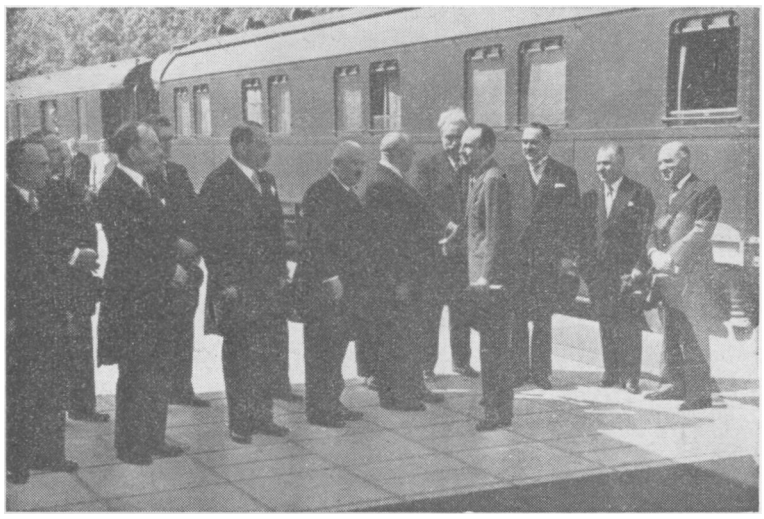
Nerešena nacionalna i socijalna pitanja, nesigurni međunarodni položaj, nesposobnost, korumpiranost i reakcionarnost politikantskih snaga koje su putem nenarodnih režima upravljale zemljom — sve je to činilo da je Jugoslavija, ustvari, bila vrlo slaba zemlja. Svesni toga, njeni tadašnji rukovodioci uveli su je bez rezerve u tabor onih snaga koje su bile za održavanje evropskog status-quo-a, stvorenog posle Prvog svetskog rata. A te su snage stajale pod vođstvom i pod političkom hegemonijom Francuske.

Hitlerova Nemačka gledala je u Jugoslaviji člana francuskog »sistema zaokružavanja« — kako je nemačka politika nazivala sistem bezbednosti koji je izgradila Francuska — pa je, prema tome, imala vrlo hladan politički odnos prema Jugoslaviji. U isto vreme, ovakav pogled na jugoslovensku politiku i položaj Jugoslavije u Evropi opredeljivao je i konkretnu nemačku politiku prema njoj. Nemačka je istupila iz Društva Naroda. Ona je, prvo poluzvanično a kasnije i formalno, proklamovala

odbacivanje versailleskog ugovora i ukidanje versalleskog poretka u Evropi kao svoj politički cilj. Otuda se Nemačka, prirodno, u jugoistočnoj Evropi pojavila kao pobornik ideje revizionizma. Tim imenom su u to doba i sve do Drugog svetskog rata nazivane tendencije izvesnih država za pramenom granica utvrđenih mirovnim ugovorima kojima su se te države smatrale povređenim u svojim pravima. Od suseda Jugoslavije, u taboru revizionističkih zemalja nalazile su se Mađarska, Bugarska i Italija.

Počev od 1934 godine, sve se jasnije formulišu i ispoljavaju težnje nemačke politike u odnosu na jugoistočnu Evropu. Berlin je nastojao da politički pridobije revizionističke zemlje te oblasti, dakle Mađarsku i Bugarsku. On je u tu svrhu isticao u prvi plan načelo revizije mirovnih ugovora iz 1919 godine, i, istovremeno se trudio, da u tim zemljama potisne italijanski uticaj. O nemačkim planovima u pogledu Austrije i Cehoslovačke već je bilo reči. Što se tiče Rumunije — a to isto važi i za Jugoslaviju — nemački planovi su se tu sukobljavali sa francuskom politikom. Zato je ona nastojala da ove dve zemlje na neki način iščupa iz francuskog sistema bezbednosti, da ih neutralise i, u krajnjoj liniji, privuče u svoju uticajnu sferu i podvlasti sebi. U sprovođenju svoga plana o razbijanju obruča francuskih saveznika, u Jugoslaviji, nemačka zvanična politika je sistematski isticala značajne ekonomske momente.

Zvanični Beograd je sa zadovoljstvom primio na znanje i nemačku akciju za postepeno potiskivanje Italije i njenog uticaja iz Podunavlja i sa Balkana. Italija, sa svojim revandikacijama na jugoslovenske teritorije, pretstavljala je tada za zvanični Beograd i za jugoslovensku državnu celinu najopasnijeg protivnika. Ova opasnost bila je povećana i time što je Rim bio glavni zaštitnik ustaša i hrvatskih separatističkih krugova. Takođe su se Jugoslavija i Treći Reich našli na istoj liniji u borbi protiv nastojanja za restauraciju Habsburške monarhije. Treći Reich zbog svojih osvajačkih planova prema Austriji, a Jugoslavija zbog toga što je ova restauracija pretstavljala ozbiljnu pretnju Jugoslaviji.

Dvorska kamarila i Stojadinovićeva vlada

Jugoslavijom su tada upravljali korumpirani buržoaski političari koji nisu imali nikakve veze sa narodom i koji su bili daleko od toga da vode politiku koja bi odgovarala interesima zemlje na čije čelo su bili postavljeni. Na slici se vide dvorski namesnici i članovi Stojadinovićeve vlade. To su bili ljudi koji su — na čelu sa knezom Pavlom i Stojadinovićem — hteli sudbinu Jugoslavije da vežu za tzv. sile osovine, tj. za Nemačka i Italiju. Na slici s leva na desno: ministri Kaluđerčić (samo delimično), dr Krek, Letiea, Stošović, dr Kožul (poluzaklonjen), Behmen, Vrbanić, Subotić, Spaho (rukuje se sa Pavlom), dr Korošec, Svet. Stanković (poluzakljonjen), knez Pavle, dr Stojadinović i namesnici dr Perović i dr Stanković.

Za jačanje nemačkog političkog uticaja u jugoistočnom prostoru i Jugoslaviji od najvećeg značaja bilo je držanje Velike Britanije i Francuske. Mada je nastojala da održi svoj sistem bezbednosti, Francuska nije imala dovoljno snage za to. Naročito težak potres francuskom prestižu nanelo je slabo ili nikakvo reagovanje na sve smelije i provokativnije Hitlerove političke korake. Velika Britanija sa svoje strane, sve je jasnije ispoljavala svoju politiku »appeasement«-a*, to jest popuštanja nemačkoj agresivnosti. Ova politika išla je do neposredne podrške nemačkim planovima i nemačkim političkim poduhvatima. Od remilitarizacije Rajnske oblasti, pa do okupacije Austrije i otimanja Sudetskih krajeva Čehoslovačke, politika Zapada pokazivala je nedopustivu slabost prema nemačkoj politici. Ona joj je — kao u slučaju Sudeta i Muenchenskih sporazuma — čak izlazila u susret.

Objašnjenje te politike Francuske i Britanije, kojoj je krajnji cilj bio da Nemačku i Hitlera usmeri protiv Sovjetskog Saveza, prelazi okvir ove knjige. Dovoljno je konstatovati da je ovakva promena evropske situacije, u kojoj se rušio postojeći red u Evropi, bila izazvana naporednim jačanjem Nemačke, slabljenjem Francuske i politikom »appeasement«-a koju su vodili tadašnji politički upravljači Britanije i Francuske.

Koristeći ovu situaciju, Nemačka je sticala sve čvršće političke pozicije i u Jugoslaviji. Ona se trudila da što više privuče sebi tadašnjeg pretsednika jugoslovenske vlade, dr Milana Stojadinovića, koji je bio pretstavnik beogradskih finansiskih krugova, povezanih sa Londonom. I Stojadinović je, sa svoje strane poveo politiku približavanja Berlinu. Tako su se između njega i vladajućih krugova stare Jugoslavije s jedne, i Trećeg Reich-a, s druge strane, stvarale sve tešnje veze. U daljem razvoju tih veza, Stojadinović se postepeno sve više vezivao za Nemačku, smatrajući da je, za njega i za vladajuće krugove koje je pretstavljao, saradnja sa Nemačkom i prelaz na ne-

* Rečju „appeasement", što znači smirivanje, umirivanje putem popuštanja ili ustupaka, nazivana je politika koju je vodila Velika Britanija prema Italiji i Nemačkoj za vreme vlade Neville-a Chamberlain-a, a koja je doživela kulminaciju kapitulacijom u Muenchenu 1938 godine.

mačku političku liniju najbolja garancija za zadržavanje i učvršćenje svojih pozicija i interesa i za očuvanje tadašnjeg nenarodnog poretka u Jugoslaviji. Docnije su u toj saradnji došle do vidnog izražaja i Stojadinovićeve sklonosti za ideološko podražavanje nacističke Nemačke odnosno za fašiziranje zemlje.

U kompleksu razvoja nemačko-jugoslovenskih odnosa značajnu ulogu igralo je i pitanje hrvatske građanske političke emigracije i opozicije hrvatske buržoazije protiv vladajućih beogradskih buržoaskih grupa i klika. Obezbedivši beogradskim vladajućim krugovima podršku Hitlerovog Berlina — a Berlin je davao takvu podršku da bi time vezao Beograd za sebe — Stojadinović i buržoaski vrh u Beogradu smatrali su da je otklonjena opasnost koja bi mogla zapretiti njihovom položaju na krmilu centralističke države ako bi hrvatska buržoazija dpbila podršku od Nemačke. Poseta nemačkog ministra spoljnih poslova von Neurath-a, koju je ovaj učinio Beogradu juna 1937 godine i poseta Stojadinovića Nemačkoj u januaru sledeče godine, značile su produbljivanje ovih odnosa.

U Berlinu su, u pogledu politike koju treba voditi prema Jugoslaviji i pravca koji treba da uzmu jugoslovensko-nemački odnosi, mišljenja bila podeljena. Goering, u to doba nesumnjivo najuticajnija ličnost posle Hitlera, smatrao je da je u interesu Nemačke i njene opšte ekspanzije da u svojoj politici na Jugoistoku Evrope da važno mesto Jugoslaviji. Po njegovom mišljenju, Treći Reich je trebalo da igra na jugoslovensku kartu i da Jugoslaviju kao celinu smatra svojim partnerom, pa eventualno i saveznikom, u tom delu Evrope. Zbog toga je on odlučno zastupao tezu održavanja Jugoslavije, izbegavanja svega što bi je moglo oslabiti, pa otuda i odbacivanja revizionističkih zahteva Bugarske, Mađarske i Italije prema njoj. Isto se tako on zalagao i za odbijanje svih pokušaja hrvatskih građanskih krugova i hrvatske političke emigracije, koji bi bili upereni protiv dominacije vladajuće beogradske grupe.

Suprotno mišljenje, to jest, da Nemačka treba da vodi, u prvom redu, računa o revizionističkim zemljama na evropskom Jugoistoku, uglavnom su zastupali izvesni radikalni krugovi NSDAP, ministarstva propagande i Spolj-

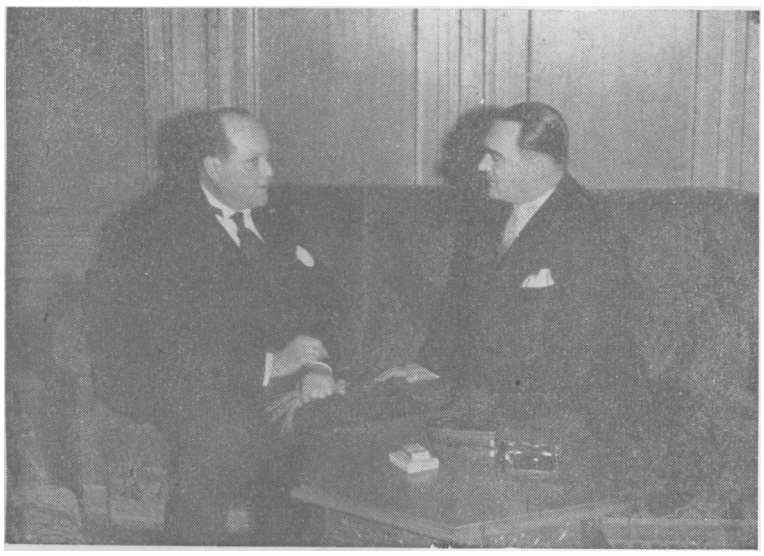
PRIJATELJSTVO SA FAŠISTIČKOM ITALIJOM

Stojadinović i Mussolini

U sprovođenju svoje politike vezivanja za „sile Osovine", Stojadinović je — izdajući interese svoje zemlje — sklopio pakt prijateljstva sa Italijom. Time je samo gurao Jugoslaviju u naručje fašističke Italije, koja je jedino čekala čas da ostvari svoje osvajačke planove prema našoj zemlji. Na slici: Stojadinović i njegova žena sa Mussolinijem u Rimu, prilikom fašističke priredbe na stadionu „Foro Mussolini".

PAKT SA BUGARSKOM

Dosledan svojoj orijentaciji na sile Osovine, Stojadinović je sprovodio politiku razbijanja Male Antante, čime je odvojio Jugoslaviju od njenih saveznika i ona se našla usamljena. S druge strane, on je potražio prijateljstvo kod Bugarske Borisa Koburga i potpisao pakt o „večnom prijateljstvu" sa Bugarskom. Ministar spoljnih poslova Kjoseivanov, došao je januara 1937 godine u Teograd radi potpisivanja toga pakta. Na slici: Kjoseivanov (levo) u razgovoru sa Stojadinovićem.

no-političkog ureda NSDAP. Oni su smatrali da revizionističke zemlje pretstavljaju prirodne saveznike Nemačke, pa ih zato treba favorizirati na štetu Jugoslavije. Te zemlje su, kao i Nemačka, protivnici stanja koje je u Evropi stvoreno mirovnim ugovorima od 1919 godine. One su kao i Nemačka zainteresovane za promenu tog stanja. Jugoslavija, nasuprot tome, proizvod je baš tih ugovora. Zbog toga je ona sa njima i sa evropskim status quo-om nerazrešivo povezana. Zato je ona, po samoj svojoj sušti-ni, protivnik revizije tih ugovora, pa otuda i Trećeg Reich-a, koji zastupa načelo da su ti ugovori nepravični i da ih treba ukinuti.

U vezi stim treba pomenuti da se u to doba još nisu, u određivanju nemačke politike prema Jugoslaviji, osećali austriski nacional-socijalisti. Ovi su se sa svojim prohtevima da nemačkoj službenoj političkoj liniji prema Jugoslaviji nametnu program aneksije jugoslovenskih teritorija (u prvome redu slovenačkih), počeli pojavljivati tek kasnije kao činilac od značajnog uticaja na nemačku politiku. Kao značajan faktor u njoj oni su počeli da se osećaju tek onda kada je Nemačka već zašla u rat.

Zvanični pravac nemačke politike je, sve do 1939 godine, bio potpuno na liniji čiji je eminentni pretstavnik i istaknuti protagonista bio Hermann Georing. I ministarstvo inostranih poslova Reich-a držalo se toga pravca.

Nemačka politika imala je cilj da razbije Malu antantu i Balkanski sporazum kao političke faktore kako bi mogla da ostvari svoju politiku ekspanzije i dominacije. Taj zadatak je izvršio Stojadinović. On je najpre, u januaru 1937 godine, bez sporazuma i znanja članica Antante t.j. Cehoslovačke i Rumunije, načinio pakt »večitog« prijateljstva s Bugarskom, Borisa Koburga. Mala antanta ustvari je izdana i prevarena od Stojadinovića; tj. od protivnarodnog režima Jugoslavije. Nemačka je na na taj način postigla svoj cilj.*

Kada je došlo do ostvarenja Hitlerovih planova o aneksiji Austrije i do početka likvidacije Cehoslovačke za-

* Ovaj pasus prema Titovom referatu na V Kongresu KPJ, stenografske beleške, strana 38.

uzimanjem Sudetskih oblasti, nemačka politika je već bila uspela da sebi u Jugoslaviji stvori vrlo čvrste pozicije. Zvanični Beograd je tada samo izjavio svoju saglasnost sa »Anschluss«-om. Umrtvljenjem Male Antante i odbijanjem čehoslovačkog predloga za pretvaranje obaveza njenih članica u pakt, koji bi garantovao saradnju u slučaju nemačkog napada na bilo koju od njih, Stojadinovićeva vlada je olakšala likvidaciju Čehoslovačke.

Ali, »razbivši Malu antantu, Stojadinović je razbio i savez s tim državama. Umesto da odgodi opasnost po Jugoslaviju učvršćenjem savezničkih odnosa iz prošlog rata, režim Stojadinovića je, naprotiv izdao sve saveznike Jugoslavije i svojom orijentacijom na osovinu Berlin—Rim izmenio celokupnu spoljnu politiku Jugoslavije i na taj način približio veliku opasnost po Jugoslaviju — t.j. — napad fašističkih osvajača na Jugoslaviju. Jugoslavija je sada stajala potpuno osamljena, bez svojih saveznika, pred tom opasnošću. A to i jeste bio cilj Hitlera i Musolinija«.*

b. *Ekonomsko prodiranje*

U razvoju nemačke politike prema Jugoslaviji, počev od 1934, naročito je istican ekonomski moment. Nemačkoj, čija je ekonomska situacija i politika ukratko već prikazana, bilo je veoma važno da za svoju privredu stvori što čvršće pozicije u jugoistočnoj Evropi. Između njene spoljne i njene privredne politike postojala je puna koordinacija. Privredne veze koje je Treći Reich stvarao potkrepljivane su njegovom politikom, a politika koju je vodio stvarala je privredne povezanosti.

Prvi. trgovinski ugovor, između Jugoslavije i Trećeg Reich-a, zaključen je polovinom 1934 godine. U njemu je, prvi put u trgovinskim odnosima Jugoslavije prema jednoj stranoj zemlji, došlo do izraza novo načelo međunarodne razmene, sadržano u ustanovi kliringa.

Osnovni princip trgovinskih odnosa na bazi kliringa sastoji se u tome što jedan od dva partnera ovakve međunarodne trgovinske razmene kupuje od drugog robu u

* Isto, strana 39.

CIANO U BEOGRADU

Službenu posetu Beogradu (marta 1937) učinio je i italijanski ministar inostranih poslova,, grof Galeazzo, Ciano. Posle te posete, Ciano izveštava' svoga tasta Mussolinija: „Saradnja Beograda sa osovinom Rim—Berlin ima se smatrati postignutom, takođe i sa razloga što ta osovina pretstavlja efikasnu odbranu od ugroženja koga se Jugoslavija — (čitaj: njena vladajuća klika!) — najviše pribojava: „od komunizma". Na slici: Ciano i Stojadinović poziraju fotografima i filmskim reporterima.

U ZNAKU FAŠIZMA

Uporedo sa spoljno-političkom orijentacijom na fašističke zemlje Italiju i Nemačku, Stojadinović je i unutrašnju politiku vodio u znaku fašizma. Pristupajući fašiziranju u zemlji, on je — pored ostalog — organizovao svoje „Zelene košulje" (po ugledu na italijanske „Crne košulje")", uveo kod njih fašistički pozdrav, a sebe proglasio za „Vođu" (kao što je Mussolini bio Duce, a Hitler — Fuehrer). Na slici: Stojadinović sa grofom Cianom u Belju, gde je priređen trodnevni lov. Tom prilikom je Stojadinović prikazao Cianu svoje „Zelene košulje", želeći da dokumentuje time svoje podražavanje italijanskom fašizmu.

istoj vrednosti kao i ona koju tom partneru prodaje. Razmena se vrši obračunavanjem, bez deviza. Drugim rečima, iz države u državu ne eirkuliše novac, već samo roba.*

Za Nemačku je ovakav način međunarodne razmene bio utoliko važniji, što je za čitav niz grana industrije i za jedan deo ishrane morala da uvozi robu (sirovine i namirnice) iz zemalja koje su u načelu prodavale isključivo uz devize, Utoliko je značajnije bilo stvaranje klirinških sporazuma sa zemljama koje su bile siromašne devizama, kao naprimer sa Jugoslavijom. Na taj način je Nemačka mogla, uštedom deviza u trgovinskom prometu sa Jugoslavijom, da pojača zalihu deviza za kupovine na svetskom tržištu.

Za Jugoslaviju je ovakav način međunarodne razmene bio samo prividno koristan, jer je i ona oskudevala u devizama. Ali prividna korist za Jugoslaviju iz ovakvih odnosa sa Nemačkom ubrzo je pokazala stvarne posledice. Tim putem je Jugoslavija postajala sve zavisnijom u privrednom pogledu od Nemačke, koja je sve snažnije dominirala jugoslovenskom spoljnom trgovinom. Prirodno je, da je u ovakvim privrednim odnosima Nemačka nastojala da uputi, svojom politikom međunarodne trgovine sa Jugoslavijom, jugoslovensku privredu u onom pravcu koji će je postepeno pretvoriti u nemačkog ekonomskog satelita.

Pored toga je kasnije, u ratu, kada je Nemačka sve više ukidala proizvodnju za civilnu potrošnju, došlo do teškoća u isporučivanju nemačke robe Jugoslaviji, usled čega je u.sve većoj meri raslo jugoslovensko klirinško potraživanje prema Nemačkoj. To je praktično značilo da je zaostala jugoslovenska privreda beskamat-

* Nabavljač iz Jugoslavije plaća nemačku robu, koju uvozi iz Nemačke u Jugoslaviju, polaganjem dinara kod jugoslovenske Narodne banke na račun jugoslovensko-nemačkog kliringa. Isto čini, uplatom u markama na račun istoga pri nemačkoj Reichsbanci, nemački kupac koji u Jugoslaviji kupuje robu i uvozi je u Nemačku. Iznosima, koje su na gornji način položili jugoslovenski uvoznici jugoslovenska Narodna banka isplaćuje jugoslovenske izvoznike koji prodaju robu iz Jugoslavije u Nemačku. Na isti način u Nemačkoj Reichshsbanka isplaćuje nemačkim izvoznicima u Jugoslaviju protivrednost njihovog izvoza iz iznosa koje su kod nje položili nemački uvoznici koji su, na ovaj način, kupili robu u Jugoslaviji.

nim robnim zajmovima finansirala nemačku ratno-privrednu mašinu (kao što su to, uostalom, radile sve zemlje koje su sa Nemačkom imale klirinške ugovore).

Već je 1934 godine obrazovan Jugoslovensko-nemački privredni odbor, koji je regulisao privredne odnose između dveju zemalja i međusobnu trgovinu. Kada se ima u vidu koliko je nemački partner bio ekonomski snažniji, onda je jasno kome su odluke ovog odbora išle na korist. U aprilu 1936 godine rešeno je na sastanku odbora: 1. Izravnjanje uvoza i izvoza kao uslov za uklanjanje klirinškog salda. 2. Dalje povećanje izvoza iz Jugoslavije u Nemačku, 3. Maksimiranje cena agrarnih proizvoda u Nemačkoj, 4. Turistički promet. Odnos dinara prema Rajhsmarki određen je na veliku štetu Jugoslavije. Stojadinović je stavio Jugoslaviju na raspoloženje Hitleru da je pljačka.*

Važnost Jugoslavije za nemačku privredu podvučena je i dolaskom Hjalmar-a Schacht-a, 1936 godine, u Jugoslaviju. Vrhovni rukovodilac nemačke privrede je tom prilikom posetio Beograd i još neka mesta i sa jugoslovenskom vladom utanačio dalji razvoj nemačko-jugoslovenskih privrednih odnosa. Posledica ove posete bila je sve jača penetracija nemačkog kapitala u Jugoslaviju.

IPriključenje Austrije Reich-u pretstavljalo je značajnu etapu na putu privredne penetracije Nemačke u Jugoslaviju. Već je ukazano na činjenicu da je inostrani kapital u Jugoslaviji, koji je igrao dominantnu ulogu u njenoj industriji i njenom bankarstvu, došao dobrim delom preko Beča, a da ga je, posle »Anschluss«-a, zamenio nemački kapital. Tako je, naprimer, promena vlasništva u bečkom Kreditanstalt-Bankverein-u dovela do toga da je jedna od najvećih jugoslovenskih banaka, Opšte jugoslovensko bankarsko društvo a. d., prešlo pod kontrolu nemačkog kapitala. Staviše, ta je banka postala glavnim kanalom finansiranja nemačkog privrednog prodiranja u Jugoslaviju. Putem te banke finansirani su gotovo svi nemački privredni poduhvati, pa i oni koji nisu imali nikakvih privrednih ciljeva, nego političke, pa čak i obaveštajne. Kada je Nemačka okupirala Čehoslovačku, ak-

* Ovaj pasus prema referatu druga Tita na V Kongresu KPJ; stenografske beleške, strana 38.

JAČANJE PRIVREDNE EKSPANZIJE

Schacht

Nemačko prodiranje u Jugoslaviju naročito je snažno vršeno putem privredne ekspanzije. U tom cilju došlo je, 1936 godine, i do posete Beogradu nemačkog ministra privrede i pretsednika Reichsbanke, dr Hjalmar-a Schacht-a. Stvarni cilj ove posete bio je da se poveća ekspanzija nemačkog kapitala u Jugoslaviju i da se zauzmu značajne pozicije u njenoj privredi. Na slici: Schacht-a (desno u mantilu) na beogradskom aerodromu dočekuje guverner jugoslovenske Narodne banke, dr Milan Radosavljević, najbliži Stojadinovićev saradnik na sektoru finansiske politike (levo). U sredini Franz Neuhausen, nemački privredni eksponent u Beogradu.

FUNK U BEOGRADU

Nemačka ekonomska penetracija pretvarala se u podvlašćivanje jugoslavenske privrede nemačkoj i u dirigovanju ekonomikom Jugoslavije prema potrebama Trećeg Reich-a. Da ubrza taj proces došao je u Beograd i Schach1.~ov naslednik, ministar privrede Reich-a Funk. Na slici: Funk daje izjavu pretstavnicima jugoslovenske štampe. Pored njega sedi ministar trgovine i industrije, ing Kabalin.

cije Jugoslovenske banke d. d., koje su dotle bile u češkim rukama, prešle su u vlasništvo Dresdner Banke, a slično se dogodilo i sa Praškom kreditnom bankom, koja je bila razvila snažni kreditni posao u Jugoslaviji i bila angažovana u raznim značajnim industriskim preduzećima.

Nemački kapital je zauzimao sve više mesta u jugoslovenskoj privredi, koja je već i po liniji klirinške trgovine sa Nemačkom sve više padala pod uticaj Trećeg Reich-a. Pri tome se, u mnogo slučajeva, dešavalo da je stvaranje i finansiranje nemačkih preduzeća u Jugoslaviji plaćala, ustvari, sama Jugoslavija. Mada je klirinškim sporazumima bilo izričito zabranjeno da se sredstvima iz jugoslovensko-nemačkog kliringa u dinarima kupuju, osnivaju ili finansiraju nemačka preduzeća u Jugoslaviji, ipak je često nemačkim interesentima uspevalo da ove zabrane zaobiđu. Drugim rečima, uplate jugoslovenskih uvoznika korišćene su za stvaranje ili finansiranje u Jugoslaviji objekata koji su bili svojina nemačkog kapitala.

Sve do 1938 godine, investiranje nemačkog kapitala u jugoslovensku privredu vršeno je dosta oprezno, a često i kamuflirano pred očima javnosti. Otada, dakle od prisajedinjenja Austrije, ovaj proces penetracije kapitala uzeo je oblike prave ekonomske ofanzive. Nikao je veliki broj novih preduzeća nemačkog vlasništva, a znatni broj postojećih prešao je u nemačke ruke. Ovamo spada, naprimer, stvaranje društva »Jugopetrol« a.d., koje je praktično imalo monopol na istraživanje i vađenje nafte u Jugoslaviji.

Nemačka je, prirodno, svoju dominaciju u jugoslovenskoj privredi koristila, u najvišem stepenu, i kao sredstvo političkog pritiska. To je bilo potpuno u saglasnosti sa osnovnim načelom Hitlerove totalitarne Nemačke, po kome je i privreda — kao i svi ostali oblici narodnog života — podvrgnuta primatu politike i ima da služi političkim ciljevima i interesima. Sem toga, ovoliko angažovanje Nemačke i Nemaca u jugoslovenskoj privredi pružalo je bogate mogućnosti za kamufliranje obaveštajne delatnosti.

Prikrivena zvanjem stručnjaka, montera, trgovačkih putnika i agenata, pretstavnika nemačkog kapitala, zastupnika nemačkih firmi, nabavljača itd., preplavila je

Jugoslaviju bujica nemačkih obaveštajnih agenata. Dalje, čitav niz jugoslovenskih preduzeća koja su, ustvari, bila u nemačkim rukama, služio je obaveštajnoj službi. Ta su preduzeća pretstavljala centre za obaveštajni rad, središta obaveštajnih mreža. Tipičan primer za to je Jugoslovensko Schenker a. d., transportno preduzeće koje je bilo stoprocentno u nemačkim rukama. To društvo je, po prirodi svog posla, imalo mogućnosti da drži pod punom kontrolom jugoslovenski železnički saobraćaj, da prati čitavu njegovu delatnost i da o svim pojedinostima izveštava nemačke obaveštajne ustanove. I sam direktor toga preduzeća u Jugoslaviji, raniji austriski generalni konzul Robert Kronholz, bio je važan agent nemačke obaveštajne službe; u centrali matičnog društva, u Nemačkoj, igrao je — kao član uprave — značajnu ulogu poznati nemački politički i obaveštajni agent za velike poduhvate, Edmund Veesenmayer, dok su ekspoziture društva razbacane po Jugoslaviji služile kao oči i uši celog ovog aparata. Dalje, mnoga nemačka preduzeća, pa i zvanična pretstavništva u domenu privrede, služila su kao kamuflaža za ugrađivanje obaveštajnih organa. Sam glavni poverenik Uprave VI RSHA, Karl Kraus bio je kamufliran u Nemačkom saobraćajnom birou, jednoj od mnogobrojnih nemačkih ustanova privrednog karaktera u Jugoslaviji. Na čelu tog biroa stajao je Franz Neuhausen.

Franz Neuhausen je jedna od najznačajnijih ličnosti nemačkog privrednog prodiranja u Jugoslaviju, i svakako najmarkantnija među njima. To je čovek, koji je u svojim rukama koncentrisao mnogobrojne funkcije i pretstavljao očigledan i drastičan simbol nemačke politike ekonomskog podjarmljivanja Jugoslavije. Neuhausen je u Jugoslaviju došao ubrzo posle Prvog svetskog rata. On je pretstavljao tip avanturiste, koga je mogao da izbaci na površinu i podigne na važne položaje jedino takav režim kakav je bio totalitarni režim Trećeg Reich-a. Neuhausen je svoju karijeru u našoj zemlji počeo kao ortak u jednoj maloj beogradskoj radionici za opravku automobila, ali se ubrzo pretvara u ortaka jedne firme za uvoz i izvoz. Posle stečaja te firme beži u Bugarsku. Tamo je, baveći se opet trgovačkim zastupništvom, osuđen za lažno bankrotstvo, ali je prebegao ponovo u Jugoslaviju, pre no

što su uspeli da ga uhapse, te je sud izrekao presudu u njegovom otšustvu.

Njegov uspon u Jugoslaviji otpočeo je sa 1933 godinom. Stupivši tada u NSDAP, pošto je ona došla na vlast, on se vezao za Goering-a, sa kojim se poznavao iz vremena Prvog svetskog rata. Inostrana organizacija nacističke stranke (AO der NSDAP) odredila ga je za svoga poverenika za Jugoslaviju (Landesvertrauensmann). U tome svojstvu je Neuhausen otpočeo da organizuje nemačke državljane u Jugoslaviji, a istovremeno je tražio od jugoslovenskih vlasti da odobre organizaciju zemaljske grupe NSDAP za Jugoslaviju i u nju učlanjenih mesnih grupa koje bi imale da obuhvataju državljane Nemačkog Reich-a koji žive u našoj zemlji.

Mada to odobrenje tada još nije dato, ipak je tolerisano, od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, da se nemački državljani organizuju. U Zagrebu je tu organizaciju sprovodio Rudolf Empting, zastupnik IG-Farbenindustrie. Kao kamuflaža za zagrebačku organizaciju AO NSDAP iskorišćeno je tamošnje potporno društvo Nemaca iz Reich-a, »Reichsdeutscher Hilfsverein«, koje su članovi NSDAP osvojili i pretvorili u svoj centar. U Ljubljani je organizovanje Nemaca iz Reich-a vršio pripadnik tamošnjeg nemačkog konzulata, Hengerer, kao poverenik AO NSDAP. Hengerer je, inače, bio glavni agent SD-a Graz. Sa niim je. u Sloveniji, sarađivao naročito trgovački zastupnik Kurt Decker, koji je takođe radio obaveštajno.

* Organizacija. AO NSDAP je, pod direktivama Neuhausen-a, od samog svog početka radila veoma intezivno ne samo na okupljanju Nemaca, već i na drugim zadacima. Tako je preko nje Neuhausen tražio za ustanove iz Reich-a podatke o raznim licima i firmama. Naročito su se ti podaci odnosili na arijevstvo firmi sa kojima bi nemački trgovački interesanti želeli da stupe u vezu. AO je u Jugoslaviji prikupljala i priloge za austriske naciste, prebegle u našu zemlju posle neuspelog puča, jula 1934 godine. Ti su nacisti bili internirani delom u Varaždinu, a delom i u drugim mestima, odakle su posle izvesnoga vremena prebačeni u Nemačku. U vezi stim Neuhausen je izdao pripadnicima AO u Jugoslaviji strogi nalog da se u održavanju veze sa ovim izbeglicama iz Austrije pazi

da to bude neupadljivo i uz najveću opreznost. Pošto cela organizacija AO NSDAP u toku godina 1933 i 1934 nije bila još priznata, pored svih nastojanja Neuhausen-a, od jugoslovenskih vlasti, to se saobraćaj među pojedinim organizacijama odnosno između Neuhausen-a i njemu podređenih mesnih grupa održavao dobrim delom mimo redovne pošte, raznim kuririma, pilotima Lufthanse (nemačkog društva za vazdušni saobraćaj, čije su linije išle i preko Jugoslavije) itd. Što se ovih pilota tiče, mogle su se koristiti njihove usluge jedino za vezu između Beograda i Zagreba, gde su leteli avioni Lufthanse, a to je bilo utoliko lakše, što je Neuhausen istovremeno bio i glavni pretstavnik Lufthanse za Jugoslaviju.

Početkom jula 1934 godine otvoren je u Beogradu Nemački saobraćajni biro, koji se smestio u reprezentativnim prostorijama palate na današnjem Trgu Republike. Taj se biro obrazovale zajednički Centrala nemačkih državnih železnica za putnički saobraćaj, Lufthansa, kao i parobrodska društva Hamburg—Amerika Linie i Severno-nemački Lloyd. On je imao da služi propagandi turizma. Ustvari, Nemački saobraćajni biro je poslužio kao najvažnija kamuflaža za Neuhausen-ovu obaveštajnu delatnost.

Pored Saobraćajnog biroha, Neuhausen je vodio i pretstavništvo Goering-ovog »Cetvorogodišnjeg plana«, za Jugoslaviju. »Četvorogodišnji plan« je, kao vrhovno državno nadleštvo za dirigovanje nemačkom privredom, bio neobično zainteresovan i u ekonomskoj penetraciji prema Jugoslaviji. Kao šef pretstavništva u Beogradu, Neuhausen je postao glavnim protagonistom te penetracije i eksponentom koji je sprovodio u delo.

Kada je priznata, najzad, zemaljska grupa AO NSDAP u Jugoslaviji kao legalna organizacija Nemaca iz Reich-a, Neuhausen je postao njenim vođom. Time je zauzeo položaj političkoga šefa nemačkih državljana koji su živeli u našoj zemlji. Najzad mu je Goering pribavio i titulu nemačkog generalnog konzula, no sa njom nije bilo spojeno i stvarno rukovođenje konzulatom, već se radilo samo o počasnome nazivu u cilju pojačanja Neuhausen-ovog autoriteta prema jugoslovenskim vlastima.

Neuhausen je do početka 1941 godine uspeo da organizuje mesne grupe AO NSDAP u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Mariboru, Celju, Osijeku, Novom Sadu, Sarajevu, Banja Luci, uporište u Splitu i ćelije u Zrenjaninu, Subotici i Dubrovniku. Inostranoj organizaciji NSDAP bio je priključen Nemački front rada — DAF (Deutsche Arbeitsfront), koji je imao široku i dobro izgrađenu organizaciju. Iz jednog dokumenta se vidi da je u aprilu 1941 godine samo u Hrvatskoj imao organizacije u 42 mesta. Mreža organizacija AO NSDAP i DAF-a pretstavljala je dobro organizovani aparat, koji je uspešno mogao da se upotrebi u obaveštajne svrhe.

Prisni saradnici Neuhausen-a su, u godinama pred početak Drugog svetskog rata, bili, između ostalih, blagajnik, zemaljske grupe AO NSDAP i rukovodilac mesne grupe u Beogradu, Mühlmann, raniji saradnik jugoslovenskog privrednog časopisa »Narodno blagostanje«, dr Gemünd, kao i arhitekta Franz Reiser. Ovog poslednjeg je Neuhausen privukao na rad u Beograd sredinom 30-tih godina iz Zagreba, gde je Reiser dotle igrao važnu ulogu u tamošnjoj organizaciji AO NSDAP. Uostalom, što se grupa ustanova i nadleštava pod Neuhausen-om više razvijala, utoliko je i rasla u personalnome pogledu. Jedan deo tog sve mnogobrojnijeg personala angažovao je Neuhausen u zemlji, a drugi deo mu je dodeljen ili upućen iz Nemačke od raznih ustanova sa kojima je stajao u vezi po svojim mnogobrojnim funkcijama.

U ovim svojim raznim svojstvima, a pored toga i kao član stalnog jugoslovensko-nemačkog privrednog odbora, Neuhausen je uspešno radio na nemačkoj privrednoj penetraciji i zastupanju nemačkih privrednih interesa u Jugoslaviji. U svom Saobraćajnom birou i u ostalim kancelarijama koje su, pod raznim firmama, bile vezane za njegovo ime, Neuhausen je izgradio snažan aparat privredne obaveštajne službe, a vršio je veoma važne zadatke i u pogledu opšte i političke obaveštajne službe. Njegovi izveštaji, koje je pisao u svojstvu zemaljskog vođe NSDAP za Jugoslaviju (Landesgruppenleiter der AO der NSDAP in Jugoslawien), bili su upućivani Inostranoj organizaciji NSDAP (AO der NSDAP) u Berlinu. Razume se da je najdetaljnije obaveštavao i »Četvorogodišnji

plan«, pa i lično Goering-a, i to, svakako, ne samo o privrednim pitanjima i zbivanjima. Mada od pojave pretstavnika Abwehr-a i RSHA u Jugoslaviji Neuhausen nije stajao lično u neposrednoj vezi sa centralama ovih dveju obaveštajnih organizacija, bar ne kao njihov neposredni agent, on je sa nemačkom agenturom u Jugoslaviji blisko sarađivao. To dokazuje i činjenica da je u svom Saobraćajnom birou zakamuflirao glavnog pretstavnika RSHA. Britanska obaveštana služba smatrala ga je centralnom figurom nemačke službe u Jugoslaviji, što je svakako preterano. Sigurno je, međutim, da je u kompleksu te obaveštajne službe igrao jednu od najznačajnijih uloga. Na odluke nemačke politike u odnosu na Jugoslaviju, međutim, njegov uticaj nije bio velik.

Neuhausen je bio potcenjivan i prilično omrznut u krugovima nemačkih privrednih rukovodilaca. Međutim, zahvaljujući autoritetu Hermann-a Goering-a, koji ga je — kao i ostale svoje eksponente u Nemačkoj i inostranstvu — bezuslovno podržavao, on je igrao centralnu ulogu u svim poslovima i poslovanjima nemačkog kapitala u Jugoslaviji i u ćelom spletu nemačke privredne penetracije i nemačkih privrednih interesa u našoj zemlji. On je, u najmanju ruku, pri svima delatnostima i poduhvatima nemačkog kapitala u Jugoslaviji, morao biti uziman u obzir.

Među raznim delatnostima Neuhausen-a u Jugoslaviji naročito je bilo značajno njegovo nastojanje da dobije u ruke što veći broj rudarskih koncesija i drugih rudarskih prava. Nije se, pri tome, radilo isključivo o mogućnostima za realnu i komercijalnu eksploataciju, niti su se na svim od mnogih desetina raznih koncesija i prava koje su uz njegovo sadejstvo prešle u nemačke ruke zaista vršili ozbiljni radovi na istraživanju ili eksploatisanju. Osnovna stvar za njega je bila da pod nemačku kontrolu stavi sve što bi moglo eventualno da pretstavlja interesantan objekt i da spreči angažovanje drugog inostranog kapitala, u prvom redu britanskog. U svrhu ovog prikupljanja rudarskih prava osnovano je u Nemačkoj specijalno društvo, uz pomoć države, koje se zvalo »Suedost-Montangesellschaft« (Jugoistočno rudarsko društvo).

Akcije tog društva bile su u rukama Reich-a, a Neuhausen mu je određen za pretsednika. Kasnije, 1939 godine, on je u Beogradu osnovao slično društvo sa imenom »Jugo-montan« a. d. Na ovo društvo preneta su mnogobrojna rudarska prava, između ostalog i koncesije molibden-skoga nalazišta u oblasti Mačkatice, kome je Nemačka pridavala naročitu važnost.

Jedno od najvažnijih Neuhausen-ovih nastojanja bilo je da za Nemačku dobije koncesiju za istraživanje, bušenje i eksploataciju nafte u Jugoslaviji. Oko jugoslovenske nafte vodila se ogorčena borba između jedne američko-britanske grupe i jednog nemačkog industriskog sindikata. U toj borbi se na anglo-američkoj strani isticala Standard Oil Company, a na nemačkoj se, u okviru pomenutog sindikata, pojavio niz firmi te industrisko-privredne grane, pri čemu je Neuhausen istupao kao njihov glavni pretstavnik. Borba između ovih protivničkih interesenata vodila se svim sredstvima, koja se u sličnim prilikama upotrebljavaju u polukolonijalnim i zaostalim zemljama. Vršio se politički i drugi pritisak na vladu i na pojedine odlučujuće političke faktore. Upotrebljavala se i sredstva podzemne borbe i krađa dokumenata, podmićivanje viših i nižih činilaca, sabotaža *itd. Za Nemce je jugoslovenski petrolej ulazio u okvir njihovih nastojanja da u susedstvu Reich-a, u svojoj uticajnoj sferi, stvore nalazišta dovoljna da podmire veći deo svojih potreba u raznim tečnim gorivima. Anglo-američka grupa je, naprotiv, težila da sebi obezbedi koncesiju da ova ne bi pala u ruke Nemcima, ili kakvoj grupi koja stoji izvan svetskog kartela nafte.

Obaveštajne' službe i jedne i druge strane radile su veoma energično i preko svih svojih veza. Nemci su, naprimer, dobili u ruke ponude i pretstavke anglo-američke strane, a ova je opet dobila potpun uvid u poduhvate Nemaca. Tek je Dragiša Cvetković, pošto je došao na položaj pretsednika vlade, odlučio da se koncesija izda grupi koju je pretstavljao Neuhausen. Da bi Trećem Reich-u pokazao svoju dobru volju i da bi mu se lično i politički preporučio, Cvetković je Nemcima dodelio ovu važnu petrolejsku koncesiju. Za njenu eksploataciju stvoreno je

društvo »Jugopetrol« a. d., sa sedištem u Beogradu. Akcije društva bile su u rukama nemačkih interesenata, a Neuhausen je u njemu bio pretsednik nadzornog odbora.

c. *Kulturna ekspanzija*

Ranije je već opisana nemačka kulturna ekspanzija u zemlje Jugoistoka. U okviru te ekspanzije vršena je i sve intenzivnija kulturna propaganda prema Jugoslaviji. U ovom poglavlju biće reči o još nekoliko pojava kulturne ekspanzije prema Jugoslaviji posle okupacije Austrije.

Nemačka kulturna ekspanzija znatno je olakšana i postala intenzivnija priključenjem Austrije Reich-u, pošto su na austriskoj teritoriji, naročito u Beču i Graz-u, postojale razne naučne i kulturne ustanove koje su vrlo dobro poznavale prilike i ljude u Jugoslaviji, i imale ličnih veza sa kulturnim ustanovama i kulturnim radnicima u našoj zemlji. Niz istaknutih ličnosti ovih austriskih — a posle 1938 nemačkih — kulturnih i naučnih ustanova odigrao je kasnije, pred rat i u njegovom toku, važnu obaveštajnu ulogu u Jugoslaviji ili prema njoj. Tako je, naprimei", u Institutu za slovensku filologiju na univerzitetu u Graz-u bio veoma aktivan vanredni profesor Mati, koji je radio i na formiranju posebnog jugoistočnog instituta u Graz-u. Mati je kasnije prešao u Abwehr i postao jednim od najznačajnijih nemačkih obaveštajaca u Jugoslaviji i u susednim oblastima Balkana. U Abwehr-u je radilo još nekoliko kulturnih i naučnih radnika iz Austrije, koji su po liniji kulturne aktivnosti upoznali zemlju, ljude i prilike u Jugoslaviji.

Među kulturnim i naučnim radnicima, koji su svoje znanje i svoje veze iskoristili za obaveštajni rad, treba pomenuti i Karla Guenzel-a, šefa jugoslovenskog otseka Instituta za jugoistočnu Evropu univerziteta u Leipzig-u. Guenzel je mnogo putovao po Jugoslaviji, vršio razna naučna ispitivanja u Šumadiji, na Kosovu i u Staroj Srbiji. Njegova izučavanja su se, u prvom redu, odvijala u oblasti agrarne politike i agrarnih problema uopšte. Guenzel, koji je perfektno vladao srpsko-hrvatskim jezikom, stekao je veze ne samo u Beogradu, među licima

iz naučnog i kulturnog sveta, nego i među istaknutijim ličnostima po manjim mestima u kojima je vršio svoja istraživanja. Posebno treba pomenuti njegov rad sa Volksdeutscher-ima. Guenzel se, upoznavajući Jugoslaviju, nije zadržavao samo na onim oblastima koje je naučno obrađivao, već je obilazio i druge krajeve: Bosnu, Dalmaciju, Hrvatsku itd.

Posebnu ulogu u pogledu kulturne penetracije imaju lektori Nemačke akademije. U Jugoslaviji ih je već oktobra 1937. prema jednom tadašnjem pregledu, bilo 16. Mada su, uglavnom, bili koncentrisani u velikim centrima, ipak su predavanjima, putovanjima, održavanjem veza sa kulturnim radnicima manjih mesta, širili nemački kulturni uticaj i daleko van velikih gradova. U Zagrebu je bilo jedno od njihovih važnih središta. U vremenu o kome je ovde reč, tamo je radilo četiri lektora. Dvojica su radila u Splitu, dvojica u Dubrovniku, trojica u Sarajevu, dvojica u Kragujevcu, jedan u Petrovgradu (sadašnjem Zrenjaninu), jedan u Beogradu i jedan u Skoplju. Pored lektora Nemačke akademije, naročito u vezi sa germanističkim institutima univerziteta u Beogradu i Zagrebu, u Jugoslaviji su živeli još i drugi nemački kulturni radnici, kao, naprimer, lektori Eberhard Tangi i Alois Schmaus na beogradskom univerzitetu. Prvi od njih je, za vreme okupacije, kontrolisao nedićevsku štampu kao šef cenzure Wehrmacht-a, u činu kapetana, a drugi je više godina bio rukovodilac Nemačkog naučnog instituta u Beogradu, koji je postao jedan od centara nemačke kulturne ekspanzije. Lektori su, ustvari, imali mnogo širi domen rada i interesovanja nego što je to bio naučni posao, radi koga su zvanično došli u Jugoslaviju.

U vremenu između 1937 i 1941 godine broj lektora je znatno povećan. Tada je kulturni rad, koji omogućuje prirodno i legitimno, pa i poželjno, razvijanje međunarodnih odnosa, postao sastavnim delom nemačke državne politike, političke penetracije i programa podvlašćivanja evropskih naroda. Na ovo pitanje ćemo se još jednom vratiti, s obzirom na njegov značaj u kompleksu nemačke obaveštajne službe.' Ovde treba, međutim, podvući da su, u godinama pred rat, nemačke obaveštajne službe koristile sve što je mogao da im pruži nemački kulturni rad

u Jugoslaviji. Ne samo što su u Jugoslaviju i dalje slati, lektori, već su, pod vidom predavača i naučnih istraživača, dolazili u našu zemlju ljudi koji su bili, isključivo ili uz svoje osnovno naučno zanimanje, agenti nemačke obaveštajne službe. Rezultati rada eksponenata nemačkih kulturnih ustanova u Jugoslaviji korišćeni su od strane obaveštajnih centara u Reich-u. Kulturni rad je u sve većoj meri počeo da se pretvara u plašt pod kojim se krila ne samo politička, već i čisto obaveštajna delatnost.

3. Centralizacija nemačke političke delatnosti prema Jugoslaviji

Već su opisani politički i ekonomski razlozi za ekspanziju Trećeg, Reicha u Jugoslaviju i navedene koristi koje bi Nemačka imala od ove ekspanzije. Međutim, iako su nacisti bili 'načisto s tim, to se u početku nije odrazilo u jednoj jasno fiksiranoj politici, koju bi vodili nadležni političari, već u burnom procesu divlje utakmice raznih uticajnih partiskih rukovodilaca i politikanata u sklopu opšteg prodiranja u inostranstvo, što je bilo karakteiistično za tu fazu razvoja Trećeg Reich-a.

U onoj fazi razvoja politike Trećeg Reich-a, koja počinje 1934 i završava se 1936/37 godine, politički rad prema jugoistočnoj Evropi pretstavljao je za Berlin novinu. U burnom procesu osvajanja vlasti, u nastojanju da se prigrabi što više funkcija i uticaja, pojedine vodeće ličnosti NSDAP stvarale su sebi položaje i nadležnosti koji često nisu imali nikakve međusobne veze. Svaka od vodećih ličnosti NSDAP gledala je — naravno, trudeći se da dobije za to Hitlerovu saglasnost — da u osvojenoj Nemačkoj zauzme što uticajniji položaj, sa što širim domenom nadležnosti. Hitler sam, veran svojoj osnovnoj koncepciji o korisnosti konkurencije među svojim saradnicima i rada na više paralelnih koloseka, nije se suprotstavljao ovim tendencijama svojih doglavnika. Naprotiv, postavljajući ih na razne položaje i dajući njihovim zadacima neodređene formulacije, on je omogućavao ili čak potstrekavao ovakvo ukrštanje i sukobljavanje nadležnosti i ostvarivanje težnji za jačim

UČEŠĆE PARTISKIH KRUGOVA U EKSPANZIJI

Rosenberg

I razni forumi Nacističke partije bili su posebno zainteresovani prodiranjem u inostranstvo i utrkivali se u sprovođenju sistematske ekspanzije Trećeg Reich-a. U ekspanziji prema Jugoslaviji isticala se naprimer Spoljno-politička uprava nacističke stranke, na čijem čelu se nalazio zvanični partiski „ideolog i teoretičar" Alfred Rosenberg. Vrlo aktivna je bila i Inostrana organizacija nacističke stranke (AO NSDAP), koja je u Jugoslaviji organizaciono obuhvatala sve nemačke državljane — naciste i stvorila od njih snažan oslonac nacističke ekspanzije u Jugoslaviju.

pozicijama. Kada se, posle 1934 godine, vlast NSDAP u Reich-u stabilizovala i konačno učvrstila i kada je počela postepena orijentacija na ono što je imalo da pretstavlja nemačku uticajnu sferu u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, niz ovih visokih partiskih funkcionera i ustanova koje su oni sebi stvorili prešao je na rad u inostranstvo.

Osnovna, zvanična državna politika Trećeg Reich-a u početku se još nije bila konačno opredelila u ovom kompleksu političkog prodiranja prema Jugoistoku. Ona je tada ispoljavala više opšte, još dosta oprezne tendencije. To je omogućilo da se borba između pojedinih istaknutih ličnosti Trećeg Reich-a prenese i u inostranstvo. Sve te značajne figure nacističkog režima težile su da i spoljno-političkim uspesima podignu svoj ugled kod Hitlera i svoj uticaj u okviru vladajućeg aparata u Nemačkoj. Tako se, počev od 1934 godine, jednovremeno u sve jačoj meri, pojavljuju u zemljama Jugoistoka razne nemačke linije političke i druge aktivnosti. Te linije su radile nezavisno* jedna od druge, a vrlo često i u međusobnoj — pa čak i vrlo oštroj — konkurenciji.

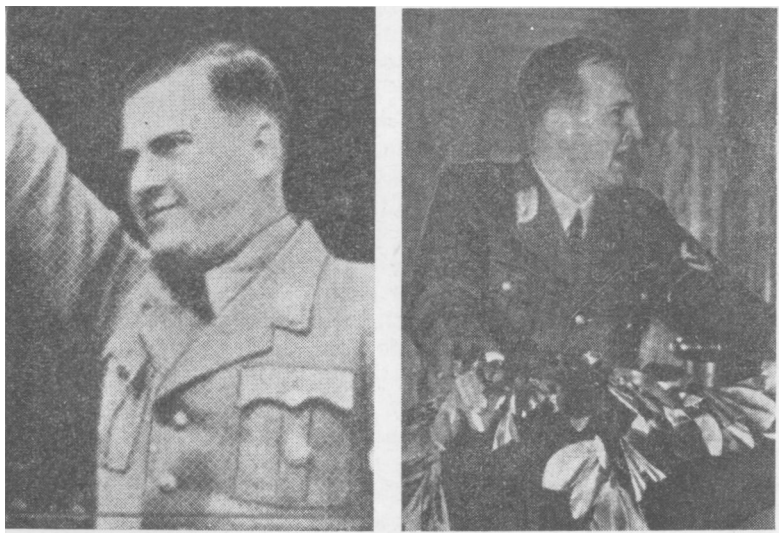
Pojavila se gotovo divlja utakmica, u kojoj su naročito važnije ličnosti i ustanove Trećeg Reich-a pokušavale da steknu spoljno-političke zasluge. Poznato je, naprimer, da je pored ministarstva inostranih poslova postojalo posebno nadleštvo NSDAP za spoljnu politiku (Aussenpolitiisches Amt der NSDAP), na čelu sa Reichsleiter-om Rosenberg-om. Ovaj je, uostalom, istovremeno bio i šef partiskog nadleštva za ideološka pitanja i kulturnu politiku, a imao je i niz drugih funkcija u vrhu partije. Dalje, aktivno se bavio spoljnom politikom i Büro Ribbentrop, čiji šef — po kome je taj biro dobio ime — u ono doba još nije bio došao na čelo ministarstva inostranih poslova. Spoljno-političkom delatnošću se bavio i posebni partiski ured koji je upravljao Inostranom organizacijom NSDAP (Auslandsorganisation der NSDAP), na čelu sa Gauleiter-om Bohle-om. U tim danima su brojni visoki rukovodioci NSDAP — a time i Trećeg Reich-a — kojima je bilo stalo do svog ugleda, osnivali u svom nadleštvu kakvo spoljno-političko odeIjenje ili odeljenje za rad sa inostranstvom. Ministarstvo propagande, Staleška organizacija poljoprivrede (Reichs-

naehrstand) sa ministarstvom poljoprivrede, Nemački front rada, Hitlerova omladina, Savez nemačkih studenata i čitav niz drugih raznih ustanova i nadleštava, — sve se to bacilo na spoljnu politiku i sve se trudilo da Hitleru donosi dokaze o svojim naročitim vezama i svojoj naročitoj spremnosti i sposobnosti za politički rad u inostranstvu i sa inostranstvom.

Što se tiče Jugoslavije, ovakvo nejedinstveno i neusklađeno delovanje raznih linija nemačke ekspanzije, bilo je znatno olakšano njenom nerešenom i nesređenom unutrašnjom političkom strukturom i nekonsolidovanim unutrašnjim prilikama. Činjenica, da je problem surevnjivosti i razgraničavanja između beogradske i zagrebačke buržoazije, koji je u tadašnjem političkom žargonu nazvan »hrvatskim pitanjem«, omogućavao uticajima sa strane da se u tom delikatnom; kompleksu ukotve i izvlače iz njega koristi, pretstavljala je pogodno tie i za nemačku politiku prema Jugoslaviji. Pa kako ta politika, u početku perioda o kome je reč — pa gotovo sve do njegovog kraja — nije bila čvrsto fiksirana, to su ove razne linije iz Nemačke prema Jugoslaviji išle raznim puteviina, dolazeći i u međusobne sukobe na terenu gde su delovale.

Razmimoilaženja među tim raznim nemačkim linijama bilo je i u osnovnom gledanju na Jugoslaviju. Činjenica da su Mađarska i Bugarska u Prvom svetskom ratu bile na nemačkoj strani, stvorila je kod mnogih nemačkih nacističkih funkcionera osećanje »savezničke simpatije« prema ovim dvema zemljama. Otuda, kao i iz razloga političke solidarnosti sa silama revizionizma, formirao se i negativan stav prema Jugoslaviji i njenom postojanju. Za one koji su stajali na tim pozicijama, spoljno-politički rad prema našoj zemlji izjednačen je sa podrivanjem Jugoslavije i pomaganjem svih onih snaga koje su težile njenom slabljenju ili uništenju. Bilo je takvih koji su prihvatali poznatu tezu o nemogućnosti spajanja hrvatskog i srpskog elementa u jednu državu, zbog veze Hrvata sa zapadnom kulturom i zapadnom istorijom, a Srba sa Istokom i Rusijom. Takvi pogledi našli su svoj izraz u pomaganju separatističkih i sličnih nastojanja izvesnih hrvatskih krugova, od ustaša do gra-

UČEŠĆE OMLADINSKE I STUDENTSKE ORGANIZACIJE

Von Schirach *dr. Scheel*

U sprovođenju nemačke ekspanzije u Jugoslaviju utvrkivale su sa brojne ustanove i organizacije, korišćeni su svi kanali i sve mogućnosti. U tom opštem pohodu nacistički fanatizam je — pored ostalih — angažovao i omladinske organizacije, koje takođe nisu htele da zaostanu za ostalim eksponentima nemačke ekspanzije. Sistematski su — svojim kanalima — sprovodile ovakvu delatnost opšta nacistička omladinska organizacija „Hitlerjugend", kojom je rukovodio Baidur von Schirach, i organizacija nemačkih studenata, na čijem čelu je stajao dr. Gustav-Adolf Scheel

danske opozicije. Treći, opet, gledali su na Jugoslaviju kao na Nemačku iz Bismarck-ovog vremena, smatrajući da Srbija ima da odigra u Jugoslaviji ulogu sličnu onoj koju je odigrala Pruska u Nemačkoj. Oni su, otuda, u beogradsko-zagrebačkim političkim natezanjima i u ćelom kompleksu »hrvatskog pitanja« zauzimali stav pokroviteljstva prema vladajućoj beogradskoj buržoaskoj grupi.

Ovim niukoliko nije iscrpljen čitav bogati i konfuzni registar pogleda i shvatanja raznih nemačkih funkcionera, koji su se umešali u politiziranje o našoj zemlji, njenoj strukturi i o politici koju Nemačka treba da vodi prema njoj. Bilo je tu najrazličitijih tendencija i shvatanja.

Kada je izvršen atentat na Aleksandra Karadorđevića u Marseille-u, Nemačka je poslala Goering-a u Beograd na njegovu sahranu. Određivanje drugog čoveka Trećeg Reich-a za ovu misiju pretstavljalo je, između ostalog, jasnu demonstraciju krupnog političkog interesa Berlina za Jugoslaviju. Goering je tada, koristivši činjenicu da je, pored svojih ostalih funkcija, držao i položaj pretsednika nemačkog parlamenta, Reichstag-a, učinio zvaničnu posetu jugoslovenskoj Narodnoj skupštini i pred okupljenim narodnim poslanicima održao kraći govor.

Goering-ova pojava u Beogradu pretstavljala je, ustvari, neku vrstu signala za start cele one jagme oko spoljno-političke aktivnosti u Jugoslaviji, koju smo maločas ukratko prikazali. Sledeče godine, Goering je proveo jedan deo svog letnjeg odmora u Dalmaciji. To je shvaćeno kao pojačanje njegovog interesovanja za Jugoslaviju i uvrstilo je našu zemlju još određenije među one države u kojima su se razni funkcioneri i razne ustanove Trećeg Reich-a takmičili u svom spoljno-političkom radu.

Goering, mada je pokazivao interesovanje za Jugoslaviju i smatrao se nekakvim naročitim ekspertom za uređenje nemačkih odnosa sa njom, bio je u to doba, to jest 1935 godine, još uvek isuviše zauzet raznim svojim dužnostima i nadležnostima, da bi se mogao ozbiljnije pozabaviti pitanjem nemačke politike prema Jugoslaviji. Tako su, u tom pogledu, nesmetano mogli da vršljaju razni drugi interesenti iz kruga nemačkih političkih rukovodilaca. A cela ova situacija olakšana je i omogućena činjenicom da je ministarstvo inostranih poslova u Ber-

linu bilo ostalo pod upravom barona von Neurath-a, koji nije bio član NSDAP i koji je zadržao celokupni stari diplomatski aparat. Tako u ovo ministarstvo nisu odmah prodrli ambiciozni politički eksponenti nacističke stranke. NSDAP je, sa svoje strane, smatrala da treba da vodi čisto nacističku spoljnu politiku i da može nesmetano da je vodi, jer je Neutrath-ovo ministarstvo inostranih poslova bilo slabo i tretirano sa izvesnim omalovažavanjem. Ono se, dakle, nije moglo odupreti »divljem« spoljno-političkom radu raznih nacističkih glavara.

Kao tipičan primer ovog nesređenog i individualnog rada u Jugoslaviji, može poslužiti slučaj sa tzv. »Tehničkom unijom«, koji je u to doba podigao u Jugoslaviji veliku prašinu. Na njemu se, istovremeno, može jasno pratiti i razvoj koji je doveo do centralizacije nemačkog političkog rada u Jugoslaviji i koji je onemogućio, kasnije, sve neautorizovane i individualne inicijative pojedinih partiskih i državnih rukovodilaca ili ustanova.

U svojoj politici ekspanzije razne ustanove Trećeg Reich-a, koje su se bavile spoljnom politikom i ""Tile pod rukovodstvom funkcionera NSDAP, ili su pretstavljale organizaciju nacističke stranke, tražile su u inostranstvu kontakta sa ideološki srodnim organizacijama i pokretima. Ovo ograničavanje na ideološke motive uputilo je zainteresovane pretstavnike Trećeg Reich-a i u našoj zemlji u određenom pravcu.

U Jugoslaviji su, u to doba, postojala dva pokreta, dve grupe koje su mogle da, sa tog ideološkog stanovišta, dođu u obzir za ovako postavljen spoljno-politički rad: ustaši Pavelića i Ljotićev »Zbor«. Oni prvi su, međutim, već bili, uglavnom, pod uticajem Italije na koju je Nemačka, u to doba, gledala sa priličnim rezervama. Tako su odnosi sa ustašama, doduše, održavani od strane pojedinaca iz kruga partiskih funkcionera NSDAP, ali se ti odnosi nisu mnogo isticali, i tretirani su kao neka vrsta »drugog gvožđa u vatri«. Ljotićev »Zbor«, naprotiv, predominantno srpski, orijentisan jugoslovensko-centralistički, monarhistički i krajnje desničarski po svojoj najdubljoj suštini, postao je objektom velikog interesovanja.

GOERING U JUGOSLAVIJI

Posebnu ulogu u nemačkoj politici prodiranja u Jugoslaviju i njenog vezivanja za Treći Reich igrao je Hermann Goering. Već 1934 godine došao je Goering službeno u Jugoslaviju na sahranu Aleksandra Karađorđevića, i to kao pretsednik nemačkog parlamenta i drugi čovek u nacističkoj hijerarhiji, što je trebalo da pokaže koliko pažnje Nemačka poklanja Jugoslaviji. Na slici: doček Goering-a na zemunskom aerodromu; s leva, u prvom redu: ministar dvora Milan Antić, nemački poslanik u Beogradu von Heeeren, Goering, službenik „Lufthanse" Dupre, Neuhausen, načelnik protokola Ministarstva inostranih poslova Novaković.

»Zbör« je baš u to vreme, na petomajskim izborima 1935 godine, prviput istupio sa samostalnom zemaljskom listam. Mada je na tim izborima dobio, u čitavoj zemlji, svega oko 25.000 glasova te nije osvojio nijedan poslanički mandat, ovo istupanje je pokazalo da on raspolaže izvesnim brojem pristalica. Pod određenim uslovima, on je taj broj mogao i da poveća i da postane interesantnim političkim činiocem u jugoslovenskoj politici. S druge strane, posle neuspeha na izborima, Ljotiću i njegovim saradnicima bilo je jasno da samo naročito snažan oslonac i podrška sa strane mogu ovu organizaciju pretvoriti u značajnu političku grupu.

U tome trenutku pristupili su mu pretstavnici Spoljno-političkog ureda NSDAP i to Rosenberg-ovog štaba, Arno Schickedanz, i njegov saradnik, šef odeljenja u Rosenberg-ovom nadleštvu, Walter Mallettke. Oni su, u ime Spoljno-političkog ureda NSDAP, stupili u kontakt sa Ljotićam, koji se sa njima sastao negde u inostranstvu, verovatno u Svajcarskoj. Kasnije su ti kontakti nastavljeni i doveli do nekoliko konferencija Ljotićevih pretstavnika i funkcionera Spoljno-političkog ureda NSDAP. Postignut je sporazum da Spoljno-politički ured NSDAP finansira »Zbor«, a »Zbor« se — to jest Ljotić u njegovo ime — obavezao da će voditi germanofilsku politiku. U pitanju je bio iznos od oko 20 miliona dinara. Teškoće su se pojavile oko načina, na koji će se taj novac doturiti »Zboru«, pogotovu što Ljotić nije hteo — niti mogao — da svojim saradnicima jasno izloži svoje planove.*

Mallettke, koji je, uglavnom, održavao ove veze i vodio razgovore, b[4]^ je mišljenja da je prenos ovolike sume u novčanicama rizičan. On je imao u vidu kupovanje nepokretnosti u Jugoslaviji, u prvom redu zgrada u Beo-

* U ove planove on je posvetio svega nekolicinu, između ostalih i vukovarskog advokata Dragutina Moderčina, koji se bio primio da preuzme novac od pretstavnika Spoljno-političkog ureda NSDAP. Prema Moderčinovoj zamisli, novac je trebalo predati u gotovom, i to u brzom vozu između Zagreba i Beograda. Pretstavnik Spoljno-političkog ureda trebalo je da nosi kofer sa novčanicama, a u isti kupe bi ušao i Moderčin sa sličnim koferom. Na nekoj usputnoj stanici, Mallettke bi sišao s voza, ponevši Moderčinov kofer, a Moderčin bi uzeo kofer sa novčanicama, kao da je njegov.

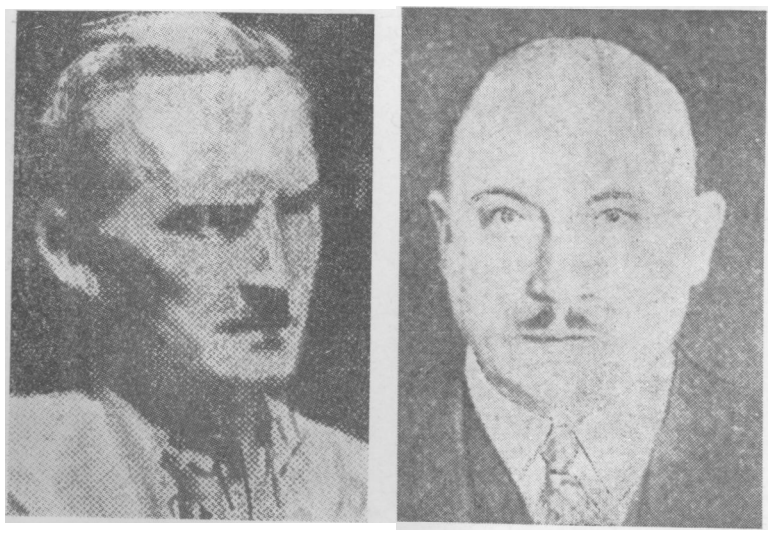
gradu, Zagrebu i drugim mestima koja bi Ljotić označio. Te bi zgrade kupovali poverenici Spoljno-političkog ureda NSDAP, a one bi se prenele na ime poverljivih članova »Zbora«. Njihovom prodajom bi »Zbor« došao do većih iznosa, a od kirija neprodatih objekata imao bi pokret stalni mesečni prihod.

Dok su tekli ovi pregovori između Ljotića i Spoljno-političkog ureda NSDAP, u Beogradu se pojavio neki profesor Endrucks. On se približio Ljotiću kao sopstvenik i rukovodilac nemačke uvozničke i izvozničke firme »Technische Union«, čije je sedište bilo u Berlinu. Endrucks je bio poverijiva ličnost Gauleiter-a Istočne Pruske, Koch-a, čije su ambicije bile takođe usmerene na spoljno-političku aktivnost. Nezavisno od drugih ustanova Trećeg Reich-a, a naročito bez ikakve veze sa Spoljno-političkim uredom NSDAP, Endrucks je, u Koch-ovo iime, predložio Ljotiću uspostavljanje veze sa firmom »Technische Union« na komercijalnoj bazi. Prema njegovom predlogu, Ljotić bi imao da osnuje u Jugoslaviji firmu pod nazivom »Tehnička unija«, u koju bi, između ostalih učesnika, bili učlanjeni i savezi zemljoradničkih zadruga (voćarskih, žitarskih i reparskih), na čijem je čelu stajao Ljotić. »Tehnička unija« trebalo bi da ima karakter uvozničko-izvozničke firme. U međusobnom poslovanju »Technische Union«, Berlin, sa »Tehničkom unijom«, Beograd i Zagreb, pojavljivale bi se izvesne zarade za »Tehnička uniju«. Jedan deo zarada mogao bi da bude ustupan »Zboru«, u cilju finansiranja njegove političke delatnosti.

Prema zamisli Ljotića i Endrucks-a, »Technische Union« bi se trudila da dobije gotovo monopolistički položaj u pogledu spoljne trgovine sa Jugoslavijom. Ona bi nastojala, istovremeno, da odgovarajućom politikom cena i eventualno političkim pritiskom, ovakav isti položaj obezbedi i »Tehničkoj uniji« u Jugoslaviji, koja bi imala da postane najvažnijim činiocem u spoljno-trgovinskom poslovanju između naše zemlje i Nemačke.

Veza Ljotić-Endrucks bila je uspostavljena preko Zagreba, a aktivni posrednik u tome bio je Milan Danić, trgovački agent, koji je dugo vremena živeo u Nemačkoj, bio blizak raznim vodećim ličnostima NSDAP, s jedne, i nekim zagrebačkim političkim i privrednim kru-

OSLONAC NA DOMAĆE FAŠISTE

Ljotić • *Bućˊ*

Nemačka politika i obaveštajna služba Trećeg Reich-a tražile su i u Jugoslaviji vezu sa ideološki srodnim partijama i organizacijama, koje su nastojali da pridobiju za sebe. One su ove partije koristile za svoje ciljeve. Glavna organizacija u Srbiji bio je „Zbor" čiji je vođa bio Dimitrije Ljotić, advokat iz Smedereva. U Hrvatskoj je istu ulogu igrao dr Stjepan Bućˊ, vođa hrvatske nacionalsocijalističke partije (a takođe i Slavko Govedić, osnivač „Nacionalsocijalističke hrvatske stranke rada", dakle druge nacionalsocijalističke hrvatske organizacije).

govima, s druge strane. Danić je krugu oko Koch-a prikazao da raspolaže u Jugoslaviji vanrednim vezama, koje bi mogle da se iskoriste ne samo za trgovačke poslove nego i za političku delatnost. U Zagrebu se približio tadašnjem potpretsedniku »Zbora«, lekaru dr Jurju Koreniću, kao i članu »Zbora« Marku Jurinčiću, direktoru Hotelskog i ugostiteljskog d. d., koje je držalo hotel »Esplanade« u Zagrebu i hotel »Miramare« u Crikvenici. Oni su Danića doveli u vezu s 'Ljotićem, a on je, zatim, uspostavio vezu između Ljotića i Endrucks-a.

Dok se, na taj način, radilo na formiranju »Tehničke unije«, Danić je sa Ljotićevim punomoćjem sklapao U Nemačkoj razne poslove, u prvom redu u vezi sa izvozom proizvoda Saveza voćarskih zadruga (naročito šljiva) u Nemačku.

Schickedanz i Mallettke, koji su saznali za veze Endrucks-Ljotić, počeli su da pribiraju materijal o Daniću, a i druga obaveštenja koja bi mogla da im koriste u cilju razbijanja ove konkurentne veze. Ti podaci su govorili da je Milan Danić, ustvari, mađarski Jevrejin Emil Diamantstein, da je za vreme vlade Bele Kuna u Mađarskoj bio politički eksponiran u vezi sa tadašnjim komunističkim režimom i da postoji sumnja o njegovoj pripadnosti sovjetskoj špijunaži. S druge strane, Endrucks je, preko Koch-a, nastojao da onemogući dalju saradnju Spoljnopolitičkog ureda NSDAP sa Ljotićem, ističući da su metodi rada Schickedanz-a i Mallettke-a isuviše providni i da ne mogu dovesti do uspeha. Tvrdio je da bi njihov rad mogao da kompromituje nemačku politiku u Jugoslaviji i tražio da im se zbog toga zabrani dalja aktivnost u tom pravcu.

Baš kada je Endrucks smatrao da će svojim vezama — obezbedivši za sebe i Ljotića, koga je i lično pridobio svojim nastupom naučnika i filozofa — ukloniti konkurenciju Schickedanz-a i Mallettke-a, ova dvojica su prikupljena dokumenta o Daniću izneli pred merodavne nemačke forume. Potstakli su Rosenberg-a da stupi u akciju. On je na to pristao smatrajući da će moći kod Hitlera konačno da likvidira spoljno-političke ambicije Koch-a — koji je počeo i u drugim zemljama da se meša u njegov posao. Ali je pri tome naišao na otpor Goering-a, koji je

baš u to vreme odlučio da pitanje jugoslovensko-nemačkih političkih odnosa uzme u svoje ruke. Dok su se Koch i Rosenberg nosili po pitanju odnosa sa Ljotićem, Goering je dokumenta o Ljotićevim vezama sa Spoljno-političkim uredom NSDAP, s jedne, i »Tehničkom unijom« — to jest Koch-om — s druge strane, preko svoga eksponenta Neuhausen-a uručio Stojadinoviću. Pri tome je, međutim, u samim obaveštenjima koja je Neuhausen po Goering-ovom nalogu predao Stojadinoviću izvršena izvesna redakcija, u cilju zamagljivanja pozadine i pravih odnosa u Trećem Reich-u.

Goering je time mislio da postigne više rezultata. S jedne strane, da senzacionalnim skandalom eliminiše iz političke jagme oko Jugoslavije kako Spoljno-politički ured sa Rosenberg-om tako i Koch-a sa njegovom »Tehničkom unijom«. Drugo, on je želeo da na taj način obaveže Stojadinovića i beogradsku vladu, kojima je dao mogućnost da spreče dalje veze Ljotića sa Trećim Reich-om. Treće, on je sebi na taj način obezbedio isključivo pravo na uobličavanje i održavanje političkih odnosa između Nemačke i Jugoslavije, a preko toga i ekonomskih, jer je njegov »Četvorogodišnji plan« bio vrhovno telo za koordinaciju nemačke ekonomske politike.

Sve se odigralo tačno prema Goering-ovom planu. Stojadinović je primljena dokumenta predao beogradskoj »Politici«, koja ih je objavila sa najvećim publicitetom. Tu su izneta, uz objašnjenje njihovih funkcija, imena Schickedanz-a, Mallettke-a i Endruclp-a. Istina, situacija koja je prikazana u beogradskoj štampi nije u potpunosti odgovarala pravom stanju u odnosima između Ljotića i pretstavnika Trećeg Reich-a. Goering se čuvao da, kompromitujući Rosenberg-a i Koch-a, ne otkrije unutrašnji organizam aparata vlasti i politike u Nemačkoj. Ali ono što je u obaveštenjima bilo zamagljeno, »Politika« je nadoknadila žurnalističkim efektima i nizom aluzija iz kojih se stekao utisak da su lica koja su stupila u vezu sa Ljotićem bila, doduše donekle neodgovorna, ali da je Ljotić ipak — što je bilo i tačno — pristao da se iz finansiskih razloga veže za Treći Reich.

»Zbor« je time pretrpeo težak potres. Iz njega je otpalo nekoliko najbližih Ljotićević saradnika sa velikim

brojem članstva. Goering je u Stojadinovićevim očima stekao ugled lično privrženog i prijateljski mu naklonjenog čoveka, na čiju je saradnju mogao računati. A Neuhausenu, preko koga su uručeni ovi kompromitujući podatci, potpuno su otvorena vrata kod Stojadinovića. Što se tiče kompromitovanih ličnosti u Nemačkoj, njima su oduzeti pasoši za inostranstvo, neke od njih su izvesno vreme bile internirane, a Spoljno-političkom uredu je strogo zabranjeno da se meša u jugoslovensko-nemačke odnose. Rosenberg, lično, izgubio je i poslednju šansu da stekne značajniji uticaj na zvaničnu spoljnu politiku Trećeg Reich-a ili da se, eventualno, čak dočepa položaja ministra spoljnih poslova.

Posle ovoga događaja nastala je promena u odnosima između Nemačke i Jugoslavije. Ta se promena izražava, u prvom redu, u tome što je Goering postao nadležnom ličnošću za uobličenje tih odnosa sa nemačke strane. Pitanje nemačke politike u Jugoslaviji i prema njoj postalo je jednim od Goering-ovih ličnih domena. Zvanična politička linija, koja je išla preko nemačkog ministarstva inostranih poslova, bila je otada pod vrlo jakim uticajem Goering-a i u mnogome je zavisila od njega. Na čelu ministarstva spoljnih poslova u Berlinu još uvek je bio von Neurath koji nije imao dovoljno autoriteta, da se pred Hitlerom ponese sa čovekom koji je, u to doba, u Nemačkoj bio najjača ličnost posle »Fuehrer«-a. Nemačka politika prema Jugoslaviji konačno je, na taj način oslobođena amatera i pojedinih ambicioznih državnih ili partiskih rukovodilaca, i u potpunosti preuzeta od vrhovnog vođstva Trećeg Reich-a. Ona je postala sastavnim delom njegove opšte politike, i to sastavnim delom kome se pridavala velika važnost.

Ta važnost je nekoliko meseci posle ovih događaja, 1937 godine, podvučena posetom von Neurath-a Beogradu. Stojadinović i von Neurath tretirali su tom prilikom i pitanje Austrije, pri čemu je sa Stojadinovićeve strane istaknuto mišljenje da bi restauracija Habsburgovaca u Austriji pretstavljala za Beograd najnepovoljnije rešenje. Izgleda da se već tada ocrtavala saglasnost Stojadinovićeve vlade sa nemačkom politikom prema Austriji, pa možda i prema Cehoslovačkoj. Naravno, u to doba

još nije moglo biti otvoreno govora o namerama Nemačke prema tim zemljama koje su formulisane tek u Hossbachovom protokolu. Ipak je već tada Stojadinović naglasio austriskom poslaniku u Beogradu da su Jugoslavija i Nemačka potpuno saglasne u pogledu odbijanja restauracije Habsburgovaca.

Sledeče godine, to jest početkom 1938, Stojadinović je posetio Nemačku. Tom prilikom mu je priređen doček koji je daleko premašio normalni protokolarni postupak koji je primenjivan u Trećem Reich-u prilikom poseta rukovodilaca drugih zemalja. U svim razgovorima koje je Stojadinović vodio sa Hitlerom Goering je aktivno učestvovao. Prilikom te posete Hitler je Stojadinoviću dao mig u pogledu Čehoslovačke, naglasivši da je ona »žarište kriza« i da »ne shvata svoj položaj«, ali da se on »još uvek nada da će u Pragu nadvladati razum«. Dalje je Hitler istakao da je za Nemačku nepodnošljiv »ulazak Austrije u protivnemačke kombinacije«. Pošto je Hitler u vezi s austriskim pitanjem podvukao da će jugoslovenska granica prema Austriji ostati nedirnuta, pa mašta se desilo, bilo je očigledno da je aludirao na okupaciju Austrije, do koje je dva meseca posle toga zaista i došlo. Stojadinović je naglasio da ne misli proširivati pakt Male Antante preko njegovih dotadašnjih granica, to jest preko obaveza o zajedničkom suzbijanju restauracije Habsburgovaca i mađarskog revizionizma. U pogledu Austrije, on je dao izjavu da smatra »ujedinjenje te zemlje sa Nemačkom internim nemačkim pitanjem«.* Uostalom, kada je marta iste, 1938 godine došlo do okupacije Austrije od strane Trećeg Reich-a, jugoslovenska vlada je dala i službenu deklaraciju u istom smislu. Tada je ona već potpuno stajala na liniji politike vezivanja za Berlin i Rim.

Ono što je za Stojadmevića i za tadašnju beogradsku vladu — dakle za vladajuću velikosrpsku buržoasku grupu — bilo u tom času najvažnije, bile su izjave odgovornih rukovodilaca Trećeg Reich-a, iz kojih se moglo zaključiti da Berlin u svojoj politici prema Jugoslaviji

* Prema autriskoj diplomatskoj prepisci reprcdukovanoj u knjizi o procesu dr Guidu Schmidt-u i izjavama Stojadinovića dr Danilu Gregoriću.

ORGANIZATOR POLITIČKE EKSPANZIJE

Von Neurath

Dok je Nemačka na širokom frontu prodirala u Jugoslaviju koristeći sva sredstva i mogućnosti, a naročito putem privredne i kulturne ekspanzije, istovremeno je vrlo živu delatnost sprovodila zvanična spoljna politika Trećeg Reich-a, koju je vodio baron Constantin von Neurath, ministar inostranih poslova. Von Neurath je sredstvima nacističke deplomacije, vršio političku ekspanziju i ostvarivao sve tešnje političko vezivanje stare Jugoslavije na nacističku Nemačku.

STOJADINOVIĆ U BERLINU

Vraćajući posetu nemačkom ministru inostranih poslova von Neurath-u, učinjenu juna 1937 godine Beogradu, Stojadinović je januara 1938 godine došao u Berlin. Ova njegova poseta Nemačkoj dovela je do još zavisnijeg položaja Jugoslavije u odnosu na Nemačku. Slika prikazuje Stojadinovića u razgovoru sa Rosenberg-om (levo) i von Neurath-om (desno) na svečanom prijemu koji su nacisti priredili u njegovu čast.

igra isključivo na beogradsku kartu. Pokušaji hrvatskog građanskog centra u Zagrebu, hrvatske građanske emigracije i ustaša nisu, prema tome, u Nemačkoj više nailazili na vidljivu podršku. Staviše, prilikom Stojadinovićeve posete Nemačkoj posebnim sporazumom je utvrđeno da Treći Reich neće dopustiti u svojim granicama antijugoslovensku ili hrvatsko-separatističku propagandu. Za uzdarje, Stojadinović se obavezao da u Jugoslaviji neće dopuštati propagandu uperenu protiv Nemačke.

Krajem 1938 i početkom 1939 godine, Nemačka je bila na najboljem putu da Jugoslaviju potpuno priveže uz sebe, kako politički, tako i ekonomski. Njena politika penetracije ekonomskim sredstvima i putevima političkog ekspanzionizma, kojom je nastojala da Jugoslaviju uvede u sferu svoga uticaja i da je podredi svojoj politici, bila je krunisana uspehom.

U svojim odnosima prema Jugoslaviji, Treći Reich se vešto služio onim momentima koji su mogli biti primamljivi za vladajuću beogradsku kliku. Ti su momenti bili, pre svega, priznavanje te klike kao svog jedinog i isključivog partnera u formiranju jugoslovensko-nemačkih odnosa; dalje, usvajanje one političke koncepcije o Jugoslaviji koja je potpuno odgovarala shvatanjima i velikosrpskim pogledima beogradskog buržoaskog centra i, najzad, uskraćivanje zvanične pomoći revizionističkoj politici Bugarske i Mađarske, koja je mogla neposredno da ugrozi jugoslovenski teritorijalni integritet.

Uporedo sa političkom i ekonomskom penetracijom u Jugoslaviju, razne linije nemačke obaveštajne službe stekle su široke mogućnosti za pokretanje velike delatnosti i za stvaranje u Jugoslaviji uporišta i pozicija za uspešan rad. Nešto kasnije, kada je Nemačka već bila u ratu sa Zapadnom koalicijom, te su pozicije omogućile nemačkoj obaveštajnoj službi da svoju delatnost razvije i razradi u najvećim razmerama.

4. Rat i nemački stav

a. Jugoslavija kao objekt nemačke ratne politike

U prvim mesecima 1939 godine odigrali su se u Jugoslaviji izvesni događaji koji su iznenada promenili držanje Trećeg Reieh-a prema njoj i poremetili pravac dotadašnjeg razvoja nemačko-jugoslovenskih odnosa. U Beogradu je prekonoć smenjen Milan Stojadinović sa položaja pretsednika vlade. Na njegovo mesto došao je Dragiša Cvetković. Jasno je da je tome doprinela unutrašnja situacija tj. poraz na izborima u decembru 1938 godine koji je pokazao otpor masa Stojadinovićevom. režimu i pokušajima fašiziranja zemlje, njihov revolt protiv njegove pronemačke politike, nezadovoljstvo zbog okupacije Čehoslovačke itd. Na spoljnjem planu ovaj preokret stoji u tesnoj vezi sa promenom britanske, pa i francuske politike prema Nemačkoj. Ta je promena značila prekid sa dotadašnjom linijom popuštanja ekspanziji Trećeg Reich-a. Umesto nje došla je linija aktivnog suprotstavljanja daljem širenju Nemačke i daljem ostvarivanju programa Hitlerovog ekspanzionizma. (Politiku »appeasement«-a zamenila je politika »stop Hitler«), Francuska i Britanija zu računale da će u tom smislu na Cvetkovića moći da vrše znatno jači uticaj nego na Stojadinovića.

Cvetkovićeva vlada nije u unutrašnjoj politici donela bitne promene. Sporazum sa Mačekom (zaključen 24-VIII-1939 godine) nije pretstavljao rešenje hrvatskog pitanja, nego sporazum o podeli vlasti između srpske i hrvatske buržoazije. Vlada Cvetković—Maček je nastavila putem fašizacije zemlje uvođenjem raznih fašističkih i korporativnih mera, progonima radničke klase, terorom, organizacijom koncentracionih logara i si. i u mnogome pogoršala već postojeće nesnosno stanje. U pogledu spoljne politike vlada je nastavila saradnju sa Nemačkom, ali je istovremeno šurovala sa zapadom. »Vlada Cvetković—Maček bila je jedna od najpokvarenijih od svih onih koje su se izredale u toku dvadesetogodišnjeg postojanja Jugoslavije. S jedne strane, ta vlada je plivala potpuno u vodama osovine, uzimala primere od tih fašističkih država u pogledu unutrašnjeg uređenja... a

s druge strane ona je u isto vreme koketirala s Engles-kom i drugim zapadnim demokratijama.«*

Zbog toga nastaje period hlađenja zvaničnih jugoslovensko-nemačkih odnosa, što se jasno ogleda u diplomatskim dokumentima iz tog perioda, naročito u onima koji se odnose na političke razgovore i dodire između Nemačke i- Italije. Osetivši promenu u nemačkom držanju prema Jugoslaviji, Italija se počela pribojavati da Nemačka, u svojoj ekspanziji, ne preduzme kakve odlučne korake prema našoj zemlji. U Rimu se smatralo da bi to moglo da povredi interese koje je italijanski imperijalizam sebi prisvajao u pogledu Jugoslavije. Zato je nemačkom ambasadoru u Rimu saopšteno da se Italija ne može aezinteresovati za eventualne promene status quo-a u Hrvatskoj. Sa nemačke strane je, na ovo, Rimu zvanično saopšteno da Berlin u svemu ostavlja »hrvatski problem« Italiji, da mu ona nađe rešenje, kao što je Ita-, lija bila ostavila Nemačkoj da reši čehoslovački problem. U to doba, posredovanjem ing. Carnelutti-a, otpočeli su poznati pregovori između dr Mačeka i italijanskih merodavnih faktora.

Na sastanku ministara spoljnih poslova Nemačke i Italije, održanom u maju 1939 godine, von Ribbentrop je istakao da bi, istina, bilo u interesu obe zemlje da se sačuva jugoslovenski status quo, ali, ako bi do raspadanja Jugoslavije ipak došlo »putem unutrašnjeg procesa«, Italija, kao zemlja koja ima predominantne interese u Jugoslaviji, morala bi da »upravlja rešenjem te krize«. Rim je, u veži s tim,nastavio svoju aktivnost u pravcu pomaganja revandikacija revizionističkih suseda Jugoslavije. Ciano je saopštio bugarskom poslaniku u Rimu da su i Nemačka i Italija sklone da olakšaju vojne pripreme Bugarske, ali da se Sofija mora jasno opredeliti. O tome je izvestio i italijanskog poslanika u Sofiji, naloživši mu da u Bugarskoj radi u istom smislu i da tamo objasni da Bugarska treba da se odluči da »maršuje« sa »silama Osovine«, koje bi mogle da joj obezbede ostvarenje njenih

* Referat druga Tita na V Kongresu KPJ, stenografske beleške, strana 42.

revandikacija, kao što su ih obezbedile prijateljskoj Mađarskoj.*

Rezervisani stav Nemačke prema Jugoslaviji nije mogla izmeniti ni poseta koju je jugoslovenski namesnik, knez Pavle, u to doba učinio Berlinu.** U Nemačkoj se pojačavala, sumnja da bi se Jugoslavija, ukoliko dođe do sukoba između Trećeg Reich-a i velike Britanije, mogla naći na strani protivnika Nemačke. U razgovoru koji je Hitler održao sa grofom Ci^no-m polovinom avgusta 1939 godine, dakle uoči samog nemačkog napada na Poljsku, on je podvukao da Jugoslavija pret-

*Prema italijanskim službenim dokumentima objavljenim u knjizi: „L'Evropa verse la catastrofe" — Galeazzo Ciano, Milano, 1948, strana 431.

** Ipak Nemci su učinili sve da iz ove posete izvuku što više koristi. Ne želeći da dopuste nikakav incident oni su breduzeli sve mere opreza i bezbednosti. Gestapo je sproveo najopsežnije mere obezbeđenja. U njima je učestvovao njegov celokupni aparat, zajedno sa čitavim aparatom policije poretka i upravnih vlasti. Formiran je posebni glavni štab za obezbeđenje pri centrali RSHA u Berlinu, podređen šefu SS-a i nemačke policije, Himmler-u. Kao pretstavnik jugoslovenske policije došao je Dragi Jovanović, koji je u pogledu mera obezbeđenja izneo želje jugoslovenske policije i učestvovao na konferencijama glavnog štaba za obezbeđenje. Granične kontrole su uveliko pooštrene, određeno je preventivno hapšenje svih sumnjivih lica i prijavljivanje svih putnika iz Jugoslavije, kao i stalno kontrolisanje u svima gostionicama, hotelima, pansionima itd. kojima je trebalo obuhvatiti Jugoslovene, Bugare i Albance. Posebno su stavljena pod nadzor sva politički sumnjiva lica, bez obzira na nacionalnost. Raspisana je posebna vanredna poternica protiv niza lica, za koje se smatralo da bi mogla biti sumnjiva, mahom rodom iz Jugoslavije, između ostaloga i protiv Mladena Lorkovića, zatim protiv Vanče Mihajlova, njegove žene i Jordana Čkatrova. Naređeno je naročito obraćanje pažnje na bugarske studente. Sve jugoslovenske, bugarske i albanske državljane, zatečene bez urednih ličnih papira, trebalo je odmah uhapsiti. U instrukcijama, izdatim ćelom ovom obimnom aparatu obezbeđenja, naročito je naglašeno da je poseta jugoslovenskog namesnika od velike unutrašnje i spoljno-političke važnosti, zbog čega su rukovodioci pojedinih nadleštava bili lično odgovorni za striktno sprovođenje svih naređenih mera. Slične mere, no u manjem obimu i bez formiranja posebnog štaba obezbeđenja, kao i bez primene van graničnih oblasti prema Jugoslaviji, sprovedene su prilikom posete jugoslovenskog namesnika Pavla Italiji. Očigledno se želeio izbeći svaki incident koji bi mogao eventualno da utiče na odnose između Berlina odnosno Rima i Beograda.

KNEZ PAVLE U BERLINU

Iako je početkom 1939 godine došlo do pada nosioca pro-osovinske politike Stojadinovića, stara Jugoslavija je i dalje ostala povezana sa silama „Osovine". Knez Pavle je maja meseca 1939 godine otputovao u zvaničnu posetu Italiji i Nemačkoj. U Berlinu su mu nacisti priredili sjajan doček. To Hitleru nije smetalo da u isto doba saopšti Italiji da Jugoslaviju smatra njenom interesnom sferom, i da joj neki mesec kasnije uputi poziv da iskoristi situaciju i otme od Jugoslavije Dalmaciju i Hrvatsku. Na slici: knez Pavle sa Hitlerom u kolima.

stavlja opasnost za Italiju, kao što Poljska može to postati za Nemačku. Hitler je savetovao Ciano-u da Italija iskoristi prvu priliku i da razbije Jugoslaviju, okupacijom Hrvatske i Dalmacije.

Skoro godinu dana kasnije, jula 1940 godine, dakle posle sloma Francuske, kada su nemačke trupe praktično gospodarile srednjom i zapadnom Evropom, Hitler je italijanskom ministru spoljnih poslova ponovo izneo slične misli. Tada mu je potvrdio i svoju saglasnost da se »problem Jugoslavije« ima likvidirati u »italijanskom smislu«. Ali on je ipak insistirao da se ta akcija sprovede tek kada opšti položaj bude povoljan za to. Izrazio je bojazan da bi italijanski poduhvat protiv Jugoslavije mogao izazvati požar na ćelom Balkanu, dovesti do ruske intervencije i, eventualno, do solidarisanja interesa između Rusije i Velike Britanije. Otuda, po njegovim rečima, »jugoslovensko pitanje« će se vrlo jednostavno rešiti čim se likvidira »britanski problem«.

Septembra iste godine, von Ribbentrop je, na sastanku u Rimu, saopštio Mussolini-u da Jugoslaviju smatra zemljom koja leži u sferi italijanskih interesa, i da Italijanima pripada pravo da u pogledu nje »izaberu soluciju«. Nemačka sebi rezerviše pravo jedino na mariborski okrug. Ovog puta je ipak sa nemačke strane istaknuta izvesna rezerva po pitanju eventualnog italijanskog napada na Jugoslaviju: Ribbentrop je podvukao da glavni pravac napada treba da bude Velika Britanija.

Kako je došlo do ovakve promene u stavu Nemačke prema Jugoslaviji? Kako je moglo da od onih prijateljskih odnosa koji su se između Beograda i Berlina razvili za vreme vlade Milana Stojadinovića dođe do takvih izjava kakve su merodavni nemački faktori davali italijanskim državnicima?

Kolebljiva politika Cvetkovićeve vlade i kneza Pavla, koji su se istovremeno vezivali i za sile osovine i za Veliku Britaniju, nije ostala bez odgovarajuće ocene Rima i Berlina, koji su zaključili da bi se Jugoslavija, pri izvesnim uslovima, lako mogla naći u protivničkom taboru. A protivnički tabor, u prvom redu Britanija i Francuska, nisu više vodile politiku popuštanja nego aktivnog otpora i grupisanja snaga protiv Trećeg Reich-a. U tome smislu

su hteli da iskoriste i Jugoslaviju, nastojeći da upotrebe sav svoj uticaj i veze, a ovo se nije smelo potcenjivati. Knez Pavle je imao tesne veze sa britanskim dvorom, a on je u velikoj meri odlučivao o spoljnoj politici zemlje. On je neposredno posle posete Berlinu otputovao u London i tamo dobio najveće englesko odlikovanje (orden podvezice), koje se retko daje strancu.

Nemački diplomatski i obaveštajni aparat u Jugoslaviji dostavljao je stalno uznemiravajuće informacije o britanskom i francuskom uticaju na vladajuće krugove i 0 uspehu njihove propagande na javno mnenje u zemlji. A posebnu opasnost za nemačku politiku prema Jugoslaviji na koju se moralo naročito računati, i koja je stalno lebdela nad glavom, pretstavljalo je neraspoloženje narodnih masa protiv Nemačke. U svakom slučaju, kada je otpočeo Drugi svetski rat, došlo je do jugoslovenske deklaracije i neutralnosti u sukobu između velikih sila.

Nemačka je sve više sticala utisak da ne može sa sigurnošću računati na Jugoslaviju. Vladajući krugovi su bili u velikoj meri vezani za Veliku Britaniju, a narodne mase su bile nastrojene protiv Hitlera i nacizma. Međutim, sve do polovine 1940 godine — to jest, do pada Francuske — Nemačka nije imala ni dovoljno vremena, niti je smatrala da je čas pogodan za bliže ulaženje u rešavanie »problema Jugoistoka«.

Za Nemačku u miru, u periodu priprema za rat — dakle od Hcssbach-ovog protokola pa do napada na Poljsku — Jugoslavija je pretstavljala u prvom redu objekt od političke i naročito od ekonomske važnosti. Za zaraćenu Nemačku, Jugoslavija postaje u sve većoj meri i strategiski interesantnom teritorijom. Značaj Jugoslavije sa stanovišta njenog geografskog i geopolitičkog položaja naročito je porastao onda kada je Francuska kapitulirala 1 kada su se britanske trupe sa francuske teritorije povukle na Britanska ostrva. S obzirom na mogućnost da Velikoj Britaniji uspe stvaranje na Jugoistoku vojnog pakta, koji bi obuhvatao Tursku, Grčku i Jugoslaviju i koji bi se oslanjao na britanske trupe na Srednjem Istoku, Nemačka je smatrala da treba pristupiti »raščišćavanju« situacije na Balkanu. Prvi korak u tom pravcu pretstavljalo je rasparčavanje Rumunije. Mađarskoj je dat

veliki deo rumunske teritorije, naseljen mađarskom manjinom. Uskoro posle toga, nemačke trupe su ušle u Rumuniju, u kojoj je uspostavljen režim generala Antonescu-a.

Ubrzo zatim (oktobar 1940) južni sused Jugoslavije, Grčka, napadnuta je od strane Italije. Tako je rat prenešen na Balkan, a vojne snage sila Osovine zakoračile su u oblasti oko Jugoslavije.

Sve do jeseni 1940, Hitler je držao da će mu naredna etapa rata biti zauzeta akcijom protiv Velike Britanije. U vezi sa njom u obzir su dolazile dve velike strategiske koncepcije. Jedna od ovih bio bi pokušaj iskrcavanja na Britanska ostrva, a druga pokušaj udara protiv. Britanske imperije preko Sredozemlja, u pravcu Srednjeg Istoka, Sueskog Kanala i britanskih pozicija i imperijalnih puteva u tom delu sveta. Tek kad je postalo jasno da se, zbog pomorske slabosti Nemačke i neočekivane žilavosti britanske vazdušne odbrane, iskrcavanje ne može sprovesti, Hitler je uzeo u rasmatranje mogućnost napada na SSSR u 1941 godini. U oba ova slučaja, međutim, bilo da se radi o operacijama u pravcu Sredozemlja, bilo da se nemačka vojna mašina okrene prema SSSR-u, za Treći Reich je — strategiski posmatrano — bilo važno da jugoistočna Evropa bude pod čvrstom nemačkom kontrolom.

Ovo je Jugoslaviju stavilo u centar nemačkog planiranja, u vezi sa Jugoistokom. Ovog puta Jugoslavija je postala interesantnom — i sve interesentnijom — kao strategiski objekt. Interesovanje Berlina postalo je utoliko življim, što su francuska poverljiva dokumenta, zaplenjena prilikom kapitulacije Francuske,* ukazivala na veze između jugoslovenskih i francuskih vojnih krugova, između jugoslovenske i francuske vlade, kao i na to da je Jugoslavija, bar po svojim simpatijama, bila na strani nemačkih protivnika.

Posle pada Francuske, beogradski vladajući krugovi su naročito nastojali da opet stvore onako prisne odnose kakvi su između njih i upravljača Trećeg Reich-a postojali do početka 1939 godine.

Dokumenti francuskog ministarstva inostranih poslova, koje u Nemci 1940 godine zaplenili na stanici u La Charite-u, objavljeni ju nemačkoj „Beloj knjizi".

Jugoslavija je za Treći Reich, posmatrano njegovim očima, stvarno postala problem. Ako ostane van nemačke kontrole, ona bi mogla da posluži kao otskočna daska za kakvu akciju protiv Nemačke, i to u trenutku koji bi za Nemačku bio veoma nezgodan, kada bude zauzeta ratom u Sredozemlju ili angažovana na Istoku. Zato je, ujesen 1940 godine, Hitler zaključio da je pitanje odnosa između Jugoslavije i Trećeg Reich-a već potpuno sazrelo za rešavanje.

Za sve to vreme, dok se vrhovno rukovodstvo nemačke politike nije detaljnije bavilo Jugoslavijom, zauzeto ratom na Zapadu i njegovim političkim implikacijama, nemačka politička i nemačka obaveštajna služba u Jugoslaviji radile su punom parom. Od početka 1939 godine, a naročito od izbijanja Drugog svetskog rata, Jugoslavija je postala poprištem ogorčene borbe između dve diplomatije, dva politička uticaja i dve grupe obaveštajnih službi. Nemački politički činioci u Jugoslaviji trudili su se da zadrže što više od svog uticaja na jugoslovenske političke faktore. S druge strane, britanski pretstavnici angažovali su se da potpuno istisnu oslabljeni nemački uticaj. Sve do juna 1940 godine u Jugoslaviji je radio, u zajednici sa britanskim, i francuski diplomatsko-politički aparat, a Britancima je pomagao i aparat SAD. Italijanska linija je delimično istupala zajedno sa nemačkom, ali je u velikoj meri radila samostalno, imajući u vidu svoje specifične interese.

Obaveštajna služba Trećeg Reich-a bila je duboko upletena u neprekidni podzemni rad prema politici i prema obaveštajnoj službi zapadnih sila. Njen glavni protivnik bili su britanski obaveštajni servisi. U tom ratu, obe strane koristile su sva sredstva, uvlačeći u svoju međusobnu borbu i jugoslovenske građane i jugoslovenski državni i politički aparat, jugoslovenske vojne i političke činioce, itd. O toj će borbi biti govora posebno, ali radi boljeg razumevanja političke pozadine rada nemačke obaveštajne službe, potrebno je već ovde naglasiti da je, počev od 1939 godine, ta služba radila raznim linijama i u raznim pravcima. Nestalo je jedinstvene nemačke političke linije prema Jugoslaviji, usmerene na održavanje i jačanje beogradskog vladajućeg centra i nje-

gove koncepcije o centralističkoj Jugoslaviji. Zahvaljujući neprečišćenim stavovima političkog Berlina prema Jugoslaviji, do kojih je došlo 1939 godine, obaveštajna služba je dejstvovala izukrštanim pravcima. Ona je koristila sve mogućnosti za prodiranje u Jugoslaviju, za stvaranje mreža i veza, za pripremanje političkih akcija, itd.

Kada se Nemačka, najzad, rešila da posegne i na Grčku, u kojoj su italijanske trupe bile zaustavljene i uskoro izbačene sa grčke na albansku teritoriju, Hitler je odlučio da pristupi i rešenju »jugoslovenskog problema«. Tada su njegovi planovi na Balkanu već obuhvatali i Bugarsku. On je na ovu zemlju gledao kao na isturenu tačku svoje politike na Jugoistoku, kao na oblast koja ulazi u interesnu sferu Trećeg Reich-a, a koja se neposredno graniči sa sferom britanskog uticaja, sa Turskom i britanskim strategisko-političkim kompleksom u oblasti Bliskog i Srednjeg Istoka.

Na taj su način osovinskom — a naročito nemačkom — strategijom bile obuhvaćene sve zemlje oko Jugoslavije: Mađarska, Rumunija, Bugarska i Grčka, ne govoreći o Albaniji i Italiji. Eksponirani geografski i politički položaj Jugoslavije među ovim zemljama nalagao je stratezima Trećeg Reich-a da raščiste nejasne odnose između Trećeg Reich-a i Jugoslavije. Pri tome se, naravno, Treći Reich u svojoj brutalnoj i bezobzirnoj politici nije nimalo osvrtao ni na kakve druge momente, sem, jedino i isključivo, na svoje strategiske i političke interese. Pred sobom je uvek imao svoj osnovni cilj: prvo, dobiti rat i drugo, stvoriti poredak apsolutne nemačke hegemonije u Evropi.

b. *Struje i mišljenja u odnosima Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji*

Za Nemačku je rešenje »jugoslovenskog problema« bilo jednako zahtevu da se Trećem Reich-u obezbedi kontrola nad jugoslovenskom politikom i nad Jugoslavijom uopšte. U tom pogledu između raznih činioca nemačke politike nije bilo nikakvih razmimoilaženja ni različitih shvatanja. Razlike su se pojavile tek u trenutku kada se prišlo odlučivanju o tome na kakav način taj cilj treba postići.

Izvestan zastoj u »produbljivanju odnosa« između Berlina i upravljača buržoaske Jugoslavije, nastao posle pada Milana Stojadinovića, omogućio je da se u krugovima rukovodilaca Trećeg Reich-a i NSDAP pojave različita i međusobno često oprečna mišljenja o politici koju treba voditi prema Jugoslaviji. Različitih mišljenja je, istina, bilo i u vreme kada je sprovođena Goering-ova linija »srdačnih odnosa«, ali, tada se suprotna mišljenja nisu mogla razviti u struje, niti su se mogla pojaviti u formi koja bi tražila donošenja novih praktičnih rešenja i praktičnih političkih formulacija. Rat je potisnuo sve ostale momente u zadnji plan. Sama činjenica da je Nemačka bila svim svojim snagama angažovana u ratu, imala je za logičnu posledicu da su sva rasmatranja i svi momenti bili podvrdnuti strategiji, strategiskom činiocu.

Hitler se pitanjem Jugoslavije nije lično detaljnije bavio sve do jeseni— tačnije, do novembra — 1940 godine. Međutim, ustanove i ličnosti koje su pretstavljale vrh politike Trećeg Reich-a imale su, u tom periodu, potpuno formirana mišljenja u pogledu Jugoslavije. Ova mišljenja često nisu bila u skladu a ponekad su bila i potpuno suprotna. Kad se Hitler počeo baviti pitanjem »solucije jugoslovenskog problema«, podnošeni su mu vrlo različiti predloži. Svi su oni imali isti cilj: uspostaviti kontrolu nad Jugoslavijom i onemogućiti makakvo političko ili vojno iznenađenje za Treći Reich sa jugoslovenske strane. U pojedinostima, u taktici, u putevima, ti su se predloži, međutim, veoma razlikovali.

Pre svega, razmimoilaženja su se pojavila po pitanju, da li Jugoslaviju zadržati u njenom dotadašnjem obliku ili je za Treći Reich pogodnije njeno cepanje, pa i uništenje. Ovo je pitanje bilo tesno povezano sa shvatanjem pojedinih faktora Trećeg Reich-a o odnosima Nemačke prema savezničkoj Italiji, a zatim i prema revizionističkim zemljama evropskog Jugoistoka. Ponovo se pojavilo ono pitanje, koje je već jednom — u godinama 1936/37 — bilo rešeno: hoće li Nemačka izaći u susret revandikacijama revizionističkih suseda prema Jugoslaviji i pomagati njihovu politiku i nastojanja ili će igrati na jugoslovensku kartu i podržati, bez ikakvih izmena, integritet Jugoslavije? Hoće li Nemačka da se složi sa zahtevima raznih

svojih saveznika i dati im podrške u zahvatima jugoslovenske teritorije, ili će zadržavanje status quo-a Jugoslavije smatrati i dalje osnovnim činiocem svoje politike, jer time dobija pod svoju kontrolu čitavu Jugoslaviju, umesto samo delova njene teritorije.

Za rešenje-, koje bi značilo uništenje Jugoslavije — ili bar njenu bitnu izmenu — zalagale su se sve revizionističke sile koje su se dotle, u toku rata, već nedvosmisleno našle u nemačkom taboru. One su se pozivale na zasluge koje su stekle kao saveznice Trećeg Reich-a, isticale su svoju lojalnost prema Berlinu, optužujući istovremeno Jugoslaviju za nelojalnost, za prisne veze sa ratnim protivnikom Nemačke, pa čak i za spremnost da, čim se ukaže prilika, uđe u rat protiv Trećeg Reich-a na strani zapadnih sila.

U tome je prednjačila Italija. Ona je bila nezadovoljna odredbama mirovnog ugovora još posle Prvog svetskog rata, koje su joj onemogućile da zauzme one jugoslovenske oblasti koje su joj velike zapadne sile dodelile 1915 godine Londonskim ugovorom. Italija je podržavala ideju revandikacije prema Jugoslaviji za sve vreme između dva rata. Ona je sada smatrala da je došao moment da te revandikacije ostvari. Štaviše, u ličnosti Ante Pavelića imala je čoveka i organizaciju, kojima bi mogla da se posluži za ocepljenje Hrvaiske sa Dalmacijom od Jugoslavije i za stvaranje jedne svoje vazalne države na jugoslovenskoj teritoriji. Ona se pozivala i na izjave Hitlera i njegovoga ministra inostranih poslova, 1939 i 1940 godine, prema kojima je Jugoslavija — i to specijalno njena hrvatska teritorija — ulazila u interesnu sferu Italije, i da je o tome imao da. odlučuje isključivo Rim.

Mađarska je, nemačkom pomoći, bila već ostvarila svoje revandikacije prema Cehoslovačkoj i Rumuniji, te je smatrala da s pravom može očekivati da će joj biti omogućeno i ostvarenje njenih zahteva prema Jugoslaviji, koji su obuhvatali čitavu teritoriju Vojvodine. Ona se pri tome pozivala na savezništvo i na članstvo u Trojnom paktu.

Bugarska, koja dotle još nije bila ušla u Trojni pakt, a kojoj je Nemačka već pomogla da prisvoji u Dobrudži deo rumunske teritorije, isticala je svoje zahteve prema

Makedoniji. Štaviše, ona je priznanje tih revandikacija po-
stavila. u neku ruku, kao uslov za svoje pristupanje Trojnom paktu, dajući na znanje da od toga zavisi i njena politika prema Nemačkoj i prema zaraćenim stranama.

Italija a isto tako i Bugarska i Mađarska, imale su — pored svojih diplomatskih pretstavnika u Berlinu — još i priličan broj prijatelja među rukovodećim slojem Trećeg Reich-a. Svaka od ovih zemalja uspela je da svojom propagandom pridobije izvesne istaknute ličnosti nemačkog političkog voćstva. Pored toga, nezavisno od intenzivnih nastojanja ovih zemalja u Berlinu i aktivnosti lica koja su neposredno bila angažovana s njihove strane, u vrhu Trećeg Reich-a postojalo je dosta značajnih ličnosti koje su iz izvesnih načelnih razloga bile za produbljivanje veza sa Italijom, Mađarskom i Bugarskom, putem žrtvovanja Jugoslavije. Između ostalog, tu se pojavila i želja izvesnih nemačkih političara da podignu ugled Italije, kao osovinskog partnera i najvažnijeg saveznika Nemačke. Taj ugled je neuspehom u Grčkoj bio teško okrnjen. Prisajedinjavanje hrvatskih krajeva Italiji, dali bi joj novog potstreka i poleta.

Od nemačkih krugova koji su stajali na tim pozicijama i koji su bili neprijateljski nastrojeni prema Jugoslaviji, treba u prvom redu pomenuti krug oko ministarstva propagande. Goebbels je, iz ideoloških razloga, smatrao da treba podići ugled Italiji kao fašističke sile, a u njegovom ministrarstvu je većina vodećih funkcionera smatrala da Reich treba u svojoj jugoistočnoj politici da se naslanja na Bugare (»balkanske Pruse«) i na Mađare (»vitešku naciju«).

Dalje, u radikalnim krugovima NSDAP, oko Alfreda Rosenberga i partiskog Spoljno-političkog ureda i u formacijama SS-a, bilo je takođe mnogo tendencija za faktičnom likvidacijom Jugoslavije. Pritom je dosta važnu ulogu igrala parola o povezanosti Hrvata sa zapadnom kulturom, a pripadnosti Srba istočno-slovenskom, panslovenskom bloku. U svojim ideološkim vrhovima, SS se smatrao eksponentom stvaranja i obezbeđenja germansko-evropske zapadne kulture, njenog njegovanja i njene odbrane od svih uticaja latinsko-francuske »dekadencije« i istočno-slovenske» rasne inferiornosti:<. U ta su se shvatanja odlično mogla uklo-

piti tvrđenja o »nordiskom« ili gotskom poreklu Hrvata, zajedno sa formulom o »grudobranu Zapada« prema azijatskoj najezdi, koju su prisvajali kako Mađari tako i ustaški ekstremisti.

SS je, sem toga, bio tesno povezan sa volksdeutscherskim elementom u Jugoslaviji, jer je političko rukovođenje nemačkim manjinama u inostranstvu spadalo u njegovu nadležnost. Mada su se konkretniji planovi 0 nekakvoj »podunavskoj-nemačkoj« državi pojavili tek kasnije, ipak je već 1940 godine uticaj Volksdeutscher-a 1 njihovih SS-ovskih pokrovitelja bio usmeren u izrazito antijugoslovenskom pravcu.

Posebnu struju protivnika daljeg .opstanka Jugoslavije i pristalica ideje o njenom rasparčavanju pretstavljali su austriski nacisti. Njih je pokretala želja za proširivanjem Reich-a prema jugu, neka vrsta restitucije Austrije. Iz Beča je potekla parola o »koncepciji princa Evgenija o Reich-u«,* i t.. si. Politička nastojanja austriskih.nacista praktično su išla, u prvom redu, za priključenjem Slovenije Reich-u. U suprotnosti sa onim nemačkim strujama koje su bile prijateljski nastrojene prema Italiji, austriski nacisti su na nju gledali očima starih Austrijanaca. Oni su smatrali da Nemačka treba, pored Slovenije, da uzme i Trst i Južni Tirol, pa da tako izbije na Jadransko more. U vezi sa ovim kompleksom, postaje razumljivom i Ribbentrop-ova izjava u septembru 1940 godine, po kojoj Nemačka sebi rezerviše »Mariborsku oblast«, za slučaj da dođe do rasparčavanja Jugoslavije.

Wehrmacht je, u svojim razmatranjima odnosa sa Jugoslavijom, ostavljao po strani političke, ideološke i ostale momente koje su uzimali u obzir drugi nemački faktori. Za njega je Jugoslavija jednostavno pretstavljala strategiski zadatak, te je on na nju gledao isključivo kroz prizmu strategije. Pripremajući gigantske operacije, u kojima bi Jugoslavija pretstavljala deo zaleđa, vojni rukovodioci su smatrali da Jugoslaviju treba vojnički kon-

* Princ Evgenije Savojski, koji je bio u službi Habsburgovaca, između ostalog, uspešno se borio protiv turske najezde. Politički je nastojao da ostvari ideju o velikom nemačkom carstvu, s centrom u Beču i habsburškom dinastijom, kao centralne evropske sile.

trolisati. To znači, bili su za okupaciju Jugoslavije, pa bilo da je Wehrmacht okupira kao celinu, bilo da se tom prilikom uvaže i kakve revizionističke revandikacije. Bila im je mahom prihvatljivija alternativa da Jugoslavija bude okupirana kao celina. To bi sprečilo komplikacije koje bi mogle nastati oko deobe jugoslovenske teritorije između susednih revizionističkih zemalja. Sem toga, vojska posmatrajući Italiju čisto vojnim očima nije imala mnogo simpatija za nju. Otud ni ona nije bila sklona da Italiji dopusti stvaranje pozicija na Balkanu putem okupacije jednog dela jugoslovenske teritorije.

Službena diplomatija Trećeg Reich-a, oslanjajući se, dobrim delom, na izveštaje nemačkog poslanika u Beogradu, von Heeren-a, zauzela je stav koji je bio suprotan onim o kojima je dosada bilo reči. Ona je smatrala da je moguće diplomatskim putem, bez primene vojne sile i bez zadovoljavanja revizionističkih apetita susednih zemalja, utvrditi jugoslovenski stav prema Trećem Reich-u na dovoljno siguran način. Ministarstvo spoljnih poslova u Berlinu verovalo je da može svojom politikom stvoriti takvu situaciju, koja će za Nemačku značiti sigurnost, i sprečiti da sa jugoslovenske strane dođe do mera ili koraka u korist protivnika Nemačke. Drugim rečima, von Ribbentrop je verovao da može sredstvima diplomatije — istina, diplomatije nacističkog tipa — Jugoslaviju tako čvrsto vezati uz Nemačku, da će Treći Reich da stekne apsolutnu kontrolu nad njom, i to bez upotrebe trupa i bez mera vojnog karaktera. U osnovi ovog stava bila je i želja za sticanjem uspeha i zasluga u ostvarenju Hitlerove politike.

Gledište ministarstva spoljnih poslova naravno, nije bilo ovako formulisano zbog neke simpatije prema Jugoslaviji. Politički posmatrano, to ministarstvo — konkretno, von Ribbentrop, — smatralo je da Italiji ne treba dopustiti da zakorači, na jugoslovensku obalu Jadrana, a da treba glavnu saobraćajnu kičmu Balkana, liniju Budimpešta—Beograd—Skoplje—Solun, držati otvorenom i pod nemačkim uticajem. Suprotno stavu koji je isticao u svojim razgovorima sa italijanskim državnicima, u vreme kad je Nemačka bila zauzeta prvenstveno strategiskim problemima na Zapadu, Ribbentrop je stao na stanovište da

cela Jugoslavija spada isključivo u nemačku interesnu sferu. Italiji tu nema mesta, a takođe ni ostvarivanje mađarskih i bugarskih revandikacija ne bi odgovaralo interesima Trećeg Reich-a ako bi samo njemu mogla da pripadne cela Jugoslavija.

Pored svih ovih razloga, zbog kojih se ministarstvo inostranih poslova Reich-a protivilo ideji likvidacije Jugoslavije kao države, Ribbentrop je svoje »diplomatsko rešenje« smatrao i pitanjem ličnog prestiža, baš zbog mnogobrojnih suprotnih mišljenja drugih nemačkih faktora. Zeleo je da Hitleru donese Jugoslaviju, takoreći, na tanjiru, bez kapi krvi, bez skupih vojnih mera, bez ma i najmanjih ustupaka drugim zemljama.

U prvoj polovini novembra 1940 godine boravio je u Berlinu sovjetski ministar inostranih poslova Molotov. Tom prilikom u Hitleru je sazrela odluka o napadu na SSSR, koja je u njemu sazrevala još od početka jeseni te godine. Samim tim, rešavanje »jugoslovenskog problema« ušlo je u kritična fazu. Tada, pripremajući svoj celokupni vojni aparat za pretstojeće proširenje rata gigantskim napadom na Rusiju, Hitler je odlučio da raščisti, između ostalog, i sa Jugoslavijom. U tom trenutku pobedilo je gledište koje je zastupao Ribbenti ,p, i Hitler se saglasio sa njim.

Otstupivši radikalno od svojih ranijih izjava Mussolini-u i Ciano-u, Hitler je 18 novembra — dakle na nekoliko dana posle konferencije sa Molotovim — pozvao Ciano-a na sastanak i saopštio mu, između ostalog, da polaže najveću važnost na rešenje »jugoslovenskog problema«, pri čemu veruje da budući razvoj situacije zavisi velikim delom od držanja Beograda. Istakao je zahtev da se italijanski odnosi prema Jugoslaviji poprave. Zatim je zapitao Ciano-a, da li bi Mussolini bio sklon da se sa Jugoslavijom postigne sporazum, zasnovan na sledečim trima tačkama: garantija Osovine za jugoslovenske granice; ustupanje Soluna Jugoslaviji; demilitarizovanje jugoslovenske Jadranske obale. Hitler je dodao da veruje da se Jugoslavija za ovakav plan može pridobiti. Njoj bi se ustupio Solun, Bugarska bi dobila izlaz na more u Trakiji, Italija bi dobila sav preostali deo Grčke. Hitler

je dalje naglasio da će Nemačka u tom pravcu otpočeti razgovore sa Beogradom.*

Od tog momenta, dakle od druge polovine novembra 1940 godine, nemačka politika prema Jugoslaviji bila je usmerena na to da pridobije beogradsku vladu za jedan sporazum, po kome bi Jugoslavija, istina, ostala van rata, ali koji bi Berlinu obezbedio kontrolu nad njom. Ministarstvo inostranih poslova dobilo je zadatak da taj plan sprovede u delo. Ono je moralo naći put da Jugoslaviju privoli na vezivanje uz Treći Reich, stim da se na taj način obezbedi politička kontrola Berlina nad politikom Jugoslavije. Tako je došlo do jugoslovensko-nemačkih diplomatskih razgovora, a zatim i do konkretnih pregovora. U tim pregovorima, nemačka diplomatija je, po svom utvrđenom metodu, koristila i sva sredstva pritiska i pretnje, stavljajući u izgled mogućnost sprovođenja i koje od drugih »solucija«, ukoliko Jugoslavija ne pristane na onu koju predlaže nemačko ministarstvo inostranih poslova.

Dok su politički razgovori tekli u tom pravcu, nemačka obaveštajna služba je podupirala ovakvu spoljnu politiku, ali je istovremeno pripremala druge svoje puteve za eventualna drukčija rešenja. Ona je morala da bude spremna na svaku eventualnost.

/

* „L'Europa verse la catastrofe — Galeazzo Ciano", Milano, 1948 godine; str. 614 i dalje.

II

NEMAČKA NARODNA MANJINA U JUGOSLAVIJI

1. Istorijat i karakteristike

a. Poreklo i razvoj nemačke manjine

Za sistematski prikaz nemačke obaveštajne službe u staroj Jugoslaviji neophodno je detaljnije rasmotriti i problem nemačke nacionalne manjine, tzv. Volksdeutscher-a. Ova manjina je u politici Trećeg Reicha odigrala veoma važnu ulogu. Nemačka nacionalna manjina, dugo godina bez naročitog značaja za politički život Jugoslavije, postala je, u godinama pred rat, instrumentom politike Trećeg Reich-a, njegove penetracije i ekspanzije i njegovih nastojanja da ostvari dominantni uticaj i kontrolu u Jugoslaviji.

Na političkoj osnovi, kakvu je godinama pred okupaciju pretstavljala nemačka nacionalna manjina u Jugoslaviji, razvila je nemačka obaveštajna služba vrlo značajnu delatnost. Nemačka manjina joj je dala veliki broj agenata, a i sama je, kao celina, sa svojim organizacijama postala saradnikom obaveštajne službe Trećeg Reich-a. U kritičnom periodu, u martovskim i aprilskim danima 1941, nemačka manjina se pretvorila, gotovo u celini, u organizaciju za sabotažu i diverziju, u »petu kolonu« Trećeg Reich-a koji je oružjem napao Jugoslaviju.

U decenijama teških potresa u Srednjoj Evropi, u XVII veku, dugotrajni krvavi ratovi i uništavanja u prostoru između Balkana i Beča, u prostranim ravnicama Podunavlja, bili su opustošili krajeve preko kojih su pro-

lazile protivničke vojske. Decenijama, sa promenljivom srećom, se vodila borba između turske najezde i vojski evropskog Zapada, između Osmanlijskog carstva i »Svete rimske carevine nemačke narodnosti«. Najzad, negde na prelomu između XVII i XVIII veka, Austrija je otela od Turske ove opustošne teritorije u Panonskoj niziji. Otad počinje istorija nemačkih naseobina. Zajedno sa austriskom upravom pojavljuju se u tim zemljama i nemački kolonisti. Od početka XVIII veka nastaju u Sremu, Bačkoj, Baranji i Banatu naseobine nemačkih kolonista, predaka kasnijih Volksdeutscher-a.

Na drugom kraju Jugoslavije, u Sloveniji, nemački element se infiltrovao u slovenske oblasti mnogo ranije. Još od Srednjeg veka, od franačkih careva, vršio se tamo proces postepene germanizacije.

Na teritoriji, koja je 1918 godine ušla u sastav nove jugoslovenske države, nemačka manjina se delila na četiri grupe, različite po poreklu, po vremenu i načinu naseljavanja, po svojoj specijalnoj strukturi, po odnosu prema svom matičnom narodu, po kulturnom i privrednom razvitku, pa i po plemenskoj pripadnosti. Kada su u sastav Kraljevine SHS došli oni naši krajevi koji su do sada pripadah Austro-Ugarskoj monarhiji, veze između ove četiri grupe bile su veoma slabe ili čak nikakve. Te četiri grupe bile su:

1. Nemci u Sloveniji, cd kojih su građanski elementi bili nastanjeni u Južnoj Štajerskoj, a seosko stanovništvo u Kočevskom kraju.

2. Nemci u Bosni, naseljeni od strane Austro-Ugarske posle okupacije Bosne i Hercegovine, 1878 godine.

3. Nemačka narodnosna grupa u Bačkoj, Banatu i Baranji, koja je stvorena sistematskom kolonizacijom s određenim političkim ciljem.

4. Nemačka naseobina u tzv. Banskoj Hrvatkoj (Hrvatska, Slavonija i Srem), pri čijem su naseljavanju, u prvoj polovini XVIII veka i kasnije, igrali ulogu i uslovi feudalnog uređenja zemljišnog poseda.

Prva od ove četiri grupe, ona u Sloveniji, koja je nastala kao rezultat postepene, vekovne germanizacije, značajna je naročito po tome što je, velikim delom, bila sastavljena od gradskog stanovništva: trgovaca, zanatli-

ja, industrijalaca, intelektualaca i malobrojne aristokratije. Kroz srednji vek, a i kasnije, gradove na slovenačkoj teritoriji naseljavali su uglavnom Nemci. Slovenci su uglavnom bili seljaci, kmetovi feudalnih gospodara nemačke krvi. U XVIII veku počinje postepeno prodiranje slovenačkog elementa u gradove. No politika germanizacije je bila tako jaka da su mnoge od ovih slovenačkih gradskih porodica ponemčene. Ljubljana je, na naprimer, dobila slovenačkog pretsednika opštine tek polovinom XIX veka. Maribor, Celje, Ptuj itd. zadržali su svoj pretežno nemački karakter, kao mala nare 'nosna ostrva u moru slovenačkog seljačkog stanovništva, sve do početka ovog veka, odnosno do propasti Austro-Ugarske monarhije. Nemačka manjina u Sloveniji je rezultat ovog istoriskog razvoja, ove vekovne germanizacije.

Posebni karakter imalo je, sve do Drugog svetskog rata, nemačko naselje u Kočevju i okolini. Ono je bilo seljačko, a njegovo poreklo nije imalo veze sa poreklom nemačkog gradskog stanovništva u Sloveniji.

Druga grupa nemačke manjine, ona u Bosni, formirala se dobrim delom od potomaka austriskih činovnika, zanatlija i stručnih radnika, koji su u Bosnu došli posle okupacije 1878 godine. Ovaj element austriske narodnosti se već u drugoj generaciji dobrim delom pohrvatio. Međutim, zemaljska vlada Bosne i Hercegovine dovela je u Bosnu i izvestan broj Nemaca iz same Nemačke, naselivši ih u okolini Banjaluke, a zatim i iz Sudetskih krajeva, iz Rusije i iz Galicije. Ovi naseljenici bili su seljaci. Najzad, bez ikakve zvanične inicijative naselio se u Bosni i izvestan broj Nemaca iz Srema, Slavonije, Banata i Bačke,, koji su tražili nove mogućnosti za kolonizaciju, a naišli u Bosni na potporu i podršku austriskih vlasti.

Najveća i najkompaktnija grupa nemačke manjine bila je ona u Vojvodini. Ona je rezultat planskog nastojanja bečke vlade da na zemljištu srednjeg Podunavlja stvori, pošto su te oblasti oslobođene dugotrajne vlasti sultana, sistem snažnih kolonija nemačkih naseljenika. Na toj teritoriji, koja je delom bila pod močvarama i neraskrčenim šumama, postojale su za vreme turske vladavine, a i pre nje velike i kompaktne naseobine srpskog življa,

mada su one dobrim delom uništene i raseljene tokom • dugotrajnih ratova između Austrije i Turske.

U naseljivanju Banata i Bačke, Austrija je imala određene političke ciljeve. S jedne strane ona je u krajevima prema turskim zemljama formirala tzv. vojnu granicu, — niz naselja koja su obrazovale seljačke porodice čiji su muški članovi doživotno bili dužni da čuvaju granice austriske carevine. Svako selo pretstavljalo je četu, a veća oblast — puk. U oblastima koje sačinjavaju današnju Jugoslaviju vojnu granicu su dobrim delom formirali Srbi koji su sa svojim porodicama prebegli pred Turcima iz uže Srbije, bilo u okviru većih seoba (kao one pod patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem) bilo pojedinačno. Iza ove vojne granice, Beč je nastojao da stvori nemačka naselja. U tu svrhu, u ovu oblast su iz raznih krajeva Nemačke i Austrije preseljavani seljaci i zanatlije. Svi ovi naseljenici doveli su sa sobom svoje porodice.

Važnost ove oblasti za nemačku politiku, posmatrajući je u sklopu široke istoriske perspektive, među prvima je uočio Evgenije Savojski. Francuski princ, koga je Luj XIV odbacio zbog njegove neugledne spoljašnosti, Evgenije Savojski je stupio u službu Habsburgovaca, postao poznatim nemačkim vojskovođom i prevashodnim protagonistom ideje o formiranju Velikog Reich-a pod nemačkim vođstvom, koji bi obuhvatio Srednju Evropu i pretstavljao branu evropske civilizacije pred najezdama sa Istoka. Kasnije je kolonizacija nastavljena pod Marijom Terezijom i Josipom II, pri čemu je austriska državna uprava izlazila u susret nemačkim kolonistima svim mogućim sredstvima. Ona je nastojala da svojom politikom sprovede germanizaciju srednjeg Podunavlja, a dalji cilj joj je bio proširenje Reich-a — a specijalno habsburških zemalja — prema Jugoistoku.

U Vojvodini su, na taj način, formirana brojna i snažna nemačka naselja. Ona su tu ostala, rasuta među srpskim i mađarskim, i posle ukidanja vojne granice 1868 odnosno 1870 godine, mada je austrisko-mađarskom Nagodbom od 1868 godine Vojvodina konačno ušla u sastav ugarskog dela dvojne monarhije. Za razliku od nemačkog življa u susednom Sremu i od onog u Slavoniji, vojvođari-

ski Nemci* nisu nikada bili obuhvaćeni feudualnim poretkom. Oni su bili slobodni seljaci, ili zanatlije, a ekonomska pomoć i staranje Beča omogućili su im da budu privredno jaki i sigurni. Situacija se, istina, donekle izmenila posle Nagodba od 1868, otkada počinje sistematsko mađarizovanje V\vivođine. Ovoj politici ^uđimpešte donekle su bili podvrgnuti i Nemci ali je njena oštrica bila uperena na Srbe. Mađarski stanovnici uživali su podršku Budimpešte i postali favorizovanim elementom koji je nastojao da potisne srpski živalj.

Najzad, četvrta grupa, ona u Sremu, nastala je — isto kao i treća — posle proterivanja Turaka. U zapadnom Sremu naseljavanje je vršeno na sličan način kao u Vojvodini. Ali, tu su važnu ulogu igrali feudalni gospodari, kao naprimer, grofovi Pejačevići, Jartkovići, baroni Turkovići i drugi. Ovi su na svoje posede, koje su dobili iz ruku austriskog cara, dovlačili seljake iz Nemačke i Austrije. U istočnom Sremu, međutim, feudalni element nije igrao ulogu. Tu je stanovništvo nemačkog porekla naseljavano skoro na isti način kao u užoj Vojvodini, a naročito se učvrstilo posle ukidanja vojne granice.

Nije potrebno naročito podvlačiti da je, sve do austrisko-mađarske Nagodbe, naseljeni nemački živalj favoriziran na štetu slovenskog, a donekle i mađarskog. Posle zaključenja Nagodbe prestalo je favoriziranje nemačkog življa, a mađarizovanje je uzelo oblike državne politike. Između srpskog i nemačkog življa Vojvodine nije postojalo nikakvih naročitih veza, niti osećanja povezanosti. Ipak, pošto je i' nemački živalj bio pod pritiskom mađarske vladavine, stvorile su se, iz paralelne borbe u doba nacionalnog buđenja, izvesne političke veze između istaknutijih pretstavnika Srba — kao, naprimer, Jaše Tomića — i pojedinih pretstavnika vojvođanskih Nemaca. U to doba nije postojala nikakva animoznost između srpskog i nemačkog življa, ali nije postojala ni bliža saradnja.

* Vojvođanskim Nemcima nazivaju se Nemci u Banatu i Bačkoj, za razliku od sremskih koji su naseljeni pod drugim uslovima. Iz tog razloga se posebno govori o Vojvodini (bez Srema, dakle o Banatu i Bačkoj), a posebno o Sremu.

Nemački naseljenici u Vojvodini prviput su istupili sa jednim političkim aktom još 1848 godine, u burnim godinama »Mađarske bune«. Tada su neki banatski Nemci tražili od Beča da im postavi starešinu za sve »Dunavske Švabe« u vidu jednog »švapskog grofa«*. Međutim, ovo je ostalo usamljenom pojavom, nasuprot mnogo življoj političkoj aktivnosti vojvođanskih Srba, koji su kroz čitav XIX vek razvijali snažnu političku i kulturnu delatnost. Vojvođanski Nemci su tek 1907 godine stvorili u Vršcu nemačku stranku, — »Ungarlaendische deutsche Volkspartei« (Nemačka narodna stranka u Mađarskoj), koja je 1910 godine učestvovala na izborima za peštanski parlament, ali nije uspela da dobije nijednog poslanika. U Sremu je aktivni politički život pripadnika nemačke manjine krenuo snažnije nekako u isto vreme. U Rumi je pokrenut nemački nedeljni list, »Deutsches Volksblatt fuer Syrmien«, a 1906 godine biraju Nemci u Sremu i svog prvog poslanika za Hrvatski sabor. Najzad, 1913 godine, oni osnivaju »Savez Nemaca u Slavoniji«.

U istočnom Sremu, a naročito u gradovima gde je bio jak nemački zanatliski element, neki nedeljni listovi na nemačkom jeziku pojavili su se još krajem prošlog veka. Značajno je, međutim, da oni niukoliko nisu bili obojeni nemački-nacionalno, već su često uređivani u protivnemačkom duhu. •

U Banatu i Bačkoj izlazilo je, u godinama pred Prvi svetski rat, nekoliko nemačkih listova. Zbog pritiska mađarskih vlasti na nemađarsko stanovništvo, ovi su listovi često dolazili u sukob sa mađarskim vlastima. Mađarska uprava je uopšte nastojala da raznim sredstvima otežava organizovanje nemačke manjine u političkom smislu. Međutim, ona nije mogla da spreči njeno ekonomsko organizovanje putem zadruga, zadružnih štedionica itd.

* Kolonisti nemačke krvi, naseljeni u Vojvodini, najvećim delom su došli iz Švapske (Schwaben), nemačke zemlje koja se nalazi u južnoj Nemačkoj, između Dunava i Alpa, Švajcarske i Bavarske. Donevši svoje plemensko ime u novu postojbinu, vojvođanski Nemci su nazivani Švabama, mada je bilo među njima porodica i čitavih velikih grupa koje su vodile poreklo iz drugih nemačkih oblasti.

Iako je mađarska uprava sputavala organizovanje dru"cveno-političkog života nemačke manjine u Vojvodali, ipak je početkom ovog veka nastalo snažno oživljavanje nacionalnpg duha vojvođanskih Nemaca. Ovo je nacionalno buđenje vezano za ime Adama Mueller-Guttenbrunn-a, koji je svojim napisima, a naročito romanima, postao ocem nacionalnog šovinizma i ideje o »nemačkoj misli« među nemačkom manjinom u zemljama pod mađarskom krunom. Istina, ideja o toj »misiji« nije odmah uhvatila korena u masama nemačkih seljaka Vojvodine i Srema, već se zadržala, uglavnom, u glavama relativno malobrojne inteligencije. Ali, napisi Mueller-Guttenbrunn-a, probudivši šovinistički obojenu nacionalnu svest, izazvali su jedan proces, koji je pretstavljao pripremanje zemljišta za kasnije nacističke rasne ideje.

Prvi svetski rat izazvao je, u godinama 1914—1918, u nemačkim manjinskim grupama na teritoriji današnje Jugoslavije znatan polet nacionalne svesti, pa i pojave prepotencije. Slom Austrije i stvaranje Jugoslavije izazvali su, međutim, među Nemcima koji su postali državljanima Kraljevine SHS, raznolike reakcije. U Sloveniji i Bosni Nemci koji su dotle bili favorizirani, postali su zbunjeni, zastrašeni i zabrinuti. Među Nemcima u Hrvatskoj i Slavoniji, reagovanje na izmenjeni položaj bilo je vrlo slabo. U Vojvodini su razni nemački prvaci, koji su imali političkih dodira sa vodećim srpskim ličnostima, smatrali da će nemačkom življu u novoj državi biti možda bolje nego pod šovinistički nastrojenim Mađarima. Svakako su računali stim da će im nova država, sa neizgrađenom administracijom i neiskusnim aparatom, pružati mnogo bolje mogućnosti za organizacioni, kulturni i politički rad, no što im ga je omogućavala reakcionarna Mađarska.

Početkom decembra 1918 godine pretstaVnici nemačke manjine pokušali su, na svom sastanku u Temišvaru da istaknu, u posebnom manifestu, zahtev za samoopredeljenjem podunavskih Švaba, kao nacionalne celine u Dunavskom bazenu. Pozivajući se na pravo samoopredeljenja, kakvo proizlazi iz Wilsonovih četrnaest tačaka, oni su formulisali zahtev da se formira nekakva autonomna, ili čak samostalna, državna jedinica. Taj pokušaj nije, u

tadašnjoj situaciji, uziman u obzir ni sa koje od onih strana koje šu po ovim pitanjima odlučivale. Ni savezнички ni jugoslovenski faktori nisu hteli da se bave ovim traženjem. U osnovi banatski Nemci, s obzirom na animoznost prema Mađarima, a i iz političkog oportunizma, zauzeli su više manje lojalan stav prema novoj državi. Oni su uspeli da se uvede dvojezični postupak u državnoj administraciji i u opštinama. Nemac, ing Reinhold Hegen, postavljen je za velikog župana Temišvarske oblasti koju je Jugoslavija držala pod okupacijom. Postiglo se i otvaranje nemačkih osnovnih škola u mestima sa većim brojem nemačkog stanovništva, odnosno pretvaranje dotadašnjih mađarskih u nemačke škole.

Voćstvo stare Jugoslavije je smatralo da u pogledu Vojvodine, Mađarska pretstavlja znatnu opasnost. Nemačka je bila poražena i daleko. Mađarska je bila u neposrednom susedstvu, a njena manjina je u Vojvodini bila snažna i dobro organizovana. Otuda je, dok se granice nove države nisu konačno stabilizovale, jugoslovenska uprava blagonaklono tolerisala, pa i pomagala nastojanje nemačke manjine. Ona je želela time da stvori što dublji jaz između vojvođanskih Nemaca i Mađara, da koristi Nemce za suzbijanje mađarizacije i odbijanje mađarskih prohteva.

U drugim oblastima Jugoslavije situacija je bila drukčija. Razlozi iz kojih su jugoslovenske vlasti u prvo vreme, vodili prema Nemcima u Vojvodini politiku tolerancije, nisu postojali ni u Sloveniji, ni u Hrvatskoj i Slavoniji. Dok su u Vojvodini Nemći ranije bili u istom podređenom položaju prema Mađarima, kao i Srbi, dotle su u Sloveniji •— a delom i u Hrvatskoj — Nemci bili povlašćeni element. Naročito u Sloveniji oni su, sve do sloma Austrije, smatrani višom i kulturnijom nacijom. U Vojvodini nemačka manjina je od mađarizacije patila kao i srpski živalj. U Sloveniji su Nemci bili nosioci germanizacije. Zato je tu došlo, odmah po oslobođenju, do raspuštanja nemačkih društava, do konfiskacije njihove imovine i predaje inventara sličnim slovenačkim organizacijama. Nemački jezik je ukinut u školama u kojima je predavan. U društvenim i staleškim organiza-

cijama u kojima su Nemci držali upravu, postavljeni su komesari.

Slično je bilo i u Hrvatskoj i u Slavoniji sa Sremom. Nemački opštinski funkcioneri, po mestima u kojima je bila nastanjena nemačka manjina, otpušteni su, a tako isto i Nemci koji su bili u državnoj službi.

Mada na izborima za Ustavotvornu skupštinu, održanim u novembru 1920 godine, Nemci nisu imali pravo glasa, ipak su pojedine jugoslovenske građanske stranke — a naročito Radikalska i Demokratska — požurile da uvuku pojedine uglednije i imućnije Nemce u Vojvodini u svoje mesne odbore. Time su hteli sebi da obezbede nemačke glasove za docnije. Bogatiji vojvođanski Nemci prilagali su znatne iznose za fondove pojedinih vladajućih stranaka, pa su i time sticali njihovu blagonaklonost. Korumpirali su i novi upravni aparat, koji je Jugoslavija postavila u Vojvodini, a koji je dobrim delom bio sastavljen od političkih avanturista iz uže Srbije, eksponenata i štićenika velikosrpske klike koja je vladala u Beogradu. Sve je to vojvođanskim Nemcima ubrzo po ujedinjenju stvorilo, uglavnom, povoljan položaj. Podmićivanjem i taktiziranjem prema političkim strankama oni su mogli da postignu dosta za sebe.

Mirovni ugovori omogućili su pripadnicima nemačke manjine u Jugoslaviji da optiraju za Austriju. Međutim, vrlo se mali broj vojvođanskih Nemaca odlučio na opciju koja je povlačila iseljenje. Austrija, kakva je ostala posle mirovnih ugovora, bila je osiromašena i mala zemlja, prenaseljena i bez snage. Nasuprot tome, postojali su svi izgledi da će nemačka manjina u Jugoslaviji moći da prosperira i da se relativno slobodno razvija. Zatim, prilikom iseljenja po opciji, optanti su morali da napuste svoje posede. Seljaci, čiji su preci došli na često još neobrađenu zemlju, nisu mogli lako da se od nje odvoje i da je napuste.

Nove perspektive u životu Nemaca u Vojvodini, koji su decenijama pritisnuti mađarskim šovinizmom, pokazuje činjenica da su već 1919 godine, jedva pola godine po formiranju Jugoslavije, mogli da osnuju u Novom Sadu svoju organizaciju »Deutch-Schwaebischer Klub« (Nemačko- švapski klub). Taj je klub otvorio nemačku

štampariju i izdavačko preduzeće. Iste godine, ujesen, počinje da izlazi i nemački dnevni list »Deutsches Volksblatt«, čiji je urednik bio- bivši načelnik bosansko- hercegovačke zemaljske vlade, dr Georg Grassl. Istovremeno je u Novom Sadu otvorena i velika nemačka knjižara.

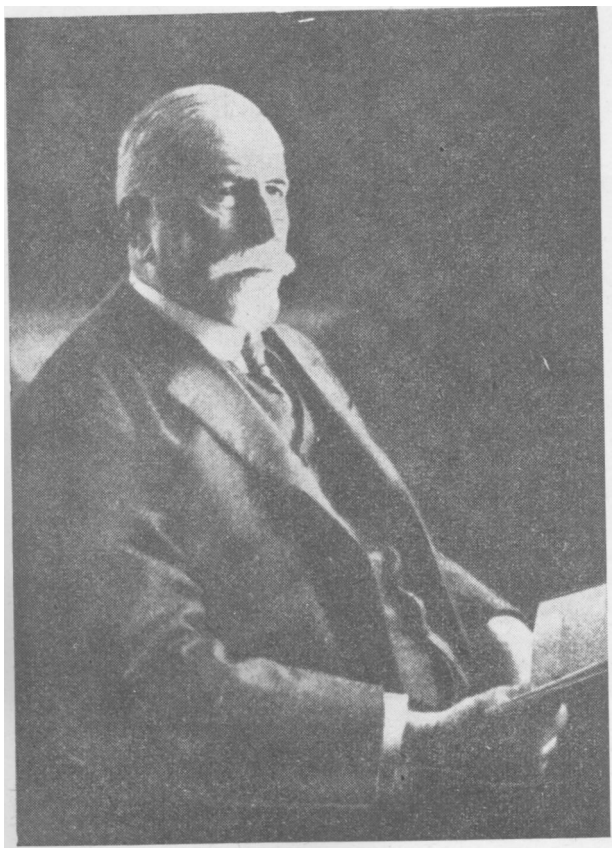
b. *Kulturbund*

U isto vreme postavilo se i pitanje formiranja jedinstvene nemačke organizacije u kojoj bi bile objedinjene sve grupe nemačke manjine u Jugoslaviji, koje su dotle imale vrlo malo međusobnog dodira. U Beogradu su stvaranju te organizacije činjene izvesne prepreke, no ne stoga što je beogradska vlada bila načelno protiv nje, već zato što se pribojavala da bi Mađari — ako se nemačkoj manjini izda ovakvo odobrenje mogli zatražiti formiranje jedinstvene organizacije i za mađarsku manjinu.

Posle dužih pregovora, uspeli su istaknuti članovi nemačke manjine, na osnovu političkih veza sa Radikalnom strankom, a uz pomoć dr Vojislava Janjića i guvernera Narodne banke Đorđa Weiffert-a (Nemca koji je još u prošlom veku postao srpskim državljaninom), da dobiju traženo odobrenje. Za nemačku manjinu pregovore su vodili dr Grassl, zatim novosadski veletrgovac Menrath, zemunski advokat dr Hans Moser, dr Kraft i drugi. Odobrenje je glasilo na osnivanje prosvetne organizacije za pripadnike nemačke manjine u Jugoslaviji, sa imenom »Schwaebisch-Deutscher Kulturbund« (Svapsko-nemački prosvetni savez). Da bi to odobrenje što sigurnije obezbedili, osnivači su pravila Kulturbund-a sastavili prema statutima Srpskog kulturnog društva »Prosvjeta« u Bosni. Sedište centrale nove organizacije bilo je u Novom Sadu. Na osnivačkoj skupštini, održanoj početkom leta 1920 godine, izabran je za prvog pretsednika Josef Menrath, a za sekretara dr Grassl.

Pošto je stvorena centrala, pristupilo se formiranju mesnih grupa, mesnih organizacija Kulturbund-a. Mesne grupe nisu bile samostalna tela već ogranci Kulturbund-a. One su bile vezane za njegove direktive, a članovi se nisu upisivali u mesne organizacije već su učlanjavani nepo-

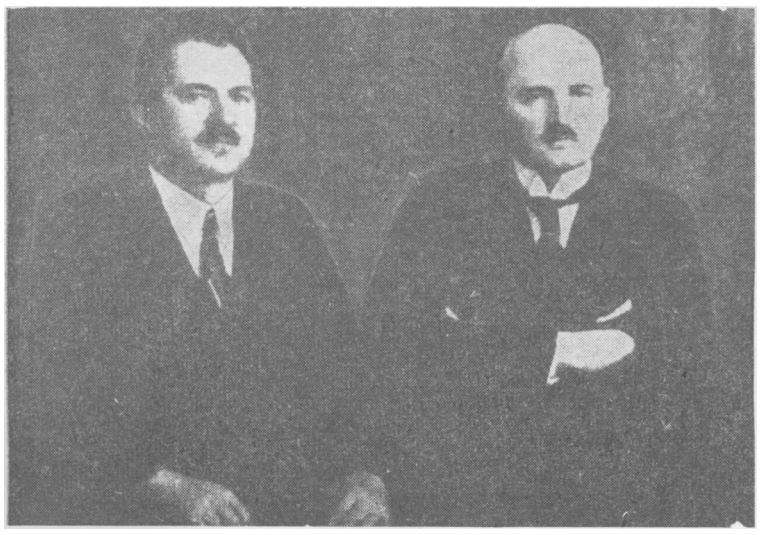
ORGANIZATOR »KULTURBUNDA«

Grassl

Po svojoj brojnosti, organizovanosti i ekonomskoj snazi nemačka manjina u Jugoslaviji pretstavljala je značajan elemenat koji je igrao veliku ulogu kao oslonac nemačke ekspanzije i kao pomagač nemačke obaveštajne službe. Prvi organizator opšte manjinske organizacije, ,,Kulturbund"-a, bio je dr Georg Grassl, kasnije jugoslavenski senator.

ISTAKNUTI RUKOVODIOCI

Moser i Kraft

Istaknuti rukovodioci „Kulturbunda" bili su dr Hans Moser, zemunski advokat koji je i sam delovao obaveštajno i dr Stefan Kraft, koji je naročito radio na ekonomskom sektoru i bio jugoslavenski narodni poslanik.

sredno u sam Savez. U Banatu se svojim organizatorskim radom na širenju i jačanju Kulturbund-a i formiranju njegovih grupa po svim mestima, u kojima je bila nastanjena nemačka manjina, naročito istakao bivši austriski generalštabni kapetan Johan Keks, veleposednik.

Organizovanje je vršeno dosta brzim tempom. Već 1921 godine postojalo je 97 mesnih grupa. Sledeće godine bilo ih je 108, 1923 — 111, 1924 — 128. Broj članova dostigao je 1924 godine 55.000. Mesne grupe formirale su svoje sekcije. Po nemačkim selima Vojvodine, one su bile praktično bez ikakvog nadzora od strane državnih vlasti. Zahvaljujući tome, a i otsustvu smišljene i planske nacionalne politike tadašnjih režima, ova organizacija je mogla da nesmetano razvija i jača nemački nacionalistički duh među pripadnicima manjine.

Međutim, svojim sve agresivnijim radom, Kulturbund je ipak izazvao reakciju jugoslovenskih vlasti. One su utvrdile da je on prešao okvire kulturnog i prosvetnog rada i da je počeo da se pretvara u političku organizaciju. Zbog toga su ga 1924 godine zabranile. U to doba njegove organizacije su, uglavnom, bile u Vojvodini, a nešto i u Sremu i Slavoniji.

Rad Kulturbund-a je zvanično ponovo odobren 1927 godine, ali i pre toga mnoge njegove organizacije su nesmetano radile, jer se lokalne vlasti nisu mnogo interesovale za sprovođenje odluke o zabrani. Prilikom zvaničke obnove Kulturbund-a, za pretsednika je izabran Johann Keks. On 'je odmah počeo da intenzivno radi na stvaranju novih organizacija i već te iste godine formirano je 29 mesnih grupa. Sledeće godine bilo ih je 51. a 1929 — 64.

Proklamacija lične diktature kralja Aleksandra sadržavala je, između ostalog, i ukidanje svih »plemenskih i verskih« organizacija. Tako je, počev od 1929 godine, Kulturbund ponovo bio formalno umrtvljen. Međutim, kao i u periodu prve zabrane, izvesne mesne grupe nastavile su svoj rad, a naročito grupe u Vršcu, Beloj Crkvi, Crvenki, Apatinu, Indiji, Novom Sadu, Petrovgradu (Zrenjaninu) itd. — ukupno njih 13. Te organizacije su zbog svog ilegalnog rada kasnije uživale u Kulturbund-u naročiti ugled.

Nemački pretstävnici, kao Kraft, Grassl, Keks i drugi, odmah su tražili da se organizacija Kulturbund-a izuzme od zabrane, odnosno da se njena pravila ponovo potvrde. Tek 1931 godine uspeli su da im ministarstvo unutrašnjih poslova odobri nova pravila, koja su omogućavala razvijanje delatnosti Kulturbund-a na čitavom području Jugoslavije. Pored opšteg kulturnog i prosvetnog rada, Kulturbund-u je ovim pravilima odobreno da se bavi i posredovanjem kod zaposlenja učenika u privredi, njihovim školovanjem, održavanjem tečajeva za opšte i stručno obrazovanje, organizovanjem pomoćnih i karitativnih akcija i skupljanjem priloga, zatim prikupljanjem, sređivanjem i objavljivanjem statističkog materijala o nemačkoj manjini, izdavanjem knjiga i časopisa, sakupljanjem dokumentarnog materijala o naseljavanju Nemaca u oblastima Jugoslavije, uređivanjem zbirki i biblioteka, itd.

Obnovljeni Kulturbund je odmah otpočeo sa intenzivnim propagandističkim radom. Opet je broj njegovih organizacija vrlo brzo rastao. Dok je 1931 godine bilo 28 mesnih grupa, sledeče godine ih je bilo 42, 1933 taj je broj porastao na 96, 1934 na 134, 1935 na 186, 1936 na 214, a 1937 na 256. Od ovog poslednjeg broja, u Banatu je bilo 55 mesnih grupa, u Bačkoj 60, u Baranji 17. u Hrvatskoj-Slavoniji sa Sremom 91, u Sloveniji 22, a u Beogradu i Bosni zajedno 11.

Za ovaj period u razvoju Kulturbunda je karakterističan veoma veliki priliv članstva. Mesne grupe su bile, po broju lica koji su obuhvatale, obimnije no ranije. Zatim, Kulturbund je u ovom periodu konačno i odlučno prešao granice Vojvodine, gde je bio nikao, i zahvatio svojom delatnošću sve krajeve u kojima je živela nemačka manjina.

Istovremeno se i sam unutrašnji rad Kulturbunda u velikoj meri razgranao. U njegovom okviru formirani su posebni savezi za pojedine grane aktivnosti: Nemački pevački savez (Deutscher Saengerbund), Savez nemačkih sportskih društava (Verband deutscher Sportvereine, skraćeno VDS), Savez nemačkih narodnih knjižnica (Verband deutscher Volksbuechereien, skraćeno VDVB), Savez nemačke omladine (Verband deutscher Jugendgrup-

pen, skraćeno VDJ), Nemački ženski savez (Deutscher Frauenverband), Savez nemačkih lekara (Deutscher Aerzteverband) itd. Svi ovi savezi su, ustvari, bili nelegalni. a pretstavljali su pravno samo vezu između odgovarajućih sekcija mesnih grupa Kulturbund-a. Pošto pravno nisu postojali, njihovo finansiranje vršeno je iz opšteg budžeta Kulturbund-a, a njihove godišnje skupštine održavane su istovremeno sa godišnjim skupštinama samoga Kulturbund-a. Rukovodioci pojedinih saveza ulazili su automatski u glavnu upravu Kulturbund-a.

Na čelu Kulturbund-a je sve do 1939 godine stajao, kao pretsednik, Johann Keks. Sekretar je bio Matz Giljum, nesvršeni student Ekonomske visoke škole, blagajnik Franz Riester, upravnik nemačke Centralne zemljišne kreditne zadruge. U upravi su igrali istaknutu ulogu još i dr. Perz, glavni urednik lista »Deutsches Volksblatt«, dr. Plautz, direktor Pučke banke u Zemunu, dr. Richard Derner, advokat u Novom Sadu, Franz Hamm, novinar, ing. Menrath, nastavnik nemačke učiteljske škole, Jakob Lichtenberger, diplomirani filozof i dr.

Od obnove, pa sve do 1934 godine, Kulturbund je neprekidno razgranavao svoju delatnost. Angažovao je stalne putujuće učitelje (Wanderlehrer) i razvijao svim pogodnim sredstvima svoju delatnost u dva osnovna pravca. Prvo, radio je na buđenju i jačanju nemačke nacionalne svesti u nemačkoj manjini koja je, dobrim delom, bila nacionalno prilično indiferentna i interesovala se samo za svoje lokalne probleme i svoje seljačko gazdinstvo. Drugo, radio je na organizovanju onih čija je nacionalna svest već bila probuđena a šovinizam dovoljno raspiren, u cilju kulturno-prosvetnog rada, ali isto tako i političkog. Uporedo sa tim išla je i ekonomska delatnost, koja se formalno odvijala van Kulturbund-a, ali kojom je, uglavnom, rukovodio isti krug ljudi.

Kao jedina organizacija nemačke manjine, koja je obuhvatala istovremeno i sve njene politički aktivne članove, Kulturbund je postao pretstavnikom Nemaca u Jugoslaviji, mada je samo jedan deo Volksdeutscher-a bio u njemu učlanjen. On je svuda istupao kao pretstavništvo Neimaca, on je rädio energično na tome da se razvije nacionalna svest, osećaj jedinstva i solidarnosti i među-

sobne povezanosti među pripadnicima nemačke manjine. On je, naročito, stalno isticao ideju o pripadništvu nemačkom narodu, nemačkoj nacionalnoj celini, čiji su sastavni deo i jugoslovenski Volksdeutscher-i.

Sve do 1934 godine, ovo nacionalno osvešćivanje i buđenje šovinizma osećalo se i ispoljavalo se više na opštem kulturnom, •/ nego na političko-organizacionom planu. Rukovodioci Kulturbund-a pripadali su većim delom starijoj generaciji, koja je prošla kroz mađarsku vladavinu i koja nije bila sklona političkom avanturizmu. Ti su ljudi bili mahom kozervativni, relativno skučenih horizonata. Oni nisu gajili nikakve preterane nade u pogledu teritorijalnog priključenja oblasti naseljenih Volksdeutscher-ima Nemačkoj ili Austriji.

Ali i takav rad kakav je pod njihovim voćstvom ostvarivan, za Jugoslaviju je bio politički važan. Njime se nemačka manjina izdvajala u neku vrstu borbene celine, koja je zauzela izvestan opozicioni stav prema slovenskim i jugoslovenskim narodima i njihovoj državi.

Dolazak nacizma na vlast u Nemačkoj, koji je u Reich-u doveo do velikih promena, starijoj generaciji koja je vodila Kulturbund nije bio- potpuno razumljiv. Rukovodstvo Kulturbunda nije u početku potpuno shvatilo o čemu se u Nemačkoj radi. Mlađa generacija, međutim, omladina nemačke nacionalne manjine, ubrzo je i sama bila snažno zahvaćena nacističkim odejama koje su iz Reich-a predirale među Nemce u inostranstvu. tako je, 1934 godine, u Kulturbund-u došlo do teških potresa, a iz kojih je, tokom vremena, iznikla nova uloga te organizacije.

2. **Nemačka manjina — instrument politike Trećeg Reich-a**

a. *VDA i VOMI*

Za razumevanje razvoja, nemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji počev od 1934 godine, neophodno je poznavati one ustanove koje su u samoj Nemačkoj vodile politiku Reich-a prema nemačkim manjinama, razbacanim

po raznim evropskim zemljama. Dok je postojala Austro-ugarska, problem posebnog političkog rada sa nemačkim manjinama koje su živele u raznim zemljalma u sastavu Habsburške monarhije, među ne-nemačkim življem, pretstavljao je stvar unutrašnje austriske politike. Od 1918 godine, dakle od raspada Austro-Ugarske i stvaranja novih država, "kojom su prilikom te nemačke manjine potpale pod razne državne suverenitete, ovo" je pitanje postalo spoljno-političkim problemom. Za Nemačku taj rad se pretvorio u sastavni deo politike ponovnog jačanja nemstva u Evropi, u okviru njenoga nastojanja da savlada posledice poraza od 1918 godine. Nemačka je nastojavala da nemačke narodnosne grupe na teritorijama koje su nekad pripadale Austro-Ugarskoj, a i u drugim delovima Evrope i sveta, veže uz sebe, gledajući u tome deo programa za ponovo uzdizanje Reich-a.

Još dok je postojala Austro-Ugarska pre 1918 godine, Beč je vodio politiku germanizacije, kojom je težio da se suprotstavi buđenju nacionalne svesti slovenskih i drugih ne-nemačkih naroda koji su se nalazili u sastavu monarhije. Pored zvanične državne politike, koja je išla za tim da održi izvesnu ravnotežu između pojedinih nacionalnosti Austro-Ugarske, favorizirajući pri tome austro-nemački elemenat, rad na germanizaciji sprovođen je i putem raznih organizacija. Naravno, te organizacije su bile pod pokroviteljstvom bečke politike koja bi je i pomagala, mada ne javno i ne isuviše upadljivo. Za one oblasti monarhije, koje su bile nastanjene jugoslovenskim življem, a prvenstveno Slovenije, od značaja su bile dve organizacije: »Deutscher Schulverein« (Nemačko školsko udruženje), čiji je zadatak bio .širenje nemačkog školstva u oblastima u kojima je bilo nemačkog življa među slovenskim stanovništvom, i »Suedmark« (Južna Krajina), sa sedištem u Graz-u, a sa radnim područjem koje se protezalo preko Južne štajerske koje je svojim zadatkom smatralo naseljavanje nemačkih seljaka u oblastima nastanjenim Slovencima, i organizovanje prosvetnog rada među nemačkim življem u tim oblastima. Ta dva društva igrala su značajnu ulogu sve do 1918 godine. Posle austriskog sloma i raspada stare monarhije, njihova se delatnost deli na unutrašnju — germanizaciju slovenskih

manjina zaostalih u Austriji — i spoljnu, tj. rad s austro-nemačkom manjinom u Sloveniji. Društva su se kasnije ujedinila pod zajedničkim imenom »Deutscher Schulverein Suedmark«, sa sedištem u Beču, a pod pretsedništvom dr Mayer-a. Nova organizacija bila je podeljena na okružne i mesne odbore, a imala je širok delokrug jednog društva sa kulturno-prosvetnim zadacima. U Koruškoj je glavni rukovodilac bio ing. Breisach, iz Celovca, a počev od 1930 godine, poslovođa društva bio je Alois Meyer-Kaibitsch.

Mada se rad društva »Deutscher Schulverein Suedmark« osećao i na teritoriji Jugoslavije, ipak je posle 1918 godine Beč izgubio onu dinamičnu snagu koju je imao do sloma Austro-Ugarske. Težište nemstva prešlo je sa preostale, male Austrije na Nemačku. Do 1918 godine Nemački Reich se malo — ili uopšte nikako- — bavio problemima nemačkih narodnosnih grupa u jugoistočnoj Evropi. Politika carskog Berlina bila je krenuta u drugim pravcima, interesi Nemačke bili su na drugoj strani, — a evropski Jugoistok bio je domen Beča i Habsburške monarhije. Međutim, posle Prvog svetskog rata slika se menja. Reich postaje maticom za sve Nemce, a manjine koje su posle 1918 godine ostale u državama, koje su dotle bile u sklopu Austougarske monarhije, postale su za Nemački Reich objektom političkog interesovanja.

Tako je u Nemačkoj, nekoliko godina po završetku Prvog svetskog rata, formirana organizacija »Verein fuer das Deutschtum im Ausland« (Društvo za nemstvo u inostranstvu, skraćeno VDA). Zadatak ovog društva bio je da održava vezu sa voćstima svih nemačkih manjina u Evropi, da bude u ličnom kontaktu sa njima putem; uzajamnih poseta i putovanja, da izdaje knjige i časopise, da osniva škole, biblioteke, društvene domove, dečja zabavišta, da organizuje svečanosti, gimnastička i pevačka društva i razne ekonomske organizacije, naprimer zadruge i štedionice. VDA nije bio zvanična ustanova, ali je uživao podršku nemačkih vlasti. Prema političkim strankama imao je neutralan stav, ali se njegovo članstvo regrutovalo mahom iz krugova nacionalno i konzervativno nastrojene buržoazije. U Nemačkoj VDA je organizovao mnogobrojne mesne organizacije koje su se bavile

proučavanjem problema Volksdeutscher-a, održavanjem veza sa njima, a naročito prikupljanjem materijalnih sredstava za njihovo pomaganje.

VDA ii »Deutsher Schulverein Suedmark« postigli su sporazum po kome je, uz dozvolu austriske vlade, Schulverein, kao celina, stupio u VDA i postao njegovim ogrankom u Austriji. VDA je na taj način delovao među nemačkim manjinama u jugoistočnoj Evropi preko dve linije: neposredno i putem svog austriskog ogranka.

Pored VDA postojao je, u sastavu ministarstva unutrašnjih poslova Reich-a, i posebni ured za nemačke manjine u inostranstvu. Zadaci tog ureda bili su slični zadacima VDA, ali je njihov obim bio Uži. Ured je, u prvom redu, radio na snabdevanju nemačkih manjina u raznim zemljama • knjigama i štampanim materijalom. Na čelu tog ureda stajao je, od 1923 ili 1924 godine, dr Hans Steinacher, austriski Nemac iz Koruške. On se još odmah posle Prvog svetskog rata istakao aktivnim učešćem u jugoslovensko-austriskim borbama oko Koruške, a zatim i veoma vidnim učešćem u raznim akcijama germanizacije, kako u Koruškoj, tako i u Gradištanskoj (Burgenland). Nemačke državne vlasti su mu omogućile da studira političke nauke, a kasnije je postavljen i za glavnog poslovođu VDA.

Pre dolaska NSDAP na vlast, VDA je legalno radio na kulturnom polju sa nemačkim manjinama u raznim zemljama, pa i sa nemačkom manjinom u Jugoslaviji. On se uzdržavao od političkog rada u užem smislu, održavao je nesmetano svoje veze sa volksdeutscherskim grupama i ograničavao svoju delatnost na kulturno-prosvetni rad. U unutrašnje politiziranje nemačkih manjinskih grupa sa kojima je održavao kontakt, VDA se nije mešao.

U prvim godinama rada, na čelu VDA stajao* je dr. Hoesch. Početkom tridesetih godina za pretsednika tog udruženja izabran je član nemačke Demokratske stranke, bivši ministar Gessler. Posle Hitlerovog dolaska na položaj kancelara Reich-a izvršena je pramena u rukovodstvu VDA. VDA je sam uklonio iz svog rukovodstva Gessler-a, koji je bio obeležen kao demokrata. Na njegovo mesto za pretsednika VDA izabran je dr.

Steinacher, dotadašnji glavni poslovođa, koji partisko-politički nije bio eksponiran. Steinacher-ov prijatelj, dr. Karl Haushofer, profesor univerziteta pribavio je za tu personalnu promenu u VDA saglasnost Hitlerovog zamenika Hess-a, koji mu je bio lični prijatelj.*

NSDAP je, odmah po dolasku na vlast, poklonila veliku pažnju Nemcima u inostranstvu, i to kako državljanima Reich-a koji su živeli u inostranstvu, tako i pripadnicima nemačke nacionalne manjine u raznim zemljama. Dok je za nemačke državljane u inostranstvu stvorena posebna organizacija NSDAP, već pomenuta Inostrana organizacija nacističke stranke (Auslandsorganisation der NSDAP, skraćeno AO NSDAP), dotle je za politički rad sa Volksdeutscher-ima obrazovan »Savet za Volksdeutscher-e« pri vrhovnom partiskom rukovodstvu, dakle u Hess-ovom aparatu. Članove tog saveta postavljao je Hess.

VDA je i dalje ostao nezvaničnom organizacijom, pa i nepartiskom. Savet za Volksdeutscher-e, međutim, bio je ustanova NSDAP, mada nije bio u punom smislu sastavni deo same partiske organizacije. Na čelo Saveta postavljen je profesor Karl Haushofer. Među njegovim istaknutim članovima treba pomenuti pretstavnika Buero-a Ribbentrop, dr. Albrecht-a Haushofer-a (sina profesora Haushofer-a); pretstavnika Hess-ovog štaba, Brockhausen-a; pretstavnika ministarstva unutrašnjih poslova Reich-a, državnog sekretara dr Stuckart-a; pretstavnika ministarstva prosvete Reich-a, savetnika ministarstva von Cursell-a.

Savet za Volksdeutscher-e imao je i svoj izvršni organ, »Volksdeutsche Mittelstelle«, skraćeno VOMI. Ime ovog organa znači »Ustanova za vezu sa Volksdeutscher-ima«, ili »Ustanova za posredovanje u volksdeutscherskim pitanjima«. Po svoj je prilici ovo ime, koje i na nemačkom nije dovoljno jasno i precizno, namerno izabrano da bi se iza ove neodređene firme skrio pravi cilj ustanove. A taj cilj bio je politički rad sa Volksdeut-

* I sam Haushofer je aktivno radio na volksdeutscherskim pitanjima. On je bio naročito poznat kao eminentni pretstavnik pseudonauke o političkoj geografiji, tzv. geopolitici, koju je osnovao švedski naučnik, profesor Kjeilen.

scher-ima i dirigovanje politikom nemačkih nacionalnih manjina u Evropi.

Na čelu VOMI stajao je pomenuti von Cursell, stari član NSDAP, major SS-a, lično blizak Reichsleiter-u Rosenberg-u. Dužnost poslovođe VOMI vršio je, do 1938 godine, Austrijanac dr. Franz Wehofsich, nacista koji je 1934 prešao u Nemačku, napustivši svoj položaj asistenta na univerzitetu u Graz-u. Pored njega istaknuti saradnik VOMI-a bio je u to doba još jedan Austrijanac iz Graz-a, dr. Heinz Capra, takođe član NSDAP i SS.

VOMI u svome svojstvu izvršnog organa Saveta za Volksdeutscher-e pretstavljao je prema VDA neku vrstu političkog rukovodioca. Ovaj Savet je formalno bio glavni organ za usmeravanje nemačke politike prema manjinama u inostranstvu, pa mu je stoga i bila poverena kontrola nad radom VDA. Tu je kontrolu, međutim, vršio VOMI. Tokom vremena se, u odnosima između ovih raznih organizacija i tela, sve više učvršćivala vodeća uloga VOMI, kao političko-direktivne ustanove. VDA je, sa svojim velikim aparatom i svojim mnogobrojnim vezama, sve više padao pod VOMI-ov politički uticaj i postepeno se pretvarao u kamuflažu za politički rad.

U to vreme pitanjima Volksdeutscher-a bavile su se u Trećem Reich-u — u smislu nastojanja svih mogućih organizacija za proširivanjem svojih nadležnosti — i razne druge organizacije i ustanove. Tako je, između ostalih, Hitlerova omladina imala svoj posebni ured za volksdeutscherska pitanja i održavala je veze sa omladinom nemačkih manjina u inostranstvu. Tim uredom rukovodio je Austrijanac Theo Stadler, koji je u. toj svojoj funkciji bio neposredno vezan za vođu nemačke omladine, Baldur-a von Schirach-a. U organizaciji Hitlerove omladine radom sa omladincima nemačkih narodnih manjina u inostranstvu bavio se i Paul Minke, rukovodilac škole za više omladinske funkcionere. On je sarađivao sa Stadler-om i dovodio u svoju školu i na njene kurseve istaknute omladince iz Volksdeutscherskih grupa.

Sa Volksdeutscher-ima je radilo i Rukovodstvo za sport, posebno nadleštvo Reich-a, koje je upravljalo nemačkim sportom. U tom nadleštvu je postojao posebni referent, grof von der Schulenburg, za održavanje veza

sa gimnastičkim i sportskim društvima nemačkih nacionalnih manjina u inostranstvu. Preko njega pružana je pomoć tim društvima i vršeno usmeravanje njihove delatnosti prema principima nemačkog sporta.

Nacional-socijalizam je smišljenim radom delovao naročito na omladinu volksdeutscherskih grupa u Evropi i počeo je ubrzo da izaziva u tim grupama potrese. Kako je to izgledalo među jugoslovenskim Volksdeutscher-ima i kako se u njihovim organizacijama odrazio uticaj nacizma, biće rasmotreno malo kasnije. U samom rukovodstvu VDA ie, međutim, u vezi stim došlo do dubokih razmimoilaženja.

Steinacher, koji je čitav niz godina vodio VDA, nije odgovarao nacistima, jer nije bio za radikalnu liniju. On nije bio za to da rad sa manjinama dobije otvoreni politički karakter i jasno nacističko obeležje. Mešanje čisto partiskih ustanova i unošenje čisto nacističkih načela u volksdeutscherske grupe i njihove organizacije moralo bi, po njegovom mišljenju, dovesti te grupe u nerešiv sukob sa vlastima države u kojoj žive. On je smatrao da NSDAP može delovati među Volkseutscher-ima, ali se među njima ne sme pojavljivati kao isključivi i totalitarni politički pokret. Nacisti nisu uvažavali ovakvo obzire zbog kojih je Steinacher proglašen pobornikom tzv. umerene linije.*

Interesantno je da su Steinacher-ovo gledište delili i izvesni istaknuti nacisti, članovi aparata koji se bavio pitanjem Volksdeutscher-a, kao što su dr Wehofsich, dr Capra, Stadler, Minke i drugi. Haushofer-i i Cursell pokušali su da nađu kompromis između tog gledišta i nacional-socijalističkih partiskih krugova, koji su tražili radikalnu nacističku liniju u politici prema manjinskim grupama u inostranstvu. Borbu protiv Steinacher-a, kao eksponenta i glavnoga pobornika umerenije linije, vodio je, u prvom redu, Heydrich koji je tada bio šef partiske obaveštajne službe SD-a, a kasnije — od 1939 — stajao na čelu glavne Uprave bezbednosti Reich-a — RSHA. Heydrich je na pitanje Volksdeutscher-a gledao ne samo sa ideološke, već i

* Sam Steinacher nije postao članom NSDAP, jer je bio tražio da mu se prizna članstvo od pre „Anschluss"-a, kada je pomagao ilegalne naciste u - Austriji, a taj zahtev partiski forumi nisu usvojili.

sa praktične partisko-političke strane. On ie svoj SD smatrao izvanrednim instrumentom velikonemačke politike, u smislu SS-ovskih ideala. Polazeći od ovih idejnih postavki, on je u Volksdeutscher-ima gledao istaknute predstraže nemstva, preko kojih NSDAP, a naročito SS sa svojim SD — može da prenese politiku nemačko-nacističkog imperijalizma daleko van granica Reich-a, pravcima kojima se kreće i ekspanzionizam »Velike Nemačke«. Zato su Heydrich i Himmler nastojali, da uzmu u svoju nadležnost čitavu aparaturu za rad sa Volksdeutscher-ima i da je ugrade u SS. Oni su ovo područje rada smatrali vrlo važnim i značajnim domenom koji je otvarao široke mogućnosti za ostvarenje njihovih ambicioznih političkih planova.

Ovaj je sukob u Nemačkoj rešen 1937 godine. Hess je tada, najzad, popustio pod pritiskom Himmler-a i Heydrich-a. Steinacher je otpušten. Na čelo VDA došao je dr. Karl Haushofer, a za poslovođu je postavljen Paul Minke. VOMI je prešao potpuno u ruke SS-a. Na njegovo čelo postavljen je SS-ovski general Werner Lorenz, raniji viši vođa SS-a i policije u Hamburgu. Za šefa njegovog štaba (pomoćnika) naimenovan je SS-ovski pukovnik dr Behrends, jedan od najbližih Heydrichovih saradnika.* Savet za Volksdeutscher-e, iako je na papiru postojao i dalje, ustvari se bio ugasio.

Sada je VDA bio potpuno podređen VOMI-u, koji je postao jedinim telom koje je određivalo politiku prema Volksdeutscherima. On je VDA-u davao direktive, potpuno zaobilazeći pri tome profesora Haushofer-a. Ovaj je, uostalom, 1941 godine podneo ostavku, pošto je godinama bio samo figura, bez ikakvog uticaja. Posle Hess-ovog leta u Englesku, 1941 godine, Haushofer je uhapšen i neko vreme držan u konfinaciji. Po drugi put uhapšen je 1944 godine, posle atentata na Hitlera. 1946 godine, kada je trebalo da svedoči, kao svedok optužbe u nuernberškom procesu glavnim zločincima Haushofer je izvršio samoubistvo. Posle njegove ostavke, 1941 godine, za pretsednika VDA postavljen je Lorenz-ov pomoćnik dr Behrends.

* Dr. Behrends je kasnije, u toku rata, neko vreme bio najviši policiski rukovodioc u okupiranoj Srbiji.

VOMI se od male političke organizacije pretvorio u veliki aparat sa mnogobrojnim službenicima i veoma širokom delatnošću. Kada je formirano vrhovno voćstvo SS-a, sa svojih dvanaest glavnih uprava, VOMI je postao jednom od njih. Tako je i formalno ušao u red vrhovnih SS-ovih ustanova.

Sve do »Anschluss«-a, situacija u Austriji bila je ona ista kakva je stvorena ulaskom »Deutscher Schulverein Suedmark«-a u VDA. Punomoćnik VDA u Austriji, koji je odatle rukovodio radom sa Volksdeutscher-ima, bio je Felix Kraus. Pored njega značajnu ulogu igrao je i dr Ronneberger koji je izdavao politički časopis »Volkstum im Suedosten« (Narodnost na Jugoistoku). Oko Ronneberger-a formirao se čitav radni aparat koji je obrađivao probleme Jugoistoka Taj rad bio je od političke, ali i od obaveštajne, važnosti za Treći Reich. Sem toga je u radu VDA u Austriji uzimao učešća i kasniji Gauleiter i namesnik Reich-a u Salzburg-u, dr Friedrich Rainer, koji je posle »Anschluss«-a, uz sticanje gauleiterskog položaja, postao jednom od najznačajnijih ličnosti među austriskim nacistima. Krajem 1941 godine, on je postavljen za Gauleiter-a i namesnika u Koruškoj i za šefa nemačke civilne uprave u okupiranim područjima Koruške i Kranjske. U septembru 1943 godine, on, najzad postaje Najvišim komesarom »Jadranskog Primorja« (operativna zona »Adriatisches Kuestenland«).

Priključenje Austrije je znatno pojačalo uticaj Nemačke u zemljama Jugoistoka. Samim tim je znatno ojačao i položaj nemačkih manjina u tim zemljama. Manjine su prestale da zasnivaju svoje zahteve na međunarodnim ugovorima o zaštiti manjina. One su se sada oslanjale isključivo na Hitlerov Reich i na njegovu snagu. U manjinskim nemačkim grupama svih zemalja, a naročito u jugoistočnoj Evropi, SS i njegov SD imali su neobično veliki uticaj. Vodeći ljudi volksdeutscherskih grupa bili su direktno vezani za aparat SS-a, a primali su instrukcije od VOMI-a, sastavnog dela vrhovnog SS-ovskog rukovodstva.

DIRIGOVANJE IZ NEMACKE

Lorenz

Nemačkom manjinom se dirigovalo iz Nemačke. Ona se sve više pretvarala u instrument politike Trećeg Reich-a. Glavna ustanova, preko koje je vršeno ovo direktivno uticanje na sve volksdeutscherske grupe u Evropi, bila je SS-ovska „Volksdeutsche Mittelstelle" (VOMI), na čijem je čelu stajao SS-ovski general Werner Lorenz. Na slici: Lorenz u krugu svojih saradnika. Iza njegovog desnog ramena, rukovodilac Volksdeutscher-a u Hrvatskoj i Slavoniji Branimir Altgayer.

b. Nadziranje i političko organizovanje nemačke narodnosne grupe

Ova zbivanja u aparatu kome je bio zadatak održavanje veze sa nemačkim manjinama u inostranstvu, pretstavljala su samo spoljni i vidljivi simptom dubokih unutrašnjih promena koje je nacional-socijalizamiuneo u problem odnosa Reich-a prema nemačkim narodnosnim grupama po raznim zemljama. Organizovana delatnost na političkom aktiviziranju i naciziranju volksdeutscher-skih grupa, a naročito njihove omladine, ubrzala je proces koji bi se — po svoj prilici — razvijao i bez ovih dirigovanih i smišljenih nastojanja. Ali, da tih nastojanja nije bilo, taj bi se proces odvijao svakako sporije i manje burno. Dinamika nacional-socijalizma, ideja o dominaciji Nemaca u Evropi i svetu, o rasnoj -supremaciji, o nemstvu kao nosiocu kulture, kao elementu sa ogromnom istoriskom misijom itd. pala je u volksdeutscherskim grupama na plodno tie. Njive za to seme bile su uzorane dotadašnjim radom volksdeutscherskih organizacija, a u Jugoslaviji delatnošću Kulturbund-a.

U Kulturbund-u, a i u onom delu nemačke manjine u Jugoslaviji, koji nije u njega bio učlanjen — pojavilo se 1934 godine komešanje koje je otada stalno raslo. Mnogi mlađi članovi počeli su u sve jačoj meri prigovarati rukovodstvu Kulturbund-a, da ga vode kao neku vrstu zabavnog društva, a ne kao organizaciju za »zaštitu nemačke narodnosti«. Ovi prigovori su potkrepljivani svim mogućim argumentima. Tako je, naprimer, isticano da se ne vrši propaganda za povećanje nataliteta, da se n© radi na premošćivanju jaza između katoličkih i protestantskih Volksdeutscher-a, da se ne vodi računa o> siromašnim pripadnicima manjine itd. Nezadovoljni elementi optuživali su upravu Kulturbund-a da se pretvorila u skup birokrata, koji primaju dnevnice i nagrade i zainteresovani su jedino za to da se održe na vrhu narodnosne grupe. U omladinskom savezu Kulturbund-a ova aktivna kritika i nezadovoljstvo izraženi su i time što je, umesto kandidata koga je istakla uprava Kulturbund-a, za rukovodioca volksdeutscherske omladine izabran Jakob Lichtenberger, jedan od nezadovoljnika.

Rascep u organizaciji se sve više produbljivao. Na jednoj su strani bili mladi ljudi, zahvaćeni nacional-socijalističkom ideologijom, a naročito idejom nacionalne solidarnosti Nemaca. U drugom taboru bili su rukovodioci Kulturbund-a, koji su nastojali da zadrže upravu u svojim rukama i da spreče dolazak novih struja na čelo narodnosne grupe. Tako je, naprimer, rukovodstvo Kulturbund-a pokušalo da smeni omladinskog starešinu Lichtenberger-a, što je dovelo do sukoba i fizičkog obračunavanja u Novom Sadu i u drugim mestima. U Pančevu se, oko lekara dr Jakoba Awender-a, člana uprave Kulturbund-a, formirala grupa mlađih Volksdeutscher-a, sastavljena mahom od mladića koji su studirali u Nemačkoj i koji su odande doneli nacističke ideje. Awender je u Pančevu izdavao i svoj list, »Volksruf« (Narodni poklič). Od pripadnika njegovog kruga, koji je sebe nazivao »bratstvom za obnovu Svapsko-nemačkog Kulturbund-a«, najistaknutiji su bili Gustav Halwax, Fritz Metzger, Jakob Roegler, Hans Thum, i drugi.

Zbog svog programa »obnove« Kulturbund-a, ova grupa nezadovoljnika dobila je naziv »Erneuerer« (Obnovitelji), a njihov pokret je nazvan »Erneuerungsbewegung« (Pokret obnove). »Obnovitelji« su pokušali da prigrabe upravu Kulturbund-a, ali je grupa starih rukovodilaca bila još toliko jaka da se tome pokušaju s uspehom oduprla. Staviše, Awender i njegovi glavni saradnici Halwax i Thurn privremeno su isključeni iz Kulturbund-a. Okupljeni oko »Volksruf«-a, oni su pokrenuli odlučnu akciju sa ciljem miniranja voćstva Kulturbund-a odozdo, putem prodiranja u mesne grupe, u pojedine saveze Kulturbunds itd. Njima se pridružio i Lichtenberger.

Kako je korišćena sloboda rada, koja je tada bila data nemačkoj manjini u Jugoslaviji, vrlo drastično pokazuje volksdeutscherska proslava stopedesetogodišnjice naseljavanja Crvenke i Novog Vrbasa, održana 1935 godine. Na proslavu je došao iz Nemačke pretstavnik VDA, dr Luig, sa još nekim drugim nacističkim funkcionerima. Što je najvažnije, njoj je prisustvovao i tadašnji Gauleiter Saar-a, Buerkel, koji je u visokim nacističkim krugovima važio kao specijalista za prisajedinjenja. Buerkel je na proslavi održao veliki govor. On je učestvovao i u poku-

Keks *Lichtenberger*

U „Kulturbundu" su se postepeno oformile dve struje, jer mnogi mlađi Volksdeutscher-i nisu bili zadovoljni brzinom naciziranja nemačke manjine koje je vršeno preko „Kulturbunda". Otuda su ovi elementi nazvali rukovodeći kadar „Kulturbunda" — „konzervativcima", a sebe „obnoviteljima" smatrajući da su samo oni, kao ortodoksni nacisti, pozvani da vode „Kulturbund *. Glavna ličnost konzervativaca bio je dugogodišnji pretsednik „Kulturbunda", Johann Keks, a jedan od najagresivnijih mlađih funkcionera bio je šef volksdeutscherske omladine, Jakob Lichtenberger.

šaju mirenja između dva krila Volksdeutscher-a, koji je preduzeo[1] dr Luig. Međutim, taj se pokušaj razbio o nepopustljivost dr Awender-a.

Ujesen 1935 godine izabrana je nova uprava Kulturbunds, na čelu sa starim pretsednikom Kulturbund-a, Johann-om Keks-om. Ubrzo posle toga doneta je načelna odluka o reorganizaciji, kojom je grupa starih rukovodilaca želela da učvrsti svoj položaj i onemogući njegovo miniranje. Da bi to postigla, ona je u Kulturbund-u zavela metode koji nisu bili daleko od nacističkih, a čitava reorganizacija dobila je ime »novi red« (Neue Ordnung). »Obnovitelji« su iz Kulturbund-a isključeni.

»Novi red« je, pre svega, proklamovao da nijedan član Kulturbund-a, u ostvarenju svojih članskih prava i dužnosti, ne može istupati kao pripadnik kakve političke stranke ili struje, niti isticati u svom radu kakav posebni politički program. Dalje, nijedan član Kulturbund-a za svoj rad u ovoj organizaciji nesme primati niti izvršavati direktive lica koja, u smislu pravila oganizacije, nisu nadležna za davanje direktiva. »Obnoviteljski pokret« proglašen je ilegalnom političkom organizacijom. Svi stručni savezi u okviru Kulturbund-a su ukinuti, a umesto njih stvoreni su, kao otseci glavne uprave Kulturbund-a, naročiti uredi (Stellen), kojima je uprava postavljala rukovodioce (Leiter). Ovi su rukovodioci opštili sa odgovarajućim stručnim otsecima mesnih grupa isključivo preko pretsednika te mesne grupe, a u ime glavne uprave Kulturbund-a. Isto tako je i rukovodioce pojedinih stručnih otseka i sekcija u mesnim grupama postavljao sada upravni odbor grupe, a sekcije su izgubile samostalnost. Glavna uprava Kulturbund-a prisvojila je sebi ovlašćenje da suspenduje i razrešava funkcionere mesnih grupa, koji bi pokušavali da ometaju ostvarenje »novog reda« i njegovo sprovođenje, kao i da ukine mesne grupe koje se sa »novid redom« ne bi složile.

Sve mesne grupe imale su glavnoj upravi da podnesu pismenu izjavu, kojom se časnom rečju obavezuju da prihvate »novi red«, da ga savesno sprovode i da ubuduće poštuju sve naredbe glavne uprave i suzbijaju svaku zlonamernu kritiku njenog rada. Mesnim grupama je zabranjeno čitanje i širenje lista »Volksruf« u prostorijama

i na sastancima grupe. Najzad, izbor mesnih uprava i funkcionera mesnih grupa podvrgnut je kontroli i potvrdi glavne uprave, bez čije saglasnosti izabrana lica nisu smatrana legalnim funkcionerima.

Po »novom redu« izvršena je teritorijalna podela područja Kulturbund-a na župe (Gau), a ove su podeljene na okruge. Četiri do osam grupa činilo je okrug. Okružne rukovodioce postavljala je glavna uprava. Prema planu podela na župe izvršena je na sledeći način: Slovenija, Slavonija— Baranja, Srem, Južna Bačka, Severna Bačka, Južni Banat i Severni Banat. U Bačkoj je bilo osam okruga, u Banatu tri, u Slavoniji devet i u Sremu četiri. Beograd je pretstavljao posebni okrug. Na čelo svake župe, glavna uprava je postavila župskoga rukovodioca (Gauleiter).

Kao što se iz ovog izlaganja o »novom redu« vidi, cilj reorganizacije bio je da glavna uprava — ili, kako je nazivana,. »Savezna uprava« — sprovede centralističku kontrolu nad čitavom organizacijom. Svrha kontrole bila je suzbijanje tendencija mlađih i radikalnijih elemenata koji su bili potpuno inficirani nacizmom. Glavnoj upravi je naročito bilo stalo do toga da ovim elementima onemogući osvajanje pozicija preko izvesnih mesnih organizacija ili omladinskih sekcija. Međutim, ideje nacizma su već u velikoj meri zahvatile članove Kulturbund-a. To se vidi i po tome, što je niz mesnih grupa odbio da potpiše zatraženu izjavu lojalnosti. Ovakve mesne grupe glavna uprava je ukidala. Štaviše, ona se preko dr Grassl-a — koji je bio postavljen za senatora — obraćala i upravnim vlastima za pomoć radi sprovođenja u delo svojih odluka 0 raspuštanju neposlušnih grupa.

Energični rad uprave Kulturbund-a izazvao je snažan priliv članstva i formiranje novih mesnih grupa. Krajem 1936 godine, Kulturbund je i pored ukidanja izvesnog broja grupa obuhvatao 62.000 članova.

Period između 1935 i 1939 godine, u radu Kulturbund-a, karakterišu odlučna nastojanja njegovog konzervativnog rukovodstva da svakako zadrži vodeće položaje 1 upravu organizacije. S druge strane, u istom tom periodu mlađe i nacistički nastrojene snage neprekidno nastoje da preuzmu organizaciju od starog rukovodstva. Dolazilo je

SCHWAEBISCH-DEUTSCHER KULTURBUND

OSNOVAN 1920
ZABRANJEN 1924

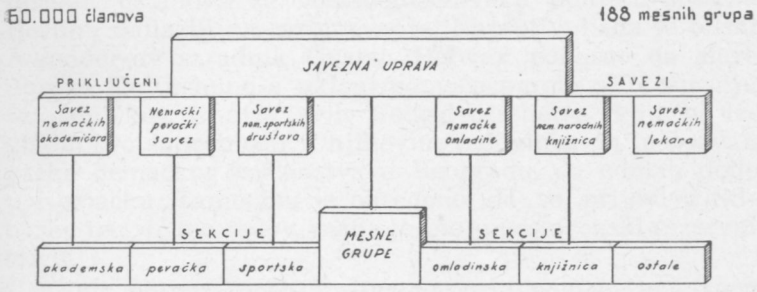
OBNOVLJEN 1927
ZABRANJEN 1929

ODOBREN 1931

ORGANIZACIJA DO 1935

1935:
60.000 članova

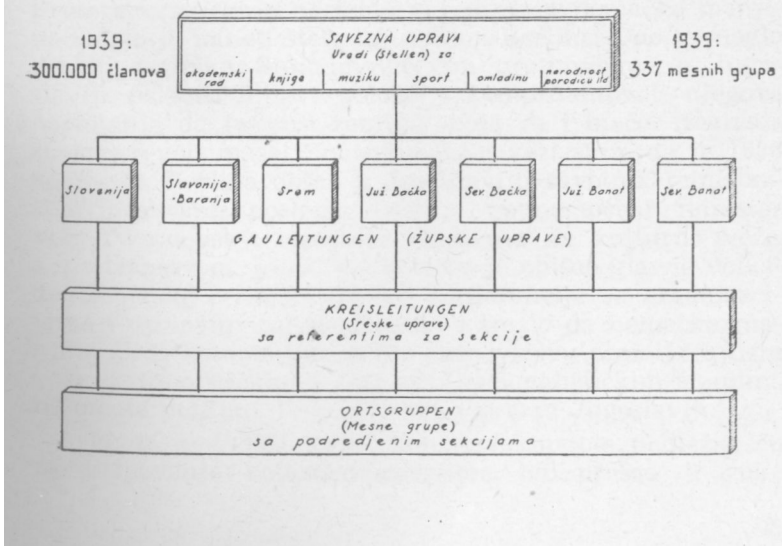
1935:
188 mesnih grupa

„NOVI RED" — 1935 - 1939

1939:
300.000 članova

1939:
337 mesnih grupa

i do izvesnih rascepa na terenu. U Slavoniji je volksdeutscherski rukovodilac Branimir Altgayer osnovao čak i konkurentski savez. Pored svega, sva nastojanja da se stara garnitura na čelu sa Keks-om ukloni ostala su bez uspeha.

Mlađe i beskompromisne nacističke elemente u volksdeutscherskim krugovima naročito je iznenađivala činjenica da je VOMI — kao i ranije VDA — podržavao staru upravu. S^i pokušaji »obnovitelja« i njima sličnih, da se oslobode grupe starih rukovodilaca uz intervenciju nemačkih ustanova za volksdeutschersku politiku nisu u Berlinu nailazili na razumevanje. Naprotiv, kada je bliski Awender-ov saradnik Gustav Halwax pokušao da stare uprave Kulturbund-a ukloni pomoću parole o formiranju »zajedničkog fronta« svih Volksdeutscher-a, koji bi izgladio sve suprotnosti u njihovim redovima, on je pozvat, preko nemačkog poslanstva u Beogradu, da odmah dođe u Nemačku. Tamo mu je naređeno da se prijavi u SS-ovske trupe, kao redov, mada je bio jugoslovenski rezervni oficir.

Ova pojava, neobjašnjiva na prvi pogled, ima svog dubokog značaja. U vreme ovih događaja, Reich je vodio prema Beogradu politiku pridobijanja. Na vladi je bio Stojadinović, koga je Berlin smatrao svojim prijateljem. Preterano isticanje nacizma u redovima nemačke manjine moglo je naneti štete toj politici Berlina. Ono je moglo pružiti podršku Stojadinovićevim protivnicima u Jugoslaviji, oslabiti njegov položaj i kompromitovati njegova nastojanja da fašizira zemlju, koja su i inače izazivala snažan revolt masa. Značajno je, u vezi stim, da je 1938 godine iz Berlina došao u Jugoslaviju savetnik ministarstva inostranih poslova, kasnije opunomoćeni ministar von Twardovsky, načelnik odeljenja za kulturne fveze s inostranstvom. Von Twardovsky je obišao glavne volksdeutscherske centre i održao konferencije sa organizacijama i njihovim rukovodiocima i tražio da nemačka manjina glasa kompaktno za Stojadinovićevu zemaljsku listu i da ekstremističkim i nemačko-nacionalističkim istupima ne ometa politiku Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji.

Mada je VOMI, zajedno sa celokupnom nadležnošću za dirigovanje Volksdeutscher-ima, bio prešao u ruke

SS-a, ipak je SS smatrao neoportunim da se preteranim radikaliziranjem rukovodećih elemenata među jugoslovenskim Volksdeutscher-ima ometaju nemački politički planovi u odnosu na Jugoslaviju. S obzirom na tadašnje stanje odnosa između Trećeg Reich-a i beogradskih upravljača, SS-ovsko vrhovno rukovodstvo nalagalo je sebi — a time i Volksdeutscher-ima — izvesne rezerve. Osim toga, držanje Berlina prema unutrašnjim sporovima jugoslovenskih Volksdeutscher-a imalo je još jedan cilj: pritisak na rukovodilačku garnituru nemačke manjine u Jugoslaviji.

Ta garnitura, kojoj su pripadali najugledniji ljudi manjine i koja je kontrolisala i snažne volksdeutscherske ekonomske organizacije nesumnjivo je među članovima manjine, seljacima i zanatlijama, uživala mnogo više ugleda nego mladi ekstremisti. Ovi su seljačkim volksdeutscherskim masama bili nepoznati, nisu imali kod njih autoriteta i ugleda. Izgubiti, eventualnim favoriziranjem »obnovitelja« i sličnih elemenata, najuglednije vrhove nemačke manjine u Jugoslaviji, pretstavljalo bi za politiku vršenja uticaja na tu manjinu nesumnjivo znatan gubitak. Za Treći Reich je bilo korisnije da se ta grupa starih rukovodilaca pridobije pogodnim sredstvima za saradnju i natera na poslušnost, nego da se pretvori u neprijatelja koji bi mogao da se suprotstavi eventualnom mladom i radikalnom voćstvu.

Berlin je, međutim, držao otvorenom mogućnost da jednog dana ipak odrekne podršku konzervativnoj rukovodilačkoj grupi i da se VOMI i ostale nemačke ustanove odluče da pomažu »obnovitelje«. Tako je Treći Reich imao mogućnost da vrši pritisak na staru rukovodilačku grupu na čelu sa Keks-om i da je primora na prihvatanje one političke linije koja je odgovarala politici Berlina u konkretnom trenutku i koja je omogućavala nacifikaciju Kulturbund-a, a da pri tom prvobitni nosioci nacističkih ideja u njegovim redovima ne budu postavljeni na njegovo čelo.

Berlin je pravilno ocenio da se kod velikog broja konzervativnijih rukovodilaca nemačke manjine u Jugoslaviji radi, u prvom redu, Oi zadržavanju rukovodnih položaja u volksdeutscherskim organizacijama, kao i o vođenju takve

politike koja nebi došla u suviše oštar sukob sa minimalnim dužnostima koje je Volksdeutscher-ima nametao njihov status jugoslovenskih državljana. Zato su VOMI i ostale ustanove, koje su se bavile volksdeutscherskim pitanjima, pružale izvesnu podršku starim i konzervativnijim elementima na čelu nemačke manjine i Kulturbund-a u Jugoslaviji, koji su kao takvi bili poznati u Beogradu i uživali njegovo poverenje. No, to rukovodstvo je pridobijano za politiku Trećeg Reich-a. A nemačka manjina u Jugoslaviji se, zajedno sa svojim organizacijama, uz pomoć i pod upravom toga rukovodstva postepeno nacificirala.

Karakteristična su, u vezi stim, uputstva koja je VOMI, preko svojih pretstavnika dr Luig-a, dr Henniger-a i dr Riemann-a, dao jugoslovenskim Volksdeutscher-ima. Ovi funkcioneri obilazili su razne organizacije i istaknute rukovodioce nemačke manjine u Jugoslaviji. U razgovorima oni su isticali potrebu veće discipline u redovima Volksdeutscher-a. Tražili su da se izbegava sve što bi moglo izazvati podozrenje vlasti ili nezadovoljstvo jugoslovenskog stanovništva. Isticali su da treba strogo zabraniti upotrebu hitlerovskog pozdrava, nošenje belih čarapa (kao simboličko uniformisanje), pevanje nacističkih pesama itd. Naglašavali su da pripadnici manjine ne treba da opšte sa zvaničnim pretstavnicima Reich-a u Jugoslaviji. Taj kontakt treba da održavaju samo ona lica koja za to ovlasti pretsednik Kulturbund-a ili pretsednik Saveza nemačkih zadruga, kao i jugoslovenski senatori, pripadnici nemačke manjine, dr Grassl i dr Popp. Opštenje sa ustanovama? Trećeg Reich-a, sa VOMI i VDA, ima se takođe vršiti isključivo preko glavne uprave Kulturbund-a.

Proces nacifikacije Kulturbund-a,' uz zadržavanje starog rukovodstva i izbegavanje spoljnih manifestacija, razvijao se brzim tempom. Uporedo s tim rastao je i broj članstva i broj mesnih grupa. Već 1937 godine bilo je u Bačkoj 13 okružnih organizacija Kulturbund-a, u Banatu 6, u Sremu 5, u Slavoniji 12, a u Baranji 4. VDA je za Kulturbund i ostale nemačke organizacije kupio u Vojvodini imanje od sto jutara sa raznim zgradama u kojima su održavani razni kursevi za Volksdeutschere. Mladi pripadnici nemačke manjine slati su. i na školovanje u Nemačku. Or-

ganizovana su ferijalna putovanja nacističke omladine iz Reich-a u ona mesta Jugoslavije, koja su bila nastanjena Volksdeutscher-ima. Uticaj nacional-socijalističkih ideja počeo je da prodire i u školstvo Volksdeutscher-a. U njihovim privatnim školama i vaspitnim zavodima, u nemačkoj učiteljskoj školi i realnoj gimnaziji sa nemačkim nastavnim jezikom, nacističke ideje su usadivane u mlade volksdeutscherske naraštaje.

Sve snažnija nacifikacija Kulturbund-a došla je do izražaja i u parolama koje se u tom periodu pojavljuju u njegovom radu. Među njima se ističe ona, koja je značila osnovnu političku misao »obnovitelja«: »Ehre, Blut und Boden« (čast, krv i tie). Treba napomenuti, da je »Blut und Boden« bila osnovna parola nacističke staleške organizacije poljoprivrede u Trećem Reich-u. I sam jezik, koji je počeo da se upotrebljava'u publikacijama glavne uprave Kulturbund-a i u publicističkoj delatnosti nemačke manjine, sadržao je sve više nacističkih obrta i specifičnih izraza iz terminologije Trećeg Reich-a. Spoljni izgled Kulturbund-ovih publikacija sve je više dobijao fizionomiju publikacija koje su u to doba izdavane u Trećem, Reich-u.

A za to vreme u Nemačkoj se sistematski radilo na obučavanju i pripremanju mladih Volksdeutscher-a iz Jugoslavije, koji su u sve većem broju odlazili u Nemačku u škole i na studije. Bilo je upadljivo da 'su volksdeutscherski studenti na nemačkim univerzitetima tretirani na potpuno isti način kao i njihove kolege iz Reich-a: služili su u Radnoj službi, vršili razne funkcije u omladinskim i studentskim organizacijama NSDAP, bili obučavani — zajedno sa nemačkim studentima Reich-a — na posebnim kursevima i predavanjima u duhu nacionalsocijalizma, bili smeštani u nemačke studentske domove, kako bi se u njima što više razvila svest o punom jedinstvu i izjednačenosti sa Nemcima iz Reich-a i iz drugih zemalja Jugoistoka. Pada u oči da su skoro svi mladi Volksdeutscher-! iz Jugoslavije u Nemačkoj studirali privredne ili poljoprivredne nauke. Po svoj prilici, radilo se o planskom stvaranju mlade nemačke inteligencije, koja bi imala da preuzme sprovođenje nemačke ekspanzionističke politike na Jugoistoku, specijalno u privrednom domenu.

NOVI VODA NEMAČKE MANJINE

Sepp Janko

Kada je 1939 godine završeno političko pripremanje Volksdeutscher-a, stara uprava „Kulturbunda", na čelu sa Keks-om, morala je da se povuče. Na njeno su mesto došli mlađi nacistički elementi. „Kulturbund" je reorganizovan po nacističkim principima, a na njegovo čelo je došao dr Sepp Janko, koga je Hitler postavio za „Volksgruppenfuhrer-a", tj. za vođu nemačke manjine u Jugoslaviji.

Početkom 1939 godine došlo je do promene u politici Reich-a prema jugoslovenskim Volksdeutscher-ima. Istovremeno nastao je preokret u organizaciji Kulturbund-a i u nemačkoj manjini u Jugoslaviji. Sve ove promene bile su u organskoj vezi sa izvesnom promenom nemačkog odnosa prema Jugoslaviji, do koje je došlo u isto vreme i o kojoj je već bilo reči. Prvo, u Jugoslaviji je Stojadinović skinut s vlasti, a na upravu je došla vlada Dragiše Cvetkovića, koja je iako vezana za »sile Osovine« istovremeno šurovala sa Zapadom. Drugo, Reich je počeo da se priprema za rat. Iz oba ova razloga, Berlin je smatrao da je došlo vreme da se i u volksdeutscherskoj politici u Jugoslaviji i u samoj organizaciji nemačke manjine preduzmu odgovarajuće mere i izvrše potrebne izmene.

U Kulturbund-u su počele pripreme za smenjivanje starog rukovodstva. Keks, zajedno sa svojim saradnicima, činio je ipak pokušaje da se održi. Ali mu to nije uspelo. Polovinom 1939 godine pripreme su bile završene i oko 15 juna održan je u Beogradu, u kancelariji volksdeutscherskog prvaka dr Kraft-a (koji se u to doba nalazio u Nemačkoj), sastanak vodećih ličnosti nemačke manjine. Bili su prisutni pretstavnici svih struja, kojima je saopšteno da se ima izvršiti reorganizacija Kulturbund-a. Pretsednik Keks imao je da podnese ostavku, a na njegovo mesto trebalo je da dođe lice koje je bilo potpuno »na liniji« i koje je odgovaralo novoj politici Reich-a prema Volksdeutscher-ima i prema Jugoslaviji. To je lice bio dr Sepp Janko. Na čelo Saveza nemačkih zemljoradničkih zadruga trebalo je da dođe dr Awender, stim da se ne meša u politiku.*

Uskoro posle tog sastanka održano je zasedanje glavne uprave Kulturbund-a. Na njemu je ova promena u voćstvu sprovedena i formalno. Omladinsku sekciju Kulturbund-a ponovo je preuzeo Lichtenberger. Sa Keks-om su otpali i gotovo svi njegovi najbliži saradnici.

Sledečih meseci reorganizacija Kulturbund-a po nacističkim načelima sprovedena je do kraja. Glavna uprava je podeljena na odeljenja, a ova na otseke. Na čelo ode-

* Prema prikazu Altgayer-a dr Branimira, volksdeutscherskog funkcionera, koji za vreme okupacije bio vođa nemačke narodnosne grupe u NDH.

ljenja (Amt) i otseka (Stelle) postavljeni su funkcioneri, koji su nosili naziv »Amtsleiter« odnosno »Stellenleiter«. Broj mesnih grupa porastao je na 337, stim da pred sam napad Nemačke na Jugoslaviju dostigne 402, sa rekordnim brojem od 450.000 članova.

U martu 1940 godine, naredbom Hitlera, postavljen je pretsednik Kulturbund-a, dr Janko, za Volksgruppen-fuehrer-a (vođu narodnosne grupe). Ovim naimenovanjem došla je formalno do izraza povezanost jugoslovenskih državljana nemačke narodnosti sa Trećim Reich-om. Šef jedne strane zemlje, vođa jednog stranog političkog pokreta postavljao je u Jugoslaviji na određene položaje lica prema svom izboru. Ovaj čin pokazuje svu slabost građanskog režima u Jugoslaviji, svu prepotentnost Nemačkog Reich-a, a i suštinu položaja koji je nemačka nacionalna manjina u Jugoslaviji zauzimala između Berlina i Beograda.

U to vreme završena je i izgradnja nove organizacije voćstva Kulturbund-a, koje je bilo postalo i voćstvom cele nemačke manjine u našoj zemlji. Stvoreno je 13 odeljenja (Amtova), na čelo kojih su postavljeni načelnici, Amtsleiter-i. Ta odeljenja bila su sledeča:

1. za finansije i blagajnu (načelnik: Tengler);
2. za organizacione i personalne poslove (Josef Beer);
3. za propagandu i štampu (Heinrich Reister);
4. za kulturu (dr Adam Maurus), koje je imalo sledeće otseke:
   a. za školstvo (referent: Franz Dottermann);
   b. za knjižnice (Adam Kramer);
   c. za pozorište (Merkle);
   d. za muziku (Peter Freund);
5. pravno odeljenje (Adam Rometsch);
6. za statistiku i grafiku (Johann Wuesc-ht);
7. za socijalno staranje (dr Anton Lehmann);
8. za narodno zdravlje (dr Gottfried Kutschera);
9. za sport i fizičko vaspitanje (Michael Reiser);
10. žensko odeljenje (Jolan Ott);
11. omladinsko odeljenje (Lichtenberger. a za devojke Lissi Lehmann);
12. za pitanja sela (Fritz Metzger, a od januara 1941 Karl Moser);

13. za zanatstvoi (Peter Bubenheimer); ovo je odeljenje imalo i

otsek za posredovanje i za zbrinjavanje šegrta (referent: Hans Hefciel).

Formalno je uz pretsednika - Volksgruppenfuehrera ostao i glavni odbor. Međutim, on se sastao svega jedanput i preneo svoja ovlašćenja na jedan uži izvršni odbor, koji su sačinjavali narodni poslanik Franz Hamm, advokat dr Richard Derner i Franz Reister. Ovaj izvršni odbor pretstavljao je neku vrstu stalnog pretsednikovog savetodavnog organa. Pored toga, na čelu aparata uprave Kulturbund-a trebalo je da se nalazi i »savezni sekretar«, koji bi bio neposredno podređen »Volksgruppentuehrer«-u. S obzirom da je za to mesto bilo više kandidata, dr Jar^jo ga nije popunjavao, već je poslove »saveznog sekretara« obavljao »Amtsleiter« Amt-a za organizaciju i personalne poslove, Josef Beer.

Najzad je, u okviru opšte reorganizacije, promenjen i naziv i titula rukovodilaca župa. Da se ne bi stvorila zabuna zbog istovetnosti, njihovog zvaničnog naziva sa Gauleiter-ima NSDAP, promenjen je naziv župe od »Gau« u »Bereich« (oblast). Starešine, ovih oblasti, dobile su službeni naziv »Bereichsleiter«.

O pravcu kojim je dr Janko poveo ne samo Kulturbund, već i celu nemačku narodnu manjinu, svedoči tzv. »narodni program Nemaca Jugoslavije«, koji je sastavila nova uprava Kulturbund-a. Ovaj program sadržao je sledeče zahteve Volksdeutscher-a, upućene jugoslovenskoj vladi:

1. da se ustavom i zakonodavstvom obezbedi priznanje narodnosne individualnosti i životnog prava Nemaca u Jugoslaviji;

2. da se narodnosna grupa prizna javnopravnim telom;

3. da se donese statut za narodnosnu zajednicu, u čijem se okviru imaju raspravljati i rešavati sva nacionalna, socijalna, privredna i kulturna pitanja nemačke narodnosne grupe;

4 voćstvo narodnosne zajednice ima se priznati za ovlašćenog pretstavnika nemačke narodnosne grupe prema državi i državnim vlastima;

5. narodnosnoj zajednici ima se priznati pravo da u svom okviru uređuje svoja narodnosna pitanja u duhu i pogledu na svet nemačkog naroda.

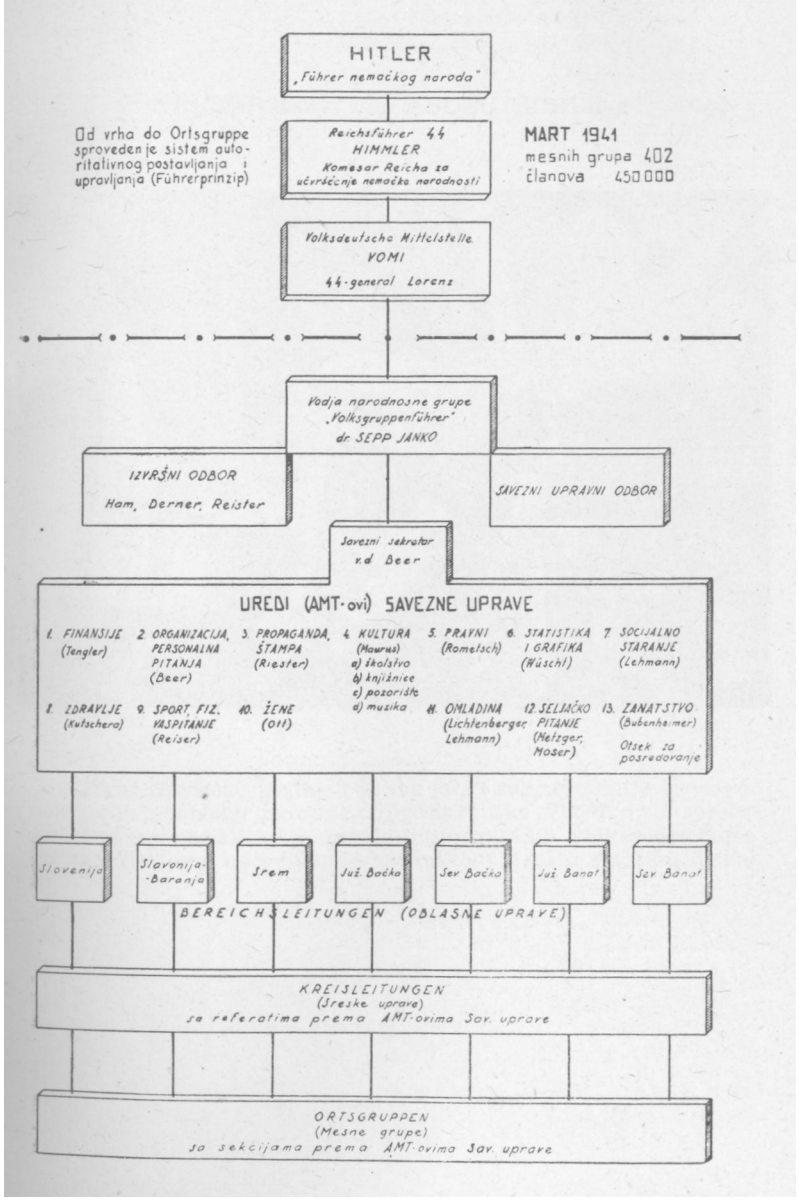
Mada je još pre dolaska dr Janka na čelo Volksdeutscher-a rad Kulturbund-a bio usvojio neke nacističke forme, tek posle toga su se počeli potpuno i otvoreno sprovoditi u život svi oblici disciplinovane organizacije u nacističkom stilu. Dok je ranije, između ostalog, finansiranje volksdeutscherskih ustanova vršeno, dobrim delom, preko Kulturbund-a, putem doprinosa i potpora iz Reich-a, sada je, povećanjem članarine i raznih doprinosa, koji su proglašeni »nacionalnom dužnošću«, »narodnosna grupa« izvršila svoje finansisko osamostaljenje. Štaviše, u zimu 1940/41 godine izvršeno je prikupljanje dobrovoljnih priloga za zimsku pomoć Reich-u. Prikupljenih 1,050.000 dinara doznačeno je organizaciji nemačke zimske pomoći (Winterhilfswerk) preko nemačkog poslanstva u Beogradu.

Intezivni rad novog rukovodstva Kulturbund-a i »narodnosne grupe«, s jedne strane, i početne pobede nemačkog oružja u ratu, s druge, doveli su do prave navale za upis u članstvo Kulturbund-a. On se pretvorio u čisto političku organizaciju, u organizovano pretstavništvo nemačke manjine. Polovinom 1940 godine dr Janko je naredio privremeni prekid primanja novih članova, jer je posao oko sređivanja mnogobrojnih pristupnica bio premašio tehničke mogućnosti personala u rukovodstvu Kulturbund-a. Upis je ponovo otvoren tek novembra, posle čega je navala novih članova nastavljena pojačanim tempom.

Organizovanost jugoslovenskih Volksdeutscher-a se naiočito jasno manifestovala u vezi sa preseljenjem Nemaca iz Besarabije, izvršenim 1940 godine, na osnovu sporazuma između Berlina i Moskve. Tom prilikom je 10.243 pripadnika nemačke manjine u Jugoslaviji obavljalo dobrovoljnu radnu službu, organizujući prihvat i prolaz besarabskih iseljenika u Reich. Za njihovu ishranu pripadnici jugoslovenskih Volksdeutscher-a poklonili su 55 vagona žita, stavili na raspoloženje 15 milijona dinara, veliki broj predmeta odeće i obuće. Oni su organizovali i snabdevanje iseljenika, itd.

Stav nemačke manjine u Jugoslaviji najbolje se vidi iz jednog govora dr Janka, koji je on tada održao. U svom

ORGANIZACIJA KULTURBUNDA 1940-41

NACIZIRANJE VOLKSDEUTSCHER-a

Uticaj Nemačke postajao je sve jači i sve otvorenije je vršeno naciziranje nemačke manjine. Jugoslavenske vlasti nisu sprečavale otvoreno nacističko istupanje uniformisanih Volksdeutscher-a, kao naprimer ono na velikom manjinskom sletu u Apatinu (slika).

izlaganju on je istakao da »narodnosna grupa«, koja se nalazi izvan granice Reich-a, ispunjava svoj zadatak jedino ako ga smatra delom zadatka čitavog nemačkog naroda. Nemački Reich je, prema Janku, ugrožen ako ne vlada »južnom kapijom Reich«-a, koja se nalazila u Sremu. Ta oblast uvek mora da stoji pod nemačkom vlašću, ako Reich želi da sebi obezbedi dunavski put ka Crnom moru i da osigura zaleđe protiv svih uticaja sa Jugoistoka. Upravljanje delom Podunavlja u kome su naseljeni jugoslovenski Volksdeutscher-i je jedan od najvažnijih zadataka nemačke narodnosne grupe, njena misija. To je prirodni centar »Karpatske kotline«, a ko njime vlada, vlada čitavim ovim prostorom.*

Ovakvim svojim stavom i držanjem, nemačka manjina u Jugoslaviji postala je, u periodu koji je prethodio Hitlerovom napadu, apsolutno disciplinovanim delom Hitlerove aparature za nasilno podjarmljivanje evropskih naroda. O kakvoj lojalnosti prema Jugoslaviji nije više moglo biti govora.

c. Ekonomska snaga Volksdeutscher-a

Potpunosti radi i da bi se zaokružila slika o ulozi i snazi volksdeutscherskog elementa u Jugoslaviji, treba ukratko prikazati njegovu ekonomsku snagu. Ovo je utoliko važnije, što je put ekonomske penetracije Trećeg Reich-a u Jugoslaviju dobrim delom prokrčen uz pomoć pripadnika nemačke manjine i njihovih ekonomskih organizacija.

Prvo, nekoliko cifara. Mada su, prema sopstvenim — i verovatno preteranim — podacima, Volksdeutscher-i u Vojvodini pretstavljali svega 26% stanovništva, u njihovim se rukama nalazilo 31,7% obradivog zemljišta, i to najboljeg 46,8% industrije Vojvodine bilo je u njihovim rukama, a 40% vojvođanskih zanatlija bili su Volksdeutscher-i. Mlinovi i ciglane u Vojvodini bili su gotovo isklju-

* Dr. Sepp Janko: Reden und Aufsätze, Bečkerek 1944, str. 54 i dalje.

čivo u nemačkim rukama. Sami Volksdeutscher-i tvrdili su da drže gotovo 80% celokupnog izvoza iz Vojvodine.*

Ovu svoju ekonomsku snagu Volksdeutscher-i su, dobrim delom, stekli sistematskim organizovanjem svoje privredne delatnosti. Ova je bitno odudarala od neorganizovanog i nesređenog privređivanja, karakterističnog za veliki deo slovenskog življa te oblasti.

Kada je 1920 godine osnovan Kulturbund, on je odmah formirao i svoje privredno odeljenje, sa zadatkom da organizuje poljoprivrednu proizvodnju na zadružnoj osnovi, da centralizuje prodaju poljoprivrednih proizvoda i diriguje njome, kao i da radi na ekonomskom podizanju volksdeutscherskih seljaka.

Već 1922 godine poslovi su prerasli dotadašnju organizaciju, zbog čega je osnovana zadružna centrala, pod imenom Centralne poljoprivredne zadruge »Agraria«. Seljaci su ovoj centrali pristupali pojedinačno, a kada bi ih iz jednog mesta bilo dovoljno za formiranje lokalne zadruge, »Agraria« je tu otvarala svoju podružnicu.

Postepeno je celokupni razgranati zadružni život Volksdeutscher-a potpao pod kontrolu i direktive »Agrarie«. Pošto je bila učlanjena u Glavni zadružni savez Jugoslavije, ona je za celokupno svoje članstvo stekla određene, zakonom predviđene povlastice. Prema njenim uputstvima izvršena je stručna podela rada među zadrugama. Stručnjaci centrale »Agrarie« obilazili su sela i davali savete. Često su dolazili i agronomski eksperti iz Reich-a. Iz Nemačke je primana i pomoć u semenju i dr. Stvarane su i zadruge Raiffeisen-ovog tipa, tj. kreditne zadruge, koje su takođe bile objedinjene u jednom savezu.

Kada je, posle 1934 godine došlo do intenzivnijeg razvoja ekonomskih odnosa između Jugoslavije i Reich-a, Nemačka je nastojala da podesnim merama i zahtevima jača »Agrariu« i u nju uključeni volksdeutscherski zadružni sistem. D.o kraja 1938 godine »Agraria« je obuhvatala 371 zadrugu i kontrolisala je gotovo celokupni priv-

* Statistički podaci u ovom poglavlju citirani su prema knjizi dr. Sepp Janka: Reden und Aufsaätze, str. 57, prema elaboratu Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i prema podacima dr. Branimira Altgayer-a.

redni život vojvođanskih Volksdeutscher-a, podigavši naglo i njihov prosperitet. *

Ekonomsku snagu »Agrarie« jasno pokazuje činjenica da je njen poslovni promet porastao od 17 miliona dinara u 1927 na 106 miliona u 1938 godini. Isto tako, i njena otkupna delatnost je porasla od 1.740 vagona žitarica u 1927 na 7.203 vagona u 1937 godini.

Centralnoj poljoprivrednoj zadruzi »Agraria« bila je priključena firma »Jugoagrar« koja se bavila prodajom poljoprivrednih mašina. Ova firma bila je monopolistički zastupnik velikog broja najkrupnijih proizvođača poljoprivrednih mašina i alata u Nemačkoj. To je, naravno, pretstavljalo dalji prilog prosperitetu Volksdeutscher-a i njihovih ekonomskih organizacija.

Zadružni kreditni sistem Volksdeutscher-a bio je značajna poluga njihove ekonomske snage. Pojedine kreditne zadruge obavljale su godišnji promet od blizu 50 miliona dinara.* Štedni ulozi kod kreditnih zadruga kretali su se između 110 i 140 miliona dinara. Kreditno zadrugarstvo vršilo je sve poslove kreditiranja, finansiralo je izvozne i uvozne poduhvate, odgajivanje stoke, zanatsku proizvodnju, izgradnju kuća i magazina, radničkih naselja, mlekarskih zadruga, postrojenja za preradu kudetje, elektrifikaciju sela itd. Raspolagalo je sa preko 40 sopstvenih domova. >

Zadružne organizacije su intenzivno radile i na ekonomsko-prosvetnom radu. Održavani su mnogobrojni zadružni kursevi, kroz koje su prošle mnoge stotine mladih Volksdeutscher-a. Na tim kursevima je, između ostalog, vršeno i obučavanje u radu sa benzinskim motorima, u vožnji automobilom, traktorima itd. Postojala je i specijalna stanica za hemiska ispitivanja, koja je vršila analize zemljišta, veštačkog đubriva, stočne hrane itd.

Ovde treba pomenuti i centralnu zdravstvenu zadrugu, koja je formirana u okviru Kulturbund-a i koja je nosila naziv »Zentral-Wohlfahrtsgenossenschaft«, skraćeno Zewoge. Mada je bila uklopljena u sistem zdravstvenih zadruga Jugoslavije, Zewoge se od ostalih zdravstvenih zadruga razlikovala po tome, što je opštim ciljevima

* Prema tadašnjem kursu, ovaj je iznos ekvivalent i miliona dolara ili 4 miliona maraka.

održavanja i nege zdravlja dodala i posebni: očuvanje čistoće krvi i negovanje rasne higijene u cilju »zaštite nasleđenog rasnog dobra nemačkog naroda«.

U okviru Zewoge bilo je organizovano 44 mesnih zdravstvenih zadruga sa 52 posmrtne kase, 22 bolnička odeljenja i izvesnim brojem dečjih domova i zadružnih apoteka. U Zewoge je bilo učlanjeno preko 40.000 lica, a u njegovim ustanovama radila su 33 lekara. Karakteristično je da su ti lekari davali seoskim devojkama posebne pouke iz rasne higijene i držali im kurseve za babice i bolničarke. Zadatak im je bio i vršenje zdravstvenih pregleda Volksdeutscher-a prilikom stupanja u brak, a u cilju sprečavanja da se kvari »čistoća nemačke krvi«.

Važan zadatak zdravstvenih zadruga bila je i propaganda rađanja. Porodice sa mnogobrojnom decom uživale su, u okviru Kulturbund-a i Zewoge, posebnu pažnju i razne pomoći. Celokupna lekarska služba Zewoge bila je usmerena prema nacističkim populacionim i rasno-higijenskim načelima.

Sa ovakvom ekonomskom snagom i politički obuhvaćeni Kulturbundom, Volksdeutschen su za nemačku politiku prema Jugoslaviji bili od vanrednog značaja. Nacistička politika je potpuno zagospodarila njima. U svemu i bez rezerve oni su se pretvorili u instrument politike Trećeg Reich-a. Samim tim, oni su postali i vrlo važni saradnici nemačke obaveštajne službe.

III

NEMAČKA OBAVEŠTAJNA DELATNOST DO 1939 GODINE

1. Opšte napomene

a. Period do priključenja Austrije Reich-u

Kao što je evropski Jugoistok postepeno postajao sve interesantnijim za politiku Trećega Reich-a, tako je i obaveštajni rad raznih nemačkih ustanova počeo sve intenzivnije da se bavi zemljama te oblasti, pa i Jugoslavijom. Istina, u doba kada je u njoj počela da se oseća delatnost nemačke obaveštajne službe, Jugoslavija nije imala zajedničke gfanice sa Nemačkom. Najbliži put iz Nemačke za Jugoslaviju išao je preko Austrije, a austriski režim nije bio naklonjen nacističkoj vladavini i nacističkoj politici. Držanje austriske vlade i austriskih zvaničnih ustanova pretstavljalo je, međutim, samo donekle prepreku razvoju nemačke obaveštajne službe. S jedne strane, ova je išla neposredno, kanalima za koje geografska razdvojenost i držanje austriskih vlasti nisu pretstavljalj nikakav problem. S druge strane, u Austriji su postojale grupe — a naročito snažna nacistička ilegala — koje su pretstavljale instrument politike i pomagača obaveštajne službe Trećeg Reich-a. Sem toga izvesne austriske ustanove koje su i zvanično sarađivale sa odgovarajućim ustanovama u Nemačkoj mogle su da posluže i politici i obaveštajnoj službi. Među ove spadao je na primer već pomenuti VDA.

Razvoj nemačke politike prema Jugoslaviji išao je postepeno, od početnih nastojanja nacističke zvanične

politike propraćenih privatnom inicijativom i nacističkoga režima, dok nije postao važnim sastavnim delom spoljno-političkog, međunarodno-trgovinskog i strategiskog planiranja Trećeg Reich-a. Kroz slične, — ili gotovo iste faze — prošla je i nemačka obaveštajna služba. U prvome periodu po dolasku Hitlera na položaj kancelara Reich-a, sve su snage nacizma bile gotovo isključivo apsorbovane učvršćivanjem vlasti NSDAP i borbom protiv njenih unutrašnjih protivnika. One tada nisu imale ni vremena, ni većeg interesovanja za politiku — pa ni za obaveštajnu službu — van granica Reich-a i van održavanja normalnih dotadašnjih međunarodnih veza. Iz tog razloga, u to doba je o Jugoslaviji najviše izveštavao diplomatski aparat — poslanstvo u Beogradu i konzulati — i to u okviru normalne diplomatske izveštajne delatnosti.

Uskoro se, međutim, jagma oko uticaja i nadležnosti u Reich-u prenela i na delatnosti koje su bile usmerene prema inostranstvu. Pojedini istaknuti . rukovodioci NSDAP, u svojim nastojanjima za širenjem svoje lične nadležnosti i svoga uticaja i ugleda, zahvatali su i u oblast obaveštajne službe. U to se doba — dakle od trenutka kada ie nacistički režim obezbedio u Nemačkoj svoju vlast i počeo da je izgrađuje — pojavljuje vidnije i nemačka vojna obaveštajna služba U nizu evropskih zemalja, u kojima dotle nije bila razvijala neku primetnu delatnost zbog opšteg političkog položaja Nemačke i njenog Reichswehr-a.

Prema Jugoslaviji počele su da deluju razne nemačke obaveštajne linije. No, kada je 1936 godine zbog ovakvih »divljih« linija prema Jugoslaviji došlo do raznih afera (Tehnička unija), pa zatim do centralizacije nemačke politike prema našoj zemlji, unesena je organizovanost i uspostavljen red i u aktivnosti obaveštajne službe. Od toga vremena, ona se pojavljuje sve više u obliku sistematske delatnosti određenih zvaničnih ustanova Trećeg Reich-a. Samozvani pokušaji raznih ambicioznih nacističkih rukovodilaca ili njihovih ustanova ustupaju mesto sistematskom radu određenih nadležnih obaveštajnih centara. A razne linije i veze, stvorene pre pojave sistematske i sređene obaveštajne službe, ova je služba privukla sebi i

koristila ih dalje pod svojom kontrolom i svojom komandom.

Ovim procesom, koji se odigrao u domenu političke obaveštajne službe, nije bila tangirana vojna obaveštajna služba. Ona se razvijala dalje u pravoj liniji, bez obzira na promene u karakteru političke obaveštajne delatnosti partiskih i državnih ustanova Trećeg Reich-a. Međutim, i u razvoju vojne obaveštajne službe Trećeg Reich-a u odnosu na Jugoslaviju primećuje se otada znatno intenziviranje rada. Njena delatnost se produbljuje i zahvata širi domen. Vojna obaveštajna služba prati svojim razvojem sve veće interesovanje nemačke politike za Jugoslaviju.

Na osnovu gornjega prikaza može se izvršiti sledeča periodizacija razvoja nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji:

1. laza pretežno nesistematskog »divljeg« obaveštajnog rada. Ova faza počinje 1934, a traje do 1936 godine. U toj su fazi nosioci nemačke političke obaveštajne delatnosti u Jugoslaviji — izuzev diplomatskog aparata čija je aktivnost neprekidna i na koji se ova periodizacija ne odnosi — razni visoki funkcioneri NSDAP i ustanove koje su oni stvorili. Praktično-politički pogledi ovih nosilaca obaveštajne službe bili su različiti. Sama njihova obaveštajna delatnost bila je nesređena, na mah, bez jedinstvene linije, bez jedinstvenog kriterijuma. Ona se uglavnom ograničavala na prikupljanje informacija bez nekog naročitog leda. Ona tada nije sistematski obuhvatala ni životne oblasti, niti problematiku Jugoslavije. Moglo bi se reći da se, pored informisanja nemačkog vrhovnog državnog rukovodstva o Jugoslaviji tu radilo u znatnoj meri i o užim interesima i pretenzijama pojedinih ustanova odnosno o sticanju ličnog autoriteta onih funkcionera koji su se takvom obaveštajnom službom bavili kao inicijatori ili naredbodavci. To je i razumljivo ako se ima u vidu da je posle borbe koju je imao da izdrži nacistički režim da bi se održao i učvrstio nastao opšti pohod na inostranstvo i da su pri tome dolazile do vidnog izražaja posebne tendencije i pretenzije pojedinih ustanova i funkcionera.

2. Koncentracija obaveštajne delatnosti, na osnovu pojave određenog usmeravanja nemačke politike prema Jugoslaviji. Ova faza počinje sa 1936 godinom.

a traje do priključenja Austrije Reich-u, marta 1938 godine. I u toj fazi ima više nosilaca obaveštajne službe prema Jugoslaviji. Tu je, pre svega, privredna obaveštajna linija koja se intenzivno bavila i prikupljanjem političkih informacija. Ona je radila u okviru nemačke privredne ekspanzije prema Jugoslaviji. Centar te službe je, u Nemačkoj, »Četvorogodišnji plan« koji je bio vrhovna ustanova za koordinaciju privrednih resora i privredne politike, a na čijem je čelu stajao Goering. U Jugoslaviji je pretstavnik te vrhovne direktivne i koordinacione ustanove bio Franz Neuhausen. Obaveštajne linije išle su i putem Inostrane organizacije NSDAP (AO) koja je u svima zemljama sveta, u kojima je bilo nemačkih državljana, razvila obaveštajnu delatnost. Zatim, postojala je i linija preko VDA i nemačke manjine u Jugoslaviji. Ta se linija produbljavala i sistematski izgrađivala. Sve ove linije bile su usmerene u jedinstvenom pravcu, jer je nacistički režim sada već fiksirao svoje ciljeve prema inostranstvu i počeo njihovo praktično sprovođenje. Obaveštajna delatnost težila je za prikupljanjem što potpunijih podataka iz svih važnijih oblasti jugoslovenskog privrednog i političkog života. Ona nije više bila dobrim delom sredstvo ličnih poduhvata ambicioznih političkih • veličina Trećeg Reich-a, već se pretvorila u sređenu delatnost, u oruđe nemačke politike. Njen obim, međutim, još nije bio toliki da je mogla zaista da obuhvati sistematskom aktivnošću celokupnu problematiku tadašnje Jugoslavije.

3. Priključenjem Austrije Reich-u otpočinje nov period u razvoju nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji. Proces centralizacije je završen. Kao nosioci obaveštajne službe pojavljuju se samo dve osnovne ustanove: Wermacht i RSHA. Nekoliko drugih linija, sporedne važnosti, pretvaraju se u sredstva kojima se služe ove dve glavne obaveštajne ustanove. Diplomatski aparat deluje sve intenzivnije i služi obema obaveštajnim organizacijama za kamuflažu, a radi i samostalno. Autsajderi pojavljuju se retko, samo po određenim konkretnim zadacima.

4. period počinje izbijanjem Drugog svetskog rata i pretstavlja neposredni nastavak prethodne faze. U tom periodu dolazi do velikog inteviziranja obaveštajne delat-

nosti, pri čemu se težište prenosi na potrebe i zadatke rata. Ova poslednja faza traje do nemačkog napada na Jugoslaviju i do sloma bivše jugoslovenske države.

* * *

Razne nemačke ustanove, koje su učestvovale u opštem pohodu na inostranstvo težile su da i obaveštajnim putem stvore veze i uporišta u Jugoslaviji. Tako je na primer karakteristično da se tada u rad na spoljno-političkom i obaveštajnom terenu u Jugoslaviji umešao čak i Gauleiter Istočne Pruske, Erich Koch.

Situacija u vrhovima NSDAP, u kome su se neprekidno vršila pomeranja uzajamne ravnoteže raznih snaga, navela je Kocha da se u spoljnu politiku umeša čak u jugoistočnoj Evropi, gde ni geografski, ni politički, ni privredno nije postojala baš nikakva veza sa njegovom Istočnom Pruskom. Cilj njegovog rada je bio da pred Hitlerom pokaže svoje sposobnosti. Hteo je da Hitleru položi na sto dokaze, kako je njemu uspelo da za Reich stvori važne inostrane veze. Na osnovu toga je očekivao dodeljivanje odgovarajućih spoljno-političkih zadataka ili funkcija.

Takvih je Koch-ova bilo više, manjih i većih. Nisu se pojavljivali samo u nemačkoj aktivnosti prema Jugoslaviji. Pcsmatrano sa čisto obaveštajnog gledišta, rezultati ovakvih nastojanja su mogli, nesumnjivo, da stvore Reich-u izvore interesantnih i ponekad veoma korisnih informacija o pojedinim konkretnim pitanjima. Ali, takve informacije su često bile beskorisne ili štetne, jer su bile jednostrane i neproverene a pretstavljane su kao sigurne i obuhvatne. Dobrim delom je na njih uticala i želja kakvog »Koch-a« da se, što interesantnijim izveštajima, prikaže što važnijim i značajnijim.

Karakteristično je, baš u slučaju »Tehničke unije«, da su se oko jedne ličnosti i grupe — koja je u unutrašnjoj jugoslovenskoj politici bila gotovo potpuno beznačajna — takmičile dve nemačke ustanove, od kojih je jedna bila cak i legitimisana da se bavi spoljnom politikom. Uzrok tome treba tražiti u činjenici da je znatan broj raznih nemačkih nacističkih glavara, koji su prekonoć došli do sile

i moći u Nemačkoj, posmatrao zbivanja i ličnosti u svetu kroz svoju usku nemačku i nacističku ideološku prizmu. Ljotićev pokret, u sklopu tadanje jugoslovenske politike, nije bio nikakav značajniji činilac. Ali, ukalupljeni u svoj uski pogled na politiku, ograničeni ideološkim predrasudama, ovi nacistički rukovodioci gledali su u Ljotiću i njegovom »Zboru« sebi srodnu snagu, pokret koji je ideološki blizak nacizmu. Zato su, bez obzira na njegovu beznačajnost, pokušali u prvo vreme da preko njega vode svoju politiku prema Jugoslaviji.

To prečenjivanje snage i uloge ideološki srodnih grupa su izvesni politički rukovodioci, pa i upravljači nemačke zvanične obaveštajne službe ponovili i kasnije, i u drugim zemljama. Dovoljno je potsetiti ovde na slučaj sa rumunskom »Gvozdenom gardom« koju je SD pomagao iz ideoloških razloga protiv maršala Antonescu-a, došavši time u konflikt sa politikom koju je u Rumuniji vodilo vrhovno državno rukovodstvo Trećeg Reich-a.

Usmeravanje obaveštajne službe na ideološki srodne grupe moralo je, u krajnjoj liniji, da se izrazi u vrlo slabim rezultatima njenoga rada, bez obzira na činjenicu da je mestimično, saradnjom. sa ovakvim grupama ili pokretima, Treći Reich uspevao da dođe do potrebnih obaveštenja. Međutim, uopšte uzev, obaveštajni rad usmeren tim pravcem morao je da podbaci. Članovi »Zbora«, uključivši i samoga Ljotića, nisu imali mogućnosti da izbliza upoznaju u pojedinostima mehanizam, u kome se odvijala »visoka politika« tadašnje Jugoslavije. Oni su bili isuviše daleko od onih mesta, na kojima su stvarane odluke i koja su opredeljivala političke događaje. Sem toga su obaveštenja, do kojih je nemačka obaveštajna služba došla tim putem, nesumnjivo bila obojena prema željama i potrebama Ljotića, dakle neobjektivna i jednostrana.

Slična primedba važi i za kontakt drugih ustanova Reich-a, kao na primer Gestapo-a, sa ustaškim pretstavnicima. I tu se radilo o ideološki »srodnoj« grupi. Staviše, politička važnost ustaša bila je veća od značaja Ljotića i njegovog »Zbora« u tadašnjoj jugoslovenskoj politici. I tu su izveštaji, do kojih bi dolazila nemačka obaveštajna služba, bili jednostrani i doterani. Oni su nužno bili više izraz želja i subjektivnih tumačenja, proisteklih

iz određenog cilja, no što su pretstavljali objektivne, tačne i nepristrasne informacije o zbivanjima i stvarima.

U doba, o kome je reč — dakle u godinama pre 1936/37 nemački obaveštajni rad u Jugoslaviji još nije ni izdaleka bio opredeljen delatnošću Abwehr-a i kompleksa SS-ovsko-policiskog aparata (SD, Gestapo) odnosno nije se svodioi na njih.

Sto se tiče SS-ovskog aparata, dakle onoga koji se razvio u Glavnu upravu bezbednosti Reich-a (RSHA), apsorbujući sve funkcije političke policije i njen aparat, u to doba su radile samo dve ustanove izvan i preko granica Reich-a: SD* i Gestapo.

U okviru SD-a, tj. njegove Glavne uprave, postojalo je centralno odelenje III, čija su se tri otseka bavila inostranstvom. Otsek 1 bavio se ispitivanjem inostranih životnih područja, i to prema načelima po kojima je vršeno proučavanje i posmatranje životnih područja u samoj Nemačkoj. Otsek 2 bio je nadležan za odbranu od špijunaže i sabotaže i za nadzor nad strancima u Reich-u. Iz delatnosti toga otseka proizišao je rad sa sudetskim Nemcima i sa austriskim nacistima, koji su kao emigranti prelazili u Reich ili tamo živeli. Najzad, otsek 3 radio je na uspostavljanju političke obaveštajne službe u inostranstvu. Ovaj poslednji otsek je, međutim, počeo da funkcioniše tek 1938, a uskoro se utopio u Upravi VI RSHA, prilikom reorganizacije političke obaveštajne službe. Otsek 2 je rasformiran, jer su njegovi zadaci dolazili u sukob sa zadacima Gestapo-a i Abwehr-a III, čiji je domen rada obuhvatao poslove toga otseka.

* SD u svojstvu prvenstveno partiski i ideološki determinirane političke policije i obaveštajne službe, bila je aktivna naročito u delatnosti prema Austriji i Čehoslovačkoj. U odnosu na Austriju, tu se radilo o subverzivnoj delatnosti u vezi sa nacističkom ilegalom u toj zemlji. Rad prema čehoslovačkoj bio je vezan za sudetske Nemce. U oba slučaja je SD radio na ilegalnom organizovanju i ideološkom prožimanju austriskih nacista i nemačkog stanovništva čehoslovačke, prihvatajući emigrante iz ovih dveju zemalja koji bi dolazili u Reich. Iz ovoga se kasnije razvila — u pripremama za priključenje Austrije i za likvidaciju Čehoslovačke — krupna uloga koju je SD vršio i izvršio u ove dve značajne operacije Hitlerovog ekspanzionističkog nastojanja ka stvaranju „Veliko-nemačkog Reich-a".

U vezi sa obaveštajnom delatnošću SD-a treba istaći da je otsek 1 — dakle onaj koji je obrađivao životna područja stranih zemalja — radio bez posebnog obaveštajnog aparata na terenu. On je vršio kabinetski rad, koristeći uglavnom legalni materijal naučne, političke, privredne, literarne i druge prirode. Na osnovu toga materijala, kao i pomoću izveštaja, koji bi poticali od drugih ustanova, ovaj je otsek radio na stvaranju opšte slike o zemlji koju bi podvrgao takvom posmatranju.

Sto se Gestapo-a tiče, on je, kao unutrašnja politička policija, po prirodi svoje delatnosti prvenstveno bio zabavljen aktivnošću protiv unutrašnjih neprijatelja nacističkog režima. Gestapo se bavio detaljnim proučavanjem svih organizacija, struja, uticaja i pojedinaca, koji su mogli biti ma od kakve opasnosti po režim NSDAP, kao i egzekutivnom delatnošću protiv njih. Iz ovoga zadatka je, međutim, proistekla potreba da se Gestapo bavi i inostranstvom. Mnogi protivnici nacističkoga režima bili su emigrirali. Izvesne zemlje u susedstvu Nemačke dale su utočišta velikom broju tih političkih emigranata. Izvesni važni funkcioneri i rukovodioci pojedinih političkih grupa razvili su iz inostranstva prema Nemačkoj snažnu aktivnost. Ovo se naročito odnosÜo> na KP Nemačke koja je, u zemljama u susedstvu Reich-a, bila osnovala svoje inostrane centre za dejstvovanje preko nemačkih granica i za formiranje i oživljavanje ilegalnog komunističkog rada u Reich-u. Najzad, Gestapo je vodio nadzor nad emigrantima koji su iz raznih zemalja došli u Nemačku. I iz ove delatnosti — kao i iz ranije pomenutih — formirale su se mnogobrojne veze prema inostranstvu. Ove su stvarane delom u cilju neposrednog posmatranja aktivnosti nemačke emigracije u inostrastvu, a delom su služile i za prikupljanje opštih informacija o tim zemljama.

Kao što se iz prednjega vidi, organizacija SS-a nije bila, u posmatranom periodu, razvila onaj svoj sistematski obaveštajni rad u inostranstvu, koji je u kasnijim godinama izgradila. Ipak se kako SD, tako i Gestapo pojavljuju već kao nosioci izvesne obaveštajne službe, ograničene na određene komplekse, ili sprovođene na mahove i bez potpune i smišljene sistematizacije.

NEMACKA KORISTI USTAŠKU EMIGRACIJU

Lorković *Košak*

Lisak *Moškov*

U svojoj ekspanzionističkoj politici prema Jugoslaviji, nacisti su se koristili i jugoslovenskom emigracijom, naročito onom koja je boravila u Nemačkoj i Austriji. Od raznih emigrantskih grupa naročito je ustaška emigracija bila spremna da pruža svaku podršku nemačkim nacistima i italijanskim fašistima odnosno njihovim nastojanjima i planovima u odnosu na Jugoslaviju. Najviše su se u saradnji sa ustašama angažovali fanatički partiski i SS-ovski krugovi i obaveštajna služba, koji su nastojali da što bolje iskoriste ustašku emigraciju za svoje ekspanzionističke ciljeve. Među ustaškim vođama koji su sarađivali sa nacistima naročito se isticao dr Mladen Lorković, šef ustaških emigranata u Nemačkoj, koji je između ostalih, u ovu saradnju uvukao i Vladimira Košaka. Istovremeno u Italiji su sa italijanskim fašistima sarađivali istaknuti ustaški emigranti Erih Lisak i Ante Moškov.

Za Jugoslaviju, tj. za rad ove grane nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji, od naročitoga je interesa veza koja je, oko 1935 godine, uspostavljena između Gestapo-a i ustaške emigracije. U Beriinu se bila okupila jedna grupa ustaša, među kojima su se naročito isticali dr Mladen Lorković, dr Branko Jelić, a kasnije dr Vilko Rieger Gavranović, dr Andrija Artuković i drugi. Lorković je smatran nekom vrstom šefa te grupe. Ustaški emigranti tražili su kontakta sa Gestapo-om. Snabdevali su ga informacijama o Jugoslaviji, očekujući od njega zaštitu i podršku koju su i dobijali.

Mada je glavni zaštitnik ustaške emigracije bila Italija, Gestapo je ove kontakte smatrao vrlo korisnim. On ih je održavao, pa je, štaviše odredio i jednog svog naročitog funkcionera da se stara za zbrinjavanje ove emigracije i da održava vezu sa njom. To je bio Hans Helm, mlađi činovnik koji je uživao veliko poverenje šefa Gestapo-a, Heinrich-a Miiller-a. Kasnije je Helm u radu nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji odigrao veoma značajnu ulogu. Izveštaji, koje je Gestapo dobijao putem ustaške emigracije, bili su izrazito jednostrano obojeni. Tim izveštajima hteo je Lorković i njegova grupa da u odgovornim krugovima Trećeg Reich-a, a prvenstveno u vrhovima SS-a, izazove uverenje da je većina hrvatskoga naroda u ustaškom taboru.

Uostalom, ustaška emigracija je u Nemačkoj živela sve do 1937 godine potpuno neometano. Međutim, tada je nastupila izvesna promena. Jugoslavija je nekoliko puta upućivala Berlinu službene diplomatske proteste zbog delatnosti ustaša u Nemačkoj. Kako je u to doba zvanična politika Trećeg Reich-a stala na gledište da njen partner u Jugoslaviji treba da bude vladaiuća beogradska buržoaska grupa koju je pretstavljao Stoiadinović. ti su protesti urodili plodom. Prilikom boravka Stoiadinovića u Berlinu, ovaj je to pitanie ponovo pokrenuo. Između niega i Goering-a — koji je tada imao mandat da se specijalno bavi politikom Trećeg Reich-a prema Jugoslaviii — postignut je sporazum, po kome je Nemačka preuzela obavezu da u svoiim granicama neće dopustiti rad ustaške emigracije. Istovremeno je potpisan i posebni sporazum o štampi i propagandi.

Ovim sporazumom su se saglasili tadašnji šef Presbiroa pri Pretsedništvu jugoslovenske vlade, dr Košta Luković, i šef štampe Reich-a, Otto Dietrich, da se u Nemačkoj neće dopuštati nikakva publicistička ili propagandistička delatnost protiv Jugoslavije, a da Jugoslavija neće dozvoljavati nikakvu takvu delatnost protiv Nemačke.

Posle ovih sporazuma ustaška emigracija u Nemačkoj nije dobijala zvaničnu podršku. Njeni glavni pretstavnici su čak ponekad bili formalno konfinirani. No, mada se zvanična nemačka politika kretala linijom sve tešnje saradnje sa Beogradom, obaveštajna služba SS-ovskog kompleksa, a naročito služba Gestapo-a, niukoliko nije prekinula svoje veze sa ustaškim elementima, niti pokvarila sa njima odnose. Dok je Lorković prešao 1937 u Mađarsku, a Artuković u Belgiju, u Nemačkoj je ostao još neko vreme dr. Branko Jelić. Ovaj je postao zvaničnim i ovlašćenim rukovodiocem ustaške emigracije u Reich-u. Jugoslovenska vlada je zahtevala Jelićevo izručenje, s obzirom na njegove političke krivice. Međutim, Gestapo je sa njim postigao sporazum po kome je on prividno interniran. Na taj je način prema Beogradu pokazana »dobra volja«. Posle izvesnog vremena, Jeliću je Gestapo omogućio bekstvo u SAD.*

O dvoličnoj ulozi koju je Gestapo tada igrao prema jugoslovenskim policiskim vlastima, daje objašnjenje zapisnik saslušanja Dragog Jovanovića, tadašnjeg šefa Odeljenja Opšte policije UGB od 14.8.45. godine. Na osnovu sporazuma sklopljenog između Heydricha i Milana Aćimovića, Dragi Jovanović je, zajedno sa prvim jugoslovenskim policiskim delegatom kod jugoslovenskog poslanstva u Berlinu Bogdanom Bankovićem, poslan u Upravu tajne državne policije (Geheime Staatspolizeiamt). Oni su u Gestapo-u u prisustvu Helma studirali materijal, koji je bio pronađen kod Dr Branka Jelića. Jovanović kaže o ovome sledeće: »U tom materijalu bila je korespodencija sa svima tadanjim ustaškim vođama u Italiji, ali konkretnih stvari za neku eventualnu istragu nije bilo. Ja smatram, da ih Nemci nisu hteli ni dati, zato što su u to vreme na drugoj

*) Jelić je u početku Drugog svetskog rata pokušao da se iz Amerike ponovo vrati u Nemačku. Tom prilikom su ga Britanci u Gibraltaru internirali.

strani radili sa ustašama. Međutim, kako je materijal bio ogroman to je posle mene određen pomoćnik Upravnika grada Beograda Sava Pirković, da taj posao svrši i taj materijal pregleda i on je otišao u Berlin i ostao oko dva meseca.« Heydrich i Mueller su dakle pretstavnicima Jugoslavije ponudili »ogroman« materijal bez konkretnih činjenica, postupali sa njima izvanredno ljubazno, upoznali ih sa vodećim ličnostima Gestapoa, pokazali im sem centrale Gestapoa u Berlinu veliku ustanovu državne policije u Hamburgu, koja je tada stajala pod rukovodstvom kasnije šefa Uprave I RSHA Streckenbach-a, a da jugoslovenskoj policiji nisu pružali konkretnih mogućnosti za postupak protiv ustaša.

Posle Jelića centralnom ličnošću ustaške emigracije u Nemačkoj postao je dr Vilko Rieger, kasniji šef propagande ministarstva inostranih poslova NDH. On je ostao stalno u intimnoj vezi sa upravom Gestapo-a, kojoj je stavio na raspoloženje i svoje lične veze sa hrvatskim iseljenicima u Južnoj Americi, koje je održavao po ustaškoj liniji. Tim putem je nemačka obaveštajna služba uspela da iskoristi ustašku emigraciju u obaveštajne svrhe ne samo u odnosu na Jugoslaviju, već i za rad u prekomorskim zemljama.

Uopšte treba istaći da je veza između hrvatskih desničarskih separatističkih ekstremista i nemačke obaveštajne službe stalno bila prisna. Naročito se, u tom pogledu, eksponirala obaveštajna služba koja je proistekla iz SS-ovskog kompleksa. Nesumnjivo su te veze imale donekle svoj koren i u načelnom i ideološki opredeljenom gledištu SS-a. Međutim, one su, sa svoje strane, bile uzrokom raznih implikacija u pogledu stava SS-ovskog rukovodstva prema Jugoslaviji.

U prvim godinama posle dolaska NSDAP na vlast pojavio se, u kompleksu obaveštajne delatnosti Nemačke prema Jugoslaviji, veći broj raznih avanturista. Jedan od njih bio je Danić-Diamantstein o kome je već bilo govora. Sličnu ulogu igrao je i Stevo Kluić, raniji službenik Centralnog presbiroa pri Pretsedništvu jugoslovenske vlade. U svojstvu atašea za štampu, Kluić je službovao u raznim mestima u inostranstvu. Avanturista, pohlepan na novac, bez ikakvih skrupula, a usto nošen i podbadan političkom ambicijom, Kluić se još 1925 upustio u sumnjive

poslove. Tada je on pokušavao da pridobije Stjepana Radića — koji je u to doba bio ministar prosvete u Pašićevoj vladi — za saradnju sa makedonskim teroristima Vanče Mihailova. Kasnije, kao jugoslovenski ataše za štampu u Pragu, zadržan je jednom prilikom od strane čehoslovačkih vlasti, dok je putovao između Praga i Berlina. Kod njega je tada nađen materijal koji ga je teško kompromitovao a koji je potvrdio uverenje čehoslovačkih vlasti da Kluić radi obaveštajno za Nemačku.*

Pošto je usled ove afere otpušten iz jugoslovenske državne službe, Kluić se nastanio u Berilnu i bavio raznim podzemnim poslovima. Održavao je bliske veze sa SS-ovskim krugovima, a pripadao je i jednom krugu lica koja su, u manjoj ili većoj meri, bila u nemačkoj obaveštajnoj službi. Posle posete Milana Stojadinovića Berlinu, Kluić je postao nekom vrstom rukovodioca jugoslovenske kolonije u nemačkoj prestonici. Od jugoslovenskih državljana je tamo formirao organizaciju Stojadinovićeve stranke JRZ, očigledno sa ambicijom da u Nemačkoj odigra ulogu koju je u Jugoslaviji igrao u Neuhausen. Međutim, zbog nekih prevara morao je da napusti Berlin. Pad Milana Stojadinovića (1939.) presekao je njegovu karijeru. Kasnije se on pojavljuje u Beogradu kao agent nemačke obaveštajne službe.

Krugu oko Kluića pripadala je i Anica Bitenc, Slovenka koja je živela u Berlinu avanturističkim životom. Ona je stajala u vezi sa izvesnim Jugoslovenima čija se imena pojavljuju u spiskovima lica, šumniivih za špijunažu, koje je vodila iugoslovenska policija. Veoma sposobna u obavljanju trgovačkih transakcija, Anica Bitenc je pokušavala preko Jugoslavije da obavlja poslove izvoza oružja u zemlje Bliskog Istoka. Tom prilikom ie jugoslovenska policija otvorila protiv nje istragu zbog sumnje da se ona bavi špijunažom. Pošto je raspolagala uticajnim vezama u tadašnjim jugoslovensKim vladajućim krugovima, Bitenčeva se izvukla i istraga je prekinuta. U Jugoslaviji se pojavila ponovo tek u toku okupacije, takođe u vezi sa Stevom Kluićem.

* Dopis ministarstva unutrašnjih poslova pov. I. br. 59.590 od 21.X.1938 godine.

Krajem 1937 došlo je do stvaranja položaja policiskog delegata Nemačkog Reich-a pri poslanstvu Nemačke u Beogradu. Na taj je položaj postavljen Helm, sa službenim nazivom policiskog atašea za vezu. Mada je ova službena veza imala da pretstavlja izraz saradnje policija na suzbijanju subverzivne, a u prvome redu komunističke delatnosti u Evropi, ona je postala i jednom od linija nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji.

Rad Abwehr-a, koji je vođen iz centara van Jugoslavije, išao je od samog početka u dva pravca. S jedne strane Abwehr je, počev od 1933/34 godine, radio na stvaranju svoje agenture u Jugoslaviji, koja je bila neposredno povezana sa njegovim ustanovama u Reich-u. S druge strane su se Abwehr-u, međutim, pružale mogućnosti i u vezi sa austriskom obaveštajnom službom prema Jugoslaviji. Za rad vođen u samoj 'zemlji Abwehr je postavljenjem vojnog atašea pri nemačkom poslanstvu u Beogradu dobio u Jugoslaviji poziciju, sa koje je izgrađivana posebna obaveštajna mreža.

Sve do pred priključenje Austrije Reich-u obaveštajnu aktivnost SS-ovskog kompleksa u Jugoslaviji karakterisao je početni rad i stvaranje pozicija. Ni Abwehr dotle nije ostvario onu višestruku delatnost, koja je bila karakteristična za kasniji period. Druge nemačke linije radile su međutim često veoma upadljivo, nametljivo i bučno. Do kraha oko »Tehničke unije», ta su razna nastojanja dolazila sa svih mogućih strana. Otada se naročito ističe obaveštaina linija koja je išla preko pipaka privredne ekspanzije Reich-a u Jugoslaviji, zatim preko Inostrane organizacije NSDAP, kao i preko Volksdeutscher-a. Sto se ovih poslednjih tiče, treba potsetiti na činjenicu da je još u to doba počelo podređivanje ovih ustanova Trećeg Reich-a, koje su se bavile nemačkim nacionalnim manjinama u inostranstvu i sa njima održavale vezu, pod rukovodioce SS-a, a naročito SD-a. Ovo je bilo značajno za kasniii razvoj. Ta se linija sve više pretvarala u jedan od kanala koiim je nemačka obaveštajna služba — kako ona iz SS-ovskog kompleksa, tako i Abwehr-a — radila aktivno u Jugoslaviji.

S obzirom da mreža i aparat nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji u to doba još nisu bili izgrađeni,

ova se služba koristila, između ostaloga, takođe i legal-nim i protokolisanim međunarodnim agencijama za privredne informacije, kako bi od njih dobijaia obaveštenja 0 licima i ustanovama. Od tih agencija, koje u međunarodnim privrednom životu igraju pomoćnu, ali veoma važnu ulogu, jedna od najvećih bila je W. Schimmelpfeng. Ova je firma imala svoje filijale u Beogradu i Zagrebu, a matično joj je sedište bilo u Nemačkoj. U Jugoslaviji je takođe imala svoja pretstavništva i agencija R. G. Dunn, koja je bila jedna od najstarijih britanskih organizacija za privredne informacije, sa pretstavništvima u celome svetu. Interesna povezanost između ove dve trgovinsko-informativne ustanove bila je tako tesna da su se u inostranstvu ponegde njihova pretstavništva pojavljivala u obliku zajedničkih firmi. Tako je to bilo 1 u Beogradu.

Jugoslovenska policija je još od 1934 počela da sumnja da se u okviru ovih privredno-informacionih agencija vrši i obaveštajna služba i pratila pažljivo njihov rad prikupljajući o tome opširne podatke. Bile su očigledne mogućnosti da obaveštajna služba koristi rasprostranjenu organizaciju i bogate informacije mogućnosti ovih agencija. Protiv toga govorila bi činjenica da je rukovodstvo pretstavništva ovih agencija u Jugoslaviji bilo u jevrejskim rukama. Jevreji su sedeli i u centrali za jugoistočnu Evropu, koja se nalazila u Beču, sve do 1938 godine. Tako je u Zagrebu šef firme bio Jevrejin Hugo Bauer, a u Beogradu Jevrejin Adolf Jakovljević-Levenson, raniji generalni direktor u ministarstvu finansija. Međutim, poznato je dosta primera da se nemačka obaveštajna služba koristila i Jevrejima, i to baš zbog toga što se s pravom pretpostavljalo da ovi ne mogu biti sumnjivi da rade za Treći Reich. Moguće je zatim i ugrađivanje agenata nemačke obaveštajne službe u preduzeća te vrste, bez znanja samog rukovodstva agencija.

Svakako je jugoslovenska policija agencijama posvetila dosta pažnje* Ona je imala podatke, prema kojima bi slična agencija, koja je nosila naziv »Verein Kreditre-

* Dopis ministarstva unutrašnjih poslova pov. I br. 33.203 od 9.VIII.1934 godine i dr.

form«, a čija je centrala bila u Beču, stajala u vezi sa Gestapo-om. Naročito joj je sumnjiv bio poslovođa bečke centrale te firme, Alfred Schubert.

Rezimirajući sve što se odnosi na razvoj delatnosti nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji u periodu od dolaska nacional-socijalista na vlast u Nemačkoj, pa do priključenja Austrije Reich-u, mogu se podvući sledeće karakteristike:

1. S obzirom na još nedovoljno razvijeno političko interesovanje Trećeg Reich-a za Jugoslaviju u prvome delu toga perioda, zvanične i nadležne ustanove nemačke obaveštajne službe još ne razvijaju u njoj neku snažniju aktivnost. Ovakva se aktivnost pojavljuje tek u drugoj polovini toga perioda i pred njegov kraj, ali ni tada ne prelazi u gruboj formi normalne granice, uobičajene u međunarodnoj politici.

2. Abwehr, vojna obaveštajna služba, pojavljuje se još krajem 1933 i početkom 1934 godine. Naporedo sa razvijanjem i porastom interesovanja za Jugoslaviju, razvija se i delatnost Abwehr-a, pojačavajući se u sve bržem tempu. Abwehr radi kako direktnim vezama sa Reich-om, tako i vezama preko Austrije, a služi se i vojnim atašeom pri poslanstvu u Beogradu, koji, međutim, lično ne pripada Abwehr-u.

3. SS-ovski kompleks — Gestapo i SD — pojavljuje se kasnije od Abwehr-a. Delatnost SS-ovskih organizacija opredeljena je i političkim momentom traženja saradnje ili veza sa ideološki srodnim grupama. Karakteristična je veza prema ustaštvu. Krajem ovog perioda pojavljuje se, kao značajan faktor, žvanični delegat nemačke policije u svojstvu policiskog oficira za vezu pri poslanstvu u Beogradu.

4. Prvi deo posmatranog perioda, dakle do 1936 godine, ispunjen je — u pogledu nemačkog obaveštajnog rada u Jugoslaviji — političko obaveštajnim nastojanjima raznih nemačkih ustanova. Prvenstveno se tu pojavljuju ustanove NSDAP, koje bez jedinstvenog pogleda, a uz međusobne sukobe, pokušavaju sebi da stvore u Jugoslaviji političke i obaveštajne veze. Od 1936 ovakav rad, uglavnom, prestaje.

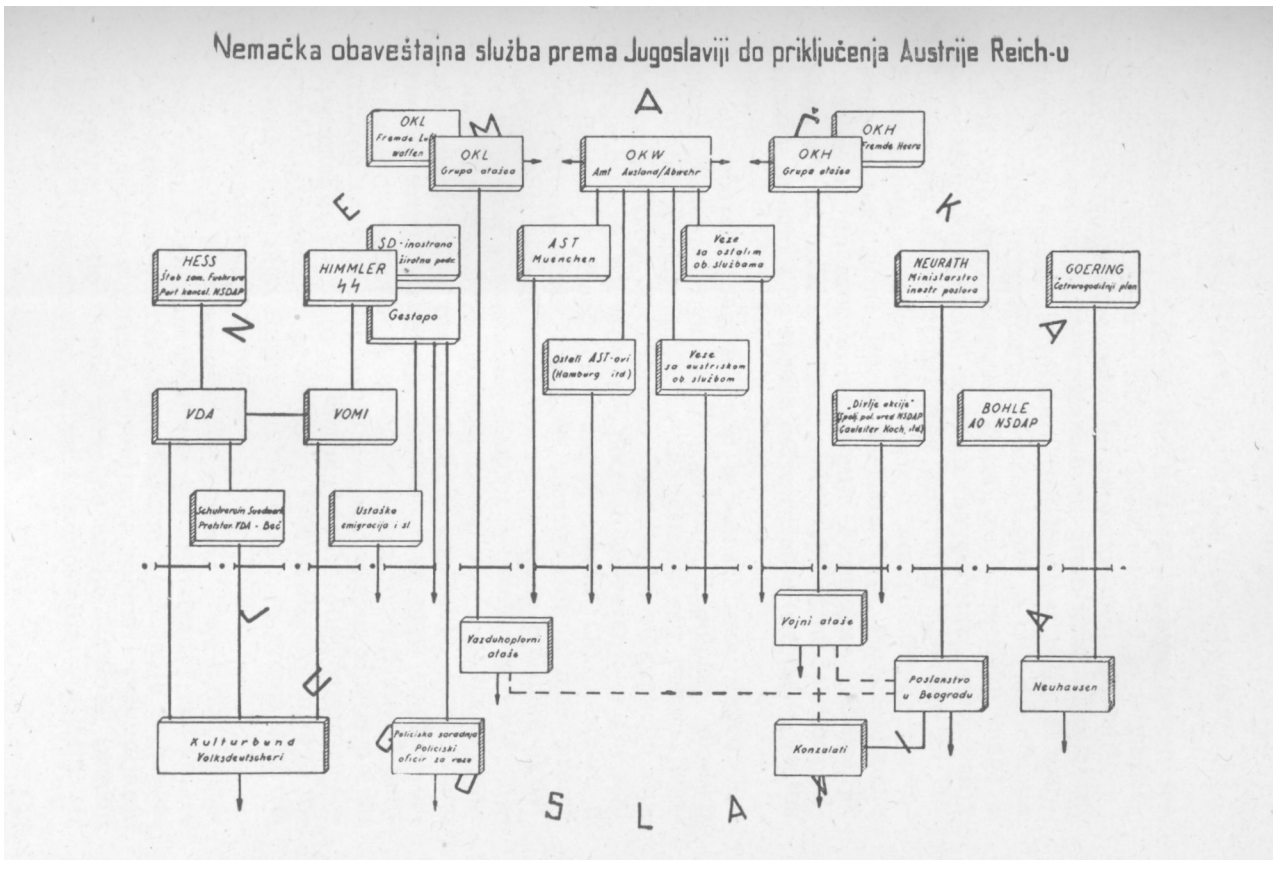
5. Posle pojave Goering-a, kao posebnog eksponenta za politiku Reich-a prema Jugoslaviji, i posle fiksiranja nemačke političke linije prema Beogradu, pojavljuje se i nastojanje da se nemačka obaveštajna služba usmeri i donekle usredsredi. Stim u vezi naročito je značajna uloga Goering-ovog eksponenta u Jugoslaviji, Neuhausen-a, preko koga ide nemačka privredna obaveštajna služba. Postavljanjem Neuhausen-a za rukovodioca organizacije AO NSDAP u Jugoslaviji, stvorena je u obaveštajnom pogledu za njega dodatna važna funkcija u mreži Inostrane organizacije NSDAP, koja je obaveštajno igrala značajnu ulogu.

6. Prelaženjem ustanova za rad sa "Volksdeutscherima, pod nadležnost SS-a, pojavljuju se prsti SS-ovske obaveštajne službe — a prvenstveno SD-a — i u nemačkoj nacionalnoj manjini u Jugoslaviji. Ovo biva naročito pred kraj posmatranog perioda, dakle 1937-38 godine.

7. Za sve ovo vreme no naročito u početku i u prvoj polovini rasmatranog perioda (dakle do 1936), istupa niz avanturista. Ovi traže u političkim i obaveštajnim vezama sa ustanovama Trećeg Reich-a ličnih koristi i zarada. Povremeno ih uzima u službu ova ili ona zainteresovana nemačka obaveštajna organizacija.

8. Pred kraj posmatranog razdoblja sve se jasnije ispoljava tendencija za centralizacijom. To se izražava na taj način, što se razni kanali, koji služe vezi između Nemačke i Jugoslavije — od privrednih do kulturnih, od naučnih do političkih, od umetničkih do turističkih — koriste za obaveštajnu službu i podređuju kontroli i vođstvu jedne od dveju zvaničnih i ovlašćenih ustanova nemačke obaveštajne službe, tj. Abwehr-a ili SS-ovskog kompleksa.

9. Nemačko poslanstvo sa diplomatsku-konzularnim aparatom u Jugoslaviji ne izlazi, u to doba, svojom delatnošću iz okvira koji su uobičajeni u diplomatskim odnosima. U te okvire ulazi i diplomatsko-izveštački rad. Ipak, pri poslanstvu se pojavljuje, krajem perioda, policiski oficir za vezu sa obaveštajnim funkcijama posebne vrste.

Nemačka obaveštajna služba prema Jugoslaviji do priključenja Austrije Reich-u
OKL
Fremde Luftwaffen
OKL
Grupa ataše
OKW
Amt Ausland/Abwehr
OKH
Grupa ataše
OKH
Fremde Heere
SD - inostrana štabna podr.
HESS
Štab zam. Fuehrera
Part kancel. NSDAP
HIMMLER
SS
Gestapo
AST
Muenchen
Veze sa ostalim ob. službama
NEURATH
Ministarstvo inostr. poslova
GOERING
Četvorogodišnji plan
Ostali AST-ovi (Hamburg itd)
Veze sa austrijskom ob. službom
VDA
VOMI
„Dirlje akcija"
Spolj. pol. ured NSDAP
Gauleiter Koch, itd.
BOHLE
AO NSDAP
Schutzverein Suedmark
Pretstav. VDA - Beč
Ustaška emigracija i sl
Vojni ataše
Vazduhoplovni ataše
Poslanstvo u Beogradu
Neuhausen
Kulturbund
Volksdeutscheri
Policijska saradnja
Policijski oficir za vezu
Konzulati
NEMAČKA
OBAVEŠTAJNA
SLUŽBA

b. Od »Anchluss«-a do Drugog svetskog rata

Priključenje Austrije Reich-u, sprovedeno brzom serijom nasilnih mera u martu 1938, stvorilo je u političkom i obaveštajnom pogledu potpuno novu situaciju.

Pre svega, na severozapadnim granicama Jugoslavije pojavio se snažni i agresivni Treći Reich sa celim ekspanzionističkim programom, na mestu gde je bila dotle mala i relativno slaba Austrija. Zatim, revizionističke snage u susedstvu Jugoslavije smatrale su početak ostvarivanja Hitlerovcg ekspanzionističkog programa signalom za rušenje celoga poretka, stvorenog i sankcionisanog ugovorima o miru posle Prvog svetskog rata. Revizionističke zemlje su, na osnovu reagovanja Francuske i Britanije, smatrale da London i Pariz nisu raspoloženi da silom odgovore na silu i da spreče dalje rušenje evropskog status quo-a.

U obaveštajnom pogledu je »Anschluss« doveo Nemački Reich u neuporedivo povoljniji položaj, ukoliko se to ticalo mogućnosti za obaveštajni rad prema jugoistočnoj Evropi, pa i prema Jugoslaviji. Okupacija Austrije bila je, istovremeno, početak ostvarenja plana koji je fiksiran u Hossbach-ovom protokolu. Otuda su se u pogledu izgradnje nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji — kao sastavnoga dela njene političke aktivnosti prema jugoistočnoj Evropi — stekla tu dva značajna činioca: prvo, početak ostvarivanja plana ekspanzije iziskivao je produbljenje i pojačanje obaveštajne službe; drugo okupacija Austrije, kao prva etapa u ostvarivanju toga plana, omogućila je i teritorijalno i politički da se pojača i produbljuje obaveštajna služba prema Jugoistoku. Naročito s obzirom da se Jugoslavija neposredno graničila sa proširenim Trećim Reich-om, ovo intenziviranje obaveštajne službe moglo je prema njoj da se sprovede na izvanredno efikasan način.

Izišavši na jugoslovenske granice, Treći Reich je stekao veoma pogodne položaje za posmatranje zbivanja s one s rane te granice. Sa austriskih pozicija je organizov-n-'e agentske mreže, upravljanje njome i prikupljanje infoimacija bilo znatno lakše no ranije, kada se između Reich-a i Jugoslavije nalazila samostalna Austrija. Iz

Austrije se moglo bolje dejstvovati na elemente koji su bili spremni na saradnju i poslušnost. Sa njima se mogla održavati neposredna veza, mogli su se formirati ilegalni granični prelazi, itd.

Dobijanjem Austrije i Austrijanaca, Treći Reich nije dobio samo značajan geografski, kulturni i ekonomski centar za dejstvovanje prema Jugoslaviji. On je istovremeno dobio i ljudski element koji je raspolagao mnogobrojnim raznovrsnim ličnim vezama sa Jugoslavijom. Među Austrijancima je bilo mnogo dobrih poznavalaca prilika, odnosa i ljudi u našoj zemlji. Uži Reich je istina imao svoje veze, pa i prilično poznavanja i razumevanja za zbivanja na evropskom Jugoistoku. Ali je Austrija dugogodišnjim političkim, ekonomskim i kulturnim zajedničkim životom sa narodima Jugoslavije koji su bili u sklopu austriske monarhije, pretstavljala novi izvor poznavanja, veza i mogućnosti.

Otuda od priključenja Austrije Reich-u nastaje novo razdoblje u delatnosti nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji. Na preokret, izazvan »Anschluss«-om, nadovezuje se preokret, koji je nastao izbijanjem Drugog svetskog rata. »Anschluss« stavlja celokupnu organizaciju nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji na nove temelje, a izbijanje Drugog svetskog rata nemačkim napadom na Poljsku donosi, u obaveštajnom pogledu, intenziviranje delatnosti na tada već stvorenim temeljima, ali bez načelne promene strukture obaveštajne službe. Ovde će međutim biti govora samo o vremenu od »Anschluss«-a do 1939 godine. Priključenje Austrije Reich-u suštinski menja karakter i strukturu nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji i u njoj, jer ono označava početak ostvarivanja nacističke ekspanzije. Otada, ustvari, otpočinje nov period sistematskog organizovanja i svestrane temeljite koncentracije obaveštajne delatnosti.

Razne sporedne linije, koje su u periodu do »Anschluss«-a još igrale izvesnu ulogu u nemačkom obaveštajnom radu, uprkos centralizacije koja je otpočela od 1936, konačno nestaju ili bivaju apsorbovane. Neke od njih prestaju da funkcionišu zbog svoga diletantizma, koji ih je učinio neupotrebljivim u trenutku, kada je nemačko političko vođstvo zahtevalo od svoje obaveštajne

službe precizan i celishodan rad prema Jugoslaviji. Uko-liko su one bile upotrebljive, konačno su ušle u sastav ili pod apsolutnu kontrolu velikih zvaničnih i nadležnih organizacija nemačke obaveštajne službe.

U periodu između »Anschluss«-a i izbijanja Drugog svetskog rata veoma važan datum pretstavlja i konačno formiranje RSHA. U njen sastav ulazi, kao posebna uprava, politička obaveštajna služba prema inostranstvu. Otada se tom službom centralno diriguje iz Uprave VI RSHA, koja počinje da izgrađuje svoju obimnu mrežu. Naporedno stim prešao je tada i VOMI potpuno u nadležnost SS-a, postavši jednom od dvanaest glavnih uprava vrhovnog SS-ovskog rukovodstva.

Prva posledica »Anschluss«-a, posmatrano sa obaveštajnog gledišta, bila je prebacivanje težišta rada nemačke obaveštajne službe prema Jugoistoku — pa, prema tome, i protiv Jugoslavije— u austriske centre. No, isto toliko značajna je i druga posledica: u centrima nemačke obaveštajne službe, koji se formiraju u Austriji, pojavljuje se jak uticaj Austrijanaca. Oni su tom prilikom preuzeli rukovodeću ulogu u novoformiranim centrima. Oni su dali stručnjake za pojedine oblasti života jugoistočnih država. Od njih su se regrutovali agenti i mnogi saradnici. U obaveštajni rad prema Jugoslaviji, Austrijanci nisu uneli samo svoje poznavanje ljudi i prilika, no i svoja lična shvatanja o Jugoslaviji i o odnosima u njoj.

Ovde ne treba izgubiti iz vida psihološki moment, koji je takođe igrao izvesnu ulogu. Austrijancu je, od jugoslovenskog življa, nesumnjivo bio mnogo bliži njegov zapadni deo, dakle onaj koji je živeo vekovima u sastavu austriske državne zajednice, zajedno sa austronemačkim elementom. Tu je postojao izvestan kulturni afinitet, postojale su zajedničke tradicije. Drukčije je bilo u pogledu unutrašnjeg odnosa Austrijanaca prema istočnom delu Jugoslavije, dakle prema Srbiji i Makedoniji i tamošnjem življu. Tu su potsvesno ili po tradiciji igrali izvesnu ulogu i stari resantimani iz doba pre Prvog svetskog rata, kada je u Austriji negovano nepoverenje, pa i potcenjivanje srpskog »balkanskog« elementa, eksponenta slovensko-rusko-pravoslavnog uticaja protiv Austrije.

Ovo se mora uzeti u obzir, jer je imalo odgovarajućeg odraza i posledica na obaveštajnu delatnost protiv Jugoslavije.

Austrijanci, koji su postali organima ili agentima nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji, prirodnoi su tražili veze prvenstveno među onim buržoaskim krugovima u Hrvatskoj, kod kojih su mogli računati na afinitet prema staro-austriskom kompleksu. Tu se pojavila izvesna mentalna srodnost između obaveštajnih organa i njihovih informatora. A odatle se izrodila posledica da su obaveštajni organi došli pod uticaj tih informatora, koji su imali njima bliske koncepcije i pripadali njima srodnim krugovima. Te su koncepcije bile naravno antijugoslovenske. U gledištima Austrijanaca, koji su se nalazili u obaveštajnoj službi Trećeg Reich-a, pretežno je dolazilo — baš i zbog toga — do negativnih shvatanja o Jugoslaviji kao državnoj strukturi i o njenom postojanju uopšte. Ne treba gubiti iz vida ni tendenciju Austrijanaca, da se Beču opet stvori dominantni položaj prema Jugoistoku, tragom stare austro-ugarske tradicije, kao ni težnju za ekspanzijom prema »naslednim državama« tragom njihovih predaka i očeva.

Ovo je bilo poznato u nemačkim političkim centrima i vrhovima nemačke obaveštajne službe kojima su bili bliži pogledi nacističkog standardnog imperijalizma. To je saznanje imalo i svojih konkretnih posledica. Tako naprimer pada u oči da glavni eksponenti nemačke političke obaveštajne službe a Jugoslaviji, nisu bili izabrani iz redova Austrijanaca, već su maho/m poticali iz užeg Reich-a. Slično je bilo i sa mnogim zvaničnim eksponentima vojne obaveštajne službe. Austrijanci su tek imali da se prilagode III Reich-u, njegovom mentalitetu i metodima rada.

Smatralo se da politiku prema Jugoslaviji ima da vodi Reich iz Berlina, a ne iz Beča, ma da je stari carski grad, tada proglašen »kapijom Jugoistoka«, u službi ove politike imao i dalje da igra prvorazrednu ulogu. Nesumnjivo da je Beč bio koristan iz čitavog niza razloga, za politički i obaveštajni rad prema Jugoslaviji. Naravno, rad iz Beča, imao je da bude podvrgnut političkim direktivama i linijama koje će se utvrditi u Berlinu, na osnovu

gledišta koja su se tamo formirala. Na pitanje Jugoslavije za vreme Stojadinovića Berlin je gledao pod drugim uglom no što bi to odgovaralo shvatanjima mnogih istaknutih bečkih nacista. Ali posle pada Stojadinovića stav prema Jugoslaviji se znatno približio radikalnijim pogledima austriskih nacista.

U oblasti obaveštajne službe se to izrazilo, u posmatranom periodu, u činjenici da su Austrijanci obilno korišćeni obaveštajno-operativno prema Jugoslaviji. Međutim, kako u centrali RSHA, tako i na terenu u Jugoslaviji, ljudski element iz užeg Reich-a igrao je direktivnu ulogu i smatran je nekom vrstom garantije objektivnosti. Ovo važi za vreme do izbijanja Drugog svetskog rata i, sa relativno malo promena, za razdoblje do okupacije Jugoslavije. Tek kasnije se ova slika menja.

Uglavnom, nemačka obaveštajna služba je, 'počev od 1938 godine, svestrano koristila sve mogućnosti koje joj je pružao Beč sa Austrijom. Izgrađivani i podvrgnuti su jedinstvenoj liniji postojeći obaveštajni kanal. Stvaran je čitav niz novih veza i kanala prema Jugoslaviji. O tome će biti govora u sledečim odeljcima.

2. Rad Abwehr-a

a. Put preko Austrije i preuzimanje austriskih kanala

U celokupnom razvoju nemačkog političkog i vojnog planiranja pretstavlja spoljnu, istoriski vidljivu tačku (mada je savremenicima bila ostala nepoznatom) konferencija koju je Hitler održao sa vrhovnim vojnim rukovodiocima i ministrom spoljnih poslova, u novembru 1937 godine. Njen je tok zabeležen u tzv. Hossbach-ovom protokolu. Svakako, do mišljenja i odluka, koje je na toj konferenciji izneo, Hitler nije došao ni iznenada, niti neposredno pre no što je sazvao konferenciju. Ono, što je tom prilikom izneo pred svoje saradnike, rezultat je njegovih razmišljanja i njegovih političkih analiza koje su zahtevale duže vremena. Međutim, zä Wermacht su ta tadašnja izlaganja šefa Trećeg Reich-a pretstavljala nesumnjivo nov i veoma značajan moment, počev od koga je u ćelom radu najviših nemačkih vojnih rukovodilaca

nastao nov tempo i nov način delatnosti na vojnim pri-
premama.

Sve do toga časa, rukovodstvo Wehrmacht-a je, istina, uveliko radilo na pojačanju vojnoga potencijala, na formiranju novih jedinica, na unapređivanju vojne tehnike, — ukratko, na stvaranju snažne oružane sile koja bi bila sposobna za moderno ratovanje. Generali su bih svesni da njihov Wehrmacht pretstavlja važnu stavku i jednog od osnovnih činilaca nemačke politike. Oni su znali da se Hitler služi ukazivanjem na Wermacht kao političkim argumentom, kao pretnjom i kao sredstvom učene. Generali su znali u velikim obrisima Hitlerove planove, ali su bili mišljenja da je za njihovo sprovođenje potrebna još dugogodišnja priprema. Međutim, do novembra 1937 oni ipak nisu bili svesni sveobuhvatnosti ratnih planova koje je Hitler vezivao za obnovu nemačke vojne moći. Izlaganje, izneseno u Hossbach-ovom protokolu, dejstvovalo je na njih kao veliko iznenađenje, naročito u pogledu vremenske bliskosti ostvarenja tih planova. Svi preživeli učesnici te konferencije su to saglasno izjavili pred Međunarodnim vojnim tribunalom u Nuernberg-u. (Fritsch, koji se spremao da ide na otsustvo, hteo je da odustane od svoje namere, da bi odmah mogao da se baci na proširenі intenzivni rad koji je Hitlerovim planovima bio stavljen u zadatak vrhovnoj komandi suvozemne vojske).

Do kraja 1937 — ili, tačnije, do ove značajne konferencije — nemačkom vojnom rukovodstvu je izgledalo da ono ima pred sobom dugi niz godina, u kome može postepeno' i sistematski da izgrađuje nemačku vojnu silu. Od toga trenutka je, međutim, žurba postala najvažnijim zakonom. Tempo i način rada stajali su u znaku te žurbe, od trenutka kada je Hitler izneo nacrt svoje buduće politike. A ta žurba je povlačila snažno intenziviranje celokupne delatnosti, usmerene na pripremu rata, uz zapostavljanje svih faktora koji bi mogli da na taj tempo dejstvuju u smislu usporavanja.

U oblasti vojne obaveštajne službe se ovaj prelom takođe jasno primećuje. Do zbivanja, koja su se odigrala od konferencije u novembru 1937 do »Anschluss«-a Austrije u martu 1938, tempo i način rada vojne obaveštajne

službe bio je u skladu sa opštim tempom i načinom rada u okviru Wehrmacht-a. On je bio temeljit i sračunat na duži rok. Od tih zbivanja, i počev sa njima, žurba i zahuktalost se osećaju i u Abwehr-ovom radu. Pre zime 1937/38, Abwehr je u svome radu u prvome redu vodio računa o diskreciji, o dobrom kamufliranju svojih aktivnosti, o bezbednosti svojih kanala i svojih agenata. Posle toga prelomnoga perioda — i počev sa njim — glavno težište se prenosi na što veće rasprostranjenje mreže i što intenzivniju delatnost i ustvari na što veću žurbu. Ova je žurba postala odlučujućim faktorom. Ona se još nije osetila u većoj meri u obaveštajnom radu prema prvim žrtvama III Reich-a, Austriji i Čehoslovačkoj, te nije ostavila svoj pečat na kvalitet obaveštajnog rada, jer je agenturna mreža u ovim zemljama već ranije bila pažljivo izgrađena. U zemljama Jugoistoka, pa i u Jugoslaviji nije bio takav slučaj, pa je faktor žurbe ostavio značajan trag na obaveštajni rad.

U praksi se ovaj razvoj izrazio time, što je broj Abwehr-ovih agenata u Jugoslaviji do pomenutog preokreta bio je manji, ali je zato njihov kvalitet bio na visini. Dalje, njihovi su zadaci i njihov rad bili sračunati na dugi rok i na činjenice koje su mogle da budu interesantne baš s obzirom na ovakvo vremensko postavljanje osnovne problematike. Najzad, imajući dovoljno vremena — ili verujući da ga ima — agentura Abwehr-a je mogla da obavlja svoj posao uz što potpuniju opreznost. Ona je mogla sebi da izgrađuje pozicije i veze polako, radeći na izgrađivanju kamuflaža, bez potrebe da zbog hitnosti mora da zapostavi zahteve koji proističu iz potrebe za diskrecijom i bezbednošću.

Tu leži razlog što je sve do zime 1937/38 jugoslovenskim kontraobaveštajnim i policiskim vlastima bilo vrlo malo poznato o radu Abwehr-a. Malo je bilo otkrivenih špijunskih slučajeva, koji bi ukazivali na njegove prste.

Od prelomnog perioda, sve se ovo izmenilo. Prvo, sam rad zahuktao se u većoj užurbanosti. Dalje, broj agenata se povećao, a postojeći agenti su proširili svoje mreže. To je uslovilo da i kvalitet agenata uopšte uzev bude slabiji. Najzad, kao značajni element Abwehr-ovog rada pojavila se — još pre no što je krajem leta 1939

godine buknuo rat između Nemačke i zapadnih sila — borba između Nemačke, s jedne, i britanske i francuske obaveštajne službe, s druge strane. Ova borba, koja je kasnije postala jednim od najvažnijih sektora rada Abwehr-a u Jugoslaviji, učinila je da je u otkrivanju Abwehr-ove agenture sarađivala sa jugoslovenskim kontraobaveštajnim ustanovama i obaveštajna služba zapadnih saveznika. Sama borba povukla je za sobom zanemarivanje brižljive kamuflaže. Pojavio se i tip dvojnoga agenta, koji je doprinosio da se linije i agenture Abwehr-a u tim godinama otkrivaju mnogo češće no do obrta, koji se odigrao na prelomu između 1937 i 1938 godine.

U vremenu do »Anschluss«-a, u Reich-u se Jugoslavijom bavio uglavnom Ast Muenchen. No i drugi Ast-ovi u Nemačkoj mogli su da se ukopčaju u obaveštajnu službu prema našoj zemlji, ukoliko im se za to ukazivala kakva naročita prilika ili potreba. U tom pogledu je sistem rada Abwehr-a bio dovoljno elastičan. Međutim, dok je obrada Jugoslavije spadala u stalnu nadležnost Ast-a Muenchen, dotle bi drugi Astovi radili samo od slučaja do slučaja obaveštajno prema Jugoslaviji 1 po jugoslovenskim pitanjima.

U Beogradu je nemački vojni ataše bio centralna ustanova vojne obaveštajne službe. On je raspolagao svojom mrežom. Njegovi su izveštaji bili pristupačni Abwehr-u, mada on nije bio organ Abwehr-a, već je spadao pod generalštab suvozemne vojske. Veze nemačkog vojnog atašea u Jugoslaviji išle su dobrim delom i preko nemačkih konzularnih pretstavništava koja su njegovoj agenturi omogućavala obezbeđeno izveštavanje, davala joj pomoć itd.

Za rad Abwehr-a prema Jugoslaviji je karakteristično, da je on sarađivao i sa obaveštajnim službama drugih zemalja, koje su se bavile obaveštajnim radom prema našoj zemlji. Naročito je aktivna saradnja postojala između Abwehr-a i italijanske vojne obaveštajne službe (Servizio Informazioni Militari — skraćeno SIM). Počev od 1937, Canaris je često posećivao Italiju, gde se sastajao sa generalom Roatta-om, načelnikom SIM-a, sa kojim je često pojedina pitanja raspravljao potpuno otvoreno. Za vreme Roatta-inog naslednika, pukovnika Carbonia, ti

su se odnosi ohladili, ali su opet obnovljeni kada je na položaj načelnika SIM-a došao general Ame. Sa njim je Canaris bio povezan lično tesnim i intimnim prijateljstvom.

Sem ove službene veze, Abwehr je održavao odlične odnose i sa mnogim istaknutim oficirima italijanske ai~-mije koji su bili raspoloženi pro-nemački. Tim putem je Abwehr napriimer saznao za pojedinosti izvesnih defan-zivnih mera koje je austriska vojska bila preduzela pred očekivani nemački napad, početkom 1938 godine.

U Rimu je Abwehr imao svoju organizaciju, kao »Kriegsorganisation«, kakvu je održavao i u drugim svo-jim savezničkim centrima. Italijani su u štab Abwehr-a u Berlinu uputili jednog oficira za održavanje veze. Ko-liko je Abwehr pazio da se ovi odnosi ne pokvare poka-zuje činjenica da je on naprimer prema italijanskoj želji povukao iz Innsbruck-a jednog oficira, - koji je nekada pripadao austro-ugarskoj obaveštajnoj službi, a posle Anschluss-a je služio kao obaveštajni oficir prema Italiji. Isto tako je Abwehr zabranio razmeštaj jedinica »Bran-denburg«, podređenih Abwehr-u II, na teritoriji Sever-noga Tirola. Ova zabrana je izrečena zbog toga, što su u tim jedinicama služili i poneki pripadnici nemačke ma-njine u Južnome Tirolu, pa su govorili po mesnim krčma-ma, da će uskoro opet biti u svome rodnom kraju. Na-ravno da su Italijani na ovo bili veoma osetljivi, a tu je osetljivost Abwehr, kao što iz ovoga primera proizlazi, apsolutno poštovao.

Tako je Abwehr imao posebnoga oficira za vezu prema mađarskoj obaveštajnoj službi čija je delatnost bila naročito usmerena prema- Jugoslaviji i Rumuniji. Isto tako je postojao pri vojnom atašeu Mađarske u Ber-linu viši oficir mađarske obaveštajne službe, koji je odr-žavao vezu sa Abwehr-om. Canaris je održavao vrlo do-bre lične odnose i sa načelnikom Drugoga biroa mađar-skog generalštaba, a intimnim prijateljstvom je bio po-vezan sa jednim mladim generalštabnim oficirom mađar-ske vojske. Szentpetry-em čiju je sliku i držao na svome pisaćem stolu.

Mađarska obaveštajna služba bila je jedan od poto-maka nekadašnje austro-ugarske vojne obaveštajne slu-žbe, od koje je nasledila i mnoge tradicije i naročito vešte

metode rada u balkanskim zemljama. Za Abwehr je saradnja sa mađarskom vojnom obaveštajnom službom otuda bila dragocena, jer su preko nje dopunjavana obaveštenja koja je Abwehr sam pribavljao, preko svoje mreže. Mađarska služba imala je duboke korene baš i u onim zemljama evropskoga Jugoistoka, koje su naročito interesovale Nemačku, pa tako i u Jugoslaviji. Pored veze u vrhu, od strane Abwehr-a je prisne odnose sa mađarskom obaveštajnom službom -negovao naročito Ast Beč. Tamošnji rukovodilac Abwehr-a, grof Marogna-Redwitz, održavao je dobre veze sa Budimpeštom. Te su se veze ispoljavale i u uzajamnom posećivanju.

U Sofiji je postojao takođe oficir Abwehr-a, akreditovan pri bugarskoj vojnoj obaveštajnoj službi, a sa zadatkom da održava vezu sa njome. Odatle je naročito usmeravana obaveštajna delatnost prema Srbiji i Makedoniji. Najzad je čak i u Tirani bio smešten slični pretstavnik Abwehr-a, koji je obaveštajno dejstvovao prema Makedoniji i Kosmetu.

Ova je pojava neobično interesantna, jer otkriva činjenicu od velikog značaja za Jugoslaviju i za stav Wehrmacht-a prema njoj. Bilo je poznato postojanje veza i saradnje između nemačkog generalštaba i generalštabova Mađarske i Bugarske. No, u to doba nije bilo vidljivo da se ta veza ne ograničava samo na opšti generalštabni kontakt, već da se prostire i na vojnu obaveštajnu službu. Abwehr je koristio rezultate rada bugarskih i rumunskih — pa i albanskih — nastojanja prema Jugoslaviji na obaveštajnom polju. Imajući u vidu činjenicu da je albanska vojska praktično stajala pod nadzorom italijanskih instruktora, da je bila naoružana italijanskim naoružanjem i da su italijanski stručnjaci i savetodavci sedeli u albanskom generalštabu, veza Abwehr-a prema Tirani pretstavljala je, ustvari, vezu prema Italiji, kakva je bila uspostavljena i u Rimu.

Sve ove citirane zemlje stajale su prema Jugoslaviji na pozicijama svoga revizionizma. Sve su one imale svojih teritorijalnih revandikacija prema našoj zemlji. Sve su one pretstavljale političke — i potencijalne vojne — protivnike Jugoslavije. A Abwehr je povezan sa obaveštajnim službama ovih zemalja, — dakle sa obaveštajnim

službama koje su naročito radile protiv Jugoslavije, kao istureni pipci jedne politike koja je težila uništenju Jugoslavije kao države i podeli njene teritorije među njene susede. Ovo nije moglo ostati bez dejstva na držanje organa Abwehr-a prema Jugoslaviji. Tesne — i sve tešnje — veze vojne i obaveštajne prirode između Wehrmacht-a i vojski revizionističkih suseda Jugoslavije pretstavljaju važnu komponentu za razumevanje stava prema Jugoslaviji, kome je bilo naklonjeno Wehrmacht-ovo rukovodstvo. Abwehr, koji je od obaveštajnih službi revizionističkih zemalja dobijao o Jugoslaviji obaveštenja koja su odgovarala njihovoj revizionističkoj osnovnoj političkoj liniji, nije mogao, a da u izvesnoj meri ne bude pod uticajem ovakvog načina izveštavanja*.

Sto se tiče Mađara i Bugara, netreba smetnuti s uma da ie u mentalitetu nemačkih vojnih rukovodilaca bio dat osnov za naročitu lojalnost i simpatiju prema njima. Tu se radi o saveznicima iz Prvog svetskog rata, o »drugarstvu po oružju«, o zajedničkom porazu i zajedničkoj sudbini posle 1918 godine. Ovaj se mentalitet morao potsvesno da izrazi i u Abwehr-u, pogotovo što su njegovi oficiri velikim delom bili regrutovani iz onih kadrova, koji su posle Prvog svetskog rata bili penzionisani. U tim je oficirima uspomena na rat 1914-18, sa svima posledicama koje su od ove idealizirane uspomene proisticale, ostala nerazdvojnim sastavnim delom njihovog pogleda na svet. Ovaj uticaj ne treba potcenjivati, on je imao odraza na rad i stav Abwehr-ovih organa u Jugoslaviji.

Pored obaveštenja, dobijanih od mađarske, bugarske, italijanske obaveštajne službe, nemački generalštab se po mnogim indicijama koristio i obaveštenjima koja je dobijao od pojedinih organa turske vojne obaveštajne službe ili pojedinih vojnih funkcionera. Ne treba zaboraviti da je između turske i nemačke vojske postojala, u

* To bi značilo precenjivanje ovog uticaja, što ne bi odgovaralo stvarnom stanju. Jer Abwehr je imao svoje posebne mnogobrojne izvore na koje se pre svega oslanjao i na osnovu kojih je stvarao sliku i ocenu. Ipak ove momente treba imati u vidu kao dopunjujuće. Naravno pogrešno bi bilo ako bi se imao u vidu samo ovaj uticaj i ako bi se sve svelo na ovako obojen stav prema Jugoslaviji.

periodu Prvog svetskog rata, veoma prisna veza. Na čelu turske vojske stajalo je tada nekoliko nemačkih generala. Sam Kemal Ataturk bio je načelnik štaba jednoga od tih nemačkih generala, Liman-a von Sanders-a. Kasnije su turski oficiri odlazili u Nemačku na školovanje, posećivali kurseve u nemačkom generalštabu itd. Na taj je način među turskim vojnim rukovodiocima bilo i takvih koji sii bili izrazito germanofilski nastrojeni. U pogledu prikupljanja obaveštenja o Jugoslaviji, ove su veze za Nemačku mogle da budu interesantne naročito zbog toga, što je turski generalštab, oslanjajući se na tursku manjinu, imao mogućnosti da bude prilično dobro obavešten o prilikama u Makedoniji i na Kosmetu.

Posebno poglavlje pretstavlja veza koja je postojala između nemačke vojne obaveštajne službe i austriskih vojnih krugova. Ta je veza naročito važna za kasniji razvoj delatnosti Abwehr-a prema Jugoslaviji. Jugoslovenska kontraobaveštajna služba je utvrdila da su se pretstavnici Abwehr-a, duže vremena pre »Anschluss«-a, nalazili u Beču, Graz-u i Celovcu. Ovi su Abwehr-ovi eksponenti, s jedne strane, održavali veze sa austriskom obaveštajnom službom koja je dejstvovala i prema Jugoslaviji. S druge strane, oni su naročito negovali odnose sa nacional-socijalističkim krugovima u Austriji, koji su raspolagali vezama prema Sloveniji i severnoj Hrvatskoj.

Korišćenje austriskih veza pretstavljalo je za Abwer, pre »Anschluss«-a, važnu mogućnost za rad u Jugoslaviji. Koliko je tesna bila povezanost Abwehr-a sa austriskom obaveštajnom službom dokazuje činjenica da je veliki broj austriskih oficira odmah po *Anschluss«-u primljen u Abwehr.* Ovaj je preuzeo gotovo u celini i

* Veze između Abwehr-a i austriske obaveštajne službe igrale su nesumnjivo izvesnu ulogu i u pogledu dejstva na držanje austriske vojske. Kada se postavilo pitanje nasilnog umarširanja Wehrmacht-a u Austriju, u martovskim događajima 1938, u bečkim vladinim krugovima se tačno znalo da se austriska vojska neće odupreti oružjem Wehrmacht-u, ako ovaj bude prešao austrisku granicu. Posle ,,Anschluss"-a je nekoliko istaknutih austriskih visokih vojnih rukovodilaca primljeno u nemačku vojsku. Istaknuti pripadnik austriske vojne obaveštajne službe, tadašnji potpukovnik Lahousen, postao je i načelnikom jednog od tri odelenja Abwehr-ove centrale, Amt-a Ausland/Abwehr.

ranije linije austriske obaveštajne službe prema Jugoslaviji.

Sa ovoga razloga je posmatranje i prikaz ovih linija, ukoliko ih je jugoslovenska kontraobaveštajna služba utvrdila i učinila pristupačnim današnjem proučavanju, od važnosti za kasniji Abwehr-ov rad u odnosu na Jugoslaviju. Abwehr je, istina, pre »Anschluss«-a imao svojih posebnih linija, nezavisnih od austriske obaveštajne službe. Isto tako je, i austriska obaveštajna služba radila u Jugoslaviji po linijama koje nisu bile pristupačne Abwehr-u. Ovo poslednje je naročito bio slučaj posle neuspelog nacističkog puča u Austriji, 1934 godine. Tada je znatni broj nacističkih ustanika bio prebegao u Jugoslaviju. Austriska obaveštajna služba nastojala je da utvrdi stanje među ovim licima, njihov broj, njihov identitet, kao i njihove eventualne veze sa jugoslovenskim ili drugim vlastima. Međutim, posle »Anschluss«-a je gotovo celi kompleks austriske vojne obaveštajne službe postao sastavnim delom Abwehr-a. Otuda je poznavanje tih veza, koje su išle iz Austrije u Jugoslaviju, važno u svakom slučaju, bilo da se u njima već tada vidi abwehrovska pozadina, bilo da se ruka Abwehr-a tu ne oseća.

Od slučajeva obaveštajne službe iz Austrije, koja je delovala u Jugoslaviji, interesantan je kompleks, vezan za austriskog obaveštajnog oficira Scheuchenbauer-a, koji je otkrila tadašnja jugoslovenska kontraobaveštajna služba.

Policija u Mariboru utvrdila je da je Franjo Baumann, hotelijer-u Varaždinu, u vezi sa nekim nepoznatim licem u inostranstvu, kome dostavlja podatke vojne prirode. U tome poslu sarađivao je i gostioničar Albert Achtig iz Maribora. Daljim traganjem je utvrđeno da su sa ovom dvojicom sarađivali Franz Krainz, Mirko Skrem, Marijan Jurmič i Marijan Dolanski. Iza ove grupe je stajao austriski kapetan Walter Scheuchenbauer koji se sa Krainz-om sastao u leto 1933, u Jugoslaviji. Krainz je primio zadatak da Scheuchenbauer-u pribavlja podatke vojne prirode. Objašnjeno mu je da je to potrebno stoga, što u Austriji postoji bojazan da bi u slučaju nacističke pobune moglo doći do upada jugoslovenskih trupa na austrisku teritoriju. Vrbovanje Krainz-a izvršeno je na

bazi mesečne plate od 2.000 dinara i nagrada od obavljenih poslova. Krainz je počeo da stvara svoju mrežu, pridobivši, između ostalih, aktivnog jugoslovenskog narednika-vodnika Skrema. Krainz-ovi sastanci sa Scheuchenbauer-om obavljali su se u Mariboru i Leibnitz-u, u Austriji. Pismeno opštenje išlo je preko raznih adresa u Beču i Leibnitz-u. Scheuchenbauer je doveo Krainz-a i u vezu sa jednim majorom iz Beča, koji se navodno zvao Strauss.

Sa Scheuchenbauer-om je neposredno stajao u vezi i Achtig koji je služio, s jedne strane, kao kurir između ovoga i Krainz-a, a s druge strane je i sam neposredno radio na pribavljanju podataka. Achtig je zavrbovao u ovu obaveštajnu mrežu i Baumann-a. Scheuchenbauer je Achtiga doveo u vezu sa još jednim obaveštajnim organom, nekim Wolf-om, sa kojim se Achtig sastajao u Beču i Leibnitz-u. Tom je prilikom od Wolf-a takođe dobio adresu za slanje izveštaja, i to na ime neke žene u Beču.

Baumann je prvi put prešao* austrisku granicu sa Achtig-om, krajem 1933 ili početkom 1934 godine. Na austriskoj teritoriji ga je Achtig upoznao sa nekim licem -koje se nazivalo Graf ili Gref. Tom prilikom je i Baumann dobio posebnu adresu za dostavljanje izveštaja u Beč. Opet se radilo o jednom ženskom licu, a sve tri bečke adrese, date raznim Scheuchenbauer-ovim agentima — kao i četvrta koju je Bauman dobio kasnije — bile su različite. Baumann je, sa svoje strane, zavrbovao Jurmiča i Dolanskog.

Cela grupa je bila snabdevena fotografskim aparatom, nevidljivim mastilom, a postojala je i namera da se instalira tajna radio-stanica u Mariboru.

Interesantno je da se ovde nailazi na ustašku emigraciju. U to doba je jugoslovenska vlada bila zatražila od vlade Austriske Republike, da izruči dr Lorkovića i Cihlara, istaknute prvake među emigriranim ustašama. Dolanski je, preko Baumann-a, preko ove obaveštajne mreže, slao uputstva, kako treba intervenisati da do zatraženoga izručenja ne dođe.

Grupu je organizovao Scheuchenbauer, ali pored njega se pojavljuju još, u svojstvu organa obaveštajne službe u Austriji, lica koja se služe imenima Loeffler,

Wolf i Strauss. Kada je cela ova grupa — naravno, bez austriskih organa koji nisu uhvaćeni — izvedena pred Državni sud za zaštitu države, u jesen 1935, jugoslovenske vlasti su nastojale naročito da terete Mađarsku za subverzivnu delatnost protiv Jugoslavije. To je stajalo u vezi sa atentatom na kralja Aleksandra i sa zaštitom koju je Mađarska ukazivala ustaškoj emigraciji. Optužnica* je zato tvrdila da je Scheuchenbauer pretstavljao vezu između ove špijunske grupe i organa mađarske obaveštajne službe. Ustvari ovde se radi o neposrednoj delatnosti austriske obaveštajne službe. Međutim, nije sasvim jasno da li je to vršeno u zajednici sa nemačkom obaveštajnom službom.

Ipak, karakteristično je da je od agenata, koji se pojavljuju u ovoj mreži, Dolanski kasnije postao značajnim saradnikom Abwehr-a u Jugoslaviji. U tome leži i ilustrativni značaj ovoga slučaja, jer se vidi da je Abwehr preuzimao agente koji su ranije radili za austrisku obaveštajnu službu. I Baumann je stupio u službu Abwehr-a, kada je 1941 pušten sa robije, na koju, je bio osuđen presudom Državnog suda za zaštitu države. On je iz kaznenog zavoda oslobođen prilikom okupacije Jugoslavije i prešao je tada odmah u Zagreb, gde se javio nemačkim vojnim pretstavnicima. Odatle je otišao za Beč i tamo je nastavio sa obaveštajnim radom za Abwehr. Iz ovih činjenica jasno proizlazi kontinuitet koji postoji između delatnosti Abwehr-ove obaveštajne službe prema Jugolaviji i ranije austriske obaveštajne službe prema njoj.

Sličan prednjem je i slučaj agenta Moritz-a Spitzer-a, koji se odigrao 1935 godine. Spitzer, Jevrejin iz Graz-a, bio je tamo zavrbovan od nekog lica koje mu se pretstavilo pod imenom Steiner. To je lice tražilo da mu Spitzer pribavlja vojne podatke iz Jugoslavije. Vrbovanje je izvršeno na bazi stalne mesečne plate od 300 šilinga. Spitzer je nekoliko puta prelazio u Jugoslaviju, putovao za Zagreb i uspostavio vezu sa nekim licima. Među ovima se pojavljuje Maks Korošec. Sam Spit-

* Optužnica protiv Krainz Franza i drugih, DT bi\ 646-35 od 21-IX-1935.

zer je uhvaćen i 1935 godine izveden pred Sud za zaštitu države.*

Ličnost Spitzer-a u ovom slučaju je od manje važnosti, koliko je tu interesantan Maks Korošec. Maks Korošec je bio fotografski radnik u Zagrebu. Njega je Abwehr preuzeo od austriske obaveštajne službe. On je radio za vreme okupacije kao agent Abwehr-a u Zagrebu. A zagrebački Abwehr se, u to doba, najvećim delom sastojao od ranijih austrijskih oficira, uključivši i samog šefa Ast-a Zagreb, potpukovnika Schaeffer-a. Schaeffer je pre okupacije bio rukovodilac Abwehr-ovog Nest-a u Graz-u. S obzirom na činjenicu da je obaveštajni centar u Graz-u, koji je postojao pre «Anschluss«-a, posle 1938 pretvoren u centar Abwehr-a, postoji verovatnoća da je Korošec nastavio rad za ista lica. Do »Anschluss«-a, ova su se. lica pojavljivala kao austriski obaveštajni organi, a posle 1938 su radila u okviru Abwehr-ovog aparata.

Scheuchenbauer-ov rad za austrisku obaveštajnu službu pojavljuje se i u 1937 godini. Tada je zavrbovao novu grupu agenata, dajući im slične zadatke kao grupi Krainz. Ovoga se puta radilo o bivšem jugoslovenskom žandarmu Ignacu Jeriču i penzionisanom austriskom železničaru Johann-u Rafolt-u. I tu su bile u pitanju vojne informacije. Opet se pojavljuje upotreba nevidljivog mastila i fotografskog aparata, a kao sastajalište i adresa za slanje izveštaja utvrđeno je mesto Leibnitz. Vrbovanje je izvršeno davanjem odnosno obećavanjem novčanih nagrada.* Ukoliko je stvarno sa samom ovom grupom agenata imala veze i nemačka obaveštajna služba, u doba kada su oni bili obaveštajno aktivni za Scheuchenbauer-a, ovi agenti bi se mogli ubrojiti u prethodnike Abwehr-ovog rada u Jugoslaviji.

Kao interesantan može se ovde navesti i slučaj Viljema Krainz-a, rođenog u Austriji, a jugoslovenskog državljanina. Krainz — koji nije identičan sa Scheuchenbauer-ovim agentom Franz-om Krainz-em — prijavio se 1934 upravi logora u Varaždinu, u kome su bili koncentrisani

* Optužnica protiv Spitzer-a Moritz-a i drugih, DT br. 1637-35 od 2-X-1935.

* Presuda Državnog suda za zaštitu države protiv Rafolta Johann-a i drugih, Ds br. 33-37 od 26-XI-1937.

austriski nacisti, prebegli iz Austrije posle neuspelog pokušaja obaranja Dollfuss-ovog režima. Tvrdio je da je izbeglica iz Austrije i tražio prijem u logor. Uprava logora ga je odbila, s obzirom da je imala podatke, po kojima je Krainz bio nekoliko puta sudski i policiski kažnjavan. Ipak, dala mu je neku potporu, posle čega je Krainz bez ikakvih dokumenata otišao u Maribor, a odatle u Gornju Radgonu gde je uhapšen, jer je postojala sumnja da je hteo ilegalno preći državnu granicu. Pojavila se sumnja da se radi o pokušaju špijunaže, a i sam Krainz je izjavio da je dobio zadatak od nekog austriskog generala, koji je posle neuspelog nacističkog puča prebegao u Nemačku, da mu pošalje izveštaj o položaju austriskih izbeglica u varaždinskom logoru. Dalje je, isleđivanjem ovoga slučaja, utvrđeno da je Krainz primio potrebna sredstva za život tajnim putem od austriske ilegalne NSDAP. Putem novčanih pisama dostavljano mu je po 30 šilinga nedeljno. Ako bi se nalazio u Mariboru, Krainz bi tamo dobijao od tamošnje ustanove za austriske izbeglice snabdevanje i po 20 dinara dnevno. Jugoslovenskim vlastima nije bilo jasno, radi li se u ovom slučaju o austriskoj špijunaži, koja je imala zadatak da prati rad i položaj austriskih nacista koji su prebegli u Jugoslaviju, ili je tu u pitanju nemačka špijunaža sa sličnim zadatkom.

Među predratne slučajeve Abwehr-ove agenturne delatnosti u Jugoslaviji, čija pojava pada u period posle priključenja Austrije Reich-u, spada i slučaj Michaela Benz-a, trgovca u Kotoru. Na ovom se slučaju jasno ispoljäva ono, što je. već napred istaknuto u pogledu intenziviranja Abwehr-ove delatnosti posle zime 1937—38. Benz, bivši austriski intendantski oficir, bio je nastanjen u Kotoru i bavio se tamo trgovinom. Prema konstatacijama predratne jugoslovenske policije, on je dugo godina živeo povučeno, ne ispoljavajući se ni politički, niti kakvom drugom upadljivom delatnošću. Međutim, jugoslovenska policija je registrovana početkom 1939 da se u njegovom držanju primećuju promene. Tada je počeo otvoreno da ističe svoje germanofilstvo. Istovremeno je konstatovano da su njemu često dolazili nemački turisti.

Tako je, između ostaloga, primećeno da su 1939 u Kotor došla dva Nemca, navodno lekari iz Berlina. Ovi

su se zvanično bavili pronalaženjem i proučavanjem lekovitog bilja. Kretali su se po raznim mestima u predelu Boke Kotorske, tako da su pali u oči vlastima. Utvrđeno je da su snimali vojne objekte, a naročito Zeleniku sa pristaništem. Vlasti su ih uhapsile, ali su uskoro pušteni jer nije bilo dovoljno dokaza za podizanje optužbe zbog špijunaže. Posle toga su napustili Jugoslaviju. Oko Benz-a se stvorio čitav mali krug germanofilskih elemenata. Među njima su se nalazili i utvrđeni nemački obaveštajni agenti, kao naprimer Nikola Kaluđerović, koji je pred kraj rata — isto kao i Benz — napustio Jugoslaviju sa nemačkim trupama. Među ove su spadali i Tripo Vuković i Đuro Drašković, koji su streljani kao nemački špijuni u vreme oslobođenja. Značajno je, uostalom da je 1943 glavni agent Abwehr-ä, ing. Hans Ott, imao zadatak da sa Benz-om uspostavi vezu pre italijanske kapitulacije.

Prema raspoloživim podacima o ovom slučaju može se zaključiti da se, u slučaju Benz-a, radi o agentu Abwehr-a koji je stajao u vezi sa nemačkim konzulatima u Dubrovniku i Trstu. Nije tačno poznato kada je on otpočeo svoju delatnost za Abwehr. Međutim, činjenica je, da je posle mnogo godina neupadljivog boravka i delovanja u Kotoru, navukao na sebe sumnju tek u periodu u kome je Abwehr intenzivirao svoju aktivnost u Jugoslaviji. Značajno je i samo mesto njegove delatnosti, Boka Kotorska. Taj je predeo bio od velikog strategiskog interesa za oba protivnička tabora u ratu, i oko njega je bio koncentrisan niz obaveštajnih delatnosti i akcija obeju protivničkih strana.

Tako je u Kotoru i okolini, a naročito u Herceg Novom, počev od 1937 primećena delatnost dvojice mlađih JNTemaca koji su mnogo obilazili predele oko Boke, snimali okolinu i navodno se bavili proučavanjem lekovitog bilja. Stanovali su na nekom starom brodu koji su kupili i preuredili za svoje potrebe. Pored toga su opravljali pisaće mašine i razvijali filmove. U tu svrhu su na svome brodu uredili i mračnu komoru. Njima su dolazili u posetu razni Nemci. Među njima primećena je jedna žena, navodno njihova sestra, koja se kretala naročito u društvu mornara i podoficira ratne mornarice. Oni su se takođe družili sa mnogim domorocima koje je u to doba policija sumnjičila

za obaveštajnu delatnost u korist Nemačke. Aprila 1941, oba Nemca su na svome brodu istakli nemačku zastavu i otplovili iz Boke.

b. *Slučaj Proebst*

Od svih poznatih slučajeva Abwehr-ovog obaveštajnog rada u periodu pre izbijanja Drugog svetskog rata, svakako je najznačajniji i najinteresantniji slučaj nemačkog novinara dr Hermann-a Proebst-a koji je danas urednik lista »Sueddeutsche Zeitung«, koji izlazi u Muenchen-u. Proebst-ova je pojava i delatnost dovoljno poznata i rasvetljena čitavim nizom pojedinosti, što kod mnogih agenata Abwehr-a nije slučaj. Dalje, Proebst-ov zadatak je sam po sebi veoma karakterističan za rad i za shvatanje Abwehr-a u odnosu na Jugoslaviju. Najzad, Proebst pretstavlja obaveštajnog agenta na dug rok, sa veoma obimnim zadacima. Od samog početka njegove delatnosti bilo je predviđeno da će se ona protezati na duži broj godina i da se neće odnositi samo na konkretno obaveštajno prikupljanje informacija, već i na obimni politički i posmatrački rad.

Svojom ličnošću i delokrugom koji mu je Abwehr odredio, Hermann Proebst pretstavlja visoko kvalifikovanog agenta, kome je obaveštajni rad istovremeno bio i životni poziv. Njegova delatnost u Jugoslaviji, koju je on vršio kroz mnoge godine, bila je sva u službi njegovog obimnog obaveštajnog zadatka. U ovome slučaju je jasno došlo do izraza načelo dugoročnog planiranja agenture i obaveštajne delatnosti, koje treba smatrati osnovnim principom Abwehr-a, pre no što se pojavila potreba žurbe, pa i prenagljivanja, o kojoj je već napred bilo dovoljno reči.

Proebst je poreklom iz ugledne građanske porodice iz Muenchen-a. Studirao je kod istaknutih profesora na različitim nemačkim univerzitetima istoriju, istoriju umetnosti, etnografiju, moderne jezike, germanistiku, muziku i književnost. Još vrlo mlad, u svojoj petnaestoj godini, ispoljio se kao desničar i nemački nacionalista. U to doba je, kao pripadnik nacionalističke borbene organizacije

»Freicorps Epp« (Oslobodilački korpus Epp, tako nazvan po svome organizatoru i šefu, bivšem nemačkom oficiru von Epp-u), učestvovao u borbama u koje se taj korpus upleo. »Freicorps Epp« vodio je oružanu akciju u cilju likvidacije sovjetske republike koju je u Muenchen-u bila uspostavila komunistička grupa pod voćstvom Kurt-a Eisner-a. U toj su borbi učestvovale i druge slične nacionalističke provojničke organizacije.

Ubrzo posle sloma Eisner-ove republike, Proebst je prišao borbenoj organizaciji koju je vodio šumarski savetnik Escherich, a koja je stajala u vezi sa Hitlerovim pokretom. Dve nedelje pred pokušaj Hitlerovog puča u Muenchen-u, u jesen 1923, ova je organizacija kao celina položila zakletvu na vernost budućem »Fuehrer«-u. Na univerzitetu je Proebst u studentskim krugovima istupao kao pristalica formiranja nacionalnog fronta protiv tadašnje bavarske katoličke Narodne stranke (Bayerische Volkspartei). On je bio nosilac prve »jedinstvene nacionalne liste« za izbore opšteg studentskog odbora na univerzitetu i uređivao je studentski časopis u kome su se propagirale ideje kojima se bio zavetovao. Kasnije je postao starešinom za Bavarsku u nemačkom nacionalnom studentskom udruženju »Hochschulring Deutscher Art«.

Centar nemačkih studentskih nacionalnih organizacija, koji se nalazio u Bonn-u i nosio naziv »Studentskog veća«, izabrao je Proebst-a u pretsedništvo te organizacije koja je brojala do blizu 100.000 članova. U svojstvu člana ovog pretsedništva, Proebst je nekoliko godina vodio otsek za veze sa inostranstvom i uređivao je glavni organ nacionalnog studentskog saveza, »Der Student — Deutsche Akademische Rundschau« (»Student — nemački akademski pregled«). Istakao se naročito u načelnoj borbi oko uvođenja arijevskoga paragrafa (propisa o zabrani primanja Jevreja) u statute studentskih organizacija u Austriji, a takođe i u akciji za slobodu studentskog udruživanja na austriskim univerzitetima. U svome svojstvu rukovodioca rada nemačkog nacionalnog studentskog saveza prema inostranstvu, Proebst je uzimao vidnog učešća u međunarodnim studentskim forumima, naročito po pitanju priznanja »veliko-nemačkog« studentskog pokreta. Posle 1930, završivši studije, Proebst je preduzeo niz putovanja u

inostranstvo, a u prvome redu u Veliku Britaniju i u Ameriku.

Godine 1933 otpočeo je Proebst da radi kao referent u berlinskoj radio-stanici. Vodio je otsek za aktuelne emisije. Već u jesen iste godine stupio je i u službu Abwehr-a. Ovaj mu je — kako to proizlazi iz jednog izveštaja koji je Helm, nemački policiski ataše u Zagrebu, uputio RSHA-u* — dao zadatak da u Jugoslaviji preuzme političko posmatranje razvoja sa ciljem da »različite snage protiv beogradskog centralizma upravi u jedan regularan tok«. Kako Helm u svome izveštaju konstatuje, Proebst je ovaj zadatak sproveo kako u njegovom informativnom, tako i u njegovom akcionom delu. To bi imalo da znači, da je svoj zadatak Proebst sprovodio kako putem svojih izveštaja Abwehr-u, tako i putem neposredne akcije u vezi sa antijugoslovenskim buržoaskim snagama i ličnostima u Zagrebu i Hrvatskoj. Da je ta njegova delatnost nailazila na priznanje njegovih pretpostavljenih iz Abwehr-a, proističe iz činjenice da je, mada je bio civilno lice, odlikovan gvozdenim krstom. Davanje vojnog odlikovanja licu koje nije pripadalo vojsci bilo je potpuno neubičajeno i pokazuje da je to lice za vojsku s uspehom obavilo važne zadatke.

Proebst je stajao u neposrednoj vezi sa Amt-om Ausland/Abwehr, koji ga je i zavrbovao. Međutim, on je dobijao uputstva i od Ast-a Muenchen, a posle »Anschluss«-a — kada je Abwehr preneo svoju organizaciju i u Austriju — od Ast-a Beč. Ovako značajna obaveštajna funkcija, kakvu je vršio Proebst, nije zahtevala samo svestranu informativnu delatnost, prikupljanje podataka i slanje izveštaja, već i pravi politički rad u određenom pravcu, u širokim razmerama i sa izvanredno važnim političkim ciljem. Dodelivši mu taj zadatak, Abwehr, se rukovodio činjenicom da je Proebst u svom dotadašnjem radu ispoljio vrlo mnogo spretnosti u tretiranju problema inostranstva i da je bio uspostavio mnogobrojne lične veze. Sa studentima, koji su proizišli iz hrvatskih buržoaskih separatističkih krugova i po završenim studijama zauzi-

* Dopis br. 1046/41 upućen 25.VII.1942 godine RSHA-u za Amt IV i Amt III Bi.

mali razne položaje u Zagrebu i Hrvatskoj, Proebst je održavao veze još iz studentskoga doba. Ti su odnosi bili veoma prisni, jer su u okviru međunarodnih studentskih foruma i u radu nemačkih stuudentskih organizacija sa studentima iz stranih zemalja, koji su studirali na nemačkih univerzitetima, mnogo diskutovalo o pitanjima raznih nacionalnih težnji i zahteva. Proebst je ukazivao mnogo pažnje separatističkim shvatanjima ovih tadašnjih studenata i ispoljavao prema njima razumevanje i odobravanje. To mu je omogućilo da je u vreme, kada je dobio svoj zadatak od Abwehr-a, među hrvatskim buržoaskim elementima raspolagao prijateljskim vezama koje su bile od velike koristi.

Proebst je istupao kao naučnik koji se specijalno bavi proučavanjem Hrvata, kao »Kroatienforscher«. Od svog dolaska u Zagreb 1933 godine intenzivno se bavio proučavanjem hrvatske političke istorije, ekonomike, socijalnih prilika, jezika, psihologije, etnografije itd. Istovremeno je razvio i veliku publističku delatnost u raznim nemačkim listovima i časopisima. Kako nije napuštao svoje zaposlenje kod Radio-Berlina to je često putovao u Nemačku.

Sa vrlo velikim brojem istaknutih ličnosti hrvatskog javnog života, Proebst je negovao lične veze. Naročito ih je održavao sa raznim krugovima separatistički nastrojene hrvatske buržoazije i inteligencije. U ovome kontaktu, on je radio na akcionom delu svoga zadatka. Bavio se pothranjivanjem hrvatskoga separatizma i organizovanjem njegove intelektualne, kulturne — pa i političke — borbe protiv, tobože, beogradskog centralizma, a stvarno protiv Jugoslavije kao državne celine uopšte. Ovaj njegov rad bio je utoliko lakši, što je beogradski centralizam stvarno postojao, što se hrvatska buržoazija osećala zapostavljenom i što je beogradska vladajuća klika iskorišćavala i zloupotrebljavala ideju i parolu jugoslovenstva kao kamuflažu za svoja hegemonistička nastojanja i svoju centralističku politiku.

Proebst nije bio čovek koji će propustiti da rezultate svoga rada i njihovu važnost ne iskoristi i za sticanje ličnoga ugleda. Kada se kasnije pojavio na terenu u Jugoslaviji, SS-ovski obaveštajni rad, ovaj je odmah ispoljio ljubomoru prema Proebst-u. Pojavile su se žalbe SS-ovskih

krugova, kako Proebst nastoji da se na spretan način istakne kao merodavni čovek i eksponent nemačke obaveštajne službe za Jugoslaviju.* Ovo njegovo nastojanje išlo je u dva pravca. Gledao je da u Nemačkoj bude priznat kao najvažniji autoritet, a istovremeno je nastojao da se u tom smislu pročuje i među hrvatskim političkim i intelektualnim krugovima, sa kojima je održavao bezbroj veza.

Jasno je da je i jugoslovenska policija morala da uoči njegovu delatnost. Ona je počela da se bavi njime. Međutim, Proebst je bio dovoljno vešt da se ne dekonspiriše u tolikoj meri, da bi se protiv njega mogao pokrenuti konkretni postupak zbog utvrđene špijunaže ili sličnoga delikta.

O Proebst-u će još biti govora u vezi sa ulogom koju je igrao u Zagrebu za vreme okupacije i postojanja NDH. Ovde, međutim, treba ukazati na činjenicu da je Abwehr od samoga početka svoga rada u Jugoslaviji jednom od svojih najvažnijih agenata dao ovakav zadatak.

Prirodno je da svaka obaveštajna služba nastoji da u zemljama koje obrađuje, obrati pažnju na sve političke i ekonomske komponente od iole veće važnosti. Isto tako će se svaka obaveštajna služba uvek truditi da utvrdi slabe tačke koje mogu u danom trenutku poslužiti kao napadna mesta u radu prema obrađivanoj zemlji. Najzad, imajući u vidu sve mogućnosti koje mogu da se pojave u toku političkog razvoja, obaveštajna služba pomagače svome vojnom rukovodstvu i time, što će pripremiti pozicije za svaku moguću eventualnost. Ona je saradnik opšteg planiranja strategije prema jednoj zemlji, kao i pripremanja i sprovođenja te strategije. Zato će voditi računa i o stvaranju polaznih tačaka, baza ili orga-

* Radikalni nacisti iz SS-ovskih krugova smatrali su Proebst-a politički pouzdanim. Mada je, u svojoj mladosti, Proebst bio vrlo blizak nacistima, ka i član NSDÄP, u njemu je tokom godina, naročito zbog mnogobrojnih veza sa inostranstvom i zbog poznavanja inostranih prilika, rastao izvestän kriticizam prema NSDAP i njenoj radikalnoj politici. Tako je počev od 1938, došao u prisnu vezu sa dr Hjalmar-om Schacht-om i postao njegovim poverljivim informatorom. Schacht, raniji ministar privrede Reich-a i pretsednik Reichsbanke, smatran je jednim od najistaknutijih pripadnika nemačke takozvane tajne buržoaske opozicije protiv ekstremne politike Hitlera i NSDAP.

nizacija, sa kojih ili pomoću kojih će, u slučaju potrebe, moći da deluje diverzantski i defetistički, ako bi obrađivana zemlja postala vojnim protivnikom. Uostalom, baš krugovi koji stoje negativno prema zvaničnom rukovodstvu svoje zemlje i prema njegovoj politici, skloni su da pruže inostranoj obaveštajnoj službi svoje usluge. Oni traže tim putem saveznike za svoja nastojanja u unutrašnjoj politici.

Sve ove opšte postavke i konstatacije dolaze do izraza i u politici Abwehr-a prema Jugoslaviji. One se izražavaju nedvosmislenom jasnoćom i u formulisanju Proebst-ovog zadatka. Za svaku obaveštajnu službu prema Jugoslaviji je kompleks separatizma i hrvatskog nezadovoljstva sa beogradskim centralizmom morao da pretstavlja važan momenat. To se vidi, uostalom, i po tome što su se tim problemom intenzivno bavili i pretstavnici obaveštajnih službi zapadnih sila.

Proebst-ov zadatak, koji je dobio u jesen 1933 godine, spadao je u područje rada tadašnjeg Abwehr-ovog referata za manjine, zvanog I Min, iz koga je kasnije nastao Abwehr II. Delatnost na ovom sektoru nije se ograničavala na prikupljanje informacija i pronalaženje slabih tačaka dotične zemlje, u ovom slučaju Jugoslavije. Ova delatnost je ustvari imala za cilj da pripremi pozicije za eventualno vršenje subverzivnog rada u slučaju političkog sukoba između Trećeg Reich-a i Jugoslavije. Tada bi sa ovako pripremljenih pozicija nemačka agentura prešla u ofanzivu u cilju slabljenja države koja je postala političkim ili čak vojnim protivnikom.

Proebst je imao obiman zadatak koji je zahtevao i političko snalaženje. On je imao da radi na tome da različite struje, različite snage koje su bile protivnice beogradskog centralizma »upravi u jedan regulisan tok«. Drugim rečima, njegova delatnost od samog početka bila je usmerena na slabljenje jugoslovenske državne strukture, nä slabljenje Jugoslavije kao države, na potsticanje i organizovanje borbe u oblasti unutrašnje politike. A sve to sa ciljem narušavanja jedinstva i čvrstine Jugoslavije.

Kada je Abwehr postavio Proebst-u ovakav zadatak, Nemačka je gledala na Jugoslaviju kao na satelita Francuske i člana francuskog sistema bezbednosti u Evropi. Taj

je sistem — prema nacističkom tumačenju — biousmeren na održavanje podređenog položaja Nemačke u evropskim međudržavnim i međunarodnim odnosima. Bez obzira na kasnije nastale političke promene u odnosima između Nemačke i Jugoslavije, zadatak, koji je Proebst-u postavljen još 1933, nije bio nikada opozvan. Pa ni tada, kada je Nemačka službeno vodila prijateljsku politiku prema Jugoslaviji, tj. politiku koja nije bila uamerena na razbijanje naše zemlje i koja je, ustvari, igrala na beogradsku kartu. Abwehr nije nikada napustio već osvojene pozicije putem Proebst-a, već ih je čuvao za svaku eventualnost.

Abwehr je bio dužan da tako izgradi svoju obaveštajnu službu u Jugoslaviji, da stvori takve pozicije i mogućnosti, da može da dejstvuje u svakoj nastaloj političkoj situaciji u političkim odnosima između dve zemlje. On je morao da bude spreman na svaku eventualnost.

Nemačko vojno rukovodstvo bilo je sklono da sa nepoverenjem gleda na Jugoslaviju. Ono je ostalo nepoverljivo prema Jugoslaviji, čak i u doba tzv. prijateljskih odnosa između Berlina i Beograda. To je nepoverenje naročito poraslo posle pada Stojadinovića, kada su dotadašnji »prijateljski« odnosi između dveju zemalja bili pomućeni i kada je evropska strategiska situacija postala sve zapletenijom. Rad Abwehr-a II dobijao je sve više opravdanja, a stvorene pozicije pokazivale su se sve korisnijima.

Kasnije, kada je činjenica rata postala osnovnim faktorom za sva politička rasmatranja Trećeg Reich-a — dakle od jeseni 1939.—vrh Wehrmachta je stao na gledište da se kontrola nad. jugoslovenskim prostorom može najbolje osigurati jednim vojničkim rešenjem to jest okupacijom. Wehrmacht je u svome vrhu —- a to nije ostalo bez posledica i na njegov organ, Abwehr — smatrao nesigurnim diplomatska rešenja za kontrolu nad Jugoslavijom, bojeći se kakvog udara s njene strane u otsudnom momentu, pa je ostao pri svome shvatanju »Erst okkupieren, dann verhandeln« (»Prvo okupirati, zatim pregovarati«), Ali Hitler je iz različitih razloga smatrao prikladnijim takvo rešenje, koje bi političkim sredstvima učinilo Jugoslaviju satelitom Nemačke.

Još na Nuernberškom procesu, 1946, žalio se general Jodl, šef Hitlerovog operativnog štaba, da je vojska Jugo-

slaviju morala pre 27.III.1941. da tretira »kao prima-bale-rinu«, a da postupa u svima pitanjima koja se tiču Jugoslavije »u glase-rukavicama«. Tu je došlo do izražaja još jedared ono mišljenje o Jugoslaviji i ono držanje prema njoj, koje je bilo karakteristično za vrh Wehrmacht-a. Političkom i vojnom nastojanju Nemačke bio je, kada je došlo do krize u periodu 1940—41. zajednički cilj apsolutna kontrola nad jugoslovenskim prostorom.

Pozicije i mogućnosti koje je stvarao Proebst i ostali agenti Abwehr-a bili su korisni i za jedno i za drugo rešenje, bilo političko ili vojno. Kada se Hitler odlučio na političko rešenje, koje je na kraju dovelo do pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, pozicije Abwehr-a su korišćene na odgovarajući način za vršenje političkog pritiska na Jugoslaviju putem oživljavanja separatističkih i raznih protivničkih pokreta i grupa i si. Kada je posle 27 marta došlo u obzir samo vojničko rešenje, došli su u potpunosti do izražaja rezultati Abwehr-a II u poznatoj delatnosti »pete kolone«.

c. *Primeri agenturnog rada*

Već su napred, u vezi sa prikazom delatnosti Abwehr-a u spoju sa ranijom austriskom obaveštajnom službom, prikazani i neki tragovi Abwehr-ovog agenturnog rada u Jugoslaviji. Tu se radilo o vezama koje je Abwehr stvarao, idući stopama austriske obaveštajne službe, ili, ranije, koristeći njenu saradnju, ili oslanjajući se na austriske elemente.

Ostalo je, međutim, da se prikaže kako je Abwehr radio i putem agenata koje je slao neposredno iz Nemačke u Jugoslaviju, pod raznim kamuflažama. To će se učiniti na temelju nekoliko primera, koji će pokazati istovremeno i rad preko agenata, zavrbovanih u Jugoslaviji ili preko Jugoslovena, zavrbovanih u inostranstvu.

U aktima predratne jugoslovenske policije pojavljuje se, avgusta 1933, izveštaj prema kome treba u to doba da je došao u Jugoslaviju neki Ferdinand Friedrich Egen, bivši nemački artiljeriski poručnik. To lice, koje se služilo pseudonimom »baron Friedrich Ferdinand Kottwitz«,

trebalo bi — prema tome izveštaju — da bude upućeno u Jugoslaviju kao glavni rezident nemačke obaveštajne službe. O prošlosti Egen-a bilo je poznato da je radio obaveštajno u Belgiji, a zatim — svakako u doba Prvog svetskog rata — u Rumuniji i Srbiji. Egen je trebao da dođe u Beograd iz Amerike, da stupi u vezu sa nemačkim poslanstvom, da u toku leta obiđe neke banje, pa da zatim u Zagrebu otvori i eksportni trgovački biro. Izveštaj ističe da je Egen u službi Abwehr-a, kao oficir za naročite misije u inostranstvu.

Ovaj se jugoslovenski policiski izveštaj navodi zbog toga, kako bi se pokazalo da je jugoslovenska kontra-obaveštajna služba znala da Abwehr šalje svoje agente u Jugoslaviju i da je pratila taj rad. Iz toga se mora neposredno zaključiti da je Abwehr zaista već tada obaveštajno radio u našoj zemlji. Najzad, prikazani je izveštaj interesantan i.zbog svog datuma. Ovaj se poklapa sa utvrđenim početkom pojačanja aktivnosti Abwehr-a po dolasku NSDAP na vlast u Nemačkoj.

Jedan od uočenih Abwehr-ovih agenata bio je nemački novinar Rudolf von Maitzahn. Stigavši u Jugoslaviju 1936—37 godine von Maitzahn se prijavio Centralnom presbirou pri Pretsedništvu jugoslovenske vlade kao stalni dopisnik lista »Voelkischer Beobachter«. To je svojstvo imao do 1938 godine, posle čega je živeo u Beogradu kao publicista, objavljujući napise u raznim nemačkim listovima i. časopisima, a putujući mnogo po centralnoj Evropi i Balkanu. Zbog izveštaja jugoslovenskog poslanstva u Berlinu, prema kojima je Maltzahn stajao u prisnim vezama sa nemačkim generalštabom, on je u Jugoslaviji stavljen pod prismotru.

Von Maltzahn je bio rođak supruge nemačkog poslanika u Beogradu, von Heeren-a. Po svoj prilici je zato i upućen u Beograd, pošto se smatralo da će mu Heeren omogućiti pristup u beogradsko društvo i olakšati veze sa istaknutijim licima jugoslovenskog javnog života.

Zaista je von Heeren pretstavio von Maltzahn-a u Beogradu raznim ličnostima, sa kojima je kao poslanik održavao razne društvene veze, a i Heeren-ova supruga mu je otvorila pristup u razne beogradske krugove. Von Maltzahn se pojavljivao na primanjima u nemačkom po-

slanstvu i raznim društvenim priredbama. Međutim, posle izvesnog vremena je uhapšen zbog snimanja nekog železničkog objekta. Posle toga — mada je bio odmah pušten, navodno na intervenciju nemačkog poslanstva - — Maltzahn se nije više pojavljivao na Heeren-ovim priredbama.

Von Maltzahn je i posle afere ostao u Beogradu. U leto 1940 godine po drugi put je uhvaćen na delu. Tada je u Sloveniji pravio krokije nekih graničnih predela u kojima su vršeni odbranbeni radovi. Posle toga je konačno proteran iz Jugoslavije.

Karakteristično je da se von Maltzahn, svakako po nalogu, u svojim mnogobrojnim člancima o Jugoslaviji držao veoma pozitivne linije prema Beogradu i jugoslovenskom režimu. U tom pogledu se on, u svojoj publicističkoj delatnosti, razlikovao na primer od Proebst-a.

Činjenica da je odmah pao u oči policiji, i da je dva puta uhvaćen na delu u radnjama koje su nedvosmisleno ukazivale na špijunsku delatnost, pokazuje da nije razvio kvalitetan rad kao agent. To bi išlo u prilog pretpostavci da ga je Abwehr angažovao više zbog izvanredno pogodne okolnosti, što je mogao preko Heeren-ovih da bude uveden u beogradsko društvo i da tu stekne obaveštajno interesantnih veza nego zbog nekih njegovih obaveštajmh kvalifikacija. Možda bi on, da nije odmah otkriven, i odigrao u Abwehr-ovom obaveštajnom sistemu u Jugoslaviji kakvu važniju ulogu. Preduslovi zato su bili dati. Međutim, kako je pao odmah u oči, on se onemogućio za ozbiljan rad. Njegova neurednost i njegov način života pretstavljali su dalje opterećenje za njegovu uspešniju delatnost. Najzad, činjenica da se on lično bavio snimanjem pojedinih sitnih objekata takođe je karakteristična. Ona dokazuje da von Maltzahn nije bio agent većega kalibra, koji bi uspeo da sebi stvori takav položaj, kakav je naprimer imao Proebst u Zagrebu. Svakako je, međutim, pojava von Maltzahn-a u Beogradu, zbog maločas iznesene pozadine, interesantna za upoznavanje metoda Abwehr-a. Ona pokazuje, kakvi su kriterijumi u nekim slučajevima dolazili u obzir prilikom odabiranja i vrbovanja agenata.

Linije, kojima se kretala Abwehr-ova agentura u Jugoslaviji u to vreme, pokazuje i slučaj Robert-a Dorfer-a^

nemačkog državljanina koji je još od 1921 godine živeo u Zagrebu. Dorfer je nemačko državljanstvo dobio »Anschluss«-om Austrije, pošto je dotle bio austriski državljanin. On je pao u oči u Dubrovniku, gde je radio kao trgovački agent jedne zagrebačke firme. Ovo svojstvo mu je omogućilo da se neupadljivo kreće po raznim mestima, pa tako i okolini Boke Kotorske. Kao što smo već videli, kotorski zaliv je, sa svojom okolinom, bio obaveštajno izvanredno interesantan objekat.

Dorfer je izazvao pažnju time, što je posećivao razne vojne ustanove, a naročito svojim nastojanjima da prodre u društvo oficira. U Dubrovniku se čak i hranio u oficirskom domu, dok mu to uprava doma nije zabranila, pošto su posumnjali u njega. Bio je povezan sa Augustom Hippely-om, koji je bio poverenik nemačkog poslanstva u Beogradu i nemačkog konzulata u Sarajevu, a istovremeno i "funkcioner Inostrane organizacije NSDAP u Jugoslaviji. Druga Dorfer-ova veza bila je nastavnica Nemačke akademije u Dubrovniku, Maria Anna Klaes. Kao što je već isticano, Nemačka je akademija — koja je slala svoje lektore u veliki broj zemalja, pa tako i u Jugoslaviju — pružala gostoprimstvo agentima Abwehr-a. Među lektorima, koji su delovali u okviru kulturnog rada Nemačke akademije u Jugoslaviji bilo je više istaknutih Abwehrovih agenata. Lektor u Dubrovniku, Amold, bio je jedan od njih.

Godinama je u Zagrebu bilo poznato jedino da se Dorfer bavi trgovinom. Čak je i naknadno izviđanje zagrebačke policije o kakvom njegovom sumnjivom radu ili kretanju ostalo potpuno bezuspešno. Tek krajem 1938, kada je došao u Dubrovnik, izazvao je svojim kretanjem i držanjem izvesne sumnje.

U slučaju Dorfer-a radi se o rođenom Austrijancu koji je, usled dugogodišnjeg boravka u Jugoslaviji, raspolagao odličnim poznavanjem jezika i prilika. To je učinilo da je on mogao Abwehr-u veoma korisno da posluži. Na pravac njegovog rada ukazuje i njegovo društvo u Zagrebu. Pošto se vratio iz Dubrovnika u Zagreb, 1940 godine, on je stajao u bliskim prijateljskim vezama sa Ivom Probojčevićem, bivšim austro-ugarskim kapetanom,

/

koga je zagrebačka policija držala u evidenciji kao de-klariranog frankovca, bliskog dr Milu Budaku.

Kao primer smišljene kamuflaže za vršenje propagandnog, političkog i obaveštajnog rada, iza koga se oseća prisustvo Abwehr-a, može da posluži slučaj preduzeća »Super-Film«, zavoda za posuđivanje filmova u Zagrebu. Ovo je preduzeće, koje se bavilo uvozom i distribucijom filmova, osnovano 1939 godine. Jugoslovenska policija obratila je pažnju na njega kada je ing. Hans Koken, sopstvenik radionice za preciznu mehaniku u Zagrebu, uputio nekim istaknutijim Volksdeutscher-ima u Maribor poziv da podnesu molbe za osnivanje preduzeća koje bi se u Mariboru bavilo iznajmljivanjem filmova. Sami filmovi nabavljali bi se preko neke firme za eksport filmova u Berlinu.

»Super-Film« je, počev od 1939 godine, nabavljao filmove u Nemačkoj i naročito nastojao da ih prikazuje u krajevima, u kojima su bili nastanjeni Volksdeutscher-!. Za Vojvodinu su ti filmovi išli preko novosadskih volksdeutscherskih firmi, a u Sloveniji su se prikazivali u Celju i Mariboru. Jugoslovenska policija je nazirala da se tu radi o nacističkoj propagandi, ali nije preduzimala nikakvih odlučnih mera. Međuti, analiza lica, koja su se pojavljivala kao članovi ili nameštenici preduzeća, nameće zaključak da se tu radilo o dobro kamufliranoj i dosta značajnoj Abwehr-ovoj agenturi. Tako se, među članovima i nameštenicima firme, pojavljuju sledeća lica:

Arhitekta Albert Brendel, sudetski Nemac, koji je u firmi bio zastupnik inostranog kapitala, u smislu jugoslovenskih zakonskih propisa. Brendel se isticao vezama sa Volksdeutscher-ima, a za vreme okupacije je bio agent Abwehr-a u Hrvatskoj. Tada se pojavljivao i u nekom nemačkom civilnom nadleštvu za razmenu zarobljenika sa NOV;

Lekar iz Slatine Radenci, dr Sarić, koji se pojavljuje kao član firme, interesantan je naročito zbog toga što je njegova žena, Vilma Šarić, igrala posle 1939 važnu ulogu u obaveštajnoj mreži koju je Abwehr formirao iz Graz-a;

Dr W. Blanke, lekar iz Ptuja, takođe član firme, bio je jedan od rukovodilaca nemačke narodne manjine u

Mariboru i okolini. Za vreme okupacije vršio je i zvanične funkcije u državnom i partiskom aparatu Reich-a;

Dr Vladimir Markulin, advokat u Zagrebu, bio je član firme. Posle formiranja NDH i otvaranja nemačkog poslanstva u Zagrebu, zatraženo je iz volksdeutscherskih krugova da Markulin bude primljen za zvaničnog pravnog savetnika poslanstva, kao lice naročitog poverenja tih krugova.

Ovome treba dodati još i činjenicu da se medu nameštenicima preduzeča nalazio veći broj Volksdeutscher-a iz Slovenije i Vojvodine.

Abwehr je koristio ovo preduzeće. Delatnost pozajmljivanja filmova pružila je odličnu mogućnost za neupadljivo kretanje u raznim većim i manjim mestima i mogla je vrlo dobro da se iskoristi za obaveštajne svrhe. Karakteristična je veza koja je postojala, s jedne strane, s Volksdeutscher-ima, a s druge strane s pronacistički nastrojenim hrvatskim građanskim krugovima (Markulin, Sarić). Izgleda da se tu radilo o propagandističkom poduhvatu koji je Abwehr iskoristio da ugradi izvesne agente, ili da lica, angažovana za politički i propagandni rad, zavrbuje i za obaveštajnu delatnost.

I Abwehrstelle Berlin radila je prema Jugoslaviji. Poznat je slučaj konjarskog trgovca Karla Druškovića. Drušković je rođen u Brežicama. Bio je ranije austriski oficir. Radio je za Ast Berlin. Na vezi ga je držao oficir ovog Ast-a dr Leopold Toerring. Drušković je održavao u Beogradu tesne veze sa Neuhausenom. Uopšte, njegova je obaveštajna delatnost vezana pre svega za Beograd. Znao je srpski jezik, a kao konjarski trgovac dolazio je u kontakt sa mnogim osobama. Uspeo je da se uvuče u razna beogradska društva, naročito među ljubitelje konjarstva i članove Dunavskog kola jahača koji su dobrim delom zauzimali i razne položaje. Pošto se tako plasirao u beogradske društvene krugove i stekao mnogobrojne veze nije mu bilo teško dolaziti do potrebnih podataka. Drušković je odigrao i izvesnu ulogu u vezi prilaženja Jugoslavije Trojnom paktu, o čemu će kasnije biti govora.

3. Aktivnost putevima privredne penetracije i kulturnog rada

a. Neuhausen i privredni kanali

Razvoj jugoslovensko-nemačkih privrednih odnosa, koji su se iz godine u godinu sve više produbljivali i intenzivirali, pružao je obaveštajnoj službi veoma velikih mogućnosti za rad. O tome je, u opštim crtama, već bilo govora. Već je ukazano na delatnost Franz-a Neuhausen-a, zatim transportnog preduzeća Schenker & Co. itd. Treba imati u vidu da je jačanje ekonomskih odnosa bilo u obaveštajnom pogledu interesantno u dva pravca:

Prvo, uporedo sa produbljavanjem trgovinskih veza i na osnovu mogućnosti koje su proizlazile iz mnogobrojnih najraznovrsnijih privrednih odnosa između Jugoslavije i Nemačke, razvila se u velikoj meri svestrana privredna obaveštajna služba. Ona je jednim delom mogla da ide i legalnim putevima. Mogla je da koristi zvanične i privatne publikacije, statistike, uredbe i raspise privrednih resora, privrednih komora i organizacija, izveštaje akcionarskih društava i banaka, kao i legalne dodire nemačkih privrednih i diplomatskih predstavnika sa jugoslovenskim državnim funkcionerima i privrednim rukovodiocima. Ovi nisu smatrali za potrebno da se pridržavaju neke naročite konspirativnosti u pogledu privrednih podataka, čije bi saopštavanje moglo da posluži korisno i jugoslovenskoj privredi, uvozu i izvozu, deviznom režimu i t. si. Drugim delom je, naročito za izvesne podatke koji su se odnosili na jugoslovensku industriju naoružanja, na jugoslovensko-britanske i jugoslovensko-francuske privredne odnose, kao i na mali broj domena koji su smatrani poverljivim, stupala u akciju privredna špijunaža. Privredne podatke i obaveštenja privrednog karaktera, koji su stečeni na ovakav način, obrađivale su u Nemačkoj razne zainteresovane ustanove.

Drugo, nemačka obaveštajna služba koristila je i sve intenzivnije privredne odnose za kamufliranje svojih linija i kanala koji nisu bili namenjeni prikupljanju privrednih, već političkih i vojnih podataka i obaveštenja. Ovu delatnost, u kojoj su privredni odnosi služili kao ka-

muflaža ili kao pogodno sredstvo za sticanje veza i pri-
kupljanje obaveštajnog materijala, treba posmatrati od-
vojeno od one prve, dakle od delatnosti prikupljanja čisto
privrednih podataka i informacija.

Ekonomska obaveštajna služba smatrala se u svetu pre Drugog svetskog rata, van totalitarnih zemalja, uglavnom legalnom i normalnom delatnošću, mada je svojim rezultatima mogla u velikoj meri da koristi i političkoj i vojnoj špijunaži. Tako i u Jugoslaviji. Jugoslovenske privredne publikacije, kao na primer zagrebački privredna dnevni list »Jugoslovenski Lloyd«, beogradski privredni nedeljni list »Privredni pregled«, privredni bilten »Jugoslovenski kurir« (koji je izlazio na četiri jezika u četiri razna izdanja), ostali privredni časopisi, pa i dnevna štampa, donosili su mnoge podatke koji bi se, pod drukčijim uslovima, mogli smatrati poverljivim ili čak apsolutno tajnim. Slično je bilo i sa publikacijama privrednih komora i organizacija. Izveštaji i bilansi industriskih preduzeća bili su, na osnovu zakonske odredbe, objavljivani javno. Oni su podvrgavani u listovima privrednog karaktera — kao na primer naročito u »Narodnom blagostanju« — stručnoj analizi i tumačenju. Ukratko, nemačkoj privrednoj obaveštajnoj službi u Jugoslaviji nisu činjene gotovo nikakve teškoće. Ove bi sei pojavile tek kada bi se radilo o kakvom konkretnom velikom pitanju, u kome bi se sukobili interesi raznih sila koje su bile zainteresovane u jugoslovenskoj privredi.

Tipičan primer za ovakav sukob pretstavlja već pomenuti slučaj oko koncesije za bušenje i eksploataciju nafte u Jugoslaviji. U borbi oko ove koncesije je aktivnost obaveštajne službe bila koncentrisana naročito na blagovremeno saznavanje poteza i koraka koje je preduzimala suprotna, tj. britansko-američka strana. U toj borbi je nemačkoj obaveštajnoj službi zaista uspelo, da najmanje dve obaveštajne linije isturi do samog merodavnog komiteta u kome je imalo da se raspravi pitanje dodeljivanja koncesije. U ovome su komitetu bili zastupljeni, preko visokih pretstavnika, zainteresovani privredni resori i ministarstvo vojske, odnosno Inspekcija zemaljske odbrane. Jedna od tih linija išla je do tadašnieg divizi-
skog generala Augusta Marića, pomoćnika inspektora ze-

maljske odbrane, koji je nemačkim interesentima stavio na raspoloženje kompletan tekst američke i britanske ponude. Usput treba pomenuti da je ovo pitanje za Nemačku bilo toliko važno, da je angažovana i obaveštajna služba Trećeg Reich-a u Londonu. Ona je tamo, preko svojih veza, takođe dobila ponudu koju je anglo-američka grupa interesenata bila podnela Jugoslaviji.

General Marić je uopšte bio tesno povezan sa Nemcima. Kada su Helm i Neuhausen kasnije, za vreme okupacije, vodili prepisku u vezi Marića i njegove pouzdanosti, Neuhausen je pisao: »Marić mi je dobro poznat i svojevremeno mi je učinio dobre usluge«. Sa svoje strane, Helm je naveo činjenice, da je Marić kao komandant Savske diviziske oblasti, dobio naređenje iz Beograda da prilikom bušenja u potrazi za naftom u pojasu graničnih utvrđenja vodi računa o nemačkoj špijunaži. Marić je međutim uspostavio tesne veze sa nemačkom petrolejskom industrijom »Elwerath«, koja je vršila ova bušenja.

U borbi oko petrolejske koncesije pojavljivao' se Neuhausen kao pretstavnik nemačkih interesenata. Obaveštajna služba je radila tu mahom na bazi podmićivanja. Samo dodeljivanje koncesije nemačkoj grupi, a odbijanje anglo-američkih interesenata, bilo je posledica više političkih momenata, nego ekonomskih. Aktivnost obaveštajne službe bila je značajna utoliko, što je omogućila da nemački interesenti blagovremeno saznaju za delatnost anglo-američkih i da svoje pojedine poteze mogu povući na osnovu poznavanja koraka svojih protivnika.

Obaveštajna služba je. u vezi sa borbom oko jugoslovenskog petroleja, vršila i akta sabotaše. Tako su na primer zavađene strane nastojale jedna drugoj da ometaju istraživačke radove, probna bušenja i t.sl. U tom su pogledu bili vrlo aktivni Britanci, koji su bili zainteresovani kapitalom u nekim manjim preduzećima koja su se bavila bušenjem na izvorima nafte u Jugoslaviji. Konačno dodeljivanje koncesije nemačkoj grupi izazvano je, sem već napred pomenutim ličnim i političkim motivima, još i činjenicom što su nemački pregovarači spojili sa pitanjem dodeljivanja koncesije i davanje kratkoročnog kredita od sto miliona maraka za nabavku industriskih proizvoda u Nemačkoj, uključivo i oružja.

NOSILAC EKONOMSKE EKSPANZIJE I PRIVREDNE ŠPIJUNAŽE

Neuhausen

Centralna figura nemačke privredne penetracije u Jugoslaviji bio je Franz Neuhausen. Na čelu niza važnih nemačkih privrednih i političkih ustanova u Beogradu, odlikovan titulom nemačkog generalnog konzula, oslonjen na ličnu podršku Goering-a, Neuhausen je bio i organizator sveobuhvatne nemačke privredne špijunaže u Jugoslaviji, a sarađivao je i sa nemačkom političkom i vojnom obaveštajnom službom.

Franz Neuhausen, eksponent nemačke privredne ekspanzije i privredne obaveštajne službe, proširivao je personal raznih ustanova, kojima je u Beogradu stajao na čelu. Broj Neuhausen-ovih saradnika i nameštenika rastao je uporedo sa »produbljavanjem i proširivanjem privrednih odnosa« između Jugoslavije i Nemačke odnosno uporedo sa pojačanom ekonomskom ekspanzijom u Jugoslaviji. Vrlo značajna su bila Neuhausen-ova nastojanja za stvaranje detaljnog geološkog pregleda Jugoslavije. U tome je cilju organizovao obimna ispitivanja terena putem stručnih geologa.

Različite funkcije koje je imao Neuhausen, olakšale su mu u velikoj meri prikupljanje obaveštajnih podataka. Kao šef AO NSDAP dobijao je izveštaje svih organizacija u zemlji. Kao rukovodilac Saobraćajnog biroa održavao je veze sa ustanovama za promet stranaca, sa vlasnicima hotela itd. Zbog tako razgranatog rada i veza upao je u oči i jugoslovenskoj policiji, a njegov saobraćajni biro smatran je špijunskim centrom. I saradnici Neuhausen-ovi bili su pod policiskom prismotrom. Resler von Razwodowski, koji je često putovao zemljom, bio je pod stalnim nadzorom, a zakupcu hotela u Podgori Antunu Jorgu policija je oduzela dozvolu boravka, iako je ranije bio odlikovan od jugoslovenske vlade zbog zasluga za razvoj turizma.

Mada se privredna obaveštajna delatnost, čiji su centar bili Neuhausen i njegove razne ustanove i aktivnosti, može posmatrati odvojeno od njegove ostale obaveštajne delatnosti, ipak se baš u njegovom delokrugu, u raznim ustanovama kojima je bio na čefu, svugde primećuje pored privredne i politička, pa i vojna obaveštajna služba. Jedna od ličnosti, koja je takođe bila aktivna u tome sklopu, bio je Robert Duerrigl, Austrijanac, bivši austro-ugarski mornarički oficir, koji je početkom tridesetih godina angažovan za komercijalnog direktora britanskog rudarskog preduzeća »Allatini Mines Ltd.« u Jugoslaviji. Preduzeće je bilo titular koncesija za vađenje i eksploataciju hromne rude u okolini sadašnjega Đorče Petrova. Radilo se tu o hromnim rudnicima grupe Raduša. U istome preduzeću je tehnički direktor bio Austrijanac, ing. Hans Steiger. Ovaj je istovremeno bio i austri-

ski počasni konzul u Skopiju, dok je Duerrigl bio počasni vicekonzul.

Postavši, posle »Anschluss«-a, nemačkim državljanima, Duerrigl i Steiger stupili su u tesan kontakt sa Neuhausen-om. Otada se mogu smatrati njegovim saradnicima i na polju obaveštajne službe. Za Duerrigl-a — koji je još pre ili u toku Prvog svetskog rata završio kurs za mornaričke obaveštajne oficire u austro-ugarskoj mornarici — utvrđeno je, da je u toku rata i okupacije bio u službi Abwehr-a. Ovakvu delatnost vršio je još od ranije. Svakako je sarađivao sa Neuhasen-om po obaveštajnoj liniji. Za ovo je bio naročito kvalifikovan kao vrlo dobar poznavalac Makedonije, sa mnogobrojnim društvenim vezama u Skoplju. Karakteristično je da je Duerrigl — koji je 1939 godine prešao u Beograd — za vreme svoga boravka u Skoplju tražio kontakta naročito sa oficirskim krugovima. Od ovih veza treba naročito istaći poznastvo sa armiskim generalom Milanom Nedićem.

Tesna veza između Duerrigl-a i Steiger-a, s jedne, i Neuhausen-a, s druge strane, jasno se ispoljila 1939 godine, kada je Neuhausen u Beogradu formirao preduzeće »Jugomontan« a.d. To je preduzeće trebalo da bude centrala za sve nemačke rudarske poduhvate u Jugoslaviji. Neuhausen je rukovođenje preduzećem poverio Duerrigl-u i Steiger-u.

Posmatrajući nemačku delatnost u oblasti privredne obaveštajne službe u tome periodu, ne može se mimoići uloga Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore. Po uzoru na druge međudržavne komore, formirali su krugovi, bliski već pominjanoj grupi »Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag«, u Berlinu trgovinsku komoru za Jugoslaviju pod nazivom »Deutsche Handelskammer fuer Jugoslawien«. Pretsednik komore, u kojoj su bili učlanjeni razni privredni interesenti i naročito velika industriska preduzeća sa izvozničkim i uvozničkim interesima prema Jugoslaviji, bio je prvo Dufour von Feronce, raniji nemački poslanik u Beogradu. Poslovođa komore bio je dr Fritz Berthold. Kasnije je na mesto Dufour-a izabran za pretsednika komore direktor hemiskog koncerna Ruettgerswerke, Carl Mueller, dotadašnji potpretsednik komore. Osnivanje komore je sproveo već pominjani poslo-

voña »Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag-a«, dr Max Hahn.

Uskoro posle osnivanja komore u Berlinu, oko 1936 godine, formirana je u Beogradu identična komora. U saglasnosti sa tadašnjim jugoslovenskim zakonskim propisima, koji su regulisali pravnu materiju u vezi sa formiranjem i poslovanjem međudržavnih komora, obrazovan je u Beogradu Jugoslovenski nacionalni komitet Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore. U komitet je ušao veći broj istaknutih ličnosti jugoslovenske privrede, koje su imale trgovinskih veza sa Nemačkom. Na čelo komiteta izabran je Nešić, direktor pivare Đorđe Weiffert a.d. Među članovima komiteta komore igrali su ulogu, između ostalih, poznati beogradski izvoznik Milan Lujanović, dugogodišnji zastupnik Leipciškog sajma u Beogradu, zatim pretsednik Udruženja trgovačkih komisionara i agenata, Damjan Branković, i drugi.

Interesantno je da je okupljanje jugoslovenskih interesenata za organizovanje ove međudržavne komore izvršeno putem masonskih međunarodnih veza. Istaknuti članovi MWT-a i Nemačke trgovinske komore za Jugoslaviju, uključivo i samog dr Hahn-a, bili su masoni. To su svoje svojstvo iskoristili i stavili u službu stvaranja jugoslovenske grane Jugoslovensko - nemačke komore. Kako Nešić, tako i druge vodeće ličnosti Jugoslovenskog nacionalnog komiteta Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore pripadali su slobodnom zidarstvu. Naročito veliku ulogu je u njemu igrao Damjan Branković, tadašnji »veliki besednik«. Velike lože »Jugoslavija«, jedna od najvažnijih figura jugoslovenske masonerije. Poslovođom komore u Beogradu postao je Georg Saal, Austrijanac, koji je bio emigrirao iz Austrije zbog veza sa tada ilegalnim austriskim nacional-socijalizmom.

Ovde treba ukazati na značaj činjenice saradnje masonskih konzervativnih krugova u Nemačkoj sa Trećim Reich-om. Ova saradnja dolazi do izraza u aktivnosti oko Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore. Nju podvlači i činjenica da je dr Fritz Berthold, poslovođa komore u Berlinu, bio stari član i funkcioner NSDAP. Isto tako je značajna i saradnja nemačkih sa jugoslovenskim slobodnim zidarima u stvaranju ove međudržavne ekonom-

ske zajednice. Pri tome opet pada u oči da je i na položaj poslovođe komore u Beogradu dovedena ličnost koja je bila u najmanju ruku veoma bliska nacističkoj stranci.

Saal-ov pomoćnik u Beogradu bio je neki Reiner. Kada je posle »Anschluss«-a Saal prešao u Beč, odakle se kasnije vratio u svojstvu generalnog direktora Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva a.d. (koje je 1938-39 godine bilo prešlo u nemačke ruke), za poslovođu komore u Beogradu postavljen je Nemac Frenck, koji je dugo godina živeo u Rumuniji i stajao u bliskim vezama sa tamošnjom nemačkom narodnom manjinom.

Pored svoje obimne legalne delatnosti, koja se sastojala u pomaganju i razvijanju međusobnih veza između jugoslovenske i nemačke privrede, Jugoslovensko-nemačka trgovinska komora pretstavljala je nesumnjivo interesantan objekat za nemačku obaveštajnu službu. Rad ove komore u prikupljanju podataka i informacija iz jugoslovenskog privrednog života i uspostavljanju veza sa jugoslovenskim privrednim krugovima i zvaničnim ustanovama, pružao je mnogo mogućnosti koje nemačka obaveštajna služba nije propustila da iskoristi. Poznato je, na koji je temeljiti način obaveštajna služba koristila kulturni rad iz Nemačke prema Jugoistoku, pa i prema Jugoslaviji. Otuda nije ni privremeni rad — koji je isto tako davao mnogostrane prilike za obaveštajno udejstvovanje — ostao po strani. Kako su sve aktivnosti u Nemačkom Reich-u bile podvrgnute politici, pa se čak od privatnih lica koja bi putovala u inostranstvo tražilo da svoja zapažanja saopštavaju obaveštajnoj službi, nemački obaveštajni servisi su, pogotovu koristili mnogostruka legalna obaveštenja, koja su mogli dobiti preko Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore.

Neuhausen je ovoj tvorevini nemačke privredne politike u Jugoslaviji činio sve moguće prepreke. Ne samo što njen rad nije pomagao, već je sa njom stajao na ratnoj nozi. Ova bi činjenica mogla da posluži kao dokaz da je on u komori gledao konkurenciju koja bi mogla da mu ugrozi monopolski položaj glavnog privrednog ekspo-

nenta Trećeg Reich-a u Jugoslaviji. Istovremeno se odatle može da zaključi da je linija, koja je u Nemačkoj stajala iza MWT-a i Jugoslovensko-nemačke trgovinske

komore, bila neka druga, a ne ona čiji je eksponent bio Neuhausen.

Najistaknutije ličnosti MWT-a, kao von Wilmowski, von Hassell i drugi, bili su bliski nemačkoj konzervativnoj grupi oko Schacht-a i Goerdelera. Neki su od njih čak uzeli i aktivnoga učešća u zaveri od 20 jula 1944 godine. Poznato je, da je ta grupa imala prisnih veza sa izvesnim visokim vojnim krugovima, a naročito i sa nekim najvažnijim rukovodiocima Abwehr-a. Neuhausen-ove veze, s druge strane, išle su Goering-u. No, što je u ovome pogledu još važnije, Neuhaosen se stavio na raspoloženje i SS-ovskim krugovima (sa kojima je kasnije došao u sukob). Dokaz za vezu Neuhausen-a sa SS-om pruža činjenica da je prvi istaknuti organ novostvorene SS-ovske obaveštajne službe prema inostranstvu, Uprave VI RSHA, koji je poslat u Jugoslaviju u svojstvu glavnog opunomoćenika, ugrađen baš u Neuhausen-ov »Nemački saobraćajni biro« u Beogradu.

U ovome kompleksu treba ukazati na činjenicu da nije samo u Beogradu između Neuhausen-a i Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore postojao zategnut odnos. Krug oko MWT-a bio je uopšte veoma negativno raspoložen prema Neuhausen-u. Smatrao ga je nesolidnim avanturistom i korupcionašem, pa je naročito zbog toga gledao da svoje poslovne veze i transakcije u Jugoslaviji stvara i obavlja bez njega i mimo njega. U tome je MWT uživao i podršku visokih funkcionera ministarstva privrede Reich-a. Ti su funkcioneri i sami bili veoma skeptični prema Neuhausen-u, no uticaj Goering-a u njegovu korist je bio toliko jak da nisu mogli da ga uklone, niti da se uspešno suprotstave jačanju njegovog ličnog položaja i njegove važnosti. Konačno je morao i krug oko MWT da pristane na podvrgavanje svojih jugoslovenskih interesa Neuhausen-ovoj kontroli, — istina, tek za vreme okupacije.

Među nemačkim preduzećima koja su služila interesima obaveštajne službe, naročito što se tiče privredne špijunaže, posebnu ulogu odigralo je preduzeće za međunarodni transport »Schenker & Co«. Ovo preduzeće je nastojalo da prigrabi u svoje ruke sav transport između Jugoslavije i inostranstva. Ono je pored centrale u Beogradu

imalo i niz podružnica u zemlji, te je pružilo puno pogodnosti za obaveštajni rad. Po prirodi svog posla »Schenker & Co« je imalo uvid u celokupan saobraćaj u Jugoslaviji, a preuzimanjem transporta i u uvoz i izvoz naše zemlje. Preduzeće je brzo ostvarilo monopolistički položaj i učvrstilo svoje pozicije povezavši se sa mnogim domaćim »poslovnim ljudima«. Sa ovakvim pogodnostima za obaveštajni rad, preduzeće je znatno korišćeno u obaveštajne svrhe, te su i agenti bili'ugrađivani u centralu i podružnice preduzeća, ili su službenici preduzeća vrbovani za obaveštajni rad.

* * *

Prelazeći sa dosada rasmatrane granične oblasti između privredne obaveštajne službe i političke i vojne obaveštajne službe, na ovu poslednju, treba ponovo podvući da su privredni odnosi pretstavljali izvanredno značajan teren za razvoj i za funkcionisanje obaveštajnog rada. To se jasno vidi i iz razmatranja konkretnih slučajeva agenturnog rada.

Ovde se može, kao ilustrativni primer, pomenuti slučaj šefa podružnice transportnog preduzeća Schenker & Co. u Jesenicama. Slučaj je otkrila predratna jugoslovenska policija. Na osnovu nekih indicija jugoslovenska kontraobaveštajna služba je preko komesarijata policije u Jesenicama i policiskih agenata iz Ljubljane, izvršila pretrese u stanovima izvesnog broja ličnosti koje su bile pale u oči svojim sumnjivim radom i držanjem. Jesenice su bile pogranično mesto, zbog čega je tamo, po prirodi posla, morala da postoji podružnica firme Schenker & Co. Međutim, tu se nalazi i velika železara koja je radila i za naoružanje i koja je tada pripadala Kranjskoj industriskoj družbi. Nesumnjivo je i svojstvo pograničnog mesta, i postojanje železare u njemu, pretstavljalo za nemačku obaveštajnu službu interesantan moment.

Prilikom pretresa kod rukovodioca podružnice firme Schenker & Co., Juliusa Klippstaetter-a, nađena je na njemu, s unutrašnje strane revera od kaputa, značka nacističke SA. Kod njega su pronađeni, sem toga, bodež sa

znakom Hitlerove omladine i jedan nemački revolver. Najzad, zaplenjen mu je i snimak nekog mosta.

Iz ovoga se vidi da je firma Schenker & Co. na ovako osetljivom mestu, kao što su to bile Jesenice, za šefa ekspoziture postavila jednog Volksdeutscher-a. Taj je Volksdeutscher istovremeno bio i tajni pripadnik SA. Njegova obaveštajna delatnost se nije ograničavala samo na posmatranje i beleženje transporata i kretanja preko granice. On je vršio obaveštajnu službu i u daljoj okolini Jesenica, snimajući ili nabavljajući snimke objekata od strategiske važnosti.

Brojni su primeri špijunskog delovanja u okviru firme »Schenker & Co«. Sam rukovodilac preduzeća, raniji austriski generalni konzul Robert Kronholz raspolagao je sa mnogobrojnim vezama i izvorima obaveštavanja. On je poslužio i kao važan oslonac obaveštajcu velikog stila dr. Edmundu Veesenmayer-u, koji je odigrao značajnu političko-obaveštajnu ulogu u našoj zemlji. Kronholz-ov zamenik, sudetski Nemac, ali jugoslovenski državljanin Otto Vitzmann, održavao je vezu s Abwehr-om. Šef uvoznog odeljenja Wilhelm Rožanek bio je kod policije evidentiran pod sumnjom špijunaže. Blagajnik Martin Reinsprecht, Volksdeutscher iz Erdevika, radio je, kako se vidi iz jednog dokumenta od 10-X-1940 godine kao »naročiti izveštač RSHA«. (Za vreme okupacije radio je za Ast Beograd, za referat aktivne kontrašpijunaže — III F). Nameštenik Franz Reissmann takođe je delovao obaveštajno.

U obaveštajnoj službi prema Jugoslaviji su, u okviru mogućnosti koje su pružali trgovinski odnosi, značajnu ulogu odigrali obaveštajni centri u Hamburgu. Pri posmatranju utvrđenih slučajeva nemačke špijunaže iz toga perioda, pada u oči da se veza agenata i osumnjičenih lica sa hamburškim ustanovama pojavljuje češće no što bi to bilo normalno, s obzirom na geografsku udaljenost toga mesta od jugoslovenske granice. Ast Hamburg vodio je živu delatnost, koristeći razne kanale i mogućnosti za razvijanje obaveštajne aktivnosti i prema Jugoistoku.

Jugoslovenska kontraobaveštajna služba je, u tim godinama, dobijala češće podatke iz kojih je proizlazilo da se u Hamburgu nalazi aktivno obaveštajno središte, čija se agentura pruža do u Jugoslaviju. Tako je na primer

}

već tada bilo poznato da se u Hamburgu — pa i u Bremenu — drže specijalni kursevi za trgovačke putnike. Ti putnici, koji su kao zastupnici raznih nemačkih firmi, kao akviziteri i u drugim trgovačkim svojstvima putovali po inostranstvu, školovani su na tim kursevima naročito za vršenje propagande i obaveštajne službe. U prvom redu su ovako obučavani agenti radili u aziskim i južno-afričkim zemljama, ali su se pojavljivah i na evropskom Jugoistoku.

Prema podacima, kojima je raspolagala jugoslovenska policija, tada je delovao sa svojim biroom neki Leo Potočnik, kao organ nemačke obaveštajne službe za rad u Jugoslaviji, sa sedištem u Hamburgu. Za Potočnikom je bila izdata i poternica, za slučaj da se pojavi na jugoslovenskoj teritoriji. Pošto je on zbog nekih novčanih afera napustio Hamburg, njegovu ulogu je, prema istim podacima, bio preuzeo njegov bivši ortak, Kuno Klause. Interesantno je da postoje podaci o poslovnim vezama između Potočnika i već pomenutog dr Fritz-a Berthold-a, poslovođe Jugoslovensko-nemačke trgovinske komore u Berlinu. Od drugih lica toga kompleksa je jugoslovenskoj policiji poimenično bio poznat još i hamburški trgovac Werner Krueger (Kriger). Ovaj je često putovao iz Nemačke u Jugoslaviju, u kojoj je održavao razgranate trgovačke veze. Pored njega, u tim se policiskim informacijama pominje i Alfred Kuehne (Kihne), takođe iz Hamburga, član ili pretstavnik firme Kuehne (ili Kihne) & Nagel, koja je imala svoga stalnog zastupnika u Beogradu.

Pri posleratnom proučavanju puteva i organizacije nemačke obaveštajne službe otkrilo se da se Nemački nacionalni savez trgovačkih pomoćnika (Deutschnationaler Handelsgehilfen-Verband), čije se' centralno sedište nalazilo u Hamburgu, bavio i održavanjem kurseva za trgovačke putnike i zastupnike. Na čelu ove organizacije nalazio se još pre dolaska NSDAP na vlast Albert Forster, kasniji Gauleiter u Danzig-u. Iz ovoga proizlazi, da je ova organizacija još pre- 1933 bila u nacističkim rukama.

U Hamburgu se nekoliko godina nalazilo i sedište centrale Inostrane organizacije NSDAP. Kada je ta centrala prebačena za Berlin, ostao je tamo jedan njen biro.

Na čelu inostrane organizacije (AO der NSDAP) stajao je mladi i ambiciozni Gauleiter Bohle, koji je i sam bio hamburški trgovac. Cak i kada je centrala AO prebačena u Berlin, biro u Hamburgu vršio je veoma razgranatu i snažnu delatnost. Hamburg je bio svakako najinternacionalnija nemačka varoš, pa je otuda u njemu i bilo koncentrisano mnogo raznih delatnosti, čiji su se pipci pružali prema inostranstvu.*

Iz Hamburga su išle mnogobrojne trgovinske veze na sve strane sveta, a Treći Reich je polagao osobitu važnost na veze sa Nemcima koji su živeli u raznim oblastima pod britanskim suverenitetom. U tom okviru je bila od važnosti i delatnost AO i njenog hamburškog centra. Ovaj je centar bio snažno povezan sa poslovnim trgovačkim svetom. A kursevi, koji su maločas pomenuti, držani su specijalno trgovačkim putnicima i zastupnicima koji su delovali u inostranstvu. Otuda se nameće zaključak da je u tim kursevima učestvovala i AO, kako bi trgovačke putnike, koji su odlazili u inostranstvo, politički pripremila za njihove zadatke.

S obzirom na činjenicu da je politički rad AO u velikoj meri bio isprepleten obaveštajnim delovanjem — u najmanju ruku je bio povezan sa prikupljanjem informativnih izveštaja od svih pripadnika AO u inostranstvu — svakako je političko instruiranje trgovačkih putnika obuhvatalo i izvesno upućivanje u obaveštajni rad. AO je ponekad služila i sama kao kamuflaža za obaveštajnu aktivnost u zemljama, u kojima su postojale njene organizacije. Stoga su, među slušaocima kurseva, o kojima je reč, svakako bila probrana i zavrbovana ona lica, koja su izgledala pogodna za vršenje obaveštajnih zadataka u inostranstvu.

Interesantan je slučaj Karla Schmidt-a, nemačkog državljanina koji je obaveštajno delovao u Zagrebu. Prema podacima Hans-a Helm-a, koji je do 1941 godine

* Drugi centar za Nemce u inostranstvu pretstavljao je grad Stuttgart, koji je zvanično proglašen „gradom inostranih Nemaca" (Stadt der Auslandsdeutschen). Tu su se nalazili centralno rukovodstvo VDA i „Nemački inostrani institut" (Deutsches Auslandsinstitut).

bio policiski oficir za vezu u Beogradu, a posle policiski ataše pri poslanstvu Trećeg Reich-a u NDH, Schmidt je u svoje doba radio za socijal-demokratsku stranku u Saarbruecken-u. Po dolasku nacional-socijalista na vlast, on je uhapšen. Kasnije ga je zavrbovao Ast Hamburg i poslao ga je u Hrvatsku, verovatno oko 1936 godine. Schmidt se u Zagrebu pojavio kao tobožnji nemački politički emigrant i antinacista. Naročito je imao zadatak da kontroliše aktivnost lica koja su iz političkih razloga emigrirala iz Nemačke i koja su, dakle, bila protivnici nacističkog režima. Dalji mu je zadatak bio otkrivanje levičarskih stuja među njima i lica koja su- se stavila u službu inostrane špijunaže. Najzad, Schmidt je imao da izgradi i obaveštajnu mrežu za Ast Hamburg. Predratna jugoslovenska policija ga nije bila otkrila. On je delovao dalje i za vreme okupacije.

Isto 1936 godine počeo- je svoj špijunski rad za Abwehr Volksdeutscher Georg Gross. Gross je bio putujući učitelj nemačke narodnosne grupe. Iz jednog nemačkog akta vidi se da je Gross obaveštajno delovao »severno od Beograda, u Bačkoj, Banatu Baranji i delom u Sremu«, dakle u krajevima naseljenim Volksdeutscher-ima, koje je obilazio kao putujući učitelj. Rad Grossa ocenjen je kao vrlo dobar i istaknute su njegove široko uspostavljene veze i njegovo poznavanje političkih prilika. Za vreme okupacije Gross je bio glavni agent AST-a Zagreb i rukovodilac kamufliranog centra — »Stadtbüroa« u Zagrebu.

Navedeni slučajevi i pomenute veze i povezanost ne pretstavljaju niukoliko prikaz celokupnog rasprostranjenog kompleksa nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji, koja se služila mogućnostima iz intenzivnih privrednih jugoslovensko-nemačkih odnosa. Ovde se radi samo o pojedinim primerima, pojedinim karakterističnim ili ilustrativnim slučajevima. Međutim, svojom raznolikošću i izukrštanim vezama koje se pri posmatranju ovih pojedinih slučajeva pojavljuju među pojedinim kompleksima, izneseni primeri jasno pokazuju obimnost delatnosti nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji pod plastom i u okviru privrednih odnosa.

b. *Obaveštajna služba i kulturne ustanove*

U prikazu nemačke kulturne ekspanzije prema Jugoslaviji, koja je naročito pojačana posle priključenja Ausutrije Reich-u, istaknut je značaj raznih nemačkih naučnih i kulturnih ustanova za obaveštajnu službu Trećeg Reich-a. Podvrgavši celokupni nacionalni život Nemačke svojim ^političkim ciljevima i ističući da se i svi prividno čisto duhovni zadaci kulturne politike moraju dovesti u neposrednu vezu sa celokupnim političkim nastojanjem, Hitlerova Nemačka je upotrebljavala sve mogućnosti koje su joj se pružale iz iskorišćavanja linija i puteva kulturnoga rada.

U pogledu korišćenja ovih linija i puteva za obaveštajnu službu, još je od ranije bio naročito aktivan Abwehr. Posle »Anschluss«-a Austrije pojavio se i političko-obaveštajni aparat SS-a, oformljen 1939 godine u Upravi VI RSHA$_i$ sa nastojanjem da sebi podvrgne obaveštajne mogućnosti koje su pružale kulturne veze sa inostranstvom. Mada su obaveštajne funkcije raznih nemačkih kulturnih eksponenata — o kojima će u pojedinostima još biti reči — stupile u pun razvoj tek posle početka evropskoga rata, dakle po 1 septembru 1939 godine, ipak su i u godinama koje su prethodile ratu obaveštajne službe koristile kulturne linije. Štaviše, te su linije pretstavljale dosta značajna domen obaveštajnog rada.

Obaveštajna služba koristila je postojeće kulturne veze između Nemačke i Jugoslavije na više načina. Štaviše, ona je aktivno i bila angažovana u stvaranju izvesnih takvih veza. Evo, kako su te veze koristile obaveštajnom radu:

1. Razni naučni i kulturni instituti u Nemačkoj, svojim bogatim zbirkama fakata i podataka o obaveštajno često veoma interesantnim momentima i kompleksima koji su se odnosili na Jugoslaviju, pretstavljali su za obaveštajnu službu gotovo neiscrpan izvor. Ona je odatle mogla da sazna za mnoge stvari, za odnose i veze, za probleme koji su bili od važnosti za njen rad na jugoslovenskoj teritoriji. Ogromni materijal iz svih oblasti ljudskoga interesovanja stajao je na raspoloženju obaveštajnoj službi. Tu su bili najopširniji radovi i podaci iz obla-

sti etnografije, filologije, geologije, geografije, topografije, antropologije, sociologije, ekonomije itd. Obaveštajna služba mogla je da dođe do dragocenih informacija, za koje bi inače — ukoliko bi mogla do njih da dođe — morala da utroši rad velikoga aparata.

2. U konkretnim slučajevima je obaveštajna služba dirigovala naučnu delatnost pojedinih ustanova i instituta. Ona je delimično ili potpuno finansirala izvesne konkretne naučne ekspedicije ili istraživačke radove. To je činila često bez znanja onih lica, koja su vršila ta istraživanja ili te radove, koristeći rezultate njihovog naučnog rada. Važnost ovih rezultata je bila utoliko veća, što se tu često radilo o prvorazrednim stručnjacima dotične grane nauka.

3. Obaveštajna služba je koristila postojeće naučne i kulturne ustanove koje su raspolagale vezama u inostranstvu — dakle, i u Jugoslaviji — ili imale tamo svoje podružnice ili ekspoziture. U takve je ustanove ugrađivala svoje agente. Još češće sedešavalo da

4. obaveštajna služba zavrbuje naučne i kulturne radnike koji su radili u ustanovama i institutima koji su imali veze sa raznim ustanovama u inostranstvu, ili čiji je rad bio vezan sa stranim zemljama.

Pored ovog poslednjeg od nabrojana četiri načina korišćenja kulturnih kanala i ustanova, za obaveštajni rad je bilo od posebnog značaja korišćenje pomenuto pod I. Koristeći podatke koje je mogla da dobija od ovakvih naučnih i kulturnih ustanova, obaveštajna služba se ovde pojavljuje kao delatnost pribavljanja faktičnog opšteg materijala i proučavanja stvarne i činjenične baze za izgradnju obaveštajne delatnosti u užem smislu, ili za upoznavanje sa problematikom kojom se ta obaveštajna služba ima da bavi. U ostalim slučajevima, prikazanim pod brojevima 2—4, radi se o neposrednoj špijunskoj aktivnosti. Istina, zavrbovana lica su zaista bila stručno kvalifikovana za rad koji su obavljala u domenu nauke ili kulture. Tu se nije radilo o agentima obaveštajne službe, kojima bi svojstvo naučnog i kulturnog radnika bilo baš isključivo samo kamuflaža. Naprotiv, naučno i kulturno visoko kvalifikovana lica, stručnjaci sa širokim naučnim znanjem i često velikom naučnom reputacijom, služili su isto-

vremeno i kao agenti obaveštajnoj službi. Njihova delatnost u oblasti kulturnoga rada bila je zaista prava naučna i opšte-kulturna delatnost za koju su bili kvalifikovani i potpuno spremni, a koju su u potpunosti i obavljali. Zbog svog visokog kulturnog nivoa, svoga znanja i svojih sposobnosti, ova su lica mogla da pružaju svojim nalogodavcima po liniji obaveštajnoga rada veoma dragocene podatke.

Jedan deo nemačkih naučnika i kulturnih radnika nije bio fanatizovan nacizmom, kao na primer oni koji su proistekli iz NSDAP ili koji su nacističkoj stranci prišli iz karijerističkih pobuda. Otuda su tako naučni i kulturni radnici radije stajali na raspoloženju Abwehr-u, no SS-ovskoj obaveštajnoj službi. Moglo je izgledati da, radeći za Abwehr, ne rade direktno i za nacizam i Hitlera, već za oružane snage, za Nemačku. Tako se desilo da je baš među onim kulturnim radnicima, koji su aktivno radili i po obaveštajnol liniji, bilo prilično lica koja su uz sav svoj nacionalizam sumnjičavo gledala na nacizam ili na njegove metode ili pojedine mere.

Korist, koju je Abwehr imao od svojih saradnika iz naučnih i kulturnih krugova, bila je višestruka. Njihov stručni rad je sam po sebi mogao biti- obaveštajno interesantan. Njihovo poznavanje problema, terena ili ljudi omogućavalo im je da razlikuju važno od nevažnog, bitno od sporednog, verovatno od neverovatnog. Po svojoj društvenoj ulozi i svome društvenom nivou, ta su lica imala dodira sa višim buržoaskim krugovima. Na taj način su ona mogla da stjču veze i dobijaju obaveštenja, do kojih se drugi agenti nisu mogli da dovinu.

Pored već pominjanih lektorata Nemačke akademije i pored Nemačkog naučnog instituta u Beogradu i Zagrebu, obaveštajno je bio značajan i rad na održavanju veza sa jugoslovenskim državljanima koji su pod okriljem kakve nemačke kulturne ustanove bili u Nemačkoj na studijama ili stručnom usavršavanju. Kulturni rad je pružao, pre svega, mogućnosti za stvaranje veza sa jugoslovenskim kulturnim i naučnim radnicima. Ovi su pozivani u Nemačku na razne kongrese, sastanke, naučna putovanja itd. Dalje, na univerzitetima i naučnim institutima prirеđivani su razni kursevi i seminari na koje su

odlazili, između ostalih, i naučni i kulturni radnici iz Jugoslavije. Najzad, ovamo spada i politika razmene studenata, odnosno davanja stipendija inostranim — pa i jugoslovenskim — studentima i mladim stručnjacima u cilju studija ili stručnog usavršavanja na nemačkim naučnim ustanovama.

Sva ova lica pretrpana su raznim publikacijama i štampanim materijalom o Trećem Reich-u. Ovakvo obrađivanje stranaca koji su došli u vezu sa naučnim i kulturnim ustanovama uzelo je naročito maha, kada se obaveštajna služba uveliko proširila, postavši u pravom smislu instrumentom nacističke politike. Ta propagandistička literatura bila je često veoma vešto kamuflirana stručnom i naučnom formom dela.

Kontakt sa ovim kategorijama stranaca nije održavan samo za vreme dok bi oni boravili u Nemačkoj. Naprotiv, razne nemačke ustanove koje su priređivale kurseve, davale stipendije, organizovale putovanja i naučna i kulturna zasedanja ili sastanke, održavale su i dalje vezu sa onim licima, koja bi bila došla u Reich i ponovo se vratila u svoju zemlju. Postojao je i niz specijalnih publikacija za studente koji su studirali na nemačkim univerzitetima i visokim školama. Jedna od njih bio je na primer »Kurzbericht« (»Skraćeni izveštaj«) koji je izdavao »Deutscher Akademischer Austauschdienst« (Nemačka akademska služba razmene). Ovaj »Kurzbericht« obuhvatao je u interesantnom obliku i skraćenom, upečatljivom obimu najvažnije vesti iz Nemačke. Ove su bile stilizovane tako, da su izazvale utisak o snazi i napretku Trećeg Reich-a. Pored toga, ova je publikacija sadržavala i najvažnije vesti o međunarodnim događajima sk kratkim komentarom u smislu politike Trećeg Reich-a. »Kurzbericht« je rasturan u velikom broju primeraka. Primaoci su bili ne samo bivši studenti, raniji slušaoci na nemačkim univerzitetima, već i lica koja bi povremeno bila došla u Reich na kakve međunarodne sastanke naučne, kulturne ili akademske prirode. Ova je publikacija slata besplatno, a isto tako je velikome broju lica u inostranstvu besplatno slata i dnevna i periodična štampa Trećeg Reich-a.

U samoj Nemačkoj postojah su posebni klubovi za studente iz inostranstva. Među njima je bio najpoznatiji

Humboldt-Klub u Berlinu, koji je raspolagao sopstvenom velikom zgradom sa bogatom bibliotekom i raznim prostorijama za studije i razonodu. Tu su stranci, koji bi studirali u Nemačkoj, podvrgnuti posmatranju. Sa njima su stvarane razne prijateljske veze. Time je stvorena podloga na kojoj je mogao kasnije da se razvije i obaveštajni rad.

Kao tipična za ovakav rad na održavanju veze sa ranijim stipendistima u Nemačkoj može se navesti delatnost akademske fondacije pri »Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag«-u, koja je nosila naziv »Deutschland-Stiftung«. Ova je fondacija davala stipendije studentima i mladim stručnjacima iz zemalja Jugoistoka, a u cilju njihovog usavršavanja u Nemačkoj. Ona je stajala u vezi i sa Nemačkom akademijom i brižljivo je negovala veze, stvorene sa licima koja su boravila u Nemačkoj sa njenim stipendijama.

»Deutschland-Stiftung« se nije zadovoljavala samo time, što je vodila računa o svojim stipendistima dok su se oni nalazili u Nemačkoj, ili što bi ostajala sa njima i dalje u labavoj pismenoj vezi. Rukovodilac fondacije, dr Alfons Hofrogge, slao je redovna cirkularna pisma svima licima koja su od početka rada ove fondacije'boravila na nemačkim univerzitetima kao njeni stipendisti. Pored toga su ta pisma primala i lica, sa kojima je dr Hofrogge sklopio poznanstvo za vreme njihova boravka u Nemačkoj. I ta su lica pripadala krugovima intelektualaca, a u Nemačku su putovala radi studija i naučnoga rada.

Dr Hofrogge, vodio je spisak adresa svih lica, sa kojima je opštio putem svojih cirkularnih pisama. Taj je spisak neprekidno uvećavan, dodavanjem novih imena i adresa. Raniji stipendisti »Deutschland-Stiftung« potstrekivani su da stvaraju kružoke u kojima bi se sastajali, a za te sastanke se dr Hofrogge naročito interesovao. On je nastojavao da u svojoj korespondenciji sprovodi liniju zvanične nemačke propagande, naročito od trenutka kada je otpočeo Drugi svetski rat.

Dr Hofrogge je i sam putovao u inostranstvo, obilazeći bivše stipendiste i lica sa kojima je održavao pismene veze. Organizovao je sastanke sa njima i pozivao ih da ga posećuju u mestima koja bi obilazio. Interesantno

je da je, prilikom svojih putovanja u Jugoslaviju, stajao u neposrednoj vezi sa lektorom Nemačke akademije u Beogradu, dr Franz-om Hille-om, a u Zagrebu sa lektorom dr Emilom Drabert-om.

U svojim dodirima sa bivšim stipendistima, dr Hofrogge ih nije samo snabdevao propagandističkim informacijama o Nemačkoj. On ih je pozivaoi da i oni, sa svoje strane, zatraže od njega obaveštenja o Nemačkoj koja bi mogla da ih interesuju. Između ostaloga je na primer licima s kojima je održavao vezu besplatno slao, publikaciju Nemačkog fronta rada »Freude und Arbeit« (»Radost i rad«) veliki i reprezentativni propagandistički časopis. Kada je izbio rat i kada je Treći Reich objavio zbirku diplomatskih dokumenata sa ciljem da njima ilustruje krivicu svojih protivnika za njegovo izbijanje, dr Hofrogge je ovu »Belu knjigu« razaslao svojim korespodentima. U svojim pismima je on tražio da mu njihovi adresati pišu o zbivanjima iz svoje zemlje, iz svog službenog života, kao i o svojim privatnim prilikama. On se naročito trudio da ove veze, koje je održavao pismeno i putem povremenih poseta, usmeri u pravcu ličnog međusobnog poverenja i privatnih odnosa prisnosti.

Rad fondacije »Deutschland-Stiftung« i dr. Hofrogge-a može poslužiti kao primer za ilustraciju mnoštva sličnih delatnosti u okviru kulturnog, naučnog i akademskog rada, koje su vršile i druge slične ustanove u Nemačkoj. Značajna je činjenica da je »Deutschland-Stiftung« bila priključena MWT-u, dakle jednoj instituciji privatne inicijative za ekonomsku ekspanziju. Ova činjenica pokazuje da su pretstavnici krupne nemačke privrede, okupljeni u MWT-u, postavili svoju delatnost prema državama jugoistočne Evrope na veoma široku osnovu. Pored redovne ekonomske delatnosti, krug lica oko MWT-a smatrao je, očigledno, važnim da u zemljama, za koje se interesovao, pridobije prijateljstvo mlađih intelektualaca, vezujući ove kulturno za Nemačku, za MWT i za sebe.

Međutim, ovo dugoročno planiranje i stvaranje veza, koje se ogleda u delatnosti dr Hofrogge-a, istovremno je moglo pretstavljati i pripremni rad za obaveštajnu službu. Već je istaknuta veza koja je postojala između finan-

sijera i privrednika oko MWT-a i rukovodećih krugova Wehrmacht-a i Abwehr-a. Svakako je MWT, kada se ukazala potreba, stavio Abwehr-u na raspoloženje svoje veze. »Deutschland-Stiftung« poznavala je mnoštvo mladih intelektualaca u jugoistočnim zemljama, pa i u Jugoslaviji. Na osnovu korespondencije sa njima raspolagala je materijalom iz koga je proizlazilo njihovo držanje prema Nemačkoj i njenom režimu. »Deutschland-Stiftung« je iz toga materijala mogla da utvrdi i stepen spremnosti ovih lica da eventualno budu na usluzi obaveštajnoj službi.

Jugoslovenska policija, kojoj je ova delatnost »Deutschland-Stiftung« MWT-a bila poznata, pratila je korespodenciju dr Hofrogge-a i utvrdila mnoge njegove veze. Ona je sastavila spisak tih lica, na kome se nalazilo oko pedesetak intelektualaca, pravnika, medicinara, filologa, inženjera itd. Policija je ta lica delom i nadzirala. Među njima su se nalazili na primer ing. Mirko Soukup iz Zagreba, koji je još 1932 godine pao policiji u oči kada je obučavao pripadnike ustaške organizacije u upotrebi bombi i paklenih mašina i učestvovao u studentskim demonstracijama, i ing. Vladimir Schilhard, koji je takođe politički delovao u sličnom smeru.

Pored ustanova za politički i obaveštajni rad prema inostranstvu u okviru privrednih veza i odnosa, u Hamburgu su postojale i značajne ustanove koje su u istom smislu delovale putem kulturnih veza. Najvažnija od tih ustanova bio je »Fichtebund«, nazvan prema nemačkom filosofu Fichte-u.. Ovu organizaciju pomagalo je nemačko ministarstvo spoljnih poslova, a isto tako i ministarstvo propagande. Ono je uživalo i potporu Biroa Ribbentrop. »Fichtebund« je, uglavnom, radio propagandistički i širio nemački propagandni materijal u stranim zemljama. On je radio na stvaranju kulturnih veza u širokim srazmerama, a naročito prema anglo-saksonskom svetu.

Poznato je da je Abwehr raspolagao snažnim vezama i linijama preko »Fichtebund»-a. Staviše, Britanci su ovu organizaciju, smatrali jednom od najvažnijih kamufliranih obaveštajnih organizacija, upravljenu naročito prema Zapadu. Međutim, »Fichtebund« je radio i prema Jugoslaviji.

Jedno od lica, sa kojima je »Fichtebund« radio u našoj zemlji, bio je Vladimir Utvić, koji je u drugoj polovini tridesetih godina bio student medicine i živeo u Novome Sadu. Utvić je 1937 godine bio pretsednik nacionalističke organizacije koja je nosila naziv »Jugoslovenske nezavisne nacionalne omladine«. Sedište te organizacije je bilo u Novome Sadu, a njeni članovi su bili mahom studenti koji su se isticali kao »nacionalisti«. Banska uprava u Novom Sadu zabranila je rad udruženja, jer je njegovo poslovanje prelazilo granice, odobrene pravilima. Pre zabrane bilo je došlo i do svađe u upravi, kojom prilikom je Utvić isključen.

Nema podataka o tome, kada i na kakav način je došao u vezu sa »Fichtebund«-om. Međutim, u toku 1938 godine, on je dobijao od ove hamburške ustanove mnogobrojne propagandističke brošure u cilju rasturanja u Jugoslaviji. Između ostaloga su tu bili govori Hitiera, Ribbentrop-a, Goebbels-a, zatim razni propagandni tekstovi antisemitskog i antikomunističkog karaktera itd. Utvić je i sam napisao, ija osnovu materijala koji je dobio od »Fichtebund«-a, neke antikomunističke brošure koje je prodavao u zemlji. On je bio u bliskoj vezi i sa pristalicama Ljotićevog »Zbora«. U Zagrebu, gde je takođe radio u vezi sa izdavanjem neke antikomunističke revije, Utvić je sarađivao sa Brankom Zwerger-om. Jugoslovenska policija došla je do zaključka da se tu nije radilo o stvarnom izdavanju neke revije, već o rasturanju materijala koji je Utvić dobijao iz Nemačke. Taj mu je materijal dolazio još i 1939 godine i u toku rata, pre nemačkog napada na Jugoslaviju. Poznato je da je jedan od rukovodilaca »Fichtebunda« bio Kesselmeier.

U Hamburgu je dalje postojao i biro »Jugoslavija« koji je bio poznat predratnoj jugoslovenskoj policiji i koji se navodno bavio obaveštajnim radom protiv naše zemlje. Od lica, koja su radila u tome birou, poznata je Izabela Zahradnik, medicinarka. Za nju podaci jugoslovenske policije tvrde da je u pomenutom birou vrlo poverljiva osoba i da se smatra Nemicom, mada je bila rođena u zavičajna u Kruševlju.

U Hamburgu su postojali važni centri obaveštajne službe. Iz tih centara je vršen konkretni obaveštajni rad

prema Jugoslaviji, pri čemu su korištene kulturne veze koje su služile samo kao sredstvo ili kamuflaža za obaveštajnu aktivnost. Hamburg je' imao poznate fakultete među kojima je bio naročito čuven ekonomski fakultet. Otuda su proisticale mogućnosti za sličan rad, kakav je naprimer vršila »Deutschland-Stiftung«.

Kao što je već pomenuto, obaveštajni rad linijama kulturne delatnosti uveliko je pojačan posle izbijanja. Drugog svetskog rata. Zato će o njemu dalje biti reči u glavi koja je posvećena delatnosti obaveštajne službe u tome vremenu.

4. Delatnost u okviru zvanične policiske saradnje

a. Kontakti nemačke sa jugoslovenskom policijom

U svome nastojanju da suzbijanje kriminaliteta organizuju na međunarodnoj osnovi, kriminalne policije evropskih zemalja formirale su, u periodu između dva rata, organizaciju čiji je cilj bio uspostavljanje međunarodne policiske saradnje u oblasti suzbijanja i gonjenja kriminala, izmene iskustava na polju kriminalistike i sistema međusobne pomoći u ovoj delatnosti. Prvenstveno se tu radilo o borbi protiv onih vrsta kriminala, koje uzimaju vid međunarodnih operacija, a vrše se formiranjem grupa ili mreža koje se prostiru preko više zemalja. Ovamo spadaju na primer promet opojnim drogama, trgovina belim robljem, falsifikovanje novčanica, velike finansiske i berzanske prevare itd.

Organizacija, stvorena na polju međunarodne kriminalistike sa izloženim ciljem, nosila je naziv Međunarodne komisije kriminale policije.* Nemačka kriminalna policija bila je još pre dolaska NSDAP na vlast učlanjena u ICCP, a pod nacističkim režimom je ta saradnja održavana i dalje. Štaviše, novi rukovodioci nemačkog policiskog aparata, koji su došli na njegovo čelo po do-

* Commission Internationale de la Police Criminelle, International Commission of Criminal Police, Internationale Kriminalpolizei-Kommission, — skraćeno IKPK odn. CIPC, odn. ICCP.

lasku NSDAP na upravu zemlje, produbili su ovu međunarodnu saradnju. Oni su nastojali da ojačaju pozicije Reich-a i u ovoj oblasti međunarodne delatnosti. Policiskoj saradnji su planski posvetili naročitu pažnju, oslanjajući se i na ugled koji je u međunarodnim policiskim krugovima uživala nemačka kriminalna policija sa svojim veoma usavršenim aparatom.

U vezi sa ovim nemačkim nastojanjima, za pretsednika ICCP izabran je najbliži Himmler-ov saradnik, Reinhard Heydrich. U isto vreme se, međutim, pojavljuje tendencija u rukovodstvu nemačkog policiskog aparata da se međunarodna policiska saradnja proširi iz oblasti kriminalne i na domen političke policije. To je došlo do izraza već i u izboru Heydrich-a, kao kandidata nemačke policije, na čelo međunarodnoga tela. Heydrich je bio tipični eksponent političke policije, a ne kriminalne.

Za Treći Reich je, od samoga početka, suzbijanje naprednih protivnika bilo centralno pitanje političko-policiskog rada. Najvažniji od ovih protivnika, bila je međunarodna organizacija komunističkih partija, dakle Kominterna sa svojim ograncima, koja je preko KP Nemačke i drugim međunarodnim kanalima vodila aktivnu borbu protiv nacističkog režima. U Trećem Reich-u se sa njom nosio Gestapo, državna politička policija koju je osnovao Goering u Pruskoj i koja je ubrzo došla pod Himmler-ovu nadležnost. U samoj Nemačkoj, delatnost komunističke partije i drugih organizacija pod njenim uticajem suzbijana je sa velikim uspehom, mada se ova nalazila u najdubljoj ilegalnosti. Sistem koji je izgradio Gestapo bio je u domenu unutrašnje bezbednosti toliko efikasan da je aktivnost ilegalne KP bila gotovo onemogućena. Međutim, veliki [1] deo rukovodstva KP Nemačke bio je emigrirao u razne evropske zemlje. Iz zemalja koje su se graničile sa Nemačkom, Kominterna je aktivno radila na stvaranju kanala prema Trećem Reich-u, podržavajući i organizujući aktivnost emigriranih nemačkih komunista. To je bio razlog što je Hevdrich gledao da se saradnja evropskih policija, koja je postojala u oblasti suzbijanja kriminala, proširi i na borbu protiv Kominterne i njenih sekcija i poverenika.

Mnoge policije kapitalističkih zemalja Evrope bile su takođe sklone ovakvoj saradnji. Štaviše, formalni predlog u tom pogledu podneo je poljski delegat u ICCP. Njegov je predlog prihvaćen i otada se razvila intenzivna policiska saradnja u domenu borbe protiv organizacija komunističkih partija u Evropi, a naročito protiv tajnih kanala i poverenika Kominterne. U toj borbi je vepma istaknutu ulogu igrala nemačka policija koja je raspolagala velikim iskustvima i mogla da ukaže na znatne uspehe, postignute na tome polju delatnosti.

Treći Reich je imao izvanredno velik interes da se što temeljitije izgradi policiska saradnja u suzbijanju Kominterne i komunizma. Pre svega, delatnost Kominterne je bila oštro uperena protiv nacističke vladavine. Drugo, s obzirom da je KP u Nemačkoj stavljena van zakona, sva delatnost Kominterne prema Nemačkoj dirigovana je iz inostranstva. Stvaranjem saradnje političkih policija u međunarodnim srazmerama, Treći Reich je dobio mogućnost da stiče obaveštenja o delatnosti svojih najogorčenijih protivnika od gotovo svih evropskih policija — sa izuzetkom čehoslovačke i još nekih — i da, na taj način, posredno sebi stvori izvore obaveštenja preko kojih je Gestapo mogao da prati, pored sopstvene .agenture, aktivnosti Kominterne i emigriranih nemačkih komunista u stranim zemljama. Naravno da to nije značilo da je Gestapo oslabio — zbog toga — sopstvenu, agenturu preko koje je pratio rad Kominterne i centara nemačke komunističke partije koji su radili prema Nemačkoj iz susednih zemalja.

Uspostavljajući ovakvu saradnju sa Gestapo-om, evropske zemlje su bile koliko davaoci, toliko i primaoci informacija. One su obaveštavale Gestapo o kretanju pripadnika i funkcionera KP koji su interesovali Nemačku, a naročito ,o emigriranim nemačkim ; .komunistima Gestapo, koji je raspolagao vrlo dobrim poznavanjem ilegalne delatnosti Kominterne. kako u personalnom tako i u pogledu praktičnog rada, snabdevao je sa svoje strane političke_policije evropskih zemalja podacima i informacijama. Staviše, u Nemačkoj su održavani i posebni kursevi za funkcionere evropskih policija, a u okviru međunarodne policiske saradnje. Na tim kursevima vrše-

no je upoznavanje ovih funkcionera sa metodama i rezultatima nemačke političke policije u domenu suzbijanja delatnosti komunističkih partija i Kominterne.

Tako je Gestapo ostvario saradnju sa ostalim evropskim policijama, pa i sa jugoslovenskom. Godine 1933, dakle u doba kada još nije bilo došlo do uspostavljanja saradnje političkih policija, jugoslovensko ministarstvo unutrašnjih poslova izdalo je organima unutrašnje bezbednosti nalog da prate život, rad i kretanje nekih lica, o kojima je bilo .dobilo informacije od svojih obaveštajnih veza u inostranstvu. Ta su lica imala da stoje pod prismotrom u cilju utvrđivanja njihovih veza, stim da se u pogodnom trenutku nad njima obavi pretres.

Prvo od ova dva lica bio je bivši sekretar sovjetskog trgovinskog pretstavništva (Torgpredstva) u Berlinu, Julian Kosovski. On je živeo do marta 1933 u Berlinu. Svakako je bio povezan sa KP Nemačke, jer se otada krio i ilegalno otputovao prvo za Prag, a zatim u Beč. Prema podacima jugoslovenske policije, on je bio specijalista za ilegalne akcije i bio je povezan sa naročitom grupom balkanske sekcije Kominterne. Juna 1933, Kosovski je postavljen za funkcionera neke sovjetske misije u Bugarskoj, a sa zadatkom da proučava opštu balkansku situaciju. Trgovačkim poslom imao je češće da dolazi u Jugoslaviju.

Slično se i kod drugoga lica, za koje je jugoslovenska policija naredila prismotru, radilo o partiskom funkcioneru koji je emigrirao iz Nemačke. To< je bio Rodolfo Frijeta, jugoslovenski državljanin italijanske narodnosti, koji je bio fu'nkcioner KP Nemačke u Rajnskoj oblasti. Po dolasku NSDAP na vlast, on je emigrirao u Belgiju. Stajao je u vezi sa aktivističkim grupama koje su se formirale u Kominterni. Sa funkcionerom KP Nemačke, Keti Lidevi, koja je takođe emigrirala iz Nemačke, Frijeta je upućen preko Beča, kao njen tobožnji muž, u Jugoslaviju sa zadatkom da radi na Balkanu.

Informacije o ovim licima, kojima je raspolagala jugoslovenska policija, mogle su da budu od velikog interesa za Gestapo. S druge strane je jugoslovenska policija mogla od Gestapo-a da dobije takođe detaljne podatke o ovakvim licima. Uostalom, neformalno i neobavezno po-

stojala je saradnja političkih policija po pitanju suzbijanja komunizma još od ranije. Tako je na primer bečka policija dala jugoslovenskoj 1935 godine podatke za otkrivanje Zembiroa KP u Zagrebu (grupe Đorđa Mitrovića i Jelene Nikolić) i PK Vojvodine (grupa Laze Milankova). Jugoslovenskom pretstavniku je bilo omogućeno da učestvuje u pretresu prostorije CK KPJ u Beču.

Sve ovo pokazuje od kakve je koristi bilo stvaranje i formalne, redovne policiske saradnje političkih policija, kako za Treći Reich, tako i za druge kapitalističke zemlje koje su s njim uspostavile policiske veze radi zajedničke borbe protiv istog protivnika, — Kominterne i pojedinih KP i njihovih međunarodnih veza i organizacija. A kakav je doprinos toj policiskoj saradnji davala stara Jugoslavija pokazuje izjava funkcionera komunističkog referata Gestapostelle (Stapoleitstelle) u Beču, Lambert-a Leutgeb-a, koji je tvrdio da je Gestapo, putem jugoslovenske policije i veza sa njom, odmah saznavao sve o austriskim komunistima koji su radili iz Jugoslavije. Svakako je van sumnje da je za Gestapo pretstavljala saradnja sa jugoslovenskom policijom značajnu dobit.

Formalno je do te saradnje došlo 1936 godine. Tada je Gestapo organizovao u Berlinu međunarodnu policisku konferenciju. Ova konferencija, kojoj su prisustvovali mnogobrojni istaknuti funkcioneri gotovo svih evropskih policija, a i nekih vanevropskih, organizovana je u najvećem stilu. Godina 1936 je bila veoma značajna za nacističku propagandu i uopšte za politiku Trećeg Reich-a. Tada je u Berlinu održana Olimpijada, kojom prilikom je posetilo Reich mnogo desetina hiljada stranaca iz celoga sveta. Hitlerova Nemačka je učinila sve da na te strance ostavi što snažniji i povoljniji utisak. Policiski funkcioneri su imali priilke da se upoznaju sa minucioznim radom nemačke policije u vezi sa samom Olimpijadom — koja je privukla u Nemačku, naravno, i veliki broj međunarodnih kriminalaca većeg i manjeg kalibra — i da razgledaju razne nemačke policiske ustanove. Na kraju su prisustvovali i godišnjem kongresu NSDAP u Nuernberg-u.

Za vreme boravka inostranih policiskih funkcionera u Nemačkoj utvrđene su, u nizu konferencija i razgovora,

pojedinosti saradnje političkih policija. U isto vreme visoki rukovodioci nemačkog policiskog aparata, od Himmler-a pa naniže, iskoristili su tu priliku da stvore i prisne lične veze sa samim policiskim funkcionerima stranih zemalja. U nekim slučajevima, te su se veze pretvorile i u neposredno angažovanje nekih od tih funkcionera za obaveštajni rad, koji je daleko premašivao okvire ugovorene zvanične policiske saradnje.

Iz Jugoslavije su bili na ovom međunarodnom policiskom sastanku Dragomir Jovanović, Franjo Ujčić i Marijan Ujčić. Sva trojica su bili viši funkcioneri jugoslovenske policije, — Jovanović, šef opšte (tj. političke) policije Uprave grada Beograda, a braća Ujčići policiski komesari. Jovanović je tom prilikom uspostavio svoje lične veze sa nemačkim policiskim rukovodiocima i postao saradnikom nemačke obaveštajne službe.

Na bazi dogovora i predloga sa međunarodne konferencije iz 1936 godine, u Jugoslaviji je donesena odluka da i jugoslovenska policija pristupi političko-policiskoj saradnji sa policijom Trećeg Reich-a i ostalim policijama, koje su tom saradnjom obuhvaćene. U tome cilju su 1937 godine otputovali za Nemačku tadašnji upravnik grada Beograda, Milan Aćimović, i šef opšte policije, Dragomir Jovanović. Prilikom svoje posete Berlinu, ova su dvojica vodili pregovore sa Heydrich-om, njegovim saradnikom Best-om i šefom Gestapo-a, Heinrich-om Mueller-om. Sastali su se i sa Himler-om.

Ovim razgovorima prisustvovao je, s nemačke strane, i Hans Helm, funkcioner Gestapo-a, koji je bio nadležan za održavanje veze sa ustaškom emigracijom, pa je otuda smatran nekom vrstom stručnjaka za jugoslovenska pitanja i za Jugoslaviju uopšte. Tom prilikom su produbljene veze između Jovanovića i nemačke policije, a i lične veze sa Aćimovićem. O ovim vezama Aćimovića govori se i u jednom predmetu arhive BDS-a u Beogradu. Naime agent BDS-a Beograd, koji se potpisuje šifrom »139«, podneo je 28-XI-1942 godine izveštaj u kome reprodukuje razgovor sa Dušanom Lukićem, Aćimovićevim šefom kabineta. Lukić je agentu »139« izneo da je Aćimović bio povezan sa Himmler-ovom obaveštajnom službom još od 1935 godine, kada ga je kao šefa Opšte poli-

cije prihvatio Stojadinović koji je postao pretsednik vlade.

Aćimović je i dalje održavao te veze i kada je postao Upravnik grada Beograda, a kratko vreme i ministar unutražnjih poslova. Lukić je tom prilikom podvukao »velike zasluge« Aćimovićeve za Treći Reich i njegove lične veze sa Himmler-om.

Prilikom ove posete postignut je sporazum o službenoj saradnji, stim da Jugoslavija i Nemačka izmenjaju policiske delegate.

Utvrđene su i dalje pojedinosti saradnje i uskoro iza toga pojavili su se u Beogradu Best i Mueller. Oni su pregovarali sa Milanom Aćimovićem, upravnikom grada, Dragim Jovanovićem, rukovodiocem Opšte policije i Dragom Lazićem, načelnikom Odeljenja za državnu zaštitu pri Ministarstvu unutrašnjih poslova. Tada je, između ostalog ugovorena uzajamna saradnja u sprečavanju komuunističkih i ustaških atentata na teritorijama obe zemlje, izrade paklenih mašina, njihovog prebacivanja s jedne teritorije na drugu i njihove upotrebe. Postignuta je saglasnost o obostranoj kontroli nad emigrantima obeju zemalja i uzajamnom obaveštavanju o njima i njihovoj delatnosti.*

Saradnja je imala da se organizuje naročito na području suzbijanja komunizma. Ovo je postalo naročito korisno za obe strane, kada je nekoliko meseci kasnije Treći Reich okupirao Austriju. Emigirani funkcioneri KP Nemačke, koji su bili stvorili baze za rad u Austriji, a takođe i veći broj austriskih komunista, prebacili su se tom prilikom u Jugoslaviju. Naročito su Zagreb i Maribor tada postali prihvatilištima ilegalne KP Austrije i KP Nemačke.

Zvanične policiske veze su i dalje produbljivane, u toku iste godine, a naročito prilikom dolaska Best-a i Mueller-a u Beograd. U Berlin je, pak otputovao visoki funkcioner ministarstva unutrašnjih poslova Jugoslavije, Zivojin Simonović (kasniji pomoćnik ministra unutrašnjih poslova i stvarni rukovodilac toga ministarstva pod Cvetkovićem). Veći broj jugoslovenskih policiskih službenika

* Dragi Jovanović u svojoj izjavi od 24 jula 1945 godine kaže da su prema tvrđenju Aćimovića o ovim pregovorima sa Nemcima znali samo Milan Stojadinović i princ Pavle.

upućen je na stručno usavršavanje u Nemačku, gde ih je prihvatio Gestapo. Tu su upoznati sa metodima suzbijanja protivnika Trećeg Reich-a, sa tehnikom policiskog rada u oblasti otkrivanja komunističkih organizacija i borbe protiv njih.

U sprovodenju utvrđene zvanične forme saradnje, jugoslovenska policija je uputila u Berlin, kao policiskog delegata pri poslanstvu u Nemačkoj, višeg policiskog funkcionera Bogdana Bankovića, koji je do tada bio policiski delegat pri jugoslovenskom poslanstvu u Beču. Njega je na ovom položaju smenio Franjo Ujčić oktobra 1937 godine. Dva meseca kasnije, decembra iste godine, postavljen je za »policiskog oficira za vezu« pri nemačkom poslanstvu u Beogradu Hans Helm. Time je saradnja među policijama stupila u novu fazu.

Opisana zvanična policiska saradnja omogućila je nemačkoj obaveštajnoj službi vrbovanje Dragomira Jovanovića i pridobijanje za »saradnju« Aćimovića.* Pored toga je obaveštajna služba Trećeg Reich-a, nastojala da zavrbuje za sebe i poneke od policiskih službenika iz Jugoslavije, koji su dolazili u Nemačku na školovanje. U svakom slučaju, lične veze koje su stvorene na ovaj način, pod okriljem zvaničnih, pretstavljale su temelj na kome je obaveštajna služba Trećeg Reich-a mogla da vrši vrbovanje informatora i agenata. Tu se pojavljuje slična situacija, kakva je bila i po pitanju raznih stipendista iz Jugoslavije, koji su se naučno ili stručno usavršavali u Nemačkoj. U slučaju policiskih službenika, međutim, nemačka policija je svakako bila zainteresovanija na njihovom pridobijanju za obaveštajni rad, no što joj je bilo stalo do raznih mladih intelektualaca. Po svome pozivu i po svome položaju u jugoslovenskom policiskom aparatu, službenici stare jugoslovenske policije mogli su da pretstavljaju za nemačku obaveštajnu službu naročito dragocene saradnike i informatore.

* I Aćimovića su pored Dragog Jovanovića Nemci koristili obaveštajno, mada su između njega i nemačke obaveštajne službe odnosi bili drugačiji, jer je Aćimović, s obzirom na njegov politički značaj i ulogu, tretiran kao saradnik, za razliku od Dragog Jovanovića, prema kome se odnosilo kao prema plaćenom agentu.

b. Hans Helm i njegova uloga

Dolazak Hans-a Helm-a u Beograd pretstavlja veoma važan moment u formiranju nemačke obaveštajne službe u okviru zvanične policiske saradnje između Jugoslavije i Trećeg Reich-a. Nesumnjivo je već i pre toga trenutka nemačka obaveštajna služba policisko-SSovskog kompleksa sebi bila stvorila puta i načina da od jugoslovenske policije, odnosno njenih funkcionera, dobije obaveštajne informacije i izvan ugovorene zvanične saradnje u pogledu uzajamnog pomaganja i izmene obaveštenja. Međutim, dolaskom Helm-a i formiranjem službene ustanove »policiskog oficira za vezu« pri nemačkom poslanstvu u Beogradu, stekla je nemačka obaveštajna služba u Beogradu uporište preko jednog pretstavnika i pripadnika Gestapo-a. Ovo je uporište bilo utoliko važnije što ga nije trebalo kriti i kamuflirati i što je zvanična funkcija policiskog oficira za vezu omogućavala Helm-u da mimo zvaničnih stiče i privatne podatke, privatne informacije, ili obaveštenja putem sopstvene agenture.

Helm, koji je počeo da studira u Muenchen-u filozofiju, stupio je 1934 godine u službu muenchenske policije. Primljen je ubrzo u bavarsku političku policiju, kojoj je stajao na čelu Heydrich. Dve godine kasnije, 1936, upućen je u oficirsku školu Sipo i SD u Berlinu. Završivši tu školu, postavljen je prvo u kriminalnu policiju, a 1937 godine premešten je u Gestapo, gde je radio na raznim referatima, pa najzad i na referatu za rusku i ostalu emigraciju u Nemačkoj. U- okviru toga referata upoznao se sa problematikom Jugoslavije putem svog službenog kontakta sa ustaškim emigrantima u Nemačkoj, sa kojima je za Gestapo imao da održava vezu i da o njima vodi računa.

Smatran, na osnovu toga, čovekom koji poznaje Jugoslaviju, Helm je dodeljen Aćimoviću i Jovanoviću kao pratilac. Delimično je uzeo i učešća u razgovorima jugoslovenskih policiskih funkcionera sa nemačkom policijom. Svakako je poznavanje prilika, koje je Helm stekao svojim dotadašnjim radom, doprinelo da on bude postavljen za oficira za vezu u Beogradu. Kada se radilo o nje-

govom postavljenju, Milan Aćimović i Dragomir Jovanović su se o njemu pozitivno izrazili.

Funkcije političkih atašea (odnosno oficira za vezu) sastojale su se u tome, da oni posluže kao veza između dveju policija. Tako je na dva mesta, u Berlinu i Beogradu, vršena izmena raznih podataka. Koliku je važnost tome radu pridavao Gestapo vidi se iz činjenice da je Heinrich Mueller, šef Gestapo-a, lično sebi rezervisao celi ovaj rad održavanja veza sa inostranim policijama, uključivši tu i rukovođenje nemačkim policiskim atašeima i opštenje sa inostranim policiskim atašeima u Nemačkoj.

Dragi Jovanović iznosi, da im je Mueller, kada su on i Bogdan Banković studirali materijal o ustašama, dao jednu prostoriju u neposrednoj blizini svoje kancelarije i da je svakodnevno održavao kontakt sa njima.

Franjo Ujčić, jugoslovenski policiski izaslanik, dolazio je svaka dva do tri dana lično Mueller-u, da bi sa njim izmenjao informacije i materijal. Izveštaji, koje bi on predavao Mueller-u i koje je dobijao od jugoslovenske policije, slati su zatim nadležnim referentima. Oni su se odnosili na komunističku delatnost, i to kako na aktivnost nemačkih i austriskih komunista u Jugoslaviji, tako i na rad KPJ u Jugoslaviji i inostranstvu, a naročito u Parizu. Treba potsetiti da je tada u Španiji besneo građanski rat i da je, u vezi stim, KPJ bila razvila snažnu akciju za upućivanje dobrovoljaca u međunarodne brigade. Posle Ujčića na isti položaj u Berlin došao je savetnik jugoslovenskog ministarstva unutrašnjih poslova Sarapa.

U pogledu Helm-a, čiji je zvanični rad bio sličan Ujčićevom radu u Berlinu, treba podvući naročito činjenicu da je Mueller one saradnike, koje je slao u inostranstvo kao oficire za vezu odnosno policiske atašeje, naročito odabirao među svojim najpoverljivijim ljudima. Svakako je i Helm, pored ostalih kvalifikacija i momenata koji su uticali da bude postavljen na taj položaj, uživao i lično Mueller-ovo poverenje.

Stigavši početkom januara 1938 godine u Beograd, Helm je svoje službeno sedište imao pri nemačkom poslanstvu. On zvanično nije imao diplomatski status, a službeni naziv mu je bio» »policiski oficir za vezu«, mada je u inter-

PRETSTAVNIK GESTAPO-a U BEOGRADU

, Helm.

U okviru zvanične saradnje jugoslovenske i nemačke policije, došlo je do izmene posebnih funkcionera za održavanje veze. U Beogradu je kao nemački policiski oficir za vezu postavljen službenik Gestapo-a Hans Helm, SS-ovski major. On se naravno nije ograničio samo na zvaničnu saradnju u borbi protiv komunizma, nego je razvio prilično široku obaveštajnu delatnost nastojeći posebno da stvori što bolju agenturu u jugoslovenskom policiskom aparatu.

nom saobraćaju bilo uobičajeno, u ustanovama Sipo i SD, da se i za njega upotrebljava naziv »policiskog atašea«. Uskoro po svome dolasku u Jugoslaviju, Helm je bio sebi stvorio veze i izvan policiskih krugova. U početku je radio sam, bez personala. Kasnije mu je dodeljena jedna kancelariska činovnica, imenom Martens. Kada je otpočeo rat na Zapadu, dodat mu je još i kriminalni inspektor Gebhard Huebner, u svojstvu njegovog zamenika. Najzad je Helm imao i svoga referenta za štampu u licu novinara Schroeter-a, nemačkog državljanina rođenog u Beogradu.

Jugoslovenska policija odredila je za održavanje veze sa Helm-om naročitog funkcionera. To je bio policiski komesar Marijan Ujčić.

Helm se starao da, pored zvaničnog dodira sa Upravom grada Beograda i sa ministarstvom unutrašnjih poslova, uspostavi i privatne veze sa pojedinim policiskim funkcionerima. Mimo toga, on je službeno uživao i izvestan društveni položaj, kao pripadnik poslanstva, sa koga je mogao da izgradi sebi mrežu informatora. Što se evropska situacija više zaplitala, to je i aktivnost nemačke obaveštajne službe — pa prema tome i Helm-a — sve više ulazila u borbu sa obaveštajnom službom zapadnih sila, a naročito sa britanskom. U toj borbi je za Helm-a bilo od važnosti da sebi stvori pozicije za posmatranje jugoslovenskog policiskog aparata, koji je, dobrim delom, naginjao saradnji sa zapadnim obaveštajnim službama, ili se u sve većoj meri i aktivno uplitao u tu saradnju.

Ovo zahteva izvesno objašnjenje. U policiskom aparatu stare Jugoslavije igrala je Uprava grada Beograda naročitu ulogu. Još iz vremena Obrenovića, upravnik grada Beograda bio je lice kraljevog poverenja. U njegove zadatke je posebno spadalo vođenje kontrole nad licima i strujama koje bi pretstavljale opoziciju ili pak opasnost za dinastiju. Upravnik grada je i referisao neposredno kralju odnosno dvoru.

Ta je situacija ostala nepromenjena i posle 1918 godine, kada je formirana Jugoslavija. Štaviše, uloga Uprave grada Beograda i njenog šefa, upravnika grada, dobila je još veću važnost time, što joj je dato naročito prvenstvo u suzbijanju onoga što se nazivalo »subverzivnim ele-

mentima«. Uprava grada je raspolagala stručnim aparatom koji je upoznavao i studirao metode ilegalnoga rada Kominterne i komunističkih partija. Taj stručni aparat, koji je vodio i odgovarajuće registre i kartoteke i raspolagao evidencijama i ostalim materijalom, stupao je u dejstvo u celoj zemlji, u domenu rada političke policije, mada su policiske uprave u Zagrebu, Ljubljani i još nekim mestima u svome delokrugu vršile takođe značajnu policisko-političku delatnost. Tako se može razumeti i činjenica da sa Mueller-om, po pitanju policiske saradnje između Trećeg Reich-a i Jugoslavije, nije pregovarao načelnik odelenja za državnu zaštitu ministarstva unutrašnjih poslova, već upravnik grada, Milan Aćimović.

Dugo godina je, posle 1918 na čelu Uprave grada stajao poverenik dinastije, Manojlo Lazarević. Po tradiciji Srbije iz vremena pre Prvog svetskog rata, Lazarević je bio važna politička figura iza kulisa, ličnost znatnog uticaja, koja je daleko premašivala granice, date samim položajem šefa prestoničke policije. Milan Aćimović je, početkom tridesetih godina, u Upravi grada vodio odelenje opšte tj. političke policije. U tome svojstvu je bio nadležan i za obezbeđivanje ličnosti kralja Aleksandra. On je na primer pratio kralja, u funkciji šefa njegove bezbednosti ili glavnog telohranitelja, na njegovim putovanjima u inostranstvo.

Kada je Manojlo Lazarević, posle pogibije kralja Aleksandra, stavljen u penziju, došao je, posle kratkog prelaznog perioda — u kome je na čelu Uprave grada stajao poverenik Petra Zivkovića, Filipović — na položaj upravnika grada Milan Aćimović. On je ostao na tome položaju sve do 1938, a u decembru te godine je postavljen za ministra unutrašnjih poslova. U vladi je ostao svega oko dva meseca. Februara 1939. pala je vlada Milana Stojadinovića, a zajedno s njom i Aćimović. Po njegovom odlasku iz Uprave grada, položaj upravnika zauzeo je Živojin Simonović, zatim Dragomir Lazić, a najzad je uspelo Dragiši Cvetkoviću da na čelo Uprave grada Beograda dovede svoga prijatelja, bivšeg sudiju Drinčića.

Ove personalne promene na vrhu Uprave grada važne su utoliko, što pretstavljaju spoljne simptome izvesnih veoma značajnih unutrašnjih promena u sklopu i mentalitetu te ustanove. A to je, sa svoje strane, od važnosti za razumevanje mogućnosti koje su se Helm-u pružale za obaveštajni rad pod okriljem zvanično uspostavljene policiske saradnje. Manojlo Lazarević, koji je u dugim godinama, dok je vodio Upravu grada, formirao njen lik i dao joj njen osnovni karakter, uspeo je da stvori u svojoj ustanovi naročiti mentalitet i specifičnu političku liniju. Povlačeći tradicionalne veze Uprave grada sa dvorom, Lazarević je nastojao da je načini ustanovom formalno »uzdignutom iznad partiskot-političkih preganjanja među građanskim strankama« koje su se odmenjivale na vlasti. Mada su ministri unutrašnjih poslova, koji su proisticali iz političkih stranaka i bili prononsirani eksponenti svoje partisko-političke linije, formalno bili pretpostavljeni Upravi grada, ipak je, u stvarnom odnosu u domenu unutrašnje uprave, Uprava grada u celini uglavnom ostala stranački neobojena i autonomna, uvek noseći obeležje eksponenta dvora i dinastije. Ovakva uloga Uprave grada najbolje je odgovarala interesima dvorske klike, koja je bila sklona čas ovoj čas onoj buržoaskoj stranci.

Naravno, Uprava grada je bila obavezna da sprovodi naređenja ministarstva odnosno ministra. Ali, kada se to ticalo stvari unutrašnjeg političkog života i internih građansko-političkih preganjanja, ona je ta naređenja sprovodila na svoj poseban način. Nije se, u celini, određeno angažovala ni za jednu stranačku vladu, čak ni kad je vršila i sprovodila njena naređenja u pogledu mera prema njenim političkim protivnicima. Održavala je svoje veze i sa tim protivnicima vlade, koji su sutra i sami mogli da dođu na vlast. Naravno, ovo se odnosi samo na opoziciju u buržoaskim krugovima, jer je inače Uprava grada bila veran čuvar buržoaskog režima i njegova glavna pesnica u borbi protiv radničkog pokreta i progresivnih snaga. Čak i ako bi, prilikom promene buržoaske garniture na vlasti, nova vlada nastojala da dovede ljude svoga poverenja na rukovodeće položaje Uprave grada, dvor bi to sprečavao, ne dopuštajući smenjivanje Manojla Lazarevića i njegovih saradnika. Sa svoje strane, Manojlo La-

zarević se odrekao svih ličnih političkih ambicija izvan i iznad položaja upravnika grada, kao poverljivog čuvara dinastije i poretka.

Posle smrti kralja Aleksandra, pod namesništvom, ova se situacija donekle izmenila. Knez Pavle, britanski vaspitanik, sklon po svome mentalitetu da policiju smatra granom državne uprave sa kojom pretstavnik krune ne treba da održava specijalne lične veze, prekinuo je dotadašnju tradiciju neposrednih prisnih odnosa između dvora i Uprave grada Beograda. S druge strane, Milan Aćimović, iako je proizišao iz škole penzionisanog Lazarevića, imao je ličnih ambicija koje su išle i izvan položaja upravnika grada, na koji je došao relativno' vrlo mlad. Želeći da ostvari te ambicije, on se više vezao za tadašnjeg pretsednika vlade, dr. Milana Stojadinovića, no što se ikada stari Lazarević bio vezao ma za koga od političara, uključivo i samog Pašića. Aćimović se nastojeći da održi ugled položaja na koji je postavljen i ustanove na čijem se čelu našao, otvoreno vezao za Stojadinovića i javno izišao na političku pozornicu. On je pri tome izgubio igru. Zajedno sa Stojadinovićem pao je u nemilost, pa čak i u internaciju. A Uprava grada, dotada homogen i čvrst organizam u službi dvora, izgubila je svoju unutrašnju čvrstinu, u kojoj je osnovni činilac bila povezanost sa dvorom i formalno držanje »izvan i iznad stranaka«. Ona je sada i formalno podlegla uticajima raznih političkih struja i raznih unutrašnjih i spoljnih interesa.

Dok je Aćimović stajao na čelu Uprave grada, Helm je dobijao sve važne informacije iz delokruga koji je utvrđen sporazumom o policiskoj saradnji. Te informacije davane su bez okolišeiija i isto tako obilno kao što su primane od Gestapo-a. Ipak je ta saradnja držana u službenoj formi, jer je Aćimović bio ambiciozan čovek, koji je mnogo pazio na ugled svoga položaja. Dok je Jovanović na primer kao agent primao novac od nemačke obaveštajne službe, Aćimović je prema njoj držao određen stav. I on je primao novac, ali »za pojačanje fondova«, koji su mu stajali na raspoloženju za suzbijanje »subverzivnih elemenata«. On je strogo vodio računa o formalnoj strani odnosa. Pošto su ga nemački policiski rukovodioci, počev od Heinrich-a Mueller-a, veoma cenili kao sposob-

nog policiskog stručnjaka, Helm je nastojao da sa njim održava i privatne srdačne veze. On je Aćimovića posećivao i kada je ovaj već bio pao u nemilost.

Kako je nemačka obaveštajna služba ocenila Aćimovićev rad i njegovu ulogu u staroj Jugoslaviji, najbolje pokazuje jedan nemački izveštaj o držanju Nedićeve vlade u okupiranoj Srbiji. Navodeći pojedine ličnosti Nedićeve vlade i ocenjujući svaku od njih, o Aćimoviću se kaže sledeče:

»Druga markantna ličnost u Nedićevoj vladi je ministar unutrašnjih poslova Aćimović, bivši pretsednik policije u Beogradu. Ministar Aćimović je svojim dugogodišnjim vezama sa RSHA dobro poznat. Zbog njegovog germanofilstva, što je bilo još mnogo godina pre rata dokazano, bio je svojevremeno smenjen sa položaja ministra unutrašnjih poslova u vladi Stojadinovića i to ga je koštalo duže internacije.«

Uprava grada kao službena ustanova, u svojqj vezi prema Helm-u, nastojala je da ovoj saradnji da karakter, određen službenim sporazumom o policiskoj saradnji. Bilo je, međutim, funkcionera na istaknutim položajima, koji su u svojoj saradnji sa Helm-om prešli granice službene saradnje, kako bi bili spremni da dočekaju svaku situaciju.. Pojedini službenici Uprave grada Beograda pretvorili su se u Helmove informatore. Jedan od njih je bio i ruski beloemigrant Gubarev, koji je isuviše počeo da, pada u oči vezama sa Helm-om. On je krajem 1939 godine zbog toga premešten u sresko načelstvo u Krupnju, a njegova privatna pošta je zaplenjena. Mada je Gubarev imao službenih razloga, kao referent IV otseka Odelenja opšte policije, da stoji u kontaktu sa Helm-om, ipak se na preterivanje u takvim dodirima, zbog engleskog i francuskog uticaja u Upravi grada, nije rado gledalo. I obaveštajna služba Generalštaba, koja je uočila ove veze, odbila je dalju saradnju sa Gubarevim. Zato je on i uklonjen iz Beograda, jer nije umeo da u dovoljnoj meri skrije svoje odnose prema Helm-u, koji ga je bio lično zavrbovao.

Poseban je slučaj Dragomira Jovanovića, u to doba šefa Odelenja opšte policije Uprave grada. Rođen 1902 godine u Požarevcu, Jovanović je, kada je stupio u policisku službu, pokazao znatne sposobnosti, brzo krčio sebi

put i uspešno stvarao svoju policisku karijeru. Do 1934 godine nalazio se u Zagrebu, kao šef bezbednosti u Upravi policije. Otada pa do 1936 godine radi u Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu. Od 1936 do 1938 godine Jovanović je šef Opšte policije Uprave grada Beograda, a zatim postaje pomoćnik šefa Uprave grada Beograda.

Dragi Jovanović je po svom položaju bio funkcioner, koji je imao najviše službenoga posla sa Helm-om. Ne trudeći se da prikriva svoju saradnju, Jovanović je u svojim velikim ambicijama otvoreno vezao svoju budućnost za Treći Reich. On je verovao da će Hitlerova Nemačka voditi prvu reč u Evropi za dugo godina, a da će se nemački uticaj u Jugoslaviji! osećati u sve dominantnijem. obliku. Zato je stvarao sebi poziciju kod nemačkih političkih faktora u onom sektoru, u kome je sa njima dolazio u dodir: u policiskom. Lično potpuno neskrupulozan, gramziv za novcem, preterano uveren u svoje zaista znatne policiske sposobnosti, željan da igra i političku ulogu,* Jovanović je pretstavljao pogodnu ličnost za nemačku obaveštajnu službu. On je pokazao svoju spremnost da se za nju veže još pre no što je Helm došao u Beograd. On je sarađivao sa Helm-om, snabdevajući ga ne samo policiskim, nego i poverljivim političkim obaveštenjima.

Posle pada Milana Aćimovića, pod njegovim naslednicima su u Upravi grada u sve bržem tempu počeli da uzimaju sve više maha inostrani ili unutrašnji politički uticaji. Tome je doprinela činjenica da je, istina, upravnik grada još uvek zadržao pravo da podnosi redovni referat dvoru — mada je knez Pavle primanje referata sve više prenosio na ministra dvora — ali da je veza između dvora i upravnika grada sve više labavila. Taj je položaj gubio u svojoj važnosti i pao pod uticaj vlade, odnosno njenog pretsednika, a samim tim i pod uticaj

* Naročiti zaštitnik Dragomira Jovanovića, među vodećim jugoslovenskim političarima toga doba, bio je dr Anton Korošec. On je u Jovanoviću gledao sposobnoga policajca preko koga može da stiče poverljiva obaveštenja iz beogradskih zakulisnih zbivanja. Ocenivši tačno važnu ulogu koju je Uprava grada igrala u sklopu vladajuće klike U Beogradu, Korošec je favorizirao Jovanovića u želji da ima svoga ličnoga eksponenta, obaveštača i lice svoga poverenja u vrhu policiskog aparata.

OBAVEŠTAJNI PRODOR U JUGOSLOVENSKU POLICIJU

Aćimović i Jovanović

Gestapo je godinama zvanično sarađivao sa' jugoslovenskom policijom u zajedničkoj borbi protiv komunizma. Međutim, tu zvaničnu saradnju koristila je nemačka obaveštajna služba kao plašt za stvaranje agenture u redovima policije. Tako je nemačka špijunaža, u svome radu u Jugoslaviji stvorila važan oslonac u jugoslovenskoj policiji, u kojoj je imala svoje agente. Među njima, najvažniji su bili istaknuti policiski funkcioneri Milan Aćimović, upravnik grada Beograda i Dragomir Jovanović, visoki funkcioner beogradske policije.

dnevne politike. Naročito je to jasno došlo do izraza kada je nestručnjak Drinčić došao na položaj upravnika grada, sa jedinom stvarnom kvalifikacijom, što je bio lični prijatelj i lični ekponent Dragiše Cvetkovića.

Ovakva promena karaktera u vrhu Uprave grada odrazila se i na njenim višim i nižim funkcionerima. U to doba su i inostrane obaveštajne službe, s obzirom na sve kritičnije međunarodno stanje, počele sve energičnije da traže nove veze i informatore u ovako razlabavljenom sklopu ove vodeće policiske ustanove. Razni funkcioneri Uprave grada su se u sve jačoj meri vezivali za ovu ili onu od vodećih unutrašnje-političkih ličnosti, ili za ovu ili onu od zainteresovanih velikih sila i njihovih obaveštajnih službi.

Vrlo jak uticaj u Upravi grada stekla je na kraju, britanska obaveštajna služba. To je naročito došlo do izražaja u vezi sa događajima od 27 marta 1941 godine, kada su njeni rukovodioci prema Simovićevom režimu nahom zauzeli pozitivno držanje. Do 1940 godine, do pada Francuske, vanredne veze je u Upravi grada imala i francuska obaveštajna služba, kojom je u Beogradu upravljao kapetan Reaux. No, isto tako je i Helm bio u mogućnosti da u Upravi grada stvori svoju agenturu. Sastav te agenture se delimično otkrio kada je, pod okupacijom, formirana nova Uprava grada Beograda, na čelu sa Dragomirom Jovanovićem.

U samoj Upravi grada su se razvili, u toku poslednjih godina pred okupaciju, veoma nezdravi odnosi. Pojedine struje, vezane za razne ličnosti ili za inostrane sile i njihove eksponente, vodile su međusobnu podzemnu borbu. Dolazilo je i do otvorenih sukoba. Bilo je dosta funkcionera koji su, za svaki slučaj, uspostavili lične veze i sa nemačkim i sa britanskim obaveštajnim servisom, kako bi bili spremni da dočekaju svaku situaciju.

Usput se ovde može pomenuti da su suprotnosti među raznim strujama u Upravi grada nadživele tu ustanovu. U malome, ovde nailazimo na pojavu sličnu onoj, koja se manifestovala u nemačkom policiskom i obaveštajnom aparatu posle propasti Trećeg Reich-a. I tamo su suprotnosti između Gestapo-a i SD-a, između SS-ovskih .servisa i Abwehr-a, između raznih struja u okviru struk-

ture Trećeg Reich-a, nadživele propast svojih ustanova i države u čijem su se sklopu nekada nalazile. U slučaju Uprave grada, te su se suprotnosti manifestovale na taj način, što su se njeni bivši službenici, već prema potrebi i mogućnosti uzajamno optuživali: anglofili one, koji su se bili vezali za nemačku liniju, a pronemački elementi anglofile.

Svakako je Helm uspeo preko službenog dodira sa Upravom grada i jugoslovenskom policijom da stvori sebi agenturu u tim krugovima. Istaknuta figura te agenture bio je Dragomir Jovanović koji je od 1939 godine zauzimao položaj savetnika ministarstva unutrašnih poslova, pošto je baš zbog svoga germanofilstva uklonjen iz Uprave grada. Istina je, da je jugoslovenski policiski aparat po svojoj većini bio opredeljen prema zapadnim silama, a naročito prema Britancima, koji su svakako i tu koristili finansisjcu snagu svojih fondova za obaveštajnu službu. No, istina je takođe da je u oblasti suzbijanja komunizma između jugoslovenskog policiskog aparata i Helm-a za sve to vreme postojala tesna saradnja. U toj oblasti rada mogao je Helm zaista da dobije — a i dobijao je — iz Uprave grada sva obaveštenja. Preko toga, međutim, od nje službenim putem nije mogao da dobije mnogo otkako su Aćimović i Jovanović izišli iz UGB. Ostale informacije, van domena ugovorene policiske saradnje, morao je da pribavlja svojom agenturom koju je uspostavio među policiskim službenicima. Nemci nisu bili zadovoljni stavom Uprave grada, kao ustanove, pa je dolazilo do čestih protesta nemačkog poslanstva, naročito od dolaska Drinčića na položaj upravnika grada.

Drinčić nije odgovarao obaveštajcima RSHA, koje su Aćimović i Jovanović svojim držanjem razmazili. To se vidi iz činjenice da je u početku nemačko-jugoslovenskog rata bio unesen u listu naročitih poternica u cilju njegovog hapšenja. Kada su Helm i njegov SS-ovski drug Kraus posle sloma bivše Jugoslavije saznali, da se Drinčić nalazi u logoru nemačkih zarobljenika u Reichu, oni su zahtevali od RSHA izručenje Drinčića »zbog državno-političkog progona« i da se iz zarobljeničkog logora prebaci u Beograd.

Prema tome je nemačka obaveštajna služba, u okviru zvanične policiske saradnje i na osnovu mogućnosti koje su iz nje proistekle, postigla dvoje:

Prvo, ona je dobijala najkraćim putem preko poljciskih atašea u Beogradu (Helm-a) ili Berlinu (Bankovića, Ujčića, Sarape) obaveštenja o emigriranim nemačkim i austriskim (i čehoslovačkim) komunistima, koja su za nju prestavljala informacije od prvorazredne važnosti. Van toga, ona je službeno dobijala obaveštenja i o delatnosti Kominterne i drugih komunističkih partija. Sva su ta obaveštenja za nju bila značajna i interesantna.

Drugo, postavljanjem Helm-a na položaj policiskog oficira za vezu u Beogradu stvorena je mogućnost da ovaj izgradi i neslužbene kanale, u dopunu svojih službenih veza. Drugim rečima, stvorena je pozicija sa koje je mogla da se izgradi obaveštajna mreža u okviru jugoslovenskog policiskog aparata. Zavrbovana lica iz toga kruga (u prvom redu Jovanović) prestavljala su veoma dragocene agente, jer su po svome položaju saznavala mnoge stvari do kojih se inače teško moglo doći. Kao policajci, ta su lica bila sposobna da uoče šta može biti od važnosti za nemačku obaveštajnu službu, a šta je za nju neinteresantno.

Pored toga je položaj policiskog oficira za vezu pod okriljem nemačkog poslanstva, omogućio Helm-u da stvori društvene kontakte iz kojih je mogao da izgradi obaveštajnu mrežu i van i mimo jugoslovenske policije.

Zaista je Helm, stvorio sebi obaveštajne veze u raznim društvenim slojevima. Počev od 1939 godine, on je tom pogledu održavao vezu i sa glavnim poverenikom nemačke političke obaveštajne službe — Uprave VI RSHA — u Jugoslaviji, Karlom Kraus-om. Dok je Kraus bio kamufliran, dotle je Helm mogao da istupa javno. Tako su mogli da se dopunjavaju u svome radu. Ipak je težište obaveštajnog rada u SS-ovskom kompleksu bilo kod Kraus-a. Helm je u svojoj delatnosti morao da se donekle ograničava s obzirom na činjenicu da je, kao nemački policiski izaslanik, bio javno poznat i stajao pod stalnom prismotrom kako jugoslovenske kontraobaveštajne službe, tako i obaveštajne službe zapadnih sila. Što se ove druge tiče, ona je svakako bila spremna da dokaze o

Helm-ovoj špijunskoj aktivnosti, stavi na i raspoloženje jugoslovenskim vlastima, kao što je nemačka obaveštajna služba snabdevala jugoslovenske vlasti podacima o britanskoj agenturi u Jugoslaviji.

U Helm-ove zadatke je, naročito u periodu krize pred rat i od izbijanja II svetskog rata, ulazila i borba sa britanskom obaveštajnom službom, kao i sa obaveštajnim službama ostalih zapadnih sila. U ovome mu je uveliko pomoglo što je još pre toga vremena bio formirao svoju mrežu u Upravi grada Beograda. Tako je naprimer odatle dobio obaveštenje da je u Beogradu, decembra 1940 godine, po svima izgledima formiran biro francuske obaveštajne službe u ulici Rige od Fere. Helm-ovo obaveštenje o tome preneo je RSHA nizu podređenih organa, sa nalogom da po toj stvari tragaju dalje.

Helm je kontrolisao i eventualne veze Italijana sa obaveštajnim servisima zapadnih saveznika. Za njegov rad u toj vezi je veoma karakteristično da je on, novembra 1940 godine, javio RSHA-u da je saznao iz jugoslovenskog Glavnog generalštaba, da je britanski vojni ataše, Clark, posetio nekog Italijana Baldania u Beogradu, u njegovom stanu, pošto je ovaj bio bolestan. Baldani je bio službenik italijanskog poslanstva, a poznat i jugoslovenskim vlastima kao organ italijanske obaveštajne službe. Iz ovoga proizlazi da je Helm imao liniju, kojom je dobijao obaveštenja iz jugoslovenskog generalštaba. Međutim linija prema generalštabu, prema istom izveštaju, nije mogla potpuno da se proveri u pogledu svoje pouzdanosti, bar u doba kada je ta informacija tom linijom dobijena, dakle novembra 1940.*

Helm-ov informator o zbivanjima u jugoslovenskom generalštabu bio je i beloemigrantski pukovnik Petar Durnovo, koji je živeo u Beogradu kao zastupnik nemačkih industriskih preduzeća, a čije veze u krugovima generalštaba podvlači i sam Helm u jednom svom izveštaju.

Interesantno je da je Helm informisao Berlin i o kretanju britanskih vojnih eksponenata u Beogradu,

* Postoji mogućnost i da je ovo obaveštenje podmetnuto Helmu s nameram izazivanja nepoverenja između sila osovine, pogotovu što Helm nije imao mogućnost da ovu vest proveri.

što bi spadalo pre u okvir vojne[1] obaveštajne službe. Uloga Helm-a u ogorčenoj borbi koja se vodila između nemačke obaveštajne službe i obaveštajnih servisa zapadnih saveznika na jugolsovenskom tlu bila je veoma aktivna. Tako je on 1940 godine podmetnuo britanskoj službi, koja je radila na organizovanju sabotaža u dunavskom saobraćaju, posebnog agenta uz pomoć obimne mreže nemačke obaveštajne službe, ugrađene u nemačka društva za rečni saobraćaj. O tome slučaju će biti kasnije opširno- reći, pošto on spada u domen razračunavanja između nemačke i savezničke obaveštajne službe u Jugoslaviji, koji će kompleks biti u daljem toku izlaganja posebno obrađen.

Helm je i putovao dosta po Jugoslaviji. Svakako se i njegova obaveštajna mreža nije ograničavala samo na Beograd. Pri svojim putovanjima, on je obilazio Zagreb, Maribor i Ljubljanu, pa i druga mesta. Na tim putovanjima se oslanjao naročito na nemačke konzulate, a uspostavljao je i dodir sa izvesnim volksdeutscherskim krugovima.

Ipak, u pogledu sticanja krupnijih političkih informacija, bio je naročito značajan njegov odnos prema smenjenom Aćimoviću. Ovaj je, već zbog tretmana koji je prema njemu primenila vlada Cvetković-Maček, naročito bio sklon da Helm-u daje politička obaveštenja, koja nisu mogla biti ni simpatična ni povoljna za vladu koja je Aćimovića odgurnula. A kao kvalitetan agent nemačke političke obaveštajne službe, sa Helm-om je ostao za sve vreme u vezi Dragomir Jovanović. Helm je isticao da je od-Jovanovića dobijao sva obaveštenja o razvoju političke situacije u Jugoslaviji. Po nalogu svojih pretpostavljenih, on je Jovanovića i novčano pomagao. Kako je u svojim obaveštenjima Jovanović naročito isticao jačanje one političke grupe u Jugoslaviji, koja je bila naklonjena zapadnim silama i težila vezivanju Jugoslavije za njih, vidi se da je on nastojao da se prikaže odanim prijateljem Trećeg Reich-a i da je išao za svojim političkim ciljevima: da bude favorit Trećeg Reich-a u trenutku kada Nemačka u Jugoslaviji stekne takav utiсaj da može stvarno i personalno delovati i u oblasti jugoslovenske unutrašnje politike.

5. Rad sa Volskdeutscher-ima

a. Nemačka manjina u Vojvodini i Sremu

U ranijim izlaganjima je opširno prikazan politički -put koji je, u svome razvoju, prešla nemačka narodna manjina u Jugoslaviji u periodu između dva rata. Naročito je bio prikazan proces pretvaranja te manjine u instrument politike Trećeg Reich-a, — proces koji je otpočeo ubrzo po dolasku N8DAP na vlast u Nemačkoj, a krenuo naročito burnim razvojem posle priključenja Austrije Trećem Reich-u i izbijanja Drugog svetskog rata. Ostalo je, međutim, da se rasmotri i uloga koju je nemačka nacionalna manjina u Jugoslaviji odigrala u vezi sa nemačkom obaveštajnom službom, u razdoblju koje je ovde podvrgnuto posmatranju, tj. do septembra 1939. Razvoj te uloge ide paralelno sa razvojem političke situacije u nemačkoj nacionalnoj manjini.

U pogledu upotrebe nemačke manjine u Jugoslaviji za obaveštajnu službu Trećeg Reich-a postojala su, u samim rukovodećim krugovima te službe, različita i delom međusobno suprotna shvatanja. S jedne strane, bilo je prirodno da je nemačka obaveštajna služba, krenuvši u širu aktivnost i otpočinjući da produbljuje svoju delatnost u Jugoslaviji, morala da naiđe odmah i na Volksdeutscher-e. Ovi Nemci, jugoslovenski državljani, generacijama su živeli u slovenskoj sredini. Om su temeljito poznavali slovenski živalj i njegov mentalitet. Poznavali su prilike i krajeve. Bili su upućeni u niz problema koje je obaveštajna služba Trećeg Reich-a tek morala da upoznaje, proučava, sređuje. Samim tim su oni pretstavijali element koji je za obaveštajni rad u Jugoslaviji bio izvanredno interesatnan i pogodan.

Dalje, taj je element bio' spreman, ako mu se prišlo sa prave strane i na odgovarajući politički način, da se angažuje u obaveštajnom radu u korist Nemačke. Štaviše, on je pretstavljao i sredinu odakle je obaveštajna služba Trećeg Reich-a mogla dobiti veoma pouzdane saradnike na bazi nacionalizma, podjarene nacionalne svesti, pothranjene nacionalne prepotencije, razbuđenoga šovinizma. Individualni obaveštajni agenti koji bi za

Treći Reich radili u Jugoslaviji, a bili su zavrbovani iz volksdeutscherske sredine, nesumnjivo su bili verni i odani izvršioci zadataka koje im je davala nemačka obaveštajna služba.

Međutim, ti agenti su imali i izvesnih nedostataka i opterećenja. Pre svega, u Vojvodini su Volksdeutscher-i pripadali seljačkim ili građanskim krugovima ali ne i krupnoj buržoaziji. Drugo, oni su u slovenskoj sredini živeli prilično odvojeno i nisu imali mnogo kontakta — izuzev poslovnih — van same narodne manjine. Po svom društvenom nivou, oni nisu pripadali krugovima u kojima su se odigravale važne političke stvari i u kojima se moglo saznati za krupna zbivanja koja bi mogla da budu od veće važnosti za Nemačku. Dobar deo onoga, što bi se informativno moglo dobiti od Volksdeutscher-a, nemačka obaveštajna služba je mogla naći u sređenom i obrađenom obliku u bibliotekama, arhivama, kartotekama i ostalom materijalu raznih nemačkih naučnih instituta koji su se bavili pitanjima zemalja jugoistočne Evrope. Taj materijal se mogao dobiti i u ustanovama koje su iz Trećeg Reich-a održavale kulturne i političke veze sa Volksdeutscher-ima. Malo je bilo Volksdeutschera u aparatu vlasti u Jugoslaviji, na višim državnim položajima, ne govoreći uopšte o vojsci. Otuda je, uz pomenute pozitivne elemente i prednosti, za Volksdeutscher-e bilo vezano i dosta negativnih elemenata. Ovi su ograničavali njihovu upotrebljivost i važnost za visoko kvalifikövanu političku obaveštajnu službu u Jugoslaviji.

Ako, dakle, iz volksdeutscherskih krugova za Treći Reich nije mogao proizići obaveštajni saradnik ranga na primer Dragomira Jovanovića, ipak je obaveštajna služba mogla da koristi u velikoj meri Volksdeutscher-e za drukčiji rad. Ako nisu mogli doći do eminentno važnih političkih podataka, Volksdeutschen su mogli da prate zbivanja koja su se dešavala oko njih i koja su bila takođe važna za nemačku obaveštajnu službu. Iz stotina sitnih podataka, pojedinačno manje značajnih, do kojih bi došla putem Volksdeutscher-a, nemačka obaveštajna služba je mogla da sastavi mozaik. Iz svih tih mnogobrojnih sitnih informacija mogli su se stvoriti elementi za jedinstvenu sliku. Dovedeni u vezu sa obaveštenjima s druge strane, ti

elementi su mogli da budu dopunjeni i da doprinose stvaranju kompletne i celovite slike koja je mogla da bude od velike važnosti.

Kao jugoslovenski državljani, Volksdeutschen, su mogli da se kreću neupadljivo zemljom. Oni su služili vojsku u Jugoslaviji. Kao zanatlije, oni su živeli u raznim mestima i van teritorija u kojima su bili gusto naseljeni. Ukratko,, oni su imali mogućnosti da vide i čuju mnoge stvari koje su bile od obaveštajnog interesa. Naravno da je informativni rad Volksdeutscher-a morao da bude podvrgnut prečišćavanju, pošto je nužno bio jednostran, nepotpun i subjektivan. Ali, uzevši u obzir sve pozitivne i negativne faktore, nesumnjivo su pripadnici nemačke manjine, upotrebljeni kao obaveštajni agenti i informatori, mogli da budu Trećem Reich-u od velike koristi.

Međutim, nezavisno od pitanja pogodnosti Volksdeutschera za upotrebu u nemačkoj obaveštajnoj službi, postavljalo se pitanje na koji način i u kojoj meri treba angažovati u obaveštajnom radu nemačku manjinu. Naime moralo se voditi računa o mogućim posledicama za nemačku manjinu i o tome da se netaktičnim radom ne onemogući da nemačka manjina u pravo vreme odigra ulogu »pete kolone«. Uprkos svog jugoslovenskog državljanstva, oni su, kao Nemci, morali automatski da budu sumnjivi jugoslovenskim vlastima, bar u izvesnome stepenu, čim bi se istakli kakvim posebnim političkim i drugim interesovanjem. To je pretstavljalo opterećenje za njihov rad. Ako bi se u Jugoslaviji utvrdilo da je veći broj Volksdeutscher-a angažovan u obaveštajnom radu za Treći Reich, moglo bi to da izazove negativnih posledica po život nemačke manjine u Jugoslaviji uopšte.

Zasebno pitanje je, u vezi sa upotrebom Volksdeutscher-a za obaveštajne zadatke, pretstavljalo angažovanje njihovih organizacija. »Kulturbund« je, na primer, nesumnjivo mogao da pretstavlja obaveštajno izvanredno interesantan objekt. U centrali te organizacije slivala su se obaveštenja iz svih njenih mesnih ogranaka. Volksdeutscher-i i njihove lokalne grupe mogli su neupadljivo da opšte sa glavnim odborom svoje organizacije. Ovaj je mogao postati pravom centralom za špijunažu, mestom

za primanje, sređivanje i prečišćavanje izveštaja. Rad sa Volksdeutscher-ima, kao pripadnicima agenture nemačke obaveštajne službe, bio bi preko »Kulturbund«-a ili neke druge njihove organizacije mnogo jednostavniji no da svaki pojedini volksdeutscherski agent bude individualno povezan sa kakvim poverenikom ili centrom te službe, ili sa kakvom njenom ustanovom u Nemačkoj. Organizacija je mogla da služi i za primanje naloga i uputstva, koja bi ona prenosila dalje svojim članovima. A mogla je da posluži i kao davalac izveštaja, prikupljenih od članstva, ali sređenih, prečišćenih i proverenih.

Međutim, razlozi koji su govorili da Treći Reich treba da bude oprezan prilikom upotrebljavanja Volksdeutscher-a u svojoj obaveštajnoj službi u Jugoslaviji, još su u većoj meri nalagali opreznost i rezerve u pogledu upotrebe legalnih volksdeutscherskih organizacija. Postojala je mogućnost da se ovakva organizacija kompromituje pred jugoslovenskim vlastima. To bi za nju moglo imati teških posledica, jer bi se time kompromitovala i cela njena struktura, do njenog poslednjeg ogranka. Preko toga bi se kompromitovala i nemačka nacionalna manjina kao celina.

Održavanje organizacija Volksdeutscher-a bilo je politički za Treći Reich veoma važno. Organizovani, pripadnici nemačke manjine postali su objektom, kome je politička indoktrinacija mogla da priđe sistematski i organizovano. Rastureni, bez organizacije, oni su bili mnogo teže pristupačni nacističkom političkom radu. Ekspanzionistički planovi Trećeg Reich-a bili su vezani — u pogledu onih zemalja u kojima su postojale nemačke manjine — za volksdeutscherske grupe i računali su sa podrškom koju su te grupe mogle dati sprovođenju nemačke politike. Zato je i uloga ekonomskih, kulturnih, gimnastičkih i ostalih volksdeutscherskih organizacija za Treći Reich pretstavljala značajno političko pitanje. Sve su te organizacije doprinosile raspirivanju šovinizma, s jedne, i ekonomskom jačanju — ili bar održavanju — nacionalne manjine, s druge strane. Dok je postojala opasnost da bi angažovanje volksdeutscherskih organizacija u obaveštajnoj službi moglo da dovede do nepoprav-

ljivih ili uopšte teških posledica po te organizacije i po nemačku manjinu, Treći Reich nije rizikovao da proigra političku aktivu koju je pretstavljala mogućnost organizovanja Volksdeutscher-a u tobože kulturne, a ustvari političke Organizacije.

Uzimanje u obzir svih ovih raznih momenata i činilaca dovelo je do određenih načela u tretiranju problema o upotrebi jugoslovenskih Volksdeutscher-a u nemačkoj obaveštajnoj službi. Ova se načela potpuno poklapaju i sa političkom linijom koju je Treći Reich zauzeo prema unutrašnjim razmiricama u »Kulturbund«-u i u okviru nemačke manjine u Jugoslaviji. Ta je linija, uostalom, i proistekla iz iste osnove, sa koje su proizišla i načela u pogledu obaveštajne upotrebe Volksdeutscher-a. Kao što je poznato iz ranijeg izlaganja, VDA i VOMI, ustanove koje su dirigovale Volksdeutscher-ima iz Reich-a, nisu dopuštale da se u »Kulturbund«-u izvrši smenjivanje stare, konzervativne rukovodeće garniture i da na njeno mesto dođu mlađi pronacistički elementi. Te se linije držao Reich sve dotle dok — posle »Anschluss«-a Austrije — Nemačka nije izišla na jugoslovenske granice i dok nisu već bile počele pripreme za ostvarenje daljih ekspanzionističkih planova. Došao je trenutak, kada se Nemačka osećala dovoljno jakom da može »zaštititi« svoju nacionalnu manjinu u Jugoslaviji upotrebom pritiska, ako bi jugoslovenskim vlastima palo na um da ometaju njen rad. U tome trenutku je Reich promenio politiku prema »Kulturbund«-^ Stara uprava morala je da ide. Novi, nacistički elementi preuzeli su rukovodstvo.

Kakav je duh otada zavladao u »Kulturbund«-u i nemačkoj manjini vidi se iz krivične prijave, koju je načelnik novosadskog sreza dostavio juna 1939 godine državnom tužiocu u Novom Sadu.* Prema toj prijavi, u Bačkom Jarku je priređena proslava »Kulturbund«-a. Na toj proslavi govorili su razni novi funkcioneri, između ostalih »Volksgruppenfuehrer« dr Sepp Janko, član izvršnog odbora »Kulturbund«-a, bivši učitelj Heinrich Reister, i Gauleiter »Kulturbund«-a, za severnu Bačku ing. Josef Spreizer. Govornici su dočekani povicima »Sieg-Heil« i

* Dopis načelnika sreza novosadskog br. 6774 od 16-VI-1939.

nacističkim pozdravljanjem ispruženom desnicom. Reister je u svome govoru izjavio da je Novi Sad volksdeutscherski, da je Petrovaradin volksdeutscherski, da je to njima od boga dato i da im to niko ne može uskratiti. A ako se ova božja pravda ne bi priznala, Volksdeutscher-i će je osvojiti silom, jer je jedino nemački narod pozvan da nosi kulturu čitavog čovečanstva. Spreizer je rekao, govoreći o privrženosti Hitleru i volji za pobedom, da Volksdeutscher-i imaju pravo na svoju zemlju, a ako im to ne bude priznato, oni će to pravo osvojiti. Najzad, dr Janko je istakao da nemačka grupa u Vojvodini i Jugoslaviji ima pravo na samostalni narodni život. To pravo joj se mora priznati, a ukoliko joj ne bude priznato, Volksdeutscher-i će ga izvojevati.

Nadahnuti ovakvim idejama, novi rukovodioci »Kulturbund«-a sproveli su vrlo brzo njegovu reorganizaciju prema načelima »Fuehrersystem-a«, sistema autoritativnog voćstva. »Kulturbund« je otuda otvoreno istupao kao organizacija nacističkog karaktera i zahtevao da bude priznat za jedinog pretstavnika Nemaca u Jugoslaviji, nekom vrstom države u državi. Odnosi između Jugoslavije i Nemačke bili su tada takvi, da vlada Jugoslavije nije ovaj proces sprečavala ili kočila. Tako je i maločas citirana krivična prijava zbog govora dr Janka, Reister-a i ing. Spreizer-a ostala bez posledica. Istražni sudija okružnog suda u Novom Sadu poslao je prijavu državnom tužiocu pri Državnom sudu za zaštitu države u Beogradu, sa predlogom da se odredi istražni zatvor zbog dela protiv zakona o zaštiti države. Međutim, našlo se načina da se ovaj slučaj podvede pod neku amnestiju i da krivična prijava bude stavljena ad acta.

Paralelno se razvijalo i učešće Volksdeutschem u nemačkom obaveštajnom radu. Prva iskustva su dovela do načelnog gledišta da organizacije Volksdeutschem ne treba —- kao organizacije — koristi u obaveštajne svrhe. Ovo je bilo u interesu Himmlera, kome je zbog njegove SS-ovsko-volksdeutscherske politike bilo potrebno da sačuva snažne nemačke manjine po evropskim državama i da spreči njihovo kompromitovanje pre vremena. Individualni agenti, međutim, vrbovani su iz volksdeutscherskih krugova. Po tome pitanju je Treći Reich osta-

vio po strani ograde i rezerve. Ipak je i pri tome trebalo paziti da se obaveštajnim radom volksdeutscherskih agenata ne kompromituju i njihove organizacije. Zato se smatralo poželjnim da se taj rad odvija bez direktne veze sa »Kulturbund«-om, kolikogod je to bilo moguće.

Od ovoga su pravila činjena u praksi značajna otstupanja. Preko »Kulturbund«-a slati su u Nemačku mladi Volksdeutscher-i, među kojima su razne nemačke obaveštajne ustanove vrbovale agente. Ovi su imali da se aktiviraju po svome povratku u Jugoslaviju. Preko »Kulturbund«^ vršeno je i organizovanje putovanja i letovanja nemačkih studenata u Jugoslaviji među Volksdeutscher-ima. A ta su putovanja i letovanja dobrim delom bila kamuflaža za obaveštajnu delatnost.

U isto doba, kada je izvršena pomenuta radikalna promena politike Trećeg Reich-a prema »Kulturbund«-u, promenjena je i politika u pogledu angažovanja Volksdeutscher-a u nemačkoj obaveštajnoj službi. Ranija opreznost i uzdržljivost više nisu bile nužne. Nemačka se osećala dovoljno snažnom u odnosu na Jugoslaviju, da bi mogla da spreči reperkusije na štetu »Kulturbund«-a i ostalih nemačkih organizacija, za slučaj da jugoslovenske vlasti otkriju da te organizacije služe obaveštajnim ciljevima. Otada se u krilu organizacija počinje da vrši obaveštajni rad širokih srazmera.

Počeci razvoja obaveštajnog rada, vezanog za jugoslovenske Volksdeutscher-e, primećuju se još 1934 godine. Savez nemačkih studenata i Hitlerova omladina počeli su tada da organizuju studentska putovanja i posete pripadnicima nemačke manjine po vojvođanskim selima. Ove posete studenata i omladinaca prihvatio je »Kulturbund« preko svojih organizacija i raspoređivao ih u raznim mestima Vojvodine, po bogatijim volksdeutscherskim seljačkim kućama.

Omladinci, koji su dolazili iz Reich-a u posetu, dejstvovali su kao nacistički agitatori, šireći propagandu Trećeg Reich-a i radeći na raspaljivanju šovinizma, naročito među seoskom omladinom. Istovremeno su oni bili i organizatori političkih kružoka a i saradnici nemačke obaveštajne službe. Pripremljeni i osposobljeni za takav rad pre svoga polaska u inostranstvo, nemački

omladinci i studenti imali su da popune za svoje omladinske odnosno studentske organizacije posebne upitnike. Na njima su beležili razne podatke, svoje utiske i doživljaje. Sve je to moglo da koristi obaveštajnoj službi. Većina studenata nije ni slutila da je iza svega toga stajao Abwehr. Ovaj je, ustvari, naročito potstrekivao da se organizuju ovakve omladinske posete Volksdeutscherima, pomagao je tu inicijativu i iskorišćavao je, u saglasnosti sa vrhovnim rukovodiocima omladinskih organizacija.

, Iz godine u godinu su ove posete postajale sve brojnije i sve bolje organizovane. Između Volksdeutscher-a u Jugoslaviji i Trećeg Reich-a cirkulisao je stalni tok uzajamnih poseta, u prvome redu omladinaca. Od desetina prešlo se na stotine i stotine. Od manje-više amaterskog obaveštajnog rada, kakav je bio u početku, postepeno se prešlo na smišljeni i sistematizovani, na gotovo profesionalni rad u okviru ovih omladinskih poseta. Tako je na primer jugoslovenska kontraobaveštajna služba 1939 godine dobila informaciju, iz izvora koji je smatrala potpuno sigurnim,* da se nemački đaci, koji se upućuju u inostranstvo pre svog odlaska podvrgavaju određenoj obuci. Zainteresovane nemačke ustanove upućuju ove studente kako treba da dostavljaju informacije o zemlji, u kojoj su na studijama, vlastima u Nemačkoj ili nemačkim pretstavništvima u toj zemlji. Na osnovu ovog obaveštenja skrenuta je pažnja organima jugoslovenske bezbednosti da o tome povedu računa. Tim povodom im je naglašeno, da je palo u oči, kako većina nemačkih državljana koji borave u Jugoslaviji, bilo trgovačkim poslom, bilo kao turisti, nose sobom fotografske aparate i vrše razna snimanja. Među ovim snimcima, jugoslovenska policija je utvrdila, da ima i slika objekata za koje je postojao interes da se očuvaju u tajnosti.

Sve do promene rukovodstva »Kulturbund«-a uprava te organizacije trudila se da ostane po strani od pravog obaveštajnog rada. Istina, i tada su razni ogranci nemačke obaveštajne službe mogli da izvlače dosta podata-

* Alt Pov. Dj. Ob. 1430 od 4 avgusta 1939 godine.

ka i informacija iz prepiske i dodira između VDA i VOMI s jedne, i »Kulturbund«-a s druge strane. U tom pogledu je sama uprava »Kulturbund«-a donekle poslužila kao informator nemačkih obaveštajnih servisa. »Obnovitelji«,' međutim, zagazili su, na čelu sa Awender-om, i lično u pravi obaveštajni rad.

Ovde treba pomenuti jednu epizodu, karakterističnu za sve koji su u njoj učestvovali. Isključeni iz »Kulturbund«^, »obnovitelji« su tražili neki način za legalno delovanje. Bio im je potreban neki zaklon, iza koga bi mogli da vrše svoju aktivnost, a da ih vlasti pri tome ne ometaju. Taj su zaklon našli, u toku 1936 godine, u Ljotićevom »Zboru«. Između Awender-a i Ljotića postignut je sporazum, po kome je Awender ušao u rukovodstvo »Zbora« kao starešina za nemačku manjinu. Time je on dobio mogućnost da, pod vidom organizovanja »Zbora« na terenu, okuplja svoje pristalice među Volksdeutscher-ima. Ubrzo se, međutim, ta saradnja opet rasturila, jer je Awender radio potpuno samovoljno, ne obzirući se na »Zbor« koji mu je dao firmu, a Ljotić je uvideo da Awender želi samo da ga iskoristi za svoje ciljeve.

Dva najistaknutija člana »obnoviteljskog« pokreta, Hallwax i Metzger, upućeni su u tim godinama u Nemačku. Tu su školovani za politički i obaveštajni rad. Po povratku u Jugoslaviju, oni su naročito radili na organizovanju ferijalnih boravaka nemačkih studenata u volksdeutscherskim selima Banata. Pozadina njihove akcije je bila koliko političko^propagandistička, toliko i obaveštajna.

Ceo ovaj rad političkih eksponenata među Volksdeutscher-ima sve do priključenja Austrije Reich-u sprovođen je veoma oprezno i uz nastojanje da se što bolje kamuflira. »Anschluss« je obeležio početak radikaliziranja nemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji. Otpočelo je političko pripremanje prelaženja rukovodstva »Kulturbund«-a iz umerenih i konzervativnih u ruke ortodoksnih nacista. A uporedo sa političkom, snažno je oživela i obaveštajna aktivnost u okviru nemačke manjine.

Ovu promenu zabeležile su i tadašnje jugoslovenske vlasti. Ministarstvo unutrašnjih dela, izdalo je, pre-

ko odeljenja državne zaštite, vlastima uputstvo* u kome konstatuje da je od prisajedinjenja Austrije Nemačkom Reich-u ojačala nacistička propaganda i agitacija u krajevima gde živi nemački manjinski element. Ta propaganda je po svojoj sadržini, taktici i obimu postala opasnom po nacionalne interese i prevazišla »granice zakonitosti i dozvoljenog«. U vezi toga je vlastima dat nalog da o svima značajnijim pojavama u tome kompleksu obaveste ministarstvo unutrašnjih poslova.

Tadašnja jugoslovenska kontraobaveštajna služba pokušavala je da donekle stane na put nacističkom talasu među Volksdeutscher-ima. Cvetkovićeva vlada, koja je paktirala sa Nemcima i koja je bila vrlo slaba, jer nije imala podršku naroda, ne samo da nije pomagala suzbijanje nemačke špijunaže nego je i skučavala borbu protiv nje. Pored toga i spoljni pritisak Nemačkog Reich-a u odnosu na Jugoslaviju bio je tada već toliki, da je ova borba ostala bezuspešna. Neometano je izvršeno prebacivanje rukovodstva »Kulturbund«-a na kolosek otvorenog i agresivnog nacizma. Obaveštajni rad u okviru nemačke manjine sve je više počeo da se smatra gotovo dužnošću svakoga Volksdeutscher-a prema svojoj organizaciji.

Kako je sistematski pripremana i organizovana pramena rukovodstva »Kulturbund«-a, koja je i u obaveštajnom pogledu od najvećeg značaja, dokazuje činjenica da je u doba, u kome se vršio taj proces, u partiskim školama NSDAP u Nemačkoj školovano oko 60 Volksdeutscher-a u starosti od 18 do 30 godina. Najviše tih lica bilo je iz Banata i Bačke, a znatno manje iz Srema, Slavonije i Slovenije. Ovi pitomci Trećeg Reicha nisu obučavani samo politički. Mnogi od njih dobili su i obuku u pogledu prikupljanja i predavanja obaveštajnih podataka. Jugoslovenske vlasti, koje su pratile ovaj rad Reich-a sa Volksdeutscher-ima utvrdile su, da su gotovo sva ova lica u »Kulturbund«-u zauzela vidnije položaje.

Pramenu na vrhu »Kulturbund«-a, koja je dovela dr Sepp-a Janka na mesto J. Keks-a, pratilo je istovremeno smenjivanje rukovodećeg elementa i u sreskim i

* Akt ministarstva unutrašnjih poslova pov. I. br. 66224 od 14-XII-1939.

mesnim organizacijama nemačke narodne manjine. Na mesto dotadašnjih rukovodilaca koji su bili birani po građanskim merilima, prema svome ugledu u selu, prema imovnom stanju ili obrazovanosti, stupili su mlađi ljudi čija je glavna kvalifikacija bila odanost nacizmu. Ti su mladi ljudi prošli kroz nacističke škole, u kojima su fanatizovani, obučeni za politički i propagandistički rad i naučeni da službu Nemačkom Reich-u i Adolfu Hitleru smatraju svojom prvom dužnošću. Mnogi od njih su školovani i za obaveštajnu službu. Političku indoktrinaciju vršile su organizacije pod SS-ovskim upravljanjem. Obuku za obaveštajnu službu prvenstveno je vršio Abwehr, mada se nije otvoreno pojavljivao prema masi ovako obučenih mladih »Kulturbund«-ovih funkcionera.

Kada je Hitler septembra 1939 godine uputio svoje divizije prema Poljskoj i time otpočeo Drugi svetski rat, Treći Reich je u Jugoslaviji raspolagao kompaktnom i organizovanom grupom svojih fanatičnih pristalica. Rukovođena mladim nacistima koji su sistematski pripremani za svoje zadatke, ta je grupa pretstavljala značajnu aktivu za nemačku politiku prema Jugoslaviji. Spremni da vrše sve zadatke koje dobiju od svojih veza u Reich-u, jugoslovenski Volksdeutscher-i su, u svojoj masi, bili na putu da postanu onim, što su zaista i postali u kritičnom trenutku: petom kolonom.

U službi Reich-u i Hitleru, koja je za te ljude pretstavljala najvažniji zadatak, ulazila je i .saradnja sa nemačkom obaveštajnom službom. Bilo je dovoljno da među Volksdeutscher-ima bude svega relativno mali broj školovanih obaveštajnih agenata i organa. Što je vreme više odmicalo, Volksdeutschen su sve više potencijalno pretstavljali fanatizovane agente nemačke obaveštajne službe. A njihova organizacija, »Kulturbund«, postala je kao celina važnim saradnikom svih nemačkih obaveštajnih nastojanja i obaveštajnih poduhvata Trećeg Reich-a u Jugoslaviji.

b. *Volksdeutscher-i u Sloveniji*

Dok su u Vojvodini i Slavoniji Volksdeutscher-i uglavnom pretstavljali seljački, sitnoposednički i malograđanski elemenat, dotle su oni u Sloveniji bili

ostaci nekada rukovodećeg buržoaskog sloja. To su bili krupnijii trgovci, industrijalci, zemljoposednici i njima slični. Nemačka manjina u Sloveniji raspolagala je znatnim brojem intelektualaca iz građanskih i imućnih porodica. Istina, brojčanu većinu je tu sačinjavao malograđanski element. Ali ton celoj nemačkoj manjini u Sloveniji davala je njena krupna buržoazija i njena građanska inteligencija. Ovo je bilo od osnovnog značaja i za karakter obaveštajnog rada, koji se razvio na ovakvoj podlozi.

Druga razlika, takođe obaveštajno interesantna, između vojvođansko-slavonskih Volksdeutscher-a i onih u Sloveniji, obeležena je etničkim kontinuitetom nemačke manjine u Sloveniji. Dok su podunavsko-panonske mase Volksdeutscher-a pretstavljale nemačka ostrva u inorodnom moru, odvojena geografskim i istoriskim faktorima od Nemačke, dotle su Nemci u Sloveniji živeli u neposrednom naslonu na nemačku nacionalnu masu, a u prvom redu na Austrijance. Podunavsko-panonski Volksdeutscher-i bili su ogranak, odvojen u jednom ranijem istoriskom periodu. Oni su živeli svojim životom i razvijali se pod specifičnim uslovima. Odvojen gotovo dva veka od matičnoga tela, taj je nemački ogranak počeo da oživljava nacionalizam u doba između 1880 godine i izbijanja Prvog svetskog rata. Pod vladavinom Mađara, on se osećao građaninom niže vrste i težio je izdizanju u vladajući sloj putem mađarizacije.

Naprotiv, Volksdeutscher-i Slovenije bili su i sami raniji vladajući sloj. U njihovim redovima se ispoljavalo dosta prezira prema Jugoslaviji i njenim vlastima. Nisu bili odvojeni ogranak, već neposredni sastavni deo austriskog državnog i nacionalnog tela —- istina, periferni — sa kojim nisu ni u jednom momentu izgubili najprisniju vezu. Nosili su u sebi ekspanzionističke težnje da se pomeranjem granice ponovo priključe tome telu.

Ove razlike između dve volksdeutscherske grupe uslovile su i različito tretiranje njihovog političkog odnosa prema Jugoslaviji. Organizovani politički rad iz Trećeg Reich-a prema vojvođanskim Volksdeutscher-ima počeo je da se oseća već 1934 i 1935 godine. Etnografski i geografski faktori bili su uzrokom, što se

sa nemačkom manjinom u Sloveniji politički i obaveštajno radilo preko jugoslovenske granice još od 1918 i 1919 godine. Za razliku od zagraničnih veza podunavsko-panonskih Volksdeutscher-a — koji su naginjali Berlinu — slovenački Volksdeutscher-i su bili povezani sa Bečom i Austrijom. Oni su i politički pratili sudbinu Austriske republike, a politička zbivanja u njoj reflektovala su se i među Volksdeutscher-ima s ove strane granice.

Svi ovi ukratko nabrojeni činioci ukazuju na znatne razlike u osnovnoj problematici Volksdeutscher-a Slovenije u poredenju sa Volksdeutscherima podunavsko-panonskog prostora. Oni su od važnosti i za uobličenje uloge, koju je nemačka manjina u Sloveniji odigrala u obaveštajnoj službi Trećeg Reich-a.

Pre svega, sam socijalni položaj slovenačkih Volksdeutscher-a, nivoi njihovog obrazovanja i njihovo imovinsko stanje bili su uzrokom da su oni pretstavljali znatno bolji materijal za nemačku obaveštajnu službu no vojnođanski Nemci. Drugo, ovi su isti faktori i omogućavali slovenačkim Volksdeutscher-ima da prodru obaveštajno u krugove koji su bili zatvoreni vojvođanskim Volksdeutscher-ima. Tako jena primer industrijalac August Westen, koji je bio jedna od najkrupnijih figura jugoslovenske industrije i imao velikih angažmana u nizu krupnih industriskih poduhvata, imao ličnih i neposrednih veza u Beogradu sa važnim političkim i vojnim faktorima. Industrije, koje je on kontrolisao (kao na primer železara na Jesenicama), radile su dobrim delom i za vojsku. U krugu Saveza industrijalaca, u Industriskoj komori, Westen je bio važna ličnost i.njemu su, prirodno, sva vrata bila otvorena.

Geografska blizina i etnički kontinuitet bili su za obaveštajnu službu izvanredno važni. Sa Volksdeutscherima u Sloveniji se moglo opštiti neposredno, preko austriske granice, po potrebi čak i putem ilegalnih graničnih prelaza. Oni su mnogobrojnim srođničkim vezama bili povezani sa Austrijancima. Pogranični promet je bio veoma živ. Postojalo je mnoštvo dvovlasnika. Cirkulacija preko granic odvijala se u oba pravca, neprekidno i veoma intenzivno. A sa tom cirkulacijom mogla su, u oba pravca, nesmetano da idu i obaveštenja ili uputstva.

Vojvođanske Volksdeutscher-e je tek nacizam u onoj meri mobilisao politički i ideološki i ulio im uverenje da oni pripadaju Trećem Reich-u, da su vezani za njega krvlju i interesima, i time ih pripremio da postanu poslušnim saradnicima nemačke ekspanzije. Kod slovenačkih Volksdeutscher-a takvo indkotriniranje sa strane nije bilo potrebno. Oni su i posle 1918 godine smatrali svojim centrima — duhovnim, kulturnim, nacionalnim, pa i političkim — one gradove od kojih ih je granica bila odvojila: Beč, Graz i Celovec. Oni su učestvovali, svojim interesima i osećajima, u političkom životu Austrije i smatrali su sebe Austrijancima pod tuđom okupacijom. Otuda je i njihova spremnost da politički i obaveštajno rade za Austriju bila za njih potpuno logična.

Posle »Anschluss«-a im je izgledalo da u Trećem Reich-u imaju još sigurnog garanta. Verovali su da će im on sigurnije obezbediti političku egzistenciju, pa i garantovati priključenje slovenačkih oblasti, u kojima su oni živeli, Austriji odnosno Nemačkoj. Zato su velikim delom prigrlili nacional-socijalizam kao nacijonalno-šovinistički pokret. Stajali su, velikim delom afirmativno prema Trećem Reich-u, kao snazi koja teži uzdizanju Nemačke i Nemaca iznad ostalih naroda u Evropi. To se izrazilo i u spremnosti većine da obaveštajno sarađuje sa aparatom Trećeg Reich-a.

Obaveštajne veze slovenačkih Volksdeutschem preko jugoslovenskih granica otpočinju još u doba, kada je rođena Jugoslavija. Tipičnim pretstavnikom volksdeutscherskog na'rodnosno-političkog i obaveštajnog rada može da se smatra već pominjani dr Hans Steinacher, rodom iz Koruške, koji je 1919 godine aktivno učestvovao u borbama na zapadnoj jugoslovenskoj granici. Kasnije je, 1920 godine, igrao vodeću ulogu prilikom plebiscita u Koruškoj, kao rukovodilac proaustriske propagande. Još iz toga doba je Steinacher sačuvao naročito interesovanje za Jugoslaviju, a posebno za Volksdeutscher-e u Sloveniji. On je raspolagao mnogobrojnim ličnim i prijateljskim vezama, ne samo sa austriskim iredentistima koji su radili politički preko granice u Jugoslaviju, nego i sa istaknutim figurama nemačke manjine u Sloveniji. Kao po-

slovođa i rukovodilac VDA, Steinacher je te veze brižljivo negovao.*

U bliskom ličnom kontaktu sa Steinacher-om stajao je August Westen. On je bio vodeći član svoje porodice, koja je među Volksdeutscher-ima u Sloveniji igrala naročito značajnu ulogu. Westen je bio izraziti pronemački iredentista. Kada je počela intenzivnija delatnost nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji, došao je prvo u vezu sa Abwehr-om, a zatilm sa SS-ovskim kompleksom. U tom pogledu Westen je sledio primer Steinacher-a, koji je takođe održavao bliske veze sa Abwehr-om, pa i lično sa Canaris-om. Aparat i veze VDA stajale su na raspoloženje Canaris-u i Abwerh-u, kome je omogućen pristup do svih informacija kojima je VDA raspolagao. A te su informacije bile mnogobrojne i svestrane. Isto tako je omogućeno Abwehr-u da vezama VDA vrbuje pojedina lica za neposredni obaveštajni rad.

Kao što je poznato iz ranijeg izlaganja, u Beču ie postojala ekspozitura VDA, bez obzira na zategnuto stanje koje je vladalo između austriskog i nemačkog režima. Tu je ekspozituru vodio, kao poverenik VDA za Austriju, Steinacher-ov lični eksponent Felix Kraus. Ovaj je istovremeno bio i urednik revije »Volksstum im Suedosten« (Narodnost na Jugoistoku«), Kraus, po zanimanju slikar, bio je takođe rodom iz Koruške. Bio je veoma blizak nacističkim ilegalnim krugovima u Austriji. Stajao je u ličnom kontaktu sa Seyss-Inquart-om, koji je odigrao značajnu ulogu prilikom »Anschluss«-a, generalom Glaise von Horstenau-om, koji je učestvovao u mahinacijama oko priključenja Austrije Reich-u i kasnije stajao na čelu nemačke vojne misije u NDH, ing. Hermann-om Neubacher-om, takođe aktivnim oko »Anschluss«-a i kasnijim Hitlerovim izvanrednim poslanikom na Balkanu, kao i mnogim drugim licima iz tih krugova. Značajne su i veze Felix-a Kraus-a sa SS-ovskim ustanovama i pretstavnicima.Tako je održavao prisne odnose sa dr Wilhelm-om Hoettl-om, funkcionerom SD-a u Beču, koji je kasnije

* Posle Drugog svetskog rata Steinacher se ponovo pojavljuje u Koruškoj, kao jedan od istaknutih pretstavnika šovinističke borbe protiv tamošnje slovenačke manjine.

igrao važnu ulogu u SS-ovskom obaveštajnom aparatu za Jugoistok. Te su veze išle i do šefa austriskog ilegalnog SS-a, dr Ernsta Kaltenbrunner-a, kasnijeg šefa Glavne uprave bezbednosti Reich-a. U graničnim oblastima prema Jugoslaviji, među Kraus-ove veze je spadao i Alois Maier-Kaibitsch, poslovođa Koruškog domovinskog saveza (Kaerntner Heimatbund), iredentističke političke organizacije koja se naročito isticala u germanizatorskoj aktivnosti protiv slovenačke manjine u Koruškoj.

Felix Kraus, koji je kao ilegalni nacista proveo izvesno vreme u austriskom zatvoru, radio je aktivno u bečkom SD-u. Održavao je bliske veze sa Volksdeutscherima u zemljama jugoistočne Evrope, a naročito sa onima u Sloveniji. Često je putovao po volksdeutscherskim naseljima i bio je publicistički veoma aktivan. Posle »Anschluss«-a Kraus je postao nadležnim funkcionrom za »narodnosna pitanja«, dakle za veze sa Volksdeutscherima, u upravi župe NSDAP u Beču. Za sve to vreme ostao je u SD-u. Radio je i u Jugoistočnom institutu u Beču, koji je osnovan posle »Anschluss«-a i kojim je rukovodio dr Krallert.

Naročito prisne su bile veze Felix-a Kraus-a sa Kaltenbrunner-om. Pri posmatranju aktivističkog kruga koji se bavio pitanjima nemačkih manjina na Jugoistoku, a specijalno u Jugoslaviji, na čijem je čelu stajao Kraus, jasno se može zaključiti da se tu radilo i o obaveštajnom delovanju prema Jugoslaviji u okviru SD-a. Sam Jugoistočni institut_u Beču stajao je pod uticajem SD-a. Bliske Kraus-ove veze sa Ronneberger-om, Hoettl-om i drugima ukazuju na to, da je u političko-obaveštajnom radu prema Jugoslaviji putem nemačke manjine u Sloveniji Kraus igrao jednu od vodećih uloga.

Sličan krug aktivista za rad sa Volksdeutscherima u Sloveniji na političkom i obaveštajnom polju formirao se i u Graz-u. U njegovom centru je bio tamošnji geograf dr Robert Sieger. Iz toga su kruga izišli dr Helmuth Carstanjen i dr Franz Wehofsich. Prvi od njih radio je politički i obaveštajno prema Štajerskoj, a drugi je već pomenut u vezi sa delatnošću VDA u Nemačkoj. Tome su krugu pripadali još i dr Capra i ing. Dadieu, — obojica veoma

aktivni u vezi sa iredentističkim radom prema Jugoslaviji.

Od drugih centara, iz kojih se radilo politički i obaveštajno sa slovenačkim Volksdeutscher-ima, treba pomenuti oblasno voćstvo Hitlerjugend-a u Graz-u. Iz krugova Hitlerove omladine izraslo je nekoliko lica koja su se naročito istakla svojim političkim i obaveštajnim radom preko Volksdeutscher-a u Sloveniji. Sva su ta lica kasnije, za vreme okupacije, igrala važne uloge kao» rukovodioci i funkcioneri nemačkih državnih i partiskih ustanova u Južnoj Štajerskoj. Među njima treba pomenuti kasnijeg okružnog starešinu NSDAP u Ptuju Bauer-a i okružnog starešinu u Celju Dorfmeister-a. Ovaj posednji je, od »Anschluss«-a do okupacije, rukovodio pograničnim uredom župske uprave NSDAP u Graz-u (Gaugrenzlandamt der NSDAP, Graz). O njegovom radu u tom periodu biće u daljem izlaganju zasebno reči. Iz Hitlerjugend-a proizišao je i istaknuti nacistički funkcioner Hans Schoas koji je svoje prezime izmenio u Regger.

Steinacher je iz Berlina, a Kraus iz Beča, održavao vezu i sa iredentističkim nemačko-austriskim krugovima u Koruškoj, gde je naročito istaknut bio Maier-Kaibitsch. Kaibitsch je politički i obaveštajno radio u Koruškoj i u Mežičkom kraju sa Dravogradom. Njegove obaveštajne veze išle su naročito prema Ljubljani, kao administrativnom i političkom centru Slovenije.

Ovde treba pomenuti još jednu Kraus-ovu vezu u Koruškoj, koja je radila prema Jugoslaviji. To je bio pripadnik SD-a dr Karl Starzacher. On je održavao vezu i sa Hoettl-om, a istovremeno je bio i eksponent VOMI. I on je u toku okupacije bio funkcioner nemačke uprave u Sloveniji.

Iz datog prikaza proizlazi da je obaveštajni rad Trećeg Reich-a linijama prema nemačkoj manjini u Sloveniji bio mnogostran i išao mnogim putevima i kanalima. Tu je bio angažovan i Abwehr (Steinacher-Westen) i SD (Kraus, Krallert, Hoettl, Starzacher), angažovani su i NSDAP (Dorfmeister, Bauer) i VOMI, kao i razne iredentističke organizacije. U vremenu do nemačkog napada na Jugoslaviju mogu se i u ovom radu razlikovati

AGRESIVNOST AUSTRISKIH NACISTA

ZJiberreiter

Austriski nacisti su intenzivno propagirali nasilno proširenje nemačkih granica na račun Jugoslavije i tražili uključenje velikog dela Slovenije (po mogućnosti do Trsta) u Treći Reich. Jedan od najizrazitijih pretstavnika austriskih nacista bio je Gauleiter Štajerske, dr Uiberreiter (na slici). On je lično, kao inspirator i naredbodavac, učestvovao u pripremama koje su u Austriji vršene za aneksiju delova Slovenije, zastupajući najradikalniju germanizatorsku liniju.

izvesne faze. Sve do početka 1939 godine, nemačka politička linija prema Jugoslaviji je bila izgrađena na principu održavanja dobrih veza sa beogradskim režimom i beogradskim vladajućim krugovima. Ovakvo političko držanje nalagalo je obaveštajnoj službi izvesnu uzdržljivost i rezerve. Posle pada Milana Stojadinovića i u prvoj godini rata, pa sve do jeseni 1940 godine, politika Berlina prema Jugoslaviji se donekle izmenila i pritisak je bio sve otvoreniji. Zbog toga su tada svi ogranci političke i obaveštajne službe Trećeg Reich-a dobili mogućnost — pa i nalog — za pun razmah.

U to se doba, dakle u godinama 1939/40, pojavila i borba između protivničkih tajnih službi u veoma oštrom obliku. Slovenija, geografski istaknuta prema Trećem Reich-u, postala je teritorijom sa koje je britanska obaveštajna služba posmatrala zbivanja preko granice. U tome su joj pomogli njeni saradnici iz jugoslovenskih obaveštajnih servisa. S nemačke strane je, istovremeno, takođe vršena akcija na odgovarajući način. Uz ovo je pridošao i politički pritisak austriskih nacista koji su smatrali da je blizu vreme za ostvarenje njihovih planova u pogledu prigrabljivanja Slovenije i prodora u pravcu Jadranskog mora.

Sve je to učinilo da je tada, s obzirom na izvanredno pogodne geografske i personalne uslove, obaveštajni rad preko slovenačkih Volksdeutscher-a uveliko pojačan. U periodu od izbijanja Drugog svetskog rata pa do okupacije Jugoslavije, on je došao do punoga razmaha. Ta će delatnost biti zasebno opisana u sledečem poglavlju.

Ovde treba pomenuti da je jugoslovenska policija pratila, naročito u Sloveniji, delatnost nemačke manjine. Tako je ona utvrdila da je jedna deputacija Volksdeutscher-a iz Kočevja aprila 1939 godine posetila Hitlera, čestitajući mu rođendan u ime kočevskih Nqmaca i predajući mu neki dar. Tu deputaciju sačinjavali su Maria Roethl, žena lekara, Andrej Petsche, stolarski pomoćnih i Franz Körstner, bravarski pomoćnik. O tome je načelnik Sreza kočevskog podneo prijavu državnom tužioštvu.

Uopšte su se Volksdeutscher-i u Sloveniji, a naročito u srezu Kočevje, dali u veliku aktivnost povodom rođen-

dana Adolfa Hitlera, koji su Nemci proslavili 20 aprila 1939 godine, u čast pedesetogodišnjice »Fiihrer-ovog« rođenja. Uoči tog dana, Volksdeutscher-i su na mnogobrojnim mestima, a naročito na visovima prema nemačkoj granici, koji su vidljivi iz Nemačke, zapalili velike vatre od granja i lišća. Te su lomače pripremili u toku prethodnih dana pod vidom čišćenja ili raskrčivanja šuma i livada. Među mnogobrojnim krivičnim prijavama, koje je žandarmerija u Sloveniji podnela povodom ovakvih slučajeva u tim danima, ima ih mnogo koje navode da su Volksdeutscher-i, u vezi sa ovim rođendanom, okitili svoje prozore cvećem, upaljenim svečama i zastavicama. Isticali su i velike zastave na visokom drveću po njivama blizu granice ili na drugim vidljivim mestima. Bilo je slučajeva da je nemačka zastava pričvršćena na vrhu drveta, a da su zatim otsečene grane, tako da se time onemogući penjanje na drvo i skidanje zastave. Dvovlasnici, koji su prelazili granicu, prenosili su zastavice sa kukastim krstom, a takve su zastavice delili i nemački pogranični organi. Na mnogim kućama bili su iscrtani kukasti krstovi, pa i na javnim zgradama. Državni tužilac Suda za zaštitu države bi ove prijave mahom vraćao policiji radi istupnog kažnjavanja, ili ih predavao redovnom sudu.

Policija je utvrdila da je posle «Anschluss«-a među slovenačkim Volksdeutscher-ima bila organizovana veoma aktivna obaveštajna služba koja je dostavljala raznim ustanovama preko granice izveštaje o političkom, kulturnom i privrednom životu u Jugoslaviji, a prvenstveno o Volksdeutscher-ima. Razne publikacije u Nemačkoj, koje su se bavile volksdeutscherskim pitanjima, donosile su redovno vrlo dobro informisane napise o Jugoslaviji, zasnovane na bazi ovakvih izveštaja. Karakteristično za držanje tadašnjih jugoslovenskih vlasti jeste da je jednim naređenjem ministarstva unutrašnjih poslova, dat nalog da se diskretnim proveravanjem otkriju, nemački informatori i njihovi kanali, kojima šalju svoje izveštaje za Nemačku, i da se oni drže pod nadzorom, ali da se protiv njih »zasada« ne preduzimaju nikakve mere.

c. *»Gaugrenzlandamt« u Graz-u*

Karakterističan primer obaveštajnog rada iz Nemačke prema Jugoslaviji, putem pripadnika nemačke manjine u Sloveniji, pretstavlja delatnost Pograničnog ureda župske uprave NSDAP u Grazu (Gaugrenzlandamt der NSDAP, Graz). O delatnosti ove nacističke partiske ustanove postoje opširni i detaljni podavi, iz kojih se može tačno rekonstruisati njena delatnost. Pri posmatranju rada Pograničnog ureda treba imati u vidu dvoje:

1. Gaugrenzlandamt je samo jedna od ustanova koje su radile obaveštajno prema Jugoslaviji pomoću slovenačkih Volksdeutscher-a. Njen obaveštajni rad stajao je, kako personalno tako i u pogledu izveštavanja, na usluzi i jednome i drugome od glavnih ogranaka nemačke obaveštajne službe, dakle kako Abwehr-u tako i SS-ovskom kompleksu. Pored Gaugrenzlandamt-a imala je, naravno, nemačka obaveštajna služba još i niz raznih drugih puteva i kanala prema Jugoslaviji, koristeći volksdeutscherske organizacije i vrbujući agente iz volksdeutscherskih krugova. Gaugrenzlandamt je, u tome radu, bio važna, ali ne i dominantna i isključiva poluga ih veza.

2. Prilike, koje su omogućile delatnost Gaugrenzlandamt-a, bile su specifične za teritoriju na kojoj je on radio. Prema tome se zaključci, koji proizlaze iz posmatranja njegovoga rada, ne mogu primeniti na delatnost nemačke obaveštajne službe u vezi sa Volksdeutscher-ima drugih jugoslovenskih oblasti, — vojvođanskih, slavonskih. Uslov za uspešnu delatnost ove ustanove partiskog aparata NSDAP pretstavljala je opisana situacija nemačkog manjinškog življa u Sloveniji, a konkretna u Štajerskoj.

Delatnost Gaugrenzlandamt-a u Graz-u vezana je za ličnost Antona Dorfmeister-a, Austrijanca, koji je / još 1929 godine prišao Hitlerjugend-u, a od 1932 godine postao članom NSDAP. Dorfmeiister je učestvovao u nacističkom pokušaju prevrata u Austriji 1934 godine. Posle njegovog neuspeha, pobegao je u Nemačku. Tu ga je prihvatilo voćstvo omladine NSDAP i izškolovalo ga za političkog funkcionera. Dorfmeister je u vrhovnom rukovodstvu Hitlerjugend-a radio u odelenju za volksdeut-

scherske omladinske grupe u inostranstvu. Tim putem je došao u vezu sa VDA, čijim je radom, u to doba, rukovodio Steinacher..

Kada je došlo do promene u voćstvu VDA, 1937 godine, i kada je Steinacher uklonjen, na rukovodeće položaje u toj organizaciji došli su istaknuti nacisti. Među ovima bilo ih je mnogo iz Hitlerove omladine. Tom prilikom prešao je i Dorfmeister u VOMI u Berlinu, u čiji je aparat tada primljen čitav niz nacista koji su emigrirali iz Austrije. Pored Dorfmeister-a su tom prilikom postali funkcionerima VOMI i dr. Helmuth Carstanjen i Fritz Bauer.

Do priključenja Austrije Reich-u, Dorfmeister i Carstanjem radili su na stvaranju veza sa nemačkom manjinom u Jugoslaviji i na političkom aktiviranju Volksdeutscher-a. U okviru toga rada, oni su sarađivali u organizovanju raznih tečajeva za pripadnike nemačke manjine u Sloveniji. Zadatak tih kurseva je bio da se pripremi nacifikacija »Kulturbund«-a stvaranjem potrebnih fanatizovanih nacističkih kadrova. U delokrug Dorfmeister-a ulazilo je i prihvatanje lica, koja su ma iz kakvoga razloga prebegla iz Slovenije. Stim u vezi stajala je i aktivnost oko materijalnog pomaganja organizacija nemačke manjine. Najzad, povezan sa ovim bio je i svestrani propagandni rad.

Posle »Anschluss«-a, marta 1938 godine, Dorfmeister je vraćen u svoju domovinu i tu je postavljen za rukovodioca Gaugrenzlandamt-a pri upravi župe NSDAP za austrisku Štajersku, u Graz-u. Ovakvi pogranični uredi formirani su u okviru svih župskih uprava NSDAP, gdegod bi u suseđnom inostranstvu postojale nemačke manjine. Te su ustanove bile ekspoziture VOMI i VDA, ali istovremeno pretstavljale su i sastavni deo i organ rukovodstva nacističke stranke za dotičnu župu. Gauleiter u Graz-u, čijem je područnom partiskom aparatu pripadao Gaugrenzlandamt, bio je dr Uiberreither. Ekspanzivni rad te ustanove delom je i izraz duha koji je Gauleiter Uiberreither bio ulio ćelom aparatu kome je stajao na čelu.

Glavni pravac rada Gaugrenzlandamt-a u Graz-u, na čijem je čelu stajao Dorfmeister sa svojim zamenikom Carstanjen-om, bila je Donja Štajerska. Ovu su slovenač-

Dorfmeister

Treći Reich stvorio je snažna uporišta blizu jugoslovenske granice, za politički i obaveštajni rad u našoj zemlji. Jedno od njih bio je tzv. „Gaugrenzlandamt" (Župski ured nacističke stranke za pograničnu oblast) Župske uprave NSDAP za Štajersku. Ova je ustanova razvila veliku mobilizatorsku i obaveštajnu aktivnost među Volksdeutcher-ima u Sloveniji nailazeći na njihovu punu podršku, naročito nastojeći da izvrši pripremu aneksije slovenačke Štajerske Nemačkoj. Rukovodioc ovog ureda bio je Anton Dorfmeister, koji je, preko „Kulturbunda", razvio vrlo interenzivnu političko-propagandu i obaveštajnu delatnost među .slovenačkim Volksdeutscher-ima.

ku oblast austriski iredentisti smatrali područjem koje treba prisajediniti i germanizovati. Do uključenja Austrije u Reich, politička aktivnost u tome smislu bila je ograničena slabošću Austrije. Od priključenja, kada je i formiran Pogranični ured, politička delatnost prema Donjoj Štajerskoj počela se sprovoditi najvećom energijom.

Gaugrenzlandamt se u svome radu oslanjao na saradnju sa volksdeutscherskim življem u Donjoj Štajerskoj. Ovaj je živalj bio najvećim delom organizovan u »Kulturbund«-u. Štajerski ogranak ove nemačke manjinske organizacije u Jugoslaviji potpao je potpuno pod uticaj Gaugrenzlandamt-a, koji je preko granice dirigovao političkim, organizacionim, kulturnim pa i obaveštajnim radosm pripadnika nemačke manjine u toj oblasti.

Da bi mogao obavljati ovaj rad, Gaugrenzlandamt je raspolagao velikim sredstvima kojima je finansirao delatnost »Kulturbund«-a i njegovih ogranaka. Pod dejstvom Gaugrenzlandamt-a nastupilo je, posle njegovog formiranja, snažno intenziviranje rada »Kulturbund«-a. Kontrola koja je vršena nad nemačkom manjinom u Donjoj Štajerskoj dovela je do toga, da tamo nijedan od Volksdeutscher-a nije mogao ostati van »Kulturbund«-a. Oni koji su pokušavali da se ograde od ove organizacije stavljeni su pod najteži pritisak. Njima se pretilo da će se prema njima sprovesti represalije kada bude došlo do aneksije tih oblasti Nemačkom Reich-u.

»Kulturbund« je tako za neke postao i prinudnom organizacijom. U njegovo propagandističko delovanje spadalo je i ubeđivanje Volksdeutscher-a, da im je osnovna dužnost da politički rade u korist Trećeg Reich-a i njegovih ciljeva. Istovremeno je »Kulturbund« od Gaugren/.-landamt-a dobio zadatak da sarađuje i na izgradnji obaveštajne mreže, sastavljene od najpoverljivijih članova.

»Kulturbund« je zaista u svim mestima Donje Štajerske, u kojima su se nalazile njegove organizacije ili njegova uporišta, ocenjivao koja bi lica mogla da dođu u obzir za obaveštajni rad zbog svoje naročite poverljivosti i odanosti »nemačkoj stvari«. Spiskove ovih poverljivih lica, pogodnih za obaveštajnu službu, »Kulturbund« je sa potrebnim podacima dostavio Gaugrenzlandamt-u. Ovaj ih je, sa svoje strane, stavio na raspoloženje SD-u

i Gestapo-u, a takođe i Abwehr-u. Tako su ove razne službe raspolagale proverenim podacima o pouzdanosti i kvalitetima lica koja su dolazila u obzir za obaveštajnu službu. Sa ovakvim podacima moglo se pristupiti njihovom vrbovanju.

Vrbovanje, kojim su lica prema spiskovima »Kulturbund-a« angažovana za nemačku obaveštajnu službu, vršeno je individualno, a ne preko »Kulturbund«-a. Prema tome se uloga »Kulturbund«-a u organizovanju obaveštajne službe i u pogledu vrbovanja agenata ograničila na to da ukaže na lica koja bi bila pogodna za obaveštajni rad. Sam »Kuturbund« u celini delovao je obaveštajno samo u širem smislu. Sve do izbijanja rata, 1939 godine, on je slao obaveštenja preko granice, ali se tu radilo više o podacima opšte prirode, a ne o obaveštajnim podacima u strogom smislu reči. Počev od septembra 1939 godine, rukovodstvo »Kulturbund«-a se snažnije uplelo i direktno u obaveštajni rad.

Gaugrenzlandamt je službeno opštio samo sa rukovodstvom »Kulturbund«-a u Sloveniji, a retko sa kakvim od njegovih ogranaka ili pripadnika. Poverljiva lica — čiji je broj prema spiskovima Gaugrenzlandamt-a iznosio 1.066* — često nisu znali da njihovi izveštaji, upućeni upravi »Kulturbund«-a u Mariboru, stižu preko Gaugrenzlandamt-a u ruke nemačkoj obaveštajnoj službi, — naravno, — izuzev onih lica koja su bila direktno zavrbovana od kakve zvanične obaveštajne službe za agentski rad. Gaugrenzlandamt se u opštenju sa raznim poverenicima »Kulturbund«-a po pravilu uopšte nije pojavljivao. Centrala »Kulturbund«-a u Mariboru sažimala je izveštaje svojih poverljivih članova i dostavljala ih Gaugrenzlandamt-u u vidu zaokruženih celina. S druge strane je i ovaj tražio od »Kulturbund«-a povremeno izveštaje po posebnim pitanjima koja su ga naročito interesovala, sa ciljem da stekne što potpuniju sliku o čitavom javnom životu, o ekonomici, o kulturnim i socijalnim prilikama Slovenije.

Veze u opštenju između Gaugrenzlandamt-a i centrale »Kulturbund«-a u Mariboru išle su dobrim delom pre-

* Arhiva DSUP NR Slovenije, zaplenjeni originalni dokumenti Gaugrenzlandamt-a Graz.

ko raznih nemačkih državnih službenih ekspozitura koje su se nalazile u Mariboru, kao stanice za obavljanje pograničnog prometa između Jugoslavije i Nemačkog Reich-a. Tu je postojala ekspozitura nemačkih državnih železnica, nemačkih carinskih vlasti itd. A pored toga su tu bila i pretstavništva privatnih transportnih preduzeća iz Nemačke, koja su takođe bila angažovana u vezi sa obavljanjem pograničnog robnog prometa. Putem ovih linija opštilo se iz Graz-a prema Mariboru, pa i prema Celju, a i iz Maribora prema Graz-u.

Pored opšte mreže poverenika Gaugrenzlandamt-a postojala je i mogućnost da se ovaj posluži, za obradu izvesnih specijalnih pitanja, i stručno specijalizovanim mrežama. Tu su dolazili u obzir Volksdeutscher-i, članovi »Kulturbund«-a, koji su pripadali raznim krugovima javnog života ili raznim profesionalnim i stručnim grupama, na primer lekari, pravnici, tehničari, itd.

Svestrana obaveštenja, koja je dobijao Gaugrenzlandamt preko »Kulturbund«-a na osnovu rada njegovih poverenika, pretstavljala su za Dorfmeister-a osnovu za njegovo nastojanje oko pripremanja germanizacije Donje Štajerske. U ovoj svojoj delatnosti, Gaugrenzlandamt je preko granice doturao pripadnicima nemačke manjine znatne količine raznog propagandnog materijala, nacional-socijalističke literature, časopisa i novina. Isporučivao je besplatno radioaparate, filmove i druga tehnička sredstva za propagandu. Organizovao je, preko »Kulturbund«^, razna naučna ili druga predavanja, šaljući preko granice oprobane i spremne nacističke agitatore. Celi ovaj posao vršio se u cilju da se u stanovništvu obrađivane jugoslovenske oblasti stvore određeni preduslovi za infiltraciju nacional-socijalizma. U ovu vrstu rada spada i davanje znatnih stipendija koje su omogućile velikom broju lica iz Donje Štajerske studiranje ili usavršavanje u Nemačkoj. Ove stipendije nisu davane samo Volksdeutscher-ima, nego i Slovencima koji su pokazivali sklonost da podlegnu germanizaciji. Gaugrenzlandamt je pomagao i sport, razne sportske klubove i gimnastička društva, nastojeći da i tim putem vrši političku propagandu.

U nizu konkretnih aktivnosti na germanizaciji treba naročito pomenuti i delatnost Gaugrenzlandamt-a u po-

gledu pomaganja nemačkih privrednih krugova. Razne grane privrede u Donjoj Štajerskoj proveravane su u pogledu svoje finansiske i personalne strukture. Vršena je analiza sastava kapitala koji je u tim privrednim granama bio zastupljen. Nastojanja su išla na to, da se u privrednim preduzečima Donje Štajerske pojača nemački, a potisne slovenački element. Za tu svrhu upotrebljavani su, s jedne strane, krediti i razna sredstva pomaganja i favoriziranja izvesnih preduzeća, gdegod bi to bilo moguće. Međutim, istovremeno je primenjivana i koncentrična akcija kojom se nastojavalo da nemačka preduzeća tj. volksdeutscherska, potisnu svoje slovenačke konkurente. To je vršeno davanjem pomoći, koja je omogućavala da ta nemačka preduzeća prodaju po nižim cenama od slovenačkih, da se služe dampingom. Zastupništva za nemačke proizvode poveravana su volksdeutscherskim firmama, a isto tako se nastojalo da se i prodaja svih vrsta nemačkih produkata koncentriše što više u rukama Volksdeutscher-a.

Volksdeutscherski i ponemčeni trudbenici pomagani su na taj način što im je na primer omogućeno da se zaposle u volksdeutscherskim preduzečima u Sloveniji ili u preduzečima u Austriji i Nemačkoj. Ovako pomagana lica pretstavljala su naravno rezervoar iz koga se vrbovanjem moglo privoditi agente obaveštajnoj službi.

Naročito je karakterističan u političkom pogledu Dorfmeister-ov intenzivni rad u vezi sa pripremama za prigrabljivanje jugoslovenskih teritorija. Austriski nacisti su razvijali naročito ekspanzionističke apetite prema slovenačkim oblastima. Oni su se trudili da, u granicama svojih mogućnosti, guraju politiku Trećeg Reich-a u pravcu njihove aneksije. I Gaugrenzlandamt u Graz-u je učestvovao u ovoj smišljenoj akciji. On je propagandistički radio, u granicama Trećeg Reich-a, na stvaranju utiska kako je volksdeutscherski element u Sloveniji podvrgnut teškom teroru. Ta su nastojanja Gaugrenzlandamt-a išla kako putem njegovih izvešlajnih veza prema višim partiskim i državnim ustanovama, tako i prema ustanovama javnoga mnenja, preko veza kojima je raspolagao aparat NSDAP. Gaugrenzlandamt je prikupljao dokumentaciju o promenama imena mesta i porodičnih prezimena u Slo-

veniji. Tim podacima želeo je da dokaže kako se nemački živalj u Donjoj Štajerskoj nasilno slovenizira. Svaku odbranbenu meru jugoslovenskih vlasti protiv rovarenja Volksdeutscher-a, Gaugrenzlandamt je prikazivao kao rad na istrebljivanju nemačke manjine u Jugoslaviji.

Ovakav je agresivni duh pothranjivan i u kulturbundovskim krugovima sa kojima je Dorfmeister radio. Zbog toga je i u izvestajima obaveštajne agenture u volksdeutscherskom elementu dolazilo do šovinističkih iskrivljavanja. Težilo se, da se iskrivljenim i lažnim izveštajima, uveri vrhovna instanca Trećeg Reich-a, o potrebi »zaštite« Donje Štajerske koja je etnički austriska oblast. »Nasilno odvojenu od matične zemlje« posle 1918 godine, tu bi oblast u prvoj prilici trebalo opet »vratiti u krilo domovine«. Dorfmeister-ov pomoćnik, Carstanjen, dobio je zadatak da utvrdi nekakvu »nemačku narodnosnu granicu« u Sloveniji. On je tu granicu povukao negde duboko u slovenačkim krajevima. Ta bi linija imala da posluži, prilikom okupacije Slovenije, kao indikacija dokle treba da se prostiru nacionalne granice »Velike Nemačke«.

Celi rad Gaugrenzlandamt-a — a i župe NSDAP u austriskoj Štajerskoj — bio je usmeravan odlučno u smislu agresije prema Jugoslaviji, bez obzira na službenu politiku rukovodstva Trećeg Reich-a. Da bi postigli taj cilj, austriski nacisti upotrebljavali su sva sredstva, pa i lažnu dokumentaciju. Delo Gaugrenzlandamt-a pretstav-Ijalo je temelje za nasilničke mere, preduzete u doba okupacije, kojima se išlo na istrebljenje slovenackog življa u Donjoj Štajerskoj. Izraz te linije pretstavlja, najzad, i izjava šefa civilne uprave u Štajerskoj pod okupacijom, Gauleiter-a Uiberreither-a, kako u toj oblasti uopšte nema Slovenaca.

Kao rukovodilac Gaugrenzlandamt-a i poverenik VOMI, Dorfmeister je stajao u vezi sa nizom viših ustanova kojima je dostavljao izveštaje svoje agenture iz Donje Štajerske. Pre svega su njegove linije išle ka VOMI i VDA. Dalje, on je opštio sa vrhovnom partiskom kancelarijom koja je, u to doba, nosila naziv Štaba Fuehrer-ovog zamenika, Rudolfa Hess-a. S druge strane je Gaugrenzlandamt bio vezan sa ustanovama koje nisu bile neposredno nadležne ili zainteresovane za njega i njegov

rad, ali čiji je delokrug bio blizak ili srodan. Među ove organizacije spadao je na primer »Bund Deutscher Osten« (Savez za nemački Istok), organizacija sa zadatkom da se bavi germanizacijom istočne Evrope. Sa tom organizacijom menjana su mišljenja i iskustva. Isto tako je postojala i veza sa Inostranom organizacijom NSDAP (AO), i to kako sa centralom, tako i sa podružnicom u Beču.

U samom Graz-u je Dorfmesiter održavao bliski službeni dodir sa centrima obaveštajnih službi i sa organizacijama koje su se bavile volksdeutscherskim radom. U tom pogledu je naročito tesna bila saradnja sa SD-om.

Rad Dorfmeister-a i Gaugrenzlandamt-a imao je najteže posledice za odnose između jugoslovenskog i austriskog i nemačkog življa. U tom pogledu je bio daleko značajniji, no što bi to odgovaralo' važnosti jednog ureda jedne od župskih uprava NSDAP. Pored materijalnih priprema i stvaranja preduslova za agresiju, Gaugrenzlandamt je svojim lažnim tendencioznim izveštavanjem merodavno sarađivao na stvaranju psiholoških osnova za strahovitu nacionalnu mržnju koja se sistematski negovala i potpirivala prema Slovencima. Dorfmeister i njegov aparat su zbog ovakvog rada u velikoj meri saodgovorni za držanje nemačkih vlasti prema slovenačkom življu za vreme okupacije. Ovaj rad je pretstavljao jednu od važnijih komponenata za zaključak tih vlasti, da prema Slovencima treba postupati metodima terora i nacionalnog istrebljenja.

6. Ruska beloemigracija

a. Nemačka politika prema beloemigrantima

Treći Reich je prema ruskoj beloemigraciji, koja je u periodu između dva rata bila rasturena po gotovo svim evropskim i prekomorskim zemljama, vodio politiku posebne vrste. Za razumevanje odnosa između nacizma i ruskih beloemigranata, koji je važan baš i u kompleksu obaveštajnog rada, treba poznavati najvažnija fakta iz strukture i života te emigracije u odnosu na Nemačku.

Beloemigranti niukoliko nisu pretstavljali homogen element. Stara caristička buržoaska reakcija i aristokratija bile u sukobu sa liberalnim građanskim elementima. Masa beloemigracije bila je malograđanskog karaktera i pretstavljala je, u njenom okviru, nestabilan element koji je naginjao jednoj ili drugoj strani, prema prilikama i trenutku, ali je ponajviše bio zauzet brigom za opstanak. Sa rađanjem evropskog fašizma, a naročito nemačkog nacizma, u krilu beloemigracije se stvara politička struja koja je prihvatila i izgrađivala fašističke političke i ideološke postulate, spojivši ih sa svojim ruskim specifičnostima.

Sve političke struje u krilu beloemigracije, a zajedno sa njima i sva njena velika masa koja je politički i ideološki bila neodređena, imale su samo jedan osnovni zajednički cilj pred očima: obaranje sovjetskog režima u Rusiji i povratak u zemlju. Prvi su računali na restauraciju carizma i samodržavlja. Drugi, na izgradnju Rusije po načelima zapadne demokratije. Treći su se nadali formiranju fašističke vladavine u Rusiji. Otuda su i ove struje tražile, u svetu, podršku tamo gde su nailazile na srodne elemente ili na »razumevanje«. Caristički aristokratski i krupno-buržoaski reakcionarni krugovi očekivali su pomoć od snaga evropske reakcije, a u Nemačkoj specijalno od aristokratskih i monarhističkih krugova. Građansko-liberalna struja nadala se pomoći od srodnih snaga. Ona se mnogo oslanjala i na slobodno-zidarske veze. U Nemačkoj je očekivala podršku od građanskih stranaka Weimarske republike. Najzad, grupe naklonjene fašizmu nadale su se pomoći od evropskog fašizma a posebno od nemačkog nacizma.

Weimarska republika i njeni vodeći građanski krugovi nisu bili skloni da se naročito založe za aspiracije ruske beloemigracije. Prvi međudržavni ugovor u oblasti regulisanja trgovinskih odnosa i međusobnog pomaganja, Weimarska republika je bila sklopila sa SSSR, još 1922. godine. Monarhistički i aristokratsko-konzervativni krugovi u Nemačkoj bili su isuviše slabi da bi mogli pretstavljati neku naročitu potporu beloemigraciji. Staviše, važni stubovi nemačke reakcije, Reichswehr i krupna industrija, održavali su veze i imali važne spo-

razume sa Sovjetima. Veliki nemački koncerni i trustovi naoružanja imali su svoje interese u Sovjetskom Savezu. Trgovinske veze, s jedne, a javne i tajne političke, kao i tajne vojne veze s druge strane, učinile su da Nemačka, ustvari, u svojim političkim računima nije mogla da pruži značajniju podršku beloemigraciji. Tako je to bilo sve do 1933 godine, do dolaska Hitlera na vlast.

Hitlerova NSDAP je još od svog osnivanja obraćala beloemigraciji izvesnu pažnju. Adolf Rosenberg, koji je bio rodom iz baltičkih zemalja koje su do 1918 godine bile u sastavu Rusije, prisustvovao je beloemigrantskom monarhističkom kongresu u Reichenhall-u. On je uskoro postao zvaničnim ideologom nacističke partije (za vreme Drugog svetskog rata bio je ministar Reich-a za okupirane oblasti SSSR-a). Kada je formirana SA, u njoj je stvoreno i posebno beloemigrantsko odelenje.

Naročito je pojačana veza NSDAP sa beloemigracijom od obnavljanja nacističke stranke 1925 odnosno 1928 godine. U partiskim biroima NSDAP, u kojima je razrađivana teorija i praksa borbe protiv komunizma, kao tehničari-stručnjaci bili su zaposleni i beloemigranti.

Dolazak NSDAP na vlast, 1933 godine, beloemigracija je gotovo složno pozdravila. Ruski emigranti, pa i oni koji ideološki nisu bili bliski nacistima, smatrali su da će dolazak izrazito i borbeno antikomunističkog režima ubrzati događaje i dovesti do akcije protiv »komunističke vladavine u SSSR-u«. Nacistička partija, sa svoje strane, dobila je osvajanjem državne vlasti mogućnost da svoj politički i ideološki rad postavi na još šire osnove od dotadašnjih. S obzirom na borbu protiv komunizma, koja je pretstavljala najvažniju aktivnost NSDAP u oblasti unutrašnje politike u godinama 1933/34, ruski beloemigranti su za Hitlerov režim pretstavljali koristan element. Oni su bili specijalizovani u istom ideološkom smislu, a poznavali su Rusiju. Otuda su služili mnogim ustanovama Reich-a i NSDAP kao eksperti, pomagači, pa i agenti u radu protiv KP Nemačke i naročito protiv Kominterne.

Mada je unutrašnja politika Nemačke bila najoštrije usmerena protiv KP i komunizma uopšte, u međudržavnim odnosima sa SSSR-om nije nastupilo onakvo zaoštravanje kakvom su se beloemigranti nadali. Vojni krugovi

su imali interesa na održavanju normalnih odnosa sa Sovjetskim Savezom. Vodeći industriski krugovi su bili zainteresovani u istom smislu. Tako su ostale neispunjene nade beloemigranata.

Međutim je Treći Reich izgradio niz raznih ustanova za suzbijanje delatnosti Kominterne i za borbu protiv komunizma. U prvome redu je tu bilo angažovano ministarstvo propagande koje je postalo ogromnom aparaturom za političko-propagandno delovanje. Ü tom aparatu dobilo je zaposlenja mnoštvo beloemigranata. Tako isto je na primer organizacija »Antikominterne«, koja je proučavala ideološki i praktično-politički delatnost Kominterne i radila po svima linijama na njenom suzbijanju, uveliko koristila usluge beloemigranata.

Godine 1935/36, nemačka spoljna politika se, najzad, odlučno okrenula i protiv SSSR-a. Tada je počelo i stvaranje međunarodnih subverzivnih veza nacizma u raznim zemljama. Beloemigracija se nadala da će spoljnopolitički obrt dovesti i nju u mogućnost da se potpuno aktivira u vezi sa nemačkim političkim i obaveštajnim radom prema Rusiji. Ta bi mogućnost za nju pretstavljala put ka ostvarenju njenih ciljeva. Međutim, karakteristično je da se nemačka politička i vojna obaveštajna služba prema SSSR-u nije držala svojih veza sa izvesnim opozicionim, a naročito vojnim grupicama u Sovjetskom Savezu. Te su veze nemačkoj političkoj i obaveštajnoj delatnosti u odnosu na SSSR pružale šire mogućnosti od beloemigrantskih organizacija, koje su nudile Trećem Reich-u svoju političku saradnju.

Nemačka obaveštajna služba je koristila beloemigrante i u stvaranju subverzivnih linija u drugim zemljama. Beloemigranti su uživah pažnju Trećeg Reich-a, ali ne u onoj formi niti u onom obimu, kako su to oni očekivali i želeli. Razne beloemigrantske struje i organizacije uporno su se nudile Trećem Reich-u. To je bilo naročito i zato što su se nadale nemačkom napadu na SSSR i, tim putem, ostvarenju svoga povratka u Rusiju. Sa nemačke strane je, međutim, odnos prema beloemigraciji bio takav da joj je pridavan manji značaj no što je ona želela, naročito u političkom pogledu, gde su beloemigrantske pretenzije bile vrlo velike. Ali su se zato Nemci u potpunosti

koristili tehničkim i stručnim znanjima i uslugama beloemigranata i njihovih organizacija.

Treći Reich nije dao» beloemigraciji, kao celini, neku protivuslugu političke prirode za njenu spremnost na saradnju. On nije pripuštao beloemigrante u kompleks svojih odnosa prema SSSR-u, izuzev u tehničkim i manje značajnim svojstvima. Ovo je, uostalom, bilo i razumljivo s obzirom na nemačke planove prema Rusiji i na razvoj politike Trećeg Reich-a prema SSSR-u. U toj politici su postojale dve alternative. U periodu 1939—41 radilo se o korišćenju usluga i podrške SSSR-a. Za sve ostalo vreme, osnovna unutrašnja koncepcija Trećeg Reich-a kulminirala je u ideji o okupaciji sovjetske teritorije, njenom raskomadavanju i stvaranju nemačke kolonijalne imperije na Istoku. Ni u prvoj, niti u drugoj alternativi nije bilo mesta za kakvu politički snažnu ulogu beloemigranata.

U svome odnosu prema beloemigraciji, Treći Reich je nastojao da stvori onakve beloemigrantske organizacije, kakve su mu bile potrebne, ili da stimulira pogodnim sredstvima njihovo stvaranje. Obično je obećanjima, a još češće novcem, pridobijeno nekoliko istaknutijih beloemigranata koji bi stvorili organizaciju. Pripadnici za ovakvu organizaciju sticani su, jednim delom, putem propagande i političkim argumentima. Drugi njihov deo prišao je zbog finansiskih i materijalnih koristi koje bi vlasti Trećeg Reich-a davale ovakvim grupama. Najmanji deo pretstavljali su ideološki fanatici čija su se shvatanja poklapala sa nacional-socijalističkom ideologijom, mada je kod njih načelni stav nemačkog nacizma protiv Slovena uopšte, a naročito protiv Rusa i Rusije, izazvao izvesne rezerve.

Od agenata nemačke političke obaveštajne službe medu emigrantima, jedan od najznačajnijih je bio Vasilije Biskupski. On je bio jedan od rukovodilaca beloemigracije u Nemačkoj, a stajao je u bliskim odnosima sa izvesnim krugovima SS-a i naročito SD-a. Ustvari, u godinama pre 1939 godine, postao je organom nemačke policije bezbednosti. Kada je 1939 godine obrazovana Glavna uprava bezbednosti Reich-a, Biskupski je postavljen za šefa tzv. »Vertrauensstelle«, ustanove RSHA za nadzor nad belo-

emigracijom. Pored toga je on bio povezan i sa političkom obaveštajnom službom SD-a i Gestapo-a u inostranstvu. Ta je služba finansirala njega i njegovu organizaciju. Sličnu ulogu, takođe u službi SS-ovskog kompleksa, igrao je beloemigrantski general Turkul.

Sa nemačkom vojnom obaveštajnom službom stajao je u vezi vođa beloemigrantskih fašista Vonsjacki. On je sa nacističkom Nemačkom uspostavio dodir preko beloemigrantske vojne organizacije ROND, koju je subvencionisao Treći Reich, i to 1934 godine. Kako je organizacija Vonsjackog imala ogranke ne samo u Evropi, nego naročito i na Dalekom Istoku, u Mandžuriji, Kini, Japanu, ona je za nemačku obaveštajnu službu pretstavljala veoma interesantan objekt.

Zavaravajući beloemigrante poluobećanjima o njihovoj eventualnoj restauraciji u Rusiji, Treći Reich je bio daleko od pomisli da zaista jednoga dana beloemigraciju ustoliči u njenoj otadžbini. Naprotiv, po nacističkim shvatanjima je Rusija imala da bude kolonijalna zemlja. Njome je trebalo da upravljaju nemački Gau- i Kreisleiter-i, a ne beloemigrantski gubernatori i generali. Pravi cilj rada Trećeg Reich-a sa beloemigracijom bio je stvaranje pronacističkih i pronemačkih subverzivnih grupa u zemljama, u kojima je živela beloemigracija. Te su grupe služile kao agentura za obaveštajni rad. Iz njih je proistekla peta kolona koja je stupala u dejstvo kada je to Trećem Reich-u bilo potrebno.

Jedna od zemalja, u kojima je Treći Reich stvarao ovakvu petu kolonu, bila je i Jugoslavija.

b. *Beloemigranti u nemačkoj obaveštajnoj službi prema Jugoslaviji*

Kao i u drugim zemljama, tako je i u Jugoslaviji jedan deo ruske beloemigracije, naročito posle 1935 godine, počeo da naginje Trećem Reich-u. Istovremeno je počeo među ruskim emigrantima u Jugoslaviji da se oseća u sve većoj meri aktivni rad nemačkih eksponenata, kao na primer kozačkoga generala Krasnova. Jedan od prvih isticanutijih ličnosti beloemigracije, koja je pristupila saradnji

sa nemačkom obaveštajnom službom u Jugoslaviji, bio je Aleksandar Lanjin, rukovodilac Saveza ruske monarhističke omladine u Beogradu, koji je bio agent Helm-a, a, zatim poverenika SS-ovske obaveštajne službe (Uprave VI RSHA) Karla Kraus-a. Pored njega je jpš izrana, pristupio obaveštajnom radu za Nemačku, Grigorij Mitkjević, beloemigrant koji je igrao rukovodeću ulogu u raznim organizacijama ruske emigracije u Jugoslaviji.

Na vrbovanju beloemigranata radio- je ne samo Helm — a kasnije i Karl Kraus — nego i Adalbert Kungel, pretstavnik Antikominterne. Kungel, jugoslovenski Volksdeutscher, bio je važni organ nemačke SS-ovske obaveštajne službe u Jugoslaviji, a kasnije je, u NDH, bio čak glavni opunomoćenik Uprave VI RSHA. Pod vidom pretstavnika nemačke propagandne ustanove za rad protiv komunističke internacionale i komunizma uopšte, Kungel je mnogo radio, obaveštajno, služeći se maskom ustanove koju je pretstavljao, naročito među jugoslovenskim profašističkim elementima.

Kada je kći pretendenta na ruski presto, Kirila Vladimirovića Romanova, sklopila brak sa sinom nemačkog prestolonaslednika, princom - Ludwig-om Ferdinand-om Pruskim, među beloemigrantima su se rasplamsale nade u skoru akciju uz podršku Nemačke. I ovo je bio povod približavanju izvesnih beloemigrantskih krugova Trećem Reich-u.

Nemačka je beloemigrante u Jugoslaviji vrbovala za svoju agenturu. S druge strane, u Nemačkoj su emigranti, koji su tamo živeli, korišćeni radi održavanja veza sa svojim sunarodnicima u Jugoslaviji i kao eksperti za problematiku Jugoslavije.

U centrima, odakle je vršeno obaveštajno delovanje prema Jugoslaviji, radilo je nekoliko istaknutijih beloemigranata. U Berlinu je za SD radio Sergej Geršeljman. Kao saradnik Abwehr-a u Muenchen-u i Beču za jugoslovenska pitanja isticao se Aleksandar Geršeljman. I treći član te porodice, Nikola Geršeljman, sarađivao je sa Abwehr-om po liniji njegove delatnosti prema Jugoslaviji. Među ostalim beloemigrantima koji su radili u nemačkim obaveštajnim ustanovama, čija se delatnost usmeravala prema Jugoslaviji, poznata su imena sle-

dećih lica: baron von Fersen, von Marković-Nikolai, grof Musin-Puškin, Engelhardt, Nikola Ter-Mateson, Boris Dejev, Špicer, Hangarhan ild.

U samoj Jugoslaviji su beloemigranti bili povezani sa nemačkom obaveštajnom službom delom neposredno i individualno, a delom preko izvesnih svojih organizacija i grupa. Delatnost ovih lica bila je mahom čisto- špijunskog karaktera. To su bili, mahom agenti koji su radili uz novčanu nagradu, ili Volksdeutscher-i iz Rusije u beloemigrantskim redovima. Jedan deo ovih beloemigranata je verovao- da će, čineći usluge Nemcima i zaduživši ih na taj način, steći pravo da bude uzet u obzir kada bi, po slomu sovjetske vlasti, Nemačka uspostavila novi režim u Rusiji.

Najistaknutije i bez ikakvih rezervi štavila se u nemačku službu grupa ruskih emigranata, sastavljena od lica nemačkog porekla, koja su u većoj ili manjoj meri bila rusificirana. Najvažniji od njih je bio ing. Teodor Waldmann, baltički Nemac. On se smatrao više Rusom i učestvovao je, kao belogardejac, u građanskom ratu u Rusiji. Među istaknutijim članovima te grupe poznata su sledeča lica:

Boris Geršeljman, brat već pomenutog Sergeja Geršeljmana. On je bio ranije pomoćnik državnoga tužioca u Varšavi, a istakao se u beloemigrantskim legitimističkim krugovima u Jugoslaviji;

Nikola Talberg, novinar, dopisnik antimasonskog biltena »Weltdienst« koji je izlazio u Erlangen-u u Nemačkoj. Bio je naročito istaknut u monarhističkim krugovima;

Von Thal, bivši ruski carski oficir, primljen u aktivnu službu jugoslovenske vojske. Kao provereni i zaslužni nemački saradnik pre rata, za vreme okupacije postavljen u nemačku oblasnu policisku komandanturu u Beogradu kao kapetan;

Dimitrije Otrijaskin-Neumann, poslovođa tekstilne trgovačke kuće Anastas Pavlović u Beogradu, koji je obaveštavao nemačku službu naročito po ekonomskim pitanjima;

Vsevolod Nebo-Himmel, varijetski artista koji je došao u Beograd 1929 godine i tu postao upravnikom dvorskog živinarnika;

Krajter, belogardejski general, koji je u Jugoslaviju došao kao načelnik štaba konjičke divizije generala Barbovića. On je od 1926 godine radio kao nastavnik matematike u Pančevu i Nišu. Bio je dugogodišnji agent Abwehr-a, po čijem je zahtevu za vreme okupacije postavljen za rukovodioca »Biroa za rusku emigraciju«;

Boris Štejfon, bivši carski generalštabni general koji je bio povezan sa Abwehr-om i zastupao pronemački pravac u beloemigrantskim vojnim organizacijama. Pod okupacijom je postao komandantom Ruskog zaštitnog korpusa u Srbiji;

Ferhmin, jedna od najvažnijih ličnosti beloemigracije u Hrvatskoj, koji je takođe bio individualno povezan sa nemačkom obaveštajnom službom;

Katarina Haug, književnica, koja se naročito istakla propagiranjem pronemačkog pravca u Savezu ruskih književnika i novinara u Beogradu. Nju i njenog pastorka, studenta Borisa Haug-a, vodila je Uprava grada Beograda u kartoteci lica sumnjivih da stoje u inostranoj obaveštajnoj službi;

Stumpf, Nemac iz Ukrajine, koji je nastojao da organizuje ukrajinske separatiste u Jugoslaviji. Ovaj njegov rad stajao je u vezi sa političkim nastojanjima Trećeg Reich-a da se pojača i pothranjuje ukrajinski separatizam;

Frimerman, koji je bio primljen u jugoslovensku policisku službu;

Anatol baron Tiesenhausen, raniji finansiski savetnik generala Wrangela, kasniji poslovođa firme Hanau u Beogradu, jedne od britanskih obaveštajnih centrala u Jugoslaviji. On se, odmah po okupaciji, prijavio kao Volksdeutscher. Primljen je' u službu jednog nemačkog preduzeća u Beogradu. Njegov dugogodišnji rad za britanskog obaveštajnog funkcionera u Beogradu, Juliusa Hanau-a, nije pretstavljao nikakvu smetnju. Ove činjenice upućuju na zaključak da je on od ranije morao biti povezan sa nemačkom obaveštajnom službom;

Evgenije Mesner, bivši aktivni carski oficir, agronom i vojni pisac, koji je odmah po okupaciji stupio u nemačku vojsku;

Georg Huebenet, student beogradskog univerziteta. Bio je veoma aktivan u beloemigrantskim omladinskim udruženjima. Sarađivao je sa nemačkom obaveštajnom službom od ranije;

Mihail Mihailović Mangier, koji je bio šef razvodnika Kolarčeve zadužbine, a pri tom agent Odelenja opšte policije Uprave grada Beograda, a tako isto i nemačke obaveštajne službe.

Zasebnu grupu političkih i obaveštajnih saradnika Trećeg Reich-a u Jugoslaviji prestavljali su ekstremni moharhisti. Zna se da je veći broj tih lica vršio svesno i neposredno funkcije obaveštajnog agenta za Treći Reich. Ostali su tako tesno bili povezani sa Nemcima da je u njihovom slučaju vrlo teško povući granicu između političke saradnje i aktivne obaveštajne službe.

Najviše eksponiran od ovih lica bio je već pomenuti Aleksandar Lanjin. Istaknut u beloemigrantskoj monarhističkoj organizaciji, Lanjin je naročito izišao na glas svojim pronemačkim političkim stavom i radom, a i svojom aktivnošću u obaveštajnoj službi, u vezi sa Helm-om i Kraus-om. Iz Saveza monarhističke odmladine isključen je sa mnogo buke, posle jednog skandala u vezi nekih materijalnih pitanja. Kasnije je prešao u još ekstremniju desničarsku beloemigrantsku organizaciju, koja je nosila naziv »Ruskoje narodnoje opolčenije«. Postao- je saradnikom reakcionarnog »Carskog vjesnika«, na čijim je stranama otvoreno pisao u pronemačkom pravcu.

Lanjin je za nemačku obaveštajnu službu vršio mnoge poverljive političke i špijunske poslove i pretstavljao agenta kome se poklanjala posebna pažnja. Treba ukazati na izvaredno obimnu Lanjinovu aktivnost, za koju svedoči na primer činjenica da je za svega četiri nedelje u oktobru 1940 godine podneo 34 izveštaja.

U vezi sa predratnom obaveštajnom delatnošću Lanjina treba pomenuti da je ona za mnoga lica — naročito iz krugova ruske beloemigracije —- bila uzrokom proganjanja za vreme okupacije. Podaci koje je Lanjin davao nemačkoj obaveštajnoj službi služili su kao osnova za

unošenje izvesnih lica u spisak naročitih poternica RSHA za Jugoslaviju (Sonderfahndugsliste Jugoslawien), koji je sastavljen pred nemački napad na Jugoslaviju i po kome su vršena hapšenja od strane raznih nemačkih ustanova, a naročito Gestapo-a.

Lanjinovom krugu pripadao je i Mihailo Skorodumov, koji se istakao u beloemigrantskim krugovima u Beogradu kao šef organizacije »Ruskoje narodnoje opolčenije«. Kao istaknuti legitimista, Skorodumov je dobio čin generala od Kirila Vladimirovića, pretendenta na ruski presto. Njega je Lanjin povezao sa SS-ovskom. granom nemačke obaveštajne službe, za koju je Skorodumov aktivno radio.

Među ostale ličnosti monarhističkog kruga treba ubrojiti još izvestan broj lica, za koja postoje dokazi da su se aktivno bavili obaveštajnom službom za Treći Reich. To su:

Matvej Skaržinski, koji je od beogradske policije hapšen kao utvrđeni nemački obaveštajni agent;

Nikola Cuhnov, saradnik Lanjina i Skorodumova, inače dopisnik nemačke publikacije »Weltdienst«. Lanjin ga je povezao sa nemačkom obaveštajnom službom;

Zankjević, član Saveza monarhističke omladine, blizak Lanjinu, preko koga je izgleda i bio obaveštajno angažovan;

Džunkovski, bivši general, koji je bio neposredno povezan sa beloemigrantskim generalom Biskupskim, nemačkim agentom, saradnikom SD-a u Berlinu;

Knez Pavle Bermont-Avalov, bivši carski oficir, koji je za vreme ruskog građanskog rata komandovao konjičkom divizijom u sastavu nemačkog Baltičkog korpusa generala von der Goltz-a. Avalov je iz Rusije emigrirao prvo za Berlin. Tamo je igrao važnu ulogu u beloemigrantskim krugovima, naročito zbog svojih odličnih veza sa rukovodiocima Reichswehr-a. Iz Berlina je prešao u Beograd. Tu je radio za Abwehr. Bio je nesumnjivo koristan agent s obzirom na svoje prijateljstvo sa vojvotkinjom Juttom od Mecklenburg-a koja je — kao bliska srodnica kneginje Olge — živela u dvoru. Tim putem je Avalov imao pristupa u tadašnje najviše krugove;

Garnić-Garnicki, sin poznatog beogradskog lekara. Sarađivao je sa Avalovim po liniji Abwehr-a;

Erazmo Smučilo, bivši oficir. Još 1930 godine optužen kao nemački špijun, ali oslobođen usled nedostataka dokaza. Prema izvesnim izvorima igrao je ulogu duplog agenta prema francuskim obaveštajnim servisima. Pod okupacijom je postavljen za poverenika SS-a u glavnom štabu belogärdejskih kozačkih jedinica;

general Škuro, kubanski kozak, koji je bio povezan sa već pomenutim nemačkim agentom, generalom Turkulom. Ovaj ga je doveo u vezu sa nemačkom obaveštajnom službom u doba, kada je Škuro boravio u Francuskoj, na nekoliko godina pred rat. Proteran zbog ove delatnosti, Škuro je iz Francuske prešao u Berlin, a odatle došao u Beograd. Njegove veze sa Wehrmacht-om i Abwehr-om manifestovale su se za vreme okupacije. Tada je sarađivao sa generalom Vlasovim i postao inspektorom kozačkih jedinica u sastavu nemačke vojske;

Evgenije Nusimov, bivši oficir, za koga postoje podaci da je radio za nemačku političku obaveštajnu službu. Za vreme okupacije je primljen u SS;

Ruben Rotimov, koji je za vreme ruskog građanskog rata bio pripadnik belogardejske kontr'aobaveštajne službe. On je držao u Beogradu noćni lokal »Kazbek«, jedno od najposečenijih noćnih sastajališta beogradskog društva i stranaca. Bio je povezan sa beogradskom policijom, a i sa nemačkom obaveštajnom službom. Za vreme okupacije su u njegovom lokalu — koji je uživao razne povlastice -nemačkih okupacionih vlasti — opštili naročito pripadnici Wermacht-a i SS-a;

Značajan agent je bio i bivši pukovnik Petar Durnovo, koji je u Beogradu bio zastupnik raznih nemačkih firmi, naročito iz branše industrije čelika. Imao je sopstveno preduzeće u obliku akcionarskoga društva pod nazivom »Metal a. d.«. Iza društva je stajao nemački kapital, a prema javnosti je Durnovo bio' pretsednik njegovog upravnog odbora i njegov direktor. Sa nemačkom industrijom je Durnovo došao u vezu još početkom tridesetih godina. Tadašnji sekretar nemačkog poslanstva Werner Kiewitz, koji je vodio trgovinski otsek, omogućio mu je i formiranje sopstvene firme. Durnovo je tada ponudio

poslanstvu da prikuplja podatke o jugoslovenskoj ratnoj mornarici, a naročito o objektima u Kotorskom Zalivu. Poslanstvo mu je stavilo na raspoloženje sredstva, a Durnovo je zaista, posle izvesnog vremena, podneo izveštaj 0 raznim mornaričkim instalacijama, a takođe i fotografije raznih objekata, između ostalog i podmornica. U ovom obaveštajnom radu bio je u vezi sa beloemigrantom Geršeljmanom, koji je za vreme okupacije pod imenom Waldemar Hoerschelmann bio važan agent Gestapo-a u Srbiji. Geršeljman je tek tada podneo prijavu, da je Durnovo poturio poslanstvu fotografije brodova i ostalog što se prodavalo kao dopisne karte, kao sopstvene snimke snimljene pod najvećom opasnošću. Nije tačno utvrđeno da li je to bila stvarna mahinacija Durnova ili rezultat lične netrpeljivosti Geršeljmana, koji je na ovaj način hteo da naškodi Durnovu.

Svakako je Durnovo — koji je još kao carski ruski oficir radio po obaveštajnim poslovima — stekao jakih veza i priličnog ugleda ne samo kod nemačkog poslanstva, već i kod nemačkih obaveštajnih službi. Stajao je u neposrednom kontaktu sa majorom Stolze-om iz Amt-a Ausland/Abwehr, a radio je i za Upravu VI RSHA, a takođe i za Helm-a. Bio je odlikovan nemačkim ordenom za strance tzv. nemačkim orlom I klase, koji se retko davao liciima koja ne bi imala kakvih zvaničnih funkcija ili položaja u stranim zemljama. Kako je Uprava VI gledala na Durnova proizlazi i iz zabeleške na kartonu Durnova u kartoteci referata za Jugoslaviju, prema kojoj Durnovo ima izvanredne veze, a pouzdan je, nepodmitljiv 1 prijateljski raspoložen prema Nemačkoj.

S druge strane je Durnovo imao obaveštajne veze i sa jugoslovenskim organima. Tako se on na primer obratio pukovniku u jugoslovenskom generalštabu, Ziki Stefanoviću, s molbom da mu olakša dobijanje vize za putovanje u Nemačku, a nudeći mu da će iz Nemačke davati izveštaje obaveštajne prirode. Zaista je Durnovo doneo neke izveštaje o novo izgrađenim aerodromima i drugim vojnim objektima u Reich-u, međutim se kasnije utvrdilo da ti izveštaji nisu tačni. Pukovnik Stefanović je stekao utisak da Durnovo podnosi ove izveštaje samo radi pribavljanja ličnih koristi, pa je prekinuo tu vezu. Radilo

se po svoj prilici o poturenom materijalu koji je Abwehr servirao preko Durnovo-a jugoslovenskom generalštabu.

Uhapšen prvih dana aprila 1941 godine, Durnovo je posle nekoliko dana, za vreme bombardovanja Beograda, napustio zatvor. Za vreme okupacije je nastavio svoju delatnost za nemačku obaveštajnu službu kao agent Abwehr-a u Beogradu.

Konačno treba pomenuti i Grigorija Mitkjevića, koji je dugo godina bio agent Adalberta Kungel-a, a radio obaveštajno i za Helm-a, prvo u Beogradu, a kasnije u NDH. Grigorije Mitkjević je bio vlasnik velikog komisionog magazina i stekao je znatnu imovinu, posredujući pri prodaji dragocenosti ruskih emigranata. Postoji sumnja da je Mitkjević, koji se naročito istakao i kao saradnik Antikominterne, imao veza i prema obaveštajnoj službi zapadnih sila.

Za opšti stav beloemigranata u Jugoslaviji i za njihovo držanje prema Trećem Reich-u karakterističan je govor koji je, februara 1939 godine, održao ruski novinar V. Gordovski na emigrantskoj priredbi u Ruskom domu. Govor je bio posvećen rasmatranju međunarodne političke situacije. Gordovski je podvrgao analizi nemačke planove prema SSSR-u, našavši da postoje dve mogućnosti: ili će Nemačka sprovesti »oslobođenje« čitave Rusije i uspostaviti novu državu koja će biti politički i ekonomski zavisna od Trećeg Reich-a; ili će ona otcepiti Ukrajinu od ruskoga tela i od nje stvoriti zasebnu vazalnu državu. U prvome slučaju, beloemigracija treba da se proglasi saveznikom Nemačke. Druga alternativa je za beloemigraciju neprihvatljiva. Ipak, ruski emigranti ne treba da se bore protiv Nemaca, jer bi time pomagali režim u SSSR-u. Čak i u slučaju da Treći Reich istupi sa programom otcepljenja Ukrajine, beloemigranti treba da je pomažu, bez obzira gde će se ona zaustaviti prilikom podele ruske teritorije. Bitno je za beloemigraciju da se pomogne oslobođenje makar pedlja ruske zemlje, pod bilo kakvom zastavom, istakao je Gordovski. Beloemigracija treba da prihvati svaku mogućnost, smatrajući je kao polaznu bazu za svoj dalji rad. Prema tome, ona treba da pozdravi i podjarmljivanje Rusije ili delova ruske teri-

torije od strane Trećeg Reich-a, jer bi to pretstavljalo potres ili oštećenje ili čak obaranje sovjetske vladavine.

Sa malim izuzecima, pretstavnici raznih beloemigrantskih grupa, koji su prisustvovali predavanju Gordovskoga, izrazili su svoju saglasnost sa gledištima koja je ovaj izneo. Beloemigracija je, dakle, dobrim delom bila spremna da prihvati i nemačku vladavinu u Rusiji, komadanje Rusije, odvajanje Ukrajine, smatrajući da je svaka solucija bolja od sovjetske vlasti.

Ovakvo držanje, koje je prihvatalo bezuslovnu saradnju sa Nemačkom i sa Hitlerovim osvajačkim planovima, pretstavljalo je veoma pogodan teren za obaveštajnu službu Trećeg Reich-a. Beloemigranti, velikim delom ovako nastrojeni, mahom su se rado odazivali vrbovanju. Nemačka obaveštajna služba je u Jugoslaviji iskoristila mogućnosti koje su joj se na taj način pružale.

Ta se situacija nije izmenila ni posle pakta između Moskve i Berlina, sklopljenog avgusta 1939 godine. Beloemigranti su smatrali da se tu radi o taktičkoj kombinaciji prolaznog značaja. Bili su uvereni da mora neminovno doći do sukoba između Trećeg Reich-a i SSSR-a, u kome su oni stajali na strani Nemačke.

Tako je beloemigracija u Jugoslaviji, u godinama pred Drugi svetski rat, odigrala vrlo značajnu ulogu u nemačkoj obaveštajnoj službi. Tako se ona pretvarala u sastavni deo pete kolone Trećeg Reich-a. Relativno je mali broj bio onih beloemigranata koji su se, u tome periodu i za vreme okupacije, osećali solidarnim sa narodom, u čijoj su zemlji dvadeset godina uživali gostoprimstvo.

IV

OD IZBIJANJA DRUGOG SVETSKOG RATA DO NAPADA NA JUGOSLAVIJU (1939—1941)

1. Opšte karakteristike

a. Jačanje obaveštajne delatnosti

Kod proučavanja nemačke obaveštajne službe kao celine pada u oči da je priključenje Austrije — koje je značilo početak sprovođenja plana iz Hossbach-ovog protokola — pretstavljalo signal za snažno intenziviranje te službe u svim zemljama, interesantnim za nemačku politiku.

Nemački obaveštajni aparat proširen je i pojačan personalno i materijalno. Obaveštajne mreže su intenzivirane; uspostavljene su nove veze, a već postojeće produbljene. Intenziviranje obaveštajne delatnosti oseća se pre svega u zemljama Jugoistoka, jer u odnosu na njih okupacija Austrije pretstavlja i važni geografski momenat. Austrija postaje isturenom teritorijom na kojoj se stvaraju novi centri za obaveštajni rad. Ti centri preuzimaju stare linije i adaptiraju ih. Iz njih se stvaraju nove mreže, a stare se prilagođavaju i upotpunjavaju.

Sva nemačka obaveštajna aktivnost, kako ona sa teritorije Nemačke tako i ona iz okupirane Austrije, već je u znaku priprema za rat, iako to organizatori ove groznične aktivnosti često i neznaju. U Austriji su stvorene čvorne tačke, odakle su se protezale obaveštajne linije

prema Podunavlju i Balkanu, a donekle i prema Italiji. (Staviše, odatle se obaveštajno radilo čak i prema SSSB-u).

Izbijanjem Drugog svetkog rata počinje naredna etapa. U odnosu na Jugoslaviju, ona traje do kapitulacije od 17 aprila 1941 godine. U toj etapi, obaveštajna služba Trećeg Reicha gradila je na pozicijama stvorenim u prethodnoj. Ona je dopunjavala i usavršavala aparat. Razvila je do maksimuma svoju delatnost u svima pravcima i nastojala je da obaveštajno obuhvati Jugoslaviju u potpunosti, kako joj nijedan važniji događaj, nijedno značajnije zbivanje ne bi promakli. Nastojala je da registruje ne samo sva značajnija lica jugoslovenskog javnog života, već i sve iole interesantnije ličnosti iz oblasti politike, privrede i kulture. Radila je na stvaranju pregleda i dokumentacije o svim granama narodnog i javnog života u Jugoslaviji. Sistematski se trudila da prožme agentskim mrežama celokupni javni i društveni život Jugoslavije u svima njegovim oblicima. Iskorišćavala je pri tome sve mogućnosti koje joj je pružila nehomogena i kompleksna, razrivena i nesređena društvena i politička stvarnost stare Jugoslavije.

Već je istaknuto kao bitna činjenica, da se obaveštajna služba u svojoj delatnosti prema inostranstvu pojavljuje kao oruđe, pomoćnik i prethodnica spoljne politike. Otuda bi analizu nemačke obaveštajne službe u periodu septembar 1939 — april 1941 godine trebalo izvršiti pod tim uglom tj. trebalo bi prethodno ukazati na osnovne linije tadašnje politike Berlina prema našoj zemlji. To se mora imati u vidu prilikom tumačenja i razjašnjavanja kako opšte delatnosti nemačke obaveštajne službe tog vremena tako i njenih pojedinih poteza.

Od izbijanja II svetskog rata, izazvanog nemačkim napadom na Poljsku, Hitler je sa nemačkom vladom i Vrhovnom komandom Wehrmachta, vodio Nemačku iz jednog ratnog pohoda u drugi. Ostvarenje ovih planiranih agresija i ratni događaji učinili su ovo vreme bremenitim dramamatičnim situacijama i obrtima, koji su skoro u potpunosti okupirali političko i vojno rukovodstvo Trećeg Reicha. Dok su se ostvarivali ovi neposredni ciljevi, sve ostalo moralo je doći u drugi plan. Dok je Nemačka bila zaokupljena ratom na Zapadu, Jugoslaviji se nije mogla popioniti potrebna pažnja.

VLADA CVETKOVIČ - MAČEK

Posle poraza na izborima, došlo je do pada Stojadinovićeve vlade (4.II.1939). Novu vladu obrazovao je Dragiša Cvetković. Posle podele vlasti između srpske i hrvatske buržoazije, što je nazvano rešenjem hrvatskog pitanja (augusta 1939), Jugoslavijom je upravljala vlada Cvetković—Maček. To je bila najpokvarenija vlada stare Jugoslavije,, koja je plivala u vodama „Osovine" a istovremeno koketirala sa zapadnim zemljima. Slika prikazuje sednicu vlade Cvetković—Maček. Oko stola sede redom, počev od levog ugla, okrenuti licem posmatraću: ministar saobraćaja ing Nikola Bešlić; ministar prosvete Božidar Maksimović; potpretsednik vlade dr Vladimir Maček; ministar šuma i ruda Džafer Kulenović; ministar vojske i mornarice general Milan Nedić; ministar trgovine i industrije dr Ivan Andres; ministar bez portfelja dr Mihajlo Konstantinović (na gornjem čelu stola); ministar socijalne politike i narodnog zdravlja dr Srđan Budisavljević (na ivici slike); s prednje strane stola, prema ovima sede, nastavljajući red s desna u levo, ministar pravde dr Lazar Marković; ministar građevina dr Miho Krek; ministar spoljnih poslova Aleksandar Cincar-Marković; ministar bez portfelja dr Bariša Smoljan; sasvim u levom uglu vidi se s leđa glava ministra unutrašnjih poslova dr Stanoja Mihajdžića. Na slici nema Dragiše Cvetkovića, pretsednika vlade, i ministara: Jevrema Tomića, dr Josipa Torbara, dr Juraja Šuteja i dr Branka Cubrilovića.

Međutim, situacija u Jugoslaviji bila je takva, da je u interesu Trećeg Reicha bilo što veće angažovanje odgovornih nacističkih šefova koji su odlučivah o politici prema Jugoslaviji. Naime, posle pada Stojadinovića koga su Nemci smatrali u potpunosti svojim čovekom,* došao je na položaj pretsednika vlade Dragiša Cvetković, koji je bez oslonca na narod i bez njegove podrške vodio kolebljivu politiku, oslanjajući se čas na jedan čas na drugi ratni tabor. Ovakva kolebljiva politika Dragiše Cvetkovića i princa Pavla, koji su se istovremeno vezivah za Nemačku i Britaniju i naizmenično padali pod jedan ili drugi uticaj i pritisak, nije odgovarala Nemcima, koji su hteli da imaju Jugoslaviju potpuno u svojim rukama. Politika Ministarstva inostranih poslova išla je i dalje u smislu čvršćeg vezivanja Jugoslavije političkim sretstvima i pritiskom. Ali koncentrisani na probleme tadašnjih ratnih osvajanja na Zapadu, Nemci nisu mogli istovremno da se pozabave i »rešenjem pitanja Jugoslavije«. Dok to pitanje ne dođe na red, ne »sazri« za konačno rešenje, imala se voditi takva politika jačanja pozicija i dominacije u Jugoslaviji, koja bi omogućila uspešno ostvarenje konačnog rešenja u korist III Reicha, pa bilo ono političko ili vojničko.

U takvoj situaciji došle su kod Nemaca ponovo do izražaja razne struje i pogledi o odnosu prema Jugoslaviji, odnosno o načinu kako treba Jugoslavija da postane plen Trećeg Reicha. Sve nemačke institucije koje su delovale u Jugoslaviji polazile su jedinstveno od opšteg stava koji je nacizam imao prema inostranim zemljama. U sklopu opšteg nastojanja za ostvarenje gospodstva nad Evropom, i Jugoslavija je imala da podeli sudbinu ostalih zemalja, čije je »pitanje« »rešavao« Treći Reich. Nastojanje da Jugoslavija postane plen nacista bilo je zajedničko svim nemačkim institucijama koje su službeno i neslužbeno delovale prema Jugoslaviji. Ali su kod pitanja ostvarivanja toga opšteg cilja iskrsavale brojne razlike u pogledima i stavovima, odgovarajuće posebnim

* Ovaj odnos službenog Berlina prema Stojadinoviću izrazio je jedan vodeći nemački diplomata, i to baš u doba kada je Cvetkovićeva vlada aktivno pregovarala oko sporazuma sa Reich-om, 1941 godine, sledečim rečima: „Stojadinović jeste i ostaje naša nesrečna ljubav".

interesima, raznim motivima, različitim uticajima, shvatanjima i tumačenjima.

Pošto je Nemačka izgubila rat, u katastrofi neslućenih razmera, pojavila se veoma obimna literatura, koja je nastojala da prikaže neslaganje rukovodstva Wehrmacht-a sa nacizmom, Hitlerom i Hitlerovim planovima u bitnim, osnovnim pitanjima. U tome je bilo puno preterivanja. Istina je, da je među generalima stare prusko-nemačke škole bilo kriticizma i skepse u pogledu Hitlerovih megalomanskih snova, kao što je istina da je i u nemačkim građanskim krugovima bilo dosta opozicionih mišljenja. Ali sve to u stvarnosti nije dalo rezultata, jer je sva ta opozicija istovremeno radila na izvršavanju Hitlerovih planova. Sa oduševljenjem ili bez njega — što je, u krajnjoj liniji, za rezultat potpuno indiferetno — nemački generalitet sa celokupnim Wehnmachtom stavio se potpuno u službu Hitlerove politike. Ma koliko se u posleratnoj memoarnoj i drugoj literaturi nastojalo da se mnoge institucije i pojedinci odreknu nacizma, ipak su svi oni delovali sa njegovih pozicija. Tako su i razne institucije koje su radile prema Jugoslaviji, u svojim razmatranjima o našoj zemlji u osnovi polazile sa pozicija nacističke Nemačke.

U okviru opšte politike prema Jugoslaviji, koja je trebalo da je dovede pod hegemoniju Nelmačke, kad za to sazre situacija, pojedine velike ustanove Trećeg Reicha, njegovi osnovni politički činioci, istupali su — u ovom opštem okviru — sa različitim stanovištima. Ove različitosti su se odnosile na pitanje Jugoslavije kao državne tvorevine, kao političkog faktora, kao strategiskog činioca, kao stavke u ekonomskom računu Trećeg Reicha i tako dalje.

Već je ranije bilo rečeno kakve su sve struje u Nemačkoj postojale u odnosu na Jugoslaviju. U situaciji koja je nastala posle pada Stojadinovića, ove struje su ponovo oživele i njihova delatnost je imala praktičnog odraza u Jugoslaviji. Ovo je neophodno imati u vidu radi razumevanja zbivanja i obaveštajnog delovanja u ovom vremenu. Hitlerovom odlukom od novembra 1940 godine, tačno je fiksirana politika prema Jugoslaviji, pa je time tačno određena orijentacija svim institucijama, koje su

PAKT SA MAĐARSKOM

Nastavljajući sve čvršće povezivanje sa Nemačkom, vlada Cvetković—Maček zaključila je decembra 1940 pakt „o večitom prijateljstvu" sa Mađarskom. Samo četiri meseca kasnije ovo „večito prijateljstvo" dovelo je do upada mađarskih trupa u Jugoslaviju i okupacije Bačke i Međumurja. Na slici: mađarski ministar inostranih poslova, grof Czaky (levo) sa jugoslavenskim ministrom Cincar-Markovićem u Beogradu povodom potpisivanja pakta.

u svome radu ispoljavale znatne razlike. Dotle međutim u politici prema Jugoslaviji, u okviru opšte politike, nije bilo dovoljno određenosti odnosno tačno fiksiranih konkretnih ciljeva i puteva kojim bi se oni ostvarivali. Ta neodređenost i izvesna nesigurnost u odnosu na Jugoslaviju se napriimer i iz dnevnika tadašnjeg šefa generalštaba nemačke suvozemne vojske, generalpukovnika Franz-a Halder-a.

14.VIII.1939. unosi Haider u dnevnik razmatranja Hitlera o reakciji Engleske i Francuske u slučaju nekog nemačkog napada i njegov zaključak da će one ostati usamljene, jer »takođe ni balkanske zemlje neće moći da ih pomognu«. To pokazuje da Hitler nije isključivao volju nego stvarne mogućnosti za pomoć Engleskoj i Francuskoj. 22 avgusta Halder zaključuje da su Jugoslaviji vezane ruke time što je Italija učvrstila svoje pozicije u Albaniji.

9 maja 1940, međutim, Haider zapisuje u dnevnik belešku o »alarmantim obaveštenjima« iz Beograda, po kojima je počela mobilizacija, dobijaju se francuski i britanski tenkovi, šire leci, gomilaju trupe prema Albaniji i si. Obaveštenja su dobijena od Neuhausena i vojnog atašea pukovnika Toussainta, koji je u ovakvoj situaciji počeo da spaljuje svoja akta. No proverom je odmah ustanovljeno pravo stanje stvari, da nisu mobilisane rezervne divizije, da se prema Albaniji nalaze samo tri divizije itd.

Nemačka pobeda u Francuskoj oživela je pohlepu Italije prema Jugoslaviji. Haider beleži 21 maja: »Verovatno je da će Italija okupirati Jadransku obalu. Državno zdanje Jugoslavije trulo. Državno rukovodstvo sigurno neće doneti odluku da ratuje. To je shvatanje Italije. Da li je to tačno, ostaje da se sačeka. U velikoj liniji započinje da se ocrtava malo sukobljavanje između Italije i nas....« I Mađarska postavlja svoje zahteve prema Jugoslaviji. Međutim, Nemačkoj, koja ratuje na Zapadu, potreban je u to vreme mir na Balkanu, pa Ribbentrop i Haider po svojim linijama umiruju Mađare.

3 jula 1940 godine Haider razmatra situaciju u slučaju vojničkog napada na SSSR, uzimajući u obzir varijante kod »specijalnih pitanja«, kao naprimer kod bal-

kanskih zemalja. 22 jula beleži huškanje Jugoslovena protiv Nemačke od strane ruskih odgovornih državnika. 25 jula do Haldera dolaze nagoveštaji o planovima generala Roatte za upad italijanskih trupa u Jugoslaviju. Ali 31 već unosi izjavu Hitlera: »U odnosu Italije prema Jugoslaviji ne postoji nikakva pogibelj«. O

Za to vreme je diplomatija Trećeg Reich-a, zvanični aparat Ministarstva inostranih poslova, vodila politiku otvorenog pritiska putem protesta, pisanja nota, izražavanja nezadovoljstva držanjem jugoslovenske vlade i neprikrivenih pretnji. U službenom opštenju sa jugoslovenskim zvaničnim činiocima i u društvenom kontaktu sa Jugoslovenima, viši i niži zvanični pretstavnici Ribbentrop-ovog ministarstva i nemačkog diplomatsko-konzularnog aparata u Jugoslaviji podvlačili su da su se u Berlinu pojavile ozbiljne sumnje u pogledu političkog držanja i neutralnosti Jugoslavije. Zamerali su anglofilstvo raznih jugoslovenskih vojnih i civilnih vlasti, naročito u vojsci, u resoru unutrašnje uprave itd.

Jasno je da je ovakva situacija, koja je trajala sve do novembra 1940, morala da se odrazi i na aktivnost obaveštajne službe. Tipičan primer za ovo je, naprimer činjenica da je političkoj obaveštajnoj službi bilo, između ostalog, stavljeno u zadatak da u Zagrebu uspostavi vezu sa grupom oko Kvaternika, da sa tom grupom sarađuje, ali da joj ništa određeno ne obećava.

U situaciji kada je zvanična politika išla na to, da putem pritiska i političkim sredstvima osigura hegemoniju nad Jugoslavijom, mnoge druge struje gledale su na ovakvu politiku sa nepoverenjem i skepsom i bile naklonjene podupiranju zahteva revizionističkih zemalja i komadanju Jugoslavije, smatrajući to jedinim efikasnim rešenjem. Ove različitosti su imale odraza i kod obaveštajne službe. To se ispoljavalo naprimer u sklonosti pojedinih obaveštajnih centara ili organa za oslonac na odgovarajuće političke grupacije, u svesnom ili nesvesnom podešavanju izveštaja prema svojim pogledima itd. Takođe je imalo izvesnog uticaja u tom smislu i gledanje na Jugo-

ŠEF POLICIJE I VODA SS-a

Himmler

Političkom obaveštajnom službom u zemlji i prema inostranstvu, pa i prema Jugoslaviji, rukovođeno je iz Državne policije i iz vrhovnog foruma SS-a. Na čelu i jednog i drugog tela nalazio se Heinrich Himmler. Skoro sve do izbijanja II Svetskog rata 1939 godine policiska obaveštajna služba i partiska obaveštajna služba delovale su posebno.

slaviju i politiku prema njoj vrhova obaveštajnih ustanova, čiji su centri i organi radili u Jugoslaviji. Oni su naravno bili u službi politike, ali i oni su vršili svoj uticaj u određivanju politike i pojedinih poteza, pogotovu u oceni situacije i si.

Bilo bi pogrešno tvrditi, da se izveštavanje pojedinih grana nemačke obaveštajne službe u ovom periodu u potpunosti prilagođavalo shvatanjima i pogledima vrhovnog rukovodstva ovih grana. Ipak, organi ovih grana su, umnogome, na događaje i zbivanja na terenu, svesno ili ne, gledali sa izvesnim predubeđenjima, kroz prizmu stavova svojih rukovodstava. U svakom slučaju, bilo je izvesnog nijansiranja, koje je osnovnu boju njihovih izveštaja usklađivalo sa njihovim pogledima. Organ na terenu je sasvim prirodno naročito obraćao pažnju na one pojave koje su bile u skladu sa linijom obaveštajne organizacije kojoj je pripadao, a manje naglašavao one pojave koje sa gledišta te linije nisu bile interesantne.

Tipičan primer za ovo pretstavlja, naprimer, izveštavanje mreže koju je stvorio Gaugrenzlandamt u Graz-u, o čemu je napred bilo opširno reči. U tim izvestajima se neprekidno podvlačilo da jugoslovenske vlasti, tobože, teško maltretiraju Volksdeutschere, da je ekonomsko stanje u Jugoslaviji katastrofalno itd. To je bilo tačno u duhu linije austriskih nacista, koji su vrhovnom rukovodstvu Reich-a stalno isticali svoje težnje za osvajanje Slovenije i njeno priključenje Reich-u. Ali to je bilo i u duhu potrebe nemačke politike koja je na tom pitanju povremeno vršila pritisak na Jugoslaviju. Docnije će biti izneti i drugi primeri ovakvog izveštavanja.

No ove momente koji su imali svoj odraz u obaveštajnoj službi treba svesti na pravu meru i ne davati im preveliki značaj. Ova opšta razmatranja ne treba da stvore uverenje da je nemačka služba — naročito u opisanom periodu — bila u svom izveštavanju jednostrana i neobjektivna. Obaveštajna služba se morala služiti raznim izvorima informacija i oslanjati se na što je moguće više različitih grupacija, kako bi osiguralo objektivno informisanje i izbegla jednostranost i pogrešno ocenjivanje situacije. Izveštaji o činjeničnim zbivanjima bili su, mahom, svestrani i dosta temeljiti. Ali često je komentar uz

njih bio obojen, a ugao posmatranja određen stavom posmatrača i usađenim uverenjem čiji koren treba tražiti u osnovnim ideološkim dogmama.

Treba, isto tako, imati u vidu činjenicu da je, u periodu 1939 do novembra 1940 godine, zbog toga što nije bila još doneta konačna odluka da li će se pitanje Jugoslavije rešiti diplomatskim ili vojničkim putem obaveštajna služba Trećeg Reich-a delovala svim mogućim kanalima, u svim mogućim pravcima koji su ne retko bili međusobno oprečni. Ona je morala voditi računa o svakoj eventualnosti, dakle kako o mogućnosti rata protiv Jugoslavije tako i o mogućnosti stvaranja saveza između nje i Trećeg Reich-a. Pri odlučivanju da li će se težište baciti na ovu ili onu mogućnost, kao krajnju tačku politike, čiji je instrument bila obaveštajna služba, izvesno apriorno gledište igralo je, svakako, izvesnu ulogu. Kada je, naprimer, rukovodilac nadležan za obaveštajnu službu Uprave VI RSHA prema Jugoslaviji govorio svojim saradnicima i organima kako će Jugoslavija pasti »kao zreo plod« kada bude po ulasku nemačkih trupa u Bugarsku i Grčku potpuno opkoljena, onda su ti organi, nesumnjivo, ovakvo gledište podupirali načinom svoga izveštavanja. To ne znači da su oni fabrikovali lažne izveštaje. Međutim, oni su u svojim izveštajima stalno imali u vidu alternativu akcije protiv Jugoslavije, koja je bila izražena rečima njihovog rukovodioca.

Ova se situacija donekle izmenila posle novembra 1940, kada se Hitler počeo neposredno baviti »problemom Jugoslavije«. Tada je došlo do konkretne mogućnosti da pojedini Hitlerovi saradnici u samom vrhu rukovodstva Trećeg Reich-a — a takvih je bilo malo — izraze svoje mišljenje o tom »problemu«. Odluku je naravno imao da donese sam Hitler. Ali njegovi razni najprisniji saradnici imali su mogućnosti, kada bi neka odluka sazrevala, da iznesu svoje predloge. Osim slučajeva kada su predloži od njih traženi, oni su ih, u ovakvoj ili onakvoj formi, podnosili i onda kada nisu bili pitani, a kada su osetili da je za to pogodan momenat, obično u razgovorima sa Hitlerom, kada bi diskusija dotakla neki problem koji ga je interesovao.

Kao što je već rečeno, Hitler je 1939 godine, neposredno pred svoju akciju protiv Poljske, sugerirao Italiji da se okrene protiv Jugoslavije. Slične sugestije je ponavljao i kasnije. Ali, ukoliko je vreme dalje odmicalo, te sugestije su dobijale sve neodređeniji oblik i bile praćene sve većom rezervom, da se, najzad, pretvore u obećanje da će Italija imati glavnu reč pri odlučivanju o Jugoslaviji. Ustvari, u odnosu na Jugoslaviju nisu postojali još konačno određeni konkretni planovi. Hitlerove poruke Mussolini-u i sugestije von Ribbentrop-a Ciano-u davane su u op'štim izrazima i bivale sve nekonkretnije.

Kad se Hitler posle sloma Francuske okrenuo Jugoslaviji i opredelio za liniju »diplomatskog rešenja jugoslovenskog problema«, nemačka službena politika je usmerena na pridobijanje jugoslovenskih faktora da se politički potpuno vežu za Treći Reich. Svim sredstvima nemačke diplomatije, od pritiska i pretnji do raznih obećanja, sprovođena je živa akcija da se Jugoslavija podvrgne kontroli Trećeg Reich-a i da se čvrsto veže za Berlin. Politička inicijativa bila je sva u rukama Ministarstva inostranih poslova Reich-a. Međutim, snage i grupe koje nisu verovale u »političku alternativu« ostale su na svojim pozicijama. One, istina," nisu bile nadležne da vode spoljnu politiku mimo zvanične politike Trećeg Reich-a, ali one su zadržale svoje mišljenje koje se nije slagalo sa solucijom koju je Hitler prihvatio prema sugestijama von Ribbentrop-a. Protiv ove linije nije bilo moguće nikakvo frontalno ili javno istupanje. Međutim, pojedini faktori koji su skeptično gledali na »diplomatsko rešenje« mogli su ostati pri svojim shvatanjima i, ne demantujući otvoreno službenu političku liniju Berlina, sačuvati svoje poglede na to pitanje. Štaviše, oni su u svom delokrugu i u izvesnoj meri mogli i postupati prema svojim shvatanjima i na razne načine dati izraza svojoj skepsi prema liniji »diplomatskog rešenja« i svojoj sumnji u pogledu njenog konačnog uspeha.

Na rad obaveštajne službe odrazila se odluka o liniji »diplomatskog rešenja«, u prvom redu, u smislu njenog intenziviranja. Kada je Ministarstvo inostranih poslova

počelo da se neposredno bavi Jugoslavijom kao aktuelnim političkim problemom, ono je zatražilo od obaveštajnih službi što iscrpnije izveštaje. Jugoslavija je postala jednim od najvažnijih objekata koje je von Ribbentrop-ovo ministarstvo u tim danima obrađivalo.

Obaveštajne službe su svoje izveštaje podnosile ministarstvu inostranih poslova, ali su istovremeno nastavile obaveštajnu delatnost i prema svojim shvatanjima. Po tom pitanju se uskoro pojavila razmimoilaženja između ministarstva spoljnih poslova i obaveštajne službe RSHA. Od početka 1941 godine, izveštavanje po SS-ovskoj liniji bilo je korišćeno za to da se na neupadljiv način sugeriraju Ministarstvu inostranih poslova shvatanja i ocene vrha SS-a i RSHA. I inače su se pojavila i produbijavala razmimoilaženja između vrha SS-a i vrha diplomatije Trećeg Reich-a.* Kada se posle događaja od 27 marta 1941 pokazalo da nije bila realna ocena o uspehu uvlačenja Jugoslavije u Trojni pakt, Uprava VI RSHA iskoristila je taj momenat da uputi ministarstvu inostranih poslova jedan zbirni, retrospektivni izveštaj kojim je dokazivala kako je bila u pravu kada se sa izvesnom rezervom odnosila prema politici ministarstva inostranih poslova u vezi sa »jugoslovenskim problemom«. Ona je isticala blagovremeno upozorenje svog glavnog opunomoćenika u Jugoslaviji Karla Krausa na opasnosti od insistiranja Nemačke za uvlačenje Jugoslavije u Trojni pakt. Ovim izveštajem — koji je upućen i nekim drugim najvišim ustanovama Trećeg Reich-a, a sa kojim je upoznat i Hitler — Himmler i Heydrich su želeli da dokažu

* Ova razmimoilaženja dobila su vidan odraz u slučaju „Gvozdene garde" u Rumuniji, koju je podupirao SS, a čiji politički prevrat je pretrpeo potpuni neuspeh, što je iskoristio Ribbentrop da prikaže Hitleru kao diletantsko i štetno mešanje SS-a i njegove vobaveštajne službe u spoljnu politiku Reich-a. Razmimoilaženja su še vidno pokazala i dalje zaoštravala baš na Balkanu. Tako je von Ribbentrop, iako sam funkcioner SS-a, u reativno kratkim vremenskim razmacima, imenovao na Balkanu četiri nova poslanika *iz* redova preživelih visokih rukovodilaca nekadašnje najviše hijerarhije SA, koja se prema SS-u držala kritički, sa dosta rezervi i ispoljavala uvek politiku prestiža i konkurencije. Ti poslanici su bili: Killinger u Bukureštu, Jagov u Budimpešti, Beckerle u Sofiji i Kasche koji je bio predviđen za Beograd ali je kasnije postavljen u Zagrebu za vreme NDH.

vrednost svoje obaveštajne službe i da von Ribbentrop pravi političke greške. Ovaj izveštaj bio je jedna od brojnih strela koja je iz vrha SS-a odapeta protiv Ribbentropovog ministarstva spoljnih poslova, a u okviru podzemne borbe za prestiž koja se neprekidno vodila.

Mada je po problemu nemačkog stava prema Jugoslaviji, iza kulisa i u pozadini zbivanja, vođena borba između raznih političkih činilaca Trećeg Reich-a, spolja posmatrana tadašnja nemačka političko-obaveštajna delatnost prema našoj zemlji izgledala je kao jedinstvena akcija. Pojedini ogranci obaveštajne službe međusobno su sarađivali, pomagali jedno drugom, delovali u saradnji sa diplomatskim aparatom u Jugosaviji. Čitav spoljnopolitičko-obaveštajni sklop dejstvovao je u smislu vršenja pritiska na Jugoslaviju, infiltriranja svoje agenture u njen javni život i njenu državnu strukturu, a borio se protiv uticaja suprotne zaraćene strane i protiv njenog rada, koji je nastojao da Jugoslaviju priveže uz zapadne saveznike. Usto je nemačka obaveštajna služba izgrađivala i polazne tačke i uporišta za nasilnu akciju protiv jugoslovenske države.

Govoreći o intenziviranju nemačke obaveštajne službe u periodu ratnih priprema i rata, dakle od 1939 godine pa nadalje, treba ukazati na konsolidaciju i široko postavljanje organizacije u kompleksu SS-ovske obaveštajne službe. Ranijih godina je, u okviru SS-a i aparata bezbednosti Trećeg Reich-a obaveštajnu službu prema inostranstvu sprovodio, u ograničenom obimu, i Gestapo. Sem toga je, u obliku proučavanja inostranih »životnih područja« radio obaveštajno i SS-ovski Sicherheitsdienst (SD), ali više kabrnetski, a znatno manje terenski, operativno. Polovinom 1939 godine izvršena je sveobuhvatna reorganizacija SS-ovskog i policiskog aparata Trećeg Reich-a, i tom prilikom stvorena Glavna uprava bezbednosi Reich-a (Reichssicherheitshauptamt — RSHA). RSHA je bio podeljen na uprave koje su pretstavljale centrale i vrhovna rukovodstva određene grane političko-policiske i obaveštajne službe. Uprava VI RSHA, koja je tada formirana, imala je da bude organizator i nosilac političke obaveštajne službe Trećeg Reich-a prema inostranstvu i u njemu. Na čelu te uprave postavljen je

SS-ovski pukovnik (kasnije general-major) Jost. Posle njega taj položaj je zauzeo, takođe unapređen za SS-ovskog brigadnog generala, raniji rukovodilac kontrašpijunaže Uprave IV RSHA (Gestapo-a), Schellenberg.

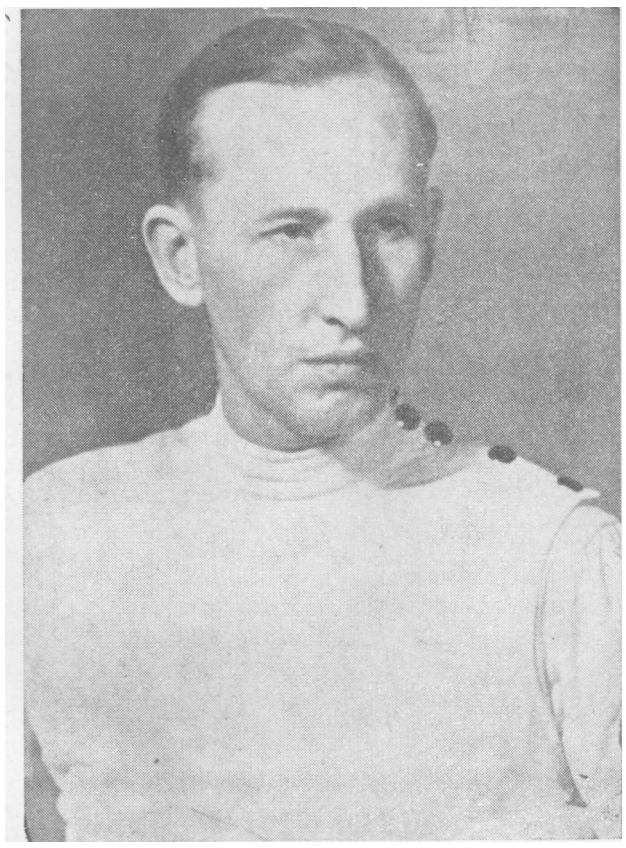
Formiranje RSHA i Uprave VI u njoj, pretstavlja izvanredno važnu etapu u radu SS-ovske obaveštajne službe prema Jugoslaviji. Ova se služba otada centralizuje, sistematizuje, postavlja na nove osnove.

Potreba jačanja obaveštajne delatnosti prema Jugoslaviji dovela je do znatnog povećanja nemačkog obaveštajnog aparata u našoj zemlji. Nisu samo proširene agenture stvaranjem novih mreža i daljim izgrađivanjem starih, već su se u Jugoslaviji pojavili i novi neposredni organi, službenici nemačke obaveštajne službe za rad na terenu. Abwehr je znatno povećao svoj aparat upućivanjem nemačkih obaveštajnih oficira, koji su delom kamuflirani uz vojnog atašea, a delom ugrađeni u nemačke diplomatsko-konzularne ustanove. Isto tako je i RSHA držao u Jugoslaviji niz svojih, na razne načine kamufliranih funkcionera.

Za sve to vreme nesmetano je nastavljena i produbljivana policiska saradnja između Trećeg Reich-a i Jugoslavije, koja je već opisana u prikazu delatnosti policiskog oficira za vezu Hans-a Helm-a. Istina, ona se pre svega odnosila na jedno osnovno polje rada, na zajedničku borbu protiv Kominterne i protiv komunističkih partija. Posle »Anschluss«-a otpočeo je naročito snažan priliv nemačkih i austriskih komunista u Jugoslaviju. Ta je migracija pojačana posle likvidacije Čehoslovačke, u kojoj su se nalazila značajna uporišta komunističkih organizacija za rad protiv Trećeg Reich-a.

Kao tipičan primer za ovu policisku saradnju —- koja je išla od jugoslovenske političke policije prema Gestapo-u preko policiskog oficira za vezu — može se navesti slučaj austriskog komunističkog funkcionera Juliusa Israela Kornweitz-a, zvanog »Boppy«. On je posle »Anschluss«-a prešao iz Austrije u Prag, zatim u Pariz, a najzad preko Belgije stigao, krajem 1939 godine, u Zagreb. Jugoslovenska policija ga je stavila pod nadzor. Ona je utvrdila da se pored Kornweitz-a, koji je nosio lažno ime Christian Jensen, u Zagrebu krije i fuhkcioner

ŠEF RSHA

Heydrich

1939 godine stvoreno je centralno telo političke obaveštajne službe — RSHA (Glavna uprava bezbednosti Reich-a), čiji je neposredni rukovodilac bio Reinhard Heydrich. U okviru RSHA organizovana je Uprava VI, koja je bila nadležna za celokupnu političku i privrednu obaveštajnu službu u inostranstvu. U Jugoslaviji je RSHA u velikoj meri intenzivirala obaveštajnu delatnost, kako iz svojih ustanova koje su se nalazile na teritoriji Nemačke, tako i iz obaveštajnih centara koje je izgradila u samoj Jugoslaviji.

austriske komunističke partije Willi Frank, pod lažnim imenom Harald Larsen. U Zagreb su stigli, januara 1940, još i funkcioneri KP Austrije Zwiefelhofer i Honner — prvi od njih navodno iz Moskve. Oni su zajedno sa Kornweitz-om i Frank-om, tu sastavili rezoluciju koja je kasnije pretstavljala osnovu za partiski rad KP Austrije.

Pošto je Frank februara 1940 otputovao za SSSR, Kornweitz je uspostavio vezu sa KPJ, preko adrese koju mu je pribavio Zwiefelhofer od nekog Zander-a, koji je živeo u Ljubljani. Tim putem Kornweitz-u je omogućeno uspostavljanje veze sa sekretarom KP Austrije, Koplenig-otm, koji se tada nalazio u Moskvi. Za ovo je korišćena jedna tajna radio-stanica. Preko nekog funkcionera KPJ, sa kojim je održavao vezu, Kornweitz je dobijao i novčanu pomoć, a povezan je i sa austriskim komunistom Leom Gabler-om.

Na osnovu opširnih informacija o ćelom ovom kompleksu, koje je jugoslovenska policija predala Gestapo-u, ovaj je Kornweitz-a mogao da uhapsi prilikom jednog njegovog boravka u Beču. Ovaj slučaj jasno pokazuje od kolike je važnosti bila za Treći Reich — kome su komunističke partije u to doba bile opasni protivnici — međunarodna policiska saradnja, a konkretno u ovom slučaju saradnja sa jugoslovenskom policijom.

b. *Aktivnost na sektoru ekonomskih odnosa*

U ćelom periodu od 1939 do 1941 godine privredni odnosi između Trećeg Re,ich~a i Jugoslavije razvijali su se bez većih teškoća. Nemačka je sve više prodirala u jugoslovensku privredu, nastavljao se proces započet »Anschluss«-om, a produbljen posle okupacije Čehoslovačke. Ekonomsku penetraciju pratio je i politički pritisak, koji je takođe doprinosio jačanju tempa penetracije. U spoljnoj trgovini Jugoslavije Treći Reich je konačno zauzeo apsolutno dominantni položaj. Štaviše, jugoslovenska privreda je počela da se sve određenije orijentiše prema potrebama nemačkog tržišta, ili, bolje reći, prema potrebama ratne ekonomije Nemačkog Reich-a.

Za ovu orijentaciju jugoslovenske privrede karakte-ristično je, naprimer, gajenje soje, koje je u Jugoslaviji organizovalo nemačko preduzeće »Uljarica« a. d. Nemačka je za svoje fabrike margarina do rata uvozila kopru iz Indonezije i ostrvskih produkcionih centara Oceanije. Rat je prekinuo ovu mogućnost nabavljanja sirovina. Nastojeći da proizvodnju masnoće oslobodi zavisnosti od prekomorskog uvoza, Treći Reich je sirovine za tu proizvodnju tražio u krajevima koji su mu bili pristupačni. Ukoliko tu takvih sirovina nije bilo, Nemačka je nastojala da se one tamo počnu gajiti. Taj zadatak je vršilo pomenuto društvo. Ono je organizovalo proizvodnju uljanih plodova, a istovremeno i njihov otkup i izvoz iz Jugoslavije za Nemačku. Ono je sprovodilo široku propagandu za gajenje soje, slalo svoje stručnjake-agronome na teren, nabavljalo seme, davalo kredite zemljoradnicima, a sve to sa ciljem da obezbedi proizvodnju soje za nemačke fabrike margarina i ulja.

Sličan primer pruža i proizvodnja antimona, važne sirovine za fabrikaciju čeličnih legura. Jugoslovenski antimon po kvalitetu rude i po bogatstvu nalazišta nije omogućavao eksploataciju uz proizvodne troškove koji bi odgovarali cenama svetskoga tržišta. Međutim, on je bio gotovo jedini antimon koji je bio pristupačan blokiranoj privredi Trećeg Reich-a. Zato je, bez obzira na izvanredno visoke proizvodne troškove i, sa njima povezane, nesrazmerno visoke cene jugoslovenskog antimona, Nemačka nastojala da prigrabi u svoje ruke jugoslovensku proizvodnju tog metala. Ona je to postigla putem jednog nemačko-švajcarskog akcionarskog društva, niklog iz krila MWT-a.

Jugoslovenska vlada, vodeći pronemačku politiku, nije naravno postavljala nemačkoj ekonomskoj penetraciji naročite prepreke. Pored toga, ta penetracija je bila praćena političkom presijom, a stara Jugoslavija je bila isuviše slaba da se odupre ovim kombinovanim nemačkim nastojanjima. Ovakvo stanje uslovljavalo je sve veću ekonomsku zavisnost Jugoslavije od Trećeg Reich-a.

Obezbeđujući dominantne pozicije u ekonomici Jugoslavije, Treći Reich je planski radio na uvođenju svojih eksponenata u važnija industriska preduzeća Jugoslavije.

Trudio se da u tim preduzećima stekne pozicije sa kojih može vršiti bar posmatranje, ako ne i upravljanje njihovom proizvodnjom. Za to je Nemača koristila i jugoslovenske državljane. Njih je za sebe vezivala »privrednim interesima«. U obliku bankovnih kredita, naročito preko Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva a. d., ona je ovakvim svojim saradnicima stavljala na raspoloženje potrebna novčana sredstva za privrednu delatnost.

U vezi sa ovim programom penetracije u preduzeća, bilo je i nastojanje da se za nemačku ekonomsku penetraciju — a i za obaveštajnu službu — iskoriste razni posrednički biroi u Jugoslaviji. Tu se radilo o biroima za zaključivanje uvozničkih i izvozničkih poslova. Nameštenici tih biroa, kao i sami njihovi vlasnici, mogli su svesno ili nesvesno, pružati nemačkoj obaveštajnoj službi razne dragocene podatke o potrebama vojske, o njenim nabavkama, o uslovima prilikom raspisivanja licitacija za vojne nabavke itd. Iz ovih podataka nemačka obaveštajna služba mogla je dobiti sliku o stanju jugoslovenskog naoružanja i vojne spreme.

Na neke od tih biroa, kao i na ličnosti koje su se bavile ovakvim posredničkim poslovima, obratila je pažnju i jugoslovenska policija, koja je o ovoj delatnosti imala izvesnih informacija. Jedno od najistaknutijih među tim licima, bio je Lujo Harazim. On je neko vreme bio zastupnik firme Krupp u Beogradu, i to za neke od njenih proizvoda. I on i njegov sin ing. Karlo Harazim bili su povezani sa nemačkom obaveštajnom službom. Lujo Harazim se poznavao sa Neuhausen-om još od 1928 godine, a redovne veze sa njim održavao je od 1936 godine, kada je Neuhausen postao opunomoćenikom »Četvorogodišnjeg plana« u Jugoslaviji. Sam Neuhausen označio je u svojoj izjavi razgovore sa njima kao »uvek korisne«. Kao član »Rotary-kluba« Harazim je — kao i braća Dušan i Đorđe Roš, takođe zastupnici velikih nemačkih firmi — imao dobre veze i sa ministarstvima, naročito sa ministarstvom vojske. On je bio u bliskoj vezi i sa nemačkim vojnim atašeom Toussaint-om.

U organizovanju obaveštajne službe privrednim kanalima naročito se istakao Abwehr. Abwehr je naročito nastojao da od trgovačkih putnika nemačkih izvozničkih

firmi stvori kadar svojih obaveštača. U vezi s tim treba napomenuti da je posle izbijanja rata nemačkim izvoznicima praktično bilo nemoguće da u inostranstvo upućuju svoje poslovne pretstavnike i trgovačke putnike, ukoliko ne odobre, ili čak odrede, nadležne komore ili političke vlasti. A iza ovih ustanova sa kojima su izvozničke firme morale da opšte po pitanju svojih inostranih pretstavnika, mahom je stajao Abwehr, koji je ovim okolnostima nastojao da se što bolje koristi u obaveštajne svrhe.

Koliko su trgovinske ; industriske komore bile povezane sa Abwehrom najbolje pokazuje činjenica da su poslovni ljudi, koji su službenim poslom putovali u inostranstvo, morali nadležnoj trgovinskoj ili industriskoj komori prethodno podneti na uvid sve papire (ponude, predračune, planove, prospekte, elaborate itd.) koje nameravaju da ponesu na put. U komorama su te papire pregledavali, pakovali i pečatili. Nemačka granična kontrola je takvom putniku, prilikom izlaska iz Nemačke, pregledavala ostale stvari, ali paket njegovih papira sa pečatom komore ne bi otvarala. Iz ovoga se vidi da su komore vršile važan zadatak u oblasti nemačke kontraobaveštajne službe.

Slično je bilo i sa poslovnim telefonskim vezama sa inostranstvom. Telefonske razgovore preko granice mogle su voditi samo one firme koje su iz čisto poslovnih ili iz političko-obaveštajnih razloga imale da vode međunarodne telefonske razgovore. Odobrenje da se izvesnom telefonskom linijom, odnosno sa izvesnog određenog telefonskog aparata može govoriti sa inostranstvom, izdavao je u konačnoj liniji Abwehr. Celokupni poslovni telefonski saobraćaj sa inostranstvom — kao i sav ostali telefonski međunarodni saobraćaj — držan je, naravno, pod stalnom kontrolom.*

Nemačka obaveštajna služba je u velikoj meri koristila trgovinske veze između Jugoslavije i Trećeg Reich-a za kamufliranje svoje agenture, kao što je to činila — istina u nešto manjem obimu — i pre 1939 godine. I izvesni

* Ovu obaveštajnu odnosno kontraobaveštajnu kontrolu telefonskih razgovora sa inostranstvom, koju je vršio Abwehr preko uprave pošta, ne treba mešati sa radom tzv. ,,Forschungsamt"-a, o kome je u prvoj knjizi bilo opširno govora.

njeni funkcioneri koji su radili na terenu u Jugoslaviji ko-ristili su ovu kamuflažu. Intenziviranje obaveštajnog rada i povećanje aparata, koji je taj rad obavljao, vršeno je naročito u periodu 1969 do 1941 godine baš pod okri-ljem i u okviru trgovinskih odnosa. Ne samo što su pod vidom trgovinskih pretstavnika i trgovačkih putnika, montera, stručnjaka itd., ubacivani brojni agenti, već su stvarane i firme sa glavnim ciljem da posluže kao ka-muflaža za obaveštajnu delatnost. U pojačanoj meri ugra-đivani su agenti u postojeće firme, a naročito u one koje su po prirodi svoje trgovinske delatnosti pretstavljale pogodne pozicije za obaveštajni rad.

* * *

Obaveštajni centar oko Franz-a Neuhausen-a je, po-čev od 1939 godine, takođe znatno pojačavao svoju de-latnost i proširio svoj aparat. Kao primer za svestrani rad raznih ustanova oko Neuhausen-a i pod njegovom kontrolom, može poslužiti i činjenica da je glavni pove-renik Uprave VI RSHA u Jugoslaviji, Karl Kraus bio kamufliran kao Neuhausen-ov nameštenik. Činjenica da je Neuhausen bio glavni zvanični pretstavnik nemačke privredne politike u Jugoslaviji uveliko mu je olakšala rad.

Neuhausen-ove veze u privrednome svetu bile su mnogobrojne, jer mu je njegova službena funkcija omo-gućavala pristupa i dodira sa svima jugoslovenskim zva-ničnim i privatnim privrednim ustanovama. Svakako je informacije koje -dobijao u tim neupadljivim i službenim kontaktima mogao koristiti i za svoju obaveštajnu delat-nost. Održavao je tako veze sa članovima stalne jugoslo-venske privredne delegacije, naročito sa dr Milivojem Pi-ljom, pomoćnikom ministra inostranih poslova za spoljno-trgovinske odnose, dr Milanom Lazarevićem, načelnikom ministarstva trgovine i industrije, dr Milivojem Petro-vičem, direktorom Zavoda za unapređenje spoljne trgo-vine, viceguvernerom Narodne banke dr Ivom Belinom. koji je u svojoj nadležnosti imao upravljanje deviznim režimom i drugima.

Neuhausen se, sa svojim aparatom, naročito specija-lizirao za privrednu špijunažu. U njenom sprovođenju

mogao je povremeno da koristi i agente nemačkih obaveštajnih službi koji su radili za druge centre, a bili kamuflirano ugrađeni u Jugoslaviji. Tako je naprimer septembra 1939, odmah po nemačkom napadu na Poljsku, Neuhausen uputio dr Herfrieda Kopp-a, službenika zastupništva Prvog dunavskog parobrodskog društva (DDSG) u Beogradu, nekim »posebnim zadatkom« na grčku granicu. Kopp je bio agent Ast-a Beč, a u sastavu mreže toga Ast-a, organizovane u pretstavništvima i među personalom DDSG-a u Jugoslaviji. Po svoj prilici se radilo o tome da Kopp u Đevđeliji kontroliše transporte iz Jugoslavije, namenjene protivnicima Nemačke u ratu. Interesantno je da je ova dužnost, koju je Kopp vršio po Neuhausen-ovom nalogu, smatrana vojnom službom. Kopp je bio, u vršenju ovog svog zadatka, povezan sa pretstavnikom nemačkog konzulata Nikolom Baubin-om, koji se nalazio u Skoplju, iz čega se vidi da je Neuhausen koristio i lica koja su bila povezana sa poslanstvom.

Vredi pomenuti, u vezi stim, da je rukovodilac filijale društva »Putnik« u Skoplju, Franz Baubin, takođe radio za nemačku obaveštajnu službu. Prvo je radio za Abwehr, a kasnije je stupio u službu Uprave VI RSHA. NSjistaknutiji član porodice Baubin u pogledu obaveštajnoga rada bio je SS-ovski potpukovnik Alfred Baubin, koji je zauzimao položaj odbranbenog opunomoćenika (Abwehrbeauftragter) Prvog dunavskog parabrodarskog društva — DDSG.

Kao primer za Neuhausen-ovu špijunsku delatnost može tu da posluži rad društva »Jugomontan« a. d. Društvo je bilo Neuhausen-ova tvorevina i stajalo pod njegovom kontrolom. Njime su rukovodili ing. Hans Steiger 'i Robert Duerrigl. Pored svoje javne delatnosti društvo je razvilo privrednu delatnost, koja je bila vrlo značajna. »Jugomontan« a. d. aktivno se bavio privrednom špijunažom, u prvom redu po rudarskim preduzečima u Makedoniji, gde su do 1939 godine Steiger i'Durrigl obavljali svoju poslovnu delatnost.

Posebni objekt te industriske špijunaže — koja je u uslovima rata imala karakter obaveštajne službe sa političkim ciljevima — pretstavljalo je ru-

darsko preduzeće »Allatini Mines«, kome su Steiger i Duerrigl ranije stajali na čelu. Društvo je izvozilo koncentrat hroma preko Soluna u oblasti pod britanskom dominacijom i u Englesku. U tom preduzeću Steiger i Duerrigl su stvorili mrežu koja je imala da im daje, za nemačku obaveštajnu službu, sve važnije podatke, kao o produkciji, o prometu, o radovima, transportima itd. Ti izveštaji su, osim toga, obuhvatali i druge podatke, do kojih su pripadnici mreže dolazili u svom poslu, zatim informacije o raspoloženju stanovništva itd. Pošto je preduzeće »Allatini« pripadalo britanskom kapitalu, a njegov direktor Morgan bio u vezi sa britanskim konzulom u Skoplju, bila su sa tih pozicija moguća i posmatranja kontraobaveštajncg karaktera, odnosno delatnosti koje su ulazila u okvir borbe nemačke protiv britanske obaveštajne službe.'

U ovoj mreži naročitu ulogu igrala je sekretarica preduzeća »Allatini Mines«, Ana Šumenković, poverijiva ličnost direkcije preduzeća. Pored nje je mreži pripadao, između ostalih, i ing. Adolf Forsthuber, upravnik rudnika hroma Raduša. Oba ova lica dobila su od Steiger-a i Duerrigl-a nalog da ne napuštaju svoja službenička mesta u preduzeću. Forsthuber je zaista tu dugo ostao, ali je delatnost Ane Šumenković otkrivena. Ona je otpuštena ali je odmah dobila nameštenje u firmi »Jugomontan« a. d. Odatle je, za vreme okupacije, prešla u Neuhausen-ovo nadleštvo »Generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji«.

Značaj Forsthuber-ove povezanosti sa nemačkom obaveštajnom službom ispolilo se naročito u kritičnim danima posle nemačkoga napada na Jugoslaviju, kada je po nalogu jugoslovenskog generalštaba trebalo minirati i razoriti rudničke objekte. Razaranje je hteo da sprovede i direktor preduzeća »Allatini Mines«, Morgan, ali po nalogu britanskih servisa. Radnici preduzeća, pod uticajem Forsthubera, sprečili su, međutim, to miniranje, tako da je rudnik sa svim instalacijama pao gotovo neoštećen u ruke nemačkih trupa. Samo je neznatna šteta bila pričinjena na jednome objektu.

Kao »Landesgruppenleiter« Inostrane organizacije NSDAP (AO), Neuhausen je bio i centralna ličnost oba-

vestajne službe koja se, u okviru te organizacije vršila u Jugoslaviji. AO je nastojala da izgradi mrežu poverenika u svim mestima Jugoslavije. Za ovo su upotrebljavani, sem nemačkih državljana, naročito Volksdeutscher-i. Zadatak te mreže je bila privredna špijunaža. »Kulturbund«, zajedno sa privrednim organizacijama nemačke nacionalne manjine, igrao je pri tome veoma aktivnu i istaknutu ulogu.

Tipičan primer obaveštajnog rada AO NSDAP pruža cirkular koji je, krajem 1940 godine AO razaslala poverljivim* licima, između ostalog i putem volksdeutscherske privredne centrale »Agraria« u Novom Sadu. Cirkular je upućen »privrednim referentima« dakle poverenicima AO za privrednu obaveštajnu službu. U njemu se traži od »referenata« da dostave spisak svih Jevreja koji žive u njihovom rejonu i poseduju vidljivo i procenijivo imanje. U Vojvodini je iste podatke trebalo dati i za Mađare. Uz podatke o kapitalu tih lica, trebalo je navesti, želi li dotično lice da proda svoje imanje.

Od poverenika se, dalje, tražilo da izveštavaju o privrednim prilikama u svom okrugu ili rejonu. U pojedinostima su traženi sledeči podaci: šta se, u kojim količinama, po kojoj ceni i iz koje države uvozi; kojim se devizama taj uvoz plaća; preko koje se banke obavlja poslovni promet.

Poverenici su dobili nalog da izrade i dostave spisak industrijskih preduzeća i zanatskih radnji sa više od deset radnika. I za ta preduzeća su traženi razni detaljni podaci, i to: šta se u njima proizvodi ili prerađuje; odakle se nabavljaju sirovine ili poluprerađevine; koje je narodnosti tehnički i komercijalni rukovodilac; k'o je vlasnik preduzeća; ako se radilo o akcionarskim društvima, u čijim je rukama većina akcija; čiji je taj kapital; kakvo je opšte stanje preduzeća.

»Referenti« organizacija AO NSDAP u lučkim mestima imali su za dužnost da izveštavaju o dolasku i odlasku brodova, imali su slati mesečne preglede i prepise lučke kapetanije. Ako bi se u njihovom mestu dogodio kakav značajniji događaj, imali su o tome odmah izvestiti. I agenti u mestima duž reka, u kojima su postojala pristaništa rečne plovidbe, imali su da šalju svakodnevne izveštaje o rečnom saobraćaju.

Na kraju, specijalna pažnja posvećena je i rudarstvu. Od agenata je tražen izveštaj o rudarskim preduzećima njihovog područja, podaci o tome kakve se rude vade, kuda se izvoze i u kojim količinama, čiji je kapital u preduzećima angažovan itd.

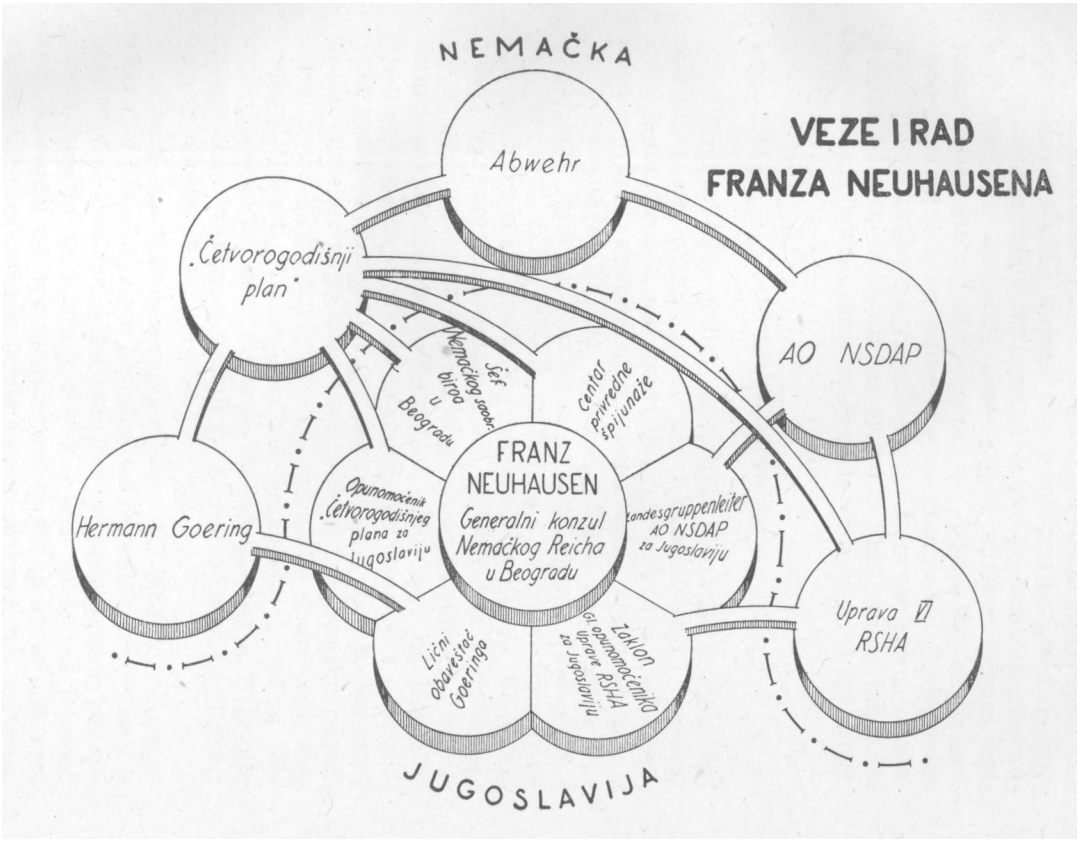
U vezi sa obrveštajnom delatnošću, koju je Neuhausen razvio na širokom frontu, stoji i njegova uloga u zabranjenim i nelegalnim trgovinskim transakcijama, obavljanim u vezi sa agentima drugih nemačkih obaveštajnih servisa. U nemogućnosti da na svetskim tržištima nabavlja izvesne sirovine, neophodne njegovoj ratnoj industriji, Treći Reich je nastojao da te sirovine — a naročito metale — nabavlja u zemljama do kojih je imao pristupa, pa bilo na kakav način. Jedna od tih zemalja je bila i Jugoslavija, a prirodno je da je Neuhausen, kao glavni nemački privredni eksponent u njoj, bio aktivno angažovan i u ovim nemačkim nastojanjima. Jugoslavija je, po izbijanju rata 1939 godine, zabranila izvoz izvesnih obojenih metala, odnosno propisala je određene kontingente. Tu se nije radilo samo o metalima jugoslovenske proizvodnje, već naročito o takvima koje je Jugoslavija i sama morala da uvozi i koji su joj bili potrebni za njenu privredu, kao naprimer, kalaj..Bilo je, međutim .trgovaca i posrednika koji su bili spremni za visoku cenu da zaobiđu postojeće zabrane i da prodaju ovakve metale nemačkim interesentima.

Nemačka obaveštajna mreža, ugrađena u Prvom dunavskom parobrodskom društvu (DDSG), o kojoj će još opširno biti reči, -dobila je nalog, po izbijanju rata, da u Jugoslaviji nabavlja ovakve metale koji su stajali pod izvoznom zabranom, i da ih dunavskim putem na svojim plovnim objektima krišom i bez znanja jugoslovenskih vlasti prebaci u Nemačku. U ovaj posao bili su posvećeni probrani agenti nemačke obaveštajne službe, koji su se nalazili u Jugoslaviji pod vidom funkcionera DDSG-a. Ilegalno nabavljeni metali prebačeni su u Novom Sadu i Vukovaru na brodove DDSG-a i Bavarskog Lloyd-a i povereni naročito pouzdanim brodskim kapetanima, da ih prokrijumčare u Nemačku, gde je vršena njihova dalja predaja nemačkoj ratnoj industriji. Celi ovaj posao obavljan je uz učešće Neuhausen-a, kao poverenika Četvoro-

godišnjeg plana. Neuhausen je stavio za to na raspolo-
ženje i potrebne iznose.

Kada je reč o Neuhausen-u, kao glavnom organizatoru privredne obaveštajne službe Trećeg Reich-a u Jugoslaviji i vrlo značajnoj karici u celokupnom sistemu špijunaže Trećeg Reich-a prema našoj zemlji, treba pomenuti i činjenicu da se i njegov šofer bavio obaveštajnim radom. On je imao naročito dobrih veza sa nižim službenicima Uprave grada Beograda od kojih je mogao da sazna o njihovom nadziranju pojedinih lica. akcijama, konkretnim namerama i si. Mada su veze Neuhausen-ovog šofera bile na nižem nivou, tako da nemačka obaveštajna služba preko njih nije mogla da dobije obaveštenja krupnijeg političkog značaja, ipak su ona mogla da budu zanimljiva.

Neuhausen je svoju delatnost obavljao, takoreći, na očigled celog sveta. Od male kancelarije, u kojoj je započeo svoj rad kada je u Jugoslaviju prebegao iz Bugarske, on je izradio čitavo veliko nadleštvo. Usred Beograda, na sadašnjem Trgu Republike, on je raspolagao velikim prostorijama i velikim personalom. Tu je bio smešten Nemački saobraćajni biro, koji je ustvari pretstavljao fasadu i kamuflažu za jednu vrstu Neuhausen-ove delatnosti i za niz obaveštajnih organa. Uz biro je bila velika dvorana, u kojoj je Neuhausen održavao skupove nemačkih državljana u Beogradu, priređivao predavanja — koja su ponekad držali istaknuti funkcioneri Trećeg Reich-a — i organizovao razne propagandističke priredbe. Dalje se, u istom sklopu, nalazila i kancelarija »Landesgruppenleiter«-a AO NSDAP za Jugoslaviju. Posebne prostorije su bile određene za pretstavništvo »Četvorogodišnjeg plana« za Jugoslaviju. Tu su bile i kancelarije »Jugomontan« a. d. i petrolejske kompanije »Jugopetrol« a. d., u kojoj je Neuhausen bio pretsednik nadzornog odbora, kao eksponent nemačkih interesenata. Najzad tu se nalazio i Neuhausen-ov lični stan i njegova privatna kancelarija. Kada je, preko Neuhausen-a, izvršena kupovina akcija Borskih rudnika a. d. od dotadašnjih francuskih vlasnika, tom kompleksu je pridružena i kancelarija direkcije tog preduzeća. Počasna titula generalnog konzula, koja je Neuhausen-u dodeljena, podigla je njegov društveni položaj.

NEMAČKA
VEZE I RAD
FRANZA NEUHAUSENA
Abwehr
Četvorogodišnji plan
AO NSDAP
Šef Nemačkog saobr. biroa u Beogradu
Centar privredne špijunaže
FRANZ NEUHAUSEN
Generalni konzul Nemačkog Reicha u Beogradu
Hermann Goering
Opunomoćenik Četvorogodišnjeg plana za Jugoslaviju
Landesgruppenleiter AO NSDAP za Jugoslaviju
Uprava VI RSHA
Lični obaveštač Goeringa
Zaklon Gl. opunomoćenika uprave RSHA za Jugoslaviju
JUGOSLAVIJA

Očiglednost Neuhausen-ovog poslovanja bila je tolika da je do kraja privukla ustanove i lica koji su se bavili kontraobaveštajnim radom ili borbom protiv nemačke obaveštajne službe uopšte. On je istupao bahato i nadmeno, sa mnogo lične reklame. Uveliko je smatran centralnom figurom nemačke obaveštajne službe. Organi britanske obaveštajne službe naprimer, posmatrajući Neuhausen-a sa njegovom nametljivom delatnošću i njegovom upadljivom pojavom, i ocenivši ga kao centralnu obaveštajnu ličnost, ispuštah su često iz vida druge nemačke obaveštajne kanale koji su, možda, bili važniji od njega.

c. *Uloga Volksdeut'scher-a*

Počev od 1939 godine, nacistički elementi u nemačkoj manjini u Jugoslaviji, prešli su, nedvosmisleno i bez ikakvog kamufliranja, na otvoreno organizovanje Volksdeutscher-a kao eksponenata političkih planova pa i političke snage Trećeg Reich-a. Stara generacija rukovodilaca bila je uklonjena. Dr Sepp Janko stajao je na čelu »Kulturbund«-a i čitave manjine kao autoritarni »vođa narodnosne grupe«. »Kulturbund« je reorganizovan po uzoru na NSDAP. Vodeća mesta u njemu zauzela su lica koja su za to naročito školovana i indoktrinirana u Nemačkoj. Činjenica da je u Reich-u rukovođenje Volksdeutscher-ima konačno i u potpunosti prešlo u SS-ovske ruke, doprinela je da jugoslovenski Volksdeutscher-i, po svom mentalitetu i po svojim pogledima, budu toliko šovinistički i radikalno nastrojeni, kao i aparat SS-a u Trećem Reich-u. Obaveštajni rad za Nemačku postao je skoro dužnost Volksdeutscher-a. Nije bilo mnogo onih koji su se držali po strani od ove političke i organizacione linije.

Mada, kao Landesgruppenleiter AO NSDAP, Neuhausen nije imao nikakve neposredne naredbodavne vlasti u pogledu članova nemačke manjine, jugoslovenskih državljana, ipak je on dosta radio i u vezi sa njima i preko njih, nastojeći na sve moguće načine da ih stavi pod svoj uticaj; Citirani primer dirigovanja privrednom špijunažom jasno ilustruje način na koji je Neuhausen, kao šef

AO za Jugoslaviju, koristio usluge jugoslovenskih državljana nemačke narodnosti. Još jasnije to ilustruje akcija koju je pokrenuo u jesen 1939 godine, u okviru nastojanja da se u Jugoslaviji organizuje vrbovanje Volksdeutcher-a za nemačku vojsku. AO NSDAP u Jugoslaviji održala je, po tome pitanju, nekoliko sastanaka svojih istaknutih članova, na kojima je rešeno da vrbovanje vrše članovi AO po srezovima u kojima žive Volksdeutseher-i.

Neuhausen je, po svoj prilici, hteo ovim poduhvatom da pokaže svoju revnost. Interesantno je, međutim, da je ovaj njegov pokušaj rezervisano primljen od funkcionera »Kulturbund«-a, iako su oni bili nacistički nastrojeni i zadojeni veliko-nemačkim šovinizmom. Prema podacima koje je o toj stvari dobila jugoslovenska vojna kontraobaveštajna služba, pretstavnik »Kulturbund«-a, ing. Julius Watz, stupio je odmah u vezu sa dr. Hribovšekom, starešinom mesne grupe AO NSDAP u Beogradu. On mu je iznco svoje mišljenje da bi jugoslovenske vlasti zapazile ovakva vrbovanja, što bi u ovom trenutku bilo veoma nezgodno'. Sem toga, Watz je saopštio Iiribovšeku, da je iz Nemačke — verovatno od strane VOMI — stiglo naređenje kojim se zabranjuje vrbovanje jugoslovenskih Volksdeutscher-a za nemačku vojsku, »pošto još nisu mobilisani ni svi Nemci u Reich-u«.

Akcija Neuhausen-a i njegove AO nije, prema tome, u Jugoslaviji ni sprovedena. Ali, vrlo je karakteristično za tadašnju situaciju da se u tom obliku uopšte moglo postaviti ;pitanje vrbovanja jugoslovenskih državljana za jednu stranu vojsku. Volksdeutscher-i, blagodareći dugogodišnjoj sistematskoj indoktrinaciji, prestali su da osećaju sebe i nemačku narodnu manjinu u Jugoslaviji sastavnim delom jugoslovenskog stanovništva. U njihovoj svesti državljanske obaveze prema Jugoslaviji bile su potpuno potisnute, a umesto osećanja dužnosti prema zemlji, čiji su državljani, oni su osećali da u prvom redu i pre svega pripadaju Nemačkoj i da su, prema tome. apsolutno dužni da se pridržavaju naredaba voćstva Trećeg Reich-a. Što do vrbovanja, u formi kakvu su zamišljali rukuovodioci AO NSDAP u Jugoslaviji, tada nije došlo, nisu u pitanju kakvi načelni razlozi niti kakve skrupule, zasnovane na svesti o državljanskim obavezama i o poslušnosti prema jugo-

slovenskim zakonima. Jedino iz oportunizma, jedino iz razloga što bi skoro javno vrbovanje u tom trenutku palo u oči jugoslavenskim vlastima i moglo imati negativnih posledica za Volksdeutscher-e kao celinu, zamisao o njihovom vrbovanju za nemačku vojsku tada nije ostvarena u obliku koji je zamišljen od Neuhausen-a. Ustvari su, već mnogo ranije, još pre izbijanja Drugog svetskog rata, pojedini Volksdeutscher-i iz Jugoslavije služili vojni rok u Nemačkoj, u prvom redu u SS-u.*

Ako su Volksdeutscher-i u Jugoslaviji tada još i mogli da se dvoume u pogledu stupanja u nemačku vojsku, oni su bez ikakvih ograda pristajali da se stave na raspoloženje nemačkoj obaveštajnoj službi. Tipičan primer za tu
• spremnost pretstavlja slučaj novosadskog kelnera Josefa Weiss-a. Taj primer istovremeno pokazuje kako je mađarska obaveštajna služba koristila ovaj načelni opšti stav jugoslovenskih Volksdeutscher-a za stvaranje svoje agenture u Jugoslaviji. Josef Weiss je bio zaposlen u kafani »Sloboda« u Novom Sadu. Njemu se, jednog dana 1940 godine, raniji austrougarski oficir Albrecht Hummel legitimisao kao Nemac. Mada Weiss nije Hummel-a poznavao od ranije, kad mu se ovaj pretstavio kao organ nemačke obaveštajne službe i uputio zahtev da za tu službu radi, odmah je bez okolišenja pristao na to. Verujući da služi obaveštajnoj službi Trećeg Reich-a, on je ukrao jednu

* Po pitanju tih dobrovoljaca iz volksdeutscherskih redova piše u svom članku za jednu od publikacija VOMI u februaru 1943 godine rukovodilac Volksdeutschera u Hrvatskoj, Branimir Altgayer, sledeče: „Ogromna je bila radost . . . . . kada se, u jesen 1940, postepeno saznalo da se i volksdeutscherski dobrovoljci primaju u Waffen-SS. Bilo je gotovo nemoguće dobiti redovni pasoš . . . . . ali ipak je u jesen 1940 godine uspela gotovo jedna hiljada mladića iz bivše Jugoslavije . . . . . na krajnje avanturistički način da pređe, granicu, skrivena među vrećama kukuruza i sanducima na dunavskim šlepovima, gacajući kroz nabujale planinske potoke". Po istom pitanju piše u članku za istu ustanovu istaknuti volksdeutscherski rukovodilac Jakob Lichtenberger, septembra 1943 godine: „Već u jesen 1939 godine javili su se prvi dobrovoljci iz Slavonije raznim jedinicama Wehrmacht-a. U jesen 1940 godine, čitava grupa dobrovoljaca iz Slavonije uključila se u Waffen-SS, a delom u SS-Leibstandarte Adolf Hitler, i mogli su biti dobro upotrebljeni naročito u ratu na Balkanu, zbog svoga poznavanja jezika i mesta".

geografsku kartu na kojoj su bila ucrtana jugoslovenska utvrđenja u Vojvodini. Tu kartu je Weiss, prema dogovoru, imao da preda Hummel-u u Beogradu.

Hummel je, ustvari, bio organ mađarske obaveštajne službe. Weiss-u se pretstavio kao nemački obaveštajac da bi ga pridobio za saradnju. Njegova očekivanja su bila opravdana, jer je Weiss bez predomišljanja prihvatio njegove predloge. Kasnije se on Weiss-u i pismeno javio i dostavio mu prašak za spravljanje tajnog mastila. Jugoslovenska policija uhvatila je ta Hummel-ova pisma i na osnovu njih Weiss je uhapšen. Policija ga je naterala da tajnim mastilom koje mu je Hummel poslao napiše ovom pismo i pozove ga na sastanak. Ali umesto da na taj sastanak dođe lično, kao što je to jugoslovenska policija . očekivala, Hummel je poslao nekog svog punomoćnika koji je bio uhapšen.

Ovaj primer ilustruje opšte raspoloženje Volksdeutscher-a u tom periodu. Bilo je dovoljno da se neko pretstavi kao organ nemačke obaveštajne službe, pa da među Volksdeutscher-ima odmah nađe saradnike.

Zato su u vremenu od 1939 do 1941 godine jugoslovenske vlasti zapazile brojne slučajeve obaveštajne delatnosti Volksdeutscher-a, od kojih su neki hapšeni i izvođeni na sud. Prema obaveštenjima jugoslovenske policije, naprimer, Volksdeutscher Ferdinand Kniessel, trgovac radio aparatima i motociklima u Iloku i vođa mesnih priradnika nemačke manjine, držao je u svojoj kući tajnu emisionu radio-stanicu. Njegov zamenik, iločki kafedžija Georg Heller, primao je u svojoj gostionici, koja se nalazila pored Dunava, nemačke brodare. Policija je primetila da su tom prilikom u Heller-ovu gostionicu donošeni i iz nje iznošeni razni paketi.

U toku 1940 godine, na primer, utvrđeni su i neki konkretni slučajevi volksdeutscher-ske špijunaže. Tako je pripadnik nemačke manjine u Jugoslaviji, Johann Stoinschegg zajedno sa nekim Karlom Weit-om. 20.IV. uhapšen zbog špijunaže od strane Uprave grada Beograda. Državni sud za zaštitu države osudio je Stoinschegg-a na 15 godina robije.* Sama visina kazne, s obzirom na tadašnju sudsku

* Presuda Državnog suda za zaštitu države 56/40 od 20-IX-1940 godine.

praksu, pokazuje da se radilo o teškom slučaju špijunaže.

Oktobra meseca iste godine uhapšen je Volksdeutscher Friedrih Binder, učitelj i student muzičke akademije u Beogradu, zbog izdavanja vojnih tajni. Binder je pravio skice bunkera i unosio njihov položaj u karte, vršio fotografisanje vojnih objekata u okolini Bečkereka (sadašnjeg Zrenjanina), rasturao propagandni materijal NSDAP i pisao izveštaje tajnim mastilom. Okružni sud u Bečkereku, presudom Kzp 790/1940 od 28 januara 1941, osudio ga je na dve godine robije.

Međutim, uprkos mnogobrojnim utvrđenim slučajevima obaveštajne delatnosti Volksdeutscher-a i njihovom opštem izazivačkom držanju, jugoslovenske vlasti su prema njima postupale, u celini uzev, sa veoma mnogo obzira. Razlog tome treba tražiti u otvorenom zalaganju Reich-a za pripadnike nemačke manjine u Jugoslaviji, koje su pratile i odgovarajuće intervencije diplomatskim kanalima kao i mere pritiska, a takođe i u pronemačkom stavu pojedinih funkcionera vlasti, koji su umesto da sprečavaju podupirali ovakav rad.

Ovo stanje odlično ilustruje raspis jugoslovenskog Glavnog generalštaba,** koji je juna 1940 godine upućen komandama armiskih oblasti. U raspisu se navodi da jugoslovenski vojnici i vojni obveznici nemačke narodnosti, posle odlaska iz kadra i sa vežbe, referišu «voćstvu nacional-socijalističkog pokreta« (svakako se misli na »Kulturbund«) o svemu što su u vojsci zapazili ili saznali, a što ima veze sa obaveštajnom službom. Pri tome se naročita pažnja obraća na postupak jugoslovenskih vojnih vlasti prema obveznicima nemačke narodnosti. Mesne volkdeutscher-ske organizacije zapisnički utvrđuju pojedine žalbe obveznika — nastavlja raspis — i dostavljaju ih nemačkom poslanstvu. Na isti način prikupljaju organizacije Volksdćutscher-a, u cilju dostavljanja nemačkom poslanstvu u Beogradu, podatke o slučajevima razrešenja dužnosti rezervnog oficira, pojedinih pripadnika nemačke manjine, a naročito članova »Kulturbund«-a. Dostavljajući ovo saopštenje komandama armiskih oblasti, Glavni

** Akt Glavnog generalštaba pov. đ. ob. br. II. 5835 od 22 juna 1940 godine.

generalštab je izdao usto i nalog da se sa ovakvim obveznicima »postupa obazrivo«.

Ovaj akt je dovoljno jasan i njemu nije potreban nikakav naročiti komentar. Zaista su pripadnici nemačke manjine, koji su služili vojsku u Jugoslaviji ili bili čak jugoslovenski rezervni oficiri, pretstavljali za jugoslovensku vojsku ne samo potencijalnu nego i stvarnu opasnost. Iznad vojničke zakletve koju su polagali Jugoslaviji stajala im je vernost i odanost Trećem Reich-u. To se izražavalo, s jedne strane, u već istaknutoj spremnosti za obaveštajni rad u korist Nemačke i u konkretnim delima obaveštajnog karaktera, a s druge strane, u tome što su Volksdeutscher-i pretstavljali elemenat koji je iz uverenja i iz svesnog veliko-nemačkog nacionalizma bio spreman na vršenje sabotaže i aktivnih poduhvata protiv vojske čiju je uniformu nosio.

Najzad, ovde se može pomenuti i činjenica da je Uprava grada primetila kako se u Beogradu većina mesta nastojnika zgrada nalazi u rukama Voiksdeutscher-a. Sumnjalo se da se ovde radi o sistematskom stvaranju mreže sa obaveštajnim ciljevima, Radni i marljivi, obično- vešti u zanatima ili onim poslovima koji su potrebni za obavljanje nastojničke službe, Volksdeutscher-i su zaista bili rado primani za nastojnike. Oni su jedan drugog obaveštavali kada se negde uprazni koje takvo mesto, ili su se prijavljivali za taj posao kada se negde privodila kraju izgradnja kakve nove velike zgrade sa stanovima i kancelarijama. Ovo planski organizovano zaposedanje nastojničkih mesta pretstavlja karakterističan detalj u sklopu celokupne delatnosti i odlične organizovanosti Volkdeutscher-a, koja je naročito došla do izražaja u kritičnim aprilskim danima 1941 godine.

d. Lektori Nemačke akademije

Veze, koje su postojale između Nemačke akademije u Muenchenu i Abwehr-a, znatno su intenzivirane posle »Anschluss«-a. Priključenje Austrije nije pretstavljalo samo signal za jačanje obaveštajne delatnosti prema Jugoslaviji, već je otvorilo- nove mogućnosti za aktivnost Ab-

wehr-a i u oblasti obaveštajnog rada putem kulturnih ustanova i veza. Na ovom području, Nemačka akademija odigrala je krupnu ulogu.

Broj nemačkih lektora u centrima za nemačku kulturnu propagandu, koji su stvarani u nizu većih mesta Jugoslavije, znatno je porastao u toku 1938 i 1939 godine. Eksponenti ove kulturne propagande, lektori i ostali, bili su povezani — ukoliko su radili i obaveštajno — mahom sa Abwehr-om. Ipak, kako je utvrđeno, nekoliko pripadnika naučnog kadra Nemačke akademije i raznih nemačkih kulturnih instituta i ustanova u Jugoslaviji radilo je obaveštajno i za RSHA. A dešavalo se da su ista lica obaveštajno povezana i sa jednom i sa drugom obaveštajnom organizacijom Trećeg Reich-a.

Kao što su Volkdeutscher-i pretstavljali pogodnu sredinu za vrbovanje agenata i za izgradnju agenturnih mreža, kao što su privredne ustanove u okviru jugoslovensko-nemačke privredne razmene služile za stvaranje obaveštajnih veza i za kamuflažu agenture, tako je i kulturna delatnost Nemačke u Jugoslaviji široko korišćena za obaveštajnu službu. Intenziviranje obaveštajnog rada Trećeg Reich-a u Jugoslaviji, koje su pratila krupna zbivanja na međunarodnom planu, odrazilo se jasno i na ovom sektoru. Lektori koji su se već nalazili u Jugoslaviji angažovani su za obaveštajnu službu, a počeli su se slati i novi, koji su u zemlju stizali već u svojstvu nemačkih obaveštajnih agenata.

Jedan od poznatih primera obaveštajnog rada pod kamuflažom 'kulturne razmene i kulturne delatnosti pretstavlja slučaj nemačkog lektora u Sarajevu, dr Fritz-a Naschold-a, koji je bio- vrlo aktivan u obaveštajnoj službi Abwehr-a. Naschold je u činovničkoj hijerarhiji Trećeg Reich-a zauzimao položaj prosvetnog savetnika. U Sarajevu je radio počev od 1936 godine, dakle tačno otad kada je počelo aktiviziranje nefnačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji i kada su formirani ili reorganizovani naučni instituti Trećeg Reich-a za proučavanje jugoistočne Evrope i njene problematike. On je bio član NSDAP i rukovodilac mesne organizacije AO NSDAP u Sarajevu. Istovremeno je aktivno radio u Jugoslovensko-nemačkom klubu.

Naschold je izgradio sopstvenu agenturu. Između ostalih njegovih agenata poznati su Rudolf Popper, trgovac tekstilnom robom u Sarajevu, i njegov sin Herbert Popper koji je kasnije, za vreme okupacije, bio agent Einsatzkommande Heinrich u Sarajevu.

Između Naschold-a i lektora Nemačke akademije u Dubrovniku, Alfons-a Arnold-a, postojala je saradnja po obaveštajnoj liniji. Arnold, koji je 1940 godine zamenio dotadašnjeg lektora u Dubrovniku, Richard-a Wolf-a, pratio je, između ostaloga, za Abwehr kretanje britanskih brodova u Gruškoj luci. Pored ostalih podataka, on je prikupljao informacije o tonaži britanskih brodova, o smeru njihovog putovanja, o tovaru koji je na njih ukrcan, o imenima kapetana itd.

Sto se Naschold-a tiče, on je naročito nastojavao da od svojih agenata dobija političke i privredne izveštaje. Ti su se izveštaji mahom odnosili na prilike i položaj u Bosni. Poznat je njegov agent Slavko. Wolfram, koji je kasnije bio jedan od važnih Helm-ovih saradnika.

Za Abwehr je radio i nemački lektor dr Georg Liersch, u Skoplju. Liersch je bio poznat u nemačkim naučnim krugovima kao balkanolog. Bio je agent Ast-a Salzburg i Ast-a Beč. U Skoplju je organizovao kurseve nemačkog jezika i predavanja sa tematikom iz oblasti nemačke kulture u prostorijama Društva za kulturnu saradnju između Jugoslavije i Nemačke. Po svemu izgleda da je Liersch bio zavrbovan još pre no što je došao u Jugoslaviju i da je u našu zemlju stigao sa određenim obaveštajnim zadacima. Njega su u Skoplju posećivali razni nemački turisti i prolaznici, koji su često izazvali sumnju jugoslovenske policije. Jedan od njih bio je, naprimer, dr Horst Magers, koji je radio na organizovanju gajenja pamuka u strumičkom kraju i nekim drugim oblastima Makedonije. Jugoslovenske vlasti su smatrale da je došao u zemlju u cilju vršenja špijunaže ili kao kurir.

Sa Magersom je stajao u vezi ing. Otto Puschmann koji je do 1939 godine radio kao rudarski istraživač u Makedoniji. Posle toga je otvorio, zajedno sa Nikolom Šećerinovim u Velesu fabriku talka. Njegov javni posao davao mu je mogućnost da se neupadljivo kreće zemljotm, ali su ga jugoslovenske vlasti vodile u svojim evidenci-

jama kao sumnjivog za špijunažu u korist Nemačke. Da je ta sumnja bila opravdana pokazuje činjenica da je on za vreme okupacije radio za Ast Beograd na terenu Niš—Kumanovo. Tada je nosio psedonim »Hildebrand« i nastavio je, ustvari, svoju predratnu obaveštajnu delatnost.

Liersch je imao svoju mrežu na terenu. Agente je vrbovao, između ostalog, i iz krugova slušalaca svojih predavanja, među kojima je bilo dosta učenika skopske medrese, koji su bili poreklom iz Makedonije, Sandžaka i Bosne. Jedan od ovih njegovih đaka, za koga postoje podaci da je sa Liersch-om bio povezan i po obaveštajnoj liniji, bio je Hasan Bećiragić, student iz Rožaja.

Liersch je kasnije premešten za lektora u Banjaluku. On je održavao veze nesamo sa Abwehr-om, nego i sa RSHA-om.

Između ostalih lektora Nemačke akademije, za koje je utvrđeno da su radili obaveštajno, treba pomenuti i lektora u Osijeku, Walter-a Engesser-a. Sa obaveštajnom službom bio- je povezan i lektor dr Wilhelm Ruoff, koji je radio u Zagrebu i Beogradu.

Uostalom, za nemačku obaveštajnu službu nisu radili samo lektori. Među saradnicima pojedinih ustanova Nemačke akademije u Jugoslaviji, raznih lektorata i instituta, bilo je takođe dosta lica koja su aktivno radila i za obaveštajnu službu. Tako su, naprimer, saradnici lektorata u Dubrovniku, Fritz Weiss i Anna Maria (ili Maximarie) Klaes takođe bili upleteni u obaveštajnu delatnost.

Među nemačkim lektorima, kao i među ostalim nemačkim naučnim radnicima, koji su boravili u Jugoslaviji na raznim dužnostima, bilo je dosta njih koji su bili neposredno povezani sa obaveštajnom službom. Drugi su ovoj službi koristili samo svojim naučnim i istraživačkim radom, ili su joj povremeno davali konkretne informacije, kao poznavaoci prilika, ljudi i problema. Najzad, ostali su, svojim institutima i krugom svojih poznanika, pretstavljali neku vrstu centara za lica, u većoj ili manjoj meri, naklonjena Nemačkoj. Među tim licima nemačka obaveštajna slušba mogla je da regrutuje sebi agente.

Interesantna je, naprimer, ličnost i rad profesora dr Alois-a Schmaus-a, koji je rukovodio Nemačkim naučnim institutom u Beogradu. U taj institut dolazilo je do-

sta jugoslovenskih naučnih radnika, studenata i ostalih građana, naročito zbog raznih kurseva jezika i veoma bogate biblioteke. Tako se tu stvorio jedan široki krug zainteresovanih lica u kome je obaveštajna služba mogla da deluje i da pronalazi pogodna lica za vrbovanje. Schmaus je dugo godina živeo u Beogradu i imao mnoga i vrlo široka poznanstva u raznim krugovima. Pri tom, on je bio vrlo dobar poznavalac Jugoslavije, a specijalno Srbije. Otuda je pretstavljao važan izvor informacija, naročito o ličnostima i odnosima za koje je nemačka obaveštajna služba Trećeg Reich-a mogla da se interesuje. Nemački naučni institut je, između ostalog, davao merodavna mišljenja povodom dodeljivanja nemačkih stipendija za studiranje na nemačkim univerzitetima. Nesumnjivo je i to pretstavljalo sektor rada u koji je uspešno mogla da se ukopča obaveštajna služba, pa da medu stipendistima stekne i agente.

2. Delatnost Abwehr-a iz centara van Jugoslavije

a. Raspored i organizacija

Posle priključenja Austrije Reich-u Abwehr je težište delatnosti prema Jugoistoku — pa i prema Jugoslaviji — prebacio dobrim delom u Austriju. U Austriji su obrazovana dva vojna okruga: XVII u Beču i XVIII u Salzburg-u.* Svakom od ovih vojnih okruga (tzv. generalnim komandama) bio je priključen po jedan Ast. Vojni okrug Salzburg obuhvatao je i teritorije duž nove granice Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji. Vojni okrug Beč nije imao graničnog dodira sa našom zemljom. Međutim, obaveštajno

* Uobičajilo se da se nemački termin „Wehrkreis" prevodi sa „vojni okrug", pa je zato i ovde upotrebljen taj termin. Međutim, taj prevod ne daje pravo značenje. Vojni okrug, prema našoj vojnoj terminologiji, obeležava teritorijalnu organizaciju. Nemački „Wehrkreis" je spajao teritorijalnu sa operativnom organizacijom. Komandant ,,Wehrkreis"-a bio je istovremeno komandant armiskog korpusa u koji su ušle sve divizije sa teritorije „Wehrkreis"-a u mirnodopskom rasporedu. Sem toga „Wehrkreis" je po prostranstvu bio mnogo veći od jugoslovenskog vojnog okruga i pre je odgovarao oblasti.

ONI SU RUKOVODILI VOJNOM ŠPIJUNAŽOM

Pieckenbrock — Canaris — Lahousen

Vojna obaveštajna služba — Abwehr bavila se špijunažom i kontrašpijunažom. U glavnoj centrali Abwehra- postojala su tri operativna odeljenja, od kojih su se prva dva bavila špijunažom, a treće kontrašpijunažom. Špijunaža u inostranstvu vođena je tako, da je I odeljenje Abwehr-a bilo nadležno za obaveštajnu, a II za sabotažnodiverzantsku delatnost. U smislu Hitlerovih osvajačkih planova za gospodstvo nad svetom, vojna špijunaža je, u toku dugogodišnjeg rada, izgradila ogroman špijunski aparat i masovnu agenturu širom sveta. Na slici su tri glavna rukovodioca vojne špijunaže: šef Abwehr-a admiral Canaris sa načelnikom I odeljenja pukovnikom Pieckenbrock-om i načelnikom II odeljenja potpukovnikom Lahousen-om.

su dejstovali prema Jugoslaviji kako Ast Salzburg, tako i Ast Beč. Razlog ovome treba tražiti u nacističkoj oceni ekonomskog i političkog značaja Beča za evropski Jugoistok. Zbog tog značaja bečkom Ast-u je data nadležnost za sve balkanske zemlje, a preko njih i za zemlje Bliskog Istoka, za one pokrajine Republike Poljske, koje su se ranije nalazie u sastavu Austro-Ugarske monarhije, pa čak i za izvesne kanale prema SSSR-u.

Ast Salzburg organizovan je kao nepotpun Ast tj. samo sa odeljenjima I (špijunaža) i III (kontrašpijunaža). Ast Beč je od samoga početka bio potpun. On je, pored odeljenja I i III obuhvatao i odeljenje II (sabotaža).

U daljem toku događaja u nadležnost Ast-a Beč prešao je celokupni radni sektor I. Drugim rečima, aktivna špijunaža prema Jugoslaviji preneta je na centar Abwehr-a u Beču. Ast Salzburg zadržao je samo sektor III, to jest kontrašpijunažu, i to za područje svoga XVIII vojnog okruga. Prema tome, Ast Beč vodio je poslove aktivne obaveštajne službe prema Jugoslaviji, kako na teritoriji bečkog vojnog okruga tako i na teritoriji vojnog okruga Salzburg. Isto tako on je vodio i poslove sektora II prema Jugoslaviji, a sektora III u granicama bečkog vojnog okruga. Ast Salzburg radio je na sektora III i preko svojih Nest-ova (Abwehr—Nebenstelle) u Graz-u i Celovcu, kao što je Ast Beč radio na sektoru I preko svojih Nest-ova u istim mestima. Beč je dakle, u pogledu Abwehr-ovog rada prema Jugoslaviji, dobio dominantni položaj.

Na čelu Ast-a Beč nalazio se pukovnik grof Marogna-Redwitz. On je uživao glas jednog od najistaknutijih nemačkih obaveštajnih oficira*.

Veliki deo istaknutih saradnika Marogna-Redwitz-a regrutovan je iz redova ranijih austriskih aktivnih i rezervnih oficira. Mnogi od njih pripadali su austriskom

* Bio je u prisnim ličnim odnosima sa Canaris-om i sa krugom oko pukovnika Oster-a, centralne ličnosti grupe nezadovoljnika u vrhu Abwehr-a. Marogna-Redwitz je i sam, po svojim uverenjima, pripadao grupi koja je kritički gledala na politiku Trećeg Reich-a. Kasnije je prišao zaverenicima i u zaveri protiv Hitlera igrao dosta važnu ulogu. Posle neuspelog atentata od 20 jula 1944 godine, uhapšen je i obešen.

plemstvu, pa i najistaknutijim aristokratskim porodicama (i u Ast-u Salzburg je oficirski kadar većim delom bio sastavljen od nekadašnjih austro-ugarskih oficira koji su delom reaktivirani a delom mobilisani za vreme rata).

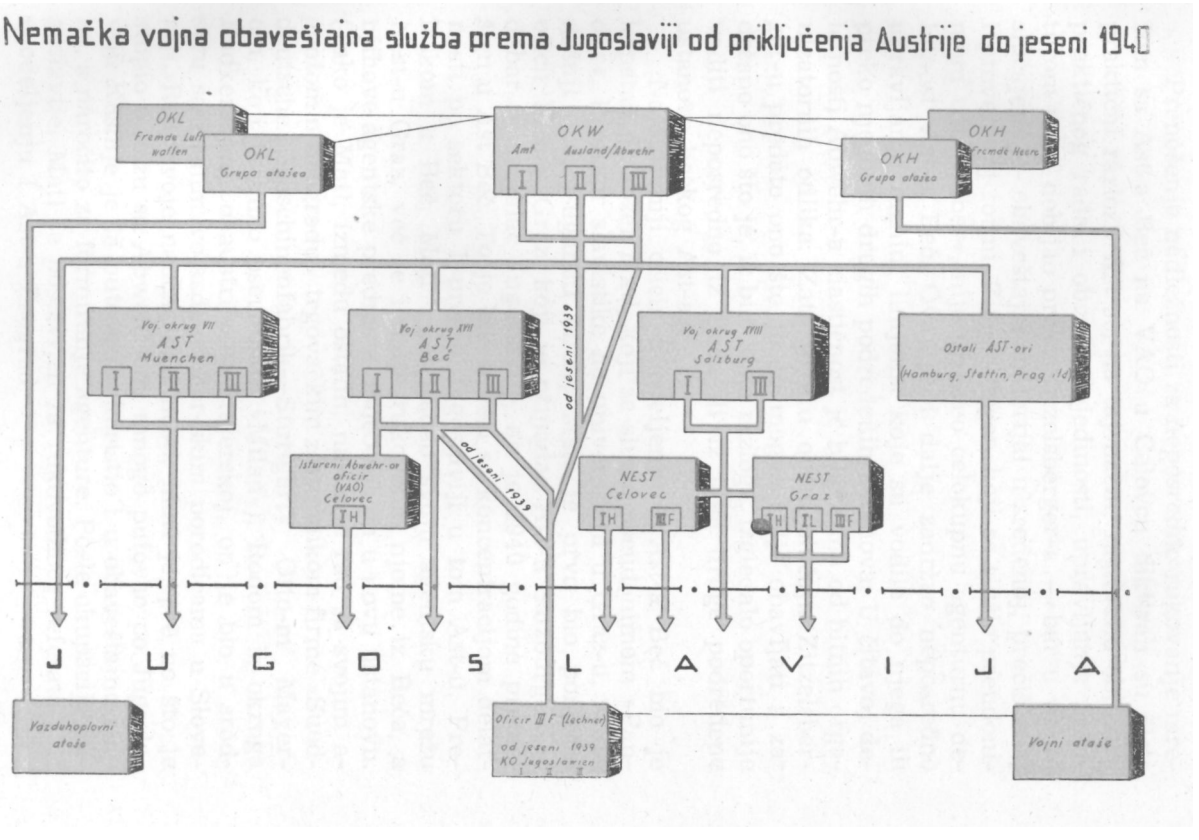
U Ast-u Beč referatom za Jugoslaviju odeljenja I rukovodio je potpukovnik von Bocksberg, čiji je pseudonim bio »dr Paad«. Von Bocksberg je mnogo koristio kanale ranije austriske obaveštajne službe i preuzeo u Abwehr mnoge organe te službe. Preko njih on je u delatnost za Abwehr uključio čitavu obaveštajnu mrežu i kanale koje su ti nekadašnji austriski obaveštajni organi stvorih prema Jugoslaviji i u njoj. Poseban značaj ovoga je u tome što kontinuitet obaveštajnog rada koji se iz Beča obavljao prema Jugoslaviji nije prekidan.

Von Bocksberg je, između ostalog, održavao prisnu vezu i sa VDA. Putem ove organizacije koja se — pod plaštom kulturne aktivnosti — bavila političkim radom sa Volsdeutscher-ima, von Bocksberg je došao u vezu sa istaknutom figurom volksdeutscherske grupe u Celju, Wernerom Stiger-om, koji je kasnije postao glavni agent (Haupt—V—Mann) Abwehr-a. Tim putem je stvorena i veza Ast-a Beč sa Max-om Adolfom Westen-om, koji je pripadao porodici poznatih industrijalaca i koji je takođe živeo u Celju. Ova dva istaknuta Volksdeutsther-a stavila su svoje razgranate veze po Jugoslaviji u službu Abwehr-a. Kako Stiger, tako i Westen, igrah su u Abwehr-ovoj delatnosti prema Sloveniji vrlo značajne uloge.

Organizujući obaveštajnu mrežu u Jugoslaviji, von Bocksberg je pridavao naročiti značaj izgradnji razgranate radio-veze. U svima važnijim obaveštajnim punktovima postojali su predajni aparati koji su neposredno, ili preko releja, stajali u vezi sa Ast-om Beč.

Ubrzo posle izbijanja rata, ujesen 1939 godine, von Bocksberg je predao mrežu u Jugoslaviji »isturenom oficiru Abwehr-a« (Vorgeschobener Abwehroffizier, skraćeno VAO) u Celovcu (Klagenfurt), Andreas-u Zitzelsberger-u, koji je izgradio posebnu obaveštajnu ustanovu pod kamufliranim nazivom »Wermachtsarchiv«, sa sedištem u Celovcu, a sa mrežom koja je zahvatila duboko u jugoslovenski prostor.

Nemačka vojna obaveštajna služba prema Jugoslaviji od priključenja Austrije do jeseni 1940

Prenošenje nadležnosti za neposredno rukovanje mrežom sa Ast^a Beč na VAO u Celovcu diktirali su čisto praktični razlozi. Ast se, na taj način, rasteretio obimnog praktičnog rada i obrade pojedinosti, upravljanja agenturom itd. i dobijao preko Zitzelsberger-a — bar u većini slučajeva — obaveštajni materijal u sređenoj, prečišćenoj i proverenoj formi. Zitzelsberger, koji se služio pseudonimom »dr. Weber«, nije preuzeo celokupnu agenturnu delatnost Ast-a Beč. Ovaj je i dalje zadržao neposredno upravljanje raznim linijama koje su vodile do njega ili preko njegovih drugih podređenih ustanova. U čitavoj delatnosti Abwehr-a elastičnost je bila jedna od bitnih organizatornih odlika. Zato je i u ovom slučaju Zitzelsberger-u predato ono što je on mogao bolje obavljati a zadržano ono što je, iz bilo koga razloga, izgledalo oportunije voditi neposredno iz Beča ili iz koje druge podređene ustanove bečkog Ast-a.

Najaktivniji oficir u odeljenju I Ast-a Beč bio je kapetan dr Jozef Mati, koji se služio pseudonimom »Pandur«. Profesor slavistike na univerzitetu u Graz-u, nekadašnji austro-ugarski oficir, Mati je prvo bio pomoćni oficir Nest-a Graz, koji je pripadao Ast-u Salzburg. Kao dobar poznavalac Jugoslavije, on je 1940 godine premešten u Ast Beč. To je bilo u vezi sa koncentracijom delatnosti po sektoru I prema Jugoslaviji u tom Ast-u. Prelaskom u Beč, Mati nije predao svoju agentsku mrežu Nest-u Graz, već je i dalje rukovodio njome iz Beča, a njihove agentske predmete doneo sobom u novu ustanovu. (Tako je Mati, između ostalih, nastavio rad sa svojim agentom u Beogradu, trgovačkim zastupnikom firme »Sueddeutsche Maschinenfabrik—Stuttgart« Otto-m Mayer-om, koji je imao pseudonim »Milan«), Rodom iz okruga Radkersburg, u austrijskoj Štajerskoj, on je bio u srodstvu sa raznim volksdeutscher-skim porodicama u Sloveniji. Radi svoje naučne delatnosti, Mati je, pre no što je stupio u vezu sa Abwehr-om, mnogo putovao po Jugoslaviji. Kasnije je ta putovanja koristio i u obaveštajne svrhe, a naročito za formiranje agenture. Posle okupacije Jugoslavije, Mati je postavljen za rukovodioca referata I H u odeljenju I Ast-a Beograd.

Na čelu odeljenja II Ast-a Beč stajao je major Dehmel. U okviru tog odeljenja vodio je referat za Jugoslaviju i Bugarsku major Friedrich Fechner. Njegovi saradnici u referatu bili su podoficir Rudolf Bayer, tumač podoficir Jakob Prach i sekretarica Kohout. Sa referatom su stajali u vezi i sa njim su sarađivali u Beču poručnik Burger i Sonderführer (Z) Müller.

Fechner, koji se služi pseudonimom »dr Friedrich-;, bio je jedan od najagilnijih funkcionera Ast-a Beč u pogledu rada prema Jugoslaviji. U toku daljeg izlaganja upoznaćemo se sa velikim domašajem njegove delatnosti koja je doprinela brzom raspadu jugoslovenske vojske u aprilskim danima 1941 godine. Međutim, pošto Fechner nije bio potpuno čistog »arijevskog porekla«, on uprkos svog rada i svojih nesumnjivih velikih sposobnosti nije postigao neko napredovanje u hijerarhiji Abwehr-a.

U Fechner-ovom. referatu u Beču slivali su se razni izveštaji agenata, praćeno je pisanje jugoslovenske štampe, obrađivana su pisma koja bi cenzura pošte uhvatila i uputila na obradu itd. Celi taj rad je bio, naravno, koncentrisan na materijal koji se odnosio na delatnost Abwehr-ove linije II. Međutim, Fechner je važniji deo svoje delatnosti obavljao van kancelarije, na terenu koji je njegov referat obrađivao, dakle i u Jugoslaviji. On je lično radio na organizovanju volksdeutscher-ske pete kolone i na mobilisanju i pripremanju svih onih elemenata kojima se Abwehr II služio kada je došlo do nemačkog napada na Jugoslaviju.

Odeljenje III vodio je major Friderici, koji je kasnije, za vreme okupacije, rukovodio odeljenjem III Ast-a Beograd. Odeljenje III Ast-a Beč imalo je tzv. »gradske biroe« (Stadtbuero) Ast-a, koji iu služili kao kamuflaža za neposredno održavanje veze sa agentima, kao privatna stanica za primanje izveštaja i opštenje sa izveštačima itd. Jedan takav biro bio je, po uobičajenom sistemu Abwehr-a, kamufliran kao trgovinsko preduzeće, pod firmom Horny. Bio je smešten u najužem centru Beča, u prvom kvartu, u Gonzagagasse. Svojstvo trgovačke firme omogućavalo je »gradskom birou« da neupadljivo prima obimnu korespodenciju, da održava veze sa velikim brojem lica koja

su mogla ulaziti i izlaziti iz trgovine ne izazivajući ničiju pažnju, da prima kamuflirane telefonske poruke itd. Neposredni šef biroa bio je penzonisani inspektor-kriminalista Schneider.

Do maja 1940 godine, Ast Beč nije imao nikakvih Nest-ova na teritoriji XVIII vojnog okruga, koja je potpadala pod Salzburg. Jedina njegova ustanova na toj teritoriji bio je njegov »istureni oficir«, a svakako je imao 1 pretstavnike u važnijim pograničnim otsecima.

Ast Salzburg bio je smešten u gradu Salzburg-u, u ranijem hotelu »Evropa«. Do kraja 1940 godine na čelu mu je bio potpukovnik Grimm. Njega je nasledio potpukovnik Rodler, koji je u ovoj funkciji ostao kratko- vreme. Od početka 1941 godine položaj šefa Ast-a preuzeo je potpukovnik Lemke, dotadašnji rukovodilac odeljenja III tog Ast-a.

Na čelu odeljenja I stajao je major Theodor Radtke, koji se služio pseudonimom »dr Riedl«. Rukovodilac referata I H bio je kapetan Bergmann, kome je bio dodeljen, kao pomoćni .oficir, kapetan Lutze. Referat I G vodio je poručnik Hummel. Tumač za jugoslovenske jezike bio je kasniji Sonderfuehrer »Z« Lorenz Apold.

Pod Ast-om Salzburg stajala su dva Nest-a koja su, kao i sam Ast, radila po sektorima I i III. Jedan od njih nalazio se u Celovcu, u Rudolfovoj kasarni. Njime je rukovodio major Rokita. U Graz-u se nalazio drugi Nest salzburškog Ast-a, kome je na čelu stajao major Hofmeier.

U organizaciji Ast-a Salzburg — naročito kasnije, kada je taj Ast delovao samo po liniji III —- vrlo važnu ulogu igrao je rukovodilac referata III F. To je referat aktivne kontrašpijunaže koja je bila veoma snažno angažovana u Jugoslaviji. Rukovodilac tog referata bio je major baron von Manteuffel. Ovaj je kasnije postavljen za rukovodioca Abwehr-ovog komandosa »Jug« (Abwehr-kommarldo Sued), koji je u Jugoslaviju ušao zajedno sa 2 armijom i smestio se u Zagrebu.

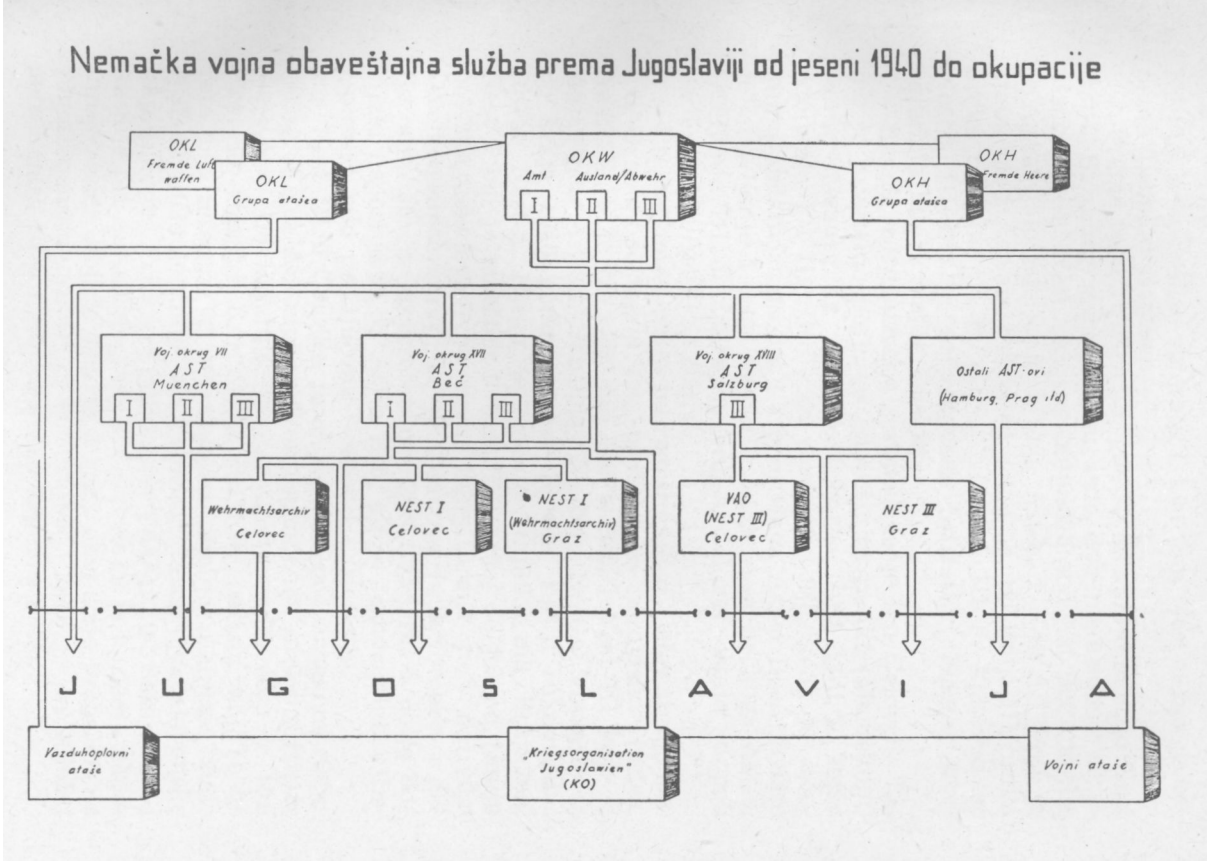
* * *

Sredinom 1940 godine izvršena je dalja reorganizacija Abwehr-a prema Jugoslaviji s obzirom na tadašnju politiku i vojnu situaciju. Ustvari Abwehr je još maja i

juna te godine otpočeo sa reorganizacijom svoga aparata, prilagođavajući ga vojnoj situaciji i strategiskim zahtevima. U tim su se mesecima odigrali krupni događaji. Nemačka je okupirala niz zemalja — Dansku, Norvešku, Belgiju, Holandiju, veći deo Francuske — i to je zahtevalo da se aparat Abwehr-a prilagodi nastaloj situaciji i zahtevima koje je ona postavila. Sto se tiče Jugoistočne Evrope, ona je za Abwehr postala naročito interesantnom u vezi sa italijanskim napadom na Grčku, čime je na evropskom Jugoistoku stvoren nov front, za koji je i Nemačka imala mnogo interesa. Sa razvojem događaja u Grčkoj pojavila se, tokom jeseni 1940 godine, mogućnost da ona postane mostobranom za iskrcavanje britanskih snaga na evropski kontinent. To je dalo razloga za novu organizaciju Abwehr-a prema jugoistočnoj Evropi, pa i prema Jugoslaviji.

Balkan je postao istaknutom »neuralgičnom tačkom« za strategiju i politiku Trećeg Reich-a. Važnost Abwehr-ovog rada na tom sektoru pojačana je činjenicom da je u to doba otpočela i izvanredno živa i intenzivna delatnost britanske obaveštajne službe u svim zemljama evropskog Jugoistoka, a naročito u Jugoslaviji. Počev od leta i jeseni 1940 godine, pa do sloma stare Jugoslavije, aktivnost Abwehr-a prema našoj zemlji biće, dobrim delom, obeležena upornom podzemnom borbom između nemačke i britanske obaveštajne službe. Ta se borba vodila na terenu Jugoslavije, kao što je vođena i u drugim zemljama. Jugoslavija je u njoj pretstavljala i objekt, i statistu, i učesnika i pomagača.

Organizacija Abwehr-a, ko,a je dejstvovala iz Austrije prema Jugoslaviji, podvrgi uta je tada znatnim izmenama. Odeljenje I Ast-a Salzburg podređeno je nadležnosti Ast-a Beč. Ast-u Salzburg ostalo je samo odeljenje III, odnosno nadležnost za rad po sektoru III. Ast Beč prebacio je celokupno odeljenje I , koje je primio od Ast-a Salzburg, u Graz i tamo je od njega stvoren Nest, podređen Ast-u Beč. Ovaj Nest obuhvatao je samo radni sekto I sa referatima I H i I L. Rukovodiocem Nest-a postao je dotadašnji šef odeljenja I Ast-a Salzburg, major Radtke. Njemu je dodeljen kapetan Bergmann. U novostvoreni Nest I u Graz-u prebačen je i Sonderfuehrer Apold.

Nemačka vojna obaveštajna služba prema Jugoslaviji od jeseni 1940 do okupacije
OKL
Fremde Luftwaffen
OKL
Grupa ataše
OKW
Amt Ausland/Abwehr
I
II
III
OKH
Fremde Heere
OKH
Grupa ataše
Voj. okrug VII
AST
Muenchen
I
II
III
Voj. okrug XVII
AST
Beč
I
II
III
Voj. okrug XVIII
AST
Salzburg
III
Ostali AST-ovi
(Hamburg, Prag itd)
Wehrmachtsarchiv
Celovec
NEST I
Celovec
NEST I
(Wehrmachtsarchiv)
Graz
VAO
(NEST III)
Celovec
NEST III
Graz
J U G O S L A V I J A
Vazduhoplovni ataše
„Kriegsorganisation Jugoslawien"
(KO)
Vojni ataše

Najzad, rukovodilac referata I L u tom Nest-u bio je kapetan Leopold Benesch.

Prema tome, u Graz-u, gde se od ranije nalazio Nest Ast-a Salzburg, postojala su sada dva međusobno nezavisna Nest-a: Nest I koji je potpadao pod Ast Beč i kojim je upravljalo odeljenje I toga Ast-a, i Nest III koji je stajao pod Ast-om Salzburg. Ovaj je, po liniji III, radio preko referata III H, III C, III Wi i III F. Rukovodilac Nest-a III bio je potpukovnik Schaeffer. Njegov prvi saradnik bio je major Kustos.

Slična reorganizacija sprovedena je i u Celovcu. Tamo je prvobitno postojao obaveštajni punkt (Meldekopf) Ast-a Salzburg. Iz njega je izrastao Nest, koji je imao odeljenja I i III. Prilikom reorganizacije, kada je celokupna delatnost po liniji I podređena Ast-u Beč, predato je i odeljenje I toga Nest-a u nadležnost bečkoga Ast-a. Odeljenje III dotadašnjeg Nest-a Celovec ostalo je pod nadležnošću Ast-a Salzburg.

Prema tome, posle reorganizacije u Celovcu su, kao i u Graz-u, postojala dva međusobno nezavisna Nest-a: Nest I koji je bio ogranak Ast-a Beč, i Nest III koji je stajao pod Ast-om Salzburg. Na čelu Nest-a I nalazio se do kraja 1940 godine major Rokita, raniji rukovodilac starog Nest-a. Njega je smenio potpukovnik Rosmann. Nest I bio je smešten u zgradi u kojoj se još od ranije nalazila ustanova Abwehr-a, kamuflirana pod nazivom »Wehrmachtsarchiv«. Ta je ustanova funkcionisala i dalje, stim što je konkretna uputsva i zadatke i dalje dobijala neposredno od Ast-a Beč, ali je teritorijalno i disciplinski bila priključena Nest-u I u Celovcu.

Nest III u Celovcu prvo je radio pod oznakom »isturenog oficira Abwehr-a« (Vorgeschobener Abwehroffizier — VAO). Do kapitulacije Jugoslovije rukovodio je tim Nest-om kapetan Karl Fritz, austriski nacista, koji je do rata bio referent za narodnosna pitanja u upravi župe NSDAP (Gauleitung) u Celovcu. Posle jugoslovenske kapitulacije, Fritz je radio pri VAO-u u Sarajevu, a kasnije pri Ast-u Beograd. U Celovcu ga je nasledio kapelan Wanner, koji je takođe u toku okupacije prebačen na jugoslovensku teritoriju, u Sarajevo. Tada je na položaj šefa Nest-a III u Celovcu došao kapetan Forst.

Do okupacije Jugoslavije, saradnici kapetana Fritz-» bili su poručnik Siller i Sonderfuehrer »Z« Hugo Steinwender, bivši austriski kriminalistički činovnik. Nest II] radio je u prvo vreme naročito po liniji III F, dakle na aktivnoj kontrašpijunaži. Na tom sektoru ostvario je blisku saradnju sa »Wehrmachtsarhiv«-om, naročito kada je otkriveno nekoliko Abwehr-ovih agentura u Sloveniji. Pošto je Jugoslavija okupirana, »Wehrmachtsarchiv« je prešao u Celje i dobio naziv »Meldekopf Caesar«. Nest III u Celovcu je tada preuzeo kamuflažnu oznaku »Wehrmachtsarchiv«. Pred nemački napad na Jugoslaviju, tom Nest-u je dodeljen kapetan dr Heinrich Peterson, koji je početkom rata u Ljubljani vodio jedan posebni komandos Abwehr-a. Uostalom, Nest III u Celovcu je tokom vremena upotpunio svoju organizacionu strukturu i dobio referate III H, III Wi i III C.

Cilj čitave ove obimne reorganizacije bio je da se organizaciono postigne koncentrisanje i centralizacija radnog sektora I tj. aktivne špijunaže protiv Jugoslavije i da se razgraniči od radnog sektora III tj. kontrašpijunaže. Pri tome je Beč, kao izgrađeniji centar, preuzeo rukovođenje celokupnom špijunažom. Ovakvo razgraničenje zadataka odgovaralo je situaciji na terenu koji su ove Abwehr-ove ustanove obrađivale. Prilike u Jugoslaviji stavljale su pred Abwehr komplikovane probleme. Sektor I imao je da prikuplja podatke koji su postajali sve potrebniji, ukoliko je Jugoslavija postajala interesantnijom za nemačku političku strategiju. Linija II] imala je prema sebi ne samo jugoslovensku obaveštajnu službu, nego i savezničku, a naročito britansku. Borba sa protivničkom obaveštajnom službom, odbrana od špijunaže koja je prodirala na nemačku teritoriju preko kanala iz zemalja evropskog jugoistoka, — to su bili zadaci koji su postajali sve složeniji, ukoliko se politička situacija u vezi sa Jugoslavijom i Jugoistočnom Evropom sve više zaoštravala.

Aparat Abwehr-a III sarađivao je sa odgovarajućim aparatom odeljenja III Gestapo-a. Nest-ovi III u Celovcu i Graz-u tesno su, u svojoj aktivnosti, bili povezani sa

odeljenjima III ustanova Gestapo-a u tom mestu. Teritorijalno razgraničenje između ova dva Nest-a, koja su dejstvovđla prema jugoslovenskoj granici, odgovaralo je razgraničenju policiskog aparata.

Prema tom razgraničenju područje Graz-a obuhvatalo je jugoslovensku granicu od nemačko-mađarsko-jugoslovenske tromeđe do Oberdrauburg-a. Nadležnost Celovca prostirala se od tog mesta do jugoslovensko-italijansko-nemačke tromeđe kod Tarvis-a. U okviru policiske odnosno Gestapo-ove ustanove Celovec delovali su komesarijati pogranične policije u Beljaku (Villach) i Velikovcu (Voelkermarkt). Pod ovim komesarijatima bile su stanice pogranične policije. U obaveštajnom smislu, ove pogranične stanice pretstavljale su uporišta za ubacivanje agenata u Jugoslaviju i za prihvatanje agenata i izveštaja koji su dolazili iz Jugoslavije. Pored toga, u pograničnim stanicama prihvatani su i eventualni dezerteri iz Jugoslavije, koji su zatim predavani višim ustanovama. Pogranična policija kontrolisala je kretanje lica preko granice. Otuda je imala mogućnosti da stekne mnoge veze i poznanstva sa obe strane granične linije. Zato je, u izvesnim slučajevima, preko nje vršeno i vrbovanje agenata za obaveštajni rad.

U nadležnost ustanove Gestapo-a u Grazu spadao je i komesarijat pogranične policije u Leibnitz-u sa podređenim pograničnim stanicama u Spielfeld-u, Mureck-u, Radkersburg-u, Jennersdorf-u i Rechnitz-u. I u tom otseku pogranična policija radila je na isti način kao i u otseku koji je potpadao pod Celovec. Za taj njen rad bio je veoma značajan biro nemačke pogranične policije na železničkoj stanici u Mariboru. Međunarodnim sporazumom o regulisanju tranzita i saobraćaja, sklopljenim 1923 godine u Rimu, utvrđeno je da će Maribor biti zajednička pogranična stanica za carinske i ostale granične formalnosti na pruzi koja dolazi iz Beča i prolazi preko jugoslovenske teritorije prema Trstu. Posle Anschluss-a, Maribor je postao zajedničkom pograničnom stanicom za jugoslovenske i nemačke pogranične formalnosti. To je, u vezi sa odgovarajućim ugovorima, povlačilo za sobom da nemački pogranični organi, kako carinski, tako i policiski, imaju svoj posebni ured na mariborskoj železničkoj sta-

nici. Isto tako je i Uprava nemačkih državnih železnica imala svoj saobraćajni ured na stanici u Mariboru, s obzirom na činjenicu da su se tu smenjivali železničari koji su sprovodili i pratili vozove koji bi prelazili granicu. Slično tome su, uostalom, jugoslovenski pogranični organi i organi jugoslovenskih državnih železnica imali svoje urede na železničkoj stanici Rosenbach u Austriji.

Posle Anschluss-a i sa pojavom nemačke obaveštajne službe i njenih centara na granicama Jugoslavije, železnička stanica u Mariboru postala je izvanredno važnom tačkom za nemačke obaveštajne servise koji su se bavili Jugoslavijom. Ured na mariborskoj železničkoj stanici omogućio je nemačkim pograničnim organima i železničarima da nesmetano prenose preko granice prtljag i izveštaje, obaveštajni materijal itd. U Mariboru, u kome je volksdeutscherski elemenat bio vrlo jak, nemačka obaveštajna služba nalazila je mnogobrojne mogućnosti za vrbovanje agenata. Zbog toga je ustanova Gestapo-a a Graz-u organizovala posebni centar, kojim su se služili kako Abwehr tako i RSHA.

Značaj mariborske stanice za nemačku obaveštajnu službu naročito ilustrativno podvlače mišljenja, koja su dale nemačke pogranične vlasti povodom predloga da se carinska i pogranična kontrola iz Maribora prebaci eventualno na nemačku teritoriju. Do toga predloga je došlo krajem 1938 godine, a zatraženo je o tome mišljenje zainteresovanih ustanova.

U izveštaju stanice pogranične policije u Spielfeld-u*, koji se nalazi na teritoriji Reich-a prema Mariboru, navodi se da se radi na tame, da se na mariborsku stanicu prebaci i onaj deo carinskog i pograničnog poslovanja, koji je dotle obavljan u Spielfeld-u. Zato je o nemačkom trošku tamo izvršeno i građevinsko proširenje objekata na železničkoj stanici, da bi se ove zgrade adaptirale prema povećanim potrebama. Mišljenje naročito naglašava da i Abwehr i SD podupire i preporučuje da se prebaci celokupna carinska služba u Maribor, što će povući za sobom i prebacivanje pasoške kontrole u većoj meri na

* Arhiva DSUP Slovenije, zbirka dokumenta pogranične policije u Spielfeldu.

mariborsku stanicu. Dalje se, u tome mišljenju, navodi da je održavanje aparata u Mariboru važno i zbog toga što službenici pogranične policije u Spielfeld-u po nalogu ustanove Gestapo-a u Graz-u često moraju da vrše proveravanja i izviđaje o licima koja stanuju u Mariboru, kao i o drugim političkim odnosima i događajima u pograničnoj oblasti. Sem toga se tim putem nabavljaju u Mariboru novine i brošure za SD, a takođe se i prenose izveštaji agenata iz Maribora u Graz.

Prebacivanje pasoške kontrole na teritoriju Reich-a onemogućilo bi, kako se podvlači u izveštaju, dalje vršenje političkih i obaveštajnih zadataka u Mariboru, u kome je i jugoslovenski pogranični garnizon, kao i delatnost za SD. Zbog toga mišljenja, sa kojim se identifikuje i komesarijat pogranične policije u Leibnitz-u, podvlači se da održavanje pasoške kontrole na dotadašnji način ne pretstavlja samo prednost za otpravljanje službenih poslova, već je ono i nužna potreba sa gledišta državne policije i obaveštajne službe. Sem toga, u izveštaju se ističe da je od velike važnosti da se sačuva ispostava pogranične policije u Mariboru, pošto se tamo nalazi oko 12.000 Volksdeutscher-a, za koje je od ogromnog moralnog značaja da u svome mestu imaju nadleštvo nemačke policije, sa kojim mogu po volji biti u stalnom dodiru, ne govoreći tu i o mogućnosti da se tu primaju informacije u korist Reich-a po sektoru obaveštajne službe.

I u pogledu hapšenja koja bi nemačka pogranična policija imala da izvrši na jugoslovenskoj teritoriji, nije bilo stvarnih teškoća, jer je jugoslovenska policija takva lica pod izgovorom neispravnosti putnih isprava vraćala natrag u Nemačku. »Dosada je jugoslovenska pogranična policija pokazivala najveću predusretljivost«, kaže se u izveštaju.

Argumenti, koji su napred navedeni, učinili su da je za sve vreme od Anschluss-u pa do napada na Jugoslaviju Treći Reich ne samo održavao svoje carinske i policiske ispostave za pograničnu službu u Mariboru, već ih je i stalno proširivao. Obaveštajni deo njihove delatnosti obavljao se kako za Abwehr, tako i za SD, koji su podjednako bili zainteresovani na održavanju i izgrađivanju ovog važnoga kanala.

Saradnja između Abwehr-a i Gestapo-a ostvarena je, naprimer, i kod korišćenja nemačkih železnica i železničara za obaveštajnu službu, kao i kod nadzora kontraobaveštajnog karaktera u odnosu na te službenike i nemački železnički saobraćaj. O tome,će detaljnije biti reči u prikazu rada ogranaka Uprave VI, s obzirom da je SD naročitu pažnju poklonio izgradnji izvesnih svojih obaveštajnih linija putem železničara koji su službeno prelazili jugoslovensku granicu i odlazili za Maribor. Po kontraobaveštajnim pitanjima održavana je veza između Nest-a III u Graz-u i tamošnje Gestapostelle ličnim dodirom između rukovodilaca Nest-a, potpukovnika Schaeffer-a, i šefa nadleštva Gestapo-ove kontraobaveštajne službe (tj, odeljenja III Gestapostelle u Graz-u), vladinog savetnika dr Witiske. Ovaj je do »Anschluss«-a bio austriski policiski činovnik sa sedištem u Graz-u i obrađivao je pitanja odbrane od špijunaže. Samim tim poznavao je ljude i prilike i raspolagao mnogim vezama koje je stvorio još u austrisko vreme.

Najzad, ovde se može pomenuti da je, po uzoru na »'Wehrmachtsarchiv«, kojim nazivom je kamuflirana obaveštajna ustanova »isturenog Abwehr-ovog oficira« (VAO) Zitzelsberger-a u Celovcu, i Nest I u Graz-u koristio isti naziv za svoju kamuflažu.

Pred nemački napad na Jugoslaviju pojavio se na Vrbskom Jezeru (Woerthersee) u Koruškoj major von Uslar, na čelu jedne jedinice tzv. nastavnog puka »Brandenburg«. Kao što je poznato, ovaj je puk bio specijalna trupa Abwehr-a za vršenje posebnih zadataka. Kako je za upravljanje delatnošću jedinica tog puka bio nadležan Abwehr II (sabotaža), to je i major von Uslar bio podređen odeljenju II Ast-a Beč. Ova jedinica puka »Brandenburg« bila je kamuflirana pod nazivom »Reichsbahntransporte«, što je značilo da ta jedinica služi za obezbeđenje transporta na nemačkim državnim železnicama. Ustvari, njen je zadatak bio da, u času kada otpočne napad na Jugoslaviju, izvrši nekoliko posebnih poduhvata. Pri tome je jedinica von Uslara imala da sarađuje sa Nest-om III u Celovcu, koji je, bio upućen u lokalne prilike na jugoslovensko-austriskoj granici. Radilo se tu o zadacima, čije je sprovođenje trebalo da olakša nastupanje nemačkih

trupa. U te zadatke spadalo je, naprimer, sprečavanje rušenja tunela između Jesenica i pogranične stanice Reich-a u Rosenbach-u.

* * *

Pored Ast-ova Beč i Salzburg, koji su izgradili obimnu mrežu svoje obaveštajne službe prema Jugoslaviji, radio je obaveštajno prema našoj zemlji i Ast Muenchen, mada je on, u načelu, predao kompleks Jugoslavije uglavnom Ast-u Beč i delimično Ast-u Salzburg. Ast Muenchen je, predajući tu nadležnost Ast-ovima Beč i Salzburg, predao ovima i svoje oficire koji su dotle obrađivali Jugoslaviju. Međutim, on je zadržao i dalje obradu onih linija za koje je to, iz naročitih razloga, smatrano korisnim ili oportunim. Tu se u prvom redu radilo o izvesnim ličnim vezama koje je bilo nezgodno prenositi na druge Ast-ove. Isto tako nije narušavana ni ustaljena saradnja između Ast-a Muenchen i Nemačke Akademije, u Muenchen-u, čiji su lektori igrali u Jugoslaviji već pomenutu obaveštajnu ulogu.

Interesantno je da je delatnost Ast-a Muenchen tekla dobrim delom preko jedne rezidenture u Beču, a u svojim linijama prema Jugoslaviji koristila i veze onih SD-otseka koji su obaveštajno radili prema našoj zemlji. Kasniji detaljni prikazi toga rada iz Muenchen-a ilustrovaće dva značajna momenta: Prvo, da je Abwehr bio elastičan u pogledu rada sa agenturom i da je i nenadležnim svojim ustanovama omogućavao obaveštajni rad u određenom pravcu, ako bi iz stvarnih razloga bilo pogodnije da se taj rad ne prebaci na nadležne ustanove, ili ako bi postojali posebni lični razlozi za to. Drugo, da je uprkos konkurencije i borbe na visokom nivou između obaveštajne službe RSHA i Abwehr-a, u praktičnom radu i na terenu među organima ovih službi vladala saradnja, pa su sprovođene i zajedničke akcije. To pak ne znači da nije bilo pojava uzajamnog špijuniranja među servisima jedne i druge obaveštajne organizacije i uzajamne suревnjivosti i ljubomore.

Pored Muenchen-a, Jugoslavijom su se bavili i drugi Ast-ovi. Među njima treba pomenuti Ast Prag, koji je u

Jugoslaviji imao izvesnu svoju agenturu, a naročito je svoj rad proširio u doba okupacije. Za taj Ast je karakteristično da je, kao svoje agente, koristio i Jevreje i Cehe. Oni su u Jugoslaviju dolazili pod vidom izbeglica ispred Hitlerovog zahvata. Sama njihova nacionalnost štitila ih je donekle od sumnji. Njihov zadatak je bio da obaveštajno rade u korist Trećeg Reich-a među pravim emigrantima i izbeglicama iz Cehoslovačke, kojih je u ono doba u Jugoslaviji bilo prilično mnogo. Oni su nadzirali delatnost emigranata, a pri tome su vršili i druge obaveštajne poslove za Ast koji ih je uputio u Jugoslaviju.

Jugoslovenska policija je nekoliko puta imala posla sa ovakvim agentima. Tako je, naprimer, 1940 godine obratila pažnju na češke Jevreje Alfred-a Cierer-a i Norbert-a Kohn-a. Obojica su imali uredne pasoše nemačkih vlasti u tzv. Češko-Moravskom protektoratu i sa njima su marta 1940 doputovali u Jugoslaviju. U vezi sa tom dvojicom bio je nemački obaveštajni agent dr Otto Kovanir, koji je doputovao u Zagreb u skoro isto vreme. U Jugoslaviji su ova lica imala izvesnih veza sa Jevrejinom Eugenom Wuerzburger-om, bivšim nemačkim državljaninom, koji je 1939 godine primljen u jugoslovensko državljanstvo. Činjenica da je Cierer u toku 1941 godine, kao agent Ast-a Prag, kamufliran danskim pasošem i po naročitim zadacima toga Ast-a, otpremljen preko Zagreba, i Beograda za Grčku, pokazuje da se ovde svakako radilo o složenijoj mreži, koja je vršila važnije zadatke. Cierer je, ustalom, nekada radio i za britansku obaveštajnu službu. Ovde treba pomenuti i agenta Ast-a Prag Antonina Križeka, koji je još pre okupacije vršio izvesne zadatke za taj Ast u Jugoslaviji, a koji je bio naročito aktivan u periodu posle 1941 godine.

Navedeni primeri ukazuju na već istaknuto organizaciono načelo Abwehr-a, da se prilikom utvrđivanja nadležnosti i poveravanja konkretnih obaveštajnih zadataka vodi brižljivo računa i o ličnim momentima. Abwehr nije kruto sprovodio utvrđeni organizacioni princip u pogledu teritorijalne nadležnosti. Naprotiv, ako bi ma iz koga razloga bilo pogodno da se izvesna linija održava i od strane teritorijalno nenadležnog Ast-a, on je prihva-

tao ono što je oportunije, bez obzira na princip teritorijalne nadležnosti.

Tako je, naprimer, u Jugoslaviji delovala čak i agentura iz Hamburga i Stettin-a. Već je pomenuta naročita uloga Hamburga u vezi sa obaveštajnim radom pod okriljem trgovinskih odnosa. Primer za tu delatnost pret.-stavlja slučaj Volksdeutscher-a Juliusa Baumann-a, koji je u Jugoslaviji obaveštajno radio po direktivama već pominjanog »Fichtebund«-a u Hamburgu, a i za račun Ast-a Stettin. U »Fichtebund«-u održavao je vezu sa Baumann-om rukovodioc te ustanove Theobald Kesselmeier, čije se ime pojavljuje i u drugim slučajevima. Preko njega je Baumann primao zadatke za Gestapo. Ast Stettin je Baumann-u davao zadatke neposredno. Poslednji put pred okupaciju Baumann je primio izvesne naloge uoči događaja od 27 marta 1941. Tom prilikom dat mu je od strane ><Fichtebund«-a i minijaturni fotografski aparat marke »Minox«. Iz ovoga se može zaključiti da je iza »Fichtebund«-a i u ovome slučaju stajao Abwehr, po svoj prilici Ast Hamburg.

Zanimljivo je ovde pomenuti da je Baumann iz Hamburga doneo nekoliko listića hartije, koji su s jedne strane imali zupčastu ivicu. Ti listići su imali da služe za identifikaciju u opštenju sa drugim agentima. Oni su mu, radi raspoznavanja, podnosili listić čija se izupčana ivica poklapa sa zupcima listića koji se nalazio kod njega.

Slučaj Baumann-a pretstavlja prelaz na onaj tip nemačkih veza koje su, žargonom Abwehr-a, nazivane »Ueberlagerungsnetz« (prebačene mreže preko drugih). Ovakve mreže pojavljivale su se i u Jugoslaviji, i to onda kada su se njome bavili Ast-ovi koji teritorijalno nisu za nju bili nadležni i po pravilu nisu u njoj radili. Zatim, takve mreže su se pojavljivale kada je neki Ast radio u Jugoslaviji samo kao u »prolaznoj zemlji«, tj. kao na teritoriji preko koje se prilazilo drugim obaveštajnim ciljevima, naprimer Bliskom Istoku. U »Ueberlagerungsnetz« spadaju, naprimer, agenture Abwehr-a i RSHA među jugoslovenskim muslimanima, koje nisu stvarane radi obaveštajnog rada u Jugoslaviji, već zbog veza koje su ti muslimani imali prema Turskoj. Tim su se putem Abwehr

i RSHA upoznavali sa muslimanskim problemom uopšte, a i stvarali sebi veze prema Carigradu, Kairu itd.

Da bi slika o organizaciji Abwehr-a koja je stvorena za rad prema Jugoslaviji bila potpuna, treba pomenuti da se i sama centrala — dakle sam Amt Ausland/Abwehr — bavila i održavanjem posebnih neposrednih veza prema Jugoslaviji. Te su linije održavane bez obzira na delatnost pojedinih Ast-ova. Od slučaja do slučaja one su povremeno prema potrebi ili iz celishodnosti, predavane zbog sprovođenja kakvog konkretnog zadatka, ili radi olakšanja veze sa dotičnim agentom podređenim Abwehr-ovim službenim ustanovama. Dešavalo se ponekad da su ove neposredne linije, ako bi se to pokazalo oportunim, i konačno ustupane kojoj od podređenih ustanova na dalju obradu.

Jedan od agenata koji su bili neposredno povezani sa Amt-om Ausland/Abwehr bio je dr Theodor von Uzorinac-Kohary. Rođen u Jajcu, Uzorinac je još kao student u Graz-u igrao istaknutu političku ulogu. Bio je tada pretsednik mesnog nacionalističkog studentskog udruženja (Deutsche Studentenschaft). Ubrzo je prišao NSDAP i postao članom zemaljskog voćstva Nacionalsocijalističkog studentskog saveza. Godine 1933 osnovao je nacional-socijalističku organizaciju među austriskim radnicima, a 1934 prebegao u Muenchen i postao funkcioner nemačke Službe rada. Godinama je radio publicistički za ministra Reich-a ing Todt-a, u svojstvu zamenika šefa štampe Organizaciji? Todt. Za vreme okupacije je, u saradnji sa pomenutim agentom Abwehr-a, dr Proebst-om, vodio u Zagrebu izdavačko preduzeće »Europaverlag«.

Uzorinac je bio povezan sa majorom Munzinger-om, funkcionerom Abwehr-a I u Amt-u Ausland/Abwehr. Munzinger ga je odredio za rad na čitavom evropskom Jugoistoku. Kada su započele nemačke ratne operacije protiv Jugoslavije, on je od Abwehr-a dobio posebne zadatke u zaleđu jugoslovenskog fronta. Ostao je povezan sa Abwehr-om i posle toga, za vreme NDH.

b. *Metodi, opšta aktivnost, rad sa agenturom*

Do izbijanja Drugog svetskog rata delatnost Abwehr-a u Jugoslaviji nije prelazila okvire i srazmere uobičajenog obaveštajnog rada, kakav je Abwehr vršio i u drugim evropskim zemljama.

Izbijanjem rata cela jugoistočna Evropa postala je poprištem na kome su se sudarali interesi zaraćenih strana. Tih sudara je, naravno, bilo i pre oružanog sukoba, ali od septembra 1939 godine, od kada je započela borba na život i smrt, značaj zemalja koje su ležale između Jadranskog, Jegejskog i Crnog mora znatno je porastao za obe zaraćene strane. To je i dovelo do- intenziviranja obaveštajne delatnosti, do povećanja aparata, do umnožavanja veza i kanala, a, s druge strane, i do pooštrenih metoda rada. U odnosu na te metode, zahtevi efikasnosti su često dolazili u sukob sa zahtevima konspirativnosti i često se svršavah na štetu konspirativnosti.

Zadaci Abwehr-a i njegov rad prema Jugoslaviji odvijali su se u dva pravca. S jedne strane je Abwehr nastojao da što šire postavi svoju službu izveštavanja o zbivanjima i o obaveštajno interesantnim činjenicama u jugoslovenskom prostoru. Berlin je sa velikom dozom podozrivosti posmatrao uticaj Zapada na Beograd, koji je došao do izražaja i prilikom obrazovanja vlade Cvetković-Maček i u politici te vlade u periodu do sloma Francuske. Glavnu ličnost jugoslovenske politike, činioca koji je određivao spoljno-politički kurs Jugoslavije, kneza Pavla, Berlin je smatrao probritanski nastrojenim čovekom. Iako su dokumenta o vezama jugoslovenske vlade sa francuskom vladom, a naročito jugoslovenskog generalštaba sa generalštabom Francuske, pala Nemcima u ruke tek prilikom francuskog sloma, nemačka obaveštajna služba je očigledno bila i pre toga dosta dobro upoznata sa stanjem stvari. Iako do pada Francuske nacisti nisu bili zadovoljni efektom nemačkog diplomatskog pritiska na Jugoslaviju, ratni događaji, koji su potresli Evropu u leto 1940 godine i doveli, praktično, gotovo čitav evropski kontinenat pod nemačku kontrolu, omogućili su Nemačkoj odlučujući uticaj na vladajuče krugove u Jugoslaviji.

S druge strane, Abwehr je, kako pre pada Francuske, tako i posle toga, Jugoslaviju tretirao i kao potencijalnog ratnog protivnika. Mada je ostvaren znatan napredak u osvajanju dominantnog uticaja u Jugoslaviji, na račun uticaja zapadnih saveznika, a jugoslovenska vlada u sve većoj meri zauzimala blagonaklon stav prema Trećem Reich-u, to nije bitno uticalo na rad Abwehr-a. Naprotiv, Abwehr je baš tada pojačao intenzitet svoga rada, jer se pojavilo pitanje pretstojeće nemačke intervencije u Grčkoj, a zajedno sa njim i potreba obezbedenja desnog boka budućeg fronta prema SSSR-u.

Abwehr je, sem toga, delio sumnje vrhova Wehrmacht-a da će nemačka politika uspeti da obezbedi Treći Reich od iznenađenja sa jugoslovenske strane bez pribegavanja oružju i okupacije.

Politička linija, koju je prihvatio Hitler, nastojala je da veže Jugoslaviju za Nemačku diplomatskim putem i pritiskom. Vrh Wehrmacht-a, a sa njim: i Abwehr, gledali su na ova nastojanja skeptično. Pošto su politički faktori odlučili da se ne pribegava oružanoj akciji i okupaciji, Wehrmacht je očekivao da će za pretstojeću akciju prema Grčkoj dobiti bar mogućnost korišćenja jugoslovenskih saobraćajnih linija, železničkih i drumskih. General Haider ovako prati događaje u svom dnevniku. 28.11.1940, na dan pregovora jugoslovenskog ministra spoljnih poslova Cincara—Markovića sa Ribbentrop-om i kasnije Hitlerom unosi u dnevnik, da nije postignut nikakav rezultat. »Treba da se dovede Pavla«. Jugoslaviji treba dati Solun i garantovati joj granice. No zato mora prema želji Italije, da bude demilitarizovana obala Jadrana. Kada su 5.3.1941 održani pregovori sa princom Pavlom, Halder unosi u dnevnik, da su i oni ostali bez rezultata. Njegovo razočarenje dolazi naročito do izražaja u primedbi: »Nikakve mogućnosti transporta kroz Jugoslaviju«. 1 marta beleži Halder nastojanja britanskog ministra inostranih poslova Eden-a da osujeti potpuno vezivanje Jugoslavije za Nemačku, a zatim i izvesne mobilizaciske vojne mere u Jugoslaviji, koje tumači kao vojne pripreme.

Intimno uverenje nemačkog vrhovnog vojnog rukovodstva bilo je da je najsigurnije rešenje »problema Jugoslavije« ono, koje bi onemogućilo svako iznenađenje

ŠEF VOJNE OBAVEŠTAJNE SLUŽBE WEHRMACHT-a

Canaris

Vojna obaveštajna služba — Abwehr je sve vreme aktivno delovala u Jugoslaviji. Iz obaveštajnih centara u Reich-u i u samoj Jugoslaviji Abwehr je razvio intenzivnu špijunažu u našoj zemlji, neumorno gradeći gustu agenturnu mrežu i svoje tajne punktove. Celokupnom delatnošću vojne obaveštajne službe rukovodio je admiral Caniras, šef Amt-a Ausland/Abwehr u Vrhovnoj komandi Wehrmacht-a. U danima krize aprila 1941 godine lično se angažovao u obaveštajnim pripremama za napad na Jugoslaviju, u kom cilju je došao u Sofiju odakle je rukovodio ovim radom. 12 aprila tj. sutradan po ulasku prvih nemačkih jedinica, Canaris je došao u Beograd i obišao okupirani i od bombardovanja porušen grad.

s njene strane. To je, po shvatanjima Wehrmacht-a, značilo omogućiti mu tranzit i stacioniranje trupa u Jugoslaviji, pa bilo koju to političku formu da dobije, slično »rešenju« u Rumuniji i Bugarskoj ili na koji drugi način. U vrhu Wehrmacht-a se ipak moralo čekati na proleće 1941 godine, kada je najavljena konačna odluka po pitanju Jugoslavije. Ali, vođstvo Wehrmacht-a je za sve vreme računalo i sa mogućnošću eventualne oružane akcije protiv Jugoslavije. Prema izjavi načelnika obaveštajnog odeljenja mađarskog generalštaba, generala Ištvana Ujszaszya, Halder je u pismu načelniku mađarskog generalštaba, novembra 1940 godine, obavestio Mađare da se pripreme za učešće u oružanoj akciji protiv SSSR-a, a možda i protiv Jugoslavije. U pismu se navodi da će biti potrebno da se u proleće 1941 godine Jugoslavija prisili na »određen stav« — ako treba i oružjem. I Canaris, šef Abwehr-a, preduzeo je sa svoje strane akciju povezivanja sa Mađarima uperenu protiv Jugoslavije, pa je pozvao generala Ujszaszy-a u Berlin. Iz ovog obaveštajnog povezivanja nikla je tesna saradnja nemačke i mađarske vojne obaveštajne službe, koja je došla do vidnog izražaja naročito u periodu od 27 marta do kapitulacije stare Jugoslavije.

Abwehr je, bez obzira na sve to — kao svaka obaveštajna služba u sličnoj situaciji — morao voditi računa o svim eventualnostima, a naročito o onome što se u Berlinu smatralo nepouzdanošću Jugoslavije. Stoga je Abwehr snažno pojačao svoju delatnost. On je sve veću važnost pridavao tome da u pojedinostima upozna razmeštaj jugoslovenskih trupa, stanje naoružanja, opremu, stanje obuke, utvrđenja itd. Takođe je sistematski pripremao organizaciju koja bi, u slučaju da dođe do rata, delovala iznutra kao »peta kolona«.

Abwehr I, dakle sektor špijunaže, razvijao je svoju delatnost prema Jugoslaviji takođe u dva pravca. Prvi zadatak njegove obaveštajne službe bio je da obrađuje pogranični prostor Jugoslavije prema Nemačkoj, naročito s obzirom na eventualne operativne potrebe. Drugi zadatak se sastojao u tome da se preko njegove agenture i njegovih ustanova obrađuje čitav prostor Jugoslavije, obra-

ćajući pažnju na zbivanja u svim njenim životnim područjima, gledano u širem smislu sa vojnog stanovišta.

Osnovni cilj prvog od ova dva zadatka bio je, da se prikupe podaci o radovima na utvrđenjima koja je Jugoslavija podizala na svojim granicama. Dalje, ovamo je spadalo i posmatranje kretanja jugoslovenske vojske u blizini granice, što je za Treći Reich bilo od naročite važnosti, pošto se u garnizonima u Austriji, prema jugoslovenskoj granici, nalazilo vrlo malo operativnih jedinica. Raspoložive operativne trupe bile su koncentrisane prema tadašnjim frontovima. Dakle, tu se radilo o što detaljnijem posmatranju svega što se odigrava u širem pograničnom pojasu i što bi moglo signalizirati kakvo ugrožavanje granica Reich-a. Istovremeno je vršeno i proučavanje, ispitivanje i prikupljanje što detaljnijih podataka o odbranbenim mogućnostima Jugoslavije za slučaj kakve nemačke vojne akcije prema njoj.

Drugi zadatak Abwehr-a I nije obuhvatio samo vojna obaveštenja. On je daleko prelazio njihov okvir. To je bilo prikupljanje informacija o političkim zbivanjima, o opštem privrednom položaju i o privrednoj delatnosti, o raspoloženju naroda, o strujanjima i o javnim i tajnim političkim grupacijama, o raznim društvenim snagama i pojavama itd. Ukratko, Abwehr je nastojao da dobije što detaljniju sliku svih pojava koje bi mogle biti od interesa za Nemačku, naročito imajući u vidu eventualni vojni sukob između Nemačke i Jugoslavije.

Abwehr II se u svom poslu oslanjao vrlo- mnogo na Volksdeutscher-e, a i na izvesne hrvatske ekstremno-separatističke grupe. Njegova delatnost naročito je izbila na javu u kritičnim danima, između 27 marta 1941 i kapitulacije stare Jugoslavije. Tada su u akciji došle do- izražaja sve mnogostrane i temeljite pripreme koje je Abwehr na tom sektoru rada izvršio u Jugoslaviji. Pošto su delatnosti koje spadaju u nadležnost Abwehr-a II vezane za zbivanja u gore pomenutom periodu, one su obrađene u posebnom poglavlju.

Rad Abwehra III prema jugoslovenskom prostoru dirigovan je, uglavnom, iz aparata Ast-a Salzburg i njemu podređenih Nest-ova. Prema sebi imao je veoma snažnu

NAČELNIK ODELJENJA ZA ŠPIJUNAŽU

Pieckenbrock

Špijunskom delatnošću u inostranstvu rukovodio je načelnik I odeljenja Abwehr-a generalštabni pukovnik Pieckenbrock, bliski saradnik Canarisa. Po sektoru ovog odeljenja razvijena je široka obaveštajna delatnost na prikupljanju svih vojno-interesantni'n podataka o Jugoslaviji.

aktivnost britanske obaveštajne službe, sa kojom je — u mnogo slučajeva i u više pravaca -— sarađivala i obaveštajna služba Jugoslavije. Abwehr je računao s tim da mnogi organi jugoslovenskih vlasti vrše ulogu pomagača britanske i francuske obaveštajne službe. O borbi između nemačke obaveštajne službe i savezničkih servisa će, zbog njene specifičnosti, takođe posebno biti reči.

Rad Abwehr-a III odvijao se, uglavnom paralelno sa aktivnošću diplomatije Trećeg Reich-a. Dok se ova trudila da suzbija uticaj diplomatije zapadnih saveznika — a u prvom redu Velike Britanije — Abwehr je nastojao da u Jugoslaviji suzbija delatnost savezničke obaveštajne službe, a u prvom redu britanskih servisa. Znatnu teškoću pri tom pretstavljalo je raspoloženje stanovništva i najvećeg dela državnog i vojnog aparata Jugoslavije.

e

Kao i sve ostale obaveštajne službe, Abwehr se u svojoj delatnosti služio sopstvenim organima koje je zakamuflirano ubacivao u Jugoslaviju, agentima koje je zavrbovao u Nemačkoj i sa konkretnim zadacima uputio u Jugoslaviju, agentima koje je zavrbovao u samoj Jugoslaviji, itd. Koristio je sve mogućnosti koje su mu stajale na raspoloženju ili koje bi mu se pružale. Tražio je i uspostavljao veze sa raznim krugovima političkih nezadovoljnika, među kojima su, za njegov rad u Jugoslaviji, od posebnog značaja bili HSS-ovski i ustaški elementi. Pored toga u Jugoslaviji je — kao i u drugim zemljama sa velikim nemačkim nacionalnim manjinama — volksdeutscherska masa pretstavljala izvor vrlo dragocenih agenata. Isto tako, Abwehr je koristio i razne ustanove kulturnog i ekonomskog karaktera koje su mogle da mu posluže u njegovoj delatnosti, bilo svojim radom i svojom obaveštenošću, bilo kao kamuflaža ili kao pogodna mogućnost za obaveštajno prodiranje.

U svom radu prema Jugoslaviji, Abwehr je sarađivao sa službenim ustanovama Gestapo-a i raznim granama nemačke administracije. Sem policiskih, korišćena su i nadleštva finansiske uprave, naprimer carinski komesarijati. U Štajerskoj, gde je radio Nest Graz, postojali su

pogranični carinski komesarijati u Eibiswald-u, Ehrenhausen-u, Mureck-u i Radkersburg-u. Svaki od njih imao je svoj posebni pogranični otsek. Carinski činovnici su, na području svoje delatnosti, poznavali gotovo svakog stanovnika pograničnog pojasa, njegove porodične i poslovne veze i njegovo političko držanje. Pri tom su im koristili i dvovlasnici, koji su imali pravo da se, bez naročitih formalnosti, kreću u zoni od dvadeset kilometara u dubinu sa obe strane granice. Među dvovlasnicima zavrbovan je dosta veliki broj lica za obaveštajnu službu, kako na nemačkoj tako i na jugoslovenskoj teritoriji pogranične zone. Ali i pored ovih zavrbovanih obaveštača, carinski činovnici su, u nevezanim razgovorima sa stanovnicima pograničnih mesta, mogli da saznaju mnoge stvari od interesa za obaveštajnu službu.

Na ovaj način je, naprimer, ispitivano stanje pograničnih utvrđenja. Nemačka obaveštajna služba bila je vrlo dobro obaveštena o stanju radova na liniji utvrđenja, koja su podizana prema nemačkoj granici, kao i o pojedinim objektima. Tako je, pojedinačnim i sitnim radom, Abwehr dolazio i do podataka o pokretima vojske u pograničnom području. Tim putem nemački generalštab dobijao je tačne informacije o jačini, rodu vojske, naoružanju itd. jugoslovenskih jedinica koje se nalaze u blizini granice.

Nest Graz se u svom obaveštajnom radu prema Jugoslaviji oslanjao naročito na carinski komesarijat u Mariboru, koji se nalazio na samoj mariborskoj stanici, kao i ispostava nemačke pogranične policije i nemačka saobraćajna kancelarija.

U prikupljanju podataka sa pograničnog područja važnu ulogu i)grali su i nemački železničari. Abwehr je uspeo da zavrbuje i izvestan broj službenika Jugoslovenskih državnih železnica, kao što je to učinila u velikoj meri i britanska obaveštajna služba. Na jugoslovensko-nemačkoj granici postojale su četiri prelazne železničke stanice, i to: kod Radkersburg-a, kod Sent lija severno od Maribora, kod Pliberka (Bleiberg) u Koruškoj i kod Jesenka. Na ova četiri mesta granicu je prelazilo nemačko i jugoslovensko vozno osoblje. Železničari su na, prvoj pograničnoj stanici, s one strane granice, čekali sledeću že-

lezničku garnituru koja je išla u suprotnom pravcu, radi povratka u svoju zemlju. Nemački železničari, koji su mahom birani po svojoj političkoj pouzdanosti, dobili su — pored ostalog — zadatak da u mrežu Abwehr-a uvuku i jugoslovenske železničare.

Treba istaći da su Volksdeutscher-i, naročito u Sloveniji, pretstavljali izvanredno snažnu potporu u radu Abwehr-a I i III. Pošto su Volksdeutscher-i u Sloveniji — za razliku od onih u Vojvodini i Slavoniji — mahom pripadali ekonomski snažnijem građanskom staležu, sa dosta inteligencije i srednjih stručnjaka, oni su u pogledu obaveštajnih mogućnosti pretstavljali interesantne i značajne saradnike. Oni su društveno i ekonomski bili povezani mnogim nitima, ne samo međusobno nego i sa slovenačkim građanskim elementima. Stoga su mogli da pružaju Abwehr-u značajne podatke.

Nemački manjinski elemenat u Sloveniji pretstavljao je važan most iz pograničnih oblasti, u unutrašnjost Jugoslavije. Abwehr je nastojao da u pograničnom pojasu među Volksdeutscher-ima pronađe takve agente koji su imali veze sa ostalim krajevima zemlje. Na osnovu svojih neposrednih veza sa operativnom obaveštajnom službom, ovi agenti — ili bar mnogi od njih — pretstavljali su začetke grupa za sabotažu, kasnije »pete kolone«. Uzgred treba pomenuti da je posle sloma Jugoslavije, 1941 godine, veliki broj Volksdetscher-a stupio u Abwehr-ov puk »Brandenburg«.

VOMI, centralna politička direktivna ustanova Trećeg Reich-a za-rad sa Volksdeutscher-ima, bio je pod potpunim uticajem SS-a, a nalazio se i u sastavu vrhovnog rukovodstva, u »Reichsfuehrung«-u SS. Prema tome obaveštajno ga je u prvom redu iskorišćavala RSHA. Međutim, i Abwehr je imao sa VOMI bliski kontakt. Rezultati; VOMI-ovog rada, izveštaje koje je on dobijao, veze i mogućnosti za stvaranje veza kojima je on raspolagao, mogao je i Abwehr sa uspehom koristiti. Naročito jena terenu postojala bliska saradnja između ogranaka VOMI i ustanova Abwehr-a. Tako je Nest Graz održavao prisne veze sa tamošnjim uredom VOMI, od koga je dobijao obaveštenja i podatke o Jugoslaviji. Kada je, u danima krize i kratkotrajnog rata, od 27 marta do 17 aprila 1941 godine, nemačka

manjina u Jugoslaviji aktivno upotrebijena kao peta kolona, rukovođenje njome prešlo je isključivo na Abwehr.

Ulogu pomagača Abwehr-a igrao je i Institut za jugoistočnu Evropu (Suedosteuropa—Institut) u Graz-u. Institut je održavao veze sa »Kultulrbund«-om. U te veze se ukopčao i Nest Graz, koristeći obaveštajne mogućnosti koje su proizlazile. Preko instituta Nest je dobijao neposredne informacije, obaveštavao se o pojedinim problemima, a mogao je i da koristi njegove veze za pridobijanje agenata, za pronalaženje saradnika i kanala itd.

* * *

Aparat Abwehr-a imao je u svom radu dosta koristi i od tzv. stalne prislušnice (Feste Horchstelle, skraćeno FEHO). Ta se ustanova nalazila u Graz-u, Liebenau. Bila je, kao pomoćna ustanova, podređena Ast-u Beč. Njen je zadatak bilo prisluškivanje celokupnog civilnog, vojnog i diplomatskog radio-telegrafskog saobraćaja u Jugoslaviji, Grčkoj, Turskoj, Bugarskoj, Rumuniji, Mađarskoj i Italiji. Za svaku od ovih zemalja FEHO je imao posebno odeljenje. Prisluškivanje je vršeno neprekidno, 24 časa dnevno. Služba je vršena u četiri smene od po šest časova. FEHO je raspolagao i velikim štabom dešifranata za sve jezike koji su dolazili u obzir. To je bio naročito probran, posebno obučen i brojni personal. U dešifrantskom otseku za Jugoslaviju radilo je, naprimer, 16 lica.

FEHO je poznavao sve pozivne znake radiostanica jugoslovenske vojske, a utvrdio je i vreme njihovih emisija. Otuda je bio u mogućnosti da kontroliše sve vojne radiograme, a naročito armiskih i diviziskih štabova. Ključeve i kodove za dešifriranje, FEHO je dobio od Amt-a Ausland/Abwehr. Rezultati prislušne službe dostavljani su svakog jutra Ast-u Beč preko Nest-ova u Graz-u. Vesti i saopstenja do kojih se došlo ovim putem reprodukovani su, iz razloga kamuflaže, kao da se radi o izveštaju agenata. Cak su, kao izvor, navođena imena tobožnjih dostavljača.

Rukovodilac prislušne službe bio je major Singer. Posle kapitualacije buržoaske Jugoslavije, 1941 godine, Singer je sa čitavim osobljem otseka za Jugoslaviju pre-

šao u Atinu, da bi odande organizovao prislušnu službu prema Turskoj i Bliskom Istoku.

Dešifrovane depeše služile su često i za proveravanje agentskih izveštaja. Dalje, one su uzimane kao osnov za upućivanje agenata na konkretne zadatke. Naročito važne informacije dostavljane su preko teleprintera neposredno u Beč ili u Berlin.

Sličan zadatak vršila je ustanova za cenzuru inostrane pošte (Auslandsbriefpruefstelle) u Beču. Ova ustanova imala je za zadatak da cenzuriše poštu između Nemačke i zemalja jugoistočne Evrope i Bliskog Istoka. Personal cenzure sačinjavali su mnogobrojni oficiri, službenici, saradnici i tumači. Čitav ovaj veliki cenzurni aparat bio je u svojoj delatnosti formano samostalan. On je radio po direktivama OKW-a, a neposredna uputstva mu je davao Ast Beč. Kao rukovodilac Auslandsbriefpruefstelle Beč poznat je potpukovnik von Gross. Izveštaji su išli, ukoliko se radilo o interesantnijim rezultatima, Amt-u Ausland/Abwehr, odeljenju III, u Berlinu. Za cenzurne ustanove poštanskog saobraćaja bio je nadležan major dr Huth, koji je vodio Centralni ured za obradu odnosno koriščenje rezultata cenzure (Zentralauswertungsstelle fuer den Auslandsbrief-und Telegramverkehr). Ovaj je Centralni ured bio podređen odeljenju III Amt-a Ausland/Abwehr. Šef toga odeljenja, potpukovnik von Bentivegni, bio je naredbodavac za celi sistem cenzure i telegrama. Njemu su slati i najvažniji izveštaji.

U pogledu izveštavanja, Ausladsbriefpruefstelle (skraćeno A. B. P.) 'Beč je vršio dvostruku delatnost, kao i druge ustanove te vrste koje su postojale (svaka sa određenom teritorijalnom nadležnošću za izvesne grupe inostranih zemalja), u drugim nemačkim ili okupiranim gradovima. Važna zahvaćena pisma dostavljao je u prepisu ili fotokopiji odnosno prevodu neposredno centralnoj ustanovi u Berlinu odnosno šefu odeljenja III Amt-a Ausland/ Abwehr. Pored toga je izrađivao! i periodične zbirne izveštaje u kojima je iznosio opšte primedbe i sliku raspoloženja, na osnovu cenzurisanih pisama iz jedne zemlje. A. B. P. Beč davao je takve izveštaje iz zemalja svoje cenzurne nadležnosti. Ukoliko bi, u svojoj delatnosti, zahvatio i pisma koja su bila interesantna, a pripadala su

nadležnosti koga drugog A. B. P.-a, on bi ih dostavljao u duplikatu nadležnom A. B. P.-u, koji bi ih koristio za svoj periodični opšti izveštaj o dotičnoj zemlji. Na isti način bi i A. B. P. Beč dobijao od ostalih A. B. P.-a prepise pisama iz zemalja svoje nadležnosti, <a koja su bila zahvaćena od ovih drugih ustanova.

Periodični izveštaji imali su navesti, u početku, na osnovu koliko pojedinačnih rezultata su sastavljeni, a koliko je od ovih bilo za Nemačku povoljnih, odnosno nepovoljnih. Pod rezultatima podrazumeva se ovde korišćenje pisama odnosno pismena koja su prošla kroz A. B. P., a čiji je sadržaj upotrebljen za izradu opšteg izveštaja o raspoloženju koje proizlazi iz teksta cenzurisanih pisama. Izveštaji su imali biti što kraći, a kao dokumentacija prilagam su izvodi iz pisama, na temelju kojih je izveštaj sastavljen.

Zadaci A. B. P.-a, kako su fiksirani u uputstvu za njegov rad, bili su trojaki: odbrana od špijunaže, pribavljanje informacija i devizno-pravno proveravanje pošte.

Zadaci odbrane od špijunaže obuhvatili su nekoliko osnovnih grupa. Kao špijunaža smatralo se sve što se odnosilo na nemački vojni položaj, kako na frontu, tako i u pozadini. Sumnjivim su se smatrale razne skice, prikriveni brojevi ili oznake vremena, razne kratice, pominjanje recepata, hemikalija, nejasno pozivanje na neke vođene ili očekivane prepiske, ugovaranje sastanaka, veza sa inostranim vojnim licima, diplomatama i drugim licima, fotografije predela naročito položaja, oružja ili vojnih objekata itd. Sabotažom smatrana su otvorena ili prikrivena saopštenja o nameravanim ili sprovedenim atentatima prema licima i predmetima. Pod privrednu sabotažu spadala su pisma koja su sadržavala sumnjive upite firmama u pogledu kapaciteta i si., a pri ponudama za inostranstvo obraćena je pažnja, ne radi li se o upitima kojima se htelo utvrditi kapacitet, pomanjkanje sirovina i si. upitanih preduzeća. U grupu razaranja morala spadalo je neopravdano kritikovanje, preterano ili neistinito širenje glasina, izveštaji o raspoloženju u zemlji, o raspoloženju prema Nemačkoj u inostranstvu, prepiska Jevreja (takođe i sa ne-Jevrejima), itd. Posebna pažnja je obraćena na šifre, kodove, pošiljke

poste restante, ukrštene reči, note, horoskope, matemat-
ske probleme, položaj nalepljenih poštanskih maraka, šahovske zadatke, oglase itd.

Pod pribavljanje informacija spadala je obrada pisama koja su sadržavala obaveštenja, referate, kritike, izveštaje, novine i novinske isečke, slike itd. o stvarima koje su od interesa za Wehrmacht, o političkim problemima svih vrsta i o privredi, energetici, saobraćaju, patentnim predmetima i si. U cilju pribavljanja informacija korišćena su i sva pisma čiji se sadržaj odnosio na inostranstvo, pri čemu je trebalo javiti sve što je Reich-u moglo škoditi ili koristiti.

Najzad, prilikom cenzurisanja kontrolisana je i sadržina pismenih pošiljaka u pogledu eventualnog prekršaja deviznih propisa.

A. B. P. je organizovan na takav način, da je cenzurisanje zajedno sa korišćenjem sadržaja cenzurisanih pisama moglo da se obavi, pri redovnoj pošti, u roku od 24 radna časa, dok avionska pošta nije provodila na cenzuri više od 8 do 10 časova, sa izuzetkom onih pisama koja su specijalno korišćena. U okviru A. B. P. formirano je 10 grupa. Grupa I preuzimala je poštu i pripremila pošiljke, podložne cenzuri, za dalju obradu. Grupa II sortirala je ovako pripremljenu poštu na takav način, da su pisma, koja su od interesa ili izuzeta iz cenzure, mogla biti posebno označena ili izlučena. Ovo je vršeno samo na osnovu adrese prijemnika pisma (kod diplomatske pošte i pošiljaoca), dakle, bez otvaranja pisma. To je omogućilo izlučivanje pisama obaveštajnih agenata, upućenih na utvrđene kamuflažne adrese, a da cenzura nije ulazila u sadržaj pisma koje bi takav agent poslao svojoj pretpostavljenoj ustanovi u Nemačku. Dalje su u toj grupi posebno označena pisma koja su upućena licima, na koja je trebalo obraćati posebnu pažnju. Najzad su, tu, pisma namenjena daljem postupku mašinski otvarana. Grupa III obavljala je isti posao za preporučene, avionske i ekspresne pošiljke, a takođe je te pošiljke i cenzurisala, registrovala, obradila i ekspedovala. Grupa IV vršila je cenzuru poslovne pošte, a obuhvatala je posebne tehničke stručnjake, lica za ispitivanje maraka itd. Grupa V cenzurisala je privatnu poštu, VI je poštanske pošiljke ispitivala fizi-

kalno i hemiski, grupa, VII obrađivala je i koristila cenzurisana pisma sa gledišta odbrane od špijunaže, VIII sa gledišta pribavljanja, izveštaja, a IX sa devizno-pravnog gledišta. Najzad, grupa X je pošiljke opet zatvarala i upućivala dalje. Pored toga je postojala i posebna grupa za paketsku poštu, koja je sadržaj paketa ispitivala i roentgenskim zracima.*

Celokupni materijal, interesantan prema kriterijurnima, po kojima je A. B. P. radio, evidentiran je i u kartoteke, koje su stajale na raspoloženju Abwehr-u. Povremeno bi A. B. P. dobijao posebne zadatke, naprimer da sastavi pregled o držanju izvesnih ličnosti prema Nemačkom Reich-u, a na osnovu prepiske, bilo njihove, bilo one koja se odnosila na njih.

Delatnost A. B. P., interesantna za obaveštajni rad Abwehr-a, obuhvatala je, prema napred izloženom, razne pravce. A. B. P. je bio značajan pomagač Abwehr-a u kontraobaveštajnom pogledu. Drugo, on je doprinosio obaveštajnoj delatnosti prikupljanjem informacija. Najzad, on je tehnički omogućavao i olakšavao rad Abwehr-a i njegovo opštenje sa agentima. Izveštaji A. B. P.-a, obrađeni u Centralnoj ustanovi za obradu i korišćenje u Berlinu, mogli su korisno da posluže dopunjavanju i proveri obaveštajnog materijala, pribavljenog drugim putevima.

Nekoliko primera pokazaće značaj delatnosti A. B. P. Beč u odnosu 11a Jugoslaviju. Jula 1940. dostavio je A. B. P. pretpostavljenim ustanovama prevod pisma koje je napisao dr Ivo» Belin, tadašnji viceguverner jugoslovenske Narodne banke, jugoslovenskom ministru finansija dr Juraju Šuteju. Belin se tada nalazio u Berlinu, gde je vodio izvesne trgovinske pregovore. Mada je on, svojim pismom, Šuteju saopštio samo sadržaj jednog svog razgovora sa ministrom privrede Reich-a, dr Funk-om, ipak se iz načina reprodukcije Funk-ovih izlaganja može oceniti i stav Belinov prema njima, odnosno šta je u tim izlaganjima Belin smatrao najvažnijim. Za nemačku stranu u ovim pregovorima, a i za obaveštajnu službu prema Jugoslaviji, ova je informacija nesumnjivo bila korisna.

* Uputstva za rad Auslandsbriefpruefstelle nalaze u knjizi dokumenata.

Decembra 1940. je A. B. P. Beč uhvatio i cenzurisao pismo koje je napisao nekome prijatelju u Moskvi tadašnji otpravnik poslova SSSR u Beogradu, Lebedjev. Pismo je tranzitno prošlo kroz Nemačku. Ono sadržava niz veoma karakterističnih primedaba, iz kojih se vidi način na koji SSSR gleda na Jugoslaviju i na spoljno i unutrašnjo-političke probleme u vezi s njom. Mada Lebedjev nije saopštavao pismom nikakve naročite tajne, ipak je, u privatnom ćaskanju, izneo dosta stvari koje su mogle za nemačku obaveštajnu službu biti od znatnog interesa.

. Takođe u decembru 1940 godine cenzurisao je A. B. P. Beč pismo dr Josipa Miličića tadašnjeg jugoslovenskog generalnog konzula u Rotterdam-u, Holandija, u kome javlja Ministarstvu spoljnih poslova u Beogradu za pisanje holandskih novina o Jugoslaviji, kao i za mišljenje izvesnih holandskih krugova o jugoslovenskoj politici. Mada Miličić prenosi ta mišljenja, ne identifikujući se sa njima, ipak proizlazi iz načina, kako ih reprodukuje, da i on stoji kritički prema politici pripribližavanja Jugoslavije Berlinu. Ovo je, uostalom naglašeno i u popratnom pismu kojim je A. B. P. uputio prevod cenzurisanog teksta svojim pretpostavljenim ustanovama. Na takav način je, između ostaloga, Abwehr dolazio do kartoteke odnosno spiska lica, neprijateljski nastrojenih prema Trećem Reich-u. Kao što je poznato, za vreme okupacije su ti spiskovi igrali veliku, često sudbonosnu ulogu.

Januara 1941 javlja A.B.P. Beč rukovodiocu centralne ustanove u Berlinu, majoru dr Huth-u. da se u pismima izvesnih lica često nalaze izrazi koji mogu dati polazne tačke i indikacije za stav tih lica ili drugih lica, naročito prema Trećem Reich-u. Na osnovu ovakvih indikacija, A. B. P. je sastavio pregled o držanju raznih vodećih lica inostranstva prema Nemačkoj. Od Jugoslovena pominju se, pored Miličića, čiji se stav prema Nemačkoj smatra negativnim, još i jugoslovenski vojni ataše u Berlinu, pukovnik Vauhnik, generalni konzul u Hamburgu, Vojislav Jakovljević i ambasador u Ankari, dr Ilija Sumenković. Vauhnik, kao iskusni obaveštajac, svakako je znao u svome pismu, odnosno u opštenju sa licima koja su o njemu pisala, da sve što on piše i govori stoji pod budnim očima

nemačke obaveštajne službe. Vidi se da je davao izjave koje su dovele A. B. P. do zaključka koji je za Vauhnika pozitivan. Manje oprezan je bio generalni konzul Jakovljevič, koji je tvrdio u jedom pismu da saveznička avijacija bombarduje u Hamburgu jedino pristanišne i vojne objekte, — jedno tvrđenje koje je stajalo u suprotnosti sa nemačkim zvaničnim saopštenjima. Zaključak o njemu je bio, prema tome, da je on neraspoložen prema Trećem Reich-u. O Sumenkoviću, najzad, postoje izveštaji »iz pouzdanog izvora«, po kojima je on anglofil i mason i treba da zameni Cincar—Markovića na položaju ministra spoljnih poslova.

U februaru 1941 A. B. P. je izvršio prevod jednog izveštaja koji je vojni izaslanik Vauhnik uputio načelniku glavnog generalštaba u Beogradu. Pismo sadržava podatke o teritorijalnoj strukturi nemačke vojske odnosno Wehrmacht-a, kao i o načinu regrutovanja i popunjavanja. Ne vidi se, je li Vauhnik to pismo uputio običnom poštom ili je A. B. P. došao u mogućnost da pregleda i kurirsku poštu jugoslovenskog poslanstva u Berlinu. Uostalom, kao što je prirodno, Vauhnikova pošta je stalno kontrolisana. Tako je uhvaćeno i prevedeno pismo višeg jugoslovenskog skog oficira Opačića, na službi u Ljubljani, upućeno[1] Vauhniku. U tome pismu se Opačić izražava prijateljski prema Trećem Reich-u, a pogrdno o zapadnim saveznicima, naročito o Velikoj Britaniji. Izgleda da je Opačić bio pri Štabu za utvrđivanje.

Među interesantne objekte, koje je A. B. P. Beč koristio za obaveštavanja Abwehr-a, spada i izveštaj dopisništva Centralnog presbiroa pri jugoslovenskom poslanstvu u Washington-u, upućen Centralnome presbirou Pretsedništva jugoslovenske vlade. U tom izveštaju opisuje se reakcija američke štampe na posetu Cvetkovića i Cincar—Markovića nemačkim rukovodiocima, u februaru 1941 godine. Takođe se tu mogu pomenuti i opširni izveštaji koje je španski poslanik u Ankari upućivao Ministarstvu spoljnih poslova u Madridu, a koji su se dobrim delom odnosili i na situaciju na Balkanu, pa i u Jugoslaviji.

* * *

U okviru vojne obaveštajne službe prema Jugoslaviji

treba, najzad, ukazati i na specifičnu delatnost koja je obavljena u vezi sa dezerterima iz naše zemlje. Neki pripadnici nemačke manjine, pa i druga lica, bežali bi ilegalno preko granice iz Jugoslavije u Austriju, da bi izbegli vojnu obavezu. Ovi su slučajevi bili relativno malobrojni, ali je, još 1938 godine, ministar unutrašnjih dela Reich-a izdao opširno uputstvo za postupanje sa takvim prebeglicama. Prema tom uputstvu stavljeno je u zadatak Gestapo-u da prihvati i pritvori lica koja dezertiraju na teritoriju Reich-a. Početkom rata, ujesen 1939 godine, RSHA je izdao u vezi s tim novo naređenje, koje je bilo na snazi sve do napada na Jugoslaviju odnosno i posle toga.-

Naređenje RSHA bilo je upućeno njegovim područnim ustanovama, u prvom redu ustanovama Gestapo-a koje su, prema ranijem uputstvu, bile nadležne za postupak sa dezerterima. Naređenje RSHA je ovim ustanovama nalagalo da ovakve inostrane državljane, bez ikakvog saslušavanja, prijave nadležnom Ast-u, čiji je zadatak i pravo bilo da donese odluku o dezerterima, pošto ih prethodno sasluša preko nekog organa Abwehr-a. Ustanovama pogranične carinske straže je takođe naređeno, preko ministra finansija Reich-a, da inostrane dezertere, koji se njima prijave ili koje njihovi organi primete, odmah prijave nadležnoj ustanovi pogranične policije, kako bi ova mogla službenim putem zatražiti odluku Ast-a o daljem postupanju sa ovakvim licima u svakom pojedinom slučaju.

U pogledu postupanja sa dezerterima iz Jugoslavije karakterističan je i zahtev koji je ustanova Gestapo-a u Graz-u uputila komesarijatima pogranične policije na jugoslovenskoj granici. Po tom zahtevu ima se svaka pojava jugoslovenskog dezertera odmah telefonski prijaviti Nest-u I u Graz-u, koji je nosio kamuflažni naziv »Wehrmachtsarchiv«. Na osnovu ovakve telefonske prijave, Nest je odlučivao, hoće h pritvorenog dezertera odmah privesti sopstvenim prevoznim sredstvom neposredno u Graz ili se ovaj ima redovnim putem predati ustanovi Gestapo-a u Graz-u. U aktu, koji sadrži ovo naređenje, izričito je naglašeno da nijedan dezerter ne sme biti pušten iz pritvora pre nego što Nest donese o njemu svoju odluku.

Ovo je jedan od tipičnih primera praktične i konkretne saradnje između Abwehr-a i ustanova RSHA u njihovoj delatnosti prema Jugoslaviji.

Prenošenje nadležnosti u pogledu odlučivanja o dezerterstvu na Abwehr imao je dvostruki cilj. S jedne strane su Abwehr-ovi organi, na osnovu detaljnog upitnika, pokušavali da iz ovakvih lica izvuku korisne informacije, a s druge, međutim, radilo se tu i o eventualnom vrbovanju dezertera — u prvom redu pripadnika nemačke manjine — za nemačku obaveštajnu službu. Ako se, u konkretnom slučaju, radilo o dezerterima čiji je nestanak iz vojne jedinice i prelaz u Austriju ostao neprimećen od jugoslovenskih vlasti, oni su ponovo ubacivani u Jugoslaviju, pošto su prethodno zavrbovani. Vrativši se u svoju jedinicu, ovako zavrbovani dezerter obavljao je zadatke po nalogu i za račun Abwehr-a.

Amt Ausland/Abwehr izdavao je posebne brošure o zemljama koje je obaveštajno obrađivao. Takve su brošure izdavane i za rad prema Jugoslaviji. One su ustanovama Abwehr-a pomagale da se pravilno orijentišu u svojoj delatnosti. Brošure su izlazile jedanput godišnje, ali su podaci u njima neprekidno proveravani i dopunjavani novim. Ispravke i dopune dostavljale su podređene ustanove Abwehr-a Amt-u Ausland/Abwehr, koji ih je unosio u sledeča izdanja orijentacionih brošura.

Glavna aktivnost čitavog Abwehr-ovog aparata, organizovanog u Austriji a usmerenog prema Jugoslaviji, bila je usredsređena, prirodno, na formiranje agenture i obaveštajnih mreža. Svaki od Ast-ova i Nest-ova, kao i svaka od posebnih ustanova Abwehr-a koje su tome aparatu bile pridružene ili podređene, radili su, pri tome, prema jedinstvenom planu. U pojedinostima, međutim, radilo se samostalno. Elastičnom načinu rada Abwehr-a odgovaraoi je i elastičan način stvaranja agenture i upravljanja njome. Pojedini rukovodioci i obrađivači u Ast-ovima, Nest-ovima i ostalim Abwehr-ovim ustanovama držali su po jednu ili više agenturnih linija i mreža, vezanih neposredno za njih ili za nekog njihovog rezidenta. Svaka od tih mreža ili linija pretstvaljala je zasebnu celinu, tako da bi eventualno otkrivanje jedne obaveštajne grupe od strane jugoslovenskih vlasti moglo samo nju da isključi

iz dalje delatnosti na jugoslovenskoj teritoriji. Na rad ostalih linija i mreža to ne bi trebalo da utiče.

Veza sa agentima koji su radili u Jugoslaviji održavana je, uglavnom, bez većih teškoća. Sve do izbijanja rata putnički saobraćaj između Jugoslavije i Nemačke bio je oslobođen viza. Obavezno vidiranje pasoša za putovanje uvedeno je tek 1939 godine. Ali ni tada za dobijanje viza nisü bile potrebne neke komplikovane procedure, niti je to bilo skopčano sa nekim teškoćama.

Ipak se Abwehr, u izvesnim slučajevima, služio i lažnim inostranim pasošima. Za rad u Jugoslaviji — ukoliko bi došlo do upotrebe lažnog pasoša — mahom su upotrebljavani jugoslovenski, rumunski, mađarski, italijanski i slični pasoši, a nikada francuski ili britanski. Jedna ustanova Abwehr-a u Celovcu — po svoj prilici tamošnji VAO — raspolagala je i autentičnim jugoslavenskim pasoškim knjižicama, koje je popunjavala prema potrebi. Do tih knjižica je došla preko nekog sreskog načelstva u Jugoslaviji.

Dalju meru bezbednosti i kamuflaže pretstavljalo je obilazno putovanje. Agenti, koji bi iz Nemačke odlazili sa lažnim pasošima ili sa pravim pasošima na lažna imena u Jugoslaviju, često su iz Nemačke prvo putovali u neku drugu stranu zemlju, obično u Mađarsku ili Rumuniju, i tek tamo, u kakvom tamošnjem jugoslovenskom konzularnom pretstavništvu, uzimali vizu za Jugoslaviju. Jugoslovensku granicu su prelazili dolazeći iz te zemlje. Dalje, lažna imena na pasošima nemačkih agenata koji su odlazili u Jugoslaviju često su bila slovenska, ili takva koja bi ukazivala na slovensko poreklo. Palo je u oči da su lažne pasoše te vrste naročito izdavale vlasti u tzv. Češko-Moravskom protektoratu.

Pomenut je već slučaj gradskog biroa (Stadtbuero) Abwehr-a u Beču. Ovakve kamuflirane prihvatne ustanove, skrivene iza nevinog imena kakve trgovačke firme, Abwehr je formirao i u drugim centrima u kojima su predavana agentska obaveštenja, kao naprimer u Graz-u. U centrima na teritoriji Reich-a, agenti su mogli da i na razne druge načine neupadljivo predaju svoje izveštaje organima Abwehr-a. Tako je, između ostalog, postojala praksa da se agenti, po svom dolasku u mesto gde su imali

da predaju izveštaj, prijave telefonski na kakav kamuflirani broj koji bi bio[1] sakriven iza kakve bezazlene privatne adrese ili poslovne ustanove. Taj je telefonski broj specijalno služio za ovakve ciljeve. Pošto bi se ovako prijavio, agent se sastajao sa organom Abwehr-a, obično u kakvom velikom restoranu ili hotelu, u kome se sve moglo obaviti nezapaženo, pod vidom poslovnog sastanka, slučajnoga susreta ili usputnog razgovora.

Rad agenture Abwehr-a prema Jugoslaviji i u njoj biće u pojedinostima prikazan u sledečim poglavljima. Ali, pre prelaza na pojedinosti i delatnost pojedinih agenata ili agenturnih mreža, treba istaći da će biti iznešeni samo izvesni karakteristični slučajevi, koji treba da posluže kao primeri, kao ilustracija rada i delovanja agenata i agenture Abwehr-a u Jugoslaviji. Izabrani su razni tipični slučajevi delatnosti agenture neposredno ili posredno povezane sa rukovodiocima obaveštajnih servisa Abwehr-a, koji su iz Nemačke odnosno Austrije dejstvovali prema našoj zemlji.

c. Agenturna delatnost Nest-ova I i III u Celovcu

Kao što je već rečeno, u Celovcu je postojao Nest sa otseciima I i III koji je do maja 1940 godine bio podređen Ast-u Salzburg. Otada, međutim, Nest I je bio podređen Ast-u Beč, a pod Ast-om Salzburg ostao je samo Nest III. Sem toga, u Celovcu se nalazio i VAO, dakle istureni Abwehr-ov oficir, zakamfliran nazivom »Wehrmachtsarchiv«, a pod rukovodstvom Andreas-a Zitzelsberger-a. O delatnosti VAO, koja je bila veoma obimna, biće govora u posebnom poglavlju. Ovde će biti prikazana samo agenturna aktivnost Nest-a I i III, čija su sedišta bila u Celovcu, a koji su dejstvovali prema Jugoslaviji.

Ast Salzburg, kao ustanova kojoj je do maja 1940 godine bio podređen tada još nepodeljen Nest Celovec, služio se u svom radu prema Jugoslaviji u velikoj meri obaveštajnom mrežom koju je organizovao Karl Huber, bivši viši šumar iz Celovca. Huber je predat na vezu Nest-u I Celovac koji je sa njim još izvesno vreme održavao vezu.

Pre prisajedinjenja Austrije Nemačkoj, Huber je radio obaveštajno za austrisku službu prema Jugoslaviji. Posle »Anschluss«-a proveo je izvesno vreme u zatvoru, pa je zatim stupio u službu Abwehr-a. SD se odlučno protivio upotrebi Huber-a za obaveštajni rad, smatrajući ga politički apsolutno nepouzdanim. Isticalo se da je Huber, pre priključenja Austrije Reich-u, aktivno učestvovao u borbi protiv ilegalnih austriskih nacional-socijalista i da ih je, štaviše, izdavao policiji Austriske Republike. Uprkos ovakvog stava SD-a, Abwehr je zadržao ovog svog agenta i njegovu vrlo razgranatu mrežu. .

Huber je vrbovao agente kako u Jugoslaviji tako i u austriskoj Koruškoj. Najviše agenata pridobio je među Volksdeutscher-ima i jugoslovenskim dezerterima. Jedan od najvažnijih Huber-ovih saradnika bio je Lorenz Apold, koji je kasnije dobio čin Sonderfuehrera »Z« i radio u Nest-u I u Graz-u. Apold je rođen 1913 godine u Hrastniku, srez Trbovlje, od oca Austrijanca i majke Slovenke, pa se i školovao u Ptuju. Narednik u austriskoj vojsci Apold je 1938 godine, bio kao nepouzdan (zbog učešća u suzbijanju nacističkog puča 1934 godine) povučen iz aktivne vojne službe i namešten u saobraćajnom uredu gradske opštine u Celovcu. Tu ga je Huber upoznao i zavrbovao ga za rad prema Jugoslaviji. Kasnije, 1940 godine, Apold je mobilisan i dodeljen kao tumač Ast-u Salzburg.

Huber-ovi agenti snabdevani su u Celovcu lažnim dokumentima i upućivani u Jugoslaviju. Glavni zadatak Huber-ove mreže bilo je izviđanje vojnih objekata, a naročito pograničnih utvrđenja. Zatim, ona je prikupljala podatke o rasporedu trupa, naoružanju jugoslovenske vojske, o aerodromima u pograničnom području. Pored agenata sa lažnim pasošima, Huber je u Jugoslaviju ubacivao agente i preko ilegalnih graničnih prelaza. Tim putem je iz Jugoslavije iznošen i obaveštajni materijal koji je prikupljala Huber-ova mreža. Za ovaj poslednji zadatak, Huber je koristio i kriumčare koji su preko granice ilegalno prenosili razne monopolske artikle i drugu robu.

Za rad prema Jugoslaviji i u njoj, Huber je organizovao četiri obaveštajna punkta, od kojih su se tri nalazila na jugoslovenskoj teritoriji, a četvrti u Slovenačkom Primorju, u granicama tadašnje Italije. U Jugoslaviji su

punktovi bili u Ljubljani, Celju i Prevalju. Na italijanskoj teritoriji obaveštajni punkt se nalazio u Postojni.

Huber-ovim obaveštajnim punktovima upravljali su njegovi istaknuti agenti, svaki na svom području, a za njih je bio vezan izvestan broj podređenih obaveštajnih agenata. Punktovi su istovremeno služili i kao mesta za prikupljanje agentskih izveštaja i podataka, za davanje zadataka agenturi i za prihvatanje agenata ubačenih preko granice. Rukovodilac obaveštajnog punkta Huber-ove mreže u Postojni, koji je odatle radio preko italijansko-jugoslovenske granice prema Sloveniji, sarađivao je sa italijanskom obaveštajnom službom u Trstu. Preko italijansko-jugoslovenske granice materijal i izveštaje su ilegalno prenosili mahom šumari i šumski radnici.

Snažni i razgranati Huber-ov agenturni aparat delovao je u Jugoslaviji sve do početka 1940 godine, kada je jugoslovenska policija otkrila njegovu mrežu.

Rezultati istrage, koja je vođena nekoliko meseci, daju vrlo jasnu sliku o načinu Huber-ovog rada. Prvi je uhapšen Huber-ov agent Anton Korovljević, jugoslovenski državljanin. Njega je Huber zavrbovao septembra 1939 godine u Celovcu. Korovljević je više puta prelazio granicu prema Jugoslaviji, služeći se pasošem Nemačkog Reich-a, koji je izdat u Celovcu na ime Alex Krokollinig, Pri svakom ovakvom odlasku u Jugoslaviju, Korovljević bi izvršavao određene obaveštajne zadatke. Januara 1940 godine on je opet doputovao u našu zemlju, ali tom prilikom je otkriven i uhapšen. On je ubrzo počeo da odaje Huber-ove agente koje je poznavao. Među njima se nalazio i Max Hribernik, jugoslovenski državljanin, koji je upotrebljavao lažno ime »Martin Haberl«.

Na osnovu Korovljevićevih iskaza, uhapšen je i Karl Mantel, keiner u hotelu »Slon« u Ljubljani, koji je služio kao veza. U toku dalje istrage otkriveni su, pored pomenute trojice, Hugo Langeršek, Franc Vajda, Manfred Janitsch (Janjić), Ivan Korpar, jugoslovenski državljani, i dr Hermann Grientschnigg i Fritz Koenig, nemački državljani. Svi su oni imali značajne obaveštajne uloge u nemačkoj agenturi i, izuzev Langeršeka i Korpara, pripadali Huber-ovoj mreži. Langeršek i Korpar bili su vezani za Abwehr-ov obaveštajni centar u Graz-u, a Vajda je ra-

ABWEHR-ova AGENTURA KARLA HUBERA

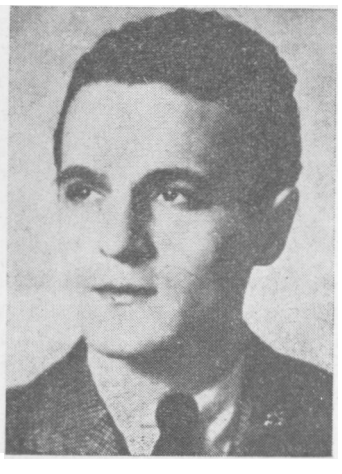
Korpar

L angerschek

König

Mantel

Među nemačkim obaveštajnim mrežama, koje su prekrilile Jugoslaviju, jedna od najagilnijih je bila ona, koju je izgradio glavni agent Abwehr-ovih centara: Ast-a Salzburg i Nest-a Celovac, Karl Huber. U ovoj mreži aktivno su radili: Ivan Korpar, Hugo Langeršek, Franz Koenig i Karei Mantel. Korpar, Langeršek, Mantel i Koenig-ov sin Fritz, koji je takođe radio u istoj mreži, otkriveni su kao nemački agenti i kao takvi privedeni sudu 1940 godine.

dio, uglavnom, za Huber-a, ali je imao izvesnih veza i sa linijom iz Graz-a.

Hribernik je septenjbra 1939. prešao ilegalno u Nemačku, zbog čega je tamo uhapšen. Huber ga je tom prilikom zavrbovao i snabdeo lažnim dokumentima na ime »Martin Haberl« ili »Hriberšek Bogomil«. Prelazeći nekoliko puta sa tim dokumentima jugoslovensko-nemačku granicu, Hribernik je za Huber-a obavljao obaveštajne poslove u Osijeku, Šapcu, Rumi, Ljubljani, Zagrebu i Beogradu, dok je Korovljević obaveštajne zadatke vršio u Slavoniji. Mantel-a je zavrbovao Hribernik, dok su Koenig-a zavrbovali Huber i Apold. Od njih je Koenig primao neposredno zadatke i predavao im svoje izveštaje. Njegovo konspirativno ime bilo je »Kaiser«, a sa njim su za Huber-ovu agenturu radili i njegov otac, Franz Koenig, trgovac u Celju, i njegov brat, Franz Koenig mlađi.

Grientschnigg-a je takođe zavrbovao neposredno Huber. On je pretstavljao vezu sa agentima koji su radili u Jugoslaviji, primao od njih podatke i izveštaje, prepisivao ih, sređivao, pa zatim predavao Huber-u. U Jugoslaviju je dolazio često, po nekoliko puta mesečno. Huber je neposredno zavrbovao i Vajdu i snabdeo ga nemačkim pasošima sa lažnim imenima »Franz Berger« i »Franz Klima«. Janitsch-a je zavrbovao Hribernik, a Langeršek je zavrbovan u Graz-u od strane nekog Maxa Vičl-a, što je svakako lažno ime. Najzad Korpara je zavrbovao neki Ivan Onuk, koji je pripadao mreži Max-a Vičla, a sa kojim je stajao u vezi i Langeršek.

Pred Državnim sudom za zaštitu države, nalazili su se još i neki drugi jugoslovenski državljani koje je sud oslobodio. Pomenuta lica su, međutim, osuđena na duže zatvorske kazne. Karakteristično je da je optužene branio, izimeđu ostalih, advokat dr Franz Moser iz Zemuna, Volksdeutscher, koji je i sam radio za nemačku obaveštajnu službu:

Ustanove RSHA u Graz-u i Celovcu pratile su sa najvećim interesovanjem otkrivanje Huber-ove mreže. Kada je uhapšen Koenig (SD nije uspeo da ga obavesti o pretstojećem hapšenju, za koje je saznao iz jugoslovenske poterrtice koju je obaveštajnim putem dobio) SD-otsek Graz odmah je postavio Abwehr-u pitanje, šta je

Koenig sve mogao da zna o obaveštajnoj mreži. To pokazuje da se SD bojao da bi Koenig mogao odati u istrazi i druga lica i veze. SD je iskoristio ovu priliku da ponovo ukaže RSHA-u na nepouzdanost Huber-a i na okolnosti zbog kojih ga smatra nepodesnim za obaveštajni rad. SD je istakao da je hapšenjem agenata Huber-ove mreže dovedena u opasnost i njegova sopstvena agentura i okrivio Huber-a da radi i sa nesigurnim agentima, pa se često služi i maloletnicima, što ozbiljno ugrožava rad obaveštajne službe.

Afera sa ovim hapšenjem zainteresovala je u velikoj meri i ustanovu Gestapo-a u Celovcu. Po nalogu šefa otseka III te ustanove, Weyrauch-a, doputovao je u Ljubljanu pripadnik toga otseka Paul Duscha, koji je kasnije, kao eksponent Gestapo-a igrao veliku ulogu u Ljubljani za vreme okupacije. Duscha je imao nalog da ispita slučaj König, prvenstvena tražeći informacije od nemačkog konzulata u Ljubljani. On je stupio u vezu sa konzulom, a i sa šefom konzularne kancelarije Liesenberg-om. Takođe je tom prilikom došao u dodir i sa ljubljanskim hotelijerom Karlom Mikličem, koji je u to doba već bio agent nemačke obaveštajne službe, i to kako konzulata, tako[1] i komesara pogranične policije u Beljaku (Villach-u), Bayreuther-a.

Interesantno je napomenuti da je i Gestapostelle u Kiel-u, dakle na suprotnom kraju Nemačke, saznala o traganju jugoslovenske policije za Koenig-om, i nastojala da se on blagovremeno upozori kako ne bi otputovao iz Nemačke, gde se trenutno nalazio, za Jugoslaviju. Iz ovog se može zaključiti da je i ta ustanova Gestapo-a imala izvesnih kanala prema Jugoslaviji. Najzad, treba ukazati i na vezu koja je postojala između agenata Manfreda Janitsch-a i volksđeutscherske studentske organizacije na beogradkom univerzitetu, »Suevia«.

Ovo nije bila prva nezgoda sa Huber-ovom agenturom. Godinu dana ranije, oktobra 1939, uprava policije u Ljubljani otkrila je Huber-ovog agenta Josefa Kampusch-a. Njega je Huber zavrbovao u julu 1939 godine i poslao ga iz Celovca u Jugoslaviju u cilju pribavljanja podataka vojnog značaja. Kampusch je nekoliko puta prelazio iz Austrije u Jugoslaviju, a Huber-u je pribav-

ljene podake slao šifriranim pismima ili telegramima. On je od Huber-a dobio i adrese nekih lica u Jugoslaviji, na koje je trebalo da se obrati za saradnju. To su bili jugoslovenski državljani Bruno Faninger i Maks Korban, obojica iz Maribora. Kampusch je uhapšen i protiv njega je povedena istraga. Međutim, istražni sudija ga je uputio u duševnu bolnicu na posmatranje, a on je marta 1940, odatle pobegao. Postupak protiv njega je obustavljen.

Mada je u jednom pismu, koje je uputio Ast-u Salzburg odnosno Nest-u Graz, SD-otsek u Graz-u istakao da ne želi da pravi dalje pitanje oko Huber-a, ipak je on tu stvar obilno iskoristio u dopisima koje je slao svojim pretpostavljenim ustanovama u aparatu RSHA. Huber je pokušao na sve moguće načine da svom servisu zametne trag. Agenturu, koju je bio pripremao za prebacivanje u Jugoslaviju, zadržao je u Austriji, a jednog agenta, koji je imao da u Jugoslaviju uđe preko Rijeke, telegrafski je opozvao iz naše zemlje. Abwehr je Huber-a povukao sa rada prema Jugoslaviji. Huber je proširio glas da mora poslovno putovati za Švajcarsku, posle čega će se nastaniti u Innsbruck-u. Ustvari on je prešao u Salzbug, a odatle je prebačen na Bliski Istok, a zatim u Bugarsku. U činu Sonderfuehrera »K« (vojnog službenika u rangu kapetana), Huber se u Jugoslaviji pojavio još jednom, 1944 godine.

Nezavisno od mreže Korovljević—Hribernik, koja je otkrivena početkom 1940 godine, u Jugoslaviji je radio Huber-ov agent Ivan Vouk. On je dugi niz godina lutao svetom brodovima raznih zemalja, a sa Huber-om se upoznao 1939 u Trstu. Huber ga je tom prilikom zavrbovao za obaveštajnu službu. Vouk je od Huber-a dobio pasoš na ime Johann-a Vokaleta, trgovca iz Prahatica, u Češko-Moravskom protektoratu. Služeji se tim pasošem, Vouk je, u vezi sa obaveštajnim zadacima koje mu je dao Huber, putovao po Bugarskoj i Grčkoj i najzad stigao u Jugoslaviju. Za sve to vreme održavao je veze sa Huber-om, a takođe i sa nekim dr Lemke-om. To su ime nosila dva Abwehr-ova oficira. Jedan od njih je bio rukovodilac Ast-a Salzburg, potpukovnik Lemke, a drugi

neki poručnik Lemke, koji je kasnije radio pri Nest-u 1 u Graz-u.

Prelazeći u Jugoslaviju, Vouk je, po Huber-ovu nalogu, imao da izvidi brojno stanje izvesnih jedinica jugoslovenske vojske i da utvrdi imena njihovih oficira. Došavši u Banjaluku, on je stupio u vezu sa jednim svojim rođakom u nameri da ga zavrbuje za obaveštajnu službu. Međutim ovaj ga je odao i Vouk je uhapšen od strane jugoslovenske policije prilikom susreta sa svojom sestrom na ulici u Banjaluci. Uspelo mu je da ubedi istražne vlasti, kako je imao nameru da im se javi. Zbog toga je postupak protiv njega obustavljen, a on je upućen u vojsku, na otsluženje kadrovskog roka.

Ubrzo posle dolaska u Benkovac, u Dalmaciji, gde je trebalo da otsluži svoj vojni rok, Vouk je, septembra 1940, pokušao da prebegne na italijansku teritoriju kod Zadra, ali je uhvaćen i vraćen u svoj garnizon. Međutim on je odmah ponovo pobegao iz vojske i ovog puta stigao do Zadra. Tamo se javio italijanskoj policiji, tražeći da ga ova stavi u vezu sa Huber-om. Huber se u to vreme nalazio u Trstu i italijanske vlasti su ga obavestile o njegovom agentu. Vouk je upućen u Trst, odakle se, zajedno sa Huber-om, vratio u Celovec.

Pošto su se bile pojavile sumnje da se Vouk u Banjaluci sam prijavio jugoslovenskim vlastima Gestapoga je, da bi utvrdio kakvo je bilo njegovo držanje, uhapsio po dolasku u Celovec. Na saslušanju Vouk je izjavio da su ga jugoslovenske policiske vlasti u Banjaluci otkrile i uhasile prilikom njegovog sastanka sa sestrom. Da bi se izvukao i nastavio rad za Abwehr, on se stavio na raspoloženje jugoslovenskim vlastima. To mu je omogućilo da stupi u jugoslovensku vojsku, jer je smatrao da će tako najbolje moći da reši zadatke koje mu je Abwehr postavio.

Rad sličan onom što ga je u službi Nest-a Celovec i Ast-a Salzburg organizovao Karl Huber, obavljao je i bivši aktivni oficir austriske vojske, Max Goetz. On je u Celovcu imao trgovinu drveta, što mu je omogućavalo da održava mnoge i svestrane veze. Ast Salzburg ga je zavrbovao i upotrebio za obaveštajnu službu prema Jugoslaviji. Kao Abwehr-ov Haupt-V-Mann, Goetz je na-

ročito razvijao trgovačke veze prema Sloveniji. On je sam odlazio u Jugoslaviju, tobože radi obavljanja trgovačkih poslova. Radio je i sa agenturom koja mu je dolazila preko granice u Celovec. Njegova firma je služila kao mesto za prikupljanje podataka i obaveštenja, a razni njegovi agenti nisu imali neposredne veze sa samom organizacijom Abwehr-a. Oni su znali jedino to da rade za neku nemačku tajnu službu, čiji je poverenik ili funkcioner Goetz, koji vodi nekakav obaveštajni punkt (Geheimstelle).

Jedan od Goetz-ovih agenata bio je i Hans Schuller, Volksdeutscher iz Slovenjgradca. On je prikupljao izveštaje i obaveštenja preko članova »Kulturbund«-a koji je i u Slovenjgradcu imao svoju mesnu organizaciju. Pretsednik te organizacije, Josef Hernaus, tesno je sarađivao sa Schuller-om, a u njihovoj aktivnosti pomagali su im i drugi pripadnici nemačke manjine. Schuller je radio za Goetz-a sve do pred sam napad Nemačke na Jugoslaviju.

Delatnost Max-a Goetz-a kretala se, uglavnom, u istim okvirima kao i obaveštajni rad Huber-a. Po svemu izgleda da je i on radio istim ili sličnim metodima, mada je njegova aktivnost bila ograničena na pogranični pojas. Dalje u Sloveniji Goetz je imao agenturu samo u Ljubljani. U svom radu, Goetz se služio u prvom redu Volksdeutscher-ima.

Nest III u Celovcu, koji je imao za zadatak kontraobaveštajni rad, takode je razvio vrlo zamašnu delatnost preko snažne agenture, koja se iz Celovca granala prema čitavoj Sloveniji. Organizovao je posebni obaveštajni centar u Jesenicama, koji je kontrolisao rad jugoslovenske pogranične policije. Delatnost tog centra bila je utoliko značajnija, što je britanska obaveštajna služba takođe koristila usluge izvesnih organa jugoslovenske pogranične policije. Delatnost koja je vršena iz Celovca po liniji III, imala je dakle protiv sebe u Jasenicama kako jugoslovensku tako i britansku obaveštajnu službu.

O borbi koju je Nest III vodio protiv jugoslovenske i britanske agenture, kao i o dvoboju između protiv-

ničkih obaveštajnih službi u Sloveniji biće posebno reči. Tom prilikom će biti detaljno opisan i jedan slučaj, koji pokazuje koliko je bila snažna i razgranata kontraobaveštajna služba Nest-a III, koliko je široka bila njegova agentura i kako je u kontraobaveštajnom — a svakako i obaveštajnom — radu bila prisna povezanost između Gestapo-a, partiske organizacije NSDAP i Abwehr-a.

Nest III u Celovcu bio je u prvo vreme službeno registrovan kao »istureni Abwehr-ov oficir« (VAO). Na njegovom čelu se sve do kapitulacije stare Jugoslavije nalazio kapetan Fritz. Najistaknutiji glavni agent Nest-a Ili bio je rezident (Haupt-V-Man) Hafner, koga je Nest III prilikom svog formiranja preuzeo od starog Nest-a. Kao obaveštač i agent Hafner-a radio je, između ostalih, i starešina mesne organizacije NSDAP (Ortsgruppenleiter) Verthaler u St. Leonhardu, koji je imao pseudonim Leonard. Verthaler je imao nekoliko svojih agenata s ove strane jugoslovenske granice, koji su mu obaveštenja donosili u Austriju.

U konkretnom kontraobaveštajnom slučaju koji je već pomenut a koji će biti kasnije opširno prikazan, pojavljuje se među Verthaler-ovim agentima Ivan Kovač (lažno ime »Watsch«), koji je živeo u Kranjskoj Gori, a delovao u rejonu Jesenice—Kranjska Gora. On je otkrio mrežu jugoslovenske obaveštajne službe na tom terenu, posle čega je Ast Salzburg, kao pretpostavljena ustanova Nest-a III Celovec, preko rukovodioca službe III F toga Ast-a, majora barona von Manteuffel-a i njegovog saradnika kapetana Wanner-a, kasnijeg rukovodioca Nest-a III Celovec, preuzeo rukovodstvo u ovoj krupnoj akciji. Po izvesnim pitanjima von Manteuffel je tražio instrukcije i od Amt-a Ausland/Abwehr u Berlinu, naročito u pogledu »Spielmaterial«-a (poturenog lažnog materijala) koji je podmetnut jugoslovenskoj obaveštajnoj službi.

U akciji razotkrivanja čitave jugoslovenske obaveštajne mreže kojoj je ušao u trag V-Mann Kovač, Ast Salzburg, služeći se i svojim podređenim Nest-om III u Celovcu, upotrebio je niz agenata koji su radili nezavisno jedan od drugog. Sem toga, pošto su utvrđeni i tragovi jugoslovenskog obaveštajnog centra u Mariboru, u obradi je uspostavljena i saradnja sa Nest-om III Graz,

koji je bio teritorijalno nadležan za Maribor. Ipak, bez obzira na učešće ovog Nest-a, Nest Celovec je produžio razradu i prema Mariboru, što je odgovaralo principu elastičnosti u radu Abwehr-a.

Pored saradnje sa partiskom organizacijom NSDAP (V-Mann Verthaler), Abwehr koristi i usluge Gestapo-a. Otkrivši da jedan od saradnika jugoslovenske obaveštajne mreže održava veze sa nekim nemačkim državljaninom u Beljaku (Villach), Nest III upućuje Gestapo na tragove tog lica, a Gestapo počinje kontrolisati njegovu poštu i pomatrati njegovo kretanje*.

Nest III u Celovcu je, uostalom, pokušao da uz pomoć Gestapo-a obaveštajno prodre u jugoslovenski konzulat u Celovcu koji je vršio aktivnu obaveštajnu službu prema Nemačkoj. Sličan slučaj se desio i sa jugoslovenskim konzulatom u Graz-u.

Kao i ostale Abwehr-ove ustanove koje su radile prema Jugoslaviji, Nest III u Celovcu održavao je veze sa nemačkim konzulatom u Ljubljani. U mnogim slučajevima kontakt Abwehr-a u Celovcu i Graz-u sa agentima u Jugoslaviji ostvarivan je preko tog konzulata. O tome će biti opširnije reči prilikom rasmatranja nemačke obaveštajne službe u okviru diplomatsko-konzularnog aparata Trećeg Reich-a u Jugoslaviji.

d. Mreže Andreas-a Zitzelsberger-a

Ast Beč je još 1938 godine organizovao u Celovcu posebnu ustanovu za formiranje i rukovođenje obaveštajnom mrežom prema Jugoslaviji. Ta je ustanova nosila kamuflirani naziv »Wehrmachtsarchiv«, a u organizaciji Abwehr-a pretstavljala je »isturenog Abwehr-ovog oficira« (VAO). Na čelu »Wehrmachtsarchiv«-a, koji se ponekad pojavljivao i pod nazivom »centar dr Weber«, stajao je Andreas Zitzelsberger, raniji viši carinski savetnik iz Muenchen-a. Zitzelsberger je, u toku svog rada, dobio čin Sonderfuehrer-a »K« — tj. rang kapetana.

* Pošto ovaj slučaj pretstavlja tipičan primer dvoboja između jugoslovenske i nemačke obaveštajne službe, on je u pojedinostima opisan u V poglavlju.

Zitzelsberger je bio jedna od najaktivnijih i najistaknutijih ličnosti u nemačkom obaveštajnom aparatu prema Jugoslaviji, a specijalno prema Sloveniji. Rođen je oko 1895 godine. Pre priključenja Austrije Reich-u radio je za Abwehr u Francuskoj. U pratnji svog šofera Kilger-a, on je često automobilom putovao po Jugoslaviji, pod vidom industrijalca. Odlazio je u Ljubljanu, Zagreb, Beograd i druga mesta. U aktima zaplenjene nemačke arhive tačno se vidi da je Zitzelsberger 1939 godine boravio u Zagrebu kao nameštenik zastupnika Lajpciškog Velesajma W. Erken-a, koji je fungirao kao »privredni poverenik nemačkog generalnog konzula«. Iz Zagreba je je održavao veze sa svojom agenturom. Tako je na primer putem pisma, u kamufliranoj formi, a pod pseudonimom »Dr. Weber«, uspostavio vezu sa svojim glavnim agentom Wernerom Stigerom. Zitzelsberger je uglavnom upotrebljavao pseudonim »Dr. Weber«, pod kojim je bio poznat većini svojih agenata, a po kome je dobio ime i njegov obaveštajni centar u Celovcu. Bliži prijatelji i saradnici, a naročto njegovi agenti u Celju — gde je izgradio veoma jaku agenturu — nazivali su ga »Ziz«. U radiotelegrafskom saobraćaju upotrebljavao je pseudonim »Caesar«.

Za vreme svojih čestih putovanja po Jugoslaviji, Zitzelsberger je obilazio neke od svojih važnijih agenata, pre svega one u Celju. Tom prilikom je od njih neposredno preuzimao izveštaje, koje je inače dobijao mahom preko kurira, ali i običnom redovnom poštom, uz upotrebu hemiskog mastila. Pored toga, on je u nekim mestima u Koruškoj, u blizini jugoslovenske granice, imao svoje prijemne radio-stanice za primanje vesti kratkotalasnih emisionih stanica. Jedna od tih stanica nalazila se u selu Dobrla Vas, u austriskoj Koruškoj, a druga u blizini Baškog Jezera, u selu Ledenisen, na pruzi Rosenbach—Beljak, Ove su stanice primale izveštaje izvesnih njegovih agenata, stalno nastanjenih u Jugoslaviji, koji su bili snabdeveni malim emisionim stanicama.

Zitzelsberger je organizovao i ilegalne granične prelaze za izbeglice iz Jugoslavije. Tu se radilo, u prvom redu, o Volksdeutscher-ima. Njegova organizacija u Celju prihvatala ih je, snabdevala falsifikovanim dokumentima i prebacivala u Austriju. Ova lica su često vraćana u Ju-

goslaviju, ali su, u svakom slučaju, prethodno poslužila kao koristan izvor informacija. Za ilegalna prebacivanja preko granice, Zitzelsberger je koristio usluge carinika Hebensberger-a u Lavamuend-u (Labud).

Aparat »Wehrmachtsarchiv«-a u Celovcu bio je dosta skroman. Zitzelsberger-ov ađutant bio je aktivni poručnik Maier, iz Innsbruck-a. Bliski saradnik mu je bio već pomenuti šofer Kilger, inače Obergefreiter iz Celovca, koji ga je pratio na svim putovanjima i koga je smatrao svojim vrlo sposobnim agentom. Sekretarica Zitzelsberger-a bila je neka Schwab-ova iz Savinjske Doline. Kod nje je Zitzelsberger i stanovao u Celovcu, kasnije se njome oženio. Najzad, personalu »Wehrmachtsarchiv«-a pripadali su još jedan fotograf i jedan tumač.

Mada je aparat Zitzelsberger-ovog centra bio malobrojan, za njega je bila vezana vrlo velika agentura, koju je Zitzelsberger formirao koristeći razne puteve i nastojeći da upotrebi usluge raznih lica koja su imala veze u Jugoslaviji, u koje bi on mogao da se ukopča.

Jedno od takvih lica, koje je Zitzelsberger-u bilo od velike koristi, bio je major nemačkog vazduhoplovstva von Brauchitsch, sin vrhovnog zapovednika nemačke suvozemne vojske, a ađutant Hermann-a Goering-a. Brauchitsch se pre rata bio oženio jednom od kćeri advokata Skobernea, Volksdeutscher-a iz Celja. Po svoj prilici, on je upoznao Zitzelsberger-a sa rođacima svoje žene, Max-om Westen-om i Karlom Skoberne-om. Oni su doveli Zitzelsberger-a u vezu sa Werner-om Stiger-om, celjskim Volksdeutscher-om, koji je u njegovoj agenturi odigrao veoma krupnu ulogu. Ovom krugu ljudi pripadao je i industrijalac von Nissen, oženjen starijom sestrom Max-a Westen-a, a ličnim prijateljstvom povezan sa Zitzelsber-> ger-om. On je obično živeo u Beču, ali je često dolazio u Celje. Celjskoj obaveštajnoj grupi pripadao je i policiski činovnik Smets, koji je stanovao u dvorcu Zigullen kraj Celovca. Kod njega su obično smešteni Zitzelsberger-ovi ljudi.

* * *

Centralna ličnost Zitzelsberger-ove agenture u Celju bio je Werner Stiger, veletrgovac kolonijalnom robom. Stiger je rođen oko 1910 godine. Vodio je radnju u za-

jednici sa svojim bratom Gustavom, koji je umro 1938 godine. Stiger je bio oženjen jednom Nemicom, sa kojom je imao dvoje dece. Kasnije je živeo u intimnim odnosima sa udovicom svoga brata.

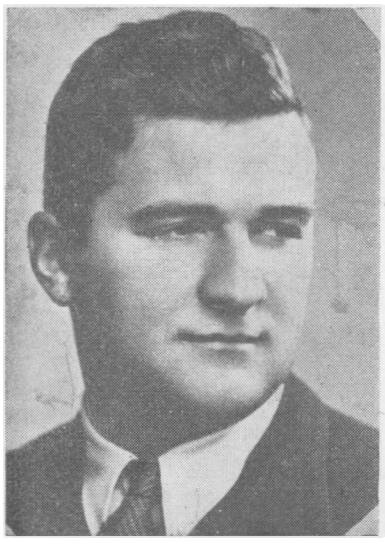
Werner Stiger, koji je još oktobra 1938 godine radio za SD-otsek u Graz-u, je sopstvenim novčanim sredstvima izgradio jaku obaveštajnu mrežu u Celju i u drugim mestima Slovenije. Ali, on je obaveštajno radio i prema Dalmaciji, kuda je često putovao. Godine 1943, uostalom, pojavio se u Splitu kao rukovodilac obaveštajnog punkta (Meldekopf) Abwehr-ovog FAT-a 174.

Stiger-ovo izveštavanje bilo je prožeto mržnjom prema Jugoslaviji. Ono je karakteristično za stav Volksdeutscher-a, specijalno onih u Sloveniji, prema zemlji u kojoj su živeli. Što je još značajnije, taj stav je u potpunosti podržavao i SD, a sa njim i ostale partiske ustanove i organizacije NSDAP. Zbivanjima, koja su se odigrala u Sloveniji za vreme okupacije, svakako je u znatnoj meri doprineo i način izveštavanja, čiji je protagonista bio Stiger.

Oktobra 1940 napisao je Stiger opširan izveštaj o položaju u Jugoslaviji.* U to doba je on sarađivao i sa SD-otsekom Graz. U tome izveštaju navodi naprimer da je u Sloveniji raspoloženje u narodu gotovo isključivo neprijateljsko prema jugoslovenskoj državi. On tvrdi da su čak, jednom prilikom, slovenački demonstranti pokušavah da pevaju nemačku himnu, a da se narod čudi što Nemačka još nije »umarširala« u Jugoslaviju. U kontradikciji sa ovim je njegovo tvrđenje da se protiv Nemačke i Volksdeutscher-a vodi stalna hajka. U izveštaju Stiger citira i jedan svoj razgovor sa Mačekom, koji mu je rekao da se ne može osloboditi uticaja Jevreja, mada je on antisemita. Kao što je to slučaj u Sloveniji, tako i u Hrvatskoj, po Stiger-u, sve očekuje skori slom Jugoslavije. Narod tu, kako on tvrdi, želi da vidi svoju budućnost pod voćstvom Nemačke, sa izuzetkom male Pavelićeve grupe koja traži italijanski protektorat. Stiger proriče veliku budućnost Govedićevoj Hrvatskoj nacional-socijalističkoj

* Arhiva DSUP Slovenije, zaplenjena dokumenta SD-a, Stiger-ov izveštaj od 19.X.1940 godine.

ABWEHR-ov ŠPIJUNSKI CENTAR U CELJU

Stiger

Westen

Važna ličnost Abwehr-ove službe, koja je iz Austrije radila prema Jugoslaviji, a u prvom redu prema Sloveniji, bio je Andreas Zitzelsberger zvani „dr Weber", čiji se centar nalazio u Celovcu. On je izgradio veliku agenturnu mrežu u kojoj su vidno mesto zauzimali Volksdeutscher-i. Među ovima su od posebnog značaja bili rezidenti Werner Stiger, trgovac u Celju, i Max Adolf Westen, član porodice krupnih volksdeutscherskih industriskih magnata. Oni su rukovodili rasprostranjenom špijunskom grupom.

stranci rada i Buć-ovoj Hrvatskoj nacionalno-socijalističkoj partiji, koja teži nemačkom protektoratu i čiji se članovi navodno pozdravljaju sa »Heil Hitler«. Vladu u Beogradu, bez obzira na činjenicu što su u njoj sarađivali Maček i pretstavnici hrvatske buržoazije na merodavnim položajima, Stiger naziva srpskom, a naglašava da ona drži samo prividnu neutralnost, da bi nekako dobila u vremenu, spremna da prevari Nemačku čim za to dođe povoljan trenutak.

Stiger govori i o nekom vojnom savezu između Jugoslavije, Francuske i Velike Britanije koji tobože određuje stav jugoslovenske vlade. Izveštava da stalno dobija mesečne izveštaje pojedinih jugoslovenskih žandarmeriskih komandi. . Optužuje jugoslovenske vlasti da ne čine ništa protiv britanskih sabotaža koje oštećuju transporte za Nemačku. Govori da je princ Pavle najotvoreniji prijatelj Engleske, a blizak masonskim krugovima i da se vojvoda od Kenta stalno nalazi u Jugoslaviji, gde je pregledao i utvrđenja prema Nemačkoj. Podvlači da jugoslovenski odnosno srpski rukovodioci u svojoj velikoj mržnji prema svemu što je nemačko daju mogućnost »komunizmu da vodi slobodno propagandu«, putem društava prijatelja Sovjetskog Saveza. On naročito okrivljuje Cvetkovića, da sa mnogo spretnosti zamazuje oči »silama Osovine«, dajući javno izvesne povlastice Volksdeutscher-ima, a tajno naređujući vlastima da odlože sprovođenje novih uredaba u vezi s tim. Svoj opširni izveštaj Stiger završava rezimirajućim zaključkom da se u stanovništvu sve više konkretizuje želja da Nemačka u potpunosti preuzme nasleđe Austro-Ugarske monarhije u jugoistočnoj Evropi, uzimajući u ozbir »novu ideologiju«.

Stiger-ov izveštaj je citiran opširnije, zbog toga što on može poslužiti kao uzor za celokupni obaveštajni rad kojim su nestrpljivi krugovi Volksdeutscher-a i austriskih nacista nastojali da što pre dovedu do nemačke intervencije u Jugoslaviji. Pri tome pada u oči da se istovremeno govori o želji stanovništva za nemačkom okupacijom i o hajci protiv Nemačke, o mržnji protiv nje i o huškanju na rat, — što je u toj kombinaciji svakako nelogično, ali utoliko rečitije ilustruje držanje i nastojanja kako Stiger-a i nje-

mu srodnih krugova, tako i onih nemačkih obaveštajnih ustanova, kojima su ovakvi izveštaji bili namenjeni.

Aktivnost Stiger-a u Celju je iznenadno prekinuta maja 1940 godine, kada je jugoslovenska policija uspela da provali u njegovu organizaciju. Već pre toga došlo je do oštrih diferencija između Stigera i Westena, što je znatno ugrožavalo obaveštajnu mrežu. Prilikom provale Stiger je sa još nekolicinom svojih saradnika, umakao hapšenju bekstvom preko granice, ali je izvestan broj njegovih pomagača tom prilikom uhapšen i izveden pred Državni sud za zaštitu države*. Između ostalih bio je provaljen i uhapšen Stigerov saradnik, student Willfried Hoffmann, rodom iz Teharja. Pri pretresu stana nađene su mu skice komunikacija u severnoj Dalmaciji, opisi dalmatinske obale, naročito oko Splita, skice raznih luka, uputstva, na tri do četiri mašinom kucana lista, za nemački politički i propagandni rad u Sloveniji. Sproveden je u Ljubljanu, ali je na intervenciju Westena pušten »usled nedostatka dokaza«. Za vreme okupacije radio je u prosvetnom odeljenju »Heimatbund«-a, koje je imalo za zadatak germanizaciju Slovenaca.

Stiger je i u Reich-u nastavio sa obaveštajnim radom prema Jugoslaviji. On je nastojao da za ovu delatnost zavrbuje nove agente. Tako je, između ostalih, zavrbovao Rudolfa Schori-a, višeg inspektora nemačkih državnih železnica, koji je bio zaposlen pri zastupništvu nemačkih železnica u Mariboru. Schori je radio za SD-otsek u Graz-u, ali ga je i Stiger angažovao za izvesne obaveštajne zadatke. Stiger mu je dao nalog da pribavi planove jugoslovenskih fortifikacija, izgrađenih na granici prema Reich-u. Na ovom obaveštajnom poslu sa njim je sarađivao i Anton Ertl, radnik u zastupništvu nemačkih železnica u Mariboru. Treći član ove male grupe bio je nemački železnički radnik Julius Streicher. Kada im je jugoslovenska policija ušla u trag, Schori i Ertl su uhapšeni, a Streicher je uspeo da pobegne**.

* Detaljan prikaz o mreži Stiger^Westen nalazi se u knjizi o Pfimerima rada nemačke obaveštajne službe.

** Dopis Uprave policije u Ljubljani II pov. br. 2378/1 od 24 februara 1941 godine.

Stiger je, uostalom, imao u Austriji krupnih nepri-jatnosti, baš u vezi sa ovim hapšenjem. Tom prilikom je protiv njega poveden i postupak, u kome je izbila na videlo netrpeljivost između SD-otseka Graz i Zitzelsberger-ovog »Wehrmachtsarchiv«-a, kao ogranka Abwehra-a. Postavilo se' čak pitanje Stiger-ovog hapšenja. No, umesto toga je mobilisan u Wehrmacht, gde je kasnije dodeljen Abwehr-u.

* * *

Max Westen, istaknuti član mreže Zitzelsberger—Stiger pod šifrom: »R-606«, poticao je iz .volksdeutscher-ske porodice koja je igrala važnu ulogu u industriji i privrednom životu Slovenije. Porodica Westen bila je sopstvenik fabrika emaljiranog posuđa u Sloveniji i u Turskoj i velikog broja akcija raznih velikih industriskih preduzeća. Tako je, naprimer, u vlasništvu Westen-a bio i veliki svežanj akcija Kranjske Industriske Družbe (sadašnje Zelezare Jesenice). Sef te porodice bio je August Westen, koji je i upravljao razgranatim imovinskim poslovima i preduzećima. Njegov brat Adolf pomagao mu je u tome. Max Westen bio je Adolf-ov sin. Došavši preko Nissen-a ili Brauchitsch-a u vezu sa Zitzelsberger-om, Max Westen je ubrzo u.njegovoj agenturi zauzeo vidno mesto. U dvorcu Saneck, u Savinjskoj Dolini, koji je pripadao Westen-ima — a kojim je upravljao njihov rođak Skoberne — često su održavani obaveštajni sastanci, kojima bi prisustyovao i Max Westen.

Max Westen je rođen oko 1910 godine. Bio je mašinski inženjer i jugoslovenski rezervni oficir. Radio je u porodičnom industriskom koncernu. Bio je oženjen nekom operskom pevačicom iz Beča i imao sa njom sina. Njegovi najintimniji prijatelji bili su Skoberne i Brauchitsch, koji je često kod njega dolazio u lov. Max Westen je izgradio i sopstvenu agenturnu mrežu, pa je čak jednog svog agenta imao i u upravi policije u Ljubljani. Često je odlazio u Nemačku, a dosta se kretao i po Jugoslaviji, zadržavajući se naročito u Beogradu i u Dalmaciji. Januara 1941 godine, Westen je prešao u Austri-

ju, odakle se vratio tek posle kapitulacije stare Jugoslavije.

Karl Skoberne bio je sin celjskog hotelijera Skoberne-a. On je rođen oko 1905 godine. Bio je u tazbinskim odnosima sa ing. Karlom Harazim-om iz Beograda koji je, kao i njegov otac Lujo, radio obaveštajno za Treći Reich. Žena Karla Harazim-a, Hilda Skoberne, bila je Brauchitsch-eva svastika. Otac i sin Harazim živeli su u Beogradu, a kasnije, pošto se oženio, Karlo Harazim je prešao u Sabac, gde je kao inženjer bio zaposlen u fabrici »Zorka« a.d. Skoberne, koji je bio jedna od značajnijih ličnosti u celjskoj grupi, uhapšen je prilikom one iste provale koja je Stiger-a naterala na bekstvo preko granice. On je sproveden za Beograd, stim da bude izveden pred sud. Nemačka okupacija ga je oslobodila.

U krugu Zitzelsberger-ovih agenata u Sloveniji značajnu ulogu igrao je Boško Lazić, poreklom iz okoline Sremske Mitrovice. Lazić je u to vreme bio žandarm u Celju i saradnik jugoslovenske kontrašpijunaže prema Nemačkoj. Krajem 1939 godine, Stiger ga je zavrbovao za nemačku obaveštajnu službu. Lazić je jula 1940 ilegalno prešao jugoslovensko-nemačku granicu i sastao se sa Zitzelsberger-om, njegovim ađutantom Maier-om, nekim podoficirom Graf-om i potpukovnikom grofom Bocksberg-om iz Ast-a Beč. Tu je završio kratak radiotelegrafski kurs, pa se zatim vratio u Celje.

Jugoslovenskoj obaveštajnoj službi u Nemačkoj pao je u ruke izvestan materijal nemačke obaveštajne službe u Celovcu. U tom materijalu nalazili su se, između ostalog, fotografski snimci dvaju akata celjske žandarmeriske čete. Tako je pala sumnja na Lazića. Prilikom provale krajem 1940 godine, on je uhapšen, zajedno sa Skoberne-om.

Ali je Lazić ubrzo pušten na slobodu, intervencijom majora Dimitrijevića, koji je tada bio na službi u sudskom odeljenju Komande žandarmerije u Beogradu. Po svemu izgleda da je i Dimitrijević imao veze sa nemačkom obaveštajnom službom. Prema izvesnim podacima Lazić je imao da bude ponovo uhapšen, i to na zahtev majora Slehoveca, šefa obaveštajnog centra u Ljubljani. Pošto je za

ABWEHR-ova AGENTURA STIGER-a I WESTEN-a
U SLOVENIJI

Lazić *Godler*

Skoberne *Perissich*

Među brojnim agentima Stigera i Westena aktivno su obaveštajno radili jugoslovenski žandarm Boško Lazić, privatni činovnik Max Godler, hotelijer Karlo Skoberne i fotograf Adolf Perissich.

ovo drugo hapšenje trebalo da dođe nalog iz Beograda, Lazić je privremeno stavljen pod prismotru u žandarmeriskoj četi. Međutim, pre nego što je nalog za hapšenje stigao, on je pobegao preko granice u Austriju. Pri tome mu je Max Westen stavio na raspoloženje svoj automobil.

Lazić je posle svog bekstva radio za nemačke vlasti u Austriji, o čemu će još biti govora. Posle rata osuđen je kaoi ratni zločinac.

U Stiger-ovoj grupi u Celju radio je za nemačku oba-obaveštajnu službu i Adolf Perissich, fotograf. Perissich je snimao razna dokumenta za Stiger-a i izrađivao i kopirao njegove filmove. Pored toga je i sam prikupljao obaveštajne podatke, održavajući prisnu vezu sa Stiger-om i sa Westen-om. Jugoslovenskim vlastima je bio poznat kao volksdeutscherski aktivista. Zbog toga su obraćale pažnju na njegov rad i kretanje.

Februara 1941 godine, Perissich je uhapšen na osnovu izjava koje je zagrebačkoj policiji dao fotografski pomoćnik Albert Boršić, Slovenac, rođen u rudarskim revirima Westfalije kao sin rudara. Prilikom Perissich-ovog hapšenja zatečen je kod njega i fotograf Mihailo Raspopović, koji je do februara 1941 godine bio zaposlen kao fotograf u vojnoj vazduhoplovnoj bazi u Mostaru. Protiv ove trojice povedena je istraga koja, međutim, nije mogla da konkretno utvrdi nikakvo delo špiunaže, mada su postojale mnoge indicije koje su davale povoda za opravdane sumnje. Tako je na primer Boršić 1939 godine bio nameštен kod Perissich-a kao pomoćnik, na preporuku Wernera Stiger-a. Posle nekoliko meseci je taj posao napustio i otada se duže vremena kretao po Dalmaciji i Hrvatskom Primorju, a poznato je da je Stiger-ova obaveštajna delatnost bila proširena i u te krajeve. Najzad, 1940 godine, Boršić je bio ilegalno- prešao u Austriju, našao se u Grazu sa Stiger-om, a januara 1941 godine proteran je iz Nemačke i prebačen u Jugoslaviju, — po mišljenju jugoslovenske policije sa zadatkom. Raspopović je bio, kao fotograf vazduhoplovne baze, dobro upoznat sa njenim uređenjem. Bilo je sumnjivo što je došao čak u Celje, i to baš Perissich-u, tražeći navodno da kupi neki fotografski aparat, jer je želeo da otvori u Crnoj Gori sopstveni fotografski atelje.

Uprava policije u Ljubljani, koja je po toj stvari vodila istragu, podnela je protiv Perissich-a, Boršića i Raspopovića krivičnu prijavu Državnom sudu za zaštitu države. Državni tužilac kod tog suda, međutim, nije našao dovoljno osnova za gonjenje u materijalu koji mu je podnesen, dao je nalog da se uhapšena lica puste na slobodu, a da se spisi upute redovnom sudu. Perissich je to iskoristio da bi odmah zatim prebegao preko granice u Austriju, odakle se vratio u Celje tek sa nemačkim okupacionim trupama.

Westen-ovoj mreži pripadao je i tehnički crtač Max Godler, rođen oko 1914 godine u okolini Rogaške Slatine. Godler je bio zaposlen u fabrici Westen, a Max Westen ga je poslao — bez znanja svoga oca — avgusta 1940 godine u Beč, na jednomesečnu obuku u radiotelegrafiji. Kao zvaničan razlog za ovo putovanje naveden je tobožnji lekarski pregled, koji je Godler-u potreban, jer mu je amputirana jedna noga. Po završenom kursu, Godler se vratio iz Beča i uredio je u svom stanu, u domu za neženjene nameštenike Westen-ovog preduzeća, radio-stanieu sa krovnom antenom. Svoje izveštaje slao je Ast-u Beč, potpisujući ih šifrom »Alexander«. Zajedno sa Perissichom, a i samostalno, radio je i na fotokopiranju ukradenih dokumenata. Filmovi su dostavljani ilegalnim kanalima »Wehrmachtsarchiv«-u u Celovac.

Od službenika fabrike Westen na prikupljanju materijala sarađivao je i šef njenog personalnog odeljenja, ing. Grainer. On je radio na prebacivanju agenata preko granice. Kasnije, za vreme okupacije, Grainer je imao izvesnog udela u akciji oko iseljavanja Slovenaca iz Južne Štajerske.

Saradnici obaveštajnog centra u Celju bili su i sinovi veletrgovca kožom Jellenz-a, Sepp i Hans, rođeni 1921 i 1S22 godine. Oni su radili, s jedne strane, za mre> žu Zitzelsberger—Stiger, a s druge i za SD u Graz-u. Sepp Jellenz bio je još 1932 godine u ilegalnoj Hitlerovoj omladini, a od 1939 vođa volksdeutscherske omladine u Celju. Posle okupacije, oba brata Jellenz-a primljeni su u SS. U svom obaveštajnom radu, počev od 1939 godine pa do sloma stare Jugoslavije, braća Jellenz pribavljali su podatke o pokretima jugoslovenskih trupa, o utvrđenjima

na granici i raznim drugim vojnim objektima. Oni su aktivno pomagali beguncima i agentima prilikom ilegalnog prelaženja granice.

Najzad, ovde treba pomenuti i zakupca restorana na železničkoj stanici u Mariboru, Hofbauer-a. Ovaj je bio zavrbovan i kao zadatak dobio da propušta Stiger-ove agente kroz svoj lokal na peron stanice, kako bi na taj način izbegli kontrolu.

* * *

Za obaveštajnu grupu Zitzelsberger-a u Celju pretstavljao je važnu vezu jugoslovenski pukovnik Liberat Defat, komandant 39 pešadiskog puka, koji je bio u garnizonu istog grada. Defat je imao bliskih veza kako sa Stiger-om, tako i sa Max-om Westen-om. Posle kapitulacije Jugoslavije, 1941 godine, Defat je primljen u domobranstvo NDH i postavljen za komandanta železničke stanice u Zagrebu.

Grupa Stiger—Westen imala je vrlo dobrih veza i u policiji. Palo je u oči da šef celjske policije često odlazi na. ručkove ili večere kod Westen-a, a utvrđeno je da je Stiger zavrbovao jugoslovenskog policiskog agenta Alojza Emeršića. Kada je decembra 1940 godine ovaj, kao jugoslovenski službenik, dešifrovao naređenje za hapšenje Stiger-a, koje je bilo stiglo iz Beograda, on je o tome odmah obavestio Stiger-a, a svojim pretpostavljenim je dešifrovani telegram predao tek nekoliko časova kasnije. Na taj način omogućio je da Stiger i još nekoliko- pripadnika celjskog centra pobegnu preko granice.

Januara 1941 godine, primetivši da je jugoslovenskim organima postao sumnjiv, Emerčić je prebegao u Austriju. Međutim, posle izvesnog vremena ponovo se vratio u zemlju, da bi kod udovice Gustava Stiger-a, Ilse Stiger, obezbedio vezu sa njenim rođacima koji su živeli u Austriji. Prilikom prelaska granice uhapšen je, ali je uskoro opet pušten na slobodu. Ponovo je pritvoren prilikom izbijanja rata, to jest u aprilu 1941 godine. Oslobodile su ga nemačke trupe. Za vreme okupacije Emeršić se nalazio u službi nemačke pogranične policije na nemačko-mađarskoj granici.

Emeršić nije bio jedini policiski organ koji je, u vezi sa Stiger-ovim radom u Celju, bio zavrbovan za nemačku

obaveštajnu službu. Jedan od jugoslovenskih organa, koji je održavao prisne veze sa Stiger- om, bio je Franc Zavec, nadzornik agenata u pretstojništvu gradske policije u Celju. Zavec je zadržavao izvesne prijave protiv Stiger-a i održavao stalno veze sa Volksdeutscher-ima, od kojih je, uz cenu od pet hiljada dinara, dobio jedan automobil. Prema tvrđenju Boška Lazića, Zavec je radio za Stiger-a još od 1939 godine. Za vreme okupacije bio je primljen u nemačku kriminalnu policiju.

I nadzornik agenata policije u Celju, Josip Rupreht koji je na tome položaju nasledio Zaveca, bio je u nemačkoj obaveštajnoj službi. Milan Lončar, privremeni žandarm u celjskoj žandarmeriskoj četi, bio je takođe sumnjiv zbog svojih prisnih veza sa Lazićem. Protiv Zaveca, Ruprehta i Lončara je uprava policije u Ljubljani podnela krivičnu prijavu državnom tužiocu pri Državnom sudu za zaštitu države. Međutim, tužilac je samo za Zaveca predložio dalje gonjenje preko redovnog suda, dok za Ruprehta i Lončara nije našao dovoljno osnova da se pokrene postupak.

Jedan važan agent Zitzelsberger-a omogućio mu je obaveštajni prodor u Banovinu u Ljubljani. Kari Miklič, vlasnik hotela »Miklič« u Ljubljani, zavrbovao je za nemačku obaveštajnu službu službenicu Banovine Milenu Viršek, rođenu 1919 godine. Miklič je Milenu postepeno uvodio u agentski rad, pomagao joj i planski joj stvarao društvene veze. Ona je bila prvo zaposlena u VIII odeljku Banovine, a zatim u toku 1939-40 premeštena u odeljenje, koje je obrađivalo pitanja kontrašpijunaže i delatnost komunističke partije. U ovom odeljenju je, kako sama navodi, prepisivala razna dokumenta i izručivala Mikliču materijal, koji je mogao da interesuje nemačku obaveštajnu službu. Bila je u vezi i sa ljubljanskim juvelirom Eberle Fritz-om, koji je, zajedno sa svojim bratom, radio za Abwehr. U Mikličevom hotelu obično su otsedali pripadnici Zitzelsberger-ovih centara. Miklič je od njih primao poštu i predavao je dalje agentima.

* * *

Nezavisno od mreže Stiger—Westen, Zitzelsberger je, preko hotelijera Josipa Baumann-a u Poljčanama orga-

Baumann *Sepp Jellenz* *Hans Jellenz*

Za Zitzelsberger-ov špijunski centar radio je i Josef Baumann, hotelijer u Foljčanama, a svojom obavestajnom aktivnošću isticala su se i braća Sepp i Hans Jellenz, sinovi veletrgovca kožom u Celju. Pošto su do pred nemački napad radili obaveštajno u našoj zemlji, dva brata Jellenz-a prešli su u Nemačku i stupili u SS.

nizovao posebnu mrežu. Ovaj je Zitzelsberger-u služio, u prvom redu, kao glavna veza prema ostalim delovima Jugoslavije, a naročijto prema Hrvatskoj. Baumann]e imao veći broj agenata čiju je aktivnost usmeravao i koji su mu davali svoje izveštaje. Jedan od ovih bio je šofer Ferdinand Jaklič, zaposlen kod ranijeg generalnog direktora Jugoslovenskog Shell d. d. u Zagrebu, dr Marića. Dr Marić je kasnije imao sopstveno komercijalno preduzeće, a bio je i turski i albanski počasni konzul. Jaklič je sa svojim poslodavcem mnogo- putovao zemljom i tako mogao da prikuplja razne podatke. Služba kod Marića bila je za Jakliča vrlo- podesna i zbog toga što- je Marić, kao Jevrejin, bio poznati protivnik Trećeg Reich-a. Zato je bilo teško posumnjati da njegov šofer radi za nemačku obaveštajnu službu. Jaklič je zavrbovan još 1939 godine. U svojim izveštajima služio se pseudonimom »Fery«.

Među značajnije Baumann-ove agente spadali su još Josip Jaklič, sin šofera Ferdinanda Jakliča, zatim njegovi rođaci Berislav Deželić i Willibald Nemeček, kao i arhitekta Hans Ledi iz Celja.

Kao veza između Baumann-a i Zitzelsberger-a, u radu ove mreže pojavljivao se i neki dr Bauer, kao viša veza Baumann-ova.

Baumann je odlazio Jakliču najmanje jedanput mesečno u Zagreb. Pošto- su oni bili stari poznanici, ova veza i Baumann-ove posete nisu izazivah nikakvu sumnju. Jaklič i Ledi su, pored saradnje sa Abwehr-om preko Baumann-a, radili i za SD-otsek u Graz-u i to lično za Lurker-a, koji je pre rata dolazio i u Zagreb i onde se sastajao za Jakličem.

Godine 1940 Baumann je stavio u zadatak Josipu Jakliču i Berisiavu Deželiću da dobave planove izgradnje utvrđenja i pomoćnih aerodroma u oblasti Sente. Deželić je bio zaposlen na ovim gradilištima što mu je omogućavalo da ovaj zadatak sa uspehom izvrši. Početkom 1941 godine, Baumann je prebacio Jakliča i Deželića preko granice u Celovec. Oni su sa sobom poneli planove izrađene u konceptu, pa su ih u »Wehrmaehtsarchiv«-u, Celovcu, razradili do kraja. Oni su se u Jugoslaviju vratili tek posle kapitulacije, i to sa tzv. »Hrvatskom legijom«, prihvatnom organizacijom za ustaške izbeglice.

Jedna od najznačajnijih Zitzelsberger-ovih mreža bila je vezana za Petra Angela, nemačkog državljanina. Angelo je bio trgovac u Ljubljani, a često je poslovno odlazio u Austriju. Zitzelsberger mu se pretstavio pod svojim uobičajenim pseudonimom, kao dr. Weber. Zavrbovao ga je, kako izgleda, 1939 godine.

Glavna delatnost Petra Angela odvijala se krajem 1939 i u prvoj polovini 1940 godine. Angelo je od Zitzelsberger-a dobio zadatak da prikuplja podatke vojne prirode, i to kako u Sloveniji, tako i u drugim delovima Jugoslavije. Ovi podaci obuhvatali su ne samo detalje o raznim vojnim objektima, o kretanju trupa, o pozivima rezervista na vojnu vežbu itd., već i pojedinosti o železničkim objektima, aerodromima, naoružanju i si. Izveštaji, koje je Angelo predavaoi Zitzelsberger-u neposredno ili preko veze, odnosili su se, između ostalog, i na železnički čvor i aerodrom u Vinkovcima, na granična utvrđenja prema Mađarskoj i Italiji, a naročito na činjenice i pojave vojnog i odbranbenog karaktera na sektoru jugoslovenske granice prema Austriji.

Pored ovih obaveštajnih zadataka, Angelo je vršio i izvesne zadatke kontraobaveštajne prirode. Između ostalog, Zitzelsberger mu je dao nalog da pronalazi i utvrđuje gde se u Jugoslaviji nalaze eksponenti britanske obaveštajne službe, kako oni deluju, a naročito kakvim merama privrednog karaktera Britanci nastoje da istisnu Nemačku sa jugoslovenskog tržišta ili bar da ometaju nemačke nabavke u Jugoslaviji. Najzad, među zadatke Petra Angela spadalo je pribavljanje specijalnih vojnih karata jugoslovenske teritorije u razmeri 1 : 25.000.

Angelo je u svom razgranatom obaveštajnom radu koristio i svog nameštenika, bivšeg policiskog stražara Jožu Krabicu, a isto tako i privatnog činovnika Karla Graffy-a, italijanskog državljanina. Graffy, koji je bio zaposlen kao poslovođa kod firme »Ingrad« u Ljubljani, nije neposredno opštio sa »dr. Weber«-om, već je svoja obaveštenja davao Angelu. Isto tako je i Krabica radio za Angela, bez kontakta sa njegovom višom vezom odnosno njegovim nalogodavcem.

Za vezu sa Zitzelsberger-om, Angelu je služio Josef Krassnig (Hrasnik), nemački državljanin, koji je kao slu-

žbenik nemačkih državnih železnica često službeno prelazio granicu u Jesenicama. Poslove kurira između »Wehrmachtsarchiv«-a i Petra Angela obavljao je i službenik nemačkih državnih železnica Josef Warum. Krassnig i Warum prenosili su, kao Zitzelsberger-ovi poverenici, razni materijaJ koji je Petar Angelo slao u Celovac. S druge strane, oni su od Zitzelsberger-a donosili uputstva, naloge i novac. Važno je napomenuti da je Angelo preko Krassnig-a dobijao od Zitzelsberger-a izvesne iznose u dolarima i britanskim funtama, što je imalo da mu pomogne u pridobijanju daljih obaveštača.

Angelo, Krabica i Graffy služili su se lažnim imenima koja im je dao Zitzelsberger, saopštivši im ih pismeno preko Krassnig-a. Angelo-vo lažno ime bilo je »Maximilian«; za Krabicu je određeno ime »Josip«, a za Graffy-a ime »Fritzi«.

Dalji saradnik Petra Angela bio je ing. Reinhold Schicht, nemački državljanin, koji je Angela prevozio svojim automobilom kada je to bilo potrebno za vršenje njegove obaveštajne delatnosti. Schicht je i sam bio agent Abwehr-a, ali je na suđenju pred Državnim sudom za zaštitu države, koje je Angelu i ostalima održano 1940 godine,* on bio oslobođen. Sud je poverovao da Schicht nije znao za obaveštajni rad Petra Angela. Zaista, u materijalu kojim su raspolagale jugoslovenske vlasti nije bilo nikakvih dokaza o ma kakvoj ličnoj obaveštajnoj delatnosti Reinhold-a Schicht-a. Međutim, on nije bio samo Abwehr-ov agent lokalnog značaja, vezan za Angela, već je imao- vezu i prema centrima Abwehr-a u Beogradu.

Na suđenju su, zajedno sa Angelom, bili izvedeni njegovi saradnici Krabica, Graffy, Krassnig, Schicht i Spiro Červar. Ovaj poslednji, jugoslovenski državljanin neodređenog zanimanja, bio je od Krabice dobio nalog, da u Beogradu pribavi specijalne vojne karte. Mada mu je Krabica rekao da te karte traži za neku stranu državu, Červar ovaj slučaj nije prijavio vlastima, već je zaista kupio izvesne karte, — istina, ne tražene vojne specijalke, već geološke karte koje su se mogle kupiti u knjižari. Tom

* Presuda Državnog suda za zaštitu države Ds. br. 64/40 od 29-XI-1940 godine.

prilikom je prevario Krabicu, naplativši mu preko 6.000 dinara za karte koje je kupio za 2.700 dinara.

Interesantno je da nemački železničar Warum, koji je takođe uhapšen sa Angelo-m i Krassnig-om, nije izveden pred sud. U prijavi koju je ljubljanska policija podnela protiv Angela i drugova državnom tužiocu pri Sudu za zaštitu države, navedeno je da će prijava protiv Waruma biti podnešena naknadno. Međutim, ta prijava nikad nije podnešena i to je bio razlog što su, posle ulaska u Jugoslaviju, nemačke vlasti Josefa Warum-a ispitivale u Celovcu. Mesni Gestapo poveo je protiv njega postupak zbog sumnje da je učinio izdaju i odao Angelo-vu mrežu.

Inače, Državni sud za zaštitu države u Beogradu osudio je Angela na doživotnu robiju, Krabicu, Graffy-a i Krassnig-a na dugogodišnje kazne, a Červara na nekoliko meseci zatvora. Posle sloma građanske Jugoslavije, nemačke trupe su Angela i njegove drugove oslobodile zatvora.

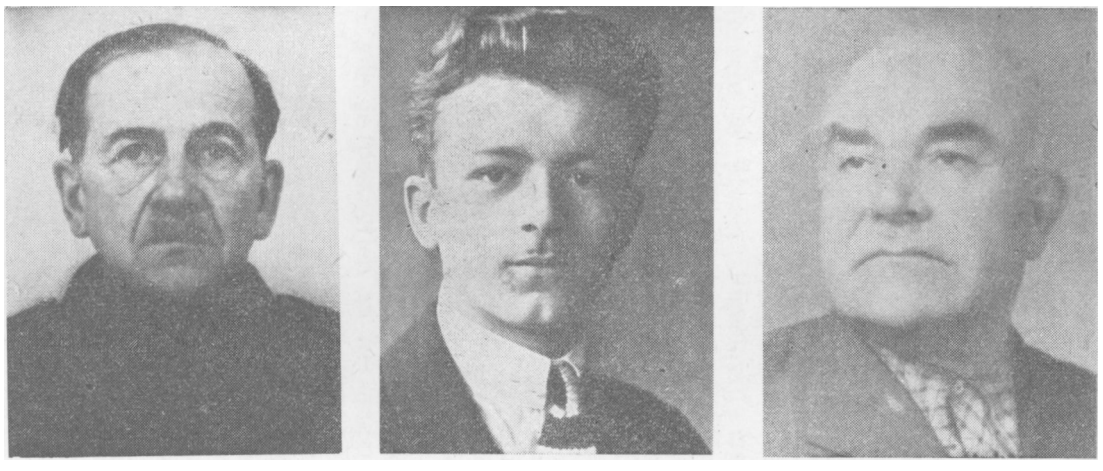
Interesantno je da su se Zitzelsberger-ove linije pro[J] tezale čak do Beograda. U nemačkom poslanstvu u Beogradu bio je zaposlen kao činovnik Alois Kahr, Zitzelsberger-ov agent. On je aktivno učestvovao u radu »Wehrmachtsarchiv«-a, baveći se naročito vrbovanjem saradnika odnosno daljih agenata.

Kada je Jugoslavija okupirana, Zitzelsberger je dobio novi važni obaveštajni zadatak, o kome će biti govora na drugom mestu.

e. Delatnost Leopold-a Benesch-a

U pogledu aktivnog prikupljanja obaveštenja iz Jugoslavije i o njoj, najaktivniji otsek Ast-a Beč bio je otsek I H. I u Nest-ovima I u Graz-u i Celovcu obavljan je rad po ovoj liniji. Međutim, Ast Beč je imao i svoj otsek I L (Luftwaffe — vojno vazduhoplovstvo). Taj otsek je razvijao svoju delatnost u granicama određenim samom njegovom namenom. U njemu je, s obzirom na aktivni rad prema Jugoslaviji, najvažniju ulogu igraći kasniji vazduhoplovni major Leopold Benesch.

ŽELEZNIČARI KAO OBAVEŠTAJNI KURIRI

Krabica *Schori* *Krassnig*

Za nemačku obaveštajnu službu u Jugoslaviji važno pitanje je bilo održavanje veze sa agenturom i prihvatanje agentskih izveštaja. U tome se nemačka špijunaža, koja je vođena iz centara u Nemačkoj i Austriji, pored ostalog služila i nemačkirn železničarima koji su službeno prelazili jugoslovensku granicu i služili kao obaveštajni kuriri. Obično su agentski izveštaji dostavljani tajnom špijunskom centru u zemlji. Tako je naprimer Josip Krabica prenosio agentske izveštaje centru špijunske grupe Petra Angela. Ova grupa je dalje predavala agentske- izveštaje nemačkim saobraćajnim službenicima, koji su ih pri povratku u Austriju predavali obaveštajnom centru Zitzelsbergera u Celovcu. Takvi obaveštajni kuriri bili su Rudolf Schori, rukovodioc saobraćajne kancelarije nemačkih železnica u Mariboru i Johann Krassnig, saobraćajni činovnik.

Benesch, čiji je pseudonim bio »Beluf«, rođen je oko 1890 godine. U Prvom svetskom ratu bio je aktivni austriski oficir, a kasnije je prešao u Južnu Ameriku. Od 1927 do 1937 godine živeo je u Braziliji. Tamo je izvesno vreme proveo u'zatvoru, pod sumnjom da je špijun. Po povratku u Evropu nastanio se u Beču, kao trgovac. Posle priključenja Austrije Reich-u, Benesch je reaktiviran i postao oficir nemačkog vojnog vazduhoplovstva.

1940 godine Benesch, tada još u činu kapetana, rukovodio je otsekom I L Nest-a Graz, koji je dotle još pripadao Ast-u Salzburg. Kada je, u maju 1940 godine, izvršena reorganizacija Abwehr-a prema Jugoslaviji, Benescn je unapređen i postavljen u referat I L Ast-a Beč. Tom prilikom je ukinut otsek I L u Nest-u Graz.

Benesch je prema Jugoslaviji izgradio sopstvenu mrežu koju su u Ast-u Beč smatrali jednom od najboljih. Jedna od značajnih veza Leopold-a Benesch-a bio je aktivni jugoslovenski vazduhoplovni kapetan Vladimir Kren. On je sa Benesch-om održavao lične, prijateljske veze, a radio je i obaveštajno za njega. Benesch je od Krena dobijao izvanredno značajne podatke o jugoslovenskom vojnom vazduhoplovstvu, o operativnim planovima, o ustrojstvu i stanju aerodroma, o avionima i naoružanju itd. Kada je Nemačka aprila 1941 godine, izvršila napad na Jugoslaviju, Kren je sa svojom vazduhoplovnom grupom odleteo u Graz i tamo se stavio na raspoloženje Nemcima. Posle sloma stare Jugoslavije on se vratio u Zagreb, gde je postavljen za komandanta vazduhoplovstva NDH.

Benesch je održavao veze i sa bivšim jugoslovenskim vazduhoplovnim oficirom Marijanom Dolanskim, koji je bio ranije umešan u obaveštajnu službu iz Austrije prema Jugoslaviji, pre »Anschluss«-a. Kako je, međutim, glavna veza Dolanskog išla prema Ast-u Salzburg odnosno Nest-u Graz, to će o njegovom radu biti govora u vezi sa prikazom delatnosti Abwehr-a iz Graz-a.

U Sloveniji glavni Benesch-ov agent bio je zubni lekar Reich u Ptuju. On je održavao za Benesch-a vezu prema zapadnoj Hrvatskoj i agenturi u njoj. Reich je pretstavljao značajan obaveštajni punkt. On je primao agentske izveštaje, rukovodio agentima koji su sa njim

"bili povezani, prenosio im naloge i uputstva itd. Reich je raspolagao i otpremnom radio-stanicom. Kolike su bile njegove zasluge za nemačku obaveštajnu službu najbolje pokazuje činjenica da je zbog njih dobio, pošto je Jugoslavija okupirana, nemački krst za ratne zasluge.

/. Veze *iz Graz-a*

Kao što je već pomenuto, u Graz-u su se nalazile dve Abwehr-ove ustanove: Nest I, koji je stajao pod Ast-om Beč, i Nest III koji je stajao pod Ast-om Salzburg. Do ovoga je došlo reorganizacijom Abwehr-ove službe prema Jugoslaviji od 1940 godine, dok je dotle u Graz-u postojao samo jedan Nest koji je bio podređen Ast-u Salzburg i koji je radio kako po liniji I, tako i po liniji III.

Reorganizacija od 1940 godine aktivirala je delatnost Nest-a I, pošto je tada u Graz prebačen znatan deo personala Abwehr-a, koji je pitanje Jugoslavije po liniji I obrađivao u Ast-u Salzburg. Već je istaknuto da je, u vezi sa tom organizacijom, aktivnost Ast-a Salzburg u pogledu Jugoslavije bila svedena na zadatke po liniji III.

Rukovodiocem Nest-a I postao je major Radtke, koji se služio pseudonimom »dr Riedl«. On je odmah razvio veoma snažnu aktivnost prema Jugoslaviji. U terenskom radu njegov značajni saradnik bio je Sonderfuehrer Lorenz Apold, raniji saradnik Huber-ove mreže, koji je izvršavao važne zadatke, naročito u pograničnom otseku Radgona.

Među te zadatke spadala je, pre svega, kontrola nad izgradnjom jugoslovenskih pograničnih utvrđenja, zatim kontrola nad pojedinim jedinicama jugoslovenske vojske u pograničnom sektoru, posmatranje mobilizacionih priprema, kao i posmatranje pogranične kontrole koju su jugoslovenski organi vršili prema Reich-u. Pored ovog, kao sporedne zadatke, Apold je imao da utvrdi kapacitet železničkih pruga Maribor—Ljubljana, Maribor—Dravograd i Kotoriba—Pragersko. U dužnost mu je stavljeno da utvrdi stanje glavnih drumova u ovom sektoru.

Delatnost koju je Apold razvio bila je veoma zamašna. Njeno prikazivanje u pojedinostima je vrlo intere-

OBAVEŠTAJNI ORGANI ABWEHR-ovog CENTRA
U GRAZ-u

Benesch

Apold

U obaveštajnom radu Abwehr-ovog centra: Nest-a Graz, usmerenom prema Jugoslaviji, svojom aktivnošću istakao se kapetan Leopold Benesch. On je vodio otsek I L, dakle obaveštajnu službu po liniji vazduhoplovstva, i stvorio je snažnu agenturu naročito u Zagrebu. U istom Nest-u radio je i Sonderführer Z Lorenz Apold, jedan od najagilnijih Abwehr-ovih obaveštajaca sa vezama u Sloveniji, Hrvatskoj i Dalmaciji.

santno za upoznavanje metoda i načina rada koji su Abwehr-ovi eksponenti upotrebljavali pripremajući operacije prema Jugoslaviji. Zato je korisno da se ova delatnost temeljitije upozna.

Apold je raspolagao geografskim, kartama sektora koji je obrađivao u razmeri 1 : 25.000, koje su bile uvezane kao knjiga. Pored toga na raspoloženju mu je stajala i kartoteka u koju su bile unete jugoslovenske vojne jedinice u pograničnom području. Kartoteka je bila vođena veoma detaljno, obuhvatala je štabove, bataljone i pojedine čete. U kartone su unošeni podaci o personalnom sastavu, smeštaju, naoružanju, brojnoj jačini, stanju obuke i — ukoliko je bilo poznato — o mobilizacionom mestu. Najzad, Apold je raspolagao i fotografskim aparatom.

Apold-u nisu dodeljeni već zavrbovani agenti, već je trebalo da on sam stvori svoju agenturu. Uopšte je Nest I u Graz-u, kada je izvršena reorganizacija, morao da formira svoju agenturu iznova. Raniji agenti su bili vezani neposredno za Ast Beč, koji novoobrazovanom Nest-u I nije predao i rukovođenje postojećom agenturom. Mada je Nest I obrađivao pograničnu oblast, i Ast Beč je radio i dalje na obradi iste teritorije, kako bi imao što sigurniju mogućnost proveravanja podataka koje je dobijao preko Nest-a.

Major Radtke doveo je Apold-a u vezu sa carinskim komesarijatima u Eibiswald-u, Ehrenhausen-u, Mureck-u i Radkersburg-u. Svaki od ovih komesarijata stavio je Apold-u na raspoloženje dva do tri činovnika. To su mahom bili raniji aktivni podoficiri, koji su se već duže vremena nalazili u carinskoj službi. Ovim svojim agentima Apold je stavio u zadatak da pronađu što veći broj dvovlasnika, koji su imali svoj posed s obe strane granice, pa su usled toga mogli nesmetano da je prelaze. Dvovlasnike je trebalo pridobiti za agenturni rad. Njihova delatnost se sastojala u tome da, uz pomoć carinskih službenika koji su patrolirali duž granice, utvrđuju sve objekte koji su mogli da se vide sa granice.

Apold je sam sastavio materijal za obučavanje svojih agenata. Taj materijal obuhvatac je slike uobičajenih tipova bunkera, njihove karakteristične spoljne oznake, opis njihovog naoružanja, kao i načine koji su prime-

njivani za kamufliranje bunkera. U obuku agenata spadalo je i određivanje geografskog položaja bez upotrebe karte.

Carinski službenici, koji su pretstavljali[1] osnovnu Apold-ovu agenturu, često su se sa njim sastajali. Tom prilikom je svaki od njih obučavan u znanjima koja je sadržavao gornji materijal. Stavljeno im je u zadatak da ovako stečena znanja prenesu dalje, na svoje agente, tj. na dvovlasnike sa kojima su radili.

U radu sa svojim agentima, Apold se služio metodom temeljitog proveravanja i kritikovanja izveštaja koji su mu donošeni. Skretao im je pažnju na nedostatke i propuste, postavljao im nova pitanja koja su proisticala iz samog izveštaja, na taj način upućivao, kako lica sa kojima je neposredno radio tako i njihove agente, da rade precizno i da unose u izveštaje sve potrebne pojedinosti.

Kada bi agenti utvrdili postojanje jednog fortifikacionog objekta i pribavili njegov opis, pristupilo se snimanju tog objekta. Apold je u tu svrhu imao i naročitog saradnika-fotografa. Foto-aparatom sa teleobjektivom snimani su sa granice svi vidljivi objekti, kao i čitava panorama pograničnog sektora.

U pogledu posmatranja radova.na utvrđivanju jugoslovenske granice polazilo se od izveštaja agenta sa sela, koji bi prijavljivao svaki slučaj kupovanja pojedinih zemljišnih poseda u pograničnom sektoru od strane države. Izveštaj o takvoj kupovini za državu, za koju se u selu lako moglo saznati, agent je imao odmah da dostavi putem carinskog činovnika sa kojim je stajao u vezi. Uz izveštaj je trebalo dostaviti i sve što se odnosilo na utvrđivanje položaja zemljišta o kome se u konkretnom slučaju radilo. Na osnovu ovog prvog obaveštenja mogao je obaveštajni oficir da unese u svoje karte položaj novog fortifikacionog objekta, a i da skrene pažnju svojim agentima na to zemljište.

Kada bi otpočela izgradnja bunkera, ili drugog objekta, agentura je imala da posmatra i utvrdi količinu iskopane zemlje, jer se na osnovu toga moglo zaključiti koliki je obim radova. Zatim je agentura imala da obrati pažnju na dovoz betona i na jačinu gvozdenih šipki potrebnih za armiranje bunkera. Iz ovih se podataka moglo

sa sigurnošću zaključiti o kakvoj se vrsti objekta radi. Kada bi, najzad, izgradnja objekta bila završena, trebalo je dobaviti fotografiju ili bar, preko agenture, skicu novog objekta.

Pored posmatranja neposrednog graničnog sektora preko carinskih činovnika i zavrbovanih dvovlasnika,' Apold je svoju mrežu proširio i na oblast doline Drave u okolini Maribora, kao i na sektore Sv. Kungota i St. lija. I na ovim sektorima izvođeni su fortifikacioni radovi, a građen je i jedan tenkovski šanac.

Za rad na ovoj teritoriji, Apold je preko sreskog carinskog komesara Seliga u Eibiswald-u, došao u vezu sa jednim železničkim činovnikom, koji je nosio pseudonim »Landmann«. Pošto ga je zavrbovao i obučio za obaveštajni rad, Apold je »Landmann«-a između ostalog naročito koristio za pronalaženje novih agenata na jugoslovenskoj teritoriji. »Landmann« je često službeno prelazio u Maribor, gde je poznavao mnogobrojne jugoslovenske železničare. Od njih je u privatnim razgovorima, mogao da sazna činjenice koje su bile od obaveštajnog interesa. Neke od tih železničara on je i zavrbovao kao agente. »Landmann« je sa svojim agentima obrađivao oblast koja mu je dodeljena, izveštavao je o radovima na odbranbenom pojasu, a i o izmenama u mariborskom garnizonu. Sa njim je bio povezan neki narednik u jednom od vojnih štabova u Mariboru, koji mu je davao podatke o novim rezervnim formacijama i o planovima fortifikacija.

Od posebnog značaja bile su informacije koje bi tim putem dolazile Apold-u, a koje su se odnosile na transport građevinskog materijala železnicom. Kako se »Landmann«-ova agentura sastojala najvećim delom od železničara, ona je mogla da izveštava o svim transportima, o količinama i kvalitetu prevezene robe i mestu u koje se upućivala. Preko železničkih stanica u kojima je materijal bio magacioniran Abwehr je putem mreže doznavao za objekte koji su na dotičnom sektoru bili u izgradnji.

Pored do sada prikazane Apold-ove agenture, za njega je radio i izvestan broj agenata pomoću kojih je obavljao posebne zadatke. Tako je on, naprimer, zavrbovao

gvožđarskog trgovca Bruna Uray-a, zvanog «Argus«, u Radkersburg-u. Ovaj je'imao imanja i u Jugoslaviji te je mogao prelaziti granicu bez formalnosti. Uray je služio i kao kurir, prelazeći granicu u Radgoni automobilom »Društva za prvu pomoć«. Karakteristično za stanje na jugoslovensko-nemačkoj granici, u to doba, jeste da na jugoslovenskoj strani, sve do Ljutomera, nije postojala nijedna sanitetska ustanova koja bi raspolagala automobilom za hitan prevoz nastradalih u nesretnim slučajevima. Kada bi takav automobil bio potreban, on je tražen od nemačke sanitetske službe koja je vršila, prema tome, prevoženje sanitetskim automobilom na jugoslovenskoj teritoriji. To je stanje koristio Abwehr. Često bi Uray sam upravljao automobilom za brzu pomoć i u njemu prenosio izveštaje iz Jugoslavije. Sem toga izveštaji su slati i u paketima sa hranom, pošto je tada postojalo odobrenje da se takvi paketi mogu slati iz Jugoslavije u inostranstvo, dva puta mesečno u težini od po pet kilograma.

U Radgoni je Apold-ova mreža formirala punkt za prikupljanje izveštaja i materijala. Tu je dužnost vršilđ neka naimeštenica velike vinarske firme »Bouvier«. Od nje je Uray preuzimao materijal.

Apold je lično često prelazio granicu. Naročito često odlazio je u Maribor, gde je jedan od njegovih najvažnijih saradnika bio Volksdeutscher Linninger, vlasnik firme za autobuski saobraćaj. Rodom iz Slovenije, Apold je poznavao ljude, krajeve i prilike i mogao da prikuplja razna obaveštenja, koristeći široki krug svojih poznanika. Nastojao je isto tako da upozna što veći broj Volksdeutscher-a u sektoru koji je obaveštajno obrađivao.

Apold je bio u vezi i sa pretstavništvom VOMI u Graz-u. U Reich je u to vreme bio prešao prilično veliki broj Volksdeuscher-a. Oni su se u Graz-u odmah stavljali u kontakt VOMI-om, koji ih je smestäo i starao se o njima. VOMI je dovodio Apold-a u vezu sa onim izbeglicama iz Jugoslavije koji su mogli da mu pružaju obaveštajno relevantne informacije. To su obično bili ljudi sa izvesnim obrazovanjem, ili ljudi koji su na osnovu svog zvanja ili zanimanja (kao, naprimer, šoferi) mogli da vrše obaveštajno interesantna zapažanja i da pružaju podatke.

U pogledu utvrđivanja situacije na železničkim pru-gama, Apold se mogao služiti detaljnim tehničkim opisi-ma, izrađenim pre 1918 godine, u doba kada su sve te pruge bile u sastavu Austro-Ugarske. Radilo se, dakle, samo o tome da se ovi podaci, dopunama i izmenama, dovedu u aktuelno stanje. Taj su zadatak, na osnovu de-taljnog upitnika koji je Apold izradio, izvršili železničari njegove mreže, u prvom redu već pomenuti »Landmann« sa svojom agenturom.

Delatnost Nest-a I u Graz-u nije se ograničavala na rad u pograničnom pojasu. Sam Apold imao je mnoge veze u unutrašnjosti Jugoslavije, u Zagrebu, u Dalma-ciji, itd. i češće ih je obilazio.

* * *

Apold-ova mreža nije bila jedina agentura Nest-a Graz koja je dejstvovala u pograničnoj zoni. Tu je zavr-bovan veći broj raznih lica, među kojima čak i pripadnika jugoslovenske vojske. Tako je poručnik Stevan Adamović, vodnik graničnog voda u selu Boč iznad Maribora, radio za nemačku obaveštajnu službu — po svoj prilici za Nest I Graz — sve do jula 1940 godine. Svojim naredbodav-cima dostavljao je preko granice razne poverijive i stro-go poverijive podatke u vezi sa odbranom zemlje. Između ostalog, dostavio im je i plan utvrđenja jednog od sek-tora na teritoriji Slovenije. U svom saobraćaju sa nemač-kim obaveštajnim organima služio se šifrom koju je sam izradio. Za svoj -rad dobijao je od svoje više veze, sa kojom bi se povremeno sastajao, novčane nagrade.

Adamović je u svome poslu koristio i vojnike koji su mu bili potčinjeni, a koji nisu ni slutili da ih Adamović upotrebljava kao kurire za svoju obaveštajnu delatnost. Tako su mu, naprimer, vojnici-graničari u zapečaćenim kovertima donosili i novac koji su mu organi nemačke obaveštajne službe slali za njegov rad. Jedan od Adamovi-ćevih vojnika je, najzad, posumnjao u svoga starešinu i svoje sumnje saopštio pretpostavljenima. Tako je Adamović otkriven. Vojni sud za oficire osudio ga je u septembru 1940 godine na smrt. Ovaj slučaj, da je Abwehr uspeo da zavrbuje jednog aktivnog jugoslovenskog oficira, nesum-

njivo pretstavlja naročiti uspeh nemačke obaveštajne službe.

Nest I Graz upotrebljavao je, uostalom, još i neposredno pojedinačne male agente, kao naprimer, nekog Viktora Dugonika (ili Dugovnika), poljoprivrednog radnika iz mariborskog sreza. Ovaj je, kako izgleda, zavrbovan za obaveštajni rad preko svog brata, Viljema Dugonika, koji je živeo u Graz-u. Viktor je češće ilegalno prelazio granicu, a bavio se i prebacivanjem begunaca iz Jugoslavije. Glavna njegova delatnost, međutim, bilo je skiciranje vojnih objekata. Jednom prilikom ovaj njegov rad primetili su neki seljaci i prijavili ga jugoslovenskim vlastima, koje su ga uhapsile.

Jedna od značajnih veza Nest-a Graz bio je baron Massburg, veleposednik, čija su se imanja nalazila s obe strane jugoslovensko-austriske granice. Obaveštajna linija preko Massburg-a daleko je prelazila pogranični pojas. On je, s obzirom na svoje posede mogao vrlo često i neupaljivo da prelazi iz Jugoslavje u Reich i obrnuto. Njegova saradnja, pored toga što je lično radio obaveštajno za Nest Graz, bila je neobično značajna i zbog toga što je imao bliske i prijateljske veze sa raznim' drugim veleposednicima u Sloveniji koji su pripadali austriskom plemstvu. Mnoga od tih lica bila su u dobrim odnosima sa jugoslovenskim vojnim i civilnim vlastima i njihovim visokim pretstavnicima, sa kojima su imali razne poslovne i društvene dodire. Tim putem mogle su se saznati mnoge stvari od obaveštajnog interesa. Tako je, preko barona Massburg-a, Nest I Graz mogao da dobija — a i dobijao je — značajne podatke političkog i vojnog karaktera iz raznih krajeva Slovenije, pa čak i iz drugih jugoslovenskih oblasti.

Jedna od značajnih obaveštajnih linija Nest-a I Graz išla je prema zapadnoj Hrvatskoj. U toj je mreži centralnu ulogu igrala Vilma Šarić, žena dr Šarića, koji je bio lekar i sopstvenik lečilišta u Slatini Radenci. Dr Šarić je i sam bio obaveštajno angažovan, tako da je skrenuo na sebe pažnju jugoslovenske policije. Vilma Šarić imala je sopstvenu agenturu, preko koje je pribavljala izveštaje za Nest Graz, kao i sopstvene kurire koji su

održavali vezu, između nje i agenture i između nje i Nest-a.

Jedan od krupnih agenata major Radtke-a, još iz vremena kada je on vodio sektor I u Ast-u Salzburg, bio je Marijan Dolanski, posednik iz Vinice kod Varaždina. On je sa Radtke-om održavao vezu i kasnije kada je ovaj preuzeo rukovodstvo Nest-a I Graz. Pre nemačkog napada na Jugoslaviju Dolanski je bio u vezi i sa majorom Benesch-om, sa kojim je naročio tesno sarađivao za vreme okupacije.

Dolanski se pojavio u registrima jugoslovenske policije, kao sumnjiv, još 1934 godine. Tada je u Austriji pokušan puč, kojim su austriski nacisti hteli da sruše vladu Republike Austrije i da obezbede uključenje Austrije u Nemački Reich. Mada je austriski kancelar Dol-Ifuss tom prilikom ubijen, puč je ugušen. Tada je veliki broj lica umešanih u ove događaje prebegao u Jugoslaviju. Kod Varaždina je za njih organizovan poseban logor, odakle su kasnije prebačeni u Nemačku. Jedno od lica koja su tada uspostavila vezu sa ovim austriskim emigrantima, bio je i Marijan Dolanski.

Rođen 1904 godine u Vinici, Dolanski je bio jugoslovenski rezervni oficir, a imao je veliki posed u svom rodnom mestu. Imućan i nezavisan, Dolanski se živo interesovao za politiku, bio je separatistički nastrojen, a po stranačkoj pripadnosti nalazio se u organizaciji HSS.

Franjo Baumann, hotelijer iz Varaždina, radio je u to vreme za austrisku obaveštajnu službu. Kada je Baumann-ov rad bio otkriven, on je, zajedno sa ćelom svojom agenturom — kojoj je pripadao i Dolanski — izveden pred Sud za zaštitu države, 1935 godine. Dolanski je već posle nekoliko meseci pušten na slobodu, ali jugoslovenska policija držala ga je otada u evidenciji.

Godine 1939, Dolanski je došao u vezu sa Abwehr-om. Tada je, po nalogu rukovodstva HSS, otputovao u inostranstvo radi izvesnih nabavki za Hrvatsku seljačku zaštitu, posebnu organizaciju HSS-a kojom je rukovodio Mačekov saradnik Kemfelja. Prvobitni zadatak Dolanskog bio je da nabavi trube za čete Seljačke zaštite, i to dve do tri hiljade komada. Međutim, uskoro je dobio nalog da nabavlja u Nemačkoj i oružje.

Da bi izvršio ovaj zadatak, Dolanski se stavio u vezu sa nekim Gregori-em, posednikom u Judenburg-u, sa kojim se bio upoznao u Varaždinu, kada je ovaj tamo živeo kao austriski emigrant. Gregori ga je povezao sa Radtke-om, koji mu se na sastanku u Graz-u pretstavio kao »dr Riedl«, savetnik ministarstva spoljnih poslova Reich-a. Dolanski je zatražio od »Riedl-a« oružje, a ovaj je zahtevao kao protivuslugu podatke o političkoj situaciji, zbivanjima i licima u Jugoslaviji.

Mada je Dolanski, sa znanjem i po uputstvima izvesnih istaknutih rukovodilaca HSS (kao Kemfelje, Tomašića i drugih) snabdevao Radtke-a poverljivim informacijama — pa čak i izvanredno važnim dokumentima — koje je dobijao u kancelariji dr Mačeka u Zagrebu, Radtke je ipak odugovlačio sa isporukama oružja. On je Dolanskom govorio da Namačka želi neutralnost Jugoslavije i da ne bi htela da pomuti dobre susedske odnose sa njom. Sem toga naglašavao je da je Jugoslavija i u sferi italijanskog interesovanja, te je pitanje isporuke oružja utoliko delikatnije.

Dolanski se nekoliko puta sastajao sa Radtke-om u raznim mestima, u Graz-u, Beču i Salzburg-u, pa i u Radgoni. Radtke se naročito interesovao za podatke vojnog karaktera, koje mu je Dolanski uslužno dostavljao.

Radi oružja, Radtke je uputio Dolanskog na trgovca Uray-a u Radkersburg-u, koji je poznat i iz Apold-ove mreže. Uray je dobio zadatak da se postara za nabavku oružja, a organizovano je i njegovo prebacivanje. Međutim, oružja je bilo malo, i to mahom automatskih pištolja (nekoliko desetina) i nekoliko »šmajsera« koji su podeljeni Mačekovim telohraniteljima. Očigledno je, da se Radtke nije mnogo interesovao za snabdevanje oružjem Seljačke zaštite, već da mu je bila dobro došla ova veza preko koje je dobijao podatke od krupnog značaja, neke od njih čak i neposredno iz kancelarije dr Mačeka, koji je tada bio potpretsednik jugoslovenske vlade. Zato je, mada je preko Radgone i Radkersburg-a stvorena stalna veza i uprkos mnogim obećanjima, oružje pristizavalo veoma sporo i u manjim količinama. Radtke se izgovarao delikatnošću položaja, jer se zvanične nemačke ustanove ne bi mogle neposredno uplitati u ove stvari.

Dolanski je povezao sa Radtke-om vazduhoplovnog oficira Vladimira Krena i bivšeg kapetana Androvića. Prvi od njih bio je u NDH komandant vojnog vazduhoplovstva, a drugi domobranski pukovnik. Kren i Androvi imali su još u jugoslovenskoj vojsci neku svoju političku organizaciju, u kojoj su bili aktivni i rezervni oficiri. Ta organizacija je imala izvesnih veza sa nemačkim generalnim konzulatom u Zagrebu. Njoj su, između ostalih, pripadah artiljeriski oficir Kurelac, pešadiski oficir Ćanić, vazduhoplovni oficiri Džal i Čulinović itd.

Dolanski je bio Krena i Androvića doveo u vezu i sa dr Mačekom, kome je on ranije služio kao kurir za vezu sa istaknutim prvacima HSS, dr Krnjevićem i ing Košutićem, dok su se oni nalazili u inostranstvu. Međutim, između Krena i Mačeka došlo je do razmimoilaženja, jer je Maček Krenu izgledao isuviše neodlučnim za sprovođenje ustanka ili državnog udara, za koji se Kren zalagao. Ustvari, ovo je bio sukob između HSS-ovske i ustaške linije, od kojih je prva težila umerenijoj a druga radikalnoj taktici. Međutim, još je važnije što je Dolanski povezao Krena i Androvića sa Radtke-om, a u isto vreme i sa pripadnikom nemačkog generalnog konzulata u Zagrebu, Doppfel-om. Po svoj prilici su preko te veze stvoreni kontakti i izimeđu Krena i Androvića, s jedne, i pretstavnika Uprave VI RSHA koji su bili ugrađeni u generalnom konzulatu, s druge strane. Te veze su poznate i utvrđene.

U liniju Radtke—Dolanski ukopčao se zarana i major Benesch, köji se Dolanskom pretstavio kao »dr Bergmann«. Benesch je kasnije potpuno preuzeo od Radtke-a ovu vezu, pa je pred rat dolazio i u Zagreb, u nameri da se sastane sa članovima rukovodstva HSS. Dolanski ga je doveo u vezu sa Pernarom i Torbarom, ali do njegovog sastanka sa dr Mačekom tom prilikom nije došlo. Međutim, Benesch se sastao sa Krenom, a iz njihove međusobne veze proistekao je, u danima 1941 godine, Krenov odlazak u Austriju sa aparatima jugoslovenskog vojnog vazduhoplovstva. Inače je Benesch pokazivao, u svojim kontaktima sa rukovodiocima HSS, puno razumevanje za pitanje naoružavanja Seljačke zaštite.

Najzad treba pomenuti da se Dolanski kod Radtke-a upoznao sa jednim drvarskim trgovcem iz Celovca i nekim šumarom iz Koruške. Moguća je pretpostavka da se ovde radilo o Max-u Goetz-u i Karlu Huber-u, već poznatim Haupt-V-Mann-ima Abwehr-a. Kod Radtke-a je bilo i nekoliko mlađih bivših jugoslovenskih oficira, a raznim kanalima Radtke je od pojedinih ekstremističkih grupa u Hrvatskoj dobijao memorandume, u kojima se te grupe nude da »zauzmu vlast« u Hrvatskoj pomoću Nemaca.

Posle okupacije Jugoslavije, Dolanski je stupio u vazduhoplovstvo NDH, pa je od 1941 do 1943 godine bio i vazduhoplovni ataše NDH u Berlinu. U tom periodu Dolanski je sarađivao sa Abwehr-om, naročito preko Benesch-a, a i sa Upravom VI RSHA.

Od daljih agenata Nest-a Graz odnosno Ast-a Salzburg iz perioda pred okupaciju poznat je i Gustav Eberle, nemački železničar, koji je radio u pretstavništvu nemačkih državnih železnica u Mariboru, gde je imao i posed. On je otkriven i osuđen početkom 1940 godine. Istovremeno sa njim osuđen je i Karl Hak, veleposednik, koji je živeo u Št. liju i koji je takođe obaveštajno radio po liniji Nest-a Graz.

Potpunosti radi, može se istaći da je Nest I Graz mnogo koristio i delatnost Instituta za jugoistočnu Evropu, koji se nalazio u Graz-u. Karakter ove saradnje sa Institutom bio je određen mogućnostima koje je pružao kulturni rad Instituta i njegovim vezama preko granice, u Jugoslaviji. Podaci, do kojih je Institut dolazio na osnovu svog naučnog rada, ili pod vidom takvog rada, služili su Nest-u kao dopuna sopstvenih informacija, kao orijentacija, a i kao osnova na kojoj je, putem agenture, Nest upotpunjavao svoja saznanja o raznim obaveštajno relevantnim zbivanjima, licima i kompleksima.

* * *

Nest III, koji je postojao u Graz-u, radio je kor}tra-obaveštajno slično kao i Nest III u Celovcu. I on se oslanjao na saradnju ustanove Gestapo-a, koja se nalazila u Grazu, raspolagao svojom sopstvenom agenturom, a naročito je obrađivao jugoslovenski centar vojne obave-

štajne službe, koji se nalazio u Mariboru, a u kome su vodeće uloge igrali major Mirko Tomić, i komesar pogranične policije Ante Anić. Pošto su obojica bili istovremeno povezani i sa britanskom obaveštajnom službom, koja je takođe aktivno radila u Mariboru, kontraobaveštajna delatnost Nest-a Graz imala je prema sebi ne samo jugoslovensku već i britansku obaveštajnu službu. Naročitu pažnju Nest III je obraćao na železničare koji su službeno prelazili granicu u oba pravca.

Radeći kontraobaveštajno protiv jugoslovenske obaveštajne službe, koja je delovala preko jugoslovenskog konzulata u Graz-u, Nest III je uspeo da stekne uvid u rad konzulata, kojim je rukovodio generalni konzul August Mišetić. Veza Nest-a III u konzulatu bio je službenik Josip Toplak. Međutim, postoji sumnja da je i Mišetićev pomoćnikj konzul dr Vjekoslav Vršič, imao udela u ovoj provali nemačke kontraobaveštajne službe u Mišetićevu delatnost. Svakako je činjenica da je Nest III raspolagao podacima o toj delatnosti, zbog čega je Mišetić bio prilikom nemačkog napada na Jugoslaviju, odmah po sprovedenoj okupaciji naše zemlje, uhapšen i sproveden u Nemačku gde je protiv njega vođena dugotrajna istraga. Vršič, međutim, vratio se ubrzo ponovo u Graz — mada su svi jugoslovenski konzularni službenici bili iz Reich-a uklonjeni. Iako Slovenac, Vršič je dobio u Graz-u odmah neko nameštenje i ostao je tamo da živi.

g.- Delatnost Ast-a Muenchen

Delatnost Ast-a Muenchen prema Jugoslaviji, bila je do Anschluss-a veoma intenzivna, a tada je najvećim delom predata u nadležnost novoformiranim Ast-ovima Beč i Salzburg. Ali jednim delom ona je nastavljena i posle priključenja Austrije Reich-u. Iz Muenchen-a se prema Jugoslaviji radilo po liniji Abwehr-a I, tj. delatnost je bila usmerena na pribavljanje obaveštajnih podataka. Jednu svoju važnu liniju, koja je vodila još pre Anschluss-a preko Beča za Jugoslaviju, Ast Muenchen nije predao Ast-u Beč već je preko nje sam nastavio rad prema Jugoslaviji. Međutim, u ovakvim slučajevima odre-

đivano je razgraničenje u odnosu na Ast u Beču. To pokazuje i sledeći slučaj. Pomenuti bečki centar Ast-a u Muenchenu zatražio je saglasnost da, u cilju obaveštajnog korišćenja i proširivanja svoga rada, pristupi poznatom industriskom preduzeću u Štajerskoj »Boehler—Kapfenberg«. Odgovor Ast-a Muenchen bio je, da se to zabranjuje i da su ova industrija i njeni rukovodioci »rezervisani« za bečki Ast. Osim ove, Ast Muenchen je mogao održavati i druge linije prema našoj zemlji, bilo preko izvesnih centara na teritoriji priključene Austrije, bilo neposredno.

Da je jugoslovenskoj policiji bilo poznato postojanje obaveštajnog centra u Muenchen-u, koji je radio prema Jugoslaviji, proizlazi iz jednog akta Ministarstva unutrašnjih poslova. Po njemu je, početkom septembra 1939 godine, Ministarstvo dobilo iz »potpuno neposrednog izvora« obaveštenje da »nemački obaveštajni centar u' Muenchen«-u (tu se po svoj prilici misli na tamošnji Ast) koristi u radu prema Jugoslaviji nemačke podanike Friedrich-a Eckert-a (lažno ime: Georg Schmidt), Eriku von Wohltat (lažno ime: Edith Schmidt) i Antuna Kurz-a. Ta su lica, prema istom obaveštenju Ministarstva unutrašnjih poslova, po obaveštajnim zadacima preko Italije dolazila u Jugoslaviju.

Obimna obaveštajna mreža Ast-a Muenchen prema Jugoslaviji, o čijem radu postoji puno materijala*, imala je svoju čvornu relejnu tačku u Beču, pod rukovodstvom tamošnjeg rezidenta Josefa Kneisel-a. Agenti te mreže opštili su neposredno ili posredno sa Kneisel-om. Ovaj je prenosio mreži naloge Ast-a Muenchen, davao agentima uputstva, starao se za finansiranje mreže sredstvima koja bi dobijao od Ast-a, sređivao je primljene izveštaje i upućivao ih u Muenchen. S obzirom na svoju veoma obimnu obaveštajnu delatnost, u čijem sprovođenju je Kneisel putovao i u inostranstvo, pa i u Jugoslaviju, njegovo civilno zanimanje i dužnost »direktora« mogli su mu služiti samo kao kamuflaža jer mu je manje-više isključivi posao bio organizovanje i rukovođenje razgranate obaveštajne mreže, čiji su se krakovi protezali prema Jugoslaviji,

* Arhiv DSUP FNRJ, zaplenjena nemačka obaveštajna arhiva, originalni izveštaji i dokumenti o radu Kneisel-ovog centra i njegove agenturne mreže.

Rumuniji, Mađarskoj, Poljskoj, Turskoj, Slovačkoj, pa čak i Francuskoj. Kao obeležje zanimanja služila je Kneisel-u naznaka »direktor«. Star blizu 60 godina (rođen 1880), Kneisel nije bio ilegalni član NSDAP u Austriji, ali je bio tesno povezan sa SD-om, zbog čega je posle priključenja Austrije Reich-u primjen u SS sa činom kapetana.

Interesantno je da se u slučaju Kneisel-a otstupilo od uobičajene prakse nemačkih obaveštajnih servisa, po kojoj Abwehr i SD nisu koristili uslugu jednog te istog agenta. Ako bi jedna od ove dve obaveštajne organizacije utvrdila da neki njen agent radi istovremeno i za drugu, ona bi ga otpustila. Kneisel, međutim, radio je i za Abwehr i za SD, budući povezan obaveštajno[4]sa samom centralom SD-a u Berlinu. Ne samo što je Kneisel radio, uprkos svojih veza sa SD-om, obavoštajno u veoma važnoj funkciji i za Abwehr, već su i neki od njegovih najvažnijih saradnika takođe bili pripadnici SD-a, pa čak i aktivni obaveštajni organi te organizacije. Ovakav se izuzetak od opšte usvojenog pravila mora pripisati izvesnim izuzetnim okolnostima, koje nisu utvrđene. Svakako su te okolnosti morale biti od velike važnosti i za SD i za Abwehr. Moguće tumačenje bi bilo, da su Kneisel-ove veze za vojnu obaveštajnu službu — kojom SD prema razgraničenju poslova nije trebalo da se bavi — bile toliko važne, da je kakva viša ustanova odredila da Kneisel ima da nastavi svoj rad za Abwehr, mada je primljen u SD. No, s druge strane, SD nije želeo da izgubi saradnika koji bi i njemu mogao biti od veoma velikih koristi mogućnošću za obaveštajni rad po političkoj liniji, za koji je SD bio nadležan. To bi objašnjenje moralo da važi i za one Kneisel-ove saradnike koji su radili za Abwehr, mada su bili funkcioneri SD-a.

Kneisel, koji se služio pseudonimom »Peppi« ili »Onkel Peppi« (čika Pepi), bio je povezan sa majorom von Lossow-om, pripadnikom Ast-a Muenchen. Ovaj' se, u svojoj prepisci sa Kneisel-om, služio pseudonimom »dr. Ammer«. Pomoćnik von Lossow-a bio je kapetan Sendtner. Težište Kneisel-ovog obaveštajnog rada ležalo je na području vojne privredne špijunaže, za šta je kod Abwehr-a bio nadležan referat I Wi.

Jedan od najvažnijih Kneisel-ovih saradnika bio je Paul Dostal, Austrijanac, koji je još pre priključenja Austrije Reich-u prebegao u Nemačku i tamo, 1937 godine, primljen u SS i dodeljen Višem SD-otseku Jug u Muenchen-u. Aprila 1939 premešten je u SD-otsek Beč, a u februaru 1940 dodeljen je SD-otseku Graz, stim da tamo preuzme rukovođenje referatom VI, zamenjujući obolelog rukovodioca toga referata, Willi Fuchs-a. Kasnije je prešao u Wehrmacht i stupio potpuno u službu Abwehr-a. I Dostal je kao i Kneisel, radio intenzivno za Abwehr, pa čak i kao referent VI SD-otseka Graz. Štaviše, on je obaveštenja, koja bi dobijao preko svojih agenata, u prvom redu davao Abwehr-u. Dešavalo se da Abwehr odredi, šta od tih obaveštenja ne treba da daje dalje po liniji VI pretpostavljenim organima.

Dostal je lično putovao u Jugoslaviju i u Rumuniju, po svojim obaveštajnim zadacima. On je imao razgranatu mrežu agenata u obe zemlje. Sem toga su se i agenti koji su neposredno bili vezani za Kneisel-a u slučaju potrebe obraćali njemu i održavali vezu i s njim.

Jedan od takvih agenata, koji je bio jedan od najistaknutijih Kneisel-ovih informatora za Jugoslaviju, bio je ing. Karl Fraenzl iz Beča, koji je Jugoslaviju obilazio pod kamuflažom trgovačkog zastupnika nemačkih industriskih preduzeća. Obilazeći razna mesta Jugoslavije, Fraenzl je, i sa svoje strane, vrbovao agente od kojih je prikupljao obaveštenja i dostavljao ih Kneisel-u. Utvrđeno je da je Fraenzl između ostalog obilazio sledeća mesta: Beograd (Rakovica), Zemun, Novi Sad, Zagreb, Vinkovce, Karlovac, Mostar, Ljubljanu, Vrhniku, Celje, Maribor, Marenberg, Trbovlje, Sevnicu. Fraenzl-ova putovanja po Jugoslaviji finansirana su delom od Abwehr-a, odnosno Ast-a Muenchen, preko Kneisel-a, a delom od SD-otseka Graz preko Dostal-a. Ovo je takođe jedna izuzetna pojava u opštoj strukturi nemačke obaveštajne službe, pošto je Fraenzl, očigledno, svoje informacije davao kako SD-u, tako i Abwehr-u. Ipak, po svemu izgleda da je veza sa Abwehr-om bila čvršća i stalnija.

Među Fraenzl-ove agente treba ubrojiti Franza Preglau-a, građevinara iz Marenberga, ing. Plautz-a, službenika Cinkarne iz Celja, kao i braću Mirka i Rikarda Ko-

kota, od kojih je jedan bio sa službom u Štabu komande vazduhoplovstva u Zemunu, a drugi rukovodilac električne centrale u Vrhniku kraj Ljubljane. Dalje je Fraenzl održavao veze sa direktorom Kranjske indüstriske družbe u Jesenicama, ing. Carlom Noot-om, koga je rukovodilac cele ove mreže, major von Lossow, isto kao i rezident Kneisel smatrao veoma važnim izvorom. No Kneisel-ov agent dr. ing. Karl Kober označio je kao još »interesantniju« neposrednu vezu sa Augustom Westen-om, glavnim vlasnikom ovog preduzeća. Kober je istovremeno dao predloge o uspostavljanju direktne veze sa Westen-om. Prema njegovim podacima, članovi porodice Westen bili su u prijateljskim vezama sa austriskim SS-rukovodiocem Globočnik-om*. Zbog toga je Kober preporučivao da se sa Westen-om uspostave veze preko Globočnik-a i SD-a Beč. Kober je ukazivao i na mogućnost uspostavljanja veze preko SD-otseka u Klagenfurtu, naročito preko SS-Obersturmfuehrera Reinhold-a von Mohrenschild-a, koji je boravio u Klagenfurtu, a bio određen na službu u Glavnoj upravi SD-a (SD-Hauptamt). Predloži Kober-a pokazuju koliko je u praksi mogla da bude tesna saradnja između političke i vojne obaveštajne službe.

Fraenzl je stajao u vezi i sa kasnijim ministrom: i poslanikom NDH, dr Vladimirom Košakom. Sa ovim je bio vezu uspostavio neposredno Kneisel, kome je Košak dolazio u posetu u Beč. U Košaka se u prvo vreme nije gledalo sa poverenjem. No posle nekog vremena Kneisel pismom od 3.XI.1939 izveštava von Lossow-a, da je Košak dao Fraenzl-u jednu »važnu preporuku« za Pavelića u Italiji, i da ga se konačno može smatrati potpuno pouzdanim.

Najzad, tu treba pomenuti i ljubljanskog advokata dr Benkoviča, koji je bio pravni savetnik Trbovljanske premogokopne družbe d. d. (Trbovljanski rudnici uglja), preduzeća francuskog kapitala koje je bilo vlasnik rudnika u Zasavskom basenu.

Odnos Fraenzl-a prema Benkoviču pokazuje s kakvom je opreznošću i elastičnošću pristupio korišćenju svojih

* Radi se o tadašnjem SS-Oberfuehreru i Gauleiter-u Odilo Globočniku, koji je 1943 godine kao SS-Gruppenfuehrer i general-lajtnant policije imenovan višim vođom SS-a i policije „Područja Jadransko Primorje" (Adriatisches Kuestengebiet).

veza u obaveštajne svrhe. Fraenzl izveštava, da Benkoviča ni u kojem slučaju nemože upotrebiti za »direktnu saradnju« — dakle kao agenta. »On je Slovenac i nije nikakav naročiti prijatelj Nemaca«. Ali uprkos tome »moći će se štošta od njega saznati«. Kasnije je Benkovič, neznajući pravu ulogu Fraenzl-a pomogao, da se Fraenzl-u omoguće redovna putovanja po Jugoslaviji.

Veze, koje je uspostavio Fraenzl, nisu bile ograničene samo na Sloveniju i Hrvatsku, već su se rasprostirale i na Srbiju. U Beogradu je stajao u kontaktu sa ing. Petrom Đukanovićem, penzionisanim službenikom Ministarstva saobraćaja i trgovačkim zastupnikom. Tu je vezu Fraenzl stvorio da bi došao do podataka o industriskim preduzećima u Srbiji. Takođe u Beogradu Fraenzl je zavrbovao ing. Miodraga Nikoliša, bivšeg inženjera Štaba vazduhoplovstva, kao i hemičara Nemanju Nikolića.

Von Lossow je u nekoliko mahova pismeno pohvaljivao Fraenzl-a za njegovu uspešnu obaveštajnu delatnost. Fraenzl je prikupljao podatke o jugoslovenskoj privredi naročito o. industriji naoružanja, a i ostale podatke od vojnog interesa. Interesantno je da je von Lossow iz Muenchen-a tražio od Kneisel-a još u leto 1939 godine da u obaveštajnoj službi koncentriše svoju delatnost na pridobijanje iskusnih stručnjaka. I sam površan pregled agenata i veza, koje je Kneisel direktno ili, preko svojih agenata stvorio u Jugoslaviji, pokazuje da je ova direktiva s uspehom izvršena. Kod dr ing. Kober-a, ing. Karla Fraenzl-a, ing. Plautz-a, ing. Petra Đukanovića, ing. Miodraga Nikoliša, hemičara Nemanje Nikolića, dr Vladimira Košaka i dr Benkoviča radilo se svakako, s obzirom na njihovu izobrazbu, o visoko kvalifikovanim stručnjacima. Mirko Kokot imao je u Štabu vazduhohoplovstva u Zemunu takav položaj koji mu je omogućavao pristup poverljivim dokumentima, što se jasno vidi iz postojećeg materijala. Riko Kokot kao rukovodilac električne centrale u Vrhniki, i Franz Preglau kao građevinar u pograničnom području u Sloveniji imali su sve mogućnosti i kvalifikacije za tačno prikupljanje podataka o utvrđenjima i o rasporedu trupa na granici. Da je Kneisel-u bilo stalo do kvalitetnih agenata a ne do masovnog vrbovanja, vidi se i iz jednog njegovog pisma von Los-

sow-u, od 12 decembra 1939 godine. U pismu izveštava, da je odustao od odašiljanja jednog Dostal-ovog poverenika u Jugoslaviju, »jer drugi ljudi obećavaju više uspeha«, »a sem toga čovek, o kojemu je reč, ne radi dovoljno egzaktno«. Na kraju Kneisel zaključuje, »mi smo sada u Jugoslaviji bacili dovoljno gvožđa u vatru«.

Koliko je bio obiman interes Ast-a Muenchen odnosno Kneisel-ove rezidenture za Jugosavliju vidi se po. datim zadacima odnosno podnetim izjveštajima koji(se tiču sledečih mesta: Beograd, Zemun, Rakovica, Novi Sad, Indija, Bela Crkva, Kraljevo, Bor, Smederevo, Kragujevac, Leskovac, Užice, Čačak, Sremska Mitrovica, Jasenica, Smederevska Palanka, Kruševac, Višegrad, Trepča, Zagreb, Sisak, Slavonski Brod, Split, Karlovac, Sarajevo, Jajce, Bosanski Brod, Ljubljana, Vrhnika, Jasenice, Maribor, Celje, Kamnik, Kranj, Sevnica, Mežica, Sent Pavel, Ruše, Štore, Sent Vid, Moste, Javornik, Trbovlje, Bled; Guštanj i dr.

Ovako obimni zadaci koji su se ticah tako velikog prostora uslovili su nejednak kvalitet prikupljenih podataka Fraenzl-ovih izveštaja.

Podaci koje je dobijao od Mirka Kokota, a koji su se odnosili najviše na razne nabavke jugoslovenskog vazduhoplovstva, kao i na jugoslovensku avionsku industriju, bili su nesumnjivo veoma korisni, jer su se odnosili i na izvanredno tajne porudžbine ratnog vazduhoplovstva. Njegove privredne informacije, ukoliko ih je dobijao od agenata odnosno informatora u samim preduzečima (naprimer o fabrici emaljiranog posuđa August Westen a. d. u Celju ili o Kranjskoj industriskoj družbi d. d.)) bile su iscrpne i tačne.

Ovakvu tačnost podataka međutim nije mogao da obezbedi tamo gde takvih informatora nije imao. U takvim slučajevima obdveštenja su bila mnogo slabija. Tako se pored iscrpnih izveštaja i detaljnih podataka nalaze i oskudni ili netačni podaci naprimer o Jugoslovenskoj Solvay tvornici d. d. u Lukavcu ili o Prvoj jugoslovenskoj tvornici vagona, strojeva i mostova d. d. u Slav. Brodu itd. Ukoliko je takvim izveštajima dodavao kakve svoje zaključke, oni su pogrešni. Tako naprimer dovodi preduzeće AGA u Rušama odnosno njegovu filijalu u Sarajevu

u vezu sa IG Farbenindustrie. Međutim, iza toga predu-zeća stajao je trust Dynamit Nobel, a delom i švedski kapital.

Izveštaji političkog karaktera, o raspoloženju u Jugoslaviji i si. pokazuju onu neobjektivnost koja se često nalazi u izveštajima naročito SD-ovske obaveštajne službe. Tako se po Fraenzl-ovom izveštaju jugoslovenska štampa nalazi »najvećim delom u jevrejskim rukama«, a u redakcijama kotrljaju se dolari i funte.

Ipak je, množina raznih informacija, bez obzira na njihov slab kvalitet, nesumnjivo za nemačku obaveštajnu službu pretstavljala vrlo važan izvor obaveštavanja o Jugoslaviji. Ako sve informacije nisu bile tačne i značajnije, među njima ih je bilo mnogo koje su pretstavljale u vojnome pogledu, a i u pogledu privredne špijunaže vrlo važan doprinos poznavanju situacije u Jugoslaviji.

Uostalom iz materijala se sasvim jasno vidi, da je Ast Muenchen primljene izveštaje podvrgavao pažljivoj analizi, kritici i upoređivanju sa ostalim materijalom. U jednom pismu Kneisel-u od 25.IX.1939 von Lossow ocenjuje Fraenzl-ov rad kao doduše »u svakom pogledu precizan i upotrebiv«, ali kritikuje neverovatnost jednog izveštaja Mirka Kokota, prema kome su isključene makakve jugoslovenske porudžbine aviona u Francuskoj i Engleskoj. Međutim, stoji u pismu, zna »iz pouzdanog izvora«, da su takve liferacije na dnevnom redu. U vezi s tim von Lossow kaže Kneisel-u: »Ti moraš uvek da misliš na to, da prijatelj Mirko vidi možda ipak samo jedan isečak delatnosti beogradskog ministarstva vazduhoplovstva«.

Pored Mirka Kokota, koji je verovatno davao najkorisnije podatke, važan Fraenzl-ov informator bio je već pomenuti njegov brat Riko-Rikard Kokot, s obzirom da je ovaj obavljao i radove na električnim instalacijama na opsežnim jugoslovenskim fortifikacionim radovima u Sloveniji. Otuda je o tim radovima mogao davati važne podatke. Fraenzl je uspešno vrbovanje Rika Kokota počeo oktobra 1939 godine. Već 28 novembra 1939 Fraenzl izveštava o podacima, koje je dobio od Rika Kokota, o utvrđenjima na italijanskoj granici i o lošem stanju jugoslovenskih trupa u materijalnom i moralnom pogledu. Pada u oči da je upotreba Rika Kokota bila ograničena samo

na jedan sektor, jer je Fraenzl pod istim datumom poslao drugi izveštaj o izgradnji utvrđenja u Sloveniji, u okolini Vrhnike, Kranja, Kamnika i Jesenica na osnovu drugih podataka. No Fraenzl ima u vidu dalje i potpunije angažovanje Kokota u obaveštajni rad, pa traži saglasnost Kneisel-a da tako upotrebi Kokota.

Značajan je bio takođe i već pomenuti građevinar Preglau, koji je organizovao ilegalne prelaze preko granice za Austriju, kojima je dostavljan materijal obaveštajne prirode. Veza sa Košakom je mogla biti politički interesantna, pošto je tu dobijena preporuka za Pavelića koji se u to doba nalazio u Italiji. Tim povodom je Kneisel izvestio von Lossow-a da bi bilo veoma interesantno ako bi se Fraenzl mogao kod ovoga obavestiti o »planovima Hrvata«, i »zakočiti eventualne želje za ustankom«, pošto bi nered u tom trenutku (novembar 1939) Nemačkoj »jedva mogao biti prijatan«.

U ćelom ovom radu pada u oči nastojanje za što iscrpnije obaveštavanje. Ast Muenchen davao je preko Kneisel-a popuno precizna i određena pitanja, na koja je tražio odgovor. Mnogi odgovori koje je dobio bili su iscrpni i tačni. Ali iima i odgovora sa nepotpunim, manjkavim ili netačnim podacima. Veliku važnost je Ast polagao i na situacione planove pojedinih preduzeća, o kojima mu je ova mreža pribavljala podatke. Ti su planovi, između ostaloga, išli i ilegalnim kanalom Preglau-a preko granice za Austriju. U svemu se kod Ast-a Muenchen vidi težnja za što većom preciznošću i potpunošću. Konkretnim pitanjima on nastojava da upotpuni podatke koje dobija preko svoje mreže. Dalje, izvesne izveštaje koje je naprimer dobio od Fraenzl-a, on proverava drugim putem. Tako je, jednom prilikom, Dostal iz Graz-a preko svojih veza proverio izveštaj Fraenzl-ov o fabrici Jasenica, i očigledno ga je korigovao.

Fraenzl je od strane Ast-a odnosno Kneisel-a dobio naređenje, da radi sa naročitom opreznošću, čime je donekle bio sputavan. Fraenzl je u svakom slučaju svoj rad za Ast Muenchen kamuflirao ozbiljnim privrednim vezama. Na to je donekle bio i prinuđen jer je, usled izbijanja rata, dobivanje vize za Jugoslaviju nailazilo na poteškoće. Iz tog razloga nosio je sobom elaborate o drv-

noj destilaciji, koje je predložio Cinkarni u Celju (gde je uostalom radio njegov agent ing Plautz) i dr Benkoviču, akcionaru i pretstavniku Trbovljanskog ugljenokopnog društva i time pobudio velik interes. Obe firme su mu nato izdale potvrde, prema kojima je radi daljih pregovora potrebno njegovo prisustvo u Jugoslaviji najmanje jednom mesečno. Time je po Fraenzl-u bio< obmanut Benkovič, koji je na taj način nesvesno pružao pomoć nemačkoj obaveštajnoj službi. Za Srbiju uzeo je Fraenzl prividno zastupstvo jedne njemu poznate fabrike motornih klipova u Beču. Dva poneta uzorka klipova — jedan za avionske, a drugi za automobilske motore — omogućila su mu ulaženje u fabriku motora u Rakovici.

Prilikom kretanja po Jugoslaviji Fraenzl je pazio na to, da zavara jugoslovenske nadzorne organe. To se jasno vidi iz jednog od njegovih izveštaja sa puta po Jugoslaviji februara 1940 godine. On objašnjava da iz Austrije nije otišao direktno u Maribor, koji je pretstavljao cilj njegovog putovanja, nego najpre u Celje da bi zavarao trag, pa je tek iz Celja otišao u Maribor. Fraenzl navodi da u Mariboru ne treba strepiti samo od nadzora jugoslovenske policije, nego i od nadzora engleske obaveveštajne službe, čijim mesnim šefom je označio učitelja jezika Boughy-a.

U pogledu odnosa prema agentima interesantno je jedno pismo von Lossow-a upućeno Kneisel-u jula 1939 godine, a koje sadrži odgovor na izvesne žalbe Kneisel-ovog agenta dr ing Karla Kober-a. Ovaj je stvorio veze sa direktorom Kranjske industriske družbe Carlom Nootom, sa Augustom Westen-om i drugim značajnim licima. On je i po drugim zadacima vršio u (mreži važnu obaveštajnu ulogu. Međutim, izgleda da se žalio zbog nekih teškoća koje je imao u svojoj firmi i molio da mu Ast, kome je služio, pruži izvesnu pomoć. Von Lossow, međutim, u pomenutom pismu saopštava Kneisel-u da ga ne interesuju kuknjave dr Kober-a. Kober-ova je lična stvar, da nađe sredstva i načina za savlađivanje ili zaobilaženje postojećih teškoća. »U pribavljanju obaveštenja je svako kovač svoje sreće, — produžava von Lossow —, a čovek koji radi u toj stvari, mora biti jači od okolnosti«. Nisu potrebni opisi teškoća, nastavlja se u pismu, već

istinita i važna obaveštenja. »Na kakav način pojedinac dolazi do njih, kakve poteškoće pri tome ima da savlada, to je od interesa samo u najređim slučajevima«.

Von Lossow je, kako se vidi iz materijala, uraeo da kritikuje dobijene izveštaje, naprimer u pomenutom slučaju sa izveštajem Mirka Kokota, ili da bude čak brutalan kada se previše traži pomoć (u slučaju Kober-a), ali je isto tako umeo da oda priznanje i pohvale i da daje materijalne nagrade. Tako Kneisel i njegov »saradnički štab«, u pismu Lossow-a od 14-VII-1939, dobijaju pohvalu zbog solidno prikupljenog i sređenog materijala geografskih karata. U dopisu od 11-X-1939 von Lossow izražava Fraenzl-u zahvalnost za »jasne i dragocene izveštaje« i dodaje, da će sasvim razumljivo ova zahvalnost »biti izražena takođe i drugačije, a ne samo rečima«. Sledećeg dana Fraenzl ponovo dobija laskavu pohvalu za obaveštajnu delatnost u Jugoslaviji.

Pored opisane delatnosti prema Jugoslaviji, Kneisel-ova mreža je, za Ast Muenchen, obavljala i izvanredno zamašne obaveštajne zadatke u Rumuniji, gde je radila na formiranju agenture za suzbijanje pokušaja sabotaže protiv petrolejskih polja Pred početak rata, u leto 1939 godine, mreža je naprimer raspolagala agentom koji je posmatrao i kontrolisao transporte oružja i strategiskog materijala za Poljsku, koji su dolazili Crnim Morem, pa išli preko Rumunije.

Da je Kneisel bio i politički zainteresovan pokazuje već njegova primedba u pogledu Pavelića. Interesantan je i predlog, koji je uputio von Lossow-u u vezi sa jednim izveštajem koji je Fraenzl podneo o aktivnosti britanske propagande i obaveštajne službe u Jugoslaviji. Pošto prema tome izveštaju britanski servisi rade naročito putem podmićivanja i plaćanja funtama, Kneisel predlaže da se što pre u zemljama Balkana rasture lažne novčanice engleskih funti. Time bi se u tim zemljama, prema njegovom predlogu, izazvalo snažno nepoverenje i prema primanju ovakvih pravih novčanica, odnosno funti uopšte, pa bi se tako efikasno moglo suzbijati sistematsko podmićivanje.

U vezi sa radom ove mreže interesantan je podatak iz koga proizlazi da je jugoslovenska obaveštajna služba

u Nemačkoj, po svoj prilici putem vojnog atašea pri jugoslovenskom poslanstvu u Berlinu, pukovnika Vauhnika, saznala za obaveštajni rad koji je vršen u Štabu Komande vazduhoplovstva. Taj je obaveštajni rad zaista bio, preko Mirka Kokota, gotovo najvažniji deo Fraenzl-ove delatnosti. Tim putem je on dolazio, pored već pomenutih podataka o nabavkama i o jugoslovenskoj vazduhoplovnoj industriji i do obaveštenja o vazduplovnim bazama, instalacijama na njima, jačini vazduhoplovnih formacija i tome slično. Februara 1940 godine uputilo je Ministarstvo vojske Štabu Komande vazduhoplovstva saopštenje i strogi ukor, prema kome je Ministarstvo saznalo da u tome štabu sedi čovek koji nemačkim agentima saopštava sve nabavke. Ovo je Fraenzl saznao od Kokota, koji mu, zbog toga, tom prilikom nije mogao dati naročitih podataka, a ispričao mu je da je saopštenje iz Ministarstva pročitano u Štabu ćelom peronalu, kome su izdata stroga uputstva. Informacija o tome događaju upućena, je odmah preko Kneisel-a von Lossow-u. Fraenzl je zatražio da po toj stvari razgovara lično sa »dr A.«, — po svoj prilici sa Lossow-om.

Ast Muenchen se, preko ove mreže i drugim svojim linijama, interesovao i za pojedina lica i zbivanja u Jugoslaviji. Ta je obaveštenja prikupljao preko svoje stalne agenture u našoj zemlji. Jedan od tih agenata javio je, oktobra 1940 godine, u Muenchen izvesne podatke o direktoru »Jugoslovenskog društva žižica« d. d. u Beogradu, švedskom državljaninu Goesta Enlund-u. Ovaj je bio istovremeno i švedski počasni vicekonzul. Mreži Ast-a Muenchen pao je u oči i postao sumljiv zbog svojih veza sa izvesnim britanskim krugovima u Jugoslaviji, za koje se smatralo da rade za Inteligence Service. Sa tim Englezima se Enlund sastajao u Zagrebu, u hotelu »Palače«. Njegovo ime je uneseno u nemački spisak naročitih poternica (Sonderfahndungsliste) koji je bio pripremljen pred ulazak nemačkih trupa u Jugoslaviju i po kome su nemačke policiske formacije vršile mnogobrojna hapšenja, čim je na teritoriju Jugoslavije stupila Einsatzgrupa Sipo i SD.

h. Radioveza iz Beča

Pred kraj 1940 godine, u novembru, počela je da funkcioniše jedna nova veza Ast-a Beč u Jugoslaviji. Radilo se o tajnoj radio-stanici, koja se nalazila u Novom Sadu, i kojom su rukovali Volksdeutscher-i. Stanica je bila povezana sa sektorom II Ast-a Beč, a u Novom Sadu sa rukovodstvom »Kulturbund«-a. S druge strane, stanica je bila povezana i sa organizacijom Abwehr-a u Beogradu.

Zadatak ove stanice bio je da obaveštenja, do kojih je došlo rukovodstvo nemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji sa agenturom među Volksdeutscher-ima, dostavlja bečkom Ast-u i, s druge strane, da direktive Ast-a Beč prenese vojvođanskim Volksdeucher-ima. Na taj način veza Ast-a Beč i nemačke manjine u Jugoslaviji ostvarivana je najkraćim putem.

Pojava ove stanice ukazuje na nekoliko činjenica karakterističnih za ovu fazu razvoja jugoslovensko-nemačkih odnosa, za ulogu Volksdeutscher-a i za liniju delatnosti Abwehr-a prema Jugoslaviji. Pre svega, pada u oči da se početak rada radio-stanice vremenski poklapa sa početkom onog agresivnog političkog pritiska na Jugoslaviju, koji je došao posle Hitlerove odluke u novembru 1940 godine. Kao što je poznato, tog meseca pale su značajne odluke rukovodstva Trećeg Reich-a u pogledu vojne i političke aktivnosti za 1941 godinu. Između ostalog, utvrđeno je kada treba da se počne sa sprovođenjem plana »Marita«, dakle nemačke oružane akcije prema Grčkoj. Isto tako počele su punim tempom da se razvijaju i pripreme u vezi sa planom »Barbarossa«, to jest za napad na SSSR.

U pogledu Jugoslavije, u ovom krupnom političko-strategiskom planu Nemačke, trebalo je, pre nego što počnu operacije predviđene za proleće 1941 godine, da se konačno reši pitanje Jugoslavije. Ovo je bilo moguće izvršiti na dva načina. Neizvesnost u pogledu Jugoslavije mogla se ukloniti ili potpunim političkim vezivanjem Jugoslavije za Treći Reich ili njenom okupacijom. Vrhovno političko rukovodstvo Reich-a bilo je za to da se pre svega pokuša sa prvom od ove dve alternative. Wehrmacht,

međutim, gledao je na ovu mogućnost sa dosta neverice. Iako je izgledalo da će »diplomatska« alternativa biti sprovedena u delo, Abwehr je radio tako da bude obezbeđen za svaki slučaj, — pa i za slučaj neuspeha političkog puta, sa čime je ipak morao da računa. Konkretna naređenja u pogledu razmeštaja vojnih jedinica, koja je izdao Hitler, onemogućila su Wehrmacht-u da priprema polazne pozicije za slučaj da političko rešenje ne uspe. Sem toga političko rukovodstvo je u tolikoj meri bilo uvereno da do takvog neuspeha neće doći, da su poslušni generali — kao i u toliko drugih slučajeva — i protiv svoga uverenja prihvatili onu liniju za koju se bilo opredelilo političko rukovodstvo.

U ovom sklopu treba posmatrati i pojavu radiostanice u Novom Sadu. Ona nije izolovan poduhvat Abwehr-a, već sastavni deo velikog plana Ast-a Beč, odobrenog na najvišem mestu Abwehr-a, za izgradnju široke mreže nemačke »pete kolone« u Jugoslaviji. Bez obzira na sve ostale momente, Abwehr je smatrao oportunim da organizuje ovakvu mrežu, koja bi u slučaju potrebe mogla pretstavljati značajnog pomagača nemačkih trupa. O toj organizaciji, koju je Abwehr sistematski i svestrano sproveo među jugoslovenskim Volksdeutscher-ima, biće reči u poglavlju koje se bavi pitanjem sabotažno-diverzantske delatnosti i »pete kolone« Trećeg Reich-a u Jugoslaviji. Novosadska radio-stanica zamišljena kao deo te značajne mreže po liniji II, imala je međutim i izvesnih drugih zadataka. Abwehr je u vreme formiranja radio-stanice u Novom Sadu raspolagao vrlo razgranatim organizacionim centrom u Beogradu, koji je mogao u punoj meri da posluži kao veza između volksdeutscher-ske agenture i Abwehr-ovih centrala u Reich-u. Direktna radio-veza Novi Sad—Beč upotpunjavala je postojeće linije. Za slučaj da se situacija razvija onako kako je predviđalo nemačko političko rukovodstvo, ova radio-stanica ne bi imala neku istaknutu ulogu, niti bi njena delatnost bila od nekog krupnijeg značaja za Abwehr. Međutim, stanica je mogla postati veoma važnom, ako bi stvari pošle drugim pravcem, dakle, kada bi se alternativa »političke solucije« pokazala nesprovedivom, — na šta je Abwehr morao da bude spreman, a dobrim delom to i očekivao.

Za Abwehr je bilo vrlo važno da, u trenutku kada bi između Jugoslavije i Nemačke izbio oružani sukob, raspolaže sa neposrednom i najkraćom vezom prema kompaktnoj i vrlo organizovanoj nemačkoj manjini. Ova je veza bila utoliko važnija, što su Volksdeutscher-i bili obuhvaćeni posebnom organizacijom koja je, u slučaju potrebe, irnala da vrši vrlo krupne zadatke, pre svega na području sabotaže.

U ovome je značaj novosadske tajne radio-stanice. Njen rad dokazuje da je ona proizvod ovakvih zaključaka u vrhu Abwehr-a. Uostalom, novosadska stanica se ne ističe ovde zato što je ona bila jedina ili najvažnija od stanica kojom su raspolagale radioveze iz Beča prema Volksdeutscher-ima i njihovoj sabotažnoj organizaciji. Takve su stanice postojale i u drugim mestima, u Vršcu, Zagrebu, Mariboru itd. Međutim, rad novosadske stanice je, s jedne strane, najbolje poznat, a s druge strane on može da posluži kao ilustracija rada svih ostalih radioveza koje je Abwehr sebi stvorio u ovom periodu svoje grozničave aktivnosti.

Sve do događaja od 27 marta, dakle do momenta kada su se planovi da se »jugoslovenski problem« reši političkim putem konačno izjalovili i kada je u Berlinu odlučeno da se on reši brutalnom vojnom silom, uloga novosadske radio-stanice nije došla do punog izražaja. A stvarni rizik, koji je pretstavljao stvaranje ove veze, troškovi, trud i personalno angažovanje, bili su znatni. Istovremeno je u Beogradu bio Abwehr-ov centar i postojala je nesmetana mogućnost brzog komuniciranja između volksdeutscher-skog centra i ovog centra.

Ali puna korist i opravdanje uspostavljanja ove tajne radio-stanice, povezane direktno sa Bečom, pokazali su se u vremenu posle propasti Trojnog pakta. Posle 27 marta rad ove stanice se iz osnova menja. U danima krize i kratkotrajnog rata, u vremenu od formiranja vlade generala Simovića do kapitulacije stare Jugoslavije, novosadska radio-stanica radi punom parom i daje Ast-u Beč niz vema važnih političkih i vojnih informacija. S druge strane, tim putem počinje da se diriguje i delatnošću »pete kolone«.

Brzina ratnih zbivanja, koja su dovela do sloma bivše jugoslovenske vojske u roku od svega nekoliko dana, učinila je da je aktivnost radio-veze Beč—Novi Sad u tom pogledu bila takođe kratkotrajna. Međutim, da je otpor stare Jugoslavije potrajao duže, da se rat otegao, novosadska radio-stanica bi nesumnjivo odigrala mnogo značajniju ulogu, kao veza između jednog homogenog i organizaciono vrlo dobro izrađenog obaveštajnog aparata vojvođanskih Volksdeutscher-a, s jedne, i bečkog Abwehr-ovog centra za dirigovanje obaveštajnom i diverzantskom delatnošću, s druge strane. Formiranje novosadske radio-stanice je mera koju je Abwehr preduzeo imajući, pre svega, u vidu eventualne vojne događaje, kada će delatnost centra u Beogradu biti otežana ih čak onemogućena i kada će biti potrebno da se volksdeutscher-skim elementom upravlja neposredno iz Reich-a, bez posredovanja Abwehr-ove organizacije u Beogradu.

Novosadska radio-stanica nosila je kamuflažnu oznaku »Nora«. Radio-stanica Ast-a Beč, sa kojom je »Nora« opštila, nosila je kamuflažnu oznaku »Wera«. Kao što se vidi, početno slovo imena ovih radio-stanica odgovara početnom slovu naziva mesta u kome su se ove dve stanice nalazile (»Nora« — Novi Sad; »Wera« — Wien). Po istom načelu, Beograd je, po svoj prilici, identičan sa mestom Basel, koje se pominje u nekim radiogramima kao kamuflažna oznaka nekog grada. Uostalom, za vreme okupacije Ast Beograd, koji je tada organizovan, nazvao je, po istom načelu, svoju radio-stanicu »Bernhard«.

Stanica »Nora« je opštila sa Bečom. Čak se među njenim radiogramima pojavljuje jedan kojim se traži od radio-stanice »Wera« da obavesti neko lice u »Basel«-u (dakle Beogradu), da je »Nora« uspostavila vezu sa »Werorn«. Ipak je, u pogledu snabdevanja tehničkim materijalom, a i inače, »Nora« bila povezana sa organizacijom Abwehr-a u Beogradu, to jest sa njegovom tzv. »Kriegsorganisation Jugoslawien«, o kojoj će biti posebno reči. Ta organizacija imala je i svoju radiotelegrafsku vezu sa stanicom »Wera«, ali nije održavala radioveze sa stanicom »Nora«.

Radio-stanicu »Nora« organizovao je major Friedrich Fechner, rukovodilac jugoslovenskog referata Ast-a Beč,

po sektoru II. Ovo je veoma karakteristično, jer je sektor II bio sektor sabotaže, pa je, prema tome, »Nora« već od samog početka bila organizovana s obzirom na svoju ulogu u okviru »pete kolone«, a za slučaj nemačkog napada na Jugoslaviju. Fechner, koji se pojavljuje i pod pseudonimom »dr Friedrich«, služio se u radio-saobraćaju sa »Norom« pseudonimom »Foerster«. On je došao u Jugoslaviju, krajem novembra 1940 godine, organizovao stanicu »Nora« i dao joj službena uputstva u pogledu njenog rada i vremena emisije. Posle toga se izvesno[1] vreme zadržao u Beogradu, pa se vratio u Beč, odakle je radiotelegrafskim putem dirigovao tehničkim radom »Nore«. Fechner je igrao naročito značajnu ulogu u danima krize, kao glavni rukovodilac, nadležan za celokupni rad po liniji II za Jugoslaviju.

Lice, koje je u Novom Sadu upravljalo radio-stanicom »Nora«, služilo se pseudonimom »Kisch«.*

Inače sa »Norom« je aktivno radio dr Richard Derner, advokat u Novom Sadu, koji je kasnije postao sreski vođa nemačke narodnosne grupe (Kreisleiter), a i inače je u »Kulturbund«-u zauzimao veoma ugledan položaj. On je još pre izbijanja neprijateljstva između Nemačke i Jugoslavije otišao u Beč, gde je pohađao obaveštajni kurs. Od strane Abwehr-ove organizacije u Beogradu ličnu vezu sa »Norom« održavao je poručnik Richter, koji je u toj organizaciji obrađivao radni sektor II, dakle diverziju i sabotažu. Richter se služio pseudonimima »Pfeil« i »Buerger«.

Tehnički je interesantno da je »Nora« radila na frekvencijama kojima su se služile legalne inostrane novinske agencije u Beogradu, kao američka agencija »United Press«, francuska agencija «Havas« i druge. Ovo je omogućilo da »Nora« ne bude primećena od jugoslovenskog radio-goniometra, koji je postojao na aerodromu u Novom Sadu. Sem toga emisije »Nore« bile su veoma kratke i trajale su prosečpo oko dva minuta. Na taj način su i prijemne stanice pomenutih legalnih agencija mogle sma-

(

* Vrlo verovatno je njegovo pravo ime bilo Hans Klein, čije se ime nalazi u materijalu „Nore", a sem toga „Kisch" je nemačka transkripcija mađarske reči „Kis", koja znači „mali", — dakle ima isto značenje kao i nemačka reč „klein".

trati da se radi o slučajnom ukrštavanju sa emisijom neke druge predajne stanice. Najzad, sistem šifriranja koji je upotrebljavala »Nora« bio je permutacija jasnog teksta, što nije toliko padalo u oči kao što bi to bio slučaj sa čisto šifriranim tekstom ili brojkama.

Za šifriranje i dešifriranje upotrebljen je ključ koji je imao za osnovu enigmatski časopis »Sphinx« koji je izlazio u Beču. Agent je mogao, na taj način, svoju šifru da dobije poštom ili da je kupi u novinskom kiosku, mogao je držati otvoreno na stolu, a da sve ne pada u oči. Izgleda da je kodna rečenica, na osnovu koje je vršeno permufaciono šifriranje, bila neka rečenica iz poglavlja »rešenja zagonetaka iz prošlog broja«. To je kombinovano sa kvadratima ukrštemh reči čija su se rešenja nalazila pod tom rubrikom lista.

Do 27 marta 1941, »Nora« je, izgleda, sem obaveštenja o Derner-ovom putu za Beč, emitovala malo vesti i pretežno bila angažovana probnim emisijama i tehničkim pojedinostima. Međutim, otad počinje njen izvanredno značajan rad na dostavljanju vojnih i političkih obaveštenja radio-stanici »Wera«. Tako, naprimer, »Nora« javlja za odbranbene mere Jugoslavije na Dunavu, izveštava o miniranju dunavskih mostova, o jugoslovenskim rečnim vojnim brodovima, o pokretima trupa (i to ne samo u oblasti Vojvodine, nego čak i na grčkoj i bugarskoj granici), o mobilizacionim merama u Jugoslaviji, o izgradnji i spoljnoj kamuflaži bunkera i mitraljeskih gnezda itd. Dalje, u tim danima »Nora« obaveštava o prolaznom hapšenju dr Sepp-a Janka i drugih rukovodilaca »Kulturbund«-a, o intervenciji nemačkog poslanstva u korist ovih uhapšenih lica, o političkoj situaciji, o pojedinim incidentima u volksdeutscherskim selima, o selidbi Banske uprave iz Novog Sada za Aranđelovac itd. Naročito je karakterističan radiogram kojim dr Janko traži blagovremeno obaveštenje da li pretstoji nemačka vojna akcija, kako bi se odredilo odgovarajuće držanje.

Iz ovih radiograma se jasno vidi koliko je bila razgranata mreža koju su Volksdeutscher-i izgradili, a čiji su obaveštajni rezultati dostavljani preko »Nore« Ast-u Beč.

Kao što je već naglašeno, »Nora« nije bila jedina radio-stanica koja je formirana u veži sa organizacijom Volk-

sdeutscher-a u Jugoslaviji, a u cilju saradnje te organizacije sa Abwehr-om. Slična stanica postojala je i u Vršcu, gde su sa njenim obaveštajnim radom bili povezani Volksdeutscher-i Eder, Otz i Steinmetz. I ova je stanica opštila neposredno sa Bečom. Postojale su i druge Abwehr-ove stanice na jugoslovenskoj teritoriji, koje su radile na sličan način kao »Nora« u Novom Sadu.

Jugoslovensko ministarstvo unutrašnjih poslova raspolagalo je izveštajima o tajnim nemačkim predajnim radio-stanicama koje su dejstvovale u krajevima naseljenim Volksdeutscher-ima. Prema tim informacijama, trebalo je da ih bude ukupno pet, od toga jedna u Hrvatskoj. Isto tako ministarstvo je dobilo podatke, da je emisiona radio-stanica postojala i u nemačkom generalnom konzulatu u Zagrebu. Međutim, ni »Nora« ni vršačka stanica nisu otkrivene, iako su stanici u Vršcu jugoslovenski organi bili ušli u trag. Blagovremeno obavešteni, rukovodioci ove stanice bacili su je u jedan rezervoar sa kišnicom, te je pretres ostao bez rezultata. Već posle dva dana vršačka stanica, preseljena u drugu zgradu, nastavila je da emituje svoje radiotelegrafske izveštaje.

Aktivnost ovih nemačkih obaveštajnih radio-stanica ispoljila se naročito u vezi sa akcijom »pete kolone« u toku kratkotrajnih ratnih događaja u aprilu 1941 godine. O tome će biti posebno reči.

3. Centri Abwehr-a u Jugoslaviji

a. Nemački vojni ataše

Centralno mesto, odakle je dirigovano delatnošću vojne obaveštajne službe Trećeg Reich-a u Jugoslaviji, bile su kancelarije nemačkog vojnog atašea pri nemačkom poslanstvu u Beogradu. Kasnije je u Beogradu stvorena i posebna organizacija Abwehr-a, pod imenom »Kriegsorganisation Jugoslawien«, koja je preuzela znatni deo obaveštajnih poslova. U periodu na koji se odnose ova izlaganja — dakle od izbijanja Drugog svetskog rata pa do kapitulacije Jugoslavije — na položaju nemačkog vojnog atašea u Beogradu nalazio se pukovnik Rudolf Toussaint.

On je bio oficir stare pruske škole, potomak francuskih hugenotskih emigranata, koji su se pre više vekova naselili u Pruskoj i tamo ponemčili. Sa svojim saradnicima i uz pomoć razgranate agenture, Toussaint je za nemački generalštab pretstavljao naročito važan izvor informacija o Jugoslaviji.

Generalštabni oficir, školovan u odeljenju »Fremde Heere« nemačkog generalštaba, Toussaint se istakao svojim naročitim talentom za obaveštajnu službu. Treba naglasiti da on nije bio Abwehr-ov oficir, kao što to nisu bili ni ostali nemački vojni atašei u inostranstvu. On je bio povezan sa tzv. »Attache-Gruppe« koja je, zajedno sa odeljenjima »Fremde Heere-Ost« i »Fremde Heere-West« (Inostrane vojske — Zapad odnosno Istok), stajala pod IV Oberquartiermeisterom u nemačkom generalštabu, u sastavu OKH (Vrhovne komande nemačke suvczemne vojske), generalom von Tippelskirch-om. U svojoj ličnoj delatnosti Toussaint se nije bavio dnevnim obaveštajnim radom sa agentima. On je negovao mnogobrojne društvene veze sa istaknutim jugoslovenskim vojnim licima i ličnostima jugoslovenskog javnog života. Bio je izvanredno dobro obavešten i tretirao je u svojim izveštajima, pored čisto vojnih pitanja u užem smislu, još i velika politička zbivanja koja su bila od interesa za vojnu obaveštajnu službu. Detaljniji obaveštajni rad, a naročito rad sa agenturom, obavljao je Toussaint-ov pomoćnik, major Anton Salzer.

Salzer je bio sudetski Nemac, bivši generalštabni oficir čehoslovačke vojske. On je u Čehoslovačkoj završio višu ratnu školu i kako izgleda, bio je već tada u nemačkoj vojnoj obaveštajnoj službi. Ujesen 1938 godine, u doba sudetske krize, Čehoslovačka je izvršila mobilizaciju. Tada je Salzer prebegao u Nemačku, a u Prag se ponovo vratio prilikom okupacije Čehoslovačke, u štabu nemačkog generala Friderici-a, čije je sedište bilo u tom gradu, pošto je formiran tzv. Češko-Moravski protektorat.

Još dok je bio na ovoj dužnosti u Pragu, Salzer je obrađivao i pitanja koja su imala veze sa Jugoslavijom. U njegov delokrug spadala je problematika čehoslovačke pravoslavne crkve koja je stajala pod jurisdikcijom Srpske pravoslavne patrijaršije u Beogradu. Po ovoj liniji Salzer

je održavao veze sa izaslanikom Sv. sinoda Srpske pravoslavne crkve u Pragu, protojerejem Milivojem Crvčaninom. Crvčanin je u Češkoj boravio još od 1920 godine, prvo kao sveštenočuvar vojničkih groblja, ataširan jugoslovenskom poslanstvu u Pragu, a zatim kao pretstavnik Srpske pravoslavne crkve. Uzgred treba napomenuti da je Salzer, posle sloma Jugoslavije, doveo Crvčanina u vezu sa delatnom grupom Sipo i SD u Beogradu. Kako izgleda tom su linijom bili uspostavljeni odnosi izvesnih visokih rukovodilaca Srpske pravoslavne crkve sa nemačkim službenim ustanovama.

Jugoslovenska obaveštajna služba u Nemačkoj avizirala je Salzer-ov dolazak Glavnom generalštabu u Beogradu. Zahvaljujući ovom upozorenju nad Salzer-om je, od samog njegovog dolaska u Jugoslaviju, vršen strog ali diskretan nadzor. On je, međutim, uspevao da svoju delatnost tako vešto kamuflira odnosno zakonspiriše, da lično nije bio upleten ni u jednu od otkrivenih obaveštajnih afera. Znalo se da je on, ustvarj, centralna figura, da rukovodi čitavom agenturom nemačke vojne obaveštajne službe u Jugoslaviji, ali konkretnih i opipljivih dokaza, dokaza koji bi ga kompromitovali nije bilo. Dok se Toussaint stalno kretao u visokim građanskim krugovima Beograda, polažući mnogo na reprezentaciju i na održavanje društvenih veza, dotle je Salzer bio vrlo povučen i jedva se pojavljivao u društvu. Mnogo je putovao po zemlji i lično organizovao svoju mrežu.

Razmere porasta aparata nemačke vojne obaveštajne službe u Jugoslaviji ilustruje činjenica da je Toussaint imao ništa manje od pet pomoćnika, koji su bili prijavljeni propisanim diplomatskim putem i uživali diplomatski status. Ova petorica pojavljuju se na listi diplomatskog kora u Beogradu počev od 1940 godine. Sem Salzer-a kao Toussaint-ovi pomoćnici zvanično su fungirali još i poručnik Ernst Schiller, kapetan Wilhelm Hans Moser, major Lasser von Zollheimb i kapetan korvete Alfons Weiss von Wuellbronn. Od njih je Moser pripadao nadleštvu vojnog atašea, dok su Lasser, Weiss i Schiller pripadali Abwehr-ovoj »Kriegsorganisation Jugoslawien«, a svoje zvanje pomoćnika vojnog atašea dobili su samo zbog

kamuflaže i da bi mogli uživati povlastice diplomatskog statusa.

Prema izvesnim obaveštenjima jugoslovenske kontraobaveštajne službe postojala je sumnja da je ime Ernesta Schiller-a bila samo kamuflaža poručnika koji se, ustvari, zvao von Sturm.

Schiller je bio obaveštajno veoma aktivan i raspolagao razgranatom agenturom koja se širila u raznim pravcima. Između ostalog, on je održavao. veze sa udruženjem volksdeutscher-skih studenata u Beogradu, »Suevia«, u čemu mu je služila kao saradnica i posrednik nameštenica nemačkog poslanstva u Beogradu, Elizabeta Schmidt. Ova je, uostalom, sa Schiller-om sarađivala i u drugim obaveštajnim poslovima. Postoji, sem toga, mogućnost da je ona sa studentima oko udruženja »Suevia« radila paralelno sa Schiiler-om, a ne po njegovom nalogu. Delatnost tog udruženja i njegovih članova pretstavljala je kariku u agenturi povezanoj sa ustanovom nemačkog vojnog atašea. Studenti su upotrebljavani, u prvom redu, za obavljanje fzvesnih konkretnih obaveštajnih zadataka, kao naprimer za vođenje nadzora nad izvesnim licima ili za posmatranje tih lica.

Članovi »Suevie« dobili su, između ostalog, zadatak da drže pod prismotrom poljske izbeglice koje su, posle sloma Poljske, u velikom broju stizale u Beograd. Izbeglice, među kojima je bilo više poljskih oficira, smeštene su u Beogradu u hotelu »Union«. Odatle su ih jugoslovenske vlasti krišom prebacivale u Siriju, gde su se nalazile francuske trupe. Da bi mogli bolje vršiti posmatranje ovih Poljaka, rukovodilac studentskog udruženja »Suevia«, Valentin Hoffmann (koji je vrlo verovatno identičan sa istoimenim rukovodiocem obaveštajnog punkta Ast-a Beograd u Kosovskoj Mitrovici za vreme okupacije, koji je 1943 godine premešten u Albaniju), naredio je članovima udruženja Heinz-u von Pozniak-u i Karlu Grumbach-u da najme stan u jednoj kući koja je bila povezana sa hotelom »Union». Izvesna posmatranja vršio je i volksdeutscher-ski student Manfred Janitsch, koji je kasnije, kao pripadnik mreže glavnog agenta Nest-a I Celovec, Huber-a, osuđen od Državnog suda za zaštitu države zbog špijunaže u procesu protiv Hribernika i ostalih Huber-

ovih agenata. Janitsch je radio na kontroli jugoslovenskih vozova kojima su Poljaci putovali prema Sinji.

Schiller je održavao veze i sa trgovačkim zastupnikom Karlom Lilleg-om, koji je iz Beča češće dolazio u Jugoslaviju, a bio je rodom iz Celja. Lilleg je bio u službi Abwehr-a još od ranije. Sa Schiller-om je, po svoj prilici, održavao veze radi prenošenja ili saopštavanja izveštaja, ili da bi ga Schiller uveo u izvesne nemačke manjinske krugove, od kojih je Lilleg mogao dobiti potrebne podatke. Prema obaveštenjima jugoslovenske policije, Lilleg je vršio kontrolu rada na prikupljanju vojno-političkih obaveštenja, koji su obavljali članovi volks'deutscherskih organizacija.

Najzad sa Schiller-om su obaveštajno sarađivali i Marion Bauderer, Viktor Graggaber i Reinhold Schicht, inžinjer, koji je bio izveden pred Sud za zaštitu države u vezi sa špijunskom aferom Petra Angela, ali je bio oslobođen, zbog nedostatka dokaza o njegovoj obaveštajnoj delatnosti.

Marion Bauderer među ovim agentima zauzima posebno i vrlo značajno mesto zato što je ona ne samo dovela do otkrivanja jedne konkretne ilegalne obaveštajne akcije poručnika Schiller-a,već i do njegovog hapšenja i povlačenja iz Beograda i Jugoslavije. Ona je rođena oko 1898 godine u Rajnskoj oblasti. Živela je dugo vremena u Venecueli u divljem braku sa jednim Venecuelcem. Tamo je postala hofeinistkinja. Inače je bila udata za nekog nemačkog državljanina, od koga se razvela. Došavši u .Jugoslaviju, nastanila se u Beogradu i radila kao učiteljica stranih jezika. Govorila je nemački, engleski, francuski i nešto srpsko-hrvatski jezik. Stanovala je na Obilićevom Vencu br. 30. Vremenom je stvorila prilično širok krug veza. Bila je vrlo aktivna u obaveštajnoj delatnosti. Držao ju je na vezi poručnik Schiller.

Bauderer je uspostavila vezu sa nekim jugoslovenskim oficirima, pokušavajući da ih vrbuje i radi toga ih je dovela u kontakt sa Schiller-om. Među njima se nalazio i vazduhoplovni kapetan Miljko Bošković. Oficiri su izvestili svoje pretpostavljene i jugoslovensku kontraobaveštajnu službu o pokušajima Schiller-a i Baudererove da ih zavrbuju. Prema uputstvu nad-

ležnih jugoslovenskih vlasti, oni su prividno pristali da obaveštajno rade za Treći Reich. Ugovoren je sastanak na kome je Schiller-u predat obaveštajni materijal kojim ih je snabdevala jugoslovenska kontraobaveštajna služba. Ali, pošto je lažni materijal predat, iznenada su upali organi kontraobaveštajne službe i policije i izvršili hapšenje. Radi kamuflaže uhapšeni su i oficiri. Marion Bauderer i Volksdeutscher Ritz Ludwig, privatni činovnik iz Apatina — koji je takođe bio umešan u ovu stvar — izvedeni su pred sud. Marion je osuđena na 20 godina robije, Schiller je, zbog svog diplomatskog statusa, morao biti pušten. Za njega je lično intervenisao Dragiša Cvetković. Nemci su ga sami privremeno udaljili iz Beograda. Međutim, naredne — tj. 1941 — godine, on se opet pojavljuje na diplomatskoj listi kao Toussaint-ov pomoćnik. Iz ovog se može zaključiti da se on još u toku 1940 godine ponovo vratio u Beograd na svoju dužnost. Bauderer-ova je iz zatvora oslobođena prilikom ulaska nemačkih trupa u Jugoslaviju.

Za Abwehr je radio neki oficir generalštaba čiji indentitet nije utvrđen. On se pominje u jednom predmetu Gestapo-a, u kome se Gestapo poziva na »oficira jugoslovenskog generalštaba koji je radio za nadležni Ast«.

Godine 1940 mobilisan je za nemački Wermacht predstavnik nemačke građevinske firme Polensky & Zoellner u Jugoslaviji, ing. Hans W. Moser i pridodat Toussaint-u, kao četvrti pomoćnik. Ovog Moser-a treba razlikovati od zemunskog advokata dr Hansa Moser-a, Volksdeutscher-a, koji je, prema dokazima koji postoje takođe radio za nemačku obaveštajnu službu. Ing. Moser je, za vreme svog dugogodišnjeg boravka u Beogradu, bio u bliskoj vezi sa Neuhausen-om, pa je verovatno obaveštajno radio za njega, u okviru privredne špijunaže. Prema raspoloživim podacima on je, po svoj prilici bio u službi Abwehr-a još pre nego što je mobilisan. Status pretstavnika pomenute nemačke firme, koja je imala poslovnih kontakta sa raznim jugoslovenskim ustanovama, omogućio mu je da stvori mnogobrojne veze i da neupadljivo prikuplja vojne i političke podatke. Ima osnova sumnji da su preko njega išle i neke veze Abwehr-a prema Bliskom Istoku. Od dana kada je mobilisan i pridodat Toussaint-u, on se, svakako, potpuno posvetio obaveštajnom radu.

U vezi sa ustanovom vojnog atašea Trećeg Reich-a u Beogradu za Abwehr je, u proleće 1940 godine, u Beogradu obaveštajno radio i inspektor Wermacht-a — dakle nemački vojni činovnik — Walter Frischmuth. On je u Beograd stigao sa nemačkim ispravama na ime inženjera Henri Albert-a Treumann-a. I on je imao tu nezgodu da ga jugoslovenska policija otkrije. Posredovanjem nekog poznanika, on je došao u vezu sa jugoslovenskim državljaninom Zvonimirom Čučkovićem, iz Beograda, koji mu je donosio obaveštenja vojnog karaktera. Prilikom jednog sastanka sa Čučkovićem, u maju 1940 godine, Frischmuth je uhapšen.

Posle ulaska nemačkih trupa u Jugoslaviju organi RSHA su, na osnovu dokumenata iz zaplenjenih jugoslovenskih arhiva, otkrili da je Čučković igrao dvostruku igru. Za svoj obaveštajni rad primao je novac od Frischmuth-a, ali ga je odao jugoslovenskoj policiji. Izgleda da je Čučković Frischmuth-u podmetnut. Nemačke vlasti u Beogradu su krajem 1941 godine uhapsile Čučkovića i predale ga bečkoj ustanovi Gestapo-a. Sto se Frischmuth-a tiče, on je u zatvoru ostao svega oko mesec dana, posle čega je pušten i vratio se u Nemačku.

Jedna od Toussaint-ovih ličnih veza bio je Dušan Pantić, ministar fizičkog vaspitanja u vladi Cvetković—Maček. Pantić je rođen 1892 godine u Kučevu. Pravne nauke je studirao na univerzitetu u Parizu. Po završetku studija stupio je u diplomatsku službu. U toku dugogodišnjeg rada u ovoj službi poveravane su mu razne misije i bio je pretsednik ili član delegacija u mnogim pregovorima sa stranim zemljama. Bio je jugoslovenski generalni konzul u Nemačkoj u Duesseldorf-u. 1938 godine izabran je za poslanika na listi Stojadinovićeve JRZ, a zatim ga je Cvetković uzeo kao ministra u svoju vladu.

Diplomata od karijere, Pantić je bio lični prijatelj Dragiše Cvetkovića. Cvetković ga je uveo u vladu kao čoveka koji raspolaže dobrim poznastvima sa vodećim ličnostima Trećeg Reich-a, a on je želeo da ima u vladi ličnosti koje bi bile »dobro viđene« u Nemačkoj. Tako je, ujesen 1939 godine, Pantić dobio ministarski portfelj i time došao u mogućnost da saznaje stvari od velikog interesa za obaveštajnu službu.

Veze Dušana Pantića, u vreme kada je bio generalni konzul u Nemačkoj, išle su uglavnom prema partiskim funkcionerima kao što je naprimer bio Gauleiter NSDAP u Duesseldorf-u, Flaorian, i drugi. Pantić je imao veza i sa ustanovom Gestapo-a u Duesseldorf-u, i to sa njenim tadašnjim rukovodiocem, Sammer-om. Službeni razlog ove veze bio je taj, što je u Ruhrskom području bio zaposlen veliki broj jugoslovenskih rudara. Za njih su bile zainteresovane kako nemačka tako i jugoslovenska policija. Prema tome, veza Pantić—Gestapo Duesseldorf bila je i neka vrsta prethodnice stalne službene policiske veze između Gestapo-a i jugoslovenskih ustanova unutrašnje bezbednosti.

Izgleda da je Pantić već u to doba imao izvesnih veza sa Abwehr-om ili sa nekim nemačkim vojnim krugovima. Po svom povratku u Jugoslaviju, 1938 godine, a naročito otkad je postavljen za člana, vlade održavao je vrlo bliske i prijateljske odnose sa pukovnikom Toussaint-om, dok je sa poslanikom von Heeren-om imao manje kontakta. Palo je naročito u oči da je on Toussaint-a vodio na putovanja po Srbiji, a naročito po Homolju, gde mu se nalazio izborni srez. Toussaint je čak prisustvovao nekim Pantićevim zborovima, na tribini kraj 'njega, i ovaj ga je pretstavljao narodu, smatrajući da će time sebi podići ugled među biračima.

Oko Pantića se bila okupila jedna grupa koja je još tada, a naročito za vreme okupacije, sarađivala sa nemačkom obaveštajnom službom. Između ostalih, ovoj grupi je pripadao nemački agent Stevo Kluić, koii je već pominjan, a zatim dr Lazar Prokić, koji je u to doba, uz Pantićevu podršku, izdavao list »Signal«. »Signal« je, ustvari, bio oruđe nemačke propagande. Pantić je kao značajan agent pretstavljao važno uporište za nemačku obaveštajnu službu.

Neuhausen navodi kao Toussaint-ove veze još i Kronholz-a, Đorđa Roš-a, Luju Harazima i Hansa Ryssel-a. jednog od rukovodećih funkcionera »Lufthause« u Beču, o kcme će još biti govora u vezi sa Karl Krausom, glavnim opunomoćenikom Uprave VI u Jugoslaviji.

Dok je delatnost oko. pukovnika Toussaint-a dosta padala u oči, bila veoma razgranata, pa čak dva puta i teško

Salzer *Dupre*

Vojna obaveštajna služba Trećeg Reich-a je i u Jugoslaviji imala svoje važne centre, iz kojih je organizovala obaveštajnu delatnost. Pored najznačajnijeg vojno-političkog obaveštača vrhova Wehrmacht-a, nemačkog vojnog atašea u Beogradu, pukovnika Toussainta, naročito se svojom aktivnošću istakao njegov prvi pomoćnik, major Anton Salzer. Za vazduhoplovnog atašea pukovnika Laumanna, koji je takođe imao svoju agenturu, radio je kao agent i zauzimao važno mesto Dupre, šef agencije „Lufthanse" na zemunskom aerodromu.

kompromitovana (slučajevi Schiller i Frischmuth), dotle je vazduhoplovni ataše, pukovnik Artur Wilhelm Laumann, radio neupadljivije, ali je i njegova delatnost bila znatno manja. Laumann je uživao potporu Neuhausen-a, s obzirom da je Goering bio šef i jednom i drugöm: Laumann-u, u svojstvu komandanta vazduhoplovstva, a Neuhausen-u kao šef Četverogodišnjeg plana. Lauman je takođe održavao mnoge društvene veze i bio je veoma agilan, ali se znatno manje bavio direktno obaveštajnom aktivnošću. Taj je posao u njegovom nadleštvu obavljao njegov pomoćnik, potpukovnik Ernest Creydt. Prema britanskim izvorima, Creydt je pre nego što je došao na ovu dužnost, radio u Beogradu za Abwehr II, kamufliran kao trgovac.

Jedna od poznatijih Laumann-ovih obaveštajnih veza bio je Dupre, šef agencije nemačkog društva za vazduhoplovni saobraćaj »Lufthansa« na aerodromu u Zemunu. Veoma društven, dobro vladajući srpsko-hrvatskim jezikom, Dupre je održavao mnoge lične veze sa jugoslovenskim oficirima iz vazduhoplovnog puka na zemunskom aerodromu. Pošto se u Zemunu nalazila i Komanda vazduhoplovstva, Dupre-ov položaj je bio izvanredno pogodan za obaveštajni rad, a njegove osobine su ga i kvalifikovale za tu aktivnost.

b. »Kriegsorganisation Jugoslawien«

Sa porastom i intenziviranjem delatnosti Abwehr-a rad obaveštajne službe putem zvanično akreditovanih vojnih atašea postao je nedovoljnim za izvršavanje sve većih i brojnijih zadataka. Abwehr je još 1938 godine — u vezi sa ostvarenjem plana iz Hossbach-ovog protokola — bio znatno proširio svoju delatnost. Već tada su se počela pojavljivati veoma komplikovana pitanja na području borbe protiv obaveštajne službe zapadnih sila. Čitav niz novih zadataka pojavio se i u vezi sa konkretnim pripremama za rat. Zato je Abwehr pristupio stvaranju svojih punktova i svoje organizacije u inostranstvu, pored i mimo vojnih atašea. Na te dužnosti upućivao je svoje oficire.

/

Prvenstveno se tu radilo o liniji III F, dakle o aktivnoj kontrašpijunaži. Po toj liniji, koja se borila sa britanskom i francuskom obaveštajnom službom u Jugoslaviji, u Beograd je 1938 godine stigao kapetan, kasnije major, Lechner. On se služio pseudonimom »Dr Graf« i »Lewin«. Još iste godine, Lechner je otkrio rad agenta Gebauer-a za francusku obaveštajnu službu. U to vreme Lechner je sarađivao sa mađarskom kontrašpijunažom, i to kako sa centralom u Budimpešti, tako i sa njenim centrom u Segedinu. Ast Beč, koji je upravljao Lechner-ovom delatnošću, odnosno za koji je Lechner bio vezan, uspostavio je takođe vezu sa mađarskom vojnom kontraobaveštajnom službom, i to sa kapetanom Szentpetri-em i njegovim ađutantam, kasnije pukovnikom Merkly-em. Cilj ove mađarsko-nemačke saradnje bilo je zajedničko obezbeđivanje pretrolejskih transporata na Dunavu.

Lechner je bio zakamufliran kao nediplomatski nameštenik nemačkog poslanstva u Beogradu. On nije bio podređen vojnom atašeu, pukovniku Toussaint-u, već je imao svoju agenturu i radio je samostalno, vezan samo za bečki Ast. Ipak je sa Toussaint-om sarađivao u sprovođenju svojih zadataka.

Lechner je bio prethodnik organizacije koju je Abwehr odmah po izbijanju evropskog rata, 1939 godine, stvorio u Jugoslaviji. Abwehr je pristupio stvaranju ovakvih posebnih organizacija, nazvanih »Kriegsorganisation« skraćeno KO (Ratna organizacija) u svim neutralnim i nezaraćenim zemljama. Tako je i u Beogradu formirana ovakva ustanova, koja je nosila službeni naziv »KO Jugoslawien«, a bila je zakamuflirana pri nemačkom poslanstvu.

»KO Jugoslawien« vršila je naravno obaveštajnu delatnost prema Jugoslaviji, ali joj je najvažniji zadatak bio aktivna borba protiv savezničke, u prvom redu britanske obaveštajne službe. Tu se radilo o aktivnoj kontrašpijunaži, o sprečavanju sabotaža i diverzija britanske i druge savezničke obaveštajne službe na jugoslovenskoj teritoriji na štetu nemačkih interesa, o organizovanju akata protiv britanskih i uopšte savezničkih interesa u Jugoslaviji itd.

Na čelu KO Jugoslawien postavljen je major Erich Lasser von Zollheimb, raniji austro-ugarski oficir. Lasser se pojavljivao pod psedonimom »Eurich«, »Liedtke« »Pelly« i »Anton Stark«. Njegov pomoćnik bio je kapetan korvete Alfons Weiss von Wuellbronn, takođe nekadašnji oficir austro-ugarske mornarice. Obojica su bili, kao što je već pomenuto, zakamuflirani kao drugi odnosno treći pomoćnik nemačkog vojnog atašea u Beogradu i obojica su pripadali Ast-u Beč.

Prema organizacionoj šemi Abwehr-a, koja je važila za sve Abwehr-ove »Ratne organizacije«, KO Jugoslawien bila je podređena neposredno Amt-u Ausland/Abwehr u Berlinu. U svom praktičnom radu, međutim, ona je bila tesno povezana sa Ast-om Beč, koji je neposredno dirt-govao njenim radom. Kada je formirana KO Jugoslawien, Lechner je ušao u tu organizaciju i u njoj vodio referat III F. On je pripadao KO Jugoslawien sve do svog odlaska iz Beograda, neposredno pred nemački napad na Jugo-slaviju.

Abwehr-ova »Ratna organizacija« u Beogradu radila je naročito na obaveštajnoj zaštiti nemačkih privrednih interesa u Jugoslaviji, među kojima je posebno mesto zauzimalo obezbeđivanje plovidbe Dunavom. Kao što je poznato, Dunav je za nemačku ratnu privredu pretstavljao izvanredno važnu saobraćajnicu. Njime je, između ostalog, transportovana nafta iz Rumunije, koja je bila od životnog značaja za nemačku ratnu mašinu. Zato je britanska oba-veštajna služba u Rumuniji i Jugoslaviji u više mahova pokušavala da ometa nemačke transporte Dunavom, bilo potapanjem plovnih objekata, bilo odronjavanjem stena i stvaranjem prepreka u plovnim kanalima Đerdapa. Za-datak Lasser-a i njegove organizacije bio je da ove po-kušaje sprečava. On je nastojao da blagovremeno upozna protivničke planove, kako bi mogao da ih omete bilo traženjem intervencije jugoslovenskih vlasti bilo sopstve-nom kontra-akcijom.

Ubrzo po obrazovanju KO Jugoslawien, Abwehr II je dobio zadatak, krajem decembra 1939 godine, da izradi nacrt predloga o formiranju jedne tajne zaštitne organi-

zacije u Jugoslaviji*. Zamišljena je bila obaveštajna organizacija za odbranu od sabotaža protiv nemačkih interesa. Ona je imala da se oslanja na Volksdeutscher-e u Jugoslaviji. Iz tada započetih priprema izrodila se tzv. »Organizacija Jupiter«, koja je odigrala važnu ulogu naročito u danima nemačkog napada na Jugoslaviju. Već u februaru 1940 godine, ova su planiranja pretvorena u akciju Abwehr-a na jugoslovenskoj teritoriji. Rukovodilac Abwehr-a II u Amt-u Ausland/Abwehr, potpukovnik Lahousen, boravio je od 24 do 29 februara u Beogradu i tamo vodio važne razgovore sa nemačkim eksponentima, između ostaloga i' sa poslanikom von Heeren-om. Od rezultata Lahousen-ovog boravka u Beogradu, jedan od najvažnijih je bio odobrenje von Heeren-a da se u nemački generalni konzulat u Zagrebu ugradi rukovodilac jugoslovenskog referata Ast-a Beč, major Fechner alias »Friedrich«. Ovaj je otada u Jugoslaviji razvio znatnu aktivnost, zadržavajući i dalje svoj položaj kod Ast-a Beč.

Fechner je vodio obaveštajne pripreme po liniji Abwehr-a II, ne ograničavajući svoju delatnost samo na nadležnu teritoriju generalnog konzulata u Zagrebu. On je naročito intenzivno radio i u Vojvodini, i u Banatu i Bačkoj, gde je naprimer organizovao tajnu radiostanicu »Nora« u Novom Sadu, pa po svoj prilici i neke od ostalih poznatih Abwehr-ovih radio-stanica. Organizujući u delokrugu za koji je bio nadležan pripreme za napad na Jugoslaviju, Fechner je odlazio na pregovore sa mađarskom obaveštajnom službom u Budimpeštu i sa rumunskom službom u Bukurešt i druga rumunska mesta. Po svemu izgleda da se Fechner, kao tobožnji službenik generalnog konzulata, služio u Zagrebu pseudonimom »dr Schuster«.

U vezi sa izgradnjom predviđene tajne zaštitne organizacije za odbranu nemačkih transporata i si., KO Jugoslawien je u martu 1940 godine prebacivala i oružje u Beograd. Tako je tada šef KO Jugoslawien, potpukovnik Lasser, prebacio za Beograd u svome putničkom automobilu 100 pištolja, upakovanih kao plombirani kurirski prt-

* Rad Abwehr-a II protiv Jugoslavije, naročito onaj za vreme ratnih operacija aprila 1941, ilustruju zabeležke iz ratnog dnevnika potpukovnika Lahousen-a, priložene na kraju ove knjige.

Ijag". Ova pošiljka oružja izvršena je po nalogu Abwehr-a II, a u sporazumu sa rukovodiocem Abwehr-a I u Amt-u Ausland/Abwehr. Pištolji su čuvani u poslanstvu i trebalo je da budu upotrebijeni samo po naročitom naređenju iz Amt-a Ausland/Abwehr, odeljenje II, u slučaju krajnje potrebe za eventualno naoružavanje organizacije za zaštitu transporata. Naravno da nije ostalo samo pri ovom jednom prebacivanju oružja.

Kako je daleko- već u to doba, tj. u prvoj polovini 1940, doterala mobilizacija Volksdeutscher-a protiv zemlje čiji su bili državljani, i koliko su oni već tada tretirani kao ratni pomoćni instrument Abwehr-a proizlazi iz jedne zabeleške u Lahousen-ovom ratnom dnevniku, unesene pod datum od 30 maja 1940 godine. Volksdeutscher-i su, prema toj zabelešci, bili zatražili — svakako preko Abwehr-a II — da budu iz Nemačke naoružani. Međutim, kako Lahousen primećuje, »zbog momentalne političke situacije« njihovoj se želji nije izišlo ususret. Da je, međutim, kasnije izvršeno njihovo naoružanje, i to baš preko Abwehr-a II odnosno njegovom akcijom, videće se iz daljeg izlaganja.

Nezavisno od organizacije koja se tako, pod okriljem i na osnovu aktivnog rada Abwehr-a II, formirala u Jugoslaviji, organizovao je Abwehr II radi zaštite Dunava posebnu veoma razgranatu organizaciju. Ova je nosima kamuflažno ime »Poduhvat Raiffeisen« (Unternehmen Raiffeisen). U sklop ove delatnosti na Dunavu spada i ubacivanje agenata Abwehr-a II u putovanja organizacije Nemačkog fronta rada za uobličavanje odmora i razonode radnika. Ta organizacija, poznata pod svojim imenom »Kraft durch Freude« (Snaga putem radosti) imala je svoju sopstvenu flotu putničkih i izletničkih brodova i naročito je organizovala putovanja nemačkih radnika, često u daleke evropske primorske krajeve, pa. i duž afričke i drugih obala, ali i Dunavom. Pri ovakvim dunavskim putovanjima bilo je naprimer moguće agentima Abwehr-a II da prođu neupadljivo rekom sve do ušća, kamuflirani kao radnici na odmoru, turisti, pomešani sa gomilom pravih radnika. Tako je i njihova radoznalost za objekte i prilike padala manje u oči. Prvo dunavsko putovanje koje je Abwehr II upotrebio za svoje svrhe izvršeno je u maju

1940 godine. U svome ratnom dnevniku, Lahousen primećuje da je ono proteklo u redu i nije izazvalo sumnju, mada je od strane jugoslovenskih vlasti bilo »primetnog špijuniranja«.

Za borbu između KO Jugoslawien i britanske obaveštajne službe, koja je u Beogradu imala naročito jak kadar, karakterističan je slučaj koji je doveo do proterivanja jednog od eksponenata IS u Beogradu, majora a kasnijeg pukovnika Juliusa Hanau-a. Hanau je pokušao da organizuje kopanje podzemnog tunela iz jedne kuće u blizini čehoslovačkog poslanstva u Beogradu do pod zgradu tog poslanstva. Posle okupacije Čehoslovačke od strane Trećeg Reich-a, zgrada bivšeg čehoslovačkog poslanstva služila je kao pomoćna zgrada nemačkog poslanstva. U njoj su imali svoje službene prostorije i vojni ataše i Kriegsorganisation Jugoslawien. Namera je bila da se ova zgrada digne u vazduh. Plan je otkriven i Hanau je, sa nekoliko tada takođe kompromitovanih obaveštajaca, proteran iz Jugoslavije.

Kao posebnu karakteristiku u radu KO. Jugoslawien treba istaći oslanjanje Abwehr-ovog aparata na nemačko poslanstvo, kao što je i britanska obaveštajna služba koristila poslanstvo Velike Britanije u Beogradu za kamufliranje svoje aktivnosti. Glavna ličnost te službe, pukovnik Masterson, bio je u to vreme akreditovan kao »ataše za trgovačku mornaricu« pri britanskom poslanstvu. Korišćenje diplomatskih pretstavništva i konzulata imalo je svoj razlog u izvesnoj zaštiti koju su obaveštajni organi dobijali sticanjem diplomatskog ili konzularnog zvanja. S druge strane, ova praksa je u velikoj meri kopromitovala diplomatska pretstavništva i izbrisala formulu granicu između diplomatskog aparata i obaveštajne službe, koja je ranije brižljivo čuvana.

* * *

KO Jugoslawien -— koja je tesno sarađivala i sa vojnim atašeom Toussaint-om — služila se u svom radu vrlo razgranatom agenturom. Iako je svaka od dve obaveštajne organizacije Trećeg Reich-a posebno delovala, u radu prema Jugoslaviji dolazilo je do dobre saradnje

između Abwehr-a i RSHA. Mnogi agenti su radili za obe linije, bilo istovremeno, bilo naizmenično, bilo da ih je jedna linija predavala drugoj ili da su sami prelazili od jedne drugoj.

Kako je u vrhu Abwehr-a i RSHA — konkretno, između Heydrich-a i Canaris-a — vođena oštra borba, u kojoj se Abwehr trudio da zadrži svoje pozicije, a RSHA da mu ih preotme- i da sebi podvlasti i vojnu obaveštajnu službu, ova harmonija u radu na terenu pada naročito u oči. Nju objašnjavaju tri činjenice. Prvo, borba, je vođena samo u vrhu i to zakulisno. Za podređene organe — a naročito za one koji nisu bili u bliskim i poverljivim odnosima sa vrhovnim rukovodiocima jedne ili druge obaveštajne organizacije — važilo je načelo saradnje, koje su Canaris i Heydrich službeno proklamovali na konferenciji rukovodilaca RSHA i Abwehr-a, održanoj u Pragu, uoči nemačkog napada na Poljsku. Drugo, u Jugoslaviji su pozicije obaveštajne službe Anglo-Amerikanaca bile toliko jake, da je nemačka obaveštajna služba bila u teškom položaju. Ona se našla pred zadacima koji su mogli da budu savladani samo punom saradnjom, a suparništvo bi nesumnjivo, samo otežalo ili čak onemogućilo njihovo izvršenje. Najzad, i Abwehr i RSHA gledali su dosta skeptično na uspeh politike koju je Berlin tada službeno vodio prema Jugoslaviji, tj. na pokušaj da se »jugoslovenski problem« reši diplomatskim sredstvima, pa su se obe centrale našle na istoj liniji i bile prinuđene da se spremaju na svaku eventualnost u Jugoslaviji.

Lasser i njegova KO su se prvenstveno oslanjah nä saradnju Volksdeutscher-a. Tako je za Lasser-a radio, naprimer, Hans Andras, jedan od istaknutih pripadnika nemačke narodne manjine u Hrvatskoj. Andras je bio namešten u eksportnom odeljenju Udružene tvornice stakla. Bio je veoma aktivan u organizaciji nemačke manjine, a naročito u nemačkom studentskom udruženju u "Zagrebu. Tamo je sa njim održavao vezu i agent Abwehr-a, ugrađen u nemačkom generalnom konzulatu, Paul Claus.

O Uskrsu 1940 Claus je dao Andras-u zadatak da poseti u Veneciji nekog nemačkog profesora, koji je bio, ustvari, neki pukovnik Abwehr-a. Ovaj je proveravao Andras-a da bi utvrdio njegove sposobnosti za obaveštajni

rad Tako ga je ispitivao u pogledu znanja jezika, posma-
trao je njegovu spretnost u društvenom nastupu, njegov dar zapažanja i utvrđivao opseg njegovog poznavanja vojnih objekata i njegove sposobnosti za njihovo ocenjivanje. Dalje se informisao i o mogućnostima koje bi imao Andras da neupadljivo putuje na Bliski Istok.

Andras-u je zatim data javka za povezivanje u Beogradu. Radilo se o nekoj nemačkoj profesorki, kako je njemu objašnjeno, ali je verovatno da je u pitanju bila nemačka agentkinja Marion Bauderer. Ova je dovela Andras-a u vezu sa Lasser-om.

Od Lasser-a je Andras dobio zadatak da pod vidom poslovnog putovanja obiđe razna mesta u Grčkoj. Tako je imao, tobože poslovima svoje staklarske branše, da poseti Krit, Kri, a zatim i Dramu, Kavalu i neka druga mesta. Tom prilikom je imao da prikupi podatke o vojnim objektima. Rezultati Andras-ovog puta trebalo je da posluže za proveru materijala koji je Abwehr već prikupio u Grčkoj. Mada je on svoj zadatak — uključivo i javljanje na posebnoj javci — donekle obavio, predavši prikupljeni materijal jednom namešteniku nemačkog poslanstva u Atini i delimično Lasser-u u Beogradu, Andras nije dobio dozvolu da poseti Krit. Stekao se utisak da je postao sumnjiv, a naročito da je na svome putu naleteo na britanske agente.

Po povratku iz Grčke, Andras-u je stavljeno u zadatak da poseti Bliski Istok, ali nije mogao dobiti potrebne vize od britanskih i francuskih konzularnih pretstavništava u Jugoslaviji. Organi Abwehr-a u Beogradu došli su do zaključka da je Andras-a u Grčkoj kompromitovao rođak direktora fabrike, u kojoj je Andras bio namešten. Ovaj je bio pretsednik englesko-jugoslovenskog društva u Zagrebu i znao je da Andras-ovo putovanje, s obzirom na tadašnju valutarnu situaciju koja je isključivala unosni eksport ü Grčku iz Jugoslavije, nije moglo imati komercijalnih razloga.

Andras-ova putovanja, odnosno zadaci koje je ddbio od KO Jugoslawien, ukazuju na to da je beogradski centar Abwehr-a radio i van granice Jugoslavije. Pošto planovi s njim nisu uspeli, on je predat ponovo na vezu Abwehr-u u Zagrebu, gde mu je Claus dao zadatak da

obrađuje Makedoniju. Andras je otputovao za Skoplje i tamo zavrbovao farbarskog majstora Jožefa Rosman-a s kojim se od ranije poznavao, a koji je u to vreme bio rukovodilac u organizaciji Izvidnika (Skauta). Rosman je postao rezident u Skoplju, a vezu sa njim je iz Beograda održavao neki Josef Tauschmann iz Celja koga je Andras zaposlio u Beogradu.

Obavivši ove zadatke u Makedoniji, Andras se vratio u Zagreb i postao pomoćnikom Claus-a. Tu je naročito sarađivao u radu sa Voiksdeutscher-ima. Zagrebački centar Abwehr-a je, u tom radu, pazio naročito na to da njegovi eksponirani saradnici iz volksdeutscherskih krugova nose jugoslovenska imena. Za strukturu toga centra interesantno je da on nije imao svoju arhivu, već da je sve izveštaje slao u originalu generalnom konzulatu. Kao kurirka je za ovo služila Hildegard Kovač koja je materijal predavala svome šefu, službeniku generalnog konzulata dru Erwinu Kreiner-u.

Početkom 1941, nemački generalni konzulat je zatražio od organizacije Volksdeutscher-a da odabere nekoliko desetina svojih pripadnika, stim da ovi ilegalno pređu granicu i da se jave u Graz-u. Između ostalih, u ovoj grupi se nalazio i Andras. Bilo je predviđeno da ovi Volksdeutscher-i u Graz-u završe neke kurseve, posle čega bi se vratili u Jugoslaviju i organizovali odrede za zaštitu nemačke manjine u slučaju rata. Ustvari su međutim, ovi Volksdeutscher-i uvrščeni u SS. Andras se posle izvesnog vremena vratio u Zagreb, nastavio je svoj rad sa Clausom, a neko vreme je i samostalno vodio ovaj centar.

Jedan od Andras-ovih saradnika u Zagrebu bio je Aleksandar Šesto, rođen 1915 godine u Zagrebu, koji je svršio vojnu akademiju i proizveden 1934 godine za konjičkog oficira. Šesto je svoju obaveštajnu delatnost razvio naročito za vreme okupacije. Međutim, Andras mu je uzeo obavezu za Ast Beč još 1940 godine, otkada počinje i Šestov intenzivni rad za nemačku obaveštajnu službu.

Agent Rosmann, koji je kasnije bio i pretsednik organizacije Kulturbund-a Skoplju, bio je povezan sa grupom Volksdeutschera koja je u Skoplju radila aktivno za nemačku propagandu i za obaveštajnu službu. Aktivan pri-

padnik te grupe bio je Anton Novotny, zaposlen još od 1925 godine u železničkoj ložionici u Skoplju. Pored njega su u ložionici radili još neki Volksdeutschen iz Vojvodine, kao Felix i Rudolf Heller, i Ivan Bak. Krajem 1939 godine tu je namešten i Volksdeutscher Josef Tietz kao magacioner i knjigovođa. Njegovim dolaskom je propagandistički rad grupe znatno intenziviran i proširen u pravcu obaveštajne delatnosti. Tietz je naročito okupljao Volksdeutscher-e i ostale simpatizere Nemačke. Dok su se Felix Heller i Ivan Bak povezali neposredno sa Rostaanno-om, Novotny je radio po zadacima koje mu je davao Tietz. Ovaj je, sa svoje strane, bio povezan preko čuvara nemačkog vojnog groblja u Skoplju i njegove žene sa nemačkim konzulatom, a odatle je linija išla na KO Jugoslawien.

Po Tietz-ovom nalogu Novotny je među mašinskim voznim personalom zavrbovao pogodna lica za obaveštajni rad, koja su ga obaveštavala o kretanju vojnih transporata. Prema sopstvenim navodima, Novotny je tako zavrbovao mašinovođu Živojina Stefanovića, mašinistu Milana Pirivatrića i bravara Juliusa Rona, a dobijao je obaveštenja i od narednika Svete Stošića iz Leskovca kao i od Milana Petroviča. Heller i Bak su, sa svoje strane, zavrbovali u ložionici nekoliko lica, koja su inače došla iz Subotice i koja su mahom bila pripadnici mađarske manjine, kao ložača Palffy-a, mašinovođe Baroša i Kisa, bravara Jusiusa Fundića i dr.

Kratko vreme pre nemačkog napada na Jugoslaviju, ova je grupa dobila zadatak da sakuplja podatke o utvrđenjima u Skoplju, njihovom naoružanju i vojnim jedinicama. Pripadnici grupe su podelili između sebe teren oko Skoplja, izveštaje su predavali Tietz-u, a ovaj ih je slao nemačkom konzulatu preko čuvara vojnog groblja.

Isto tako se grupa bavila i sabotažnim radom na voznom parku i železničkim objektima naročito pred nemački napad. U sabotažnim akcijama naročito su se istakli Heller i Novotny. Ove akcije su mogle da prođu bez posledica naročito zbog toga što je Novotny kao poslovođa imao zadatak da oceni uzroke nastalih kvarova. Sam Novotny je izvršio veći broj sabotažnih akcija na lokomotivama, izvlačeći ventile i druge važne delove, tako

Tauschmann *Deva*

Centar Abwehr-a u Beogradu tzv. Kriegsorganisation Jugoslawien, živo je radio i prema Makedoniji, a stvarao je i veze sa šiptarskom manjinom. U tome je pravcu naročito radio agent Josef Tauschmann. Važan Abwehr-ov saradnik na Kosovu bio je pripadnik šiptarske manjine Džafer Deva.

da je do kvarova dolazilo u toku vožnje. Ti kvarovi su onesposobljavali za izvesno vreme lokomotive, koje su morale ići na opravku. Dobro poznavajući svoj posao, Novotny je pronalazio razne načine da vrši sabotaže, a da nikada ne bude otkriven.

Važno je pomenuti da je celi obaveštajni i politički rad u Makedoniji i na Kosovu tražio vezu sa šiptarskim iredentističkim krugovima. To je otpočelo još u godinama 1937 i 1938, kada je na Kosovo stigla nemačka komisija za iskopavanje grobova nemačkih vojnika. Sef ove komisije bio je ing. Kletti, delegat nemačke organizacije za staranje o vojnim grobljima, koji je bio pridodat poslanstvu Reich-a u Beogradu. U toj je komisiji politički bio naročito aktivan njen pripadnik Leopold Harlacher, Volksdeutscher iz Vršca. On je tražio kontakt sa vodećim šiptarskim iredentističkim krugovima i stupio u blisku vezu sa Džaferom Devom i pripadnicima društva »Merhamet« koje je ovaj bio osnovao. U Zvečanu je Harlacher angažovao Volksdeutschem Ernesta Darmut-a za propagandistički rad. Darmut, koji je još od 1935 godine radio kao mašinski bravar u preduzeću Trepča Mines Ltd., bio je zavrbovan za nemačku obaveštajnu službu, kako izgleda, nezavisno od svoje veze sa Harlacherom. On je takođe imao veze sa nekim članovima društva »Merhamet«, naprimer sa trgovcem Ibrahimom Solidom. Preko ovoga je zavrbovao dvojicu podoficira bivše jugoslovenske vojske koji su mu donosili vojna obaveštenja.

Ova volksdeutscherska agentura u Skoplju sa svojim izdanicima na Kosovu, nije bila jedina veza nemačke obaveštajne službe prema istaknutim pripadnicima šiptarske iredente, već je Abwehr i po drugim linijama imao sa njima veze.

Između ostalih, poznati su kao saradnici Abwehr-a Džafer Deva, Ago Agaj i raniji narodni poslanik Serif Voća. Za nemačku obaveštajnu službu radio je i šiptarski vođa Ferhard beg Draga, koga je jugoslovenski sud zbog toga osudio na 20 godina robije. Prema Kosovu i Siptarima radio je i nemački agent Gustav Gali iz Hamburga, koji je bio nastanjen u Nišu.

Sa pripadnicima KO Jugoslawien održavala je prisne veze i Vida Radak, razvedena žena Omera Kajmakovića, službenika Centralnog presbiroa Pretsedništva vlade. Radakova je živela u Beogradu i još 1939 je kod nje stanovao pomoćnik vojnog atašea pri nemačkom poslanstvu u Beogradu, major Salzer. Sem toga je ona bila lično u intimnim vezama sa pripadnikom KO Jugoslawien, kapetanom korvete von Weiss-om, a sa drugim rukovodiocima KO i njihovim porodicama se odlično poznavala. Na osnovu svojih rasprostranjenih veza u Beogradu i svoga odličnog poznavanja ljudi i prilika, ona je mogla dobro da koristi pripadnicima KO Jugoslawien za stvaranje kontakta i davanje dragocenih podataka i objašnjenja.

Lechner, koji je u kontraobaveštajnom radu izgradio naročito široke mreže, služio se, između ostalih agenata i Mariom Maričićem, građevinarom iz Zagreba, koga je koristio na području Hrvatske. Maričić je istovremeno bio povezan i sa obaveštajnim aparatom RSHA u Jugoslaviji. On je za obaveštajni rad zavrbovan preko nekog Mirka Prpića, koji je pripadao ustaškoj grupi u Zagrebu. Po nalogu Lechner-a, koga je poznavao pod pseudonimom »dr Graf«, Maričić je obilazio razna mesta Jugoslavije. Njegov zadatak je bio dvostruk: s jedne strane je trebalo da proverava rad nekih lica za koje nemačka kontraobaveštajna služba sumnjala da su saveznički agenti, a s druge strane da prikuplja obaveštajne podatke.

Maričić je, između ostalog, pribavio skice i fotografije brodogradilišta u Splitu. Zagrebačka policija, koja je počela da prati njegovo kretanje, podmetnula mu je svoga agenta Delimira Lenhart-a, koji mu je, tobože, predao i izvesne podatke vojno-obaveštajne prirode. Najzad, septembra 1940 godine, Maričić je uhapšen u Skoplju i izveden pred Sud za zaštitu države, zajedno sa svojom majkom Marijom, koja je učestvovala u njegovom radu. Njegov saradnik Mirko Prpić uspeo je da pobegne pre hapšenja. Tom prilikom je otkrivena i Maričićeva veza sa Lechner-om. Međutim, ovo nije uticalo na dalji Lechner-ov boravak u Jugoslaviji.

U slučaju Maričića treba podvući nekoliko interesantnih momenata. Pre svega, on ie agent koji je radio

za obe grane nemačke obaveštajne službe, dakle kako za RSHA tako i za Abwehr. Drugo, Maričić se sastajao sa pretstavnicima RSHA u nemačkom generalnom konzulatu u Zagrebu, u koji je tada bio ugrađen i organ Uprave VI RSHA, poručnik SS-a Ulrich. Nemačko konzularno pretstavništvo se, prema tome, ovde pojavljuje ne samo kao zaklon za organe nemačke obaveštajne službe, već i kao mesto za sastajanje tih organa sa svojim agentima. Zatim, treba istaći vezu između RSHA i ustaša, i vezu koja je išla od ustaša ka organima Abwehr-a. Ovaj slučaj jasno pokazuje da je Abwehr — kao i RSHA — koristio hrvatski separatizam kao pogodan teren za stieanje saradnika i stvaranje agenture. Najzad, ovaj slučaj svedoči o saradnji koja je postojala između KO Jugoslawien u Beogradu i nemačkog diplomatsko-konzularnog aparata u Jugoslaviji, kao i o tome da je policija stare Jugoslavije, u svojoj borbi protiv obaveštajnih službi koje su vršijale u zemlji, upotrebljavala i podmetnute agente.

Jedan od najinteresantnijih Lechner-ovih agenata bio je Mađar Ištvan Fehervary. Fehervary je još 1925 godine radio obaveštajno — tada za rukovodioca kontrašpijunaže jugoslovenskog obaveštajnog centra u Subotici, kasnijeg pukovnika Konstantina Plavšića, kao i za jugoslovenskog vojnog atašea u Budimpešti. Fehervary je u Mađarskoj uhapšen, pa je docnije radio za jugoslovensku policiju, a od 1936 godine i za francusku obaveštajnu službu u Jugoslaviji. Jugoslovenski generalštab ga je preporučio britanskoj obaveštajnoj službi, po čijim je instrukcijama Fehervary radio u Berlinu i Beču, obaveštavajući istovremeno i mađarski generalštab o delatnosti britanske i francuske obaveštajne službe u Beogradu.

Posle 1938 godine, Fehervary je došao u vezu sa Astom Beč, preko koga je povezan sa Lechner-om u Beogradu. Godine 1940 radio je, u najmanju ruku, na dve strane: za Francuze i za Nemce: Pored toga, i dalje je održavao vezu sa jugoslovenskom policijom. Međutim, ona ga je, najzad, u leto 1940 godine uhapsila, zajedno sa nekim Teodorom Bilousom iz Brčkog, i to u zoni utvrđenja prema mađarskoj granici, kod Horgoša, prilikom pokušaja ilegalnog prelaska u Mađarsku. Tamo je

trebalo da se prebace po Lechner-ovom nalogu, stim da se u Segedinu sastanu sa nemačkim obaveštajnim oficirom. Lecher je obojicu snabdeo legitimacijama i specijalnom dozvolom za zadržavanje u zoni utvrđenja. Isprave su bile potvrđene pečatom pretstojništva gradske policije u Subotici. Legitimacije su bile autentične, jer ih je činovnik tog pretstojništva, Grga Vicaj, bio predao jednom organu Abwehr-a na dalju upotrebu. Fehervary-a su 1941 godine nemačke trupe oslobodile iz zatvora.

Lechner-ov agent bio je i Vasa Joanović, koga je Lechner-u predao organ Uprave VI RSHA, Karl Kraus. Joanović je godinama živeo u Beču, odakle je, uz odobrenje bečkog Gestapo-a, ilegalno prebacivao Jevreje za Jugoslaviju. Ovo je, očigledno, radio zbog toga da bi — razume se uz zaradu za sebe — pomogao nemačkoj policiji za progon carinskih i deviznih prekršaja da otkrije puteve kojima su bečki jevrejski emigranti prebacivali devize u inostranstvo. Kraus je došao u vezu sa Joanovićem preko agenta ustanove za progon carinskih i deviznih prekršaja (Zollfahndungsstelle Wien), kapetana von Ballasch-a, koga je ova ustanova bila uputila Kraus-u u Jugoslaviju. Joanović je u početku sarađivao sa Krausom, kao njegov agent, a uspeo je da dođe u vezu i sa francuskom i britanskom obaveštajnom službom. Međutim, pošto se tu radilo mahom o obaveštajnim rezultatima vojne prirode, Kraus je Joanovića predao na vezu Lechner-u.

Joanović je igrao ulogu dvojnog agenta, vezujući se za britanskog obaveštajnog agenta Krstića koji je bio povezan sa pasoškim odeljenjem britanskog konzulata u Beogradu, na čijem je čelu stajao britanski agent Božidar Pepić. Pošto se ovde — kao i u slučaju Fehervary-a — radi o tipičnom primeru podzemne borbe između protivničkih obaveštajnih službi, dalje pojedinosti o Joanovićevom radu biće izložene u poglavlju posvećenom prikazu te borbe. Uostalom, kako Fehervary tako i Joanović radili su za vreme okupacije za referat III F Ast-a Beograd.

Lechner je u Beogradu izgradio svoju užu obaveštajnu agenturu onog tipa koji se Abwehr-ovim žargonom zvao »kućnom kapelom« (Hauskapelle) i koji je

obeležavao krug saradnika i agenata neposredno povezanih sa kakvim Abwehr-ovim oficirom, za koga su vršili izviđanja i posmatranja. Pripadnici takve »kućne kapele« u inostranstvu morali su biti državljani te zemlje, i nalaziti se u službi ili na položajima, koji im pružaju mogućnosti za vršenje obaveštajnog rada. Lechner-ovoj »kućnoj kapeli« pripadao je, između ostalih, i vratar nemačkog poslanstva u Beogradu, Franz Mosthof, kasnije jedan od glavnih agenata referata III F Ast-a Beograd. U ovom užem Lechner-ovom agenturnom krugu Volksdeutscher-i su uopšte igrali naročito važnu ulogu. Među njih je, po svoj prilici, spadao i Martin Huber, autobuski preduzimač iz Pančeva. U Pančevu je još za Lechnera radio i Borivoje Bogić, koji je, prema sopstvenim podacima koje je dao 1943 godine pred BDS-om u Beogradu, imao zadatak da utvrđuje i izveštava Lecher-a o engleskim agentima. Za sastanke sa agentima Lechner je upotrebljavao svoju službenu kancelariju u konzularnom odeljenju nemačkog poslanstva. Veliki promet sa publikom olakšavao mu je da se to obavlja neupadljivo.

Kratko vreme pred nemački napad na Jugoslaviju, Lechner je povučen u centralu Abwehr-a, u Berlin. Ali već u aprilu ili maju 1941 godine on se ponovo nalazi u Beogradu. Posle toga je konačno napustio Jugoslaviju i prešao u Tursku.

* * *

Među pripadnicima Kriegsorganisation Jugoslawien treba spomenuti i poručnika Richter-a, koji je obrađivao sektor II i služio se pseudonimima »Pfeil« i »Buerger«. Richter-ova aktivnost se odvijala naročito u redovima Volksdeutscher-a, u vezi sa sistematskim radom na stvaranju »pete kolone«. Tako je, između ostalog, imao udela i u organizovanju radio-stanice »Nora« u Novom Sadu.

Među važnijim Richter-ovim saradnicima bili su Volksdeutscher-i Hans Welker, Sepp Basler i Otto Franz. Isto tako je za njega radio i Egon Zabukovšek (Zabukovschek), rođen u Graz-u, koji je studirao u Beogradu. Sva su četvorica igrali izvesnu ulogu i u obaveštajnoj službi za vreme okupacije, kada su sa Richter-om sara-

đivali kao pripadnici Abwehr-a odnosno njegove usta-nove u Beogradu.

Jedan od agenata, kojima je upravljao Richter, bio je keiner Izidor Berović, rodom iz Šibenika. Ovaj je bio zaposlen u Francuskoj, i u Parizu se upoznao sa Voji-slavom Radovićem, Crnogorcem, koji je bio registrovan kao student, a radio je za Abwehr. Radović je Beroviću ponudio još 1939 da radi za njega, a 1940, po ulasku ne-mačkih trupa u Pariz, upoznao ga je sa jednim funkcio-nerom novoformirane ustanove Abwehr-a (Abwehrleit-stelle) u Parizu. Ovaj se služio pseudonimom »Joseph« i uzeo je od Berovića agentsku obavezu. Neko vreme je Berović radio u Francuskoj, a decembra 1940 je upućen u Beč, stim da se javi nekom Richter-u koji ga je januara 1941 uputio u Beograd. Tu je ponovo našao Radovića, na koga je upućen, a koji je bio veren s kćerju vinarskog trgovca Moser-a u Zemunu. Berovića je Radović doveo u vezu sa pripadnikom KO Jugoslawien Richter-om, koji nije identičan sa istoimenim pripadnikom Abwehr-a u Bečur U zgradi čehoslovačkog poslanstva, u kojoj je tada bilo smešteno nekoliko odeljenja nemačkog poslanstva u Beogradu, održan je posle nekoliko dana razgovor između Berovića, Radovića, Richter-a i Richter-ovog šefa, — verovatno potpukovnika Lasser-a. Pre ovog razgovora, Berovića i Radovića primio je u zgradi poslanstva — u kojoj su se nalazile i Lasser-ove kancelarije — napred pomenuti Franz Mosthoff. Na sastanku je Berović primio prvo 10.000 dinara, pošto' je objasnio da nema novaca. Prijem te sume nije morao da potvrdi. Izložen mu je plan da se smesti u Skoplju kao suvlasnik neke pogodne trgo-vine, bife-a ili kafane, što bi moglo poslužiti kao kamu-flaža za obaveštajni rad. U Skoplju se imao obratiti, prvo, portiru tamošnjeg nemačkog konzulata, no stim da tu vezu održava konspirativno.

Berović navodi da nije uspeo da se na predviđeni na-čin smesti u Skoplju. Vratio se ubrzo u Beograd i tu je radio pod voćstvom Radovića. Imao je zadatak da izve-štava o raspoloženju u Beogradu, a naročito u vojnim kru-govima. U tome cilju je, između ostalog, posećivao lokale u kojima su se kretala vojna lica. Ta je delatnost trajala do kraja februara 1941 godine, kada je Richter dao Be-

roviću zadatak da otputuje za Šibenik i da odatle izveštava Radovića. Iz Šibenika je trebalo da pređe u Sarajevo i da tamo stupi u vezu sa Karlom Zwillinger-om i njegovim bratom, koji su u Sarajevu držali trgovinu i radionicu za pisaće mašine, a radili za Abwehr.

Zwillinger je Berovića doveo u vezu sa jednim službenikom nemačkog konzulata u Sarajevu, koji ga je snabdevao novcem i uputio ga da njemu predaje izveštaje. Inače su isveštaji iz Sarajeva dostavljani neposredno u Beograd, a nosio ih je Karl Zwillinger. Postojao je plan da se u Sarajevu za Berovića kupi neka radnja. Pošto je on našao pogodni objekt i izvestio o tome Beograd, u Sarajevu se pojavio jedan Richter-ov punomoćnik radi utvrđivanja potrebnih pojedinosti. U pitanju je bilo preuzimanje noćnog lokala koji je pripadao zadruzi »Napredak«. Trebalo je da Berović taj lokal preuzme sa 1 majem 1941, ali su događaji učinili celi plan bespredmetnim. Po Radovićevom nalogu, Berović je sačekao okupaciju u Sarajevu i produžio da radi za Abwehr.

Poznat je veći broj agenata koji su, po raznim linijama, radili za KO Beograd. Između ostalih obaveštajne zadatke za KO vršila je i neka Volksdeutscher-ka Huepfel, starija žena čiji je sin, Josef Huepfel, bio član volksdeutscherskog studentskog udruženja na beogradskom univerzitetu, već pomenute »Suevie«. I mladi Huepfel radio je obaveštajno u okviru delatnosti članova tog udruženja.

Dalje, kao agent KO Jugoslawien, poznata je i Ljubica Gopčević koja je u Beogradu imala svoju trgovačku firmu i zastupala razna nemačka izvoznička preduzeća. Važila je kao naročito pouzdana obaveštajka. Ljubica Gopčević je, uostalom, za vreme okupacije radila i za Ast Beograd, i to ne samo na području Jugoslavije, nego i u Svajcarskoj i u Berlinu.

Među agente Abwehr-a spadao je i zastupnik nemačkog automobilskog koncerna »Auto-Union« za jugoistočnu Evropu, Kurt ing Bürde. On je raspolagao izvešnim brojem saradnika, među kojima su bili i bivši austro-uf(arski mornarički oficir, a kasnije direktor transportnog preduzeća »Transmare« u Zagrebu, Willy Linninger, direktor transportnog preduzeća »Intercontinen-

tale i Caro i Jellinek« a. d., Franz Weigl; hotelijer Franz Rippl u Crikvenici; Edgar von Petković i Janko Pogačar, bivši austo-ugarski, a kasnije domobranski oficiri NDH.

Karakteristično je da su ovoj grupi pripadali dva direktora transportnih preduzeča. Kad je bilo reči o transportnoj firmi Schenker & Co. a. d., već je pomenuto kakve se sve velike svestrane mogućnosti pružaju obaveštajnom radu pod kamuflažom transportnih preduzeča. Nije, otuda, slučajno što su rukovodioci transportnih preduzeča »Transmare« i »Interkontinentale i Caro & Jellinek« a. d. bili obuhvaćeni obaveštajnom mrežom. Weigl je, za vreme NDH, rukovodio ekspoziturom Instituta za jugoistočnu Evropu, U Zagrebu, koja je radila za nemačku obaveštajnu službu. Kasnije je postao saradmkom Ast-a Zagreb.

Mada Burde-ova grupa nije smatrana tako ozbiljnom, njome su se služili i Abwehr i Uprava VI RSHA, a za vreme NDH i nemački policiski ataše u Zagrebu, Hans Helm, koji je do okupacije bio policiski jgficir za vezu u Beogradu. Bürde i Weigl radili su za Abwehr još od 1939 godine, a i ranije. Ostali članovi te grupe zavrbovani su docnijih godina. Bürde, koji je imao jako razgranat trgovački posao automobilima i motociklima raznih fabrika koncerna »Auto-Union«, radio je obaveštajno i u drugim zemljama, a ne samo u Jugoslaviji. Poznato je, da se on angažovao za Abwehr u Rumuniji, Mađarskoj i Bugarskoj.

Već pomenuti Rippl, koga je za obaveštajnu službu zavrbovao Willy Linninger, radio je u Hrvatskom Primorju, na teritoriji između Crikvenice i Rijeke. On je svoje izveštaje davao Linninger-u ili jednom, obaveštajnom organu, ugrađenom u nemački konzulat u Zagrebu, koga je Rippl poznavao pod imenom Junkel.

Rippl je održavao vezu sa više lica. Između ostalih, povezao se sa sudijom Stilinovićem iz Crikvenice, zatim Aladarom Putarom, braćom Hautz, Plumbergerom i drugim. Do nemačkog napada na Jugoslaviju, obraćena je posebna pažnja posmatranju rada nemačkih emigranata u tome kraju, a takođe i delatnosti poljskih izbeglica koje su se nastanile u Crikvenici i drugim mestima Primorja. Na istom terenu, s obzirom na tadašnju pograničnu situ-

aciju, radile su i razne nemačke obaveštajne linije iz tada italijanske Rijeke i Istre. Svakako treba pretpostaviti da je između linija koja je išla preko Zagreba i one, koja je dolazila preko granice, iz Rijeke, postojalo izvesnih dodira i saradnje.

U danima nemačkog napada na Jugoslaviju Zinninger je nastojao da po nailasku trupa »Osovine« ukloni postavljene mine na terenu Crikvenice. Brat Slavka Kvaternika, bivši austro-ugarski mornarički oficir, organizovao je u to vreme prepade i hapšenja patriota koji su hteli da se bore protiv neprijatelja, pa je zbog toga bio uhapšen i streljan kao izdajnik. Još jedan bivši austro-ugarski mornarički oficir, Ivan Hell, koji je radio na ostrvu Krku kao mehaničar, bio je u službi Abwehr-a. Tako su se, u službi Abwehr-a u Hrvatskom Primorju, našla tri bivša austro-ugarska mornarička oficira.

Među agentima Abwehr-a zavrbovanim u Zagrebu poznat je student Rudolf Schreiner, Volksdeutscher, rođen 1920 godine u Mariboru. Ujesen 1940 godine Schreiner je počeo da sarađuje sa Abwehr-om, i to u akciji sprečavanja sabotažnih akata protiv transporta, namenjenih Nemačkoj. Njegova veza bio je jedan Abwehr-ov oficir, koji je, pod pseudonimom »dr Schuster«, bio zakamufliran u nemačkom generalnom konzulatu u Zagrebu. Kao što je već pomenuto, »dr Schuster« je veoma verovatno indentičan sa majorom Fechner-om, pripadnikom Ast-a Beč.

Decembra 1940 godine Schreiner — koji se služio pseudonimima »Rudi Horvat« ili »Rudi« — zavrbovao je nameštenika zagrebačke firme »Elin«, Volksdeutscher-a Jakoba Kuehbauch-a, pozivajući ga da sa njim sarađuje »za jednu nemačku ustanovu«. Na Kuehbauch-ov zahtev da sazna za koga će upravo raditi Schreiner ga je upoznao sa »dr Schuster«-om, koji je pred Kuehbauch-om otkrio Schreiner-a kao nemačkog agenta. Kuehbauch se posle toga povezao sa ovom mrežom.

Za Schreiner-a je u to vreme bilo vezano više podagenata, koji su mu redovno donosih podatke o pokretima jugoslovenskih trupa, o pripremama za zidanje mostova i saobraćajnih objekata, kao i o političkoj situaciji u zemlji. Kuehbauch je trebalo da pretstavlja posrednika i vezu između Schreiner-a i njegovih podagenata da od njih

prima za Schreiner-a izveštaje i da im prenosi njegova uputstva.

Kuehbauch je bio član >:Kulturbund«-a, a od 1933 do 1936 godine i funkcioner u »Kulturbund«-ovoj omladinskoj organizaciji. Još pre nego što se upoznao sa Schreiner-om i počeo da sa njim sarađuje on je, po drugoj liniji, radio obaveštajno za Nemačku. Njega je 1939 godine zavrbovao trgovac Otto Balasch, Volksdeutscher iz Bačke, sa kojim se poznavao iz »Kulturbund«-a. Balasch je zatražio od Kuehbauch-a da mu nabavi planove i šeme nekih vojnih postrojenja u Jugoslaviji. Kuehbauch je bio zaposlen kao praktikant kod firme »Elin«, koja ga je poslala u Kruševac i Obilićevo, gde je tada vršila neke elektrotehničke radove. Tako je Kuehbauch došao u mogućnost da pribavi plan grada Kruševca i planove obeju fabrika u koje je uneo sva postrojenja, magacine i druge detalje. Te planove on je predao Balasch-u, a ovaj je čitav materijal dostavio nemačkoj obaveštajnoj službi, preko nemačkog generalnog konzulata u Zagrebu. Balasch je, s obzirom na domen svog obaveštajnog interesovanja, očigledno bio agent Abwehr-a.

Prema tome, Kuehbauch-ova saradnja sa Schreiner-om bila je samo nastavak već ranije započetog rada za Abwehr. Postoji mogućnost da je Schreiner-a na Kuehbauch-a uputila sama nemačka obaveštajna ustanova za koju je on radio. Kako. Schreiner tako i Kuehbauch radili su za nemačku obaveštajnu službu i za vreme okupacije.

Najzad od poznatih Abwehr-ovih agenata treba pomenuti Artura Menzinger-a, mašinskog inžinjera, koji je bio jugoslovenski rezervni vazduhoplovni potporučnik. On je otkriven i uhapšen u februaru 1940 godine i izveden pred Državni sud za zaštitu države. Za Abwehr je radio i beloemigrant, inženjer Lav Jasirski, koji je takođe otkriven i osuđen.

Da bi zaokružili sliku Abwehr-ove delatnosti u Jugoslaviji u ovom periodu, treba dodati da je on veoma aktivno radio i sa raznim manjinskim i drugim komitetima koji su iz inostranstva vodili akciju za rušenje Jugoslavije. Ovakvi centri nalazili su se u Bugarskoj i Albaniji, a i u Rumuniji. Razni komiteti pripadnika nacionalnih manjina ili separatističkih elemenata koji su emigrirali iz Jugo-

slavije, znatno su pojačali svoju delatnost u 1940 godini, što se objašnjava intenzivnijim radom Abwehr-a po toj liniji. Tako je, naprimer, albanski iredentistički »Kosovski komitet« obrazovao te godine kačačke čete na teritoriji Jugoslavije. Oživela je i aktivnost VMRO Vanče Mihailova, koja je počela da obnavlja svoje odbore i pojačava svoju podzemnu organizacionu i pripremnu delatnost. U Graz-u se pojavljuje odbor ustaških emigranata, pod imenom »Hrvatski komitet«. Ti su emigranti došli u Graz iz Italije.

Sto se tiče »Kulturbund«-a i nemačke manjine u Jugoslaviji, već je opširno govoreno o njihovoj delatnosti. Bivša jugoslovenska vojska je, iz razloga bezbednosti, uklonila veliki broj Volksdeutscher-a iz operativnih formacija da bi ih prebacila u radne jedinice. Isto to učinjeno je i sa Mađarima koji su, u to vreme takođe počeli ispoljavati sve veći i otvoreniji iredentizam, potsticani s one strane granice.

4. Rad RSHA prema Jugoslaviji

a. Opšta načela i metodi

U okviru velikih priprema koje je, u vezi sa Hitlerovim ratnim planovima, celokupni vojni i politički, pa i privredni, organizam Trećeg Reich-a počeo da vrši u toku 1938, a naročito 1939 godine, izvršena je i veoma značajna reorganizacija nemačke službe bezbednosti i nemačke policije. Da se, u najkraćim crtama, potsetimo na suštinu te reorganizacije. Pod rukovodstvom Himler-ovog najbližeg saradnika, Reinhard-a Heydrich-a, formirana je Glavna Uprava bezbednosti Reich-a (Reichssicherheitshauptamt, skraćeno RSHA), u koju su ušle: tajna državna politička policija (Geheime Staatspolizei, tj Gestapo), zatim služba bezbednosti SS-a (Sicherheitsdienst, skraćeno SD), kao i kriminalna policija (Kriminalpolizei, skraćeno Kripo). Pored ove tri osnovne grane političko-bezbednosne i policiske službe Hitlerovog Reich-a, u sastavu RSHA je formirana i jedna nova. To je bila Uprava za inostranstvo, poznata pod imenom Uprave VI, pošto je u organi-

zacionoj šemi RSHA nosila taj broj. Zadatak Uprave VI — koja je svoj kadar dobila najvećim delom iz SD-a, ali kojoj su dodeljeni i izvesni službenici Gestapo-a — bio je da političkom i privrednom obaveštajnom službom u inostranstvu obuhvati ceiokupuu političku i privrednu strukturu stranih zemalja, i to prema njihovim životnim područjima, a da tako stečena obaveštajna saznanja »koristi generalštabnim radom«, kako je to službeno formulisano.*

Od svog formiranja, pred izbijanje Drugog svetskog rata, Uprava VI je prolazila kroz razne faze organizacije i reorganizacije. U maju 1940' godine ona je, najzad dobila oformljen oblik, o kome su sve njene područne ustanove — kao i ostale uprave RSHA — obaveštene raspisom zamenika šefa RSHA, SS-ovskog generala dr Best-a. U to vreme na čelu Uprave VI stajao je SS-ovski pukovnik — kasnije general — Jost. Raspis** je bio namenjen lično rukovodiocima navedenih ustanova i u njemu je naglašeno da, centralno i isključivo, Uprava VI RSHA ima da obuhvati i vodi sve obaveštajne veze prema inostranstvu, kako političke tako i ekonomske prirode, da je to ustanova za sprovedenje u inostranstvu svih naloga i zadataka koji se mogu izvršiti i rešiti jedino putem političke i privredne obaveštajne službe, i to za sve uprave RSHA i za sve ustanove državnog aparata, NSDAP i privrede Trećeg Reich-a. Upravi VI se poverava i izviđanje prema ideološkom protivniku u inostranstvu. Ovaj zadatak ona ima da vrši u sporazumu sa SD-om i Gestapo-om.

Utvrđujući granice nadležnosti Uprave VI u odnosu na ostale uprave RSHA i na njihovu delatnost, raspis nalaže podređenim organima Uprave VI da, u svom delokrugu, obuhvate sve obaveštajne veze prema inostranstvu. Podređeni organi Uprave VI bili su ugrađeni u teritorijalne ustanove SD-a, koje su nosile naziv SD-otseka (SD-Abschnitt). U tim ustanovama formirani su, prilikom stvaranja Uprave VI, posebni referati VI, koji su pretstavljali teri-

* U okviru RSHA SD je postao Upravom III, Gestapo Upravom IV, a Kripo Upravom V. Posebno odeljenje za naučna istraživanja u tom domenu, koji je tada stvoren, postalo je Upravom VII.

** Raspis Šefa policije bezbednosti i službe bezbednosti od 29 maja 1940 godine, potpisao SS-Brigadefuehrer Dr Best.

torijalne ogranke političke obaveštajne službe prema inostranstvu. Tim referatima rukovodili su tzv. referenti VI.

Položaj referenata VI u SD-otsecima bio je dvojak. S jedne strane, oni su, bili teritorijalni i operativni organi Uprave VI, od koje su dobijali uputstva i naređenja i kojoj su slali svoje izveštaje. Istovremeno, međutim, ti referenti su — zajedno sa personalom svog referata VI — bili podređeni, u disciplinskom pogledu, šefovima SD-otseka u koje su bili ugrađeni. Kako su, neki od ovih SD-otseka bili »rukovodeći otseci« (Leitabschnitte), to jest, imali su u odnosu na izvestan broj SD-otseka po konkretnim zajedničkim zadacima rukovodeći položaj, to su i referenti VI u tim »rukovodećim otsecima« imali sličan položaj u odnosu na referente VI susednih SD-otseka. Međutim, to je vrlo retko dolazilo do izražaja, pošto je načelno svaki referent VI, ukoliko mu se za to pružala makakva prilika, imao da radi obaveštajno prema svim zemljama, na osnovu direktiva Uprave VI.

Svi politički i privredni izveštaji koji su pristizali referentu VI kakvog SD-otseka, morali su najbržim putem biti dostavljeni Upravi VI RSHA. Zadatak referenata VI bio je da putem pouzdanih saradnika prikupljaju sve izveštaje iz inostranstva, pre svega koji bi pristizali ustanovama privrede, državne administracije i nacističke partije Trećeg Reich-a. Pri tome je trebalo voditi računa i o mogućnosti da se pogodni saradnici ugrade u razna nemačka pretstavništva u inostranstvu.

O svojim vezama prema inostranstvu referenti su morali odmah podnositi izveštaje Upravi VI, koja je odlučivala o daljem održavanju i korišćenju svake pojedine ovakve veze. Rukovodioci SD-otseka bili su lično odgovorni za to da referenti VI u njihovim otsecima mogu izveštaje iz inostranstva sprovesti Upravi VI najbržim i najsigurnijim putem.

Rukovođenje vezama i obaveštajnim kanalima prema inostranstvu u načelu je zadržala za sebe sama Uprava VI. Referenti VI pri SD-otsecima su prvenstveno imali da se bave mogućnostima za pribavljanje političkih i privrednih obaveštenja. U izvesnim slučajevima centrala je rukovođenje kojom vezom ili kojim kanalom mogla poveriti i kakvoj nižoj teritorijalnoj ustanovi.

Zadatak referenata VI bio je da prikupljaju podatke o svim preduzećima, u njihovom teritorijalnom delokrugu, koja su imala veze prema inostranstvu. U okviru takvog preduzeća pronalažena su lica na rukovodećim položajima, pogodna za saradnju. U svakom konkretnom slučaju Uprava je odlučivala hoće li ona neposredno! održavati vezu sa takvim preduzećem odnosno sa takvim licem, ili će time zadužiti teritorijalno nadležni otsek. Dalje, referenti su imali da prijave Upravi VI mogućnosti ugrađivanja obaveštajnih organa u pretstavništva, zastupništva itd. privrednih ustanova ili političkih organizacija u inostranstvu. Na osnovu ovih izveštaja, firmi odnosno ustanovi upućivan je predlog za ugrađivanje takvog lica. Ova lica morala su imati stručne kvalifikacije, koje je zahtevao položaj na koji su postavljana.

U cilju koordinacije rada i nadzora nad delatnošću referenata VI pri SD-otsecima, Uprava VI, je u pojedinim centrima postavila posebne punomoćnike. Iako su ovi punomoćnici kasnije bili ukinuti, a referenti, u pogledu svog stručnog rada, neposredno povezani sa samom Upravom VI, punomoćnik Uprave VI RSHA za Južnu Evropu (Beauftragter VI Sued des RSHA) igrao je izvesnu ulogu u obaveštajnoj službi prema Jugoslaviji. Sedište tog punomoćnika je bilo prvo u Pragu, a zatim u Beču. Njegova stvarna nadležnost obuhvatala je referate VI rukovodećih otseka SD u Beču i Muenchen-u i otseka SD u Innsbrucks, Graz-u i Celovcu. Tu funkciju vršio je prvo SS-oski potpukovnik Lappel, a kasnije rukovodilac referata VI rukovodećeg otseka SD u Beču, SS-ovski kapetan dr Wilhelm Hoettl.

U samoj Upravi VI vršene su, u toku vremena, razne reorganizacije u pogledu raspodele poslova. Početkom 1941 godine organizaciona šema dobila je svoj konačni vid. U okviru Uprave postojale su, kao odeljci u smislu stručne podele posla, grupe koje su obuhvatale po nekoliko zemalja. Balkanske zemlje je prvo obrađivala grupa D, zatim grupa C i, najzad, grupa E. Prema tome, posle konačne stabilizacije organizacione šeme Uprave VI — a s obzirom da je Jugoslaviju obrađivao referat 3 u sastavu nadležne grupe — referat za Jugoslaviju u RSHA dobio je službenu oznaku VI E 3. Od formiranja Uprave VI, pa

do leta 1940 godine, na čelu grupe koja je bila nadležna za balkanske zemlje nalazio se SS-ovski major Goettsch, a posle njega, sve do kraja 1941 godine, SS-ovski major Rossner. Rukovodilac referata za Jugoslaviju bio je, do jeseni 1940 godine, SS-ovski major Hanke. Otada, pa cio aprila 1941, tim je referatom rukovodio SS-ovski major Wilhelm Beisner. Posle okupacije Jugoslavije, Beisner je premešten za Zagreb, u svojstvu šefa delatne komande Sipo i SD, koja je tamo uspostavljena.

Rad svakog pojedinog referata delio se na tri radna sektora, označena malim slovima. Radni sektor a (organizacija operativnog rada, izgradnja mreže i upravljanje njome) obrađivao je, u referatu za Jugoslaviju, sam rukovodilac referata. Radnim sektorom b (podnošenje izveštaja) rukovodio je do novembra 1940 godine ŠS-ovski poručnik kasnije kapetan Kob, a otada SS-ovski poručnik, kasnije kapetan, Schrems. Radni sektor c (arhivska, služba, korišćenje i kartoteka) vodio je od jesen 1940 do aprila 1941 godine SS-ovski narednik Wissel, koji je kasnije dodeljen delatnoj komandi Sipo i SD u Zagrebu.

Prema načelu, na kome je organizovan obaveštajni rad i na kome su stvarane obaveštajne veze u čitavom aparatu Uprave VI i njenim podređenim organima, obaveštajnu službu prema Jugoslaviji mogao je da vrši svaki referat VI, ma pri kome SD-otseku se nalazio. Ali, kod stvaranja veza prema Jugoslaviji imao se držati uputstva referata za Jugoslaviju u samoj Upravi VI. Referatima VI pri SD-otsecima koji su se nalazili u geografski povoljnijem položaju prema Jugoslaviji, dodeljivani su i naročiti zadaci s obzirom na rad u našoj zemlji.

Svojim geografskim položajem i zadacima koji su, sasvim prirodno, iz takvog povoljnog geografskog položaja proisticali, poseban značaj imale su sledeče ustanove RŠHA:

1. Ustanove u Reich-u:

a. referent VI SD-ctseka Graz, SS-ovski poručnik Fuchs;

b. referent VI SD-otseka Beč, SS-ovski kapetan Hoettl, kasnije SS-ovski kapetan Mandl;

c. referent VI SD-otseka Celovac, SS-ovski kapetan Rexeisen, kasnije SS-ovski potporučnik Smole;

2. Ustanove u Jugoslaviji:

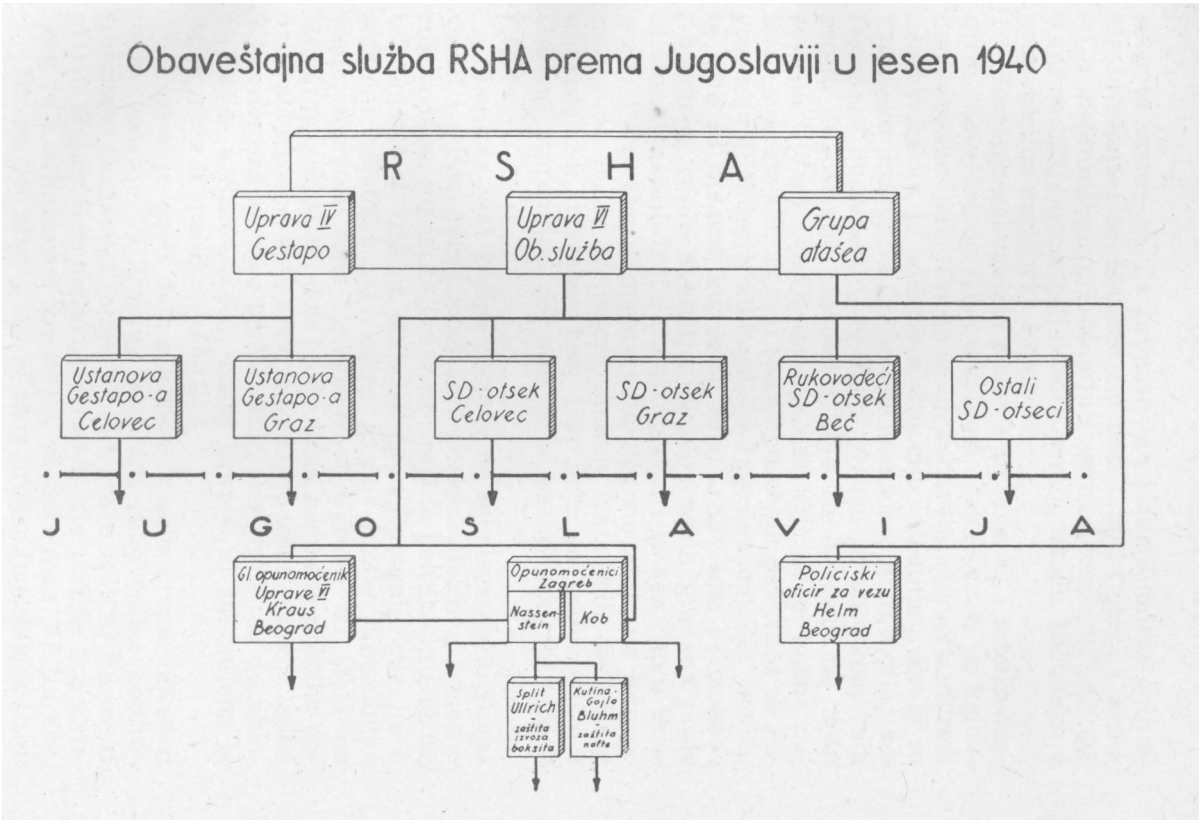
a. glavni opunomoćenik Uprave VI za Jugoslaviju, SS-ovski major Karl Kraus, kamuflirano ugrađen u Beogradu, prvo u Nemačkom saobraćajnom birou, zatim u nemačkom poslanstvu;

b. poverenik Uprave VI u Zagrebu, SS-ovski poručnik kasnije kapetan Kob, kamuflirano ugrađen u nemački generalni konzulat u Zagrebu.

Ukoliko bi delatnost policiskog oficira za vezu u Beogradu, SS-ovskog majora Hansa Helm-a, prelazila policisko područje i doticala političko, i on je morao podnositi izveštaje Upravi VI. Ti su izveštaji išli preko otseka koji je nosio naziv »grupa atašea« i koji je bio neposredno vezan za šefa RSHA. Preko toga otseka Helm je u takvim slučajevima dobijao i potrebna uputstva od Uprave VI.

Referatu za Jugoslaviju u Upravi VI pristizali su i izveštaji od drugih SD-otseka u Nemačkoj, van onih koji su napred navedeni. Tako je, naprimer, poznato da je SD-otsek Nuernberg tom referatu redovno dostavljao izveštaje koje je o svojim putovanjima u Jugoslaviji podnosio zastupnik jedne nuernbeške fabrike olovaka, Goetze. Isto tako je i SD-otsek za Pfalačku (Pfalj) u Kaiserslautern-u podnosio izveštaje o Jugoslaviji, koje je dobijao od Antona Tonejca, trgovačkog zastupnika u Zagrebu. Tu se radilo o raznim obaveštenjima privrednog karaktera.

Težište rada obaveštajne službe Uprave VI RSHA vezano je za ličnost glavnog opunomoćenika te uprave za Jugoslaviju, Karla Krausa. On je u Beogradu i Jugoslaviji stvorio široku obaveštajnu mrežu. Kao i izveštaji ostalih referata u Upravi VI, šefu te uprave, Jost-u, dostavljani su i izveštaji jugoslovenskog referata. Jost ih je davao dalje Heydrich-u. 1941 godine su još uvek zbirni izveštaji dostavljani i ministarstvu spoljnih poslova Reich-a. Od slučaja do slučaja, izvesni izveštaji davani su i Upravi IV RSHA (Gestapo-u), Upravi III (SD-u), ministarstvu privrede Reich-a, ministarstvu propagande Reich-a i Amt-u Ausland/Abwehr. Uprava VI, je u početku i u svojoj delatnosti prema inostranstvu radila po metodama koje je SD ranije primenjivao u Nemačkoj. Obaveštajna služba

Obaveštajna služba RSHA prema Jugoslaviji u jesen 1940
R S H A
Uprava IV Gestapo
Uprava VI Ob. služba
Grupa ataśea
Ustanova Gestapo-a Celovec
Ustanova Gestapo-a Graz
SD-otsek Celovec
SD-otsek Graz
Rukovodeći SD-otsek Beč
Ostali SD-otseci
J U G O S L A V I J A
Gl. opunomoćenik Uprave VI Kraus Beograd
Opunomoćenici Zagreb
Nassenstein
Kob
Policiski oficir za vezu Helm Beograd
Split Ullrich - zaštita izvoza boksita
Kutina-Gojlo Bluhm zaštita nafte

se u to vreme bavila prvenstveno prikupljanjem političkih izveštaja i evidentiranjem političkih krugova i ličnosti u inostranstvu, prikupljajući istovremeno sve podatke o njima. Taj je materijal korišćen za izradu kartoteke o protivnicima nacističke Nemačke.

Sa razgranjavanjem poslova Uprave VI i intenziviranjem obaveštajnog rada, delatnost ovakve vrste je, uglavnom, obustavljena. Prešlo se na konkretni obaveštajni rad, ovakav kakav je iziskivala situacija. Međutim, ostale su kartoteke protivnika Hitlerove Nemačke. Rukovodilac referata za Jugoslaviju, Beisner, predao je početkom rata protiv Jugoslavije kartoteku koja se odnosila na našu zemlju, Upravi IV. Gestapo je lica, čija su se imena nalazila u kartoteci, uneo- u spisak posebnih poternica za Jugoslaviju (Sonderfahndungsliste Jugoslawien), Na osnovu te liste su delatne komande Sipo i SD, kao i komande Abwehr-a, vršile hapšenja jugoslovenskih građana posle ulaska nemačkih trupa u Jugoslaviju, i to naročito u Beogradu i Zagrebu. Mnoga od tih lica su ostala da leže po zatvorima ili su transportovana u Graz radi saslušanja u Gestapo-u. Izvestan broj lica koja su saslušavana u Graz-u otpremljen je odatle u razne koncentracione logore.

Januara 1941 godine došlo je do sukoba između Uprave VI i ministarstva inostranih poslova Reich-a, odnosno rukovodstva nemačke zvanične spoljne politike. Sukob se bio pojavio u vezi sa događajima u Rumuniji gde je, u ustanku fašističke »Gvozdene garde« protiv pretsednika vlade, maršala Jona Antonescu-a, Uprava VI stala na stranu pobunjenika, dok je zvanična nemačka politika podržavala Antonescu-a. Ovaj događaj je teško pogodio ugled SS-ovske obaveštajne službe. Himmler je morao da ukloni Jost-a, a RSHA-u i njegovoj Upravi VPzabranjeno je da se meša u spoljnu politiku.

Jost-u je prvo dato otsustvo, a zato vreme određen je za vođenje VI Uprave istaknuti rukovodilac kontrašpijunaže Gestapo-a (otsek IV E Uprave RSHA) SS-ovski major Walter Schellenberg. Krajem iste godine Schellenbergje i definitivno postavljen za načelnika VI Uprave.

Sto se tiče obaveštajnog rada prema Jugoslaviji, tu je isto došlo do promena, ali su te promene izvršene ranije.

One su vremenski vezane za jesen 1940 godine kada je Hitler dao nalog ministarstvu inostranih poslova da pristupi rešenju pitanja Jugoslavije. U vezi toga ministarstvo inostranih poslova uputilo je novembra 1940 godine zahtev RSHA-u za što obimnije obaveštavanje o Jugoslaviji s obzirom na pretstojeće rešenje tog pitanja. Na osnovu toga znatno je intenzivirana obaveštajna delatnost prema Jugoslaviji. Izvršena je izmena i u rukovodstvu referata. Za rukovodioca je postavljen SS-ovski major Wilhelm Reisner, koji je do tada radio u Spoljno-političkoj upravi NSDAP. U novembru 1940 godine iz referata za Jugoslaviju, gde je radio na sastavljanju izveštaja, upućen je u Zagreb SS-ovski poručnik Rudolf Kob. On je dobio specijalni zadatak da se infiltrira u separatističke pokrete i grupe, da proučava separatistička strujanja i raspoloženja i da uspostavi vezu sa uticajnom HSS.

Beisner je za vreme rada u Spoljno-političkoj upravi NSDAP uspostavio niz veza sa jugoslovenskim emigrantskim krugovima i separatistički raspoloženim grupama, kao i sa organizacijama revizionističkih ili irendetističkih krugova neprijatelja Jugoslavije. Svakako da se Beisner i dalje u znatnoj meri oslanjao na te krugove, ali ne i isključivo na njih, jer je mreža prema Jugoslaviji bila sastavljena od lica sa raznim političkim shvatanjima, iz raznih slojeva i na raznim položajima. On je sa sigurnošću računao da će Jugoslavija postati satelit Trećeg Reich-a, pa je na jednoj konferenciji referata izjavio da će Jugoslavija u proleće 1941 godine pasti Reich-u u krilo »kao zreo plod«.

Ministarstvo inostranih poslova je preduzelo diplomatsku ofanzivu na Jugoslaviju, uvereno u potpuni uspeh svoje akcije. U VI Upravi RSHA, posle iskustva iz Rumunije, nije se više moglo otvoreno mešati u određenu političku linijU; ali se na pažljiv način, putem raznih izveštaja, težilo da potkrepi izvesna kritika i izvesno neverovanje u izabrani put Ribentrop-a.

Kada su se odigrali događaji od 27 marta, Heydrich je umeo da kod Hitlera dobro iskoristi ovaj Ribentrop-ov poraz i da se revanšira za poraz RSHA u Rumuniji. Tada se upućivalo na izvesne Kraus-ove izveštaje iz Jugoslavije koji su blagovremeno ukazivali na neraspoloženje naroda

protiv Trojnog pakta i odgovarajuće bojazni u vezi toga.

Ali je činjenica da ni u RSHA-u, i pored izvesnih signala, nisu pretpostavljah događaje od 27 marta, da nisu računali na tako nagli i značajni preokret. RSHA je tek u prvim danima aprila improvizirano organizovao svoju buduću ustanovu za Jugoslaviju.

Dok se ovaj sukob odvijao u vrhovima, na nižim hijerarhiskim stepenima se, uglavnom, nesmetano, odvijala saradnja između operativnih organa RSHA i ustanova nemačke diplomatske i konzularne službe u Jugoslaviji. Razmimoilaženja u vrhu o oceni situacije u Jugoslaviji nisu ni u čemu ometala saradnju ovih organa. Poverenici RSHA bili su zakamufhrani u tim ustanovama, dobijali su od njih svu potrebnu podršku i koristili sve mogućnosti koje su iz ovog odnosa mogle za njihov rad da proisteknu.

Iz jedne zabeleške koja se našla u aktima SD-otseka Graz mogu se videti glavni pravci rada organizacije Uprave VI u odnosu na Jugoslaviju. Zabeleška se odnosi na pripreme koje je izvršio SD-otsek u Graz-u pred nemački napad na Jugoslaviju. Međutim, iz nje se vidi i put kojim se obaveštajna služba Uprave VI, iz centara na teritoriji Nemačkog Reich-a penetrirala u Jugoslaviju. O ovoj zabelešci biti će detaljno reči u prikazu rada SD-otseka Graz. Ovde će poslužiti kao dokumenat karakterističan za metode Uprave VI uopšte.

Prema toj zabelešci, poverenici Uprave VI, koji su upotrebljavani za rad preko jugoslovenske granice, birani su iz redova činovnika i nameštenika nemačkih državnih železnica i nemačke pošte. Isto tako, korišćeni su putnici koji su svojim privatnim ili službenim poslom putovali za Jugoslaviju, pa i privatna lica koja su raspolagala vezama preko granice.

Poverenici u Jugoslaviji traženi su, prema zabelešci, prvenstveno među Volksdeutscher-ima i nemačkim državljanima u Jugoslaviji, uključujući i službenike konzularnih pretstavništva. Nastojalo se da se pridobiju poverenici i iz redova separatistički i antijugosiovenski nastrojenih elemenata. Naročito je istaknuta potreba veze sa opozicionim političkim grupama. Zabeleška dalje, navodi posebnu kategoriju poverenika, onih koji su regrutovani među službenicima jugoslovenskih državnih ustanova i

javnopravnih organizacija. Tu se posebno pominju sreska načelstva, banke, uprave policije, granična straža, radničke komore itd. Dalji pravac prodiranja pretstavljale su protivničke grupe, od kojih zabeleška citira komunističke organizacije, sveštenstvo, nacionalna udruženja i četnike. Kao kategorija kurira pominju se činovnici nemačkih železnica, nemački carinski činovnici, službenici Gestapo-a, agenti, pa i sami pripadnici aparata Uprave VI. Kao nemačke ustanove i vlasti sa kojima aparat Uprave VI održava vezu, zabeleška navodi ustanove Abwehr-a, finansisku direkciju sa carinskim ustanovama, konzulate, nemačku poštu i razne druge državne, partiske i privatne ustanove na teritoriji Reich-a.

Za kontakt sa obaveštajnom mrežom u Jugoslaviji, koja je postojala na terenu a bila vezana neposredno za ustanove RSHA u Nemačkoj, upotrebljavan je naročito radio. Poseban značaj za održavanje veze imao je tzv. »Wannseeinstitut« u Berlinu, pod čijim je nazivom bila zakamuflirana centralna prijemna i predajna radio-stanica RSHA. Iz Beograda i Zagreba izveštavanje je vršeno i preko pilota »Lufthanse«, nemačkog društva za vazdušni saobraćaj. Na osnovu sporazuma između Uprave VI i toga društva, piloti i osoblje saobraćajnih aviona prenosili su pismene izveštaje u oba pravca. U Nemačkoj su ti izveštaji predavani rukovodiocu letenja na aerodromu Tempelhof u Berlinu, Mueller-u, koji ih je slao neposredno Upravi VI RSHA.

Načelno treba još podvući, da je RSHA svoju obaveštajnu službu prema Jugoslaviji prvenstveno oslanjao na organizaciju koju je stvorio u njoj, a kojom je rukovodio glavni opunomoćenik Uprave VI, zakamufliran u Beogradu. Obaveštajna delatnost SD-otseka prema Jugoslaviji, bila je od znatno manje važnosti. Ta delatnost je imala prvenstveno lokalni karakter i bila usmerena prema teritoriji koja se nalazila neposredno s one strane granice Reich-a. Ali zato je SD-otsek teritoriju, za čiju je obaveštajnu obradu bio zadužen, temeljitije prožeo svojom agenturom i detaljnije obuhvatio svojim evidencijama, registrima i kartotekama.

b. Delatnost SD-otseka Graz

U pogledu obaveštajne službe prema Jugoslaviji, od svih SD-otseka, najaktivniji je, nesumnjivo bio SD-otsek u Graz-u. Ovaj SD-otsek formiran je ubrzo posle priključenja Austrije Reich-u. Sve do obrazovanja Uprave VI RSHA obaveštajnim radom prema inostranstvu bavio se, u njegovom okviru, rukovodilac odeljenja III, SS-ovski poručnik Fuchs.

Ujesen 1939 godine stvoren je u SD-otseku Graz poseban centar za obaveštajnu službu u inostranstvu, u vidu referata VI, koji je bio podređen Upravi VI RSHA. Na čelo referata postavljen je Fuchs, koji je ovaj položaj zauzimao do svoje smrti, pred kraj 1940 godine. U toku 1940 godine na čelu SD-otseka Graz bio je SS-ovski pukovnik Otto Lurker, koji je dotle vodio SD-otsek u Karlsruhe. On je sam bio vrlo zainteresovan za obaveštajnu službu prema inostranstvu i aktivno se njome bavio. Posle Fuchsove smrti, Lurker se naročito posvetio obaveštajnom radu.

Pre nego što je preuzeo dužnost u SD-otseku Graz, Fuchs je obaveštajno radio u Rumuniji. Početkom 1940 godine održan je u Berlinu sastanak* na kome je razmotreno pitanje organizovanja Fuchs-ovog budućeg rada i predaje njegovih ranijih dužnosti. Sa rukovodiocem šefa grupe za balkanske zemlje, SS-ovskim majorom Werner-om Goettsch-om, tada je, između ostalog, utvrđeno sledeče: Svoje veze u Rumuniji, Fuchs će predati glavnom povereniku RSHA u Bukureštu, Ottu Polschwing-u. Isto tako, on će predati svoje veze u Srbiji, Vojvodini i Bosni. Njemu se poverava obaveštajni rad prema Sloveniji i Hrvatskoj. Veze koje su postojale u tim oblastima imaju se predati Fuchs-u čiji je zadatak da ih dalje izgrađuje i da njima obaveštajno diriguje. Finansiranje Fuchs-ovog rada vršiće se preko SD-otseka u Beču ili same Uprave VI RSHA u Berlinu i to u doznakama od 700 do 800 maraka. Od tehničkih sredstava stavlja mu se na raspoloženje aparat za fotokopiranje i fotografska kamera marke »Leica« sa priborom.

* Dokumenti SD-Abschnitt Graz, akt: VI/H — Fu./Th. Graz, 18.1.1940.

Od saradnika koji su u to vreme neposredno radili sa Fuchs-om treba pomenuti prosvetnog savetnika dr Bernhard-a Bauer-a koji je tada bio nastavnik više privredne škole u Graz-u. Bauer je obaveštajno radio bez nagrade, što se terminologijom Trećeg Reich-a nazivalo »počasnom« (ehrenamtlich) saradnjom. Bauer je toliko bio angažovan u obaveštajnom radu i upućen u celokupnu delatnost referata VI SD-otseka Graz, da je kasnije, posle Fuchs-ove smrti, neko vreme sam vodio taj referat, i to takođe »počasno«. Posle okupacije Jugoslavije, Bauer je postavljen za rukovodioca ispostave SD u Mariboru. Uskoro je' mobilisan i dodeljen Abwehr-u, za koji je već i ranije radio, kao V-Mann. Posle otpuštanja iz vojske, ponovo se prihvatio dužnosti u okviru RSHA.

Drugi važni Fuchs-ov saradnik bila je studentkinja Liselotte Pickel, takođe besplatni obaveštajac. Nju je Fuchs-u preporučio Nacional-socijalistički studentski savez, kao naročito pouzdanu i poverljivu ličnost za rad sa Ljubljanom. Imala je preporuke i od dr Matl-a. Liselotte Pickel obrađivala je i koristila štampu, a radila je i kao tumač. U referatu VI SD-otseka Graz bila je angažovana od avgusta 1939 do oktobra 1940 godine. Sam Mati radio je 1939 godine za SD, zavrbovan od Fuchs-a; 1940 godine, međutim, prešao je u Abwehr, i radio obaveštajno prema Jugoslaviji, koristeći sopstvenu agentsku mrežu. Ipak je i dalje održavao veze sa SD-om. Obaveštavao je referenta VI o ličnostima iz studenstkih krugova pogodnim za obaveštajni rad.

Fuchs je svoju mrežu izgradio oslanjajući se, pre svega, na Volksdeutscher-e. Oni su, nesumnjivo, bili verni agenti. Međutim, za obaveštajni rad je pretstavljalo ozbiljnu nezgodu, što su to mahom bili ljudi poznati u Jugoslaviji kao pronacistički nastrojeni elementi ili kao rukovodioci »Kulturbund«-ovih organizacija. Samim tim oni su se, dobrim delom, nalazili pod prismotrom jugoslovenskih policiskih vlasti, što je njihov rad znatno otežalo. Fuchs-u su stajale na raspoloženju vodeće ličnosti »Kulturbund«^, koje su ga povezivale sa poverljivim članovima svoje organizacije. Ta mreža je, za njegovog života, išla više u širinu, a manje je bila usmerena na stvaranje kva-

litetnog agentskog kadra. Fuchs je u Jugoslaviji, početkom 1940 godine imao, oko četrdeset agenata.

Zbog Fuchs-ove bolesti preuzeo je vođenje referata VI SD-otseka Graz polovinom februara 1940 godine SS-ovski potporučnik Paul Dostal, premešten na tu dužnost iz SD-otseka Beč. Dostal, o kome je već bilo reči u vezi sa radom Ast-a Muenchen, vodio je referat VI više meseci, ali je još u toku 1940 povučen opet iz Graza. Raspolažući lično mnogim vezama, Dostal nije promenio karakter agenturnog rada, kakav je bio uobličio Fuchs. I za vreme njegovog rukovođenja radom po liniji VI iz Graza, agentura je bila više usmerena na brojnost, na kvantitet, no na kvalitet.

Agentura Paula Dostal-a delovala je u raznim mestima Jugoslavije, gde su se nalazili stalni agenti odnosno rezidenti, a delom su ju sačinjavala lica koja su putovala raznim stvarnim ili privrednim poslovima u Jugoslaviju. Pored ing. Karla Fraenzl-a, koji je radio i za SD-otsek Graz i za Ast Muenchen, pojavljuju se, u vezi sa Dostal-ovom delatnošću, agenti Hadi i Salem (verovatno pseudonimi), Zehler, dr Rossi, Arvay i drugi, koji su se verovatno kretali između Graz-a i raznih mesta u Jugoslaviji. Dostal-ov ogent Schenker ml. nalazio se u Novom Sadu, a agenti Grainer i Steiner u Celju. Plaćanje agenata u Jugoslaviji bilo je olakšano time, što je firma Westen u Celju stavljala na raspoloženje dinare, stim da joj se protivrednost u markama odobri u Nemačkoj.

, Između Dostal-a i glavnog poverenika Uprave VI RSHA u Jugoslaviji, SS-ovskog majora Karla Kraus-a, postojala je saradnja. Oni su se povremeno sastajali, po svoj prilici prilikom dolazaka Kraus-a na teritoriji Reich-a. Tom prilikom bi se vršilo usklađivanje obaveštajne delatnosti.

Kada je Lurker, posle Fuchs-ove smrti, preuzeo njegovu obaveštajnu delatnost, on je otstranio polovinu Fuchs-ove agenture, smatrajući je nepotrebnom. Tada su napušteni agenti koji nisu imali naročitih veza a koji, po svom položaju, nisu ni bili u mogućnosti da ih stvore. Njihovi izveštaji za Fuchs-a zasnivali su se dobrim delom na kafanskim razgovorima i na prenošenja glasina. Prekinuvši vezu sa ovim beznačajnim agentima, Lurker je

Toj je agenturi pripadao i autobuski preduzimač Alexander Linninger, poznat već iz grupe saradnika Lorenz-a Apold-a. U Linninger-ovom stanu se Lurker, koji je češće prelazio u Maribor, upoznao sa jugoslovenskim policiskim činovnikom Smodejom, koji je ponudio da ovoj grupi daje potrebna obaveštenja, stim da ne podnosi samostalno izveštaje. Do saradnje sa Smodejom nije došlo, jer je Lurker sumnjao u njegovu pouzdanost. Najzad iz te agenture poznati su još agenti Albert Egger, zubarski tehničar, i Raimund Hlavaček, bankarski činovnik. Treba pomenuti da je i Helm, prilikom poseta nemačkom konzulatu u Mariboru, uspostavio vezu sa Pfriemer-ovom grupom.

U Ljubljani su za agenturu SD-a Graz takođe radili uglavnom pripadnici nemačke manjine. Među njima se isticao arhitekta Hans Ledi, koji je raspolagao sopstvenom agentskom mrežžu, pri čemu je za taj rad koristio i agenturu samog konzulata. Hengerer je, naprimer, obavestio SD o otkrivanju agentske mreže kojom je rukovodio Karl Huber. U svojim izveštajima Hengerer se tada izražavao negativno i o Huber-u i o njegovoj mreži.

Preko Ledl-a tekle su veze prema nameštenika firme »Alfa« u Konjicama Erich-u Blechinger-u, i agentu osiguravajućeg društva, dr Janku Roeger-u u Ljubljani. Dok je Ledi slao svoje izveštaje u Graz putem kurirske mreže, formirane pomoću službenika nemačkih državnih železnica, dotle je Hengerer za to upotrebljavao kurirsku poštu konzulata.

Posle Fuchs-ove smrti i posle kraćeg prelaznog perioda, u kome je referatom VI SD-otseka Graz rukovodio pomenuti Bauer, za referenta VI postavljen je SS-ovski kapetan Heinrich Reinel. Radom agenture u Jugoslaviji rukovodio je, međutim, i dalje lično Lurker, šef SD-otseka, pošto je Reinel još bio neiskusan za operativni rad u inostranstvu. Lurker je nastojao da agenturnu mrežu proširi i poboljša njen kvalitet. Postepeno, dok uđe u ovu vrstu posla, mrežu je trebalo da preuzme Reinel.

Posebnu pažnju posvetio je SD saradnji sa ustaškim elementima kako sa onima u Hrvatskoj, tako i sa onima

koji su živeli u emigraciji. U drugoj polovini 1940 godine. Slavko Kvaternik je sa svojim sinom Eugenom boravio u Nemačkoj. Održavao je stalnu vezu sa svojim pristalicama Buzjakom, Togonalom, ranijim šefom policije u Sarajevu Gregorićem i nekim Ježićem. Sem toga držao je kontakt i sa HSS-om. Vezu između Slavka Kvaternika i Hrvatske održavao je kapetan Filipović. Kvaternik je bio povezan sa »Gaugrenzlandamt«-om u Grazu, dakle sa Dorfmeister-om i sa nameštenikom VOMI Mikulasch-em. Kada se, krajem 1940 godine, Kvaternik vratio u Hrvatsku, Mikulasch je Lurkeru skrenuo pažnju na njega i ponudio mu se, da će ga prilikom putovanja u Zagreb upoznati sa Kvaternikom. Ubrzo posle toga otputovali su Lurker i Mikulasch u Zagreb. Lurker je tom prilikom zavrbovao Kvaternika za SD. Ugovoreno je da Kvaternik šalje svoje izveštaje preko već navedenog agenta Golob-a u Maribor.

U feruaru 1941 godine poslao je Kvaternik jednog kurira SD-otseka u Grazu sa saopštenjem, da mora da beži, jer mu u Zagrebu pretstoji hapšenje. Kurir je obavestio SD da Kvaternik želi da dođe u Graz, da bi SD-otseku odnosno referatu VI stavio na raspoloženje celokupan obaveštajni aparat Pavelićevog pokreta. Reinel je molbu Kvaternika saopštio Arat-u VI, ali je RSHA odlučio da vezu sa Kvaternikom preuzme opunomoćenik VI Uprave u Zagrebu.

Sa SD-om su bili u vezi i kasniji ustaški pukovnik Francetić, koji je živeo kao politički emigrant u Graz-u, i kasniji iministar NDH dr Pavao Canki. Francetić j e snabdevao SD-otsek mnogim detaljnim izveštajima o političkim i privrednim problemima i o položaju u Hrvatskoj. Jasno je da su ovi izveštaji bili obojeni ekstremnim hrvatskim separatizmom.

Karakteristično je da se SD-otsek Graz potrudio da stvori sebi agenturu čak i u nemačkom poslanstvu u Beogradu. Mada je tu već bila ugrađena agentura Abwehr-a i mada je pod kamuflažu poslanstva uskoro prešao i opunomoćenik Uprave VI, Karl Kraus, ipak je SD u Graz-u smatrao potrebnim da jedan pipak isturi do Beograda. U personal nemačkog poslanstva ugrađena je jedna poverljiva saradnica SD-a. To je bila kancelariska sekretarica

Eugen Kvaternik

Francetić

SD-otsek u Graz-u održavao je, između ostalog, bliske veze i sa ustaškom grupom u kojoj je vodeće mesto zauzimao Slavko Kvaternik. Toj grupi, čiji su se članovi duže vremena nalazili u emigraciji u Graz-u, pripadali su i Kvaternikov sin Eugen, zvani „Dido", kasnije šef ustaške policije u NDH, i Juraj Francetić, kasnije komandant ustaške Crne legije. Slike su iz „Policiskog glasnika" stare Jugoslavije koja za ovom dvojicom raspisala poternice.

Elizabeth Schmidt, koja je već pominjana u vezi sa radom Abwehr-a, a naročito poručnika — kasnije kapetan —• Schiller-a. Schiller je, uostalom, dopustio da ga Schmidt-ova poveže i sa SD-otsekom Graz.

Lurker, šef ovog SD-otseka, smatrao je da preko ova dva agenta može da stekne uvid u sva važnija zbivanja u poslanstvu. Međutim, može se smatrati izvesnim da je Schiller samo prividno pristao na saradnju sa SD-om, da bi mogao kontrolisati njegove namere. Do ovakvih pojava u radu nemačke obaveštajne službe dolazilo je zbog uzajamnog nepoverenja raznih obaveštajnih linija, bez obzira na njihovu saradnju po konkretnim stvarima. Jedan lokalni SD-otsek stvorio je dakle svoj obaveštajni punkt — i to preko jedne beznačajne kancelariske službenice — u poslanstvu, u kome su radili policiski oficir za vezu, glavni opunomoćenik Uprave VI i u kome je bio ugrađen veoma veliki obaveštajni aparat. Da bi slika bila potpuna, treba dodati i to da je rad te poverenice SD-otseka Graz, sa svoje strane, kontrolisao Abwehr-ov oficir Schiller. Usput se ovde može pomenuti, da je Schiller održavao svoje veze sa ovim SD-otsekom, i uopšte sa SD-om, i posle svog premeštaja iz Jugoslavije. Čak i kao major u Ast-u Beč on je ostao u kontaktu sa SS-ovskim kompleksom.

Lurker je naročito produbio vezu koja je postojala između SD-a i rukovodioca Gaugrenzlandamt-a u Graz-u, Dorfmeister-a. On je podnosio izveštaje o licima pogodnim za obaveštajnu službu u Jugoslaviji. Tim putem je, uostalom, još ranije bila uspostavljena i veza sa već pomenutim nameštenikom nemačkog konzulata u Ljubljani, Fritz-om Hengerer-om, preko koga je išla veza prema šefu kancelarije tog konzulata, Brunu Lisenberg-u. Prilikom redukcije nepotrebnih sitnih agenata, koju je sproveo Lurker, Hengerer i Liesenberg zamenuli su svojim radom čitav niz manje važnih obaveštajaca, pošto su im na raspoloženju stajale velike obaveštajne mogućnosti, vezane za delatnost konzulata.

Kao Abwehr, tako je i SD koristio rodbinske veze nemačkih državljana sa Volksdeutscher-ima u Sloveniji, a isto tako i dvovlasnike čija su se imanja nalazila i u Austriji i s one strane granice. Među ovima je naročitu ulogu igrao dr Alois Greisdorfer, lekar iz Graz-a. Njega je SD

zavrbovao na osnovu izveštaja policiske direkcije u Graz-u.

Greisdorfer je redovno jednom u dva meseca odlazio, svojim poslovima, iz Graz-a za Maribor i stvorio tu mnoge veze obaveštajne prirode. Između ostalog, on je sastavio spiskove »pouzdanih« nemačkih državljana i Volksdeutscher-a koji su živeli u Mariboru, a i pronašao je Annu Wusser, činovnicu sreskog načelstva u Mariboru, i držao je na vezi. Sarađivao je i sa carinskim inspektorom Guggenberger-om, koji je bio takođe saradnik SD-a.

SD-otsek Graz je organizovao i izvesne kurseve za obaveštajnu službu. Njihovi polaznici bili su mahom Volksdeutscher-i koji su, u toku 1940 godine, prebegli preko granice. Organizator tih kurseva bio je, u doba svoje saradnje sa SD-om, i Werner Stiger iz Celja. Pored njega pominje se Helmuth Hutter iz Ptuja. Na tim tečajevima su primani za obaveštajni rad najviše muškarci između 18 i 36 godina starosti. Od njih se tražilo da budu okretni, da vladaju slovenačkim i srpsko-hrvatskim jezikom. U jednom aktu jugoslovenske vojne kontraobaveštajne službe* pominju se, kao učesnici ovih kurseva, Walter Galof, Franz Gruber, Milan Vernik i Hilda Sterle. Sve su t» pripadnici nemačke narodne manjine, zavičajni u mestima u blizini jugoslovenske granice prema Trećem Reich-u. Posle završenog školovanja ova su lica imala da budu prebačena, na legalan ili ilegalan način u Jugoslaviju, da obaveštajno rade i organizuju »petu kolonu«. Prema istim obaveštenjima, postojala je namera da se za prebacivanje svršenih kursista koriste dvovlasnici.

SD-otsek je dosta sarađivao sa nemačkim carinskim organima, među kojima se nalazio i veći broj. pripadnika SS-a. Tako je, naprimer, Reinel u sporazumu sa carinskim savetnikom Deimel-om, inače SS-ovskim majorom, i carinskim inspektorom Leicht-om, inače SS-ovskim potporučnikom, ugovorio da će carinici sarađivati obaveštajno sa referatom VI. Osnova te saradnje bila je naredba RSHA, po kojoj je celokupna obaveštajna služba u inostranstvu poverena Upravi VI, odnosno referentima VI pri SD-otsecima. Na taj način, — prema shvatanju koje je došlo do izražaja u tom sporazumu — otpadala je po-

* Akt Komande dravske diviziske oblasti pov. đ. ob. br. 3092 od 8 oktobra 1940 godine.

treba da carinski organi obaveštajno saraduju sa drugim granama nemačkog policisko-obaveštajnog aparata. Ostalo je na tome da sreski carinski komesari odaberu odgovarajući broj carinskih službenika, članova SS-a, za obaveštajni rad.

SD-otsek je uspostavio veze sa pograničnim organima i sa druge strane granice. Tako je, naprimer, veoma značajna za obaveštajni rad SD-otseka Graz bila već pomenuta saradnja sa jednim činovnikom jugoslovenske pogranične policije. Tu se radilo o Felix-u Riegler-u, koji je stalno dostavljao prepise poternica i ostali materijal o licima koja je tražila jugoslovenska policija. Ovi dragoceni izveštaji pomogli su uviše mahova SD-otseku Graz da blagovremeno upozori svoje agente, da su otkriveni ili ugroženi.

Delatnost SD-otseka Graz karakteriše jedno obaveštenje koje je jugoslovenska kontraobaveštajna služba dobila u vezi sa načinom na koji je referat VI vršio vrbovanje slučajnih informatora. Jedna nemačka državljanka, koja je imala rođake u Jugoslaviji i tražila u Graz-u pasoš za putovanje u našu zemlju, gde je htela da provede svoj godišnji odmor, dobila je od nemačkih vlasti »savet« da prilikom boravka u Jugoslaviji dođe u vezu sa pojedinim ličnostima, a naročito sa vojnim, i da prikuplja podatke koje je trebalo da preda nemačkom konzulatu u Ljubljani, od koga je trebalo da dobije dalje instrukcije. U vezi stim, utvrđeno je da su različiti organi nemačke obaveštajne službe — u ovom slučaju, SD-a u Graz-u — na sličan način tražili od turista i drugih posetilaca Jugoslavije, koji inače nisu imali nikakve veze ni sa kakvom zvaničnom ustanovom, da obaveštajno rade za vreme svog boravka u našoj zemlji. Cak je ovakvim turistima, a naročito ženama privlačnog izgleda, nuđena novčana pomoć.

Celokupni saobraćaj sa agentima i dostavljanje izveštaja znatno su olakšani saradnjom sa službenicima nemačkih državnih železnica. Već je ranije, prilikom prikaza Abwehr-ovog rada preko jugoslovenske granice, u glavnim crtama prikazana uloga nemačkih železničara. Oni su radili ne samo za Abwehr, već i za obaveštajni aparat Uprave VI. Ustanove nemačkih železnica služile su kao mesta za prikupljanje izveštaja i za prihvatanje ku-

rira, agenata i pošte. Nemačke železnice izdavale su saradnicima SD-a železničke legitimacije, što im le obezbeđivalo nesmetan prelaz granice.

Najvažnija ličnost u ovom krugu saradnika bio je savetnik nemačkih državnih železnica, Gerha, na službi u saobraćajnom uredu u Graz-u. Na izgradnji kurirske veze između Graz-a i Maribora naročito je mnogo radio činovnik nemačkih železnica, Viktor Hahn. U Mariboru je prihvatao poštu za referenta VI inspektor nemačkih železnica, Rudolf Schori, koji je to isto radio i za agenturu Abwehr-a. Schori je, uostalom, zbog svog obaveštajnog rada i uhapšen od jugoslovenskih vlasti i izveden pred sud. Načelnik nemačkih državnih železnica Ludwig Kallenbeck, koji je takođe radio u Mariboru, davao je izveštaje o železnicama u Jugoslaviji. Službenik nemačkih železnica Franz Krischnik preuzimao je od važnijih agenata materijal i samostalno ga otpremao preko granice. Za vreme okupacije on je rukovodio ispostavom SD-a u Konjicama, a zatim je radio za nemačke vlasti u Mariboru.

Godine 1940 jugoslovenska policija je otkrila obaveštajni rad nemačkog železničara Franza Hattenberger-a. Ovaj je radio za »Wehrmachtsarchiv« u Celovcu i vrbovao je agente na jugoslovenskoj teritoriji. Jedan od ovih bio je Ludwig Kovač, radnik iz Radvanja, koji je uhapšen zajedno sa Hattenberger-om. Kovača je Hattenberger bio pozvao u Celovac, gde je, kako izgleda, Zitzelsberger ili neki od njegovih organa dao Kovaču neposredno naloge za špijunski rad u Sloveniji i Srbiji. Novčane nagrade za svoj rad dobijao je Kovač preko Hattenberger-a, a ponekad i neposredno od lica koje mu je u Celovcu davalo naloge i materijal za rad. Kovač i Hattenberger su zajedno osuđeni od strane Državnog suda za zaštitu države.*

Organizovanje kanala preko nemačkih železničara, koje je pomenuto i ukratko prikazano u vezi sa opisom rada pojedinih obaveštajnih linija iz Nemačke prema Jugoslaviji, pretstavlja rezultat saradnje i zajedničkog delovanja raznih nemačkih ustanova: Abwehr-a, Gestapo-a, SD-a, nacional-socijalističke partije i nemačkih državnih železnica. Za sve ove ustanove problem nemačkih žele-

* Državni sud za zaštitu države DS Br. 16/40 od 25.V.1940.

zničara imao je dva vida: obaveštajni i kontraobaveštajni. Prvi od njih je gore opisan. Železničari su pretstavljali kako za SD tako i za Abwehr veoma dragocene saradnike. U kontraobaveštajnom. pogledu nadležne nemačke ustanove vršile su brižljivo trijerisanje i odabiranje personala koji je puštan preko granice. Abwehr je naročito insistirao na tome da železničari koji vrše službu na graničnim prelazima budu odabrani među »stoprocentno pouzdanim ljudima«. Ovo je Abwehr — i to rukovodilac Nest-a III Graz, potpukovnik Schaeffef — tražio naročito s obzirom na to da »ovaj personal iz razumljivih razloga pretstavlja važni napadni objekt inostrane obaveštajne službe, kao prenosilac vesti«.

U ovom odabiranju i proveravanju železničara učestvovao je i rukovodilac Gaugrenzlandamt-a župske uprave NSDAP u Graz-u, Dorfmeister. On je sa svoje strane insistirao kod direkcije državnih železnica u Graz-u, da se za službu u Mariboru angažuju takvi nameštenici i radnici koji su politički »potpuno besprekorni«. Ovo pitanje je tretirano u samom vrhu nemačkih državnih železnica i njime se bavio i sam državni sekretar u ministarstvu saobraćaja Reich-a, Kleinmann. On je, po tom pitanju, dao izvesne načelne propise u dogovoru sa Gauleiter-om Štajerske, dr Uiberreither-om.

Ovo pitanje su rasmatrale i carinske vlasti, kao i direkcija nemačkih pošta. Zajedničkim merama svih ovih ustanova, za službu preko granice Reich-a upotrebljavani su samo oni železničari koje je bio zavrbovao SD ili Abwehr, zatim lica koja su u tu službu naročito ubačena sa obaveštajnim zadacima i, najzad, službenici nemačkih železnica za koje su kontraobaveštajne ustanove smatrale da su potpuno pouzdani.

Uzgred treba pomenuti da je SD-otsek u Graz-u, i u svojim izveštajima po pitanju železničkog saobraćaja, ispoljavao izrazito neprijateljski stav prema Jugoslaviji. Tako, naprimer, u izveštaju, upućenom ujesen 1940 godine Upravi VI RSHA, rukovodilac SD-otseka Graz, Lurker, dodaje informaciji o navodnom pljačkanju železničkih transporta od strane službenika jugoslovenskih železnica, još i komentar, koji sa izveštajem nema nikakve suštinske veze, a koji tvrdi da su ovakve pljačke »u prvom redu posledica

strahovitog privrednog položaja« Jugoslavije. Ovaj komentar je samo jedan od mnogobrojnih primera za tendenciozno izvestavanje, čiji je cilj bio da se pokrepi osnovna politička linija prema Jugoslaviji koje se držao SD. Jasno da je i ukazivanje na tobože »strahoviti privredni položaj« u jugoslovenskim pograničnim oblastima — gde su prema uveravanjima nemačke propagande Volksdeutscher-i činili temelj stanovništva —trebalo da pretstvalja izvestan prilog nastojanju da se vrhovni faktori Reich-a obrate u pravcu ostvarivanja teritorijalnih spoljno-političkih planova.

Pridobijanje putnika koji su iz raznih razloga prelazili u Jugoslaviju, vršio je SD-otsek Graz u sporazumu sa pasoškim odeljenjem poiiciske direkcije u Graz-u. Naročito se nastojalo da se uspostavi veza sa trgovcima i poslovnim ljudima koji su putovali u našu zemlju. Policiska direkcija skretala je SD-u pažnju na lica, koja bi mogla biti pogodna za obaveštajnu službu, posle čega bi ih SD-otsek vrbovao.

Jedno od takvih lica bio je tehnički činovnik filijale firme «Simens & Halske« u Graz-u, Josef Hedschek, koji je često zbog poslova svoje firme putovao u Maribor. Ta su putovanja korišćena za obaveštajnu službu i Hedschek je u Mariboru stekao čitav niz veza. Osim toga, on je došao do podataka i planova telefonskih centrala i telefonskih mreža u Ljubljani i Mariboru, koje[1] je u svoje doba izgradila firma »Simens & Halske«.

SD-otsek delio je, interno, agente koje je zavrbovao za svoj rad u Jugoslaviji na četiri sledeče grupe:

1. Lica koja sarađuju u obaveštajnoj službi iz patriotizma i koja taj rad smatraju časnom dužnošću. U ovu grupu ulaze lica nemačkog državljanstva, a mogla su se u nju ubrojati i lica koja su pripadala nemačkoj nacionalnoj manjini u Jugoslaviji.

2. Lica koja su očekivala da će im se popraviti lični položaj, ako sarađuju sa obaveštajnom službom To su lica koja su imala izvesnih ličnih ili poslovnih teškoća, briga ili opterećenja. Ta lica su delom dobrovoljno radila za SD, a delom pod pritiskom.

3. Lica koja su nezadovoljna situacijom u svojoj zemlji i veruju da će, saradnjom sa stranom obaveštajnom

službom, moći da izmene njen poredak ili teritorijalni sastav (Kvaternik, Francetić itd.).

4. Lica koja vrše obaveštajne zadatke za neku stranu službu iz materijalnih razloga (Riegler).

Ukupno je SD-otsek u Graz-u, referat VI, raspolagao u Jugoslaviji sa 108 agenata ili informatora, od kojih je u Sloveniji bilo 95, u Hrvatskoj 14, a u Srbiji 3. Po nacionalnoj pripadnosti, bilo je 47 državljana Reich-a iz Austrije, 11 nemačkih državljana iz užeg Reich-a, 32 Volksdeutscher-a, 6 Slovenaca, 4 Hrvata i 8 ostalih. Ovo je brojno stanje agenture iz vremena, kada je Lurker konačno sredio agentsku mrežu u Jugoslaviji i reorganizovao je po svom principu, o kome je bilo reči.

Mada lokalna po svom značaju, uloga SD-otseka u Graz-u, bila je, u okviru celokupne političke obaveštajne službe prema Jugoslaviji, dosta značajna, naročito u odnosu na zapadni deo naše zemlje, konkretno na Sloveniju. Značaj tog rada ispoljio se, između ostalog, i na konferencijama koje su, po pitanju rada referata VI SD-otseka Graz, održane krajem 1940 i početkom 1941 godine u Beču. Povod za održavanje tih konferencija bilo je postavljanje novog rukovodioca na čelo referata VI E 3, SS-ovskog majora Beisner-a. Beisner je tada doneo nove instrukcije, upoznao se sa radom i izdao potrebna uputstva.

Prva od tih konferencija održana je 20 novembra 1940 godine u rukovodećem SD-otseku u Beču. Iz Graz-a na nju su došli Lurker i Reinel. Konferencija je organizovana radi dogovora o agenturnoj mreži koja deluje u Jugoslaviji i o dodeljivanju tekućih obaveštajnih sredstava. Beisner je, sprovodeći naređenja šefa Uprave VI, brigadnog SS-ovskog generala Jost-a, zatražio od Lurker-a i Reinel-a detaljan pismeni izveštaj o sastavu celokupne mreže njihovih saradnika. Taj je izveštaj imao da sadrži, pored podataka o saradnicima, i opis svih obaveštajnih puteva i načina obezbeđivanja i kamuflaže pojedinih veza. On je trebalo da pokaže prema kojim ustanovama, vlastima, vezama i licima postoje kanali, i kako ove veze konkretno teku. Poverenici su imali biti navedeni bro-

jevima, a rad SD-otseka trebalo je prikazati odvojeno za Sloveniju, a odvojeno za Hrvatsku. Trebalo je, dalje, navesti uspehe i teškoće u vezi sa prikupljanjem materijala u raznim oblastima Jugoslavije. Naročita pažnja se morala posvetiti vezama prema volksdeutscher-skim krugovima.

Beisner je tražio da se u ovom izveštaju navede i to da je aparat referata VI SD-otseka Graz već sposoban da u onim oblastima koje obrađuje, vrši čisti SD-ovski posao, to jest da je u mogućnosti da saznaje za sve događaje i u manjim mestima i naseljima i da je, zahvaljujući širokoj mreži saradnika, obezbeđeno izvršenje većine zadataka.

U vezi sa ovim izveštajem, koji je hitno podnet Beisner-u, upućen je u Berlin i nacrt odnosno plan rada referata VI SD-otseka Graz za naredne mesece, u kome je pomenuto gde se predviđa ubacivanje agenata, gde bi takvo ubacivanje još bilo potrebno, i kakve rezultate treba od ovih planiranih mera očekivati.

Sledećeg dana, to jest 21 novembra 1940, konferenciji funkcionera SD-otseka Graz sa Beisner-om prisustvovali su još i glavni opunomoćenik Uprave VI u Jugoslaviji, SS-ovski major Karl Kraus, čije je sedište bilo u Beogradu, kao i SS-ovski kapetan Fritz Ulrich, poverenik u Zagrebu, koji je radio i u Splitu. Tom prilikom je konkretno raspravljano o raznim važnijim agentima. Postignuta je saglasnost da se Ulrich-u preda veza sa dvojicom agenata SD-otseka Graz, koji su se nalazili u Sloveniji. Radilo se o dr Janku Röger-u, iz Ljubljane, i nekom Bodendorfer-u, koji je bio nastanjen negde između Maribora i Ljubljane. U kancelariji dr Röger-a imao se ubaciti jedan plaćeni agent, koji bi obavljao sve pismene poslove. Nekoliko saradnika koje je Ulrich već imao u Ljubljani, trebalo je takođe vezati za Röger-a, i na taj način stvoriti u njegovoj kancelariii obaveštaini punkt.

O drugom agentu koga je Ulrich tražio, to jest o BodenHorfer-u. u zapisniku te konferencije ie rečeno da Veza prema niemu ide preko »Thoenis-a (ili Denis-a)«. Pod tim impnom se verovatno ima podrazumevati preduzimač u Liubliani, Volksdeutscher, ing Toennies. Ulrich niie smatrao za, potrebno da u Mariboru ima svojih agenata, jer je

tamo radio neposredno SD-otsek Graz. Ali je zato tražio da mu se da veza sa poverenikom SD-otseka Graz u Zagrebu, sa kojim bi on mogao ubuduće sarađivati u slučaju hitnih potreba. Ovde se radilo o brzom prenošenju informacija od Ulrich-a u Berlin, pošto on još nije bio organizovao svoju emisionu stanicu u Zagrebu. Najzad, prema zapisniku ove konferencije, Beisner je zatražio sve personalije kapetana Schiller-a u Beču, koga je trebalo zavrbovati i pretstaviti šefu Uprave VI. Radilo se o pomoćniku vojnog atašea Toussaint-a, o kome je već bilo reči.

Zbog pojačanja delatnosti prema Jugoslaviji, do koga je došlo ne samo u vezi sa ovim konferencijama već i zbog opšte političke situacije, Beisner je 26 januara 1941 godine ponovo sazvao konferenciju u Beču. Toj konferenciji je prisustvovao i njegov neposredni starešina, SS-ovski major Goettsch, koji je rukovodio grupom E Uprave VI, tj. onom grupom koja je bila nadležna za sve balkanske zemlje i u čijem se sastavu nalazio Beisner-ov referat 3, koji je obrađivao Jugoslaviju.

Pred Goettsch-om Beisner je saopštio Reinel-u, koji je došao iz Graz-a, da je, zbog zategnutosti situacije na Jugoistoku, potrebno intenzivnije izveštavanje. Za nekoliko nedelja, naveo je Beisner u svom izlaganju, treba računati sa nemačkim prodorom u Grčku i Tursku preko Bugarske, a pri tom će se od Jugoslavije tražiti »uglavnom samo pravo prolaza«. Posle završenih operacija na Jugoistoku, Jugoslavija će biti potpuno opkoljena i pašće Nemačkoj »u krilo kao zreo plod«. Beisner je, najzad, naveo da ministarstvo spoljnih poslova traži od Uprave VI, kao i dotle, obaveštajnu obradu svih događaja.

Ovaj Beisner-ov ekspoze, koji je pretstavljao instrukcije za Reinel-ov rad, nesumnjivo nije pretstavljao samo njegovo lično mišljenje, nego i mišljenje njegovog pretpostavljenog šefa Goettsch-a a delimično i izvesnih odgovornih krugova RSHA, koji su takav razvoj stvari smatrali najverovatnijim. To, ipak, pre svega pokazuje nepoznavanje stvarnog toka razgovora između Nemačke i Jugoslavije od strane Goettsch-a i Beisner-a. Nemci tada nisu tražili pravo prelaza nemačkih trupa preko Jugosla-

vije. Hitler je tada stao na stanovište da bi takav zahtev, mada bi njegovo ostvarenje idealno odgovaralo planovima i potrebama u prvom redu Wehrmacht-a, otežalo pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu naročito zbog unutrašnje opozicije. U rukovodećim krugovima Wehrmacht-a, SS-a i RSHA, kao i među radikalnim partiskim krugovima, bili su skloni da veruju da »pitanje Jugoslavije« neće moći stvarno da se reši uobičajenim političkim pregovorima, već radikalnijim rešenjima koja bi potpuno i konačno pitanje Jugoslavije skinula s dnevnog reda i onemogućila svako neprijatno iznenađenje. Bilo je u priličnoj meri ovladalo mišljenje da prolaz trupa pretstavlja minimum koji treba postići kod Jugoslavije, ako bi se ostalo pri »diplomatskom rešenju« problema Jugoslavije. Na osnovu ovakvih uverenja je i Beisner dao svoju ocenu i predviđanje daljeg toka situacije, uz saglasnost prisutnog Goettsch-a, jer je takvoi mišljenje imalo korena i u višoj hijerarhiji.

Mišljenje o prodoru u Tursku preko Bugarske je već njegova kombinacija koja nema osnova, ali prodor u Grčku iz Bugarske je stvarno pripreman i RSHA je pripremala za Grčku jednu Einsatzgrupu. Ocena da će Jugoslavija pasti Reich-u u krilo kao zreo plod, kada bude okupirana Grčka i Jugoslavija bude potpuno zaokružena, bila je vrlo raširena, jer se nije videlo drugog izlaza za Jugoslaviju nego da postane satelit sila »Osovine«.

Posle svog ekspozea, Beisner je zatražio da se pojedinim referentima Uprave VI pri SD-otsecima koji se nalaze na granicama Reich-a ubuduće dodeljuju tačno omeđena pogranična područja stranih zemalja. Goettsch je izneo da će referat VI SD-otseka Graz dobiti na obradu celokupno područje Slovenije. Veze referata VI SD-otseka u Celovcu trebalo je da pređu na referat VI u Graz-u. Razlog za ovakvo centralizovanje obaveštajne službe prema Sloveniji bile su bolje obaveštajne veze koje je SD-otsek Graz bio stvorio, kao i povoljnije mogućnosti koje' su mu se pružale u radu. I referent Uprave VI u Zagrebu, koji je takođe imao svoju agenturu u Sloveniji, trebalo je da preda svoje veze Graz-u. Goettsch je predlog za ovu reorganizaciju imao da podnese na odobrenje šefu Uprave VI.

Na konferenciji je dalje raspravljano o potrebi dodeljivanja SD-otseku Graz redovnog mesečnog iznosa u mađarskoj valuti, s obzirom da je oVaj radio i prema Mađarskoj. U jugoslovenskoj valuti otsek je dobijao redovno po Din 2.000 mesečno, a kada s ukazala vanredna potreba za većim iznosoim, onda se to moralo, uz obrazloženje, posebno zatražiti od Uprave VI. SD-otsek je rešavao pitanje nabavke jugoslovenske valute i preko svoje agenture u Sloveniji.

Na konferenciji je dalje bilo reči o nekim šifriranim telegramima koje je referat VI SD-otseka Graz primio preko svoje agenture i uputio Upravi VI u Berlin. Po svoj prilici, radilo se o šifriranim depešama kakvih jugoslovenskih ustanova. Konstatovano je da šifra nije mogla biti otkrivena, pa je zato SD-otsek Graz dobio u zadatak da pronađe ključ za nju.

Daljem toku konferencije prisustvovao je i saradnik Uprave VI u Splitu, Podesser. Beisner je postavio zahtev da se na svaki način »već sada« pokuša ostvariti veza sa »ljudima Pavelića«, ali da im se, ipak, ništa ne obećava. Ovaj nalog je, očigledno, rezultat uverenja da će ta veza uskoro biti važna, s obzirom na očekivani razvoj političkih događaja, na šta ukazuje i ono »već sada«.

* * *

Rad aparata i agenture SD-otseka Graz bio je, u martu 1941 godine, sav u znaku priprema za okupaciju Jugoslavije. Ovde se nije radilo samo o nekoj preventivnoj obaveštajnoj delatnosti, koja je trebalo da uzme u obzir svaki politički i vojni razvoj, već o sprovođenju konkretnih mera u vezi sa planovima kojih su se držali kako rukovodstvo NSDAP u Štajerskoj, fanatično privrženo ideji 0 uključivanju Slovenije u Treći Reich, tako i SD.

Do početka marta 1941 godine, SD-otsek Graz je, izveštaje o situaciji i raspoloženju u Jugoslaviji, a naročito u Sloveniji, podnosio u prvom redu Upravi VI, a isto tako 1 inspektoru Sipo i SD u Salzburgu i Gauleiter-u Štajerske dr Uiberreither-u. Odluke, naredbe, poternice itd. jugoslavenskih vlasti, koje su SD-otseku Graz dostavljah njegovi agenti iz Jugoslavije, sprovođeni su zainteresovanim nemačkim ustanovama, Gestapo-u, Abwehr-u i dru-

gim policiskim i sličnim ustanovama. U jugoslovenskom delu Štajerske, a i u čitavoj Sloveniji — tada Dravskoj banovini — sistematski su prikupljani podaci o svim ustanovama državnih i samoupravnih vlasti. SD-otsek je imao potpun pregled celokupnog personala unutrašnje uprave u nadležnosti Banske uprave u Ljubljani. Isto tako je detaljno bila razrađena struktura svih mogućih polujavnih organizacija, kao naprimer radničkih sindikata, privrednih i drugih komora, ustanova socijalnog osiguranja itd.

Detaljno su obrađene i sve političke stranke i organizacije, sva moguća nacionalna, kulturna i ostala udruženja i njihovi savezi. Prikupljeni su sređeni i obrađeni podaci za direkciju državnih željeznica u Ljubljani i za sve njene područne ustanove, za celokupni aparat finansiske uprave, pošte, školstva i prosvete itd.

Izvršena je evidencija čitave privrede u Sloveniji. Prikupljeni su i sređeni podaci za sva industriska i, ostala važna postrojenja, za banke, štedionice, osiguravajuća društva. Prevedeni su i sređeni svi zakonski i ostali propisi koji su se odnosili na obaveštajno interesovanje oblasti državnog i javnog života Slovenije.

Čitav taj materijal je klasificiran i sređen, tako da je omogućavao detaljno upoznavanje sa životom i situacijom u Sloveniji. Najzad, sastavljena je i kartoteka protivnika Trećeg Reich-a, i to za sva mesta u Donjoj Štajerskoj.

Početkom marta Gauleiter Uiberreither dao je nalog šefu SD-otseka Graz da izvrši sve pripreme za akciju prema Južnoj Štajerskoj. To je bio novi znak za još veće intenziviranje obaveštajne delatnosti ovog SD-ovskog centra. To je značilo orijentaciju njegove obaveštajne delatnosti na konkretnu pripremu za osvajačku akciju prema Sloveniji.

Tako, od početka marta, nastaje dalje pojačavanje obaveštajne aktivnosti, redovno, svakodnevno izveštavanje o raspoloženju i situaciji u Jugoslaviji (odnosno na onoj njenoj teritoriji koju je obrađivao SD-otsek Graz). Pri tome su izveštaji upućivani RSHA-u, inspektoru Sipo i SD u Salzburg-u i Gauleiter-u Uiberreither-u. Najzad, vršena je prisna izmena obaveštenja sa Gestapo-om i Wehrmacht-om, odnosno Abwehr-om.

Ovaj opis delatnosti pojačane početkom marta 1941 godine nalazi se u jednom izveštaju o aktivnosti SD-a uoči nemačkog napada na Jugoslaviju. U njemu se navodi »prisna izmena informacija« sa Abwehr-om, koji je sa svoje strane preduzimao sve što je potrebno da bude spreman i za eventualnu oružanu akciju. Kada je došlo do 27 marta Uiberreither je javio Hitleru da ga ovaj događaj nije iznenadio i da je on od ranije vodio takav kurs da je izvršio sve prethodne pripreme pred oružani napad.

Prema ovom veoma interesantnom izveštaju, u kome je SD-otsek Graz šematski prikazao svoju delatnost tih dana, on je tada i koristio odnosno konačno obrađivao celokupni materijal koji je dotle bio prikupio. Ta je obrada vršena po određenoj šemi, a ubrzano su dovršavane preostale radnje izviđanja.

Sema, po kojoj je materijal sređen, bila je sledeča: za teritoriju svih sreskih načelstva u Južnoj Štajerskoj i Prekomurju stvorena su posebna dosijea, po jedan za svaki srez. U ova dosijea unošen je sređeni materijal, i to:

opšti pregled, sa geografskom kartom teritorije sreza;

materijal o »Kulturbund«-u i njegovim organizacijama;

pregled upravnih vlasti;

izvršne službe, pravosuđe, finansije (pregled ustanova finansiske uprave, sudova itd.);

pregled ustanova pošta i železnica;

pregled političkih stranaka, organizacija i udruženja (delom sa spiskom članova);

opis privrednih i ostalih važnih postrojenja, banaka, štedionica, osiguravajućih društava;

školstvo i prosveta;

novinarstvo, književnost, film;

crkvene organizacije i ustanove;

lica neprijateljski nastrojena prema Hitlerovoj Nemačkoj;

pouzdana lica (agenti).

Dosijea su praktično sadržala celokupni materijal potreban za izvršenje okupaciie i preuzimanie uprave na toj teritoriii. Čitav materijal za Južnu Štajersku predat je Uiberreither-u

Izveštaj dalje ističe da je u Zagreb ilegalno prebačen jedan pripadnik »Kvaternikove grupe« sa zadatkom da hitno organizuje radio-stanicu. Tom su agentu data tačna uputstva. Ta stanica je bila potrebna da bi se, kad otpočne oružana akcija protiv Jugoslavije, raspolagalo obaveštajnom vezom sa Zagrebom. U Graz-u je za tu svrhu već postojala radio-stanica sa potrebnim personalom. Iz centrale u Berlinu upućen je SD-otseku Graz radio-telegrafista Plisch, koga su preko granice i do Zagreba prebacili ilegalno agenti otseka. Prtijag Plisch-ov, u kome se nalazila i radio-aparatura, upućen je, zajedničkim naporima referenta VI SD-otseka Graz i drugih nemačkih ustanova, neposredno za Zagreb.

Izvanredno izgrađena kurirska mreža radila je najintenzivnije. Zadnjih dana pred nemačku akciju, SD-otsek Graz radio je grozničavo na prikupljanju poslednjih obaveštenja, naročito preko begunaca.

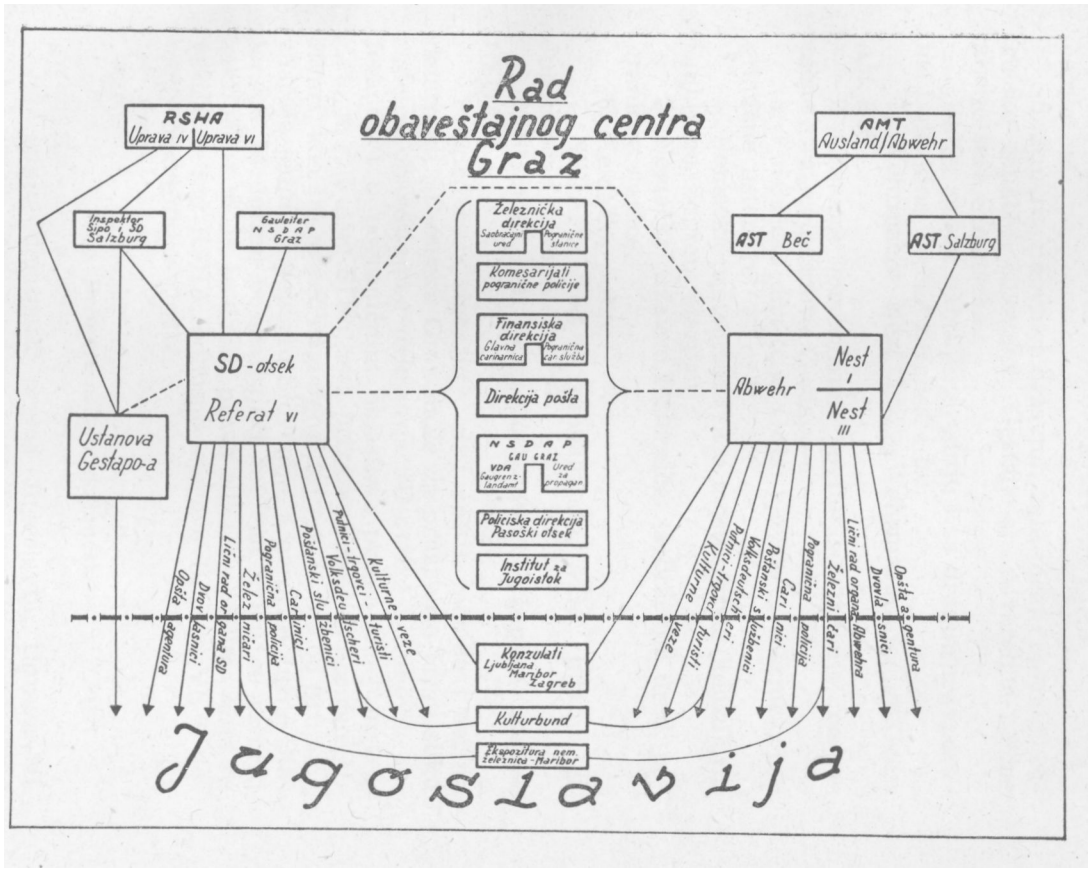
Izveštaj SD-otseka koji sadrži ove podatke o njegovom radu, prikazuje i mrežu agenture koju je taj otsek sistematski izgradio u razdoblju do martovskih dana 1941 godine. Ovaj pregled agenture odnosi se na teritoriju koju je SD-otseku u Graz-u dodelila centrala Uprave VI: Sloveniju, Hrvatsku, a naročito Južnu Štajersku sa Prekomurjem.

Mreža agenata podeljena je na nekoliko grupa, a u okviru svake grupe navedene su pojedinačno vrste ustanova ili grupe lica u kojima su postojali agenti. Cela mreža je izgledala ovako:

1. Poverenici u Nemačkoj: činovnici i službenici državnih železnica; činovnici i službenici nemačke pošte; lica koja putuju u mostranstvo; privatna lica sa ličnim vezama.

2. Poverenici u Jugoslaviji: Volksdeutscher-i; nemački državljani (i pri konzulatima); Slovenci; Hrvatfi —• veze prema hrvatskoj opoziciji, veze prema Kvatemikovoj grupi.

3. Poverenici pri jugoslovenskim organima vlasti, organizacijama, itd.: sreska načelstva; banska uprava; jugoslovenska policija (pogranična policija); radničke komore; sindikati.

Rad
obaveštajnog centra
Graz
RSHA
Uprava IV Uprava VI
Inspekteur Sipo i SD Salzburg
Gauleiter N S D A P Graz
SD-otsek
Referat VI
Ustanova Gestapo-a
Železnička direkcija
Saobraćajni ured
Pogranične stanice
Komesarijati pogranične policije
Finansiska direkcija
Glavna carinarnica
Pogranične car. službe
Direkcija pošta
N S D A P
GAU GRAZ
VDA Gaugrens-landamt
Ured za propagan
Policiska direkcija Pasoški otsek
Institut za Jugoistok
Konzulati Ljubljana Maribor Zagreb
Kulturbund
Ekspozitura nem. železnica - Maribor
AMT
Ausland/Abwehr
AST Beč
AST Salzburg
Abwehr
Nest I
Nest III
Gestapo
Drov. kasnici
Lični rad o. rezna SD
Železničari
Pogranična policija
Carinici
Pošt. službenici
Volksdeutsche
Pomorci - trgovci - ribari
Kulturne veze
Turisti
Kulturne veze
Turisti
Volksdeutscher
Pomorci - ribari
Kulturbund
Državni službenici
Carinici
Pogranična policija
Železni čari
Lični rad organa Abwehra
Državni službenici
Opšta agentura
Jugoslavija

4. Poverenici u protivničkim grupama: komunistička organizacija; sveštenstvo; slovenska nacionalna udruženja; četnici itd.

5. Kuriri: činovnici državnih železnica; činovnici carinske službe; činovnici Gestapo-a; poverenici i lične akcije šefa SD-otseka.

Dalje, spisak nabraja saradnju i sa drugim ustanovama i vlastima Trećeg Reich-a, i to:

1. Wehrmacht: Nest Graz; »Wehrmachtsarchiv« Graz; Ast Beč.

2. Gestapo: komesarijati pogranične policije; pogranične straže; ustanova Gestapo-a — otsek III.

3. Finansiska direkcija Graz: glavna carinarnica; pogranične ustanove.

4. Nemačka pretstavništva u inostranstvu (konzulati): Ljubljana, Zagreb, Maribor.

5. Nemačke državne žežleznice: saobraćajni ured; pogranične stanice,

6. Nemačka pošta;

7. NSDAP: Ured za propagandu; VDA; Institut za Jugoistočnu Evropu.

8. Štampa: list »Tagesport« (organ župske uprave NSDAP).

Pregled rada, agenture, ali i opštih metoda i načina delatnosti SD-otseka Graz može da pruži vrlo jasnu sliku sistema obaveštajnog delovanja SD-otseka i njihovih referata VI u pograničnim oblastima prema inostranstvu. Zato je rad ovog SD-otseka prikazan naročito opširno. Ustvari, kao što je već naglašeno, taj rad je bio od krupnog značaja jedino u pogledu Slovenije, a naročito Južne Štajerske. Međutim, posmatrajući taj rad mogu se stvoriti zaključci i može se dobiti prava slika o načelima koja su važila za rad RSHA, odnosno njegove Uprave VI, u domenu obaveštajne službe.

c. *Primeri ostale aktivnosti*

U svojoj delatnosti prema Jugoslaviji, Uprava VI RSHA imala je dva važna uporišta, odakle su se njene linije pružale kroz čitavu jugoslovensku teritoriju. Jedno

od njih je bio SD-otsek Graz, čija je delatnost maločas u svima pojedinostima opisana i koji je svoj rad usmerio na Sloveniju. Drugo, znatno važnije uporište pretstavljao je glavni poverenik RSHA za Jugoslaviju, Karl Kraus. On je bio centralni obaveštajni punkt za čitavu teritoriju jugoslovenske države, izuzev Sloveniju. On je obrađivao u prvom redu Beograd, sa centralnim ustanovama jugoslovenske države, i Srbiju, a preko svojih saradnika u Zagrebu i Hrvatskoj radio je obaveštajno i prema ostalim delovima Jugoslavije. Sem toga, u Zagrebu je od novembra 1940 godine postojao i naročiti pretstavnik Uprave VI RSHA, vezan neposredno za centralu, a ne za Kraus-a. Prema ovakvoj strukturi, obaveštajni rad je bio koncentrisan u određenim uporištima, a ostale ustanove SD imale su znatno manju ulogu na području rada prema Jugoslaviji.

Posmatrajući delatnost onih ustanova Uprave VI, odnosno onih SD-otseka, koji su sa teritorije Reich-a delovali prema Jugoslaviji, pada pre svega u oči, da je njihov rad po obimu znatno manji od delatnosti iz Graz-a. Obaveštajnom službom prema Jugoslaviji bavili su se, zbog svog geografskog položaja, još i SD-otseci u Celovcu i Beču. Kod drugih SD-otseka pojavljuje se obaveštajni rad prema Jugoslaviji samo uzgredno i sporadično. Koncentracija rada na SD-otsek Graz ima svog razloga svakako i u velikoj revnosti šefa tog otseka, Lurker-a, ali ta koncentracija, istovremeno, dokazuje da se Uprava VI u svome radu nije kruto držala unapred utvrđene teritorijalne šeme.

U SD-otseku Beč bio je naročito aktivan — kao što je već naglašeno — dr Hoettl. Hoettl je, između ostalog, vezao za sebe nekoliko agenata koji su kvalitativno pretstavljali obaveštajce većih sposobnosti i mogućnosti nego što je to bila većina agenata SD-otseka Graz, koji je svoju mrežu razvijao više u širinu. Među ove agente treba, pre svega, ubrojati dr Franz-a Ronneberger-a i dr Leonarda Oberascher-a, novinare. Dr Ronneberger je proveo izvesno vreme u Beogradu i tom prilikom radio pri atašeu za štampu u nemačkom poslanstvu i imao veze sa univerzitetskim krugovima. Kasnije je u Beču organizovao Institut za novinarstvo, u kome je naročito obrađivana štampa

jugoistočnih zemalja. On je postao šef tog instituta a predavao je i na bečkom univerzitetu, kao docent.

Ronneberger je u svom institutu, uz pomoć svojih .saradnika, vrlo brižljivo' pratio štampu koju je institut obrađivao i na taj način bio u mogućnosti da SD-u pruža dobru dokumentaciju i da mu pomaže dostavljanjem raznih podataka. Institut su posećivali razni studenti i novinari iz zemalja jugoistočne Evrope — pa i iz Jugoslavije — koji su se u svom radu i studijama koristili velikim zbirkama i bibliotekom instituta, delom pod ličnim Ronneberger-ovim rukovodstvom. Tu je bilo dosta prilika za eventualno vrbovanje ovakvih lica.

Oberascher je spadao među poznatije nemačke novinare, specijaliste za pitanja Jugoistočne Evrope. On je mnogo putovao po ovim zemljama, a i pisao za niz najvećih nemačkih listova i časopisa. Mada ni on, kao ni Ronneberger, nije bio naročito specijalizovan za Jugoslaviju, ipak je dobar deo njegovog obaveštajnog rada nesumnjivo bio posvećen i njoj.

Jedna dalja veza dr Hoettl-a, iz perioda kada je radio u SD-otseku u Beču, bio je jermenski knez Kamsara Khan. On je takođe obrađivao razne zemlje evropskog Jugoistoka. Od agenata SD-otseka Beč poznat je i Fritz Kauders koji je naročito donosio obaveštenja iz Hrvatske, ali i iz Mađarske. Za referat, VI toga otseka radio je i geolog dr Doerffler. Ovaj je imao ličnih veza sa dr Mačekom i drugim istaknutijim licima u Zagrebu, a navodno- imao je izvesnih kontakta i sa knezom Pavlom. Doerffler je bio naročito aktivan posle događaja od 27 marta 1941 godine. Tada je pripadao onoj grupi obaveštajnih i političkih funkcionera koja je nastojala da se u NDH vlast prenese na dr Mačeka. Doerffler se u Berlinu zauzimao u tom smislu.

Jedan od agenata SD-otseka Beč, čiji je rad — ukoliko je poznat — bio veoma kvalitativan, potpisivao se na svojim izveštajima imenom Seitner, što može biti i pseudonim. Poznat je jedan njegov izveštaj o Bosanskom društvu za elektranu d. d. Jajce, koji pokazuje temeljito poznavanje stručnih i personalnih prilika, kako u toj firmi, tako i u ambijentu u kome se odvija njena delatnost.

Agent SD-otseka Beč Paul Klapper, koji je uglavnom donosio izveštaje o prilikama u samom Beču, o pojedinim licima i zbivanjima i o raznim komentarima i glasinama, davao je povremeno i izveštaje o prilikama u Jugoslaviji. To su bili izveštaji iz druge ruke, mahom prepričani utisci lica koja su putovala Jugoslavijom, a sa kojima je Klapper razgovarao. Kvalitet tih izveštaja je veoma slab, a potpuno leži na liniji koje su se držali naročito informatori SD-a u velikom broju. Tako u jednome izveštaju od 10 novembra 1938 Klapper govori naprimer o tome da je najveći deo stanovništva Slovenije nastrojen pro-austriski odnosno pro-nemački, a da mu svi ljudi iz Slovenije, sa kojima on dolazi u dodir, govore da bi 1918 godine glasali za ostajanje pod Austrijom, da im je tada dato pravo samoopredeljenja. Isto tako tvrdi da je Dalmacija skroz nastrojena pro-nemački, i to stoga što su nekada Dalmatinci služili u austrijskoj mornarici. Rezultate izbora u Jugoslaviji od 1938 godine Klapper tumači dejstvom britanske propagande, zbog koje je u Hrvatskoj sve glasalo protiv Stojadinovićeve vlade. Ono, što je pri ovakvom načinu izveštavanja važno, nije samo potpuna netačnost i nepoznavanje stvari o kojima se tobože izveštava. Mnogo značajnija je određena linija koja, se provlači kroz ove izveštaje, koja pokazuje s jedne strane kako obojeni izveštaji su traženi, a s druge strane kako su dosledno tako ti izveštaji i podnošeni. To ilustruje i politički stav i mišljenje SS-ovskih krugova, što je kasnije dovelo do određenih kontretnih mera, naročito u doba okupacije.

Slučaj izveštavanja »a la Klapper« nije usamljen. U dosadašnem izlaganju već su pomenuti primeri izveštavanja agenata koje je nemačka obaveštajna služba smatrala visoko kvalifikovanim, kao na primer Wernera Stiger-a i Karla Fraenzl-a. Mada na višem intelektualnom i obaveštajnom nivou, i ti izveštaji odišu istom osnovnom tendencijom, koja je karakteristična kao jedna od važnih komponenata osnovnog stava izvesnih faktora Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji.

* * *

Veoma interesantna je i delatnost SD-otseka Beč u pogledu prikupljanja informacija o organizaciji i delatno-

sti slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. Treći Reich je, isti-
na, zabranio masoneriju, a takođe i čitav niz drugih među-
narodnih društava, stavljenih u istu kategoriju s njom. U
okviru Gestapo-a bavio se i jedan referat specijalno pro-
blemima ovakvih organizacija. Međutim, nemački masoni,
mahom pripadnici visoke buržoazije, istaknuti industri-
jalci i bankari itd., raspolagali su mnogim značajnim ve-
zama u inostanstvu. Dalje, njihova saradnja je, za naci-
stički režim pretstavljala važni politički faktor, pri čemu
treba potsetiti na čvrstu povezanost koja je postojala iz-
među NSDAP i krugova visoke industrije i bankarstva,
koja je svesrdno pomogla dolazak Hitlera na vlast. Iz
svih tih razloga je, istina, masonerija zabranjena, lože su
raspuštene, pa čak i otvarani antimasonski muzeji u ra-
znim mestima Nemačke. Međutim, sami masoni kao takvi
nisu gonjeni, mada nisu mogli biti primljeni u članstvo
NSDAP. Treći Reich je, štaviše, koristio njihove usluge.
To je bilo važno i u odnosu na Jugoslaviju, u kojoj je
uloga masona bila od naročitog značaja. Dovoljno je tu
naprimer ukazati na činjenicu da je osnivanje Jugoslo-
vensko-nemačke trgovinske komore bila stvar koju su
obavili izvesni istaknuti nemački masoni preko svojih slo-
bodnozidarskih veza sa jugoslovenskim masonima.

U tu kategoriju nastojanja Trećeg Reich-a, da za svoje ciljeve koristi međunarodne veze nemačkih masona, spada i slučaj bečkog hirurga dr Karla Đoppler-a, bivšeg člana Velikog saveta slobodnog zidarstva za Austriju. Doppler je, kao čuveni hirurg, pozvat u Bukurešt radi izvršenja jedne operacije. Odobrenje za to putovanje odnosno izdavanje vize vezao je Gestapo u Beču za pristanak Doppler-a da stupi u vezu sa rumunskim slobodnim zidarima, a i da iz Rumunije uspostavi kontakt sa jugoslovenskim masonima, naročito u cilju pribavljanja jugoslovenskih masonskih publikacija. Naloženo mu je da se obrati vodećem jugoslovenskom masonu Dušanu Milićeviću, sa kojim se Doppler poznavao po masonskoj liniji. Stavljanje ovih uslova Doppler-u nije bilo samo stvar Gestapo-a, već se tu umešao i SD-otsek Beč, koji je tražio i od centrale SD-a u Berlinu, ima li ona kakvih želja u vezi sa zadatkom koji je postavljen Doppler-u. Doppler je pristao na sve uslove koji su mu postavljeni, pa i da

se stavi u vezu sa Vrhovnim savetom američkog slobodnoga zidarstva Južne jurisdikcije. Međutim, po povratku u Beč podneo je svega nekoliko kraćih izveštaja iz Rumunije, a nije stupio u vezu sa jugoslovenskim ložama. To je objasnio time, što je Milićević u međuvremenu (1939 godine) umro, a što je pretpostavljao da bi bilo verovatno besciljno da se stavi u vezu sa velikom ložom »Libertas« u Zagrebu, pošto mu ova na temelju porudžbine iz Rumunije verovatno ne bi slala svoje publikacije. Doppler, koji se zakletvom bio obvezao na ispunjenje zadatka, pre no što je bio pošao iz Beča, imao je zbog toga po povratku raznih neprijatnosti sa Gestapo-om.

U SD-otseku Beč bavio se pitanjem jugoslovenske masonerije SS-ovski potporučnik Schröder. Iz jednog objašnjenja o temi slobodnog zidarstva u Jugoslaviji, koje je on uputio SD-otseku u Celovcu u vezi sa razgovorima koje je po toj temi održao sa odgovarajućim referentom toga otseka, SS-ovskim podoficirom Eden-om, decembra 1938 godine, proizlaze sledeči momenti, merodavni za prikupljanje podataka: Po sektoru slobodnog zidarstva u inostranstvu, najvažniji zadatak SD-a je da pogodnim obaveštajnim putevima pribavi masonski materijal susednih zemalja, kako bi time što temeljitije upoznao političku delatnost međunarodne masonerije. Za SD-otsek u Celovcu dolazi u obzir takav rad prema Jugoslaviji, odakle bi se materijal mogao pribaviti odgovarajućim vezama. Izvori za ovaj rad SD-a su, u prvome redu, originalni spiskovi članova inostranih loža. Dalji materijal se ima nabaviti iz internih masonskih publikacija, pošto se iz njih vidi kakvim se problemima bave pripadnici loža. Najveći deo loža izdaje svoje kalendare, u kojima se navode predavanja, održavana u njihovom krugu, kao i imena predavača. Tu postoji mogućnost stvaranja zaključaka u pogledu politike dotičnih zemalja. Treba prikupljati i antimasonske izveštaje svih oblika, ali ove treba i obeležiti kao takve, pošto se za uspešno poznavanje i suzbijanje masonerije može upotrebiti samo autentični materijal. Međutim, antimasonski izveštaji često pružaju važne indikacije. Pošto se u katoličkim zemljama često vodi borba između masonerije i katolicizma, to postoji mogućnost

•da se i preko katoličkih krugova pribavi odgovarajući materijal.

Na kakav je način nemački bezbednosni aparat u Austriji pratio međunarodne masonske veze vidi se i iz slučaja jednog sastanka vodećih jugoslovenskih masona sa istaknutim američkim masonom Ossianom Lang-om. Ovaj se događaj zbio u kasno leto 1938 godine. Lang, koji se svake godine zadržavao izvesno vreme u Beljaku (Villach), u Koruškoj, stajao je pod strogom prismotrom Gestapo-a, a njime se intezivno bavio i SD. Po pismenom dogovoru sa vodećim jugoslovenskim masonima, Dušanom Miličevićem iz Beograda i dr Franjom Hanamanom, profesorom univerziteta iz Zagreba, došlo je u Beljaku do- sastanka između ova tri lica. O tome sastanku je Gestapo imao sva prethodna obaveštenja, pošto je otvorio i izvršio prepis pisama, izmenjenih izimeđu Lang-a i Hanamana. Sastanak je održan noću, u hotelskoj sobi Lang-a, a u susednoj prostoriji je SD, zajedno sa jednim službenikom Gestapo-a, bio izvršio potrebne pripreme za prisluškivanje razgovora. O tome razgovoru podneli su i Gestapo i SD pretpostavljenim ustanovama opširne izveštaje, koji su odmah upućeni lično Heydrich-u u Berlin, zajedno sa prepisom korespondencije Lang-a sa Hanamanom. Razgovor se ticao organizovanja slobodnog zidarstva u Evropi, teškoća koje Treći Reich čini masoneriji, kao i delatnosti masonskih loža u Velikoj Britaniji, Švedskoj, Norveškoj i Danskoj.

U toku ovoga noćnoga razgovora, kao i razgovora koji je održan sutradan pre podne, a koji su organi SD-a i Gestapo-a opet prisluškivali, Lang je dao dvojici jugoslovenskih masona instrukcije, pri čemu je ukazivao na potrebu da se lože »unekoliko nacionalizuju«, no ne toliko da bi se mogla pojaviti sumnja u kakav njihov antisemitizam. U pogledu vrbovanja novih članova za lože, Lang je tražio da se pazi na društveni rang. U masoneriju ne treba primiti ljude iz »nižih slojeva«. SD je iz razgovora zaključio da je Milićeviću povereno staranje za slobodne zidare u Austriji.

Posle ovog dogovora u Beljaku, Miličević je otputovao za Salzburg. Potajno ga je pratio jedan službenik

Gestapo-a, sa zadatkom da ga u Salzburgu preda na pra-
ćenje tamošnjoj ustanovi Gestapo-a. Pošto su Lang i Hanaman ispratili Milićevića na stanicu, to je tamo potajno izvršeno snimanje sve trojice. Hanaman se vratio pravo za Jugoslaviju, a na granici je, pod vidom detaljnog carinskog odnosno deviznog pregleda izvršen nad njim temeljit pretres. Lang je praćen u svom daljem kretanju.

U izveštajima, podnesenim RSHA-u po ovoj stvari, pominje se takođe da je Lang izrićno zamolio Milićevića da vodi računa o masonima u Austriji i da obrati pažnju i na Bugarsku i Mađarsku, pri čemu treba da pazi da nema isuviše posla sa Jevrejima. Lang sam sa Bečom nema veze, no njih održava Milićević. Važno je, kako je Lang rekao, održavati i veze sa Francuskom, a takođe sa Turskom i Grčkom. Iz ovih razgovora izveo je SD zaključak da se masonerija u to doba najviše interesovala za Francusku i Balkan.

Za pribavljanje masonskoga materijala iz Jugoslavije angažovan je i SD-otsek u Grazu. Iz Beča je u Graz i Celovac upućen tačan pregled masonskih loža u Jugoslaviji, njihovih međunarodnih veza sa, ložama drugih zemalja Evrope i ostalih kontinenata, kao i rukovodećih funkcionera Velike lože »Jugoslavija«. Na osnovu toga pregleda trebalo je prikupljati dalji materijal, služeći se njime kao opštom orijentacijom. Pregled je dopunjavan povremenim dopisima, kako bi organi, koji su bili zaduženi prikupljanjem materijala, bili informisani što bolje o ustrojstvu slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. S druge strane su obaveštenja, koja bi SD prikupljao, upućivana višim ustanovama u Berlinu.

Juna 1939 godine ova delatnost je nanovo reorganizovana. Po višem nalogu naređeno je SD-otsecima, koji su se bavili prikupljanjem podataka o slobodnom zidarstvu u Jugoslaviji, da po mogućnosti ugrade u pojedine lože svoje agente. Ponovo je zatraženo da se na svaki način, pored tekućeg izveštavanja, pribave originalni spiskovi članova i interni časopisi i raspisi.

Još od 1938 godine, na osnovu opštih uputstava, starao se SD-otsek u Beču da neguje veze i sa antimasonskim krugovima. Tako je naprimer stupio u kontakt sa nekim jezuitima, koji su u ime katoličke crkve vodili borbu pro-

tiv slobodnoga zidarstva. I pored zategnutih odnosa između katoličke crkve i režima Trećeg Reich-a, a pogotovo SS-a kao njegovog najistaknutijeg eksponenta, ovi jezuiti su prisno sarađivali sa SD-otsekom Beč, dajući, kao poznavaoci masonskoga problema, mišljenja o prikupljenim podacima i izveštajima o slobodnom zidarstvu, a takođe su i sami snabdevali SD svojim informacijama. Decembra 1938 godine tražio je SD-otsek u Beču od Glavne uprave SD-a u Berlinu prepis povelje o Međunarodnom mešovitom masonskom redu »Le droit humain« (Pravo čoveka), juridisdikciji (grani) za Austriju i Jugoslaviju. Taj je prepis tražen zbog toga da bi se stavio na raspoloženje jednom antimasonu u Beču koji je održavao veze sa jednim zagrebačkim antimasonom. SD-otsek Beč je smatrao da bi, u cilju daljeg izgrađivanja ove veze, bilo umesno snabdeti zagrebačkog antimasona prepisom te povelje, čiji se original nalazio uzapćen kod Glavne uprave SD-a. U Zagrebu su tom Međunarodnom masonskom redu pripadale lože »Humanitas« i »Paracelsus«. On je, inače, pretstavljao posebnu odvojenu granu međunarodnog slobodnoga zidarstva. Snabdevanje izvesnih jugoslovenskih antimasona, sa kojima je SD-otsek u Beču tražio veze, raznim autentičnim materijalom o međunarodnoj masoneriji vršeno je i dalje. Tako je, aktom od 19 maja 1939 godine, SD-otsek Beč preporučio SD-otseku Graz da stupi u vezu sa antimasonskim ustanovama u Jugoslaviji i da ih kasnije snabdeva takvim autentičnim materijalom.

Slično delatnosti SD-a na posmatranju jugoslovenske masonerije odvijao se i njegov rad, usmeren na prikupljanje podataka o rotarijanskim klubovima u Jugoslaviji. O tome su SD-otseci u Gracu i Celovcu obaveštavali mnogo opsežnije i detaljnije SD-otsek Beč, a preko njega RSHA odnosno centralu SD-a u Berlinu. S obzirom na znatno lakši pristup i na otsustvo konspirativnosti u radu Rotary-klubova, obaveštajno prodiranje u njih bilo je mnogo lakše. Interesantna su, u vezi stim, uputstva koja je 22 marta 1939 godine izdao SD-otsek Beč SD-otseku u Grazu po pitanju prikupljanja podataka o rotarijancima. Pored najnovijih spiskova članova (kakve su rotarijanci stalno javno publikovali) trebalo je Beču poslati izveštaj. jesu li postojale veze između jugoslovenskih Rotary-klubova, s jedne,

i austrijskih odnosno nemačkih takvih klubova, s druge strane, i postoje li takve veze još i dalje. Sem toga je trebalo podneti izveštaj o uticaju koji jugoslovenski rotarijanci vrše u pojedinim životnim područjima, naročito u političkom životu; koji su članovi pripadnici Rotary- klubova; postoji li personalno jedinstvo među rotarijancima i slobodnim zidarima; koliko Rotary-klubova postoji u Jugoslaviji i gde se oni nalaze. SD-otsek Graz dobio je takođe nalog da na temelju spiskova članova Rotary-klubova formira kartoteku svih jugoslovenskih rotarijanaca, a za vodeće članove da prikupi bliže podatke.

* * *

Referatom VI u SD-otseku u Celovcu rukovodio je SS-ovski kapetan Rexeisen, koji se služio i pseudonimom »ing Schwendt«.

Jedna od poznatih veza Rexeisen-a bio je Alexander Wüsche, Austrijanac, koji se posle Prvog svetskog rata preselio iz Beča na Rijeku i tamo otvorio gostionicu. Bio je član »Kulturbund«-a, a za nemačku obaveštajnu službu je naročito intenzivno radio posle priključenja Austrije Reich-u. Wüsche je održavao veze preko nemačkog konzulata na Rijeci i u Trstu. Na Rijeci je navodno imao agenturu od 50 do 60 ljudi. Važio je kao vrlo sposoban i spretan obaveštajni agent, a i to što je bio gostioničar omogućavalo mu je da neupadljivo dolazi u kontakt sa velikim brojem lica iz različitih društvenih slojeva. I za vreme okupacije igrao je značajnu obaveštajnu ulogu.

Sa Wusche-om su održavali vezu razni Nemci, koji su živeli na Rijeci. Među njima je bila i Wusche-ova žena, koja je živela odvojeno od njega, a bila Jevrejka. Od ostalih pominju se direktor fabrike papira Hartlieb, braća Hoedl, Franz Rippl itd. Mada je ova agentura radila u Italiji, kojoj je tada pripadala Rijeka sa Istrom, ipak se ona prostirala i preko pograničnog mosta na Sušak, dalje na jugoslovensku teritoriju. Ovo naročito s obzirom na to da se prelaženje granice na tom mestu moglo obavljati bez ikakve formalnosti, a saobraćaj između jugoslovenskog Sušaka i tada italijanske Rijeke bio je neprekidan i neobično živ.

Kao što je poznato, SD-otsek Celovec preneo je, početkom 1941 godine, sve svoje dotadašnje veze u Sloveniji 11a SD-otsek Graz, u smislu konkretnih odluka konferencije održane u Beču. Međutim, SD-otsek Celovec je i dalje obaveštajno radio u Jugoslaviji, kao i svi ostali SD-otseci koji su imali za to prilike.

Karakteristično je da je među malim brojem poznatih agenata SD-otseka bilo dosta Volksdeutscher-a, a među njima naročito inženjera. Poznato je, naprimer, da su za SD-otsek Celovec radili ing Otto Ahlfeld i ing Walter Ahlfeld. Obojica su, krajem marta 1941 godine, pozvati u jugoslovensku vojsku. Otto Ahlfeld služio je u železničkom puku u Slavonskom Brodu, a Walter Ahlfeld u direkciji za izgradnju puteva u Ivanjici.

Agent SD-otseka Celovec bio je i Volksdeutscher ing. Hans Satter iz Ljubljane. I on je početkom 1941 godine pozvat u vojsku. Ovaj veliki broj inženjera u redovima agenata u skladu je sa opštom tendencijom za pridobijanje za obaveštajni rad tehnički obrazovanih lica, koja se ispoljava u radu svih SD-otseka. Verovatno se, između ostalog, računalo i stim da ovakva lica, u slučaju potrebe, mogu vršiti i stručne usluge u raznim sabotažama.

Od 1936 godine živeo je u Jugoslaviji nemački novinar Otto Mueller-Neudorf. On je duže vremena živeo u Rumuniji, pa neko vreme proveo u Bugarskoj, i najzad se nastanio u Zagrebu, a zatim u Beogradu. Često je putovao po Jugoslaviji. Mueller-Neudorf se 1938 godine akreditovao kod Centralnog presbiroa pri Pretsedništvu jugoslovenske vlade kao dopisnik novinskog preduzeća ••>Presse-Dienst Hansa« u Hamburgu. To je oiia agencija koja je rasturala članke i reportaže, mahom o raznim kulturnim ili naučnim, a ponekad i o političkim ili privrednim pitanjima. Materijal je bio mahom dosta neinteresantan, a Muller-Neuđorf ga je delio najvećim delom besplatno. Iz tog se može izvesti logički zaključak da je zvanje dopisnika agencije »Presse-Dienst Hansa« od samog početka služio Mueller-Neudorf-u kao kamuflaža. On se, uostalom, bavio i prodajom raznih sitnih predmeta, patentiranih lekova itd., što, međutim, takođe nije moglo da mu obezbedi dovoljna sredstva za izdržavanje porodice koja je sa njim živela u Jugoslaviji.

Mueller-Neudorf je održavao bliske veze sa »Kultur-bund«-om i držao je često predavanja u raznim organizacijama nemačke narodne manjine. U kontaktu je bio i sa Nemačkim saobraćajnim biroom Franz-a Neuhausen-a, a legitimacija akreditovanog novinara omogućavala mu je pristup i u krugove jugoslovenske štampe.

Još od 1939 godine Mueler-Neudorf bio je sumnjiv jugoslovenskim vlastima. Staviše, postojala su obaveštenja da je on napustio Bugarsku i prešao u Jugoslaviju zbog toga, što su tamo počeli da prate njegovo delovanje. Međutim, i pored podataka o tome da on radi za nemačku obaveštajnu službu, zbog kojih ga je jugoslovenska policija pratila, on nije bio upleten ni u jednu od otkrivenih špijunskih afera. Radio je za Upravu VI, i to od vremena kada je počela da funkcioniše njena organizacija u Jugoslaviji. Pre toga je, po svoj prilici, obaveštavao AO NSDAP, a možda i Abwehr.

Najzad, za Upravu VI, prema podacima jugoslovenske policije i prema izvesnim nemačkim podacima, radila su sledeča lica: Katarina Turkinoff, koja je obično boravila u Berlinu, a kao novinarka dolazila u Jugoslaviju; Hans Ruegg, Svajcarac rodom iz Zuerich-a, koji je bio službenik transportnog preduzeča »Intereontinentale i Caro & Jellinek« a. d. u Beogradu; Wilhelm Ruoff, lektor nemačkog jezika na univerzitetu u Beogradu. U ovom poslednjem slučaju radi se o saradniku Abwehr-a, koji je pripadao grupi lektora Nemačke Akademije, a tek supsidijarno obavljao zadatke za Upravu VI. Ruoff je održavao vezu i sa inženjerom Otto-m Mayer-om, agentom Abwehr-a, koji je radio za Matl-a.

Pored rada po liniji Vl delovao je RSHA u Jugoslaviji — i prema njoj — obaveštajno i po liniji Gestapo-a. Tu se radilo, naravno, prvenstveno o sprovođenju kontraobaveštajnih zadataka, odnosno o odbrani protiv jugoslovenske špijunaže i o prodiranju u jugoslovenske obaveštajne kanale. U vezi stim, a naročito od vremena koje je neposredno prethodilo izbijanju rata, ova je delatnost bila usmerena takođe i protiv britanske obaveštajne službe koja je delovala na jugoslovenskoj teritoriji.

U Celovcu je na primer, u tamošnjoj ustanovi Gestapo-a, postojao posebni jugoslovenski referat u otseku III, tj. u otseku nadležnom za odbranu od strane špijunaže. Šef otseka III bio je kriminalni savetnik Weyrauch, a referat za Jugoslaviju je vodio kriminalni sekretar Sellak. Mada je rad toga referata bio naročito koncentrisan na suzbijanje jugoslovenske obaveštajne službe u Reich-u, na području Koruške, kao i na kontrolu i razbijanje slovenačke manjine u Koruškoj, ipak su prsti toga referata zahvatali i preko granice u Jugoslaviju. Referat je imao svoje poverenike i agente u Jesenicama, a takođe i u Ljubljani, gde je naročito aktivan bio tamošnji hotelijer Kari Miklič. Između nemačkog konzulata u Ljubljani i ustanove Gestapo-a u Celovcu postojala je prisna saradnja. Pored konzula je, kao poverenik ustanove Gestapo-a Celovec, bio važan saradnik nemačke obaveštajne službe po toj liniji nameštenik konzulata Liesenberg.

U otseku III ustanove Gestapo-a Celovec radili su po jugoslovenskim stvarima službenici Paul Duscha i Michitsch, a takođe i Schule. Sva trojica su povremeno dolazili i lično u Ljubljani, kad bi se zbog kakvog konkretnog, praćenog ili otkrivenog, slučaja ukazala potreba da se neposredno orijentišu ili sastanu sa poverenicima u Ljubljani. Michitsch, koji je ranije bio rukovodilac stanice Pogranične policije u Rosenbach-u, imao je svoju agenturu u Jesenicama, koju je zadržao i posle svoga prelaska u Gestapostelle Celovec.

Između ostalih zadataka ustanove Gestapo-a u Celovcu, važno je bilo i kontrolisanje delatnosti tamošnjeg jugoslovenskog konzulata. Tako je, u tu svrhu, šef otseka III, Weyrauch, bio zavrbovao koruškog Slovenca Schleicher-a, službenika konzulata. Ovaj je dobavljao Gestapo-u različite materijale iz jugoslovenskog konzulata, ali nije imogao i da prodre u najvažnije poverljive obaveštajne linije koje je bio konzulat izgradio u Celovcu, pošto j po njima jedino radio lično konzul. O borbi koja je vođena između jugoslovenske i nemačke obaveštajne službe u vezi sa delatnošću, s jedne strane, jugoslovenskog konzulata u Celovcu, a s druge strane Zitzelsberger-

ovog »Wehrmachtsarchiv«-a i Gestapo-a, biće kasnije zasebno reči.

Slično kao pripadnici referata za Jugoslaviju u otseku III Gestapostelle Celovec radio je prema našoj zemlji i komesar pogranične policije u Villach-u (Beljaku), Bayreuther. 1 ovaj je dolazio na Jesenice i u Ljubljanu i raspolagao sopstvenom agenturom u Jugoslaviji. Poznati su na primer njegovi poverenici: Paar, restorater i hotelijer u Jesenicama; Herbert Fornezzi, koji je kasnije za vreme okupacije postao pripadnikom Gestapo-a u Ljubljani; ljubljanski hotelijer Kari Miklič, koji je radio i za druge nemačke obaveštajne centre.

Nesumnjivo je na sličan način radila i ustanova Gestapo-a Graz preko jugoslovenske granice. Međutim, njena delatnost se prostirala mahom na Južnu Štajersku. Sem toga je u Grazu naročito aktivan bio centar SD-a, čiji je rad opširno prikazan.

Za metode, kojima je Gestapo Graz nastojao da stekne agente za svoju obaveštajnu delatnQst prema Jugoslaviji, interesantan je slučaj vrbovanja Janka Pogačara, koji je već od ranije u vezi sa grupom Kurta Burde-a, radio obaveštajno za Abwehr u Zagrebu. Pogačar je 21 marta 1941 godine putovao iz Bremena za Zagreb, ali je zadržan u Grazu jer se u Bremenu bila dogodila velika sabotaža na jednom prekookeanskom nemačkom parobrodu, pa je aparat Gestapo-a dobio nalog da zadrži i ispita sve putnike koji su u kritično doba bili napustili Bremen. Pogačar je smešten u Grazu u neki hotel i stavljen pod stražu. Istraga protiv njega bila je završena u toku pet dana, posle čega je pušten i mogao da nastavi put. Međutim, tom je prilikom funkcioner Gestapo-a koji ga je ispitivao, kriminalni savetnik Richard Mueller — inače zamenik starešine odeljenja III ustanove Gestapo-a u Grazu — zavrbovao Pogačara za obaveštajni rad. Pošto je odmah posle toga došlo do događaja od 27 marta, a zatim do nemačke okupacije odnosno proglašenje NDH, ova obaveštajna veza se nije ispoljila u staroj Jugoslaviji, ali je zato održavana i produbljena u doba okupacije, u kome je Pogačar vršio obaveštajne zadatke za Mueller-a.

* * *

Pogranična policija, koja je bila u sastavu Gestapo-a, vršila je takođe obaveštajne zadatke prema Jugoslaviji. Po prirodi stvari, tu se u prvom redu radilo o zadacima u samom pograničnom pojasu, s obe strane granice, i zadacima koji su se ticali same granice. Međutim, pored takvih zadataka izdavani su pograničnoj policiji i njenim stanicama i ispostavama na granici prema Jugoslaviji takođe i obaveštajni zadaci koji su se odnosili na događaje i prilike u unutrašnjosti Jugoslavije. Najzad, po samoj svojoj funkciji je pogranična policija vršila i kontraobaveštajne zadatke, u prvome redu takve koji su bili na liniji neposredne odbrane od inostrane špijunaže koja bi pokušavala da prodre preko granice Reich-a.

Do Anschluss-a, pogranični komesarijati i organi pogranične policije Austriske Republike bili su zaduženi i vođenjem vojne obaveštajne službe prema Jugoslaviji. Iste zadatke obavljale su i ustanove austriske žandarmerije i carinske službe u graničnim oblastima. U obavljanju ovih zadataka, austriska pogranična policija upućivala je i agente odnosno poverenike u Jugoslaviju — kao i u druge susedne zemlje — u cilju pribavljanja vojnih podataka. Ubrzo po nasilnom priključenju Austrije Reich-u, tj. maja 1938 godine je ustanovama pogranične policije zabranjeno dalje bavljenje vojnom obaveštajnom službom, a takođe i upućivanje agenata preko granice u svrhu pribavljanja vojnih podataka. Sva je vojna obaveštajna služba bila stavljena u isključivu nadležnost aparata Abwehr-a. To nije značilo da je otada pogranična policija prekinula svaku obaveštajnu delatnost po vojnim stvarima, već da joj je zabranjeno da takvu delatnost vrši samostalno, po sopstvenoj inicijativi. Pogranična policija je ostala i dalje saradnik vojne obaveštajne službe, stavljajući Abwehr-u na raspoloženje svoje veze u pograničnom prostoru, vršeći prihvatanje izveštaja i agenata, a njeni organi su i sami, po direktivama organa Abwehr-a i kao njihovi poverenici, radili na vojno-obaveštajnim zadacima. naročito na području kontrašpijunaže.

Najveći deo obaveštajnih poslova u sopstvenom delokrugu pogranična policija ie obavljala pomoću svojih veza sa dvovlasnicima, pograničnim stanovništvom i naročito Volksdeutscher-ima Južne Štajerske. Tim putem je dobi-

jala informacije, odnosno prikupljala obaveštenja po pitanjima koja su joj saopštavana od njenih pretpostavljenih ustanova. Tako je naprimer stanicama pogranične policije stavljeno u zadatak da pribave podatke o snabdevanju jugoslovenskog stanovništva maskama protiv bojnih otrova; zatraženo je da saznaju šta ima istinitog u vesti strane štampe o hapšenju nemačkih špijunskih grupa u Jugoslaviji; dobile su naređenje da suzbijaju ubacivanje antinacističkih letaka, štampanih u inostranstvu; naređeno im je da preko poverenika pribave izveštaje o toku proslave povodom otkrivanja spomenika tzv. »Majster-ovih boraca« u Mariboru itd.

Gestapo je pograničnoj policiji dostavljao imena lica iz Jugoslavije sumnjivih za obaveštajni rad, bilo za Jugoslaviju, bilo u korist koje druge strane sile. Uz ovo išao je nalog da pogranična policija, odnosno njene ispostave, utvrde, prema svojim mogućnostima sve što bi se odnosilo na takva lica i njihov rad. Istovremeno je pograničnoj policiji dat nalog da ta lica, ukoliko bi doputovala u Nemačku, neupadljivo kontroliše, utvrdi cilj i svrhu njihovog putovanja i o tome odmah izvesti pretpostavljene ustanove.

Prikupljanje informacija te vrste nije se ograničavalo samo na lica, za koja je nemačka kontraobaveštajna služba smatrala da rade obaveštajno protiv Reich-a. Poverenici i saradnici pogranične policije pribavljah su podatke i o licima koja su bila neprijateljski raspoložena prema Trećem Reich-u. Takvi su podaci služili i za utvrđivanje spiskova, po kojima su vršena hapšenja u samom početku okupacije, odnosno za dopunu spiskova lica koja je Treći Reich smatrao svojim neprijateljima.

U okviru opšteg obaveštajnog rada pogranična policija je naročito obavljala kontraobaveštajne zadatke. Ovi delom proizlaze već iz same njene funkcije obezbeđenja granica Reich-a. Međutim, zadaci, čije joj je izvršenje stavljeno u dužnost, premašivali su normalnu delatnost pogranične zaštite. Nekoliko primera ilustrovaće najbolje ovu vrstu zadataka nemačke pogranične policije.

Gestapostelle u Graz-u saopštila je nizu koordiniranih i podređenih ustanova, oktobra 1939 godine, da se u Slovenjgradcu obučava 20 lica za jugoslovensku obaveštajnu

službu. Ta su lica navodno odabrana među aktivnim pripadnicima jugoslovenske vojske, a treba da budu upućena u Reicn pod kamuilažom torbara ili trgovačkih putnika. U obaveštenju se pominje i neki Bučar, kao jedan od tih agenata, i daje se njegov lični opis. Istovremeno se traži od ustanova, kojima je ovo obaveštenje poslato, da odmah izveste Gestapo Graz, ako o toj stvari mašta saznaju. Taj se nalog odnosio i na pograničnu policiju i sve njene ispostave.

Ustanova Gestapo-a u Salzburgu saopštila je decembra 1939 godine, na osnovu izveštaja jednog njenog agenta, komesarijatu pogranične policije u Leibnitz-u, da se jedna veća grupa oficira jugoslovenske vojske, koji govore nemački, sprema da doputuje u Reich u cilju vršenja špijunaže. Pri tome se navodno radi većinom o bivšim austro-ugarskim oficirima. Od pogranične policije je zatraženo da eventualna opažanja o tome odmah dostavi Gestapo-u.

Marta 1940 godine saopštava komesarijat pogranične policije u Leibnitz-u svojim ispostavama da je u Jugoslaviji uhapšen »glavni nosilac« francuske obaveštajne službe, dr Wolfgang Mayer-Gutenau. U vezi stim naređuje se pojačano kontrolisanje granice, pošto treba računati sa doputovanjem pripadnika francuske obaveštajne službe. Saopštenjem se obaveštavaju ispostave pogranične policije da se Mayer-Gutenau u svome radu za francusku obaveštajnu službu služio sveštenstvom u Jugoslaviji, a naročito u pograničnim oblastima. Zbog toga se traži od ispostava izveštaj, šta im je u tom pogledu poznato. Ubuduće treba odmah da izveste, čim bi saznale da sveštenici rade za savezničku, a naročito za francusku obaveštajnu službu, pošto šef policije bezbednosti (tj. Heydrich) polaže važnost na izveštaje o tome pitanju.

Takođe u martu 1940 godine, pojačala se sumnja nemačke kontraobaveštajne službe u pogledu jugoslovenskih torbara. Abwehr-ov Nest u Graz-u saopštio je tamošnjoj ustanovi Gestapo-a, a ova pograničnoj policiji i njenim ispostavama, da su se navodno u poslednje vreme u pograničnoj oblasti Reich-a pojavili opet mnogobrojni jugoslovenski torbari i da postoji sumnja da se oni bave obaveštajnom službom za Jugoslaviju. Zatražen je hitan izve-

štaj u pogledu tačnosti ovih navoda, pošto je postojala namera da se, iz razloga odbrane od špijunaže, zabrani torbarenje u pograničnoj oblasti. Međutim, izgleda da se tu radilo o pogrešnoj informaciji, pošto naprimer ispostava pogranične policije u Ivlurecku javlja, u odgovoru na ovaj nalog, da u njenoj teritoriji torbari pretstavijaju retkost i da nije primećeno njihovo učestalo pojavljivanje.

Pogranična policija na granici prema Jugoslaviji je isto tako upotrebljena i u kontraobaveštajne ciljeve prema savezničkoj obaveštajnoj službi čiji su se centri nalazili u našoj zemlji. Tako je naprimer, aprila 1940 godine, saopšteno pograničnoj policiji, od strane ustanove Gestapo-a u Graz-u, da Britanci u Jugoslaviji »grozničavo izgrađuju« svoju obaveštajnu službu i da upotrebljavaju sve nameštenike »petrolejske kompanije« kao kurire. Izgleda da se naročito izvesni nemački železničari i pogranični organi bave prebacivanjem britanskog propagandnog materijala preko Maribora i Pliberka na teritoriju Reich-a. Od pogranične policije traže se odgovarajući izviđaji i pooštrena granična kontrola. Ovde se usput može primetiti da je zaista Jugoslovensko Shell d. d., čija je centrala bila u Zagrebu, dobrim delom svog aparata radilo za britansku obaveštajnu službu, pod rukovodstvom svoga direktora, Engleza Whitaker-a, da je tu naročito aktivna bila filijala odnosno ispostava društva u Mariboru. Prema tome nemačka obaveštenja su bila tačna, pošto je ta obaveštajna— pa i sabotažna — delatnost bila usmerena prema Trećem Reich-u.

Gestapo Graz je u maju 1940 godine obavestio pograničnu policiju o metodima rada francuske obaveštajne službe, kojima se ova služila za izbegavanje cenzure poštanskog saobraćaja. Tu se pominje naprimer upotreba tajnih mastila, kojim su pisani tekstovi na unutrašnjoj strani koverata ili među redovima bezazlenog pisma. Takve tekstove prenose i razni putnici, često neutralnog državljanstva, pa i pripadnici neutralnih konzulata, koji iz inostranstva dolaze službeno ili privatnim poslom u Reich i time održavaju vezu između uporišta francuske obaveštajne službe u inostranstvu i njenih agenata u Nemačkoj. Zato je naređeno pojačano kontrolisanje takvih ličnosti, stim da se ono vrši neupadljivo i u učtivom obliku.

Ukoliko bi nemačka obaveštajna služba imala podatke o licima, sumnjivim za obaveštajni rad u korist ratnih protivnika Nemačke, pograničnoj policiji bi to bilo saopštavano, uz nalog da ovakva sumnjiva lica, ako bi ona doputovala u Nemačku, od same granice neupadljivo prati, a njihov dolazak odmah saopšti ustanovi Gestapo-a.

5. Centri RSHA u Jugoslaviji

a. Glavni opunomoćenik RSHA za Jugoslaviju

Makoliko bio intenzivan obaveštajni rad Uprave VI prema Jugoslaviji iz centara van naše zemlje, težište tog njenog rada nije bilo vezano za ustanove RSHA na teritoriji Reich-a. Najvažniji centar obaveštajne aktivnosti Uprave VI nalazi se u samoj Jugoslaviji.

Formirana u drugoj polovini 1939 godine, Uprava VI je odmah otpočela sa organizovanjem svoje službe u Jugoslaviji. Ona je poslala u Beograd svog funkcionera, SS-ovskog majora Karla Kraus-a, koji je stigao u našu zemlju ujesen 1939 godine. Njegov je zadatak bio da, kao glavni opunomoćenik RSHA za Jugoslaviju, organizuje u našoj zemlji svestranu i sistematsku obaveštajnu službu za Upravu VI.

Kraus je bio sudetski Nemac iz Bratislave. Sa SD-om je sarađivao, u okviru akcije koju je ovaj tada vodio prema Čehoslovačkoj, još od pre okupacije Sudetskih oblasti. Pošto je Čehoslovačka likvidirana i pretvorena u satelitsku Slovačku i Češko-Moravski protektorat, bio je primljen u SD, kao njegov stalni pripadnik. Zbog svog iskustva u radu u inostranstvu, van Nemačke, Kraus je prebačen u Upravu VI, a zatim sa naročitim zadatkom i ovlašćenjima upućen u našu zemlju.

U Beogradu Kraus-a je prihvatio Franz Neuhausen, mnogostrani i mnogostruki nemački eksponent. On ga je, kao inženjera, smestio u jednu od ustanova koje su mu bile podređene, tj. u Nemački saobraćajni biro. Zvanično, Kraus je bio »privredni savetnik«.

Ugrađivanje Kraus-a u Neuhausen-ov aparat nije pretstavljalo samo kamuflažu. Razne ustanove, kojima je

Neuhausen stajao na čelu, pretstavljale su, same po sebi, važan centar za obaveštajnu službu. Mnogobrojne veze išle su od njih na sve strane, kako prema raznim nemačkim državljanima i ustanovama u Jugoslaviji, tako i prema Volksdeutscher-ima i njihovim organizacijama. Što je bilo najvažnije, Neuhausen i njegove razne kancelarije, od pretstavništva »Četverogodišnjeg plana« do Nemačkog saobraćajnog biroa, negovale su bezbroj raznih kontakta sa svim mogućim jugoslovenskim službenim ustanovama, sa raznim organizacijama i činiocima, sa mnogim faktorima jugoslovenskog javnog života, privrede, državne uprave itd.

Već i po svom legalnom radu Neuhausen-ove područne ustanove pretstavljale su važna sabirališta svih vrsta obaveštajno interesantnih informacija. Njihov legalni rad, njihova obaveštajna delatnost u užem i punom smislu, mogli su pretstavniku Uprave VI pružiti izvanredne prilike za prikupljanje informacija o raznim odnosima, vezama i ličnostima, o događajima i zakulisnim zbivanjima. Neuhausen i njegovi bliži saradnici živeli su godinama u Jugoslaviji, u stalnom dodiru sa jugoslovenskim životom. Sve je to omogućilo Kraus-u da se odmah uputi u zbivanja i da upozna teren koji je imao obaveštajno da obrađuje.

Najzad, mnogobrojne veze koje su postojale na društvenom planu, u poslovnim odnosima i u čitavoj skali raznih kontakta između Neuhausen-ovog centra i raznih ustanova i ličnosti Jugoslavije, stajale su Kraus-u na raspoloženju. Kamufliran u Nemačkom saobraćajnom birou, oslonjen na podatke o prilikama i ljudima koji su mu odatle pružani, Kraus je bio u mogućnosti da stvara brojne nove veze i da postojeće obaveštajno iskoristi i izgradi u punoj meri. Najzad, i Neuhausen-ov uticaj pretstavljao je za Kraus-a dragoceno zaleđe. Svojim ličnim vezama sa Goering-om, svojim položajem glavnog nemačkog privrednog eksponenta u Jugoslaviji, svojim zvanjem nemačkog geneualnog konzula, Neuhausen je bio u mogućnosti da Kraus-u u mnogočemu pomogne, da mu podrži puteve i da ga izvlači iz raznih nezgodnih situacija. Uostalom, Neuhasen je zaista morao da interveniše

jednom prilikom, kada je Kraus uhapšen osumnjičen zbog špijunaže.

Najprisnija saradnja postojala je između Kraus-a i članova Inostrane organizacije NSDAP u Jugoslaviji, na čijem je vrhu stajao Neuhausen kao »Landesgruppenleiter« AO NSDAP. Članovi ove nacističke partiske organizacije, nemački državljani u Jugoslaviji, zauzimali su razne položaje u privredi, a i na drugim mestima koja su im davala mogućnosti za prikupljanje informacija i za konkretan obaveštajni rad. Tako je Kraus, naprimer, održavao tesan kontakt sa rukovodiocem beogradske mesne grupe AO NSDAP, Muehlmann-om, kao i sa njenim pripadnicima, ing Welley-om i ing Hansom Moser-om. Za ovog poslednjeg se zna da je radio obaveštajno za Abwehr i da je kasnije, kao oficir nemačkog Wehrmacht-a bio u štabu nemačkog vojnog atašea u Beogradu.

Kraus je sarađivao i sa svojim kolegom iz RSHA, policiskim oficirom za vezu Hansom Helm-om, koji se u Beogradu nalazio još od ranije. Postojala je isto i dobra saradnja između Kraus-a, nemačkog vojnog atašea Toussaint-a i njegovog pomoćnika, majora Antona Salzer-a. Kako je Abwehr svoje kontraobaveštajne poslove u Jugoslaviji koncentrisao u svojoj »Kriegsorganisation Jugoslawien«, to je Kraus prisno sarađivao i sa njenim rukovodiocima, u prvom redu sa Lasser-om, Weiss-om i Lechner-om.

Kraus je kasnije došao u konflikt sa Neuhausen-om. Neuhausen ga je optužio u Berlinu da je pokušao da ga špijunira i da se nepristojno ponašao prema njegovoj sekretarici, napastvujući je. Izgleda, da je Kraus pokušao da pridobije Neuhausen-ovu sekretaricu, da bi mogao kontrolisati i rad samog Neuhausen-a, a da je ona to saopštila svom šefu. Kraus je napustio Neuhausen-a i premestio svoju kancelariju iz Nemačkog saobraćajnog biroa u nemačko poslanstvo. Odnosi između Neuhausen-a i SS-a nisu nikada bili najbolji. SS-ovci su u Neuhausen-u gledali konjukturistu, koji se u NSDAP upisao tek kad je ovaj čvrsto zaseo na vlasti i koji je svoj položaj zloupotrebljavao za lično bogaćenje. Afera sa Kraus-om je ova stvar svakako produbila. Međutim, Goering-ova zaštita bila je dovoljno jaka da paralizuje napade na Neuhau-

sen-a. S druge strane, uticaj Neuhausen-a bio je preslab da bi Kraus-a mogao ukloniti iz Jugoslavije. Zategnutost u odnosima između RSHA i Neuhausen-a trajala je i dalje, dok nije, 1944 godine, dovela do Neuhausen-ovog hapšenja i uklanjanja s položaja.

Kako su u nemačkom poslanstvu, i to u njegovoj zgradi koja je ranije pripadala čehoslovačkom poslanstvu, bile koncentrisane sve vodeće ustanove nemačke političke i vojne obaveštajne službe, to je i Kraus-u, prelaskom u poslanstvo, rad bio znatno olakšan. Dotle je on već dovoljno poznavao zemlju i ljude, a njegov prelaz pod zaštitu poslanstva omogućio mu je da ostvari naročito tesnu saradnju sa ostalim obaveštajnim ustanovama.

Kraus-ovi zadaci bili su dvojaki. S jedne strane, on je imao da organizuje razgranatu političku obaveštajnu mrežu u Jugoslaviji, a s druge da sprečava akta sabotaže protiv nemačkih interesa u našoj zemlji.

U vezi sa prvim zadatkom Kraus je imao da prikuplja, preko svoje mreže, podatke iz svih oblasti jugoslovenskog života, a prvenstveno iz oblasti politike. Ovo je iziskivalo izgradnju razgranate agenture u svim područjima jugoslovenskog javnog života, prema svim političkim faktorima i političkim grupama. Pribavljanje obaveštajno značajnih informacija i izveštaja trebalo je organizovati tako, da RSHA preko Kraus-a zaista bude stalno i u potpunosti u toku svih značajnijih zbivanja u našoj zemlji.

Drugi Kraus-ov zadatak sastojao se u zaštiti nemačkih privrednih interesa i u suzbijanju protivnemačkih poteza savezničke obaveštajne službe. Time je Kraus dobio važnu ulogu u borbi između savezničke i nemačke obaveštajne službe, koja se, podzemno i iza kulisa, ogorčeno vodila na jugoslovenskoj teritoriji. U tu grupu Kraus-ovih dužnosi spadalo je, u saradnji sa Helm-om, naprimer, staranje o zaštiti nemačkog transporta Dunavom ili železnicom. Dalje, zaštita radova na bušilištima koja su pripadala nemačkoj grupi, odnosno nemačkom preduzeću »Jugopetrol« a. d. Isto tako trebalo je organizovati i zaštitu pomorskog transporta jugoslovenskog boksita i dragih jugoslovenskih proizvoda namenjenih Nemačkoj.

Najzad, Kraus je, Upravi VI RSHA i vrhu nemačkog policisko-bezbednosnog aparata, trebalo da pruža i kon-

kretni materijal, kako bi ovaj prečistio, formulisao i potkrepio određeno mišljenje o rešenju »problema Jugoslavije«.

Na sektoru kontrašpijunaže i odbrane od sabotaža,- Kraus se prvenstveno borio protiv britanske obaveštajne službe, koja je bila veoma aktivna i raspolagala izvanredno velikim brojem agenata i pomagača među jugoslovenskim državljanima, naročito raznim funkcionerima. Tu je Kraus prisno sarađivao sa »Kriegsorganisation Jugoslawien«, čiji su zadaci spadali u isti sektor rada. 1940 godine — kada su učestala razna akta sabotaže — jugoslovenska vlada je, na nemački zahtev i u sporazumu sa nemačkim vlastima, formirala mešovitu komisiju, koja je bila sastavljena od jugoslovenskih i nemačkih funkcionera, mahom policisko-obaveštajnih stručnjaka i pravnika. Konkretni zadatak komisije bio je da ispita slučajeve sabotaža protiv nemačkih interesa na jugoslovenskoj teritoriji i da nađe načina da se one spreče. Sa jugoslovenske strane, u komisiju su ušli državni tužilac pri Državnem sudu za zaštitu države, dr Gjerman Gjadrov, pomoćnik ministra unutrašnjih dela, Živojin Simonović, i tadašnji savetnik ministarstva unutrašnjih dela, Dragomir Jovanović. RSHA su zastupah rukovodilac referata za sabotažu Uprave IV RSHA, kriminalni komesar Kopkow, i policiski oficir za vezu Hans Helm.

U svom nastojanju da stvori snažni obaveštajni centar u Beogradu, Kraus je okupio oko sebe grupu sposobnih saradnika. Jedan od njih bio je kasniji SS-ovski potporučnik u delatnoj grupi Sipo i SD za Jugoslaviju, Johannes Berger. Zatim, kod Kraus-a je radio i SS-ovski podoficir Gottfried Bitterwolf, koji je kasnije premešten u referat VI E 3 RSHA, a učestvovao je i u poduhvatu za oslobođenje Mussolini-a sa Gran Sassa, pod voćstvom poznatog ing Otta Skorzeny-a. Dalji pripadnici grupo Kraus-ovih saradnika bili su SS-ovski podoficiri Karl Soergel, Bock i radiotelegrafista Lechner, koga je u Beograd uputio »Wannseeinstitut«. Najzad treba pomenuti još i Kraus-ovu sekretaricu, Volksdeutscher-ku von Gagern, rodom iz Samobora.

Pored ovih neposrednih pripadnika Kraus-ovog biroa, sa njim su još prisno sarađivali: Karl Riegler, poznat

pod pseudonimom »Otto Vinzent«, rođen u Mariboru, koji je kasnije, zbog nekih prljavih poslova, dospeo u koncentracioni logor u Nemačkoj, ali je odatle pušten da bi učestvovao u nemačkom diverzantskom poduhvatu protiv Vrhovnog štaba NOV-a; nameštenik Nemačkog saobraćajnog biroa Franz Reiser; najzad, novinar Adalbert Kungel, koji je već pominjan u vezi sa agenturom među beloemigrantima.

U svom radu Kraus je lično održavao bliske veze sa raznim istaknutim pripadnicima nemačke kolonije u Beogradu: zastupnicima velikih nemačkih koncerna i firmi, funkcionerima i višim službenicima preduzeča nemačkog kapitala u Beogradu i Jugoslaviji, raznim nemačkim stručnjacima, trgovačkim zastupnicima itd. Ovde treba naročito istaći i vezu između Kraus-a i direktora transportnog preduzeća Schenker & Co., Robert-a Kronholz-a.

Kronholz, koji je bio generalni konzul Austriske Repubike u Beogradu, napustio je posle »Anschluss«-a konzularnu službu i prešao, u preduzeće Schenker & Co, koje je već tada, sa 100% svog kapitala, bilo u rukama Nemačkog Reich-a, a preko preduzeća Nemačkih državnih železnica (Deutsche Reichsbahngesellschaft). Kronholz je ovaj položaj očigledno dobio na osnovu svojih ranijih zasluga za Nemački Reich ili zato što se očekivalo da će on moći da koristi nemačkoj stvari u Jugoslaviji, pa mu je trebalo stvoriti odgovarujući položaj. Još iz vremena dok je bio generalni konzul, Kronholz je u Beogradu raspolagao mnogobrojnim i raznovrsnim vezama, koje je potpuno stavio u službu obaveštajnog rada za Nemačku. Preduzeće Schenker & Co. — ne samo u Jugoslaviji, već i u svim zemljama u kojima je imalo svoja pretstavništva i filijale ili afilijacije — bilo je isto tako angažovano za obaveštajni rad.

Kronholz je imao svoju sopstvenu mrežu, naročito u izvesnim političkim krugovima u Beogradu. Držao se malo po strani od raznih grana nemačkih službi u Jugoslaviji, sarađivao je sa svima, ne vezujući se potpuno ni za jednu. Pored toga, nastojao je da, kao obaveštajac, održava svoj ugled na taj način, što se bavio samo radom na višem političkom nivou. On je, u sklopu raznih nemačkih obaveštajnih servisa, nesumnjivo pretstavljao jednu od veoma važnih

Soergel *Geršeljman*

Glavni centar Uprave VI RSHA u Jugoslaviji osnovao je njen Glavni opunomoćenik Karl Kraus u Beogradu. Jedan od njegovih pomoćnika bio je i SS-ovski podoficir Max Soergel. U brojnoj agenturi koju je ovaj centar imao u Beogradu, važno mesto zauzimali su beloemigranti. Jedan od njih bio je i ruski emigrant Vladimir Geršeljman, koji se kasnije izdavao za Nemca „Hoerschelmann"-a. On je član porodice čiji su brojni članovi sarađivali sa SD-om u Nemačkoj i drugim zemljama.

ličnosti. Saradnja sa njime mogla je Kraus-u mnogo koristiti. Njegovo preduzeće, međutim, na osnovu mogućnosti koje su mu se po prirodi posla pružale, obavljao je za nemačke obaveštajne službe značajne konkretne agenturne poslove.

Pored Kronholz-a individualno su radili kao agenti i drugi službenici njegove ustanove. Tako je naprimer Martin Reinsprecht, blagajnik centrale u Beogradu, radio za Krausa kao »naročiti izveštač«. Reinsprecht je za vreme okupacije bio agent referata III F Ast-a Beograd). Nameštenik u Beogradu, Franz Reissmann, bio je, prema mišljenju francuske obaveštajne službe, nemački agent. Da je on to stvarno bio, dokazuje činjenica, da su se na njega, kao svedoka za političku pouzdanost, odmah posle okupacije pozvala lica koja su tražila zaposlenje kod Ast-a Beograd.

Kraus je održavao vezu i sa obimnom i snažnom obaveštajnom mrežom koja je bila ugrađena u Dunavsko parobrodarsko društvo (Erste Donaudampfschiffahrtsgesellschaft — DDSG). Sedište tog društva bilo je u Beču. Posle priključenja Austrije Reich-u, ono je ušlo u sastav državnog industriskog koncerna »Hermann Goering Werke«. Sa vrlo velikim plovnim parkom, agencijama i pretstavništvima u svim dunavskim pristaništima, sve do Crnog Mora, DDSG je, kao i ostala nemačka parobrodarska društva na Dunavu, pretstavljao objekt od prvorazredne važnosti za nemačku obaveštajnu službu, zbog razgranatih mogućnosti ugrađivanja agenata. Naročito kada se postavilo pitanje odbrane dunavskog saobraćaja, toliko važnog za snabdevanje Nemačke, nemačka preduzeća dunavske plovidbe postala su najvažnijim saradnikom kontraobaveštajne službe i službe odbrane od sabotaža, kako Abwehr-a, tako i RSHA. Kako Helm, tako i Kraus održavali su sa tom organizacijom najprisnije veze. Direktor ovog društva u Beogradu bio je dr Albin Puhr.

Pored već pomenutih funkcionera beogradske organizacije AO NSDAP, sa Kraus-om su sarađivali i neki nemački novinari, akreditovani u Beogradu kao dopisnici nemačkih novinskih ustanova. Među ovim saradnicima bio je vrlo značajan pretstavnik službene Nemačke novinske agencije DNB (Deutsches Nachrichten-Buero) za Jugosla-

viju, dr Walter Gruber. Ovoj novinarskoj grupi su dalje pripadali dopisnik lista »Deutsche Allgemeine Zeitung«, dr Ferdinand Gruber, i dopisnik »Muenchener Neueste Nachrichten«, Othmar Merth, kao i već pominjani Mueller-Neudorf.

Naravno da je i Kraus vrlo mnogo radio' sa pripadnicima nemačke manjine u Jugoslaviji. Obaveštajna veza mu je bio neposredno rukovodilac »Kulturbund«-a, kasniji »Volksgruppenfuehrer« dr Sepp Janko. Ovaj mu je praktično stavio na raspoloženje sve mogućnosti za obaveštajni rad koje je imala nemačka manjina i njene organizacije. Obaveštajno je za Kraus-a radio i pančevački lekar dr Awender, koji je poslednjih godina pred nemački napad na Jugoslaviju igrao naročitu ulogu u privrednim organizacijama nemačke manjine. Janko i Awender omogućili su Kraus-u da radi sa obimnom mrežom raznih informatora, bez potrebe da sam bude u kontaktu sa pojedinim agentima. Odlična organizacija, sprovedena pod Jankom u »Kulturbund«-u i u redovima nemačke nacionalne manjine uopšte, omogućila je Kraus-u da na jednostavan način ima pod rukom široku agenturu, koja je veoma revnosno izvršavala obaveštajne zadatke.

Kraus je održavao značajne veze i sa krugovima ruskih beloemigranata. Sa njima je radio naročito njegov saradnik Adalbert Kungel. Među ruskim emigrantima koji su radili za Kraus-a, jedan od najvažnijih bio je novinar Aleksandar Lanjin. On je kasnije prešao u Berlin i tamo je, u Upravi VI RSHA, obrađivao pitanje slobodnih zidara. Najzad ie, za vreme okupacije, dodeljen delatnoj grupi Sipo i SD za Jugoslaviju, pa se ponovo pojavio u Beogradu.

Sa Kraus-om je sarađivao i beloemigrant Dimitrije Gerasimović, student, koga je sa Kraus-ovim aparatom dovela u vezu Volksdeutscher-ka Vilma Klein. Gerasimovića je držao na vezi Franz Reiser, saradnik Kraus-a i nameštenik »Nemačkog saobraćajnog biroa«. Oni su održavali svoje sastanke po beogradskim kafanama. Glavni zadatak Gerasimovića bio je da uđe u krug obalskih radnika i ustanovi, da li* među obalskim radnicima postoje diverzantske grupe, organizovane od engleske špijunaže, a sa svrhom potapljanja nemačkih cisterni, koje

se kreću Dunavom iz Bugarske i Rumunije za Nemačku

Dakle Gerasimović je bio uključen u mrežu zaštite Dunava. Gerasimović je svoj obaveštajni rad takođe nastavio pod okupacijom, vezan za Kraus-ovog saradnika Berger-a. Agent Berger-a i Riegler-a bio je i beloruski emigrant Andrija ZaiTkević, generalni sekretar Srpskih zemljoradničkih zadruga.

Od Kraus-ovih veza među Jugoslovenima treba spomenuti Fedora Dragojlova, bivšeg austro-ugarskog oficira koji je, u to doba, bio prokurista pivare Weiffert u Pančevu. Dragojlov je za vreme okupacije, u NDH, postao domobranski general i tada je bio u vezi sa šefom nemačke vojne misije u Zagrebu, generalom Glaise von Horstenau-om. Jedna interesantna saradnica Karla Kraus-a bila je mlada novinarka Vera Pešić, poreklom iz Leskovca. Kraus se sa njom slučajno upoznao i zadobio njene simpatije. Mada joj je od strane njenog poznanika Slavka Radovića, generalštabncg majora, skretana pažnja, da je Krauš nemački špijun, ona je sa njim i dalje održavala veze.

Kraus je Pešićevu upoznao sa službenikom poslanstva Trećeg Reich-a, Hansom Troetschel -om, koji je radio u odeljenju za štampu i propagandu i ona je zavrbovana, u prvom redu za propagandistički rad i za poslove oko prevođenja nemačke propagandne literature. Zbog svojih odnosa sa Kraus-om, ona je uhapšena od strane Uprave grada Beograda. Iz zatvora je uspela da, uspostavi vezu sa Kraus-om, a i sa nekim Slobodanom Marušićem, koji je navodno bio funkcioner KPJ. On je o njenom slučaju obavestio njenog ujaka, beogradskog advokata Tripka Zugića. Na osnovu raznih intervencija — navodno i od strane von Heeren-a — Pešićeva je puštena i konfinirana u Leskovcu. Međutim, ubrzo se opet vratila u Beograd i nastavila svoju saradnju sa Kraus-om i nemačkim poslanstvom. Krajem marta 1941 godine ona je dobila od Kraus-a nemački pasoš, stim da napusti zemlju sa ostalim pripadnicima poslanstva koji su, kao i svi nemački državljani, otputovali za Nemačku pred početak neprijateljstva. Međutim, ona je ostala u zemlji, a odmah po dolasku nemačkih trupa i obnavljanju rada nemačkog poslanstva u Beogradu — koje je pretvoreno u pretstavništvo ministar-

stva inostranih poslova Reich-a pri Komandantu Srbije — ona je produžila da sarađuje sa Kraus-om i Troetschel-om.

* * *

Kraus je nastojao da dođe u vezu i sa raznim političkim ličnostima, kako bi mogao biti u potpunosti upoznat sa zakulisnim zbivanjima u jugoslovenskoj politici. U tome mu je donekle pomagao i Kronholz, a takođe i Riegler, pod svojim lažnim imenom »Vinzent«.

Tako je Kraus uspeo da prodre u same vrhove vladajuče stranke. On je uspostavio vezu sa jednom grupom političara koji su pripadah Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici — JRZ, čiji je pretsednik bio Dragiša Cvetković, u to vreme pretsednik vlade. Sa nekima od ovih ličnosti Kraus je održavao tesne veze, a neke je i formalno koristio kao agente. U ovu grupu spadali su ministri Duro Cejović, Ante Mastrović, Vojko Čvrkić i još neki drugi.

U grupi se po svojim pretenzijama posebno isticao Čvrkić, koji je imao ambiciju da dođe na položaj pretsednika vlade. Smatrajući da to može da postigne samo uz pomoć spoljnjeg uticaja, Čvrkić se nudio- Nemačkoj, obećavajući da će, kao pretsednik vlade, odlučno povesti pronemačku politiku. Vojko Čvrkić, rođen 1898 godine u okolini Čačka, završio je prava na beogradskom univerzitetu i radio kao advokat u Gornjem Milanovcu i Čačku. Prvi put je izabran za narodnog poslanika 1925 godine. 1936 i 1937 godine skupština ga je birala za potpredsednika. Sa toga položaja ušao je 1937 godine u vladu Milana Stojadinovića, postavši ministar pošta i telegrafa. Na tome položaju ostao je do decembra 1938 godine. Čvrkić je bio jedan od osnivača JRZ i član njenog Glavnog i Izvršnog odbora. 1939 godine izabran je za pretsednika Verifikacionog odbora, a bio je i pretsednik poslaničkog kluba JRZ u Skupštini. 25-11-1939 godine ušao je u vladu Dragiše Cvetkovića kao ministar bez portfelja.

Ante Mastrović, rođen 1898 godine u Makarskoj, svršio je trgovačku akademiju u Luganu u Švajcarskoj i bavio se bankarstvom i trgovinom. 1931 godine izabran je za narodnog poslanika i otada aktivno učestvovao u Skup-

MINISTRI — NEMAČKI ŠPIJUNI

Mastrović ***Čejović***

Glavni obaveštajni rad po liniji RSHA obavljao je njen glavni opunomoćenik Karl Kraus, koji je zakamuflirano delovao u Beogradu. On je održavao mnogobrojne veze sa raznim ličnostima političkog života stare Jugoslavije, koje su sarađivale sa nemačkom obaveštajnom službom. Između ostalog za njega su obaveštajno radili i ministri Ante Mastrović i Đuro Cejović, obojica pripadnici vladajuće stranke JRZ.

štini prilikom razmatranja i rešavanja privrednih pitanja. 1938 godine postao je ministar u vladi Milana Stojadinovića, dobivši resor fizičkog vaspitanja naroda. Položaj ministra zadržao je i u trećoj vladi Stojadinovića, obrazovanoj posle izbora 1938 godine. 5-II-1939 godine ušao je u vladu Dragiše Cvetkovića kao ministar bez portfelja. Bio je član Glavnog i Izvršnog odbora JRZ.

Đuro Čejović, rođen 1902 godine u Zeti, u srezu podgoričkom, posle završene gimnazije radio je kao trgovac na veliko u Baru i bavio se uvoznim i izvoznim poslovima. Izabran je za narodnog poslanika 1935 godine u srezu barskom. Bio je jedan od osnivača JRZ i član Izvršnog i Glavnog odbora stranke. 4-II-1939 godine ušao je u vladu Dragiše Cvetkovića kao ministar za fizičko vaspitanje naroda.

Nabrojene su važnije funkcije Čvrkića, Mastrovića i Čejovića, da bi se videlo kakve su mogućnosti oni imali za prikupljanje obaveštajnih podataka za Kraus-a, da bi bilo jasnije kako je duboko, preko njih, mogao Kraus da prodre u voćstvo vladajuće stranke i u samu vladu.

Inače, oni su opštili sa Kraus-om kao pravi agenti. U vrhu JRZ formirali su jednu grupu koja se tajno povezala sa službom RSHA. Pored tri navedena ministra: Mastrovića, Čejovića i Čvrkića ovoj grupi su pripadali i neki drugi članovi voćstva JRZ. Vezu sa službom RSHA održavali su u ime grupe Mastrović i Čejović. Oni su prvo imali vezu sa Riegler-om, a preko njega se povezali sa Kraus-om. Neposredan kontakt održavao je Mastrović, verovatno zato što je vladao nemačkim jezikom. Preko njega grupa je nemačkoj obaveštajnoj službi dostavljala razne političke informacije, naročito o zakulisnim zbivanjima. Ovi političari su davali Kraus-u i konkretne podatke o pojedinim ličnostima iz jugoslovenskog političkog i javnog života, a naročito o licima koja su bila neprijateljski nastrojena prema Nemačkoj. Kraus je vešto iskoristio njihove nezadovoljene ambicije i njihovu političku računicu da će pomoću Nemaca izbiti u prvi plan, pa je tako raspolagao špijunskom grupom u najvišem forumu vladajuće stranke i u samoj vladi.

Posle okupiranja Jugoslavije, septembra 1941 godine desilo se, da je, na zahtev Italijana, Gestapo u Beogradu

uhapsio Đuru Čejovića zbog nekog tobožnjeg učestvovanja u ustanku u Crnoj Gori. Cejović je, međutim odmah izneo Gestapou svoje zasluge za Nemačku i svoju obaveštajnu delatnost pre rata. On je ukratko izneo kako je organizovan i sprovođen rad grupe u vođstvu JRZ i pozvao se na Kraus-a, ističući važnost obaveštenja koja je njegova grupa davala nemačkoj špijunaži. Mastrović je potvrdio Čejovićeve navode. Kada je stvar izneta pred Kraus-a, on je naredio da se Cejović odmah pusti iz zatvora, a delatna grupa Sipo i SD odbila je da Čejovića preda Italijanima.

Delatnost ove grupe ilustruje sam Cejović na pomenutom saslušanju. U zapisniku od 16 septembra 1941 godine Cejović u početku navodi da je bio ministar u prvoj Cvetkovićevoj vladi, a zatim kaže sledeče:

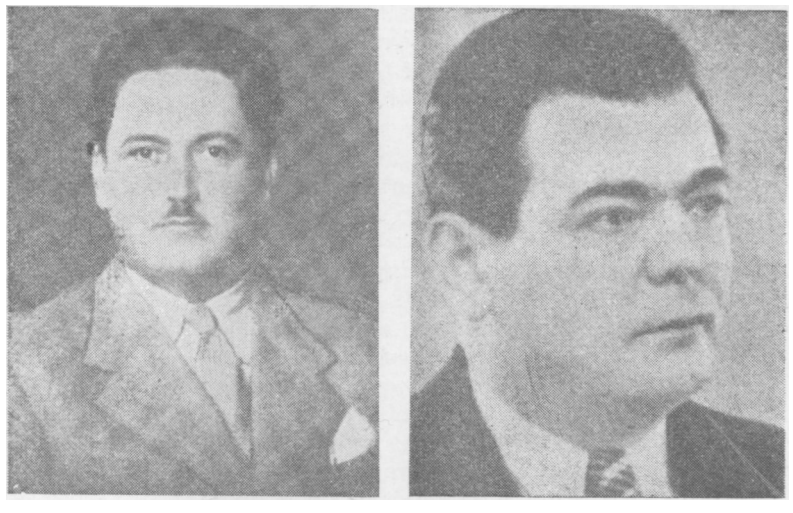
»Politički sam se priključio JRZ-u — Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Ovaj pokret je imao prijateljski stav prema Nemačkoj i doveo do potpisivanja pakta od 25.III.1941 godine.

Početkom 1941 godine, pod rukovodstvom bivšeg jugoslovenskog ministra Mastrovića, unutar JRZ-a osnovana je jedna grupa, koja je stupila u vezu sa Gestapo-om u u Berlinu* i dostavljala važna politička obaveštenja. Ja sam takođe pripadao ovoj grupi. Vezu između naše grupe i Reich-a održavali su u Jugoslaviji Vinzent i Kraus od Gestapoa. Ja lično nisam dolazio u dodir sa ovim ljudima za vezu. Ovo je radio Mastrović... Cilj i svrha našeg obaveštavanja Reich-a bio je održavanje prijateljskih veza sa Reich-om. U ovom smislu smo dostavljali obaveštenja o svim važnim političkim događajima i o ličnostima koje su bile za i protiv Nemačke...«

Cejović je smatrao neophodnim da na kraju ovog prikaza da izjavu i o svom ličnom stavu prema Nemačkoj: »Na kraju izjavljujem još jednom, da sam prijateljski raspoložen prema Nemačkoj i da sam uvek celu svoju ličnost zalagao za saradnju sa Nemačkom«.

Dalja značajna ličnost među političarima u Beogradu koji su imali veze sa nemačkom obaveštajnom službom, bio je nekadašnji jugoslovenski generalštabni pukovnik

* Radi se ustvari o VI Upravi RSHA, ali Cejović svuda navodi Gestapo, kao uobičajeni pogrešno uopšteni naziv za nemačku obaveštajnu službu.

Čvrkić *Pantić*

Kraus je imao oformljeni špijunski centar u voćstvu JRZ. Pored ministara Mastrovića i Čejovića u ovoj grupi radio je i ministar Vojko Čvrkić i drugi funkcioneri JRZ. Za nemačku obaveštajnu službu radio je i Dušan Pantić, ministar u vladi Cvetković-—Maček, koji je održavao brojne veze sa nemačkim obaveštajnim i političkim ličnostima.

Tanasije Dinić. Rođen 1890 godine u Nišu, Dinić je 1908 stupio u Vojnu akademiju u Beogradu, koju je završio 1912 godine. U staroj Jugoslaviji bio je angažovan po specijalnim vojno-političkim odnosno obaveštajnim zadacima. Bio je obaveštajni oficir glavnog generalštaba i vojni ataše u Tirani. Po svojoj molbi, penzionisan je 1930 godine u činu pukovnika. Posle toga se aktivno bavio politikom i 1935 godine izabran je za narodnog poslanika na listi Bogoljuba Jeftića. Dinić je rano uspostavio vezu s Nemcima i nije krio svoja pronacistička raspoloženja. Kada ga je Stojadinović, negde pred pad vlade, bio pozvao da uđe u vladu, Dinić je, kako sam piše, postavio uslov da se vlada jasno i odlučno opredeli za radikalno sprovođenje takvih političkih mera kojima će se ostvariti režim kakav je bio u Nemačkoj i Italiji.

Dinić je 1939 godine stupio u vezu sa Kraus-om, a održavao je vezu i. sa nekim drugim nemačkim agentima u Beogradu, dokazujući da je ubeđeni pristalica germanofilske političke linije. Uveravao je da je nastojao u tom smislu da utiče na ranijeg pretsednika vlade Stojadinovića, a takođe i na kneza Pavla. Dinić je kasnije, za vreme okupacije, sam isticao svoje česte kontakte sa Kraus-om. Pisao je naprimer beogradskom BdS-u: »Bio sam već dugo pre rata u stalnoj vezi sa nemačkim pretstavnicima u Beogradu i nisam nikada tajio svoje ubeđenje da spasenje Jugoslavije zavisi od iskrene saradnje sa nemačkim Rajhom«.

Dinić je bio kvalitetan agent Kraus-ov. Pružao- mu je obaveštenja i sakupljao dragocene podatke iz zakulisnog beogradskog političkog života, koji je vrlo dobro poznavao, kao dugogodišnji istaknuti obaveštajni oficir jugoslovenskog generalštaba. Isto tako je Kraus-u davao izveštaje i o delatnosti raznih protivnemačkih krugova u Beogradu.

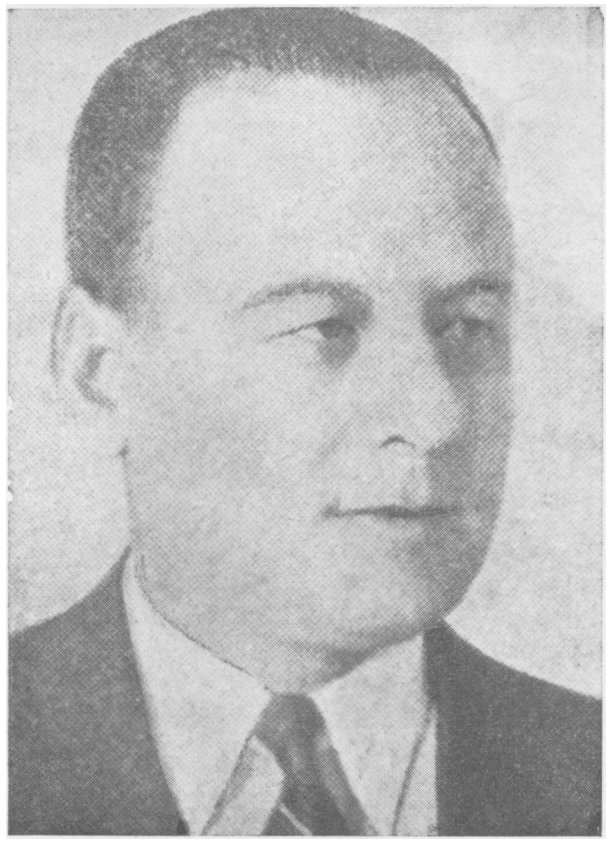
Kraus je preko Dinića nastojao, da što dublje podre i da se što bolje koristi njegovim vezama i mogućnostima. A i sam Dinić kao vrlo ambiciozan čovek, težio je na svaki način da se što bolje plasira. Interesantan je naprimer jedan pokušaj Tanasija Dinića kod minitsra dvora Milana Antića. 11 oktobra 1939 godine uputio je Anticu pismo, u kome prvo podvlači svoju odanost dvoru i specijalne oba-

veštajne misije koje je vršio po nalogu dvora i kralja Aleksandra lično, da bi zatim predložio da se osnuje obaveštajna služba koja bi neposredno služila dvoru. Ovaj svoj predlog obrazložio je nepovezanošću i rascepkanošću jugoslovenske obaveštajne službe, koja je nesistematski i nejedinstveno delovala iz više centara. Istakao je kao neophodnu potrebu osnivanje jedne obaveštajne ustanove, jedne »Generalne direkcije za informacije«, koja bi bila neposredni organ dvora. Ona bi ustvari pretstavljala jedinstvenu centralu celokupne obaveštajne sulžbe, držala bi pod kontrolom i dirigovala bi svim obaveštajnim centrima, bila bi centralni filtar kod koga bi se sticali i prečišćavali svi izveštaji. Na kraju pisma je naravno proizišlo da je Dinić čovek koji, s obzirom na njegovu odanost dvoru i njegovo obaveštajno iskustvo, najbolje odgovara da vodi obaveštajnu službu dvora.

Svakako je Dinić raspolagao brojnim vezama. U vojsci i vojnoj obaveštajnoj službi stekao je veze za vreme svog boravka u vojsci. Kao obaveštajni oficir imao je svoju agenturu među civilima, a uspostavio je i razne druge veze sa građanima i policijom. Dok je služio dvoru i kralju Aleksandru stekao je izvesne veze i u dvorskim krugovima. Kao narodni poslanik stekao je političke veze. Sve te veze i poznanstva mogao je i dalje — na ovaj ili onaj način — da koristi u obaveštajne svrhe i da Kraus-u pruža dragocena obaveštenja. Dinić je imao grupu tajnih saradnika, koji su ga — po svim pravilima agenturnog rada — pismeno izveštavali potpisujući se pseudonimima. Tako ga je stalno izveštavao (pa i 1939 i 1940 godine) Mika Đorđević koji je radio u zagrebačkoj policiji, a potpisivao se pseudonimom »Mali«. Vladeta Miličević, koji je kasnije postao ministar Purićeve emigrantske vlade, izveštavao je Dinića pod pseudonimom »Vološa« itd. Dinić je razvio široku obaveštajnu delatnost, stavljajući se potpuno u službu Trećeg Reich-a.

Tasa Dinić je, u toku kratkotrajnog rata protiv Nemačke, kao rezervni pukovnik, postavljen na čelo jednog pešadiskog puka.a pod njegovom komandom bio je još jedan puk. Oba puka su se nalazila prema Bugarskoj. On je svoj puk raspustio još pre nego što je imao prilike da se sukobi sa Nemcima, izjavivši da neće da se bori protiv

KVALIFIKOVANA AGENTURA

Dinić

Za nemačku obaveštajnu službu bilo je od posebnog značaja da zavrbuje jugoslovenske profesionalne obaveštajce, koji bi zbog svog obaveštajnog iskustva i stručnosti pretstavljali kvalifikovane agente. Jedan od takvih agenata bio je i Tanasije-Tasa Dinić, rezervni pukovnik bivše jugoslovenske vojske i narodni poslanik u skupštini. Dinić se kao oficir dugo godina bavio obaveštajnim radom, a pored toga posebno je izvršavao i specijalne obaveštajne zadatke za dvor. Raspolagao je i širokim vezama iz raznih krugova. Kao takav pretstavljao je dragocenog saradnika nemačke špijunaže u Jugoslaviji.

Nemačke. Dosledan tome, pritekao je u pomoć jednom nemačkom oficiru i spasio mu život. Odmah se predao Nemcima i zbog pomenutog spašavanja nemačkog oficira, dozvoljeno mu je — u znak priznanja — pravo nošenja oružja. Dinić je dospeo u zarobljenički logor u Leskovcu, pa zatim prebačen u Niš, gde je prema njegovom tvrđenju bilo oko 700 oficira i 4.000 vojnika. Tamo je našao dr. Danila Gregorića; poznatog nemačkog saradnika, koji se odmah povezao sa nemačkim komandantom logora i intervenisao za svoje i Dinićevo puštanje, pozivajući se na svoje i Dinićeve nemačke veze u Beogradu. To je bilo 16 aprila. Nemački komandant je proverio stvar najbržim putem. Dalji događaji reljefno pokazuju koliki značaj su Nemci pridavali Gregoriću i Diniću.

»Već sutradan 17 aprila uveče« kaže Dinić* »došla su u logor dva nemačka oficira, uzela su Gregorića i mene i poveli nas u pravcu kojeg nam nisu hteli kazati. Posle kraće vožnje u zatvorenim kolima, kroz kišovitu i mračnu noć, stao je auto, ušli smo u jednu zgradu u kojoj je bila neka nemačka komanda. Posle puna dva sata čekanja došla su dva druga oficira i tada nam je saopšteno da ćemo biti još tokom noći prebačeni u Beograd«.

U svojoj biografiji, koja se nalazi u njegovom predmetu u arhivi beogradskog BDS-a, Dinić navodi dalje:«... U Beogradu sam 18-tog dobio legitimaciju kojom sam bio stavljen pod zaštitu nemačkog Ministarstva spoljnih poslova.

Odmah posle dolaska u Beograd, 18 aprila 1941 godine, došao- sam u vezu sa gospodinom Kraus-om, koji je bio i pre rata u Beogradu i sa kojim sam već tada sarađivao.«

Ratne prilike nisu mogle dakle da ometu najbrže moguću intervenciju Nemaca za Dinića i Gregorića. 16 aprila se javljaju iz zarobljeničkog logora u Nišu, 17-og dolaze po njih nemački oficiri, 18-og su već u Beogradu, dobijaju legitimacije i nemačku zaštitu i istog dana se povezuju sa Kraus-om.

Dinić je u Beogradu bio povezan sa raznim licima koja su takođe pripadala krugu Kraus-ovih obaveštača i saradnika nemačke obaveštajne službe. Tako su postojale bliske

* Memorandum Tase Dinića pisan jula 1945 godine u Salzburg-u.

veze između njega i Dragomira Jovanovića. Dalje, Dinić je bio u vezi i sa Stevom Kluićem, o kome je već ranije bilo reči. Kluić, koji se vratio u Jugoslaviju 1939 godine, napustivši Berlin, bio je u neposrednoj vezi sa Kraus-om i radio obaveštajno za njega.

Jedna od važnijih Kraus-ovih agentura bila je grupa lica koja se okupila oko lista »Signal«, odnosno koja je bila na razne načine povezana sa izdavačima toga lista. Ustvari, ta je grupa postojala još i ranije no što je pokrenula, krajem 1940 godine, taj list. Centralna ličnost grupe bio je dr Lazar Prokić, avanturistička figura, čovek koji je za vreme svojih studija živeo u Parizu i bio proteran iz Francuske, kako izgleda, pod sumnjom da radi obaveštajno za Nemce. Došavši kao siromašan student u Pariz, negde početkom tridesetih godina, Prokić se izdržavao kao obućar, ali je ubrzo našaoi neke druge izvore prihoda. Izvesno vreme je imao nekih veza sa francuskim levičarskim strankama, ali je kasnije postao pronacista došavši u kontakt sa nemačkom propagandom kojom je tada u Parizu rukovodio poznati dr Otto Abetz, jedan od najistaknutijih pripadnika »Biroa Ribbentrop«. Prokić se istakao aktivnim radom za nemačku grupu okupljenu oko Otta Abetz-a.

Prokić se pojavio u Beogradu oko početka 1939 godine, proteran iz Francuske. Ubrzo je dobio mesto saradnika lista »Samouprava«, organa vladine stranke JRZ. Sa nemačkom obaveštajnom službom došao je u vezu odmah po dolasku u Beograd, pošto je uputstva u tome pogledu dobio još u Parizu. Mada je održavao kontakt sa otsekom za štampu nemačkog poslanstva u Beogradu, koji ga je koristio za proturanje nemačke propagande, Prokićeva glavna veza bio je Kraus; uskoro po dolasku ovoga u Beograd Prokić je počeo da radi za njega.

Prokić je stajao u vezi i sa već pomenutim Kluićem, pa je preko ovoga imao kontakta i sa Dinićem. Bliže veze sa njim su održavali još i Spiro Narandžić, Zika i Dušan Filipović, Momčilo Stamenković, kao i advokat Ljubomir Lukatela. Jedan od braće Filipovića bio je ranije šef cenzure u kaznenom zavodu Sremska Mitrovica, a sem ovih su sa Prokićem stajali u bliskoj vezi sekretar Saveza tramvajskih radnika Ljubisav Milovanović i blagajnik

AGENTI IZ NOVINARSKIH KRUGOVA

Prokić *Kluić* *Šandan*

Agentura Opunomoćenika Uprave VI RSHA u Beogradu obuhvatala je najrazličitije elemente, jer je nastojanje toga obaveštajnog rada bilo da prodre u sve krugove. Tako je agentura izgrađena i u novinarskim krugovima, kojoj su, između ostalih, pripadala tri značajna agenta: Prokić, Kluić i Šandan. Prokić je izdavao pronacistički list „Signal" i okupljao oko sebe pronemački raspoložene novinare, igrajući istovremeno ulogu obaveštajnog rezidenta. Bivši jugoslovenski ataše za štampu u Pragu, Stevo Kluić bio je dugogodišnji nemački špijun. Avanturista-novinar Krsto Šandan, koji je još u Francuskoj bio povezan sa nemačkom obaveštajnom službom, nastavio je špijunski rad i po povratku u Beograd.

Direkcije tramvaja Milan Kokotović. Ova grupa se sastajala u prostorijama lista »Balkanske zemlje«, koji je povremeno izlazilo, a 1940 godine se bio ugasio.

Grupa se postepeno širila, a u drugoj polovini 1940 godine počela je da izdaje list pod nazivom »Signal«. Ovaj list je štampao, uglavnom, propagandne napise iz otseka za štampu nemačkog poslanstva u Beogradu, držeći se potpuno linije nacističke propagande. »Signal« je izišao svega nekoliko puta, pa je posle toga zabranjen. Na njegovo mesto, grupa Prokića izdala je, naročito uz pomoć Lukatele i Kluića, list pod imenom »Nova Zora«. I ovaj je, pošto je izišao dva ili tri puta, bio zabranjen, a Prokić, Filipović, Narandžić i Milovanović bili su čak i uhapšeni zbog nekog letka protiv umrlog ministra unutrašnjih poslova odnosno pretsednika Senata, dr Antona Korošeca. Međutim, uhapšena lica su ubrzo opet puštena, a Prokić je produžio da radi kao saradnik »Samouprave«. Kada je osoblje toga lista reducirano, zbog njegovog pretvaranja u nedeljni časopis, na preporuku blagajnika JRZ, Dimitrija Mirkovića, Prokić je primljen za saradnika lista »Vreme«. Ali je, zbog nesposobnosti posle nekoliko nedelja odatle otpušten, posle čega je produžio da radi kao Saradnik »Samouprave«, sve do 27 marta 1941 godine.

O Prokićevom radu dao je obilje podataka nemački agent dr Krsta Šandan, inače vrlo problematična ličnost koja je radila za sve moguće državne propagande i servise u Parizu i Zenevi, kao sedištu Društva Naroda. Rodom iz Ohrida, Sandan je radio čas za bugarsku, čas za jugoslovensku propagandu po pitanju Makedonije, pisao po raznim listovima u korist svakoga ko bi mu plaćao, a naročito je bio u vezi sa redakcijama nekih listova koji su se bavili specijalno balkanskim zemljama. Šandan je kao nemački agent radio još u Francuskoj, odakle je došao u Jugoslaviju 1940 godine. Prema njegovim tvrđenjima, njega je na Prokića uputio lično Otto Abetz. Šandan je obaveštajno sarađivao s Prokićem odnosno Prokić je upravljao njegovim radom.

Celokupna aktivnost grupe oko Prokića i lista »Signal« direktno je vezana za nacističku propagandu i za obaveštajnu službu. U obaveštajnoj delatnosti isticali su se naročito Prokić lično, Kluić i Narandžić, ali su i ostali

članovi grupe radili obaveštajno i bili povezani bilo preko Prokića bilo lično sa Kraus-om. Sa tom grupom je bio povezan i Milan Banić, profesor gimnazije i bivši narodni poslanik sa Sušaka, nekadašnji pristalica i politički saradnik Boška Jevtića. Pored toga je, nezavisno od rada sa grupom »Signal«, Prokić i posebno radio obaveštajno za Kraus-a, upravljajući i drugim agentima, što pokazuje slučaj sa Šandanom. Nezavisno od grupe obaveštajno su radili za Kraus-a, po drugim linijama i drugim vezama, Kluić i Banić.

Među Kraus-ovim vezama značajan je bio i Dušan Pantić, ministar fizičkog vaspitanja, koga smo upoznali već kao saradnika pukovnika Toussaint-a. Interesantno je da je Pantić, sa svoje strane, bio povezan sa grupom »Signal« i sa dr Prokićem. Najzad, u ovu kategoriju Kraus-ovih saradnika spadao je i novinar Bata Milenković, koji je obaveštajno radio i u vezi sa nekim od navedenih lica, a i sam. Karakteristično je da su sva ova lica za vreme okupacije zauzimala razne položaje u okupiranoj Srbiji, o čemu će na drugom mestu biti opširnije reči.

Nezavisno od ove grupe, održavao je sa Kraus-om vezu i Milan Aćimović. Uloga Aćimovića i odnos RSHA prema njemu već su osvetljeni u prikazu Aćimovićevih veza sa Helm-om. Aćimović je bio krupni informator i svakako jedan od najznačajnijih saradnika RSHA.

Od značaja su bile i Kraus-ove veze sa Ljotićem, koji je stajao na čelu organizacije »Zbor«. Tesne lične veze koje je uspostavio sa Ljotićem, omogućile su Kraus-u, da na odgovarajuće načine, bilo kroz društvene kontakte na bazi ideološke srodnosti ili direktnim vrbovanjem, koristi Ljotićev »Zbor« u obaveštajne svrhe. »Zbor« je postao prava agentura nemačke politike i nemačke špijunaže. Postojao je čak i plan jedne grupe oficira vezanih za Ljotića, da uz nemačku pomoć izvrše puč. No RSHA se nije s time složio, jer nije bilo nikakvih realnih uslova za uspeh.

Kraus je nesumnjivo, već po ideološkoj liniji, bio blizak Ljotiću i njegovome »Zboru«. S druge strane, poznato je da je Ljotić još 1936 godine bio upleten u afere koje su pokazivale njegovu sklonost za saradnju sa Trećim Reich-om. Već tada su njegove veze sa Berlinom bile daleko prešle granice nekakve političke linije i pretstavljale

su čvrsto vezivanje i podređivanje »Zbora« nemačkoj politici.

Kraus je, svakako, od Ljotića i njegovog »Zbora« stvorio masovan oslonac svoje agenturne mreže i objekat koji je u celini koristio u obaveštajne svrhe. Mnogi Ljotićevci su bili saradnici nemačke obaveštajne službe kao naprimer Krakov, Stefanović, Dimitrije Najdanovič, Marinković i drugi.'Ljotić je uspostavio i kontakte između Kraus-a i Milana Nedića.

Treba pomenuti još dva Kraus-ova informatora: novinara Miču. Dimitrijevića i njegovog brata Milorada Dimitrijevića. Milorad Dimitrijević je bio i poverljiv čovek Dragiše Cvetkovića, od koga je dobio zadatak da održava veze sa izvesnim nemačkim pretstavnicima u Beogradu, da bi od njih mogao saznati za namere Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji. Najzad, Kraus je imao vezu sa novinarom Danilom Gregorićem, poznatim saradnikom Nemaca, koji je imao široke veze.

Mada je rad sa Upravom grada Beograda, po svojoj prirodi, spadao u nadležnost Helm-a i Kraus je imao izvesnih linija prema toj značajnoj jugoslovenskoj policiskoj ustanovi. Tu je značajnu ulogu igrao Dragomir Jovanović, koji je među službenicima Uprave grada imao veliki broj ličnih prijatelja, jer je ranije bio jedan od rukovodećih službenika te policiske ustanove.

Kraus je stajao u vezi i sa direktorom restorana »Zlatna kapljica«, Volksdeutscher-om Schiller-om. Schiller je odmah po ulasku Nemaca u Beograd dobio, u zajednici sa Nikiforom Babićem, upravu varijetea »Ruski Car«. Babić je, sa svoje strane, imao preporuku SS-ovskog majora Lorenz-a, koji je pre rata živeo u Beogradu kao privatno lice, a za vreme okupacije tu rukovodio ogrankom organizacije Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, centralne ustanove Trećeg Reich-a za socijalno zbrinjavanje, koji je ogranak vodio staranje o Volksdeutscher-ima. Lorenz je radio obaveštajno za Kraus-a.

Uprava grada Beograda registrovala je zbog špijunaže u korist Nemačke šefa personala hotela Majestic, Karla Mišeka. Mišek je i za vreme okupacije stajao u obaveštajnoj vezi sa Kraus-om.

Da bi mogao odgovoriti svojim obimnim zadacima, Kraus je stvorio mrežu i u ostalim delovima Jugoslavije. Sa njim su u tome sarađivali i drugi pretstavnici RSHA, koji su mu bili podređeni.

Prilikom jednog putovanja po zemlji, u aprilu 1940 godine, jugoslovenske policiske vlasti u Mostaru uhapsile su Kraus-a i njegovog pomoćnika Adolfa Cecila Nassenstein-a, jer nisu imali propisne dozvole za boravak. Kraus je imao odobrenje za boravak jedino za teritoriju Uprave grada Beograda, a Nassenstein, štaviše samo vizu jugoslovenskog poslanstva u Berlinu, koja je bila istekla. Prema svojim dokumentima, Kraus se prikazivao kao novinar, a Nassenstein kao pretstavnik jedne trgovačke firme u Nemačkoj, od strane koje je upućen radi nabavke metala u Jugoslaviji. Išli su automobilom, a kroz Mostar su prošli na putu za Dubrovnik. Mostarska policija ih je sprovela za Beograd, pod stražom, kaznivši ih prethodno sa po hiljadu dinara i proterivanjem iz zemlje. Tada je došlo do one već pomenute Neuhausen-ove intervencije, posle koje su Kraus i Nassenstein pušteni iz zatvora, a odluka o njihovom proterivanju povučena.

Među ostalim agentima koje je Kraus lično zavrbovao, poznata je i Lucy Albrecht, kćer Velimone Ryssel rođene Mitrović, iz njenog prvog braka. Poočim Lycu Albrecht, Johannes Ryssel, bio je šef sektora za jugoistok društva za vazdušni saobraćaj »Lufthansa«, sa sedištem u Beču. On je radio kako za Upravu VI RSHA, tako i za Abwehr. Obaveštajno je radila i njegova žena Velimona. koja je živela na svome posedu u Slanom, kraj Dubrovnika. Njena kći, Lucy Albrecht, radila je do okupacije za Kraus-a, a za vreme rata, sem za službu RSHA, još i za Abwehr.

Što se tiče političke linije, koje se Kraus pridržavao u svom izveštavanju, treba pomenuti da je ona bila potpuno u skladu sa shvatanjima vrha RSHA. Štaviše, Krausovi izveštaji su doprinosili i formiranju skeptičnosti u odnosu na izglede za uspeh linije »diplomatskog rešenja« pitanja Jugoslavije, koja je konačno dovela do potpisivanja Trojnog pakta 25 marta.

b. *Organi RSHA u Jugoslaviji i njihova delatnost*

Sa Kraus-om je radio kao njegov zamenik Adolf Cecil Nassenstein, tada SS-ovski major. Njegov zadatak je bio, u prvome redu, da kontraobaveštajno obrađuje britanski sektor, to jest da organizuje borbu protiv britanske obaveštajne službe. On je izabran za ovaj zadatak zbog svojih ličnih kvalifikacija. Pre svega, mati mu je bila Engleskinja i on je savršeno vladao engleskim jezikom. Živeo je niz godina u Velikoj Britaniji, te je dobro poznavao britanski mentalitet. Bio je dobro upoznat i sa metodama rada britanskih servisa. Nassenstein su služio pseudonimom »Cecil Rhodes«.

Sedište Nassenstein-a na početku njegove delatnosti bilo je u zgradi čehoslovačkog poslanstva u Beogradu, u kojoj su bile smeštene i razne druge nemačke ustanove pod okriljem poslanstva Trećeg Reich-a. Pokušavano je da se Nassenstein ugradi u preduzeće Schenker & Co. Međutim, Kronholz je odbio da ga fiktivno uposli i zakamuflira u svojoj firmi po svoj prilci zato što je želeo da sam u potpunosti kontroliše mrežu preduzeća i nije hteo da se neki drugi obaveštajni organ meša u njegov domen.

Uskoro se, međutim, pokazalo, da bi Nassenstein bio korisniji u Zagrebu, da bi tamo mogao uspostaviti veze sa hrvatskim separatističkim elementima. Zato ga je Kraus i prebacio tamo. Nassenstein je u Zagrebu sarađivao sa drugim pretstavnicima Uprave VI RSHA, podređenim Kraus-u, SS-ovskim kapetanom Ulrich-om i SS-ovskim poručnikom Bluhm-om, koji su radili na teritoriji Hrvatske. Uostalom, važnost zagrebačke linije za obaveštajnu delatnost RSHA vidi se i iz činjenice da je ujesen 1940 godine u Zagreb upućen još jedan pretstavnik Uprave VI, Rudolf Kob.* Do upućivanja Kob-a došlo je, s jedne

* Što se tiče vremena dolaska organa Uprave VI u Jugoslaviju, tačno se zna da je Kraus došao septembra 1939 godine. Kob je došao u Jugoslaviju ujesen 1940 godine. Kod Nassenstein-a je prilikom hapšenja u Mostaru (zajedno sa Kraus-om) nađen pasoš izdat 26 maja 1939 godine sa vizom jugoslovenskog poslanstva u Berlinu od 9 marta 1940 godine. Za Fritz-a Ulrich-a postoje podaci u arhivi Banske uprave u Zagrebu da je imao pasoš izdat 15IV1940 godine u Berlinu i da je 17 aprila dobio dozvolu boravka u Zagrebu kao nameštenik nemačkog konzulata. Ovo pokazuje da je 1940 godine u velikoj meri intenzivirana delatnost Uprave VI u Jugoslaviji. Ali podaci o putnim ispravama Nassenstein-a i Ulrich-a ne isključuju mogućnost da su oni i ranije boravili u Jugoslaviji.

strane, zbog toga što Nassenstein-ovo izveštavanje nije zadovoljavalo, a s druge, jer je RSHA želeo da stvori i svoju direktnu liniju sa Zagrebom. Kob je u tom smislu i dobio specijalne zadatke.

Nassenstein je u Zagrebu održavao veze sa raznim političkim krugovima, počev od HSS-a do ekstremnih desničara, izgradivši brojnu agenturu. Neke od tih veza održavao je sam, a ostale preko svojih saradnika. Nassenstein se lično mnogo kretao u zagrebačkom društvu, dolazeći preko tih kontakta do obaveštajno interesantnih informacija .

Mada je Nasseistein-u, već po ideološkoj liniji, bila bliska saradnja sa hrvatskom građanskom desnicom, on je ipak stvorio svoju mrežu i van tih krugova, kao što je i Kraus u Beogradu radio na stvaranju veza u svima pravcima. Sa Nassenstein-om su bili povezani razni politički »eksperti«, često veoma sumnjive vrednosti, kao naprimer dr Milan Vomačka. Ovaj je bio blizak prvaku Samostalno-demokratske stranke, Većeslavu Vilderu, ali je, u svoje vreme, nudio Stojadinoviću izvesna dokumenta kojima bi se Vilder mogao kompromitovati. Do pogodbe tada nije došlo zbog preteranih Vomačkinih zahteva. On je, uostalom, već i ranije radio sa raznim linijama nemačke obaveštajne službe-, neko je vreme bio blizak zagrebačkoj organizaciji »Zbora«, a imao je izvesnih veza i sa zagrebačkom grupom zainteresovanom za stvaranje »Tehničke unije«.

Dalje Nassenstein-ove veze bili su bivši austro-ugarski konjički kapetan Edgar von Petković, kao i trgovac sumnjivog glasa, Volksdeutscher Alexander Eggersdorfer. Od Nassenstein-ovih saradnika poznati su još i Josef Skrabl, pripadnik političke grupe Slavka Govedića, kao i arhitekta Hans Jandl. Volksdeutscher iz Slovenije, Jandl je godinama živeo u Zagrebu, a neko vreme i u Ljubljani. On je stajao pod policiskim nadzorom i protiv njega je bila podnešena i prijava Sudu za zaštitu države. Za, njega je zhala i francuska obaveštajna služba, koja je protiv njega upotrebila svoga agenta Antona Šumara. Jandl je 1939/40 godine bio tehnički službenik jednog britanskog osiguravajućeg društva, pa u vezi stim valja potsetiti da je Nassenstein-ov zadatak, između ostalog, bio baš i u

tome, da prodre u britansku obaveštajnu službu. S druge strane je Jandl održavao veze i sa izvesnim krugovima oko HSS i mačekovskog Hrvatskog radničkog saveza. Tu su bile njegove veze neki Ferenčić-Sporger, advokat dr Kozjak, i činovnik društva »Merkur«, Grgica Grgačević. Jandl se poznavao i sa Slavkom Kvaternikom i dr Bućem sa njima je stajao u vezi. Sa svojim informatorima i agentima, Jandl je održavao sastanke izvan Zagreba, menjajući svakiput mesto, a u naročito hitnim slučajevima na Jurjevskom groblju ili u nekom parku.

Posebnu Nassenstein-ovu vezu pretstavljali su neki nemački državljani, koji su pod raznim vidovima radili u Jugoslaviji, a naročito u Zagrebu. Među ove spadala je nemačka novinarka Agata von Hausberger, čiji su pravi naredbodavci bili nemačko ministarstvo inostranih poslova i štab »Fuehrer-ovog zamenika«, Rudolfa Hess-a. Oko ove žene izrodila se kasnije, za vreme okupacije, čitava mala afera. Ona je tada počela da igra neku političku igru na osnovu svojih veza sa Antom Pavelićem, preporučujući mu da se osloni na Sjedinjene Američke Države. Na zahtev nemačkog poslanika u Zagrebu, Kasche-a, proterana je iz NDH.

Već nekoliko puta pominjanog Mueller-Neudorf-a srećemo i među Nassenstein-ovim saradnicima u Zagrebu. Pored njega, za Nassenstein-a su obaveštajno radili i novinar Buttlar-Moscon, kao i. činovnik nemačkog društva »Petrol« a. d. u Zagrebu, Cronjaeger Friedrich, koji je bio povezan i sa Kungel-om.

U političkom pogledu, Nassenstein je bio aktivan i prema HSS i samom dr Mačeku. U kakvim je odnosima on bio lično sa dr Mačekom vidi se iz sledećeg. Kada su ustaše uhapsili dr Mačeka, oktobra 1941 godine, njegova se žena, tražeći njegovo puštanje, pozvala na Nassenstein-a i njegovu garanciju da se Maček nalazi »pod zaštitom Gestapo-a«.

Međutim, prvenstveni Nassenstein-ov zadatak u Zagrebu bio je da se, pored vođenja političke obaveštajne službe, aktivno bori protiv delatnosti britanskih servisa i njihove agenture. U tome su mu bili podređeni Bluhm i Ulrich, od kojih je prvi imao za dužnost da zaštiti proizvodnju nafte ,a drugi izvoz boksita.

Posle okupacije Jugoslavije, Nassenstein se ponovo pojavio u Beogradu. Ovog puta u sastavu delatne grupe Sipo -i SD.

Nassenstein-ov saradnik i pomagač, SS-ovski poručnik Rolf Blum, upućen je iz Uprave VI u Zagreb, ujesen 1939 godine. Bluhm je ranije bio trgovac, ali je zatim stupio u SD i radio u centralnom odeljenju III Glavne uprave SD-a (SD-Hauptamt). Pošto je napustio aktivnu službu SD-a, ponovo je počeo da radi kao samostalni trgovac u Hamburgu. Početkom rata je mobilisan, pa se opet prijavio za SD. Odatle je prešao u Upravu VI RSHA, a ova ga je odredila na rad u Hrvatskoj. U svojoj delatnosti Bluhm se služio pseudonimima »James«, »Hans«, »Wittig«, kao i šifrom »6801«.

Kao što je pomenuto, Bluhm-ov glavni zadatak bilo je obezbeđenje bušačkih postrojenja društva »Jugopetrol« a. d. u Gojilu kod Kutine. Ovo društvo nemačkog kapitala bilo je dobilo, početkom 1939 godine, veliku koncesiju za bušenje i eksploataciju petroleja u Jugoslaviji. Mada je proizvodnja bila još neznatna, jer su radovi tek bili započeti, a bušenje još nije bilo postavljeno na široku osnovu, Gojilo je ipak za Nemačku imalo značajni ekonomski interes. S druge strane, britanska obaveštajna služba je nastojala, sasvim prirodno, da bušenje ometa raznim sabotažama. Ova britanska nastojanja i nemačke odbranbene mere protiv njih pokazuju od kolike je važnosti za Nemačku bila eksploatacija naftonosnih polja.

Na radilištu u Gojilu Bluhm je imao svoju agenturu. Za uspeh ove odbranbene delatnosti od posebnog je značaja bilo to što je sa Bluhm-om sarađivao, u sprovođenju ovog njegovog zadatka, direktor bušilišta na Gojilu, dr Boehm.

Bluhm-ovo sedište bilo je u Kutini, ali se on stalno kretao i po Zagrebu. Tu je održavao i revnosno izgrađivao razne obaveštajne veze. Na tom poslu on je, s jedne strane, sarađivao sa Nassenstein-om, a s druge strane radio i sam. Nassenstein-u je pomagao u organizovanju agenture, u rukovođenju njome, u prikupljanju podataka itd. Među njegovim ličnim vezama treba pomenuti Helenu Wenisch, Eduarda Kokol-a, Heinrich-a Jurkovića i Vincenca Penića.

AGENTI RSHA U ZAGREBU

Jandl

Hausberger

Boehm

Pored stvaranja obaveštajnih kanala prema istaknutim građanskim političkim ličnostima u Zagrebu, organi Uprave VI RSHA Nassenstein, Bluhm i Kob nastojali su da u svoje agenture uklope i Volksdeutschere i nemačke državljane, a naročito one koji su mogli korisno da im posluže po svom položaju ili svojim vezama. Tako su u Nassenstein-ovoj agenturi radili Volksdeutscher Anton Jandl i nemačka novinarka Agatha von Hausberger. Sa Bluhm-om sarađivao je direktor bušilišta društva „Jugopetrol a. d." na Gojilu, dr Egon Boehm.

O njima će biti kasnije reči, pošto su bili povezani i sa drugim pretstavnicima RSHA.

Za vreme NDH, Bluhm se pojavio u Zagrebu sa delatnom grupom Sipo i SD. Tada je proveo u NDH samo kratko vreme, ali je 1943 godine ponovo tamo vraćen, ovog puta kao zamenik policiskog atašea, Hansa Helm-a-

Sa Karlom Kraus-om je došao u Jugoslaviju i SS-ovski kapetan Fritz Ulrich. On je bio određen za rad u Zagrebu i tamo je, kao Nassenstein-ov saradnik, ugrađen u nemački generalni konzulat. I Ulrich je bio angažovan u održavanju veza sa već pomenutim Nassenstein-ovim i Bluhm-ovim agentima. Između ove trojice postojala je vrlo tesna saradnja u izvršavanju zajedničkog zadatka, pri čemu su Ulrich i Blum u svemu pomagali Nassenstein-u. Međutim, svaki od njih imao je i sopstvenu agenturu, kojom je rukovodio bez učešća druge dvojice. Kada je Ulrich krajem 1940 godine premešten iz Zagreba, njegovu agenturu je delimično nasledio Bluhm.

Jedna od Ulrich-ovih veza koja ga je snabdevala podacima naročito o HSS-u bila je grupa lica oko braće Go~ vedića, koja je osnovala tzv. Hrvatsku nacionalsocijalističku stranku rada, nepriznatu od strane vlasti. Grupa, kojoj su pripadali još i Đuro Medved, sopstvenik malog oglasnog zavoda, advokat dr Juraj Veselić, zatim brat potpretsednika HSS ing Augusta Košutića, Viktor l^ošutić i drugi, izradila je maja 1940 godine memorandum za nemačke političke faktore, u kome je predlagano odnosno traženo razbijanje Jugoslavije i formiranje hrvatske države kojom bi upravljala, po nacističkim načelima, Govedićeva grupa. Moglo bi se reći da za Ulrich-a i, kasnije, za Bluhm-a koji je ovu vezu od Ulrich-a nasledio, grupa Hrvatske nacionalsocijalističke stranke rada nije bila interesantna kao politički faktor, mada je Urlich davao izvesna uputstva i u pogledu njenog organizovanja. Važniji razlog za održavanje te veze je bio taj. što su članovi grupe, kao ogorčeni protivnici HSS, snabdevali nemačke obaveštajce informacijama iz krugova voćstva HSS, do kojih bi uspeli da dođu. Apsolutno poslušni i odani, pripadnici ove grupe su za organe Uprave VI RSHA, koji su sa njima održavali kontakt, pretstavljali agente na koje se moglo uvek računati.

Posebni položaj u ovoj grupi zauzima Volksdeutscher Josef Skrabl, politički avanturista malog formata, ali velikih ambicija. Skrabl se neprekidno kretao oko svih mogućih nemačkih ustanova u Jugoslaviji, oko generalnog konzulata u Zagrebu, organizacije AO NSDAP, pa i oko pretstavnika Uprave VI RSHA. On je naročito održavao vezu sa Ottom Mitterhammer-om, referentom za štampu pri generalnom konzulatu Nemačkog Reich-a u Zagrebu, koji je i sam bio čovek koji se bavio špijuniranjem i političkim intrigama. Prema Govedićevoj grupi se Skrabl pretstavljao važnom ličnošću sa jakim vezama sa pretstavnicima Trećeg Reich-a, a Mitterhammer-a i Ulrich-a, pa i neke druge nemačke ličnosti do kojih je dospevao, pokušavao je da pridobije za aktivno političko pomaganje Hrvatske nacionalsocijalističke stranke rada, u kojoj je zauzeo funkcije sekretara. Kada su zbog nekih letaka pojedini članovi te grupe dospeli u logor u Lepoglavu, Skrabl je počeo da organizuje sitnije diverzije na razne objekte u Zagrebu. Između ostaloga je tako organizovao atentat bombom na tamošnju englesku čitaonicu, — jedan poduhvat koji je Ulrich, za koga je Skrabl radio kao agent, osuđivao i smatrao nepromišljenim delom koje može samo da kompromituje i škodi. Skrabl je, isto kao i drugi članovi ove grupe, igrao izvesnu ulogu i u delokrugu nemačke obaveštajne službe za vreme okupacije.

Ulrffch je bio prilično aktivan u vrbovanju agenata. U leto 1940 godine on je, naprimer, pokušao da zavrbuje bivšeg oficira jugoslovenske mornarice Bogoslava Erny-a. To je bilo prilikom jedne večere u stanu zagrebačkog lekara dr Češčuda, kojoj je prisustvovao i Otto Mitterhammer. Erny je u to vreme bio službenik britanskog konzulata u Zagrebu, a po nekim mišljenjima i važni agent za britansku obaveštajnu službu. Ulrich-ov pokušaj vrbovanja nije, uostalom, uspeo.

Preko lica iz Govedićeve grupe, Ulrich je došao u vezu sa policiskim agentom Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, Kereškenjijem, koga je zavrbovao za obaveštajni rad. Verovatno preko ovoga, Ulrich je zavrbovao i policiskog agenta Bjelića. Te je veze, posle njegovog odlaska iz Zagreba, preuzeo Bluhm. Najzad treba pomenuti i činjenicu da je Ulrich poznavao ing Augusta Košutića,

/

odlazio mu u posete i svakako tim putem saznavao stvari koje su za obaveštajnu službu bile od znatnije važnosti.

Nešto kasnije Ulrich je ugrađen u nemački konzulat u Splitu, što je trebalo da mu omogući izvršenje njegovog specijalnog zadatka, aktivan rad na sprečavanju britanskih sabotažnih akcija protiv nemačkih i italijanskih pomorskih transporta boksita i druge robe, koji su polazili iz jadranskih luka.

U to vreme u Dalmaciji je vrlo aktivno dejstvovala britanska diverzantska grupa, čiji je rukovodilac bio Duane Dyrrl Hudson, britanski vicekonzul u Beogradu, sa kojim je sarađivao i Desmond Clark, ataše britanskog konzulata u Splitu. Diverzije je vršio i Manfred Paštrović, bivši jugoslovenski narodni poslanik i agent britanske obaveštajne službe. Paštrović je bio zavrbovao još neka lica, a sem njega je u diverzijama bio angažovan i neki Josip Rezler.

U svojim nastojanjima da suzbije delatnost britanske mreže, Ulrich je, između ostalog, održavao veze i sa izvesnim jugoslovenskim službenicima. Sa njim je sarađivao, naprimer, jugoslovenski političko-upravni činovnik Ladislav Šoprek, koji je bio u vezi i sa drugim pretstavnicima Uprave VI RSHA u Jugoslaviji. Međutim, posle izvesnog vremena utvrđeno je da je Šoprek, ustvari, bio u britanskoj službi, a da je Nemcima podmetnut.

Diverzantska grupa Paštrović—Rezler provaljena je preko nemačkog konzulata u Zagrebu. Provalu je izvršio član te grupe, bivši trgovac Branko Klarić. Konzulat je, pošto je od Klarića dobio sve potrebne podatke, podneo po toj stvari prijavu jugoslovenskim vlastima, uz zahtev za intervenciju pa je po tom zahtevu i postupijeno.

U nemačkom konzulatu u Splitu radio je još jedan organ Uprave VI, Josef Podesser, koji je učestvovao i na konferencijama održanim u Beču po pitanju organizovanja obaveštajne službe prema Jugoslaviji u okviru rada Uprave VI RSHA. Josef Podesser rođen je 11 maja 1921 godine u Graz-u. U Split je prema podacima jugoslovenskih vlasti stigao 10 juna 1940 godine iz Beograda, gde je studirao kao stipendista jugoslovenske vlade. Podesser je već u Beogradu radio za Kraus-a. Ovaj slučaj pokazuje kako je bivša jugoslovenska vlada stipendirala ustvari nemačke

špijune. Kakvih kvaliteta je bio rad Podesser-a može se videti iz činjenice da je upućen za činovnika nemačkog konzulata u Splitu i da je u novembru 1940 godine prisustvovao konferenciji u SD-otseku Beč po pitanju obaveštajnog rada protiv Jugoslavije. Izvesno vreme pred nemački napad na Jugoslaviju i Podesser je dobio nalog da intenzivira svoju obaveštajnu delatnost i da uspostavi kontakt sa ustaškim elementima. Kasnije, za vreme NDH, on je premešten u nemačko poslanstvo u Zagrebu.

Između Ulrich-a i Podesser-a postojala je prisna saradnja, ali je Podesser imao i sopstvenu agenturnu mrežu. Među njegovim agentima u Splitu poznati su apotekar Antonio Franceschi i direktor jednog osiguravajućeg društva, Marčinko.

Godine 1941 Ulrich je mobilisan u Waffen—SS, U vezi sa formiranjem muslimanske divizije SS-a u Bosni, tzv. »Handžar-divizije«, on je 1943 godine dva puta dolazio u NDH. Tom prilikom se nalazio u pratnji šefa SS-ovske glavne uprave, SS-ovskog generala Gottlob-a Berger-a.

Novembra 1940 godine stigao je u Zagreb, sa posebnim zadacima, tadašnji SS-ovski poručnik Kob, službenik Uprave VI RSHA. Postavljenje Rudolfa Kob-a za specijalnog poverenika Uprave VI u Zagrebu imalo je naročiti značaj. Ovo se vidi i iz činjenice da Kob nije bio podređen Kraus-u, kao što su to bili ostali organi Uprave VI u Jugoslaviji, naprimer Nassenstein, Ulrich i Bluhm. Dok su oni svoje izveštaje podnosili Kraus-u, stim da ih on upućuje dalje, Kob je izveštavao neposredno Upravu VI. On je svoju delatnost razvijao nezavisno od Kraus-a, ali je sa njim sarađivao.

Kob, koji se služio pseudonimom »Jesus« ,i šiframa »6792« i »6796«, radio je od 1939 godine do dolaska u Zagreb u samoj Upravi VI, i to na obradi izveštaja iz Jugoslavije. To mu je omogućilo da se upozna s^ osnovnim problemima onako kako je na njih gledao RSHA i kako je o njima izVeštavala mreža iz Jugoslavije.

Postavljanjem Rudolfa Kob-a stvoren je posebni autonomni obaveštajni centar u Zagrebu, što je sa političkog stanovišta vrlo interesantno, jer pokazuje kakvu je pa-

žnju RSHA poklanjao zagrebačkim separatističkim krugovima, sa kojima je Kob imao da uspostavi posebnu i direktnu vezu. U obzir su došle razne političke grupe, među kojima je HSS bila nesumnjivo najveća. Ali, Kob je imao za zadatak da održava vezu i sa ustaškim elementima, koji su se u RSHA nazivali »grupom Slavka Kvaternika«.

Umesto da pojača već postojeći aparat RSHA je pristupio formiranju posebne linije, koja je bila nezavisna od Kraus-a, a usmerena jedino i isključivo na Hrvatsku, odnosno prema hrvatskim separatističkim snagama. Veze koje je Kob stvarao i delatnost koju je razvijao bili su, još od novembra 1940 godine, usmereni na posebnu političku situaciju u Zagrebu. RSHA je dakle ovom poslu pridavala takvu važnost da je putem Kob-a uspostavila posebnu obaveštajnu liniju i odlučila se da neposredno rukovodi ovim radom — a ne preko Kraus-a.

Mada je i Kraus-ov aparat održavao sa separatističkim i ustaškim elementima razne veze, i mada je Beisner dao nalog celoj aparaturi RSHA koja je radila prema Jugoslaviji da te veze neguje i izgrađuje, ipak se, u vrhu Uprave VI, to još nije smatralo dovoljnim. Zato je u Zagreb poslat poseban poverenik, nezavisan od glavnog opunomoćenika za Jugoslaviju. Time je i organizaciono, u okviru obaveštajne službe RSHA prema Jugoslaviji, podvučeno da ta uprava u hrvatskom separatizmu gleda izvanredno važnog činioca, političku snagu koja za njenu liniju prema Jugoslaviji pretstavlja važan oslonac. Kraus-ov aparat imao je i dalje da radi na opštoj liniji obaveštajne službe, a Kob je trebalo da forsira specijalno onu liniju koju je RSHA očigledno smatrao da je od posebnog značaja za dalji razvoj situacije u Jugoslaviji.

Ovde treba učiniti jednu načelnu političku napomenu. RSHA je hrvatski separatizam i snage koje su ga nosile, nesumnjivo smatrao značajnim faktorom u budućem razvoju nemačkih odnosa prema hrvatskoj teritoriji, Međutim, te snage nisu bile jedinstvene. Bilo je hrvatskog separatizma u krugovima HSS, mada je ova stranka sarađivala u beogradskoj vladi i držala vlast u »Banovini Hrvatskoj«. Ali. razni radikalni separatistički krugovi nalazili su se prema HSS-u u opoziciji, smatrajući stranka dr Mačeka isuviše kompromisnom i nedovoljno odlučnom

u pogledu sprovođenja programa o stvaranju samostalne hrvatske države. Ovde je centralnu tačku pretstavljalo ustaštvo i elementi koji su gledali na njega sa simpatijama. Za politiku koja traži oslonac ili veze u hrvatskim separatističkim krugovima, ustaše su svakako bili podesniji partner od HSS-a, pogotovu što je u njegovim redovima bilo dosta izrazito prozapadnjačkih i masonskih elemenata. Međutim, sa nemačkog stanovišta, HSS je pretstavljao mnogo interesantniju formulaciju. S jedne strane, stranka dr Mačeka bila je brojno i organizaciono mnogo jača od ustaštva. S druge, šef ustaštva, dr Ante Pavelić, bio je čvrsto vezan za Italiju te nije pretstavljao pogodnog eksponenta za politiku Trećeg Reich-a.

U RSHA-u se računalo, kao i kod nekih partisko-* političkih krugova, da razvoj događaja može ubrzo dovesti do promene nemačke političke linije i do raspada Jugoslavije. Zbog mogućnosti takvog razvoja situacije hrvatski separatistički krugovi dobili su još veću vrednost. Ali zbog situacije u tim krugovima, na hrvatski separatizam gledalo se kao na složen problem. Rešenje koje je predviđalo raspad Jugoslavije i stvaranje posebne hrvatske države krilo je u sebi opasnost da ta država (zbog veze Pavelića i ustaštva sa Italijom) bude pod uticajem Rima a ne Berlina. Ova opasnost mogla bi se otkloniti pridobijanjem HSS, dakle grupe koja je politički bila jača i koja bi se, već zbog borbe protiv Pavelića, morala osloniti na Treći Reich i staviti pod njegovu zaštitu. Da bi se to moglo- ostvariti trebalo je privući HSS na nemačke pozicije i pojačati u toj stranci.separatističke tendencije koje su posle sporazuma Maček—Cvetković bile dosta ublažene. Ako se, međutim, ne bi uspelo da plan sa HSS-om bude ostvaren, trebalo je nastojati da se za Nemačku vežu izvesne snage ustaškog tabora.

Drugim rečima, prema ovom planu, nosilac vlasti u budućoj hrvatskoj državi trebalo je da bude HSS sa dr Mačekom. Ako bi, međutim, Maček i njegova stranka odbili da prihvate nemačku liniju, odnosno, ako bi u kritičnom momentu ostali na lmiji održavanja jugoslovenske državne celine, onda bi se Treći Reich imao osloniti na druge eksponente, na one anti-HSS-ovske separatističke krugove koji su bili obuhvaćeni kompleksom ustaštva. Kod

ove druge alternative, međutim, trebalo je naći mogućnost da se u okviru tog kompleksa nađu ljudi koji bi se vezali za Treći Reich i neutralisali italofilsku liniju šefa ustaštva, Pavelića.

U vezi sa ovim kombinacijama može se ukazati na zanimljiv dokumenat, koji je sastavio, šef instituta za proučavanje pitanja pograničnih oblasti i inostranstva (Institut fuer Grenz —• und Auslandsstudien), dr von Loesch, u aprilu 1939 godine, kada su, po padu dr Milana Stojadinovića, otpočeli kontakti između beogradske i zagrebačke buržoazije, koji su kasnije doveli do tzv. sporazuma Cvetković—Maček. Taj dokumenat je, ustvari, izveštaj o stanju tih razgovora, o njihovom bitnom sadržaju i o jednome predlogu dra Mačeka za federativno uređenje Jugoslavije, pri čemu se predviđa stvaranje pet federalnih jedinica, i to Slovenije, Hrvatske sa Dalmacijom i Sremom, Bosne i Hercegovine, Vojvodine i Srbije sa Crnom Gorom i Makedonijom. Ocenjujući ovaj Mačekov navodni predlog (treba napomenuti u vezi te informacije da nema podataka da je u razgovorima Cvetković—Maček takav predlog stvarno bio postavljen od strane dr Mačeka) Loesch piše da bi to Mačekovo gledište bilo, posmatrano s nemačke tačke, upravo idealno. On čak pretpostavlja da je Maček ovaj navodni predlog formiranja Vojvodine kao posebne federalne jedinice učinio baš zbog toga, što je bio tačno obavešten o nemačkim shvatanjima.

Ovaj izveštaj dostavio je šef Nemačkog instituta za spoljnopolitička istraživanja, profesor Berber, tadašnjem savetniku Ministarstva spoljnih poslova Reich-a, Hewel-u, ličnosti bliskoj Hitleru, koja je za vreme Drugog svetskog rata vršila dužnost Ribbentrop-ovog funkcionera za vezu sa Hitlerovim »Glavnim stanom«. Sto svemu ovome daje još ozbiljniji značaj uz dokumenat je bila priključena i skica geografske karte, na kojoj su bile povučene predviđene granice.

Zanimljivo je da dr von Loesch u svome izveštaju izražava mišljenje da bi trebalo savetovati jugoslovenskoj vladi da prihvati Mačekove predloge, pri čemu bi bilo još bolje, ako bi se Vojvodini dodao i Srem. pošto tamo postoji jaka volksdeutscherska grupa. Tako bi u vojvođanskoj federativnoj jedinici bili okupljeni svi Volksdeutschen, izu-

zev onih u Sloveniji i manjih grupica u Slavoniji. Takođe je od interesa Loesch-ovo tvrđenje da je u »hrvatskim krugovima« rasprostranjeno mišljenje da je Hitler izjavio, kako je preduslov za nemačku garanciju jugoslovenskih granica sporazum između Srba i Hrvata. Štaviše, Loesch-a su »merodavni Hrvati« zamolili da utvrdi tačnost ove glasine, jer bi se u tom slučaju »hrvatska politika« konačno učvrstila prema Berlinu.

Zanimljivost Loesch-ovog izveštaja ne leži u informacijama koje sadrži, već u tome što on pokazuje, pre svega, postojanje jedne linije za obaveštavanje Ministarstva spoljnih poslova Reich-a putem naučnih instituta. Ovaj dokumenat jasno pokazuje kako su se kulturne ustanove angažovale u čisto političkom radu, a isto tako i u obaveštajnoj delatnosti, kako su ove ustanove služile Ministarstvu inostranih poslova, pa i obaveštajnoj službi, i kako su funkcioneri ovih ustanova služili za uspostavljanje dodira i održavanje veze sa političkim grupacijama u našoj zemlji, za dobijanje poverljivih informacija i vođenje pregovora. Drugo, iz izveštaja proizlazi političko interesovanje za HSS, jer se svakako pod »merodavnim Hrvatima« imaju razumeti — pri tadašnjim političkim shvatanjima — članovi voćstva stranke dr Mačeka. Iz ovoga se izveštaja vidi da je Loesch imao kontakta sa funkcionerima HSS-a, ali verovatno i sa nekim od mnogobrojnih političkih mešetara koji su politizirali na liniji odnosa između beogradske i zagrebačke buržoazije, a čije su izveštaje ili mišljenja često strani pretstavnici, pa i eksponenti stranih obaveštajnih službi, uzimali za gotovo. Ta druga linija je izgleda u ovom slučaju i dominirala, a obzirom na apsurdnost predloga o odvajanju Vojvodine od Srbije, koji Maček nije učinio. Ko je iole poznavao gledište političkog rukovodstva srpske buržoazije, znao je da bi takav predlog morao delovati kao dinamit i unapred razbiti svaku mogućnost makakvih daljih razgovora. Razgovori Cvetković—Maček kretali su se oko pitanja uobličenja autonomnog statusa Hrvatske u okviru Jugoslavije. Ali, nije isključena mogućnost da ie neko pokušao tim putem (iako netačnom informacijom) da eventualno izazove interesovanje Berlina i da preporuči Trećem Reich-u HSS kao onu jugoslovensku građansku stranku koja bi bila

sklona da ide najdalje u davanju koncesija Volksdeutscher-ima. A iz dokumenta se jasno vidi nemačko shvatanje da bi interesima Volksgruppe najbolje odgovaralo, ako bi se ona kompaktno okupila u jednoj autonomnoj jedinici.

No, bez obzira na to važno je da je nacističko, voćstvo smatralo HSS i dr Mačeka legitimnim pretstavnikom Hrvata, a da je sa strane hrvatske buržoazije tražen spoljnopolitički naslon i u Berlinu, kada se radilo o pogađanju sa beogradskim buržoaskim centrom. Tražeći podršku od Hitlerove Nemačke, HSS je obećavao kurs na pronemačku politiku.

Kako se ova zapletena politička igra rasplitala kasnije, kada je došlo do raspada stare Jugoslavije, biće prikazano na drugom mestu. U Kob-ovoj misiji, međutim, ovaj politički račun se odrazio u tome što je on imao zadatak da stvori veze i prema HSS-u i prema grupi oko Slavka Kvaternika. Ova druga linija, dakle ona koja je išla prema Kvaterniku i njegovom krilu u okviru ustaštva, smatrana je eventualnim izlazom, alternativnom mogućnošću. Zato je Beisner i dao nalog da se sa Kvaternikom održavaju veze, ali da se njemu i njegovoj grupi »ništa ne obećava«. Ako bi se igra sa HSS-om ostvarila Kvaternik i ustaše bi ostali u rezervi. Ako bi se kombinacija sž^HSS izjalovila, Kvaternikovo krilo ustaša postalo bi vrlo važno kao karta na koju bi Treći Reich sada igrao i kao pozicija sa koje bi nastojao čitav ustaški pokret da otrgne od italijanskog uticaja i da ga dobije pod svoju kontrolu.

Prema tome, zadatak Rudolfa Kob-a nije bio ni jednostavan ni lak. On je imao da izgradi veze prema oba tabora, kako prema HSS, tako i prema »grupi Kvaternik«. Imao je da pripremi teren za mogućnost na koju se u vrhu RSHA računalo, tj. za situaciju koja bi nastala kada politička linija Berlina prema Jugoslaviji pretrpi neuspeh. Za taj slučaj Treći Reich je morao imati u Zagrebu grupu na koju se može osloniti pa bila ona HSS ili Kvaternikovo ustaško krilo. Naravno, ovaj komplikovani zadatak nije poveren samo ovom mladom službeniku RSHA: i drugi politički eksponenti radili su u tom pravcu. Kob je u tom radu učestvovao kao jedan od činilaca, kao pretstavnik ustanove kojoj je pripadao. Kada razvoj događaja bude doveo do očekivanog raspada Jugoslavije odnosno vero-

vatnog neuspeha »diplomatskog rešenja« — ova brižljivo pripremljena veza u Zagrebu trebalo je da pretstavlja uporište nemačkog uticaja u političkoj grupi koja bi tada ponela političku situaciju u Hrvatskoj.

Posle ovih napomena treba istaći da je Kob, upoznavši se na terenu sa situacijom i došavši u dodir sa raznim hrvatskim separatističkim faktorima, ocenio da ustaška grupa neće moći da ispuni očekivanja. On je i kasnije, kada je stvorena NDH sa Pavelićem na čelu, kritički gledao na tu tvorevinu. Kao glavni opunomoćenik Uprave VI u NDH, on je smatrao da su veze prema HSS realnije i da bi ta stranka pretstavljala za Nemačku solidnijeg partnera od avanturističkih ustaša. On je po toj liniji čak došao u sukob sa Beisner-om, koji nije delio njegovo mišljenje. O tome će biti govora u izlaganjima, posvećenim periodu okupacije.

Kob je kamufliran kao novinar, a radne prostorije su mu bile u nemačkom konzulatu. Raspolagao je sopstvenom radio-stanicom, koja je posle 27 marta bila instalirana u kući Fritz-a von Somogy-a u Zagrebu.

Po svom dolasku, Kob je uspostavio vezu sa Slavkom Kvaternikom, koji je već ranije bio došao u dodir sa SD-om preko rukovodioca SD-otseka Graz, Lurker-a. Ustvari, Kob je, odlukom Uprave VI vezu sa Kvaternikom preuzeo od Lurker-a. On je održavao kontakte i sa raznim drugim separatističkim i desničarskim građanskim elementima. Ali, Kob je naročito nastojao — držeći se političke linije o kojoj je bilo reči — da uspostavi, prisan odnos sa voćstvom HSS. On je pregovarao sa Augustom Košutićem, a došao je u vezu i sa samim Mačekom. Naročito bliske odnose održavao je sa onim funkcionerima HSS koji su najčvršće stajali na separatističkim pozicijama.* Mahom su to bila lica koja su u toku okupacije u većoj ili manjoj meri prišla Pavelićevom režimu. Od ovih njegovih veza

* Po nekim podacima jedan od tih pripadnika HSS bio je šef kabineta bana Banovine Hrvatske, dr Sipuš. O tome je i otpravnik poslova poslanstva jugoslovenske emigrantske vlade u Madridu, Višacki, javio emigrantskoj vladi u Londonu. 1942 godine on izveštava da je dr šipuš bio agent „pete kolone" i da je davao Nemcima i ustašama prepise poverljivih akata iz Banovine. Višacki je za to saznao od nekih jugoslovenskih državljana koji su uspeli da izađu iz zemlje i prošli kroz Madrid.

poznati su, između ostalih, industrijalac Leo Grivičić, iekar dr Juraj Vranešić i novinar Mirko Glojnarić. Uzgred treba napomenuti da je Uprava VI naročito nastojala da u svoju agenturu uvuče novinare i lekare, pošto su oni, po svom pozivu, imali mogućnosti da neupadljivo održavaju kontakt i stvaraju veze sa velikim brojem lica.

Veze sa HSS-om uspostavljene su dakle i od strane Uprave VI i od strane Abwehr-a. Osim toga značajna je bila veza HSS-a sa spoljnopolitičkom upravom NSDAP, na čijem čelu se nalazi Alfred Rosenberg. Kao što će se kasnije videti, u kritičkim martovskim i aprilskim danima 1941, nijedan od nemačkih obaveštajaca i političkih ljudi koji su imali vezu sa Mačekom, nije imao punomoćje Hitlera ili Ribbentrop-a za pregovore i davanje garancija Mačeku, pa pokušaj da se u Hrvatskoj uspostavi režim kome bi Maček bio na čelu nije mogao imati uspeha. Zato se pristupilo drugoj alternativi, onoj sa Kvaternikom i ustašama. Koliko su odnosi između Kob-a i Kvaternika bili prisni vidi se iz činjenice da je on posle formiranja NDH, uspeo da svoga prijatelja, bivšeg austro-ugarskog oficira Njegovana, smesti kao pukovnika u Ministarstvo oružanih snaga NDH. iako je ovaj bio pravoslavne vere. Kob je posredovao kod Kvaternika i u vezi sa preuzimanjem jugoslovenskog potpukovnika Milana Desovića u domobranstvo NDH, mada je on zbog »jugoslovenstva« bio »politički sumnjiv«. Štaviše, Desović je kasnije postavljen za vojnog atašea NDH u Berlinu, u činu generala.

Kob-ove veze iz tog vremena bili su već pomenuti Slavko Govedić i službenik Nemačkog saobraćajnog biroa u Zagrebu, Peter von Springensfeld.

Posle formiranja NDH, Kob je postavljen za glavnog opunomoćenika Uprave VI RSHA u Hrvatskoj i kao takav odigrao veoma značajnu ulogu. Za takvu dužnost kvalifikovao se na osnovu svog intenzivnog rada do okupacije.

Aparat Uprave VI RSHA. upućen u Jugoslaviju radi organizovanja obaveštajne službe, izgradio je vrlo široku agenturu. Neke od tih veza, kao i pojedini primeri i slučajevi iz njihovog rada već su pomenuti. Međutim, ta se agentura granala u svim životnim područjima i u svim geografskim oblastima Jugoslavije. Teško bi bilo tačno odeliti agenturu kojom se upravljalo isključivo iz centara

u Jugoslaviji od one koja je bila vezana prvenstveno za centre u inostranstvu, to jest u Reich-u. Sem toga, bilo je dosta agenata koji su sami za sebe pretstavljali izvesne centre, sa sopstvenom podagenturom, a radili su ne samo sa jednim, već sa raznim organima RSHA. Iz ovog obilja mogu se izneti samo neki naročito istaknuti slučajevi, karakteristični i ilustrativni za metode rada i za veze koje su organi RSHA i njihovi važniji agenti stvorili u Jugoslaviji.

U Zagrebu je posle Prvog svetskog rata živeo Eduard Kokol, rođen u Mariboru. Kao austriski državljanin, Kokol se za vreme Prvog svetskog rata borio u Albaniji, pod kratkotrajnim režimom princa Wied-a. 1919 godine, on se nalazi u Mariboru i postaje jugoslovenski državljanin. Posle toga je duže vremena živeo u Austriji i tamo postao članom NSDAP .Pošto je zbog toga imao izvesnih teškoća, on je prešao u Nemačku. Najzad se pojavljuje u Zagrebu, gde se stalno nastanio. Tu je održavao poslovne odnose sa hotelom »Central«. Njegov zadatak je bio da za račun tog hotela održava vezu sa Nemačkim saobraćajnim uredom u Zagrebu da bi biro upućivao nemačke turiste i putnike u taj hotel. Sredinom tridesetih godina, Kokol se upoznao sa Vincencom Penićem, jugoslovenskim državljaninom. On mu je ubrzo otkrio da »radi politički« za Nemačku, ali mu u noiedinostima nije objasnio koja to nemačka ustanova koristi njegove usluge. Posle izvesnog vremena zavrbovao je Penića za obaveštajni rad u korist Nemačke, stim da bude vezan za njega.

U daljem toku njihovog obaveštajnog rada, Kokol je doveo Penića u vezu sa nekim nemačkim državljaninom koji se pretstavio pod imenom Koch. Kokol je uputio Penića da ubuduće predaje Koch-u sva interesantna obaveštenja i da ga smatra svojom višom vezom.

Penić, sa svoje strane, bio se poslovno udružio sa nekim Alois-om Bauer-om iz Stuttgart-t, koji se bavio- pozajmljivanjem i prodajom filmova u raznim zemljama. Veza Penića sa Bauer-om trebalo je da omogući organizovanje prikazivanja odnosno rasturanja filma u Jugoslaviji Bauer i Penić su zaista u početku prikazivali filmove u raznim mestima i gradovima Jugoslavije, pa su ih konačno prodali jednom filmskom distributivnom pre-

duzeću u Celju. Posle toga su, u proleće 1937, otputovali u Pariz.

Penić je ostao u Francuskoj, i to u Rennes-u, sve do pred izbijanje Drugog svetskog rata. Izgleda da je u to doba već bio uveliko angažovan za obaveštajni rad u korist Nemačke, a polje delatnosti mu je bilo u Francuskoj. Kada su u Rennes-u francuske vlasti ušle u trag jednoj nemačkoj obaveštajnoj mreži i uhapsile — i navodno streljale — nekog nemačkog špijuna, Penić je na brzinu napustio Francusku i vratio se u Jugoslaviju. U Zagreb je ovog puta došao kao zastupnik bečke knjižarske firme »Schallehn & Wollbrueck«. Tu se opet sastao sa Kokolom, ali je ubrzo napustio Zagreb i otišao za Beograd. Od Kokola je dcbio zadatak da motri na agente britanske obaveštajne službe.

U Beogradu Penić je uspostavio vezu sa Nemcem Doppel-om, direktorom transportne firme »Kovačević«, koji je radio za nemačku obaveštajnu službu. Doppel je, sa svoje strane, povezao Penića sa Nemcem dr Karlom Kerber-om, koji je obaveštajno radio po liniji privredne špijunaže, a bio zakamufliran u preduzeću »Frachtendienst« u Beogradu. Penić mu je predavao materijal obaveštajne prirode, naročito sa područja ministarstva saobraćaja, gde je bio stekao odlične veze.

Maja 1940 godine Penić je preneo svoje sedište ponovo u Zagreb. Preko Kokola uspostavio je vezu sa Bluhm-om, Ulrichom i licem koje se krilo pod pseudonimom »dr Schuster« a koje se pojavljuje i po drugim slučajevima u otkrivenoj nemačkoj agenturi. Oni su bili ugrađeni u nemački generalni konzulat u Zagrebu.

Ovde naročito pada u oči saradnja organa RSHA Ulrich-a i Bluhm-a sa organom Abwehr-a »dr Schuster«-om. Pretstavnici dveju grana nemačke obaveštajne službe — RSHA i Abwehr-a — i u ovom slučaju su zajednički koristili pojedine agente i njima rukovodili.

Penić je u Zagrebu najviše sarađivao sa Bluhm-om. Međutim, prvih dana aprila 1941 godine on je svoje poslednje izveštaje o utvrđenjima na jugoslovenskoj teritoriji, na granici prema Nemačkoj, predao »dr Schuster«-u. U to vreme je jedna dalja Penićeva veza bio i Ferdinand Preckelhausen iz Berlina, sa kojim ga je doveo u kontakt

Kokol. Njemu je Penić ubuduće trebalo da predaje izveštaje sa potpisom »P-K«. Za vreme svog boravka u Zagrebu, Penić je vršio kontrašpijunažu i naročito radio na sprečavanju sabotaže i diverzija uperenih protiv rudnika olova u Mežicama, u Sloveniji, koji je pripadao jednoj britansko-nemačkoj finansiskoj grupi. Nemačka je bila vrlo zainteresovana da rudnik kad joj padne u ruke bude neoštećen. S druge strane, britanski vlasnici većinskog udela u akcionarskom društvu, koje je bilo sopstvenik Mežičkih rudnika, nastojali su da izvrše sve pripreme da se rudnik onesposobi za slučaj rata. Isto tako oni su nastojali da mu smanje proizvodnju, jer je olovo odlazilo za Nemačku.

Posle ulaska nemačke vojske u Zagreb, aprila 1941 godine, Bluhm je napustio Hrvatsku. On je tada Penića predao na vezu SS-ovskom potporučniku Scheiber-u, koji je kasnije — pod imenom »major Gvozdić« — postao laoficirom Pavelićeve garde, tzv. »Poglavnikovog telesnog sdruga«.

Februara 1942 godine Penić je od Scheiber-a dobio zadatak da u Dalmaciji izgradi obaveštajnu mrežu za delatnu komandu Sipo i SD u Zagrebu. Penić je prihvatio taj zadatak. U Splitu on je sarađivao sa advokatom dr Storov-om i ing Slavkom Sirišćevićem, a u Dubrovniku sa slikarom Johann-om Seitz-om, kao i sa još nekim drugim licima. Agent rukovodećeg SD-otseka u Beču, Kauders, denuncirao je Penića italijanskoj policiji, koja ga je uhapsila zajedno sa Seitz-om. Penić je odveden u Rim ali, na zahtev Gestapo-a, ubrzo pušten i predat nemačkim policiskim vlastima. U ustanovi Gestapo-a u Innsbruck-u Penić je saslušavan, a zatim uskoro opet vraćen u Zagreb. Godine 1944, on se ponovo pojavljuje u Splitu, ovog puta kao saradnik Abwehr-a.

Druga zanimljiva ličnost koja je, kao agent Bluhm-a — ali i Kob-a — radila za Upravu VI RSHA, bio je Heinrich Jurković, koji se služio i imenom »Karl Meinrecs«.

Jurković se zvanično bavio kupoprodajom automobila.. autoguma itd. Pre nego što je stupio u agenturu Uprave VI, bio je u svom obaveštajnom radu povezan sa Kurtom Buird-om, već pomenutim agentom Abwehr-a i RSHA. Preko njega, Jurković je radio za Ast Salzburg.

Međutim, on je održavao i vezu sa ustanovom Gestapo-a u Salzburg-u, i to preko nekog Ressmann-a.

Italijanski državljanin, nezakoniti potomak jedne bečlike i jednog Hrvata, Jurković je prilično problematična ličnost. On se nalazio u mrežama raznih obaveštajnih službi. Tako je, između ostalog, on donosio organima Uprave VI u Zagrebu dešifrovane telegrame koje je dobijao od nekog službenika britanskog konzulata. Bluhm i Kob su dugo vremena sumnjali u autentičnost ovih telegrama, ali je RSHA proveravanjem utvrdila da se radi 0 originalnim tekstovima.

Jurković se vrlo mnogo kretao u krugovima neprijateljski nastrojenim prema Nemačkoj. Imao- je mnogo poznanstva među Britancima i emigrantima iz Nemačke. Ove veze su mu mnogo koristile u njegovom obaveštajnom radu za Upravu VI. On ih je brižljivo održavao i uživao poverenje tih krugova, što se vidi i iz toga što je često primao- razne novčane iznose namenjene Britancima u Zagrebu. Jedna od njegovih veza bio je švajcarski državljanin Liebemann, za koga se pretpostavljalo da se prvenstveno bavi krijumčarenjem deviza.

Za vreme nemačkog napada na Jugoslaviju, Jurković je pobegao u Italiju. Tamo se stavio na raspoloženje jednom agentu Uprave VI RSHA, pretstavivši mu se 'kao saradnik SD-a. Ovaj je od delatne komande Sipo i SD u Zagrebu zatražio podatke o Jurkoviću, a Bluhm mu ih je 1 dostavio. Na osnovu toga Jurković je ponovo prebačen u Zagreb gde se javio Bluhm-u i nastavio da za njega obaveštajno radi. Bluhm ga je naročito upotrebljavao za obaveštajni rad protiv Italijana. Najzad je Jurković, na zahtev nemačkog državnog tužioca, uhapšen od strane Gestapo-a u Salzburg-u zbog krivokletstva.

Među ostalim agentima zagrebačkog centra Uprave VI RSHA treba pomenuti i Helenu Wenisch. Ona je radila za Ulrich-a i Bluhm-a, pod pseudonimom »Helene«, »Helene Weiss« i »Maria Heller«. Međutim, istovremeno je bila angažovana za obaveštajni rad i od strane inspektora nemačke carinske policije u Graz-u, Epple-a. Dok je za Ulrich-a i Bluhm-a prikupljala razne obaveštajne podatke političke i druge prirode, dotle je za Epple-a radila naročito na traganju za deviznim prekršajima, a prven-

stveno na otkrivanju puteva i lica preko kojih se krijumčarenje deviza vršilo. Sa Helenom Wenisch je sarađivao, kao njen podagent, Adalbert Ciller, ali je ona pored njega imala i drugih saradnika.

Za vreme NDH, Helena Wenisch je radila za Ast Zagreb, a avgusta 1943 godine našla se, zajedno sa Ciller-om, u Opatiji, gde je pala tamo u oči nekim organima Uprave VI, kod kojih se pojavila sumnja da radi obaveštajno protiv Nemačke. Ciller je uhapšen i proteran za Nemačku, a protiv Helene Wenisch povedena je istraga. Pošto je ustanovljeno njeno ranije angažovanje za nemačku obaveštajnu službu, ona je puštena na slobodu.

Epple je u Hrvatskoj imao svoju dosta razgranatu mrežu radi traganja za deviznim prekršajima. Ova je mreža bila naročito usmerena protiv emigranata iz Nemačke. Među njegovim agentima poznat je i kasniji rezident Abwehr-a u NDH, trgovac Kurt Hobacher, rodom iz Maribora.

6. Obaveštajna služba diplomatsko-konzularnog aparata

a. Opšte napomene

Pitanje odnosa između diplomatskog aparata u inostranstvu i obaveštajne službe pretstavlja jedan od komplikovanih problema organizovanja spoljno-političkih pretstavništva i njihove uloge. Funkcija diplomate se, s jedne strane, bitno i u osnovi razlikuje od funkcije obaveštajnog organa, a diplomatska služba od obaveštajne službe. S druge strane, međutim, između ovih dveju službi postoji mnogo dodirnih tačaka, jer jedna i druga imaju zadatak da budu što bolje obaveštene o zbivanjima u zemlji u kojoj deluju. Otuda se, u praksi, razgraničenja u tom smislu teško mogu ostvariti.

Da bi moglo da funkcioniše i da ispunjava svoj zadatak diplomatsko pretstavništvo mora biti dobro obavešteno o svim zbivanjima, o situaciji u zemlji u kojoj je akreditovano. Obaveštenost diplomatskog aparata o zemlji u kojoj se nalazi stiče se po pravilu iz manje ili više

temeljitog proučavanja raspoloživih legalnih političkih, istoriskih, privrednih i naučnih izvora o toj zemlji, što omogućava upoznavanje zemlje i situacije i praćenje i logično povezivanje pojedinih događaja koji se odigravaju ili pripremaju. To proučavanje upotpunjuje se neprekidnim živim društvenim kontaktom sa svim mogućim činiocima javnog, privrednog, kulturnog, naučnog i — u prvom redu — političkog života te zemlje.

Međutim, da bi to poznavanje zemlje i situacije u njoj bilo potpuno, potrebno je znati i ono što se odigrava iza kulisa, skriveno od očiju javnosti, ono što pretstavlja državne, vojne ili privredne tajne. Treba poznavati razne međusobne zakulisne odnose i veze, stvari koje su poznate samo uskom krugu ljudi, poznavati pojedine značajne ličnosti, poznavati pozadinu svega toga. Diplomatija mora, dakle, svoje legalno stečeno znanje dopunjavati ovom drugom vrstom :-.nanja o zemlji koju obrađuje. Međutim, ovo drugo se postiže radom sa tajnim poverenicima od kojih se dobijaju poverljivi izveštaji, dokumenta, fotografije i si. a to je zadatak obaveštajne službe. Dok je za diplomatiju„ po međunarodnim običajima d pravilima, obaveštajni rad zvanično nedopušten, dotle je delatnost obaveštajne službe u inostranstvu baš usretsređena na prikupljanje nelegalnih materijala nelegalnim putem.

Obaveštajna služba u jednoj zemlji može se vršiti u sklopu diplomatskog pretstavništva ili nezavisno i bez veze sa diplomatskim aparatom. Ako se diplomata uhvati u obaveštajnom radu, njega štiti diplomatski imunitet i jedino što mu se može desiti to je da bude opozvat. Obaveštajni organ bez diplomatskog imuniteta, otkriven u inostranstvu, izvodi se tamo i pred sud.

I diplomata i obaveštajni organ moraju održavati što razgranatije društvene veze, sklapati što više poznanstava sa svim licima koja mogu biti od političkog interesa. Pri tome, obaveštajni organ se po pravilu trudi da radi što neupadljivije, a da lica, koja raspolažu razgranatim društvenim vezama, uključi u svoju agenturnu mrežu.

U čitavoj ovoj aparaturi posebnu ulogu igra vojni ataše — »zvanični špijun«. On je lice koje ima,

ustvari, dužnost da se upozna sa svim vojnim zbivanjima, pa i sa vojnim tajnama zemlje u kojoj je akreditovan. Naravno, i tu se čuva spoljna forma. Ni vojni ataše neće dopustiti da se kompromituje uočljivim radom sa agenturom, jer bi u tom slučaju mogao da bude povučen, opozvan sa svoje dužnosti.

Kao rezultat ^zmenjenih uslova, došlo je, naročito posle Prvog svetskog rata, i do izmena u načelnoj šemi rada diplomatske i obaveštajne aparature. U praksi se postepeno izvršila modifikacija svih metoda koje su utvrdili ranija tradicija i međunarodni običaji. Naročito su totalitarne zemlje unele nove. bezobzirnije metode u'međunarodne odnose. Ali ne samo one, već i ostale počele su da u sve većoj meri koriste svoja diplomatska pretstavništva za obaveštajni rad. Diplomatska pretstavništva služila su sve više kao ustanove za kamuflažu obaveštajnih organa. U ambasadama, poslanstvima i konzulatima, ugrađivani su obaveštajni organi, zakamuflirani kao službenici sa ili bez diplomatskog statusa. Najčešće su takvi organi ugrađivani kao razni atašei ili kao sekretari i mlađi diplomatski službenici. Zvanično, šef dotične diplomatske misije — poslanik ili ambasador — i više diplomatsko osoblje nisu imali veze sa obaveštajnim radom svojih tobožnjih mlađih činovnika.

Nacistička Nemačka je. u pogledu rada obaveštajne službe u inostranstvu u okviru diplomatskih pretstavništava, u početku nastojala da se koliko toliko drži izvesnih obzira i forme. Međutim, čim je sprovela prve agresije a naročito od trenutka napada na Poljsku, Nemačka je sve manje vodila računa o formi i obzirima i sve više otstupala od utvrđenih pravila diplomatske službe. Upotreba diplomatskih i konzularnih pretstavništava za obaveštajne ciljeve postala je pravilom, a u poslanstvima i konzulatima u sve većem broju pojavljivali su se obaveštajni organi.

Pri tome treba imati u vidu. da je značajnu ulogu igrala činjenica, da je aparat Uprave VI RSHA, kome je bio zadatak da vrši obaveštajnu službu u inostranstvu, počeo da se stvara tek 1939 godine, u samo predvečerje rata. U težnji da što pre zauzme poziciie u stranim zemljama, a naročito u onima koje su bile interesantne za

Nemačku, ovaj je aparat bezobzirno ubacivao svoje organe i agente među personal diplomatskih pretstavništava na strani.

To se sve ispoljilo i u Jugoslaviji. Štaviše, izvestan broj nižih službenika nemačkog poslanstva u Beogradu, a naročito konzularnih pretstavništava u Zagrebu, Ljubljani, Mariboru itd., i sam je učestvovao u aktivnom obaveštajnom radu putem organizovanja agenture itd.

Ovakva situacija trajala je sve do sloma stare Jugoslavije, aprila 1941 godine. Tada, dakle posle okupiranja zemlje, promenili su se iz osnova uslovi rada i više nije postojala potreba kamufliranja u ustanovama ministarstva inostranih poslova, pa je nemački poslanik Benzler, pretstavnik ministarstva inostranih poslova Reich-a pri Vojnom zapovedniku Srbije, odvojio diplomatski od obaveštajnog aparata. Tada su se iz zgrada nemačkog poslanstva iselili svi obaveštajni organi i centri, pa i tzv. »gradski biro« Ast-a Beograd.

Prema svemu što je napred rečeno treba, dakle, u radu nemačkih diplomatskih i konzularnih pretstavništava u Jugoslaviji odvojiti čisto obaveštajnu delatnost obaveštajnih organa ugrađenih u ova pretstavništva od legalne delatnosti informisanja u okviru diplomatskih legitimnih običaja, kojom su se bavili sami diplomatski i konzularni pretstavnici u svom normalnom radu.

Od diplomatsko-konzularnih pretstavništava, Nemačka je imala u Jugoslaviji, pored poslanstva u Beogradu, generalni konzulat u Zagrebu i konzulate u Ljubljani, Mariboru. Splitu, Sarajevu, Skoplju i Dubrovniku.

b. Nemačko poslanstvo u Beogradu

Centralna ustanova nemačke diplomatsko-konzularne službe u Jugoslaviji bilo je poslanstvo Nemačkog Reich-a u Beogradu U toku godina, od Prvog svetskog rata, posle koga su uspostavljeni diplomatski odnosi između novostvorene Jugoslavije i Weimarske republike, pa do sloma građanske Jugoslavije, na položaju nemačkog poslanika u Beogradu izredalo se šest nemačkih diplomata.

Frvi od njih bio je Friedrich von Keller, koji je pre Prvog svetskog rata bio nemački generalni konzul u New Delhi-u, u Indiji. Njega je, na položaju u Beogradu, nasledio von Olshausen, koji je pre toga služio u nekim nemačkim pretstavništvima u Južnoj Americi, a |kuda je otišao iz Beograda, u svojstvu poslanika. Treći po redu bio je dr Koester. On nije pripadao diplomatiji, već je u -diplomatksu službu došao iz političkog života, kao istaknuti član vođstva nemačke Socijal-demokratske stranke. Po profesiji je bio novinar, a neko vreme je zauzimao položaj člana vlade Weimarske republike. Žena mu je bila slikarka te je u Beogradu održavao veze sa novinarskim, umetničkim i boemskim krugovima. Umro je na dužnosti u Beogradu.

Ullrich von Hassell, Kqester-ov naslednik u Beogradu, bio je zet tvorca nemačke flote pod carem Viljemom II, admirala von Tirpitz-a. Za razliku od svog prethodnika, cn je društvenu delatnost poslanstva prebacio na izrazito politički teren. Godine 1932, Hassell je premešten za ambasadora u Rim. Na tom položaju, posle dolaska nacizma nije se slagao sa nacističkom politikom formiranja »Osovine«, smatrajući da je Italija nepouzdani politički partner. Hassell se usudio da učini izvesne zamerke agresivnoj i bezobzirnoj politici koju je nacizam preneo i na resor spoljnih poslova. Zbog takvih neslaganja došao je u sukob sa zvaničnom politikom Trećeg Reich-a, pa je sa svoga položaja povučen i penzionisan. 1944 godine učestvovao je u zaveri protiv Hitlera, i bio je određen za ministra inostranih poslova pripremljene prevratničke vlade. Posle neuspelog atentata od 20 jula obešen je.

U Beogradu ga je nasledio stari diplomata Dufour von Feronce, koji je ranije bio pretstavnik Nemačke u Generalnom sekretarijatu Društva Naroda. Pošto je dostigao starosnu granicu, on je 1933 godine penzionisan na položaju poslanika u Jugoslaviji. Vratio se u Berlin, gde je izabran za pretsednika Nemačke trgovinske komore za Jugoslaviju (Deutsche Handelskammer fuer Jugoslawien). Bio je, isto tako, i član »Srednjeevropskog privrednog veća« (Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag), kome je pripadao i von Hassell.

Šesti po redu nemački poslanik u Jugoslaviji bio je Viktor von Heeren. On je na svoj položaj u Beogradu došao 1933 godine i ostao tu sve do nemačkog napada na Jugoslaviju. Za osmogodišnji period njegovog službovanja u Beogradu vezani su svi događaji i sve mene kroz koje su prolazili jugoslovensko-nemački odnosi, od prve pojave političkog interesovanja Trećeg Reich-a za Jugoslaviju, pa do oružanog napada Nemačke na našu zemlju.

Von Heeren nije bio član NSDAP. On je bio diplomata od karijere. Pre dolaska u Beograd vodio je odeljenje za jugoistočnu Evropu u ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu. Smatran je vrlo dobrim činovnikom, veoma savesnim, ali bez snažnije sopstvene inicijative, više diplomatskim birokratom nego političkim diplomatom.

U Beogradu je von Heeren razvio veoma široku društvenu delatnost koja je mnogobrojne goste dovodila u prostorije nemačkog poslanstva, a njega i njegove saradnike na mnoge priredbe u beogradskom »visokom društvu«. Poslanstvo[1] je često priređivalo razna primanja, koncertne večeri, igranke, čajeve i sve druge vrste društvenih priredbi. Na taj način, von Heeren je, uspeo da od svoga poslanstva stvori jedan od društvenih centara Beograda, da uspostavi mnogobrojne i raznostrane društvene veze i da se poveže sa velikim brojem lica iz vodećih političkih, privrednih, kulturnih i naučnih krugova tadašnje Jugoslavije.

Mada je von Heeren, po svojoj službenoj funkciji, u prvom redu 'održavao odnose sa vladom i sa pretstavnicima režima, on je isto tako negovao društvene veze i sa rukovodećim ličnostima tadašnjih građanskih opozicionih krugova. Nije imao veza jedino sa članovima Zemljoradničke stranke, pošto su ovi bili izrazito anglofilski nastrojeni i pretvarali se, u sve većoj meri, u pravu britansku agenturu u jugoslovenskom građanskom političkom životu. Heeren je umeo da svojim vezama tako manipuliše, da se u salonima poslanstva nisu nikad sretale ličnosti iz suprotnih tabora građanskih političkih grupa. Na priredbama u poslanstvu viđali su se pretsednik i članovi jugoslovenske vlade, generalitet, najistaknutije ličnosti kulturnog života. Drugom prilikom tu su se mogli

sresti rukovodioci građanske opozicije, Milan Grol i Božidar Vlajić. članovi voćstva Demokratske stranke, i Mirko Košić i Miloš Bobić iz radikalnog Glavnog odbora. Istovremeno je von Heeren negovao saradnju sa uglednim ličnostima i rukovodiocima nemačke nacionalne manjine, primajući često dr Štefana Kraft-a, dr Hansa Moser-a, dr Plautz-a i dr.

U razgovorima i društvenom kontaktu von Heeren je mogao dobiti mnoge informacije. Ovo utoliko pre što su se građanski političari, u svojim međusobnim borbama, redovno služili i oslanjanjem na velike sile, tražeći kod njih i ličnu podršku.

Za vreme vlade dr Milana Stojadinovića, došlo je do promene spoljno-političke linije Jugoslavije. Sa profrancuske orijentacije prešlo se na liniju prijateljskih odnosa prema Nemačkoj i Italiji. Ugled von Heeren-a je, samim tim, znatno porastao i premašio ugled i uticaj ranijih nemačkih poslanika u Beogradu, mada ova preorijentacija nije bila rezultat njegovog rada. Ali je von Heeren, održavajući veze sa Stojadinovičem pripisivao deo zasluga za novu jugoslovensku političku orijentaciju i sebi.

Smatrajući svoju delatnost u Jugoslaviji veoma uspešnom von Heeren je postao odlučnim pobornikom one nemačke linije koja je balkansku politiku Trećeg Reich-a htela da usmeri, u prvom redu, na saradnju sa Jugoslavijom. Pod tim se podrazumevalo stvaranje što tešnjih veza između Berlina i Beograda i vođenje takve politike koja će diplomatskim putem Jugoslaviju dovesti u što potpuniju zavisnost od Trećeg Reich-a. Prema toj koncepciji, Nemačka bi se u svojoj balkanskoj politici imala oslanjati naročito na Jugoslaviju i služiti njome. Ministarstvo inostranih poslova u Berlinu bilo je, uglavnom, zauzelo ovaj stav i suprostavilo se tendenciji drugih nemačkih ustanova koje su smatrale da težište nemačke balkanske politike treba da bude na Bugarskoj, da Nemačka svojom politikom treba da podrži revizionističke aspiracije zemalja jugoistočne Evrope na štetu Jugoslavije, uz njeno eventualno cepanje i uništenje. Stav ministarstva spoljnih poslova Reich-a po ovom pitanju je rezultat ne samo uticaja Hermann-a Goering-a, već i rezultat von Heeren-ovog izveštavanja iz Beograda.

NEMAČKI POSLANIK U BEOGRADU

Von Heeren

U nemačkom poslanstvu u Beogradu i u konzulatima Trećeg Reich-a u Jugoslaviji obavljan je obiman politički i obaveštajni rad. Tu su bili ugrađeni vodeći eksponenti Abwehr-a i RSHA. No i sam diplomatsko-konzularni aparat Nemačke je, svojim mnogobrojnim političkim i društvenim vezama, pretstavljao važan izvor informacija za rukovodstvo Trećeg Reich-a. Na čelu toga aparata stajao je nemački poslanik u Beogradu, Viktor von Heeren. On je na ovaj položaj postavljen odmah po dolasku nacista na vlast tj. još 1933 godine i ostao sve do nemačkog napada na Jugoslaviju 1941 godine. Za vreme njegovog osmogodišnjeg službovanja u Beogradu odvijao se proces uvlačenja Jugoslavije pod hegemoniju Nemačke, koji je na kraju doveo do pristupanja stare Jugoslavije Trojnom paktu.

Posle pada Milana Stojadinovića, koji se u svojoj politici i sam vrlo mnogo služio društvenim vezama, von Heeren je u prvo vreme u izvesnoj meri izgubio prisni kontakt sa pretstavnicima režima u Jugoslaviji i praktikovao održavanje zvaničnih odnosa sa jugoslovenskim ministarstvom inostranih poslova. Međutim, od leta 1940 godine, kada je brzi pad Francuske izazvao paniku u jugoslovenskim vladajućim krugovima, Heeren je opet postao ličnošću sa kojom se tražilo što više kontakta. U to vreme oko njega je počelo da se vrti mnogo političara raznih stranaka i grupa. Sa pretstavnicima vlade, kojoj je na čelu stajao Cvetković, u izjavama prijateljstva prema Nemačkoj, utrkivali su se pretstavnici »Udružene opozicije«. Štaviše, rukovodioci glavnih građanskih stranaka iz opozicije — Demokratske i Radikalne — uveravali su von Heeren-a da bi za sprovođenje pronemačke politike njihove političke grupe bile pogodnije od Cvetkovića, jer on nema oslonca u narodu, a oni ga, tobože, imaju.

Naravno da je u ovakvoj situaciji von Heeren saznao za mnoge stvari koje su pretstavljale dragocena politička obaveštenja. S jedne strane pretstavnici građanske opozicije, a s druge Cvetković ili članovi njegove vlade — Cincar-Marković, dr Lazar Marković i drugi — govorili su sa Heeren-om o mnogim pitanjima koja su za njega pretstavljala informacije od velike vrednosti. Pogotovu, što su se te informacije, date sa suprotnih pozicija, uzajamno dopunjavale, što su mogle, upoređivanjem i prečišćavanjem, dati celovitu sliku. Na taj način, von Heeren je dolazio do obaveštenja koja su mogla biti isto toliko važna — a nekad i važnija — od informacija koje je pribavljala obaveštajna mreža.

Pre nego što se pređe na prikaz rada i držanje ostalih pripadnika nemačkog poslanstva, i odnosa poslanstva prema obaveštajnim ustanovama koje su u njemu bile zakamuflirane, potrebno je osvetliti ulogu von Heeren-a u razvoju nemačke politike prema Jugoslaviji u kritičnom periodu koji je doveo do oružanog napada na našu zemlju. Pri tome treba imati u vidu da se nemačka politika formirala pod dej-

stvom raznih uticaja, među kojima je bio i-von Heeren-ov. O tome je već ranije bilo opširno govora.

Von Heeren je budno pratio sva zbivanja u Jugoslaviji. Zbog svoje dobre obaveštenosti, on je za zvanično voćstvo nemačke spoljne politike pretstavljao najvažnijeg informatora o našoj zemlji. Kada se, ujesen 1940 godine, u Berlinu bilo odlučeno da se na proleće otpočne sa intervencijom u Grčkoj, a posle toga sa napadom na SSSR, pojavile su se razne implikacije u odnosu na politiku Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji. Sve do novembra 1940 godine, von Heeren je prenosio jugoslovenskim faktorima ona mišljenja svog ministarstva, koja su, u osnovi, imala da stvaraju nesigurnost u jugoslovenskoj spoljnoj politici, izazivaju uznemirenost i vrše pritisak na Beograd. Kada je nemačka politička linija, kojom je Treći Reich želeo da »uredi jugoslovenski problem«, konačno formulisana i postala akutnom, kontakt sa beogradskom vladom preuzeo je lično von Ribbentrop.

Diplomatske razgovore, koji su, na formalnu inicijativu beogradske vlade tada započeli pa nastavljeni u februaru 1941 godine, vodili su CincarrMarković, a zatim on i Cvetković, sa von Ribbentrop-om i Hitlerom lično i neposredno. Tek kada su posle posete kneza Pavla Hitleru, prvih dana marta 1941 (po ulasku nemačkih trupa u Bugarsku), ti razgovori ušli u završnu fazu i pretvorili se u pregovore, von Heeren je ponovo aktivno ukopčan i vodio ih do kraja. Tada je Berlin, bez neposrednog uticaja von Heeren-a — i, kako izgleda, protivno rezervama koje je on izneo — već bio formulisao kategorički zahtev o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu.

Do ovoga zahteva se došlo postepeno. Njemu je prethodio duži razvoj odnosa sa Cvetkovićevom vladom.

Dragiša Cvetković nije kod Nemaca uživao onakvo poverenje kakvo je bio stekao Stojadinović. Mada se i on sve više vezivao za Nemačku, on je istovremeno koketirao i sa zapadnim silama, proglašavajući kao svoju zvaničnu politiku: »neutralnost« Jugoslavije.

Međutim, Cvetkovićeva kolebljiva politika, koketiranje sa zapadnim demokratijama i proglašavanje »neutralnog stava« Jugoslavije, nisu ustvari značili nikakvu promenu spoljne politike. Naprotiv, ne samo da je Cvefc-

ković nastavio Stojadinovićevu spoljnu politiku veziva-nja za »sile osovine«, nego je u tome kasnije otišao i dalje.

Od samog početka Cvetković je nastojao da pridobije zvanični Berlin. Za ministra spoljnih poslova u novoobrazovanoj vladi postavio je dr Aleksandra Cincar-Markovića, jugoslovenskog poslanika u Berlinu. Ovaj je požurio, da već u oproštajnoj poseti u Berlinu, uveri Ribbentrop-a da će i nova vlada voditi politiku vezivanja za Nemačku i da je knez Pavle garant da će Jugoslavija nastaviti politiku prijateljstva prema Nemačkoj i Italiji.* Već 29 aprila 1939 godine Ribbentrop je u Berlinu mogao da izjavi mađarskom pretsedniku vlade i ministru spoljnih poslova da je držanje Jugoslavije takvo da je Cincar-Marković obećao blagonaklonu neutralnost i stavljanje na raspolaganje Osovini jugoslovenskih ekonomskih izvora u slučaju sukoba.** Maja 1939 godine knez Pavle i Cincar- Marković odlaze u Rim, a odmah zatim su u Berlinu, gde im 1 juna Hitler nazdravlja u ime čvrsto utemeljenih odnosa između Nemačke i Jugoslavije.

Međutim, kasnija poseta kneza Pavla Londonu i njegove tamošnje izjave protumačene su u Berlinu vrlo nepovoljno. U razgovoru sa italijanskim nimistrom spoljnih poslova grofom Ciano-m 1 avgusta 1939 godine, Ribbentrop posetu kneza Pavla Londonu i njegove izjave naziva neprijateljskim Osovini, a Jugoslaviju nepouzdanom, i preporučuje Italiji da dokrajči spor sa Jugoslavijom (i okupira Hrvatsku i Dalmaciju) dok Nemačka bude angažovana sa Poljskom.**

Pobeda nad Poljskom u septembru 1939 godine, okupacija Danske i Norveške aprila 1940 godine, naročito uznemirijuće brza pobeda nad Francuskom juna 1940 godine, ojačale su još više Nemačku i pokazale njenu snagu. Nemačka je sada počela da vrši sve jači pritisak

* „Dokumente zum Konflikt mit Jugoslawien und Griechenland", Berlin 1941 — razgovor Ribbentrop-a i Cincar-Markovića 7 II 1939, strana 73.

** Prema nirnber.škim dokumentima, XXXV, D — 737, Str. 431—435.

*** ,,Les archives secretes du Comte Ciano", Paris 1948, strana 297—299.

na Jugoslaviju. S obzirom na dalje ratne planove, a naročito s obzirom na planirani napad na SSSR, Nemačkoj je bilo nužno da raščisti pitanje Jugoslavije. Nemci su u svim kontaktima vršili pritisak na Jugoslaviju i stalno ponavljali da Jugoslavija mora uči»iti »nešto«, što bi «uverilo Nemačku« da ne mora strahovati od »udarca nožem u leđa« sa jugoslovenske strane, u trenutku kada ona bude zauzeta ostvarivanjem svojih strategiskih planova za 1941 godinu.

Sa svoje strane, Dragiša Cvetković je nastojao da se dodvori Nemcima i dokaže im da vodi pronemačku politiku. Bojeći se ambicija i sopstvenih kombinacija Cincar-Markovića, on u pregovore s Nemcima uvlači novinara Danila Gregorića, poznatog prijatelja Nemačke. U prvo vreme daje mu u zadatak da putem društvenih kontakta dakle u nezvaničnim razgovorima, sazna od von Heeren-a šta smera Nemačka sa Jugoslavijom. Sam Gregorić, povodom toga, na istrazi kaže:

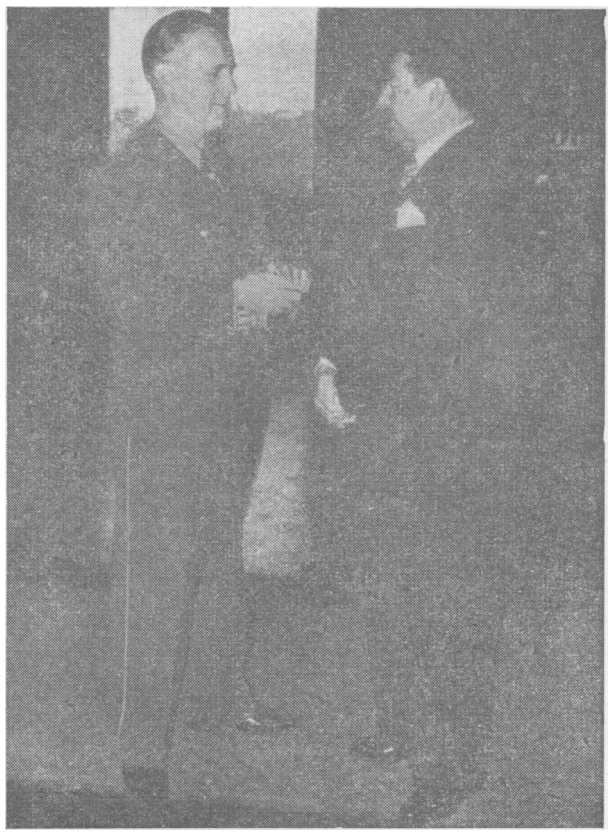
»Primio sam poverenu mi misiju i u toku leta i jeseni tražio sam da se na nenametljiv način češće sastajem sa Heeren-om u društvu i u zvaničnim prilikama. Pozivao sam ga u svoju kuću na čajeve i odlazio sam kod njega. Ukupno sam mogao da imam s njim 12—15 sastanaka u toku pet meseci.«

Gregorić je u razgovorima sa von Heeren-om ispitivao i sondirao teren za konačno uobličavanje nemačko-jugoslovenskih odnosa. Rok za to odredio je. sam Hitler. Zbog prestojećeg napada na Grčku i SSSR, Hitler je odredio da se pitanje Jugoslavije mora rešiti u proleće 1941 godine. U pismu Mussoliniju, datiranom 20 novembra 1940 godine u Beču,* posle sastanka sa Molotovom, Hitler kaže da »treba nagovoriti Jugoslaviju da promeni svoju dosadašnju politiku i zainteresovati je za stvarnu saradnju s nama, da bi mogli rešiti grčko pitanje.« On dodaje da je svaka oružana akcija na Balkanu nemoguća pre marta i da do toga vremena treba pridobiti Jugoslaviju.

Von Heeren je tada izražavao mišljenje da bi Jugoslavija trebala da zaključi sa Nemačkom pakt o nenapa-

* Celo pismo u „Les lettres secretes echangees par Hitler et Mussolini", Paris 1946, str. 81 i u nirnberškim dokumentima. XXXI, PS — 2762, str. 94—100 (francusko izdanje).

TVORCI UKLJUČIVANJA JUGOSLAVIJE U TROJNI PAKT

Ribbentrop i Cvetković

Krajem 1940 i početkom 1941 godine dolazi do pregovora između Nemačke i Jugoslavije o zaključenju pakta kojim bi se Jugoslavija potpuno potčinila Trećem Reich-u. Von Ribbentrop i Cvetković, uz blagoslov Hitlera i kneza Pavla, vodili su pregovore koji su konačno doveli do pristupanja stare Jugoslavije Trojnom paktu. Na slici: Dragiša Cvetković u razgovoru sa von Ribbentrop-om.

danju ili nešto slično, čime bi se politički pridružila nemačkom taboru, ali ne bi pristupila Trojnom paktu. Na Gregorićevo pitanje o mogućnosti dobijanja izlaza na Egejsko more odnosno dobijanja Soluna, postavljano 2 novembra 1940 godine, von Heeren je ovo pitanje označio kao moguću bazu za diskusiju. Kada je od Gregorića bio obavešten o ovome, Cvetković je izjavio da će za Solun i otvoreno prići antibritanskom paktu i ovlastio Gregorića da u Berlinu sondira teren u tom smislu.

Gregorić je u Berlinu prvo- razgovarao sa poslanikom Paulom Schmidt-om iz ministarstva inostranih poslova, a zatim se 23 novembra sastao sa Ribbentrop-om;. Ribbentrop-u je izrazio spremnost jugoslovenske vlade da pristupi antibritanskom bloku ako dobije Solun i garanciju za nepovredivost granica, kao i želju Cincar-Markovića da dođe na razgovore u Berlin. Već 28 novembra došlo je do putovanja Cincar-Markovića i sastanka sa Hitlerom i Ribbentrop-om. Hitler je tom prilikom predložio da Jugoslavija zaključi s Osobinom pakt o nenapadanju.

Cincar-Marković na ovom putu nije vodio Gregorića. Međutim, Cvetković opet angažuje Gregorića da mu pripremi sastanak u Berlinu, zaobilazeći tako- svog ministra spoljnih poslova. Gregorić prenosi Cvetkovićevu želju von Heeren-u i piše o tome poslaniku Paulu Schmidt-u u Berlin. Ponovo se sastaje sa Ribbentrop-om i ugovara sastanak Ribbentrop—Cvetković. Tom prilikom Ribbentrop nabacuje pitanje razmatranja mogućnosti prilaženja Jugoslavije Trojnom paktu što je ponovo postavio na sastanku sa Cvetkovićem i Cincar-Markovićem februara 1941 godine.

Ustvari, sve do februara 1941 godine pitanje pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu pretstavljalo je za nemačku spoljnu politiku maksimalnu od nekoliko alternativa. Ono je određeno postavljeno tek onda, kada su nestrpljivi rukovodioci nemačke politike, početkom 1941 godine, došli do uverenja da bi pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu pretstavljalo veliki politički uspeh Trećeg Reich-a. Tome uverenju se u februaru 1941 godine pridružilo i mišljenje istih faktora, da bi vezivanje Jugoslavije putem Trojnog pakta pretstavljalo jedinu »pravu garantiju« za držanje Beograda prema Berlinu. Do

takvog mišljenja ministarstvo spoljnih poslova Reich-a, došlo je i zbog toga što nije bilo potpuno zadovoljno držanjem jugoslovenske vlade. Sem toga, ono je bilo rešeno da što pre dovede do »diplomatskog rešenja« »jugoslovenskog problema«, jer je već u aprilu trebalo otpočeti sa vojnom akcijom protiv Grčke, a uskoro zatim sa napadom na SSSR.

Mišljenje ministarstva spoljnih poslova i von Ribbentrop-a nije odgovaralo shvatanjima vrhova Wehrmacht-a i RSHA. Već je ukazano na načelni stav Wehrmacht-a koji je — posmatrajući stvari sa čisto vojnog stanovišta — smatrao da Jugoslaviju treba držati pod vojnom kontrolom, a da diplomatske veze ne mogu dovoljno obezbediti Treći Reich od njenog »otpadništva«. Slično je bilo i uverenje rukovodilaca SS-a i RSHA koji su naginjali tzv. radikalnom rešenju pitanja Jugoslavije i njenom komadanju.

Wehrmacht je bio naročito zai.nteresovan za takvo rešenje koje bi obezbedilo prolaz nemačkih trupa kroz Jugoslaviju. U svom iskazu pred sudom 4 aprila 1946 godine načelnik OKW-a Keitel je izjavio, da je ideju o prolazu nemačkih trupa jugoslovenskom teritorijom definitivno odbacio Hitler, premda je nemački generalštab to rešenje smatrao najboljim.* Wehrmacht-u i Abwehr-u bilo je manje važno, šta će se politički dalje dogoditi sa Jugoslavijom, kada ona bude stavljena pod nemačku vojnu kontrolu.

U vrhu SS-a i RSHA, međutim, bili su šire zainteresovani i imali svoje poglede, koji su se negativno odnosili na samo postojanje Jugoslavia u njenom dotadašnjem teritorijalnom obliku. Jasno je da podređeni organi Abwehr-a i RSHA nisu bili upućivani u politička mišljenja vrhovnih faktora njihovih organizacija, naročito zato što ta mišljenja nisu bila u skladu sa linijom koju je prihvatio Hitler i koja je zbog toga pretstavljala obaveznu direktivu. Ali, to nije isključilo preduzimanje izvesnih poteza koji su odgovarali njihovim shvatanjima. Ti su potezi i mere preduzeti, u većem ili manjem opsegu, kako u delokrugu Abwehr-a tako i u delokrugu RSHA, koji

* Nirnberški dokumenti, X, str. 542.

Izdajnička vlada Cvetković—Maček zajedno sa dvorskom kamarilom na čijem čelu se nalazio knez Pavle, prodali su nezavisnost zemlje donoseći odluku o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu. Na slici: Cvetković i von Ribbentrop potpisuju, 25 marta 1941 u Beču, protokol o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu.

nisu zatečeni nespremnim posle obrta koji je nastao 27 marta.

Neverovanje u pouzdanost Jugoslavije i sumnjičavost u pogledu uspeha diplomatskog rešenja s njom, samo je povećana kada se saznalo da von Ribbentrop traži od Jugoslavije pristupanje Trojnom paktu, jer je bila očigledna opasnost od nezadovoljstva naroda i njegove reakcije. Međutim, neuspeh politike uključivanja Jugoslavije Trojnom paktu, koji bi i Hitlera doveo na liniju koja bi više odgovarala pogledima Wehrmacht-a i SS-a, značio bi i opasnost za Treći Reich. Imajući u vidu mogućnost da jugoslovenska vlada ne bude u stanju, zbog otpora narodnih masa, da sprovede politiku Trojnog pakta, ili da se desi ma šta nepredviđeno, Abwehr i RSHA su strahovali da bi takav potres mogao imati negativnih posledica za politički i strategiski položaj Trećeg Reich-a u jugoistočnoj Evropi. Zato su, u kritičnim danima 1941 godine, obe ove obaveštajne ustanove preduzimale mere da budu spremne za akciju u svakom slučaju.

Događaji su se međutim sve brže odvijali. 14 februara 1941 godine došlo je do sastanka Dragiše Cvetkovića i Cincar-Markovića sa Hitlerom i Ribbentrop-om, kojom prilikom je postavljeno pitanje prilaženja Jugoslavije Trojnom paktu. Ovaj nemački predlog, međutim, pretstavljao je tada jednu od više alternativa koje je Nemačka predlagala. Alternativa sa Trojnim paktom je u to vreme i u Berlinu smatrana maksimalnom. Razgovori su se završili Cvetkovićevorn i Cincar-Markovićevom izjavom da će sve preneti knezu Pavlu, jer je jedino on nadležan da donosi spoljno-političke odluke. Tome je usledio Hitlerov poziv Pavlu da što pre dođe na pregovore.

Odmah po pristupanju Bugarske Trojnom paktu (1 marta 1941 godine) knez Pavle je požurio u Berchtesgaden. Tamo je sada predlog o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu postavljen energično. Pavle je u ime Jugoslavije dao pristanak da »napusti politiku« »neutralnosti« i pristupi Trojnom paktu .

Za sve ovo vreme stvari su se odvijale uglavnom mimo von Heeren-a i on nije u tome igrao neku značajniju ulogu. Međutim u završnom delu ovog razvoja, kada je još preostalo da se ostvari ono što je već bilo rešeno,

von Heeren je ukopčan u razvoj događaja, koji su se sada preko njega odigravali.

19 marta dolazi pod rukovodstvom kneza Pavla do sastanka krunskog veća u Beogradu, koje sutradan 20-og prihvata odluku da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. Istog dana Ribbentrop se telefonom interesuje kod Heeren-a, a ovaj mu odgovara da će ići sve glatko. Uveče se održava sastanak vlade koja odobrava pristupanje Trojnom paktu, ali tri ministra podnose ostavke. Von Heeren izveštava o tome Berlin, koji traži konačan odgovor do 23 marta u ponoć. Knez Pavle se požurio da da pozitivan odgovor. 24 marta Dragiša Cvetković putuje u Beč. 25 marta potpisuje Trojni pakt.

U svojoj knjizi: »Takav je bio kraj Jugoslavije«* Gregorić ovako opisuje prijem kod Hitlera posle potpisivanja Trojnog pakta:

»I onda je došao prijem kod Fuehrer-a. Mi smo stajali u redu u dvorani ogledala u Belvederu pod vanrednim stropom u »štukaturama«. Hitrim pokretima ušao je Fuehrer i išao tada duž reda. Pored njega Ribbentrop, koji je pretstavljao. Čuo sam glas Ribbentrop-a, koji pretstavljajući izgovarao moje ime. Dug stisak ruke. Velike plave oči Fuehrera mirovale su jasno i čvrsto na meni. Prijazan osmeh stajao je na njegovom licu. Schmidt pored mene rekao je:

»Gospodin Gregorić je jedan od prvoboraca za ono što je danas stvoreno.«**

Tako je Jugoslavija pristupila Trojnom paktu.

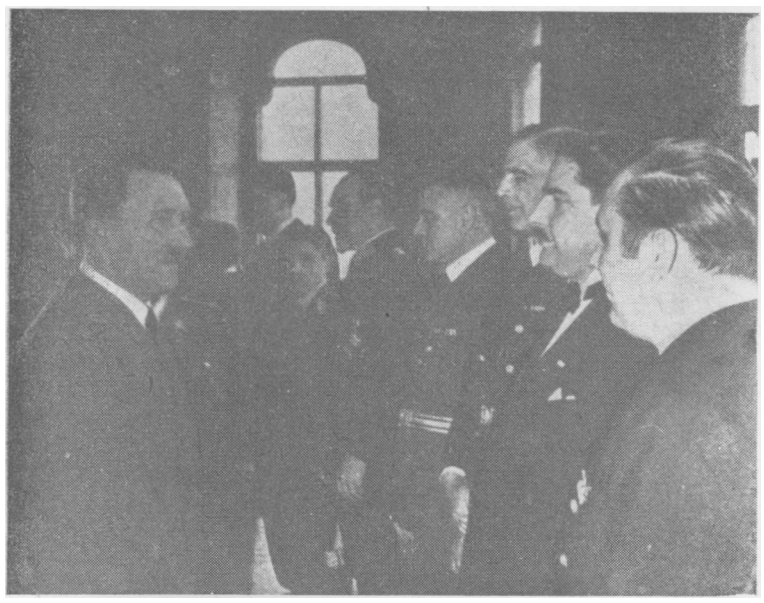
Dok su se stvari tako razvijale u pozadini, von Heeren, savestan činovnik, vršio je svoj posao prema instrukcijama pretpostavljenih, iako nije bio sasvim uveren da je forsiranje Trojnog pakta, sa nemačkog gledišta, u tome trenutku pretstavljalo najpovoljniju soluciju. S druge

* Dr. Danilo Gregorić: „So endete Jugoslawien", Leipzig, 1943, str. 152.

** Cincar-Marković u svojoj zapisničkoj izjavi od 23IX1947 pred istražnim organom navodi sledeče o Gregoriću:

„Ja ovde napominjem radi osvetljavanja ličnosti Danila Gregorića da on nije bio ništa drugo do jedan agent nemački. Njegov glavni zadatak bio je da uredi pitanje Cvetkovićevog odlaska u Berlin i da Nemci postignu sa pretsednikom.... priključenje Jugoslavije Trojnom paktu".

NA PRIJEMU KOD HITLERA

Posle potpisivanja protokola Hitler je priredio prijem. Na njemu su se okupili oni koji su svoju zemlju prodali Nemačkoj. Novinar Danilo Gregorić, koji je u pregovorima cdigao značajnu ulogu, ovako je opisao susret sa Hitlerom: „I tada je došlo primanje kod Fuehrera. Mi smo stajali u jednom redu u dvorani ogledala u Belvederu, pod divnim stropom u štukaturama. Brzim pokretima ušao je Fuehrer i prolazio tada pored našeg reda. Pored njega Ribbentrop, koji je pretstavljao. Fuehrer mi je prišao. Cuo sam Ribbentrop-ov glas, koji je izgovarao moje ime, pretstavljajući me. Jedan dugi stisak ruke. Velike plave oči Fuehrera počivale su jasno i čvrsto na meni. Prijateljski osmejak stajao je na njegovom licu. Schmidt pored mene rekao je: „Gospodin Gregorić je jedan od prvoboraca za ono, što je danas bilo stvoreno". Tako je Jugoslavija pristupila Trojnom paktu. Na slici, u redu s desna na levo: poslanik u nemačkom ministarstvu inostranih poslova dr Paul Schmidt, dr Danilo Gregorić i nemački poslanik u Beogradu von Heeren.

strane, u pitanju je bio i njegov prestiž kao pripadnika ministarstva spoljnih poslova i pristalice linije vezivanja Jugoslavije za nemački tabor bez primene vojnih mera, »diplomatskim putem«, putem odgovarajućeg političkog pritiska. Kao partnere u razgovorima, von Heeren je imao jednu neodlučnu građansku vladu, slabu, nesposobnu i korumpiranu, koja je najzad stavila svoj potpis na instrument Trojnog pakta. Tim aktom ona je vezala svoju sudbinu za Nemačku, a Jugoslaviju pretvorila u njen politički privesak. Odmah posle toga došlo je do događaja od 27 marta 1941 godine.

Ribbentrop je u završnoj fazi ove političke borbe oko Jugoslavije naročito forsirao zahtev da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu, pre svega zato što mu je izgledalo da bez toga njegova politika »diplomatskog vezivanja« neće biti dovoljno obezbeđena. Drugo, on je hteo da čitav Balkan (sem Grčke) veže za Reich bez primene oružja. Smatrao je da bi to bio njegov veliki uspeh. Bugarska je bila ušla u Trojni pakt 1 marta. Kao mamac poslužila je i Makedonija, koja je Bugarskoj obećana za slučaj rasparčavanja Jugoslavije. Pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu razrešilo bi Ribbentrop-a obećanja datog kralju Borisu. Najzad, time bi Trojnim paktom bile obuhvaćene sve države Jugoistoka, i Reich bi bio u mogućnosti da ih uzajamno drži u šahu.

Ribbentrop je forsirao svoju liniju i zato što bi se na taj način, tj. održavanjem integriteta Jugoslavije, sprečilo da Rim, stvaranjem jedne hrvatske države koja bi bila pod njegovim uticajem, obezbedi sebi pozicije u Podunavlju odnosno na severnom Balkanu. A režim u Beogradu — kako garnitura koja je držala vlast, tako i ona koja se nalazila u okviru građanske opozicije — bio je slab, plašljiv, dezorijentisan i spreman na sve kompromise koji bi ga održali na vlasti, a pri tome politički i diplomatski do krajnosti nesposoban.

Tako se skrhala linija koju je u Beogradu pretstavljao von Heeren. Radikalna linija vrhova SS-a, koji su iskoristili događaje od 27 marta da istaknu kako su uvek očekivali ovakav kraj Ribbentrop-ove politike, i strategiski obrazložena linija koju je preporučivao Wehrmacht, postale su u Hitlerovim očima linije pravilnog rasudiva-

nja i procenjivanja situacije. U nastupu besa, Hitler se odlučio za najradikalnije rešenje. Uticaj ministarstva spoljnih poslova na pitanja koja su se ticala Jugoslavije, bio je u tom trenutku ništavan. Karakteristično je da Hitler 27 marta nije pozvao na referisanje poslanika von Heeren-a. Heeren je pao u nemilost i penzionisan odmah po svom povratku u Nemačku.

Vojnik Toussaint, čovek koji je još od ranije bio pobornik linije »energičnih« i oružanih mera i u svojini izveštajima pledirao za razbijanje Jugoslavije, potisnuo je diplomatu von Heeren-a. Diplomatija je potpuno bila potisnuta u pozadinu. Događaji su uzeli poznati tok. Toussaint je igrao glavnu ulogu u organizovanju provokacija, koje su sprovodili organi Abwehr-a potpomognuti organima RSHA. Kada su Nemci 13 aprila ušli u Beograd, Toussaint je avionom odleteo u Hitlerov glavni stan, gde je referisao o događajima i zalagao se za razbijanje Jugoslavije i za najoštrije mere protiv Srba. Tada je, prema nekim podacima, doslovno rekao: «Istrebite ovaj narod moj Fuehreru!« Hitler je odlikovao Toussaint-a gvozdenim krstom I reda.

Na kraju treba istaći da se von Heeren u političkom razvoju poslednjih meseci pred nemački napad na Jugoslaviju, pokazao nedoraslim da kontroliše događaje. S jedne strane, ovo je bila posledica toga što je on bio diplomata stare škole, činovnik bez velike lične inicijative, koji pre svega savesno izvršava primljena uputstva i koji ne želi da se zameri pretpostavljenima. Ali, s druge strane, ne treba zaboraviti da je Ribbentrop nerado primao bilo kakve predloge i sugestije svojih sopstvenih diplomatskih pretstavnika u inostranstvu, ako se njihova mišljenja nisu poklapala sa uverenjima koje je on sam bio stekao i gledištima koja je on usvojio kao tačna. Ribbentrop je od svoje politike prema Jugoslaviji — uključivši tu i forsiranje Trojnog pakta na kraju ove linije — bio napravio pitanje ličnog prestiža. Čak i da je von Heeren (koji je bio informisan u najmanju ruku toliko, koliko su to bili Toussaint i Kraus) energičnije istupio sa kakvim mišljenjem koje bi bilo u suprotnosti sa pravcem kojim je Ribbentrop bio- pošao, on ne bi postigao nikakav uspeh.

Druga ličnost poslanstva i prvi von Heeren-ov po-močnik bio je savetnik, Gerd Feine, koji je na taj položaj došao oko 1938 godine. Njegov prethodnik, von Janson, bio premešten iz Beograda za generalnog konzula u Danzig. Feine je išao tačno Heeren-ovom linijom. I on je bio društveno veoma aktivan, uspostavio je i održavao mnogobrojne veze na sve strane, pomagao Heeren-a u svakom pogledu i vodio političko odeljenje poslanstva. Ni on nije bio član NSDAP. Neuhausen navodi kao njegove stalne veze: Krakova iz »Vremena«, Batu Jovanovića i dr Perica iz Presbiro-a i dr Radulovića iz »Politike«. Po opozivanju von Heeren-a posle 27 marta, Feine je vršio dužnost otpravnika poslova nemačkog poslanstva. Za vreme bombardovanja ostao je u Beogradu. Prilikom pregovora za kapitulaciju stare Jugoslavije zastupao je nemačko ministarstvo spoljnih poslova i rukovodio je poslanstvom do dolaska novoimenovanog »Opunomoćenika nemačkog ministarstva spoljnih poslova kod vojnog zapovednika u Srbiji« (Bevollmaechtigter des Auswaertingen Amtes beim Militaerbefehlshaber in Serbien), čiji je zamenik tada postao i kao takav radio sve do avgusuta 1943 godine.*

Nemačko poslanstvo u Beogradu izraslo je, u toku godina u kojima se sve više povećavao interes Trećeg Reich-a za Jugoslaviju, iz malog aparata u veliki i složeni organizam. Rad u poslanstvu bio je podeljen u pet odeljenja. To su bila:

Političko odeljenje, kojim je rukovodio prvi savetnik i koje je obavljalo sve poslove političke prirode, pripremalo izveštaje itd.; u njegovom sklopu bio je i otsek protokola, i kancelarija poslanstva, dakle njegova administrativna služba, sa blagajnom, poštom, kurirskom službom itd.;

* Tada je postavljen za šefa otseka za Jugoistok u političkom odeljenju ministarstva inostranih poslova. Po prevratu u Mađarskoj u martu 1944 godine radio je neko vreme u nemačkom poslanstvu u Budimpešti. Krajem rata bio je pretstavnik ministarstva spoljnih poslova kod Komesara odbrane Reich-a za severo-zapad Reich-a, a posle nemačke kapitulacije dospeo je u englesku internaciju. Od 1951 godine nalazi se na položaju zapadno-nemackog generalnog konzula u Zenevi u Švaicarskoj.

privredno odeljenje, koje je do 1938 godine vodio sekretar poslanstva dr Hess, a kasnije dr Kaernbach, poreklom Austrijanac, koji se u svom radu naročito mnogo oslanjao na svog užeg zemljaka Roberta Kronholz-a;

kulturno odeljenje, koje se bavilo- poslovima kulturne i naučne saradnje između Nemačke i Jugoslavije, sprovodilo politiku kulturne penetracije i održavalo vezu sa njenim ustanovama u Jugoslaviji;

odeljenje za štampu, kome je na čelu bio dugo godina dr Hribovšek-Berge i koje je obavljalo sve poslove štampe, održavalo veze za zvaničnim i privatnim novinskim ustanovama u Jugoslaviji itd.;

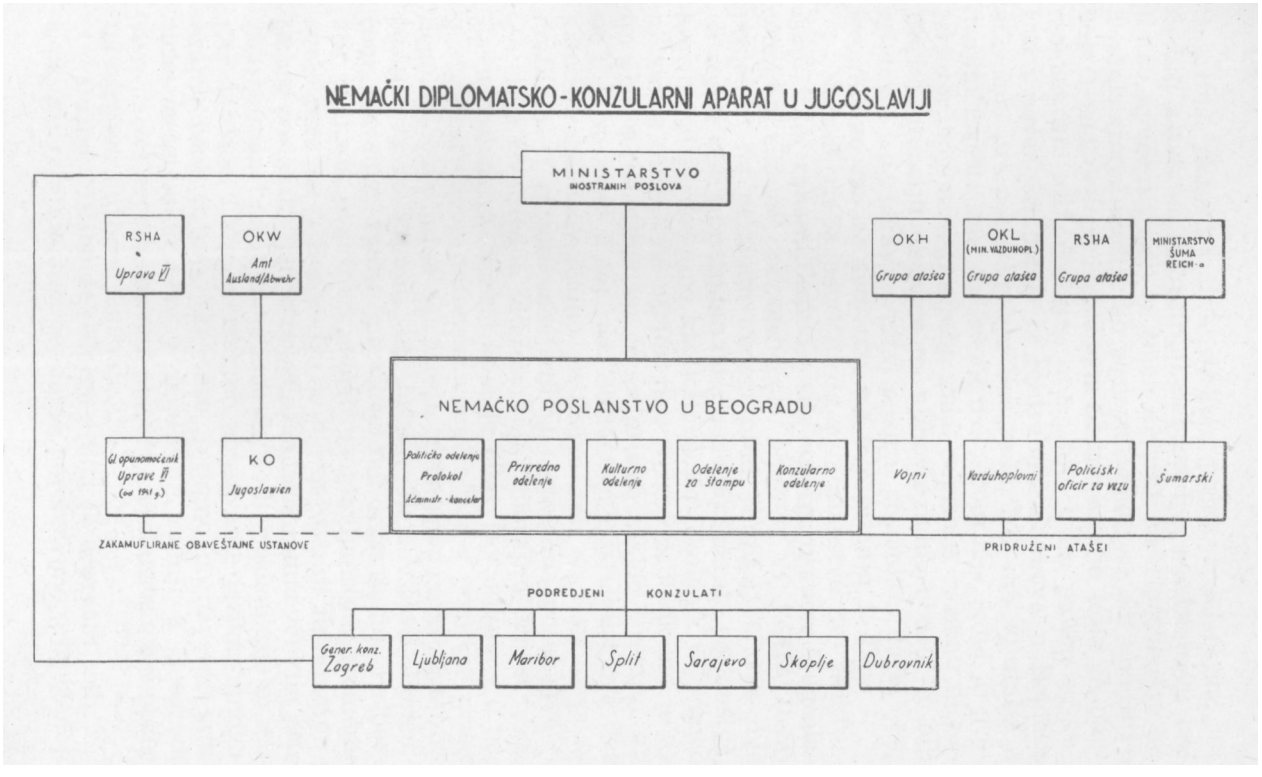
konzularno odeljenje, koje je vršilo poslove konzularne prirode, pošto u Beogradu nije bilo posebnog nemačkog konzulata.

Za poslanstvo su bili vezani i atašei, i to vojni, vazduhoplovni i šumarski ataše, kao i policiski oficir za vezu, koji je takođe interno imao status atašea. Atašei nisu bili službenici poslanstva, već su ovom bili samo pridodati. Oni su, s jedne strane, bili pod izvesnim nadzorom poslanika, ali neposredno vezani za one ustanove u Reich-u koje su ih bile uputile na službu u Beograd. Ukoliko bi se pojavile kakve razlike u gledištima između poslanika i koga atašea, to su se razmimoilaženja raspravljala na višem nivou, to jest između ministarstva spoljnih poslova i ustanove kojoj je pripadao ataše.

Atašei su izveštaje podnosili ustanovama koje su ih delegirale u Beograd, a ne ministarstvu spoljnih poslova. Ipak je poslanik bio ovlašćen da čita prepisku između njih i njihovih pretpostavljenih ustanova. On je mogao i da izrazi svoje neslaganje sa kakvim izveštajem, ali nije mogao takav izveštaj da zadrži. Svoje primedbe na izveštaj morao je pismeno uputiti svojoj višoj ustanovi, dakle ministarstvu spoljnih poslova.

Vojni i vazduhoplovni atašei i policiski oficir za vezu bavili su se i obaveštajnim radom. Taj deo njihovog rada bio je odvojen od poslanstva i od aparata ministarstva spoljnih posolova. To je postignuto sporazumom na najvišem nivou, po kome su ova tri atašea slali svoje poverljive izveštaje svojim pretpostavljenim ustanovama u Reich-u neposredno i u posebnim omotima. Ti su se omo-

NEMAČKI DIPLOMATSKO-KONZULARNI APARAT U JUGOSLAVIJI

ti, istina,, ekspedovali kurirskom poštom poslanstva, ali su bili zatvoreni, adresirani neposredno na ustanovu kojoj su upućeni i nisu še smeli otvarati ni u poslanstvu ni u ministarstvu inostranih poslova. Omoti su bili upadljive boje i snabdeveni napravom za zatvaranje koja je onemogućavala njihovo tajno otvaranje. Istim putem su stizali i poverljivi dopisi iz centralnih ustanova u Reich-u atašeima pri poslanstvu u Beogradu. Ali ako su atašei u svojim izveštajima dodirivali neko područje, koje je prelazilo njihov stručni sektor rada, naprimer razmatrali političku situaciju obzirom na njihovo radno- područje, bili su dužni i da takav izveštaj pokažu poslaniku, da bi ovaj eventualno zauzeo svoj stav po tom pitanju.

Najzad, treba potsetiti da su poslanstvu bili priključeni, i to zakamuflirano, »Kriegsorganisation Jugoslawien« i Glavni opunomoćenik Uprave VI RSHA (ovaj poslednji na nekoliko meseci pred okupaciju). Ove dve ustanove bile su potpuno nezavisne od aparata poslanstva, koji im je služio samo kao kamuflaža. Poslanik nije imao nikakvog uticaja na njihov rad. Njegov zadatak bio- je da im olakša rad, time što će im pružiti zaklon i zaštitu, ali ne i da se meša u taj rad. Službenici i saradnici ove dve kamuflirane obaveštajne ustanove bili su i sami zakamuflirani u raznim odeljenjima i otsecima poslanstva.

Kao izvanredno interesantnu i značajnu ličnost u sastavu poslanstva, ličnost koja je bila vrlo aktivna i u pogledu društvenog informativnog rada i u pogledu prave ilegalne obaveštajne delatnosti, treba spomenuti savetnika poslanstva za štampu, dr Josef-a Hribovšek-a. Ponemčeni Slovenac, raniji jugoslovenski državljanin, Hribovšek je, kada je primio nemačko državljanstvo, promenio svoje prezime u Berge. On je bio najvažniji informator i samog poslanika, jer je raspolagao izvanredno velikim krugom poznanstva i u slojevima do kojih poslanik ne bi mogao da dođe. Dalje, perfektno poznavanje jezika, mnogobrojne lične prijateljske veze, intimno poznavanje političko-mešetarskih veza i zakulisnih radnji u Beogradu stvorili su Berge-u izuzetni položaj u poslanstvu, bez obzira na njegove službene funkcije.

Dužnost Hribovšek-Berge-a bila je u prvom redu rad u okviru referata štampe, dakle prvenstveno propagandni

rad. Međutim, on se bavio i obaveštajnom službom, i to ne samo kao informator poslanika i odeljenja za štampu ministarstva inostranih poslova u Berlinu, već i kao neposredan i prisni, saradnik sa Toussaint-om, sa organima Abwehr-a, sa Neuhausen-om, pa i sa Kraus-om.

Hribovšek-Berge je imao i svoju ličnu agenturu, sastavljenu od većeg broja saradnika i agenata, pa i među jugoslovenskim državljanima. Među ove su se ubrajali dr Miloš Mladenović, Aleksandar Stojković, Miodrag Savković, a zatim i Milan Jovanović. Interesantan je slučaj Manojla Azerovića, glavnog urednika »Agencije Avala«, koji je bio u službi Nemaca i zbog toga dobio orden od njih mada je bio Jevrejin, da odmah u početku okupacije bude uhapšen i odveden u koncentracioni logor. Aleksandar Stojković, novinar rođen u Pirotu, bio je do jula 1939 godine sekretar redakcije u »Vremenu«. Pod komesarskom upravom 1940 godine suspendovan je i poslan na duže otsustvo. Uzrok suspenzije bilo je otkriće da je Stojković u direktnoj vezi sa nemačkom propagandom preko Hribovšek-Berge-a. On je od Berge-a primao redovne honorare za svoje usluge, a sem izveštavanja bila mu je dužnost i da prevodi i rastura nemački propagandni materijal. Posle dve intervencije nemačkog poslanstva naredio je Dragiša Cvetković da se otkaz povuče. Stojković ipak nije vraćen na raniju dužnost već je određen za bibliotekara i tako izolovan. .

Među Hribovšek-ovim saradnicima posebno mesto zauzimao je poznati novinar Danilo Gregorić. Gregorić, koji je rođen 22-IX-1909 godine u Trstu, živeo je po završetku pravnog fakulteta u Beogradu i 1933 godine postao aktivan pobornik Ljotićevog pokreta. Kasnije se, 'usled neslaganja, razišao sa Ljotićem i pristupio Stojadinoviću. 1938 godine Stojadinović ga šalje u Nemačku da prouči metode nacističke propagande. Gregorića su Nemci vrlo dobro primili i u svemu mu izašli u susret. Prisustvovao je i kongresu NSDAP u Nuernbergu. Za vreme boravka u Nemačkoj uspostavio je brojne veze sa nacističkim značajnim ličnostima, pa je u Beogradu važio kao čovek sa vrlo dobrim vezama u Trećem Reich-u. Kada je 1939 godine, radi pronevere državne imovine dotadašnje uprave »Vremena«, zaveden komesarijat, Gre-

OBAVEŠTAJNI RAD NEMAČKOG POSLANSTVA U BEOGRADU

Hribovšek-Berge *Kušljanski*

Dr Jogef Hribovšek-Berge, ponemčer.i Slovenac, savetnik za štampu pri nemačkom poslanstvu u Beogradu, bio je najagilniji pripadnik poslanstva po svom obaveštajnom radu. Njegove veze se nisu ograničavale samo na beogradske političke i novinarske krugove, već je bio izgradio i mrežu po unutrašnjosti. Njoj je pripadao naprimer saobraćajni činovnik iz Požarevca, Vadim Kušljanski.

gorić je prvo postavljen za zamenika, a 1940 godine za komesara. Zbog njegovih poznatih kontakta sa nemačkim poslanstvom u Beogradu i njegovih veza u Trećem Reich-u, Cvetković ga je upotrebio kao ličnog emisara prema Nemcima. Kao takav Gregorić je odigrao značajnu ulogu u pristupanju stare Jugoslavije Trojnom paktu.

Covek koji je uživao lično poverenje Stojadinovića i Cvetkovića i kome su ovi lično poveravali važne političke misije, koji je imao široki krug veza i kretao se stalno u društvu režimskih funkcionera i drugih »uglednih« buržoaskih krugova, bio je od posebnog značaja za nemačku obaveštajnu službu. Pored navedenog, Gregorić se kao novinar svuda neupadljivo kretao, bio vrlo dobro informisan, a uz sve to bio poklonik nacizma i Trećeg Reich-a. Razumljivo je onda kakvu je korist mogla imati od takvog čoveka nemačka obaveštajna služba i šta je on za nju značio. Zato se Hribovšek-Berge naročito tesno povezao sa Gregorićem i nastojao da održava što življi kontakt s njirn.

Ali i drugi nemački obaveštajci su održavali veze sa Gregorićem. Jedan od tih je i Dr. Walter Gruber, pretstavnik nemačke agencije DNB (Deutsches Nachrichten buero) u Beogradu. Gruber je bio počasni saradnik Uprave VI RSHA. U Jugoslaviji je radio pod rukovodstvom Krausa, ali je bio vezan i direktno za Upravu VI. Značaj i ulogu Gregorića shvatio je i nemački poslanik von Heeren, pa je i on nastojao da održava redovan kontakt s njim.

Prilikom jedne racije Uprava grada Beograda je kod nekog Caklića pronašla jedan listić na kome je bilo zabeleženo ime Hribovšek-Berge-a. U toku daljeg isleđivanja, pošto je utvrdila da je Čaklić bio sa ovim povezan preko svoje prijateljice, Uprava grada je uspela da Caklića zavrbuje i da ga upotrebi protiv Hribovšeka. Dužnost Čaklićeva bila je da za Hribovšeka, u prvom redu, radi na pripremanju propagandnog materijala koji je ovaj prikupljao. Nemačko poslanstvo se stalno žalilo da beogradska policija ne preduzima ništa za suzbijanje protivnemačke propagande koju u Jugoslaviji vrše pripadnici zapadnih sila, a naročito Velike Britanije. Uprava grada je preko Caklića, dobila u ruke materijal koji je

dokazivao da se i Nemci služe istim propagandnim metodima.

Hribovšekova obaveštajna delatnost nije se ograničavala samo na beogradske novinarske i političke krugove, niti na agenturu u Beogradu uopšte. On je imao informatora odnosno agenata i u unutrašnjosti. Tako je jedna od njegovih obaveštajnih veza bio saobraćajni činovnik Vadim Kušljanski, na radu u Požarevcu. On je sa Hribovšekom došao u vezu još oko 1937 godine i radio je obaveštajno za njega sve do okupacije, kada je stupio u službu okupatora, prvo kao pripadnik Ruskog zaštitnog korpusa, a zatim kao pripadnik jedne Abwehr-ove komande odnosno kao Abwehr-ov agent.

Informator poslanstva bio je i već pomenuti Kronholz. On je davao informacije privredne prirode Kernbach-u, održavao veze sa Hribovšekom, a isto tako i sa onim kamufliranim obaveštajnim ustanovama koje su se nalazile u poslanstvu. Za Kronholz-ov kasniji rad u Srbiji, pod okupacijom, od velike, je važnosti bila njegova veza sa Dimitrijem Ljotićem, a preko ovog sa Milanom Nedićem. Međutim, on je održavao i neposredne veze sa Berlinom, preko dr Edmund-a Veesenmayer-a, koji je bio obaveštajac velikog stila, lični poverenik Ribbentrop-a i član upravnog odbora Društva nemačkih državnih železnica (Reichsbahngesellschaft), koje je bilo sopstvenik preduzeća Schenker & Co.

c. *Nemački konzulati*

Kao što je poslanstvo u Beogradu, s jedne strane, radilo na prikupljanju informacija u okviru svoje diplomatske delatnosti. a s druge služilo kao uporište za obaveštajni rad drugih nemačkih linija, tako su i nemački konzulati u raznim mestima Jugoslavije pretstavljali čvorne tačke konzularno-informativne, ali i obaveštajne delatnosti. Još brojnije nego u poslanstvu, u konzulatima su bili zakamuflirani agenti RSHA, koji su se konzulatima služili i kao bazom i kao prihvatnom tačkom za rad sa agenturom.

Među svim nemačkim konzulatima u Jugoslaviji, posebnu ulogu igrao je generalni konzulat u Zagrebu. Uloga tog konzulata istaknuta je i time, što je on jedini od svih konzularnih ustanova Trećeg Reich-a u Jugoslaviji izveštavao neposredno ministarstvo inostranih poslova u Berlinu. I po personalu, i po intenzitetu svoje političke aktivnosti, generalni konzulat u Zagrebu pretstavljao je čitavo malo poslanstvo, a njegova delatnost je prelazila normalni konzularni okvir. Ova njegova izuzetna struktura i uloga pokazuje da je nemačka diplomatija, istina, igrala na kartu Beograda, ali je želela da održava dobre veze i sa hrvatsldm buržoaskim centrom u Zagrebu.

Kao službenici nemačkog generalnog konzulata u Zagrebu radili su »Dr Schuster« i Paul Klaus, a takođe i »Privredni! poverenik nemačkog generalnog konzulata« W. Erken, kao čiji nameštenik je bio ugrađen Andreas Zitzelsberger odnosno Dr Weber. Po liniji Uprave VI RSHA, pored već opisane delatnosti Nassenstein-a, Ulrich-a, Kob-a i Bluhm-a, koji su obaveštajno radili pod okriljem generalnog konzulata u Zagrebu odnosno konzulata u Splitu (Ulrich), obaveštajnom službom se naročito intenzivno bavio i referent za štampu generalnog konzulata u Zagrebu, Otto Mitterhammer. On je sarađivao sa organima RSHA, ali je i neposredno izveštavao rukovodeći SD-otsek u Beču. Interesantno je da te izveštaje nije slao kurirskom vezom konzulata — bar ne do aprila 1940 godine — niti vezama službenih pretstavnika Uprave VI. Izgleda da je on svoju neposrednu vezu sa SS-ovskom obaveštajnom službom krio i od njih i od konzulata. On je pisao običnom poštom na kamuflirane adrese SD-a u Beču, potpisujući se sa »J-6«.

Mitterhammer je bio izrazito nesolidna i avanturistička priroda. Nekoliko njegovih izveštaja, upućenih u Beč, jugoslovenska policija je bila uhvatila, ali nije mogla da identifikuje pisca. U tim izveštajima, Mitterhammer želi da se prikaže kao čovek sa ogromnim i svestranim vezama, čak sa vezama koje idu do u neposrednu blizinu kneza Pavla, Mačeka. visokih vojnih krugova itd. Ustvari on je bio povezan uglavnom sa izvesnim zagrebačkim radikalnim desničarskim krugovima, kaq i sa nekim hcima iz Macekove HSS. Materijal za svoje izve-

štaje prikupljao je pretežno u zagrebačkim krugovima koji su se bavili prenošenjem svakojakih političkih komentara. Međutim, razne političke kombinacije koje ispunjavaju njegove izveštaje mahom su plod fantazije i pretpričavanja, kao i ambicioznih želja. Da ga ni njegova viša veza u Beču nije smatrala mnogo ozbiljnim vidi se i iz toga što mu je prepušteno da se služi običnom redovnom poštom, što je davalo više mogućnosti da se njegovi izveštaji uhvate i da on lično bude ugrožen. Rukovodeći otsek SD-a Beč nije mu stavio na raspoloženje niti kakva materijalna sredstva za vršenje obaveštajne službe, mada je on to neprekidno tražio.

Posle formiranja NDH, Mitterhammer je na svoju ruku preduzeo nekakve političke poduhvate, zbog čega je ustaško vođstvo učinilo kod nemačkog poslanika u Zagrebu, Kasche-a protest. Na Kasche-ov zahtev, Mitterhammer je morao da ide iz Zagreba. Premešten je u Beograd, kao ataše za štampu pri pretstavništvu nemačkog ministarstva inostranih poslova u Beogradu. S obzirom na svoje odlično poznavanje jezika i prilika (rođen je u Bosni, gde je i odrastao, kao sin austriskog službenika) Mitterhammer je uspeo da kod svojih beogradskih pretpostavljenih stekne izvestan ugled.

Sa generalnim konzulatom u Zagrebu stajao je u vezi i kasniji pripadnik Abwehr-a, sudetski Nemac von Gelinek. On je živeo u Zagrebu od 1931 godine, a odrastao je u Sloveniji, kao sin nekog austriskog generala. Radio je u zagrebačkoj mesnoj grupi Kulturbund-a, a od 1938 godine rukovodio je i mesnom grupom tzv. »Sudetsko-nernačke partije« u Zagrebu, postavši ubrzo i vođom ogranka te partije u Jugoslaviji. On se nalazio i u vezi sa aparatom Andreasa Zitzelsberger-a, i to preko Wernera Stiger-a. U okviru volksdeutscher-ske organizacije izgradio je — kako je sam naveo u pismu kojim traži, 1941 godine, da bude raspoređen kao obaveštajni oficir u Zagreb — nekakav »odbranbeni aparat«, pri čemu se radilo o obaveštajnoj delatnosti. U vezi sa ovakvom delatnošću bio je i povezan sa generalnim konzulatom, koji mu se kasnije i pismeno zahvalio za njegove usluge, potvrdivši ih. Maločas pomenuto pismo uputio je Gelinek Amt-u Ausland/Abwehr odmah po slomu stare Jugosla-

vije, a rezultat je bio da je zaista dodeljen Ast-u koji je formiran tada u Zagrebu i služio u činu kapetana.

Aktivno su se obaveštajnom službom bavili i nemački konzulati u Splitu, Dubrovniku i Sarajevu. O prvom je već bilo reči, a u Dubrovniku je obaveštajno radio konzul Aeldert. On je održavao vezu sa lektorom Naschold-om u Sarajevu. Među njegovim vezama poznat je, između ostalih, kasniji ministar NDH dr Pavao Canki. U Sarajevu je konzul dr Hugo Goerdes izgradio široku mrežu, koju je Abwehr u velikoj meri iskoristio, kada je, po ulasku nemačkih trupa u proleće 1941 godine u Sarajevo, formirao svoju ustanovu VAO (isturenog oficira).

Naročito važne obaveštajne zadatke vršio je nemački konzulat u Ljubljani. Ovaj konzulat pretstavljao je značajnu tačku oslonca kako za Abwehr tako i za Upravu VI. Ali, pored toga što je bio uporište i zaklon za agente drugih nemačkih obaveštajnih linija, konzulat je razvio veliku obaveštajnu aktivnost i po sopstvenoj liniji. U gotovo svim važnijim mestima Slovenije konzulat je imao svoju mrežu besplatnih agenata, koji su regrutovani skoro isključivo iz redova Volksdeutscher-a i nemačkih državljana. Ovi su agenti redovno podnosili izveštaje o političkoj i privrednoj situaciji u svom kraju. Konzulat je bio u vezi i sa organizacijom AO NSDAP, kao i sa »Kulturbund«-om. Svim ovim vezama u konzulatu je upravljao posebni referent, Fritz Hengerer, koji je dugo godina živeo- u Ljubljani, a bio vezan naročito za Upravu VI RSHA. Sem njega, obaveštajnim radom bavio se i sekretar konzulata, Hellwig, a i šef konzularne kancelarije, Liesenberg.

Jedan od najvažnijih informatora konzulata bio je građevinski preduzimač, ing Gustav Toennies, rukovodilac nemačke manjine u Ljubljani. On je bio zet konzularnog službenika Hengerer-a i pripadao užem obaveštajnom štabu svog tasta. Toennies-a je konzulat naročito koristio za davanje obaveštenja i ocene o licima koja sit tražila vize za putovanje u Nemačku. Sem toga, on je konzulatu davao i informacije privredne i druge prirode, a isto tako, organizovao i službu privrednog informisanja i inkasa za nemačke firme koje su se bavile

izvozom u Jugoslaviju. On je igrao značajnu ulogu i za vreme okupacije.

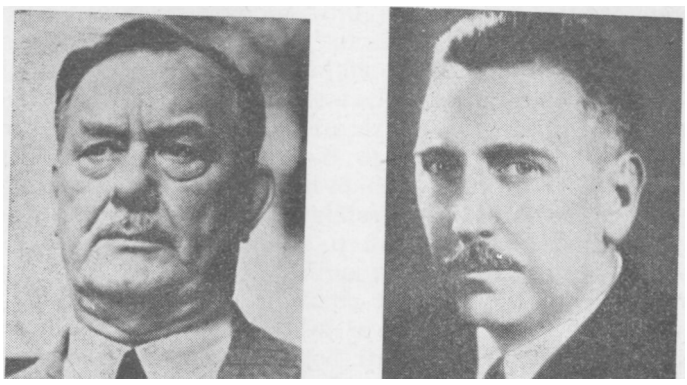
Kao informator konzulata poznat je i Kurt Decker, nemački državljanin, koji je u Kranju zastupao nekei nemačke firme. Decker je razvio svoju obaveštajnu delatnost naročito za vreme okupacije, kada je sarađivao sa SD-om. I Carl Noot, generalni direktor Kranjske industriske družbe (Zelezara Jesenice), davao je konzulatu obaveštenja o- licima i zbivanjima. Bio je nemački državljanin, ali kao rukovodilac najvećeg metalurgiskog preduzeća Slovenije igrao je krupnu ulogu i u krugovima industrijalaca i u privrednom životu. Imao je veliki broj ličnih i poslovnih veza, čak i u vrhovima državne administracije. Njegov službenik H. Fischer takođe je radio kao informator konzulata.

Najzad, treba pomenuti i poverenika AO NSDAP u Celju, Nikolaus-a Tatscher-a, koji je vodio »ćeliju Celje« Zemaljske grupe AO za Jugoslaviju i prema tome, svakako stajao u vezi i sa Neuhausen-om, šefom Zemaljske grupe, a služio konzulatu u Ljubljani kao informator o raznim licima. Tatscher, koji je bio suvlasnik i direktor firme »Alfa« u Slovenskim Konjicama, do »Anschluss«-a bio je informator austriskog konzulata. Godine 1937, kao nepoželjan stranac, proteran je za izvesno vreme iz Jugoslavije, ali se ubrzo opet vratio u zemlju.

Pod vidom referenta za štampu u konzulatu je, počev od maja 1940 godine, bio ugrađen važan agent vojnog izaslanika Toussaint-a, Volksdeutscher Josef Vook, rodom iz Zaleca kod Celja. On je objedinjavao rad Toussaint-ovih agenata na teritoriji Slovenije, koji su takođe pripadah, uglavnom, nemačkoj nacionalnoj manjini.

Konzulat u Ljubljani je svoju sopstvenu obaveštajnu delatnost koordinirao sa delatnošću ostalih obaveštajnih službi. Tako- je, naprimer. finansirao agente Gestapo-a iz Celovca i izdavao im lažne isprave. Gestapo je konzulatu predao spisak svojih agenata da bi pojačao kontrolu nad njima. Isto tako, vršena je i razmena obaveštenja između konzulata i Gestapo-a. Od ustanove Gestapo-a u Celovcu konzulat je primao podatke o agentima jugoslovenske obaveštajne službe koji su radili u Austriji a bili

AGENTURA NEMAČKOG KONZULATA U LJUBLJANI

Noot ***Toennies***

Tatscher ***Vook***

Dok je diplomatija Trećeg Reich-a svojim pritiskom radila na vezivanju Jugoslovije za tabor „Osovine", dotle je njen aparat u našoj zemlji stvarao sebi obaveštajne pozicije. U tom pogledu bio je vrlo aktivan nemački konzulat u Ljubljani. Slike prikazuju nekoliko njegovih važnijih obaveštača: ing Carl Noot, generalni direktor Zelezare Jesenice, ing Gustav Toennies, preduzimač u Ljubjani, Nikolaus Tatscher, fabrikant iz Slov. Konjica, i Josef Vook koji je bio ključno lice agenture nemačkog vojnog atašea u Sloveniji.

vezani za centre u Sloveniji. Slične su bile i veze konzulata sa ustanovom Gestapo-a u Graz-u.

U vezi sa podrškom koju je konzulat pružao vojnoj obaveštajnoj službi, treba ukazati na posebnu situaciju koja je u Jugoslaviji postojala po pitanju upotrebe konzularnih pretstavništava Nemačkog Reich-a za Abwehr-ov rad. Amt Ausland/Abwehr izdao je svim nadležnim Ast-ovima koji su se bavili obaveštajnim radom prema Jugoslaviji naročito uputstvo da se uključivanje diplomatskih i konzularnih pretstavništava nemačkog ministarstva inostranih poslova u Jugoslaviji u vojni obaveštajni rad može vršiti jedino preko Toussaint-a. Ovo je za Ast-ove na teritoriji Reich-a praktično značilo nametanje zaobilaznog puta. Da bi to izbegle, Abwehr-ove ustanove u Reich-u, kadgod im je bila potrebna pomoć nemačkog konzulata u Ljubljani, koristile su se posredovanjem Gestapo-a.

BORBA OBAVEŠTAJNIH SLUŽBI

U svome radu u Jugoslaviji nemačka obaveštajna služba sukobljavala se sa jugoslovenskom kontraobaveštajnom službom, a kontraobaveštajna služba Trećeg Reich-a sudarala se sa obaveštajnom službom stare Jugoslavije. No, zbog specifičnih prilika u kojima se nalazila Jugoslavija u periodu gigantskih sukoba između Nemačke i ostalih velikih sila, na jugoslovenskom terenu sukobljavale su se i razračunavale i obaveštajne službe protivničkih strana. Pre svega nemačka obaveštajna služba sukobila se sa britanskom, a đo leta 1940 godine i sa francuskom.

Posmatrajući ovu stranu delatnosti nemačke obave-[1] štajne službe — dakle onu koja se izrazila u njenoj borbi protiv obaveštajne službe stare Jugoslavije i obaveštajnih servisa zapadnih sila — nije lako povući jasnu liniju između protivnika, sa kojima se obaveštajna služba Trećeg Reich-a sukobljavala. Ona je među jugoslovenskim obaveštajnim organima imala svojih agenata, ali su ih britanska i francuska obaveštajna služba imale bar u istoj ako ne u većoj meri. Otuda se obaveštajna odnosno kontraobaveštajna aktivnost, prema kojoj se našla nemačka obaveštajna služba, često ne može lako raščlaniti, pošto se iza ove aktivnosti nailazi i na britansku — ili francusku — pozadinu, dok u prvom planu stoje istureni jugoslavenski organi.

Zato i sledečim prikazima treba prići imajući baš to u vidu. U njima će se nastojati da se, u opštim crtama i na osnovu izvesnih konkretnih primera, prikaže borba koju je u Jugoslaviji u doba pred Drugi svetski rat nemačka obaveštajna služba vodila sa drugim stranim obaveštajnim službama.

1. Jugoslovenska kontraobaveštajna služba u borbi protiv službe Trećeg Reich-a

Neutralne i nezaraćene zemlje u Evropi, koje su težile da ostanu van sukoba velikih sila, našle su se u doba pred izbijanjem Drugog svetskog rata i u njegovom toku u veoma teškom položaju. Četvrt veka ranije, kada su velike sile između sebe povele Prvi svetski rat, priličnom broju manjih evropskih zemalja uspelo je da sačuva neutralnost. U Drugom svetskom ratu metodi velikih sila bili su izmenjeni. Bezobzirnost prema malima, koja je oduvek bila karakteristična crta »velike politike« velikih sila, vrlo se malo trudila da ublaži ili kamuflira svoja nastojanja. Naprotiv, oba zakrvljena tabora u svome grabljenju oko neutralnih zemalja, gazila su sve one brojne obzire i ograde, one forme međunarodne politike koje su ranije poštovali.

Jedna imperijalistička sila koja je išla na podjarmljivanje Evrope i osvajanje vodećeg položaja u svetu, gonjena jednom brutalnom voljom, gazeći sve obzire i običaje, idući bez okolišanja svome cilju, sručila se na evropske zemlje. Iza nje je stajala beskompromisna ideologija, stajao je fanatizam pothranjivan nezajažljivim ambicijama. Iza nje je stajala brižljivo pripremljena i odnegovana ogromna snaga za ostvarivanje giganskih podjarmijivačkih planova. Ona je, prirodno, protiv sebe izazvala otpor drugih sila koje su bile ugrožene i koje su morale da joj se suprotstave, a i otpor manjih zemalja koje su takođe bile ugrožene. I tako se izrodila najteža borba koju je čovečansvo u svojoj istoriji doživelo.

Radilo se, ne samo o ostvarenju političkih ciljeva, nego i o održanju same egzistencije zaraćenih strana. Talas Hitlerovog razbesnelog nacizma pretio je da poplavi

Evropu i svet, da uništi sve kulturne vrednosti. Njemu se suprotstavila koalicija koja je iz dana u dan rasla, dok nije obuhvatila skoro sve ostale države.

U ovoj borbi giganata, u koju su bile bačene sve raspoložive snage i upotrebljene sve rezerve, u borbi na život i smrt, nije se vodilo računa o željama ove ili one male zemlje da ostane po strani od ratnog sukoba. I zemlje koje su imale tradiciju neutralnosti ili su postavile princip neutralnosti kao osnovno načelo svoje spoljne politike kao Danska, Norveška, Belgija, Holandija, nisu u ovom sukobu bile pošteđene i pale su jedna za drugom pred osvajačem. Druge zemlje koje nisu stajale na putu neposrednog osvajačevog pohoda, postale su objektima njegove hegemonističke politike, njegovog smrtonosnog zagrljaja. S druge strane antihitlerovska koalicija nastojala je da od ovih zemalja stvori svoje saveznike i uvuče ih u borbu protiv nacističke Nemačke.

1 Jugoslavija je bila jedna od država, oko koje su se lomila koplja dva ratna tabora. U toj borbi nisu birana sredstva. A Jugoslavija se u toj situaciji našla bez čvrstog voćstva, bez sigurnog kompasa, bez unutrašnje stabilnosti, bez onog identiteta između naroda i države koji jedino može državi — pa makako mala ona bila — da omogući i obezbedi sigurnu, čvrstu političku liniju.

Propagande obeju zaraćenih strana radile su u Jugoslaviji svim snagama i svim sredstvima. Politički uticaji delovali su svim kanalima i svim mogućnostima koje su im stajale na raspoloženju ili koje su u toku rada stvarali. S jedne strane su nastojali da Jugoslaviju privežu uz tabor osvajača, da je uvuku u krug satelita Nemačke. S druge se intenzivno radilo na tome, da se Jugoslavija, u okviru savezničke ratne strategije, upotrebi protiv Trećeg Reich-a. To su bile tendencije koje su se oštro sukobljavale u Jugoslaviji.

Ovo hrvanje oko Jugoslavije izrazilo se na obaveštajnom polju nastojanjem i jedne i druge zaraćene strane, da sebi stvore što snažnije pozicije. Obaveštajna služba]e čas išla uporedo sa politikom, čas pratila politiku u stopu, pomagala joj, krčila joj puteve i dalje nadirala stazama koje je politika prokrčila. Ona je nastoiala da gusto isple-tenom mrežom pokrije celu zemlju, da stekne kontrolu

nad svima zbivanjima u njoj, da stvori sebi pozicije iz kojih će tačno i detaljno pratiti sve što se u Jugoslaviji dešava. Istovremeno, ona je radila i na unutrašnjem podrivanju, na formiranju čvrstih oslonaca iz kojih bi mogla da utiče na jugoslovenski državni aparat, na politički, ekonomski i kulturni život Jugoslavije, na njen stav i njeno držanje. I, najzad, oba.veštajna, služba i jedne i druge strane gledala je da u Jugoslaviji stvori sebi mogućnosti da deluje prema svome protivniku, kako na terenu same Jugoslavije, tako i polazeći sa toga terena prema dubini prostora koji je protivnik držao.

Tako se jugoslovenska kontraobaveštajna služba našla u burnoj i komplikovanoj situaciji kojoj nije bila dorasla: I sama opterećena raznim slabostima, ona je imala da vodi borbu na dva fronta, prema jednoj i prema drugoj strani. Da bi takvu borbu mogla da vodi s uspehom, trebalo bi da postoji kakva sigurna i čvrsta politička linija, na koju bi se i rad jugoslovenske obaveštajne odnosno kontraobaveštajne službe mogao da oslanja i da se prema njoj upravlja. Takve linije, međutim, nije bilo. Režim u Beogradu kolebao se, razdiran raznim uticajima, unutrašnjim suprotnostima i strahom za svoj opstanak. Bio je daleko od toga da zauzme određen i precizan stav, da odredi politički pravac koji bi bio samo jugoslovenski i vodio računa isključivo o interesima Jugoslavije kao celine, kao narodne zajednice. To se stanje izrazilo u vojsci, u ćelom državnom aparatu, pa tako i u jugoslovenskoj kontraobaveštajnoj službi.

Bilo je u njoj, nesumnjivo, dosta sposobnih ljudi. Bilo je takvih, koji su bili spremni da požrtvovano obavljaju svoj posao. Ali, njihov rad je bio paralisan otsustvom jasne politike i nestabilnošću i raznoraznim slabostima političkog aparata. U kontraobaveštajnoj službi Jugoslavije imale su svoje agente obe strane sa čijim nastojanjima bi trebalo da se ta služba nosi. Korupcija je kao rak zahvatila tkivo celog državnog života, šireći se odozgo naniže. Dolazilo se, istina, do pojedinačnih, često znatnih uspeha u kontraobaveštajnom radu. No ipak, kao celina, jugoslovenska kontraobaveštajna služba nije mogla da izađe na kraj sa obaveštajnom službom Trećeg Reich-a. Pa ako bi, ponekad, učinila i kakav vrlo dobar lov — kao

kada je naprimer u Mostaru došlo do hapšenja dveju ćentralnih figura obaveštajne službe Uprave VI RSHA, Kraus-a i Nassenstein-a, uplele bi se zakulisne sile, pojavio bi se politički uticaj i mahinacije, i konačnog rezultata ne bi bilo. Ili bi se čak, kao u slučaju Boška Lazića, pojavila intervencija iz Beograda, čija bi pozadina bila. u najmanju ruku, mutna i sumnjiva.

Iz jednog raspisa ministarstva unutrašnjih poslova od decembra 1939 godine vidi se da je vrhu službe bezbednosti stare Jugoslavije bilo poznato, u kakvim sve pravcima radi strana obaveštajna služba u našoj zemlji. U njemu se, između ostaloga, navodi kako se u Jugoslaviji opaža sve veća delatnost stranih obaveštajnih službi. Ta je delatnost, u ekonomskom pogledu, najviše usredsređena na to — nastavlja raspis — da protivničku stranu omete i onemogući u snabdevanju sirovinama i hranom. Obaveštajne službe preduzimaju sve mere — od najblažih oblika prikupljanja podataka o naručenim količinama sirovina i hrane, o rezervama, skladištima, transportu itd., pa do pokušaja sabotaže proizvodnje i transporta. U cilju onemogućenja proizvodnje izazivaju se požari i štrajkovi u preduzećima, onesposobljavaju komunikacije i transportna sredstva radi onemogućavanja transporta.

U političkom pogledu — navodi dalje citirani raspis — inostrane obaveštajne službe se trude da kontrolišu stav Jugoslavije i da nastoje da taj stav — polazeći od svojih posebnih interesa — po mogućnosti kompromituju i tako Jugoslaviju prinude da izađe iz stava neutralnosti. U tom cilju traže se dodiri sa visokim državnim funkcionerima, činovnicima, oficirima itd., kako bi se od njih saznala njihova gledišta i raspoloženje. Strane službe računaju pri tom da većina ovih gledišta i raspoloženja potiče, dobrim delom, i iz službenih sr.avova. U vojnom pogledu strane obaveštajne službe se trude da dođu do svih podataka koji imaju veze sa ofanzivnom i defazivnom snagom zemlje. Zbog toga postoji najveće interesovanje za fortifikacione radove, za ratnu industriju, za slagališta ratnog materijala, za vojne nabavke, za strategiske puteve itd. U tome cilju strane službe traže' kontakta sa svima onim licima, a naročito civilnim, koja su u makom

svojstvu zaposlena ili angažovana u ratnoj industriji, for~ tifikäcionim radovima, vojnim isporukama itd.

Raspis konstatuje da su sve obaveštajne službe povećale broj svojih organa, i to kako onih koji manje-više stalno borave u Jugoslaviji u raznim zvaničnim ili poluzvaničnim zvanjima, tako i onih koji pod najraznovrsnijim vidovima (turisti, predavači, naučnici, posete rođaka, poznanika itd.), povremeno prolaze i krstare Jugoslavijom. Personal kod zvaničnih i poluzvaničnih stranih ustanova je skoro udesetostručen, a zemljom se šetaju svi mogući stranci, najviše iz zaraćenih zemalja, koji bi po svojoj starosti i fizičkoj kondiciji morah biti na vojnim dužnostima.

Najzad, raspis ukazuje na to da obaveštajne službe stranih sila obimno koriste i separatističke grupacije. Skrećući pažnju na sve ovo, raspisom se od svih područnih organa ministarstva unutrašnjih poslova traži da u najtešnjoj saradnji sa ostalim vlastima, a naročito vojnim, razviju svoju obaveštajnu odnosno kontraobaveštajnu službu do maksimuma. Pri tome treba da apeluju i koriste sva »pouzdana i nacionalno svesna građanska lica« koja mogu biti od vrlo velike koristi za pariranje makoje od pobrojanih vrsta strane obaveštajne -službe.

Iz ovoga raspisa proizlazi, da je jugoslovenska kontraobaveštajna služba poznavala glavne pravce — a i metode — strane obaveštajne službe u Jugoslaviji. Ona je znala i za razne njene agente koji su se nalazili u Jugoslaviji. Tako je ministarstvo unutrašnjih poslova povremeno slalo svojim područnim organima obaveštenja koja bi primilo, nalažući da takva lica prate i da ih uhapse ako ih zateknu na nedozvoljenom radu.

Kao primer za obaveštavanje organa unutrašnje bezbednosti može da posluži raspis ministra unutrašnjih poslova banskim upravama od 24 februara 1940 godine. Tim raspisom se saopštava da je ministarstvo »sa pouzdane strane« primilo obaveštenje da su oko 15 februara iste godine u Jugoslaviju prebačene četiri inostrane vojne obaveštajne grupe, ukupno oko 20 obaveštajnih organa, koji imaju zadatak da »izvrše nekoliko krađa vojnih dokumenata, a pored toga da pribavljaju podatke vojničkog značaja«. Raspis, dalje, navodi da neka od ovih lica raspo-

lažu sa dva-tri pasoša, da su naoružana vatrenim oružjem i da imaju svoje motocikle, odnosno automobile. Raspis ništa ne govori ni o nacionalnosti ovih lica, niti iz koje su zemlje ubačena, niti gde su prešla granicu. On jedino traži od banskih uprava, kojima je upućen, da izdaju svojim potčinjenim vlastima naređuje »da se onemogući izvršenje misije navedenih stranih obaveštajnih organa, otkrije njihov rad i sa njima postupi pa zakonu«. Najzad raspis preporučuje kontrolu stranaca, naročito onih koji su u zemlju ušli motornim vozilima, i dobro čuvanje mobilizacionih spisa pri opštinama. Jasno je da ovako stilizovano obaveštenje nije moglo imati naročitih rezultata.

Jedan raspis ministarstva od kraja decembra 1939 godine navodi niz lica, za koje ima podatke da stoje u nemačkoj obaveštajnoj službi. Tu su poimenično citirani Ernst Ferdinand Gruber, Othmar Mert, Otto Mueller-Neudorf i Rudolf von Maitzahn, nemački novinari akreditovani u Jugoslaviji, koji su zaista bili u obaveštajnoj službi Trećeg Reich-a.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je da navedemo još jedan primer — skrenulo pažnju na kretanje dr Karla Friedl-a, nemačkog veterinarskog delegata u Jugoslaviji, inače pograničnog veterinara. Dr Friedl s<? u aprilu 1940 godine kretao između Zagreba i Sušaka, sa zadatkom da proverava jugoslovenski izvoz za Maltu i Francusku. U isto doba jć pretstojništvo gradske policije na Sušaku javilo da se neki Karl Weckheim, direktor bečkog založnog zavoda »Dorotheum« i rezervni oficir, zadfžava na Rabu i putuje odatle za Sušak i Split. On ima ve/e sa dr Friedl-orn. Izgleda da se ovde radilo o privrednoj i vojnoj špijunaži, jer su ova dva slučaja dovedena u ve'zu sa akcijom koju su u to doba vodili nemački organi radi posmatranja jugoslovenskog parobrodarskog saobraćaja sa inostranim i domaćim lukamla. Rezultat delatnosti vlasti je bio, da je Weckheim-u odbijeno produženje vize, posle čega je napustio našu zemlju. U pogledu Friedl-a ministarstvo je svome upozorenju dodalo samo stereotipnu formulu o praćenju njegovog kretanja, diskretnom nadzoru nad njim i utvrđivanju njegovih veza, stim da se u slučaju ustanovljena njegovog protivzakonitog rada sa njime »po zakonu postupi i o svemu izvesti«.

Iz svega se vidi da su podaci, koje je jugoslovensko ministarstvo unutrašnjih poslova dobijalo preko svojih kanala, bili delimično tačni. Ali činjenica je i da su se tu potkradale znatne greške. Mnogi podaci koji bi ministarstvu dolazili od njegovih organa, bili su često zasnivani samo na nekontrolisanim i neproverenim prepričavanjima, jer je organima i agentima nedostajala temeljita sprema. Pored toga, jugoslovensko ministarstvo unutrašnjih poslova nije imalo ni jasnu sliku o ustrojstvu nemačke obaveštajne službe. Ono je, u svojim raspisima i uputstvima podređenim organima, uvek govorilo o nemačkim obaveštajnim agentima kao o »agentima Gestapo«-a, mada Gestapo, kao kontraobaveštajna služba, nije vršio opštu obaveštajnu službu u inostranstvu, već su se njome bavili Uprava VI RSHA i I i II odeljenje Abwehr--a.

Posebnu ulogu u jugoslovenskoj kontraobaveštajnoj službi igrao je biro »Ujka a. d.«, koji je formirao početkom 1940 godine tadašnji ministar unutrašnjih poslova Stanoje Mihaldžić. U tome birou radilo je nekoliko istaknutih organa aparata jugoslovenske bezbednosti i obaveštajne službe, između ostalih funkcioneri Ministarstva unutrašnjih poslova Anton Batagelj, dr Franjo Ujčić i Marijan Ujčić. Biro je bio kamufliran kao privredno preduzeće, a imao je zadatak da naročito kontroliše rad stranih obaveštajnih službi i stranu propagandu u Jugoslaviji. Tu se radilo o jednome pokušaju jugoslovenskog Ministarstva unutrašnjih poslova da stekne uvid, putem naročito za to određene ustanove, u rad inostrane agenture koja se tada u Jugoslaviji neobično intenzivno razmahala u vezi sa sukobom između velikih sila. Biro je izveštavao neposredno ministra Mihaldžića, a ti izveštaji su služili i knezu Pavlu za njegovu ličnu informaciju. Rad biroa »Ujka a. d.« odvijao se na liniji kolebljive politike, koju su knez Pavle i Dragiša Cvetković vodili, oslanjajući se čas na Nemačku, čas na Britaniju.

Sa biroom »Ujka a. d.« došli su u vezu i razni emigranti iz zemalja pod nemačkom okupacijom, koji su stajali u vezi sa britanskom obaveštajnom službom odnosno koje je ova koristila za rad protiv Nemačke. »Ujka a. d.« je radila na tome da se poveže i stekne poverenje britan-

skih organa i da se prikaže kao ustanova koja je naročito namenjena radu protiv Nemačke. Sarađujući sa njima ona je istovremeno ulazila u kanale i poverljive poslove britanske agenture i mogla je da sprečava one njene poduhvate diverzantske prirode koji bi naškodili jugoslovenskoj politici dobrih odnosa sa Hitlerovom Nemačkom.

Nemačka obaveštajna služba u Beogradii, a naročito Helm, posmatrala je rad biroa »Ujka a. d.« sa velikim nepoverenjem. Naročito su veze sa emigrantima bile povod za' uverenje nemačkih organa da se kod toga biroa radi o ustanovi koja vrši obaveštajnu službu prema Nemačkoj i organizuje sabotaže i diverzije protiv nemačkih interesa ili na nemačkoj teritoriji. Zato je s nemačke strane poturen Batagelju nemački agent Egon Zabukovšek (Sabukoseg), Slovenac iz Austrije. Ovaj je bio drug Batageljevog sina, poznavao se otuda privatno dobro i sa Batageljom, pa ga je zbog toga nemačka obaveštajna služba upotrebila protiv Batagelja. Ipak je, posle izvesnog vremena, Batagelj posumnjao u Zabukovšeka i prekinuo veze sa njim.

Interesantna je bliska veza koja je postojala između »Ujka a. đ.« i Ljotićevog »Zbora«. Tako je naprimer Marijan Ujčić bio član »Zbora«, a oba brata su održavala prisne lične veze i sa Ljotićem. Štaviše, Franjo Ujčić je imao zadatak da za Ljotića održava vezu sa beogradskim dopisnikom nemačke zvanične novinske agencije DNB, dr Walterom Gruber-om, a takođe je o stvarima »Zbora« izveštavao Helm-a. Dalje, sekretar »Zbora« Ratko Zivadinović, jedan od najprisnijih Ljotićevih poverljivih lica — koji je za života kralja Aleksandra Karađorđevića bio u dvorskoj obaveštajnoj službi — radio je kao agent za »Ujka a. d.«.

Kada su u Nemačkoj otkrivene izvesne sabotaže, u koje su bili umešani jugoslovenski državljani, a koje su vršene za račun britanske obaveštajne službe, nemačko poslanstvo u Beogradu je podnelo energičnu protestnu notu jugoslovenskoj vladi, optužujući ministra unutrašnjih poslova Mihaldžića prećutno, a »Ujku a. d.« otvoreno za pomaganje delatnosti Britanaca protiv Nemačkog Reich-a. Zbog toga protesta, Stanoje Mihaldžić je smenjen i postavljen za bana u Sarajevu, a biro »Ujka a. d.« je rasfor-

miran, posle svega nekoliko meseci rada. Pripadnici biroa »Ujka a. d.« premešteni su iz Beograda, pri čemu je Franjo Ujčić postavljen za službenika banske uprave u Banjaluci, Batagelj u Skoplju, a Marijan Ujčić je pratio Mihaldžića u Sarajevo. Emigrantske veze biroa »Ujka a. d.« su rasturene, a Gestapo je uneo oba Ujčića, Batagelja i njihove poznate najvažnije saradnike, naročito iz emigrantskih redova, u svoj spisak vanrednih poternica za Jugoslaviju. Za vreme okupacije, Einsatzgruppe SIPO i SD sa svojim podređenim ustanovama vodila je po toj stvari istragu.

Pored civilnih vlasti unutrašnje bezbednosti, kontraobaveštajnom službom su se bavile i za to određene vojne vlasti. Sem toga je ministarstvo unutrašnjih poslova izveštavalo Glavni generalštab o podacima do kojih bi dolazilo obaveštajnim putem ili koji su se odnosili na inostranu obaveštajnu službu. Vojni organi su imali dosta razrađenu agenturu u inostranstvu, u kojoj je bio izvanredno agilan i važan faktor jugoslovenski vojni ataše u Berlinu, pukovnik Vauhnik. Postojao je i jugoslovenski obaveštajni centar u Pragu. Odatle je naprimer ministarstvo vojske dobilo detaljne podatke o nemačkom majoru Salzer-u, pre no što je zvanično saznalo da je on postavljen za pomoćnika vojnog atašea Toussaint-a. Dalje, iz Praga su jugoslovenski vojni obaveštajni organi dobijali informacije o brojevima pasoša, izdatim od vlasti Češko-Moravskog protektorata raznim licima koja su upućivana u Jugoslaviju sa obaveštajnim zadacima.

Ipak, i pored ove informisanosti, i pored ostvarene aktivnosti i izvesnih uspeha u nepovoljnim uslovima raznih negativnih faktora, konkretni rezultati kontraobaveštajne službe stare Jugoslavije u pogledu suzbijanja i likvidiranja stranih obaveštajnih mreža bili su prilično slabi, u svakom slučaju apsolutno nedovoljni za suzbijanje nemačke špijunaže. Tako je naprimer od četiri maločas navedena nemačka novinara, za koje se znalo još od 1939 godine da rade obaveštajno za Treći Reich, svega jedan (Maltzahn) proteran iz Jugoslavije. Ostala trojica su radili do kraja. Tako je isto bilo i sa mnogim drugim licima, za koja se znalo da rade obaveštajno protiv Jugoslavije, a koja su ipak tolerisana. Međutim ova neefikasnost jugo-

slovenske kontraobaveštajne službe bila je uslovljena pre svega opštom političkom situacijom u Jugoslaviji, prvenstveno trulošću i korumpiranošću vladajućeg režima.

Kolika je bila korumpiranost režima pokazuju i slučajevi koji se odnose na dva pretsednika vlade. Kada je Stojadinović bio zadivljen najnovijim modelom nemačkog automobila koji mu je pokazao Neuhausen, ovaj je spremno zamolio pretsednika vlade da taj automobil smatra ličnom svojinom. Kada je Cvetković trebalo da pokaže spremnost da pristupi Trojnom paktu, Ribbentrop mu je poklonio rasnog trkačkog konja iz staje Aga Kana. Ovo je išlo preko trgovca rasnim konjima Karla Druškovića, agenta Abwehr-a, koji je inače važio za hoštaplera. Za vreme okupacije, kada je jednom prilikom imao neke poteškoće sa Sipo i SD u Beogradu, Drušković je isticao svoje učešće u ostvarivanju uključivanja Jugoslavije u Trojni pakt. U zaključku po ovoj stvari, Sipo je dao sledeću ocenu: »Njegovi (tj. Druškovićevi — pr. p.) navodi obzirom na saradnju pri ostvarivanju važnih ugovora između Nemačkog Reich-a i ranije srpske (tj. Cvetkovićeve — pr. p.) vlade delimično odgovaraju činjenicama.« Nemci su se uopšte široko služili metodom korumpiranja. Zato su bile moguće razne intervencije za otkrivene špijune i za produženje njihovog boravka u zemlji. Dešavalo bi se da poneki od agenata budu uhapšeni, no tada bi obično dolazilo do intervencija »sa višeg mesta«, zbog čega su takva lica pre suđenja puštana, ili umesto da budu izvedena na sud samo proterana iz zemlje.

Kao tipičan slučaj može da posluži postupak, koji je početkom 1941 godine primenjen prema ženi već pominjanog von Maltzahn-a, Hermini von Maltzahn. Ona je u Dubrovniku stanovala sa svojim ocem, bivšim austro-ugarskim pukovnikom von Kostersic-em, a održavala je veze sa nekim Fabrisom, italijanskim učiteljem. Sa ovim je putovala po okolini, naročito po Boki Kotorskoj, snimajući razne vojne objekte. Pri tome su se ona i Fabris trudili da svoje odnose prikažu ljubavničkim, kako bi zavarali eventualna posmatranja. Na osnovu podataka, do kojih je došao obaveštajni oficir komande mesta u Trebinju, koji je bio nadležan i za dubrovački srez, izvršen je pre-

tres Hermine von Maitzahn i Fabrisa i tom prilikom su pronađeni razni filmovi sa snimcima fortifikacionih objekata i drugi podaci obaveštajne prirode.

Obaveštajni oficir, kapetan Božović, naredio je hapšenje von Maltzahn-ove, Fabrisa i von Kostersic-a, stim da se nad njima otvori istraga. Međutim, nekoliko dana kasnije komandant Zetske divizije osudio je ovaj postupak Božovićev, zbog koga je — kako izgleda — dobio ukor iz Glavnog generalštaba. Obaveštajnom organu u Trebinju je samo saopšteno da bi zbog njegovih mera mogle da »nastupe neprijatnosti«. Istovremeno je po toj stvari intervenisalo ministarstvo inostranih poslova, pa je ministarstvo unutrašnjih poslova naredilo puštanje uhapšenih lica i obustavljanje postupka.

U vezi š ovim se može pomenuti da je Stab utvrđivanja koji je rukovodio fcrtiukacionim radovima i u Sloveniji, bio još 1940 godine obavestio svoje podređene organe da se organizuje praćenje Rudolfa von Maltazahn-a, Hermininog muža koji se u to doba nalazio baš u krajevima gde su vršeni ovi radovi. O tome kapetan Božović u Trebinju nije imao pojma, što dokazuje slabo funkcionisanje, nepovezanost i nedostatak sistematskog rada jugoslovenske kontraobaveštajne službe.

I prijave, koje bi dobronamlerni građani dostavljali raznim putevima jugoslovenskim kontraobaveštajnim organima, često bi nalazile na nerazumevanje ili na prepreke. Tako je naprimer jedan vojni obveznik iz Indije prijavio Glavnom generalštabu da tamošnji pretsednik opštine, jedan Volksdeutscher, kuririma i telefonom obaveštava centar »Kulturhund«-a u Novom Sadu o stanju i rasporedu vojske, a da je sa njim povezana i uprava pošte u Indiji. U toj prijavi su, između ostaloga, navedena i imena raznih Volksdeutschera, koji su se aktivno bavili organizovanjem »pete kolone«. Međutim, po toj prijavi nije preduzimano ništa. Strah jugoslovenskih vlasti da se ne zamere Nemačkoj, čiji se pritisak iz dana u dan osećao sve snažnije i bivao sve bezobzirniji, paralisao je njenu' aktivnost.

Još jedan slučaj će ovo ilustrovati. U februaru 1941 godine Petar Adam iz Vršca, Volksdeutscher, pobegao je preko granice ilegalno u Rumuniju. Adam, koji je bio

trgovački pomoćnik, naimeravao je da se kao dobrovoljac prijavi u nemačku vojsku. Međutim, rumunske su ga vlasti vratile u Jugoslaviju. Na saslušanju je priznao svoju nameru, dodavši da ga je za ovo nagovarao njegov poznanik, nemački državljanin Johann Kederer, koji je bio zaposlen kao muzičar u orkestru Radio-Beograda. Kederer je, dakle, vršio u našoj zemlji vrbovanje za nemačku vojsku, odnosno bio je nemački agent. Obaveštajno odeljenje Glavnog generalštaba je sve ove podatke poslalo Pretsedništvu vlade, obrazloživši celi slučaj i završivši svoj izveštaj napomenom da Glavni generalštab smatra da bi Kederer-a trebalo na pogodan način — otpustiti iz radioorkestra. I to je bilo sve.

No, postojao je još jedan razlog za ovakvo blago i neodlučno postupanje u stvarima koje su se ticale nemačkih agenata. Jedan deo policiskog aparata bio je prožet nemačkom propagandom, ili čak stajao u vezi sa eksponentima nemačkih službi u Jugoslaviji. Tako je naprimer obaveštajni centar u Ljubljani, koji je bio direktno podređen Obaveštajnom odeljenju Glavnoga generalštaba, isticao u svojim izveštajima da Nemci imaju vrlo jakog uticaja u mariborskoj, celjskoj i ljubljanskoj policiji. Tako je, prema tim izveštajima, šef policije u Ljubljani, Hacin, stajao u vezi sa nemačkim eksponentima, naročito sa nemačkim konzulom u Ljubljani. Šef policije u Celju bio je u prisnim odnosima sa porodicom Westen, itd. Zbog toga je šef obaveštajnog centra u Ljubljani, major Slehovec, tražio od Glavnog generalštaba da isposluje da u Sloveniji policiske vlasti dostave svaki slučaj špijunaže njegovom centru i da istragu mogu voditi samo u prisustvu jednog od oficira toga centra. Po ovome traženju nije, međutim, bilo učinjeno ništa.

Ilustraciju za ovakvo stanje pruža i pregled o licima, osuđenim zbog obaveštajnog rada protiv Jugoslavije, koja su se nalazila početkom 1941 godine u jugoslovenskim kaznenim zavodirfla. To su lica koja su osuđena od Suda za zaštitu države ili od redovnih sudova zbog rada za nemačku, mađarsku i italijansku obaveštajnu službu i upućena u zavode na izdržavanje kazne u periodu od 1926 do 1941 godine. Takvih lica je, u svima zavodima, bilo svega 89. Od tih, prema nemačkim dokumentima koja su na-

đena u zaplenjenim arhivama posle oslobođenja, 21 lice je radilo za nemačku obaveštajnu službu. Broj nemačkih osuđenih špijuna je svakako bio veći, ali ipak se u broju od 89 osuđenika nalazi verovatno oko 50% lica koja su radila za Mađarsku ili Italiju. Broj osuđenih nemačkih agenata kreće se između 30 i 45. S obzirom na ogromnu rasprostranjenost nemačkih mreža u Jugoslaviji, ovo je veoma malen broj pa čak i ako bi se uzelo da je nemački udeo u ukupnoj cifri od 89 lica veći od 50%.

Sličnu sliku daje i pregled zatvorenika u istražnom zatvoru Državnog suda za zaštitu države, protiv kojih je u toku 1940/41 godine podignuta optužnica zbog dela špijunaže u korist inostranih država. Kroz istražni zatvor na Adi Ciganliji prošlo je u vremenu od 15.1.1940 do 4.IY.1941 godine 107 takvih lica. Od ovih je optuženo zbog špijunaže u korist Nemačke ukupno 58 lica, od toga 21 jugoslovenske narodnosti, 21 jugoslovenski državljanin ostalih narodnosti (većinom Volksdeutscher-i) i 16 stranih državljana. Ovde se može pomenuti da je. posle nemačkih agenata, najveći broj bio mađarskih (20), a zatim italijanskih (11). Ovaj bi podatak ukazivao na to, da se udeo nemačke špijunaže u okviru obaveštajne delatnosti stranih zemalja protiv Jugoslavije povećao u godinama neposredno pred nemački napad na Jugoslaviju. Međutim, cifre koje se u takvim i sličnim pregledima iznose ne daju istovremeno i sliku apsolutnog broja uhvaćenih nemačkih agenata.

Jugoslovenska kontraobaveštajna služba se u svome radu sa uspehom služila podmetnutim agentima, da bi otkrivala rad nemačke obaveštajne službe. To pokazuje naprimer slučaj referenta u odeljenju opšte policije Uprave grada Beograda, Jovana Mišića. Ovaj je, dok je bio na službi u komesarijatu železničke policije u Beogradu, bio preko agenture, izgrađene među personalom Međunarodnog društva spavaćih kola i velikih evropskih ekspresa (Compagnie internationale des wagons-lits et des grands expres europeens). ušao u trag nekim nemačkim agentima. Od svoga pretpostavljenog, šefa otseka za subijanjenje strane špijunaže Uprave grada Beograda, Koste Tasića (koji je, uostalom, stajao u prisnoj vezi sa francuskom obaveštajnom službom), Mišić je dobio nalog da

dozvoli da bude zavrbovan za nemačku obaveštajnu službu.

U svome poslu, Mišić je sarađivao sa dr Stankom Zorkom. Zorko je radio za jugoslovensku kontraobaveštajnu službu kao podmetnuti agent. U ovom svojstvu ga je upotrebljavao i Glavni generalštab koji ga je slao sa ovakvim zadacima i u Sloveniju. Tu je Zorko povezao sa jednim agentom Ast-a Muenchen obaveštajnog oficira Simončića koji je vodio obaveštajni podcentar u Jesenicama. Nemački agent tražio je od Simončića podatke o britanskoj obaveštajnoj službi i o nacionalno orijentisanim organizacijama u Sloveniji, kao i o licima koja rade protiv Nemaca. Agent Ast-a je posle toga uhapšen. Tako isto je i Uprava grada bila ubacila Zorka u jednu mrežu nemačke obaveštajne službe u Beogradu.

Mišić i Zorko davali su nemačkoj agenturi, kao njeni tobožnji pripadnici, izvestan obaveštajni materijal, koji je upućivan neposredno u Berlin. Bili su povezani sa već pominjanim Ressmann-om, koji je radio za Gestapo Salzburg, a zatim i sa Kurt-om Burde-om i njegovom mrežom. Ovaj je kontraobaveštajni rad bio veoma uspešan. Delatnost Mišića i Zorka doprinela je otkrivanju nekih nemačkih agenata. Mišić je radi uspešnijeg prodora nabavljao, između ostalog, nemačkim agentima ulazne vize.

Mišić je za vreme okupacije bio, kao rezervni oficir, zarobljen i sproveden u jedan zarobljenički logor u Nemačku. Tamo se prijavio logorskim vlastima, ističući da je radio za nemačku obaveštajnu službu. Zeleo je time da zamaskiraju svoju ulogu i da preduhitri, po svima izgledima, eventualne mere koje bi mogle protiv njega da budu preduzete. U toj svojoj prijavi, Mišić navodi i svoje veze sa Zorkom, ističe da je saznao da je Ressmann major u rezervi, tvrdi da su mu zadaci bili i na polju nemačke kontraobaveštajne službe protiv britanskih servisa u Jugoslaviji, a podvlači pomoć koju mu je davao Zaho. Zaista je Mišić tada pušten iz zarobljeništva, ali je posle izvesnog vremena po nalogu Ast-a Beograd ponovno uhapšen i opet vraćen u Nemačku.

Zorko je uhapšen još «dmah po ulasku Nemaca u Beograd, aprila 1941 godine. Izgleda đa je nemačka služba posumnjala da je i on bio podmetnuti agent. Međutim,

RSHA je došao konačno do zaključka da on nije bio podmetnut od jugoslovenske kontraobaveštajne službe, mada je protiv njega nemački agent Rudolf Vrečko podneo nemačkim vlastima optužbu. Staviše, samog Vrečka je RSHa smatrao dvojnikom i varalicom.

Drugi poznati slučaj podmetnutog agenta pominjan je već u prikazu delatnosti inspektora nemačkog Wehrmacht-a, Walter-a Frischmuth-a, koji je u proleće 1940 godine radio obaveštajno u Beogradu. Njemu je poturen Zvonimir Čučković, posle čega je došlo do hapšenja i proterivanja Frischmuth-a. Po svemu izgleda da je Čučkovića podmetnula Uprava grada Beograda.

U svome nastojanju da kontroliše delatnost inostranih obaveštajnih službi, Uprava grada Beograda je obratila znatnu pažnju i na hotele odnosno hotelski personal. Ona je imala i posebnu »hotelsku brigadu« tj. grupu policiskih agenata, specijalizovanih za vršenje nadzora nad hotelima i ugostiteljskim a naročito noćnim lokalima. Rukovodilac te brigade, Svetolik Popović, zavrbovao je portira hotela »Majestic«, Ignjata Preler-a, Jevrejina iz Priboja. Do vrbovanja je došlo kada je Preler nekom Jevrejinu, izbeglici iz Nemačke, nabavio falsifikovani pasoš. Popović je to utvrdio i Preler je pristao na vrbovanje, kao protivuslugu za zataškavanje odnosno neprijavljivanje te stvari od strane Popovića. Između ostaloga, Preler je prisluškivao telefonske razgovore koje su gosti hotela vodili iz telefonskih kabina u hotelu odnosno preko hotelske podcentrale.

Pošto je mišljenje pripadnika »hotelske brigade« bilo od merodavnog značaja pri donošenju odluke o odobravanju rada, koje je spadalo u nadležnost Centralne prijavnice UGB, imala je ta brigada mogućnost vršenja jakog uticaja na portire i ostale nameštenike u hotelima, kelnere, poslovođe i ženski personal u noćnim lokalima itd. To je omogućavalo da se Uprava grada preko hotelske brigade služi takvim licima u svome radu na otkrivanju i suzbijanju inostrane špijunaže. Putem takvih svojih poverenika je naprimer Uprava grada saznala da šef personala hotela »Majestic« — u kome su svoje eksponente imale i francuska i britanska obaveštajna služba — čehoslovački državljanin Kari Mišek, radi za nemačku obaveštajnu

službu. On je držan pod prismotrom, no istraga protiv njega nije povedena.

Obaveštajna služba Uprave grada Beograda pratila je, između ostalih, trgovca konjima i sopstvenika ergele Karla Druschkowitz-a (Druškovića), koji je još pre rata radio za nemačku obaveštajnu službu. Međutim, zbog Druschkowitz-evih veza koje su išle do pretsednika vlade Cvetkovića, a i zbog njegove opreznosti, nije bilo mogućnosti da se protiv njega pokrene neki postupak. Sa Cvetkovićem je on, uostalom, bio u vezi po pitanjima nabavke konja za Cvetkovićevu trkačku štalu. Dalje je Upravi grada pao u oči trgovački zastupnik Hans Gostenčnik, poreklom iz Slovenije, rođen u Frankfurtu na Majni, koji je stajao u vezi sa Neuhausen-om, a po mišljenju Uprave grada radio za Abwehr po sektoru industriske špijunaže. Uprava grada bila je upozorena na Gostenčnika jednim izveštajem iz Slovenije. On se u Beogradu i oženio- činovnicom sreskog suda, Cubrinkom Novakov, što mu je olakšalo dodir sa domaćim krugovima. Beogradska policija pokušala je bezuspešno da se njime bliže pozabavi, koristivši prijavu da upravlja motornim vozilom bez vozarske dozvole.

Kod tri poslednja navedena lica radilo se zaista o agentima nemačke obaveštajne službe,, što pokazuje da je Uprava grada bila na pravom tragu. Mišek je za vreme okupacije radio obaveštajno za Kraus-a, Druschkowitz se pojavio tada po zadacima Ast-a Berlin, Ministarstva spoljnih poslova Reich-a i Glavne uprave SS-a. Gostenčnik je radio za Ast Beograd i za Neuhausen-a, a u proleće 1945 godine dobio od rukovodioca jugoslovenskog referata Uprave VI RSHA zadatak da u Svajcarskoj uspostavi vezu sa Britancima.

Znatne uspehe postigla je jugoslovenska kontraobaveštajna služba i protiv agenata Andreas-a Zitzelsberger-a i njegovog »Wehrmachtsarchiv«-a. Mreža, koju je izgradio i kojom je upravljao Zitzelsberger, provaljena je u periodu 1939—1941 godine pet puta. Tri puta je do tih provala došlo usled neopreznog postupanja samih agenata, ali i na osnovu kontraobaveštajnog rada ljubljanske policije i organa Dravske diviziske oblasti. Jedna provala je usledila na osnovu rada Uprave grada Beograda ili Oba-

veštajnog odeljenja Glavnog generalštaba, a četvrtu je uspeo da ostvari aparat Glavnog generalštaba.

Prva provala izvršena je aprila 1940 godine. Tom prilikom je otkriven centar Werner-a Stiger-a u Celju. Uhapšeni su razni Stiger-ovi agenti, između ostalih Hans Stoinschegg, kao i neki Jevrejin Freund, emigrant iz Beča. Stiger je uspeo da pobegne i otada se zadržavao u Reich-u. Stoinschegg je osuđen, a Freund je uskoro pušten, što je izazvalo sumnju nemačkih organa da je on bio agent jugoslovenske kontraobaveštajne službe i da izvršio provalu.

Druga je provala izvršena prilikom hapšenja agenta Petra Angelo-a, o čemu je već opširno bilo reči. Angelo je bio duže vremena pod prismotrom, jer je svojim neobazrivim radom izazvao sumnju jugoslovenskih vlasti. On je uhapšen baš u trenutku kada je predavao materijal kuriru »Wehrmachtsarchiv«-a, nemačkom železničkom činovniku Krassnig-u.

Treća provala vezana je za ličnost Zitzelsberger-ovog poverenika u celjskoj žandarmeriskoj četi, Boška Lazića. No, ona pretstavlja i jedan od značajnijih uspeha jugoslovenskog obaveštajnog centra u Celovcu, koji je postojao u tamošnjem jugoslovenskom konzulatu. Preko neke trgovkinje, Tomasch-eve, koja ie nabavljala izvesne antikvitete za jugoslovenskog konzula Jovanovića, uspostavljena je veza između konzulata i službenika Zitzelsberger-ovog »Wehrmachtsarchiv«-a, Emila Wedam-&. Tomacsh-eva, koja je počela da radi obaveštajno za konzulat, uspostavila je tu vezu, a radila je za konzulat i nezavisno od nje. Wedam je falsifikdvanim ključem otvarao tajni trezor u Zitzelsberger-ovoj kancelariji, kopirao obaveštajno interesantni materijal, ili ga odnosio konzulatu na uvid i kopiranje. Među ovim materijalima nalazili su se i izveštaji koji su poticali od celjske žandarmeriske čete. Sumnja je pala na Lazića, pošto je ovaj po svome službenom poslu imao najviše pristupa u kancelariju čete, pored koje je i stanovao.

Kada je Lazić uhapšen, on je uspeo da preko dežurnog narednika i komandira zatvorske straže u garnizonskom zatvoru dobije odmah kontakt sa svojim bratom u Ljubljani. Ovaj je obavestio Max-a Adolfa Westen-a, koji

je dostavio 50.000 dinara kao prvu isplatu naredniku, a obećao daljih 50.000 dinara za slučaj da uspe Lazićevo bekstvo. Pre no što je do toga bekstva došlo, pojavio se — kao što je to već u ranijem prikazu ovog slučaja pomenuto — major Dimitrijević iz sudskog odeljenja Komande žandarmerije u Beogradu i pustio Lazića na slobodu. Lazić je javio Westen-u za svoje oslobođenje, a ovaj je o tome izvestio, preko svoje radiostanice, Zitzelsberger-a u Celovcu. Kako je u isto doba stigla i naredba Komande žandarmerije u Beogradu, po kojoj se Lazić ima premestiti za Nikšić, izvestio je Westen Zitzelsberger-a i 0 tome.

Zitzelsberger se saglasio da Lazić ode za Crnu Goru 1 dao mu direktivu da će u Nikšić doći neki njegov kurir pod imenom »Pero«, posle čega bi Lazić imao da prebegne preko Albanije u Italiju, a odatle da dođe u Celovac. Wedam je ovo odmah javio jugoslovenskom konzulatu, koji je obavestio kontraobaveštajni centar u Ljubljani. Nato je iz Beograda preko komande Dravskog žandarmeriskog puka u Ljubljani naređeno ponovno Lazićevo hapšenje. Tu je naredbu komandant puka iz Ljubljane saopštio telefonski u Celje, a Lazić, koji je bio u blizini telefona, čuo je za nalog i pobegao prvo Westen-u, a zatim Westen-ovim kanalima preko Ptuja prema Radgoni i preko jugoslovensko-nemačke granice.

Agent Wedam je i dalje pratio Lazićev slučaj. Kada je Ast Beč bio pripremio sve da Lazića pošalje sa radiostanicom za Grčku i spremio za njega i sva dokumenta na neko lažno ime, Wedam je izvadio iz Zitzelsberger-ove kase celi materijal koji se na to odnosio, o tome obavestio opet jugoslovenski konzulat, a ovaj je izvestio o svemu Glavni generalštab u Beogradu. Na ovo je generalštab radiogramom izdao tajnu poternicu protiv Lazića. Nju je, sa svoje strane, uhvatila stalna prislušnica FEHO u Graz-u i saopštila ju Ast-u Beč. Na taj način je nameravano slanje Lazića u Grčku bilo onemogućeno i Ast je obustavio celu pripremljenu akciju.

Svi ovi slučajevi ukazivali su na to da jugoslovenska kontraobaveštajna služba mora imati svoju vezu u samom »Wehrmachtsarchiv«-u. Zitzelsberger je ovakve zaključke odlučno odbijao, smatrajući da je njegov personal

apsolutno pouzdan. Međutim, kontraobaveštajno odelenje Gestapo-a u Celovcu počelo je da posmatra Wedam-a. Posle izvesnog vremena, ono je utvrdilo da Wedam održava izvesne sumnjive veze. On je maja 1941 godine uhapšen i u toku istrage je priznao saradnju sa jugoslovenskim konzulatom.

Interesantan je način na koji je otkrivena delatnost Wedam-a za jugoslovensku obaveštajnu službu. On je bio određen da ugrađenim mikrofonom prisluškuje razgovore u kuglani slovenačkog kuglaškog kluba u Celovcu. Međutim, on je postojanje toga mikrofona saopštio članovima toga kluba, među kojima se takođe nalazio jedan agent Gestapo-a. Ipak, ovaj nije saznao odakle je došlo upozorenje, pa je tako na Wedam-a pala samo sumnja, ali ne i izvesnost da je odao ovu tajnu. U isto vreme je Zitzelsberger pojačao kontrolu nad konzulom Stojakovićem — koji je nasledio u Celovcu Jovanovića i njegove obaveštajne veze — time što je zavrbovao dadilju koja je bila u službi kod Stojakovića. Pošto je zbog opreznosti ovaj primao poverenike u stanu, a ne u kancelariji, ova agentkinja je Zitzelsberger-u bila prilično korisna. Ipak, ni to nije dovelo do konačnog otkrića Wedam-ovog rada, već je do toga došlo neopreznošću Tomasch-eve koja je, izvesno vreme pre nemačkog napada na Jugoslaviju pričala u jednoj kafani da će nemačka akcija otpočeti 6 aprila. Tu je njenu priču slučajno čuo neki mladić koji je sedeo u blizini. Kada je zaista 6 aprila počeo napad, on je razgovor koji je prisluškivao prijavio Gestapo-u. Uhapšena, Tomascheva je počela da odaje svoje veze, pa i onu sa Wedam-om. Tom prilikom je Gestapo saznao takođe da je Tomasch-eva davala svoj stan na raspoloženje za sastanke Stojakovića sa agentima. Ona i Wedam su osuđeni na smrt.

Četvrtu provalu, koja je izvršena januara 1941 godine, ponovo je izazvalo neoprezno postupanje jednog Zitzelsberger-ovog agenta. Tom prilikom se radilo o Karlu Skoberne-u iz Celja. Ovaj je pokušao da zavrbuje jugoslovenskog rezervnog oficira Roberta Petriček-a, koji se nalazio na vežbi u celjskom pešadiskom puku. Skoberne se sa njim upoznao u svome hotelu i zatražio je od Petričeka da mu nabavi podatke o ubojnom slagalištu spre-

me u Celju. Petriček je tu stvar ispričao svome poznaniku Marijanu Finku, pa se sa ovim dogovorio da stvar dostavi svome komandantu, tadašnjem pukovniku Tomaševiću. Tomašević je pomoću Petričeka postavio Skoberne-u klopku. Udešeno je da Petriček preda Skoberne-u zatraženi materijal, a u trenutku primopredaje, Skoberne je uhapšen. Tom prilikom je uhapšena i kelnerica Romana Grašovnik, Skoberne-ova saradnica, a zajedno sa njom i Westen-ov šofer Matelić.

Otvorena je istraga. Westen je odmah prešao u Austriju, očekujući s pravom da će se i protiv njega pokrenuti istraga. Zaista, zbog sumnje špijunaže uhapšene su još dve žene, i to dadilja kod Westen-a, Adela Pauscher, i prijateljica Boška Lazića, Marija Posedel. Dok su Skoberne i Romana Grašovnik sprovedeni u Beograd, Državnome sudu za zaštitu države, ostala lica su oslobođena zbog nedostatka dovoljnog osnova za podizanje optužnice. Interesantno je da je Zitzelsberger iz Celovca mogao da prati ceo tok istrage, u pojedinostima, što znači da je imao i nekog poverenika ili informatora u policiskom, istražnom ili zatvorskom aparatu ljubljanske policije.

U februaru 1941 godine desila se nova, peta provala Zitzelsberger-ove mreže. Stiger koji je, ustvari, septembra 1940 godine bio po svome traženju otpušten iz službe Abwehr-a, da bi se posvetio samo političkom radu i obaveštajnoj delatnosti za SD-otsek Graz, ostao je i dalje u vezi sa Zitzelsberger-ovim »Wehrmachtsarchiv«-om. Tako je Zitzelsberger-u podneo ponudu da pribavi planove utvrđenja iz graničnog trougla između Jugoslavije, Italije i Nemačke. Ove bi planove pribavio putem sigurnih agenata, čija imena nije naveo, a uz nagradu od 15.000 dinara. Zitzelsberger je tu ponudu prihvatio, isplatio Stiger-u traženu sumu, a ovaj je upotrebio za taj zadatak trojicu službenika nemačkih državnih železnica, zaposlenih u prestavništvu u Mariboru. To su bili savetnik Rudolf Schori i službenici Anton Ertl i Julius Streicher. Već je napred pomenuto, da su Schori i Ertl tom prilikom pali u ruke jugoslovenskoj policiji, a da je jedino Streicher uspeo da izmakne. Ustvari se tu radilo od samog početka o provokaciji jugoslovenske obaveštajne službe koja je uspela nekako da doturi Stiger-u ponudu sa planom, a

ovaj je koristio Schori-a, Ertl-a i Streicher-a da preuzmu i isplate ponuđene planove.

Ovu je provokaciju organizovao već pominjani kapetan Simončić u zajednici sa policiskim činovnikom Jančićem. Obojica su pripadali jugoslovenskom kontraobaveštajnom aparatu u Mariboru.

SD-otsek Graz saznao je odmah za ovo hapšenje, pa je još za vreme transporta Schori-a i Ertl-a uspeo preko svoje veze kod jugoslovenske policije da stupi sa njima u dodir. Tim putem im je dao uputstvo da treba da ostanu pri svojim dotadašnjim izjavama i priznanjima jer »stvar stoji za njih povoljno«, a tako će biti i najmanje opterećeni.

Pošto je Schori bio centralna ličnost kanala koji je vodio za sve nemačke obaveštajne linije preko nemačkih železničara na mariborskoj stanici, to je SD-otsek Graz oko ove stvari napravio veliku aferu u samom aparatu obaveštajne službe u Nemačkoj. S jedne strane je zamolio RSHA da zatraži od Ministarstva inostranih poslova da se izvrši pritisak na jugoslovenske vlasti, kako bi se dva uhapšena železničara otpustila iz zatvora. No, naporedno s tim, SD je zatražio i korake protiv Zitzelsberger-a preko OKW-a tj. preko Amt-a Ausland/Abwehr, pod optužbom da je on svojom lakomislenošću ugrozio mrežu SD-a, pošto su Schori i Ertl bili upućeni u važne tajne.

»Wehrmachtsarchiv« je isticao da on ne može biti odgovoran za ovaj neuspeh. Naveo je da na celu stvar uopšte nebi bio pristao da mu je bilo poznato da će Stiger upotrebiti agente SD-a. Tako su se kola slomila na Stiger-u. Lurker ga je isključio iz SD-a, a »Wehrmachtsarchiv« je prekinuo sa njim vezu i potstakao Stiger-ovo mobilisanje u trupnu • službu, kao redova. Jednim pismom Lurker-u, Stiger, koji je zaista za nemačku obaveštajnu službu u Jugoslaviji, a specijalno u Sloveniji, imao velikih zasluga, izneo je tada svoje ogorčenje, ističući da nije znao da sme da radi samo po jednoj liniji, jer je za njega »sve zajedno pretstavljalo Treći Reich«. Kao što je poznato iz ranijeg izlaganja, Schori je izveden pred Sud za zaštitu države, zajedno sa Ertl-om, a tom prilikom je u otsustvu optužen i Stiger, kao njegov saučesnik.

U staroj Jugoslaviji su se kontraobaveštajnom službom bavili policija, vojska i žandarmerija. Aparatom vojne kontraobaveštajne službe rukovodilo je Obaveštajno odeljenje Glavnog generalštaba, pod kojim su stajali obaveštajni oficiri armiskih oblasti i diviziskih oblasti. Po ovim višim komandama, obaveštajni oficiri radili su kao organi dotičnih štabova, pod neposrednim rukovodstvom načelnika štaba. Međutim, pored ove regularne mreže postojali su, u značajnim mestima posebni obaveštajni centri neposredno vezani za Obaveštajno odeljenje Glavnog generalštaba.

Na teritoriji jedne armiske oblasti, svi su izveštaji pristizali štabu njene komande odnosno štabu nadležne komande diviziske oblasti. Ovakvi bi izveštaji pristizali od granične trupe, žandarmerije, pogranične policije itđ. Takođe bi, iz Obaveštajnog odeljenja Glavnog generalštaba, stizala ovim štabovima obaveštenja koja bi dobijao Glavni generalštab, bilo preko svojih agenata, bilo od ministarstva unutrašnjih poslova, a po kojima bi na teritoriji dotičnih oblasti imale da se preduzmu mere praćenja, posmatranja, obezbeđenja itđ. Ustvari celi taj posao vršio se šablonski, uz ogromnu administraciju i sa malo terenskog rada.

Primer za ovo može da pruži način, na koji je štab Potiske diviziske oblasti izveštavao štab komande I armiske oblasti o zbivanjima na svojoj teritoriji. Ta je teritorija obuhvatala srezove u kojima je delatnost Volksdeutscher-a bila veoma aktivna i u kojoj su se, na očigled vlasti, vršile pripreme za formiranje i obuku »pete kolone«. U mesečnim izveštajima ovoga štaba postojala je rubrika »Strana špijunaža«, u kojoj bi redovno bilo pominjano da »strana špijunaža nije primećena«. Jedino u izveštaju za oktobar 1940 godine pomenuto je da je granična trupa uhapsila nekog Petra Papp-a iz Sente koji je hteo da se prebaci ilegalno preko granice u Mađarsku, pošto je bio upleten u neku špijunsku aferu u korist Mađarske. A ti se izveštaji, u kojima se ogleda tobožnje nepostojanje špijunske delatnosti, odnose na mesece, nepo-

sredno pred napad na Jugoslaviju, u kojima je nemačka špijunaža baš u tim krajevima radila punim intenzitetom.

Isto tako ni rad nižih organa ne daje bolju sliku. Izveštaji, koji bi stizali od viših štabova, bili bi saopštavani pa stavljani kao svršeni u akta. Tako su, u arhivama, zakopani izveštaji koji su ukazivali na određena lica ili pojave, pri čemu je skretana pažnja na potrebu preduzimanja određenih mera protiv takvih lica, ako bi se pojavila na teritoriji dotičnoga nižega organa odnosno niže jedinice. Koliko je skučen bio praktični agenturni i terenski rad kontraobaveštajne službe vojnog obaveštajnog aparata pokazuje činjenica da je obaveštajnom oficiru u štabu Dravske diviziske oblasti — oblasti koja je obuhvatala celu Sloveniju —"stajao na raspoloženju kredit od svega Din. 5.000 tromesečno za finansiranje obaveštajne i kontraobaveštajne službe.

Obaveštajni oficir u štabu Dravske diviziske oblasti, major Radovan Ulepić (u godinama 1940/41), vodio je kartoteku »kulturbundovaca«, koja je obuhvatala «ko 1.000 imena, zatim kartoteku talaca koji bi se imali internirati u slučaju delovanja »pete kolone« na teritoriji diviziske oblasti; a kojih je bilo 50, i najzad kartoteku ustaša, komunista i stranih špijuna. Ovu poslednju kartoteku, koja je obuhvatala oko 100 imena, ustvari, nije vodio obaveštajni oficir divizije, već obaveštajni centar u Ljubljani, koji nije bio podređen diviziji već neposredno Obaveštajnom odeljenju generalštaba. Obaveštajnom oficiru divizije dati su samo spiskovi prema toj kartoteci, kako bi se sa njihovom sadržinom. upoznali niži organi.

Interesantno je i karakteristično da je štab komande Dravske diviziske oblasti objavio u novinama apel građanima, u kome ih poziva da vojsci dostavljaju sumnjive pojave. Umesto, dakle, da se izgradi obaveštajna odnosno kontraobaveštajna mreža, koja bi mogla da se ponese sa vrlo aktivnom i dobro organizovanom nemačkom obaveštajnom službom, pokušavano je. da se pozivima preko novina dobiju besplatni agenti, čime je skrenuta pažnja protivničkoj obaveštajnoj službi na stanje u jugoslovenskom kontraobaveštajnom aparatu. Naravno da je ovakav poziv morao dovesti do bujice prijava, od kojih je najveći

deo svakako bio obična neosnovana denuncijacija ili rezultat kakvih ličnih razračunavanja. Ovakav način rada — pogotovu uz nedostajanje izgrađene i temeljito organizovane kontraobaveštajne mreže — morao je da se izrazi negativno, naročito ako se tome još doda da je štab divizije imao minimalna sredstva i veoma malobrojni personal koji bi mogao da razrađuje pojedine slučajeve.

Mnogo značajniji od šablonskoga rada u okviru armiskih i diviziskih komandi i njima neposredno podređenih jedinica bio je rad obaveštajnih centara, koji su postojali u raznim mestima, a naročito u pograničnim tačkama, kao naprimer u Mariboru i Jesenicama, i u centrima onih diviziskih oblasti, koje su izlazile na državne granice. Ti centri su stajali neposredno pod Glavnim generalštabom. Ipak, među centrima nije bilo prave saradnje, niti je ona postojala u dovoljnoj meri između njih i diviziskih odnosno armiskih štabova na čijoj su teritoriji oni radili.

Opisujući delatnost Nest-a III u Celovcu, već smo dodirnuli i one ogranke jugoslovenske obaveštajne odnosno kontraobaveštajne službe, sa kojima je taj Nest došao u borbeni dodir u svome radu u Sloveniji. Tamo prikazani slučaj sa mrežom preko glavnog poverenika (Haupt V-Mann-a) Hafner-a, može da posluži kao veoma ilustrativan primer za način, na koji se vršila borba dveju obaveštajnih službi preko granice i na terenu. Otuda će, na ovom mestu, ovaj slučaj biti prikazan u svima pojedinostima, koje su ranije bile samo dodirnute.

U Ljubljani je postojao obaveštajni centar, jedan od najaktivnijih i najstarijih u zemlji. Prvi rukovodilac toga centra bio je potpukovnik Viktor Andrejka, koji je naročito razvio obaveštajnu službu u Slovenačkom Primorju, koje je tada bilo pod Italijom, u Istri i prema Austriji. Sa Andrejkom je sarađivao tadašnji pogranični komesar u Jesenicama, Batagelj, koji je kasnije postao visoki funkcioner u ministarstvu unutrašnjih poslova. Andrejka je doživeo težak neuspeh kada je italijanska kontraobaveštajna služba otkrila neke njegove veze u Gorici i Istri, što je dovelo do suđenja većem broju njegovih poverenika. On je zatražio, posle toga, da bude penzionisan, a na njegovo je mesto postavljen kapetan — kasnije potpu-

kovnik — Branko Plhak, koji je ostao na dužnosti u Ljubljani sve do maja 1940 godine. Sa Plhakoim je sarađivao, počev od 1939 godine, kapetan Simončić (lažna imena »Goričan« i »Lado«), a sem toga je njegovom personalu pripadao vodnik Jože Rožanc i organ ljubljanske policije, Franc Fečur.

Sredinom 1939 godine, personal centra je pojačan još jednim oficirom, kapetanom Jožom Lesjakom (koji se služio lažnim imenom »Dolenc«), a početkom 1940 godine dodeljen mu je i kapetan Engelbert (Berto) Ilovar (lažna imena »Rant« i »Kranjc«), Tada je izvršena i podela rada na taj način, što je Lesjak zadužen južnim sektorom, prema Italiji, a Ilovar severnim, prema Italiji i Nemačkoj. Simončić je obrađivao pitanje italijanskih fortifikacionih linija prema Jugoslaviji, a kasnije je postao šefom pomoćnog centra u Jesenicama. Plhak je stajao u tesnoj vezi sa savezničkom, u prvom redu sa britanskom obaveštajnom službom, ali se nije naročito istakao izgradnjom mreže, mada su ga nemački obaveštajni organi smatrali vrlo sposobnim obaveštajnim oficirom. Vršio je i neke malverzacije novčane prirode. Maja 1940 godine je premešten, a na njegovo mesto je postavljen major Dragutin Slehovec, dotadašnji šef obaveštajnog centra na Sušaku.

Slehovec je nastojao, sa svojim saradnicima, da oživi staru i stvori novu proširenu mrežu. Tako je, između ostaloga, u Jesenicama zavrbovan jedan saradnik koji je imao rođake u Austriji i veze u nemačkoj vojsci. Izgleda da se tu radilo o bivšem austro-ugarskom oficiru Ferjančiću, koji je održavao vezu sa penzionisanim austriskim potpukovnikom Streit-om u Beljaku (Villach) i češće prelazio granicu, a stalno je živeo u Kranjskoj Gori. Ovaj se pominje u vezi sa jednim konkretnim sukobom između nemačke i jugoslovenske obaveštajne službe, o kome će još biti reči. Dalje je zavrbovan šef finansiske kontrole u Jezerskom, koji je održavao veze preko austriske granice i dobavljao podatke vojne prirode. Naročito je dobro bila izgrađena agentura u zapadnom uglu države, u kraju Jesenice—Kranjska Gora.

Ljubljanski centar se služio agenturom izgrađenom među carinskim službenicima, organima pogranične poli-

cije, železničarima, graničarima, kao i vezama sa žandarmerijom itd.

U Jesenicama je jedan od saradnika obaveštajne službe bio tamošnji policiski komesar Vohinc, zatim policiski službenik Petar Bizjak i policiski agent Borivoje Lazić. Treba pomenuti da je pripadnik Gestapo-a Paul Duscha, koji je bio službenik Gestapostelle u Celovcu, a za vreme okupacije funkcioner Gestapo-a u Ljubljani, na svome saslušanju pred jugoslovenskim vlastima izjavio da su i Vohinc i Bizjak bili i agenti nemačke obaveštajne službe. Po njemu je Vohinc radio za Bayreuther-a, komesara Pogranične policije u Villach-u, a Bizjak za Michitsch-a, službenika Gestapo-a u Celovcu. Ova se izjava Dusche ne slaže sa ostalim podacima o ovoj dvojici, pogotovo i s obzirem što su obojica odmah po ulasku Nemaca u Sloveniju bili uhapšeni. Veze između njih dvojice i nemačkih obaveštajnih organa, koje pominje Duscha, mogle su biti i igra odnosno podmetanje jugoslovenske kontraobaveštajne službe.

U leto 1940 godine pokrenuta je, po nemačkoj žalbi, istraga povodom ponovljenih slučajeva sabotaže, uperenih protiv transporata za Nemački Reich. Tom prilikom je obrazovana već pomenuta komisija, kojoj je pripadao i Dragomir Jovanović, zajedno sa državnim tužiocem pri Sudu za zaštitu države, dr Gjadrovim i pomoćnikom ministra unutrašnjih poslova, 2. Simonovićem. Rezultati te 'istrage pokazali su da je u ova sabotažna dela bio umešan, po britanskoj liniji, Plhakov centar u Jesenicama. Vohinc i Bizjak su smenjeni, a isto tako je to bio i povod da bude razrešen dužnosti i Plhak. Simončić je otada i preuzeo upravljanje centra Jesenice. U rukovođenju tim centrom, koje je Simončić vršio iz Ljubljane, on je bio manje-više samostalan. Kasnije je tesno sarađivao i sa obaveštajnim centrom u Mariboru, na kome je sektoru radio major Tomić. Bez obzira na Simončićev rad u Jesenicama, postojao je tamo i dalje obaveštajni centar kojim je upravljao Slehovec preko Ilovara. Neposrednu vezu sa tamošnjom mrežom održavao je ovaj poslednji.

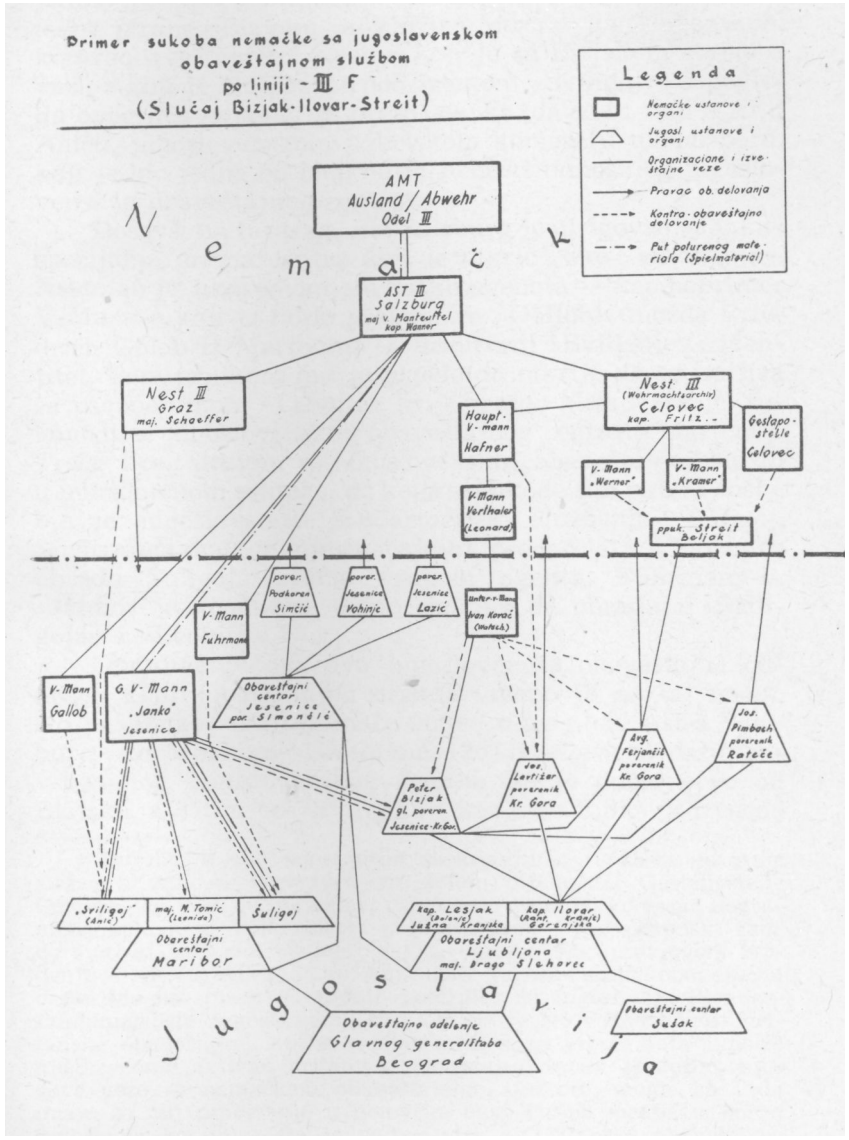
Kada je Bizjak smenjen sa dužnosti u Jesenicama, on je premešten za Niš. Međutim, u sporazumu sa vojnom

obaveštajnom službom, on je zatražio penziju i živeo je, kao penzicnisani službenik, u Kranjskoj Gori, obrađujući i dalje sektor Kranjska Gora—Jesenice. Između ostalih njegovih saradnika na tome sektoru poznati su bivši kapetan Avgust Ferjančić, rezervni avijatički oficir Josip Lavtižar i pretsednik opštine u Ratečama, Josip Pimbach. Ovaj je poslednji bio, uglavnom, aktivan prema Italiji, odlazeći, kao drvarski trgovac, često preko granice u Tarvisio (Trebiž), koji se nalazi u Italiji na tromeđi prema Jugoslaviji i Austriji.

Nest-u III Celovac bila je pala u oči grupa oko Petra Bizjaka, naročito zbog toga što je njemu češće dolazio u Kranjsku Goru Ilovar. Ivan (Johann) Kovač (lažno ime »Watsch«) moler iz Kranjske Gore je prvi signalizirao Nest-u ovaj jugoslovenski obaveštajni odnosno kontraobaveštajni centar. Kovač je bio podagent Nest-ovog agenta Verthaler-a, starešine mesne organizacije NSDAP u mestu Sant Leonhard. On je uspeo da se upozna sa ćelom tom grupom, uključivši i samog Ilovara, koji je prema njemu nastupao pod pseudonimom»Kranjc«, a Kovač je mogao saznati jedino da je iza toga pseudonima skriven neki obaveštajni oficir koji se služi imenom »Jože Rant«. Verovao je da bi ovo ime moglo biti i pravo, a ne lažno.

Kovač je služio Nest-u kao potureni agent utoliko, što je" primio i izvesne manje zadatke od raznih saradnika jugoslovenske kontraobaveštajne službe. Između ostalog, on je prenosio neka pisma, otvarajući ih i saopštavajući njihovu sadržinu preko Verthaler-a glavnom agentu Hafner-u — koji je bio Verthalerova viša veza — a time Nest-u III u Celovcu. Otkrio je, dalje, da Avgust Ferjančić, koji je pripadao grupi oko Bizjaka, održava vezu sa penzionisanim austriskim potpukovnikom Streit-om u Beljaku (Villach-u).

Radi daljeg razrađivanja ovog otkrivenog jugoslovenskog kontraobaveštajnog centra, Nest III je razvio obimnu delatnost. S jedne strane je Hafner, glavni poverenik, sam posmatrao Josipa Lavtižara. S druge strane, u vezi sa nalogom Ast-a Salzburg koji je detaljno pratio celi razvoj ove stvari, poturen je ovoj mreži posebni V-Mann, poznat

Primer sukoba nemačke sa jugoslavenskom obaveštajnom službom po liniji - III F
(Slučaj Bizjak-Ilovar-Streit)
Legenda
Nemačke ustanove i organi
Jugosl. ustanove i organi
Organizacione i izvršne veze
Pravac ob. deloranja
Kontra-obaveštajno delovanje
Put poturenog materiala (Spielmaterial)
Nemačka
AMT Ausland / Abwehr Odel III
AST III Salzburg maj v. Manteuffel kap. Wagner
Nest III Graz maj. Schaeffer
Haupt-V-mann Hafner
Nest III (Wehrmachtsarchiv) Celovec kap. Fritz
Gestapo-stelle Celovec
V-Mann „Werner"
V-Mann „Kramer"
V-Mann Vorthaler (Leonard)
ppuk. Streit Boljak
poveri. Podkoren Simčič
poveri. Jesenice Vohinje
poveri. Jesenice Lazić
Unter-n-Mann Ivan Kovač (Ostrich)
V-Mann Fuhrmann
V-Mann Gallob
G. V-Mann „Janko" Jesenice
Obaveštajni centar Jesenice por. Simončič
Peter Bizjak gl. poverenik Jesenice-Kr.Gor.
Jos. Lesjak poverenik Kr. Gora
Arg. Ferjančič poverenik Kr. Gora
Jos. Pimbach poverenik Rateče
„Sriligoj" (Anić)
maj. M. Tomić (Lesnica)
Šuligoj
Obaveštajni centar Maribor
kap. Lesjak (Sušnik) Jušna Kranjska
kap. Ilovar (Rudolf) Gorenjsko
Obaveštajni centar Ljubljana maj. Drago Stehorec
Jugoslavija
Obaveštajno odelenje Glavnog generalštaba Beograd
Obaveštajni centar Jušak

jedino pod pseudonimom »Janko«. On je podmetnut, s jedne strane, Bizjaku, a s druge strane jugoslovenskom kontraobaveštajnom organu, koji je sa Bizjakom stajao u vezi, a koji je bio poznat pod imenom »Sviligoj«. U pogledu ovog lica pojavila se pretpostavka, da se tu radi o Anti Aniću, jugoslovenskom policiskom komesaru u Mariboru, koji je bio jedna od istaknutih ličnosti tamošnjeg jugoslovenskog obaveštajnog centra*.

Došavši na taj trag, Ast Salzburg je dirigovao »Janka« specijalno prema centru koji je otkrio oko »Sviligoja«. Nastojao je, ukopčavanjem daljih agenata — kao naprimer V-Mann-a,koji je nosio pseudonim »Gallob« (možda Friedrich Golob iz Maribora) — da utvrdi »Sviligojev« identitet. Tom prilikom mu je uspelo da otkrije da se iza lica sa pseudonimom »Leonita« krije major Mirko Tomić, rukovodilac jugoslovenskog obaveštajnog centra u Mariboru. Treće lice, aktivno u jugoslovenskoj obaveštajnoj službi u mariborskom sektoru, do koga se takođe tim putem došlo, bio je jugoslovenski žandarmeriski službenik, Suligoj. Smatrajući ovog manje značajnim, predao je Ast Salzburg obradu Suligoja svome drugom agentu, Fuhrmann-u. »Janko« je, međutim, dobio zadatak da obrađuje »Sviligoja« i »Leonitu«.

Obrađivanje ova dva jugoslovenska obaveštajna odnosno kontraobaveštajna organa vršeno je na taj način, što je »Janko« (koji je inače vođen u agenturi Ast-a Salzburg pod oznakom »GV-Mann 1267 <) izigravao dalje zavrbovanog jugoslovenskog agenta. On je dobio prvo od Bizjaka, a zatim od »Sviligoja«, kao i od Suligoja izvesne

* Duscha, u već pomenutim saslušanjima, tvrdi da je Anić stajao u vezi sa Weyrauch-om, šefom ptseka III Gestapostelle Celovac. Tu vezu je, navodno, uspostavio Kohnle, komesar Pogranične policije u Volkermarkt-u (Velikovec), i jugoslovenski žandarmeriski službenik Suligoj u Dravogradu. Nasuprot ovom tvrđenju stoji činjenica da je Anić kao jugoslovenski obaveštajni organ bio na spisku vanrednih poternica za Jugoslaviju (Sonderfahndungsliste Jugoslawien), kao i to da je bio važna ličnost britanske obaveštajne službe u Mariboru, a za vreme rata i pos!e njega veoma aktivan britanski obaveštajni organ. Međutim, njegove veze sa nemačkom obaveštajnom službom, mogle su i da imaju za cilj prodiranje u nemačke obaveštajne mreže, u korist jugoslovenske ili — što je verovatnije — britanske obaveštajne službe. Slično treba uzeti i za Suligoja.

konkretne obaveštajne zadatke. Ovi su se odnosili na dislokaciju nemačkih trupa, na obezbedenje granice, na aerodrome, na pokrete trupa — i to ne samo u pograničnoj oblasti prema Jugoslaviji nego čak i u Tirolu — dalje, na železničke pruge i komunikacije, itd. Sva ova pitanja je »Janko« dostavio Ast-u Salzburg, koji je, po ovlašćenju i nalogu Amt-a Ausland/Abwehr, dao »Janku« precizne odgovore na pitanja koja mu je jugoslovenska obaveštajna služba bila postavila. Tu se radi o tipičnom slučaju onoga što se u žargonu nemačke obaveštajne službe nazivalo »Spielmaterial« (materijal za igru), to jest namerno poturenim materijalom koji je sadržavao delom tačne podatke, a delom lažne.

Tehnika »Spielmateriala« bila je u nemačkoj obaveštajnoj službi jako razvijena. Obično se tu nastojalo da se u onim stvarima, koje je protivnik mogao i drugim linijama da kontroliše, daju tačni odgovori odnosno podaci, kako bi se potkrepila verodostojnost poturenog agenta ili obaveštajnog izvora. U onim kompleksima, koji nisu bili pristupačni saznanju protivnika, kome je materijal poturen, odgovori su sastavljeni tako, kako je to odgovaralo potrebama nemačke obaveštajne službe, to jest njima se protivnik navodio na to da poveruje u one stvari, za koje je nemačka služba želela da on u njih veruje. Cela je ova igra sa poturenim materijalom obrađivana individualno, od slučaja do slučaja, i to na najvišem nivou, to jest u samom Amt-u Ausland/Abwehr.

Kao što je postojala veza između ljubljanskog kontraobaveštajnog centra i njegove ekspoziture u Jesenicama, s jedne, i obaveštajnog centra u Mariboru, s druge strane, tako isto je i na nemačkoj strani sarađivao u obradi celog ovog slučaja Nest III Celovac sa Nest-om III Graz, **i** to preko Ast-a Salzburg, koji je bio zajednički centar za **oba** Nest-a. Karakteristično je da je ćelom obradom **dirigovao** sam Ast, koji je i naredio da se otkrivene veze u **Mariboru** predaju na obradu i Nest-u III Graz. Nest-ovi se **prema** tome pojavljuju, kako ovaj konkretni slučaj **pokazuje,** manje kao samostalne obaveštajne organizacije, a **više kao** organi preko kojih deluje sam Ast, koji u važnijim **pitanjima** do pojedinosti upravlja njihovom delatnošću.

Tipična je upotreba međusobno nezavisnih agenata. Tako naprimer Hafner prima izveštaje od Kovača preko svoga V-Mann-a Verthaler-a, ali i sam kontroliše neka od lica koje mu njegova agentura dostavlja. Nezavisno od njega, opet, deluje GV-Mann »Janko«. U istom kompleksu, opet bez veze sa ostalim agentima, rade V-Mann-i Fuhrmann i Gallob. Osumnjičenu vezu jugoslovenske obaveštajne službe, potpukovnika Streit-a u Beljaku, Abwehr je kontrolisao preko dva posebna agenta u cilju utvrđivanja njegovog političkog držanja i njegovih veza sa Ferjančićem. Jedan se V-Mann pojavljuje pod imenom »Werner« ili »Wernerle«, a drugi pod imenom »Kramer«. Sem toga se za posmatranje Streit-a koriste i usluge Gestapo-a. Ovaj je dobio zadatak da utvrdi eventualne sastanke Streit-a sa Ferjančićem. Istovremeno je naređena i kontrola Streit-ove pošte.

Tretiranje slučaja sa penzionisanim potpukovnikom Streit-om je karakteristično za opreznost, kojom je radila nemačka kontraobaveštajna služba. Njegove su veze sa Ferjančićem utvrđene. Razni agenti — a naročito Kovač — jako su ga opteretili raznim indikacijama da je vršio obaveštajnu službu za jugoslovenski centar u Kranjskoj Gori—Jesenicama. On je čak otvoreno izneo svoja opoziciona shvatanja pred jednim agentom koga mu je podmetnuo Gestapo. Ipak je bio toliko oprezan, da je sam prijavio Gestapo-u razgovor koji je vodio sa ovim agentom i pritome naveo kako je namerno zauzimao opozicioni stav, da bi to lice provocirao. Mada je bilo dosta osnova, izgleda da zaista Streit nije bio hapšen od nemačke policije, već je samo nad njim vršen nadzor.

Cela ova borba, koja je ovde ukratko ocrtana, imala je, uostalom, i svoj epilog posle jugoslovenske kapitulacije. Abwehr je, u saradnji sa Gesapo-om, nastojao da otkrije celu mrežu jugoslovenske kontraobaveštajne službe, sa kojom je bio došao u dodir. Sva lica koja su mu bila poznata uhapšena su, a tek tada je uspelo da se otkrije identitet kapetana Ilovara, pošto su istražne nemačke vlasti duže vremena lutale, tragajući za raznim licima prezimena Rant.

Inače, kako obaveštajna, tako i kontraobaveštajna

služba stara Jugoslavije nisu raspolagale većim iznosima za razvijanje agenture. Za celu svoju obaveštajnu mrežu, ljubljanski centar je dobijao 4.000 do 5.000 dinara mesečno. Bizjak, koji je bio izvanredno važan agent jer je radio na ćelom pograničnom sektoru koji je obuhvatao pogranične prelaze Bohinjska Bistrica, Rateče, Podkoren i Jesenice, primao je svega oko 1.000 dinara mesečno.

Objekte od naročitoga interesa za nemačku obaveštajnu službu pretstavljali su fortifikacioni radovi koje je, u pograničnim sektorima, vršio Štab utvrđivanja. Obezbeđenje tih radova nije bio samo zadatak toga štaba, već svih vojnih, civilnih i finansiskih organa na teritoriji na kojoj su izvođena utvrđivanja. Glavni generalštab je o tome izdao i naročito uputstvo, u kome je tražio da se nad svima strancima u tim sektorima sprovodi najstrožija kontrola. Strancima se, bez dozvole nadležnih vlasti, ima zabraniti pristup u područje gde se nalaze utvrđenja i utvrđene prostorije i uopšte se imaju preduzeti sve pogodne mere predostrožnosti. Na gradilišta Štaba utvrđivanja niko nije imao pristup bez posebne legitimacije. U predelima, u kojima su se nalazili objekti fortifikacije, postavljene su table sa upozorenjem da je fotografisanje zabranjeno.

Međutim, što se tiče tih legitimacija, ubrzo se nemačka obaveštajna služba domogla pečata Štaba utvrđivanja. Ona je izradila za svoje agente lažne legitimacije sa autentičnim pečatom. Za ovo je jugoslovenska kotraobaveštajna služba saznala kasno, i to preko ministarstva inostranih poslova, a ne putem svoga sopstvenog aparata. Istina, tada su legitimacije i pečati izmenjeni i vršene su strožije kontrole, ali je, uglavnom, krađa pečata već bila donela nemačkoj obaveštajnoj službi dovoljno koristi. Table sa zabranom fotografiranja, sa svoje strane, poslužile su u isto vreme i kao zgodno upozorenje zainteresovanim agentima da se na tome mestu nalazi neki važniji objekt, pa su tako privukle pažnju i na fortifikacije koje bi, možda, bez takvog upozorenja ostale nezapažene.

Kontraobaveštajna služba Štaba utvrđivanja bila je dosta slaba. Ona za sve vreme svoga postojanja nije postigla nijedan značajniji uspeh, mada su objekti, koje je imala da šititi, nesumnjivo stajali pod stalnim posmatra-

njem nemačke agenture. Ovoj je agenturi rad olakšan činjenicom, što su fortifikacije izgrađivane u pograničnom sektoru. Iz slučaja organa Nest-a Graz Lorenz-a Apold-a, vidi se, na koji je način nemačka obaveštajna služba bila ažurno obaveštavana o svemu što se u pograničnoj zoni radilo, pri čemu su naročito važnu ulogu igrali dvovlasnici i Volksdeutscher-i. Sem toga je, među oficirima na službi u Štabu utvrđivanja, bio veliki broj manje ili više otvorenih germanofila, počev od samog komandanta, generala Lava Rupnika, pa do njegovog sina, vazduhoplovnog potporučnika, koji je radio u foto-sekciji štaba na poverljivim stvarima. Bilo je slučajeva, kada su više vojne vlasti tražile smenjivanje izvesnih sumnjivih oficira, a Rupnik se takvom smenjivanju energično odupro i sprečio ga. Najzad, u zoni utvrđivanja pojavili su se razni nemački agenti, zakamuflirani pod neupadljivim svojstvima, koji su stupili u vezu sa oficirima štaba. Jedan od tih agenata bio je Aleksandar Rajčević, koji je tobože bio izbeglica iz Zadra i držao u zoni fortifikacionih radova kafanu. On se mnogo družio sa raznim oficirima i slobodno ie dolazio u sam, štab.

Štab utvrđivanja imao je svog posebnog delegata u železari Kranjske industriske družbe na Jesenicama, u licu kapetana Miodraga Radovanovića. Ovaj je sarađivao, po pitanjima kontraobaveštajne službe, sa policiskim komesarijatom u Jesenicama, pa je, u okviru te saradnje došlo i do veće akcije čišćenja i proveravanja u Jesenicama, kojom je prilikom uhapšen i Julije Klippstaetter, šef ekspoziture transportne firme »Schenker & Co«. Preduzeće u Jesenicama bilo je jedan od objekata, za koje se nemačka obaveštajna služba interesovala, pa je zbog toga i nastojala da u njemu izgradi svoju agenturu. To je bilo utoliko lakše, što je veliki broj važnijih tehničkih službenika bio nemačke narodnosti, a sam generalni direktor železare je bio Nemac Carl Noot, pomenut već kao informator nemačkog konzulata u Ljubljani. Uostalom, ne treba izgubiti iz vida da je glavni akcionar preduzeća bila porodica Westen.

Najzad, među organe jugoslovenske državne vlasti, koji su se sukobljavali sa nemačkom obaveštajnom službom, treba ubrojiti i žandarmeriju. Zandarmeriski organi su zaista imali izvesnih uspeha u svome radu.

Tako je naprimer otkrivanje nemačkog agenta Kniessel-a u Iloku delo žandarmerije. Žandarmerija je otkrila da je »Kulturbund« imao nameru da svojim članovima izda specijalne legitimacije za slučaj upada nemačke vojske u Jugoslaviju. Te legitimacije imale bi da im omoguće da se pretstave nemačkim jedinicama kao prijatelji i saradnici. Zato je komandant Dunavskog žandarmeriskog puka, čiji su žandarmi bili raspoređeni na teritoriji Vojvodine, tražio da se izda naredba po kojoj se u slučaju ratne opasnosti, mobilizacije ili rata zabranjuje držanje makakvih objava ili legitimacija, izuzev zvaničnih.

Između žandarmerije, granične trupe, pogranične policije i carinske pogranične službe nije bilo potrebnog, nužnog kontakta u radu. Obaveštajni oficiri, koji su radili po navedenim sektorima, imali su svoju agenturu u okviru ovih formacija, ali je taj obaveštajni rad bio, dobrim delom, birokratisan i vršen je nedovoljno stručno i nedovoljno sistematski. Rezultati, koji su ipak postizani, više su plod rada preduzimljivih pojedinaca, no što iza njih stoji smišljeni i sistematski rad i temeljito izgrađena organizacija.

2. Borba između nemačke i francuske i britanske obaveštajne službe

Borba, koju su vodili na jugoslovenskoj teritoriji organi raznih obaveštajnih organizacija zaraćenih strana, bila je naročito komplikovana i zbog toga, što je, u neku ruku, vođena u trouglu: treći faktor je bila jugoslovenska policija odnosno jugoslovenska kontraobaveštajna služba. No, kao što je već napred u dovoljnoj mer: razjašnjeno, ona je samo u izvesnoj meri mogla pretstavljati trećeg činioca u ovoj borbi. Ona je samo bila isuviše razdirana svojim unutrašnjim suprotnostima da bi mogla da pretstavlja u pravom smislu ravnopravnog činioca, činioca koji bi u toj borbi mogao da obezbedi jugoslovenske interese.

Suprotnosti u jugoslovenskoj službi bile su naročito rezultat hrvanja između zaraćenih obaveštajnih službi i njihovog nastojanja da podriju jugoslovenski aparat, od-

nosno da ga privuku na svoju stranu. Kako nije bilo moguće da se taj aparat u celini pridobije — naročito s obzirom na već pominjani neodređeni i nemoćni stav vlade i njeno kolebanje koje je zvanično nazvano »politikom neutralnosti« — to su obaveštajni servisi nastojali da u jugoslovenskom aparatu bar stvore što bolje pozicije. Oni su zavrbovali izvestan broj organa jugoslovenske policije i jugoslovenske vojne kotraobaveštajne službe. Otuda se u ovima pojavljuju dve linije, koje su rezultat uticaja dva zaraćena tabora i njihovih obaveštajnih službi. Kao i obaveštajne službe zaraćenih strana, tako su i ove dve linije u jugoslovenskom kontraobaveštajnom aparatu vodile međusobnu borbu. Te dve linije radile su manje ili više savesno za onu stranu koja ih je zavrbovala, a rad na samoj čisto jugoslovenskoj, nezavisnoj kontraobaveštajnoj liniji bio je zbog toga paralisan.

Obaveštajne službe zapadnih saveznika nesumnjivo su uspele da stvore snažnije pozicije. One su stekle više simpatija, delom po tradiciji, a delom i- zbog antinemačkog stava jugoslovenske javnosti. Pored toga britanska obaveštajna služba nije oskudevala u devizama, kao što je to bio slučaj sa nemačkom, pa je u većim novčanim sredstvima za obaveštajni rad imala dalju prednost.

Kako se kriza u Evropi pooštravala, a pogotovu od trenutka izbijanja rata na Zapadu, policiski oficir za vezu u Beogradu, Hans Helm, delegiran iz RSHA, morao je u sve većoj meri da težište svoga rada prebacuje na praćenje delatnosti francuske i britanske obaveštajne službe. On je izgradio čitavu obimnu mrežu, koja je imala zadatak da ga obaveštava o delatnosti i potezima sve snažnije obaveštajne službe zapadnih saveznika i njihove agenture. Na osnovu ovakvih informacija Helm je intervenisao kod jugoslovenske policije, tražeći da ona sprečava one' mere francuskih i britanskih servisa, koje su bile uperene protiv nemačkih interesa.

Na ovom sektoru svoga rada — u kome je, uostalom, ubrzo težište prešlo na njegovog kolegu iz Uprave VI RSHA, glavnog opunomoćenika Uprave VI, Karla Kraus-a — Helm se u prvom redu služio svojim agentima iz same Uprave grada Beograda. Tim putem je naprimer saznao da je Košta Tasić, šef otseka u Upravi grada, radio

za francusku obaveštajnu službu. Tasić je bio povezan sa kapetanom Reaux-om, važnim francuskim obaveštajnim oficirom, koji je bio ugrađen u poslanstvo Republike Francuske u Beogradu.

Helm je upotrebljavao, između ostalih agenata, i barskog muzičara Lea Leinert-a, koji je svirao u Palace-baru u Beogradu. Kako su taj bar mnogo posećivali Britanci, Leinert je mogao tim putem da dobije stalna obaveštenja o Britancima koji bi se pojavljivali u Beogradu, o njihovim imenima itd. Leinert, sa svoje strane, poznavao je ruskog emigranta, novinara, koji j nosio nadimak »Nina«. Ovaj je imao veze sa britanskim krugovima i mogućnosti da dođe u dodir sa stranim novinarima u Beogradu. Staviše, Helm je ubacio novinara »Ninu« u britansku obaveštajnu službu. On je imao zadatak, uglavnom, da vrši posmatranja opšte prirode, da javlja za pojavu novih britanskih agenata itd.

Dalji Helm-ov agent bio je neki Slovenac Srečko (vrlo verovatno Rudolf Vrečko, koji se pojavljuje i u slučaju Zcrko), koji se sam Helm-u ponudio za saradnju, a imao je veze sa francuskom obaveštajnom službom. Sem toga je taj agent stvorio vezu i sa britanskim obaveštajnim organom, kapetanom Sudakovim, koji je bio zakamufliran u britanskom poslanstvu u Beogradu. Helm je ovome agentu dao nalog da dozvoli da ga francuski obaveštajni oficir, kapetan Reaux, zavrbuje za obaveštajni rad. Preko Srečka je Helm uspeo da utvrdi da je Reaux obavljao u Beogradu i vrbovanje dobrovoljaca za siriski front i da mu je u tome poslu naročito pomagao činovnik Uprave grada Beograda, Košta Tasić.

Helm nije bio zadovoljan Srečkovim radom. Ni preko veze prema Sudakovu — koju je Srečko uspostavio preko Sudakovljeve kućne pomoćnice, — ni preko podmetanja kapetanu Reaux-u, Srečkov rad nije dao zadovoljavajućih rezultata. Helm je posumnjao u njegovu poudanost, a izgedalo mu je da Srečko ni duševno nije sasvim normalan. Radi toga je sa njim prekinuv vezu.

Helm je vrlo prisno sarađivao sa nemačkom obaveštajnom odnosno kontraobaveštajnom mrežom, koja je radila u Jugoslaviji pod kamuflažom Dunavskog parobrodarskog društva (DDSG), a čiji je zadatak bio da obezbe-

di dunavski saobraćaj. Helm je i sam najaktivnije učestvovao u borbi koja je vođena između nemačke i britanske obaveštajne službe oko Dunava. Septembra 1940 godine, naprimer, Helm je zatražio preko DDSG-a jednog pouzdanog čoveka, starog do 25 godina, koji perfektno govori srpski. Taj čovek je bio potreban radi sprečavanja jednog nameravanog pokušaja sabotaže na nemačke petrolejske šlepove. Trebalo je da bude podmetnut Britancima, da ga ovi angažuju, a imao bi zadatak da otkriva odnosno obaveštava nemačku službu o nalozima koje bi mu Britanci davali.

Saopštavajući ovo Helm-ovo traženje glavnom pretstavniku obaveštajne službe (Abwehrbeauftragter) u direkciji DDSG-a u Beču, di Richardu Wildner-u, koji je istovremeno bio i šef personalnog odeljenja te direkcije, rukovodilac beogradske agencije DDSG (koii je bio jedna od centralnih ličnosti u kontraobaveštajnoj i obaveštajnoj mreži u Jugoslaviji u okviru toga društva), dr. Puhr, predlaže da se zatraženo lice prethodno protera tobože iz Nemačkog Reich-a. Otuda bi bilo umesno da se za taj zadatak odabere neki jugoslovenski državljanin ili pripadnik Češko-Moravskog Protektorata. Ako se radi o nemačkom državljaninu, onda mu treba formalno pismeno otkazati. Sve ovo bi trebalo da posluži, očigledno, izazivanju poverenja kod britanskih ustanova, kojima bi to lice trebalo poturiti.

Mada je mreža u DDSG-u dirigovana iz Nemačke, ipak je Helm, prema ovome, imao ne samo mogućnost da je koristi u svome radu, već i da lokalno upravlja, u konkretnim slučajevima, njenom delatnošću. Na njegov zahtev iz Beograda, a za svrhe njegovog rada, DDSG je imao da stvori ljude koji su mu bili potrebni i da mu ih stavi na raspoloženje.

U pogledu borbe protiv francuske i britanske obaveštajne službe,Helm-u je — a isto tako i ostalim nemačkim organima — činio znatne usluge i Dragi Jovanović. Ne samo što je on Helm-u davao značajne informacije iz jugoslovenskog političkog života i raznih zakulisnih političkih zbivanja u Beogradu, već je naročito nastojao da aktivno pomogpe nemačku obaveštajnu službu u njenoj borbi. Tako nije slučajno da je baš Jovanović učestvovao

u otkrivanju sabotaža koje je organizovala britanska obaveštajna služba po vozovima, na transportima namenjenim Nemačkoj. Helm lično je spravom smatrao da §e ovakvim svojim radom Jovanović želeo da oduži nemačkim servisima koji su ga i novčano pomagali. Pored toga tu je svakako bilo i želje da se politički preporuči nemačkim ustanovama i eksponentima Trećeg Reich-a.

U borbi nemačke sa savezničkom obayeštajnom službom odigravala su se i veoma dramatična zbivanja, pri vršenju raznih sabotaža ili njihovom sprečavanja. Međutim, za nemačku službu je bilo isto toliko važno i otkrivanje i sprečavanje rada savezničke obaveštajne službe koji nije imao karakter sabotaže, već prenošenja ili prikupljanja informacija. Primer za ovu delatnost pretstavlja slučaj koji je vezan za ime Vlaha Čučke, službenika carinarnice u Dubrovniku—Gružu.

Čučka, koji je ranije bio povremeno pomorac, novinar i učitelj, uspostavljao je i održavao u Dubrovniku razne veze, naročito sa Nemicama, koje bi dolazile tamo na letovanje ili bi se tamo zadržavale u raznim svojstvima. Služeći se Cučkovom adresom korespodirala je neka Erika Roth sa austriskim emigrantom Herbert-om Gautsch-om. Ta je korespondencija pala u oči nemačkoj ustanovi za ispitavanje inostrane pošte (Auslandsbriefprüfstelie), u junu 1940 godine. U jednom pismu je, potpisujući se imenom »Edith«, Erika Roth poslala izvesna vojna obaveštenja iz Reich-a. Helm, koji je dobio iz Nemačke nalog da izvidi stvar i da, pre svega, utvrdi identitet Vlaha Čučke, pribavio je o njemu informacije, iz kojih se nije videlo da on ma šta obaveštajno radi protiv Nemačke. Odmah po ulasku nemačkih trupa u Jugoslaslaviju, u ovoj stvari je pokrenuta istraga od strane RSHA. Tom prilikom je Čučka odveden preko Beograda i Beča u Berlin, pa je tada dao obaveštenje o Gautsch-u, za koga je primao pisma Roth-ove. Gautsch je, sa svoje strane, bio RSHA-u poznat kao britanski obaveštajni agent koji je, navodno, početkom 1941 godine bio upućen u Split, da bi onde kontrolisao nemačke bro-
dove.

U vezi sa Vlahom Cučkom razvila se, jasnije, i obimna istraga kako Abwehr-a, tako i RSHA odnosno Gestapo-a.

Uhapšena su razna lica, među kojima su se nalazili jugoslovenski, nemački i drugi državljani. Nemačka obaveštajna služba je znala da se u Dalmaciji nalazi rasprostranjena mreža britanskih agenata. Ona je uspela da provali neke mreže (jedna od njih već je pomenuta mreža Hudson—Clark—Paštrović—Rezler). Međutim, grupa na čijoj se periferiji nalazio i Čučka, kao posrednik između Erike Roth i Gautsch-a i kao poznanik niza lica koja su bila upletena u obaveštajni rad za Veliku Britaniju, otkrivena je tek posle ulaska nemačkih trupa u Jugoslaviju."

Tom je prilikom utvrđeno i da je nemački državljanin Johann Fellinger, koga su razni Ast-ovi upotrebljavali protiv francuske obaveštajne službe, bio dupli agent i radio i po naređenjima te iste službe koju je imao za račun Nemaca da uhodi. Fellinger-ovoj grupi pripadali su kako Erika Roth, tako i Gautsch. Ona je u Nemačkoj prikupljala vojne podatke, a slala ih, preko Čučkove adrese — a verovatno i drugim putem — Gautsch-u i Fellinger-u. Fellinger je pre nemačkog napada na Jugoslaviju radio iz Zagreba, a zadržavao se pretežno u hotelu Esplanade. Kasnije je prešao u Brčko, a zatim u Varaždin. Vezu sa francuskom obaveštajnom službom održavao je preko nekog Musset-a, francuskog lektora, i to sa obaveštajnim oficirom Reaux-om u Beogradu. No, on je isto tako stajao u vezi i sa nekim kapetanom francuske obaveštajne službe iz Belfort-a, koji se služio raznim imenima, među kojima je Gestapo smatrao pravim imenom »Andre Pierre Serod«.

Januara 1939 godine, kapetan Reaux upotrebio je u Beogradu Antona Šumara kao agenta, sa zadatkom da posmatra kretanje dr Milana Gavrilovića, pretsednika Zemljoradničke stranke, a kasnijeg jugoslovenskog poslanika u Moskvi. Ova je činjenica interesantna, pošto je Gavrilović bio poznat kao izraziti anglofil, a njegova je stranka bila dobrim delom uključena u agenturu britanske obaveštajne službe u Jugoslaviji.

Šumar je marta 1939 godine priključen francuskom generalnom konzulatu u Zagrebu. Na čelu toga konzulata stajao je generalni konzul Geyraud, a njegov saradnik, konzularni činovnik ruskoga porekla Hartwig, obrađivao

je naročito pitanje nemačke obaveštajne službe. Šumar je bio kamufliran kao niži činovnik francuske konzularne službe, sa naročitim zadatkom da u Zagrebu radi protiv nemačke obaveštajne agenture. Šumar je uspeo, u tome radu, da identifikuje jedno lice na koje mu je ukazao sam Reaux, utvrdivši da se radi o nemačkom agentu Franzu Starck-u. Ovome je Šumar uspeo da ukrade i neka dokumenta. On je isto tako upotrebljen i za posmatranje arhitekta Jandl-a — koji je radio za Nassenstein-a i advokata dr Kozjaka.*

Po nalogu svojih pretpostavljenih Šumar se naročito interesovao za veze nemačke obaveštajne službe prema HSS-u i HRS-u. On je označio Francuzima kao saradnike nemačke obaveštajne službe dr Buča, Slavka Kvaternika, činovnika društva »Merkur« Grgicu Grgačevića, Ferenčića—Šporgara i funkcionera »Kulturbund«-a, inž. Rudolfa. Dalje je pratio i osnivanje Hrvatske nacionalsocijalističke stranke, sa kojim je stajao u vezi i nemački generalni konzul Freund. Kao što je poznato, među pripadnicima te stranke je Uprava VI RSHA imala znatan broj agenata. Prema Šumarevim podacima dr Kozjak je bio poverljivo lice nemačkog generalnog konzulata u Zagrebu. Na kraju treba pomenuti da je Šumar utvrdio da se u zgradi železničke stanice u Mariboru nalazi sastajalište ili prihvatilište agenata nemačke obaveštajne službe. Međutim, on nije uspeo da razazna detalje, niti linije nemačke obaveštajne službe koje su tekle preko nemačkih kancelarija na toj stanici.

* Dr Kozjak bio je povezan sa nemačkom antijevrejskom i antimasonskom publikacijom „Weltdienst", koju je izdavao posebni institut, blizak SD-u i Buero-u Ribbentrop. Glavni pretstavnik toga instituta i njegove publikacije u Jugoslaviji bio je beloemigrant Lanjin, a sa njima su bili povezani i beloemigranti Nikola Talberg i Nikola Čuhnovski. Povezan je bio i pominjani Vladimir Utvić, koji je u Jugoslaviji pokrenuo antikomunističku publikaciju materijalom i uz finansiranje od strane .,Weltdienst"-a. Kao pouzdanik te nemačke ustanove, Kozjak je dao mišljenje o Utviću, a Lanjina je snabdeo podacima o jevrejskom udelu u hrvatskoj privredi. Svi eksponenti ,,Weltdienst"-a bili su propagandisti u korist Trećeg Reich-a. Uopšte uzev, veza sa tom nemačkom propagandnom ustanovom ne mora naravno da znači istovremeno i saradnju sa nemačkom obaveštajnom službom, ali je činjenica da je medu saradnicima ,,Weltdienst"-a bilo dosta nemačkih agenata.

Prema podacima nemačke obaveštajne službe, za francuske servise radio je i Austrijanac Friedrich Hohl, koji je emigrirao u Jugoslaviju posle priključenja Austrije Reich-u. Zbog toga je nemačka služba stavila Hohl-a pod kontrolu svojih organa odnosno svoje agenture u Jugoslaviji. Agent Uprave VI RSHA, Peter von Springensfeld, službenik nemačkog saobraćajnog biroa u Zagrebu, dobio je zadatak da posmatra rad i kretanje Hohl-a. On je taj zadatak preneo na svog obaveštajnog saradnika Vladimira Renenkapf-a (Renenkampf ?). Za vreme okupacije je Hohl uhapšen i sproveden iz NDH u Nemačku, gde je podvrnut istrazi i najzad upućen u jedan koncentracioni logor.

Prilikom prikaza agenture koju je bio izradio u Beogradu major Lechner, kontraobaveštajni oficir Ast-a Beč i jedna od najvažnijih figura Abwehr-ove kontraobaveštajne službe u Jugoslaviji, pomenut je već slučaj agenta Istvana Fehervary-a. Ovaj svestrani agent, čija je mnogostruka delatnost tu dodirnuta, radio je redom (ili jednovremeno) za jugoslovensku, nemačku, francusku, britansku i — verovatno — najviše za mađarsku obaveštajnu službu.

Kapetan Reaux je tražio od Fehervary-a da mu privede agente koji bi došli u obzir da budu ubačeni u Nemačku. Ustvari, Reaux je mislio prvo da za taj zadatak upotrebi samog Fehervary-a. Abwehr, sa kojim je Fehervary takođe bio u vezi, zabranio je ovome da ide sam za Nemačku, jer je nemačkoj obaveštajnoj službi mogao da koristi više van granica Reich-a. Tako je, po saglasnosti sa Abwehr-om, Fehervary priveo Reaux-u dva agenta iz Subotice, i to Stevana Banković—Halassy-a i Desiderius-a Hirsch-a. Razgranatost i opreznost francuske obaveštajne službe dokazuje činjenica da Banković—Halassy u početku nije dolazio u neposredni dodir sa Reaux-om, već sa nekim grofom Polig-om, navodno turskim državljanom, koji je bio lice za vezu prema francuskoj obaveštajnoj službi. Tek kasnije je došlo do neposrednog dodira Halassy-a sa Reaux-om, a to se završilo izdavanjem naloga Halassy-u da otputuje za Leskovac, kako bi na bugarskoj granici utvrdio pokrete bugarskih trupa.

Izgleda da je Halassy i sam želeo da igra na više stra-

na, ili da ga je neka druga obaveštajna služba želela da poturi nemačkoj. On se pojavljuje, uskoro pošto je zavrbovan od Francuza, u nemačkom poslanstvu i tu se nudi da radi za nemačku obaveštajnu službu. Tom prilikom je izjavio da je Fehervary, ustvari, francuski agent. Nemački obaveštajni organi posumnjali su da im se Halassy približava kao provokator i nisu mu dali nikakav zadatak. Fehervary, sa svoje strane, izrazio je prema Nemcima sumnju da Halassy radi za Upravu grada Beograda i da ga je ova poslala u poslanstvo.

Preko Fehervary-a je Abwehr u Beogradu zatražio od Halassy-a da pribavi imena vlasnika svih putničkih automobila koji su registrovani pri saobraćajnom odeljenju Uprave grada Beograda. Abwehr je; bio zainteresovan za te vlasnike, kako bi utvrdio koja lica saobraćaju kod inostranih poslanstava. Da bi prikrio pravi smisao ovoga zadatka, Fehervary je pretstavio Halassy-u da se tu radi 0 francuskom nalogu. Izgleda, međutim, da je Halassy osetio o čemu se radi, pa je zadatak, istina, prihvatio ali ga nije više izvršio. Dalja sudbina Fehervary-a je već ranije opisana.

Sličnu ulogu igrao je i Lechner-ov agent Vasa Joanović, čija je delatnost takođe već ukratko pomenuta. Lechner je nastojao da Joanovića poturi britanskoj obaveštajnoj službi. To je i uspelo, i tu je vezu uspostavio trgovac Milan Rajkov, koji je bio rumunski državljanin 1 navodno poticao iz Temišvara. Ovaj je Joanovića doveo u vezu sa jednim britanskim obaveštajcem u Beogradu koji je nosio ime Krstić. Verovatno se tu radi o Zivojinu-Ziki Krstiću, beogradskom trgovcu, zetu dr Božidara Purića, tadašnjeg jugoslovenskog poslanika u Parizu a kasnijeg pretsednika jugoslovenske emigrantske vlade u Londonu. Krstić je bio ranije član beogradske firme Krstić i Grnčarević, a bio je materijalno propao. Zbog mnogih prisnih veza sa visokim jugoslovenskim vojnim rukovodiocima, a naročito sa vazduhoplovnim generalom Borom Mirkovićem (organizatorom oficirskog puča od 27 marta 1941 godine), Krstića je prihvatila britanska obaveštajna služba preko svoga agenta, inače takođe trgovca u Beogradu, Thomas-a G. Mapplebeck-a. Mapplebeck ga je doveo u direktnu blisku vezu sa britanskim poslan-

stvom. U britanskoj obaveštajnoj službi u Beogradu igrao je jednu od značajnih uloga.

Joanović je od Krstića dobio nalog da pređe u Austriju i tamo utvrdi koje se nemačke-trupe nalaze između Beča i jugoslovenske granice i kako su raspoređene. Za ovo obaveštenje je Joanović imao da primi 5.000 dinara, a eventualno i više.

Lechner je uputio Joanovića u Beč, a predao mu je, po njegovom povratku odatle, pripremljeni materijal za obmanjivanje (Spielmaterial) za Krstića. Joanović je Krstiću kasnije još nekoliko puta podmetnuo Lechner-ov Spielmaterial. Po okupaciji Jugoslavije, Joanovića je — isto kao i Fehervary-a — Abwehr upotrebljavao i dalje.

Sličan slučaj dvojnoga agenta pojavljuje se i u vezi sa grupom u kojoj je najistaknutiju ulogu igrao Rudolf Kurent, portir hotela »Metropol« u Ljubljani. Kurent-a su bili zavrbovali funkcioneri nemačkog konzulata u Ljubljani, koji su radili kako za Abwehr, tako i za SD-otsek u Grazu. Njegove veze u konzulatu bili su šef kancelarije Bruno Liesenberg i Hellwig, a pominje se i ime nekog Kohn-a. Međutim, preko jednog službenika jugoslovenske policije, Kurent je u Zagrebu stupio u vezu sa organom francuske obaveštajne službe, ugrađenim u francuski konzulat u Zagrebu, koji mu su pretstavio pod imenom »Viktor«. U Zagrebu je Kurent održavao veze i sa Arnold-om Deutsch-om koji je, sa svoje strane, radio na organizovanju sabotaža na vozovima sa robom, namenjenoj Nemačkoj. Sa Deutsch-om su, utome, sarađivali Ladislav Spitzer i Arnold Herzog.

Poznanstva Kurent-a u Zagrebu, preko »Viktor«-a, odnosila su se i na nekog Josipa Dumasa, Francuza, kao i dvojicu Britanaca Schot-a (?) i Payne-a. Ova su trojica takođe radili u obaveštajnoj službi. zapadnih saveznika. Koliko su intimne bile veze između Kurent-a i ovog obaveštajnog centra u Zagrebu proizlazi iz činjenice, da je »Viktor« nameravao da ga uputi u Bordeaux, da bi tamo radio za francusku obaveštajnu Službu.

Od jugoslovenskih državljana je sa Kurent-om održavao vezu još i Slavko Gregore, elektromonter, čijom je indiskrecijom jugoslovenska policija saznala za ovu obaveštajnu mrežu i sa Kurent-a. Gregore je oktobra 1940

godine ispričao Volksdeutscher-ki Christini Kumar za neke već izvršene i za planirane diverzije na nemačkim transportima. Kumarova je o tome o'oavestila nemački konzulat u Ljubljani, a takođe i jugoslovensku policiju. Uhapšen, Gregore se pozvao na Kurent-a, od koga je navodno dobio informacije koje je ispričao Kumarovoj. Istraga, koju je povela jugoslovenska policija, utvrdila je, međutim, da je Kurent bio povezan i sa nemačkom službom, kojoj je odao čak i postojanje jednog jugoslovenskog obaveštajnog biroa, zakamufliranog pod neupadljivim vidom neke kancelarije u Ljubljani, a i činjenicu da je taj biro bio zavrbovao nemačkog emigranta Šaloma Kentner-a.

Čitav slučaj nije dovoljno objašnjen. Uglavnom, afera se svršila izvođenjem Kurent-a, Deutsch-a, Gregorca i neke Frančiške Martijan pred Državni sud za zaštitu države, pod optužbom pripremanja atentata na vozove. Interesantno je da je britanski konzulat u Zagrebu, isto kao i nemački konzulati u Zagrebu i Ljubljani, znao da će biti uhapšeni Kurent i ostali, i to pre no što je do hapšenja stvarno bilo došlo, — što pokazuje koliko su dobre bile veze obeju obaveštajnih službi zaraćenih strana u policiskom aparatu u Zagrebu i Ljubljani.

Naročito ogorčena je bila borba između britanske i nemačke obaveštajne službe oko Đerdapa. U želji da preseku nemačke transporte, Britanci su na razne načine planirali da zatvore plovni kanal, usečen na ovom mestu, kojim je plovidba kroz Đerdap jedino mogućna. Sem toga su nastojali i da oštete ili potope transporte namenjene Nemačkoj ili plovne objekte koji su takvim transportima služili. Obično su ovakvi pokušaji sabotaže organizovani u Rumuniji, ili su bar tamo začeti i planirani, uz sadejstvo britanskih obaveštajnih organa koji su radili u Jugoslaviji. Planova za makar prolazno onemogućavanje plovidbe dunavskim tesnacima bilo je nekoliko. Nastojavalo se da se u Đerdapu potope izvesni objekti, kao naprimer šlepovi natotareni cementom, čije bi vađenje trajalo duže vremena. Takođe se i planiralo miniranje plovnoga kanala odnosno survavanje strme obale s jugoslovenske strane u kanal.

Dok su zaštitu samih plovnih objekata spovodili mahom sami Nemci, već pominjanim organizovanjem obimne mreže za odbranu od sabotaže, dotle su pokušaje ome-

Kumar *Rajčević*

Rad nemačke špijunaže u Jugoslaviji odvijao se, naročito od izbijanja Drugog svetskog rata 1939 godine, u znaku stalne borbe sa obaveštajnim službama hitlerovih ratnih protivnika koje su takođe delovale u Jugoslaviji, naročito britanska obaveštajna služba. To je bila uporna i bezkrupulozna borba u kojoj su upotrebljavana sva sredstva. Volksdeutscher-ka Kumar Christina bila je jedna od agenata nemačke obaveštajne službe koji su učestvovali u toj borbi. Ona je naprimer obavestila nemačku špijunažu o britanskim planovima diverzija na nemačke transporte. Nemačka špijunaža je u svome radu stalno nailazila na jugoslavensku kontraobaveštajnu službu, ali se ova pokazala neefikasnom i iznutra razrivenom, pa nije došlo do energičnijeg suzbijanja nemačke obaveštaje delatnosti. U tako povoljnim uslovima rada Nemcima nije bilo teško da u zoni fortifikacionih radova otvore kafanu svom agentu Aleksandru Rajčeviću.

tanja plovidbe na jugoslovenskom delu Dunava sprečavale mahom jugoslovenske vlasti. Nemačka obaveštajna služba, koja bi saznavala za ovakve britanske namere, signalizirala ih je jugoslovenskim vlastima, kako bi ove mogle da preduzmu mere za održavanje dunavskog puta. Na isti je način i jugoslovenska obaveštajna služba, povremeno javljala nemačkoj za britanske sabotažne namere, za koje bi ona saznala. To je bilo naročito tada slučaj, kada bi se saznalo za sabotaže koje bi imale da se sprovedu van jugoslovenske teritorijalne jurisdikcije. Ta su saopštenja išla preko Helm-a, kao zvaničnog organa za vezu. Poznati su slučajevi da je Helm-u skrenuo pažnju na izvesne namere britanske službe lično Živojin Simonović, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova.

Jugoslovenske vojne vlasti bile su ustanovile posebnu komandu za zaštitu Đerdapa, a ova je stajala u vezi sa britanskom obaveštajnom službom. Tadašnji režim je imao interesa da spreči svako ometanje plovidbe kroz Đerdap. Dosledno tome, vojne vlasti nisu htele da dozvole britanske pokušaje za ometanje plovidbe, ali su imale interesa da ne pokvare odnose sa Britancima, koji bi mogli postati saveznici za slučaj da Nemačka napadne Jugoslaviju. Iz ovih razloga je postojala veza između jugoslovenskog generalštaba i britanskih servisa u Beogradu.

Jugoslovenski general Škekić, koji je bio zadužen tim pitanjem podmetnuo je Britancima agenta Matiju Lončarića-Brušliju. Ovome je bio zadatak da radi za Britance na pripremanju sabotaža kojima bi se imao zatvoriti plovni kanal. Istovremeno trebalo je da o svemu izveštava jugoslovenski generalštab i da spreči da pripremljene sabotaže uspeju u tolikoj meri, da zaista ugroze plovidbu, — sve dok se tada nejasna međunarodna situacija ne raščisti.

Saopštavanje jugoslovenskim vlastima podataka koje bi od svoje mreže dobijala nemačka obaveštajna služba u pogledu britanskih namera protiv dunavskog saobraćaja, nije pretstavljalo jedini, a ni najvažniji način na koji je nemačka obaveštajna služba obezbeđivala promet Dunavom. Ona je i direktno zavrbovala izvesne jugoslovenske organe, koji su po svojim funkcijama bili nadležni za red na

Dunavu odnosno njegovom pribrežnom pojasu. Tako postoje podaci da je ona angažovala sreskog načelnika u Donjem Milanovcu, Leonida Čudnovskog, na čijoj se službenoj teritoriji i nalazilo najugroženije mesto na Dunavu. Najviše je, ipak, nemačka zaštita dunavskog saobraćaja polagala na svoju sopstvenu organizaciju. Ona je bila ustrojila duž Dunava, mahom u agencijama Dunavskog parobrodarskog društva, kamuflirane obalske straže koje su bile međusobno povezane, tzv. »Landposten«. Transporte su pratile brodske straže, ugrađene u personal na plovnim objektima, najčešće u vidu blagajničkog pripravnika na brodu. Abwehr je formirao posebnu organizaciju pod kamuflažnim nazivom »Raiffeisen«, sa zadatkom zaštite dunavskog saobraćaja. O ćelom ovom veoma obimnom aparatu, formiranom na Dunavu i duž njega, biće reči posebno (u knjizi koja će opisati karakteristične primere rada nemačke obaveštajne službe), pošto on pretstavlja izvanredno zanimljiv i pouzdan primer- za upoznavanje metoda i načina rada nemačke obaveštajne odnosno kontraobaveštajne službe u toku Drugog svetskog rata.

Na ovome mestu, međutim, može se ukazati na izvesne osnovne strukturalne crte i karakteristike toga aparata. Pre svega, sva su nemačka parobrodarska preduzeća za dunavsku plovidbu odmah početkom rata objedinjena u jednu poslovnu zajednicu, kojoj je priključena i Slovačka rečna plovidba. Ta je zajednica radila u bliskoj vezi sa Mađarskim dunavskim parobrodarskim društvom. Sama DDSG bila je uključena, posle Anschluss-a, u državno-kapitalistički koncern »Herman Goering-Werke«. U bečkoj centrali DDSG nalazio se poverenik za odbranu (Abwehrbeauftragter) kroz čije su ruke išli svi konci rada za odbranu dunavskog saobraćaja od sabotaža i obaveštajne i kontraobaveštajne delatnosti, vršene preko društava dunavske plovidbe. Do prve polovine 1940 godine, taj je položaj zauzimao SS-ovski major Alfred Baubin. On je opštio, s jedne strane, sa svim nemačkim službenim ustanovama koje su delovale obaveštajno odnosno kontraobaveštajno na sektoru Dunava, a s druge strane sa glavnim poverenikom za odbranu samih »Hermann Goering-Werke«, koji je bio SS-ovski general. Baubin-a je na tome položaju

nasledio već pomenuti dr Wildner, koji je istovremeno bio i šef personala DDSG-a.

Poverenik za odbranu vršio je merodavni uticaj na celckupnu personalnu politiku preduzeća i zajednice dunavske plovidbe. On je određivao detalje o ugrađivanju agenata i poverenika koje su razne ustanove Abwehr-a i RSHA uključivale u aparat preduzeća dunavske plovidbe.

Ustvari, Abwehr je trebalo da bude nosilac celog ovog rada na Dunavu, pa je zaista on i ustrojio kopnene i brodske straže, organizovao, uz upotrebu ljudstva jedinica »Frandenburg«, organizaciju »Raiffeisen« itd. Međutim, kako su i Baubin i glavni poverenik za odbranu »Hermann Goering-Werke« bili pripadnici RSHA, to se dešavalo da su izvesne stvari vršene bez veze sa Abwehr-om, pa i bez obaveštavanja Abwehr-ovih ustanova. Ipak, u kontra-obaveštajnom i odbranbenom radu na Dunavu postojala je vrlo dobra saradnja između dveju osnovnih nemačkih obaveštajnih organizacija.

U prvo vreme ubacivanjem agenata u DDSG nije bilo jedinstveno rukovođeno. U preduzeća dunavske plovidbe ugrađivali su agente razne Abwehr-ove ustanove, kao Ast Berlin, Ast Prag, Ast Beč i sam Amt Ausland/Abwehr. Sa zahtevima za ugrađivanje agenata pojavili su se i drugi centri. Najzad je moralo ovo pitanje biti izneseno pred Canaris-a, koji je odlučio da je, za stvaranje agentske mreže u preduzećima dunavske plovidbe, nadležan Ast Beč i da se sva takva pitanja imaju rešavati preko njega Problemi su se naročito bili izrodili iz činjenice, što se dešavalo da u jednoj te istoj kancelariji zajednice brodarskih preduzeća, naprimer u Beogradu, razna lica rade za razne Ast-ove, krijući to među sobom. Dalje, agenti koji su ugrađeni u preduzeća dunavske plovidbe morali su raspolagati stručnim obrazovanjem za svoj posao, kako nebi pali uoči. Pošto je za svaki tip plovnog objekta utvrđen broj posade, to agenti nisu mogli biti ugrađeni jednostavnim povećavanjem plovidbenog personala, već je trebalo da oni i sami vrše stvarne funkcije na brodovima, pogotovu što ni posade nisu, po pravilu, smele znati da se među njima nalazi obaveštajni agent.

U Budimpešti postojalo je posebno uporište cele ove odbranbene organizacije, koje je prisno sarađivalo sa mađarskom kontraobaveštajnom službom. Slična su glavna uporišta bila i u Rumuniji i Bugarskoj, gde su imala oslonac na tamošnja nemačka poslanstva odnosno nemačke vojne misije. U Jugoslaviji je centar ove organizacije bio u Beogradu, zakamufliran u kancelarijama pretstavništva zajednice dunavskih parobrodarskih društava. Tim je centrom rukovodio dr Puhr, koji je lokalno bio tesno povezan sa Helm-om i Kraus-om, sa KO Jugoslavien (naročito sa kapetanom korvete von Weiss-om), ali i sa Neuhausen-om. On je opštio neposredno sa Baubin-om odnosno dr Wildner-om po svim obaveštajnim odnosno kontraobaveštajnim zadacima.

Glavni Landposten (obalska straža) za Jugoslaviju nalazio se u Zemunu. Njime je rukovodio Červenka, Čeh, građanin tadašnjeg Češko-Moravskog Protektorata. Druge obalske straže na Dunavu tj. na njegovom jugoslovenskom delu, izveštavale su Zemun o važnijim zbivanjima koja su se ticala zadataka dunavske odbranbene organizacije. Takođe su izveštavale i samo pretstavništvo u Beogradu. Brodske straže (Schiffsposten) kontrolisale su zbivanja na svome brodu, ali i na Dunavu, kojim bi prolazile ploveći uzvodnim ili nizvodnim putem. Svaku pojavu koja bi mogla biti od interesa, one su prijavljivale prvome Landposten-u na koji bi u plovidbi naišle, kako bi ovaj javljao dalje. Na jugoslovenskoj teritoriji su ovakve obalske straže bile u Donjem Milanovcu, Smederevu, Pančevu, Vukovaru, Petrovaradinu—Novom Sadu, Apatinu, a povremeno i u nekim drugim mestima duž Dunava. Lokalno je njima, kao isturenim pipcima Abwehr-a, upravljao u pogledu samog Abwehr-ovog rada, već pominjani kapetan korvete von Weiss, pripadnik KO Jugoslawien.

Kako je Abwehr-ova mreža na Dunavu, i uopšte mreža nemačke obaveštajne službe na njemu, bila potpuno ovladala dunavskim saobraćajem proizlazi iz činjenice da je naprimer pojavu jednog privatnog izletničkog brodića na Dunavu brodska straža odmah signalizirala dalje, da je ta signalizacija dospela do Beča i tamo dočekana primedbom da »na Dunavu nikakvi privatni brodići nemaju posla«.

OBAVEŠTAJNA SLUŽBA NA DUNAVU

Puhr ***Schell***

Prvo dunavsko parobrodarsko društvo (DDSG) bilo je najvažniji zaklon za razgranatu mrežu koju je nemačka obaveštajna služba isplela duž celog toka Dunava, prvenstveno u cilju obezbedenja dunavskog saobraćaja. Ovaj životno važni put snabdevanja Trećeg Reich-a stalno su ugrožavali britanski obaveštajni servisi. U Jugoslaviji je centar mreže, kamuflirane u dunavskoj plovidbi, bio u Beogradu, gde je agencijom DDSG-a rukovodio nemački obaveštajac dr Puhr. Druga važna ličnost mreže na Dunavu, u čijoj su izgradnji sarađivali i Abwehr i RSHA, bio je Heinrich Johann Schell, poverenik Ast-a Berlin.

Dalje, preko aparata dunavske zaštite vršena su i hapšenja, otmice ljudi, naprimer nemačkih dezertera ili politički nepouzdanih elemenata. Takva bi lica bila predavana od broda brodu, uz pratnju kakvog funkcionera Gestapo-a, i tako bi prelazila razne državne granice na putu uz Dunav. Po potrebi bi, prilikom prelaženja granica, uhapšenici bili stavljeni pod narkozu, zbog čega ih je obično pratio kakav SS-ovski lekar.

Celi ovaj odbranbeni aparat vodio je ogorčenu bitku sa britanskom obaveštajnom službom, koja se trudila da ometa dunavski saobraćaj. U ovoj borbi se pokazala dobra organizacija samog odbranbenog aparata, a u znatnoj meri je koristila i politička podvlašćenost dunavskih pribrežnih zemalja pod Berlin i svih posledica koje su odatle proistekle. U svakom slučaju, britanska nastojanja nisu imala uspeha. Zaslugom nemačke obaveštajne službe i radom jugoslovenskih organa, koji su težili sprečavanju britanske akcije na Đerdapu, sve do nemačkog napada na Jugoslaviju nije bilo većih ometanja plovidbe na Dunavu.

Tipičan primer za ulogu jugoslovenskih nadležnih vlasti u sukobu protivničkih obaveštajnih službi pretstavlja već citirani raspis ministarstva unutrašnjih poslova Jugoslavije. Ovu sliku možemo upotpuniti još jednim raspisom istoga ministarstva, koji se odnosi na pitanje britanskih »crnih lista«.

Britanci su, odmah po otpočinjanju rata na Zapadu, ustrojili za sve zemlje spiskove, u koje su unosili preduzeća, firme i pojedince koji su trgovali sa Nemačkom. Ovim preduzećima i licima činjene su, u njihovim poslovnim odnosima sa inostranstvom, sa britanske i savezničke strane sve moguće smetnje. Cilj ove mere je bio da se firme i lica neutralnih zemalja stave pod pritisak i navedu na ograničenje ili čak na prekid svojih trgovačkih odnosa sa Nemačkom. Cela ova akcija vođena je u okviru mera za blokadu Nemačke, a njome je rukovodilo posebno britansko ministarstvo. Raspis ministarstva unutrašnjih poslova Jugoslavije skreće pažnju svima vlastima svoga resora na pojačanje britanskih tajnih servisa, koji unose u svoje »crne spiskove« sve trgovačke firme koje izvoze iz Jugoslavije za Nemačku. Tajni britanski servisi, nastavlja se u

raspisu izdatom krajem januara 1940 godine, vrbuju agente kod pojedinih izvozničkih firmi, koji treba da izveštavaju britansku obaveštajnu službu o svima pojavama kod tih firmi i preduzeća. Da bi tu akciju paralizovali, Nemci vrbuju za sebe agente kod istih tih firmi. Pored toga, sa nemačke strane podnose se ministartvu žalbe na držanje jugoslovenskih trgovaca koji trguju sa Nemačkom, a u mnogim slučajevima sami izveštavaju britanske agente 0 izvozu za Nemačku.

Konstatujući ovakvo stanje, ministarstvo je naložilo podređenim organima da o ovoj akciji povedu računa na taj način, što će staviti pod diskretan nadzor rad britanske 1 nemačke tajne službe i na privrednom polju. Ujedno im je naredilo da diskretno posmatraju i držanje istaknutih izvoznika i njihov odnos prema jednoj i drugoj strani.

U Jugoslaviji se za to vreme vodila bezpoštedna borba. I jedna i druga od zaraćenih strana su bezobzirno, uz zloupotrebu svih utvrđenih međunarodnih običaja i uz gaženje najosnovnijih pravila o poštovanju suvereniteta jedne nezavisne države, ubacivale u sve većem broju agente u Jugoslaviju, vrbovale na sve strane i u svima slojevima saradnike za svoju obaveštajnu službu, korumpirale ili stavljale pod pritisak državni aparat, nastojale da Jugoslaviju kompromituju u što većoj meri u očima protivničke strane. A u takvoj situaciji državna politika Jugoslavije bila je neodređena, nesigurna, neodlučna. Vlada se kolebala, vezivala se za Nemačku, a istovremeno koketirala sa Britanijom. I u samoj vladi i dvorskoj kamarili, koje su upravljale zemljom, vodila se borba između dva protivnička uticaja, pri čemu je nemački — naročito zbog veće i neskrivene upotrebe pritiska i pretnji — postepeno nadjačavao.

Britanci su se u obaveštajnom radu mnogo služili emigrantima iz Nemačke i okupiranih zemalja, između ostalog i Česima koji su se nalazili u prihvatnim logorima u Mađarskoj. Početkom 1941 godine dobio je jugoslovenski generalštab podatke o pripremama koje vrši jedna grupa od šest čeških emigranata, koja je za račun britanske obaveštajne službe imala da bude prebačena iz Mađarske u Jugoslaviju, stim da u njoj izvrši niz diverzija paklenim

mašinama, a prema instrukcijama jednog britanskog agenta koji je bio ugrađen u Zagrebu. Diverzije je trebalo sprovesti na Sušaku, u Sinju, Ogulinu, Splitu, Šibeniku, Dubrovniku, Trebinju, Cetinju, Kotoru, Beogradu i Skoplju i to na železničkim objektima i u lukama.

Borba se vodila i oko plovnih objekata na Dunavu koji je pretstavljao najvažniju vezu za saobraćaj kabaste robe i robe koja je transportovana u velikim količinama. Tako su naprimer Britanci, preko izvesnih obaveštajnih agenata, otkupili celokupni plovni park brodarskog preduzeća Šulz i Dajč u Pančevu, da bi ga izvukli iz plovidbe. Oni su, dalje, plaćali pune plate dunavskim pilotima (locevima) koji su pratili brodove kroz Đerdap, pod uslovom da oni odbiju dalji rad za đerdapsku administraciju. Tako su, zaista, ovi visokokvalifikovani stručnjaci rečnoga brodarstva godinama štrajkovali, izdržavani od strane britanskog aparata za privrednu blokadu Nemačke.

Da bi se upoznala blagovremeno sa namerama britanskih servisa, jugoslovenska kontraobaveštajna služba pribegavala je raznim trikovima. Tako je naprimer u stanu radiotelegrafiste službene novinske agencije »Avala« u Ljubljani, nekog Hasela, ustrojena predajna radio-stanica. Policiski organi, koji su ušli u trag šifriranim emisijama te stanice, nameravali su da preduzmu akciju, no tada su saznali da se tu radi o jednome triku Glavnog generalštaba. Ovaj je ustrojio tu stanicu sa ciljem da se njenom pomoću provocira britanska obaveštajna služba. Posebne emisije je u Obaveštajnom odeljenju Glavnog generalštaba sastavljao potpukovnik Gojko Jovanović. Njima je trebalo zavarati britanske tajne radio-emisione stanice, kako bi se doprinelo otkrivanju britanskih sabotažnih grupa u pograničnoj zoni, gde je britanska služba pripremala niz diverzionih akata radi provociranja Nemačke i otežavanja namačko- jugoslovenskih odnosa.

Obe zaraćene obaveštajne službe poznavale su mnoge agente pa i glavne organe svoga protivnika. Istina, u tome je bilo i pogrešnih ocena. Nemci su, dobrim delom pretevali u oceni važnosti Julius-a Hanau-a, britanskog obaveštajnog organa koji je godinama živeo u Beogradu pod vidom sojistvenika raznih trgovačkih preduzeća i zastupni-

ka velikih britanskih firmi. Britanci, opet, preterivali su u oceni važnosti Franza Neuhausen~a u kompleksu nemačke obaveštajne službe. Interesantno je da su, izgleda, obe strane dopustile da po jedan dosta važni njihov eksponent privuče na sebe i pažnju suprotne strane. Za Britance je to bio Hanau, a za Nemce bi to mogao da bude Neuhausen. Mada su obojica radili obaveštajno, oni ipak nisu bili ključne ličnosti u obaveštajnim službama svojih zemalja u Jugoslaviji. Međutim, njihovo istupanje je izazivalo takav utisak. S druge strane nastojalo se da nemačka obaveštajna služba što manje sazna naprimer o pukovniku Masterson-u, koji je zaista bio jedna od centralnih ličnosti britanske obaveštajne službe na Balkanu, i koji je, kamufliran u britanskom poslanstvu, dirigovao akcijama na Dunavu. Nemci pak, sa svoje strane, nastojali su da Britanci što manje saznaju o Kraus-u i Lechner-u, koji su u nemačkoj obaveštajnoj i kontraobaveštajnoj službi igrali, nesumnjivo, vodeće uloge.

Obe su zaraćene strane ubacivale i oružje u Jugoslaviju. Nemci su, u tom pogledu, naročito računali na svoju narodnu manjinu u Jugoslaviji, pripremajući je za ulogu pete kolone. Britanci su naoružavali izvesne svoje pristalice, a naročito pripadnike Srpske zemljoradničke stranke. Raznim kanalima dolazilo je oružje u Jugoslaviju. Za Nemce u Vojvodini Dunavom, za Britance i njihovu agenturu drugim linijama.

U pogledu delenja oružja za račun Britanaca naročito je bio aktivan britanski agent Leslie Harmer, kamufliran u Beogradu u svojstvu britanskog zakletog računoispitača i pretstavnika jedne od vodećih londonskih računoispitačkih firmi. Njegova kancelarija, u zgradi pored hotela »Majestic« u Beogradu, služila je kao mesto odakle se oružje raznosilo koferima pripadnicima Zemljoradničke stranke u unutrašnjosti Srbije. Istim se poslom bavio i već pomenuti britanski trgovac Thomas G. Mapplebeck, koji je pred napad Nemačke na Jugoslaviju prešao u službu britanskog poslanstva kao pomoćnik vazduhoplovnog atašea. Nemci su imali oružje u zgradi bivšeg čehoslovačkog poslanstva u Beogradu, gde je jugoslovenska policija primetila unošenje eksploziva. Britanci su takođe

imali u poslanstvu skladište sa oružjem, a bilo ga je u velikim količinama i na drugim mestima, tako naprimer u vili već pomenutog Mapplebeck-a i u stanovima drugih britanskih organa.

Svaka se od zaraćenih strana trudila takođe da stvori sebi pozicije i u vojsci. Britanci su imali, pred Nemcima, prednost što su imali stare savezničke odnose iz Prvog svetskog rata, a naročito to što je borba protiv nacizma i Nemačke bila među mnogim oficirima veoma popularna. S druge strane, nemačka obaveštajna služba se trudila da pridobije za sebe one jugoslovenske oficire koji su bili nastrojeni separatistički, koji su pre 1918 godine bili u austro-ugarskoj vojnoj službi, itd. Iz ovih krugova je već pomenut slučaj vazduhoplovnog oficira Vladimira Krena.

Tako je i jugoslovenska vojska, u otsustvu jedne snažne i narodne jugoslovenske politike, bila postala plenom stranih uticaja, njen oficirski kor je bio pocepan, nejedinstven u svojim pogledima i svojim simpatijama, a zbog toga je i vrednost celog vojnog aparata bila veoma problematična. To se videlo i u periodu kratkotrajnoga rata, u aprilu 1941 godine, kada se ta vojska raspala u toku svega nekoliko dana. Vladajuća buržoazija stare Jugoslavije mogla je generalima jugoslovenske vojske da dodeljuje uticajne i unosne položaje, ali time nije mogla postići da od vojske stvori zaista zdrav i sposoban instrumenat nacionalne, odbrane. Utoliko je lakše bilo prodiranje i jedne i druge od zakrvljenih stranih obaveštajnih službi. One su mogle da podriju i ono malo homogenosti koje je bilo preostalo u toj i takvoj vojsci i njenom oficirskom koru.

Ni diplomatski aparat stare Jugoslavije nije bio zaobiđen. Britanska obaveštajna služba prodrla je i u jugoslovenska diplomatska pretstavništva u inostranstvu. Rečit je primer jugoslovenskog konzularnog službenika Karla Širokog koji je u Koruškoj organizovao sabotaže, zaštićen donekle svojim svojstvom službenika jugoslovenskog konzulata u Celovcu. On je stajao u vezi sa britanskim konzulatom u Ljubljani, odakle je dobijao naloge i materijal, a kome je slao i svoje izveštaje. Širok je kasnije uhapšen i streljan po internoj naredbi RSHA. Kod njega

je nađena korespondencija sa Batageljem, pomenutim u vezi sa radom »Ujka a. d.«. Iz te korespondencije se vidi da je među njima postojao blizak odnos i da Batagelj insistira da Širok, koji se osećao ugroženim, ostane na dužnosti u Celovcü, sa koje je tražio da bude smenjen. Na osnovu toga su nemački organi koji su za vreme okupacije istraživali ove veze, zaključivali da je »Ujka a. d.« radila na organizovanju diverzantskih i sabotažnih poduhvata protiv Nemačke, a u bliskoj povezanosti sa britanskom obaveštajnom službom.

Ovako bezpoštedna borba između nemačke s jedne i francuske a naročito britanske obaveštajne službe s druge strane, ovakvo špijunsko infiltriranje u sve važnije ustanove i organizacije, bezobzirno zadobijanje uticaja i pozicija, surovo međusobno razračunavanje itd. išlo je pre svega na štetu Jugoslavije, jer je ona direktno snosila posledice svega toga. To je u još većoj meri podrilo ionako trulu jugoslovensku državu, rascepkalo snage i negativno uticalo na moral i odbranbenu sposobnost zemlje. I to je doprinelo stvaranju ovog rovitog stanja, koje je bilo preduslov za brzi uspeh nemačkog napada i neslućenu brzinu sloma celokupnog organizma, cele strukture buržoaske Jugoslavije.

VI

DELATNOST NEMAČKE OBAVEŠTAJNE SLUŽBE OD 27 MARTA DO SLOMA STARE JUGOSLAVIJE

1. Opšte pripreme za napad na Jugoslaviju

Događaji, koji su se 27 marta 1941 godine odigrali u Beogradu i zemlji, označili su krah politike nemačkog ministarstva inostranih poslova i dotadašnjih upravljača Jugoslavije. Eksploziju narodnog gneva iskoristila je oficirska klika, i u naslonu na britansku političku i obaveštajnu službu, dovela na čelo vlade generala Simovića. U sastavu nove vlade našli su se opet pretstavnici starih građanskih stranaka.

Zbivanja koja su se eruptivnom snagom odigrala u Jugoslaviji 27 marta, delovala su na nemačko političko rukovodstvo kao vrlo neprijatno iznenađenje. Hitler i Ribbentropp bili su uvereni da je pristupanjem Jugoslavije Trojnom paktu zatvoreno i poslednje nesigurno mesto za nemačku strategiju na evropskom Jugoistoku. Nemačka 12 armija, pod komandom feldmaršala List-a, nalazila se od početka marta u Bugarskoj, pripremajući se na sprovođenje »plana Marita«, tj. za intervenciju u Grčkoj. Bugari su se, na osnovu sporazuma koji je postignut između kralja Borisa i rukovodilaca Trećeg Reich-a, nadali da će iskoristiti nemačku vojnu akciju na Balkanu za prisvajanje grčke Trakije. Za slučaj oružanog napada na Jugoslaviju, bugarski kralj Boris dobio je od Nemaca obećanje da će Bugari okupirati i jugoslovensku Makedoniju. 25 mart, kada je Jugoslavija pristupila Trojnom paktu, pokopao je ove bugarske nade. Međutim 27 marta ožive-

su stare nade. Bugarska se pripremila da učestvuje u akciji protiv Jugoslavije, koja se odmah mogla predvideti, i da iz iznenada promenjene situacije izvuče što visa koristi u smislu ostvarenja revizionističkih planova.

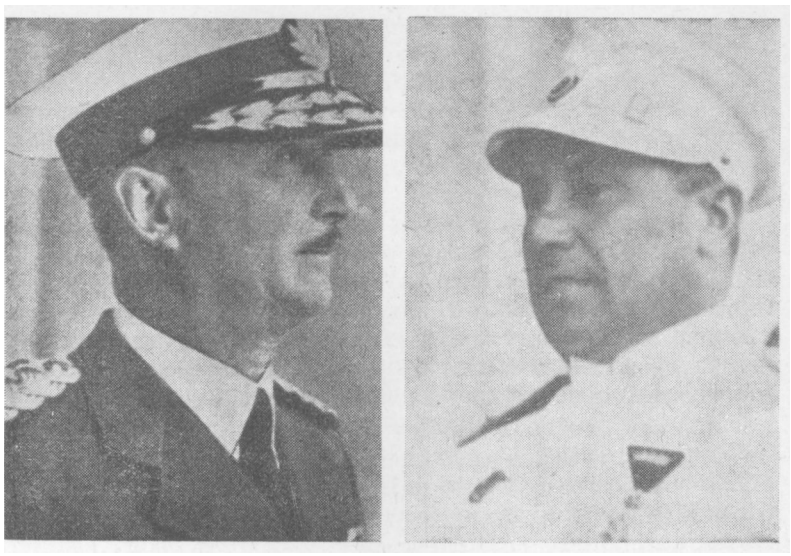
Glavna masa pešadije 12 nemačke armije nalazila se u srednjoj i istočnoj Bugarskoj. Na zapadu, u dolini Strume, nalazila se tenkovska grupa I koja je imala zadatak da pređe planinski prelaz Kula iz Bugarske u Grčku. Pri tome su nemačke planinske trupe trebale da izvrše proboj, a I tenkovska grupa da krene brzim tempom niz Strumu. Zadatak joj je bio da zauzme Solun i da se zadrži na Olimpu, sve dok pešadija, preko planinskih prelaza Rodopa, ne zauzme Trakiju i ne otvori sebi put prema Olimpskom planinskom masivu. Po ovim dispozicijama operacije protiv Grčke trebalo je da otpočnu 1 aprila, stim da nemačke trupe ne dodirnu "jugoslovensku teritoriju. Te su dispozicije, međutim, još 27 marta izmenjene.

Mada je nemačko vojno rukovodstvo, kao što je to već napred naglašeno, sa sumnjom posmatralo diplomatsku akciju ministarstva spoljnih poslova prema Jugoslaviji, i ono je ipak bilo iznenađeno događajima u Beogradu i Jugoslaviji. Još decembra 1940 godine bio je načelnik generalštaba suvozemne vojske, general Halder, izvestio načelnika mađarskog generalštaba pismeno da će u proljeće 1941 godine biti potrebno da se Jugoslavija prinudi — u slučaju potrebe i oružjem — da zauzme prema Nemačkoj određen stav, pa da se tako isključi svaka eventualna opasnost s njene strane. U tome pismu je bilo govora i o predviđenoj eventualnoj zajedničkoj akciji Mađarske i Trećeg Reich-a protiv Jugoslavije i protiv SSSR-a. U vezi stim je šef Abwehr-a, admiral Canaris, pozvao i šefa mađarske vojne obaveštajne službe, generala Ujszaszy-a, u Berlin, a šef OKW, feldmaršal Keitel, pozvao je mađarskog ministra vojske. Ipak je čvrsta uverenost političkog rukovodstva Trećeg Reich-a u mogućnost »diplomatskog rešenja jugoslovenskog problema« uticala i na vojne krugove. Ovo pogotovu i stoga, što je raspored trupa zavisio, u krajnjoj liniji, od Hitlera lično, i što je ovaj odredio dislokacije, s uverenjem da trupe neće biti potrebne za akciju protiv Jugoslavije. Tako je Wehrmacht 27 marta i941 godine bio nespreman u operativ-

Nemci i izdajničko voćstvo Jugoslavije likovali su samo dva dana. Narodne mase, mobilisane od KPJ, odbile su da priznaju čin političke kapitulacije buržoaskih rukovodilaca. To je bilo istorisko: NE, naroda Jugoslavije. Narodni revolt od 27 marta pokopao je izdajnički pakt od 25 marta.

PUČISTI

Simović ***Mirković***

Široki narodni pokret i revolt masa iskoristila je jedna oficirska grupa da se domogne vlasti. Ona je pod voćstvom generala Dušana Simovića i Bore Mirkovića sprovela puč, posle koga je obrazovana Simovićeva vlada. Ova vlada je, međutim, takođe bila spremna da prizna hegemoniju Nemačke. Ali događaji su je pretekli.

nom pogledu. Međutim, ova se nespremnost nije odnosila i na Abwehr.

Na prvu vest o događajima od 27 marta, Hitler je sazvao neku vrstu ratnoga veća kome su prisustvovali Goering, Keitel, Jodi, zatim Brauchitsch, Halder, Ribbentrop, i još nekoliko istaknutih rukovodilaca Wermachta. Hitler je izložio, pun besa i jeda, da je 27 mart omogućio Trećem Reich-u da prosudi stvarno stanje u Jugoslaviji i odnos jugoslovenskog stanovništva prema njemu. Ne čekajući ni na kakve izjave lojalnosti nove vlade, nastavio je Hitler, imaju se odmah preduzeti sve mere da se Jugoslavija raskomada i vojno i kao državna tvorevina. Beogradu se neće upućivati nikakva pitanja, niti ultimatumi. Jodl, načelnik Wehrmachtsführungsstab-a (rukovodećeg štaba Wehrmachta), znao je da Wehrmacht u tome trenutku nije spreman za akciju protiv Jugoslavije. Zato je predlagao da se prvo prikupe potrebne trupe na jugoslovenskoj granici, a da se u međuvremenu pokuša raščišćavanje situacije pomoću ultimatuma. Slično je mišljenje izrazio i Ribbentrop, koji je želeoi da spase ostatke svoje poražene politike. Međutim, Hitler je ove sugestije odlučno odbio. Naredio je da se odmah, istovremeno sa napadom na Grčku, izvrši i napad na Jugoslaviju.

Feldmaršal List, koji se nalazio u Sofiji, odbijao je ovo ubrzano stupanje u akciju protiv Jugoslavije. Ukazivao je na potrebu da izvrši pregrupisavanje svojih trupa i tražio je najmanje 2—3 nedelje vremena da sprovede svoje pripreme. Nemačke trupe koje su se nalazile u srednjim oblastima Bugarske i u Dobrudži, trebalo je izvesti na jugoslovensku granicu, kako bi bilo omogućeno da se pešadiske divizije probiju kroz planinske predele Jugoslavije. Najzad je sam vrhovni komandant suvozemnih snaga, von Brauchitsch, odleteo avionom za Sofiju i utvrdio sa List-om da će napad otpočeti 6 aprila.

Na nemačko-jugoslovenskoj granici se u tome trenutku nisu nalazile nikakve značajnije nemačke operativne trupe. Komandant 2 armije, general von Weichs, pripremao je u svome štabu, u Muenchenu, generalštabm plan za napad na južnu Rusiju, kada mu je stigao zadatak da odvoji nekoliko divizija za akciju protiv Jugoslavije sa severa. On je morao da promeni svoje vremen-

ske dispozicije. Vrhovni štabovi za napad na Jugoslaviju sa severozapada prebačeni su u Austriju. Tako su, na osnovu Hitlerove direktive*, 27 marta otpočele užurbane pripreme Wehrmacht-a za napad na Jugoslaviju.

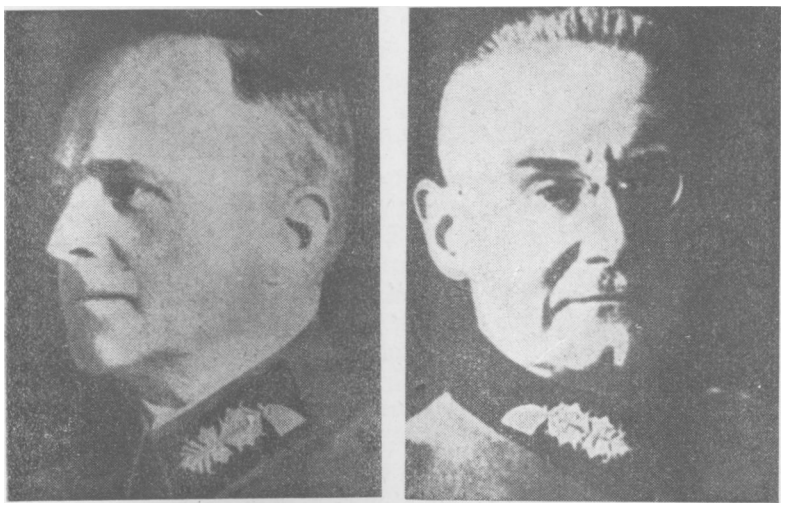
Ako su događaji od 27 marta izazvali zabunu i potrebu kod vrhovnog rukovodstva Wehrmacht-a za raznim rokadama, oni nisu zatekli nespremnim Abwehr. Vojna obaveštajna služba je svoju delatnost prema Jugoslaviji sprovodila bez obzira na političku liniju, kojom je išlo političko rukovodstvo Trećeg Reich-a. Dok su vođeni razgovori između nemačkih i jugoslovenskih visokih pretstavnika, sa perspektivom da se pitanje odnosa Jugoslavije prema Trećem Reich-u reši u okviru nacističke diplomacije i bez primene oružja, dotle je Abwehr sprovodio oko Jugoslavije i u njoj svoje pripreme, kao da je već unapred bilo određeno da će Jugoslavija postati objektom oružanog napada. U tome pogledu je od naročitog interesa aktivnost Abwehr-a II, dakle, sektora sabotaže i diverzije, koji je stvorio obimnu organizaciju u Jugoslaviji, spremnu da na određeni znak stupi u akciju. Ta organizacija nosila je kamuflažni naziv »Organizacija Jupiter«. Ovo je ime izabrano zbog početnih slova (Ju), koja se poklapaju sa početnim slovima naziva naše zemlje, jer je Abwehr u svojim raznim kamuflažnim nazivima za lica i gradove često postupao po ovom kriterijumu.** Međutim, pripreme Abwehr-a se nisu zadržale samo na tome, već je on, u danima između 27 marta i 6 aprila 1941 godine sproveo, delom sa pripremljenih pozicija, izvanredno obimne predradnje za otpočinjanje oružane akcije.

U dnevniku rukovodioca Abwehr-a II Lahousen-a nalazi se pod datumom od 4 marta 1941 godine zabeleška da su uporišta »Jupiter« Abwehr-a II u Jugoslaviji izvestila o čitavom nizu verovatnih mobilizacionih mera. Njihovi se izveštaji slažu u tome, da je sa jugoslovenske strane pripremljeno miniranje objekata, važnih za saobraćaj. Ovi izveštaji, u kojima se ogledaju izvesne polo-

* Vidi Hitlerovu „Direktivu br. 25" u prilozima.

** O organizaciji „Jupiter" i njenoj aktivnosti biće govora zasebno, u okviru izlaganja o delatnosti „pete kolone" u Jugoslaviji, čija je ona bila osnova i kičma.

ONI SU RUKOVODILI NAPADOM NA JUGOSLAVIJU

Brauchitsch *Haider*

Uveravanja pretstavnika Simovićeve vlade, da ona ne želi da poništi pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu, nisu više mogla da umire razjarenog Hitlera. U nastupu besnila zbog događaja od 27 marta, naredio je još istog dana da se što pre izvrši bezobzirni napad na Jugoslaviju. Izvođenje napada poverio ie Vrhovnoj komandi suvozemne vojske (OKH) i odredio Vrhovnog zapovednika OKH feldmaršala von Brauchitsch-a za rukovodioca ratnih operacija. Generalštabno planiranje napada izvršio je načelnik generalštaba suvozemne vojske, general-pukovnik Franz Halder.

Von Weichs . j_,i$_s$t

Von Kleist Lohr

U napadu na Jugoslaviju koji je otpočeo 6 aprila, učestvovale su: 2-a armija general-pukovnika Maximiiiana von Weichs-a koja je nadirala iz Austrije i Mađarske i 12-a armija feldmaršala Wilhelm-a List-a, koja je nastupala iz Bugarske i Rumunije. Važnu ulogu u Listovoj armiji odigrale su tenkovske jedinice pod komadomn general-feldmaršala Ewalda von Kleist-a, koje su prve upale u Beograd. Komandant vazduhoplovnih jedinica koje su učestvovale u napadu na Jugoslaviju (4-a vazduhoplovna flota) bio je general-pukovnik Aleksandar Lohr. Po njegovom naređenju izvršeno je 6 aprila varvarsko bombardovanje Beograda, od koga su stradale hiljade stanovnika.

A

vične mere jugoslovenskih vlasti posle ulaska nemačkih trupa u Bugarsku 1 marta 1941 godine, izazvali su intenzivirano obaveštajno pripremanje Abwehr-ovog aparata. Otuda je 27 mart zatekao taj aparat već zahuktan u grozničavoj obaveštajnoj delatnosti, već pripremljen da sprovede one mere koje je nemačkoj obaveštajnoj službi nalagala promena situacije, nastala zbivanjima koja su se u Beogradu i celoj zemlji odigrala 27 marta.

Još 27 marta je otpočeo da se odvija program, u kome je najvažniju ulogu igrao sektor II Abwehr-ovog aparata. Keitel je još istoga dana dao nalog da organizacija »Jupiter« stupi u dejstvo i da se sprovedu u delo pripremljeni Abwehr-ovi planovi.

Sutradan je sam šef Abwehr-a Canaris odleteo za Sofiju, odakle je dirigovao akcijom prema Jugoslaviji. Istovremeno je odleteo za Budimpeštu šef odeljenja II Amt-a Ausland/Abwehr, potpukovnik Lahousen, kako bi se tamo sporazumeo sa mađarskim generalštabom u pogledu snabdevanja jugoslovenskih Volksdeutscher-a oružjem. U okviru ovih priprema, naročito je bio[1] aktivan Ast Beč. Ovaj je Ast, uostalom, i bio, uglavnom, organizator priprema koje su izvršene u Jugoslaviji po sektoru II. Rukovodilac toga sektora u Ast-u Beč, major Fechner — ko-ji je u kritičnim mesecima češće dolazio u Jugoslaviju, radeći na organizovanju »pete kolone« — odleteo je takođe iz Beča za Budimpeštu, a odatle u Bukurešt. On je iz Rumunije dirigovao aktivnošću Volksdeutscher-a, organizacije »Jupiter« i uopšte sektora II Abwehr-a, koji je u tim danima sprovodio najživlju akciju.

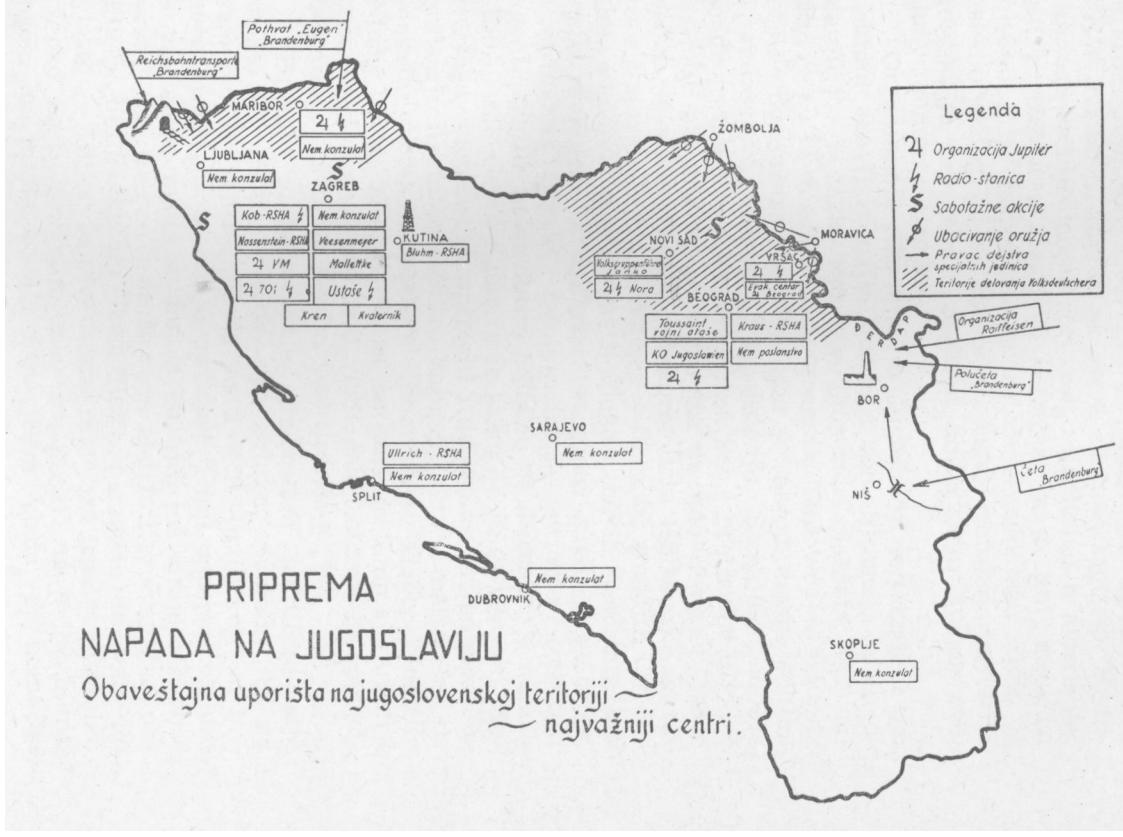
Pored Ast-a Beč, u akciji koja je dirigovana sa rumunske teritorije učestvovao je i Abwehr-ov Ast u Bukureštu, a sem njega još i misija Wehrmacht-a u Rumuniji, koja je stajala pod neposrednom komandom Wehrmachtsführungsstab-a. Na rumunskoj teritoriji je Abwehr imao i svoje punktove prema jugoslovenskoj granici, i to u Temišvaru i Turn-Severinu. Ovaj prvi, kome je bila pridružena i radio-stanica organizacije »Jupiter« bio je naročito važan. U Temišvaru je, sem toga, delovao i posebni poverenik te organizacije, povezan sa aparatom Abwehr-a.

U okviru priprema za oružanu akciju protiv Jugoslavije, u Rumuniju je prebačena jedna polučeta Abwehr-ovog »nastavnog puka« »Branbenburg«. Zadatak ove jedinice je bio da, u trenutku otpočinjanja neprijateljstava, obezbedi plovni put kroz Đerdap zauzimanjem jugoslovenskih odbranbenih položaja u dunavskim tesnacima. Isto tako je tu funkcionisala već pomenuta »Organizacija Raiffeisen«, koja je imala zadatak da takođe stupi u akciju u Đerdapu, čim otpočnu vojne operacije protiv Jugoslavije.

U Sofiji i na bugarskoj teritoriji su s obzirom na pretstojeći napad takođe izgrađene pozicije Abwehr-a. Pored samoga Canaris-a, u Sofiji je već bio od ranije boravio naročiti oficir za vezu puka »Brandenburg«, ataširan komandi 12 armije. Sem toga je u Bugarskoj postojala — slično kao u Jugoslaviji — još od 1939 godine »Kriegsorganisation Bulgarien« kojoj je stajao na čelu pukovnik Wagner. Feldmaršal List zatražio je da mu se uputi, za naročite zadatke, jedna četa puka »Brandenburg«. Ova četa imala je da se pridruži tenkovskoj grupi Kleist. Njen je zadatak bio da, ispred nemačkih trupa, obezbedi jedan železnički most koji se nalazio 20 km istočno cd Niša. Izgleda da se ovde radilo o jedinici kojoj je bio na čelu poručnik Kniesche, a koja je od pukovnika Wagner-a (koji 3e služio pseudonimom dr Delius) dobila nalog da prodre prema Boru i zaštiti tamošnje rudničke instalacije od razaranja.

Posebne jedinice puka »Brandenburg« zauzele su pozicije i u Austriji. Tako je feldmaršal Brauchitsch zatražio da mu se stavi jedna četa toga puka na raspoloženje u Graz-u. Jedna posebna formacija istoga puka upotreb-Ijena je, u okviru operacija Weichs-ove armije za posebni poduhvat koji je nosio kamuflažni naziv »Eugen«, a na Vrpskom jezeru koncentrisana je jedna jedinica (Deutsche Reichsbahntransporte) koja je imala zadatak da spreči rušenje tunela kroz Karavanke.

Dok je. na osnovu sporazuma koje su postigli opunomoćenici Abwehr-a u Budimpešti i Bukureštu, otpočelo prebacivanje oružja Volksdeutscher-ima u Vojvodini iz Mađarske i Rumunije, dotle je ministarstvo vazduhoplovstva zatražilo da se unište avioni koji su se nalazili na

Pothvat „Eugen" „Brandenburg"
Reichsbahntransport „Brandenburg"
MARIBOR
24
Nem konzulat
LJUBLJANA
Nem konzulat
ZAGREB
Kob - RSHA
Nem konzulat
Nossenstein - RSHA
Veesenmeyer
24 VM
Molletke
24 701
Ustaše
Kren
Kvaternik
KUTINA
Bluhm - RSHA
ŽOMBOLJA
NOVI SAD
Volksgruppenführung Jamko
24 Nora
MORAVICA
VRŠAC
24
Izah. centar za Banat
BEOGRAD
Toussaint rojni ataše
Kraus - RSHA
KO Jugoslawien
Nem poslanstvo
24
Đ E R D A P
Organizacija Raiffeisen
Poučeta „Brandenburg"
BOR
Četa Brandenburg
NIŠ
SARAJEVO
Nem. konzulat
Ullrich - RSHA
Nem konzulat
SPLIT
Nem konzulat
DUBROVNIK
SKOPLJE
Nem konzulat
Legenda
24 Organizacija Jupiter
Radio-stanica
Sabotažne akcije
Ubacivanje oružja
Pravac dejstva specijalnih jedinica
Terirorije delovanja Volksdeutschera
PRIPREMA
NAPADA NA JUGOSLAVIJU
Obaveštajna uporišta na jugoslovenskoj teritoriji
— najvažniji centri.

aerodromu u Zagrebu. To uništenje trebalo je da sprovede organizacija Abwehr-a II, kojom se dirigovalo preko mreže »Jupiter«. Goering-ov zahtev je upućen šefu OKW, Keitel-u, koji se sa ovom akcijom saglasio. Međutim, ona se nije mogla sprovesti zato što su ti avioni već bili prebačeni u Kraljevo i Čačak, a u tim mestima Abwehr nije raspolagao aparatom za sabotažu. Nato je usledio nalog da se na celoj jugoslovenskoj teritoriji, gdegod je to moguće, pristupi uništavanju aviona svih tipova putem sabotaža.

Organizacija Abwehr-a u Jugoslaviji je takođe u tim danima obavljala najintenzivniji rad. Situacija u Jugoslaviji joj je takav rad u velikoj meri olakšala. Već sutradan po 27 martu, vlada generala Simovića je istupila protiv demonstracija u kojima je narod davao oduška svome gnevu i svome raspoloženju. Sama Simovićeva vlada je bila isto tako neodlučna kao i prethodne. Čak je i Ljotić bio pozvan od Simovića da uđe u vladu. Inače većina članova vlade — nasuprot delu HSS-ovske garniture i slovenačkih klerikalaca — bili su anglofili. Međutim, ovo uverenje i ovaj lični stav novih ministara bili su u ravnoteži sa njihovim strahom pred Nemačkom. Pretstavnici Srpske zemljoradničke stranke, britanski agenti, tražili su međutim odlučno da Jugoslavija odmah stupi u rat. Ostali ministri ne samo da su se izjasnili protiv toga, nego su bili spremni i da ostanu pri potpisu Jugoslavije na instrumentu Trojnog pakta. Smatrali su da ministar spoljnih poslova Simovićeve vlade, Momčilo Ninčić, treba da otputuje za Berlin i da tamo sve uredi i razjasni. U tome je smislu vlada čak i obavestila nemačkog poslanika u Beogradu, von Heeren-a.

Držanje jugoslovenskih građanskih političara nije moglo da utiče na Hitler-ovu odluku, stvorenu još na sam dan 27 marta. Mada su to bili liudi koji su pre svega želeli da se održe na vlasti i bili spremni na sve kompromise, mada su mnogi od njih još ranije bili obavestili von Heeren-a da će rado podržati pronemačku političku liniju ako im Treći Reich pomogne da dođu do vlasti. — Hitler je neotstupno ostao pri izdatoj direktivi. Napad na Jugoslaviju imao se izvršiti ".a najbrutalniji način, pa mašta učinila Simovićeva vlada. A nemačka

obaveštajna služba je, između ostaloga, dobila i zadatak da — po starom receptu — stvara »argumente« za opravdanje i obrazloženje napada, bar pred nemačkim narodom.

Kao što je to bivalo i ranije, kada je Treći Reich pripremao napade na svoje žrtve, nemačka propagandna mašjna je svima sredstvima, putem štampe i radija, počela da širi vesti o navodnim terorističkim akcijama protiv nemačkih državljana i Volksdeutscher-a u Jugoslaviji. Provokatorski stav pripadnika nemačke manjine izazvao je neke manje sukobe u nekim mestima Vojvodine. U Beogradu je razbijen nemački saobraćajni biro koji je bio poznat kao centar nemačke špijunaže i propagande. Bili su to prirodni izlivi gneva naroda koji je hteo da izrazi svoje nezadovoljstvo dotadašnjom politikom u zemlji i svoju duboku mržnju prema Hitler-u i nacizmu. Ali iza više takvih sukoba i ispada, stajale su strane obaveštajne službe. Ti sukobi su njihovo delo. Strane obaveštajne službe iskoristile su u svoje svrhe uzbuđenje i gnev naroda.

Iz suprotnih motiva, ali sa istim ciljem, našle su se zajedno na delu dve zavađene linije koje su međusobno vodile oštru borbu: britanska i nemačka obaveštajna služba, kako vojna tako i politička. Britanska politika nastojala je na sve načine da Jugoslaviju gurne u rat i da stvori front na Jugoistoku, pokušavajući da pridobije za zajedničku akciju, pored Jugoslavije, još i Tursku, dok je Grčka već bila u ratu. Tome cilju je služilo i putovanje britanskog ministra inostranih poslova Eden-a u martu 1941 godine. Cilj je bio da se, makar za nekoliko nedelja, veže jedan deo nemačkih snaga za Balkan.*

Iz tih razloga i u tome cilju je britanska obaveštajna služba nastojala da svim sredstvima izaziva incidente koji bi što više zaoštrili odnose između Nemačke i Jugoslavije i doprineli sukobu između njih. Nemačka obaveštajna

* Sve do duboko u proljeće 1941 godine britanska javnost i britansko državno rukovodstvo strahovali su od nemačke invazije na Britanska ostrva. Ova invazija zastala je u svojim pripremama u jesen 1940 godine. Hitler nije mislio da je obnavlja 1941 godine, ali u Londonu se za tu Hitler-ovu odluku nije znalo i najozbiljnije se računalo sa tom mogućnošću. Zato je, sa britanske tačke gledanja, svako odvlačenje nemačkih snaga na drugu stranu značilo smanjenje te opasnosti.

služba je takođe radila na izazivanju incidenata, koji bi poslužili nemačkoj propagandi za podjarivanje Nemaca protiv »nasilja« Jugoslovena i za opravdanje napada na Jugoslaviju. Tako su se na istom poslu, u kritičnim danima posle 27 marta, našle dve zakrvljene strane obaveštajne službe u Jugoslaviji. Svaka u službi političkih planova svoje zemlje, nemačka i britanska obaveštajna služba su, sa potpuno suprotnih pozicija, razvile istovetnu delatnost.

2. Rad beogradskog centra

Događajima od 27 marta organi nemačkih obaveštajnih službi u Beogradu bili su stavljeni pred potpuno novu situaciju. Međutim, vojno-obaveštajni aparat stupio je odmah u akciju. Odluka o napadu na Jugoslaviju, koja je usledila još istoga dana, prenela je težište obaveštajnoga rada potpuno na vojno-obaveštajne organe. U prvi red je izbio sektor II, ali ne manje važan je bio i rad po sektoru I. Aparat Abwehr-a u zemlji sinhronizovano je radio sa centrima u Nemačkoj i zemljama pod nemačkom kontrolom. Ova sinhronizacija je bila utoliko lakša što je Abwehr blagovremeno izgradio u Jugoslaviji sredstva za vezu, u prvome redu kratkotalasne radio-stanice. Jednu od ovih, stanicu »Nora«, već smo u svima pojedinostima upoznali. Koji je bio cilj te stanice vidi se već iz činjenice da je njeno ustrojavanje organizovao major Fechner, rukovodilac sektora II Ast-a Beč. Ovakvih stanica je bilo u Jugoslaviji više. Abwehr je raspolagao radio-stanicom u Beogradu. On je raspolagao i stanicama organizacije »Jupiter« u Vršcu, Zagrebu, Mariboru... Preko ovih stanica su prenošeni obaveštajni izveštaji centrima u inostranstvu, primane su direktive od njih, a sem toga radio-stanice su bile i međusobno povezane.

Organizacije Abwehr-a u Jugoslaviji, od »Kriegsorganisation Jugoslawien« do diverzantskih i sabotažnih grupa organizacije »Jupiter«, odmah su otpočele da funkcionišu kao istureni pipci Wehrmacht-a. One su intenzivnom aktivnošću pripremale teren za ulazak nemačkih trupa u našu zemlju. Glavna figura u ćelom ovom vojno-obaveštajnom spletu, bio je pukovnik Toussaint, koji je

lokalno upravljao i centrom »KO Jugoslawien« pod voć-stvom majora Lasser-a. Toussaint je bacio svoje provokatore na ulice Beograda. Njihov je zadatak bio da podržavaju ratoborno raspoloženje, da potstiču na incidente i da time stvaraju što više argumenata koje bi nemačka propaganda mogla da iskoristi protiv Jugoslavije. Toussaint-u je tada upućeno nekoliko pripadnika Abwehr-ovog puka »Brandenburg.« Između ostalih, po njegovom su nalogu tada radili u Beogradu agenti Alfred Sieber, Seyss-Inquart (sin poslednjeg austriskog saveznog kancelara i kasnijeg komesara Reich-a u Holandiji), Weber i drugi. Zadatak tih agenata je bio da, zajedno sa Kraus-ovim aparatom, na ulici potstiču na akcije protiv Nemačke. U tome su se služili i beogradskim lumpenproletarijatom. Tako je naprimer Sieber* na dunavskom keju besplatno delio rakiju i pijane ljude slao da demonstriraju i prave incidente, a to isto su činili i saradnici kapetana Richter-a, Egon Zabukovschek i Hans Welker, umešani među masu i prerušeni u cigane. U istome su smislu radili i pripadnici organizacije »Jupiter«, koje je »KO Jugoslawien» upotrebljavala za izvršenje ovog zadatka. U akciju je stupio veliki deo podzemnog aparata koji su obaveštajne službe Trećeg Reich-a bile izgradile u Beogradu.

Istovremeno sa aktiviranjem »pete kolone«, vojna obaveštajna služba je u danima posle 27 marta takođe intenzivirala prikupljanje vojno interesantnih podataka. U sklopu toga rada ističe se i živa aktivnost vazduhoplovncg atašea pukovnika Lauhmann-a. On je, između ostalog, organizovao prikupljanje podataka »o svim jugoslovenskim oficirima koji su aktivno učestvovali u Simovićevom puču 27 marta ili su se naročito istakli u neprija-

* Olga Mihailović-Pitz, koja je stajala u intimnim vezama sa Sieber-om, dala je na svom saslušanju o tim događajima interesantne podatke. U ovoj grupi provokatora radio je i službenik Nemaekog saobraćajnog biroa Fischer. Kraus je uspeo da jednog od svojih saradnika (verovatno Bock-a) ubaci i u četničke krugove. Mihailovićeva tvrdi da joj je Sieber kasnije pričao da je transparent sa nazivom „Živela Moskva" nosio u demonstracijama od 27 marta u Beogradu „jedan od njihovih vlastitih ljudi" i da su agenti Abwehr-a spremili atentat na šefa britanskog imperijalnog generalštaba Sir John Dill-a koji jc tada učinio kratku posetu Beogradu.

teljskom držanju prema Nemačkoj«. Na osnovu ovih podataka Lauhmann je sastavio spisak t. akvih oficira, na osnovu čega je doneta odluka da se svi ti oficiri po okupaciji imaju odvesti u ratno zarobljeništvo. Oni su bili naročito žigosani i nisu smeli da budu otpušteni iz ratnog zarobljeništva ni u slučaju bolesti. Jedan od Lauhmann-ovih agenata u jugoslovenskom vojnom vazduhoplovstvu bio je Pupis, činovnik vojnog aerodroma u Zemunu, koji je za vreme okupacije postao vazduhoplovni major NDH. Kako je sam Lauhmann kasnije službeno izjavio Helmu* Pupis je »još godinama pre rata radio za njega kao agent i povremeno mu je donosio izvanredno dragocena obaveštenja«.

Prvih dana aprila napustili su Beograd nemački državljani. Sa njima je otputovao i von Heeren, opozvan sa svoga položaja. U poslanstvu je ostao savetnik Feine. Isto tako je na svome mestu ostao i Toussaint. »KO Jugoslawien« ostala je takođe u Beogradu. Međutim, rukovodeći centar organizacije »Jupiter«, koji je lokalno stajao pod rukovodstvom KO, evakuiran je iz Beograda. Njegova radio-stanica prebačena je u Vršac, a odatle je odmah uspostavila ponovo radiovezu sa Bečom i produžila sa svojom intenzivnom delatnošću. Izgleda da je ovo prebacivanje izvršeno zbog nameravanog bombardovanja Beograda, a i u vezi sa pretstojećim vojnim operacijama iz Rumunije u pravcu Vojvodine.

Kada su otpočela neprijateljstva, Feine se sa Toussaint-om, Kraus-om i još nekolicinom službenika zabarikadirao u bivšem čehoslovačkom poslanstvu. Nekoliko dana su ostali tu nezapaženi, s obzirom na paniku koja je vladala u Beogradu. Međutim, jedna grupa beogradskih žandarma jednom je provalila u poslanstvo. Jedan od njih, čija je porodica bila nastradala u bombardovanju, tražio je da Nemci, koji su se našli u poslanstvu, budu streljani. Feine je, međutim, uspeo da pregovorima ukloni žandarme iz zgrade. Posle toga, ovu grupu više niko nije ometao, sve do ulaska nemačkih trupa u Beograd. Prvo odeljenje Wehrmacht-a, koje je ušlo u grad, došlo

* Akt nemačkog policiskog atašea u NDH Helma BdS-u Beograd br. 3143/42 od 11 marta 1943 godine.

je do zgrade bivšeg čehoslovačkog poslanstva i istaklo na njoj nemačku zastavu.

Agentura beogradskog centra bila je veoma aktivna i u vremenu između 6 aprila i ulaska nemačkih trupa. Došlo je do niza tzv. petokolonaških akcija u poznatim njihovim vidovima. Dva interesantna slučaja iz tih dana pokazuju na koji je način ona delovala, nastojeći da što više pojača zabunu i da širi dezinformacije. Nemačka obaveštajna služba se tih dana bila ukopčala u telefonsku mrežu u Beogradu, a posebno u liniju koja je vodila Komandi Beograda. Islednik za špijune pri toj komandi pozvan je telefonom jedne noći od nekog lica koje se pretstavilo kao oficir Milovanović iz Komande vazdušne odbrane u Topoli. Ovo je lice saopštilo isledniku da su u tome trenutku kolone nemačkih tenkova prošle kroz Topolu, dolazeći od Kragujevca, i produžile u pravcu Aranđelovca. Isto lice je tu vest javilo telefonom i komandantu Beograda, čiji se štab nalazio u jednoj školi na Avalskom drumu. Proverom u Topoli je utvrđeno da u tamošnjoj komandi nema oficira koji se zove Milovanović i da je cela vest netačna, jer nemački tenkovi u to doba još nisu bili dotle stigli.

Ovde se očigledno radilo o jednom podvigu nemačke agenture. Pre svega, ova je morala da utvrdi gde se u tome trenutku nalazila Komanda Beograda. Drugo, trebalo se ukopčati u liniju. Ovo ukazuje na saradnju više lica, od kojih je jedno (tobožnji Milovanović) govorio perfektno srpsko-hrvatski. Ova akcija za stvaranje zabune i demoralisanje bila je jedna od mnogih. Slične dezinformacije širila je brižljivo pripremljena mreža nemačke obaveštajne službe na mnogim stranama. Ćelom tom bujicom se težilo da se u štabove raznih vojnih jedinica unese što više nesigurnosti, da se pogrešnim vestima parališe njihova efikasnost i da se olakša prodiranje Wehrmachtovih kolona.

Drugi slučaj, takođe tipičan, odigrao se u okolini Aranđelovca. Tu je jedna grupa jugoslovenskih oficira presrela neki civilni auto, u kome su se nalazila tri lica u jugoslovenskim oficirskim uniformama. Kolima ie šofirao jedan vojnik. Automobil je bio izrešetan mecima.

Vojna lica, koja su se u njemu nalazila, izjavila su da su na nekoliko kilometara od mesta ovoga susreta bila napadnuta od nemačkih jedinica. Međutim, utvrđeno je da je toga dana (oko 10 aprila) čelo nemačkih kolona bilo još dosta daleko od Aranđelovca. Ovde se radilo ili o nemačkim agentima — ili je auto zaista izrešetan mecima, ali ne od strane nemačkih regularnih jedinica, već od kakve diverzantske grupe nemačke obaveštajne mreže, kojom se dirigovalo iz Beograda. Ovakvih je slučajeva bilo vrlo mnogo.

*

Ovde treba pomenuti da je jedan deo centra organizacije »Jupiter« posle evakuacije iz Beograda bio prešao i u Temišvar. On se uvrstio u opšti kompleks nemačke obaveštajne službe i njenih raznih punktova i pothvata koji su iz Rumunije dejstvovali prema Jugoslaviji. U ove pothvate spada i zauzimanje Đerdapa, izvršeno 6 aprila, za čije pripreme su bili prebačeni u Turn Severin pripadnici puka »Brandenburg«. Pod komandom poručnika Kutschke-a, ova se grupa »Brandenburgovaca« koncentrisala kod Oršave i otpočela u rano jutro 6 aprila svoju akciju, koja je potpuno uspela. U isto doba je jedan od brodova organizacije »Raiffeisen« potopio pred Đerdapom jugoslovenski motorni brod sa dva šlepa, koji su bili namenjeni blokiranju plovnih kanala.

U akciji da se plovni kanali kroz dunavske tesnace i sve instalacije u Đerdapu neoštećeno dobiju u ruke učestovala je sva mreža nemačke obaveštajne službe, zakamuflirana u nemačkim preduzećima dunavske plovidbe. Staviše, u kritičnim danima pred 6 april 1941 godine došli su u Jugoslaviju, odnosno dejstvovali su iz Rumunije, i neki od istaknutih, ključnih ličnosti te mreže, kao naprimer viši kapetan DDSG-a von Khaelss, kapetan Schwarz, zatim ing. Trueb koji je bio jedna od glavnih ličnosti mreže u Rumuniji itd. Sem njih je tom prilikom aktivnu ulogu odigrao i kapetan korvete von Weiss koji je pripadao »KO Jugoslawien«.

3. Peta kolona

a. Formiranje i pripreme

Političko indoktriniranje odnosno nadziranje i smišljeno organizovanje nemačke narodne manjine u Jugoslaviji imalo je više ciljeva. Prvo, Treći Reich je nastojao da ih pridobije za svoju »ideologiju« i da ih veže što jače uz sebe. Drugo, ovako pridobijeni pripadnici nemačkih manjina u Evropi imali su da posluže kao instrumenat politike Trećeg Reich-a, — kako u ostalim zemljama Evrope, u kojima je bilo nemačkih manjina, tako i u Jugoslaviji. Nemačke manjine su postale »pretstražama nemstva«, postale su sastavnim delom »nemačkog nacionalnog organizma«, podređenim nacionalnoj disciplini i naredbama »nemačkog nacionalnog voćstva«, dakle, voćstva Trećeg Reich-a. Najzad, celi ovaj smišljeni rad sa Volksdeutscher-ima imao je zadatak da, u slučaju potrebe , volksdeutscher-ske grupe pretvori u organe Trećeg Reich-a za konkretnu oružanu i diverzantsku akciju u zemljama, u kojima su se te grupe nalazile.

Treći Reich je dirigovao nemačkim manjinama u raznim evropskim (pa čak i u prekomorskim) zemljama, kako mu je kada bilo potrebno. Tako je naprimer u Čehoslovačkoj nemačka manjina politički aktivirana mnogo ranije no u Jugoslaviji. U rešenju Sudetske krize, kojom je počelo komadanje Cehoslovačke, pripadnici tamošnje nemačke manjine odigrali su izvanredno važnu ulogu. U to doba, dok se iz Reich-a veoma aktivno radilo na njihovom osposobljavanju za političku akciju, rad sa Volksdeutscher-ima u Jugoslaviji bio je mnogo mirniji i neu padljiviji, jer »konačno rešenje pitanja Jugoslavije« još nije došlo na red.

Pri tome ne treba ispustiti iz vida da su i specifični uslovi pod kojima se postavljalo pitanje nemačkih manjina u Cehoslovačkoj bili sasvim drukčiji nego u našoj zemlji. U Cehoslovačkoj je ta manjina obuhvatala preko tri miliona lica. Njome su gotovo kompaktno bili naseljeni krajevi duž čehoslovačko-nemačke granice. Postojao je. dakle, teritorijalni i etnički kontinuitet. Ta je manjina bila ekonomski i kulturno neuporedivo jača od one u Jugoslaviji. Njene veze sa Reich-om bile su mnogo

neposrednije i brojnije. No, nisu samo ovi faktori učinili da Reich u godinama između 1936 i 1938 godine vodi u nemačkoj manjini u Čehoslovačkoj politiku neposrednog korišćenja Volksdeutscher-a za svoje agresivne planove, a da u volksdeutscher-skim masama u Jugoslaviji tek vrši nadziranje i to ne na otvoreni način. Čehoslovačka je u ono doba bila politički »aktuelna«. Jugoslavija to još nije bila. Prerano organizovanje nemačke manjine u Jugoslaviji, u doba dok još nisu bili svršeni drugi zadaci koje je Hitler sebi postavio, eventualno bi moglo da izazove i preranu pažnju jugoslovenskih vlasti i njihovu intervenciju, i to u vreme kada Treći Reich još nije bio dovoljno jak da ovakvu intervenciju spreči. Otuda postupnost *i* uzdržljivost u politici Trećeg Reich-a prema jugoslovenskim Volksdeutscher-ima, sve do 1939 godine, kada se situacija izmenila i kada su prilike bile sazrele.

Do 1939 godine nemačke ustanove, koje su se bavile jugoslovenskim Volksdeutscher-ima, prvenstveno su radile na tome da probude u njihovoj dosta inertnoj masi nemački nacionalni odnosno šovinistički duh i da u njoj spoje u nedeljiv pojam Hitlerov nacizam, njegov Treći Reich, nemački nacionalizam, pa i samu nemačku narodnost. Trebalo je što većem broju Volksdeutscher-a uliti uverenje da je dobar Nemac samo onaj koji je istovremeno i nacista, a da Hitler nije samo šef nemačke države, već i vođa nemačkog naroda, svakoga pojedinog Nemca, pa magde se on nalazio: u Reich-u ili nekoj drugoj zemlji, kao njen državljanin.

Taj zadatak obavljen je do 1939 godine. Dotada je među Volksdeutscher-ima stvoren već znatan kadar mlađih elemenata, koji je bio apsolutno fanatizovan i spreman na izvršenje svih zadataka. Organizaciono, nova situacija u »Kulturbund«-u došla je do izražaja stvaranjem autoritarne organizacione strukture. »Ideološki« se novi period izrazio' potpunim uklapanjem »Kulturbund«-a u nacizam kao »ideološki« pokret,. usvajanjem i sprovođenjem svih važnih nacističkih idejnih postulata.

Situacija je bila sazrela za upotrebu nemačke manjine kao instrumenta politike Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji. Stara je generacija Volksdeutscher-a još donekle vodila računa, u prvome redu, o interesima same

manjine u uslovima, u kojima se ona nalazila u Jugoslaviji. Novo voćstvo je proglasilo načelo da pojedinac nije ništa, da ni manjina kao grupa, kao deo nemačkog nacionalnog tela, ne pretstavlja nikakvu samostalnu jedinicu sa sopstvenim interesima. Nemačka nacija je sve. Drugim rečima, pojedini Volksdeutscher i cela nemačka nacionalna manjina u Jugoslaviji nemaju sopstvenih interesa van interesa nemačke nacije. A ta nacija je identična sa Trećim Reich-om. Rezultat ovakvog shvatanja je bio da je Volksdeutscher u Jugoslaviji — sa malo izuzetaka — smatrao sebe obaveznim da učini sve što leži u interesu Hitlerove države i Hitlerove politike, pa čak i onda kada bi to bilo u suprotnosti sa njegovim ličnim interesima ili sa stvarnim interesima nemačke manjine u Jugoslaviji.

Na ovoj osnovi prešao je rad nemačke manjine i njenih organizacija na nove linije, čim je to Trećem Reich-u zatrebalo. Veoma je karakteristično da je staranje zä vezu između Reich-a i nemačkih manjina uopšte — pa, prema tome, i one u Jugoslaviji — bilo prešlo potpuno na SS. Ova politički najnekompromisnija i »ideološki« najradikalnija organizacija nacizma, koja je smatrala sebe pozvanom da izvrši regeneraciju nemačke države i nemačkog naroda po linijama jedne »ideologije« ispunjene mističnim fanatizmom, uključila je Volksdeutscher-e u svoj delokrug. Ovi su, dakle, postali ne samo instrumetima Trećeg Reich-a, već i oruđima najisključivijeg dela političke aparature Hitlerove Nemačke, najradikalnije i najfanatičnije organizacije koja je proistekla iz nacizma.

Personalno identifikovanje i organizaciono jedinstvo, koji su u Nemačkoj ostvareni između SS-a i aparata bezbednosti (uključivo i obaveštajne službe), učinili su da se i u radu sa nemačkim manjinama u inostranstvu — pa i u Jugoslaviji — pomešao u gotovo nerazdvojnu celinu opšti politički rad sa delatnošću po smernicama i u interesu bezbednosno-obaveštajnog aparata Trećeg Reich-a. Prvo su Volksdeutscher-i »ideološki« pripremljeni, a zatim su upotrebijeni kao političko uporište u Jugoslaviji. Važnost tog uporišta je rasla ukoliko je Jugoslavija bivala politički i strategiski interesantnija za Berlin. Zato se Volksdeutscher-ima, koji su se nosili mišlju da se

eventualno presele u Nemačku, govorilo da treba da ostanu na svojim mestima u Jugoslaviji, dok ih »Fuehrer« ne pozove. A kad je tome došlo vreme, oni su iskorišćeni kao spremni i slepo poslušni saradnici agresivne politike, u trenutku kada se prešlo na vršenje pritiska na Jugoslaviju, pa i na pripremanje eventualne oružane akcije prema njoj.

Tako je u Jugoslaviji pripremljena volksdeutscherska »peta kolona«. Tako su Volksdeutscher-i od nekada manje više mirnih i politički slabo zainteresovanih državljana postali, u toku svega nekoliko godina intenzivnog političkog obrađivanja, neprijateljima zemlje u kojoj su generacijama živeli.

Kako je rastao unutrašnji napon Trećeg Reich-a sa ratom i pobedama u njegovoj prvoj fazi, tako su se širile i perspektive, koje su lebdele pred očima vrhovnim faktorima SS-a. Već 1935 godine govorilo se u SS-ovskim krugovima o nemačkoj kolonizaciji u Ukrajini kao o nečem što sigurno pretstoji, — ako ne ovoj, a ono sledećoj generaciji Nemaca. Kada je 1939 godine brzo i totalno srušena Poljska država, na njenoj je teritoriji sprovedena nemačka kolonizacija. Istovremeno u vrhovima SS-a opšte ideje o primatu germanstva, o njegovoj evropskoj »kulturnoj« misiji, o nastavljanju tradicija srednjevekovnog osvajačkog i kolonizatorskog Nemačkog viteškog reda, uzimale su sve konkretnije oblike. Iz Besarabije, iz Bukovine Volksdeutscher-i su povučeni i prebačeni na bivše poljske teritorije. Ali u Transilvaniji, u užoj Mađarskoj i u Jugoslaviji su zadržavani. Štaviše. intenzivno se radilo na jačanju njihovog tamošnjeg opšteg položaja i na ubeđivanju u njihovu povezanost sa teritorijom na kojoj žive.

Spoljna politika Trećeg Reich-a mogla je da taktizira, prema potrebama i trenutnoj situaciji, i da garantuje integritet susednim državama. SS, u čijim redovima su bili okupljeni najfanatičniji nacisti, i koji je sebi pripisao ulogu čuvara germanstva i čuvara »večnih interesa«, »večne misije« nemačkog naroda, smatrao je takvo taktiziranje uvek samo prolaznim, privremenim. Njegov krajnji cilj je bio ne samo stvaranje SS-ovske države u okviru Nemačke, već i stvaranje jedne Evrope u kojoj

;;u nemačke narodnosne grupe imale da igraju važne po-
magače u onoj ulozi, koju su u srednjem veku igrali vi-
tezovi Nemačkog viteškog reda u širenju germanske vla-
sti nad baltičkim i slovenskim narodima.

Nije morao svaki pojedini pripadnk SS-a u svom praktičnom radu imati u vidu krajnje ciljeve. Zato je vrh te organizacijfj sam Himmler, imao uvek ovakav krajnji cilj pred očima. On nije mogao da se meša u konkretna pitanja i mere spoljne politike. Ali, Himmler i njegova SS, fanatično zadojeni srednjevekovnim misticizmom, nisu gledali samo na vremenski ograničen život jedne generacije. Oni su posmatrali nemački narod kao organizam, kao kontinuum, kao celinu u kojoj redosled generacija ne igra ulogu. Oni su političke poteze smatrali privremenim, smatrali su ih samo koracima i etapama. Uvek je pred njihovim očima na kraju stajala zgrada jednog evropskog reda u kome bi germanstvo, organizovano po SS-ovskim principima, vladalo nad podređenim narodima.

Pod ovim uglom treba posmtarati celokupnu političku aktivnost SS-a, te najfanatičnije i najbrutalnije nacističke organizacije, kojoj nikakve nacističke mere nisu bile dovoljno radikalne.

U praksi su se ovi SS-ovski pogledi odražavali naročito u onim granama delatnosti za koje je SS bio potpuno nadležan. Oni su se odrazili i u odnosu na rad sa Volksdeutscher-ima u Jugoslaviji. Službena politika Trećeg Reich-a je prvih godina u tome radu pokazivala izvesnu umerenost, iz već navedenih razloga. SS, sa kompleksima rada i politike koji su bili pod njegovom nadležnošću, u to vreme i pod takvim uslovima nije mogao da dođe do izražaja u onoj meri, kako bi to odgovaralo njegovim radikalnim metodama i shvatanjima, koja su bila sastavni deo SS-ovskog pogleda na svet. Ali je zato SS, čekajući na svoj čas. koristio svaku priliku, koja bi mu se ukazala, da učini makar mali korak u pravcu ka ostvarivanju svojih osnovnih ideja. Zato je SS, u trenutku kada su se, počev od 1939 godine, donekle poremetili dotadašnji jugoslovensko-nemački odnosi, forsirano počeo da sprovodi svoju novu liniju prema jugoslovenskim Volksdeutscher-ima. Osetio je da je došlo vreme u kome je to moguće ostvariti. I zato je, kada je u jesen 1940 godine Ju-

goslavija počela da ulazi u red aktuelnih problema, sa kojima je Treći Reich u svojoj politici morao ubrzo da iziđe na kraj i da ih dovede do izvesnog rešenja, SS preduzimao u sektoru svoga rada sa jugoslovenskim Volksdeutscher-ima one pripreme, koje su mu izgledale potrebnim u vezi sa solucijom »jugoslovenskog problema^. Kako je to izgledalo u Sloveniji, među tamošnjim Volksdeutscher-ima i u odnosu na njih, već je izneseno. Kako je u Vojvodini došla do izražaja ova linija vidi se i iz činjenice da su, znatno pre napada Nemačke na Jugoslaviju,planski bili raspoređeni pojedinci na razne položaje, između ostalog i na položaje šefova policije u mestima u kojima je bilo volksdeutscher-skog elementa. Ta bi lica imala preuzeti dužnosti po okupaciji Jugoslavije.

SS je Volksdeutscher-e pripremao za ono što je očekivao da može doći. Kada je, međutim, zaista došlo do završne faze jugoslovensko-nemačkih pregovora, počev od jeseni 1940 godine, vrlo aktivno se pojavio i Abwehr II. Kada se radilo o eventualnom ratu, o oružanoj akciji, onda je Abwehr bio nadležan, kao obaveštajna organizacija oružane sile Trećeg Reich-a, da sprovede odgovarajuće organizacione mere u skladu sa vojnim planovima.

Prema tome, u formiranju volksdeutscher-ske »pete kolone« u Jugoslaviji treba razlikovati dve faze. U prvoj, najvažniju ulogu igra SS preko onih svojih ogranaka koji su bili nadležni za rad sa Volksdeutscher-ima. To je faza »duhovne mobilizacije«, političkog aktiviranja, indoktrinacije i fanatizovanja. U njoj je stvorena spremnost nemačke manjine u Jugoslaviji, za izvršavanje svih naloga i zadataka u korist i po naređenjima Trećeg Reich-a. Ovde spada i fizičko pripremanje volksdeutscher-ske omladine, formiranje njenih organizacija, stvaranje raznih kurseva itd.

U drugoj fazi, koja nastaje kada se na horizontu ukazala potreba za sprovođenjem konkretnih ratnih priprema, u prvi plan stupa Abwehr. On je i ranije radio sa Volksdeutscher-ima i koristio ih za svoje ciljeve. Međutim, ctpočinjući ratne pripreme, sektor II Abwehr-a Iskoristio je ideološki — pa i organizaciono —pripremljeni volksdeutscher-ski materijal i izradio u njemu i njegovom pomoći svoju sabotažno-diverzantsku organizaciju u Ju-

goslaviji. »Petom kolonom« dirigovao je Abwehr II, a njen ljudski materijal je za ove zadatke pripremio SS.

Ova »peta kolona« je kao> takva konkretno počela da se formira, u okviru organizacija nemačke manjine u Jugoslaviji, od 1940 godine. U grupe, koje su obrazovane i jmale u vidu vršenje određenih zadataka u trenutku kada to bude potrebno, ulazili su mahom mlađi pripadnici nemačke manjine. Njihovo organizovanje i obuka vršeni su naprimer u formi logorovanja. Mladi Volksdeutscher-i su u tim logorima bili podvrgnuti strogoj disciplini i ideološkoj i praktičnoj obuci. Grupei, sastavljene od tako obučenih i pripremljenih volksdeutscher-skih omladinaca, spremale su se za svoje zadatke koji su imali da budu izvršeni u najkraćem roku po dobijanju naređenja ili ugovorenog znaka. Ti su se zadaci odnosili na sabotažu i rušenje važnih saobraćajnih objekata i telefonsko-telegrafskih veza u slučaju oružane akcije Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji.

Prema podacima, kojima je raspolagao jugoslovenski generalštab 1940 godine,* već tada su bile pripremljene ekipe Volksdeutscher-a za rušenje glavne pruge Beograd —Zagreb kod Vinkovaca, zatim pruge od Beograda prema jugu kod Lapova i, najzad, pruge uskoga koloseka prema Sarajevu. Istovremeno bi se na tim relacijama razorile i telefonsko-telegrafske linije.

Kao što je u leto 1940 godine primećeno intenzivnije obučavanje i pripremanje Volksdeutscher-a već pomenutim logorovanjima, kursevima itd., tada je jugoslovenskim vlastima palo u oči da se iz Nemačke vrši i naoružavanje pripadnika nemačke manjine. To je oružje dolazilo krijumčarskim putem, Dunavom, a upućivano je u sve podunavske zemlje u kojima je bilo Volksdeutscher-a. Kao skrovišta su upotrebljavani brodovi i šlepovi rečnog saobraćaja, pa i petrolejske cisterne i cisterne-vagoni koji su se prazni vraćali iz Nemačke za Rumuniju, preko Mađarske i Jugoslavije. Rumunske vlasti su takođe bile otkrile u vagonima-cisternama veće količine mitraljeza i drugog oružja. Te su cisterne bile upućene iz Nemačke preko Mađarske prema Ploeštiju u Rumuniji. Njihov skri-

ORGANIZATOR PETE KOLONE

Lahousen

Bez obzira na rad nemačke diplomacije, koja je verovala da će pritiskom vezati Jugoslaviju, Abwehr je izgradio svestranu organizaciju, spremnu da pritiskom na dugme u celoj zemlji otpočne sistematskom sabotažom. Glavni tvorac ove organizacije, koja je naročito obuhvatala Volksdeutschere, bio je rukovodilac odeljenja II Abwehr-a, potpukovnik Lahousen, koji je i sam u cilju izgradnje sabotažne i diverzantske organizacije dolazio u Jugoslaviju.

veni sadržaj otkriven je na rumunsko-mađarskoj granici.

Drugi način tajnog ubacivanja oružja za naoružanje »pete kolone« otkrila je jugoslovenska kontraobaveštajna služba na splavovima u mestu Donja Dubrava, u Međumurju. Ispod tih splavova, koji su dolazili iz Austrije Dravom, bili su pričvršćeni limeni sanduci, a u ovima je krijumčareno oružje sa municijom. Jugoslovenska policija je pretpostavljala da je to oružje namenjeno i ustaškim elementima.

Oružje i municija dolazili su i u Beograd. Tu je — kao što je već pomenuto — postojalo skladište u zgradi bivšeg čehoslovačkog poslanstva, u kojoj je bila smeštena »KO Jugoslawien«, a kasnije i kancelarije Karla Kraus-a. Organi Uprave grada Beograda utvrdili su, u aprilu 1940 godine, da je u tu zgradu uneseno oko 600 kg. eksploziva, i to dinamita u tubama i ekrazita u prahu. Jugoslovenski organi su smatrali da bi taj eksploziv mogao biti namenjen rušenju savskih mostova i dunavskog mosta kod Beograda. Ova je njihova pretpostavka nesumnjivo bila pogrešna, jer su u to doba Nemci imali najviše interesa da saobraćajni objekti u Jugoslaviji budu u potpunom redu. Naprotiv, taj eksploziv je bio namenjen »petoj koloni«, — dakle Volksdeutscher-ima koji bi, u slučaju potrebe, imali njime da izvrše već navedene zadatke.

Kako je vreme dalje odmicalo, tako su se u sve jačoj meri ispoljavale pripreme koje je vršila nemačka manjina. Po mestima Vojvodine i Slavonije, a preko mesnih organizacija »Kulturbund«-a, sprovedeno je organizovanje određenih sektora rada u okviru pripremanja diverzantske delatnosti. Prvi sektor je obuhvatao osmatrače padobranaca, signaliste za padobrance i prihvatnike koji su imali da dočekaju ubačene nemačke padobrance. Po tome sektoru su naročito radile prethodno pripremljene žene i stariji muškarci. Drugi sektor formirali su rušioci železničkih postrojenja, suvoputnih čvorova, mostova i prolaza. U ovome su sektoru obučavani samo zreli ljudi. Najzad, treći sektor rada pretstavljala su odeljenja za borbu protiv lica koja bi gonila padobrance, signalisti za protivavionsku artiljeriju, signalisti za protivavionske mitraljeze. Za ove delatnosti obuhvaćeni su mahom mlađi ljudi.

U Sloveniji su takođe naročito ubrzane pripreme kra-jem 1940 godine. Organizacijama »Kulturbund«-a stigao je iz Reich-a nalog da do 15 januara 1941 godine ima biti izvršeno formiranje omladinskih organizacija. Naročito je naređeno da se svaki Nemac mora uvesti u »Kulturbund«, po potrebi i pretnjom i represalijama kada Slovenija bude okupirana. Sve intenzivnije su održavani i večernji kursevi vojne obuke, (naprimer u Ptuju i Marenbergu). Volksdeutscher-ski omladinci, koji su odlazili na večernju vojnu obuku u vežbaonice »Kulturbund«-a, delimično su bili i uniformisani ispod gornjih kaputa.

Od Slovenije pa do Banata, u svim krajevima gde je bilo Volksdeutscher-a i njihovih organizacija, sve se aktivnije i otvorenije radilo na ovim pripremama. Skoro redovno se nastojalo da volksdeutscher-ska omladina organizuje logore u neposrednoj blizini važnih vojnih objekata. To se naprimer desilo i u jednom mestu somborskog sreza. Tamo je, u selu Kolut, formiran omladinski logor »Kulturbund«-a u zasebnoj kući, preko puta jednog vojnog objekta. U logoru se stalno nalazilo dvadesetak omladinaca koji su se smenjivali na svakih deset do četrnaest dana i vršili vojničke vežbe, gimnastike i vojne teorije. Noću su ovi omladinci organizovali patrole za obilaženje sela.

Nisu samo Volksdeutscher-i vršili pripreme u ovome smislu. I nemački državljani, koji su živeli u Jugoslaviji i bili obuhvaćeni organizacijom AO NSDAP, počeli su sa sličnim radom. U okviru organizacije AO održavani su specijalni časovi, bilo po kućama, bilo pod vedrim nebom. Tako je naprimer mesna grupa AO u Pančevu organizovala obuku na obali Dunava. U okviru te obuke, kursisti su upoznati sa čitanjem geografskih karata i izradom raznih krokija na terenu. Prema obaveštenjima tadašnje jugoslovenske kontraobaveštajne službe, izgleda da su specijalno određenim članovima AO deljene potrebne topografske karte, a obezbeđeno je da u slučaju potrebe dobiju na raspoloženje i prevozna sredstva: čamce, bicikle, motocikle, automobile i si.

* * *

U okviru celog ovog sabotažnog rada, centralno mesto zauzima već pomenuta »Organizacija Jupiter«. Ona je

obrazovana po direktivama Amt-a Ausland/Abwehr, a njenu organizaciju sproveo je Ast Beč. Ovde se radi ö široko zasnovanoj organizaciji za sabotažu, oslonjenoj na Volksdeutscher-e, a pod rukovodstvom sektora II Abwehr-a.

Organizovanje »Jupiter«-a sproveo je major Fechner, rukovodilac odeljenja II u Ast-u Beč. Odatle je organizacijom i dirigovano. Pri Ast-u Beč nalazila se rukovodeća naredbodavna centrala (Leitender Befehlskopf) »Organizacija Jupiter«. Lokalno, tj. u Jugoslaviji, ova je organizacija stajala pod direktivama »KO Jugoslawien«, odnosno kapetana Richter-a koji je rukovodio njenim sektorom II.

»Organizacija Jupiter« bila je naročito izgrađena u Vojvodini. Njeni su zadaci bili mnogobrojni. Pre svega, ona je imala da održava stalne radioveze sa Bečom preko svojih radio-stanica. Pomenute su već njene emisione stanice u Beogradu, Novom Sadu, Vršcu, Mariboru i Zagrebu. Takve su stanice postojale i u drugim mestima. Veza je održavana i preko granice, prema Rumuniji. U Temišvaru je postojao posebni punkt »Organizacije Jupiter«, tamo se u aprilskim danima 1941 godine i prebacio beogradski centar organizacije.

Dalji zadatak »Organizacije Jupiter« (ili »Selbstschutz«^ tj. »samozaštite«, kao što su ove organizacije u volksdeutscher-skim mestima nazivane) bio je zvanično formulisan: »silom oružja zaštićuje Volksdeutscher-e od terorističkih akata Srba«. Ustvari se, međutim, radilo o onome što se naziva »petokolonaškom delatnošću«. Grupe organizacije imale su da stupe, u slučaju potrebe, u akciju protiv jugoslovenskih trupa, da u vezi sa snagama Wehrmacht-a koje bi vršile napad, vrše diverzantske poduhvate iza jugoslovenskog fronta. Pripadnici organizacije imali su da preuzmu vlast po mestima, gdegod bi to bilo moguće, da izvrše zaposedanje važnih ustanova, pošta, itd. i da vrše potrebna hapšenja. Sve je to trebalo učiniti po razbijanju jugoslovenskog otpora, ali pre no što bi naišao Wehrmacht. Do trenutka otpočinjanja neprijateljstava, kada bi otpočele sve ove aktivnosti grupa »Organizacije Jupiter«, one su trebale da se intenzivno pripremaju

za ove zadatke, da ometaju jugoslovenske odbranbene pripreme i da vrše opšti obaveštajni rad.

Na čelo pojedinih grupa postavljeni su oprobani članovi »Kulturbund-«-a. Kao primer za takvu organizaciju može da posluži grupa »Jupiter«-a u Vršcu. Ta je grupa obuhvatala grad i srez Vršac, a formirana je po neposrednom naređenju koje je došlo od XLI armiskog korpusa nemačkog Wehrmacht-a, svakako po liniji II Abwehr-a. Naoružanje vršačke organizacije izvršeno je preko »Kriegsorganisation Jugoslawien«, a delom i prebacivanjem oružja iz Rumunije. Dalje oružje bilo je pripremljeno na rumunskoj teritoriji, u mestima uz granicu. Najzad je bilo ugovoreno da će naoružanje biti dopunjeno parašitiranjem sanduka sa oružjem iz nemačkih aviona u trenutku otpočinjanja vojnih operacija.

Zadatak organizacije u Vršcu bio je, između ostaloga, da poslužuje i radio-stanicu, koja je održavala neposrednu vezu sa Bečom i sa radio-stanicom »Jupiter« u Beogradu, pri »KO Jugoslawien«. Na čelu vršačke organizacije stajao je Gerhard Eder, koji je rukovodio i radiostanicom. On je još od početka 1939 godine vršio aktivnu špijunažu za Nemačku u Jugoslaviji. Bio je istaknuti funkcioner »Kulturbund«-a. 1940 godine Janko dr Sepp doveo ga je u vezu sa Ast-om Beč. Otada je Eder počeo da vrši posebne zadatke po liniji Abwehr-a II. Njegov naredbodavac u Beču bio je major Fechner, koga je Eder poznavao pod pseudonimom »dr Friedrich«. Sem toga Eder je imao vezu sa poručnikom (kasnije kapetanom) Richter-om (»Buerger«, »Pfeil«) u Beogradu, a i sa rukovodiocem »KO Jugoslawien«, majorom Lassser-om. Kako su naoružavanje i konačna formacija grupe »Jupiter« u Vršcu sprovedeni tek po naređenju XLI armiskog korpusa, vidi se da je dotle — a to je bilo početkom 1941 godine — Eder sa svojom organizacijom imao da sprovodi samo pripreme i opšti obaveštajni rad, a da je u trenutku, kada se za to ukazala potreba, organizaciju pretvorio u naoružanu grupu za vršenje već pomenutih zadataka.

Na ovom se primeru tačno vide linije kojima je vršena organizacija »pete kolone«. Pod uticajem indqktriniranja iz Reich-a, preko organizacija koje stoje pod kontrolom SS-a (VDA, VOMI) vrši se ideološka obrada Volks-

deutscher-a. Oni se povezuju sa nemačkom obaveštajnom službom i vrše opšti obaveštajni rad po SS-ovskoj liniji i za Abwehr. Obaveštajnoj službi ih privode rukovodioci »Kulturbund«-a, u čemu učestvuje i sam »Volksgruppenführer« dr Janko. Kada se ukazala potreba za konkretne akcije, oni biraju svoje pouzdane saradnike i dovode ih u vizu sa Abwehr-om II odnosno Ast-om Beč. Sektor II Ast-a preuzima ove saradnike i organizuje ih za službu po svojoj liniji, — dakle po liniji sabotaže i diverzije. Naoružavanje se vrši uz učešće Abwehr-ove »Kriegsorganisation« u Beogradu, a i drugim putevima, čak i u vezi sa volksdeutscherskim organizacijama u Rumumji. Kada ove sabotažne organizacije treba da uđu iz pripremne u aktivnu fazu, dobijaju nalog preko one komande Wehrmacht-a, koja se priprema za napad na Jugoslaviju iz toga pravca. Tada volksdeutscherske organizacije dobijaju zadatak da vrše akcije u jugoslovenskoj pozadini, sinhronizovano sa vojnim akcijama Wehrmacht-a, pa i da prigrabe vlast još pre no što Wehrmacht stigne da okupira dotičnu teritoriju. Važni punktovi u strukturi »Organizacije Jupiter« postaju i radio-stanice. Preko njih, vrše službu izveštavanja i primaju uputstva i naređenja.

Primer sa Vršcem pokazuje na koji je način stvarana »Organizacija Jupiter« i kako se, na temeljima koji su stvarani sistematskim propagandnim i ideološkim radom, u trenutku potrebe formirala široko zasnovana organizacija »pete kolone«. Pretstavnici Ast-a Beč, u prvome redu major Fechner, kao i eksponenti Abwehr-a II u Jugoslaviji (Richter) obilazili su ove organizacije na terenu, uvodili u rad njihove radio-stanice, davali im instrukcije i sa njima blisko sarađivali.

»Organizacija Jupiter« nije bila stvorena samo u Vojvodini, već i u drugim krajevima, naseljenim Volksdeutscher-ima, a isto tako i u nekim važnim jugoslovenskim centrima, kao naprimer u Zagrebu. Tu je, štaviše, postojala organizacija »Jupiter«-a koja je imala svoju radio-stanicu, a nosila broj 701. Pored nje postojali su u Zagrebu i poverenici »Organizacije Jupiter« koji su, kako izgleda, izveštavali i neposredno Abwehr.

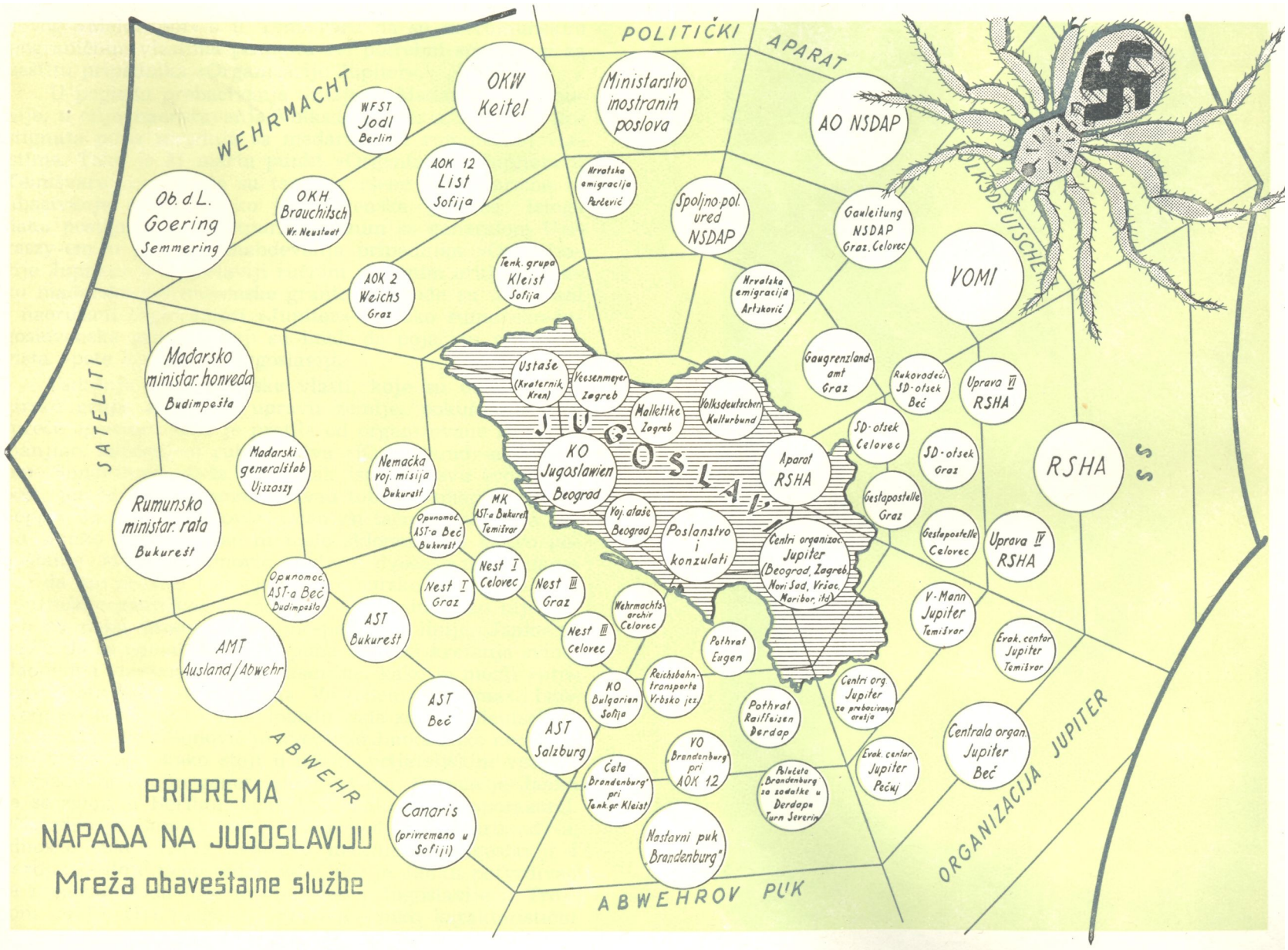
Nezavisno od »Organizacije Jupiter«, Abwehr je raspolagao i vezama sa izvesnim drugim organizacijama

u Jugoslaviji, u prvome redu sa izvesnim separatističkim grupama u Hrvatskoj. Rad sa njima razvijao se po posebnoj liniji, ali se u danima konkretne akcije između njih i »Organizacije Jupiter« uspostavila bliska veza.

U trenutku kada je došlo do oružanog napada Trećeg Reich-a na Jugoslaviju, »peta kolona«, kojom je dirigovao Abwehr II i u kojoj su najvažnije snage pretstavljali Volksdeutscher-i, pretstavljala je instrument koji je na dati znak stupio u akciju na najširem frontu. Ta je akcija u znatnoj meri pripomogla brzom uspehu Wehrmacht-a u danima između 6 i 17 aprila 1941 godine.

o. Delatnost u danima krize

Znak za stupanje u akciju »pete kolone« dat je još 27 marta 1941 godine. Toga dana je OKW — dakle, Keitel, — dao nalog Abwehr-u II da odmah punom snagom aktivira »Organizaciju Jupiter« u Jugoslaviji, a istovremeno da otpočne sa aktivnim sabotažnim radom na svima linijama. Sef odeljenja Abwehr-a II Amt-a Ausland/ Abwehr, potpukovnik, kasnije pukovnik Lahousen, odleteo je sutradan avionom za Budimpeštu, da se tamo sa mađarskim generalštabom, odnosno sa šefom mađarske vojne obaveštajne službe, generalom Ujszaszy-em, dogovori o potpori koju mađarske vlasti treba da pružaju u naoružavanju pripadnika »Organizacije Jupiter« i Volksdeutscher-a uopšte. Major Fechner, rukovodilac otseka II Ast-a, Beč takođe je, u isto vreme, odleteo prvo za Budimpeštu, a odmah produžio za Bukurešt, da bi i tamo uredio pitanje snabdevanja »pete kolone« oružjem preko rumunsko-jugoslovenske granice. Ovo je obavljeno uz saradnju Ast-a Bukurešt, a u sporazumu sa rumunskim ministarstvom vojske i ostalim rumunskim organima koji su imali da omoguće nesmetano obavljanje poslova preko granične linije. Ova saradnja sa Rumunima nije u prvi mah u svima pojedinostima funkcionisala. Još 30 marta se desilo da su rumunski graničari otvorili vatru na jednu grupu »Organizacije Jupiter« koja se kretala preko granice. Ast Beč saznao je za ovo od radio-stanice »Jupiter« u Vršcu i odmah dao nalog preko Ast-a Bukurešt i nje-

POLITIČKI APARAT
WEHRMACHT
SATELITI
ABWEHR
ABWEHROV PUK
ORGANIZACIJA JUPITER
VOLKSDEUTSCHE
SS
OKW Keitel
WFST Jodl Berlin
Ministarstvo inostranih poslova
AO NSDAP
Ob. d. L. Goering Semmering
OKH Brauchitsch Wr. Neustadt
AOK 12 List Sofija
Hrvatska emigracija Perčević
Spoljno.pol. ured NSDAP
Gauleitung NSDAP Graz, Celovec
VOMI
AOK 2 Weichs Graz
Tenk. grupa Kleist Sofija
Hrvatska emigracija Artzkorić
Gaugrenzland-amt Graz
Rukovodeći SD-otsek Beč
Uprava VI RSHA
Mađarsko ministar. honveda Budimpešta
Ustaše (Kraternik, Kren)
Veesenmeyer Zagreb
Mallettke Zagreb
Volksdeutscher Kulturbund
SD-otsek Celovec
SD-otsek Graz
RSHA
Mađarski generalštab Ujszaszy
Nemačka voj. misija Bukurešt
KO Jugoslawien Beograd
Aparat RSHA
Gestapostelle Graz
Rumunsko ministar. rata Bukurešt
Opunomoć. AST-a Beč Bukurešt
MK AST-a Bukurešt Temišvar
Voj. ataše Beograd
Poslanstvo i konzulati
Centri organizac. Jupiter (Beograd, Zagreb, Novi Sad, Vršac, Maribor, itd)
Gestapostelle Celovec
Uprava IV RSHA
Opunomoć. AST-a Beč Budimpešta
Nest I Celovec
Nest I Graz
Nest III Graz
Wehrmachts-archiv Celovec
V-Mann Jupiter Temišvar
AST Bukurešt
Nest III Celovec
Pothvat Eugen
Erok. centar Jupiter Temišvar
AMT Ausland/Abwehr
KO Bulgarien Sofija
Reichsbahn-transporte Vrbsko jez.
Centri org Jupiter za prebacivanje oružja
AST Beč
Pothvat Raiffeisen Derdap
AST Salzburg
VO Brandenburg pri AOK 12
Erok. centar Jupiter Pečuj
Centrala organ. Jupiter Beč
Četa „Brandenburg" pri Tenk.gr. Kleist
Poletuća „Brandenburg" za zadatke u Derdapu Turn Severin
Canaris (privremano u Sofiji)
Nastavni puk „Brandenburg"
PRIPREMA NAPADA NA JUGOSLAVIJU
Mreža obaveštajne službe

govog »Meldekopf«-a u Temišvaru da se sa rumunskim pograničnim vlastima postignu svi potrebni sporazumi za zaštitu pripadnika »Organizacije Jupiter«.

U pogledu prebacivanja oružja iz Mađarske i Rumunije, u cilju naoružavanja Volksdeutscher-a, ubrzo je postignuta puna saradnja sa mađarskim i rumunskim vlastima. Tako je 31 marta punkt »Organizacije Jupiter« u Temišvaru izvestio da su tamo izvršene sve pripreme za ubacivanje oružja preko jugoslovenske granice. Istoga dana postignut je i potpun sporazum sa generalom Ujszaszy-em u pogledu snabdevanja pripadnika »Organizacije Jupiter« u Jugoslaviji ručnim vatrenim oružjem preko mađarsko-jugoslovenske granice. Takođe su ubacivani i naoružani organizatori »Jupiter«-a preko rumunsko-jugoslovenske granice, koji su imali da pojačaju rad aktivista »pete kolone« u Jugoslaviji.

Tadašnje jugoslovenske vlasti, koje su udarom oficirske grupe došle na upravu zemlje, pokušale su da spreče opasnost, koja je pretila od organizovane nemačke manjine, hapšenjem rukovodstva »Kulturbund«-a. Međutim, Simovićeva vlada je odmah ispoljila svu svoju slabost, jer je sam Simović pozvao tobože »uhapšenog« dr Sepp-a Janka na razgovor. Ocenivši tačno s kim ima posla, Janko nije pokazao ni malo sklonosti na kakvo popuštanje. Mada se Simović trudio u dvočasovnom izlaganju da mu objasni kako je udar oficirske grupe bio čisto unutrašnje-političkog karaktera i kako niukoliko nije vezan za neku promenu spoljno-političke linije, Janko je tražio da se odmah omogući puna sloboda kretanja svima članovima voćstva nemačke manjine, kako bi mogli »procenti štetu koja je nanesena Volksdeutscher-ima«. Istovremeno je tražio i punu slobodu rada za volksdeutscherske organizacije. Simović je uveravao Janka kako neobično ceni Goering-a, kako stoji u ličnim prijateljskim vezama sa vazduhoplovnim generalom Udet-om. Pozvao je Janka da se založi u Berlinu, kako bi se otklonili nesporazumi. Očigledno je Simović znao da između »Kulturbund«-a, odnosno rukovodstva nemačke manjine u Jugoslaviji i Berlina postoje neposredne veze. On je Janku potvrđivao da njegova vlada nije protiv učešća Jugoslavije u Trojnom paktu. Ovi razgovori Simović-Janko karakteristični

su uopšte za tadašnji položaj u Jugoslaviji, za vladu koja je 27 marta došla na upravu zemlje i za Simovića lično.

Ova Simovićeva izjava prenesena je odmah preko radio-stanice »Nora« Ast-u Beč. Međutim, to je bilo učinjeno na način koji je podvlačio bespomoćnost i besmislenost Simovićevog pokušaja. Navodno uhapšeni Janko je mogao, zajedno sa ostalim najvažnijim članovima rukovodstva »Kulturbund«-a, i dalje da se kreće, jedino mu je dodata pratnja policiskih organa. Još tri puta je pozivan kod Simovića, koji je na njega navaljivao da govori preko radia, što je Janko samouvereno odbio, znajući da je nemačka ratna mašina već pokrenuta i da je oružani napad na pragu.

Voćstvo »Kulturbund«-a u Novom Sadu imalo je dobre veze u novosadskoj policiji. Tih dana je radio-stanica »Nora« poslala radiogram Ast-u Beč u kome javlja da ih je upravnik policije u Novom Sadu obavestio o pretstojećim mobilizacionim merama jugoslovenskih vojnih vlasti.

Po pitanju odziva pripadnika nemačke manjine na mobilizaciju napravila se izvesna zbrka. Hitler je bio odlučio da se Volksdeutscher-i ne smeju odazvati na pozive u jugoslovensku vojsku. Tu je odluku trebalo da saopšti ministarstvo inostranih poslova Reich-a jugoslovenskim Volksdeutscher-ima putem VOMI, koji je imao da ovu odluku prenese dalje, preko svojih veza. Međutim, izgleda da manjina nije blagovremeno primila ovaj nalog iz Reich-a, pa je zato Abwehr II saopštio Hitlerovo naređenje radio-stanici »Jupiter« u Mariboru. Ova je stanica odmah prenela naređenje dalje, a isto tako je i »Jupiterova organizacija« u Zagrebu izvestila o tome tamošnji nemački generalni konzulat. Najzad je i rukovodstvo »Kulturbund«-a izdalo nalog pripadnicima manjine da se ne odazivaju pozivima za mobilizaciju. Međutim, ovaj nalog došao je prekasno, pošto je delimična mobilizacija sprovedena ranije, i to individualnim pozivima i postepeno. Kada je nalog stigao, najveći deo pripadnika manjine bio je već mobilisan.

U pogledu opšteg držanja Volksdeutscher-a i pripadnika »Organizacije Jupiter« izdat je, preko Ast-a Beč i radio-mreže »Jupiter« nalog da se Volksdeutscher-i u

Jugoslaviji ne smeju žrtvovati bez potrebe. Istovremeno je istaknuto, kao osnovno načeloi, da aktivnost za Nemačku treba sprovoditi u svakoj situaciji, ali da to ne sme dovesti do besmislenih akcija.

U danima posle 27 marta cela radio-mreža »Organizacije Jupiter« neumorno je radila na odašiljanju vesti o tobožnjem maltretiranju pripadnika nemačke manjine, o paljenju njihovih kuća, o aktima terora prema njima itd. Time je snabdevan nemački propagandni aparat, koji je u isto doba svim sredstvima poveo ogorčenu kampanju protiv Jugoslavije. Cilj kampanje je bio, da s jedne strane razjari nemačko javno mnenje, a s druge strane, da i prema inostranstvu stvori izvesne argumente koji bi opravdali vojnu akciju. Tu se ponovila igra koja je ranije već u dva maha sprovedena na sličan način: kada se radilo o likvidaciji Čehoslovačke, i kada je otpočet rat protiv Poljske.

Radio-stanica »Nora« u Novom Sadu, kao ni radio-stanice »Jupiter« u Vršcu i Mariboru, nije promenila mesto. Međutim, »Jupiter«-ova predajna stanica prebačena je 4 aprila u Vršac, a ona u Zagrebu promenila je mesto svoga dejstvovanja. Za zagrebački centar »Jupiter« bila je predviđena evakuacija u Pees (Pečuj) u Mađarskoj. U tome su smislu već bili postignuti i svi aranžmani sa mađarskim vlastima. Međutim, razvoj događaja išao je tako brzim tempom, da ova selidba iz Zagreba nije bila potrebna. Drukčije je bilo u Beogradu. Tamo je centar »Jupiter« po naređenju šefa »KO Jugoslawien«, majora Lasser-a, 1 aprila spalio svoju arhivu, a nekoliko dana kasnije se preselio u Temišvar.

Na dan 6 aprila, kada su otpočela neprijateljstva, dr Sepp Janko je proglasio da celu nemačku manjinu u Jugoslaviji stavlja, u vojničkom pogledu, pod komandu »Organizacije Jupiter«. Odmah su, istoga dana, otpočele svugde sabotažne akcije, gdegod je bilo organizovanih grupa Jupiter«.

Verovatno sa namerom da zakamufliraju sveopštu diverzantsku delatnost, koju je pokrenula nemačka manjina posle 27 marta, mesne organizacije »Kulturbund«-a u Beogradu, Zemunu i Pančevu, bile su uputile Simoviću telegram sa izjavom lojalnosti. Posle 6 aprila nije bilo

govora više niokakvoj kamuflaži. Zajedno sa Jankom, vodeči članovi »Kulturbund«-a i nemačke manjine okupili su se u zgradi »Habag« u Novom Sadu, u kojoj se nalazila centrala »Kulturbund«-a i raznih ustanova nemačke manjine. U toj zgradi su se zabarikadirali čekajući dolazak nemačkih trupa. Njihovi saradnici na terenu razvili su, u isto vreme, najaktivniju sabotažnu delatnost, pojačani naoružanim grupama »Organizacije Jupiter« koje su prebacivane preko rumunske granice i počele da zauzimaju mesta duž nje. Istovremeno su donele i oružja za Volksdeutscher-e.

Počev od 6 aprila, radio-stanice »Organizacije Jupiter« pretstavljaju najvažniju vezu između »pete kolone« i Abwehr-ovog centra u Beču. One neprekidno daju obaveštenja vojnoga karaktera, izveštavaju o kretanju trupa i javljaju o svima mogućim manje ili više važnim zbivanjima u vezi sa zbunjenim vojnim merama koje je preduzimalo rukovodstvo jugoslovenske vojske. Međutim, te su stanice javljale i koje objekte treba bombardovati. One su javljale takođe na koja mesta treba baciti oružje za pripadnike »Organizacije Jupiter«, koja je sada službeno obuhvatala celokupnu nemačku manjinu, na osnovu Jankovog naređenja. Preko ovih radio-stanica je ugovoren i znak, kojim su Volksdeutscher-i obeležili mesta gde bi trebalo baciti padobrance. Taj znak je prvo belo platno u veličini 6X6 metara, a zatim beli okvir iste veličine, ili veći. U pogledu oružja tražio je novosadski punkt preko radio-stanice »Nora« da se ono baci u sledečim opštinama, naseljenim pripadnicima nemačke manjine: Apatin. Brestovac, Veprovac, Filipovo, Srpski Miletić, Karavukovo, Odžaci, Parabuć, Novo Selo, Bukin, Nova Palanka. Gajdobra,Buljkes, Čeb, Novi Futog, Torža, Jarak itd. u Bačkoj, zatim Bočar, Česterek, Lazarevo, Despotovac, Kničanin, Glogonj, Jabuka, Banatski Karlovac, Mramorak i niz drugih mesta u Banatu. Naročito je pomenuto nekoliko mesta u Bačkoj, izgleda zbog svog posebnog značaja, i to: Krnjaja, Novi Sivac, Crvenka i Novi Vrbas. Očigledno je u svima tim mestima postojala već od ranije sprovedena organizacija, slična onoj u Vršcu.

Amt Ausland/Abwehr je u svojim internim zabeleškama sa zadovoljstvom podvukao, da je radio-mreža »Ju-

CENTAR »PETE KOLONE

Brzom uspehu napada i slomu vojnog i političkog aparata stare Jugoslavije znatno su doprineli Volksdeutscher-i koje je nemačka obaveštajna služba organizovala na širokoj osnovi, pretvorivši je u agresivnu i dobro opremljenu „petu kolonu". Njihov centar se nalazio u zgradi „Habag", u Novom Sadu (na slici), u kojoj se zabarikadiralo rukovodstvo „Kulturbunda" na čelu sa dr Sepp Jankom, u danima nemačkog napada na Jugoslaviju do ulaska napadačevih trupa u Novi Sad.

piter« za sve vreme izvanredno funkcionisala. Tako je naprimer stanica »Nora« davala vesti svaka dva sata, a slično i centar u Vršcu. Interesantno je da je grupa oko »Nore« saznala da je krenula vojna patrola sa goniometrom prema Vršcu, kako bi otkrila tamošnju radio-stanicu. »Nora« je tražila od Beča, da se putem radia skrene pažnja vršačkim Volksdeutscher-ima o dolasku ove patrole. Kao što je već na drugom mestu opisano, vršački centar je na taj način blagovremeno obavešten. Eder i njegovi saradnici sakrili su emisionu stanicu, a odmah po odlasku patrole produžili su sa svojom delatnošću iz druge kuće.

Da bi izvršila pritisak na raspojasane Volksdeutscher-e, jugoslovenska vojska je, u zajednici sa policiskim vlastima, prikupila nekoliko stotina pripadnika nemačke manjme u tvrđavi Petrovaradin. Saopšteno je da se tu radi o taocima. Međutim, istovremeno je odobreno i pretstavnicima dr Janka da ove taoce posete. Rezultat posete bio je zahtev volksdeutscherskog voćstva, upućen preko radio-stanice »Nora« za Beč, kojim se tražilo da se preko nemačkog radia zapreti najtežim represalijama, ako bi se uhapšenim Volksdeutscher-ima mašta dogodilo. Bečki je radio postupio prema ovome zahtevu i zapretio streljanjem deset Srba za svakog od pripadnika nemačke manjine u Jugoslaviji, kome bi se mašta dogodilo nažao. Sličnu pretnju, je, na osnovu naloga Abwehr-a II, preneo nemački radio i 10 aprila. Rezultat ovih pretnji je bio da su Volksdeutscher-i, prikupljeni u Petrovaradinu, pušteni i predati dr Janku koji ih je smestio u zgradi »Habag«. Tamo su ostali do dolaska nemačkih odnosno mađarskih trupa.

U krajevima koji su bili gusto naseljeni pripadnicima nemačke manjine došlo je gotovo do neke vrste otvorenog ustanka protiv jugoslovenskih vlasti. I u mnogim drugim krajevima Volksdeutscher-i su vršili razne diverzantske akcije. Tako su, između ostaloga, u samoj jugoslovenskoj vojsci vršili demoralizatorsku propagandu U ovoj nisu bili angažovani samo Volksdeutscher-i, nego i drugi elementi, ubačeni nemački agenti, separatistički nastrojena lica itd. Vršeni su i pojedinačni atentati i grupni napadi na manje jugoslovenske jedinice koje su se kre-

tale kroz krajeve u kojima je bilo Volksdeutscher-a. Tako je naprimer u Pančevačkom Ritu jedna grupa Volksdeutscher-a pucala u leđa ljudstvu koje je posluživalo protivavionske topove, u trenutku kada su ovi dejstvovali pro?iv nemačkih aviona, koji su napadali Beograd. Bilo je, štaviše, mestimično i većih sukoba između grupa »Organizacije Jupiter« i jugoslovenske vojske, no samo tamo, gde su jedinice Wehrmacht-a već bile u blizini.

U već pomenutom članku piše o tome Altgayer sledeče- »Pri slomu jugoslovenske vojske sarađivali su pripadnici narodnosne grupe time, što su širili paniku, oštećivali telefonske linije, prenosili lažne izveštaje, menjali putokaze i, najzad, razoružavali srpske jedinice koje su kuljale u povlačenje. Veliki deo obveznika uopšte se nije odazvao naredbi za mobilizaciju, mada s obzirom na godišnje doba nije bilo lako sakrivanje«. Lichtenberger, takođe u pomenutom članku, piše o istoj temi sledeče: »Za vreme rata na Balkanu i još pre dolaska nemačkog Wehrmacht-a u slavonsko područje naseljeno Nemcima, nemačka »Mannschaft«, kao politička elita narodnosne grupe, svugde je bila na svome mestu. Naročito u Osijeku, prilikom borbe oko glavne pošte i pri odbrani dvaju velikih dravskih mostova, dalje u Vinkovcima, Rumi, Beškoj, Indiji, Novoj Pazovi i Franztalu istakli su se ljudi »Mannschaft»-a. Franztalska »Mannschaft« izvela je naročiti podvig zauzimanjem velikog zemunskog vojnog aerodroma«.

Kao interesantan i tipičan za držanje izvesnoga broja jugoslovenskih oficira može .se navesti slučaj generalštabnog majora Emesta Peterlina. Ovaj se nalazio na dužnosti načelnika štaba Zetske diviziske oblasti na Cetinju. Peterlin, inteligentan i obrazovan, bio je vojnički spremniji od svoga komandanta, generala Varjačića. Uživajući Varjačićevo poverenje, Peterlin je, ustvari, gotovo samostalno rukovodio štabom i divizijom. U aprilu 1941 godine, kada su otpočela neprijateljstva, divizija je pošla na front prema Albaniji, u pravcu Skadra. Peterlin je, kao načelnik štaba, upućivao pukove u sastavu divizije u raznim pravcima, menjajući naređenje i direktive, prebacujući jedinice u različitim smerovima, nastojeći da ih izmiri napornim marševima i smišljenim upućivanjem u

pravce, gde uopšte nisu mogli doći u dodir sa neprijate-
ljem. Postojala je sumnja da je Peterlin, u isto vreme, diviziskcm radio-stanicom održavao vezu sa italijanskim štabovima. Prilikom dolaska Nemaca na Cetinje, Peterlin im se pridružio i odlikovan je gvozdenim krstom. I takvih slučajeva je bilo u većem broju. Od njih je najpoznatiji slučaj Vladimira Krena, kasnijega komandanta vazduhoplovstva NDH, o kome će još biti reči.

Svestrana razrivenost buržoaske Jugoslavije i njenog državnog aparata, njene vojske i njenih upravnih i policiskih vlasti, zajedno sa nerešenim nacionalnim i socijalnim problemima, kao i sa nestabilnom unutrašnje-političkom situacijom, omogućila je da »peta kolona« dejstvuje u najvećim srazmerama i sa mnogo uspeha. Brižljive pripreme, koje su blagovremeno i temeljito preduzeli organi nemačke obaveštajne službe, urodile su u kritičnim danima plodom i ubrzale su slom slabe stare Jugoslavije.

4. Akcija u Zagrebu

Dok su u Beogradu, od dana bombardovanja jugoslovenske prestonice, rukovodioci tamošnjih centara nemačke obaveštajne službe sedeli zabarikadirani u čehoslovačkom poslanstvu, dotle se u Zagrebu, još od 27 marta, bila razvila burna igra obaveštajne službe i podzemne diplomatije.

Pre svega, sami događaji od 27 marta prekonoć su izmenili odnose snaga u nemačkoj politici koja se bavila Jugoslavijom. Ličnosti i snage u vrhu Trećeg Reich-a, koje su od ranije sumnjale u mogućnost »diplomatskog rešenja«, izbile su politički u prvi red. Jedna politička linija se bila izjalovila i doživela je slom, a druga još nije bila konačno formirana. Jedno od nejasnih pitanja bilo je i pitanje Hrvatske. Znala se samo osnovna linija, koja je pretstavljala temelj za nemačku politiku u tim danima. Ona je bila data Hitler-ovom naredbom o otpočinjanju bespoštednog rata protiv Jugoslavije. Oštrica je naročito bila okrenuta protiv srpskoga dela Jugoslavije. Ali, u pogledu njenog hrvatskog dela nije još postojao jasan pogled, sve do prvih dana aprila, tačnije, do odlaska dr Mačeka za Beograd, 4 aprila ujutru.

Oko ovoga problema bile su, s obzirom na nestanak dotadašnje jasne političke linije koja je doživela krah, moguće razne kombinacije Dok nije formirana nova jasna politička linija, mogle su i razne snage da politiziraju za svoj račun, a razne ličnosti u vrhu Trećeg Reich-a da nastoje uveriti Hitler-a lično — kao čoveka koji je konačno donosio važnije odluke — u potrebu ili korisnost ovakvog ili onakvog rešenja, ovakve ili onakve političke linije po pitanju komadanja jugoslovenske teritorije.

Među ovim snagama bilo ih je, koje su smatrale da je za Treći Reich najkorisnije da se izdvoji Hrvatska iz jugoslovenske celine i da se formira jedna formalno samostalna, a ustvari vazalna država, čije bi granice bile pomerene što dalje prema istoku.

Nemačka obaveštajna služba je, i u vreme kada je zvanična politika radila na tome da Jugoslaviju kao celinu uvuče u Trojni pakt, stvarala preduslove i za eventualno drugo političko rešenje. Njena povezanost sa raznim grupama koje su stajale na antijugoslovenskim pozicijama mogla je dobro da dođe kako za slučaj obrta situacije, tako i u slučaju povoljnog diplomatskog rešenja, za vršenje stalnog pritiska na jugoslovenske vlasti odgovarajućim upravljanjem domaćim separatističkim pokretima i sličnim grupama. Obaveštajni organi koji su radili u Hrvatskoj shvatili su ovu liniju. Oni su mogli da tumače izjave svojih rukovodioca u tome smislu, mogli su da izvlače zaključke iz izvesnih određenih zahteva za informacijama ovakve ili onakve vrste ili za temeljitijom obradom ovog ili onog sektora. Da su organi, koji su radili u Hrvatskoj, a naročito Kob koji je sa specijalnim zadatkom već i došao u Zagreb, izvršili svoje zadatke zaista na označenoj liniji, dokazuje brzina kojom su problemi oko stvaranja NDH u Zagrebu rešeni.

Već je ranije prikazano stvaranje kontakta između nemačkih službi i raznih političkih snaga u Hrvatskoj. Te su veze išle, s jedne strane, prema dr Mačeku i HSS, a s druge prema desničarskim separatističkim elementima, prema ustaškoj grupi oko Slavka Kvaternika, prema grupi oko Govedića itd. Kao što je to već izloženo, Nemačka se kod ustaša, u izvesnoj meri plašila italijanskog uticaja, s obzirom na činjenicu da je Pavelić bio vezan

za Italiju. Zbog toga je Treći Reich u novo nastaloj poli-
tičkoj situaciji u Hrvatskoj ozbiljno računao sa osloncem na dr Mačeka i na HSS. U brzom razvoju situacije, nemačka politika je u trenutku kada je odlučeno da se izvrši napad na Jugoslaviju, bila bez tačno određenog gledišta o političkim merama koje bi pratile »vojno rešenje jugoslovenskog problema«.

Izdajući u detaljima naređenje za napad na Jugoslaviju, Jodl je, u pregledu za usklađenje nemačkih i italijanskih operacija, jedino napomenuo da je poželjno, u cilju unutrašnje-političkog razbijanja jugoslovenske državne teritorije, da se u svakom pogledu »iziđe ususret hrvatskim težnjama za nezavisnošću i da se s Hrvatima postupa kao sa prijateljima Osovine«. Keitel, propisujući osnovna načela propagande koja je imala da prati akciju Wehrmacht-a protiv Jugoslavije, naglašava u svojim uputstvima po tom pitanju da se definitivne i potpune smernice još ne mogu izdati.

U Berlinu su, odmah po 27 martu, razne struje nastojale da iznesu svoje predloge o tome, kako bi politički (pored vojnog) trebalo likvidirati »jugoslovensko pitanje«. Zvanično voćstvo nemačke spoljne politike nije bilo stvorilo nikakav alternativan plan za slučaj da ne uspe politika diplomatskog vezivanja Jugoslavije. Međutim, Italijani su takav plan imali. Već 28 marta, primivši Hitlerovo lično pismo sa obaveštenjem o odluci za napad na Jugoslaviju, Mussolini je odmah odgovorio svome nemačkome kolegi da, u akciji protiv Jugoslavije, treba računati »i sa separatističkim tendencijama kod Hrvata koje pretstavlja dr Pavelić; on se nalazi u blizini Rima«.

Ideja o stvaranju posebne hrvatske države, koja je u raznim nemačkim radikalnim nacističkim krugovima tinjala uprkos zvanične političke linije Berlina, uzeta je, u tome trenutku, u vrhu Trećeg Reich-a u najozbiljnije razmatranje. Ne samo što je to Italija predlagala, već je bilo dosta mišljenja i na raznim stranama u Hitler-ovoj okolini i među uticajnim pripadnicima vrha Trećeg Reich-a, da bi stvaranje jedne hrvatske države pretstavljalo najbolje rešenje. Time bi bio likvidiran kompleks Jugoslavije, uvek nesiguran zbog snažnog britanskog uticaja u vodećim beogradskim krugovima. Wehrmacht je sma-

trao da u akciji protiv Jugoslavije treba angažovati italijanske, mađarske i bugarske snage, kako bi se ona što pre okončala. Iz toga je sledilo, logično, da su uzeti u razmatranje i politički zahtevi ovih zainteresovanih zemalja, koji su se odnosili na prisvajanje izvesnih jugoslovenskih oblasti. Ti su se zahtevi, opet, poklapali sa mišljenjem nekih činilaca u Nemačkoj o potrebi potpune likvidacije Jugoslavije kao države, a ne o njenoj okupaciji kao celini. Oni su bili skloni da zastupaju politiku koja bi ustupanjem jugoslovenskih oblasti vezala za Nemačku još tešnje one države, koje bi učestvovale u zajedničkoj akciji protiv Jugoslavije.

Italija je odmah, čim je u Beogradu obrazovana vlada generala Simovića i u Berlinu donesena odluka o napadu na Jugoslaviju, podnela nemačkom državnom rukovodstvu ideju o formiranju hrvatske države na čelu sa Antom Pavelićem. Berlin se nije odmah izjasnio. Mišljenja su bila podeljena. Sam Hitler nije bio načisto sa celim tim kompleksom, jer se na svaki način tražilo neko rešenje koje ne bi dalo Italiji isuviše uticaja na Balkanu. Formiranje hrvatske države na čelu sa Pavelićem, a pod upravom njegovog ustaškog pokreta, značilo bi — kako su stvari tada stajale — formiranje države koja bi bila italijanski, a ne nemački vazal. Politika Trećeg Reich-a je, međutim, težila da Balkan zadrži što više u nemačkim rukama, a da ne dopusti širenje italijanskog uticaja na njemu. To je, između ostaloga, i bio jedan od razloga što se vrhovno političko rukovodstvo Trećeg Reich-a odlučilo na »diplomatsko rešenje jugoslovenskog problema« u jesen 1940 godine. Znajući da bi u trenutku eventualnog vojnog rešavanja toga »problema« Italija istakla svoje zahteve na delovanje jugoslovenske teritorije, Nemačka je želela da izbegne tada — to jest sve do 27 marta 1941 godine — vojnu akciju protiv Jugoslavije. Vezujući Jugoslaviju politički, politika Ribbentropa, kojoj se privoleo i Hitler, želela je da stvori na Balkanu branu koja bi zadržavala italijansko političko prodiranje. Ovako vezana Jugoslavija, stalno ugrožena od Italije, bila bi sve odaniji vazal Trećeg Reich-a.

Shvatajući ovu nemačku igru, Mussolini je vrlo nerado i pod dejstvom bezizlazne situacije, u koju je bila

italijanska vojska upala u Grčkoj i Albaniji, popustio pred nemačkim zahtevima da se zajednički garantuju jugoslovenske granice i da se Jugoslavija uvede u krug zemalja »Trojnog pakta«. Baš i zbog toga je, videvši da se ova situacija Hitlerovom reakcijom na događaje od 27 marta bitno izmenila, Mussolini insistirao da dobije nemačku saglasnost u pogledu Paveliča i formiranja hrvatske države. Rim je osetio da je cela dotadašnja politička linija, koju je zastupao naročito von Ribbentrop, u Hitlerovim očima doživela težak potres i slom. Staviše, znao je da u Berlinu ne postoji još jasna orijentacija u pogledu daljih političkih postupaka, političkih planova u odnosu na Jugoslaviju, kojima bi se dopunila pretstojeća vojna akcija. Nastao je trenutak u kome se od Berlina moglo iščupati jedno rešenje koji bi bilo povoljno za italijansku imperijalističku politiku prema slovenskoj istočnoj obali Jadrana, pogotovu i zbog toga što su i u nekim nemačkim krugovima postojala izvesna slična mišljenja.

Hitleru lično nije trebalo naročito dokazivati da bi formiranje samostalne Hrvatske pretstavljalo rešenje koje bi moglo da pruža garantije za likvidaciju jugoslovenskog komleksa. Međutim, njemu nisu bile simpatične ideje, čije bi ostvarenje omogućilo Italiji da na Balkanu stvori sebi jače pozicije. Ni oni krugovi u vrhu Trećeg Reich-a, koji su zastupali mišljenje o formiranju hrvatske države, nisu to formiranje svodili samo na rešenje sa Pavelićem, jer nisu hteli da se odluče za rešenje kojim bi se izašlo u susret Italiji. Oni su put ka tome rešenju videli i u igri sa dr Mačekom i HSS. Ako to ne bi uspelo, onda su uzimali u obzir da. u okviru ustaških i njima bliskih krugova, stvore jedno zasebno krilo, koje bi bilo vezano za Berlin, a ne za Rim. Ta druga alternativa išla je prema Kvaterniku„ sa kojim je održavana veza i po liniji RSHA. Po ovoj alternativi trebalo je u planiranoj hrvatskoj državi stvoriti čvrste pozicije za Nemačku i, polazeći od njih, preoteti Italiji dominantan uticaj, koji je ona mislila da vrši preko Pavelića.

Da bi stvari u Berlinu bile još više smušene, pridošla je uz nejasnoću u političkom gledanju na problem »likvidacije Jugoslavije« još i žurba da se sva rešenja donesu što pre, kako bi se na vreme mogla započeti akcija pro-

tiv SSSR. Ova akcija je, i onako, morala biti odložena za nekoliko nedelja. Ribbentrop je, usled događaja u Jugoslaviji, kod Hitlera donekle izgubio svoj dotadašnji savetodavni uticaj. Hitler nije želeo da ga upotrebi za rešavanje političkih pitanja koja su se bila postavila u vezi rata prema Jugoslaviji. Prema Beogradu i Srbiji, on je osećao strahoviti bes. Taj je bes pothranjivala i njegova radikalna okolina, tako da se on nosio mišlju da srpski živalj kolektivno »kaznj«, da ga istrebi, raseli, — jednom reči, »polonizira«.*

U toj situaciji se na političkoj pozornici ponovo pojavio Rosenberg, šef Spoljno-političkog ureda NSDAP, čiju je delatnost Ribbentrop bio uspeo potpuno da parališe. Njega je Ribbentrop-ov politički neuspeh naveo da se ukopča u situaciju, u nadi da eventualno ponovo zadobije snažniji uticaj na nemačku politiku. Po Hitlerovom odobrenju, Rosenberg je poslao u Zagreb svoga saradnika Mallettke-a, poznatog još iz afere sa »Tehničkom unijom«. Mallettke je dobio zadatak da pregovara sa Mačekom i da ovoga privoli da stupi u akciju.

Prema Rosenberg-ovom planu trebalo je, u kontaktima sa Mačekom, ispitati mogućnost dvaju alternativnih rešenja. Prema prvome, Maček bi imao da zvanično, u svojstvu potpretsednika Cvetkovićeve vlade, pozove Nemačku da interveniše vojnom silom u Jugoslaviji. Na taj poziv bila bi upotrebljena formula o »uspostavljanju legalnog stanja« u Jugoslaviji, koje je narušeno obaranjem vlade Cvetković—Maček i dolaskom generala Simovića na vlast. Međunarodno-pravni osnov imao bi se iskonstruisati iz veze koja se stvorila između nje i Nemačke prilaskom Jugoslavije Trojnom paktu. Ako bi Maček pristao da uputi ovako formulisan i obrazložen zahtev Berlinu, Treći Reich bi dobio neku vrstu zvaničnog i međunarodnopravnog opravdanja za okupaciju Jugoslavije. Time bi istovremeno bilo sprečeno uplitanje Italijana u jugoslovenske stvari, koje nije odgovaralo nemačkim interesima. Wehrmacht bi okupirao Jugoslaviju u celini i ona bi se

* „Poloniziranjem" se podsmešljivo nazivalo, žargonom Trećeg Reich-a, biološko istrebljivanje, prema postupku koji je primenjen na pokorenu Poljsku.

pretvorila u vazala Trećeg Reich-a, čija bi poslušnost bila obezbeđena nemačkom vojnom snagom.

Drugu alternativu, ukoliko Maček na prvu ne bi pristao, pretstavljalo bi rešenje sa proglašenjem nezavisne Hrvatske na čelu sa Mačekom, a ne sa Pavelićem. Nemačke trupe bi ušle u ovako proglašenu »nezavisnu« Hrvatsku kao »oslobodioci«, oštrica vojne akcije bi se usmerila protiv srpskog dela države, Slovenija bi mogla da se okupira i pripoji Trećem Reich-u (kao što su to stalno želeli i tražili austriski nacisti), a Mačekova »nezavisna Hrvatska« bila bi potpuno vezana uz Berlin. Na taj način bi bilo sprečeno da se u njoj učvrsti italijanski uticaj. Sama činjenica, što bi Italija nesumnjivo igrala i dalje na kartu Pavelića, nagonila bi Mačeka, kao šefa ovakve hrvatske države, da se potpuno stavi pod nemačku zaštitu i da bude čuvarem uticaja Trećeg Reich-a prema pokušajima širenja Italije na Balkanu.

Mallettke je, odmah po dolasku u Zagreb, stupio u vezu sa Mačekom. On je otpočeo s njim da pregovara. Međutim, on nije mogao da mu pokaže nikakvo zvanično punomoćje za ovakve pregovore, nikakvo ovlašćenje sa Hitlerovim potpisom.

Oko Mačeka se, u to doba, igrala velika politička igra. Simović je nastojao na sve načine da ga dovede u Beograd, /smatrajući da će time stabilizovati svoju vladu. Mada je u proglasu, kojim je 27 marta objavio obrazovanje svoje vlade, Simović naveo i dr Mačeka sa ostalim ministrima iz HSS, on se našao u nezgodnoj situaciji. Naime, Maček je odbio da stupi u vladu, u kojoj je trebalo da zauzme položaj potpretsednika, pre no što razjasni izvesna pitanja. Radilo se u prvom redu o tome, da od Simovića dobije potvrdu o priznanju tzv. »sporazuma Cvetković—Maček«, po kome je hrvatskom buržoaskom centru oko HSS u Zagrebu dat dominantni uticaj u hrvatskim krajevima zemlje. Dalje, Maček je tražio razjašnjenje u pogledu odnosa prema Nemačkoj. Uz Simovićeve pozive pridošlo je, u Mačekovoj okolini, i nastojanje slobodno-zidarskih elemenata i anglofila koji su takođe vršili pritisak na dr Mačeka da pođe u Beograd. U istom pravcu je delovala i britanska diplomatija, pomažući Simovićevu akciju. Maček je, u svrhu razgovora sa Simo-

vičem, uputio u Beograd svoga saradnika, ing. Košutića.

U razgovorima, koji su vođeni u Zagrebu, učestvovao je i Kob od strane RSHA. Kako Maček, tako i drugi vodeći članovi HSS održavali su kontakte sa njim i sa ostalim pretstavnicima Uprave VI. Između ovih nemačkih eksponenata i Mallettke-a nije bilo koordinacije u radu. Sva nejasnoća, koja je postojala u vrhu Trećeg Reich-a, u Berlinu, došla je do izraza i u ovim užurbanim zagrebačkim pregovorima. Kob je zastupao samo rešenje sa formiranjem »nezavisne hrvatske države« u smislu linije RSHA. Mallettke je nastojavao više na prvoj od svoje dve alternative. Da bi situacija bila još zapletenija, u Zagrebu se pojavio i istaknuti nemački obaveštajac Edmund Veesenmeyer koji je bio vezan za ministarstvo spoljnih poslova.

Veesenmeyer-ova misija u Zagrebu pretstavljala je pokušaj von Ribbentrop-a da ne ispusti potpuno situaciju iz ruku. Saznavši da je Rosenberg uputio Mallettke-a u Zagreb, von Ribbentrop je poslao za njim Veesenmeyer-a, želeći da predupredi eventualni Rosenberg-ov uspeh. Ribbentrop-ov poverenik imao je vrlo pogodne kvalifikacije za ovu misiju. Pre svega, on je raspolagao velikim iskustvom u radu iza kulisa, naročito u kritičnim trenutcima. Poznato je, kakvu je ulogu odigrao u Danzig-u, u početku Drugog svetskog rata, a isto tako i u vezi sa Austrijom, pre i oko ><Anschluss«-a. Dalje, Veesenmeyer nije pripadao redovnom aparatu ministarstva spoljnih poslo\ja, već je služio samo za izvesne određene poverljive zadatke. Tako se njegova pojava u Zagrebu nije mogla smatrati zvaničnim uplitanjem ministarstva spoljnih poslova, mada je, ustvari, on pretstavljao to ministarstvo i njegovog šefa.

Za razliku od Mallettke-a, koji je imao određenu misiju u odnosu na dr Mačeka, tadašnjeg favorita Trećeg Reich-a za soluciju »hrvatskog problema«, Veesenmeyer nije imao vezane ruke. On je poslat da se, u prvom redu, orijentiše i da na osnovu ocene situacije, u sporazumu sa von Ribbentrop-om, postupi na najcelishodniji način. Interesantno je, da je Veesenmeyer po dolasku u Zagreb uspostavio vezu sa tamošnjim centrom »Organizacije Jupiter«, dakle, sa aparatom Abwehr-a. Kao iskusni obave-

štajac, Veesenmeyer je jasno uočio igru koja se plela oko dr Mačeka. On je stupio u dodir sa rukovodstvom HSS-a, ali je bio uzdržljiv u pogledu direktnih pregovora sa dr Mačekom. On je pratio Mallettke-ov rad, sumnjajući da će taj rad doneti uspeh.

Maček se najzad odlučio, krenuvši 4 aprila za Beograd Od Simovića je preko Košutića dobio uveravanje da ovaj priznaje sporazum Cvetković—Maček i potpis Jugoslavije na instrumentu Trojnog pakta. Sem toga, Simović je poručio da će Maček moći odmah iz Beograda da otputuje za Berlin, zajedno sa Simovićevim ministrom inostranih poslova, dr Momčilom Ninčićem, kako bi se tamo uredila sva otvorena pitanja sa Nemačkom. Mallettke je Mačekov odlazak za Beograd shvatio kao neuspeh svoje misije. On je napustio Zagreb. U tome trenutku stupio je u akciju Veesenmeyer. Još na nekoliko dana pre neuspeha razgovora Mallettke—Maček, predviđajući da oni neće dovesti do rezultata, Veesenmeyer je stupio u vezu sa Kvacernikom. Po neuspehu pokušaja sa dr Mačekom bilo je jasno da će predviđenu hrvatsku državu formirati ustaška grupa. Zato je Veesenmeyer nastojao da, preko Kvaternika, obezbedi nemački uticaj na tu grupu.

Odluka dr Mačeka o polasku za Beograd dala je signal za donošenje konačne političke odluke u Berlinu. Hitler je konačno prihvatio predlog o formiranju hrvatske države na čelu sa Pavelićem. Ustaškim eksponentima u Nemačkoj data je mogućnost da preko nemačkih radiostanica razviju otvorenu propagandu za formiranje »nezavisne države Hrvatske«, da proklamuju stvaranje toboţnje »hrvatske legije« u Nemačkoj, koja će sa Wehrmacht-om ući u Jugoslaviju i proglasiti »nezavisnost Hrvatske« itd.

U pozadini ovih političkih događaja nemačka obaveštajna služba odigrala je vrlo značajnu ulogu. Već 29 marta izvestila je radio-stanica »Jupiter« iz Zagreba da se planski sprovode pripreme za sabotažu protiv jugoslovenskih odbranbenih mera, kao i da se održavaju stalne veze sa hrvatskim »nacionalistima« koji su spremni za akciju. U Zagrebu je dejstvovao Abwehr II preko svoga aparata i »Organizacije Jupiter«, a i uz pomoć separatističkih i ustaških elemenata. On je već od ranije izvršio

sve odgovarajuće pripreme, u čijoj poslednjoj fazi je učestvovao i već pominjani dr Proebst, koji je kasnije zbog svojih zasluga, stečenih tom prilikom, odlikovan »gvozdenim krstom«.*

U okviru priprema, sprovedenih u Zagrebu pošto je konačno otpala kombinacija sa dr Mačekom, nastupili su zajednički agenti i organi svih grana i linija nemačke obaveštajne službe, koji su u tim danima dejstvovali u Zagrebu. U stanovima Leonarda Grivičića i dr Vranešića, koji su obojica stajali u vezi sa nemačkom obaveštajnom službom, održavani su sastanci kojima su prisustvovali, pored Vessenmeyer-a još i Kob, Proebst, i major Fechner od Abwehr-a II, a verovatno i Nassenstein. Od strane hrvatskog separatista na tim sastancima učestvovali su, sem Slavka Kvatrenika, još i ustaše Budak, Lorković, Zanić, dr Košak, kao i još neki drugi. Od pripadnika HSS uzeli su učešća u konferisanju sa nemačkim pretstavnicima dr Lamer, Frković, dr Debelić i drugi funkcioneri Banovine Hrvatske i voćstva stranke dr Mačeka.

Glavnu je ulogu, sa hrvatske strane, u ovim razgovorima igrao Slavko Kvaternik koji je, preko Veesenmeyer-a, uputio Hitleru memorandum u kome ga moli da pomogne ustaškom pokretu da dođe na vlast u Hrvatskoj po okupaciji Jugoslavije. U isto vreme je Kvaternik dao nalog ustaši dr Branku Benzonu — kasnije prvom poslaniku NDH u Berlinu — koji se nalazio u Nemačkoj,

* O Proebst-u, pored već rečenog u poglavlju: Slučaj Proebst, treba još napomenuti da je još 1932/33 godine održavao vezu sa ustaškim funkcionerima u Nemačkoj i da se, za celo vreme svoga rada, oslanjao na veze sa ustašama i koristio ih u obaveštajne svrhe. Na zagrebačkom procesu ustaškim funkcionerima na čelu sa Kvaternikom juna 1947 godine u više mahova je isticana dugogodišnja saradnja ustaških iunkcionera sa Proebst-om. Pored toga Proebst je boravio i u Beogradu i tamo stvarao veze i radio obaveštajno. U danima krize oko 25 i 27 marta, Proebst je došao iz Nemačke sa direktivama za rad i tada, kao i za vreme ratnih operacija, odigrao je vrlo značajnu ulogu u tadašnjim krupnim potezima nemačke obaveštajne službe i u rukovođenju brojnim akcijama „pete kolone" u Zagrebu i Hrvatskoj, čime je zaslužio nacističko visoko odlikovanje. Ovo odlikovanje se daje samo vojnim licima za izuzetnu hrabrost, a samo u izvanredno retkim slučajevima civilnim licima kada su u pitanju izuzetne borbene zasluge za Treći Reich.

da stupi u dodir sa odgovornim krugovima Trećeg Reich-a i da pred njima zastupa tezu o formiranju ustaške države.

Nerazjašnjena situacija, koja je vladala u Berlinu u pogledu daljih planova, ogleda se iz činjenice da je 31 marta Goering dao saglasnost da se, uz pomoć ustaški nastrojenih jugoslovenskih vazduplovnih oficira (Krenove grupe), prebaci 57 jugoslovenskih vojnih aviona iz Jugoslavije za Nemačku. Abwehr je po toj stvari zatražio saglasnost odnosno odobrenje šefa OKW, feldmaršala Keitel-a, koji je bio nadležan da izda ovakvo odobrenje. Šef odeljenja **II** Amt-a Ausland/Abwehr, potpukovnik Lahousen zabeležio je pod tim datumom u svoj ratni dnevnik, da je Keitel-ovo odobrenje za ovu akciju potrebno naročito zbog odobrenja zvanične aktivne saradnje sa hrvatskim separatistima. Sutradan tj. 1 aprila, Keitel se saglasio s tim da se prebacivanje 57 aviona pripremi, ali ne sprovede dok o tome ne izda naređenje. Komanda vazduhoplovstva je ponovo zatražila Keitel-ovu saglasnost, pa je, najzad, uveče ova Keitel-ova odluka izmenjena i OKW je odobrio planiranu akciju. Organizaciono je akciju imao da sprovede Ast Beč, čiji je referent I L, major Benesch, već od ranije stajao u intimnoj vezi sa Krenom.

U peripetijama oko pitanja Krenove akcije nedvosmisleno dolazi do izraza činjenica, da u tim danima Berlin nije imao jedinstveno i izgrađeno mišljenje o postupcima koji bi'trebalo da prate vojnu akciju. Kao što Keitel u svojim propagandnim direktivama nije mogao dati preciznu liniju po pitanju hrvatskog kompleksa, tako isto on nije bio načisto, treba li odobriti akciju sa prebacivanjem aviona, ili je treba odbiti. Bilo je potrebno ponovno insistiranje Goering-a, pa da se OKW odluči da je odobri. Neizvesnost, koja je vladala u Zagrebu, gde se pregovaralo sa Mačekom i drugim grupama, neodlučnost u pogledu akceptiranja planova koji još nisu bili prečišćeni i sazreli, ispoljavaju se i u ovome detalju.

Međutim, već 2 aprila krenulo se odlučnije ka alternativi sa Kvaternikom i ustašama. Potpukovnik Lahousen održao je sastanak sa bivšim potpukovnikom Perčevićem, koji je živeo godinama u emigraciji u Austriji. Na osnovu sporazuma, koji je tom prilikom postignut, Perčević je

stavio Abwehr-u na raspoloženje dvojicu hrvatskih emigranata. Interesantno je da su ova dvojica povezani sa Abwehr-om I, očigledno u cilju davanja mišljenja po izveštajima koje je Abwehr I primio iz Hrvatske.

Na dan 6 aprila, kada je otpočeo nemački napad, radio-stanica »Jupiter« je izvestila iz Zagreba da je Veesenmeyer uspostavio vezu sa »grupom Pavelića«. Ustvari on je još 4 aprila, čim je Maček krenuo za Beograd, počeo da konačno oformljuje svoju saradnju sa ustaškim eksponentima i dao se punom energijom na posao da dovede do formiranja hrvatske države pod ustaškim barjakom. U isto doba je Abwehr uspostavio i vezu sa Artukovićem, ustaškim emigrantom koji je tada živeo u Budimpešti. Dakle, obaveštajni aparat Wehrmacht-a se dao na posao da učini sve, kako bi što pre došlo do formiranja ustaške države u Hrvatskoj, stim da se ti elementi vežu za Nemačku. Artuković je u Berlinu odmah stupio u vezu i sa Benzonom (kao i s Perčevićem) i sa njim zajedno pretstavljao ustašku organizaciju pred najvišim forumima Reich-a, a njih dvojica su dobili na raspoloženje i jednu emisionu radio stanicu koja je, počev od 4 ili 5 aprila, počela da daje emisije ustaškoga sadržaja, namenjene Hrvatskoj.

Interesantno je, u pogledu Artukovića, da je o njemu Abwehr primio izveštaj od mađarskog ministarstva vojske u Budimpešti. Mađarska vojska, očigledno, nije pomagala u igri oko formiranja nezavisne hrvatske države italijansku liniju. Ona je izvestila, javljajući Abwehr-u za Artukovića,da se Italijani već trude da privuku Artukovića sebi. Iz ovoga se vidi da je mađarsko ministarstvo vojske želelo da pomogne Nemcima u njihovoj igri protiv Italijana, a da istovremeno i stavi jasno do znanja Berlinu da se, u tome natezanju, nalazi na nemačkoj strani. Zaista je Abwehr odmah zamolio ministarstvo vojske u Budimpešti da Artukovića uputi u Berlin. Koliko je to pitanje Abwehr-u izgledalo važno vidi se i po činjenici što je zatražio od mađarskog ministarstva vojske da u Berlin javi i tačan čas Artukovićevog dolaska. Tako je. pomoću Mađara, Abwehr preduhitrio Italijane i oteo im jednoga od vodećih ustaša, nastojeći da pojača svoju struju u hrvatskoj državi.

Artuković • *Perčević*

27 marta bio je signal za aktivnost „pete kolone" na širokom frontu. Ovom aktivnošću rukovodio je Abwehr II, koji je bio nadležan za razrivačku sabotažno-diverzantsku delatnost. Važan stub „pete kolone" pretstavljali su ustaše, koji su pod rukovodstvom nemačkih obaveštajnih organa odigrali vidnu ulogu naročito u danima od 27 marta do kapitulacije stare Jugoslavije. Odmah posle 27 marta kada je otpočela otvorena razbijačka aktivnost, Artuković i Perčević su se sa svim svojim ljudstvom stavili na raspoloženje za akcije Abwehr-a II.

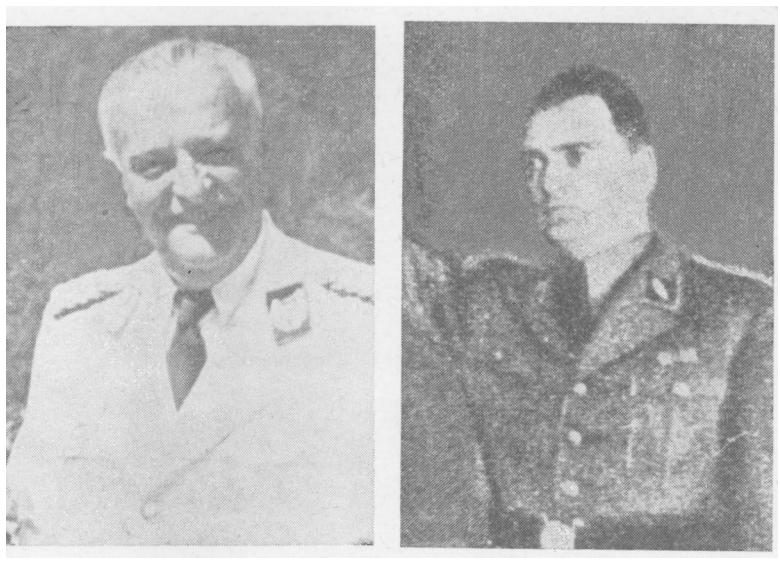
Ministarstvo spoljnih poslova Trećeg Reich-a nastojalo je da ponovo preotme političku inicijativu i od raznih sporednih ustanova i struja, koje su se pojavile sa spoljno-političkim pretenzijama u danima krize. U tom pogledu interesantno je i karakteristično pitanje, koje je to ministarstvo uputilo Abwehr-u II, je li komandi 2 armije, koja je nadirala sa Zapa> a u Jugoslaviju, po volji da se u Hrvatskoj organizuju ..stanci i pučevi protiv policije. Iza ovoga upita treba s\ ikako tražiti Veesenmeyer-ove prste. On je, u Zagrebu razvio svestranu akciju u smislu afirmiranja nemačkog uticaja. Situacija je bila dobila jasan razvojni pravac. Za Nemačku je bilo važno, da u kolevku hrvatske države, koja se stvarala, položi što više svoga uticaja. Ustašku vlast u Hrvatskoj trebalo je, od samog početka, što više preoteti od Italijana i vezati za Treći Reich.

Veesenmeyer-u jp a Zagrebu uspelo da kod Kvaternika, koji je 10 aprila proglasio formiranje »Nezavisne države Hrvatske«, zauzme čvrste i ozvaničene pozicije. Pretstavnici Uprave VI, Nassenstein, Kob i Reiser, pomogli su ga u njegovom zadatku. U ćelom formiranju NDH, u njenim prvim danima i u političkim odlukama koje su tada donošene u Berlinu, obaveštajna linija preko Veesenmeyer-a odigrala je dominantnu ulogu.

Kada je Pavelić iz Italije stigao do Karlovca — dok su u Zagrebu već bile nemačke trupe — Treći Reich je situaciju držao već toliko snažno u svojim rukama, da je Pavelić preko Veesenmeyer-a zatražio saglasnost Berlina za izvesne izjave koje je od njega zahtevao Mussolini preko svoga izaslanika, ambasadora Anfuso-a.* U pitanju je bila jedna izjava lojalnosti i spremnosti na pregovore, kao i o priznanju italijanskih »prava« na neke oblasti Dalmacije. Tek kada se Nemačka, na Veesenmeyer-ov predlog, saglasila sa tekstom ove izjave, Pavelić je pristao da je Anfuso-u preda. Tada je ovaj događaj u velikoj meri alarmirao zvanični Rim. Bilo je očigledno da je Nemačka, već prilikom samog stvaranja NDH, uspela da zadobije nadmoćni uticaj. Stigavši u Hrvatsku italijanskom pomoći, kao eksponent italijanske političke linije. Pavelić se odmah okrenuo snažnijem osovinskom partneru.

• * Anfusso: Roma—Berlin—Salo, Milano, 1949.

PROGLAŠENJE NDH

Kvaternik *Veesenmayer*

Nemački napad na Jugoslaviju bio je signal za opštu akciju pete kolone u Jugoslaviji. Ustaše nisu ni sačekale kapitulaciju, nego su još za vreme kratkotrajnih ratnih operacija, proglasili stvaranje njihove države. U Zagrebu je, 10 aprila 1941 godine, Slavko Kvaternik proklamovao formiranje „Nezavisne države Hrvatske", čemu je kumovao eksponent nemačke obaveštajne službe dr Edmund Veesenmayer. Sa svoje strane, dr Vlatko Maček je pozvao pristalice HSS da iskreno sarađuju s novom vladom. Osnivanjem NDH nemačka politika je i formalno izrazila svoju nameru za konačnim uništenjem Jugoslavije kao države, za njenim raskomadavanjem i za podjarmljivanjem njenih naroda.

K A P I T U L A C I J A

Posle svega nekoliko dana otpora vojska stare Jugoslavije je bila slomljena. Generali i njihove klike, kao i buržoasko državno voćstvo, umeli su da politiziraju, da se grabe o položaje i počasti, o prihode i politički uticaj. Kada je došlo vreme da na delu pokažu patriotizam, sposobnost, odlučnost, oni su jadno podbacili, kao i država koja ih je odgajila. Opšta trulost stare buržoaske države ispoljila se i u njenoj vojsci i njenom rukovodstvu. Na slici: general-pukovnik von Weichs prima u Beogradu prestavnika jugoslovenske vrhovne komande, generala Bodija, i saopštava mu uslove kapitulacije, 16 aprila 1941 godine, posle svega deset dana ratovanja. Sutradan su, po nalogu Simovićeve vlade, Cincar-Marković i general Radivoje Janković potpisali bezuslovnu kapitulaciju.

VII

OPŠTI OSVRT

Obaveštajna služba pretstavlja instrument političkog režima vladajuče klase. Društvenu ulogu obaveštajne službe, njen karakter i njene ciljeve opredeljuje režim u čijoj se službi nalazi.

Nemačka obaveštajna služba u godinama 1933—1945 bila je instrument nacističkog režima. Ovaj režim je odredio karakter, ulogu i zadatke nemačke obaveštajne službe Nacizam je bio kapitalistički režim, režim totalitarne diktature buržoazije, koji je brutalno ugušio napredni radnički pokret, grubim, nasilnim merama slomio svaku opoziciju i potpuno onemogućio demokratiju u zemlji. Vernog pomagača u svemu tome, snažnu polugu za postizavanje ovih ciljeva režima, pretstavljala je obaveštajna služba.

Nacistički režim je prema inostranstvu vodio agresivnu, imperijalističku politiku sa ciljem da porobi druge narode i zagospodari Evropom i svetom. Takva spoljna politika postavila je odgovarajuće zadatke pred obaveštajnu službu koja je radila protiv inostranstva. Ona je time dobila zadatak da — svojim putevima i sredstvima — izvrši sve pripreme za uspešno ostvarenje Hitlerovih imperijalističkih planova. Prema tome, nemačka obaveštajna služba bila je pomagač nacističkog režima u gušenja svakog otpora u zemlji i instrument za ostvarenje imperijalističkih planova u inostranstvu.

Nemačka obaveštajna služba prema Jugoslaviji nedeljivo je povezana sa nacističkom politikom prema na-

šoj zemlji. Politika Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji prolazila je u toku osam godina (1933—1941) kroz razne periode i manje ili veće taktičke promene, ali je u osnovi Nemačka uvek težila za dominacijom nad Jugoslavijom i za njenim porobljavanjem. Upočetku se to odrazilo u opštoj ekspanziji koja je vršena prema Jugoslaviji sve jače i sistematskije, a koja je uglavnom dobijala vidove političke, privredne i kulturne ekspanzije. Kasnije, uglavnom od početka Drugog svetskog rata 1939 godine, nemaćka ekspanzija poprima vidove sve jačeg i bezobzirnijeg pritiska (jer se na Jugoslaviju sve više gleda sa, aspekta rata i ratne strategije), koji dostiže kulminaciju 1941 godine i svoj glavni efekat u uključivanju Jugoslavije u Trojni pakt 25 marta. 27 mart je izazvao Hitlerovu odluku o »konačnom rešenju pitanja Jugoslavije« putem rata i bio signal za opštu i bezobzirnu nemačku ofanzivu, koja je, besomučnim napadom nemačkih trupa spolja i »pete kolone« iznutra, uskoro dovela do kapitulacije stare Jugoslavije.

Radi potpunijeg razumevanja nemačke špijunaže u staroj Jugoslaviji, bilo je neophodno da se ovaj rad u najnužnijoj meri dovede u vezu sa nacističkom politikom, sa njenim planovima i nastojanjima koja su sprovođena prema našoj zemlji. Bilo je neophodno ukazati na zavisnost obaveštajne službe od političkih faktora i elemenata, koji su opredeljivali njenu delatnost i udarali svoj pečat na njen rad. Nemačka špijunaža u Jugoslaviji nosila je na sebi sva obeležja države koja ju je formirala, sredine iz koje je proistekla, vremena u kome je delovala, okolnosti pod kojima je radila. Ona je bila oruđe nacističke politike, delovala je kao njen sastavni deo, nekada i u ime same politike, čas je išla ispred nje i krčila joj put, čas uporedo s politikom, a čas tapkala za njom utrvenim stazama.

Bilo je dalje, potrebno prikazati samo formiranje i razvoj obaveštajne službe protiv Jugoslavije, izgradnju obaveštajnog aparata i agenture, strukturu pojedinih službi, sistem i organizaciju njihovih centara, unutarnju raspodelu rada, glavne pravce delovanja itd. Nužno je bilo pokazati, za obaveštajne organe i njihovu agenturu, kriterijume po kojima su birani, sredine iz kojih su re-

grutovani, intelektualni nivo i obrazovanje, ideološku pri-padnost i stepen političke opredeljenosti itd. Posebna pažnja se morala obratiti prikazivanju metoda rada, formi prodiranja i obaveštajnog infiltriranja, načina kamufliranja obaveštajne delatnosti, repertoaru operativnih kombinacija, upotrebi tehničkih sredstava itd. itd. Jednom rečju trebalo je obuhvatiti sve ono što bi učinilo jasnim sistem i lik nemačke obaveštajne službe u staroj Jugoslaviji. *

Gledajući na nemačku obaveštajnu delatnost prema Jugoslaviji kao na celinu, može se grubo izvršiti podela na dva perioda, na dve osnovne faze. Jedan je period obeležen mnogostrukim i mnogostranim obaveštajnim prodiranjem, ali zato nesistematskim i nesređenim, ponekad čak diletantskim i često nedoraslim nastojanjima i pokušajima raznih ustanova i lica Trećeg Reich-a, koja su obaveštajno delovale uporedo sa zvaničnom obaveštajnom službom. Drugu fazu karakterišu čvrsto izgrađene, sistematski rukovođene i planski dirigovane organizacije obaveštajnog karaktera, koje minucioznim radom svojih organa i svoje mreže nastoje da obuhvate celokupno životno zbivanje Jugoslavije.

Sve do 1939 godine — tačnije, do formiranja nemačkih obaveštajnih centara u Austriji za rad prema Jugoslaviji — ne može se govoriti o izgrađenom liku jedne sistematske obaveštajne službe prema našoj zemlji.

Za delatnost partiske obaveštajne službe — SD, sa njenim neiskusnim kadrom i karakterom rada u tom periodu (obrada tzv. životnih oblasti), može se govoriti samo kao o začetku prave obaveštajne delatnosti. Gestapo je samo delimično bio zainteresovan u Jugoslaviji (emigracija i zajednička borba protiv komunizma). Sto se tiče Abwehr-a, on je i u ovo vreme planski radio, ali se u manjoj meri angažovao, te se i tu ne može govoriti o široko zasnovanoj, sistematskoj delatnosti u većim razmerama, kakva je ta delatnost postala kasnije.

Dakle, Treći Reich je raznim linijama radio u Jugoslaviji i pre no što je došlo do formiranja Uprave VI RSHA

i njenoga aparata i do sistematizovanja Abwehr-ovog rada u odnosu na našu zemlju. Međutim, samo jedan deo toga rada su vršili stručni i kvalifikovani organi, izvežbani i specijalizovani za obaveštajnu službu. A tu onda malo može biti govora o pojavi sređenog i celishodnog aparata, o sistematski izgrađenoj obaveštajnoj organizaciji.

Ali ono što je naročito karakteristično za ovaj period jeste, da se — pored oficijelne obaveštajne službe — u obaveštajnu delatnost mešao Spoljno-politički ured NSDAP, da se tu angažovao i jedan ambiciozni gauleiter s drugog kraja Nemačke, da su obaveštajno radile razne ustanove i organizacije, čiji je pravi zadatak ležao na drugoj strani, a koje nisu ni po svome sklopu, ni po svojoj nameni, niti po svojim kadrovima bile pogodne za samostalni i sistematski obaveštajni rad. Tu se može potsetiti na posebnu, samostalnu takvu delatnost AO NSDAP, na »Deutschland-Stiftung« Srednje-evropskog privrednog veća, na rad Nacional-socijalističkog studentskog saveza, Hitlerjugend-a, Fichtebund-a, itd., a naročito na delatnost organizacija koje su se u Reich-u bavile Volksdeutscherima.

Kod svih ovih organizacija radilo se o ustanovama koje su prikupljale obaveštajne podatke uz neki drugi rad koji im je bio osnovni. One su mogle — što se kasnije i desilo — da koriste sistematskoj, profesionalnoj obaveštajnoj službi, da joj pomažu, ali one nisu imale ni aparata, ni odgovarajuće sposobnosti da podatke, koje bi prikupljale, samo koriste u pravom obaveštajnom smislu, da ih razrađuju, da sistematski obrađuju posmatrani teren. Nestručnost i neiskustvo, u mnogo slučajeva nacistička krutost, neosnovane obaveštajne ambicije lica iz ovih ustanova, nisu mogle naravno biti svojstvo obaveštajaca, pa nije ni mogao da bude ostvaren kvalitetan rad.

Ako se rad oficijelne obaveštajne službe, pre svega Abwehr-a ostavi po strani, onda se, između ustanova i organizacija koje su po raznim sektorima obaveštajno radile prema Jugoslaviji, mogu izdvojiti dva sektora za koje se može reći da su dali kvalitetan obaveštajno važni materijal. Jedan od njih je pretstavljala delatnost u raznim naučnim institutima koji su se bavili problemima evropskog Jugoistoka, a time i Jugoslavije. Drugi sektor je bio

privredna špijunaža, u čijem se središtu nalazio Neuhausen.

Delatnost naučnih instituta svih vrsta, koja je u ovoj knjizi na više mesta u pojedinostima prikazana, snabdela je Treći Reich izvanredno dragocenim materijalom koji je mogao da posluži kao vrlo važno elementarno pomoćno sredstvo za svaku sistematsku i dobro organizovanu profesionalnu obaveštajnu službu koja bi počela da dejstvuje prema Jugoslaviji. Ostavivši po strani činjenicu da su u tom kulturnom sektoru obaveštajne službe sebi vrbovale i neposredne saradnike, treba podvući da je i sama delatnost tih instituta u prikupljanju podataka, u proučavanju i analiziranju raznih životnih područja naše zemlje, u sređivanju materijala, njegovom klasifikovanju, u stvaranju arhiva i kartoteka, biblioteke i zbirki isečaka, pretstavljala potencijalnu obaveštajnu aktivnost od velikog značaja. Lica koja su se u tim institutima bavila konkretnim problemima Jugoistoka, po bilo kojoj grani proučavanja, nesumnjivo su bila stručnjaci u svome polju rada, poznavaoci materijala koji su obrađivala.

Slično je sa privrednom obaveštajnom službom, sa privrednom špijunažom toga perioda. Tu se, oko Neuhausen-a i njegovih raznih ustanova, bio formirao kadar stručnih lica za privredna pitanja, koji je u detalje poznavao mehanizam jugoslovenske privrede, strukturu pojedinih preduzeća,, linije kojima se kretao inostrani kapital raznoga porekla, kapacitete, sirovinske probleme, probleme tržišta, itd.

Slika se bitno menja u drugoj fazi delatnosti nemačke obaveštajne službe prema Jugoslaviji. Isključivši neoficijelni obaveštajni rad raznih ustanova i preuzevši ga potpuno na sebe, ostavivši daleko za sobom početničke slabosti koje su karakterisale prvi period, nemačka obaveštajna služba se u drugoj fazi pojavljuje kao čvrsto izgrađena, sistematski vođena i stručno dosta dobro obučena organizacija profesionalaca. Nema potrebe upuštati se li prelazni period u kome je ova promena uzimala sve određeniji oblik. Ustvari, taj je period bio relativno kratak. Važno je da je u našoj zemlji došlo do snažne delat-

nosti jednog jakog aparata, u trenutku kada je nemačka politika počela da vrši na Jugoslaviju svoj grubi pritisak.

U svome radu, Abwehr i aparat Uprave VI RSHA išli su sličnim pravcima. Koncentrisanje Uprave VI RSHA na politički i privredni sektor, odnosno Abwehr-a na vojni sektor, nije bilo sprovedeno toliko konzekventno, da bi se moglo govoriti o jasnom razgraničenju rada, naročito od trenutka kada je Jugoslavija postala i strategiski interesantna za Treći Reich i kada su se obe nemačke obaveštajne organizacije zahuktale u sve intenzivnijem radu sve široj i obimnijoj delatnosti.

Pečat na organizaciji obaveštajnog aparata i na obaveštajnu delatnost u ovom periodu stavio je sam razvoj situacije. Posle okupacije Austrije i Čehoslovačke evropska kriza je dostigla svoj vrhunac i neposredno je na pomolu bilo izbijanje rata. Nastala je hitna potreba da se što brže stvori jak obaveštajni aparat za rad protiv Jugoslavije i da se njegova delatnost što više proširi i intenzivira. I Abwehr i RSHA stvorili su sistem obaveštajnih centara, koji su protiv Jugoslavije delovali iz Nemačke i okupirane Austrije s jedne i u samoj Jugoslaviji s druge strane. Naročito se ističe delatnost zagraničnih centara iz okupirane Austrije, koji su i teritorijalno bili nadležni za rad protiv Jugoslavije. U samoj Jugoslaviji obaveštajnom delatnošću su upravljali ilegalni centri uglavnom zakamuflirani u diplomatsko-konzularnom aparatu.

Posle izbijanja rata izazvanog napadom- na Poljsku, na sve se gledalo sa stanovišta rata i ratne strategije, pa i čitava obaveštajna delatnost u Jugoslaviji sve do kapitulacije nosi ovo obeležje. Ovo se, između ostalog, ogleda i u tome, što se nemačka obaveštajna delatnost odvija u stalnim sukobima, u neprestanoj i oštroj borbi sa obaveštajnim službama protivničke strane tj. Francuske i naročito Britanije. To je bila borba obaveštajnih službi đveju zaraćenih strana, na teritoriji Jugoslavije, za zadobijanje pozicija i uticaja, nanošenja udaraca protivničkoj strani, i doprinos ostvarenju političkih planova svojih zemalja u odnosu na Jugoslaviju.

Sto se tiče personalnog sastava obaveštajnih centara pada u oči izvesna razlika u tom pogledu između Abwehr-a i RSHA. Centri Abwehr-a bili su popunjeni osobama zrelijeg doba iz redova aktivnih ili reaktiviranih oficira, dok su u centrima. RSHA bili brojni mladi nacisti bez dovoljno iskustva i spreme, mahom opterećeni ideološkom krutošću. Abwehr je, kao svoje organe koji su radili protiv Jugoslavije, imao bivše austriske odnosno austro-ugarske oficire koji su prilično dobro poznavali prilike i ljude u našoj zemlji, dok je u aparatu RSHA preovlađivao nemački elemenat iz Reich-a čije su veze sa Jugoslavijom i poznavanje iste bili znatno slabiji. Ipak se i kadar RSHA — kao što se to naprimer vidi iz prikazanog rada SD-otseka Graz i rada Karla Krausa— prilično dobro snašao.

U periodu 1939—1941 godine VI Uprava RSHA nije se više striktno držala političkih merila u izboru i izgradnji agenture, što je ranije SD ortodoksno primenjivao, oslanjajući se skoro isključivo na pronacističke elemente, u prvom redu na Volksdeutscher-e, na separatističke grupe i na profašističke partije. Istina, sklonost za oslanjanje na iste elemente ostala je i dalje i ovi krugovi su pretstavljali glavnu bazu agenture VI Uprave. Ona je nastojala da njena agentura bude sastavljena od ljudi koji su naklonjeni Nemačkoj ili se bar ne odnose negativno prema njoj i izbegavala je angažovanje lica koja su stajala na protivničkim pozicijama. Ali to više nije bilo ono kruto nacističko merilo kojim je u prvom periodu rada bio opterećen SD. Sve više je preovlađivalo uverenje da treba pristupi svakoj osobi od koje se može imati koristi.

U periodu do 1939 godine karakterističan je bio princip skoro isključivog oslanjanja na ideološki srodne elemente. SD, Rosenberg, Koch i drugi u potpunosti su se naprimer usmerili na Ljotićev »Zbor«, od koga, s obzirom na njegov minimalni politički značaj, nisu mogli imati neke znatnije koristi. VI Uprava i njen glavni opunomoćenik u Beogradu Kraus nastavili su saradnju sa »Zborom« i široko ga koristili u obaveštajne svrhe. Ali ova linija je za njih bila samo jedna od mnogih, koje su u različitim pravcima vodile prema političkim strankama i

grupama. U Zagrebu su organi Uprave VI usko sarađivali sa ustaškom grupom oko Kvaternika i sa drugim ekstremno-šovinističkim snagama hrvatskog buržoaskog separatizma. Njima je bila dobrodošla ideološka bliskost ustaša i naklonost i simpatije drugih separatističkih krugova. Ali Uprava VI nije na te veze gledala isključivo sa gledišta ideološkog afiniteta i ona bi te veze održavala i da nije bilo toga, jer su one bile korisne za obaveštajne svrhe, jer je trebalo koristiti svaki separatizam. U tome smislu treba gledati i na odluku da se da primat povezivanju sa HSS i pridobijanju Mačeka za sprovođenje nemačkih političkih planova. To bi se, s obzirom na političku ulogu i značaj HSS i Mačeka, pokazalo znatno korisnije i dovelo bi do kudikamo većeg obaveštajnog i političkog uspeha Trećeg Reich-a.

Ulogu ideološkog momenta ne treba ni prečenjivati ni potcenjivati, već je treba svesti na pravu,meru. Ideološki momenat ni izdaleka nije više igrao onu ulogu kakvu je imao u periodu do 1939 godine. Uprava VI oslobodila se mnogih početničkih slabosti iz ranijeg rada političke špijunaže, pa i ove. Ali ipak, treba imati u vidu da su organi Uprave VI bili uglavnom SD-ovci, dakle pripadnici partiske obaveštajne službe, zadojeni »ideologijom« nacionalsocijalizma. Jasno je onda da su u širokom krugu svojih agenturnih mreža najlakše mogli da nađu zajednički jezik sa Volksdeutscher-ima, pristalicama Ljotića i njima sličnim. Razumljivo je da su im ovi krugovi bili najbliskiji, da su njima intimno bili naklonjeni, da su bili skloni da prihvataju njihove ocene i zaključke itd. Ovo je pored koristi pretstavljalo i ozbiljnu opasnost za realno, objektivno ocenjivanje događaja i situacije. Ovo ideološko obeležje organa VI Uprave dobilo je vidnog izraza i u slučaju Hubera, koga je kao rezidenta upotrebljavao Abwehr za obaveštajni rad iz Austrije protiv Jugoslavije. SD je u više mahova protestovao protiv toga što Abwehr upotrebljava kao rezidenta čoveka koji se ranije istakao aktivnom borbom protiv nacizma u Austriji. Kasnije, kada je Huberova mreža u Jugoslaviji bila provaljena, SD je — pored čisto stručnih zamerki — opet ponovio kritiku političke prirode, smatrajući da se takva lica ne smeju upotrebljavati za obaveštajni rad.

U pogledu ideološke opterećenosti kao smetnje u obaveštajnom radu očigledno je da je vladala prilična neujednačenost kod raznih organa koji su radili protiv Jugoslavije. Naime zavisilo je od samih organa u kojoj će meri oni dozvoliti da im nacistička krutost i fanatizam smetaju u obaveštajnom radu u kome je neophodna elastičnost i objektivnost. Tog ideološkog balasta kao smetnje u radu bilo je u priličnoj meri kod SD-centara koji su delovali iz Austrije, a nasuprot tome bilo je dovoljno elastičnosti kod Krausa, opunomoćenika VI Uprave u Beogradu, a i kod nekih drugih organa koji su radili u Jugoslaviji.

Kod Abwehr-a je u tom pogledu bila u osnovi drukčija situacija. Kadar Abwehr-a nije bio čisto partiski kadar kao kod SD-a odnosno VI Uprave. Organi Abwehr-a bila su aktivna ili reaktivirana vojna lica među kojima je bio znatan broj nečlanova nacističke partije. Mada i oni zaneti Hitlerom i njegovim osvajačkim planovima za čije su ostvarenje revnosno radili, oni u obaveštajnoj delatnosti obično nisu pravili nikakve ideološke pregrade. U potpunosti je važilo pravilo da je osnovno imati obaveštajne koristi od neke osobe, bez obzira na sve drugo. Stoga u izboru saradnika, u sastavu agenture kod Abwehr-a se ne retko sreću Jevreji (i pored besomučne antijevrejske propagande), Česi i uopšte ljudi koji nisu morali biti naklonjeni Trećem Reich-u ili koji su čak bili negativno raspoloženi prema njemu. U izboru agenata vladala je potpuna elastičnost i osnovno je lilo stvoriti što bolju agenturnu mrežu, što kvalitetnije agente, ostvariti što veće obaveštajne uspehe. Poučena iskustvima, toga se sve više pridržavala i Uprava VI RSHA.

* * *

Nemačka obaveštajna služba se, u sastavu svojih ageturnih mreža i mnoštvu raznoraznih saradnika, služila raznim kategorijama lica, prema kojima je podešavala i različite odnose. U radu protiv Jugoslavije nemačka špijunaža je masovno vrbovala i obaveštajno koristila razna lica, počev od sitnih dostavljača i najobičnijih poznansta-

va i društvenih veza, pa do krupnih, kvalitetnih agenata, dobro plasiranih u državnom aparatu, političkom i društvenom životu. Sva ta mnogobrojna agentura, ta gusta mreža špijuna i dostavljača, bila je usmerena da prodre u što više krugova, u što više slojeva stanovništva, da se uvuče i što bolje plasira u razne ustanove i organizacije, da pusti svoje pipke u sve grane političkog i društvenog života. Kako je široko u tome zadirala nemačka špijunaža, šta je sve nju interesovalo, kolika je bila obimnost toga rada, moglo se jasno videti iz rada jednog njenog centra — SD-a u Graz-u.

I RSHA i Abwehr nastojali su da sebi nađu poverenike i stvore agenturu u državnom aparatu, u vojsci, u političkim strankama, u raznim organizacijama i ustanovama političkog, privrednog i kulturnog života. Težili su prikupljanju podataka na širokom frontu, bez obzira što ti podaci, uzeti pojedinačno, često ne bi bili od naročitog značaja. Ukupno uzeti oni su pretstavljali mozaik sitnih delića iz kojih se mogla sklopiti celovita slika. Korišćenje tih podataka putem raznih kartoteka, organizovanih prema teritorijalno-geografskim momentima i prema kompleksima odnosno problemima i linijama rada, omogućilo je da i najneznatnija informacija bude uvrščena na svoje mesto i da, često, posluži za dopunu i upotpunjenje već postojeće slike o kakvom od obrađivanih kompleksa.

Za razliku od ovakvog sitnog rada na širokom frontu, u kome je bila angažovana njena masovna agentura, nemačka obaveštajna služba je posebno i naročito radila na stvaranju obaveštajnih izvora na višem nivou. Tu se više nije radilo o mnoštvu manjih podataka, već o krupnim informacijama, o pregledima i obaveštenjima koja su obuhvatala čitave zamašne komplekse. Ona je gledala da stvori veze prema određenim ličnostima. Te veze nisu bile samo obaveštajnog karaktera u užem smislu. Naročito se mnogo gledalo i na društvene veze. Na ovu stranu rada obraćali su naročitu pažnju i članovi nemačkog poslanstva. Naprimer, u ekskluzivnim krugovima vodeće beogradske buržoazije (Džokej-klubu, Golf-klubu, itd.) moglo se, u uzgrednom dodiru, dolaziti do vrlo značajnih obaveštenja, te su se tamo često viđali naročito von Heeren i Feine.

Dalje se, posmatrajući delatnost nemačke obaveštajne službe, nailazi na sve poznate oblike obaveštajnog rada. Tako je, na primer, česta upotreba podmetnutih agenata, naročito u borbi koju je nemačka služba vodila protiv britanske i francuske. Radi se i sa smišljenim dezinformacijama i podmetnutim materijalom (Spielmaterial), sa agentima koji su ubačeni u neprijateljske krugove, itd.

U svemu ovome, Abwehr i RSHA su se naročito obilno koristili pripadnicima nemačke manjine, ruskom beloemigracijom, separatistički nastrojenim elementima i pronacističkim grupacijama. Kod svih tih i sličnih elemenata radilo se o licima koja su, iz različitih razloga, bila nezadovoljna jugoslovenskom državom i njenom politikom.

Volksdeutscher-i su smatrali — naročito pošto su prethodno indoktrinirani dejstvom nemačke propagande i obaveštajne službe — da prestavljaju naročito dragocen ljudski element, da pripadaju jednoj višoj rasi, sa istoriski značajnom kulturnom misijom. Njihova nezajažljiva samosvest učinila je da državu, u kojoj su živeli, smatraju preprekom za ostvarenje svojih šovinističkih ambicija i ciljeva.

Sto se tiče beloemigranata, tu se radilo o licima koja se nisu asimilovala u sredini, u kojoj su živela. Oni su se osećali deklasirani, jer im Jugoslavija nije pružala one mogućnosti koje su u svojoj već idealizovanoj slici o nekadašnjoj carskoj Rusiji, smatrali nečim što im po prirodi treba da pripadne, a što im »balkanska Jugoslavija« ne daje. Tu je, sem toga, bila i izvesna emocionalna veza. kao proizvod činjenice da je Treći Reich smatran, među ruskim emigrantima, prirodnim protivnikom Sovjetske Rusije, sovjetskog sistema, čije su obaranje oni smatrali preduslovom za postizavanje onih položaja i onoga ugleda koji su im u emigraciji stalno lebdeli pred očima. Ovako shvatane uloge Trećeg Reich-a u odnosu na rusku emigraciju nije bilo potreseno ni sovjetsko-nemačkim paktom. Većina beloemigranata shvatila je taj pakt kao prolaznu političku potrebu, zbog koje se neće promeniti načelni neprijateljski stav Berlina prema sovjetskoj Moskvi.

Separatistički i pronacistički elementi, organizovani u razne pokrete i partije (ustaše, VMRO, Govedićevi i Bu-

čovi nacisti itd.) smatrali su da će im Treći Reich pomoći da se domognu ostvarenja svojih političkih ciljeva.

Stvarajući svoju agenturu među jugoslovenskim življem, koji nije spadao u maločas pomenute krugove raznih principijelnih protivnika Jugoslovenske države, nemačka obaveštajna služba upotrebljavala je razna sredstva, između ostalog i novac i druge materijalne nagrade.

Izvesne svoje agente, naročito one u privrednim preduzećima ili u privrednom životu uopšte, nemačka obaveštajna služba je nagrađivala omogućavanjem zarade u obavljanju trgovačkih poslova. Bilo da je neko lice dobilo kakvo unosno zastupništvo, bilo da su mu omogućene korisne poslovne veze, povoljni bankarski krediti (naročito preko Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva) i slično, vršena je finansiska kompenzacija usluga ovakvih agenata u okviru same njihove privredne delatnosti.

Bilo je dosta agenata koji nisu ni tražili ni primali nagrade u novcu ili novčanoj vrednosti. Nastranu Volksdeutscher-!, koji su obaveštajno radili iz svoga fanatizma, nacionalne prepotencije i ideološke pripadnosti, ovde je naročito važna i saradnja separatističkih krugova sa nemačkim obaveštajnim servisima. Ovo se ne odnosi samo na hrvatske separatiste, već i na izvesne šiptarske elemente, na neke bugaraške Makedonce koji su bili bliski VMRO-u Vanče Mihailova, itd.

No, i među samim jugoslovenskim življem bilo je agenata koji su radili iz kakvih drugih računa ili pobuda, a ne zbog novčane koristi ili materijalnih kompenzacija. Ovarrjo se mogu uvrstiti razni političari, od kojih su neki pomenuti, zatim izvesni desničarski elementi, kao naprimer pripadnici Ljotićevog »Zbora« zajedno sa samim Ljotićem itd. Kod ovih lica, razlozi za saradnju sa nemačkom obaveštajnom službom bili su političke prirode. Neki su računali na političku podršku Trećeg Reich-a, verujući da će im njegov uticaj pomoći pri ostvarivanju njihovih političkih ambicija. Drugi su hteli da se preporuče Berlinu, računajući da će nemački uticaj u najskorije vreme dominirati u Jugoslaviji. Najzad, treći su stavili svoje usluge na raspoloženje nemačkoj obaveštajnoj službi iz izvesnih ideološko-političkih motiva. Tu se radi o elementima koji su, po svojim uverenjima, bili bliski nacizmu.,

dakle o raznim fašističkim i profašističkim elementima kojih je bilo u staroj Jugoslaviji na raznim stranama, mada u manjem broju.

Agenti — nemački državljani, koji su vršili obaveštajne i kurirske dužnosti (kao naprimer poštari, železničari, carinici i si. koji se pojavljuju u radu nemačkih obaveštajnih ustanova preko jugoslovenske granice), obavljali su svoju delatnost »po dužnosti«. I kod njih se apelovalo na njihov nacionalizam, na njihov »osećaj dužnosti prema sopstvenoj zemlji«, a u pitanju je bilo i eventualno napredovanje ili, uopšte, položaj u službi.

Veliki deo svojih obaveštenja dobili su razni centri nemačke obaveštajne službe od lica koja nisu bila svesna da raznim nehotičnim ili hotičnim informacijama koriste obaveštajnoj službi. Posmatrano u celini, ono što je nemačka obaveštajna služba u vidu informativnog materijala upućivala centrima u Berlin, velikim delom je poticalo baš iz ovakvih izvora, naročito u oblasti politike i privrede. Mnogobrojni organi i obaveštači, angažovani na prikupljanju podataka obaveštajnog karaktera, raspolagali su mnogobrojnim vezama na raznim stranama. Lica koja su s njima održavala vezu nisu ni slutila da pred sobom imaju saradnika nemačke obaveštajne službe. Zatim, u građanskoj Jugoslaviji, bilo je, sem vojnih tajni u užem smislu, vrlo malo predmeta i kompleksa u pogledu kojih je čuvana naročita konspirativnost. Ovakvu situaciju je nemačka obaveštajna služba obilno koristila.

U izlaganjima u ovoj knjizi nastojalo se da se metodi rada nemačke obaveštajne službe, izbor i sastav agenture i druga pitanja operativnog rada prikažu na konkretnim primerima rada. Stoga ponavljanje nije potrebno i ovde se samo podvlače neke od karakteristika u ovom pogledu.

Kao što je postojala velika raznovrsnost u agenturi, tako isto je i u pogledu održavanja veza nemačka obaveštajna služba bila dosta elastična. Veze između pojedinih nemačkih obaveštajnih centara u Jugoslaviji, između njih i centara u Reich-u, između pojedinih agentura ili grupa agenata i centra za koji su agenti ili agenturne linije bili vezani, održavana je svim mogućim prikladnim sredstvima.

Kurirska veza održavana je naročito preko granice, uz učešće nemačkog službenog personala koji je po službenom poslu prelazio granicu u oba pravca. Dalje, korišćeni su posebni kuriri koji su ilegalno prelazili granicu, zatim dvovlasnici itd. Isto tako su upotrebljavani i krijumčari, koji su prelazili granicu iz svojih krijumčarskih interesa, a usput pristajali da ponesu i obaveštajni materijal.

Posebnu vrstu kurira pretstavljali su službeni kuriri koji su prenosili diplomatsku poštu. U zatvorenim diplomatskim valizama, zaštićenim međunarodno-pravnim propisima i međunarodnim običajima od pregleda i kontrole, cirkulisao je između Nemačke i Jugoslavije obaveštajni materijal u oba pravca. Tim se vezama, koje su bile svakako najbezbednije, služio ne samo diplomatsko-konzularni aparat, već su ih upotrebljavali i agenti odnosno organi RSHA i Abwehr-a, a naročito oni koji su bili ugrađeni u nemačke diplomatske i konzularne ustanove u Jugoslaviji.

Za vezu je upotrebljavana i redovna pošta. Izveštaji u inostranstvo slati su pisani tajnim mastilom, a dostavljani su i običnim pismima, u formi nedužne sadržine a katkada i prilično otvoreno . Pošiljaoci ovakvih pisama potpisivali su se kakvom ugovorenom šifrom, a svoja pisma su slali na ugovorene kamuflirane adrese. Važnu ulogu igralo je nemačko društvo za vazdušni saobraćaj »Lufthansa«, čiji je leteći personal prenosio agentske izveštaje.

Dalje, postojala je i radioveza, naročito među zvaničnim centrima Abwehr-a i RSHA u Jugoslaviji i njihovim pretpostavljenim ustanovama u Reich-u. Tako je radiovezama raspolagala KO Jugoslawien, koja je održavala vezu sa Ast-om Beč. Radiovezu imao je i Kraus, direktno sa Berlinom. I u Zagrebu su, organi RSHA, raspolagali radiovezom sa ustanovama Uprave VI u Reich-u. No, pored toga, na teritoriji Jugoslavije radilo je više primopredajnih radio-stanica, u okviru agenture raznih linija obaveštajne službe. Od ovih su naročito važne bile stanice Abwehr-ove agenture, u okviru volksdeutscherskih organizacija u Vojvodini (Novi Sad, Vršac), i u agentumim centrima u Sloveniji (stanica »Aleksander« Zitzelsberger-ove agenture). Jasno je, da su sve ove stanice radile šifrom. Treba ukazati i na radio-službu organizacije »Jupiter«, o

kojoj je šef Abwehr-a II, Lahousen, u svome ratnom dnevniku dao ocenu da radi besprekorno. Ta je mreža igrala kapitalnu ulogu u danima krize, u proljeće 1941 godine. U pogledu upotrebijene šifre treba naročito ukazati na originalno i vešto rešenje, upotrebu enigmatskog časopisa »Sphinx« kojim se radio-stanica »Nora« koristila u svome radu.

Ranije je već ukazano na razne načine na koje su ubacivani agenti u Jugoslaviju. No[1], u vezi stim treba ukazati i na činjenicu da su mnogi organi i funkcioneri obaveštajnih centara u Nemačkoj češće i lično dolazili, različito kamuflirani, u našu zemlju radi obilaženja svoga aparata i radi prikupljanja ličnih utisaka i podataka. Takva aktivnost je naročito zapažena kod aparata Abwehr-a. Dalje, pada u oči da je nemačka obaveštajna služba imala tendenciju da angažuje za obaveštajni rad izvesne određene profesije. Već je pomenuto nastojanje za pridobijanje lekara i si., a pada u oči i naročito veliki broj inženjera, specijalno među Volksdeutscher-ima, koje je nemačka služba zavrbovala za obaveštajni rad. v

* * *

Zadaci, koji su se postavljali pred nemačku obaveštajnu službu u Jugoslaviji, bili su pored domena koji interesuju špijunažu uopšte — i posebno opredeljeni (već navedenim) vojno-političkiin planovima Trećeg Reich-a prema našoj zemlji. Ti zadaci su se u osnovi odnosili na:

— prikupljanje svih obaveštajno značajnih podataka, pre svega političke, vojne i ekonomske prirode;

— pomaganje nemačkih ekonomskih, političkih i vojnih interesa u Jugoslaviji, stvaranje uporišta u njoj i organizovanje akcija u tom pravcu;

— suzbijanje obaveštajnog i političkog rada drugih sila u Jugoslaviji koji je išao protiv nemačkih interesa i stajao u suprotnosti sa delatnošću nemačkih službi;

— prodiranje u politički život, državni aparat i značajne ustanove jugoslovenskog javnog, političkog, ekonomskog i kulturnog života, u cilju stvaranja pozicija za vršenje neposrednog uticaja na jugoslovensku politiku u širem i u užem smislu.

®

Naravno, ovi zadaci se mogu i drukčije rasporediti, pa da opet obuhvate sadržinu rada Abwehr-a i RSHA u Jugoslaviji. Ali ma na koji način izvršili grupisanje ovih raznih zadataka, činjenica je da su nemački obaveštajni servisi u Jugoslaviji bili široko zainteresovani po svim sektorima. Međutim, što se tiče uspeha po tim sektorima, on je bio prilično neujednačen.

Nemačka špijunaža mogla je uglavnom biti zadovoljna prikupljanjem podataka, obaveštajnim radom u užem smislu. Ovo se naročito odnosi na vojni i privredni sektor. Abwehr je u Jugoslaviji razvio obimnu delatnost na prikupljanju svih vojno-interesantnih podataka. U tome radu je zalazio do u detalje, sa tipičnom nemačkom pedanterijom. Poznat je naročito takav rad Abwehr-a na prikupljanju podataka o jugoslovenskim vojnim objektima, posebno 0 onima koje su jugoslovenske voine vlasti podizale u graničnim pojasevima, o kojima je nemačka vojna špijunaža ne samo bila dobro informisana nego je često raspolagala sa najdetaljnijim podacima.

Privredna špijunaža je, isto tako, snabdela zainteresovane nemačke ustanove potpunim pregledom jugoslovenske privrede i jugoslovenskog privrednog života. Razgranati aparat raznih ustanova pod Neuhausen-ovim voćstvom, pretstavljao je faktor koji je omogućio gotovo apsolutnu obaveštenost Trećeg Reich-a c svemu što je stajaio u vezi sa ekonomikom Jugoslavije. Ovo je bilo omogućeno 1 olakšano pre svega širokim prodorom nemačkog kapitala i intenzivnim razvijanjem međusobne trgovine i razmene ili tačnije nemačke ekonomske ekspanzije. Privrednoj špijunaži je olakšan rad i činjenicom što se privredna problematika u staroj Jugoslaviji nije tretirala kao nešto, što bi trebalo ma u kom pogledu ogrtati velom konspirativnosti. Privredni listovi i časopisi, publikacije svih vrsta, uključivo i bilanši i godišnji izveštaji velikih industriskih i trgovačkih društava itd. pretstavljali su široku bazu za sve vrste saznanja, odakle su organi privredne špijunaže m|ogli temeljivo da se informišu i da pođu pri svom daljem, specijalnom radu.

U političkom pogledu, obaveštenost nemačkih servisa takođe je bila dobra, mada u manjoj meri. Tu su obaveštajnoj službi olakšale posao same političke prilike u Ju-

goslaviji, u kojoj su istaknute buržoaske političke ličnosti i grupe bile sklone da pribegnu traženju pomoći ili podrške spolja. U svojim unutrašnjim razračunavanjima, u nastojanjima da ostvare svoje političke ambicije, mnogo ličnosti tadašnjeg buržoaskog vrha jugoslovenske politike obraćale su se nemačkim pretstavnicima, nastojeći da pridobiju njihove simpatije za svoja unutrašnja razračunavanja u okviru politiziranja koje se vršilo među građanskim klikama. Ukoliko je jači bio — ili izgledao — položaj Trećeg Reich-a u svetu, utoliko je lakše bilo za nemačku obaveštajnu službu da prodre u korumpirane i zavađene političke struje i grupe vladajuće jugoslovenske buržoazije. Tražeći političkog oslonca van granice svoje zemlje, pripadnici te buržoazije su bili bez oklevanja skloni da se, kao korisni izvori, ponude ili stave na uslugu obaveštajnim službama stranih zemalja, pa tako i nemačkoj.

Ipak, baš zbog ovakve sklonosti raznih političkih ličnosti i faktora, nemačka obaveštajna služba mogla je da bude zavedena na pogrešne ocene. Razna lica tadašnjeg građanskog političkog sveta, tražeći podrške, prikazivala su pojedina zbivanja nemačkoj obaveštajnoj službi (ili nemačkim diplomatskim prestavnicima) na način koji je odgovarao njihovim ličnim ili njihovim trenutnim političkim interesima. Svako ovakvo davanje informacija bilo je potstaknuto željom da se stekne simpatija i politička podrška Trećeg Reicha. Otuda je u njemu moralo biti — a i bivalo je — mnogo neobjektivnosti i iskrivljenog prikazivanja stvari.

Nemačka špijunaža je neosporno ostvarila vrlo obiman i uspešan rad na prikupljanju političkih informacija. Ona je široko prodrla u građanski politički život i njeni organi su s uspehom dolazili do potrebnih podataka i prosto zasipali svoje centre mnogobrojnim informacijama. Dotle je sve bilo u potpunom redu. Međutim, na onom nivou gde je trebalo davati ocene o prikupljenim informacijama i donositi odgovarajuće zaključke, pokazale su se i slabosti nemačke špijunaže u radu po ovom sektoru. Uspešan rad na prikupljanju informacija nije pratilo isto tako uspešno ocenjivanje tih podataka i situacije, u čemu je dolazilo do grešaka. Može se smatrati da nemačka špijunaža, izuzimajući diplomate Heeren-a i Feine-a, nije među svojim

organima imala pogodne ljude (a za to je bilo i malo vremena) za uspostavljanje i održavanje društvenog kontakta sa najodgovornijim državnim funkcionerima odnosno za razvijanje tzv. društvene špijunaže na najvišem nivou.

Posmatrano u celini, delovanje nemačke obaveštajne službe u smislu pomaganja nemačkih interesa u Jugoslaviji i stvaranja uporišta u njoj, dalo je dosta rezultata. No na ovo treba gledati sa dve strane. S jedne strane to je rezultat snalaženja i sposobnosti same obaveštajne službe i prema tome njena čista zasluga. S druge strane u ovome je neobično značajnu ulogu odigrao čisto politički faktor odnosno vojna i politička snaga Trećeg Reich-a. Pritisak Nemačke na našu zemlju i specifični unutrašnji politički uslovi u staroj Jugoslaviji, u velikoj su meri doprineli stvaranju uslova za uspešan rad obaveštajne službe. Takvi izvanredno povoljni uslovi koje je svojoj obaveštajnoj službi pružao Treći Reich, omogućili su ovoj da stvori pozicije na ključnim mestima jugoslovenskog političkog i ekonomskog života. U ovom sektoru rada teško je reći da li je nemačka špijunaža svojom delatnošću probijala put ka osvajanju pozicija za svoju zemlju u onoj meri u kojoj se koristila već stvorenim pozicijama i snagom Trećeg Reich-a. Ali nesumnjivo je, da je nemačka obaveštajna služba bila dragocen saradnik nemačke osvajačke politike prema Jugoslaviji.

U pogledu borbe protiv obaveštajne službe zapadnih sila, kontrašpijunaža Abwehr-a i RSHA vodila je tešku borbu koja nije uvek bila uspešna. Prema jednoj definiciji OKW-a, kontraobaveštajna služba pretstavlja pre svega preventivnu zaštitu putem mera kojima će se unapred onemogućiti neprijateljska obaveštajna, sabotažna i propagandna služba ili bar njena delatnost ograničiti na najmanju meru. Radeći u inostranstvu, u Jugoslaviji, nemačka kontraobaveštajna služba je u svome delovanju morala da vodi računa o objektivnim momentima koji joj nisu omogućavali punu slobodu akcije ili su joj, štaviše, često stavljali i prepreke. S druge strane, politički pritisak Trećeg Reich-a olakšao joj je izvršenje nekih zadataka. Tako je naprimer došlo do formiranja mešovite komisije za ispitivanje diverzija na vozovima. Većina jugoslovenskog policiskog i upravnog aparata bila je sa svojim simpatijama na

strani Zapada. Drugo, zapadni servisi, a naročito britanski, imali su veoma razgranatih veza koje su još od ranije negovali, dok je nemačka obaveštajna služba tek kasnije stigla na taj teren. Britanskoj i francuskoj obaveštajnoj službi uspevalo je da nađu lica jugosloyenske narodnosti, često na zančajnim položajima, koja su bila spremna da vrše obaveštajne zadatke, pa i sabotaže za račun zapadnih sila.

Istina, i nemačka obaveštajna služba je bila stvorila sebi izvesnih važnih veza i u tom aparatu. Ipak, te su veze u celini bile slabije. Međutim, ovakva je situacija opet kompenzirana političkim uticajem Nemačke i strahom jugoslovenskih vlastodržaca pred Trećim Reich-om, koji je paralisao njihova — u većini anglofilska— politička nastrojenja. Tako je kontraobaveštajna služba Trećeg Reich-a u Jugoslaviji ipak veoma često uspevala da spreči pripremane sabotaže uperene protiv Nemačke (slučaj Đerdapa, grupe Hudson-Paštrović itd.). Kao posebni uspeh nemačke kontraobaveštajne službe može se, na ovome mestu, navesti činjenica da je ona sprečila nameravano dizanje mostova i razaranje rudnika i industriskih postrojenja u Sloveniji i severnoj Hrvatskoj, u aprilu 1941 godine. Isto tako je značajan njen uspeh u pogledu dunavske plovidbe, koju Britanci nisu uspeli da prekinu. U ovom poslednjem slučaju ne mala je zasluga i jugoslovenske kontraobaveštajne službe koja je kontrolisala i paralisala rad Britanaca u želji da spreči njihove akcije koje bi mogle izazvati oštru nemačku reakciju na štetu Jugoslavije.

Nesumnjiv uspeh nemačke kontrašpijunaže pretstavlja i njen prodor u jugoslovenske konzulate u Graz-u i Celovcu. Ti konzulati, koji su za Jugoslaviju vršili obaveštajne zadatke u Nemačkoj, bili su u toku rada znatno ometani.

U vezi stimi, posebno poglavlje pretstavlja saradnja Helm-a sa Upravom grada Beograda. Ta saradnja, koja se sastojala u uzajamnom obaveštavanju o komunističkim partijama ,i njihovoj delatnosti, bila je ostvarena u punoj meri. Naravno, ilegalnost i monolitnost KPJ sprečila je da ova saradnja bude onako uspešna kao što su to faktori, povezani jugoslovensko-nemačkim policiskim sporazumom, želeli da bude. Ipak, Helm je mogao da dobije sve informacije na komunističkom sektoru koje su ga interesovale, ukoliko je jugoslovenska policija njima raspolagala. Ovo

je bilo naročito važno s obzirom na rad protiv Trećeg Reich-a, koji su vršili emigrirani nemački komunisti, zatim pripadnici austriske i čehoslovačke komunističke partije i drugi.

Zadatak prožimanja jugoslovenskog političkog života, državnog aparata itd., u cilju njegovog podrivanja, slabljenja i stvaranja pozicija za njegovo paralisanje ili razaranje u slučaju potrebe, nemačka obaveštajna služba je delimično sa uspehom obavila. Ona se i ovde — kao i u svojim ostalim opštim i posebnim zadacima — obilno koristila kako nemačkom narodnom manjinom, tako i separatističkim strujama i grupama u jugoslovenskoj građanskoj politici. Specifični uslovi, koji su vladali u celokupnom državnom životu buržoaske Jugoslavije, uveliko su olakšali ovaj rad i, istovremeno, određivali i pravce kojima je on najuspešnije obavljan. Beogradski velikosrpski centralizam dao je dovoljno povoda buržoaziji nesrpskih građanskih centara za nezadovoljstvo i za gajenja separatističkih tendencija. Ovde se uključio aparat nemačke obaveštajne službe. On je koristio nezadovoljstvo buržoazije koja se i sama obraćala inostranstvu za pomoć u borbi protiv beogradskog centralizma. U tome pogledu su, naprimer, za strane obaveštajne službe, a posebno i za nemačku, vrlo značajni bili kontakti sa raznim elementima u voćstvu HSS i sa ustaškim i sličnim ekstremističkim elementima.

Baš događaji od 27 marta 1941 godine i oni koji su se odigrali posle toga, zaključno sa slomom građanske Jugoslavije, pokazuju s jedne strane svu uspešnost nemačke obaveštajne službe, a s druge strane njen neuspeh. Tamo gde se radilo o korumpiranim građanskim elementima, njihovim interesima i njihovom taktiziranju, zadaci su u priličnoj meri ispunjeni. No tamo, gde je na razvoj događaja počela vidno da utiče svest masa, raspoloženje naroda, istinska narodna partija KPJ, ovaj je rad podbacio. Funkcionišući dosta dobro u odnosu na korumpirane građanske slojeve, nemačka politika i nemačka obaveštajna služba podjednako su promašile u oceni pravih, unutrašnjih narodnih snaga koje su, u kritičnom trenutku, preotele od buržoaskog voćstva stare Jugoslavije upravljanje svojom sudbinom. Izvesnim signalima o mogućem narodnom revoltu, koji su doprli do nemačke obaveštajne službe, nije

poklonjena odgovarajuća pažnja. U ovome je neuspeh nemačkog obaveštajnog aparata.

Međutim, razvoj posle 27 marta ukazuje i na njegove znatne uspehe. Tako je pomoću svoje agenture, pre svega pomoću volksdeutscherskih i separatističkih elemenata, obaveštajna služba nesumnjivo uspela da ubrza vojnički i politički slom bivše Jugoslavije. Veze koje je brižljivo i blagovremeno stvorila, aparat koji je podigla i izgradila za ovaj slučaj — dugo pre nastupanja kritičnih događaja — sve je to stupilo u dejstvo čim je došlo do oružane akcije protiv Jugoslavije. Abwehr i RSHA razvili su svoju punu delatnost u trenutku, kada je zvanična nemačka spoljna politika pretrpela brodolom.

Ovaj neuspeh u jednom, a uspeh u drugom pogledu posledica je i linija nemačke politike i sa njom povezane nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji. One su, jednim delom, igrale na kartu velikosrpske buržoazije i beogradskog centra, gledajući u ovome najjači činilac za održavanje Jugoslavije kao celine (naravno pod nemačkom dominacijom). Drugim delom, one su potsticale i pomagale separatističke tendencije jednoga dela hrvatske buržoazije — i sa njom povezanog hrvatskog fašizma, — gledajući u ovim elementima saveznike u eventualnom razbijanju Jugoslavije.

Ova dva koloseka mogu se shvatiti pravilno, jedino ako se dovedu u vezu sa političkom igrom u vrhu Trećeg Reich-a, a i sa važnim postulatom svake obaveštajne službe, po kome ona treba da koristi sve mogućnosti koje joj se pružaju i da računa sa svima eventualnostima koje mogu nastupiti. Delatnost nemačke špijunaže bila je, kao i zvanična spoljna politika, jednim delom usmerena prema Beogradu, akceptirajući održavanje jugoslovenske države na čelu sa velikosrpskom buržoazijom. Ovo zato što se smatralo da se održavanje takve države slaže sa nemačkim interesima i da joj stoga treba dati podršku, ali uz uslov da ta država uđe u red satelita Trećeg Reich-a. Drugim delom, ova delatnost išla je na razbijanje te države, uz podržavanje hrvatskih građanskih separatističkih snaga i revizionističkih zahteva jugoslovenskih suseda.

Za Treći Reich su ovo u stvari bile razne alternative iste politike, a ne linije koje se međusobno isključuju.

Za nemačku politiku ove su alternative pretstavljale samo razne puteve kojima je bio zajednički cilj ekonomsko i političko podvlašćivanje Jugoslavije, kao države koja se nalazi u »proširenom životnom prostoru« ili interesnoj sferi Trećeg Reich-a. Ako je to moglo biti putem diplomatije — utoliko bolje. Time bi otpala potreba davanje ustupaka Italiji na jugoslovenskom terenu, uštedele bi se skupe vojne operacije i glavobolje sa političkim rešenjima u vezi sa likvidacijom Jugoslavije. No, ako diplomatija ne bi uspela, onda bi stupila u dejstvo druga alternativa. Uostalom, i pri primeni one prve, za Berlin je bilo zgodno da drži hrvatski građanski separatizam vezan uz Nemačku, kao stalnu pretnju velikosrpskoj hegemoniji. Tim putem bi Berlin imao u ruci instrument za vršenje presije na velikosrpske vladajuće krugove u Beogradu, ako bi övi pokušali da se izmaknu ispod uticaja Trećeg Reich-a.

Radeći svi za jedan isti cilj: podvrgavanje Jugoslavije Nemačkoj, razni politički i obaveštajni eksponenti Trećeg Reich-a, našli su se na okupu, na zajedničkom poslu, bez obzira na linije po kojima su radili. Tako su i organi Uprave VI i ograni Abwehr-a bili ugrađeni u nemački diplomatsko-konzularni aparat u Jugoslaviji. Pod maskom poslanstva, koje je igralo na velikosrpsko-beogradsku kartu i na politiku održavanja Jugoslavije, radili su agenti RSHA, koji su davali potporu unutrašnjim političkim protivnicima one iste velikosrpske buržoazije, koju je prva linija podržavala. A tu su bili i organi Abwehr-a, koji su — bez obzira na razvoj zvaničnih političkih odnosa između dveju zemalja — intenzivno radili na organizovanju pete kolone.

* * *

Nemačka obaveštajna služba, uzevši u celini, težila je da svoj rad razgrana i proširi tako, da obuhvati celokupni život stare Jugoslavije u svima njegovim oblicima. Ona je, nesumnjivo, ulagala mnogo truda i bila veoma marljiva. Radila je sistematski — od vremena kada je počela profesionalno i planski da obrađuje našu zemlju — i koristila je dosta vešto mogućnosti koje su joj se pružale. U svome radu imala je dosta uspeha, ali je doživljavala i neuspehe. Umela je da iskoristi slabosti građanske Jugoslavije, specifične uslove koji su joj omogućili

da zaista obuhvati svojim aparatom i svojom agenturom sve sektore buržoaskog političkog, privrednog i državnog života Jugoslavije. Zatajila je međutim, u oceni snage naših naroda i njihovih istinskih pretstavnika, mada se te snage u izvesnoj meri pribojavala.

Celokupni obaveštajni rad u Jugoslaviji, kako Abwehr-a, tako i RSHA, bio je u znaku žurbe, pa je nužno patio od izvesne improvizovanosti. Razvoj opšte situacije i politike Trećeg Reich-a i njegovih planova prema Jugoslaviji nalagao je potrebu da se što pre stvori što veći aparat i što obimnija agentura za obaveštajnu obradu Jugoslavije. Ne treba izgubiti iz vida da je čitava delatnost obaveštajne službe Trećeg Reich-a u staroj Jugoslaviji trajala svega osam godina. Prvo žurba u vezi sa pripremom za rat, a zatim i žurba u vezi sa već otpočetim ratom i daljim ratnim planovima, nužno je dovela do brzine, do improvizovanih rešenja i preterane žurbe i u samom obaveštajnom radu Trećeg Reich-a u Jugoslaviji. To je imalo za posledicu osetne nedostatke, što se još pojačavalo činjenicom da jedan deo obaveštajnih organa još nije bio dovoljno osposobljen za rad.

Potreba za brzinom i efikasnošću mogla je biti pretvorena u delo često samo uz kršenje inače neophodnih pravila opreznosti, tajnosti, konspirativnosti i bezbednosti. To je bila dilema u kojoj se — razvojem situacije — našla nemačka obaveštajna služba. Zbog potrebe hitne izgradnje efikasnog sistema špijunaže u Jugoslaviji, zanemarivana je opreznost, vršen je često suviše uočljiv rad, pružane su znatne mogućnosti otkrivanja obaveštajnih organa i agenturne mreže. Međutim, od ovoga nije bilo toliko štete po nemačke servise koliko bi to moglo da bude, jer je politički pritisak Trećeg Reich-a na Jugoslaviju služio kao sredstvo kojim su podupirani i donekle kompenzirani nedostaci u radu same obaveštajne službe. Sem toga situacija je u Jugoslaviji, bila takva, da su obe međusobno zakrvljene službe, britanska i nemačka, gotovo podjednako zanemarivale niz mera opreznosti, koje bi inače bile neophodne. Uzrok ovome ležao je u naporima obeju zaraćenih strana da ma po koju cenu ostvare svoje ciljeve.

Međutim, u ovome treba ponovo ukazati na celishodni i odlučni rad Abwehr-a u formiranju »pete kolone« koji

zaista pretstavlja vrlo uspelu i smišljenu delatnost po liniji sabotaže i diverzije. Taj je aparat funkcionisao vrlo dobro, bio je i politički i tehnički odlično pripremljen i njegovo stvaranje pruža dokaz za sposobnost Abwehr-a da u punom obimu iskoristi pogodne objektivne uslove koji su mu se u tom pogledu pružali.

Mada su i u odnosu na Jugoslaviju postojale kod Nemaca interne diferencije i razmimoilaženja po izvesnim pitanjima, to nije imalo vidnog odraza u radu nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji. Radeći protiv naše zemlje organi RSHA i Abwehr-a usklađivali su svoju delatnost, uzajamno se pomagali i tesno sarađivali. Čvrsto su bili povezani sa nemačkim diplomatskim aparatom, pod čijim okriljem i u čijem sastavu su radili i koji im je pružao svaku pomoć i oslonac .Bili su svi okupljeni na zajedničkom poslu porobljavanja Jugoslavije.*

Kao oruđe i pratilac nemačke politike prema Jugoslaviji, kao pomagač političkih nastojanja Trećeg Reich-a, nemačka obaveštajna služba je, nesumnjivo, odigrala važnu ulogu u podvlašćivanju buržoaske države pod politički uticaj Hitlerove Nemačke.

U razbijanju građanske Jugoslavije, u njenoj likvidaciji koju je Treći Reich izvršio vrlo brzo u aprilu 1941 godine^ nemačka obaveštajna služba je bila jedan od značajnih faktora. Njen svestrani rad u periodu koji je prethodio vojnoj akciji, a i onaj koji je obavljala za njeno vreme, bio je jedan od važnih uzroka što je ta akcija sprovedena i okončana takvom brzinom.

* Protiv Jugoslavije su bili vrlo aktivni i složni sa organima RSHA i neki funkcioneri Abwehr-a koji su kasnije učestvovali u zaveri protiv Hitlera. Rukovodioc bečkog Ast-a, koji je razvio obimnu delatnost protiv Jugoslavije, pukovnik grof Marogna-Redwitz, bio je obešen kao učesnik zavere protiv Hitlera 20 jula 1944 godine. Načelnik odeljenja II, Amt-a Ausland/Abwehr u Berlinu, pod čijim rukovodstvom je organizovana „peta kolona" u Jugoslaviji, potpukovnik Lahousen, dobavio je 1943 godine eksploziv kojim je trebalo uništiti Hitlerov avion u času njegovog leta. Mada oštro nastrojeni protiv Jevreja, organima VI Uprave RSHA nije smetalo što direktno organizovanje rukovodeće organizacije „pete kolone" tj. „Organizacije Jupiter" vrši major bečkog Ast-a Fechner, poreklom Jevrejin. Unutarnje diferencije, i ukoliko ih je bilo, nisu dakle smetale da se u odnosu na jednu stranu zemlju, na Jugoslaviju, ne nađu svi na okupu i složno, zajednički ostvare svoj udeo u njenom konačnom slomu.

P R I L O Z I

1. Raspis šefa Sipo i SD-a o obaveštajnoj službi u inostranstvu

2. Direktive o radu Uprave VI
   I. Direktivan raspis Uprave VI
   II Ustanove i organizacije koje treba obaveštajno koristiti
      A. Zvanični i poluzvanični uredi
      B. Privatni uredi
      C. Inostrani uredi u Reichu — oficijelni i privatni
   III Formulari za registrovanje obaveštajnih veza (1—8)
   IV Akt Uprave VI u vezi formulara

3. Obaveza i personalni upitnik saradnika SD-a (i Uprave VI)
   I Obaveza o čuvanju tajne
   II Personalni upitnik

4. Službene beleške SD otseka Graz
   I Beleška o radnoj konferenciji u Upravi VI RSHA
   II Beleška o korišćenju carinskih organa u obaveštajne svrhe
   III Beleška o radnoj konferenciji u SD — vodećem otseku Beč

5. Naučna i kulturna penetracija Trećeg Reich-a i učešće SD-a

6. Sastav jugoslovenskih vlada u periodu 1935—1941 godine
   I Sastav jugoslovenskih vlada koje su vodile pronemačku politiku
   II Sastav Simovićeve vlade posle puča od 27 marta

7. Pregledi o$_s$uđenih i optuženih špijuna
   I Pregled stranih špijuna u periodu 1933—1939
   II Pregled stranih špijuna u toku 1940 i 1941 godine

8 Direktive o napadu na Jugoslaviju
   I Zabeleška o konferenciji kod Hitlera povodom 27 marta
   II Direktiva za tretiranje pitanja propagande protiv Jugoslavije
   III Direktiva o sprovođenju napada na Jugoslaviju

9. Iz ratnog dnevnika šefa Abwehr-a II potpukovnika Lahousen-a

Prilog 1:

RASPIS ŠEFA SIPO I SD-a O OBAVEŠTAJNOJ SLUŽBI U INOSTRANSTVU

Šef policije bezbednosti i SD-a

Berlin, 29 maja 1940 godine

1) Šefovima uprava I, II, III, IV, V.

2) Svim inspektorima policije bezbednosti i SD-a (Mčno).

3) Svim (vodećim) ustanovama Stapo-a, na ruke gospode rukovodilaca (lično) ili zamenika na dužnosti.

4) Svim SD — (vodećim) — otsecima, na ruke gospode rukovodilaca (lično) ili zamenika na dužnosti.

Predmet: Obaveštajna služba u inostranstvu.

U smislu sada izvršene reorganizacije Glavne uprave bezbednosti Reich-a i stim povezane raspodele radnih zadataka u ovoj Upravi, potrebno je novo formiranje obaveštajne službe prema inostranstvu. Radi toga se na Upravu VI RSHA prenose sledeči zadaci:

Uprava VI RSHA ima zadatak da u inostranstvu izgradi političku i privrednu obaveštajnu službu i da je održava u cilju obuhvatanja celokupne privredne i političke strukture inostranstva obzirom na životna područja i da ih generalštabno iskoristi.

Sve obaveštajne veze u inostranstvu od političkog i privrednog značaja centralno će obuhvatati i voditi isključivo

Uprava VI RSHA, jer je ona posrednik svih ustanova RSHA i svih ustanova partije, države i privrede za naloge i zadatke u inostranstvu, koje je moguće izvršiti i resiti saimo putem političke i privredne obaveštajne službe.

Dalje se na Upravu VI prenosi obrada ideoloških protivnika u inostranstvu. Taj zadatak će se izvršavati u tesnom sporazumu sa upravama II, III i IV. Materijal koji će grupa VI B dobiti posmatranjem ideoloških protivnika u inositranstvu, predavače se na korišćenje i obradu neposredno nadležnim upravama.

Ovo određivanje nadležnosti Uprave VI RSHA ne isključuje da Uprava IV RSHA, odnosno vodeće ustanove Stapo-a, vrše kao i do sada u okviru obaveštajne službe u Reich-u tzv. egzekutivnu ili tačnije poternička obaveštajnu službu u inostranstvu, ali sa obavezom da o svim važnijim izveštajima odmah i neposredno obaveste Upravu VI odnosno referente VI Uprave pri SD — (vodećim) — otsecima i obratno da materijal dobijen obaveštajnom službom u inostranstvu, Uprava VI i referenti Uprave VI pri SD — (vodećim) — otsecima odmah predaju odgovarajućim ustanovama, ukoliko se tiče nadležnosti ostalih uprava.

U poternička obaveštajnu službu ubrajaju se samo takva Mca, agenti, veze i odnosi, koje je moguće iskoristiti:

a) za utvrđivanje delatnosti pojedinih narodnih i državnih neprijatelja ili grupa, pa i onda kada se pojavljuju na sektoru odbrane od špijunaže, i
b) kada te konstatacije imaju neposrednu vezu sa već preduzetim egsekutivnim merama ili onim koje tek treba preduzeti.

Dalje, ovom uredbom ostaje nedirnut zadatak policisikih atašea.

Referenti u Upravi VI i referenti VI Uprave pri SD — vodećim otsecima imaju zadatak da u inostranstvu obuhvate obaveštajne veze koje se nalaze u njihovom delokrugu. Ove obaveštajne veze moraju principijelno i bez poziva odmah da se prijave Upravi VI RSHA. Politički i privredni izveštaji iz inostranstva moraju biti najkraćim putem dostižni Upravi VI RSHA. Referenti u Upravi VI i referenti VI Uprave pri SD — (vodećim) — otsecima moraju, pomoću bezuslovno po-

verljivih saradnika, da osiguraju uvid u sva obaveštenja koja dolaze iz inostranstva u nemačke privredne, partiske i državne ustanove. Pri tome treba obratiti naročitu pažnju na mogućnosti ubacivanja pogodnih saradnika u inostrana zastupstva.

Odluka o daljem rukovođenju inostranim vezama koje su stvorih SD — (vodeći) — otseci usleđuje posle stvarnog proveravanja koje vrši Uprava VI RSHA.

Budući da su zadaci Uprave VI RSHA za vreme trajanja rata naročito značajni, to se rukovodioci SD — (vodećih) — otseka smatraju odgovornim da se staraju, da obaveštenja iz inostranstva, preko nadležnih referenata, najbržim i najsigurnijim putem stignu u Upravu VI RSHA.

Službeno uputstvo za referente VI Uprave u SD — vodećim — otsecima i SD-otsecima biće uskoro dostavljeno vodećim otsecima i otsecima.

U zastupanju:
potpisao: Dr. Best
SS-Brigadeführer

Prilog 2:

DIREKTIVE O RADU UPRAVE VI

I. DIREKTIVAN RASPIS UPRAVE VI

RSHA — Uprava VI
VI A 1 Lhn/Brü

Berlin 26.6.1940

Svim
referentima odnosno pomoćnim referentima VI Uprave kod SD — (vodećih) — otseka
Opunomoćenicima Uprave VI
Skupinama Uprave VI

Predmet: Direktiva za stručni rad referenata odnosno pomoćnih referenata kod SD — (vodećih) — otseka.

Niže su u sažetom obliku dati zadaci referenata i pomoćnih referenata VI Uprave kod SD — (vodećih) — otseka.

Delovanje referenata i pomoćnih referenata VI kod SD — (vodećih) — otseka prostire se prvenstveno na iskorišćavanje sviju mogućnosti, koje se nude obzirom na pribavljanje političkih i privrednih obaveštenja iz inostranstva. Rukovođenje vezama i obaveštajnim kanalima, koji postoje u inostranstvu, zadržale su stručne grupe Uprave VI, sem u pojedinim slučajevima, za koje je bila izdata posebna odredba.

Područje rada referenata i pomoćnih referenata VI poklapa se sa područjem otseka. Na toj teritoriji oni izvršavaju zadatke Uprave VI.

Područja susedniih otseka mogu im biti data u delokrug rada ukoliko u njima nije postavljen referent ili pomoćni referent.

Sredstvima, koja za obaveštajne svrhe stavlja na raspolaganje Uprava VI, odgovorno rukuju referenti VI. Ta sredstva su namenjena isključivo za pokrivanje izvanrednih izdataka, koje zahvataju izvršenja zadataka Uprave VI. Iz tih sredstava nikako ne smeju biti pokrivani redovni izdaci naprimer za službena putovanja, benzin, finansiranje ispostava itd.

Obračun o utrošku sredstava za obaveštajne svrhe treba svaki put podneti nadležnom opunomoćeniku Uprave VI.

Na sledečim listama navedene su vrste oficijelnih, državnih i privatnih, domaćih i stranih ureda, organizacija i firmi, (vidi spisak) koje pružaju mogućnost za pribavljanje političkih i privrednih informacija iz inostranstva. Ovaj izbor neka bude na pomoć onima, koji rade na ovoj stvari. Dalje mogućnosti, pored ovih, koje su navedene, treba utvrditi i oceniti.

Kod veza sa industrijom, privredom odnosno sa političkim i državnim ustanovama treba imati u vidu sledeće:

Pre preuzimanja svake veze sa industrijom, privredom ili sa političkim i državnim ustanovama treba utvrditi, u kojoj meri su date mogućnosti rada obzirom na pojedina industriska i privredna preduzeća ili političke i državne ustanove. U tu svrhu je potrebno pribaviti podatke o sastavu pojedinog preduzeća, na osnovu čega možemo zaključiti, da li preduzeće ima u inostranstvu srodna -društva, da li ima vlastite filijale ili zastupništva, da li šalje svoje putnike u inostranstvo itd. Pored toga treba ustanoviti rukovodeće ljude u preduzeću i da li u vezi sa tim ljudima postoje bilo kakve okolnosti, koje su poznate, dalje, preko koga bi bilo najpogodnije održavati vezu itd.

Važnost veza u državnom obimu ili obimu otseka

Uprava VI RSHA će po savetovanju s nadležnim opunomoćenicima odlučiti o tome, da li je pojedina veza sa industrijom i privredom ili sa državnim odnosno» političkim ustanovama važna u državnom opsegu ili opsegu otseka. Državno

važna je neka veza onda, ako po svom značaju prelazi okvir pojedinih otseka. U tom slučaju će vezu sa vodećim m/estom održavati neposredno Uprava VI. Međutim to još ne isključuje mogućnost, da referenti VI odnosno stručnjaci otseka mogu još i dalje održavati kontakt sa podružnicama pa i sa centralom, koja se nalazi na području otseka. U iznimnim slučajevima mogu otseci i samostalno održavati vezu državnog značaja, no u tom slučaju je svakako potrebno imati uputstvo Uprave VI RSHA. Veze važne u opsegu otseka održavaju u načelu referenti odnosno stručnjaci otseka.

Postavljanje saradnika u inostranstvu

Posebnu pažnju treba posvetiti tome, da se kod mnogih privrednih ustanova i političkih organizacija u inostranstvu itd. pruža mogućnost postavljanja pogodnih saradnika. Takve mogućnosti treba bez odlaganja javiti Upravi VI RSHA, da bi se firmi, organizaciji itd stavio predlog za nameštanje podesne osobe, koja bi mogla istovremeno^ da udovoljava i interesima Uprave VI. Ako već postoje odgovarajući predloži treba ih podneti. U svakom slučaju preduslov je da predviđeni saradnik ima i potrebno stručno znanje, koje zahteva firma, politička organizacija itd.

Javljanje o vezama nadležnim grupama

Veze sa pojedinim licama, koja dolaze u obzir samo za jednu pojedinu državu ili za posebno protivničko područje treba predati nadležnim grupama (Obrazac 1 i 2). O svakoj vezi sa industrijom, privredom, državnim odnosno političkim ustanovama treba javiti grupi VI A RSHA shodno obrascu 3—8 (vidi prilog). Ako iz bilo kojih stvarnih ili ličnih razloga nije preporučljivo stupiti u vezu sa nekom firmom, treba o tome izvestiti Upravu VI prema obrascu 3 odnosno 6.

Izveštavanje

Sve pristigle izveštaje i prijave (dakle ne samo one, dobivene od već uspostavljenih dodira sa industrijom, privre-

dom, te političkim i privrednim ustanovama) treba bez odlaganja slati nadležnoj stručnoj grupi Uprave VI RSHA. Uz te izveštaje i prijave treba navesti tačnu oznaku izvora kao i objašnjenje o pouzdanosti obaveštajca. Izveštaje se nikako nesme udruživati u skupne sastave, već ih treba tekuće odašiljati, jer glavna vrednost političke obaveštajne službe leži u brzini.

Uređenje arhive

Da bi bilo moguće u svako vreme dati iscrpne informacije o pojedinim privrednim odnosno industriskim preduzećima i da bi u slučaju premeštanja referenata VI odnosno stručnjaka mogli njihovi naslednici na osnovu postojećeg aktovnog materijala biti upućeni u njihov delokrug i SD-rad unutar preduzeća, treba za svaku pojedinu vezu uvesti posebni zvanični dosije i vlastitu kartoteku (lični karton, karton firme ih ureda). Kao glava dosijea služi kopija Upravi VI upućenog formulara. U dosijea, koje mora voditi otsek, treba uvek priložiti prispele dopise hronološkim redom.

Za tačnost prepisa:
Dr. L e h m a n n s. r.
SS-Sturmbarmfuehrer

Potpisao: Dr. F i l b e r t
SS-Obersturmbannfuehrer

II. USTANOVE I ORGANIZACIJE KOJE TREBA OBAVESTAJNO KORISTITI

A. Zvanični i poluzvanični uredi

1) Agencije štampe (DNB, Europa-Press, Transocean, Graf Reischach itd.).

2) Veze sa docentima na visokim školama, na primer Haushofer, Lösch itd., koji sami od sebe dalje raspolažu inostranim vezama i uredima na univerzitetima u inostranstvu.

3) Veze sa naučnim institutima i specijalnim institutima u inostranstvu (na primer inostrani univerzitetski instituti u

Breslau-u, Kaenigsberg-u, Greiswaldu, Kielu, itd.), Petrarcova ustanova u Bonnu, Institut svetske privrede u Hamburgu.

4) Uključenje u međudržavne i kulturne veze.

5) Uključenje u urede[1] inostranih studentskih domova nemačke akademske službe razmene.

6) Uključenje u radna udruženja nemačkih i inostranih studenata (naprimer radna udruženja Humboldt kluba, akademski inostrani ured Friedrich-Schillerovog univerziteta u Jeni).

7) Hvatanje izvestaja Volksdeutschera, na primer Volksdeutsche Mittelstelle (VOMI), VDA.

8) Saradnja sa mesnim grupama nemačkog inostranog kluba.

9) Saradnja sa inostranim referentima kod pokrajinskih rukovodstava NSDAP.

10) Uključenje u institute i ustanove koje radi vrbovanja inostranaca održavaju veze sa inostranstvom (na primer Inostrani institut Stuttgart, sajamski uredi: Leipzig, Koenigsberg, Frankfurt/Main, Breslau, Wien, Reichenberg itd.).

11) Saradnja sa antijeVrejskim istitutima, časopisima (naprimer Institut za studije jevrejsikog pitanja, Državni institut za istoriju nove Nemačke odnosno studiranje Jevreja, »Weltkampf«).

12) Uključenje u urede državnog kolonijalnog saveza. Hvatanje veza osobnog značaja sa Nemačkim klubom u Berlinu (mesto sastanaka nemačkih diplomata, ekonomista i industrijalaca). Saradnja sa uredom NSRKB (Nacionalsocialistički savez boraca Rajha) obzirom na inostranu službu istog i na mesnie grupe, koje se nalaze u inostranstvu. Veza sa uredima Nemačkog autokluba.

13) Veza sa nemačkim zastupnicima Međunarodnog Crvenog Krsta.

14) Hvatanje veza ličnog karaktera sa nameštenicima nemačke Lufthanse.

15) Uspostavljanje ličnih veza sa nameštenicima Mitrope i osobljem nemačkih državnih željeznioa, koji se uglavnom voze međunarodnim prugama itd.

16) Veza sa industriskim i trgovačkim komorama.

B. Privatni uredi

1) Nemačke firme sa inostranim zastupstvima (banke, eksportne i importne firme, špediciske firme, nemačke turističke kancelarije itd.).

Ovi uredi dobijaju stalno izveštaje i obaveštenja iz inostranstva, koji su od velike vrednosti. Ma da je među ovim obaveštenjima — gledano pojedinačno — bilo ponekad i manje vrednih, ona su ipak u celini davala sliku političke i ekonomske situacije. Tu je moguće redovno dobijati pogodan materijal u vrlo velikim količinama. Stalni dodiri sa osobama, koje dolaze u obzir, pokazali su se prema iskustvima kao korisni.

Z) Veze sa parobrodarskim krugovima (brodarstva, agencije, posade itd.).

3) Veze sa hotelima i prometnim lokalima, gde svraća mnogo inostranih gostiju.

4) Iskorištavanje poznanstva sa licima, krfja imaju rođake u inostranstvu.

Kod dobrih odnosa sa sreskim i mesnim rukovodiocima NSDAP miože se naprimer na osnovu izjava pojedinaca utvrditi, koji članovi partije imaju rođake ili inače veze u inostranstvu.

5) Veze sa nemačkim podanicima, koji putuju u inostranstvo po privatnim ili službenim poslovima.

Kao primer neka se navede engleski turista, koji već iz samog osećaja javlja nadležnim mestima sve, što mu je u inostranstvu upalo u oči i što bi moglo štetiti njegovoj otadžbini. Iz iskustva znamo da Nemca treba na to tek upozoriti, jer on obično ide naokolo sa zatvorenim očima i sve stvari ne vidi.

6) Uključivanje ljudi u tečajeve jezika, koji u cilju izučavanja nekog stranog jezika vode korespodenciju sa inostrancima.

7) Veze sa redom Johanita (koji imaju mnogobrojne naseobine u inostranstvu). Lične veze sa ustanovama i pojedincima nemaökog plemstva radi njihovih brojnih veza u inostranstvu.

8) Veze sa Union-klubom. Veze sa društvom Casino i sličnim organizacijama (sabiralište inostranih oficira i diplomata)

9) Veze sa nemačkim novinarima i piscima (na primer Colin Ross, Anton Zischka, Ivan Lissner, Rolf Brandt, Gieselher Wirsing i drugim žurnalistima većeg formata).

10) Veze sa najvažnijim dnevnim i nedeljnim listovima odnosno njihovim redakcijama, kako bi se upoznale neobjavljene, dakle cenzurisane inostrane vesti, koje treba bezuslovno slati referatu VI A 4.

C. Inostrani uredi u Reichu — oficijelni i privatni

1) Veze sa inostranim političkim udruženjima, /u Reichu (na primer italijanski Fascio, španska Falanga itd.).

2) Veze sa inostranim grupama, delimično ekskluzivnim, koje rade u Nemačkoj (na primer Italijani, Danci, Jugosloveni, Holanđani, zatim ruski, ukrajinski, kavkaski emigranti i ostale narodnosne manjine).

3) Veze sa centralama crkvenog spoljnog rada: nuncijatura, pogranični ordinarijati, crkveni spoljni ured, mesta izobrazbe inostranih sveštenika (naprimer u Bambergu i Paderbornu), misionarske centrale, matični uredi i provincijalati crkvenih redova, društvene centrale konfesionalnog spoljnog rada (Državno udruženje katoličkih Nemaca u inostranstvu, Görresova družba, papsko društvo za širenje vere itd. — detaljno je vidljivo iz šeme dijeceza i crkvenih adresara).

4) Uključenje u inostrane klubove i kružoke.

5) Veze sa inostranim trgovačkim zastupstvima i privrednim delegacijama.

6) Veze sa inostranim putničkim uredima u Reichu.

7) Veze sa društvima *za* putovanja.

8) Veze sa inostranim zastupstvima firmi u Reichu.

9) Veze sa inostranim novinarima.

10) Veze sa strancima kao docentima na nemačkim institutima.

H) Uključenje u međunarodne kongrese u Reichu.

12) Veze sa strancima na proputovanju, u banjama i lečilištima.

13) Veze sa posetiocima sajmova itd.

III. FORMULAM ZA REGISTROVANJE OBAVEŠTAJNIH VEZA

Formular 1

Prijava o vezama u inostranstvu

1. Ime: Datum i mesto rođenja

Državljanstvo:

Zanimanje: Mesto stanovanja:

2. Vrste veze (način rada, u kojoj državi se nalazi radno područje, u koju drugu zemlju vode veze?)

3. Kratka karakteristika:

4. Da li je veza pogodna naročito za obaveštajnu mrežu koja eventualno postoji?

5. Otkada postoji inostrana veza?

Formular 2

Prijava lica sa inostranom vezom

Na sledeča navedena pitanja treba po mogućnosti potpuno odgovoriti:

1. Ime: Rođen dana:

u: Državljanstvo:

2. Poverenik ispostave: Član partije[1]: (Pg.) Pripadnik: udruženja ili formacije NSDAP:

3. Kratka karakteristika.

4. Poznavanje jezika: Stručna sprema i naročita stručna znanja:

5. Vrsta inostrane veze (rođačkog ili poslovnog karaktera). Detaljni podaci:

6. Sa kojom državom postoji veza, odnosno može li se ona odmah uspostaviti:

7. Sa kojim licima odnosno krugom lica se održava veza (privreda, finansije, kler, radnici, činovništvo itd.) ili se može uspostaviti veza: —

8. Da li veza koja postoji pruža mogućnost izgradnje, odnosno može li se ona učiniti aktivnijom ili tajnijom? Na koji način?:

9. Otkada postoji inostrana veza, kako je došlo do nje? (lični boravak u inostranstvu, kada, kako dugo itd.):

Formular 3

(Veza sa industristkim ili privrednim preduzećima)

Oznaka firme:

Sedište:

Vrsta preduzeća:

Detaljnija oznaka i kratka karakteristika članova upravnoga odbora, rukovodstva i direkcije:

Sa sledečim članovima direkcije i službenicima postoji SD-saradnja:

Formular 4

(Sa sledečim industriskim i privrednim preduzećima postoji namera da se uspostavi veza)

Oznaka firme:

Sedište:

Vrsta preduzeća:

Za uspostavljanje veze pogodni službenici sa tačnom naznakom službenog položaja i mogućnosti korišćenja tih veza:

•

Formular 5

(Sa sledečim industrijskim i privrednim preduzećima nije preporučljivo uspostavljanje veze)

Oznaka firme:

Sedište:

Vrsta preduzeča:

Detaljnija objašnjenja:

Formular 6

(Veze sa političkim organizacijama, državom, strankom, međunarodnim društvima i štampom)

Naziv organizacije:

Sedište:

Zadaci organizacije:

Sa sledečim pojedinim ličnostima u organizaciji postoji obaveštajna saradnja:

Ime:	Prezime:	Profesionalno radno područje:	Način obaveštajne saradnje:

Formular 7

(Sa sledećom političkom organizacijom, državom, partijom, međudržavnim društvom, štampom, namerava se uspostavljanje veze)

Ime organizacije:

Sedište:

Zadaci organizacije:

Formular 8

(Sa sledećom političkom organizacijom, državom, partijom, međudržavnim društvom, štampom, nije preporučljivo uspostavljanje veze)

Naziv organizacije:

Sedište:

Zadaci organizacije:

Podrobnija obrazloženja:

IV. AKT UPRAVE VI U VEZI FORMULARA

R S H A

VI A 5

Wd/Scha

Berlin 7.X.1940 godine

Tajno !

SD-OTSEKU GRAZ
— referent VI —

Predmet: Direktiva za stručni rad referenata odnosilo pomoćnih referenata VI Uprave pri SD — (vodećim) — otsecima od 26.VI.1940 godine.

Navedenom direktivom bili su pozvani svi referenti i pomoćni referenti VI Uprave pri SD — (vodećim) — otsecima da između ostalog izveštavaju Upravu VI u smislu obrazaca 3 i 6 o postojećim vezama sa industriskim i privrednim preduzećima, odnosno međudržavnim ili državnim institucijama. Taj nalog šefa Uprave VI imao je za svrhu da omogući centralni pregled i centralno rukovođenje svih poslujućih veza i dodira sa industriskim i privrednim preduzećima, odnosno međudržavnim i državnim institucijama. To treba da omogući, da se svakovremeno može utvrditi u kakvom opsegu su u ćelom Reichu napredovali zadaci, koje je Uprava VI postavila pred referente VI.

Mada je velik broj referenata VI udovoljio tom zadatku, treba ipak istaći, da razni referenti do sada još nisu poslali nikakav izveštaj, naročito o vezama u privrednim preduzećima.

Posebno se upozorava na to, da pri upotrebi formulara 3 »Veze sa industriskim i privrednim preduzećima«, treba paziti na to, da se odgovori isključivo na pitanja koja su naznačena na tom formularu. Dopunska objašnjenja o predmetnoj vezi treba na tom formularu izbegavati. Ukoliko bi Upravi VI za ovu postojeću vezu bila potrebna posebna pitanja, biće tražen odgovarajući izveštaj sa bližim pojedinostima. U

rubrici »Važni članovi direkcije, nadzornih odbora i pretstojništva« treba navesti imena rukovodećih službenika, a pri tome također i onih, sa kojima se još nije došlo do saradnje. Nije dozvoljeno radi jednostavnosti navesti samo poverenika odgovarajućeg otseka, a naprimer u toj rubrici uopšte ne navesti generalnog direktora i važnije članove rukovodstva. U formularu 3 treba jasno naznačiti, koji najvažniji članovi nadzornih odbora i rukovodstva rade u preduzeću, dok na pitanje »Sa sledečim članovima direkcije i službenicima postoji saradnja po SD-liniji« treba dati isključivo samo one službenike preduzeća, sa kojima već postoji saradnja.

Uspešna i za obaveštajnu svrhu potrebna ooena najvažnijih industriskih i privrednih preduzeća, odnosno međudržavnih i državnih ustanova dostižna je samo onda, ako se vodi briga o tesnoj saradnji sa Upravom VI. Ta saradnja međutim mora uslediti, ako je nadležni referent Uprave VI tačno informisan o vezama, koje održavaju odgovarajući referenti VI pri SD — (vodećim) — otsecima.

Umoljavate se, da najhitnije ispunite formulare zahtevane uputstvima od 26.6.1940 godine i uputite ih Upravi VI. I u suprotnom slučaju treba izvestiti. Termin: 1 novembar 1940 godine.

Po naređenju:
potpis nečitljiv
SS-Sturmbannfuhrer

Prilog 3:

OBAVEZA I PERSONALNI UPITNIK
SARADNIKA SD-a (I UPRAVE VI)

i. OBAVEZA o ČUVANJU TAJNE

Ovakvu obavezu potpisivali su saradnici SD-a i Uprave VI (u prvo vreme) i to nemački državljani — obično pripadnici SS-a, a od stranih državljana samo Volksdeutscher-i.

Obaveza

Zaklinjem se na vernost svome Fuehreru!

Izjavljujem da ću o svemu što vidim i čujem u okviru svoje službe najstrože ćutati pred svim ustanovama koje mi nisu neposredno po osnovu službe bezbednosti službeno pretpostavljene, i to kako za vreme dok pripadam službi bezbednosti (SD-u), tako i po mome istupanju iz nje.

Postanem li uprkos svoje zakletve izdajnikom, svesno ili iz nehata, znam da će se prema meni primeniti državnopoliciske mere.

Graz, 15 marta 1940 godine
Sepp Jellenz, s. r.
Svedoci:
H. Reinel, SS-ovski kapetan
Dr. Bernh. Bauer, SS-ovski pripr.

II. PERSONALNI UPITNIK

Treba savesno ispuniti pisaćom mašinom.
Opširnu biografiju sa 2 fotografije (1 profil)
i policisko svedočanstvo o vladanju treba priložiti.
Nepotrebno precrtati.

Prezime: Jellenz Ime: Sepp
Mesto stanovanja: Celje Ulica/trg br.: Prešernova ul. 19 sprat, prednja kuća, stražnja kuća

(ako je podstanar) kod
Privatni telefon: 92 Službeni telefon:
Mesto rođenja: Celje Datuim: 18.11.1922
Arijevsko poreklo dokazano do: 1800, takođe i za ženu
Izučeno zvanje:
Sadanje zvanje: student
Poslodavac:
Koji završni ispit: matura
Naročita potpuna znanja:
Perfektno znanje stranih jezika: slovenački, srpsko-hrvatski
Visina: 1,79 cm Kosa: smeđa Oči: plave
Naročiti znaci: nema
Sport: plivanje, veslanje. Sportska značka: velika volksdeutscherska sportska značka
Šoferska isprava: nema Isprava za letenje: nema
Posednik motornog vozila, kamiona, osobnog automobila, motornog točka sa/bez prikolice: motorni točak
Registacija motornog vozila kod policije: Y 2-898/40
Pasoš br.:
Kojim partijama ili omladinskim organizacijama je pripadao do preuzimanja vlasti: Švapsko-nemačkom Kulturbund-u
Da h ste pripadali nekoj loži: ne
U NSDAP od:

Članski broj: Mesna grupa:

Službeni položaj u partiji: — —

od do formulacija službeni čin/rang

TJ HJ

USA

U NSKK =

U SS-u

SS-br.

Prema kojim niže navedenim ustanovama održavate vezu?
prema državnim i komunalnim vlastima
prema kulturnirri ustanovama —
prema privrednim ustanovama
prema velikim, srednjim ili malim industriskim postrojenjima
prema hotelskoj industriji
prema saobraćajnim društvima
prema bankama i štedionicama
Imate li veze prema:
jevrejlskim, slobodno-zidarskim, katoličkim ili evangelističkim krugovima?
prema sektama,
prema levičarskom pokretu, reakciji ili nacionalnim opozicijama?
prema naučnim organizacija ili ličnostima u inostranstvu:

Izjavljujem umesto zakletve da su prednji podaci na strani 1 i 2 upitnika dati prema najboljem znanju i savesti.

Sepp Jellenz, s. r.

Graz, 15 marta 1940 godine.

Prilog 4:

SLUŽBENE BELEŽKE SD-OTSEKA GRAZ

I. BELEŠKA O RADNOJ KONFERENCIJI
U UPRAVI VI RSHA

Služba bczbednosti Reichsfuehrera SS
SD-otsek Graz

VI/H Graz, 18 januara 1940 godine
Fu./Tn.

Beleška za akte

Predmet: Radna konferencija SS-Obcrsturmfuchrera Fuchs**-a** kod Uprave VI Glavne Uprave Bezbednosii Reich**-a**
Podloga: Zapovest Glavne Uprave Bezbednosti Reich**-a.**

Potpisani je dne 11 i 12.1.1940 godine održao radnu konferenciju sa rukovodiocima B, C i E u Upravi VI Glavne Uprave Bezbednosti Reich-a.

Na osnovu razgovora sa grupnim rukovodiocem B (Balkan), SS-Sturmbannfuehrerom GOETTSCH-om, bile su nakon diskusije o radnim, organizacionim i stručnim pitanjima određene sledeče tačke:

2) Predaja postojećih veza i kontakata u Srbiji (uključujući Vojvodinu i Bosnu).

Glavna Uprava će već odrediti datum predaje ovih veza, koje uostalom još treba pismeno javiti Glavnoj Upravi Bezbednosti Reich-a.

3) U saglasnosti sa zastupnikom šefa Uprave VI, SS-Obersturmbannfuehrerom FILBERT-om potpisanome je dodeljena organizaciona, stručna i obaveštajna obrada jugoslovenskih banovina Slovenije i Hrvatske. Na tom području će potpi-

sani postojeće veze održavati, dalje izgraditi i upotrebiti za obaveštavanje. Za potrebna putovanja u ova područja potpisani je dobio dozvolu od Uprave VI Glavne Uprave Bezbedmostd Reich-a.

Tako dugo dok po grupnom rukovodiocu nije potpisana sistematizacija mesta nameštenika Uprave VI, a time takođe i SD-otseka Graz, usleđuje budžetiranje rada u Jugoslaviji po Beču odnosno kod otpadanja po Berlinu (uvek postavljati zahtev na 700—800 Reichsmaraka). Za vanredne zadatke odnosno hitne predmete treba uvek tražiti budžetiranje od Berlina, Uprave VI.

10) Organizacija Uprave VI obuhvata sledeče grupe:

A .... daleki Istok uključivši Rusiju

B . . .. Balkan uključivši Bliski Istok

C .... Jug, Italija, Španija, Južna Amerika

D .... Francuska, Belgija, Švajcarska

E .... Engleska, dominijoni, SAD

F .... internacionalne ideološke protivničke grupe

H .... organizacija i personal

I .... tehnika.

F U C H S
SS-Obersturmfuehrer

II. BELEŽKA O KORIŠČENJU CARINSKIH ORGANA
U OBAVEŠTAJNE SVRHE

Osnivanjem Uprave VI celokupna obaveštajna služba Sipo i SD-a praktično je združena u jednoj ruci. Ako su ranije kako SD, tako i Stapo, vršili obaveštajnu službu u većini slučajeva uporedno, taj posao je sada jasnom zapovešću Šefa Sipo i SD ukinut. SD je ranije mogao stupiti direktno u dodir sa carinskim uredima samo u tom slučaju, kada je nadležni rukovodioc otseka ili odeljenja III bio u jako dobrim odnosima sa ovim ili onim carinskim komesarom. Taj se pak odnos skoro uvek bazirao samo na čistoj drugarskoj osnovi, bila je to sasma lična veza, dok je oficijelno sa carinskim uredima sarađivao Stapo

Međutim sada, kada obaveštajna služba vise ne spada u delokrug, rada Gestapoa — koji se sada bavi još samo odbranom —, skoro je sasvim posebi razumljivo, da SD (referent VI) želi oficijelnu saradnju sa carinom, jer je SD pored vojske jedini ured, kome su povereni obaveštajni zadaci. Mada odozgo tj. iz Berlina još nisu srbigla nikakva uputstva, koja se odnose na saradnju sa carinom, nije s druge strane takođe ništa poznato, što bi zabranjivalo saradnju sa carinom. Iz tog gledišta smo sada po prvi puta na način, koji je naveden u uvodu, pokušali oficijelno uspostaviti dodire sa carinskim uredima.

Rezultati sviju dogovora sa vodećim činovnicima carine po toj stvari bili su, što se drukčije nije ni očekivalo, sasvim pozitivni i završili su sa uverenjem najintenzivnijeg sudelovanja u svakom pojedinom slučaju.

11 novembra 1940 godine

H. REINEL, s. r.
SS-Hauptsturmfuehrer

III. BELEŽKA O RADNOJ KONFERENCIJI U SD-VODEĆEM OTSEKU BEC

B e I e š k a :

o konferenciji održanoj 20.XI.1940 godine kod Vodećeg otseka SD-a Wien između SS-Standartenfuehrera LURKER-a, SS-Hauptsturmfuehrera REINEL-a i SS-Sturmbannfuehrera BEISNER-a, poslednji iz Uprave VI, Berlin.

Konferencija je bila sazvana na želju SS-Stubaf. BEISNER-a i trebala je da posluži za dogovor o povereničkoj mreži, koja deluje u Jugoslaviji, i za dodeljivanje tekućih obaveštajnih sredstava u vezi sa time.

Po naređenju SS-Brigadefuehrera zahtevao je SS-Stubaf. Beisner detaljan pismen i slikovit sastav celokupne mreže saradnika. Iz tog sastava trebalo bi da budu vidljivi pored pojedinih saradnika svi obaveštajni putevi, obezbeđivanje i prikrivanje pojedinih veza. Iz toga bi trebalo dalje da se vidi, prema kojim uredima, vlastima, vezama i osobama postoje veze i kako ove veze u pojedinim slučajevima teku.

Umesto imena treba staviti brojeve poverenika.

Obaveštajna služba neka se deli na Sloveniju i Hrvatsku.

Sastavu sadašnjeg stanja neka se priloži sastav stanja od 1.1.1939 ili od 1.1.1940 godine, da bi se time prikazao razvoj i značajno povećanje čitavog obaveštajnog aparata. Ovo upoređivanje treba odgovarajuće da se ima u vidu kod tumačenja, koje se odnosa na obe skice.

Dalje treba da se navedu uspesi, pre svega isledni uspesi kao i teškoće oko prikupljanja materijala u raznim domenima Jugoslavije Treba navesti i pomoć kod akcija i većih islt.'đivanja.

Naročito treba upozoravati na dobre veze do krugova narodnosnih Nemaca (Volksdeutscher-a).

Zaključno treba u opisu navesti, da je aparat referata VI u područjima, koja on obrađuje, već danas u stanju da vrši čisti rad SD-a tj. da upozna sve događaje u manjim krajevima i naseljima i da je radi vrlo proširene mreže saradnika osigurano izvršenje skoro sviju zadataka.

Sasvim u krstkom bi zatim trebalo navesti još radni nacrt za iduće mesece, spomenuti gde je nameravano ubaci-

vanje agenata i gde bi to još bilo potrebno, kao i to, kakve uspehe obećavaju ovi koraci.

Budući da sa ovim izveštajem odnosno sastavom postoji hitnost, obećao je rukovodilac otseka SS-Stubaf. Beisneru skorašnju dostavu istog.

Izvršeni dogovor o tome bio je čisto organizacione prirode i ne treba ga ovde navađati.

21 novembra 1940 godine

H. REINEL, s. r.
SS-Hauptsturmfuehrer

I. Na znanje rukovodiocu otseka.
II. Natrag referatu VI.

Prilog 5:

NAUČNA I KULTURNA PENETRACIJA TREĆEG REICH-a I UČEŠĆE SD-a

U sklopu opšte nemačke ekspanzije u Jugoslaviji važnu ulogu odigrali su nemački instituti, koji su vršili naučnu i kulturnu penetraciju u zemlje Jugoistoka, pa i u Jugoslaviju. Ovaj prilog treba da prikaže u kakvom obimu je vršena ta penetracija i kako je to bio široki i svestrano organizovani zahvat. S druge strane ova penetracija je interesantna sa čisto obaveštajnog gledišta, jer se u nju od samog početka uključila obaveštajna služba. Špijunaža je u tolikoj meri koristila rad ovih instituta, da je vrlo teško razgraničiti gde prestaje čisto kulturni rad, a gde počinje obaveštajna delatnost, toliko su ove delatnosti bile isprepletane. Mnoge od ovih linija i ličnosti opet se — i danas — bave istim radom, pa je ovaj prilog dat i s obzirom na današnju aktuelnost.

Priključenje Austrije Reich-u i dobijanje važnog kulturnog centra Beča, koji je imao mnoge i razgranate veze sa zemljama jugoistočne Evrope, navelo je rukovodstvo Trećeg Reich-a da te veze iskoristi za svoju politiku. Ministar Reich-a za prosvetu. nauku i obrazovanje, Bernhard Rust, zatražio je odlukom od 30 maja 1938 godine predloge o tome, na koji bi se način mogla obezbediti prisna saradnja svih onih instituta i ustanova, koji su dotle u užem Reich-u i u Austriji delovali u naučnom radu po problematici jugoistočne Evrope. Takođe je zatražio i predloge za dalji razvoj tog naučnog rada. U isto doba je i prvi namesnik Reich-a u Au-

striji, dr Arthur Seyss-Inquart, izdao identičan nalog. Izradom odgovarajućih predloga i kontaktom sa naučnim i kulturnim ustanovama, koje bi došle u pitanje za saradnju na centralno usmerenoj budućoj delatnosti, bio je zadužen u Beču profesor međunarodnog prava muenchenskog univerziteta dr Norbert Guerke.

Guerke je stupio u vezu sa univerzitetima, na kojima su dotle postojali instituti ili katedre, specijalizovani za obradu naučnih i kulturnih pitanja i tema evropskog Jugoistoka. Sem njega, pripremnim radovima oko organizacije i centralnog obuhvatanja budućeg naučno-kulturnog rada prema zemljama jugoistočne Evrope bavili su se još i dr Kier, koji je kasnije neko vreme proveo pri nemačkom poslanstvu u Beogradu kao kulturni ataše i tada stvorio u Jugoslaviji dosta političkih, pa i obaveštajnih veza,* i dr Waechter, kao i državni komesar pri namesniku Reich-a u Beču, Plattner.

U vezi sa formiranjem ovog bečkog centra za kulturnu ekspanziju i penetraciju, koji je bio od krupnog značaja i za obaveštajnu službu prema zemljama jugoistočne Evrope, interesantno je razmatrati nekoliko predloga o predviđenom ustrojstvu toga centra. Iz njih se vidi tesna povezanost kulturnog i naučnog rada sa političkim nastojanjima, a od ovih do formiranja terena za organizovanje obaveštajne službe kanalima kulturnih veza trebalo je preći samo vrlo kratki put.

Jedan od planova, koji je imao u vidu stvaranje centralnog naučnog jugoistočnog instituta u Beču, predviđao je centralizovanje svih biblioteka, koje sadržavaju materijal o Jugoistoku, pri čemu bi se ove popunile opštom političkom, pravnom, etnografskom i statističkom literaturom. Dalje, uz ovako formiranu centralnu biblioteku vršilo bi se nabavljanje i obrada časopisa, novina i priručnika sa evropskog Jugoistoka, koji bi se svi imali redovno da pribavljaju. Najzad, uz sve ovo trebalo bi formirati posebnu prevodilačku službu za tekući prevodilački rad svih važnijih publikacija.

Isti predlog predviđa stvaranje ekonomsko- naučnog instituta pri visokoj školi za svetsku trgovinu, koji bi trebalo

* Naprimer sa Tanasijem Dinićem, kasnijim ministrom Nedićeve vlade za vreme okupacije.

izgraditi (kao ekonomski, geografski, istoriski i statistički institut, s pogledom na Jugoistok. Konzularnu akademiju u Beču trebalo je, po tome predlogu, izgraditi na nov način, u suradnji sa Ministarstvom spoljnih poslova. Trebalo je da ona posluži za održavanje stalne veze sa politički zainteresovanom omladinom jugoistočnih zemalja. Stručni instituti pri raznim katedrama bečkoga univerziteta (slavistika, balkanologija, austriska istorija, istočnoevropska istorija, geografski institut itd.) imali su da se specijalno usmere prema Jugoistoku. Posebno bi trebalo rad prema Jugoslaviji koncentrisati u Graz-u, dok bi institut u Celovcu naročito obrađivao »koruška pitanja«.

Sa naučnim institutima koji su se pri raznim univerzitetima na teritoriji Reich-a bavili problematikom jugoistočne Evrope trebalo je stvoriti blisku direktivnu vezu. Tu se naročito pominje Nemačka akademija u Muenchen-u, za koju se konstatuje da ima mnogobrojne veze prema filolozima i književnicima jugoistočne Evrope. Prisna veza je predviđena i sa VDA, organizacijom za rad sa Volksdeutscher-ima, sa rasnim institutom SS-a »Ahnenerbe«, sa nacional-socijalističkim studentskim savezom, sa inostranom organizacijom NSDAP i sa direktivnom ustanovom za Volksdeutscher-e, VOMI. Predlog predviđa stvaranje obimnog personalnog aparata, a naročito i privlačenje saradnika iz jugoistočnih zemalja putem stipendija.

Prema jednom drugom planu trebalo je institut formirati ne uz univerzitet, već kao ustanovu Reich-a, koja bi bila neposredno podređena nadležnim ministarstvima. Institut bi se delio na naučni sektor, na centralu za sve organizaoije koje se bave Jugoistokom po spoijno-političkoj i narodnosno-političkoj liniji, kao i na posebni dom za Volksdeutscher-e i dom za inostrance iz zemalja Jugoistoka. Za ovaj poslednji trebalo je reorganizovati Konzularnu akademiju. Prema ovome planu bi bečki institut imao monopolistdčki da radi prema Mađarskoj, Slovačkoj, Jugoslaviji, Bugarskoj i Rumuniji, dok bi drugi intituti u Reich-u dobili nadležnost za obradu drugih zemalja. Finansiranje je trebalo da vrši Reich, a namesnik Reich-a u Beču trebalo bi aktivno da sarađuje sa tom delatnošću. Isti plan predviđa i formiranje posebnog društva za proučavanje istočnoevropskih pitanja u Beču, koje bi obuhvatilo i sve ustanove, društva i lica, zainteresovane za rad

na Jugoistoku. Za pretsednika ove organizacije predviđen je Seyss-Inquart. Paralelno sa njom trebalo je formirati kulturno društvo za jugoistočnu Evropu pod pretsedništvom ing. Hermanna Neubaehiei-a, tadašnjeg pretsednika bečke opštine. To bi društvo imalo naročito da se bavi održavanjem društvenih veza i društvenim priredbama, a stalno s pogledom na učvršćivanje odnosa prema licima i ustanovama iz zemalja Jugoistoka.

Više ili manje slične planove podnosile su razne zvanične ustanove, lica kojima su te ustanove poverile proučavanje pitanja o formiranju jugoistočnog instituta itd.

Još od samog početka ukopčao se u ove pripremne radove za formiranje instituta SS preko svoga SD-a. U jednome predlogu koji je podneo već pomenuti dr Kier, koji je tada radio u nadleštvu namesnika Reich-a u Beču, pominje se da Ministarstvo prosvete Reich-a, politički i naučni stručnjaci i instituti, kao i državne i partiske ustanove dodeljuju austriskim univerzitetima posebni zadatak da »jugoistočni prostor naučno ispitaju i prožmu«. Pominjući lica, koja bi došla u obzir kao rukovodioci instituta, Kier-ov predlog nastavlja konstatacijom da od sedam predviđenih naučnika SD iz političkih razloga odbija četvoricu, a dalja dvojica naišla bi na velike- teškoće kod raznih partiskih ustanova. Punu podršku NSDAP, smatra Kier, mogao bi dobiti jedino prof. Guerke, koji ie stari član p&rtije, pripadao zemaljskom rukovodstvu NSDAP za Austriju i smatra se jednim od najpoznatijih pretstavnika »mlade iiacional-socijflističke nauke«. SD se, dakle, aktivno trudio da stekne kontrolu nad institutom i da na njegovo čelo dovede čoveka svoga poverenja. Takođe se vidi da je uloga novog instituta bila usmerena, po zamisli osnivača, u političkom pravcu, a da bi naučni i kulturni rad bili potpuno podređeni osnovnim političkim ciljevima.

Prema projektu o osnivanju trebalo je da na čelu instituta stoji konsultativno veće. a da njegovim radom upravlja radni odbor. Konsultativno veće obuhvatalo bi reprezentativne ličnosti, pa i takve koje ne pripadaju NSDAP. Od partiskih funkcionera bili su predviđeni državni sekretar Keppler, Gauleiter Wagner iz Breslau-a, Gauleiter Jury (Donja Austrija), SS-ovski pukovnik dr Six iz glavne Uprave SD-a i dr., a od lica javnog i privrednog života baron von Wiimowsky, pretsednik MWT-a, direktor IG'-Farbeniindustrie

Ilgner, urednik »Berliner Boersenzeitung«-a dr Karl Megerle i dr. Za radni odbor, koji bi obavljao stvarni političko-direktivni posao, predviđeni su bili vodeći austriski nacisti, Seyss-Inquart, Neubacher, Rainer, Uiberreither, Globoanik itd. Institut je trebalo da se deli na dva sektora, privredni i naučni. Na čelu privrednog trebalo je da stoji Neubacher, stim da stalni rukovodilac bude Edmund Veesenmayer. Naučni sektor trebalo je da vodi profesor Guerke, a stalni rukovodilac toga sektora je imao biti dr Hauswirth.

Pri ovom personalnom planu pada u oči da su lica iz Reich-a, kako partiska, tako i ostala, stavljena u konsultativno veće, dok bi radni odbor imali u rukama isključivo austriski nacisti. Drugo, interesantno je planirano postavljanje Veesenmayer-a na položaj rukovodioca privrednog sektora institutovog rada, s obzirom na obaveštajnu ulogu koju je on vršio. Najzad, iz ovog personalnog nacrta opet se vidi važni uticaj SD-a, pošto su predviđena lica utvrđena u sporazumu sa njegovim pretstavnikom.

Kao što je napred pomenuto, institut (za kulturni rad) nije ostvaren u obliku u kome je prvobitno zamišljen. Sa drukčijim funkcijama formirano je međutim Društvo za jugoistočnu Evropu (Suedosteuropa-Gesellschaft), sa pretežno privrednim zadacima. Ovo društvo, u čijem pretsedništvu su bila okupljena mnoga »istaknuta i reprezentativna lica« javnog života Trećeg Reich-a, stajalo je pod protektoratom ministra privrede Reich-a dr Waltera Funk-a, a pod predsedništvom Baldura von Schirach-a, Gauleiter-a i namesnika Reich-a u Beču. Društvo je imalo nekoliko odeljenja, a sa njim su bili povezani razni naučni i stručni instituti. Kako opseg toga društva pokazuje na kakvom širokom frontu je organizovana kulturna penetracija u jugoistočnu Evropu, i kakva su sve lica za to mobilisana, daće se detaljniji prikaz o društvenom ustrojstvu i personalnom sastavu.

Uža uprava sastojala se iz pretsednika, triju potpretsednika i blagajnika, a stvarno je poslove društva vodio glavni poslovođa, pod kojim je bila i kancelarija društva. Potpredsednici su bili Karl Frank, SS-ovski general i državni ministar pri protektoru Reich-a za Češku i Moravsku, SS-ovski pukovnik ing. Walter Rafeisberger (za privredna pitanja) i Guenther Kaufmann, visoki funkcioner Hitlerove omladine (za kulturna i međunarodna pitanja). Blagajnik je bio direk-

tor Reichsbanke Richard Buzzi, a glavni poslovođa August Heinrichsbauer.

Odeljenja, na koja se delatnost društva granala bila su sledeča:

1. Odbor za ekonomsko-naučno planiranje (industrisko planiranje). Pretsednik: ing. Rafelsberger, poslovođa: dr Hanel;

2. Radni odbor za dunavska pitanja. Rukovodilac i poslovođa: direktor za rečne gradnje u penziji ing. Brandl;

3. Fotogrametrični institut. Rukovodilac i poslovođa: ing. Neumaier;

4. Odelenje ishrane i poljoprivrede. Rukovodilac i poslovođa župske uprave NSDAP, odelenja za seljaštvo i rukovodilac odeljenja za ishranu i poljoprivredu gradske uprave Beč, dr von Rischka;

5. Institut za jugoistočno pravo. Rukovodilac i poslovođa: profesor dr Wueruinger, profesor bečkog univerziteta za trgovačko i građansko pravo; zamenik profesor dr Isele;

6. Kulturno-politički odbor. Pretsednik ing. Blaschke, pretsednik bečke opštine; poslovođa: šef odeljenja župske uprave NSDAP F. Kraus;

7. Jugoistočna zajednica bečkih visokih škola. Rukovodilac: rektor visoke škole za svetsku trgovinu, profesor dr Knoll; poslovođa: dr Hagmueller;

8. Informaciona služba. Rukovodilac i poslovođa dr Franz Ronneberger.

Sa društvom za jugoistočnu Evropu bili su povezani sledeči instituti:

1. Bečki institut za ekonomska istraživanja. Rukovodilac pretsednik Nemačkog instituta za ekonomska istraživanja (Instituta za konjukturna istraživanja), Berlin, profesor dr Wagemann; stalni zastupnik rukovodioca: dr Seifert;

2. Bečki institut za istraživanje potrošnje i distribucije. Rukovodilac: pretsednik prezidijuma Društva za istraživanja potrošnje, Nuernberg, profesor dr Vershofer; stalni zastupnik rukovodioca: dr Gruenwald;

3. Jugoistočni agrarni institut Društva za jugoistočnu Evropu. Rukovodilac: rektor Visoke škole za poljoprivredu, Beč, profesor dr Staffe; poslovođa: docent dr Hausmann;

4. Jugoistočni institut za šumarstvo Društva za jugoistočnu Evropu i stručnog sektora za šumarstvo u istraživačkom veću Visoke škole za poljoprivredu u Beču; pretsednik upravnog veća: načelnik uprave šumarstva Reich-a Eberts; rukovodilac i poslovođa: profesor dr Schimitschek;

5. Naučno-istražni institut za Jugoistok Društva za jugoistočnu Evropu pri Rudarskoj visokoj školi u Leobenu. Rukovodilac: rektor Rudarske visoke škole, profesor dr Bierbrauer; poslovođa: profesor dr ing. Perz;

6. Društvo prijatelja Nemačke akademije, Beč. Pretsednik: namesnik Reich-a v Gauleiter Baidur von Schirach; rukovodni član pretsedništva: glavni poslovođa Heinrichsbauer; poslovođa: šef odelenja župske uprave NSDAP, F. Kraus;

7. Seminar za Jugoistok Društva za jugoistočnu Evropu i Nemačke akademije. Pretsednik radnog odbora: ing. Blaschke, pretsednik bečke opštine; poslovođa dr Kunz;

8. Društvo za zaštitu interesa brodarstva na Maini i Dunavu. Pretsednik: Liebel, pretsednik nuernberške opštine; poslovođa: građevinski savetnik Ungerer.

Naročito interesantan je spisak reprezentativnih lica svih grana javnog života, koja su bila okupljena u pretsedništvu i u dva konsultativna veća Društva za jugoistočnu Evropu, od kojih je prvo bilo usmereno prema privredi, a drugo prema kulturnom radu. U pretsedništvu su bili, između ostalih, Gauleiter Donje Austrije dr Jury; poslanik dr Clodius, poznati stručnjak za međunarodne trgovinske ugovore Ministarstva spoljnih poslova; dr Fischboeck, bivši austriski ministar, inače pretsednik Privredne komore i Industrisko-trgovinske komore u Beču; general Gautier, inspektor naoružanja XVII Vojnog okruga; državni sekretar Ministarstva propagande dr Hunke, nadležan za propagandu nemačke privrede u inostranstvu i zemlji; viši vođa SS-a i policije general dr Kaltenbrunner; SS-ovski general Lorenz, šef VOMI-a; rukovodilac Saveza nemačke industrije, Zangen; rukovodilac Saveza nemačke trgovine, dr Hayler, itd. U konsultativnom veću po ekonomskom sektoru bili su, između ostalih, članovi: načelnik Ministarstva privrede dr Bergemann, za vreme okupacije pomoćnik Generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji; generalni direktor industrije čelika Boehlerwerke, dr Erwin Daub; generalni direktor Prvog dunavskog parobrodarskog društva (DDSG), ing. Her-

mann Dilg; direktor Kreditanstalt-Bankverein-a, dr Ludwig Fritscher; rektori Visoke škole za svetsku trgovinu, profesor dr Knoll i Visoke škole za poljoprivredu, prof. dr Staffe; pretsednik Instituta za privredna istraživanja, prof. dr Wagemann; generalni direktor i ruđarsko-topioničkog koncerna Alpina Montan A. G. dr Malzacher; itd. Po sektoru kulture bili su u konsultativnom veću: predsednik Nemačko-italijanskog društva, grof Adol Dubsky; književnik dr Bruno Brehm; rukovodilac bečke ispostave inostrane organizacije NSDAP, dr Gerlach; intedant bečke radiostanice, Huber; generalni intendant Burgtheatra u Beču, Muethel; pretsednik nemačko-grčkog udruženja, dr Erich Pistor; pretsednik Nemačko-mađarskog udruženja, prinz Karl Anton Rohan; istoričar profesor Heinrich Srbik, Ritter von i dr.

Ovaj pregled razgraničavanja delatnosti Društva za jugoistočnu Evropu i personalnog sastava njegovih radnih i reprezentativnih tela pokazuje dvoje: prvo, da je delatnost društva težila da obuhvati putem posebnih odbora i instituta naročito one grane naučne i kulturne delatnosti koje su bile specijalno interesantne s obzirom na Jugoistok i za nemačke interese u tom delu Evrope, drugo, da su privučeni u društvo ne samo istaknuti pretstavnioi NSDAP i državnog aparata Trećeg Reich-a, već i rukovodioci velikih privrednih preduzeća koja su imala interes da razviju veze sa Jugoistokom kao ekonomskom oblašću koja je i izvor sirovina i potrošač industriskih artikala. Naročito je uočljivo jako učešće privrednih interesanata, a takođe i spretna mešavina lica, koja nisu bila partiski ili politički eksponirana sa prononsiranim pretstavnicima NSDAP i režima Trećeg Reich-a.

Između ostaloga pada u oči da u raznim telima Društva za jugoistočnu Evropu nema imena dvojice od najistaknutijih pretstavnika nemačke privrede, zainteresovanih Jugoistokom, a predviđenih prvobitno za saradnju u okviru konsultativnog veća planiranog jugoistočnog instituta: von Wilmowskog i Ilgner-a. Izvesno objašnjenje za to daje unutrašnja prepiska SD-a iz septembra 1940 godine. Prema jednoj internoj zabeležci SS-ovskog potporučnika Marschelke-a, koji je bio funkcioner SD-otseka Beč, saopštio mu je SS-ovski potpukovnik Knoll — verovatno identičan sa već pominjanim rektorom Visoke škole za svetsku trgovinu u Beču — da će Ilgner i Wilmowsky, sa još drugim licima i nekim gostima iz ino-

stranstva učestvovali u lovu na lovištu Klachau u Štajerskoj. Knoll je tražio da se o tome odmah izvesti takođe i SD-otsek u Graz-u, svakako radi kontrole lica koja će u lovu učestvovati.

SD-otsek u Beču je 14 oktobra uputio akt SD-otseku Graz po pitanju lova u Klachau. U tome dopisu Beč saopštava Graz-u da je u lovištu Klachau održan sastanak merodavnih privrednika, kome su navodno prisustvovali i inostrani diplomati. Sigurno je, nastavlja akt, da je jugoslovenski otpravnik poslova bio prisutan. Od privrednika,koji su učestovali na sastanku, dopis pominje pretsednika MWT-a, von Wilmowskog, i direktora IG Farbenindustrie, Ilgner-a. Dopisom se traži da se naknadno pokuša utvrditi, ko je još na ovom sastanku učestvovao. Njime se ističe da društvo, koje se skupilo na lovištu Klachau, »verovatno zaslužuje najveću pažnju« i da treba pretpostaviti da će ae tamo održavati i dalji sastanci. Zbog toga SD-otsek Beč traži da mu SD-otsek Graz stalno o tome podnosi informacije.

Ovaj detalj interesantan je kao ilustracija činjenice da je von Wilmowsky — isto kao i Ilgner — koji je u početku nastojanja za privrednu penetraciju na Jugoistok činio nesumnjivo veoma velike usluge, postao u međuvremenu za SD politički nepouzdan. Zaista je on u javnom životu igrao sve manju ulogu, delom što se sam povukao, a delom što ga je teško kompromitovala i činjenica da su mu sinovi koji su 1939 godine studirali u Oxfordu, u Engleskoj, ostali tamo i za vieme rata. Ipak, položaj Wilmowtskog kao suvlasnika firme Krupp A. G. bio je isuviše jak da bi SD neposredno postupio protiv njega, izuzev što ga je stavio pod posmatranje. Slučaj Wilmowsikog i njemu sličnih pokazuje, uostalom, da se Treći Reich u stvaranju svojih veza u inostranstvu i u svojoj politici ekspanzije služio i ovakvim licima koristivši njihove usluge.

Na kraju treba navesti da je pripadnik SD-a Beč, Marschelke, bio u stalnom kontaktu sa kulturnim centrom društva, i da je čak učestvovao i u određivanju lica iz inostranstva, koja su dolazila u obzir kao predavači na letnjim seminarima bečkog univerziteta. O tim licima iz Rumunrje. Mađarske, Bugarske itd. tražio je SD-Beč mišljenje i od dr Fritza Valjavca, docenta i rukovodioca Jugoistočnog instituta univerziteta u Muenchen-u.

Prilog 6:

SASTAV JUGOSLOVENSKIH VLADA U PERIODU 1935—1941 GODINE

I. SASTAV JUGOSLOVENSKIH VLADA KOJE SU VODILE PRONEMACKU POLITIKU

Prva Stojadinovićeva vlada

20 juna 1935 — 7 marta 1936

Pretsednik Ministarskog saveta
i ministar spoljnih poslova: Dr Milan STOJADINOVlC

»

Ministri:

— unutrašnjih poslova: Dr Anton KOROŠEC

— vojske i mornarice: general Petar ŽIVKOVIĆ

— saobraćaja: Dr Mehmed SPAHO

— bez portfelja: Dr Sefkija BEHMEN

— poljoprivrede: Svetozar STANKOVIĆ

— socijalne politike i narodnog zdravlja: Nikola PREKA do 24-VIII-1935, kada je podneo ostavku; otada ministarstvo vodi Mirko KOMNENOVIĆ, ministar fizičkog vaspitanja naroda do 23-XII-1935 kada podnosi ostavku; za novog ministra je postavljen Dragiša CVETKOVIĆ

— trgovine i industrije: Dr Milan VRBANIČ

— pravde: Dr Ljudevit AUER do ostavke 24-VIII-1935, kada je postavljen dr Mile MIŠKULIN, posle čije ostavke je imenovan dr Niko SUBOTlC

fizičkog vaspitanja naroda: Mirko KOMNENOVIĆ, koji je 24-VIII-1935 postavljen za zastupnika ministra socijalne politike, a 23-XII-1935 podnosi ostavku

šuma i rudnika: Ignjat STEFANOVIĆ do ostavke 24-VIII-1935, kada je postavljen Dura JANKOVlC, ministar bez portfelja

bez portfelja: Dura JANKOVIC koji je od 24-VIII-1935 ministar šuma i rudnika

prosvete: Dobrivoje STOSOVlC

finansija: Dušan LETICA

građevina: Miloš BOBIC do ostavke 23-XII-1935, kada na _njegovo mesto dolazi dr Marko KOZULJ.

Druga Stojadinovićeva vlada

7 matra 1936 — 21 decembra 1938

Pretsednik Ministarskog saveta i ministar spoljnih poslova: Dr Milan STOJADINOVlC

t

Ministri:

— unutrašnjih poslova: Dr Anton KOROŠEC

— saobraćaja: Dr Mehmed SPAHO

— bez portfelja: Dr Šefkija BEHMEN

— poljoprivrede: Svetozar STANKOVIĆ

— socijalne politike i narodnog zdravlja: Dragiša CVETKOVIĆ

— pravde: Dr Niko SUBOTIĆ do ostavke 4-X-1937, kada je na njegovo mesto postavljen Milan SIMONOVIĆ

— trgovine i industrije: Dr Milan VRBANIĆ

— građevina: Dr Marko KOZULJ do 4-X-1937; otada Dobrivoje STOSOVIĆ, dotadašnji ministar prosvete

— šuma i rudnika: DURA JANKOVlC do 4-X-1937, a od tada Bogoljub KUJUNDŽlC

— prosvete: Dobrivoje STOŠOVIĆ do4-X-1937, kada je postavljen za ministra građevina, a za ministra prosvete naimenovan Dimitrije MAGARAŠEVIĆ

— finansija: Dušan LETICA

— pošta, telegrafa i telefona: Dr Branko KALUĐERČIĆ do 4-X-1937, a od tada Vojko CVRKlC

— bez portfelja: Dr Miho KREK

— vojske i mornarice: general Ljubomir MARIĆ

— bez portfelja: Voja ĐORĐEVIĆ

— fizičkog vaspitanja naroda: Dr Josip ROGlC do 4-X-1937, a od tada dr Vjekoslav MILETIĆ

— bez portfelja: Dr Niko NOVAKOVIĆ.

Treća Stojadinovićeva vlada

21 decembra 1938 — 6 februara 1939

Pretsednik Ministarskog saveta

i ministar spoljnih poslova: Dr Milan STOJADINOVlC

Ministri:

— saobraćaja: Dr Mehmed SP AHO

— pravde: Milan SIMONO VIC

— poljoprivrede: Svetozar STANKOVIĆ

— prosvete: Dr Bogoljub KUJUNDŽlC

— socijalne politike i narodnog zdravlja: Dragiša CVETKOVlC

— šuma i rudnika: Dobrivoje STOŠOVIĆ

— finansija: Dušan LETICA

— građevina: Dr Miho KREK

— bez portfelja: Dr Džafer KULENOVlC

— vojske i mornarice: general Milutin NEDIČ

— trgovine i industrije: Nikola KABALIN

— fizičkog vaspitanja naroda: Ante MASTROVlC

— pošta, telegrafa i telefona: Panta JOVANOVlC

— unutrašnjih poslova: Milan AĆIMOVIĆ

— bez portfelja: Frane SNOJ

Prva Cvetkovićeva vlada

6 februara — 26 avgusta 1939

Pretsednik Ministarskog saveta i ministar unutrašnjih poslova:	Dragiša CVETKOVlC

Ministri:

— saobraćaja:	Dr Mehmed SPAHO
— prosvete:	Stevan ĆIRIĆ
— građevina:	Dr Miho KREK
— bez portfelja:	Dr Džafer KULENOVIĆ
— vojske i mornarice:	general Milutin NEDIĆ
— bez portfelja:	Ante MASTROVIĆ
— bez portfelja:	Frane SNOJ
— inostranih poslova:	Dr Aleksandar CINCAR-MARKOVIC
— pravde:	Viktor RUZlC
— trgovine i industrije:	Jevrem TOMIĆ
—i pošta, telegrafa i telefona:	Jovan ALTIPARMARKOVlC
— šuma i rudnika:	Ljubomir PANTIĆ
— poljoprivrede:	Ing. Nikola BEgLlC
— finansija:	Vojin DURlClC
— socijalne politike i narodnog zdravlja:	Milivoje RAJAKOVIĆ
— fizičkog vaspitanja naroda:	Đuro CEJOVlC
— bez portfelja:	Dr Branko MILJUS

Druga Cvetkovićeva vlada

26 avgusta 1939 — 27 marta 1941

Pretsednik Ministarskog saveta	Dragiša J. CVETKOVlC
Potpretsednik vlade:	Dr Vlatko MAČEK
Ministri:	
— pravde:	Dr Lazar MARKOVIČ do 31-1-1941, a od tada dr Mihailo KONSTANTINOVIČ
— prosvete: .	Božidar 2. MAKSIMOVIČ do aprila 1940, a od tada dr Anton KOROŠEC do svoje smrti 14-XII-1940, a njega je nasledio dr Miho KREK, do tada ministar bez portfelja
— građevina:	Dr Miho KREK do avgusta 1940, kada ga je nasledio Danilo VULOVIČ. Dr KREK od tada pa do decembra 1940 bio je kao ministar bez portfelja, a po Koroščevoj smrti preuzeo je resor ministarstva prosvete
— šuma i rudnika:	Dr Džafer KULENOVIĆ
— fizičkog vaspitanja naroda:	Jevrem TOMIČ do aprila 1940, a od tada Dušan PANTIČ
— saobraćaja:	Ing Nikola BEŠLIČ
inostranih poslova-	Dr Aleksandar CINCAR-MARKOVIČ
vojske i mornarice:	general Milan NEDIČ do 5-XI-1940, kada je za ministra vojske naimenovan general Petar PEŠIČ

— pošta, telegrafa i telefona:	Dr Josip TORBAR
— finansija:	Dr Juraj ŠUTEJ
— bez portfelja:	Dr Bariša SMOLJAN
— trgovine i industrije:	Dr Ivan ANDRES
— socijalne politike i narodnog zdravlja:	Dr Srđan BUDIŠAVLJEVIC do ostavke 24-111-1941, kada je postavljen dr Dragomir IKONIĆ
— poljoprivrede:	Dr Branko CUBRILOVIC do ostavke 24-111-1941, kada je za ministra postavljen dr Caslav NIKITOVIC
— bez portfelja:	Dr Mihailo KONSTATINOVIC do 31-1-1941, kada je postavljen za ministra pravde
— unutrašnjih poslova:	Stanoje MIHALDŽIĆ, koji je polovinom 1940 podneo ostavku, a taj resor preuzeo pretsednik vlade Dragiša CVETKOVIĆ
— bez portfelja:	Dr Fran KULOVEC od decembra 1940 godine.

II. SASTAV SIMOVICEVE VLADE POSLE PUČA OD 27 MARTA

Pretsednik Ministarskog saveta	general Dušan SIMOVIĆ
I. potpretsednik vlade:	Dr Vlatko MAČEK
II. potpretsednik vlade:	Slobodan JOVANOVIĆ

Ministri:

— inostranih poslova:	Dr Momčilo NINČIĆ *
— unutrašnjih poslova:	Dr Srđan BUDISAVLJEVIĆ
— finansija:	Dr Juraj ŠUTEJ
— vojske i mornarice:	general Bogoljub ILIĆ
— pravde:	Dr Božidar MARKOVlC
— prosvete:	Miša TRIFUNOVlC
— saobraćaja:	Bogoljub JEVTIĆ
— trgovine i industrije:	Dr Ivan ANDRES
— šuma i rudnika:	Dr Džafer KULENOVlC
— poljoprivrede:	Dr Branko ČUBRILOVIĆ
— građevina:	Dr Fran KULOVEC
— socijalne politike i narodnog zdravlja:	Milan GROL
— pošta, telegrafa i telefona:	Dr Josip TORBAR
— snabdevanja i ishrane:	Dr Sava KOSANOVIĆ
— za fizičko vaspitanje naroda:	general Bogoljub ILIĆ kao zastupnik
— bez portfelja:	Dr Miho KREK
— bez portfelja:	Marko DAKOVlC
— bez portfelja:	Jovan BANJANIN
— bez portfelja:	Dr Bariša SMOLJAN
— bez portfelja:	Dr Milan GAVRILOVIĆ

Prilog 7:

PREGLEDI OSUĐENIH I OPTUŽENIH ŠPIJUNA

I. PREGLED STRANIH ŠPIJUNA U PERIODU 1933—1939

Strani špijuni osuđeni od Državnog suda za zaštitu države u Beogradu u vremenu od 3.II.1933 do 5.X. 1939 godine.

U periodu od početka nacističke vladavine u Nemačkoj pa do izbijanja Drugog svetskog rata, dakle u vremenu od nepunih sedam godina, Državni sud za zaštitu države u Beogradu, nadležan za delikte špijunaže, održao je 67 sudskih procesa i osudio 120 stranih špijuna.

Statistički pregled po zemljama daje sledeću sliku:

Albanija	1	proces	-1	špijun
Austrija	6	„	11	„
Bugarska	1	„	1	„
Italija	27	„	52	
Mađarska	31	„	52	„
SSSR	1	„	3	„

Za isto ovo vreme 25 lica optuženo je za špijunažu, ali su presudom Državnog suda za zaštitu države oslobođeni optužbe.

Statistički pregled ovih lica pokazuje sledeče:

Albanija	2	špijuna
Austrija	6	D
Italija	4	u
Mađarska	10	ti
Nemačka	2	„
SSSR	1	„i

Gornji statistički pregledi osuđenih i optuženih špijuna u staroj Jugoslaviji jasno pokazuju koliko je bila neefikasna borba jugoslovenskih vlasti protiv nacističke špijunaže do početka Drugog svetskog rata. U toku ovih sedam godina nije bio osuđen ni jedan nemački špijun, mada je nemačka špijunaža i u ovom periodu bila vrlo aktivna. Za čitavo to /reme samo su dva lica (jedan nemački i jedan jugoslovenski državljanin) bila optužena za špijunažu u korist Nemačke, ali su na sudu oba bila oslobođena optužbe.

II. PREGLED STRANIH ŠPIJUNA U TOKU 1940 i 1941 GODINE

Posle izbijanja Drugog svetskog rata dolazi do naglog jačanja nemačke obaveštajne delatnosti u Jugoslaviji. Rat postavlja pred nemačku obaveštajnu službu mnogostruke zadatke i ona izgrađuje u našoj zemlji masovnu agenturu. Obilje zadataka, česta hitnost zbog ratnih potreba i masovnost agenture čine da se zapostavlja konspirativnost, zbog čega jugoslovenske vlasti često otkrivaju nemačku agenturu, te dolazi do hapšenja i izvođenja pred sud.

Nemačke špijunske grupe, koje su jugoslovenske vlasti otkrile tokom 1940 i 1941 godine, a Državni sud za zaštitu države u Beogradu odobrio istražni zatvor:

A. Grupa HRIBERNIK Maksa i drugova, otkrivena 26.1.1940 u Ljubljani

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor:

1) HRIBERNIK Maks, privatni činovnik iz Muti-a, uhapšen 26.1.1940 u Ljubljani

2) MANTEL Karlo, keiner iz Celja, uhapšen 27.1.1940 u Ljubljani

3) MlSKOVIČ Josip, opštin. blagajnik iz Karlovca, uhapšen 27.1.1940 u SI. Brodu

4) KOROVLJEVIĆ Antun, biv. drž. činovnik, uhapšen 27.1.1940 u Vinkovcima

5) GRIENTSCHNIGG dr Hermann, advokat iz Klagenfurta, uhapšen 23.11.1940 u Ljubljani

6) GRIENTSCHNIGG Erich, student iz Klagenfurta, uhapšen 22.11.1940 u Ljubljani

7) KLEMENČlC Bruno, trgovac iz Ljubljane, uhapšen 24.11.1940 u Ljubljani

8) DACAR Robert, trgovac-apsolvent prava iz Ljubljane, uhapšen 23.11.1940 u Ljubljani

9) DOLENC Josip, trgovao iz Ljubljane, uhapšen 23. II.1940 u Ljubljani

11) KOENIG Friedlich, student iz Klagenfurta, uhapšen 21.11.1940 u Ljubljani

11) SARIDZlĆ Stjepan, privatni činovnik iz Nove Kapele, uhapšen 29.1. i 940 u Zagrebu

12) VAJDA Franjo, trgovački pomoćnik iz Ljutomera, uhapšen 28.11.1940 u Zagrebu

13) NOVAK Luka mlađi, hotelijer iz Varaždina, uhapšen 7.III.1940 u Varaždinu

14) LANGERSCHEK Hugo, trgovac iz Marenberga, uhapšen 8.III.1940 u Marenburgu

15) ZMAVC Rado, student prava iz Maribora, uhapšen 11. III.1940 u Ljubljani

16) JANlC Manfred, tehničar iz Celja, uhapšen 16.III. 1940 u .Zagrebu (ranije već bio)

17) TUSEK Pavel-Pavle, bravar iz Hrastnika, uhapšen 17.III.1940 u Hrastniku

18) HALERMANN Wilhelm, mesar iz Rume, uhapšen 20. III.1940 u Rumi

19) LEGNJAT Ivan, limar iz Guštanja, uhapšen 18.III. 1940 u Guštanju

20) BUTJA Miroslav, poslovođa iz Marenberga, uhapšen 10.III.1940 u Marenbergu

21) BAUER Viljem, trgovački pomoćnik iz Marenberga, uhapšen 16.III.1940 u Marenbergu

22) LOVRIĆ Marko, trgovački pomoćnik iz Bihaća, uhapšen 16.III.1940 u Marenbergu

23) VRENČUR Alma, domaćica iz Marenberga, uhapšena 16.III.1940 u Marenbergu

24) VRENČUR Lothe-Liza, privatna činovnica iz Marenberga, uhapšena 16.III.1940 u Marenbergu

25) LEICHT Elisabeta, krojačica iz Marenberga, uhapšena 16.III.1940 u Marenbergu

26) SUDAR Arsenije, šofer iz Dubrovnika, uhapšen 8. III.1940 u Dubrovniku

27) KORPAR Ivan, mehaničar iz Guštanja, uhapšen 27. III.1940 u Guštanju

Pobegli ispred hapšenja:

1) SCHMAUTZER Ernest, mesto boravka nepoznato

2 BAUER Siegfried, iz Marenberga

3) ONUK Ivan, iz Sv. Janeza

Iz ove grupe osuđeni su: Hribernik na 20 godina, Korovljević na 20 godina, Mantel na 10 godina, Koenig na 15 godina, Vajda na doživotnu robiju, Janič na 18 godina, Langerschek, na 11 godina, Grientschnigg na 18 godina i Korpar na 10 godina.

Oslobođeni su: Vrenčur Lohta, Lovrić Marko, Sudar Arsenije i Dacar Robert, a svi ostali pušteni su pre suđenja na slobodu.

B. MENZINGER Arthur

Uhapšen je 8.II.1940 u Ljubljani, po zanimanju mašinski inženjer. Predat Državnom sudu. Nije osuđen, mada je bio agent Abwehr-a.

C. Grupa FISCHER Johann i drugovi

Predat Državnom sudu i za njega odobren istražni zatvor:

FISCHER Johann, mlinarski šegrt iz Rume, uhapšen 6.IV.1940 u Sarajevu. Osuđen na sedam godina robije zbog, dela vojne špijunaže.

Lica u vezi — saučesnici — koja nisu bila uhapšena:

HIRTENKAMPF Jozef

KUTALEK August, trgovački autozastupnik iz Novog Sada, za vreme okupacije agent BDS-a Beograd, do januara 1943 nastanjen u Novom Sadu, a zatim u Beogradu, Dečanska ulica. • [1]

D. **Grupa KANIG Willibald i drugovi, otkrivena 23.** IV. **1940 u Mariboru**

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) KANIG Willibald, keiner iz Koprivnice, uhapšen 23. IV. 1940 u Mariboru

2) WIHEL Anton, trgovački putnik i portir iz Maribora, uhapšen 24.IV.1940 u Mariboru

3) SCHAEFER Rudolf, moler iz Nemačke, rođen u Pančevu, uhapšen 28.IV.1940 u Mariboru.

Schaefer je 1934 bio optužen radi špijunaže u Šibeniku, ali je prekinut postupak usled nedostatka dokaza kod Državnog suda.

E. Grupa STOIN SCHEGG Hans i drugovi, otkrivena 22 aprila 1940 u Beogradu

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) STOINSCHEGG Hans-Ivan, Volksdeutscher, trgovac iz Rogaške Slatine, uhapšen 22.IV.1940 u Beogradu, osuđen na 15 godina robije za delo vojne špijunaže

2) WEIT Karl, Volksdeutscher, privatni činovnik iz Maribora, uhapšen 30.V.1940 u Beogradu

3) VENCILOVIĆ Eduard, Volksdeutscher, privatni činovnik iz Maribora, uhapšen 30.V.1940 u Beogradu.

F. HEINRICHS Ernest, otkriven 30 aprila 1940 u Dubrovniku

Uhapšen i predat sudu i za njega odobren istražni zatvor:

HEINRICHS Ernest, inženjer iz Magdenburga, uhapšen 30.IV.1940 u Dubrovniku. Suđeno mu 24.VI.1940

G. Grupa ANGELO Petra i drugova, otkrivena 26 maja 1940 u Jesenicama

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) ANGELO Petar, trgovac iz Ljubljane, uhapšen 26.V. 1940 u Jesenicama

2) HRASNIK Franc-Josip-Jozef, železnički činovnik iz Teinach-Nemačka, uhapšen 26.V.1940 u Jesenicama

3) SCHICHT Reinhold, mašinski inženjer, iz Ansiga-Nemačka, uhapšen 26.V.1940 u Jesenicama

4) GRAFY Karl, poslovođa iz Ljubljane, uhapšen 27.V. 1940 u Ljubljani

5) KRABICA Josef, penzioner iz Ljubljane, uhapšen 1. VI. 1940 u Ljubljani

6) ČERVAR Spiro, trgovac iz Beograda, uhapšen 9.VI. 1940 u Beogradu.

Osuđeni su: Angelo na doživotnu robiju, Krabica na 20 godina robije, Grafy na 15 godina robije, Hrasnik na 10 godina robije i Červar na 4 meseca zatvora.

Schicht Reindold je oslobođen, ali se iz predmeta Janič Manfreda, u arhivi BdS-a Beograd vidi da je pre

rata radio za nemačku ob. službu i da je sa njim bila povezana Marion Bauderer, koja je radila za Abwehr i Gestapo.

H. Grupa BAUDERER Marion, otkrivena 6 juna 1940 u Beogradu

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) BAUDERER Marija-Marion, učiteljica jezika iz Beograda, nemačka državljanka, uhapšena 6 juna 1940 u Beogradu
2) RITZ Ludvig, privatni činovnik iz Apatina, uhapšen 6.VI.1940 u Beogradu

Uhapšen ali nije predat Državnom sudu:
SCHILLER Ernest, poručnik nemačke vojske, 1940 pomoćnik nemačkog vojnog atašea u Beogradu

Osuđena: Bauderer Marija na 20 godina.

I. Grupa FEHERVARY Ištvana, privatnog činovnika iz Subotice, otkrivena 2.VII 1940 u Horgošu—Subotica

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) FEHERVARY Ištvan. privatni činovnik iz Subotice, uhapšen 2.VII.1940 u Horgošu
2) BILOUS Teodoi. tehničar iz Brčkog, uhapšen 2 VII. 1940 u Horgošu
3) VIČAN Grgo, policiski agent iz Subotice, uhapšen 4. VII 1940 u Subotici

Grupa radila za Abwehr.

J. LECHNER Anton, mehaničar iz Salzburga, otkriven 7. VIII.1940 u Jesenicama

Predat Državnom sudu i za njega odobren istražni zatvor:

LECHNER Anton, mehaničar iz Salzburga, uhapšen 7.VIII.1940 u Jesenicama

Imao saućesnike u Nemačkoj i Jugoslaviji — po vla-
stitom priznanju.

K. Grupa MARIČIĆ ing. Mario i drugovi, otkrivena 28. IX. 1940 godine u Skoplju

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) MARIČlC Mario, inženjer iz Zagreba, uhapšen 28.IX. 1940 u Skoplju
2) MARIČIĆ Marija, domaćica iz Zagreba, uhapšena 30. IX. 1940 u Zagrebu

Lica — saučesnici — koja nisu uhapšena:
PRPIĆ Marko, ustaša iz Zagreba — ilegalac
LECHNER, kapetan Abwehr-a na službi u Beogradu, pseudonim »Graf«

Osuđen: Maričić inženjer Mario na 15 godina robije, zbog dela vojne špijunaže.

L. Grupa SKOBERNE Karlo i drugovi, otkrivena 26. I.1941 u Celju

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) SKOBERNE Karlo, hotelijer iz Celja, uhapšen 26.1. 1941 u Celju
2) GRASOVNIK Romana, konobarica iz Vuzenice, uhap-šena 26.1.1941 u Vuzenici

M. Grupa SCHORI Rudolfa i drugova, otkrivena 17. II.1941 u Mariboru

Lica predata Državnom sudu za koja je odobren istražni zatvor: s

1) SCHORI Rudolf, nemački državljanin, viši inspektor nemačkih železnica, uhapšen 17.11.1941 u Mariboru

2) ERTL Anton, nameštenik nemačkih državnih železnica u Austriji, uhapšen 17.II.1S41 u Mariboru

Lica — saučesnici — koja su pobegla ispred hapšenja:

STREICHER Julius, radnik kod zastupništva nemačkih državnih železnica u Mariboru

STIGER Werner, iz Celja.

Napomena: Ovde su nabrojane samo grupe *već* predate Državnom sudu u Beogradu, za koje je odobren istražni zatvor, dakle, po sudskom nalazu bilo je mesta za gonjenje. Grupe koje su bile pod istragom kod redovnih delegiranih građanskih i vojnih sudova, nisu ovde nabrojene.

DIREKTIVE O NAPADU NA JUGOSLAVIJU

I. ZABELEŽKA O KONFERENCIJI KOD HITLERA POVODOM 27 MARTA

Konferencija Hitlera sa vojnim i političkim rukovodiocima povodom događaja od 27 marta 1941 godine.

Poverljivo, samo za komandu

Berlin, 27.III.1941 godine

Prisutni: Fuehrer, Reichmarschall, šef OKW-a, šef rukovodnog štaba Wehrmacht-a, general Bodenschatz, pukovnik Schmundt, kapetan fregate Puttkamimer, pukovnik Scherf, major Below, major Christian.

Kasnije su došli: Vrhovni komandant suvozemne vojske šef generalštaba vojske, pukovnik Heusinger, potpukovnik Siewer, ministar inostranih poslova, poslanik Hewel, general-major Waldau, pukovnik Schmidt i general-major von Rintelen.

Fuehrer opisuje položaj Jugoslavije posle državnog udara. Napominje da je Jugoslavija vrlo nesiguran faktor naročito zbog pretstojeće akcije »Marita« a pogotovu za kasniji poduhvat »Barbarossa«. Srbi i Slovenci nikada nisu bili naklonjeni Nemcima. Zbog nacionalnih pitanja i zbog postojanja oficirskih kamarila koje su sklone izvršavanju državnih udara, ni jedna vlada tamo ne sedi čvrsto u sedlu. Ova zemlja je u poslednje vreme imala samo jednog snažnijeg čoveka,

Stojadinovića, ali je princ-regent Pavle na svoju sopstvenu štetu dozvolio da on bude oboren.

Ovaj moment je za nas kako sa političkog tako i sa vojničkog gledišta veoma povoljan za upoznavanje stvarnog stanja i raspoloženja u zemlji. Da je do tog preokreta i do pada vlade došlo za vreme izvođenja plana »Barbarossa«, bilo bi za nas mnogo nepovoljnije, a posledice mnogo teže.

Fuehrer je rešio da se ne čekaju eventualne izjave o lojalnosti nove vlade — već da se izvrše sve pripreme da se Jugoslavija razbije kako vojnički tako i kao državna celina. U spoljno-političkom pogledu neće se upućivati nikakve note niti ultimatumi. Uveravanja jugoslovanske vlade kojima se u budućnosti i onako ne može verovati, samo će se primiti k znanju. Napad će biti izvršen, čim za to budu pripremljena sredstva i trupe.

Radi se o tome, da se što brže moguće pređe u akciju. Nastojaćemo da suaedne države pridobijemo da u odgovarajućoj formi učestvuju. Vojničku pomoć protiv Jugoslavije zatražićemo od Italije, Mađaiske, a u izvesnoj meri, takođe i od Bugarske. Rumuniji će uglavnom pripasti zadatak da nas zakloni od Rusije. Mađarski i bugarski poslanik već su obavešteni. Dučeu će još u toku dana biti upućena poruka.

Politički je važno da udarac protiv Jugoslavije bude izveden nemilosrdnom okrutnošću, tako da njen vojnički poraz bude munjevit. To bi delovalo zastrašujuće i na Tursku,, a to bi povoljno uticalo i na grčku kampanju koja će zatim doći. Može se računati i s tim da će u času napada Hrvati stati na našu stranu. Stoga im treba obezbediti odgovarajući politički ustupak (davanje autonomije). Rat protiv Jugoslavije biće svakako vrlo popularan u Italiji, Mađarskoj i Bugarskoj, jer će tim zemljama staviti u izgled teritorijalne ustupke i to: Italiji — Jadranska obala, Mađarskoj — Banat, Bugarskoj — Makedonija.

Pretpostavka za ostvarenje tog plana jeste da sve pripreme izvršimo što je moguće brže i da ubacimo u borbu toliko snaga kako bi za najkraće vreme došlo do sloma.

U vezi s tim, početak izvođenja plana »Barbarossa« treba da bude odgođeno za oko 4 nedelje.

Vojničke operacije treba izvršiti na sledeći način:

1. Što pre početi operacijom »Marita« sa ciljem da se osvoji grčka Trakija i Solunski bazen sve do visoravni Edes.

Poseban manevar za to izvršiti preko jugoslovenskog područja.

2. Izvršiti udarac iz područja Sofije u pravcu Skoplja radi rasterećenja boka italijanskog fronta u Albaniji.

3. Jačim snagama izvršiti u zajednici udarac iz područja Sofije u pravcu Niša i dalje prema Beogradu.

4. Upadom jakih nemačkih snaga iz prostora oko Graz-a i Celovca, sa ciljem da se razbije jugoslovenska armija.

Za izvođenje akcije pod 2 i 3 treba upotrebiti snage koje su predviđene za obezbeđenje prema Turskoj, dalje prekobrojne jedinice južnog fronta i armiske rezerve. Obezbeđenje prema Istoku izvršiće bugarske snage, pojačane jednom pancer-divizijom koju treba povesti iz Rumunije.

Za izvođenje akcije pod 4 mogu se upotrebiti snage iz koncentracija za »Barbarossu«. (Ovde je hitnost u prvom planu). Potrebno je odvojiti dovoljno jake snage.

Glavni zadatak Italijana sastojaće se da privremeno obustave ofanzivne akcije prema Grčkoj i da se dobro obezbede sa jugoslovenske strane, a zatim da svojom Po-armijom preko Istre pređu u napad radi zaštite nemačkog boka.

5. Glavni zadatak vazduhoplovstva biće da što pre razbije terensku organizaciju jugoslovenskog vazduhoplovstva i da u neprekidnim naletima uništi glavni grad Beograd, pomažući pri tom napredovanje suvozemnih snaga.

Za uzletanje se mogu upotrebiti mađarski aerodromi.

Vrhovni komandant suvozemnih snaga izjavljuje da se plan operacija koji je Fuehrer upravo izložio poklapa sa njegovim sopstvenim razmatranjima. Rok za početak operacije »Marita« može biti 1 april, vodeći računa o vremenskim prilikama. Za nastupanje ostalih udarnih grupa može se odabrati rok između 5 i 10 aprila, prema tome kad će biti izvršena koncentracija. Na pitanje da li južne ofanzivne kolone u slučaju brzog napredovanja mogu imati slobodne ruke za nastavljanje operacije »Marita«, Fuehrer u načelu odgovara pozitivno, ali zahteva da se rukovodstvo operacijama ne ispušta^ iz ruku, već da se drži čvrsto.

Vrhovni komandant suvozemnih snaga predložiće svoje planove do 3 časa ujutru.

Vrhovni komandant vazduhoplovstva saopštava da vazdušni napadi VIII vazduhoplovnog korpusa u Bugarskoj mogu odmah otpočeti, ali da je vazduhoplovstvu za angažovanje

jačih snaga potrebno 2—3 dana. Postoji namera da se izvrši jača koncentracija lovačkih i štuka-jedinica u prostoru oko Beča, Graz-a i u Mađarskoj. Predviđa se takođe i mogućnost prebacivanja i vazduhoplovnog korpusa na južno-italijanske aerodrome. Preduzeće se mere za pojačanje protivavionske artiljerije Beča, dalje u Koruškoj i Štajerskoj.

Fuehrer naređuje da se smesta pristupi izvršavanju pripreme. Očekuje predloge planova pojedinih delova armije još u toku noći 27 marta. General Rintelen određen je da te noći bude na službi kod Fuehrer-a za prenošenje poruka i usmenih uputstava.

II. DIREKTIVA ZA TRETIRANJE PITANJA PROPAGANDE PROTIV JUGOSLAVIJE

(Ovu je direktivu izdao Keitel, u svojstvu šefa OKW-a, u isto vreme kada je izdata i direktiva za napad na Jugoslaviju.)

1. Konačne i potpune direktive za propagandu koju treba povesti protiv Jugoslavije, zasada se još ne mogu izdati, jer je lako moguće da će idući dani, još pre početka vojnih operacija, pružiti naročito efikasan propagandni materijal.

Zbog toga OKW zadržava sebi pravo da dopuni izloženu direktivu za propagandu.

Načelno se već sada može reći sledeće:

a. Protivnik Nemačke je isključivo srpska vlada koja je, u službi Velike Britanije, započela borbu protiv Nemačke upkos obimnih ustupaka i opsežnih garantija koje su date jugoslovenskoj državi od strane Nemačke.

b. Pošto su Srbi uvek vršili bezobzirnu diktaturu prema nesrpskim narodnim grupama, a naročito prema Hrvatima i Makedoncima, treba tim ne-Srbima naglašavati da Nemačka vojska ne dolazi Hrvatima, Bosancima i Makedoncima kao neprijatelj. Ona će ih, štaviše,"zaštititi od toga da ih srpski šovinisti nekorisno oteraju na klanicu, na bojno polje za britanske interese.

Ako će ipak, pod uticajem britansko-srpske propagande, ne-Srbi pružiti otpor, nemačka vojska će biti prinuđena da ga skrši, gdegod i kogod ga bude pružio.

c. Wehrmacht će biti prinuđen da punom oštrinom ratnih zakona pogodi one koji bi pokušali da pomoću špijunaže i sabotaže, ili upotrebom oružja protivno međunarodnom pravu, nanesu štetu Wehrmacht-u i tako pomognu našeg neprijatelja, Veliku Britaniju.

2. Izveštavanje sa ratnog područja u svakom obliku slobodno je od trenutka otpočinjanja ratnih operacija protiv Jugoslavije za sve propagandne odrede. Od osobite je važnosti da, pre svega, prvi izveštaji o vojnim operacijama stignu OKW-u u najvećoj hitnosti.

3. Ostaju da postoje propagandni uredi za vezu, koje je OKW obrazovao u Bukureštu i Sofiji. U Graz-u se smesta osniva novi propagandni ured. Transport izveštajnog materi-

jala od propagandnih odreda do najbližih propagandnih ure-
da za vezu zadatak je propagandnih odreda, dok će OKW koristiti železničku vezu za prenois propagandnog materijala i održavanja veze između propagandnih ureda i Berlina. Osim toga, za transport izveštajnog materijala treba, po mogućnosti, koristiti vezu sa kuririma armije i vazduplovstva.

4. Za prenošenje pismenih izveštaja, naročito na relaciji između propagandnih ureda i Berlina, treba u što većem obimu upotrebiti sve raspoložive telefonske linije. Telefonom prenesene pismene izveštaje treba, međutim, prvom zgodnom prilikom preneti pismeno. Pri tome treba navesti i već obavljeni prenos telefonom.

Kao centri za izveštavanje putem radija stoje na raspoloženju Beč i Graz.

5. Od početka ratnih operacija ostavlja se armijama i oklopnoj grupi br. 1, da uspostave, prema vrsti i obimu, sva propagandistička sredstva za postizavanje određenog borbenog cilja.

Ukoliko bi propagandni tekstovi prešli okvir isključivo taktičnog sadržaja, uslovljenog mestom i položajem, treba ae u svakom slučaju prilagoditi propagandnoj liniji iz tačke jedan.

6. Bacanje letaka za jugoslovensku vojsku i za stanovništvo putem vazduhoplovstva, OKW će odrediti neposredno i u datom slučaju.

7. Izgleda celishodno da armije pripreme plakate za stanovništvo koje će u osnovnim crtama odgovarati propagandističkim direktivama navedenim u tački jedan, a biti prilagođene pojedinim krajevima. Pored toga, ti plakati mogu sadržavati, u najkraćim crtama, najvažnije naredbe komandanata, namenjene stanovništvu. Plakate treba sastaviti, sem na nemačkom, još i na srpsko-hrvatskom, slovenačkom odn. makedonskom jeziku.

8. Zvučnici nisu samo pogodno sredstvo protiv neprijatelja, već su, prema situaciji, pogodni i da budu upotrebijeni za propagandističko obrađivanje stanovništva zauzetih područja. Armijama i oklopnoj grupi 1 ostavlja se opseg njihove upotrebe.

9. OKW će predati armijama itd. potsetnike o jugoslovenskoj državi i direktive za držanje nemačkih trupa u Jugoslaviji.

Potsetnike treba izdavati sve do divizija i odreda za propagandu, a smernice sve do četa, uključno.

10. Nabavka domaćih (nemačkih) novina, saopštenja trupama itd., kao i snabdevanje drugim materijalima svih vrsta vršiće sie preko bečke ispostave propagandnog ureda OKW-a.

11. Ukoliko postoji mogućnost da se u okupiranoj Jugoslaviji vrši nadzor nad štampom, treba dopustiti dalje izlaženje listova pod nemačkom cenzurom. To vredi, pre svega, za hrvatski deo zemlje. Glavni zadatak cenzure sastoji se u tome, da se u objavljivanju vesti i u komentarima ni na koji način ne nanese šteta nemačkim interesima. Štampi treba strogo ukazati na to da se njen glavni zadatak sastoji u tome da utiče u smislu smirivanja na stanovništvo. Gde ne postoji mogućnost vršenja nadzora nad štampom treba obustaviti izlaženje novina i časopisa i poslovanje jugoslovenskih novinskih agencija.

12. Od naročite je važnosti da se dobiju neoštećene jugoslovenske radio-stanice. Cim se obezbedi stoprocentno cenzura u nekoj radio-stanici, treba započeti emisijama u ograničenom obimu. Pomoću odgovarajućih parola treba stalno stanovništvo opominjati da ne učestvuje u borbi i pozivati ga da održava mir i red. Za snabdevanje radio-stanioa vestima treba upotrebiti prijemnike DNB-a kod propagandnih odreda.

KEITEL, s. r.

III. DIREKTIVA VRHOVNOG KOMANDANTA SUVOZEMNIH SNAGA, FELDMARSALA VON BRAUCHITSCH-a, O SPROVODENJU NAPADA NA JUGOSLAVIJU

(Napomena: Za rad nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji značajno je, u ovoj direktivi, o kakvim je činjenicama i u kakvom smislu ona izveštavala vrhovno rukovodstvo Wehrmacht-a. Na osnovu tih izveštaja data je i ocena Jugoslavije i njene vojske, koja je izrađena u ovoj direktivi).

1. Zbog promene političke situacije na Balkanu, koja je nastupila zbog jugoslovenskog vojnog udara, Jugoslaviju treba smatrati neprijateljem, pa i ako prethodno da izjave lojalnosti.

Fuehrer i vrhovni komandant doneo je stoga odluku da raskomada Jugoslaviju što je god moguće brže.

Operacija dofoija kamuflažnu oznaku »Poduhvat 25«.

2. Namera OKH sastoji se u tome, da se koncentričnom operacijom iz prostora Celovac—Graz i Kanjiža, s jedne strane (druga armija), i Sofije, s druge strane (dvanaesta armija), provali u Jugoslaviju u opštem pravcu prema Beogradu i južno, i da se do nogu potuče jugoslovenska vojska. Pored toga, da se što je brže moguće zauzme južni deo Jugoslavije u cilju uspostavljanja dodira sa italijanskom grupom armija u Albaniji, kao baza za nastavljanje nemačko-italijanske ofanzive protiv Grčke.

Brzo uspostavljanje saobraćaja Dunavom i zauzimanje rudnika bakra u Boru je od važnosti za ratnu privredu.

3. Položaj neprijatelja:

Može se računati defanzivnim držanjem neprijatelja u šećernom delu Jugoslavije. Suprotnosti između pojedinih narodnosti mogu, štaviše, prinuditi jugoslovensko voćstvo da se ograniči na odbranu srpskog jezgra Treba računati brojnim i neprekidnim zaprekama u slovenskim delovima.

U južnom delu Jugoslavije može se računati da će neprijatelj braniti svoju istočnu granicu znatnom upotrebom prepreka i da će istovremeno pokušati da sebi oslobodi leđa upadom u Albaniju, u saradnji sa grčko-britanskim snagama.

Kada zauzimanjem glavnih komunikacionih linija nemački napad razbije povezanost jugoslovensike odbrane, mo-

že se očekivati da će se jugoslovenske trupe žilavo braniti i odlučno boriti u bregovitim predelima, sve dok budu imale municije i hrane. Nacionalno pitanje moglo bi da ima odlučnu reč u pogledu trajanja i žilavosti toga otpora.

0 pojedinostima položaja kod neprijatelja vidi prilog I.

Prilog I

Pojedinosti o položaju neprijatelja:

1. Ukupna snaga.

Jugoslavija raspolaže, po izvršenoj mobilizaciji, sledečim snagama:

24 pešadiske divizije, od čega 11 rezervnih;

20 pešadiskih brigada (aktivne i rezervne trupe pomešane);

3 konjičke divizije (aktivne);

3 konjičke brigade (rezervne);

1 tvrđavska divizija (Kotor);

1 tvrđavska brigada (Šibenik).

2. Osim toga je mobilizirano:

oko 20 bataljona garnizonskih trupa za utvrđenja na severnoj granici (Nemačka i Mađarska);

10 pograničnih pukova.

Većih motorizovanih ili oklopnih jedinica Jugoslavija nema.

Snage su raspoređene u armije (prva do peta armija i obalska armija). Sedma armija nalazi se u formiranju na severnoj granici.

Sada su sve aktivne jedinice potpuno mobilne, a masa rezervnih jedinica nalazi se u formiranju. Opštu mobilizaciju otvoreno su objavili preko radija 28.III.

Treba pokloniti pažnju pripremama za vođenje četničkog ratovanja. To su jugoslovenski poluvojnički odredi, naročito uvežbani (Sokoli, četnici i drugi). Njihovo je naoružanje (kao kod pešadije, ali bez teškog naoružanja) već sprovedeno.

3. Borbena vrednost neprijatelja

Izvežbanost je na niskom stupnju. Naročito je zanemarena borbena obuka i saradnja raznih rodova vojske u vi-

šim jedinicama. Najbolje su izvežbane srpske planinske jedinice.

Oficirski kor sastoji se iz oštarelog generaliteta, generalštaba koji je organizovan prema francuskom uzoru i shematski, kao i od vojnički, doduše, obdarenih ali loše izvežbanih oficira u trupi.

Vojnici su dobri kao pojedinci borci. Oni Su hrabri i uporni i skromni, ah su osetljivi prema modernom teškom naoružanju i napadima iz vazduha.

Avijacija je još nerazvijena (sada oko 300 aparata spremnih za borbu i 700 zastarelih). Borbenih eskadrila ima samo u ograničenom broju.

Ako se sve to sabere može se reći da je jugoslovenska vojska sposobna za ofanzivni raf u najboljem slučaju jedino protiv protivnika jednake vrednosti.

Jugoslavija, a naročito srpski vojnik, boriće se hrabro, upuštajući se često u borbu prsa u prsa.

Ipak će jugoslovenska vojska brzo podleći nemačkim trupama.

(Ostali deo direktive odnosi se na strategiske pojedinosti, zbog čega nije od interesa da se ovde navede).

Prilog 9:

IZ RATNOG DNEVNIKA ŠEFA II ODELJENJA AMT-a AUSLAND/ABWEHR POTPUKOVNIKA LAHOUSEN-a

28.XII.1939

Po odobrenju gospodina šefa Amt-a, Abwehr II konačno preuzima, prema utanačenju sa O.Qu. IV, rukovođenje ustaničkim radom i u Severnoj Africi, kao i kod afričkih trupa na frontu. Abwehr II proizvodi samostalno sav potrebni materijal. Abwehr II izveštava Propagandu Wehrmacht-a i generalštab suvozemne vojske, odeljenje Fremde Heere, o radu koji vrši Abwehr II.

Upotrebu ustaničkog materijala itd. vršiče vrhovne komande armija, koje će ovim materijalom snabdevati propagandne čete, podređene Propagandi Wehrmacht-a.

Abwehr-u II naloženo je da izradi nacrt predloga o izgrađivanju jedne tajne zaštitne organizacije u Jugoslaviji. Zamišljena je obaveštajna organizacija za odbranu od sabotaža uz upotrebu volksdeutscherskih elemenata.

24.11.1940

Uveče 23.2. odlazak za Beograd

29.11.1940

U noći od 26 na 27 februara sprečen je, prema radiogramu iz Bukurešta, budnošću organa Abwehr-a II pokušaj sabotaže na velikom petrolejskom tanku u Konstanci, koji je

zakupio nemački petrolejski blok. Povratak iz Beograda. Poslanik je načelno dao saglasnost da sie predviđeni opunomoćenik Abwehr-a II, major Friedrich, ugradi kao nameštenik nemaokog konzulata u Zagrebu.

13.111.1940

12.3. poneo je rukovodilac KO Jugoslawien, u sporazumu sa Abwehr-om I, 100 pištolja Abwehr-a II svojim automobilom za Beograd, kao plombirani kurirski prtljag. Ovo će oružje biti smeštseno u poslanstvu i biće raspođeljeno samo po naročitom uputstvu Abwehr-a II. Ono se može upotre^iti jedino u vanrednoj nuždi za naoružavanje organizacije za zaštitu transporata, koje bi možda postalo potrebnim.

30.V.1940

Zbog trenutne političke situacije ne izlazi se u susret želji Volksdeutscher-a u Jugoslaviji da budu snabdeveni oružjem.

Prema izveštaju kapetana Arnold-a i izveštaju potporučnika Altenburg-a koji se vratio iz inostranstva (Nastavni puk »Brandenburg« za naročitu upotrebu 800), proteklo je prvo KdF-putovanje u okviru pothvata »Raiffeisen«, izvedeno radi kamuflaže, u redu i bez izazivanja sumnje, mada se osećalo špijuniranje od strane jugoslovenskih i bugarskih vlasti.

4.III.1941

Jupiter-uporišta Abwehr-a II u Jugoslaviji izvestila su poslednjih dana o čitavom nizu verovatnih mobilizacionih mera. Konačno su stigli i saglasni izveštaji svih Jupiter-uporišta o tome, da su objekti, važni za saobraćaj, pripremljeni za miniranje.

27.111.1941

Prva dva aviona sa kamufliranim uniformama za četu nastavnog puka, aktiviranu u okviru poduhvata »Marita«, spremna su da startuju.

Primio sam u Reichskancelariji od šefa OKW na osnovu »Organizacije Jupiter« — Jugoslavija jednu odluku šefa OKW.

28.111.1941

Krećem 28.III.za Budimpeštu avionom, kojim putuje šef Amt-a za Sofiju, da bih pokrenuo snabdevanje oružjem Volksdeutscher-a u Jugoslaviji preko mađarsko-jugoslovenske granice, koje je odobrio šef OKW.

Sastanak za jednim punomoćnikom Ast-a XVII, koji treba zatim da produži za Bukurešt, da bi sproveo odgovarajuće mere ha rumunsko-jugoslovenskoj granici

29.III.1941

U toku 29.III., kao i u noći pred 29.III., predavale su stanice »Organizacije Jupiter« radio-vesti iz Jugoslavije' u razmacima od po oko četvrt časa. Vojni izveštaji, koji se bave merama mobilizacije, predati su Abwehr-u I, a politički izveštaji odelenju »Inostranstvo«. »Jupiter«-ov punkt u Zagrebu, sem toga, javlja da se planski nastavljaju pripreme za sabotažu, protiv jugoslovenskih vojnih pokreta, kao i da se održava stalna veza sa hrvatskim nacionalistima koji su spremni za akciju.

30.III.1941

»Jupiter«-ov punkt u Beogradu prenosi izveštaj Meldekopf-a Vršac. Prema tome izveštaju prebačeni su u tri navrata ljudi »Organizacije Jupiter« preko granice za Jugoslaviju, južno od Moravice. Pri poslednjem pokušaju povratka, Rumuni su otvorili vatru i prouzrokovali dva lako ranjena. Ast-u Beč je-odmah izdat nalog da preko Ast-a Bukurešt i Meldekopf-a Temišvar postigne sporazum sa Rumunima u cilju zaštite ljudi »Jupiter«-a.

31.III.1941

»Jupiter«-ov V-Mann iz Temišvara izveštava da su sprovedene pripreme za prebacivanje oružja kod Temišvara. Povratak sa puta u Mađarsku. Uz saglasnost mađarskih vojnih vlasti postignuto je, da se sprovede snabdevanje pripadnika »Organizacije Jupiter« u Jugoslaviji ručnim oružjem preko mađarsko-jugoslovensk'e granice. Odnosni sporazumi postignuti su sa šefom II odelenja mađarskog generalštaba, pukovnikom Ujszaszy-em. Reichsmarschall dao je nalog da se

pokuša, da se razori 60 aviona tipa Messerschmidt 109 na aerodromima Zemun i Zagreb, najhitnije tj. u roku naredna tri dana. Ast Beč smatra da ima mogućnost da sprovede ovaj nalog. Sef OKW biće zamoljen l.IV. ujutru za odobrenje. Sem toga se namerava, uz saglasnost Reichsmarschalla, da se uz pomoć hrvatskih oficira preveze 57 aviona iz Jugoslavije u Nemačku. I zato je potrebno odobrenje šefa OKW, naročito stoga, što dosad aktivna saradnja sa Hrvatima još nije bila odobrena.

1.IV.1941

»Jupiter«-ov punkt Beograd saopštava da je po naređenju šefa KO spalio svoja akta.

»Jupiter«-ov punkt Beograd dao je tačan izveštaj o položaju jugoslavenske dunavske flotile.

Povereniik Ast-a Beč koji je upućen za Mađarsku i Rumuniju (major u. p. Fechner, pseudonim major »Friedrich«) javlja preko linije »Adolf« iz Budimpešte da se sveukupno oružje, pripremljeno u Mađarskoj, prebacuje za Jugoslaviju upkos strogih stražarskih mera na granici. U času se još ne može videti, jesu li pri tome nastupili incidenti. Na mađarskoj teritoriji su izvršene sve mere za dalje prebacivanje oružja za Jugoslaviju. Pripremljeno je eventualno potrebno preseljenje »Jupiter«-ovog punkta Zagreb za Pečuj. Šef OKW saglasio se sa željama Reichsmarschall-a, koje su izražene prema večernjem izveštaju od 31.III. Kako sabotažni poduhvat protiv 60 aviona, tako i plan, da se uz pomoć hrvatskih oficira preveze 57 aviona iz Jugoslavije za Nemačku, imaju se odmah pripremiti, ali treba da sačekaju naredbu za akciju. Uveče l.IV. izmenjena je odluka šefa OKW-a, po ponovnom traženju vazduhoplovstva, stim da se odobrava neodložno pristupanje obema poduhvatima. Na to je obavešten Ast Beč, kome je naloženo sprovođenje.

Prema naređenju Wehrmachtsfuehrungsstab-a (odel. L) priprema misija Wehrmacht-a u Rumuniji, na osnovu bližih naređenja OKH (AOK 12), da se u noći pred početak poduhvata »25« brzim udarom zauzme jugoslovenska obala Đerdapa, kako bi se tamo sprečila miniranja. Za posebne zadatke, koji bi pri tome mogli da se pojave, stavljena je misiji Wehrmacht-a na raspoloženje jedna polučeta nastavnoga puka.

Naredba da se odmah pripremi za pokret jedna polučeta II bataljona. Izdata je zapovest da jedan prethodni komandos u jačini od 30 ljudi krene 2.IV. avionom iz Beča za Turn Severin. Ast-u Rumunija je dat nalog da odredi tamo jednog oficira u cilju upućivanja u zadatke. Dalje je naređeno da ostatak polučete ima kamionima da krene 2.IV. ka istom mestu opredelenja. Dolazak u Turn Severin 4.IV. ujutru. Normalna bojna sprema, usto poneti civilna odela.

2.IV.1941

Iveštaji V-Marun-a preko »Jupiter«-ovih stanica Maribor i Zagreb dovode u sumnju, jesu li sprovodivi akti sabotaže s obzirom na sadašnje zategnuto stanje u unutrašnjosti Jugoslavije.

Iz jednog upita »Jupiter«-ovog punkta Maribor izgleda da proizlazi da odluka Fuehrer-a, prema kojoj Volksdeutscher-! treba po mogućnosti da izbegnu naređenju za mobilizaciju, nije prenesena putem Volksdeutsche Mittelstelle za Jugoslaviju, suprotno obećanju koje je izrično dalo ministarstvo spoljnih poslova (ambasador Ritter). Fuehrer-ovu odluku saopštio je sada Abwehr II radio-stanici »Jupiter« u Mariboru. »Jupiter«-ov punkt Zagreb preneo je odluku Fuehrer-a, po kojoj Volksdeutscher-i ne treba da se odazovu pozivu u vojsku, nemačkome konzulu i. Volksdeutscher-ima.

»Jupiter«-ov punkt Beograd dao je vesti o očiglednim pripremama za blokiranje Dunava, koje se vrše u raznim jugoslovenskim dunavskim pristaništima.

Razgovor sa potpuk. u. p. Perčevićem, jednim hrvatskim oficirom koji živi u emigraciji. Rezultat: P. stavlja dvojicu pripadnika hrvatskog naroda, koji takođe žive u Nemačkoj, na raspoloženje Abwehr-u I u cilju savetovanja i pomaganja. Ast-u vojnog okruga XVII izdat je nalog, koji se ima preneti ustanovi »Jupiter«, da prilikom akcija Volksdeutscher-a u Jugoslaviji ne treba da bude niikakvih nepotrebnih žrtvovanja. Tačno je, da je vrhovno načelo da u svakom položaju ima da se teži radu za nemačku stvar. To, međutim, ne sme da dovede do besmislenih akcija. Naređeno je hitno otpočinjanje priprema za stvaranje radio-mreže na Bliskom Istoku.

3.IV.1941

»Jupiter«-ov punkt Zagreb saopštava da je vođa Hrvata dr Maček izdao naređenje za pasivni otpor.

Sabotažna akcija protiv 60 jugoslovenskih aparata Messerscmidt, koja je pokrenuta prema naređenju Reichsmarschall-a, nailazi na teškoće, pošto se ti aparati ne nalaze na zagrebačkom aerodromu. U Zagrebu se nalazi samo nekoliko školskih aparaita. 30 aviona Messerschmidt treba, prema izveštajima »Jupiter«-ovog punkta Zagreb, da je smešteno u Čačku, a 30 u Kraljevu. Razaranje je iz Zagreba nemoguće. Ast-u Beč je naloženo da saopšti »Jupiter«-u da se sabotažom imaju uništiti jugoslovenski avioni, bez obzira na model, gdegod postoji za to mogućnost. »Jupiter«-ova radio-služba iz Jugoslavije produžila je 2.IV. i u noći ka 3.IV. uzorno da radi i prenela je važne političke i vojne izveštaje. Major Strojil startovao je u 14,45 avionom za Sofiju. Sobom nosi 360 kilograma sabotažnog materijala. U 17 časova stigao je nalog šefa Amt-a iz Sofije. Prema njemu zatražio je komandant 12 armije, feldaršal List, posebni komandos nastavnoga puka u jačini od 100 ljudi, radi zaštite jednog železničkog mosta koji se nalazi 20 kilometara istočno od Niša. Dolazak potreban do 6,IV. Zatim dodeljivanje oklopnoj grupi Kleist. Dalje je zamolio feldmaršal von Brauchitsch da se dodeli jedna četa nastavnoga puka u Graz. Učinjeno je sledeće:

Pošto su sve ustanove Luftwaffe u Berlinu, koje dolaze u obzir, izjavile da nisu u mogućnosti da stave na raspoloženje avione koji bi bili potrebni za vazdušni transport akcionog komandosa za oklopnu grupu Kleist, ima nastavni puk da stavi u pokret odgovarajući posebni komandos 4.IV. u 6 časova iz Beča teretnim automobilima.

4.IV.1941

Radio-stanica Beograd sklonila se u Vršac. Uspostavljen je radio-saobraćaj Vršac—Beč.

»Jupiter«-ov punkt Zagreb saopštava da menja položaj, zasada ne može emitovati. Prema jednom izveštaju podešen je za prijem od 4.IV. u 20.00 časova, svakoga sata.

5.IV.1941

6.IV.1941

»Jupiter«-ov punkt 701 (Zagreb) saopštava u 0,30 časova, posle dužeg prekida, da je posebni punomoćnik ministra spoljnih poslova Reich-a uspostavio vezu sa Pavelićevom grupom Hrvata i da održava vezu sa »Jupiter«-ovim punktom.

»Jupiter«-ov punkt Temišvar saopštava u 17,00 časova da je vođa Volksdeutscher-a u Banatu, Janko, podredio celu narodnosnu grupu u vojnom pogledu »Organizaciji Jupiter«. Nastavlja se obuhvatanje Volksdeutscher-a.

Preduzimaju se nasilni prodori u sabotažne svrhe i radi uznemiravanja. Jedan odbegli srpski kapetan (Volksdeutscher) ugrađen je od strane mesnog poverenika Abwehr-a II (majora Friedrich-a) u organizaciju. Ministarstvo Honveda, Budimpešta, saopštava da u Budimpešti živi jedan hrvatski emigrant imenom Artuković, koji bi mogao biti spreman da utiče na grupu Hrvata, koja pristaje uz njega, u smislu osovinskih sila. Od strane Italijana već teku nastojanja da se A. upregne. Naređeno je da se ima zamoliti za hitno slanje A. za Berlin. Ministarstvo Honveda će 7.IV. pre podne još saopštiti čas njegovog dolaska u Berlin.

7.IV.1941

U noći od 6. na 7.IV. odlazak za Beč, da bih odatle otputovao na razgovore sa Ic AO-oficirom komande 2 armije po pitanjima dejstovanja koja se odnose na specijalnu jedinicu nastavnoga puka (poduhvat »Eugen«),

Prema izveštaju Ast-a XVII stigla je tamo vest sa Đerdapa. Ova javlja da je jedan od pomoćnih brodova organizacije »Raiffeisen«, imena »Forsch«, iznad tesnaca udario i potopio jugoslovenski motorni brod »Uskok« sa dva šlepa, koji su očigledno bili namenjeni merama blokiranja u Đerdapu. Prema izveštaju »Jupiter«-ovog punkta Temišvar (ranije Beograd) prešle su naoružane grupe »Jupiter« kod Hatzfeld-a (zapadno od Temišvara) jugoslovensku granicu. Ove grupe su namenjene zaštiti opština koje leže u blizini, a još nisu

zauzete od nemačkih trupa. Sem toga dele oružje Volksdeutscher-ima i sprovode sitne sabotaže. Njima pritiču Volksdeutscher-! koji su deiom već naoružani.

8.IV.1941

9.IV.1941

»Jupiter«-ov punkt prenosi, dalje, niz važnih političkih i vojnih izveštaja. Saradnja »Organizacije Jupiter« sa narodnim krugovima, neprijateljski nastrojenim prema Srbima, (Hrvatima itd.) izgleda da se postepeno pojačava. Tamo su, od pre podne, u toku borbe između Volksdeutscher-a u vezi sa org. Jup., s jedne strane, i srpske vojske. Prema jednom izveštaju »Jupiter«-ovog punkta Temišvar u 14.00 časova, u ove je borbe ušla i oružana SS.

Privedeni su srpski zarobljenici.

Komanda 2 armije odgovorila je na upit Abwehr-a II da bi komandi armije bili veoma poželjni ustanci u Hrvatskoj i pučevi protiv policije. Ovaj je odgovor sproveden ministarstvu spoljnih poslova, koje je zamolilo da se postavi to pitanje. Pristigle su vesti o početku raspadanja u jugoslovenskoj vojsci. Češće se prijavljuju dezerteri nemačkim trupama.

10.IV.1941

»Jupiter«-ov punkt Zagreb izveštava da V-Mann-i Abwehr-a II koji su smešteni u Zagrebu, nastavljaju rad bez prepreka. Radio-stanica »Jupiter«-ovog punkta prenosila je besprekidno političke izveštaje o proklamovanju jedne samostalne' hrvatske države, zatim vojne izveštaje o pobunama hrvatskih pukova protiv srpskih oficira.

Brigadni general SS-a, Stahlegger (min. spolj. posl.) saopštava da je, na inicijativu Abwehr-a II, preko radija upućen sledeči proglas Srbima: »Srbi, ako vam je vaš život mio, ne kidišite na živote Nemaca. Za svakoga Nemca, koji bi bio streljan ili inače ubijen, usledиće streljanje deset Srba!«.

REGISTRI

REGISTAR LICA

»A. dr« vidi »Ammer dr«.
Abetz dr Otto, 448, 449.
Achtig Albert, 135, 136.
Aćimović Milan, 116, 180—186, 188—190, 192, 195, 450, 667.
Adam Peter, 512, 513.
Adamović Stevan, 333.
Aeldert, 497.
Aga Kan, 511.
Agaj Ago, 375.
Ahlfeld ing Otto, 425.
Ahlfeld ing Walter, 425.
Albrecht Lucy, 452.
»Aleksander« vidi Godler Max.
Alscher Karl, 8.
Altenburg, 692.
Altgayer dr Branimir, 95, 99, 104, 261, 586.
Altiparmarković Jovan, 668.
Arne, 131.
»Ammer dr« vidi Lossow.
Andras Hans, 371—373.
Andrejka Viktor, 525.
Andres dr Ivan, 670, 671.
Andrović, 337.
Anfuso, 599.
Angelo Peter, 324—326, 361, 518, 667.
Anić Ante, 339, 529.
Antić Milan, 445.
Antonescu Jon, 59, 112, 391.
Apold Lorenz, 273, 274, 303, 305, 328—333, 336, 399, 533.

»Argus« vidi Uray Bruno.
Arnold, kapetan, 692.
Arnold Alfons, 151, 266.
Artuković dr Andrija, 115, 116, 598, 697.
Arvay, 397.
Ataturk Kemal, 134.
Auer dr Ljudevit, 665.
Awender dr Jakob, 92, 93, 95, 99, 204, 440.
Azerović Manojlo, 492.

Babić Nikifor, 451-
Bäk Ivan, 374.
Balasch Otto, 384.
Baldani, 194.
Ballasch von, 378.
Balugdžić Živojin, 3.
Banić Milan, 450.
Banjanin Jovan, 671.
Banković Bogdan, 116, 182, 184, 193.
Banković—Halassy Stefan, 541, 542.
Barbović, 230.
Baroš, 374.
Basler Sepp, 379.
Batagelj Anton, 508—510, 525, 554.
Batl dr Otto, 398.
Baubin Alfred, 254, 546, 548.
Baubin Franz, 254.
Baubin Nikola, 254.
Bauderer Marija-Marion, 361, 362, 372, 678.
Bauer dr, 323.
Bauer, okružni starešina NSDAP, 212.
Bauer Alois, 468-
Bauer dr Bernhard, 396, 399, 647.
Bauer Fritz, 216.
Bauer Hugo, 120.
Bauer Siegfried, 675.
Bauer Viljem, 674.
Baumann Franjo, 135—137, 335.
Baumann Josip, 322, 323.
Baumann Julius, 283.
Bayer Rudolf, 272.

Bayreuther, 306, 428, 527.
Beckerle, 246.
Bećiragić Hasan, 267.
Beer Josef, 100, 101.
Behmen dr Sefkija, 664, 665.
Behrends dr, 89.
Beisner Wilhelm, 389, 391, 392, 407—411, 461, 465, 466, 653. 654.
Belin dr Ivo, 253, 296.
Below, 681.
»Beluf« vidi Benesch Leopold.
Benesch Leopold, 275, 326, 327, 335, 337, 338, 597-
Benkovič dr, 343, 344, 348.
Bentivegni von, 293.
Benz Michael, 139, 140.
Benzler, 475.
Benzon dr Branko, 596, 598.
Berber, 463.
Berge dr Josef vidi Hribovšek-Berge dr Josef.
Bergemann dr, 661.
»Berger Franz« vidi Vajda Franz.
Berger Gottlob, 460.
Berger Johannes, 437, 441.
»Bergmann dr« vidi Benesch Leopold.
Bergmann, kapetan, 273, 274.
Bermont-Avalov knez Pavle, 232, 233.
Berović Izidor, 380, 381.
Berthold dr Fritz, 158, 159, 164.
Best dr, 180, 181, 386, 629.
Bešlić dr Nikola, 668, 669.
Beyer dr H. L., 14.
Bierbrauer dr, 661.
Bilous Teodor, 377, 678.
Binder Friedrich, 263.
Biskupski Vasilije, 226, 227, 232.
Bismarck kniez Otto von, 6, 45.
Bitenc Anica, 118.
Bitterwolf Gottfried, 437.
Bizjak Peter, 527—529, 532.
Bjelić, 458.

Blanke dr Otto, 398.
Blanke dr W., 152, 153.
Blaschke ing, 660, 661.
Blechinger Erich, 399. *
Bluhm Rolf, 453, 455—458, 460, 469—471, 495.
Bobić Miloš, 478, 665.
Bock, 437, 564.
Bocksberg grof von, 270, 318.
Bodendorfer, 408-
Bodenschatz, 681.
Boehm dr, 456.
Bogić Borivoj, 379.
Bohle, 43, 163.
»Bcppy« vidi Kornweitz Julius Israel.
Boris Koburg, bugarski kralj, 29, 487, 555.
Boršić Albert, 319, 320.
Bošković Miljko, 361.
Boughy, 348.
Božović, 512.
Brandl ing, 660.
Brandstaetter dr, 398.
Brandt, 636.
Branković Damjan, 159.
Brauchitsch von, feldmaršal, 557, 560, 681, 688, 696.
Brauchitseh von, major, 313, 317, 318.
Breisach ing, 84.
Brehm dr Bruno, 662.
Brendel Albert, 152.
Brockhausen, 86,
Bubennheimer Peter, 101-
Buć dr, 315, 455, 540, 611.
Bučar, 431.
Budak dr Mile, 152, 596.
Budisavljević dr Srđan, 670, 671.
»Buerger« vidi Richter.
Buerkel, 92.
Bürde ing Kurt, 381, 382, 428, 470, 515.
Burger, 272.
Butija Miroslav, 674.
Buttlar-Moscon von, 455.

Buzjak, 400.
Buzzi Richard, 660.

»Caesar« vidi Zitzelsberger Andreas.
Canaris, 130, 131, 210, 269, 287, 371, 547, 556, 559, 560.
Canki dr Pavao, 400, 497.
Capra dr Heinz, 87, 88, 211.
Carboni, 130.
Carnelutti ing., 55.
Carstanjen dr Helmuth, 211, 216, 221.
Chamberlain Neville, 27.
Christian, 681.
Ciano Galeazzo, 55—57, 67, 68, 245, 481.
Cierer Alfred, 282.
Cihlar, 136.
Ciller Adalbert, 472.
Giincar-Marković Aleksandar, 286, 298, 479—483, 485, 486, 668, 669.
Clark, britanski vojni ataše, 194.
Clark Desmond, 459, 539.
Claus Paul, 371—373, 495.
Clodius dr, 661.
Creydt Ernest, 365.
Cronjäger Friedrich, 455.
Cvrčanin Milivoje, 359.
Csaki dr Richard, 14.
Cursell von, 86—88.
Cvetković Dragiša, 39, 54, 57, 99, 181, 186, 191, 195 ,205, 239, 285, 298, 315, 362, 363, 442, 443, 451, 462-^64, 479—483, 485, 486, 492, 493, 508, 511, 517, 592, 593, 595, 664, 666—670.

Ćirič Stevan, 668.

Čaklić, 493.
Canić, 337
Carnojević Arsenije, 72.
Cejović Đuro, 442—444, 668.
Červar Spiro, 325, 326, 677.
Červenka, 548.
Češčud dr, 458.
Čkatrova Jordana, 56.

Cubrilović dr Branko, 670, 671.
Čučka Vlaho, 538, 539.
Čučković Zvonimir, 363, 516.
Čudnovski Leonid, 546.
Čuhnov Nikola, 232.
Čuhnovski Nikola, 540.
Culinović, 337.
Cvrkić Vojko, 442, 443, 666.

Dacar Robert, 674, 675.
Dadieu ing, 211.
Daković Marko, 671.
Danić Milan vidi Diamantstein Emil.
Darmut, 375.
Daub dr Erwin, 661
Debelić dr, 596.
Dedker Kurt, 35, 498.
Def at Liber at, 321.
Dehmel, 272.
Deimel, 402.
Dejev Boris, 229.
»Delius dr« vidi Wagner.
»Denis« vidi »Thoenis«.
Derner dr Richard, 81, 101, 355, 356.
Desović Milan, 467.
Deutsch Arnold, 543, 544.
Deva DžafeT, 375.
Deželic Berislav, 323-
Diamantstein Emil, 48, 49, 117.
Dietrich Otto, 116.
Dilg ing Hermann, 661.
Dill Sir John, 564.
Dimitrijević, major, 318,519.
Dimitrijević Mića, 451.
Dimitrij ević Milorad, 451.
Dinić Tanasije, 444—448, 656.
Dittrich dr E., 16.
Doerffler dr, 417.
Dolansiki Marijan, 135—137, 327, 335—338.
Dolenc Josip, 674.
«Dolenje« vidi Lesjak Jože.

Dollfuss Engelbert, 139, 335.
Doppel, 469.
Doppfei, 337.
Doppler dr Karl, 419, 420.
Dorfer Robert, 150, 151.
Dorfmeister Anton, 212, 215, 216, 219—222, 400, 401, 405.
Dostal Paul, 342, 345, 347, 397.
Dottermann Franz, 100.
Drabert dr Emil, 172.
Draga Ferhadbeg, 375.
Dragoj lov Fedor, 441.
Draskovic Đuro, 140.
Drinčić Dragomir, 186, 191, 192.
Druschkowitz Karl vidi Drušković Karl.
Drušković Karl, 153, 511, 517.
Dubsky grof A dol, 662.
Duerrigl Robert, 157, 158, 254, 255.
Dufour von Feronce baron, 8, 158, 476.
Dugonik Viktor, 334.
Dugonik Viljem, 334.
Dugovnik vidi Dugonik Viktor.
Dumas Josip, 543.
Dupre, 365.
Dumovo Petar, 194, 233—235.
Duscha Paul, 306, 427, 527, 529.

Đorđević Mika, 446.
Đorđević Voja, 668.
Đukanović ing Petar, 344.
Đuričić Vojin, 668.

Džal, 337.
Džunkovski, 232.

Eberle Fritz, 322
Eberle Gustav, 338.
Eberts, 661.
Eckert Friedrich, 340.
Eden, engleski ministar spoljnih poslova, 286,562.
Eden, SS-ovski podoficir, 420.
Eder Gerhard, 357, 578, 585.

»Edith« vidi Roth Erika.
Egen Ferdinand Friedrich, 148, 149.
Egger Albert, 399.
Eggersdorfer Aleksandar, 454.
Eisner Kurt, 142.
Emeršić Alois, 321.
Empting Rudolf, 35.
Endrucks, 48—50.
Engelhardt, 229.
Engesser Walter, 267.
Enlund Goesta, 350.
Epp, 142.
Epple, 471, 472.
Erken W., 495.
Erny Bogoslav, 458.
Ertl Anton, 316, 521, 522, 680.
Escherich, 142.
»Euxich« vidi Lasser von Zollheimb Erich.
Evgenije princ Savojski, 65, 72

Fabris, 511, 512.
Faninger Bruno, 307.
Fechner Friedrich, 272, 354, 355, 368, 383, 559, 563, 577—580, 596, 624, 692, 694, 697.
Fečur Franc, 526.
Fehervary Ištvan, 377, 378, 541—543, 678.
Feine Gerd, 489, 565, 610, 617.
Fellinger Johann, 539.
Ferenčić-Šporgar, 455, 540.
Ferhmiin, 230.
Ferjančić August, 526, 528, 531.
Fersen baron von, 229.
»Fery« vidi Jaklič Ferdinand.
Fichte, 173.
Filbert dr, 633, 650.
Filipović, kapetan, 400.
Filipović, upravnik grada Beograda, 186.
Filipović Dušan, 448, 449.
Filipović Zika, 448, 449.
Fink Marijan, 521.
Fischboeok dr, 661.

Fischer, službenik Nemačkog saobraćajnog biroa, 564.
Fischer H., 498.
Fischer Johann, 676.
Florian, 364.
»Foerster dr« vidi Fechner Friedrich.
Fornezzi Herbert, 428.
Forst., 275.
Forster Albert, 164.
Forsthuber ing Adolf, 255.
Fraenzl ing Karl, 342—350, 397, 418.
Franceschi Antonio, 460.
Francetić Juraj, 400, 407.
Frank Karl, 659.
Frank Willi, 249.
Franz Otto, 379.
Frenck, 160.
Freund, nemački generalni konzul u Zagrebu, 540
Freund, agent Stiger Wernera, 518.
Freund Peter, 100.
Freyer dr, 12.
Friderici, 272, 358.
Friedl dr Karl, 507.
»Friedrich« vidi Fechner Friedrich.
»Friedrich dr« vidi Fechner Friedrich.
Frijeta Rodolfo, 178.
Frimerman, 230.
Frischmuth Walter, 363, 365, 516.
Fritsch, 128.
Fritscher dr Ludwig, 662.
Fritz Karl, 275, 276, 310.
»Fritzi« vidi Graffy Karlo.
Frković, 596.
Fuchs Willi, 342, 389, 395—399, 650, 651.
Fuhrmann, 529, 531.
Fundić Julius, 374.
Funk dr Walter, 296, 659.

Gabler Leo, 249
Gagern von, 437.
Gall Gustav, 375.
»Gallop« (Golop Friedrich?), 529, 531.

Galof Walter, 402.
Garnić-Garnioki, 233.
Gautier, 661.
Gautsch Herbert, 538, 539.
Gavranović, 115.
Gavrilović dr Milan, 539, 671.
Gebauer, 366.
Gelinek, 496, 497.
Gemünd dr, 37.
Gerasimović Dimitrije, 440, 441.
Ger ha, 404.
Gerlach dr, 662.
Geršeljman Aleksandar, 228.
Geršeljman Boris, 229.
Geršeljman Nikola, 228.
Geršeljman Sergej, 228, 229.
Geršeljman Waldemar, 234.
Gessler, 85.
Gevroaude, 539.
Giljum Matz, 81.
Giulini, 8.
Gjadrov dr Gjerman, 437, 527.
Glaiise von Horstenau, 210, 441.
Globocnik Odilo, 343, 659.
Glojnarić Mirko, 467.
Godler Max, 320.
Goebbels, 64, 174.
Goerdeler, 161.
Goerdes dr Hugo, 497.
Goering Hermann, 17, 28, 29, 35, 36, 38, 45, 49—52, 62, 110, 115, 122, 161, 176, 313, 365, 434, 435, 478, 557, 561, 581, 597, 681, 693, 694, 696.
Goettsch Werner, 389; 395, 409, 410, 650.
Goetz Max, 308, 309, 338.
Goetze, 390.
Golob Friedrich, 398, 400, 529.
Golf dr, 12.
Goltz von der, 232.
Gopčević Ljubica, 381.
Gordovski V., 235, 236.
»Goričan« vidi Simončić.

Gostenčnik Hans, 517.
Govedić Milan, 457.
Govedić Slavko, 314, 454, 457, 458, 467, 588, 611.
Graf, 136.
Graf, podoficir, 318.
»Graf dr« vidi Lechner, major.
Graffy Karlo, 324—326, 677.
Graggaber Viktor, 361.
Grainer ing, 320, 397.
Grassl dr Georg, 78, 80, 94, 97.
Grašovnik Romana, 521, 679.
Gref, 136.
Gregore Slavko, 543, 544.
Gregori, 336.
Gregorić, 400.
Gregorić dr Danilo, 52, 447, 451, 482, 483, 486, 492, 493.
Greisdorfer dr Alois, 401, 402.
Grgačević Grgica, 455, 540.
Grientschnigg Erich, 674, 675.
Grientschnigg dr Hermann, 304, 305, 674, 675.
Grimm, 273.
Grivičić Leo, 467, 596.
Grol Milan, 478, 671.
Gross von, 293.
Gross Georg, 166.
Gross dr H., 16.
Gruber dr Ferdinand- Ernst, 400, 507.
Gruber Franz, 402.
Gruber dr Walter, 440, 493, 509.
Gruenwald dr, 660
Grumbach Karl, 360.
Gubarev, 189.
Guenzel dr Karl, 12, 40, 41.
Guerke dr Norbert, 656, 658, 659.
Guggenberger, 402.
»Gvozdić, major« vidi Scheiber.

»Haberl Martin« vidi Hribernik Max.
Hacin, 513.
Hadi, 397.
Hafner, 310, 525, 528, 531.

Hagmueller dr, 660.
Hahn dr Max, 8, 159.
Hahn Viktor, 404.
Hak Karl, 338.
Halassy Stevan vidi Banlkovic-Halassy Stevan.
Halder Franz, 241, 242, 286, 287, 556, 557.
Halermann Wilhelm, 674.
Hallwax Gustav, 92, 95, 204.
Hamm Franz, 81, 101.
Hanaman dr Franjo, 421, 422.
Hanau Julius, 230, 370, 551, 552.
Hanel dr, 660.
Hangarhan, 229.
Hanke, 389.
»Hans« vidi Bluhm Rolf.
Harazim ing Karlo, 251, 318.
Harazim Lujo, 251, 318, 364.
Harazim-Skoberne Hilda, 318.
Harlacher Leopold, 375.
Harmer Leslie, 552.
Hapre dr von, 13.
Hartlieb, 424.
Hartwig, 539.
Hasel, radiotelegrafista, 551.
Hassell Ullrich von, 8, 9, 161, 476.
Hattenberger Franz, 404.
Haug Boris, 230.
Haug Katarina, 230.
Hausberger Agatha von, 455.
Haushofer dr Albrecht, 86, 633.
Haushofer dr Karl, 86, 88, 89, 633.
Hausmann dr, 660.
Hauswdrth dr, 659.
Hautz, braća, 382.
Hayler dr, 661.
Hebel Hans, 101.
Hebensberger, 313.
Hedschek Josef, 406.
Heeren Viktor von, 66, 149, 150, 364, 368, 441, 477—480, 482, 483, 485—489, 493, 561, 565, 610, 617.
Hegen ing Reinhold, 76.

Heinhold Max dr ing, 8.
Heinicke dr, 15.
Heinrichs ing Ernst, 677.
Hinrichsbauer August, 23, 660, 661.
»Helene« vidi Wenisch Helena.
Hell Ivan, 383.
Heller Feliks, 374.
Heller Georg, 262.
»Heller Maria« vidi Wenisch Helena.
Heller Rudolf, 374.
Hellwig, 497, 543.
Helm Hans, 115, 116, 119, 143, 156, 165, 166, 180, 182—185, 187—195, 228, 231, 234, 235, 248, 266, 382, 390, 399, 401, 435—437, 439, 450, 451, 457, 490, 491, 509, 535—538, 545, 548, 565, 619.
Hengerer ing Fritz, 35 399, 401, 497.
Henniger dr, 97.
Herder, 11.
Hermann ing Felix, 8.
Hernaus Josef, 309-
Herzog Arnold, 543.
Hess dr, 490.
Hess Rudolf, 86, 89, 221, 455.
Heusinger, 681.
Hewel, 463, 681.
Heydrich Reinhard, 88, 89, 116, 117, 176, 180, 183, 246, 371, 385, 390, 392, 419.
»Hildebrand« vidi Puschmann ing Otto.
Hille dr Franz, 172.
Himmler Heinrich, 56, 89, 176, 180, 181,201,246,385.391,572
Hindenburg Paul von, 8.
Hinterkampf Josef, 676.
Hippely August, 151.
Hirsch Deziderius, 541.
Hitler Adolf, 1—4, 6, 7, 14, 16—18, 25, 27—30, 32, 33, 42—41, 49, 51, 52, 54—63, 66, 67, 85—87, 89, 90, 100, 103, 108, 111, 113, 127, 128, 142, 145, 147, 148, 167, 169, 174, 179, 190, 201, 202, 206, 210, 211, 213—216, 224, 236, 238, 240—242, 244—246, 261, 282, 286, 351, 352-, 385, 391, 392, 410, 413, 419, 463—465, 467, 476, 480—488, 502, 509, 555—558, 561, 562, 569, 570, 571, 582, 587—593, 595, 596, 601, 602, 609, 624, 660, 681, 682, 683, 684, 688, 695.

Hlavaček Raimund, 399.
Hobacher Kurt, 472.
Hoedl, braća, 424.
Hoerschelmann Waldemar vidi Geršeljman Waldemar.
Hoesch dr, 85.
Hoettl dr Wilhelm, 210—212, 388, 389, 416, 417.
Hofbauer, 321-
Hoffmann Walentin, 360.
Hoffmann Willfried, 316.
Hofmeier, 273.
Hofrogge dr Alfons, 171—173.
Hohl Friedrich, 541.
Honner, 249.
»Horvat Rudi« vidi Schreiner Rudolf.
Hossbach, 17, 18, 52, 58, 123, 127, 128, 237, 365.
Hrasnigg Franz vidi Hrasnik Franz Josip Josef.
Hrasnik Franz Josip Josef, 324—326, 518, 677.
Hribernik Max, 304, 305, 307, 360, 673, 675.
»Hriberšek Bogomil« vidi Hribernik Max.
Hribovšek dr, 260.
Hribovšek-Berge dr Josef, 416, 490—494.
Huber, intendant bečke radiostanice, 662.
Huber Karl, 302—309, 328, 338, 360, 361, 399, 608.
Huber Martin, 379.
Hudson Duane Dyrrl, 459, 539, 619.
Huebenet Georg, 231.
Huebner Gerhard, 185.
Huepfel, Volksdeutscher-ka, 381-
Huepfel Josef, 381.
Hummel, poručnik, 273.
Hummel Albrecht, 261, 262.
Hunke dr, 661.
Huth dr, 293, 297.
Hutter Helmuth, 402.

Ikonić dr Gradomir, 670.
ligner, 658, 659, 662, 663.
Ilić Bogoljub, 671.
Ilovar Engelbert-Berto, 526—528, 531.
Isele dr, 660.

»J-6« vidi Mitterhammer Otto.
Jagov, 246.
Jaklič Ferdinand, 323.
Jaklič Josip, 323.
Jakovljević-Levenson Atlolf, 120.
Jakovljević Vojislav, 297, 298.
»James« vidi Bluhm Rolf.
Jančić, 522.
Jandl Hans, 454, 455, 540.
Janić dr Vojislav, 78-
Janič Manfred, 304—306, 360, 361, 674, 675, 677.
Janitsch Manfred vidi Janič Manfred.
»Janko«, agent, 529—531.
Janko dr Sepp, 99—104, 200, 201, 205, 259, 356, 440, 578, 579, 581—585, 697.
Janković, porodica veleposednika u Sremu, 73.
Janković Dura, 665, 666.
Janson von, 489.
Jasirski ing Lav, 384.
Jeftić Bogoljub vidi Jevtić Bogoljub.
Jelić dr Branko, 115—117.
Jellenz, veletrgovac kožom, 320.
Jellenz Hans, 320, 321.
Jellenz Sepp, 320, 321, 647—649.
»Jensen Christian« vidi Korhweitz Julius Israel.
Jerič Ignac, 138.
»Jesus« vidi Kob Rudolf.
Jevtić Bogoljub, 445, 450, 671.
Jevtić Boško vidi Jevtić Bogoljub.
Ježić, 400.
Joanović Vaša, 378, 542, 543.
Jodl, 147, 557, 589.
Jorgu Antun, 157.
»Josef«, 380.
Josif II, austrisiki car, 72.
»Josip« vidi Krabica Jože.
Jost, 248, 386, 390, 391, 407.
Jovanović, konzul u Celovcu, 518, 520.
Jovanović Bata, 489.
Jovanović Dragomir-Dragi, 56, 116, 180—184, 188—193, 195, 197, 437, 448, 451, 527, 537, 538.

Jovanović Gojko, 551.
Jovanović Milan, 492.
Jovanović Panta, 667.
Jovanović Slobodan, 670.
Junkel, 382.
Junker dr, 12.
Jurinčić Marko, 49.
Jurković Heinrich, 456, 470, 471.
Jurmić Marijan, 135, 136.
Jury dr, 658, 661.
Jutte, vojvotkinja od Mecklenburga, 232.

Kabalin Nikola, 667.
Kaernbach dr, 490, 494.
Kahl Alois, 326.
»Kaiser« vidi Koenig Fritz.
Kajmaković Omer, 376.
Kaltenbeok Ludwig, 404.
Kaltenbrunner dr Ernest, 211, 661.
Kaluđerčić dr Branko, 666.
Kaluđerović Nikola, 140.
Kampusch Josef, 306, 307.
Kamsara Khan, 417.
Kanig Willibald, 678.
Karađorđević Aleksandar, 45, 188, 446, 509.
Karađorđević Olga, 232.
Karađorđević Pavle, 56—58, 188, 190, 239, 285, 286, 315, 417, 445, 480, 481, 485, 486, 495, 508, 682.
Kasche Siegfried, 246, 455, 496.
Kasper Udo, 398.
Kauders Fritz, 417, 470.
Kaufmann Guenther, 660.
Kederer Johann, 513.
Keitel, 484, 556, 557, 559, 561, 580, 589, 597, 681, 685, 687, 692—694.
Keks Johann, 79—81, 93, 95, 96, 99, 205.
Keller Friedrich von, 476.
Kemfelja, 335, 336.
Kent, vojvoda, 315.
Kentner Salomon, 544.
Keppler, 658.

Kerber dr Karl, 469.
Kereäkenji, 458.
Kesselmeier Theobald, 174, 283.
Khaelss, 567.
Kier dr, 656.
Kiewitz Werner, 233.
Kilger, 312, 313.
Killinger, 246.
»Kisch«, 355.
Kj eilen, 86.
Klaes Anna Maria (Maximarie), 151, 267.
Klapper Paul, 418.
Klarić Braniko, 459.
Klaus Paul vidi Claus Paul.
Klause Kuno, 164.
Klein Hans, 355.
Klein Vilma, 440.
Kleinmann, 405.
Kleist, 560, 696.
Klemenčić Bruno, 674.
Kletti ing, 375.
»Klima Franz« vidi Vajda Franz.
Kiipostaetter Julius, 162, 163, 533
Kluić Stevo, 117, 118, 364, 448—450.
Kneisel Jozef, 340—350.
Kniesche, 560.
Knieissel Ferdinand, 262, 534.
Knoll dr, 660, 662, 663.
Kob Rudolf, 389, 390, 392, 453, 454, 460, 461, 465—467, 470, 471, 495, 588, 594, 596, 599.
Kober dr ing Karl, 343, 344, 348, 349.
Koburg Boris, bugarski kralj, 29.
Koch, nemački obaveštajnd organ, 468
Koch Erich, 48—50, 111, 607.
Koenig Franz, 305.
Koenig Franz, mlađi, 305.
Koenig Friedrich-Fritz, 304—306, 674, 675.
Koerstner Franz, 213.
Koester dr, 476.
Kohlhauser, 15.

Kohn, 543.
Kohn Norbert, 282.
Kohnle, 529.
Kohouit, 272.
Kokien ing Hans, 152.
Kokol Eduard, 456, 468—470.
Kokot Mirko, 342—346, 349, 350.
Kokot Rikard-Riko, 342—344, 346, 347.
Kokotović Milan, 449.
Komnenović Mirko, 664, 665.
Konstantinovie dr Mihajlo, 669, 670.
Kopkow, 437.
Koplenig, 249.
Kopp dr Herfried, 254.
Kcrban Maks, 307
Koi-enić dr Juraj, 49.
Kornweitz Julius Israel, 248, 249.
Korošec dr Anton, 190, 449, 664, 665, 669.
Korošec Maks, 137, 138.
Korovijević Anton, 304, 305, 307, 674, 675.
Korpar Ivan, 304, 305, 675.
Kosanović dr Sava, 671.
Košić Mirko, 478.
Kosovski Julian, 178.
Kostersic, 511, 512.
Košak dr Vladimir, 343, 344, 347, 596.
Košutić ing August, 337, 457, 458, 466, 594, 595.
Košutić Viktor, 457.
»Kottwitz baron Friedrich Ferdinand« vidi Egen Ferdinand Friedrich.
Kovač Hildegard, 373.
Kovač Ivan-Johann, 310, 528, 531.
Kovač Ludwig, 404.
Kovanir dr Otto, 282.
Kozjak dr, 455, 540.
Kožulj dr Marko, 665, 666.
Krabica Jože-Josef, 324—326, 677.
Kraft dr Stefan, 78, 80, 99, 478.
Krainz Franz, 135—138.
Krainz Viljem, 138, 139.
Krajter, 230.

Krakov, 451, 489.
Krallert dr, 211, 212.
»Krämer«, agent, 531.
Kramer Adam, 100.
Krasnov, 227.
Kraisnigg Josef vidi Hrasnik Franz Josip Josef.
Kraus Feliks, 90, 210—212, 660, 661.
Kraus Karl, 34, 161, 192, 193, 228, 231, 246, 253, 364, 378, 390, 392, 397, 400, 401, 408, 416, 443—448, 450—454, 457, 459—461, 488, 491, 492, 493, 505, 517, 535, 548, 552, 564, 565, 575, 607, 609, 614.
»Kranjc« vidi Ilovar Engelbert-Berto.
Kreiner dr Erwin, 373.
Krek dr Miho, 666—669, 671.
Kren Vladimir, 327, 337, 553, 587, 597.
Krischnik Franz, 404.
Križek Antonin, 282.
»Krokollinig Alex« vidi Korovljević Anton.
Krnjević dr, 337.
Kronholz Bobert, 34, 163, 364, 438, 439, 442, 453, 490, 494.
Krstić (Krstić Zivojin 2ika?), 378, 542, 543.
Krueger Annerose, 15.
Krueger Werner, 164.
Krupp Gustav, 8.
Kuehbauch Jakob, 383, 384.
Kuehne Alfred, 164.
Kujundžić Bogoljub, 666, 667.
Kulenović dr Džafer, 667—669, 671.
Kulovec dr Pran, 670, 671.
Kumar Christina, 544.
Kun Bela, 49.
Kungel Adalbert, 228, 235, 438, 440, 455.
Kunz dr, 661.
Kurelac, 337.
Kurent Rudolf, 543, 544.
Kurz Anton, 340.
Kustos, 275.
Kušljanski Vadim, 494.
Kutalek August, 676.
Kutschera dr Gottfried, 100.
Kutschke, 567.

Kvaternik, brat Slavka Kvaternika, 383.
Kvaternik Eugen- Dido, 400.
Kvaternik Slavko, 383, -400, 407, 414, 455, 461, 465—467, 540, 588, 591, 595—597, 599, 608.

»Lado« vidi Simončić.
Lahousen, 134, 368—370, 558, 559, 580, 597, 615, 624, 691—698.
Lamer dr Mirko, 596.
»Landmann«, 331, 333.
Lang Ossian, 421, 422.
Langeršek Hugo, 304, 305, 674, 675.
Lanjin Aleksandar, 228, 231, 232, 440, 540.
Lapper, 388.
»Larsen Harald« vidi Frank Willi.
Lasser von Zollheimb Erich, 359, 367, 368, 371, 372, 380, 435, 490, 564, 578, 583.
Lauhmann Artur Wilhelm, 365, 564, 565.
Lavtižar Josip, 528.
Lazarević Manojlo, 186—188.
Lazarević dr Milan, 253.
Lazić Borivoje, 527.
Lazić Boško, 318, 319, 322, 505, 518, 519, 521.
Lazić Dragomir-Dragi, 181, 186.
Le'bedjev, 297.
Lechner, major, 366, 367, 376—379, 435, 541—543, 552, 679.
Lechner, radiotelegrafista, 437.
Lechner Anton, 678.
Ledi Hans, 323, 399.
Legnjat Ivan, 674.
Lehmann dr, 633.
Lehmann dr Anton, 100.
Lehmann Lissi, 100.
Leicht, carinski inspektor, 402.
Leicht Elisabetha, 675.
Leinert Leo, 536.
Lemke, poručnik, 308.
Lemke, potpukovnik, 273, 307.
Lemke dr, 307.
Lenhart Delimir, 376.
Lenk, 15.
»Leonard« vidi Verthaler.

»Leonita» vidi Tomić Mirko.
Lesjak Jože, 526.
Letica Dušan, 665—667.
Leutgeb Lambert, 179.
»Lewin« vidi Lechner, major.
Lichtenberger Jakob, 81, 91, 92, 94, 99, 100, 261, 586.
Lidevi Keti, 178.
Liebel, 661.
Liebemann, 471.
»Liedtke« vidi Lasser von Zollheimb Erich.
Liersch dr Georg, 266, 267.
Liesenberg Bruno, 306, 401, 427, 497, 543.
Lilleg Karl, 361. '
Liman von Sanders, 134.
Linninger Aleksander, 332, 399.
Linninger Willy, 381—383.
Lissner Ivan, 636.
List, 555, 557, 560, 696.
Loeffler, 136.
Loerch, 15.
Loesch, 633.
Loesch dr von, 13, 463, 464.
Lončar Milan, 322.
Lončarič-Brušlija Matija, 545.
Lorenz, SS-ovski major, 451.
Lorenz Werner, 89, 661.
Lorković dr Mladen, 56, 115, 116, 136, 596.
Lossow von, 341, 343—350.
Lovrić Marko, 675.
Ludwig Ferdinand, pruski princ, 228.
Luig dr, 92, 93, 97.
Lujanović Milan, 159.
Lukatela dr Ljubomir, 448, 449.
Lukić Dušan, 180, 181.
Luković dr Košta, 116.
Lurker Otto, 323, 395, 397—401, 405, 407, 416, 466, 522, 653.
Lutze, 273.
Ljotič Dimitrije, 46—50, 112, 204, 450, 451, 492, 494, 509, 561, 607, 608, 612.

Machatschek 13
Maček dr Vlädimir-Vlatko, 54, 55, 195, 285, 314, 315, 335—337, 363, 417, 455, 461—467, 495, 587—589, 591—598, 608, 669, 670, 696.
Magarešević Dimitrije, 666.
Magers dr Horst, 266.
Maier, ađutant Zitzelsberger Andreasa, 318-
Maier, poručnik, 313.
Maier-Kaibitsch Alois vidi Meyer-Kaibitsch Alois.
Majster, 430.
Maksimovdć *2.* Božidar, 669.
»Mali« vidi Đorđević Mika.
Mallettke Walter, 47, 49, 50, 592—595.
Maitzahn Hermina von, 511, 512.
Maitzahn Rudolf von, 149, 150, 507, 510—512.
Malzacher dr, 662.
Mandl, 389, 416.
Mangier Mihail Mihailović, 231.
Mantel Karl, 304, 305, 673, 675.
Manteuffel baron von, 273, 310.
Mapplebeck Thomas G., 542, 552, 553.
Marčinko, 460.
Marić dr, 323.
Marić August, 155, 156.
Martić Ljubomir, 666.
Maričić Marija, 376, 679.
Maričić ing Mario, 376, 377, 679.
Marija Terezija, 72.
Marinković, 451.
Marković dr Božidar, 671.
Marković dr Lazar, 479, 669.
Marković-Nicolai von, 229,
Markulin dr Vladimir, 153.
Marogna-Redwitz grof, 132, 269, 624.
Marschelke, 662, 663.
Martens, 185.
Martijan Frančiška, 544.
' Marušić Slobodan, 441.
Massburg baron von, 334.
Masterson, 370, 552.
Mastrović Ante, 442—444, 667, 668.

Matelić, 521.
Mati dr Josef, 40, 271, 396, 426.
Maurus dr Adam, 100.
»Maximilian« vidi Angelo Peter.
Mayer dr, 84.
Mayer ing Otto, 271, 426.
Mayer-Gutenau dr Wolfgang, 431.
Medved Đuro, 457.
Megerle dr Karl, 659.
»Meinrecs Karl« vidi Jurković Heinrich.
Menrath ing, 81.
Menrath Josef, 78.
Menzinger ing Artur, 384, 675.
Merkle, 100.
Merkly, 366.
Merth Othmar, 440, 507.
Mesner Evgenije, 231.
Metnitz dr von, 13.
Metzger Fritz, 92, 100, 204.
Meyer-Kaibitsch Alois, 84, 211, 212.
Michitsch, 427, 527.
Mihailov Vanča, 56, 118, 385, 612.
Mihailović-Pitz- Olga, 564.
Mihaldžić Stanoje, 508—510, 670.
Mikhč Karl, 306, 322, 427, 428.
Mikulasch, 400.
»Milan« vidi Mayer Otto.
Milankov Laza, 179.
Milenković Bata, 450.
Miletić dr Vjekosilav, 666.
Milićević Dušan, 419—422.
Miličević Vladeta, 446.
Miličić dr Josip, 297.
Miljuš dr Branko, 668.
»Milovanović«, 566.
Milovanović Ljubisav, 448, 449.
Minke Paul, 87—89.
Mirković Bora, 542.
Mirković Dimitrije, 449.
Mišek Karl, 451, 516, 517.
Mišetić August, 339.

Mišić Jovan, 514, 515.
Mišković Josip, 673.
Miškulin dr Mile, 665.
Mitkjević Gligorij, 228, 235.
Mitrović Đorđe, 179.
Mitterhammer Otto, 458, 495, 496.
Mladenović dr Miloš, 492.
Moderčin Dragutin, 47.
Mohrenschild Reinhold von, 343-
Molotov Vjačeslav, 67, 482.
Morgan, 255.
Moser dr Franz, 305.
Moser dr Hans, 78, 362, 478.
Moser ing Hans W., 362, 435.
Moser Karl, 100.
Moser Wilhelm Hans, 359.
Mosthoff Franz, 379, 380.
Mueller, Sonderführer, 272.
Mueller, službenik Lufthanse, 394.
Mueller Carl, 8, 158.
Mueller Guttenbrunn Adam, 75.
Mueller Heinrich, 115, 117, 180, 181, 184, 186, 188.
Mueller Richard, 428.
Mueller-Neudorf Otto, 425, 426, 440, 455, 507.
Muehlmann, 37, 435.
Muethel, 662.
Munzinger, 284.
Musin-Puškin grof, 229.
Mussolini Benito, 30, 57, 67, 245, 437, 482, 589—591, 599, 682-
Musset, 539.

Najdanović Dimitrije, 451.
Narandžić Spiro, 448, 449.
Naschold dr Fritz, 265, 266, 497.
Nassenstein Adolf Cecil, 400, 452—457, 460, 495, 505, 540, 596, 599.
Nebo-Himmel Vsevolod, 230.
Nedić Milan, 158, 189, 451, 494, 669.
Nedić Milutin, 667, 668.
Nemeček Willibald, 323.

Nešić, 159.
Neubacher ing Hermann, 210, 658, 659.
Neuhausen Franz, 34—40, 50, 51, 110, 118, 122, 153- 158, 160, 161, 241, 251, 253—255, 257—261, 362, 364, 365, 426, 433—436, 452, 489, 492, 498, 511, 517, 548, 552, 605, 616.
Neumaier ing, 660.
Neurath Konstantin baron von, 17, 28, 46, 51.
Nikitović dr Caslav, 670.
Nikolić Jelena, 179.
Nikolić Nemanja, 344.
Nikoliš ing Miodrag, 344.
»Nina«, agent, 536. s
Ninčić dr Momčilo, 561, 595, 671.
Nissen von, 313, 317-
Nitzschke Paul, 8.
Noot ing Carl, 343, 348, 498, 533.
Novak Luka, 674.
Novakov Ćubrinka, 517.
Novaković dr Niko, 666.
Novotny Anton, 374, 375.
Nusimov Evgenije, 233.

Njegovan, 467.

Oberascher dr Leonard, 416, 417.
Olshausen von, 476,
»Onkel Peppi« vidi Kneisel Josef.
Onuk Ivan, 305, 675.
Opačić, 298.
Oster, 269.
Otrijaskin-Neumann Dimitrije, 229.
Ott ing Hans, 140.
Ott Jolan, 100.
Otz, 357.

»P-K« vidi Penić Vincenc.
»Paad dr« vidi Bocksberg von.
Paar, 428-
Palffy, 374.
»Pandur« vidi Matl dr Josef.

Pantić Dušan, 363, 364, 450, 669.
Pantić Ljubomir, 668.
Papp Peter, 523.
Parsons, 552.
Pašić Nikola, 188.
Paštrović Manfred, 459, 539, 619.
Pauscher Adela, 521.
Pavelić dr Ante, 46, 63, 314, 343, 347, 349, 400, 411, 455, 462, 463, 466, 470, 588—591, 593, 595, 598, 599, 697.
Pavlović Anastas, 229.
Payne, 543.
Pejačević, 73.
»Pelly« vidi Lasser vor Zollheimb Erich.
Penić Vincenc, 456, 468—470.
Pepić Božidar, 378.
»Peppi« vidi Kneisel Josef.
Perčević, 597, 598, 695.
Perić dr, 489.
Perissich Adolf, 319, 320.
Pernar, 337-
Pero, kurir Zitzelsberger-a, 519.
Perz dr, 81.
Perz dr ing, 661.
Pešić Petar, 669.
Pešić Vera, 441, 442.
Peterlin Ernest, 586, 587.
Peterson dr Heinrich, 276.
Petković Edgar von, 382, 454.
Petriček Robert, 520, 521.
Petrovič Milan, 374.
Petrovič dr Milivoj, 253.
Petsche Andrej, 213.
»Pfeil« vidi Richter.
Pfriemer dr Gerhard, 398, 399.
Pickel Liselotte, 396.
Pilja dr Milivoj, 253.
Pimbach Josip, 528.
Pirivatrič Milan, 374.
Pirkovič Sava, 117.
Pistor dr Erich, 662.

Plattner, 656-
Plautz dr, 81.
Plautz ing, 342, 344, 348, 478.
Plavšić Konstantin, 377.
Plhak Branko, 526, 527.
Plisch, 414.
Plumberger, 382.
Podesser Josef, 411, 459, 460.
Pogačar Janko, 382, 428.
Polig, grof, 541.
Polschwing Otto, 395.
Popović Svetolik, 516.
Popp dr, 97.
Popper Herbert, 266.
Popper Rudolf, 266.
Posedel Marija, 521.
Potočnik Leo, 164.
Pozniak Heinz von, 360.
Prach Jakob, 272.
Preckelhausen Ferdinand, 469.
Preglau Franz, 342, 344, 347.
Preka Nikola, 664-
Preler Ignjat, 516.
Probojčević Ivo, 151, 152.
Proebst dr Hermann, 141—148, 150, 284, 596.
Prokič dr Lazar, 364, 448,—450.
Prpić Marko ili Mirko, 376, 679.
Fuhr dr Albin, 439, 537, 548.
Pupis, 565.
Purič dr Božidar, 446, 542.
Puschmann ing Otto, 266.
Putar Aladar, 382.
Putthammer, 681.

»R-606« vidi Westen Mex Adolf.
Radak Vida, 376.
Radić Stjepan, 118.
Radovanović Miodrag, 533.
Radović Slavko, 441.
Radović Vojislav, 380, 381.

Radtke Theodor, 273, 274, 328, 329, 335—338.
Radulović dr, 489.
Rafelsberger ing Walter, 659, 660.
Rafolt Johann, 138-
Rainer dr Friedrich, 90, 659.
Rajaković Milivoje, 668.
Rajčević Aleksandar, 533.
Rajkov Milan, 542.
»Rant« vidi Ilovar Engelbert-Berto.
»Rant Jože« vidi Ilovar Engelbert-Berto.
Raspopović Mihailo, 319, 320.
Reaux, 191, 536, 539—541.
Regger vidi Schoas Hans.
Reich, 327, 328.
Reinel Heinrich, 399, 400, 402, 407, 409, 647, 652—654.
Reiner, 160.
Reinsprecht Martin, 163, 439.
Reiser Franz, 37, 438, 440, 599.
Reiser Michael, 100.
Reisman Franz, 163, 439.
Reister Franz, 101.
Reister Heinrich, 100, 200, 201.
Renenkapf (Renenkampf?) Vladimir, 541.
Resler von Razwodowski, 157.
Ressmann, 471, 515-
Rezler Josip, 459, 539.
Rexeisen, 390, 424.
Rhodes Cecil, vidi Nassenstein Adolf Cecil.
Ribbentrop Joachim von, 43, 55, 57, 65—67, 86, 173, 174, 241, 242, 245—247, 286, 392, 463, 467, 480, 481, 483-488, 494, 511, 555, 557, 590—592, 594, 681, 697.
Ric Ludwig vidi Ritz Ludwig.
Richter, pripadnik KO, Jugoslawien, 355, 379, 380, 381, 564, 577—579.
Richter, pripadnik Abwehra Beč, 380.'
»Riedl dr« vidi Radtke Theodor.
Rieger dr Vilko, 115, 117.
Riegler Felix, 403, 407.
Riegler Karl, 437, 438, 441—444.
Riemann dr, 97.

Riester Franz, 81.
Rintelen von, 681, 684.
Rippel Franz, 382, 424.
Rischka dr von, 660.
Ritter, 695.
Ritz Ludwig, 362, 678.
Roatta, 130, 242.
Rodler, 273.
Roeger dr Janko, 399, 408-
Roegler Jakob, 92.
Roethl Maria, 213.
Rogić dr Josip, 666.
Rohan princ Karl Anton, 662.
Rokita, 273, 275.
Romanov Kiril Vladimirović, 228, 232.
Rometsch Adam, 100.
Ron Julius, 374.
Ronneberger dr Franz, 90, 211, 416, 417, 660.
Rosenberg Alfred, 43, 47, 49, 50, 51, 64, 87, 224, 467, 592, 594, 607.
Rosmann, potpukovnik, 275.
Rosmann Josef, 373, 374.
Ross Colin, 636.
Rossi dr, 397.
Rossner, 389.
Roš Dušan, 251.
Roš Đorđe, 251, 364.
Roth Erika, 538, 539..
Rotschild, 20.
Rotimov Ruben, 233.
Rožanc Jože, 526-
Rožanek Wilhelm, 163.
»Rudi« vidi Schreiner Rudolf.
Rudolf ing, 540.
Ruediger dr Hermann, 14.
Ruegg Hans, 426.
Ruoff dr Wilhelm, 267, 426.
Rupnik, potporučnik, 533.
Rupnik Lav, 533.
Rupreht Josip, 322.

Rust Bernhard, 655.
Ružić Viktor, 668.
Ryssel Hans-Johannes, 364, 452.
Ryssel Velimona rođena Mitrović, 452.

Saal Georg, 159, 160.
Sabukoseg vidi Zabukovšek Egon.
Salem, 397.
Salzer Anton, 358, 359, 376, 435, 510.
Sammer, 364.
Sarapa, 184, 193.
Saridžić Stjepan, 674.
Satter ing Hans, 425-
Savković Miodrag, 492.
Savojski princ Evgenije vidi Evgenije princ Savojski.
Schacht dr Hjalmar, 2, 32, 145, 161.
Schaefer, potpukovnik, 138, 275, 280, 405.
Schaefer Rudolf, 676.
Scheiber, 470.
Schellenberg Walter, 248, 391.
Schenker ml., 397.
Scherf, 681.
Scheuchenbauer Walter, 135—138.
Schicht ing Reinhold, 325, 361, 677.
Schickedanz Arno, 47, 49, 50.
Schilhard ing Vladimir, 173.
Schiller, direktor restorana, 451.
Schiller Ernst, 359—362, 365, 401, 409, 678.
Schimmel Hans, 8.
Schimitschek dr, 661.
Schirach Baidur von, 23, 87, 659, 661.
Schleicher, general, 8.
Schleicher, činovnik konzulata u Celovcu, 427-
Schmaus dr Alois, 41, 267, 268.
Schmautzer Ernst, 675.
Schmidt, pukovnik, 681.
»Schmidt Edith« vidi Wohltat Erika von.
Schmidt Elisabeth, 360, 400, 401.
»Schmidt Georg« vidi Eckert Friedrich.
Schmidt dr Guido, 17, 52.

Schmidt Karl, 165, 166.
Schmidt Paul, 483, 486.
Schmundt, 681.
Schneider, 273.
Schoas-Regger Hans, 212.
Schori Rudolf, 316, 404, 521, 522, 679.
Schot (?), 543.
Schreiner Rudolf, 383, 384.
Schrems, 385.
Schroeder, 420.
Schroeter, 185.
Schubert Alfred, 121.
Schule, 427. '
Schulenburg grof dr, 87-
Schuller Hans, 309.
»Schuster dr«, 368, 383, 469, 495.
Schwab, 313.
Schwarz, 567.
»Schwendt ing« vidi Rexeisen.
Seifert dr, 660.
Seitz Johann, 470.
Seitner, 417.
Selig, 331.
Sellak, 427.
Sendtner, 341.
Seraphim, 16.
Serod Andre Pierre, 539.
Seyss-Inquart dr Arthur, 210, 656, 658.
Seyss-Inquart mlađi, 564.
Sieber Alfred, 564.
Sieger dr Robert, 211.
Siewer, 681.
Silier, 276.
Simončić, 515, 522, 526, 527.
Simonović Milan, 666, 667-
Simonović Živojin, 181, 186, 437, 527, 545.
Simović T. Dušan, 191, 353, 555, 561, 564, 581—583, 590, 592—595, 670.
Singer, 292, 293.
Siriščević Slavko, 470.

Six dr, 658.
Skaržinski Matvej, 232.
Skoberne, advokat, 313.
Skoberne, hotelijer, 318.
Skoberne Kari, 313, 317, 318, 520, 521, 679.
Skorodumov Mihailo, 232.
Skorzeny ing Otto, 437.
Skrabl Josef, 454, 458.
Skrem Mirko, 135, 136.
Slehovec Dragutin-Drago, 318, 513, 526, 527.
Smets, 313.
Smodftj, 399.
Smole, 390.
Smoljan dr Bariša, 670, 671.
Smučilo Erazmo, 233.
Snoj Frane, 667, 668-
Soergel Kari, 437.
Solid Ibrahim, 375.
Somogy Fritz von, 466.
Soukup ing Mirko, 173.
Spaho dr Mehmer, 664, 665, 667, 668.
Spitzer Ladislav, 543.
Spitzer Moritz, 137, 138.
Spreizer ing Josef, 200, 201.
Springensfeld Peter von, 467, 541.
Srbik Heinrich Ritter von, 662.
»Srečko«, agent (Vrečko Rudolf?), 536.
Stadler Theo, 87, 88.
Staffe dr, 660, 662.
Stahlegger, 698.
Stamenković Momčilo, 448.
Stanković Bora, 11.
Stanković Svetozar, 664, 666, 667.
Starck Franz, 540.
»Stark Anton« vidi Lasser von Zollheimb Erich.
Starzacher dr Karl, 212.
Stefanović, Ljotićevac, 451-
Stefanović Ignjat, 665.
Stefanović Zika, 234.
Stefanović Živojin, 374.

Steifon Boris, 230.
Steiger ing Hans, 157, 158, 254, 255.
Steinacher dr Hans, 85, 86, 88, 209, 210, 212, 216.
Steiner, Graz, 137.
Steiner, Celje, 397.
Steinmetz, 357.
Steinwender Hugo, 276.
Sterle Hilda, 402.
Stiger Gustav, 314, 321.
Stiger Ilse, 321.
Stiger Werner, 270, 312—322, 398, 402, 418, 496, 518, 521, 522, **680**.
Stilinović, 382.
Stoinschegg Johann-Hans-Ivan, 262, 518, 676.
Stoinchek Hans-Ivan, vidi Stoinschegg Jovann-Hans-Ivan.
Stojadinović Milan, 27—30, 32, 50—54, 57, 62, 95, 99, 115, 118, 127, 147, 181, 186, 188, 189, 213, 239, 240, 363, 418, 442, 443, 445, 454, 463, 478—481, 492, 493, 511, 664, 665, 667, 682.
Stojaković, 520.
Stojković Aleksandar, 492.
Stolze, 234.
Štorov dr, 470.
Stošić Sveta, 374.
Stošović Dobrivoje, 665, 666, 667.
Strauss, 136, 137.
Streckenbach, 117.
Streicher Julius, 316, 521, 522, 680.
Streit, 526, 528, 531.
Stroelin dr Karl, 14.
Strojil, 696.
Stuckart dr, 86.
Sturm von, 360.
Subotić dr Niko, 665, 666.
Sudakov, 536.
Sudar Arsenije, 675.
»Sviligoj« (Anić Ante?), 529.
Szentpetry, 131, 366.

Sandan dr Krsta, 449, 450.
Šarić dr, 152, 153, 334,

Šarić Vilma, 152, 334, 335.
Šećerinov Nikola, 266.
Šesto Aleksandar, 373.
Šipus dr, 466.
Širok Karlo, 553, 554.
škekić, 545.
Škuro, 233.
Šopretk Ladislav, 459.
Špicer, 229.
Štejfon Boris vidi Steifon Boris.
Stumpf, 230.
Šuligoj, 529.
Šumar Anton, 454, 539, 540.
Šumenković Ana, 255.
Šumenković dr Ilija, 297, 298.
Šutej dr Juraj, 296, 670, 671.

Talbberg Nikola, 41, 229, 540.
Tangl Eberhard, 41.
Tasiić Košta, 514, 535, 536.
Tatscher Nikolaus, 498.
Tauschmann Josef-Sepp, 373.
Tengler, 100.
Ter-Mateson Nikola, 229.
Thal von, 229.
Thum Hans, 92.
Tiesenhausen baron Anatol, 230.
Tietz Josef, 374.
Tippelskirch von, 358.
Tirpitz von, 476.
Tito/ 29, 32, 55.
Todt dr ing, 284.
Toennies ing Gustav, 408, 497, 498.
Toerring dr Leopold, 153.
Togonal, 400.
»Thoenis« (ili Denis) vidi Toennies ing Gustav.
Tomasch, 518, 520.
Tomašević, 521.
Tomašić, 336.
Tomić Jaša, 73.
Tomić Jevrem, 668, 669.

Tomić Mirko, 339, 527, 529.
Tonejc Anton, 390.
Topjak Josip, 339.
Torbar dr Josip, 337, 670, 671.
Toussaint Rudolf, 241, 251, 357—359, 362—364, 366, 370, 435, 450, 488, 490, 492, 498, 499, 510, 563—565.
»Treumann Henri Albert« vidi Frischmuth Walter.
Trifunović Miša, 671.
Troetschel Hans, 441, 442.
Trueb ing, 567.
Turkinoff Katarina, 426.
Turković, 73.
Turkul, 227, 233.
Tušek Pavel-Pavle, 674.
Twardovsky von, 95.

Udet, 581.
Uiberreither dr, 216, 221, 405, 411—413, 659.
Ujčić dr Franjo, 180, 182, 184, 193, 508—510.
Ujčić Marijam, 180, 185, 508—510.
Ujszaszy Ištvan, 287, 556, 580, 581, 693.
Ulepić Radovan, 524.
Ulrich Fritz, 377, 408, 409, 453, 455, 457—460, 469, 471, 495.
Ungerer, 661.
Uray Bruno, 332, 336.
Uslar von, 280.
Utvić Vladimir, 174, 540.
Uzorinac-Kohary Theodor von, 284.
Vajda Franjo-Franz, 304, 305, 674, 675.
Valjavec dr Fritz, 13, 663.
Varjačić, 586.
Vauhnik, 297, 298, 350, 510.
Veesenmayer dr Edmund, 34, 163, 494, 594—596, 598, 599, 659.
Vencilović Eduard, 677.
Vernik Milan, 402.
Vershofer dr, 660.
Verthaller, 310, 311, 528, 531.
Veselic dr Juraj, 457.
Vicaj Grga, 378.
Vičan Grgo, 678.
Viči Maks, 305.

»Viktor«, francuski ob. organ, 543.
Viider Većeslav, 454.
Viljem II, nemački car, 7, 476.
»Vinzent Otto« vidi Riegler Karl.
Viršek Milena, 322.
Višački, 466.
Vitzmann Otto, 163.
Vlajić Božidar, 478.
Vlasov, 233.
Voca Serif, 375.
Vohinc, 527.
»Vokalet Johann« vidi Vouk Ivan.
»Voloda« vidi Miličević Vladeta.
Vomačka dr Milan, 454.
Vonsjacki, 227.
Vook Josef, 498.
Vouk Ivan$_r$ 307, 308.
Vranešić dr Juraj, 467, 596.
Vrbanić dr Milan, 665, 666.
Vrečko Rudolf (»Srečko«?), 516.
Vrenčur Alma, 675.
Vrenčur Lothe-Liza, 675.
Vršič dr Vjekoslav, 339.
Vukovič Tripo, 140.
Vuloviič Danilo ,669.

Waechter dr, 656.
Wagemann dr, 660, 662.
Wagner, 560, 658.
Waldau, 681.
Waldmann ing Theodor, 229.
Wanner, 275, 310.
Warum Josef, 325, 326.
»Watsch« vidi Kovač Ivan (Johann).
Watz ing Julius, 260.
Weber, nemački ob. organ, 564.
»Weiber dr» vidi Zitzelsberger Andreas.
Weckheim 507.
Wedam Emil, 518—520.
Wehofsich dr Franz, 87, 88, 211.
Weickmann dr, 12.

Weichs von, 557, 560.
Weiffert Đorđe, 78, 159.
Weigl Franz, 382.
Weiss Fritz, 267.
»Weiss Helene«, vidi Wenisch Helena.
Weiss Josef, 261, 262.
Weiss von Wuellbron Alfons, 359, 367, 376, 435, 548, 567.
Weit Karl, 262, 677.
Welker Hans, 379, 564.
Welley ing, 435.
Wenisch Helena, 456, 471, 472.
»Werner« ili »Wernerle«, agent, 531.
»Wernerle« vidi »Werner« ili »Wernerle«.
Westen Adolf, 317, 320, 513, 533.
Westen August, 208, 210, 212, 317, 343, 345, 348, 513, 533.
Westen Max Adolf, 270, 313, 316, 317, 319—322, 398, 513, 518, 519, 521, 533.
Weyrauch, 306, 427, 529.
Whitaker, 432.
Wied, princ, 468.
Wihel Anton, 676.
Wildner dr Richard, 537, 547, 548.
Wilmowski baron von, 8, 9, 161, 658, 662, 663.
Wirsing Gieselher, 636.
Wissel, 389.
Witdska dr, 280.
»Wittig« vidi Bluhm Rolf.
Wohltat Erika von, 340.
Wolf, austriski ob. organ, 136, 137.
Wolf Richard, 266.
Wolfram Slavko, 266.
Wrangel, 230.
Wuerzburger Eugen, 282.
Wuescht Johann, 100.
Wueruinger dr, 660.
Wusser Anna, 398, 402.
Wüsche Aleksandar, 424.
Wüsche (žena), 424.

Zabukovšek (Zabukovschek, Sabukoseg) Egon, 379, 509, 564.
Zaho, 515.

AGA — filijala Sarajevo, 345.
AGA — Ruše, 345.
Agence Havas vidi Havas, francuska agencija,
Agencija Avala, 492, 551.
Agencije, međunarodne,
informativne, 120.
Agenti nemački pred Državnim sudom za zaštitu države, 514, 672—680.
Agenti podmetnuti, 363, 377, 378, 459, 514, 515, 516, 529, 530, 611, 614.
Agentura Abwehra, 137—153, 163—166, 188—190, 192, 193—195, 197, 210, 230, 232, 233, 235, 254, 262, 264—267, 271, 277—288, 300—326, 329—350, 360—385, 370—385, 404, 515—522, 525—532, 541—543, 546, 566, 567, 596, 610—615.
Agentura AO NSDAP, 151, 156—159, 164, 165, 263.
Agentura austriske obaveštajne službe, 135—139.
Agentura Četvorogodišnjeg plana, 156—159, 161, 162, 251, 254, 255.
Agentura Gestapo-a, 116, 117, 182, 232, 234, 277—288, 520, 536, 537, 538, 610—615.
Agentura NSDAP — Koruška, 218.
Agentura SD-a, 117, 118, 210, 211, 228, 234, 266, 277—280, 393, 394, 396—415, 521, &22, 610—615.
Agentura Uprave VI, 163, 228, 231, 234, 254, 267, 277^280, 393, 394, 396—416, 438-^52, 454—472, 540, 541, 596, 610—615.
Agraria, centralna poljoprivredna zadruga, 104, 105, 255.
»Ahnenerbe«, rasni institut SS-a, 657.
Akademski inostrani ured univerziteta Jena, 634.
Alfa, fabrika obuće, 399, 498.
Allatini Mines Ltd., 157, 255.
Alpina Montan AG, 662,
Ambasada jugoslovenska u Ankari, 297, 298.
Ambasada nemačka u Rimu, 476.
Amt Ausland/Abwehr, 130, 131, 134, 143, 210, 234, 269, 284, 287, 292, 293, 300, 310, 367, 368, 369, 371, 379, 390, 496, 499, 522, 230, 547, 556, 559, 560, 577, 580, 584, 624.
Amt VI RSHA vidi Uprava VI RSHA,
»Anschluss«, 18, 19, 20, 21, 22—24, 27, 29, 30, 32, 33, 40, 51, 52, 88, 90, 107, 110. 119, 121, 123—131, 134, 135, [138, 139, 151, 158, 160, 167, 196, 200, 204, 205, 209, 210, 211, 212,

214, 216, 217, 237, 248, 249, 264, 268, 277, 278, 279, 280, 303, 317,, 327, 335, 339, 340, 341, 342, 395, 424, 429, 438, 498, 546, 594, 606, 655.
Antikomiterna, 225, 228, 235.
Antimon, 258.
AO NSDAP, 35, 36, 37, 43, 86, 110, 119, 122, 151, 157, 164, 165, 222, 255, 256, 258, 259, 260, 265, 426, 435, 439, 458, 497, 498, 576, 604, 657, 662.
Appeasement, 27, 45.
Arhive Uprave VI RSHA, 389, 633.
Armija, Druga (2.) vidi Druga (2.) nemačka armija,
Armija, Dvanaesta (12.) vidi Dvanaesta (12.) nemačka armija,
Ast Beč, 132, 143, 228, 254, 266, 268—276, 280, 281, 292—298, 302, 318, 320, 326—329, 339, 340, 351—357, 366—368, 377, 380, 383, 398, 401, 426, 452, 495, 519, 541, 546, 547, 559, 560, 563, 577—580, 582, 584, 585, 597, 614 ,624, 693—697.
Ast Berlin, 153, 511, 517, 547.
Ast Beograd, 163, 266, 271, 272, 354, 360, 378, 379, 380, 381, 439, 475, 494, 515, 517, 543.
Ast Bukurešt, 559, 560, 580, 581.
Ast Hamburg, 166, 283.
Ast Muenchen, 130, 143, 228, 281, 339—350, 397, 515.
Ast Prag, 281, 282, 547.
Ast Rumunija vidi Ast Bukurešt,
Ast Salzburg, 266, 268, 269, 270, 273—276. 281, 288, 302, 303, 307, 308, 310, 327, 328, 335, 338, 339, 470, 528, 529—531.
Ast Stettin, 283.
Ast Wien vidi Ast Beč,
Ast Zagreb, 138, 152, 166, 382, 472, 497.
Ataše za štampu kod nemačkog poslanstva u Beogradu, 416, 418, 449, 490—494.
Attache-Gruppe OKH, 358.
Attache-G'ruppe OKL, 365.
Attache-Gruppe RSHA, 390.
August Westen a. d, 208, 210, 212, 317, 343, 345, 348, 397. *
Auslandsibriefprueistelle (A. B. P.) Beč, 293—298, 538.
Auslandsdeutsche, Der, časopis, 14.
Auslandsdeutsche, Volksforschung, časopis, 14.
Auslandsorganisation der NSDAP vidi AO NSDAP,
Aussenpolitisches Amt der NSDAP, 28, 29, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 64, 392, 407, 592, 595, 604.

Balkanske zemlje, novine, 449.
Baltički korpus, nemački, 232.
Banovina Hrvatska, 70, 453, 561, 466.
Banska uprava Banjaluka, 510.
Banska uprava Ljubljana, 322, 412.
Banska uprava Novisad, 174.
»Barbarossa«, plan vidi »Plan Barbarossa«,
Bavarska politička policija 183.
Bavarski Lloyd, 257.
Bayrische Volkspartei, 142.
Beauftragter VI Sued des RSHA vidi Opunomoćenik Uprave VI za Južnu Evropu,
BDS—Beograd, 379,445, 447, 511, 676, 677.
Bečka opština, 653, 660, 661.
Befehlshaber der Sipo und des SD Beograd vidi BDS—Beograd
Bela knjiga, nemačka, 59, 172.
Beloemigracija, 183, 189, 194, 222—236, 384, 438, 440, 441, 494, 536, 540, 611, 636.
Beloemigrantski monarhistički kongres u Reichenhall-u, 224.
Berliner Börsenzeitung, novine, 659
Bevollmaechtigter des Auswaertigen Amtes beim Militaerbefehlshaber in Serbien, vidi Opunomoćenik nemačkog ministarstva spoljnih poslova kod Vojnog zapovednika u Srbiji.
Biro Jugoslavija, Hamburg, 174.
Biro Ribbentrop, 43, 86, 173, 448, 449, 540.
Biro za rusku emigraciju, 230.
Boehler-Kapfenberg, industrisko pneduzeće, 340,661.
Barski rudnici, 258, 560.
Bosansko društvo za elektranu d. d. Jajce, 417.
Bouvier Clotar, Radgona, 332.
»Brandenburg«, Lehrregiment vidi Lehregiment »Brandenburg«,
Britanska obaveštajna služba vidi obaveštajna služba, britanska,
Britanski kapital u Jugoslaviji, 6, 38, 255.
Brodogradilište Split, 376.
Brodske straže Abwehra II vidi Schiffsposten Abwehra II,
Budžetiranje SD-otseka Graz 651.
Bund Deutscher Osten 222.
Burgtheater Beč, 662.

Carinska policija Graz, 471, 472.
Carinska služba Austrije, 429.
Carinski organi, nemački, 219, 278, 289, 290, 299, 313, 329—331, 394, 402, 403, 405, 613, 652-
Carski vjesnik, časopis, 231.
Centrale crkvenog spoljnog rada, 636.
Centralizam, beogradski, 28, 53, 143, 146, 464, 620.
Centralna zdravstvena zadruga vidi Zentral-Wohlfahrtsgenossenschaft,
Centralni ured za obradu odnosno korišćenje rezultata cenzure vidi Zentralauswertungsstelle fuer den Auslandsbrief — und Telegrammverkehr,
Cenzura pošte vidi Auslandsbriefpruefstelle Beč,
Centralni presbiro pri Pretsedništvu vlade 116, 117, 149, 298, 376, 425, 489.
Cinkarna u Celju, 348.
Civilna uprava u Štajerskoj 221.
Crne liste, britanske, 549, 550.
Četnici, 564, 698.
Četrdesetprvi (XLI.) armiski korpus, nemački, 578.
Četvorogodižnji plan, 36, 37, 50, 110, 251, 257, 258, 365, 434.
Čitaonica engleska u Zagrebu, 458.
DAF vidi Deutsche Arbeitsfront,
DAI vidi Deutsches Auslandsinstitut,
Delatna grupa Sipo i SD za Jugoslaviju, 350, 359, 437, 440, 444, 456, 457, 510.
Delatna komanda Sipo i SD Sarajevo, 266.
Delatna komanda Sipo i SD Zagreb, 389, 470, 471.
Delatne komande Sipo i SD, 391.
Delegati policiski vidi Policiski delegati,
Demokratska stranka, jugoslovenska, 77, 478, 479.
Deutsch-Schwaebischer Klub, 77.
Deutsche Akademie, Muenchen, 11, 14, 41, 42, 151, 171, 172, 264—268, 281, 426, 657, 661.
Deutsche Allgemeine Zeitung, novine, 440.
Deutsche Arbeitsfront, 37, 44, 172, 369.
Deutsche Bank — und Diskontogesellschaft, Berlin, 20.
Deutsche Handelskammer fuer Jugoslawien vidi Jugoslovensko-nemačka trgovinska komora,
Deutsche Mannschaft Kulturbund-a, 586.
Deutsche Nachrichten, volksdeutscherski bilten, 398.

Deutsche Reichsbahngesellschaft, 36, 219, 278, 280, 404, 415, 438, 494, 634.
»Deutsche Reichsbahntransporte«, 280, 560.
Deutsche Studentenschaft, 284.
Deutsche Vanadium-Gesellschaft, 8.
Deutsche Volksgruppe vidi Volksdeutschen,
Deutscher Akademischer Austauschdienst, 170.
Deutscher Saengerbund vidi Nema oki pevački savez,
Deutscher Schulverein, 83.
Deutscher Schulverein Suedmark, 84, 85, 90.
Deutsches Auslandsinstitut (DAI), Stuttgart, 14, 165, 634.
Deutsches Nachrichtenbuero, 439, 493, 509, 633, 687.
Deutsches Verkehrsbuero Belgrad vidi Nemački saobraćajni biro Beograd,
Deutsches Volksblatt, Novisad, 78, 81.
Deutsches Volksblatt fuer Syrmien, 74.
Deutschland-Stiftung MWT-a, 171—173, 604.
Deutschnationaler Handelsgehifenverband, 164.
Deutschtum im Ausland, časopis, 14.
Deuxieme Bureau vidi Obaveštajna služba, francuska,.
Deserteri, jugoslovenski, 277, 299, 300, 698.
Diplomatsko-konzularni aparat, nemački, 108, 109, 110, 122, 242, 248, 311, 377, 393, 472—499, 614, 622, 624.
Direkcija državnih železnica u Graz-u, 405.
Direkcija državnih železnica u Ljubljani, 412.
Direkcija za izgradnju puteva u Ivanjici, 425.
»Direktiva br. 25«, 558.
Direktiva za stručni rad referata Uprave VI RSHA pri SD-otsecima, 645, 646.
Direktiva Vrhovnog komandanta nemačke suvozemne vojske o sprovodenju napada na Jugoslaviju, 688—690.
Direktive Hitlera p napadu na Jugoslaviju, 557, 681—687.
Direktive OKW-a za tretiranje pitanja propagande protiv Jugoslavije, 685—687.
Direktive o radu Uprave VI RSHA, 630—646.
Diverzija Abwehra vidi Abwehr II.
DNB vidi Deutsches Nachrichtenbuero.
Domobranstvo, 321, 337, 338, 382, 441, 467.
»Dorotheum«, bečki založni zavod, 507.
Dravska Banovina, 412.
Dravska diviziska oblast, 517, 524.

Dravski žandarmeriski puk, 519.
Dresdner Bank, 33.
Druga (2) armija, nemačka, 273, 557, 560, 599, 678, 688, 697, 698.
Društvena špijunaža, 618.
Društvo Casino, 635.
Društvo Naroda vidi Liga Naroda,
Društvo nemačkih državnih železnica vidi Deutsche Reichsbahngesellschhaft,
Društvo prijatelja Nemačke Akademije Beč, 661.
Društvo za istraživanje potrošnje, Nuernberg, 660.
Društvo za jugoistočnu Evropu vidi Suedosteuropagesellschaft,
Društvo za jugoslovensko-nemačku kulturnu saradnju, Skoplje 266.
Društvo za prvu pomoć — Radgona, 332.
Društvo za zaštitu interesa brodarstva na Majni i Dunavu 661.
Državni institut za istoriju nove Nemačke, 634.
Državni sekretarijat unutrašnjih poslova NR Slovenije, 218, 278, 314.
Državni sud za zaštitu države, 137, 138, 201, 262, 305, 316, 318, 320, 325, 326, 335, 360—362, 376, 384, 404, 437, 454, 513, 514, 521, 527, 544, 672—680-
Državni tužilac pri Državnom sudu za zaštitu države, 201, 214, 318, 322, 326, 437, 527.
Državno udruženje katoličkih Nemaca u inostranstvu, 636.
Dunavski žandarmeriski puk, 534.
Dunavsko parobrodarsko društvo vidi 1. DDSG,
Dunn, R. G., agencija, 120.
Dvanaesta (12.) armija, nemačka, 555, 556, 557, 560, 687, 688, 694, 696.
Dvovlasnici, 214, 290, 329, 330, 331, 334, 429, 533.
Dynamit Nobel, 346.
Đerdap, 367, 544, 545, 549, 560, 567, 619.
Džokej-klub, 610.
Einsatzgruppe der Sipo und des SD fuer Jugoslawien vidi Delatna grupa Sipo i SD za Jugoslaviju,
Einsatzkommandos der Sipo und des SD vidi Delatne komande Sipo i SD.
Eins-C (I C)/AO-oficir 2. nemačke armije, 697.
Ekonomska visoka škola, Leipzig, 15.

Električna centrala-Vrhnika, 344.
Elin d. d., 383, 384.
Elwerath, industrisko preduzeče, 156.
Emigracija, ruska vidi Beloemigracija,
Emigracija, jugoslovenska, 28, 53, 115, 116, 135, 137, 183, 184,. 392, 399, 400, 597, 598, 695, 697.
Emigracija, ustaška, 115, 117, 135, 137, 183, 184, 399, 400, 597, 598, 695, 697.
Emigranti, nemački, 114, 166, 176, 177, 178, 181, 193, 382, 509, 538, 550, 603.
Emigranti u Nemačkoj, 636.
Emigrantska vlada, jugoslovenska, 466.
Englesko-jugoslovensko društvo u Zagrebu, 372.
Erneuerer vidi Obnovitelji.
Europa-Press, agencija, 633.
Europaverlag, 284.
Fabrika motora — Rakovica, 348.
Fascio, 636.
Falanga, 636.
Feho vidi Feste Horchstelle Graz.
Feste Horchstelle (Feho) Graz, 292, 293, 519.
Fichtebund Hamburg, 173, 174, 283, 604.
Finansiska direkcija Graz, 394, 415.
Finansiska kontrola Jezersko, 526.
Finansiska uprava Dravske Banovine, 412.
Forschundsamt, 252.
Formulari za registrovanje obaveštajnih veza, 637—644.
Fortifikacioni radovi, 512, 532.
Frachtendienst, transportna firma, 469-
Freicorps Epp, 142.
Fremde Heere, 358, 691.
Freude und Arbeit, časopis, 172.
Friedrich Krupp A. G., 8, 251, 663.
Garnizonski zatvor — Celje, 518, 519.
Gaugrenzlandamt Graz, 212, 215—222, 243, 400, 401, 405.
Gegner-Verbindungsmann vidi G-V-Mann.
Geheimen Kulturpolitischen Nachrichten, Die, časopis, 15.
Geheimes Staatspolizeiamt, 116.
Generalni konzulat, francuski, Zagreb, 539, 540, 543.
Generalni konzulat, jugoslovenski, Hamburg, 297, 293

Generalni konzulat, jugoslovenski, Duesseldorf, 363, 364.
Generalni konzulat, jugoslovenski, Rotterdam, 297, 298.
Generalni konzulat, nemački, Danzig, 489.
Generalni konzulat, nemački, New Delhi, 476.
Generalni konzulat, nemački, Zagreb, 105, 312, 327, 368, 371 373, 377, 382, 383, 384, 390, 415, 453, 457, 458, 459, 466, 469, 475, 495, 496, 540, 544, 582, 692, 695.
Generalni konzulat Zapadne Nemačke, Ženeva, 489.
Generalni opunomoćenik za privredu u Srbiji, 255, 661.
Generalštab, albanski, 132-
Generalštab, britanski, imperijalni, 564.
Generalštab, bugarski, 132, 133.
Generalštab, francuski, 285.
Generalštab, jugoslovenski vidi Glavni generalštab, jugoslovenski.
Generalštab, mađarski, 131, 132, 287, 377, 556, 559, 580.
Generalštab nemačke susvozemne vojske, 130, 132, 134, 149, 241, 290, 358, 484, 556, 681, 691.
Generalštab, turski, 133, 134.
Germanizacija, 70—73, 76, 83, 85, 217, 219, 316.
Gestapo, 56, 113—117, 121, 176—180, 182—185, 188, 191, 218, 226, 232, 234, 247—249, 252, 276, 278, 280, 283, 289, 299, 310, 311, 338, 362, 363, 385, 386, 390, 391, 394, 404, 410, 412, 415, 419—422, 426—433, 437, 443—155, 470, 498, 499, 503—505, 508, 510, 515, 520, 527, 529, 531, 538, 539, 549, 603, 615, 618, 619, 627, 652, 678.
Gestapo-ispostava Ljubljana, 428.
Gestapostelle vidi Gestapo — ustanova.
Gestapo — ustanova, 627,628.
Gestapo — ustanova Beč, 179, 249, 363, 378, 419, 420.
Gestapo — ustanova Celovec, 277, 305, 306, 307, 311, 326, 421, 427, 428, 498, 520, 527, 529.
Gestapo — ustanova Duesseldorf, 364.
Gestapo — ustanova Graz, 276—280, 299, 305, 338, 394, 428, 430, 431, 432, 433, 498.
Gestapo — ustanova Hamburg, 117.
Gestapo — ustanova Kiel, 306.
Gestapo — ustanova Innsbruck, 470.
Gestapo — ustanova Salzburg, 422, 431, 471, 515.
Gestapo — ustanova Stettin, 283-

Glavna uprava bezbednosti Reich-a vidi Reichssicherheitshauptamt (RSHA).
Glavna uprava SD-a vidi SD-Hauptamt.
Glavna uprava SS-a vidi SS-Hauptamt.
Glavni generalštab, jugoslovenski, 189, 194, 234, 235, 255, 263, 264, 285, 298, 359, 362, 377, 441, 445, 510, 512, 513, 515, 518, 519, 523—525, 532, 545, 550, 551, 574, 690.
Glavni opunomoćenik Uprave VI RSHA u Jugoslaviji, 34, 161, 192, 193, 228, 231, 246, 253, 364, 378, 390, 392—394, 397, 400, 401, 408, 416, 433—472, 488, 491, 492, 493, 494, 505, 517, 535, 548, 552, 565, 575, 607, 609, 614.
Glavni opunomoćenik Uprave VI RSHA u NDH, 228, 376, 373, 466, 467.
Glavni opunomoćenik Uprave VI RSHA u Rumuniji, 395.
Glavni poverenik za odbranu Hermann Goering-Werke vidi Hauptabwehrbeauftragter der Hermann Goering-Werke
Glavni stan Hitlera, 463, 488.
Glavni zadružni savez Jugoslavije, 104.
Görresova družba, 636.
Golf-klub, 610.
Gradski biro Asta Beč vidi Stadtbuero Asta Beč.
Gradski biro Asta Beograd vidi Stadtbuero Asta Beograd.
Gradski biro Asta Zagreb vidi Stadtbuero Asta Zagreb.
Graf Reischach-Dienst, agencija, 633.
Grossraumwirtschaft, 4, 5, 19.
G-V-Mann, 529—531.
Gvozdena Garda, 112, 246, 391.
»Habag«, centrala Kulturbunda u Novom Sadu, 584, 585.
Habsburgovska restauracija,, 26, 51-
»Handžar«, SS-divizija, 560.
Hauptabwehrbeauftragter der Hermann Goering-Wei ke, 546.
»Hauskapelle«, 378, 379.
Havas, francuska agencija, 355.
Hegemonija, velikosrpska, 28, 53, 143, 146, 620, 621, 622.
»Heimatbund« vidi Štajerski Heimatbund.
Hermann Goering-Werke, 439, 564.
Herrenklub, Berlin, 8.
Hitlerjugend vidi Hitlerova omladina.
Hitlerova omladina, 14, 44, 87, 202, 203, 212, 215, 216, 249, 604, 660.

HJ vidi Hitlerova omladina.
Hochshulrind Deutscher Art, 142.
Hossbachov protokol, 17, 18, 52, 58, 123, 127, 128, 237, 365.
Hotel »Central«, Zagreb, 468.
Hotel »Esplanade«, Zagreb, 539.
Hotel »Majestic«, Beograd, 451, 516, 552.
Hotel »Metropol«, Ljubljana, 543.
Hotel »Miklič«, Ljubljana, 322.
Hotel »Palace«, Zagreb, 350.
Hotel »Slon«, Ljubljana, 304.
Hotel »Union«, Beograd, 360-
Hotelska brigada UGB, 516.
»Hrvatska Legija«, 323, 595.
Hrvatska nacionalsocijalistička stranka radnika, 314", 315, 45'?, 457, 458, 467, 540, 588, 611, 717.
Hrvatska nacionalsocijalistička partija, 315, 455, 540, 611, 612.
Hrvatska Seljačka Zaštita, 335—337.
»Hrvatska komitet«, Graz, 385.
Hrvatski radnički Savez, 455.
Hrvatski Sabor, 74.
Hrvatski separatizam, 26, 28, 44, 45, 53, 55, 117, 126, 143—145, 289, 335, 338, 347, 377, 392, 393, 400, 414, 453, 457, 461, 462, 463—467, 495, 553, 580, 587—599, 607, 608, 611, 612. 620, 621, 622, 693, 694, 696—698.
Hrvatsko pitanje, 44, 45, 55, 144, 587.
HSS — Hrvatska Seljačka Stranka, 289, 315, 335—337, 392, 400, 454, 457, 461, 462, 463, 464—467, 495, 540, 561, 588, 589, 591—596, 598, 608, 620.
»Humanitas«, loža u Zagrebu, 423.
Humboldt-Klub, Berlin, 171, 634.
I. G. Farbenindustrie, 35, 346, 658, 663.
Ind'ustrisko-trogovinske komore u Beču, 661.
Ingrad, Ljubljana, 324.
Inostrana organizacija NSDAP vidi AO NSDAP,
Inostrane vojske vidi Fremde Heere,
Inspektor naoružanja XVII. vojnog okruga Beč, 661.
Inspektori Sipo i SD, 627.
Inspektor Sipo i SD Salzburg, 411,412.
Institut fuer Grenz-und Auslandsstudien, 463, 464.
Institut svetske privrede u Hamburgu, 634.

Institut za ekonomska istraživanja u Beču, 660.
Institut za inostranstvo, Stuttgart
vidi Deutssches Auslandsinstitut, Stuttgart,
Institut za istraživanje potrošnje i distribucije, Beč, 660.
Institut za Jugoistočnu Evropu, Beč, 21, 211, 382.
Institut za Jugoistočnu Evropu, Graz, 40, 292, 338, 4.15.
Institut za novinarstvo, Beč, 416,417.
Institut za privredna istraživanja, 662.
Institut za proučavanje pitanja pograničnih oblasti i inostranstva vidi Institut fuer Grenz-und Auslandsstudien,
Institut za slovensku filologiju, Graz, 40.
Institut za studije jevrejsikog pitanja, 634.
Institut za srednje i jugoistočno-evropska istraživanja, Leipzig, 12, 16, 40.
Institut za svetsku privredu Kiel, 12, 13.
Intercontinentale i Caro & Jellinek, 381, 382, 426.
Ispostava OKW/Propadande u Beču, 687.
Istočno-evropska trgovačka kompanija vidi Osteuropaeische Handelscompagnie.
Istureni oficir Abwehra Celovec vidi Vorgeschobener Abwehroffizier Celovec.
Istureni oficir Abwehra Sarajevo vidi Vorgeschobener Abwehroffizier Sarajevo.
Izvanredni opunomoćenik nemačkog ministarstva spoljnih poslova za Jugoistok vidi Sonderbevollmaechtigter des AA fuer den Suedosten.
Jasenica, fabrika, 347.
Jezuiti, 422, 423-
JRZ — Jugoslovenska Radikalna Zajednica, 118, 363, 442, 443, 444, 448, 449.
Jugoagrar, trgovačka firma, 105.
Jugoistočni agrarni institut u Beču, 660.
Jugoistočni institut Beč vidi Institut za Jugoistočnu Evropu u Beču.
Jugoistočni institut za šumarstvo, Beč, 661.
Jugoistočni institut univerziteta, Muenchen, 663.
Jugoistočno-evropski institut Leipzig vidi Institut za srednje — i jugoistočno-evropska istraživanja, Leipzig
Jugoistočno rudarsko društvo vidi Suedost-Montan Gesellschaft.
Jugomontan a. d., 39, 158, 254, 255, 258.

Jugopetrol a. d., 33, 40, 258, 436, 456.
Jugoslovenska banka d. d., 33.
Jugoslovenska industriska komora, 208.
Jugoslovenska nezavisna nacionalna omladina, 174.
Jugoslovenska policija vidi Policija, jugoslovenska.
Jugoslovenska Radikalna Zajednica vidi JRZ-
Jugoslovenska Solvay tvornica d. d. u Lukavcu, 345.
Jugoslovenske državne železnice, 278.
Jugoslovenski kurir, privredni bilten, 155.
Jugoslovenski Lloyd, privredni list, 155.
Jugoslovenski savez industrijalaca, 208.
Jugoslovensko društvo žižica, 350.
Jugoslovensko-nemačka trgovinska komora, 158—161, 164, 476.
Jugoslovensko-nemački klub u Sarajevu, 265.
Jugoslovensko-nemački privredni odbor, 32, 37.
Jugoslovensko Shell d. d.„ 323, 432.

Kaerntner Heimatbund, 211.
Kali-Syndikat, 8.
Kartoteka protivnika, 391.
Kartoteka Uprave VI RSHA, 389, 633.
»Kazbek«, beogradski bar, 233.
Kazneni zavod Srem. Mitrovica, 448-
KDF vidi »Kraft durch Freude».
Kliring, 30—33.
KO Jugoslawien vidi Kriegsorganisation Jugoslawien.
Komanda Beograda, 566.
Komanda mesta u Trebinju, 511.
Komanda vazduhoplovstva, jugoslovenska, 343, 344, 346, 350, 365.
Komanda vazdušne odbrane u Topoli, 566.
Komanda žandarmerije Beograd, 318, 519.
Komandant Zetske divizije, 512.
Komesarijat nemačke pogranične policije, 277, 278, 279, 299, 306, 415, 428, 429, 431, 527, 529.
Komesarijat železničke policije, Beograd, 514.
Komesar odbrane Reicha za severozapad, 489.
Kominterna, 176—179, 186, 193, 224, 225, 228, 248.
Komisija za iskopavanje grobova vojnika, nemačka, 375.
Komiteti, manjinski, 384, 385, 393.

Komunistička partija Austrije, 179, 181, 184, 193, 248, 249, 620.
Komunistička partija CSR, 193, 248, 620.
Komunistička partija Jugoslavije vidi KPJ.
Komunistička partija Nemačke, 114, 176—178, 181, 184, 193, 224, 248.
Koncentracioni logori, 54, 438, 492, 541-
Konferencija međunarodna, policiska vidi Međunarodna policiska konferencija, Berlin.
Kontrašpijunaža Abwehra vidi Abwehr III.
Kontrašpijunaža Gestapoa, 248, 252, 276, 280, 338, 339, 391, 405, 415, 426—433, 436, 501, 508, 520, 529, 546, 618, 619.
Kontraobaveštajna služba, jugoslovenska, 129, 130, 134, 135, 149, 162, 163, 193, 203, 205, 260, 318, 360—3j82, 377, 402, 403, 501—534, 535, 545, 551, 575, 576, 619.
Konzularna akademija, Beč, 657.
Konzulat, austriski, Ljubljana, 498.
Konzulat, britanski, Beograd, 372, 378, 459.
Konzulat, britanski, Ljubljana, 553.
Konzulat, britanski, Skoplje, 255.
Konzulat, britanski, Split, 495.
Konzulat, britanski, Zagreb, 458, 471, 544.
Konzulat, francuski, Beograd, 372.
Konzulat, jugoslovenski, Celovec, 311, 427, 518—520, 553, 619.
Konzulat, jugoslovenski, Graz, 311, 339, 619.
Konzulat, nemački, Dubrovnik, 140, 475, 497.
Konzulat, nemački, Ljubljana, 35,'195, 306, 311, 399, 401, 403, 415, 427, 475, 497, 498, 499, 513, 533, 543, 544.
Konzulat, nemački, Maribor, 195, 399, 415, 475.
Konzula, nemački, Sarajevo, 151, 381, 475, 497.
Konzulat, nemački, Rijeka, 424.
Konzulat, nemački, Split, 459, 460, 475, 495, 497.
Konzulat, nemački, Skoplje, 254, 374, 380, 475-
Konzulat, nemački, Trst, 140, 424.
Konzulat, nemački, Zagreb vidi Generalni konzulat, nemački, Zagreb.
Konzulati, nemački, 108, 130, 195, 475, 494—499.
Korupcija, 77, 487, 504, 511, 620.
»Kosovski komitet«, 385.
Kovačević, transportna firma, 469.

KPJ, 29, 30, 32, 55, 179, 184, 249, 415, 441, 619, 620.
»Kraft durch Freude«, 369, 692.
Kranjska Industriska Družba vidi Zelezara Jesenice.
Kreditanstalt-Bankverein, Beč, 19, 20, 32, 662.
Kriegsorganisation Bulgarien, 560.
Kriegsorganisation Italien, 131.
Kriegsorganisation Jugoslawien, 325, 351—354, 357, 359, 365—385, 428, 435, 436, 437, 439, 469, 491, 492, 495, 509, 541, 542, 546, 548, 552, 565—567, 575, 577—579, 583, (514, 692, 694, 696.
Kriminalni policija, nemačka, 175, 176, 183, 322, 385.
Kripo vidi Kriminalna policija, nemačka.
Krstić i Grnčarević, beogradska firma, 542.
Kućna kapela vidi Hauskapelle.
Kuehne-Nagel, firma u Hamburgu, 164.
Kulturbund, Schwaebisch-Deutscher, 78—82, 91—94, 96-106, 198—206, 216—219, 221, 259, 260, 263, 292, 309, 351, 355, 384, 385, 396, 398, 413, 424, 425, 440, 496, 512, 524, 534, 540, 569, 575, 576, 578, 579, 581—584.
Kulturna penetracija, 10—16, 21—23, 40—42, 167—175, 298, 602, 605, 655—663.
Kursevi Gestapo-a za funkcionere evropskih policija, 177.
Kursevi vojne obuke Kulturbunda, 576.
»Kurzberichte«, 170.

Lajpciški sajam, 12, 159, 312, 634.
Landposten Abwehr-a II, 546, 548.
Landesgruppe Jugoslawien der AO NSDAP, 35, 37, 38, 255, 258, 259, 435, 498.
Lebensraum, 5, 19, 622.
»Le droit humain«, međunarodni mešoviti masonski red, 423.
Lehrregiment »Brandenburg«, 131, 280, 291, 547, 560, 564, 567, 692, 694—697.
»Leitender Befehlskopf« organizacije »Jupiter« pri Asit-u Beč, 577.
Lektori Nemačke Akademije, 11, 41, 42, 151, 169, 172, 264—268, 281, 426, 497.
»Libertas«, velika loža u Zagrebu, 420.
Liga Naroda, 3, 25, 449.
Locevi, dunavski, 551.

Logor Varaždin, 35, 138, 139.
Londonske ugovor, 63.
Lufthansa, 36, 364, 365, 394, 452, 614, 634.
Luftwaffe, 17.

Mađarizacija, 73—75.
Mađarska buna, 74.
Mađarsko dunavsko parobrodarsko društvo, 546.
Mala Atanta, 29, 30, 52.
Manjina, slovenačka, u Koruškoj, 427.
Manjine, nemačke vidi Nemačke manjine.
Mansfeld-koncern, 8.
Mariborer Zeitung, novine, 398.
»Marita«, plan vidi »Plan Marita«,
Masonerija, 315, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 440, 462. 593.
Međunarodna komisija kriminalne policije, 175—177.
Međunarodna policiska konferencija Berlin, 179, 180.
Međunarodni Crveni Krst, 634.
Međunarodni vojni sud u Nuernbergu, 128, 147, 485.
Međunarodno društvo spavaćih kola i velikih evropskih ekspresa, 514.
»Mein Kampf«, Hitlerova knjiga, 3.
MEJ vidi Mitteleuropa-Institut, Dresden.
Meldekopf Caesar, 276.
Meldekopf Celovec Ast-a Salzburg vidi Nest Celovec,
Meldekopt Split FAT-a, 174, 314.
Meldekopf Temišvar Ast-a Bukurešt vidi obaveštajni centar oraginzacije »Jupiter« u Temišvaru.
Meldekopf Vršac vidi obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Vršcu,
»Merhamet«, muslimansko društvo, 375.
»Merkur«, osiguravajuće društvo, 455, 540.
Mešovita nemačko-jugoslovenska komisija za ispitivanje slučajeva sabotaže, 437, 527.
Metal a. d., Beograd, 233.
Ministarstva, jugoslovenska,
dvora, 445, 446.
finansija, 296, 665—668, 670, 671.
fizičkog vaspitanja, 443, 445, 665—669, 671.
građevina, 665—669, 671.
poljoprivrede, 664, 666—668, 670, 671.

PTT, 442, 666—668, 670, 671.
pravde, 665—669, 671.
presvete, 665—669, 671.
sobraćaja, 344, 469, 665, 667—669, 671.
snabdevanja i ishrane, 671.
socijalne politike i narodnog zdravlja, 664, 666—668, 670, 671.
spoljnih poslova, 253. 297, 298, 479, 481, 512, 532, 561, 595, 664, 665, 667, 668—670.
šuma i. ruda, 665—669, 671.
trgovine i industrije, 253, 665—668, 670, 671.
unutrašnjih poslova, 35, 80, 118, 120, 178, 181, 184^187, 190, 204, 205, 214, 340, 437, 449, 505—509, 512, 525, 527, 545, 549, 550, 684, 665, 667, 670—671.
vojske i mornarice, 350, 510, 664, 666—669, 671.
Ministarstva Reich-a,
finansija, 299
poljoprivrede, 44.
privrede, 2, 145, 161, 296, 390, 659, 661.
propagande, 15, 28, 43, 64, 225, 390, 661
saobraćaja, 405.
spoljnih poslova, 15, 43, 45, 46, 51, 66—68, 95, 173, 192, 239, 242, 245, 246, 247, 390, 391, 392, 409, 442, 447, 455, 463, 464, 475, 477, 478, 483, 484, 487, 488, 498, 490, 492, 495, 499, 517, 522, 555, 556, 582, 594, 599, 657, 661, 681, 695, 697, 698.
za prosvetu, nauku i obrazovanje, 655, 658.
unutrašnjih poslova, 85, 86.
vazduhoplovstva, 560.
Ministarstvo Honveda, 556, 598, 697.
Ministarstvo oružanih snaga NDH, 467.
Mimstarstvo prosvete i vera Bavarske, 13.
Ministarstvo spoljnih poslova Francuske, 59.
Ministarstvo spoljnih poslova NDH, 117.
Ministarstvo spoljnih poslova Španije (Franco), 298.
Ministarstvo vojske Rumunije 580.
Mitropa, 634.
Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag (MWT), 6, 7, 8, 9, 10, 158, 159, 160, 161, 171—173, 250, 476, 604, 658, 663.
Mitteleuropa-Institut, Dresden (MEJ), 15.
Mornarica, jugoslovenska, 458.

Muenchener Neueste Nachrichten, 440.
Muslimani, jugoslovenski, 283.
MWT vidi Mitteleuropaeischer Wirtschaftstag,

Nacifikacija Kulturbunda, 99—103, 200—206, 259.
Nafta, nalazišta u Jugoslaviji, 39, 155, 156, 157, 455, 456.
Nacionalsocijaldstički korpus motornih vozača vidi National-sozialistisches Kraftfahrerkorps,
Nacionalsocijalistički savez boraca Reich-a vidi Nationalsozi-alistischer Reichskriegerbund,
Nacionalsocijalistički studenntski savez, 396, 604, 657.
Nagodba, austrisko-mađarska, 72, 73.
Namesnik Reich-a u Beču, 655—659.
»Napredak«, zadruga, 389.
Naredbodavna centrala organizacije »Jupiter« pri Ast-u Beč vidi »Leitender Befehlskopf« organizacije »Jupiter« pri Ast-u Beč,
»Narod bez prostora« vidi »Volk ohne Raum«,
Narodna banka, 31, 78, 253, 296.
Narodna Skupština bivše Jugoslavije, 45, 442.
Narodno blagostanje, časopis, 37, 155.
Nastavni puk »Brandenburg« vidi Lehrregimemt »Branden-burg«,
Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps vidi NSKK
Nationalsozialistischer Reichskriegerbund, 634.
Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, 451.
Naučno-istraživački institut za Jugoistok, Beč, 661.
Nedićeva vlada, 189, 656.
Nemačka Akademija, Dubrovnik, 151.
Nemačka Akademija, Muenchen vidi Deutsche Akademie, Muenchen,
Nemačka akademska služba razmene vidi Deutscher Akade-mischer Austauschdienst,
Nemačka manjina u Jugoslaviji vidi Volksdeutschen,
Nemačka manjina u Rumuniji, 160.
Nemačka narodna stranka vidi Ungarnlaendische Deutsche Volkspartei,
Nemačka narodnosna grupa u Jugoslaviji vidi Volksdeutscher i
Nemačka služba rada, 98, 284.
Nemačka visoka škola za politiku, 13.

Nemačke državne železnice vidi Deutsche Reichsbahngesellschaft,
Nemačke manjine, 19, 83, 84—88, 90, 91, 119, 160, 280, 568, 569, 571.
Nemački autoklub, 634
Nemački carinski organi vidi Carinski organi, nemački,
Nemački front rada vidi Deutsche Arbeitsfront,
Nemački generalštab vidi Generalštab nemačke suvozemne vojske,
Nemački inostrani klub, 634.
Nemački institut za ekonomska istraživanja, Berlin, 660.
Nemački institut za inostanstvo vidi Deutsches Auslandsinstitut,
Nemački institut za spolno-politička istraživanja, 463, 464.
Nemački klub, Berlin, 634.
Nemački lektori vidi Lektori Nemačke Akademije,
Nemački nacionalni savez trgovačkih pomoćnika vidi Deutschenationaler Handelsgehilfenverband,
Nemački naučni institut, Beograd, 41, 169, 267, 268.
Nemački opunomoćeni general u NDH, 210, 441.
Nemački pevački savez, 80.
Nemački saobraćajni biro, Beograd, 34, 36—38, 157, 161, 258, 390, 426, 433, 434, 435, 438, 440, 562, 564.
Nemački saobraćajni biro, Zagreb, 467, 468, 541.
Nemački stipendisti, 10, 171, 172, 182.
Nemački turisti, 203, 468.
Nemački viteški red, 571.
Nemački železničari, 219, 278, 280, 290, 291, 316, 324, 326, 331, 333, 338, 393, 394, 403—405, 414, 415, 518, 521, 522, 613, 614.
Nemački ženski savez, 80.
Nemačko-grčko udruženje, 662.
Nemačko-italijansko društvo, 662.
Nemačko-mađarsko udruženje, 662.
Nemačko studentsko udruženje vidi Deutsche Studentenschaft,
Nemačko školsko udruženje vidi Deutscher Schulverein,
Nemačko-švapski klub vidi Deutsch-Schwaebischer Klub,
Nest Celovec, 273, 275.
Nest Graz, 271, 273—275, 289—292, 327, 394.
Nest I Celovec, 269, 274, 275, 302—309, 360, 399.
Nest I Graz, 269, 275—277, 289—292, 299, 303—305, 309, 326—338, 394, 399, 404, 412, 413, 415, 533.

Nest III Celovec, 269, 275—277, 280, 302, 309—311, 328, 338, 525, 528, 530, 531.
Nest III Graz, 138, 269, 275, 276, 289, 290—292, 307, 311, 328, 339, 394, 405, 415, 431, 530.
»Nezavisna Država Hrvatska« — NDH, proklamacija, 599.
»Nora«, radiostanica Abwehr-a II u Novom Sadu, 351—357, 368, 379, 563, 577, 582—585, 614, 615.
Nova Zora, časopis, 449.
NSDAP, 1, 16, 24, 28, 29, 35—37, 42, 43, 46—49, 62, 64, 85—89, 98, 101, 108, 109, 111, 114, 117, 119, 121, 122, 139, 145, 149, 151, 157, 159, 164, 169, 175, 176, 178, 179, 196, 205, 211, 212, 215—222, 224, 255, 256, 258, 259, 260, 263, 265, 275, 284, 310, 311, 314, 341, 364, 385, 392, 394, 405, 410, 411, 415, 419, 426, 435, 439, 458, 468, 477, 489, 492, 528, 576, 592, 604, 634, 635, 648, 657, 658, 660, 661, 662.
NSDAP, inostrana organizacija vidi AO NSDAP,
NSDAP — Spoljno-politički ured vidi Aussenpolitisches Amt der NSDAP,
NSKK, 649.
NSRKB vidi Nationalsozialistischer Reichskriegerbund,
Nuernberška opština, 661.
Nuernberški dokumenti, 481, 484.

Obalska straža Abwehr-a II vidi Landposten.
Obaveštajna služba, austriska, 119, 134, 135, 136—139, 148, 303, 327.
Obaveštajna služba, britanska, 38, 130, 155, 185, 191, 193—195, 213, 230, 255, 258, 276, 289, 290, 309, 310, 315, 324, 339, 348, 349, 350, 366, 367, 370, 372, 376—378, 432, 437, 440, 455, 456, 458, 495, 469, 501, 503—506, 508, 509, 515, 516, 526, 527, 529, 534—545, 549—554, 561, 562, 611, 619, 623
Obaveštajna služba, bugarska, 132.
Obaveštajna služba, francuska, 130, 193—195, 213, 233, 259, 276, 289, 366, 376—378, 431, 432, 439, 454, 455, 501, 503—506, 514, 516, 534—544, 549, 611.
Obaveštajna služba, italijanska, 130, 131, 133, 194, 513, 514, 525.
Obaveštajna služba, jugoslovenska, 276, 309, 310, 311, 318, 339, 349, 352, 426, 427, 430, 431, 446, 498, 501, 504, 506, 512, 519—521, 525, 526, 529, 531, 532, 545.
Obaveštajna služba, mađarska, 131—133, 261, 262, 287, 366, 368, 513, 514, 523, 541, 548, 556, 580, 581.

Obaveštajna služba, rumunjska, 368.
Obaveštajna služba, turska, 133.
Obaveštajni centar Ast-a Bukurešt u Turn-Severinu, 559.
Obaveštajni centar, jugoslovenski u Celovcu, 518.
Obaveštajni centar, jugoslovenski u Jesenicama, 309, 515, 525—527, 531.
Obaveštajni centar, jugoslovenski u Ljubljani, 318, 513, 519, 524—527, 530, 532.
Obaveštajni centar, jugoslovenski u Mariboru, 310, 338, 525, 527, 529, 530.
Obaveštajni centar, jugoslovenski u Pragu, 510.
Obaveštajni centar, jugoslovenski u Subotici, 377.
Obaveštajni centar, jugoslovenski na Sušaku, 526.
Obaveštajni centar, nemački u Hamburgu, 163, 164.
Obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Beogradu vidi Radiostanica Beograd organizacije »Jupiter«.
Obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Mariboru vidi Radiostanica Maribor organizacije »Jupiter«.
Obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Novom Sadu vidi Radiostanica »Nora« Abwehr-a II.
Obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Temišvaru vidi Radiostanica Temišvar organizacije »Jupiter«.
Obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Vršcu vidi Radiostanica Vršac organizacije »Jupiter«.
Obaveštajni centar organizacije »Jupiter« u Zagrebu vidi Radiostanica Zagreb organizacije »Jupiter«.
Obaveštajni kursevi SD-otseka Graz, 402.
Obaveštajni punkt Ast-a Beograd u Kos- Mitrovici, 360.
Obaveštajni punkt FAT-a 174 u Splitu vidi Meldekopf Split. FAT-a, 174.
Obaveštajno odeljenje Glavnog generalštaba, jugoslovenskog, 189, 194, 510, 513, 517, 518, 523, 524, 527, 528, 551.
Obaveze o čuvanju tajne saradnika SD-a i Uprave VI RSHA, 647.
Oberkommando des Heeres, 128. 358, 681, 683, 685—687, 638—690, 694.
Oberkomando der Luftwaffe, 597, 683, 694, 696.
Oberkommando der Wehrmacht, 293, 484, 522, 556, 561, 580, 597, 618, 681, 692—694.

Oberquartiermeister IV generalštaba nemačke suvozemne vojske, 358, 691.
Obnovitelji, 92, 93, 95, 96, 204.
Odeljenje Ausland Amt-a Ausland/Abwehr, 693.
Oficirska škola Sipo i SD, Berlin, 183.
Oficirski kor, jugoslovenski, 553, 681, 690.
OKH vidi Oberkommando des Heeres.
OKL vidi Oberkommando der Luftwaffe.
Oklopna grupa 1 vidi Panzergruppe Kleist.
Oklopna grupa Kleist vidi Panzergruppe Kleist.
OKW vidi Oberkommando der Wehrmacht.
OKW/Propaganda, 686, 691.
Olimpijada, berlinska, 179.
Omladinski logor Kulturbunda u Kolutu, 576.
Opunomoćenik nemačkog ministarstva inostranih poslova kod vojnog zapovednika u Srbiji, 475, 489, 496.
Opunomoćenici Uprave VI RSHA, 630, 631-
Opunomoćenik Uprave VI RSHA u Zagrebu, 400, 415, 452—457, 460, 495, 505, 540, 596, 599.
Opunomoćenik Uprave VI RSHA za Južnu Evropu, 388.
Opšte jugoslovensko bankarsko društvo a. d., 32, 160, 251, 612.
Organizacija »Jupiter«, 368, 558, 559, 561, 563—565, 567, 576—586, 594, 595, 614, 615, 691—698.
Organizacija »Raiffeissen« vidi »Poduhvat Raiffeisen«,
Organizacija Todt, 284.
Orijentacione brošure, 300.
Oružani SS vidi Waffen-SS.
Osmi (VIII.) vazduhoplovni korpus, 683.
Osovina Berlin—Rim, 30, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 67, 99, 315, 383 410, 476, 481, 589—590, 593, 599.
Osteuropaeische Handelscompagnie, 9.
Palace-bar, Beograd, 536.
Panzergruppe Kleist, 556, 686, 690.
Papsko društvo za širenje vere, 636.
»Paracelsus«, loža u Zagrebu, 423.
Personalni upitnik saradniika SD-a i Uprave VI RSHA, 648, 649.

»Peta kolona«, 69, 148, 198, 206, 227, 272, 287, 291, 352, 353, 355, 402, 466, 512, 523, 524, 552, 558, 559, 564, 566, 568—587, 596, 602, 623, 624, 691—698.
Petrarcova ustanova u Bonn-u, 634.
Petrol a- d., 455.
Pivara Weiffert, 159, 441.
»Plan Barbarossa«, 351, 381, 682, 683.
»Plan Marita«, 351, 555, 681, 682, 683, 692.
Plebiscit u Koruškoj, 209.
Poglavnikov Telesni Sdrug, 470.
Pogranična policija, austriska, 429.
Pogranična policija, jugoslovenska, 278, 279, 309, 328, 339, 403, 523, 525—527.
Pogranična policija, nemačka, 277—279, 290, 299, 306, 321, 415, 427, 428, 429—433, 527, 529.
Pogranična utvrđenja, 290, 303, 316, 320, 321, 323, 324, 328, 330, 331, 333, 346, 347, 521.
Pogranični komesar u Jesenicama, 525.
Pogranični ured župske uprave NSDAP Graz vidi Gaugrenz-landamt Graz.
Pogranične vlasti, rumunjske, 581.
Polensky & Zoellner, nemačka "građevinska firma, 362.
Policija, italijanska, 470.
Policija, jugoslovenska, 56, 116—118, 120, 129, 130, 135, 139, 149—152, 157, 162, 164, 166, 173—175, 178—185, 192, 193. 203, 213, 214, 230, 248, 249, 251, 261, 266, 269, 282, 303, 306, 307, 316—319, 321, 322, 334, 335, 340, 348, 361—363, 377, 396, 398, 400, 403, 404, 414, 426, 451, 452, 513, 521—523, 534 535, 543, 544, 551, 552, 575, 618, 698.
Policija, jugoslovenska u Celju, 321, 322, 513.
Policija, jugoslovenska u Mariboru, 513, 529.
Policija, jugoslovenska u Subotici, 378.
Policiska direkcija Graz, 402, 406.
Policiska oblasna komandantura Beograd vidi Polizeigebiets-kommantur Belgrad-
Policiski ataše, nemački u Beogradu, 119, 182—185, 187—195, 228, 231, 234, 235, 248, 266, 282, 382 389, 399, 401, 435—437, 439, 450, 451, 490, 491, 509, 519, 535—538, 545, 548, 620.
Policiski ataše, nemački u NDH, 143, 166, 382, 457, 565
Policiski delegati, 119, 181, 182, 184, 193.

Policiski delegati, jugoslovenski, 182, 184, 193.
Policiski komesarijat u Jesenicama, 162, 533.
Policiski ofiair za vezu u Beogradu vidi Policiski ataše, nemački u Beogradu.
Politička penetracija, nemačka, 25—30, 53, 69, 119, 123, 602.
Politika, novine, 50, 489.
Polizeigebietskommandantur Belgrad, 229.
»Poloniziranje«, 592.
Poljske izbeglice, 360, 361, 382.
Poslanstvo, britansko, Beograd, 370, 536, 542, 543, 552,
Poslanstvo, bugarsko, Berlin, 682.
Poslanstvo, čehoslovačko, Beograd, 370, 380, 436, 452, 552, 565, 566, 575, 587.
Poslanstvo, francusko, Beograd, 536.
Poslanstvo, italijansko, Beograd, 194.
Poslanstvo, jugoslovensko, Beč, 182.
Poslanstvo, jugoslovensko, Berlin, 116, 149, 182, 398, 452, 481.
Poslanstvo, jugoslovensko, Prag, 359.
Poslanstvo, jugoslovensko, Moskva, 539.
Poslanstvo, jugoslovensko, Washington, 298-
Poslanstvo, mađarsko, Berlin, 682.
Poslanstvo, nemačko, Atina, 372.
Poslanstvo, nemačko, Beograd, 66, 95, 102, 108, 119, 122, 149, 150, 151, 183, 184, 192, 193, 233, 234, 265, 326, 357, 360, 366, 370, 379, 400, 401, 416, 436, 441, 448, 449, 452, 475—494, 542, 561—565, 656, 692.
Poslanstvo, nemačko, Budimpešta, 489.
Poslanstvo, nemačko, Bukurešt, 548.
Poslanstvo, nemačko, NDH, 153, 455, 460, 496.
Poštanski organi, nemački, 405, 613.
Potiska diviziska oblast, 423.
»Poduhvat 25«, 694.
»Poduhvat Eugen«, 560, 697.
»Poduhvat Raiffeisen«, 369, 546, 547, 560, 567, 692, 697.
Praška kreditna banka, 33.
Pregled stranih špijuna u periodu od 1933—1939, 672, 673.
Pregled stranih špijuna u periodu od 1940—1941, 673—680.
Prelazne železničke stanice, 290.
Presbiro pri Pretsedništvu jugoslovenske vlade vidi Centralni biro pri Pretsedništvu vlade.
Presse-Dienst Hansa, 425.

Pretsednici ministarskog isaveta Jugoslavije, 513, 664, 665, 667—670.
Pretstavnik ministarstva inostranih poslova kod komesara odbrane Reich-a za severozapad, 489-
Pretstojništvo gradske policije u Celju vidi Policija, jugoslovenska, u Celju.
Pretstojništvo gradske policije u Subotici vidi Policija, jugoslovenska, u Subotici.
Pretstavništvo nemačkih železnica u Mariboru, 338.
Priključenje Austrije Reich-u vidi »Anschluss«.
Prisluškivanje radioveza, 292, 293.
»Privreda velikog prostora« vidi »Grossraumwirtschaft«.
Privredna komora, Beč, 661.
Privredna komora, Dresden, 15.
Privredna penetracija, 2—10, 20, 30—40, 53, 104—106, 110, 119, 154—166, 249—259, 298, 602, 605, 663.
Privredna špijunaža, 37, 110, 122, 154—157, 161, 162, 253—259, 294, 362, 469, 604, 616.
Privredni pregled, časopis, 155.
Propagandne čete Wehrmacht-a, 691.
Propagandni ured za vezu OKW-a, 685, 686.
Prosveta, srpsko kulturno društvo, Sarajevo, 78.
Protektor Reich-a za Češku i Moravsku, 659.
Prva jugoslovenska tvornica vagona, strojeva i mostova d. d. u Slav. Brodu, 354.
Prvo dunavsko parobrodarsko društvo (I. DDSG), 254, 257, 439, 535, 536, 537, 546—549, 567.
Putnik, Skoplje, 254.

Radikalna stranka, jugoslovenska, 77, 78, 479.
Radio-Beograd, 513.
Radio-Berlin, 143, 144.
Radiostanica Beograd K. O. Jugoslawien, 696.
Radiostanica Beograd organizacije »Jupiter«, 563, 578, 583, 693, 694, 695.
Radiostanica »Bernhard« Ast-a Beograd, 354.
Rariostanica, centralna, Uprave VI RSHA vidi »Wannsee-institut«.
Radiostanica Maribor organizacije »Jupiter«, 352, 563, 577, 582, 583, 584.

Radiostanica Novi Sad organizacije »Jupiter« vidi »Nora« radiostanica Abwehr-a II.
Radiostanica OKW-a u Beču, 686.
Radiostanica OKW-a u Graz-u, 686.
Radiostanica SD-otsöka Graz, 414.
Radiostanica Temišvar organizacije »Jupiter«, 559, 567, 577, 581, 584, 603, 697, 698.
Radiostanica Uprave VI RSHA u Zagrebu, 466.
Radiostanica Vcršac organizacije »Jupiter«, 352, 563, 565, 577, 580, 583—585, 614, 693.
Radiostanica Zagreb organizacije~»Jupiter«, 352, 563, 577, 579, 583, 584, 595, 59'8, 693, 695—698.
Radioveze, 270, 312, 320, 351—357, 368, 379, 394, 409, 414, 437, 466, 519, 559, 563, 565, 567, 577—585, 595, 598, 614, 615, 686, 693, 695, 697, 698.
Radne konferencije Uprave VI RSHA u Beču, 459, 460, 650, 653, 654.
Radnički sindikati, jugoslovenski, 412, 414.
Radni sektori Uprave VI RSHA, 389.
»Raiffeisen« vidi »Poduhvat Raiffeisen«.
Ratna organizacija Jugoslavija vidi Kriegsorganisation Jugoslawien.
Ratna mornarica, jugoslovenska, 234.
Red Johanita, 635.
Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu vidi Uprava policije Zagreb.
Referenti VI SD-otseka, 342, 386—389, 395, 402, 404, 407, 410, 417, 424, 628, 630, 645.
Reichsarbeitsdienst vidi Nemačka služba rada.
»Reichsbahntransporte« vidi »Deutsche Reichsbahntransporte«.
Reichsbank, 2, 31, 145, 660.
Reichsdeutscher Hilfsverein, 35.
Reichskanzlei, 692
Reichsnaehrstand, 14, 15, 43, 44, 98.
Reichssicherheitshauptamt vidi RSHA.
Reichstag, 45.
Reichswehr, 133, 223, 232.
Revizionizam, 26, 28, 29, 44, 52, 53, 55, 62—64, 66, 67, 123, 133, 242, 478, 621, 682.
Rezidentura Ast-a Muenchen u Beču, 281, 339—350.
Ribbentrop, biro vidi Biro Ribbentrop.

Rond, beloemigrantska vojna organizacije, 227.
Rotary-klub, 251, 423, 424.
RSHA, 34, 38, 56, 88, 110, 113, 117, 125, 127, 143, 161, 163, 167, 189, 192—194, 211, 226, 228, 232, 234, 242, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 265, 267, 278, 280, 281, 243, 284, 291, 299, 300, 305, 306, 307, 337, 338, 363, 364, 371, 376—378, 382, 385—426, 433—472, 474, 484, 485, 487, 488, 491, 493—495, 497, 503—508, 515, 517, 522, 535, 540, 541, 547, 553, 554, 562, 591, 594, 599, 603, 604, 606—611, 614—616, 618, 621—624, 627—654.
Rudarska škola u Leobenu, 661.
Rudnik olova Mežice, 470.
Rudnik Raduša, 255.
Ruettgelrswerke, 8, 158.
Rukovodeći SD-otoek Beč, 23, 210—212, 281, 343, 388, 389, 416[1]—423, 460, 470, 495, 496, 651, 658, 659, 662, 663.
Rukovodeći SD-otsek Berlin, 232.
Rukovodeći SD-otsek Muenchen, 281, 342, 388.
Rukovodeći štab Wehrmacht-a vidi Wehrmachtsfuehrungsstab.
Ruska emigracija vidi Beloemigracija.
»Ruski Car«, beogradski bar, 451.
Ruski zaštitni korpus u Srbiji, 230, 494.
Ruskoje narodnoje opolčenije, 231, 232.
Russisches Schutzkorps vidi Ruski zaštitni korpus u Srbiji.

SA, 162, 224, 246, 649.
Sabotaža Abwehr-a vidi Abwehr II.
Samouprava, časopis, 448, 449.
Saobraćajna kancelarija, nemačka, u Mariboru, 290.
Saobraćajni ured gr'acteke opštine u Celovcu, 303.
Saobraćajni ured u Graz-u, 404.
Sajamski ured, Beč, 634.
Sajamski ured, Breslau, 634.
Sajamski ured, Frankfurt/M, 634.
Sajamski ured, Koenigsberg, 634.
Sajamski ured, Leipzig vidi Lajpciški Sajam.
Sajamski ured, Reichenberg, 634.
Samostalna Demokratska Stranka, 454.
Savet za Volksdeutschere, 36, 89.
Savez Nemaca u Slavoniji, 74.
Savez nemačke industrije, 661.

Savez nemačke omladine, 80, 91.
Savez nemačke trgovine, 661
Savez nemačkih lekara, 80.
Savez nemačkih narodnih knjižnica, 80.
Savez nemačkih sportskih društava, 80.
Savez nemačkih studenata, 14, 44, 202.
Savez nemačkih zadruga, 97.
Savez nemačkih zemljoradničkih zadruga, 99, 104—106.
Savez ruske monarhističke omladine, 228, 231, 232.
Savez zemljoradničkih zadruga bivše Jugoslavije, 48, 49.
Savez ruskih književnika i novinara, Beograd, 230.
Savez za Nemački Istok vidi Bund Deutscher Osten.
Savska Banovina vidi Banovina Hrvatska.
Savska diviziska oblast, 156.
Schallehn & Wollbrueck, 469.
Schenker & C.o, 34, 154, 161—163, 382, 438, 439, 453, 494, 533.
Schiffsposten Abwehr-a II, 548.
Schimmelpfeng, agencija, 120.
Schwaebisch-Deutscher Kulturbund vidi Kulturbund, Schwaebisch-Deutsoher.
SD, 22, 88—90, 112—114, 119, 121, 122, 183, 185, 191, 210—212, 217, 222, 226—228, 232, 247, 278—281, 303, 314, 316, 322, 341, 346, 388—426, 433, 456, 466, 471, 498, 503—506, 521, 522, 540, 543, 603, 607—609, 615, 627—654, 658, 659, 662, 663.
SD-Beč vidi Rukovodeći SD-otsek Beč.
SD-Berlin vidi Rukovodeći SD-otsek Berlin.
SD-Hauptamt, 113, 341, 343, 419, 423, 456, 658.
SD-ispostava Konjice. 404.
SD-ispostava Maribor, 396, 398.
SD-Muenchen vidi Rukovodeći SD-otsek Muenchen.
SD-otseci, 386, 387, 390, 394, 416, 422, 627—630, 645, 652.
SD-otsek Celovec, 343, 388, 390, 416, 420—425, 609.
SD-otsek Graz, 35, 279, 280, 305, 306, 307, 314, 316, 317, 320, 322, 342, 388, 389, 393, 395—416, 422, 423—425, 428, 466, 521, 522, 543, 607, 609, 610, 645, 647—654, 663.
SD-otsek Innsbruck, 388.
SD-otsek Kaiserslautern, 390.
SD-otsek Nuernberg, 390.
»Selbstschutz« vidi Organizacija »Jupiter«.

Seminar za Jugoistok Društva za Jugoistočnu Evropu i Nemačke Akademije, 661.
Servizio Informazioni Militari vidi SIM.
Separatizam, hrvatski vidi Hrvatski separatizam.
Sicherheitsdienst der SS vidi SD.
Siemens & Halske, 406.
Signal, časopis, 448, 449, 450.
SIM vidi Obavještajna služba, italijanska.
Simovičeva vlada, 561, 562, 581, 590, 592.
Sipo, 183, 185, 652.
»Sloboda«, kafana u Novom Sadu, 261.
Socijaldemokratska stranka Nemačke, 166, 476.
Sokoli, 689.
Sonderbevollmaechtigter des AA fuer den Suedosten, 210.
Sonderfahndungsliste Jugoslawien, 233, 350, 391, 510, 529.
Sovjetska republika u Bavarskoj, 142.
Sovjetsko-nemački pakt, 19.
Specijalni opunomoćenik Uprave VI RSHA u Zagrebu, 390, 392, 416, 453, 454, 460—467, 470, 471, 495, 588, 591, 594, 596, 599.
Sphinx, enigmatski časopis, 615.
Spielmaterial, 310, 530, 543, 611.
Spisak naročitih poternica RSHA za Jugoslaviju vidi Sondorfahndungsliste Jugoslawien.
Spoljno-politički ured NSDAP vidi Aussenpolitisches Amt der NSDAP.
Sporazum Cvetković—Maček, 54, 463, 593, 595.
Sporazum, muenchenski, 27.
Srednje-evropski institut Dresden vidi Mitteleuropa-Institut Dresden.
Srednje-evropski privredni savet vidi Mitteleropaeischer Wirtschaftstag.
Sresko načelstvo, kočevsko, 213.
Sresko načelstvo, Maribor, 402.
Sresko načelstvo, Mostar, 399, 452.
Sresko načelstvo, Novisad, 200.
Srpska pravoslavna crkva, 359.
Srpska pravoslavna patrijaršija, 358.
Srpske zemljoradničke zadruge, 441.

SS, 56, 64, 65, 86—90, 95, 96, 113—119, 121, 122, 125, 144, 145, 161, 167, 169, 183, 191—193, 201, 206, 210, 211, 215, 226—228, 232, 233, 246—248, 254, 259, 261, 291, 320, 341, 342, 343, 373, 377, 385, 388, 389, 391, 392, 395, 397, 399, 401, 402, 403, 407, 408—410, 418, 420, 423, 424, 433, 435, 437, 451, 452, 456, 457, 460, 470, 484, 485, 495, 546, 549, 579, 571, 572, 573, 574, 578, 579, 629, 633, 646, 647, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 657—659, 662, 695.
SS-Leibstandarte »Adolf Hitler«, 261.
SS-Hauptamt, 460, 516.
Stadtbuero Ast-a Beč, 272, 301.
Stadtbuero Ast-a Beograd, 475.
Stadtbuero Ast-a Zagreb, 166.
Staleška organizacija nemačke poljoprivrede vidi Reichs-naehrstand.
Standard Oil Comp., 39,
Stimmen aus dem Suedosten, časopis, 11.
Stipendisti vidi Nemački stipendisti.
Student, Der — Deutsche Akademische Rundschau, časopis, 142.
Studentsko veće, Bonn, 142.
Sud za zaštitu države vidi Državni sud za zaštitu države.
Sueddeutsche Maschinenfabrik, Stuttgart, 271.
Sueddeutsche Zeitung, novine, 141.
Suedmark, 83.
Suedostberichte, časopis, 11.
Suedostdeutsche Forschung, časopis, 13.
SuedosteUropagesellschaft, Beč, 23, 695—663.
Suedosteuropainstitut Graz vidi Institut za Jugoistočnu Evropu Graz.
Suedosteuropainstitut Wien vidi Institut za Jugoistočnu Evropu Beč.
Suedostmontangesellschaft, 38, 39.
Subverzivna delatnost Abwehr-a vidi Abwehr II.
Suevia, volksdeutschersko studentsko udruženje, Beograd, 306, 361, 381.
Super-film, Zagreb, 152, 153.
Sv. Sinod srpske pravoslavne crkve, 359.
Šef policije bezbednosti i službe bezbednosti, 386, 431, 627, 629, 652, 661.

Šef Sipo i SD vidi Šef policije bezbednosti i službe bezbednosti.
Šiptarska manjina, 375, 612.
Škola Sipo i SD u Berlinu vidi Oficirska škola Sipo i SD u Berlinu.
Škole NSDAP, 205.
Špaski građanski rat, 184.
Špijunaža Abwehr-a vidi Abwehr I.
Špijuni stranih obaveštajnih službi pred Državnim sudom za zaštitu države vidi Pregled stranih špijuna u periodu 1933—1939 i Pregled stranih špijuna u periodu 1940—1941 godine.
Štab utvrđivanja, 298, 512, 532, 533.
Štajerski Heimatbund, 316.
Šulc i Dajč, brodarstvo, Pančevo, 551.
Švapsko-nemački prosvetni savez vidi Kulturbund, Schwaebisch-Deutscher.

Tagesport, Graz, novine, 415.
Tajna zaštitna organizacija Abwehr-a II u Jugoslaviji vidi Organizacija »Jupiter«.
Tehnička Unija, 46, 48, 49, 50, 108, 111, 119, 454, 592.
Tenkovska grupa I. vidi Panzergruppe Kleist.
Technische Union vidi Tehnička Unija.
Transmare, transportno preduzeće, 381, 382.
Transocean, agencija, 633.
Trbovljanska premogokopna družba d. d., 343, 348.
Trepča a. d., 375.
Tridesetdeveti (39.) pešadiski puk u Celju, 321.
Trojni pakt, 63, 1-48, 153, 246, 353, 393, 410, 452, 480, 483, 485—488, 511, 555, 561, 581, 588, 591, 592, 595, 602.
Turisti vidi Nemački turisti.
Turska manjina u Jugoslaviji, 134.

Udružene tvornice stakla, 371.
Udruženje trgovačkih komisionara i agenata, 159.
Ueberlagerungsinetz, 283.
Ujka a. d. 508—510, 554.
Uljarica a. d., 250.
Ungarnlaendische Deutshe Volkspartei, 74.
Union-klub, 635.
United-Press, 355.

Univerzitet Beč, 22, 23, 417, 657, 660.
Univerzitet Beograd, 41, 231, 416, 426, 442.
Univerzitet Graz, 87, 271.
Univerzitet Hamburg, 175.
Univerzitet Jena, 634.
Univerzitet Kiel, 4, 12, 13, 634.
Univerzitet Leipzig, 12, 40.
Univerzitet Muenchen, 13, 656, 663.
Univerzitet Zagreb, 41, 421.
Univerzitetski institut Breslau, 634.
Univerzitetski institut Greifswald, 634.
Univerzitetski institut Kiel, 634.
Univerzitetski institut Koenigsberg, 634.
»Unternehmen Raiffeisen« vidi »Poduhvat Raiffeisen«.
Uprava Grada Beograda, 116, 117, 180, 181, 185—192, 194, 230, 231—233, 258, 262, 264, 441, 451, 493, 494, 514, 515, 516, 517, 535, 536, 542, 575, 619.
Uprava I RSHA, 627.
Uprava II RSHA, 627, 628.
Uprava III RSHA, 386, 390, 627, 628.
Uprava IV RSHA, 248, 386, 390, 391, 437, 627, 628.
Uprava V RSHA, 386, 627.
Uprava VI RSHA, 112, 113, 125, 161, 162, 167, 193, 228, 232, 234, 242, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 280, 337, 338, 364, 376, 377, 378, 382, 385—426, 433—472, 474, 491, 493, 494, 495, 497, 503—506, 507, 517, 535, 540, 541, 548, 591, 594, 599, 603, 604, 606—611, 614, 615, 621—624, 627—654.
Uprava VII RSHA, 386.
Uprava nemačkih državnih železnica vidi Deutsche Reichsbahngesellschaft.
Uprava policije u Novom Sadu. 582.
Uprava policije u Ljubljani, 186, 306, 317, 320, 326, 513, 517, 521.
Uprava policije u Zagrebu, 186, 190, 319, 376, 446, 458.
Uprava pošte, nemačke, 252, 394, 415.
Uprava šumarstva Reich-a, 661.
Uprava tajne državne policije vidi Geheimes Staatspolizeiamt.
Uprava za propagandu OKW-a vidi OKW/Propaganda.
Ustanova G'estapo-a vidi Gestapo-ustanova.
Ustanova za progon carinskih i deviznih prekršaja Beč vidi Zollfahndungsstelle Beč.

Ustaše, 26, 44, 46, 53, 56, 63, 114—117, 121, 136, 137, 173, 180, 181, 184, 242, 298, 314, 323, 343, 347, 349, 377, 383, 385, 399, 400, 407, 411, 414, 455, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 470, 496, 497, 540, 575, 588, 589, 590, 591, 593, 595—599, 609, 611, 620, 679, 695, 697.
Ustavotvorna Skupština, 77.
Utvrđenja, pogranična vidi Pogranična utvrđenja.

VAO I Celovec, 270, 271, 273, 275, 276, 280, 301, 302, 311—326, 398, 404, 427, 428, 495, 496, 505, 517—522, 614-
VAO III Celovec, 275, 310.
VAO Sarajevo, 275, 497.
Vazduhoplovni ataše, nemački, Beograd, 365, 490, 491, 564, 565, 577.
Vazduhoplovstvo NDH, 337, 338, 565, 587.
VDA, 52—90, 92, 95, 97, 107, 110, 165, 200, 205, 210, 211, 216, 221, 270, 415, 634, 657.
VDJ vidi Verband Deutscher Jugendgruppen.
VDS vidi Verband Deutscher Sportvereine[1].
VDVB vidi Verband Deutscher Volkbuechereien.
Velika loža »Jugoslavija«, 159, 422.
Veliki savet slobodnog zidarstva za Austriju 419.
Verband Deutscher Jugendgruppen vidi Savez nemačke omladine.
Verband Deutscher Sportvereine vidi Savez nemačkih sportskih društava.
Verband Deutscher Volksbuechereien vidi Savez nemačkih narodnih knjižnica.
Verein fuer das Deutschtum im Ausland vidi VDA.
Verein Kreditreform, 120, 121.
Versailleski ugovor, 6, 16, 17, 26.
Vetrauensstelle, poverenička ustanova ruske emigracije u Nemačkoj 226.
Visoka škola za inostranstvo, Berlin, 13.
Visoka škola za poljoprivredu, Beč, 660—662.
Visoka škola za svetsku trgovinu, Beč, 660, 662.
Viši vođa SS i policije »Područja Jadranskog Primorja«, 343.
Vlade, jugoslovenske, u periodu od 1935—1941 godine, 664—671.
VMRO, Vanče Mihailova, 118, 385, 611, 612.
Voelkischer Beobachter, novine, 149.

Vojna Akademija, jugoslovenska, 373, 445.
Vojna granica, 72.
Vojna misija, nemačka, u Rumuniji vidi Wehrmachtsmission Rumaenien.
Vojna vazdhuoplovna baza u Mostaru, 319.
Vojni ataše, britanski, u Beogradu, 194.
Vojni ataše, jugoslovenski. u Berlinu, 297, 350, 510.
Vojni ataše, jugoslovenski, u Budimpešti, 377.
Vojni ataše, jugoslovenski, u Tirani, 445.
Vojni ataše, mađarski, u Berlinu, 131.
Vojni ataše, NDH, u Berlinu, 467.
Vojni ataše, nemački, u Beogradu, 119, 121, 130, 241, 248, 251, 357—366, 367, 370, 376, 409, 435, 450, 488, 490, 491, 492, 498, 499, 510, 563, 564, 565.
Vojni okrug XVII, Beč, 268, 269, 661.
Vojni okrug XVIII, Salzburg, 268, 269, 273.
Vojni sud za oficire, 333.
Vojni zapovednik u Srbiji, 442, 475.
Vojno vazduhoplovstvo, jugoslovensko, 327, 337, 343, 345, 365, 553, 565, 597, 683, 696.
Vojska ČSR, 358. '
Vojska, jugoslovenska, 292, 307, 328, 333, 337, 354, 385, 425, 431, 446, 520; 523, 553, 582, 584, 586, 610, 686, 688, 689, 690
»Volk ohne Raum«, 5.
Volksdeutsche Mittelstelle (VOMI), 82—90, 95—97, 125, 200, 205, 212, 216, 221, 260, 261, 291, 322, 393, 400, 401, 578, 582, 634, 657, 661, 695.
Volksdeutschen, 21, 41, 65, 69—106, 110, 122, 152, 153, 163, 166, 195, 196—222, 228—230, 243, 256, 259—264, 270—272, 278, 279, 283, 288, 291, 292, 299, 305, 306, 309, 312—327, 332, 351—357, 361, 362, 368, 369, 371—375, 379, 381, 383, 384, 385, 396, 397—399, 401, 402, 406, 407, 408, 414, 424—426, 429, 434, 437, 438, 440, 451, 454, 458, 463-^65, 478, 496—498, 512, 513, 514, 523, 524, 533, 544, 552, 558, 559, 560, 562, 568—587, 604, 607, 608, 611, 612, 615, 620, 621, 634, 647, 653, 657, 691, 692, 693, 695, 697, 698.
Volksruf, novine, Pančevo, 93,
Volkstum im Suedosten, časopis, 90, 210.
VOMI vidi Volksdeutsche Mittelstelle.
Vorgeschobener Abwehroffizier I Celovec vidi VAO I Celovec.

Vorgeschobener Abwehroffizier III Celovec vidi VAO III Celovec.
Vorgeschobener Abwehroffizier Sarajevo vidi VAO Sarajevo.
Vrbovanje Volksdeutschem, 218, 260.
Vreme, novine, 449, 489, 492, 493.
Vrhovna komanda nemačke suvozemne vojske vidi Oberkommando der Heeres.
Vrhovna komanda nemačkog vazduhoplovstva vidi Oberkommando der Luftwaffe.
Vrhovna komanda Wehrmacht-a vidi Oberkommando der Wehrmacht.
Vrhovni savet američkog slobodnog zidarstva Južne jurisdikcije, 420.
Vrhovni štab NOV, 438.

Waffeh-SS, 261, 465, 698.
Wannsee-Institut, Berlin, 394, 437.
Wehrkreis XVII, Wien vidi Vojni okrug XVII, Beč.
Wehrkreis XVIII, Salzburg vidi Vojni okrug XVIII, Salzburg.
Wehrmacht, 17, 41, 65, 66, 110, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 147, 148, 173, 233, 238, 240, 261, 286, 287, 295, 298, 342, 351, 352, 362, 410, 412, 415, 435, 484, 485, 487, 516, 556, 557, 558, 563, 566, 577—580, 586, 589, 592, 595, 598, 681, 685, 688, 691, 692, 694.
Wehrmachtsarchiv I Celovec vidi VAO I Celovec.
Wehrmachtsarchiv III Celovec vidi Nest III Celovec
Wehrmachtsarchiv Graz vidi Nest I Graz.
Wehrmachtsfuehrungsstab, 286, 557, 559, 681, 694.
Wehrmachtsmission Rumaenien, 548, 559, 694.
Weimarska republika, 14, 223, 475, 476.
Weltdienst, časopis, 229, 232, 540.
»Weltkampf«, antisemitski institut, 634.
»Wera«, radiostanica Ast-a Beč, 354.
Winterhilfswerk, 102.

Zapovednik policije bezbednosti i službe bezbednosti Beograd vidi Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes Belgrad.
Zarobljenički logor, nemački, u Leskovcu, 447.
Zarobljenički logor, nemački, u Nišu, 447.
Zavera protiv Hitlera, 161, 624-

Zbor, jugoslovenski fašistički pokret, 46—50,112, 174, 204, 450 451, 454, 492, 509, 561, 607, 612.
Zemaljska grupa Inostrane organizacije NSDAP za Jugoslaviju vidi Landesgruppe der AO der NSDAP fuer Jugoslawien.
Zembiro KPJ, 179.
Zemljoradnička Stranka, 477, 539, 552, 561.
Zentralauswertungsstelle fuer den Auslandsbrief und Tele grammverkehr, 293, 297.
Zentralwohlfahrtsgenossenschaft (Zewoge), 105, 106.
Zetska diviziska oblast, 586, 587.
»Zimska pomoć« vidi Winterhilfswerk.
«Zlatna Kapljica«, beogradski lokal, 451.
Zollfahndungsstelle Beč, 378.
Zorka a. d., 318.

Žandarmerija, jugoslovenska, 214, 218, 319, 322, 518, 519 523—527, 529, 533, 534, 565.
Žandarmerija, austriska, 429.
Zandarmeriska četa, Celje, 318, 319, 322, 518.
Zelezara, Jesenice, 162, 208, 317, 343, 345, 348, 498, 533.
Železnice, jugoslovenske, 290.
Železnice, nemačke vidi Deutsche Reichsbangesellschaft.
Železničari, jugoslovenski, 290, 291, 522.
Železničari, nemački vidi Nemački železničari-
Železnička ložionica, Skoplje, 374.
Železnička stanica, Maribor, 277, 278, 279, 290, 316, 321, 521 540.
»Životna područja« SD-a, 113, 114, 247, 603, 627.
»Životni prostor« vidi »Lebensraum«.

IZVORNI MATERIJAL

1) MATERIJALI UDB

Istražni materijali i dosijei UDB FNRJ
Istražni materijali i dosijei UDB Narodnih Republika
Elaborati UDB FNRJ i Narodnih Republika o nemačkoj obaveštajnoj službi i pojedinim njenim centrima i linijama rada

E l a b o r a t i :

27 mart 1941
Istorija građanskih stranaka u Jugoslaviji, I i II deo
Verske zajednice u FNRJ, I i II knjiga
Fašističke i profašističke organizacije i banditizam u Jugoslaviji
Beloemigracija u Jugoslaviji (1918—1941)
Britanski kapital u Jugoslaviji
Bivša jugoslovenska vojno-obaveštajna služba, I, II i III deo

2) ZAPLENJENE NEMAČKE ARHIVE:

SD-rukovodećeg otseka u Beču (SD-Leitabschnitt Wien)
SD-otseka u Graz-u (SD-Abschnitt Graz)
Rezidenture Ast-a Muenchen u Beču
Cenzure inostrane pošte u Beču (Auslandsbriefpruefstelle Wien)
Ustanove Gestapo-a u Graz-u (Staatspolizeistelle Graz)
Ustanove Gestapo-a u Klagenfurt-u (Staatspolizeistelle Klagenfurt)

Komesarijata pogranične policije u Leibniz-u (Grenzpolizei-kommissariat Leibniz)
Stanice pogranične policije u Mureck-u (Grenzpolizeiposten Mureck)
Župskog pograničnog ureda NSDAP u Graz-u (Gaugrenzlandamt Graz)
Prvog dunavskog parobrodarskog društva u Beču (I Donau-Dampfschiffahrtsgesellschaft Wien, skraćeno DDSG)
„Südostforschung", strogo poverljiv zbornik dokumenata o kulturnoj delatnosti prema Jugoistoku — izdat oktobra 1938 godine

Nemačkog konzulata u Ljubljani
Policije bezbednosti i službe bezbednosti u okupiranoj Srbiji (BdS Beograd)
Nemačkog policiskog atašea Helm-a u NDH
Korespodencija Franz-a Neuhausen-a
Inostrane organizacije NSDAP u Zagrebu (Ortsgruppe Zagreb der AO der NSDAP)
Nemačke manjine u NDH (Deutsche Volksgruppe im NDH)
Pomoćnog udruženja za nemačke državljane u Zagrebu (Reichsdeutscher Hilfsverein Zagreb)
Pomoćnog udruženja za Austrijance u Zagrebu (Oesterrechischer Hilfsverein Zagreb)

Dnevnik Franz-a Halder-a, načelnika generalštaba Vrhovne komande suvozemne vojske
Dnevnik potpukovnika Lahousen-a, načelnika II odeljenja Amt Ausland/Abwehr
Telegrami radiostanice Abwehr-a II — „Nora" u Novom Sadu

3) ARHIVE STARE JUGOSLAVIJE:

Banske uprave savske banovine
Uprave zetske banovine
Uprave grada Beograda
Državnog suda za zaštitu države u Beogradu

Obaveštajnog odeljenja Glavnog generalštaba
Dunavskog i dravskog žandarmeriskog puka
Centralnog presbiroa pri pretsedništvu vlade
Depeše jugoslovenske emigrantske vlade
Službene liste članova diplomatskog kora u Beogradu

4) ARHIVE DRŽAVNE KOMISIJE ZA RATNE ZLOČINE

Arhiva Pokrajinske komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini

Napomena: Kod svih navedenih arhiva radi se ustvari samo 0 pojedinim njihovim delovima a ne o kompletnim arhivama. Kod arhiva iz perioda okupacije (BdS-a Beograd, policiskog atašea u Zagrebu, Državne komisije za ratne zločine i dr.) korišćeni su oni podaci koji se odnose na razdoblje do kapitulacije stare Jugoslavije.

U pomenutim arhivama stare Jugoslavije nađeni su i dopisi drugih ustanova kao naprimer Ministarstva unutrašnjih poslova, uprave policije u Zagrebu, uprave policije u Ljubljani, pretstojništva gradske policije u Sušaku, sreskih načelstava u Mariboru, Novom Sadu i Mostaru, zatim štaba 1 armiske oblasti, dravske diviziske oblasti, štaba za utvrđivanje, komande graničnih trupa, garnizonske komande Beograda i dr. ali se tu radi samo o pojedinim aktima ovih ustanova koji su upućivana ustanovama čije su arhive delimično sačuvani.

LITERATURA

Nemačka »Bela knjiga« od 1939 godine o početku Drugog svetskog rata

Francuska »Žuta knjiga« od 1939 godine o izbijanju rata

Dokumente zum Konflikt mit Jugoslawien und Griechenland, Berlin 194.1

Nemački diplomatski dokumenti, sovjetsko izdanje

Nirnberški dokumenti

Rajmon Kartije: Ratne tajne otkrivene na suđenju u Nuernbergu, Beograd, 1951

Cianno Galeazzo: Dnevnik 1937—1938, Zagreb, 1954

Cianno Galeazzo: Dnevnik 1939—1943, Zagreb, 1948

Cianno Galeazzo :L'Europa verso la catastrofe, documen'ti diplomatici, Milano, 1948

Les lettres secretes echangees par Hitler et Mussolini, Paris, 1946

Ahnfuso: Roma — Berlino — Salo, Milano, 1949

Brehm Bruno: Ein Traum vom Reich

Abshagen Karl Heinz: Canaris, Patriot und Weltbuerger, Stuttgart, 1949

Lewerkuehn Paul: German Military intelligence, London, 1954

Der Hochverratsprozess gegen dr Guido Schmidt, Beč, 1947

Hagen Walter (Hoettl Wilhelm): Die Geheime Front, Linz-Beč, 1950

Riess Kurt: Totalna špijunaža, Beograd, 1948

Churchil Winston: Memoari iz Drugog svetskog rata

I The Gathering Storm (Bura se približava)

II Their Finest Hour (Njihov najlepši čas)

III The Grand Alliance (Velika Alijansa)

Sherwood: Harry Hopkins' White House Papers

Taylor Telford: Sword and Swastika, New York, 1952
Roper Trevor: Poslednji dani Hitlera, Zagreb, 1951
Josip Broz-Tito: Referat na V kongresu KPJ, Beograd, 1948
Krizman Bogdan: Hitlerov -plan 25« protiv Jugoslavije, Zagreb, 1953
Krizman Bogdan: Drugi svetski rat u memoarima Winstona Churchilla, Zagreb, 1952
Gregorić Danilo: Privreda nacionalnog socijalizma, Beograd, 1936
Gregorić Danilo: Samoubistvo Jugoslavije, Beodrad, 1942
odnosno: So endete Jugoslawien, Leipzig, 1943
Zelenika Milan: O operacijama u Jugoslaviji aprila 1941 godine, Vojnoistoriski glasnik br. 4, 1951
Plautz Oskar: Deutschtum in Jugoslawien
Plautz Oskar: Das Werden der deutschen Volkgemeinschaft in Jugoslawien, Novi Sad, 1940
Sattler Wilhelm: Die slawonische Drauniederung als deutsche Volksinsellandschaft, Leipzig, 1941
Harms Guenther: Bevölkerungsstruktur und Agrarverfassung Slawoniens, Leipzig, 1942
Boehm Erwin: Das Deutschtum und seine kulturgeographische Leistung in vier slawonischen Bezirken, Leipzig, 1942
Godišnji izveštaji Kulturbunda:
Die Arbeit des Kulturbundes vom 22-XI-1931 bis 30-IV-1932, Novi Sad, 1932
Die Arbeit des Kulturbundes vom l-V-1932 bis 31-X-1933, Novi Sad, 1933
Die Arbeit des Kulturbundes vom l-XI-1933 bis 31-X-1934, Novi Sad, 1934
Die Arbeit des Kulturbundes vom l-XI-1934 bis 15-XII-1935, Novi Sad, 1935
Die Arbeit des Kulturbundes vom 15-XII-1935 bis 20-XI-1936, Novi Sad, 1936
Die Arbeit des Kulturbundes 1937, Novi Sad, 1937
Die Arbeit des Kulturbundes 1938, Novi Sad, 1938
Jahres-Bericht der Bundesleitung über bie Tätikeit des Kulturbundes 1939—40, Novi Sad, 1940.

RASPORED ŠEMA

		Str,
I	Schwaebisch-Deutscher Kulturbund (do 1935 i od 1935—1939) — — __ — — _	95
II	Organizacija Kulturbunda 1940—1941 — — — — —	102
III	Nemačka obaveštajna služba prema Jugoslaviji do priključenja Austrije Reich-u — — — — — —	123
IV	Veze i rad Franz-a Neuhausen-a — — — — — —	259
V	Nemačka vojna obaveštajna služba prema Jugoslaviji od priključenja Austrije do jeseni 1940 — — — —	271
VI	Nemačka vojna obaveštajna služba prema Jugoslaviji od jeseni 1940 do okupacije — — — — — —	275
VII	Obaveštajna služba RSHA prema Jugoslaviji u jesen 1940	391
VIII	Rad obaveštajnog centra Graz — — — — — —	415
IX	Nemački diplomatsko-konzularni aparat u Jugoslaviji	491
X	Primer sukoba nemačke sa jugoslovenskom obaveštajnom službom po liniji — III F (slučaj Bizjak—Ilovar —Streit).— — _ — _ — — _ _ _ _	529
XI	Priprema napada na Jugoslaviju (obaveštajna uporišta na jugoslovenskoj teritoriji — najvažniji centri) —	561
XII	Priprema napada na Jugoslaviju (mreža obaveštajne službe) — — — — — — — — — — —	581

RASPORED SLIKA

		Str.
I	Nosioci nemačke ekspanzije Hitler i Goebbels	19
II	Organizator privredne ekspanzije Goering	21
III	Nosioci proosovinske politike u Jugoslaviji Dvorska kamarila i Stojadinovićeva vlada	27
IV	Prijateljstvo sa fašističkom Italijom Stojadinović i Mussolini	29
V	Pakt sa Bugarskom	29
VI	Ciano u Beogradu	31
VII	U znaku fašizma	31
VIII	Jačanje privredne ekspanzije Schacht	33
IX	Funk u Beogradu	33
X	Učešće partiskih krugova u ekspanziji Rosenberg	43
XI	Učešće omladinske i studentske organizacije Von Schirach — dr Scheel	45
XII	Goering u Jugoslaviji	47
XIII	Oslonac na domaće fašiste Ljotić—Buć	49
XIV	Saradnja sa ustašama	49
XV	Organizator političke ekspanzije Von Neurath	53
XVI	Stojadinović u Berlinu	53
XVII	Knez Pavle u Berlinu	57
XVIII	Organizator „Kulturbunda" Grassl	79

XIX Istaknuti rukovodioci
Moser i Kraft — — — — — i— —
XX Dirigovanje iz Nemačke
Lorenz — — — — — — — —gj
XXI „Konzervativci" i „Obnovitelji"
Keks—Lichtenberger — — — — — — 93
XXII Novi vođa nemačke manjine
Sepp Janko — — — — — — — — 99
XXIII Naciziranje Volksdeutscher-a — — — — — 133
XXIV Nemačka koristi ustašku emigraciju
Lorković—Košak—Lisak—Moškov — — — 115
XXV . Nosilac ekonomske ekspanzije i privredne špijunaže
Neuhausen — — — — — — — — — 157
XXVI Pretstavnik Gestapo-a u Beogradu
Helm _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 185
XXVII Obaveštajni prodor u jugoslovenski^ policiju
Aćimović i Jovanović — — — — — — 191
XXVIII Agresivnost austriskih nacista
Uibberreither — — — — — — — — 215
XXIX Obaveštajni rad NSDAP
Dorfmeister — — — — — — — — 217
XXX Vlada Cvetković—Maček — — — __ — 239
XXXI Pakt sa Mađarskom — — — — — — — *211*
XXXII Sef policije i vođa SS-a
Himmler — — — — — — — — — 243
XXXIII Sef RSHA
Heydrich — — — — — — — — — 248
XXXIV Oni su rukovodili vojnom špijunažom
Pieckenbrock—Canaris—Lahousen — — — 269
XXXV Šef vojne obaveštajne službe Wehrmacht-a
Canaris — — — — — — — — — 237
XXXVI Načelnik odeljenja za špijunažu
Pieckenbrock — — — — — — — — 289
XXXVII Abwehr-ova agentura Karla Hubera
Korpar—Langerschek—König—Mantel — — 305
XXXVIII Abwehr-ov špijunski centar u Celju
Stiger—Westen — — — — — — — 315

XXXIX Abwehr-ova agentura Stiger-a i Westen-a u Sloveniji
Lazić—Godler—Skoberne—Perissich — — 319
XL Abwehr-ova agentura Andreasa Zitzelsberger-a
Baumann—Sepp Jellenz—Hans Jellenz — — 323
XLI Železničari kao obaveštajni kuriri
Krabica—Schori—Krassnig •— — — — 327
XLII Obaveštajni organi Abwehr-ovog centra u Graz-u
Benesch—Apold _ _ _ _ _ _ _ 329
XLIII Rad vojne obaveštajne službe iz poslanstva
Salzer—Dupre — — — — — — — — 305
XLIV Rad Abwehr-a u Makedoniji i na Kosmetu
Tauschmann—Deva — — — — — — 375
XLV Rad RSHA u Jugoslaviji
Lurker _ _ _ _ _ _ _ _ _ 399
XLVI Ustaše u nemačkoj političkoj špijunaži
Eugen Kvaternik—Francetić — — — — 401
XLVII RSHA u Beogradu
Soergel—Geršeljman — — — — — — 439
XLVIII Ministri — nemački špijuni
Mastrović—Cejović — — — — — — 443
XLIX Predor u vođstvo JRZ
' Cvrkić—Pantić _ _ _ _ _ _ _ 445
L Kvalifikovana agentura
Dinić _ _ _ _ — — — — — — 44?
LI Agenti iz novinarskih krugova
Prokić—Kluić—Šandan — — — — — 449
LII Agenti- RSHA u Zagrebu
Jandl—Hausberger—Boehm — — — — 457
LIII Nemački poslanik u Beogradu
Von Heeren — — — — — — — — 479
LIV Tvorci uključivanja Jugoslavije u Trojni pakt
Ribbentrop i Cvetković — — — — — — 483
LV Izdaja zemlje —25 mart — — — — — — 485
LVI Na prijemu kod Hitlera — — — — — — 487
LVII Obaveštajni rad nemačkog poslanstva u Beogradu
Hribovšek-Berge—Kušljanski — — — — 493
LVIII Agentura nemačkog konzulata u Ljubljani
Noot—Toennies—Tatscher—Vook — — — 499

LIX Sukob obaveštajnih službi
Kumar—Rajčević — — — — — — — 545
LX Obaveštajna služba na Dunavu
Puhr—Schell — — — — — — — — 549
LXI Reč naroda — 27 mart — — — — — — 557
LXII Pučisti
Simović—Mirković — — — — — — — 557
LXIII Oni su rukovodili napadom na Jugoslaviju
Brauchitsch—Haider
Von Weichs—List—Von Kleist—Loehr — — 559
LXIV Organizator „pete kolone"
Lahousen — — — — — — — — — 575
LXV Centar „pete kolone" — — — — — — — 585
LXVI U službi „pete kolone"
Artuković—Perčević — — — — — — 599
LXVII Proglašenje NDH
Kvaternik—Veesenmayer — — — — — 601
LXVIII Kapitulacija _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 601

SADRŽAJ

Str.

PREDGOVOR _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ i

I

JUGOSLAVIJA U POLITICI TREĆEG REICH-a _ _ — 3
1. Osnove nemačke politike — — — — — — 1
a. Jugoistočna Evropa u nemačkim političkim planovima — — — — — — — — — — 1
b. Politika izgradnje „Veliko-nemačkog Reich-a" i njeno dejstvo na jugoistočnu Evropu — — — 16
2. Nemačka penetracija u Jugoslaviju — — — — 25
a. Politički činioci — — — — — — — — 25
b. Ekonomsko prodiranje — — — — — — 30
c. Kulturna ekspanzija — — - — — — — 49
3. Centralizacija nemačke političke delatnosti prema Jugoslaviji — — — — — — — — — 42
4. Rat i nemački stav — — — — — — — — 54
a. Jugoslavija kao objekt nemačke ratne politike 54
b. Struje i mišljenja u odnosima Trećeg Reich-a prema Jugoslaviji — — — — — — — 61

II

NEMAČKA NARODNA MANJINA U JUGOSLAVIJI — — 09
1. Istorijat i karakteristike — — — — — — — 69
a. Poreklo i razvoj nemačke manjine — — — 69
b . Kulturbund 7 8
2. Nemačka manjina — instrument politike Trećeg Reich-a — — — — — — — — — — *A2*

a. VDA i VOMI _ _ _ _ _ _ _ J 2
b. Naciziranje i političko organizovanje nemačke narodnosne grupe — — — — — — — 91
c. Ekonomska snaga Volksdeutscher-a — — — 103

III

NEMAČKA OBAVEŠTAJNA DELATNOST DO 1939 GOD. 107
1. Opšte napomene — — — — — — — — 107
a. Period do priključenja Austrije Reich-u — — 107
b. Od „Anschluss"-a do Drugog svetskog rata — — 123
2. Rad Abwehr-a _ _ _ _ _ _ _ _ _ 127
a. Put preko Austrije i preuzimanje austriskih kanala 127
b. Slučaj Proebst _ _ _ _ _ _ _ _ m
c. Primeri agenturnog rada — — — — — — 143
3. Aktivnost putevima privredne penetracije i kulturnog rada — — — — — — — — — — 154
a. Neuhaušen i privredni kanali — — — — — 154
b. Obaveštajna služba i kulturne ustanove — — 167
4. Delatnost u okviru zvanične policiske saradnje — — 175
a. Kontakti nemačke sa jugoslovenskom policijom 175
b. Hans Helm i njegova uloga — — — — — 183'
5. Rad sa Volksdeutseher-ima — — — — — — 138
a. Nemačka manjina u Vojvodini i Sremu — — 196
b. Volksdeutscher-i u Sloveniji — — — — — 206
c. „Gaugrenzlandamt" u Graz-u — — — — — 215
6. Ruska beloemigracija — — — — — — — 222
a. Nemačka politika prema beloemigrantima — — 222
b. Beloemigranti u nemačkoj obaveštajnoj službi prema Jugoslaviji — — — — — — — 227

IV

OD IZBIJANJA DRUGOG SVETSKOG RATA DO NAPADA NA JUGOSLAVIJU (1939—1941) _ _ _ _ _ _ 237
1. Opšte karakteristike — — _ _ _ _ — — 237
a. Jačanje obaveštajne delatnosti — — — — — 237
b. Aktivnost na sektoru ekonomskih odnosa — — 249
c. Uloga Volksdeutscher-a — — — — — — 259
d. Lektori Nemačke akademije — — — — — 261

2. Delatnost Abwehr-a iz centara van Jugoslavije — 268
a. Raspored i organizacija — — — — — — 268
b. Metodi, opšta aktivnost, rad sa agenturom — 285
c. Agenturna delatnost Nest-ova I i III u Celovcu 302
d. Mreže Andreas-a Zitzelsberger-a — — — — 311
e. Delatnost Leopold-a Benesch-a — — — — 326
f. Veze iz Graz-a — — — — — — — — — 328
g. Delatnost Ast-a Muenchen — — — — — 339
h. Radioveza iz Beča — — — — — — — 35 i
3. Centri Abwehr-a u Jugoslaviji — — — — — 357
a. Nemački vojni ataše — — — — — — — 357
b. „Kriegsorganisation Jugoslawien" — — — — 365
4. Rad RSHA prema Jugoslaviji — — — — — — 385
a. Opšta načela i metodi — — — — — — — 335
b. Delatnost SD-otseka Graz — — — — — — 395
c. Primeri ostale aktivnosti — — — — — — 415
5. Centri RSHA u Jugoslaviji — — — — — — 433
a. Glavni opunomoćenik. RSHA za Jugoslaviju — 433
b. Organi RSHA u Jugoslaviji i njihova delatnost 453
6. Obaveštajna služba diplomatsko-konzularnog aparata 472
a. Opšte napomene — — — — — — — — 473
b. Nemačko poslanstvo u Beogradu — — — — 475
c. Nemački konzulati — — — — — •— — 49 i

V

BORBA OBAVEgTAJNIH SLUŽBI — — — — — — 501
1. Jugoslovenska kontraobaveštajna služba u borbi protiv službe Trećeg Reich-a — — — — — 502
2. Borba između nemačke i francuske i britanske obaveštajne službe — _ _ _ _ _ _ — 534

VI

DELATNOST NEMAČKE OBAVEŠTAJNE SLUŽBE OD 27 MARTA DO SLOMA STARE JUGOSLAVIJE _ — — 555
1. Opšte pripreme za napad na Jugoslaviju — — — 555
2. Rad beogradsskog centra — — — — —• — 563
3. Peta kolona _ — — — _ _ _ _ — _ 563
a. Formiranje i pripreme — — — — — — 568
b. Delatnost u danima krize — — — — — — 580
4. Akcija u Zagrebu — — — — — — — — 537

OPŠTI OSVRT — — — — — — — — — — — 601

PRILOZI

Spisak priloga — — — — — — — — — — 626
1. Raspis šefa Sipo i SD-a o obaveštajnoj službi u inostranstvu — — — — — — — — — — 62?
2. Direktive o radu Uprave VI — — — — — — 630
I Direktivan raspis Uprave VI — — — — — 630
II Ustanove i organizacije koje treba obaveštajno koristiti — — — — — — — — — — 633
A. Zvanični i poluzvanični uredi — — — — — 633
B. Privatni uredi — — — — — — — — 635
C. Inostrani uredi u Reich-u — oficijelni i privatni 636
III Formulari za registrovanje obaveštaj. veza (1-8) 637
IV Akt Uprave VI u vezi formulara — — — — 645
3. Obaveza i personalni upitnik saradnika SD-a (i Uprave VI) _ _ _ _ _ _ _ _ _ 647
I Obaveza o čuvanju tajne — — — — — — 647
II Personalni upitnik — — — — — — — — 64C
4. Službene beleške SD-otseka Graz — — — — — 650
I Beleška o radnoj konferenciji u Upravi VI RSHA 650
II Beleška o koriščenju carinskih organa u obaveštajne svrhe — — — — — — — — _ 65?
III Beleška o radnoj konferenciji u SD-vodcćem otseku Beč _ — — — — — — — — 653
5. Naučna i kulturna penetracija Trećeg Reich-a i učešće SD-a — — — — — — — — — — 655
6. Sastav jugoslovenskih vlada u periodu 1935—1941 g. 664
I Sastav jugoslovenskih vlada koje su vodile pronemačku politiku — — — — — — — — 664
II Sastav Simovićeve vlade posle puča od 27 marta 670
7. Pregledi osuđenih i optuženih špijuna — — — 672
I Pregled stranih špijuna u periodu 1933—1939 — 672 ~
II Pregled stranih špijuna u toku 1940 i 1941 godine 673
8. Direktive o napadu na Jugoslaviju — — — — 681
I Zableška o konferenciji kod Hitlera povodom 27 marta — — — — — — — — — — • 681
II Direktiva za tretiranje pitanja propagande protiv Jugoslavije — — — — — — — — 68,>

III Direktiva o sprovodenju napada na Jugoslaviju 683
9. Iz ratnog dnevnika šefa Abwehr-a II potpukovnika Lahousen-a — — — — — — — — — 691

REGISTRI _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 699

Registar lica — — — — — — — — — — 701
Predmetni registar — — — — — — — — — 739

IZVORNI MATERIJAL — — — — — — — — — 775

LITERATURA _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 779

RASPORED ŠEMA — — — — — — — — — 731

RASPORED FOTOGRAFIJA — — — — — — __ 783